

دا کتاب له اصلاح انلاین خخه دانلوډ شوی دی
www.EslahOnline.Net

Ketabton.com

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د کتاب پیژندنه

د کتاب نوم: سپيخلى نبوي سيرت (الرحيق المختوم)

مؤلف: صفي الرحمن مبارکفوري

مترجم: سلطان محمود صلاح

کمپوز: د القلم کمپوز خانگه

بسم الله الرحمن الرحيم

ددې پښتو چاپ په اړه

نحمده و نستعینه ونستغفره و نعوذ بالله من شرور انفسنا و سيئات اعمالنا من يهده الله فلا مضل له و من يضلله فلا هادي و نشهد ان لا اله الا الله و حده لا شريك له ، له الملك و له الحمد و هو على كل شيء قدير. اما بعد:

دروند لوستونکی نیکمرغه دی چې د داسې یوه کتاب لوستلو ته یې اراده کړیده چې د مخلوقاتو د سردار او نیانو (عليهم السلام) د امام حضرت محمد (صلی الله علیه وسلم) د مبارک ژوند په هکله د قدر وړ معلومات وړاندې کوي.

انسان د خپل فطرت په حکم تل د گټې، خیر، آرامۍ، نیکمرغۍ او بري په تکل کې وي، خو متاسفانه ډیر کسان خپل دا هدف نه شي موندلی، د بري ساحل ته د رسیدو په تمه د سفر په پیل یا جریان کې د سمندر د وژونکو څپو ښکار شي، په تیارو سراو ډوب شي.

یوازې هغه څوک به اصلي هدف ته رسیږي، د سعادت او فلاح په درشل به پل ږدي چې د حضرت محمد (صلی الله علیه وسلم) اواره او سیده لاره ونیسي او تر وروستي منزله یې د همغه د هدایاتو مطابق تعقیب کړي.

د کائناتو پروردگار راته څرگنده کړیده چې له اسلام نه پرته نورې ټولې لارې کږې، تیاره او وروستی منزل یې بدمرغي او تباهي ده. قرآنکریم فرمایي: «ان الدين عند

الله الاسلام...» د خدای په نزد غوره او مقبول دین اسلام دی.

که وغواړو د اسلام لنډ تعریف وکړو، نو ویلی شو: هغه دین چې حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) د الله تعالی له لوري راوړی، بیا یې پخپلو اقوالو،

افعالو، اخلاقو اوصفاتو د عمل په ډگر کې ټکی په ټکی عملي کړی، د قرآن او سنت په بڼه کې یې د ځمکې اوسیدونکو ته په میرات پرینسی تر څو تر قیامتو د هر بنده په هر موقف مکان او مقام کې چې وي لارښوونه وکړي.

نو که څوک نجات او بری، خیر او ښیگڼه غواړي، باید مسلمان شي، او که څوک غواړي رښتونی مسلمان وي، نو باید د حضرت محمد (صلی الله علیه واله وصحبه وسلم) په سپیڅلي شریعت ایمان او عمل ولري.

د مطلوب ایمان او مقبول عمل لپاره دکائناتو د سردار حضرت محمد (صلی الله علیه واله وصحبه وسلم) په مبارک سنت او سیرت سبي پوهه درلودل ډیر ضروري او حتمي دي.

دا کتاب (سپیڅلی نبوي سیرت) چې د هند مشهور عالم الشیخ صفی الرحمن مبارکپوري (رحمه الله) په عربي ژبه د (الرحیق المختوم) په نوم لیکلی بیا یې اردو ته هم پخپله اړولی دی، د حضرت محمد (صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم) د مبارک ژوند په مختلفو اړخونو د پوهیدو لپاره ډیره سوچه او غني چینه ده.

د خوښۍ ځای دی چې پښتو ژباړه یې د دوهم ځل لپاره پداسې حال کې چاپ ته سپارل کیږي چې د لومړي چاپ ډیرې غلطۍ پکې اصلاح شوي دي. د لومړي ځل لپاره کتاب هغه وخت چاپ ته وسپارل شو چې زه د شهادت ورځپانې د مسئول مدیر په توگه پدې ونه توانیدم کتاب ته مراجعه وکړم، د تصحیح چارې یې هم نورو وروڼو سرته رسولې وې نو څه داسې غلطۍ وې پکې چې باید تصحیح شوې وای.

دا دی د رحمان خدای په توفیق سره پدې بریالی شوم، کتاب ته له سره مراجعه وکړم او په نوې بڼه یې د سیرت قدرمنو مینه والو ته وړاندې کړم. ددې چاپ نوي شیان او زیاتونې دا دي:

- ټول کتاب له سره کمپوز شوی.
- تیرې طباعتې غلطۍ تصحیح شوې.
- د ځینو عباراتو ژباړه تجدید او سمه شوې.
- د احادیثو اصلي نصوص را نقل شوي.

له خدای تعالی نه سوال کوم دا عمل مې پخپل کرم سره قبول کړي، او همدا ارزښتمن اثر د لوستونکو د علمي تندې د څړبولو او سم عمل وسیله او د آخرت توبڼه وگرځوي. له رحمان خدای نه د مغفرت او له لوستونکو نه د دعا په هیله. و صلی الله علی سیدنا محمد و علی آله واصحابه و من تبعهم باحسان الی یوم الدین. په احترام

سلطان محمود صلاح
حیات آباد- پینور
پنجشنبه ۱۳۲۸/۸/۱۰ = ۲۰۰۷/۱۱/۱ م

د مترجم سریزه

الحمد لله، الحمد لله الذي أرسل رسوله بالهدى ودين الحق ليظهره على الدين كله، و الصلاة والسلام على سيدنا و مولانا محمد و على آله و أصحابه أجمعين .
شكردى چې رحيم خدای يو ځل بيا د دې توفيق راکړ چې د حضرت محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د سيرت له کتابونو نه يو بل کتاب په پښتو ژباړم او د اسلام په گناه ځورول شوي افغان ولس ته يې نذرانه کړم .
دا يو واقعيت دى چې هيڅوک تر هغې پورې د ايمان دعوى نه شي کولى تر څو پورې يې چې د الله تعالى او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) احکامو ته د اطاعت غاړه نه وي ايښى. مسلمان هغه دى چې اسلام يې د ژوند د قانون په حيث منلى او عملي کړى وي. اسلام هغه دين دى چې الله تعالى د خپلو بندگانو لپاره غوره او خوښ کړيدى. همدغه غوره دين الله تعالى د خپل افضل او وروستي پيغمبر حضرت محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پواسطه مونږ ته راليرلى دى.
حضرت محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالى دين په پوره اخلاص او امانت سره لومړى پخپل ځان عملي کړى او بيا يې امت ته رسولى دى. د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مبارک سيرت يعنى د هغه اقوال، افعال او اخلاق، د اسلامي مقدس دين مکمله او عملي نمونه ده. که څوک غواړي ريښتوني مسلمان وي بايد د خپل ژوند په هره لويه او وړه کې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) اطاعت او پيروي وکړي. الله تعالى فرمايي: ((وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ...)) (المائدة: ۹۲) [د الله او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) اطاعت وکړئ].
د الله تعالى او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) اطاعت فرض دى. مسلمان بايد د الله تعالى دا حکم په بشپړه توگه عملي کړي، خو دا بايد له ياده ونه

باسو چې د دې الهي حکم پوره تعميل هغه وخت ممکن دی چې مسلمان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارک سیرت خبر او پدې هکله پوره علم ولري، ځکه حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالی رسول او داسې بنده و چې د اسلام له نیغې لارې نه یې د یوه وینسته په اندازه هم انحراف ندی کړی. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ژوند یا د اسلام عملي بڼه او شکل، له عائشې (رضي الله عنه) نه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اخلاقو او ژوند په هکله پوښتنه وشوه هغې په ځواب کې وفرمایل: ((کان خلقه القرآن)) یعنی د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اخلاق او عملي ژوند قرآن و، د هغه مبارک ژوند د قرآن کریم عملي نمونه او مثال و. نبوي سیرت د اسلامي دین عملي توضیح او بیان دی. سیرت مو د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له شخصیت نه خبروي، د قرآن کریم بشپړ او صحیح تفسیر راته بیانوي او د ژوند په ټولو برخو کې د هدایت داسې ډیوې راته بلوي چې که اقتدا پسې وکړو نو دنیوي او اخروي نیکمرغي به مو په برخه شي. الله تعالی فرمایي:

((لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ)) (الاحزاب : ۲۱)

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شخصیت کې د تاسو لپاره ډیره نیکه نمونه ده.

په تاسف سره باید اعتراف وکړو چې زمونږ هیوادوال که څه هم له اسلام سره ډیره مضبوط تړاو لري، خو د سیرت د زده کړې او پوهې په اړه یې مطلوبه او لازمه توجه نده کړې. کیدای شي ډیرو افغانانو د سیرت کتابونه لوستلي او مطالعه کړي وي، خو ډیر کم به داسې وي چې د سیرت کتاب یې پدې نیت لوستی وي چې د خپل دین احکام ورنه زده کړي او څه چې لولي هغه پخپل ژوند کې پلي کړي، همدا وجه ده چې زه له درنو لوستونکو نه هیله کوم چې ددې کتاب له لوستلو نه مخکې پدې هکله خپل تصور تصحیح او برابر کړي. د دې کتاب او د سیرت د نورو موثوقو کتابونو لوستلو ته پدې نیت ملا وتړي چې له همدې مبارک سیرت نه د خپل دین احکام زده کړي، همدا یې د لارې مشال وي او په مکمله توګه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارک قدم پل کیږدي. سیرت باید د نورو تاریخي کتابونو حیثیت ونلري، چې یوازې په تیرو واقعاتو د خبریدو او پوهیدو لپاره ویل کیږي، بلکه د سیرت لوستنې او زده کړې هدف باید خپل ژوند د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ژوند په شان برابرول او عیارول دي. مسلمانان مکلف دي د خپل رسول (صلی

اللَّهُ عَلَيْهِ وَالْأَهْلُ وَالصَّحْبَةُ وَالسَّلَامُ) پیروي وکړي، الله تعالی امر کوي: ((قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ)). (آل عمران: ۳۱)

[ووايه اي محمده (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! كه چيرې تاسې له الله تعالى سره محبت كوي نو زما (محمد) صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) متابعت وكړئ ترڅو الله تعالى هم محبت درسره وكړي او گناوې مو وبښي.]

دا هم يو واقعيت دى چې زمونږ په ټولنه كې د زياترو ناخوالو عوامل له اسلام نه بې خبري او ليرې والى دى. نو اي زما ځوريدليه وروره! ته كه د ژوند په هره مرحله كې قرار لري، او اجتماعي موقف دې كه هرڅه وي كولى شې په همدې كتاب سره چې اوس ستا په لاس كې دى خپلې ډيرې ستونزې حل كړې، ځكه دا كتاب د هغه رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سیرت دى چې اطاعت يې د كاملې نيكمرغۍ او بشپړ برياليتوب ضامن دى. زه ځان نيكمرغه او بختور شميرم چې الله تعالى توفيق راکړ چې د صفی الرحمن مبارکپوري ((الرحيق المختوم)) نومى كتاب له عربي نه په پښتو وژباړم. دا ژباړه مې لومړى ځل په ۱۹۹۱ کال کې پيل كړې وه، خو د ژوندنيو ستونزو له امله ايله په ۲۰۰۲ کال کې بشپړ شوه، او دا ده اوس دالله تعالى په فضل سره دكتاب په بڼه كې ستاسې مخې ته قرار لري. په ژباړه كې مې تر ډيره حده له احتياط او دقت نه كار اخيستی د شعرونو په ترجمه كې مې د همدې كتاب له اردو نسخې نه استفاده كړې، خو بيا هم د اشتباهاتو امكان نه شم ردولى. دكتاب په كمپوز او تصحيح كې د خواجه محمد اسحق او سيد سليمان هاشم، مرستې دقدر وړ دي. الله تعالى دې ټولو ته لا زيات توفيق ورپه برخه كړي. و صلى الله تعالى على سيدنا محمد وعلى آل سيدنا محمد و أصحابه و بارك وسلم عليهم أجمعين .

سلطان محمود صلاح

پيښور

۲۰۰۲/۱۰/۱۰

د ا کتاب

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على عبده ورسوله
محمد افضل الرسل و خاتم النبيين، و على آله و صحبه و من
اهتدى بهديه الى يوم الدين . و بعد

دا هغه کتاب دی چې د سیرت لیکنې د هغه نړیوالې سیالۍ لپاره مې لیکلې و چې د
رابطة العالم الاسلامي له اړخه تنظیم شوې وه. د دې سیالۍ اعلان د نبوي سیرت له
لومړي کنفرانس نه وروسته وشو، کوم چې د ۱۳۹۲ هـ قمری کال د ربیع الاول په
میاشت کې د پاکستان د حکومت له خوا جوړ شوی و.

الله تعالی دې کتاب ته داسې مقبولیت او بری لیکلی و چې ما یې د لیکلو په مهال تمه
نه درلوده، په سیالۍ کې یې لومړی مقام وگاتپه، عامو او خاصو داسې خوښ کړ چې
رشک (غبطة) ورباندې کیږي.

خبره داسې وه چې زه د رابطې له خوا د مسابقې په اعلان پخپل وخت خبر نه شوم،
وروسته مې چې خبر واوریږد، نو په سیالۍ کې د گډون څه فکر مې ونکړ، بلکه پدې
اړه مې وړاندیز هم ونه مانه، خو تقدیر پکې ورگډ کړم. رابطې د لیکنو د تسلیمولو
لپاره د ۱۳۹۷ هـ ق کال د محرم میاشتې لومړۍ نیټه ټاکلې وه. د سیالۍ له اعلان نه تر
دې نیټې پورې له تقریبا نهو میاشتو نه څو میاشتې له ما نه هسې ضایع شوې وې، او
پاتې موده راته ددې ډول لیکنې لپاره کافي نه ښکاریده. خو چې اراده وکړه نو له الله
سبحانه و تعالی نه مرسته وغوښته، متې مې بد و هلې تر څو لیکنه بشپړه او پخپل
وخت ولیږل شوه.

هغه وخت نه یوازې دا چې وخت کم و، بلکه زه په نورو مصروفیتونو هم بوخت وم، د
لیکنې لپاره کافي مصادر په لاس کې نه وو، او موجودو منابعو ته مراجعه هم
ستونزمنه وه. زما هیله دا وه چې له ډیر دقت نه کار واخلم، زیاتې او اضافي خبرې را نه
وړم، او تر ورسه د موضوع حق ادا کړم. د لیکنې په مهال مې څو داسې موضوع تر نظر
تیر شول چې خالي او ناکافي راته ښکاریدل او ددې وړ و چې باید بشپړ او زیاتونه
پکې وشي، خو هغه ددې کار د تر سره کولو جوگه نه وه، بس دومره مې کولی شواي
چې په لاس کې موجود مواد تسوید او ترتیب کړم او بیا یې له مراجعې او تدقیق پرته
کافي او نقل کړم.

نو په زړه کې مې دا پاتې شوه چې باید هغه کمبود پوره شي، او د لازمو زیاتونو هیله

مې همداسې نيمه خوا وه ، ورځې او کلونه تير شول، فرصت را نه لاپ. وروسته به مې په کتاب کې گوتې وهلې، څه به مې مخکې او څه وروسته کول، ځنې عبارتونه به مې بدلول، څه به مې پکې زياتول، او دا ټول که څه هغه څه ه وو کوم چې د ليکنې په مهال مې سترگې پرې لگيدلې وې ، خو بيا هم گټور او مهم دي ان شاء الله . همدا راز اوس پدې بريالي شوم تر ډيره حده پخواني مصادر وگورم چې له امله يې د هغو نويو مراجعو له احتياج نه خلاص شوم کومې چې د ليکنې په وخت کې مې مراجعه ورته کړې او حواله مې يې ورکړې وه، دا دی پدې چاپ کې دا هم ورزياتوم.

دا تمه مې هم درلوده چې د کتاب په اړه علمي او ارزښتناک ملاحظات تر لاسه کړم، تر څو د موضوعات په اصلي محتوی کې گټه ورنه واخلم، خو پدې برخه کې چې کوم ملحوظات را رسيدلي هغه يو هم د موضوعاتو تر جوهر او اصل پورې اړه نلري، ټول د جانيي امورو په هکله دي چې څه گټه ورنه نشي کيدلې، بلکه ځنې ملاحظات خو بالکل غلط او دومره بې اساسه دي چې متخصصين خو څه کوي بايد عام څيړونکي يې هم په خوله رانه وري.

دا چاپ به چې زياتونې او بدلونونه پکې شوي له مخکنيو چاپونو نه زيات گټور او غوره وي ان شاء الله. او همدا اصلي او قانوني چاپ دی . دا کتاب تر اوسه څو ځله د رابطې له خوا او څو ځله د مؤلف په اجازه د يو شمير ورونيو له خوا چاپ شويدي، خو په لس گونو طبعې يې داسې دي چې د مؤلف له اجازې پرته په غير قانوني توگه چاپ شوي ، څيړونکو د کتاب بڼه شهرت ته کتلي او چاپ کړي يې دي، ځينو خو دومره جرات کړي چې د کتاب ټول حقوق يې هم دځان لپاره محفوظ بللي، الله تعالی دې هدايت ورته وکړي، او دا توفيق دې ورکړي چې د هغې ورځې له راتگ نه مخکې چې نه دوستي شته پکې او نه سوداگري، ټول حقوق پخپلو حقدارانو وسپاري. و صلی الله علی خیر خلقه محمد و علی آله و صحبه و بارک وسلم.

۱۸ ربيع الاول ۱۴۱۵ هـ ق

۲۶ اگست ۱۹۹۴ م

صفي الرحمن مبارکپوري

الجامعة الاسلامية ، المدينة المنورة

د بناغلي دكتور عبد الله عمر نصيف خبرې

الحمد لله الذي بتعمته تتم الصالحات، و اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له، و اشهد ان محمدا عبده و رسوله و صفيه و خليله، ادى الرسالة و بلغ الامانة و نصح الامة و تركها على المحجة البيضاء ليلها كنهارها، صلى الله عليه و على آله و صحبه اجمعين، و رضي الله عن كل من تبع سنته و عمل بها الى يوم الدين، و عنا معهم بعفوك و رضاك يا ارحم الراحمين. اما بعد:

اتولې ستاينې هغه الله لره دي چې په نعمت سره يې نيكي سرته رسيرې، شاهدي و ايم چې له الله پرته بل د عبادت وړ معبود نشته، الله يوازې دى، شريك نلري، او شاهدي و ايم چې محمد يې بنده او رسول، او غوره او خليل دى. محمد (صلى الله عليه وسلم) خپل رسالت ادا كړى، امانت يې رسولى، امت ته يې نصيحت كړى، او پداسې سپين غولي يې پريښى چې شپه يې له ورځ داسې رڼا ده، د الله درود دې وي پر محمد (صلى الله عليه وسلم) آل او اصحابو يې. الله دې راضي وي له هغه نه چې تر قيامته دهغه د سنت پيروي كوي او عمل ورباندې كوي. اې ارحم الراحمين خدايه! مونږ هم له خپلې عفوې او رضا نه برخمن كړه. [

سپیڅلی نبوي سنت هغه ذخيره او توبنه ده چې تر قيامته به پاتې وي، خلک به يې په هکله خبرو او ليکنو کې سيالي او مسابقې کوي، د موضوعاتو په اړه يې د خبرو، کتابونو او ليکنو لړۍ د رسول (صلى الله عليه وسلم) له بعثت نه پيل شوې او تر هغې به دوام لري تر څو قيامت قايم شي. دا سنت هغه مشال دى چې د ژوند تر پايه د مسلمانانو لپاره لاره روښانه ساتي، د سلوكياتو، افعالو، اقوالو، له خدای سره اړيکو، له کورنۍ، خپلوانو، ورونيو، امت او ټول بشريت سره د اړيکو په برخه کې عملي قدوه او نمونه ورته وړاندې کوي.

الله تعالی فرمایلي: {لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا} [الأحزاب: ۲۱]. یقیناً د تاسو هر هغه چا لپاره په رسول الله کې ډیره غوره اسوه ده، چې د الله او آخرت هیله لري او الله ډیر یادوي.]

له حضرت عائشة (رضوان الله علیها) نه چې د رسول (صلی الله علیه وآله وسلم) د اخلاقو په هکله پوښتنه وشوه، نو ویې فرمایلي: (کان خلقه القرآن). قرآن یې اخلاق و. پدې کې شک نشته څوک چې بری او نجات غواړي، نو په ټولو دنیوي او اخروي چارو کې به د الهي منهج پیروي کوي او د رسول (صلی الله علیه وسلم) په قدمونو به پل ږدي، نبوي سیرت به د خپل فکر او تدبر اساس ګرځوي او پدې ایمان پیدا کوي چې دا الهي منهج چې رسول (صلی الله علیه وسلم) د ژوند په ټولو برخو کې په عملي توګه پلی کړی، هغه خزانه ده چې د هر چا لپاره د هدایت ضمانت کوي، پدې کې د مشرانو، کشرانو، قومندانانو، افرادو، حاکمانو، محکومینو، وعظ کوونکو، وعظ اوریدونکو او مجاهدینو ټولو لپاره لارښوونې او هدایت شته. د ژوندانه په هر ډګر کې بشپړې لارښوونې لري، په سیاست، حکومت، اقتصاد، اجتماع، انساني اړیکو، اخلاقو او نړیوالو اړیکو کې د هدایت اوچت څلی او نیکه قدوه ده.

مسلمانان چې لدې سیده لارې او الهي منهج نه د لیرې والي او انحراف له امله د جهالت او وروسته والي په کنده کې لویډلي، باید بیرته خپلې اصلي لارې ته راوګرځي، سپیڅلي نبوي سیرت ته مخه کړي، په تعلیمي نصاب کې یې شامل کړي. او پدې پوه شي چې دا سیرت تش تاریخ او فکري تسکین نه دی، بلکه دا الله تعالی ته د عودت او رسیدو لار ده. پدې سره انسانان اصلاح کیږي، دا د خلکو د نجات او بری لار ده، او دا د الله تعالی د کتاب عملي ترجمه، تصویر او تمثیل دی، او دا هغه نظام دی چې په تطبیق سره یې مسلمان او مؤمن د ژوند په ټولو چارو کې د الهي شریعت تابع او خاضع ګرځوي.

دا کتاب [الرحیق المختوم] د مؤلف محترم الشیخ صفي الرحمن المبارکفوري له خوا یوه غوره او د ستاینې وړ هڅه ده. محترم مؤلف د رابطه العالم الاسلامي غوښتنې ته په ځواب سره د نبوي سیرت په هغه مسابقه کې ګډون وکړ، کومه چې په ۱۳۹۲ هـ ق کال کې د همدې ادارې له خوا تنظیم شوې وه. او لکه چې د کتاب د لومړي چاپ په

مقدمه کې د رابطې پخواني عمومي سکرتر محترم الشيخ محمد علي الحرکان (رحمه الله، و جزاه الله عنا خير الجزاء، ويلي دغه کتاب په همغه مسابقه کې لومړی مقام وگاتېه.

خلکو ډیر خوښ کړ، زیاتې ستاینې یې وشوې، د لومړي چاپ ټولې نسخې خلاصې شوې، له ما نه یې وغوښتل د دریم چاپ لپاره څه ولیکم، چې دادی دا لنډه مقدمه مې ولیکله، له الله عزوجل نه سوال کوم چې دا عمل د خپل ذات لپاره خاص کړي، مسلمانانو ته یې د گټې، خیر او غوره بدلون وسیله وگرځوي، او امت ته بیرته هغه له لاسه وتلی برم او د بشریت د مشرتابه مقام ورکړي، تر څو امت ددې الهي قول عملي مصداق شي چې فرمابي: {كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ} آل عمران: ۱۱۰. [تاسو هغه غوره امت یاست چې د خلکو لپاره پیدا شوي یئ، په نیکی امر او له بدی نه نهی کوئ، او په الله ایمان لرئ.]

و صلى الله على المبعوث رحمة للعالمين، رسول الهدى و مرشد الانسانية الى طريق النجاة والفلاح، و على آله و صحبه و سلم. والحمد لله رب العالمين.

دكتور عبد الله عمر نصيف

د رابطة العالم الاسلامي عمومي سکرتر (پخوانی)

د سعودي عربستان د مجلس الشورى د رئيس مرستيال

د محترم الشیخ محمد بن علي الحركان خبرې

الحمد لله رب العالمين، خالق السموات و الارض، و جاعل الظلمات و النور، و صلى الله على سيدنا محمد خاتم الانبياء و الرسل اجمعين، بشر و انذر و وعد و اوعد، انقذ الله به البشر من الضلالة، و هدى الناس الى صراط مستقيم، صراط الله الذي له ما في السموات و ما في الارض الا الى الله تصير الامور. و بعد:

اټولې ستاينې هغه الله لره دي چې د عالميانو پروردگار دی. د آسمانونو او ځمکې، تيارو او رڼا پيدا کونکی دی، د الله تعالى درود دې وي زمونږ پر سردار د ټولو نبیانو او رسولا پر خاتم محمد باندې، هغه چې زيری راوړونکی او وپرونکی و، و عدۀ کونکی او گواښونکی، الله تعالى په همدۀ سره بشريت له گمراهۍ نه وژغوره او د همدۀ په واسطه يې خلک نيغې لارې ته هدايت کړل، د هغه الله لارې ته چې د آسمانونو او ځمکې واکمني له همدۀ سره ده، يادۀ دې وي چې هر څۀ د الله لوري ته ورتلونکي دي.]

الله سبحانه و تعالى چې خپل رسول ته د شفاعت حق او لوړه درجه ورکړه، مسلمانانو ته له ده سره د محبت امر او هدايت وکړ، او د ده پيروي يې د الهي محبت نښه وبلله، الله تعالى فرمايي:

{قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِيْ يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ} [آل عمران: ۳۱].

[ورته ووايه که چيرې له الله سره محبت لرئ، نو زما (محمد) پيروي وکړئ، الله به له تاسو سره محبت وکړي او گناوې مو درېښي.]

همدا هغه اسباب دي چې له امله يې زړونه له رسول (صلى الله عليه وسلم) د محبت هيله من کيږي، او د هغه په لټه پسې په حرکت راځي چې رسول (صلى الله عليه وسلم) ته د وصول او رسيدو سبب کيږي. د اسلام له لمر څرک نه را پدېخوا مسلمانان د رسول اکرم (صلى الله عليه وسلم) د محاسنو په بيان او سپيڅلي سیرت په خورولو کې

سيالي او مسابقي کوي. د رسول (صلى الله عليه وسلم) اقوال، افعال او لوړ اخلاق د هغه سيرت دی، ام المؤمنین حضرت عائشة (رضي الله عنها) يې د اخلاقو په هکله وايي: (كان خلقه القرآن). قرآن دمحمد (صلى الله عليه وسلم) اخلاق و. او معلومه ده چې قرآن خو د الله کتاب او بشپړ کلمات دي، او څوک چې پدې لوړ مقام کې قرار ونيسي په رښتيا چې هغه له ټولو خلکو نه غوره، اکمل، او له ټولو نه د زيات محبت حقدار دی.

له رسول (صلى الله عليه وسلم) سره د همدې مسلسل او دوامدار محبت له امله وه چې په ۱۳۹۶ هـ. ق کال کې د پاکستان له خوا د سپيڅلي نبوي سيرت لومړنی اسلامي کنفرانس جوړ شو، او هملته وه چې رابطه العالم الاسلامي د سيرت په هکله دمسابقي اعلان وکړ او ژمنه يې وکړه چې پدې برخه کې ليکل شويو لومړنيو پنځو کتابونو يا څيړنو ته به د يو سل او پنځوس زره سعودي ريالونو په اندازه جايزه ورکوي. خو د کتاب يا څيړنې لپاره يې دا شروط وټاکل:

۱. بحث يا ليکنه بايد بشپړه وي، او تاريخي پيښې پکې د واقع کيدو د نيتې په اساس ترتيب شوې وي.
۲. څيړنه بايد په زړه پورې وي او مخکې نه وي خپره شوې.
۳. څيړونکی بايد ټول هغه مخطوطات او علمي مصادر ذکر کړي، کوم چې په ليکنه کې يې استفاده وره کړې وي.
۴. ليکونکی بايد خپل بشپړ ژوند ليک وليکي، تعليمي سويه وښيي او که تاليفات ولري نومونه يې واخلي.
۵. ليکنه دې په ښه او واضح خط وليکل شي، که ټيپ شي غوره به وي.
۶. ليکنې په عربي ژبه او يا نورو ژونديو ژبو د منلو وړ دي.
۷. د بحث د منلو نيت په د ۱۳۹۶ هـ کال د ربيع الثاني له لومړۍ نيتې نه پيل او ۱۳۹۷ هـ. ق دمحرم په لومړۍ پای ته رسېږي.
۸. ليکنې په بنده لفافه کې په مکه کې د رابطه العالم الاسلامي عمومي سکرترت ته سپارل کېږي، او د ادارې له خوا ځانگړې مسلسل شماره ورکول کېږي.
۹. بحثونه به پدې برخه کې له لويو علماوو نه جوړه شوي کميته گوري. دې اعلان هغه علماء مسابقي ته وهڅول چې الله تعالی د خپل رسول (صلى الله عليه وسلم) محبت ور په برخه کړيدی. د رابطې دفتر تياري ونيوله چې په عربي، انگليسي، اردو او يا

- کومه بله ژبه ليکل شوې ليکنې به مني.
- ورونو خپل بحثونه وليکل او مونږ يو سل يو اويا بحثونه راورسيدل، لدې جملې نه ۸۴ بحثونه په عربي، ۲۴ په اردو، ۲۱ په انگليسي، يو په هوساوي او يو په فرانسوي ژبه ليکل شوی و.
- رابطې د لويو علماوو کميټه جوړه کړه تر څو دا بحثونه او ليکنې وگوري، او په درجه يې برابري کړي. هغه ليکنې او بحثونه چې د جائزې وړ وبلل شول پدې ترتيب دي:
۱. د لومړي جائزې گټونکي د هند له الجامعة السلفية نه الشيخ صفي الرحمن المبارکفوري وپيژندل شو او د جائزې اندازه يې پنځوس زره ريال له وه.
 ۲. دوهمه جائزه د د دکتور ماجد علي خان چې د هند د نوي ډيلي له الجامعة المليية نه دی، په برخه ورسیده او اندازه يې څلويښت زره ريال له کيږي.
 ۳. دريمه جائزه په پاکستان د الجامعة الاسلامية رئيس دکتور نصير احمد ناصر وگټله او دا د يرش زره ريال له وه.
 ۴. څلورمه جائزه د مصر استاذ حامد محمود محمد منصور ليمود و گټله او د هغې اندازه شل زره ريال له وه.
 ۵. پنځمه جائزه د سعودي عربستان د مدينې منورې استاذ عبد السلام هاشم تر لاسه کړه او هغه لس زره ريال له وه.
- د برياليو پنځو څيړونکو نومونه د رابطې له خوا په هغه اسلامي کنفرانس کې اعلان شول چې د ۱۳۹۸ هـ.ق په شعبان مياشت کې د پاکستان په کراچۍ ښار کې جوړ شوی و. همدا راز د برياليو نومونه په ټولو اخبارونو کې هم خپاره شول.
- په همدې مناسبت د رابطې عمومي سکرترت پخپل دفتر مکه مکرمه کې د مکې د امارت د وکیل شهزاده سعود بن عبد المحسن بن عبد العزيز تر لارښوونې او اشراف لاندې يوه لويه غونډه را وبلله. او همدلته د ۱۳۹۹ کال د ربيع الاول په دوولسمه نيټه د هفتې په سهار شهزاده سعود د مکې مکرمې د امير شهزاده فواز بن عبد العزيز په استازيتوب جائزې گټونکو ته وسپارلې.
- په همدې غونډه کې رابطې اعلان وکړ چې دا بريالي بحثونه به چاپوي او په څو ژبو به يې خپروي، د همدې ژمنې په اساس دا دی د چاپ لړۍ د همغه بحثونو د سر په گل سره پيلوو. دا د هند د سلفيه جامعي د شيخ صفي الرحمن مبارکفوري بحث دی، ځکه همده لومړی مقام گټلی و. ورپسې نورې ليکنې او بحثونه په خپل ترتيب سره چاپ ته سپارو. له

الله تعالى نه سوال ڪوو چي زمونڻر ٿولو اعمال خالص دڻان لپاره قبول ڪري، انه نعم المولى و نعم النصير.

و صلى الله على سيدنا محمد و على آله و صحبه وسلم.

محمد بن علي الحركان

د رابطة العالم الاسلامي عمومي سڪرتر

د مؤلف خبرې

الحمد لله الذي أرسل رسوله بالهدى ودين الحق ليظهره على الدين كله، فجعله شاهداً ومبشراً ونذيراً، وداعياً إلى الله بإذنه وسراجاً منيراً، وجعل فيه أسوة حسنة لمن كان يرجو الله واليوم الآخر وذكر الله كثيراً. اللهم صل وسلم وبارك عليه وعلى آله وصحبه ومن تبعهم بإحسان إلى يوم الدين، وفجر لهم ينابيع الرحمة والرضوان تفجيراً.

وبعد:

آتوله ثنا هغه الله لره ده چې خپل رسول يې له هدايت او حق دين سره رالېږلی، تر څو پر ټولو اديانو برلاسي ورکړي، نو هغه يې شاهد، زيری ورکونکی او وپرونکی، د خدای په امر د خدای لوري ته بلونکی او روښانونکی چراغ گرځولی، او د هغو کسانو لپاره يې نيکه قدوه گرځولی کوم چې الله ډير يادوي او په الله او آخرت پورې زړونه تړي. يا خدايه! پر رسول صلی الله عليه وسلم، درود، سلام او برکت وکړه، په آل، اصحابو او دقيامت تر ورځې پيروانو يې هم همدا پيرزوينه وکړه، د رحمت او رضا چينې ورته را وخوټوه. [د رځې (غبطې) او خوښۍ ځای دی چې رابطة العالم الاسلامي په پاکستان کې د سپيڅلي نبوي سیرت د کنفرانس په پای يعنې د ۱۳۹۲ هـ کال د ربيع الاول په مياشت کې د سیرت په اړه د ليکنې او څيړنې نړيواله مسابقه اعلان کړه، تر څو په سپيڅلي سیرت کې تر ټولو غوره بحث وليکل شي، او تر څو ليکونکي تشويق او وهڅول شي او خپلې فکري هڅې ترتيب او تنظيم کړي. زه فکر کوم چې دا ډير ارزښتناک کار دی. ځکه که څير شو نبوي سیرت - علی صاحبها ما يستحق من الصلاة والسلام - هغه يوازينې منبع او چينه ده چې د اسلامي ټولني ژوند او بشريت نيکمرغي ورپورې تړلې ده.

زما نيمکرغي ده چې پدې مبارکه مسابقه کې پخپلې ليکنې سره ونډه اخلم، خو چيرته زه او چيرته دا مقام چې د سيد المرسلين، سيد الاولين والآخرين په ژوند رڼا واچوم. زه هغه څوک يم چې ټوله نيمکرغي او نجات مې پدې کې وينم چې د هغه له نور نه رڼا واخلم تر څو په تيارو کې ورک او هلاک نه شم، او زه هغه عاجز يم چې په ژوند يې له امت نه يم، مرم به او امتي به يې وم، او دهمده په شفاعت سره به مې الله تعالی گناوي راته بښي.

پدې کتاب کې زما اسلوب هسې دی چې د رابطې د شروطو له پوره کولو سره سره مې پوره اعتدال مراعات کړی، له ستړي کونکي او ږدوالي او مخل يا ناقصونکي لنډوالي نه مې ځان ساتلی. ځينې موضوعات مې داسې مخې ته راغلي چې په هکله يې د مصادر و تر منځ داسې اختلاف وجود درلود چې جمع او توفيق يې ممکن نه و، پداسې حالت کې مې له ترجيح نه کار اخيستی او هغه څه مې په کتاب کې ليکلي چې له څيرنې، تدقيق او نقد نه وروسته راجح او قوي راته ښکاره شويدي، خو د ترجيح دلايل او وجوهات مې له اوږدوالي نه د ويرې له امله نه دي ذکر کړي.

د رواياتو د منلو او ردولو په اړه مې د محققو امامانو له ليکنو نه استفاده کړيده، او د صحيح، حسن او ضعيف په پيژندلو کې مې د دوی پر حکم او فيصلو باور او تکیه کړيده، ځکه وخت د نور تدقيق او بحث اجازه نه راکوله. په ځينو ځايونو او موضوعاتو کې مې يو شمير دلايلو او د ترجيح وجوهاتو ته اشاره کړيده، او دا په هغه ځای کې چې ويريدلی يم لوستونکي حيران نه شي، عجيبه ورته ښکاره نه شي، او يا په هغه موضوع او ځای کې چې ليدلي مې دي لومړنيو او وروستنيو ټولو هسې خبره کړيده او په داسې څه يې اتفاق کړی چې صحيح نه دی. والله ولي التوفيق.

اللهم قدر لي الخير في الدنيا والآخرة انك انت الغفور الودود، ذو العرش

المجيد.

صفي الرحمن المبارکفوري

بنارس- هند

د عربو موقعيت او قومونه

نبوي پاک سيرت په حقيقت کې له هغه رسالت (پيغام) نه عبارت دی کوم چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) بشري ټولني ته راوړی، او په هغه سره يې خلک له تيارو نه رڼا او د بندگانو له عبادت نه د يوه الله (جل جلاله) عبادت ته رابللي دي. د دې سپيڅلي سيرت ريښتوني او حقيقي خيره تر هغې پورې په سبي توگه نه شي څرگنديدی ترڅو د دې رسالت نښې او آثار له هغه نه مخکنيو شيانو او حالاتو سره نه وي پرتله شوي، نو له همدې کبله مونږ د کتاب په لومړني فصل کې له عربي قومونو له اسلام نه وړاندې د هغوی له تطور او بدلون، او له هغې وضعې او حالاتو نه خبرې کوو په کومه کې چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په نبوت مشرف شوی و.

د عربو موقعيت

العرب په لغت کې دښتو، ډاگونو او هغه وچو ځمکو ته ويل کيږي چې نه پکې اوبه وي او نه بوټي. عربي جزيره او د دې سيمې اوسيدونکي له ډيري پخوا زمانې راهيسې پدې نامه ياديږي. د دې جزيرې لويديځ ته سره بحيره او د سينا ټاپوزمه، ختيځ ته خليج او د عراق جنوبي زياتره برخې، جنوب ته عربي بحيره چې له بحرالهند نه امتداد مومي، او شمال ته يې شام او عراق (که څه هم هلته د پولو په هکله اختلاف وجود لري) پروت دی. مساحت يې د يو ميليون متر مربع او يو ميليون او درې سوه زره ميله مربع تر منځ اټکل شويدي. د اجزيره د طبيعي جغرافيايي موقعيت له پلوه ډيره ارزښتناکه ده. چارچاپيره ئې داسې پراخه او ارتې دښتې او ريگستانونه دي چې دې جزيرې ته يې د يوې داسې پخې کلا بڼه ورکړيده چې پردې ورباندې په آسانۍ سره تسلط او قبضه نشي لگولی، او همدا وجه ده چې ددې سيمې خلک له ډيري پخوا زمانې راهيسې پخپلو ژوندونو او کارونو کې آزاد او خود مختاره دي. که دا دښتې او ريگستانو نه نه وای نو بيا د عربو له وسه نه وه پوره چې د خپلو پولو نه اخوا پرتو دوو لويو امپراطوريو حملې او يرغلونه په شا وتمبوي او يا د هغوی له تسلط نه آزاد پاتې شي. له بله پلوه دا جزيره د نړۍ د مشهورو وچو په مينځ کې پرته ده او له هغو ټولو سره د

وچې او اوبو له لارې تړل شویده، پدې معنی چې په شمال کې له افریقا، شمال ختیځ کې له اروپا، او لویدیځ کې له عجمو، منځني او نژدې ختیځ او همداسې له هند او چین سره لاره لري. همدا راز د اوبو له لارې له دې ټولو وچو نه کښتۍ او بحري جهازونه سپیڅلې سیده د دې جزیرې بندرگاه ته راتلی شي.

او د همدې جغرافیایي موقعیت له برکته د عربي جزیرې شمالي او جنوبي برخو په تیره زمانه کې د مختلفو ولسونو لپاره د ورکړې راکړې (تجارت) فرهنگ، دیانت، هنر، فن او علم د یوه لوی مرکز حیثیت درلود.

عربي قومونه

تاریخ پوهانو عربي قومونه د عربو د اصل او نسل په اساس په دريو برخو ویشلي دي:

۱ - (البائدة) له مینځه تللي عربان: دا هغه پخواني عربان دي چې په هکله یې پوره تاریخي معلومات په لاس ندي راغلي، او دا لکه د عاد، ثمود، طسم، جدیس، عملاق، أمیم، جرهم، حضور، وبار، عییل، جاسم، حضرموت او نور قومونه.

۲ - عاربة عربان: دوی د یشجب بن یعرب بن قحطان اولاده ده، او قحطاني عربان ورته ویل کیږي.

۳ - مستعرب عربان: دوی د اسماعیل (علیه السلام) اولاده ده او عدناني عربان بلل کیږي.

د عاربة عربانو (قحطان پښه) اصلي ځای یمن دی. دسبأ بن یشجب بن یعرب بن قحطان له اولادې نه زیاتې قبیلې لري، خو دوي قبیلې یې حمیر بن سبأ، او کهلان بن سبأ ډیرې مشهورې دي، او نورې یوولس یې دومره شهرت نلري. او دغه عربان د سبأ له اولادې نه پرته نورې قبیلې نلري.

الف: حمیر بن سبأ، چې مشهورې کورنۍ یې:

۱- قُضَاعَة: او له هغې نه بهراء، بلی، القین، کلب، عُدْرَة او وَبْرَة منځته راغلې.

۲ - السَّكَّاسِك: دا د بنو زید بن وائلة بن حمير کورنی ده، او د زید لقب سکاسک و. او دوی د کِنْدَة له سکاسک نه بیل قوم دی.

۳ - زید الجمهور: او پښې يي حمير الأصغر، سبأ الأصغر، حضور، او ذو أصبح دي.

ب: کهلان بن سبأ، مشهورې کورنۍ يې دا دي:

همدان، ألّهان، الأشعر، طي، او مذحج [له مذحج نه: عَنَس او النَّخع]، او لَحْم [له لحم نه: كندة، او له كندة نه: بنو معاوية، السُّكُون او السكاسك]، او جُدَام، عاملة، خَوْلان، مَعَاْفِر، او أَمَّار [او له أَمَّار نه: خَنْعَم، بَجِيلَة، او له بجيلة نه: أَحْمَس] او الأزد، [او له الأزد نه: الأوس، الحزرج، خَزَاعَة او د جَفْنَة اولاده چي د شام پاچايان وو او آل غسان شهرت لري].

د کهلان کورنۍ پخوا له يمن نه وتلې او د جزيرې په مختلفو برخو کې خورې شويدي زياتره يې له عرم سيلاب نه مخکې هغه وخت له يمن نه ووتلې کله چې روميانو مصر او شام ونيول او د يمن په تجارتي بحري لارو يې هم قبضه ولگوله، د وچې لارې يې هم گډې وډې کړې. ددې تر څنگ د کهلان او حمير کورنيو خپل مينځي جگړې او مقابلې هم د دې سبب شوې چې کهلان وطن پرېږدي او د حمير قبيله پخپل ځای پاتې شي.

د کهلان قبيلې مهاجرين په څلورو برخو ويشلی شو:

۱ - ازد - دوی د خپل مشر عمران بن عمرو مزقبا په امر خپل وطن پرېښود، لومړی په يمن کې د ننه له يوه ځای نه بل ته تلل، راتلل، د حالاتو د معلومولو پخاطر يې د څار گروپونه استول تر څو په پای کې د شمال په لور لاړل او مختلفې کورنۍ يې په مختلفو سيمو کې ميشتې شوي چې تفصيل يې داسې دی:

ثعلبه بن عمرو په حجاز کې د ثعلبيه او ذبي قار تر مينځ واړول او کله يې چې اولادونه لوی شول او شميره يې ډيره شوه نو مدينې ته ننوت او هملته ميشت شو، اوس او خزرج او د حارثه بن ثعلبه اولاده له همدې (ثعلبه) قبيلې څخه دي. حارثه بن عمرو (خزاعه) او اولاده يې په ظهران کې ځای په ځای شول، وروسته يې په

مکه حمله وکړه او د مکې اصلي اوسیدونکي (جرهمیان) یې له مکې نه وایستل او دوی پکې میشت شول.

عمران بن عمرو او اولاده یې عمان ته لاړل، همدوی د عمان ازدیان دي.

د نصر بن ازد کورنۍ په تهامه کې میشته شوه او دوی ته ازد شنووه وایي.

جفنه بن عمرو او اولاده یې شام ته ورسیدل او هملته میشت شول، جفنه په شام کې د غساسنه پاچایانو پلار و، دوی ته غساسنه ځکه ویل کیږي چې مخکې لدینه چې شام ته لاړ شي په حجاز کې یې د غسان په نامه مشهورې چینې تر خوا اړولي وو او همدې چینې ته د نسبت په اساس غساسنه وبلل شول.

۲- لخم او جذام - دوی د ختیځ او شمال په لوري لاړل. او د لخم له کورنۍ نه یو هم په حیره کې د مناذره پاچایانو پلار نصر بن ربیع و.

۳- بنو طیئ - د ازد کورنۍ له وتلو وروسته بنو طیئ د شمال په لور وخوځیدل تر څو د اجا او سلمی نومیو غرونو تر مینځ ځای په ځای شول چې وروسته دا دواړه غرونه د طیئ د غرونو په نامه مشهور شول.

۴- کنده - دوی لومړی بحرین ته لاړل، خو وروسته مجبور شول چې حضرموت ته ولاړ شي، هلته یې هم گزاره ونشوه نجد ته لاړل او هلته یې لوی حکومت جوړ کړ، خو هغه هم ډیر ژر له مینځه لاړ.

د حمیر یوه قبیله (قضاعه) هم له یمن نه ووتله او د عراق د سرحدي برخو په السماوه نومي کلي کې میشته شوه^(۱) خو پدې کې اختلاف شته دی چې قضاعه له حمیر څخه وه او که نه.

مستعرب عربان

د مستعربه عربانو نیکه حضرت ابراهیم (علیه السلام) اصلا د عراق د (ار) نومي ښار گوتي اوسیدونکي و. (ار) د فرات سیند په لویدیځه غاړه له کوفې سره نژدې پروت دی، په اوس وخت له ځمکې کیندنې او څیړنې وروسته د نوموړي ښارگوتي او د ابراهیم (علیه السلام) د کورنۍ او د دوی د ټولنیزې او دیني وضعې په هکله زیات

(۱). د نوموړو قبیلو د هجرت او نورو تفصیلاتو په هکله د الخضرې تاریخ الامم الاسلامیه نومي کتاب ۱۱۸-۱۳ او د قلب جزیره العرب کتاب ۲۲۱ او ۲۳۵ مخ ته مراجعه وکړه. د نوموړو قبایلو د هجرت د نیتگیگ او عواملو په هکله تاریخي منابع پخپل مینځ کې زیات اختلافات لري خو مونږ دلته له زیات دقت او ځګړتیا څخه وروسته هغه ځکه رانقل کړيدي چېک د دلیل له پلوه راته سببي او پیاوړي شګاره شويدي.

معلومات په لاس راغلي دي.^(۲)

څرگنده ده چې ابراهيم (عليه السلام) د عراق له (ار) نومي ځای نه حاران يا حاران او له هغه ځای نه فلسطين ته تللی و او همدغه ځای يې د خپل دعوت لپاره مرکز ټاکلی و پدې ملک کې د ننه او بهر يې ډير سفرونه کړيدي^(۱). يو ځل مصر ته تللی و هلته چې د وخت د فرعون له فریب او مکر سره مخ شوی و، فرعون غوښتل چې د ابراهيم (عليه السلام) ښځې حضرت ساره ته ضرر ورسوي، خو الله تعالی د هغه دا چل او ول ناکام کړ، فرعون پدې پوه شو چې ساره له خپل خدای (جل جلاله) سره څومره نژدې او ټينگې اړيکې لري، همغه وه چې خپله لور (هاجر)^(۲) يې ساره ته د خادمې او نوکرې په صفت ورکړه او بيا ساره هغه (هاجر) ابراهيم (عليه السلام) ته په نکاح ورکړه.^(۳)

ابراهيم (عليه السلام) بيرته فلسطين ته راستون شو او هلته الله تعالی له هاجر نه زوی ورکړ، دغه وخت له ساره سره څه ضد پيدا شو او ابراهيم (عليه السلام) يې دپته اړ يوست چې هاجر او وړوکی زوی يې (اسماعيل عليه السلام) له دې ځای نه وباسي، نو ابراهيم (عليه السلام) هغوی دواړه له ځان سره بوتلل او د بيت الله شريف سره خوا کې تر هغې لوی ونې لاندې يې ځای په ځای کړل چې په هغه لږ اوچت شانته ځای چې شا او خوا يې د سيلاب اوبو وهلي و ولاړه وه، هغه وخت په مکه کې هيڅوک هم نه اوسيدل ځکه هلته نه اوبه وې او نه وانبه.

ابراهيم (عليه السلام) هاجر او اسماعيل (عليه السلام) ته لږ څه اوبه او يوه کمه اندازه خواړه (خرما) پرېښودل او خپله بيرته فلسطين ته ستون شو، څو ورځې لانه وې تيرې شوې چې د دوی د ښناک اوبه او خواړه خلاص شول په همدې وخت کې د الله تعالی په فضل او کرم سره د زمزم چينه را وخوټيده او پدې ترتيب سره رحيم خدای د دوی د ښناک او خوراک تدبير وکړ. دا کيسه اوږده او مشهوره ده.^(۴)

وروسته د يمانيه قبيلې خلک (دوهم جرهميان) راغلل او د اسماعيل (عليه السلام) د مور په اجازه په مکه کې ميشته شول. ويل کيږي هغوی لدينه مخکې د مکې په شا او خوا درو کې اوسيدل.

(۲) تفهيم القرآن د سيد ابو الاعلی مودودي ليکنه ۱/۵۵۳-۵۵۴-۵۵۵-۵۵۶

(۱) تفهيم القرآن ۱۰۸/۱

(۳) مشهوره دا ده چې (هاجر) وينجگه وه خو سر محقق او ليکوال قاضي محمد سليمان المنصور پوري دا ثابت کويده چې (هاجر) د فرعون لور وه، او هغه وينجگه نه بلکه آزاده وه. رحمة للعالمين ۲/۳۲-۳۷.

(۴) رحمة للعالمين ۲/۳۴. د تفصيل لپاره صحيح بخاري ۱/۴۷۴ وگوره.

(۵) صحيح البخاري كتاب الانبياء ۱/۴۷۴-۴۷۵ ته مراجعه وکړه.

د بخاري شريف له روايت نه دا په ډاگه کيږي چې يمانيان له اسماعيل (عليه السلام) نه وروسته خو مخکې لدينه چې هغه ځوان شي په مکه کې ميشت شوي وو، پداسې حال کې چې لدينه وړاندې به هم هغوی پدې دره باندې تيريدل.^(۱)

ابراهيم (عليه السلام) به کله کله د اسماعيل (عليه السلام) او حضرت هاجر د ليدو پخاطر مکې ته تشریف وړ، خو دا نده معلومه چې څو ځله مکې ته تللی دی، تاريخي مصادر و مکې ته د ابراهيم (عليه السلام) يوازې څلور سفرونه ذکر کړيدي:

۱- قرآنکريم فرمايي چې الله تعالی ابراهيم (عليه السلام) ته داسې خوب وروليد چې خپل زوی اسماعيل (عليه السلام) ذبح کوي، نو هغه هم د الله تعالی د دې امر د تعميل لپاره اقدام وکړ: (فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ (۱۰۳) وَتَادِينَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمَ (۱۰۴) قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (۱۰۵) إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ (۱۰۶) وَتَادِينَاهُ بِذُبْحٍ عَظِيمٍ) (الصافات: ۱۰۳-۱۰۷)

[ترجمه: ((او کله چې غاړه کيښوده (دواړو حکم د الله ته) او وايې چاوه دغه (اسماعيل) پر بني ابراهيم دده او غږ وکړ مونږ ده ته داسې چې اي ابراهيم! په تحقيق رښتيا کړ تا خوب (خپل او ومو مانه هغه له تا) بيشکه مونږ همداسې (نيکه جزا لکه د ابراهيم نېکه) جزا ورکوو (نورو محسنانو نيکو کارانو ته، بيشکه چې هم دا ذبحه خوا مخوا دا ابتلا ازموينه وه ښکاره او فديه مو ورکړه دغه (اسماعيل) ته په مذبحې لويې سره)).]

په سفر التكوين (بايبل) کې راغلي چې اسماعيل (عليه السلام) له اسحاق (عليه السلام) نه (۱۳) ديارلس کاله مشر و، او د نوموړې کيسې له سياق نه داسې معلومېږي چې دا پيښه د اسحاق (عليه السلام) له زيږيدو نه مخکې واقع شویده ځکه د اسحاق (عليه السلام) د پيدا کيدو زيری د کيسې په پای کې راغلی دی.

لدي کيسې نه دا ثابتېږي چې د اسماعيل (عليه السلام) له ځوانيدو نه مخکې ابراهيم (عليه السلام) لږ تر لږه يو ځل مکې ته سفرکړيدی. او د پاتې دريو نورو سفرونو تفصيلات يې بخاري شريف د ابن عباس (رضي الله عنهما) په روايت را نقل کړيدي چې لنډيز يې داسې دی^(۲):

۲- کله چې اسماعيل (عليه السلام) ځوان شو او له جرهميانو نه يې عربي ژبه زده

(۱) البخاري ج ۱/۴۷۵

(۲) البخاري ج ۱/۴۷۵ - ۴۷۶

کړه، د جرهميانو مينه ورسره پيدا شوه، نو يوه بنځه يې ده ته په نکاح ورکړه، دغه وخت يې مور (حضرت هاجر) وفات شوه. په همدې وخت کې حضرت ابراهيم (عليه السلام) هم د دوی د احوال او ليدو پخاطر مکې ته راغی، اسماعيل (عليه السلام) يې ونه موند، له بنځې نه يې دده او د ژوند د حال، احوال په هکله پوښتنه وکړه، بنځې يې له ژوند نه ډيرې گيلې او شکوې وکړې، نو ابراهيم (عليه السلام) ورته وويل کله چې اسماعيل (عليه السلام) راغی ورته ووايه چې د دروازې ته درې دې بدله کړه. اسماعيل (عليه السلام) چې راغی د پلار په مقصد پوه شو، نو خپله دا بنځه يې طلاقه کړه، او د جرهم قبيلې د مشر مضا بن عمرو له لور سره يې واده وکړ.^(۱)

۳ - د اسماعيل (عليه السلام) له دوهم واده نه وروسته ابراهيم (عليه السلام) يو ځل بيا مکې ته راغی، خو دا ځل يې هم خپل زوی ونه وليد، له بنځې نه يې د حال او احوال پوښتنه وکړه هغې د الله تعالی حمد او ثنا ويلي او پخپل ژوند يې شکر يوست، نو ابراهيم (عليه السلام) ورته وويل: اسماعيل (عليه السلام) ته ووايه چې د خپلې دروازې ته درې دې ټينگه ساته، او پخپله بيرته فلسطين ته ستون شو.

دريم ځل چې کله ابراهيم (عليه السلام) مکې ته راغی اسماعيل (عليه السلام) زمزم اوبو ته نژدې تر يوې لويې ونې لاندې غشي جوړول، کله يې چې خپل پلار وليد وريپاڅيد يو له بل سره يې د مينې او محبت څرگندونه وکړه. د دوی دا ليدنه له ډيرې مودې جدايي وروسته شوې وه، ډيره گرانه ده چې دومره اوږده موده دې د ابراهيم (عليه السلام) په شان مشر، مهربان او مشفق پلار د خپل زوی جدايي وزغملی شي، او يا دې د اسماعيل (عليه السلام) په شان نیک صالح، او مطيع زوی له خپل پلار نه بيل او جدا و اوسيدلی شي!! همدا ځل دوی دواړو (عليهما السلام) کعبه شريفه جوړه کړه او ابراهيم (عليه السلام) د الله تعالی په امر خلکو ته د حج کولو بلنه او دعوت ورکړ.

الله تعالی اسماعيل (عليه السلام) ته د مضا بن عمرو له لور نه دولس زامن ورکړل چې نومونه يې دادې^(۲):

نابت يا نبايوط، قي دار، ادبائيل، مبشام، مشماع، دوما، ميشا، حدد، يتما، يطور، نفيس، قيدمان، بيا له دوی نه دولس کورنۍ جوړې شوی، يو څه موده ټول په مکه کې

(۱) قلب جزيره العرب ص. ۲۳۰

(۲) قلب جزيره العرب

اوسيدل او د يمن، شام او مصر تر مينځ يې تجارت کاوه، بيا وروسته دا کورنۍ په ټوله عربي جزيره او حتی چې له جزيرې نه خوا هم خورې شوې لدې معلوماتو نه علاوه د قيدار او نابت له اولادې پرته د نورو په هکله څه نور معلومات په لاس کې نشته.

انباطي تمدن د حجاز په شمال کې ډير پرمختگ وکړ، هغوی هلته يو پياوړی حکومت جوړ کړ (بطراء) د دوی پایتخت و، هيچا يې هم مقابله نشوای کولای، تر څو روميان راغلل او هغوی يې له مينځه يوړل. سليمان ندوي له ډير بحث او څيړنې وروسته وايي چې د آل غسان پاچايان او انصار (اوس او خزرج) د ال قحطان له اولادې څخه نه وو، بلکه هغوی د نابت بن اسماعيل (عليه السلام) له اولادې څخه دي^(۱).

د قيدار بن اسماعيل (عليه السلام) اولاده په مکه کې پاتې شوه، تر څو عدنان او ورپسې يې زوی معد پيدا شول د عدنانني عربو د نسب سلسله تر همدې ځايه پورې په سبي توگه محفوظ ده. عدنان د رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يوويشتم نيکه دی. په يوه حديث شريف کې راځي: کله به چې رسول الله (صلى الله عليه و سلم) د خپل نسب شجره ويله نو چې عدنان ته به ورسيد توقف به يې وکړ او نور نومونه به يې نه يادول ويل به يې: (كذب النسابون). شجره ويونکو دروغ ويلي دي^(۲).

يو شمير عالمان له عدنان نه پورته هم د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د نسب د شجرې ويل روا بولي ځکه هغوی پدې هکله دا مخکې ياد شوی حديث ضعيف بولي، دوی وايي چې د عدنان او ابراهيم (عليه السلام) تر مينځ څلويښت پلرونه (پوښته) تير شويدي^(۳).

ويل کيږي چې (معد) يو زوی درلود چې (نزار) نومیده، د نزار څلور زامن پيدا شول چې له هغوی نه د (اياد)، (انمار)، (ريبعه)، او (مضر) څلور لويې کورنۍ جوړې شوې، خو ربيعه او مضر ډيرې لويې او د زياتو پښو درلودونکې کورنۍ دي. د ربيعه کورنۍ پښی دا دي: اسد بن ربيعه، عنزه، عبدالقيس، د وائل دوه زامن (بکر، تغلب) حنيفه او نورې.

مضر قبيله په دوو لويو کورنيو قيس عيلان بن مضر او الياس بن مضر باندې ويشل شويده، بيا له قيس عيلان نه بنو سليم، بنو هوازن، بنو غطفان، او له غطفان نه عبس، ذبيان، اشجع او غني بن اعصر، او له الياس بن مضر نه تميم بن مره، هذيل بن

(۱). تاريخ ارض القرآن ۷۸/۲ تر ۸۲

(۲). الطبري ۱۹۱/۱ تر ۱۹۴. الاعلام ۲/۵

(۳). رحمة للعالمين ۷/۲-۸-۱۴-۱۵-۱۶-۱۷

مدرکه، بنو اسد بن خزیمه او د کنانه بن خزیمه کورنۍ، او له کنانه نه د قریشو قبیله چې د فھر بن مالک بن النضر بن کنانه له اولادې څخه دي جوړه شويده. بیا قریش په مختلفو کورنیو ویشل شويدي چې مشهورې یې د جمح، سهم، عدي، مخزوم، تیم، زهره او د قصي بن کلاب کورنۍ دي. واره پښې یعنی (عبدالدار بن قصي، اسد بن عبدالعزی بن قصي، او عبدمناف بن قصي) کورنۍ دي. د عبدمناف کورنۍ څلور پښې لري چې عبد شمس، نوفل، المطلب، او هاشم نومېږي، او د همدې هاشم له کورنۍ نه الله تعالی خپل رسول حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بن عبدالله بن عبدالمطلب بن هاشم د رسالت لپاره غوره کړیدی.^(۱)

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایلي:

((إن الله اصطفى من ولد ابراهيم اسماعيل، واصطفى من ولد اسماعيل كنانه، واصطفى من بني كنانه قريش، واصطفى من قريش بني هاشم واصطفاني من بني هاشم)). (رواه مسلم عن وائل بن الاسقع، باب فضل نسب النبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ۲/۲۴۵ و الترمذي ۲/۲۰۱). [الله تعالی د ابراهيم (عليه السلام) له اولادې نه اسماعيل (عليه السلام) او د اسماعيل (عليه السلام) له اولادې نه کنانه او له بني كنانه نه قريش، او له قريشو نه بني هاشم او له بني هاشم نه يي زه غوره کړی يم.]

له عباس بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) نه روایت دی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایي: ((إن الله خلق الخلق فجعلني من خير فرقهم و خير الفريقين، ثم تخير القبائل فجعلني من خير القبيلة، ثم تخير البيوت فجعلني من خير بيوتهم، فأنا خيرهم نفسا و خيرهم بيتا)). (رواه الترمذي باب ماجاء في فضل النبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ۲/۲۰۱).

[الله تعالی مخلوق پیدا کړ، نو زه یې په له ټولو نه غوره فرقه او ډله کې وگزرولم، بیا یې د هغوی په دوو غوره ډلو کې هم له هغې ډیرې غورې ډلې نه وگزرولم، بیا یې قبیلې غوره کړې او زه یې په له ټولو نه غوره قبیله کې

(۱). محاضرات تاريخ الامم الاسلامية للخضري بك ۱۴۱-۱۵

وگرزولم، بيايې کورنۍ غوره کړې زه يې له ټولو نه په غوره کورنۍ کې وگرزولم، نو زه د خپل ذات له پلوه او د خپلې کورنۍ له اړخه (يعنې له دواړو خواوو نه) له ټولو نه غوره او بهتر يم.]

او کله چې د عدنان اولاده زياته شوه، نو د عربي وطن په مختلفو برخو کې خواره شول. عبدالقيس، د بکر بن وائل او د تميم ځنې کورنۍ بحرين ته لاړې، بنوحنيفه بن صعب بن علي بن بکر يمامه ته لاړل او په حجر نومي ځای کې ميشته شول، د بکر بن وائل نورې کورنۍ له يمامه، بحرين سيف کاظمه، خليج او ان د عراق تر شا او خوا سيمو لکه ايله او هيت پورې ورسيدلې، د تغلب ځنې کورنۍ د فرات په جزيره او نور يې له بکر سره ميشته شول، بنو تميم د بصرې په دښته کې واړول.

بنوسليم مدينې ته نژدې د القرې له درې نه تر خيبره او له خيبر نه د مدينې تر ختيځ، او د مدينې له ختيځ نه تر جبلين او پدې ترتيب سره ان تر حره نومي سيمې پورې خواره شول. ثقيف په طائف او هوازن د مکې په ختيځ د اوطاس په برخه کې چې د مکې او بصرې په لاره کې پرته ده ځای په ځای شول. بنو اسد د تيماء په ختيځه او د کوفې په لويديځه خوا کې ميشته شول، د دوی او تيماء تر مېنځه د طي قبيلې بحتري نومي کورنۍ اوسيدله، د دوی له ځای نه تر کوفې پورې د پنځو شپو منزل و. ذبيان کورنۍ د تيماء سره خوا کې تر حوران پورې پرته وه. د کنانه کورنۍ په تهامه او د قريشو پښه په مکه او شا او خوا سيمو کې پاتې شول، خو هغوی ډير خپل مينځي اختلافات درلودل، اتفاق يې نه درلود بلکه تيت او پرک و تر څو چې قصي بن کلاب ځوان شو، او دوی يې سره متحد او يو موټی کړل، د نفاق اور يې گل کړ، او خپل قوم يې د يووالي په رسۍ سره وټاره، او د همدې اتفاق او وحدت له برکته هغوی د قدر، مقام او منزلت خاوندان شول^(۱).

(۱). محاضرات تاريخ الامم الاسلامية للخضري بك ۱۵۱-۱۶

د عربو حکومت او امارت

کله مو چې وغوښتل له اسلام نه وړاندې د عربو له حال او احوال نه خبرې وکړو، نو لازمه مو وليده چې د عربو د حکومت، امارت، قومونو او مذهبونو د تاريخ په هکله هم لنډ شاتنه معلومات وړاندې کړو، تر څو د اسلام د ظهور په وخت کې د وضعې څرگندونه او پيژندنه راته آسانه شوې وي. د اسلام له لمر څرک نه مخکې عربي واکداران په دوه ډوله وو، يو ډول يې داسې تاج لرونکي پاچايان وو چې په حقيقت کې يې پوره استقلال او آزادي نه درلوده، بل ډول د قبائلو او کورنيو مشران وو چې د پاچايانو په شان د پوره صلاحيت او امتيازاتو خاوندان وو، او زيات شمير يې د پوره استقلال درلودونکي هم وو، او کيدای شې چې يو شمير نورو به يې د کوم پاچا تابعيت هم درلود. د يمن، آل غسان او الحيره پاچايان تاج لرونکي او نور پاتې بې تاجه پاچايان وو.

د يمن پاچايي

په يمن کې د العاربه عربو له مينځ نه تر ټولو لومړی پيژندل شوی قوم د سبا قوم دی. د (اور) په ځمکه کيندنه چې پدې وروستيو کې شوې ځنې داسې معلومات په لاس راغلې دي چې له ميلاد نه (۲۵) پيړۍ مخکينۍ زمانه پورې اړه لري او د ددی قوم (سباء) يادونه هم پکې شويده. د دوی د تمدن پرمختگ او واکمنۍ وسعت او پراختيا له ميلاد نه يوولس (۱۱) پيړۍ مخکې شروع شويدي.

د دوی واکمني په لاندې ډول په مختلفو مرحلو ويشلی شو:

۱_ له ۶۵۰ ق. م نه مخکې پيړۍ، پدې وختونو کې د دوی پاچايان د «مکرب سبا» په نامه ياديدل، پایتخت يې د (صرواح) ښار و چې لا تر اوسه پورې يې د مارب ښار لويديځ لوري ته د يوې ورځې مزل په اندازه ليرې مسافه کې نښې نښانې ليدلې کيږي او د (خريبه) په نامه يادول کيږي. د يمن په تاريخ کې مشهور ښار (سدمارب) هم په همدې دوره کې جوړ شويدي. ويل کيږي چې د سبا قوم د واکمنۍ لمن دومره پراخه وه چې د عربي وطن په د ننه او بهر کې يې ډيرې مستعمرې درلودې.

۲_ له ۶۵۰ ق. م نه تر ۱۱۵ ق. م پورې، پدې دوره کې د دوی پاچايان د سبا د پاچايانو

په نامه ياديدل، او د مکرب لقب يې پريښود پایتخت يې له صرواح نه مارب ته انتقال کړ، او اوس هم د صنعاء ختيځې خواته شپيته (۶۰) ميله ليرې د دې ښار (مارب) ښې ښانې ليدل کيږي.

۳ _ له ۱۱۵ ق. م نه تر ۳۰۰ م پورې، پدې دوره کې حمير قبيلې د سبا پاچايانو ته ماتې ورکړه او د (مارب) په ځای يې د (ريدان) ښار خپل پایتخت وټاکه دا ښار وروسته د (ظفار) په نامه ونومول شو، ځنې آثار يې تر اوسه پورې (يريم) ته نژدې د مدور په غره باندې باقي پاتې دي. د هغوی انحطاطه (ځورتيا) له همدې دورې نه پيل شوه، تجارت يې له ناکامۍ سره مخ شو ځکه چې لومړی د حجاز پر شمال انباطيانو خپل تسلط ټينگ کړ او د سبا قوم يې له دې ځايه ويوست ورپسې روميانو په مصر، سوريې او د دوهم ځل لپاره په شمالي حجاز باندې له تسلط او واکمنۍ وروسته بحري تجارتي لارې هم تر خپل کنترول لاندې راوستلې، او لدې نه علاوه د مختلفو قبيلو خپل مينځي اختلافات هم د دې سبب شول چې ال قحطان د ورکې او تباهي په څنډه ودرېږي او له خپل وطن نه بې وطنه او در په در شي.

۴ _ له ۳۰۰ م کال نه تر اسلامي لمر څرک پورې- پدې دوره کې هغوی له ډول ډول ستونزو، کودتاگانو، او خپل مينځي جنگونو سره لاس او گريوان وو، تر څو دوی خپل هر څه حتی آزادي هم له لاسه ورکړه. په همدې وخت کې روميان عدن ته ننوتل، حبشيانو د دوی په مرسته او د همدان او حمير قبيلو له داخلي جگړو نه په استفادې سره په (۳۴۰) م کال کې د لومړي ځل لپاره يمن ونيو چې تر (۳۷۸) م پورې له همدوی سره و.

وروسته يمنيانو بيرته خپله آزادي وگټله، خو پدې وخت کې د مارب په بندکې درزونه پيدا شول تر څو په ۴۵۰ يا ۴۵۱ م کال کې هغه لوی سيلاب چې قرآنکريم د سيل العرم په نوم ياد کړی راوبهيد، هر څه يې په مخه کړل او ډيره تباهي او بربادي يې جوړه کړه.

په (۵۲۳) م کال يهودي مشر ذو نواس د نجران پر مسيحيانو سخته حمله وکړه او غوښتل يې هغوی په زور او جبر سره له مسيحيت نه واړوي، خو کله چې هغوی دا ونه منله نو ذونو اس ورته د اور کندی وايستلې او هغه مسيحيان يې پکې ورواچول. همدې کيسې ته قرآنکريم د (البروج) په سورت کې اشاره کوي فرمايي:

((قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ * النَّارِ ذَاتِ الْوُفُودِ * إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ * وَهُمْ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ * وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ * الَّذِي

لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ)) (البروج: ٤ - ٩)

[ترجمه : مړه دې شي کندی ایستونکي، اور ډیر خس و خاشاک لرونکی. کله چې دوی پر هغوی ناست وو، او هغه څه یې لیدل چې پر مسلمانانو یې کول. اوله هغوی نه یې بدله نه اخیسته مگر ددی چې هغوی په عزیز او حمید خدای ایمان درلود، هغه خدای چې د اسمانونو او ځمکې پاچایي ورسره ده او الله پر هر څه شاهد او خبر دی.]

او د همدې پېښې په نتیجه کې نصرانیان د خپل انتقام پخاطر د روم د امپراطور تر مشرۍ لاندې په عربو باندې د تسلط او د خپلې واکمنۍ د پراختیا په تکل کې شول، حبشیان یې راپورته کړل، بحري قوت (کښتۍ او جهازونه) یې ورته برابر کړل، بالاخره اويا زره (۷۰۰۰۰) حبشي سپاهیان په یمن وروختل او په (۵۲۵م) کال یې یمن ونیو او اریاط یې حاکم وټاکل شو. نوموړی تر یو وخته د یمن حاکم و، تر څو د خپلو لښکرو د یوه قوماندان (ابرهه) له لاسه ووژل شو. ابرهه د قدرت واگې پخپل لاس کې ونیولې، او دا همغه ابرهه دی چې د مکې دورانولو لپاره یې لښکرې را ایستلې وې، دی او لښکر یې د اصحاب الفیل په نامه شهرت لري.

د الفیل له پېښې نه وروسته یمنیانو له فارسیانو نه د مرستې غوښتنه وکړه او بالاخره یې د یوې کلکې مقابلي په نتیجه کې حبشیان له خپل وطن نه وشړل او په (۵۷۵م) کال یې د معدیکرب بن سیف ذي یزن الحميري تر مشرۍ لاندې خپله آزادي اعلان کړه، او معدیکرب یې پاچا وټاکل شو.

نوموړي یو شمیر حبشیان د خپل خدمت او چوپړ لپاره له ځان سره وساتل تر څو یوه ورځ د همدې حبشي خدمتگارانو له خوا ووژل شو او دده په مرگ سره د ذي یزن د کورنۍ حکومت هم پای ته ورسید.

ورپسې کسری په صنعاء کې فارسي والي مقرر کړ او یمن د فارس یو ولایت اعلان شو، دې سلسلې تر (۶۳۸م) کال پورې دوام درلود، خو په همدې کال فارسي والي باذان اسلام راوړ او پدې ترتیب سره په یمن باندې د فارس تسلط او واکمني ختمه شوه^(۱).

(۱). د زیاتو معلوماتو لپاره مراجعه وکړئ تفهیم القرآن ۱۹۵/۴ تر ۱۹۸ او تاریخ ارض القرآن ج ۱/۳۳۸ مخ ته د کتاب تر پایه. د کلونو د تعیین په هکله تاریخي روایات یو له بل سره اير توپیر لري، حگنیگ لیکوالان واییگ چیگ دا تگولیک هسیگ پخوانه کیسیگ دي، نه نور څه.

د حيره پاچايي

له کومې ورځې نه چې لوی قوروش په (۵۵۷-۵۲۹ ق.م) کې فارسيان سره يو کړي وو له همغې ورځې نه په عراق او شا او خوا سيمو کې د فارسيانو حکومت چليده، دا وخت د دوی د زور او دبدبې وخت و هېچا يې هم مقابله نشوای کولای تر څو په (۳۲۶ ق.م) کال کې اسکندر مقدوني د فارسيانو پاچا (لومړنی دارا) ته ماتې ورکړه، او پدې ډول سره دا دولت تجزيه شو، ملک الطوايفی ورباندې حاکمه شوه. دا لړۍ تر (۲۳۰م) پورې جاري وه، په همدې وخت کې قحطانيانو هجرت وکړ او د عراق ځنې کليوالي سيمې يې ونيولې، ورپسې عدنانيان راغلل او له دوی سره له کشمکش او جنجال وروسته يې د فرات جزيرې څه برخې قبضه کړې.

فارسيان د دوهم ځل لپاره له (۲۲۶م) کال نه را پدېخوا د ساساني دولت د بنسټ ايښودونکي (اردشیر) په دوره کې د قدرت خاوندان شول. نوموړي فارسيان سره متحد کړل او په گاونډيو عربانو يې قبضه ولگوله، په نتيجه کې د قضاغه قبيلې خلک مجبور شول چې شام ته لاړ شي، حيره او انبار هم د اردشير تر ولکې لاندې راغلل.

د ارد شير په دوره کې په حيره او د عراق او عربي جزيرې په کليوالو سيمو کې د ميشته قبيلو لکه مضر او ربيعه والي جذيمه الوضاح نومیده. ارد شير پوهیده چې په عربو باندې حکومت کول او د هغوی له حملو نه ځان ساتل تر هغه پورې ممکن ندي تر څو يې پر دوی داسې يو څوک نه وي گمارلی چې له قومي او ملي قوت نه برخمن وي، په قوم کې ځای ولري او وکولی شي چې له روميانو سره د مقابلې په وخت د دوی مرسته لاسته راوړي، او هم د عراق عربان د روم تر قبضې لاندې شام کې اوسيدونکو عربانو په مقابل کې ودروي. همدا راز د الحيرې له والي سره به د فارسي لښکرو يو غونډ هم موجود و، تر څو د حکومت په خلاف د صحرا نشينو عربانو د پاڅون په ټکولو کې ورنه کار واخلي. جذيمه د (۲۶۸م) کال په شا او خوا کې مړ شویدی.

د جذيمه له مرگ نه وروسته د سابور بن اردشير په دوره کې عمرو بن عدي بن نصر اللخمي - د لخميانو د لومړني حاکم په توگه د حيرې والي وټاکل شو. لخميانو تر هغې پورې په حيره باندې حکومت کاوه تر څو قباذ بن فيروز د فارس واکدار وټاکل شو، پدې وخت کې مزدک هم را پيدا شو، نوموړي د فساد، فحشاء او اباحيت لور ته بلنه پيل کړه، قباذ او نورو ډيرو د مزدک دا بلنه ومنله، وروسته قباذ د حيرې مشر المنذر بن ماء السماء ته ليک واستاوه او هغه يې هم دې نوي دعوت ته راوباله، خو هغه د

خپل غرور له کبله دا غوښتنه ونه منله، نو قباذ هغه عزل او په ځای يې د مزدکي مذهب يو پيرو حارث بن عمرو بن حجر الکندي د حيرې والي مقرر کړ. له قباذ نه وروسته د فارس مشري د کسری نوشيروان په غاړه ولويده، نوموړي له مزدکي مذهب سره ډير کينه درلوده، مزدک او د هغه ډير پيروان يې ووژل، منذر يې بيرته د حيران والي وټاکه، حارث يې راوغوښت خو هغه دارکلب ته وتښتيد او بيا هملته مړ شو.

له منذر بن ماء السماء نه وروسته حکومت له همدوی سره و، تر څو د نعمان بن منذر دوره پيل شوه پدې وخت کې زيد بن عدي العبادي د نعمان په خلاف يوه توطئه جوړه کړه او د همدې توطئې په نتيجه کې کسری ورباندې په غوصه شو او هغه يې راوغوښت خو نعمان لومړی په پټه سره د آل شيبان مشر هاني بن مسعود ته ورغی، خپل مال او اولاد يې له هغه سره پرېښودل، بيا د کسری په لور وخوځيده، کسری هغه بندي کړ په بنديخانه کې مړ شو، او د ده پر ځای يې اياس بن قبيصه الطائي د حيرې والي وټاکه. او هغه ته يې امر وکړ چې له هاني بن مسعود نه د نعمان مال وغواړي، خو هاني دا ونه منله چې د نعمان مال ورکړي، نو کسری د هاني په خلاف د جگړې اعلان وکړ او خپلې لښکرې يې د اياس په مشرۍ د هغه په لور ور مرش کړې، پدې ترتيب سره د ذي قار په سيمه کې د دواړو خواوو تر منځ سخته جگړه ونښته چې په پای کې بنو شيبان بری وموند او فارسيانو ماتې وخوړه، او دا لومړی ځل و چې عربو عجمانو ته ماتې ورکړه. دا پيښه د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ولادت نه لږه موده وروسته واقع شویده، رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حيره باندې د اياس بن قبيصه د حکمرانۍ له پيل نه اته مياشتې وروسته زيږيدلی دی. په اياس پسې د حيرې ولايت يوه فارسي نژاده شخص ته وسپارل شو، خو په (۶۳۲م) کال کې د حيرې ولايت بيرته د آل لخم کورنۍ ته په لاس ورغی او منذر چې په معرور سره مشهور و والي وټاکل شو، خو د ده د ولايت لا اته مياشتې نه وې پوره شوی چې د خالد بن الوليد (رضي الله عنه) تر مشرۍ لاندې اسلامي لښکرې ورباندې وروختلې.^(۱)

د شام حکومت

(۱). محاضرات تاريخ الامم الاسلامية للخضري بك ۲۹/۱ تر ۳۲ پورې.

کله چې عربانو له خپل اصلي ټاټوبي نه کوچیدل پیل کړل، نو د قضاغه کورنۍ ځنې پښې لکه بني سلیح بن حلوان چې بنو ضجعم بن سلیح یې له اولادې نه وو، د شام په پولو کې میشته شوې. رومیانو دا کورنۍ د ځان کړې او غوښتل یې په دوی سره له یوې خوا د صحرا او وچې د عربانو مخه ونیسي او له بل پلوه د فارس په مقابل کې ورته گټه واخلي. پدې ترتیب سره یې د هغوی لپاره بیل پاچا وټاکه، د دوی پاچایي د دوهمې میلادي پېړۍ له پیل نه تقریبا تر پایه پورې دوام درلود، تر ټولو مشهور پاچا یې زیاد بن الهبله و. او د دوی د پاچایۍ لړۍ هغه وخت پای ته ورسیده کله چې د آل غسان کورنۍ ضجاعمه ته ماتې ورکړه، او پدې سره د رومیانو له خوا د شام پاچایي هم آل غسان ته وسپارله شوه، نوموړې کورنۍ د رومیانو د مزدورانو په صفت تر (۱۳) ه کال پورې د شام په عربانو حکومت وچلاوه، خو په نوموړي کال د حضرت عمر (رضي الله عنه) د خلافت په دوران کې د یرموک د غزا په نتیجه کې د دوی حکومت پای ته ورسید، او د دوی وروستی پاچا (جبله بن الایهم) اسلام راوړ او له مسلمانانو سره یو ځای شو^(۱).

د حجاز پاچایي

ترڅو چې اسماعیل (عليه السلام) ژوندی و د مکې مشري او د بیت الله شریف مسئولیت له همدغه سره و،^(۲) خو کله چې هغه د (۱۳۷) کلونو په عمر له دنیا نه رحلت وکړ،^(۳) نو دا مسئولیت یې زامنو نابت ورپسې قیدار او په بل روایت قیدار بیا نابت په غاړه واخیست. او له دوی نه وروسته د مکې مشري د دوی نیکه مضاض بن عمرو الجهمي ته وسپارله شوه، خو د اسماعیل (عليه السلام) اولاده که څه هم مشري له نورو سره وه د ډیر قدر او عزت خاوندان وو ځکه د دوی پلار او نیکه کعبه شریفه جوړه کړې وه.^(۴)

د وخت په تیریدو سره د اسماعیل (عليه السلام) د اولادې نوم او نښان مخ په ورکیدو شو، جرهمیان هم د بخت نصر له دورې مخکې کمزوري شول، او په همدې وخت د مکې په سیاسي آسمان کې د عدنان د کورنۍ ستوری وځلید. په ذات عرق کې په عربانو باندې د بخت نصر د تیري په هکله را نقل شوی روایت هغه چې وایي پدې

(1). نفس المصدر ۳۴/۱ و ارض القرآن ۲/۸۰-۸۲

(2). قلب جزيرة العرب ص ۲۳۰-۲۳۷

(3). سفر التكوين ۱۷:۲۵

(4). قلب جزيرة العرب ۲۳۰-۲۳۷ ابن هشام ۱۱۱/۱-۱۱۳ ابن هشام یوازیگ د نابت له مشرته نه یادونه کویده

پيښه کې د عربو مشر د جرهم له قبيلې څخه نه و، زمونږ د يادې شوې خبرې پخلاوی کوي.^(۱)

د عدنان کورنۍ د بخت نصر د دوهمې حملې (۸۷ ق. م) په وخت کې يمن ته وتښتيدلې، برميا (عليه السلام) چې د اسراييلو نبی و، معد له ځان سره شام ته بوتلا، او کله چې د بخت نصر فشارونه کم شول معد بېرته مکې ته راستون شو، خو هغه وخت په مکه کې له جرهميانو نه يوازې جرشم بن جلهمه پاتې وو، معد د هغه له لور سره واده وکړ او له هغې نه يې زوی (نزار) پيدا شو.^۲

نوره د جرهميانو وضعه هم مخ په خرابيدو شوه، څوک به چې مکې ته راتلل نو دوی به ورباندې ظلمونه کول دکعبې ټول مال ئې ځان ته خاص کړ.^۳ دې کار عدنانيان په غوصه کړل، او کله چې د خزاعه قبيلې خلک په مرظهران نومې منطقه کې ميشته شول او ويې ليدل چې د جرهميانو او عدنانيانو وضعه ښه نده، نو له همدې وضعې نه په استفادې او د عدنان قبيلې دځينو کورنيو په مرسته يې د جرهميانو په خلاف جگړه پيل کړه، بالاخره يې د دوهمې ميلادي پيړۍ په نيمايي کې جرهميان له مکې نه وشړل او د مکې مشري دوی په غاړه واخيسته.

جرهميانو چې کله مکه پرېښوده، نو ځنې شيان يې د زمزم په څاه (کوهي) کې واچول او خوله يې ورپته کړه. ابن اسحاق وايي: عمرو بن الحارث بن مضاخ الجهمي^۴ دکعبې شريفې دوې هوسۍ^۴ او حجر اسود دواړه د زمزم په کوهي کې ښخ کړل او بيا له خپلو ملگرو سره د يمن په خوا وخوځيده.

د مکې پرېښودل جرهميانو ته دډير غم او خفگان باعث وو پدې هکله عمرو داسې وايي:

کأن لم يكن بين الحجون الى الصفا أنيس و لم يسمر بمكة سامر

(۱) قلب جزيرة العرب ص. ۲۳.

۲ رحمة للعالمين ۴۸/۲.

۳ قلب جزيرة العرب ص ۲۳۱.

۴ دا هغه مضاخ الجهمي نه دی کوم چې د اسماعيل (عليه السلام) په كيسه کې يې يادونه شويده.

۴ مسعودي وايي: په تيره زمانه کې به فارسيانو کعبې ته پيسې او جواهرات اهداء کول. پدې لړ کې ساسان بن بابک دوې د سرو زرو هوسۍ جواهرات، توري او ډير نور سره زر اهداء کړي وو. عمرو بيا دا ټول شيان د زمزم په کوهي کې واچول او پکې ښخ يې کړل. مروج الذهب ۲۰۵/۱.

بلى نحن کنا أهلها فأبادنا صروف الليالي والجدود العواثر^۱

د شعر ترجمه داسې کيږي:

[ته به وايې چې دحجون او صفا ترمنځ هيڅوک نه وو (آشنا اودوست نشته) اونه دمکې د شپې له خوا جوړو شويو محفلوکې کوم کيسه ويونکې د شپې کيسې ويلې دي. مونږ د دې ځای اوسيدونکي وو، خو د وخت ناکردو اوخراپو قسمتونو اونيمه خوا نصيبونو تباہ او برباد کړو.]

اسماعيل (عليه السلام) په شلمې قبل الميلاډ پيړۍ کې تير شوی و. نو پدې سره ويلی شو چې جرهم قبيله تقريباً يوويشت پيړۍ په مکه کې اوسيدلی، او د شلو پيړيو په شا اوخوا کې يې حکومت ورباندې کړی دی. پدوی پسې د مکې مشري د خزاعه کورنۍ ته رسيدلې، خو درې لاندني مسئوليتونه له مضر کورنۍ سره پاتې شوي وو:

۱- له عرفات نه مزدلفې ته د خلکو ليردول او په (يوم النفيِر) (يعنی ذذي الحجې ديارلسمه ورځ) له منی نه د تللو اجازه ورکول. دا وظيفه د بنوالغوث بن مره چې د الياس بن مضر له کورنۍ څخه و په غاړه وه. دوی ته صوفه ويل کيدل، د(يوم النفيِر) په ورځ به تر هغه پورې بل هيچا هم جمرې نه ویشتلې ترڅو به چې د صوفه يوه کس جمرې ویشتل نه وو پيل کړي، اوکله به چې خلک له جمرې ویشتلو فارغ شول، نو د صوفه خلکو به د عقبې دواړه خواوې ونيولې او تر هغې به بل چاته دتگ اجازه نه وه ترڅو به چې دوی ټول نه ووتللي، او چې دوی به ټول لاړل نو بيا به يې نورو خلکو ته د تگ اجازه ورکړه، د صوفه له ختميدو وروسته دا ميراث د تميم قبيلې د بنوسعد بن زيد مناه کورنۍ په برخه ورسيد.

۲- د نحر (قربانۍ) يا لوی اختر په سهار له مزدلفې نه منی ته تلل، دا دنده د بني عدوان په غاړه وه.

۳- د الاشهرالحرام وروسته، مخکې کول چې دا د بني کنانه قبيلې د بني تميم بن عدي کورنۍ وظيفه وه.^۲ هغه وخت هم دوی د الاشهرالحرام احترام درلود، پدې مياشتو کې به ئې جگړې نه کولې، خوکله به چې جگړه روانه وه نو بيا به يې داسې فيصله کوله چې دا مياشتی به وروسته کړو، يعنی اوس به جگړې ته ادامه ورکړو او بيا به راتلونکې مياشتې الاشهرالحرام وگرځوو.

په مکه باندې د خزاعه کورنۍ مشري درې سوه (۳۰۰) کاله دوام وموند.^۱ د دوی په

^۱. ابن هشام ۱۱۴/۱-۱۱۵.

^۲. ابن هشام ۱۱۹-۴۴/۱-۱۲۰-۱۲۲.

۱. ياقوت/د مکه لفظ

دوره کې عدنانيان په نجد، بحرین او د عراق شا او خوا کې خواره شول، د قريشو ځنې کورنۍ لکه حلول او حرم او د بني کنانه مختلفې پښې د مکې په ځنډو کې پاتې شوې خو دوی د قصي بن کلاب تر وخته د مکې او کعبې شريفې په کارونو کې هيڅ ونډه نه درلوده.^۲

د قصي په هکله ويل کېږي چې دوی لا د مور په غېږ کې و چې پلار يې مړ شو، مور يې د بني عذره کورنۍ له (ربيعه بن حرام) نومي سرې سره واده وکړ او ورسره د هغه اصلي وطن يعنی د شام سرحدي سيمې ته لاړه، خو کله چې قصي ځوان شو بيرته مکې ته راستون شو، پدې وخت کې دمکې مشر د خزاعه کورنۍ حليل بن حبشه و. قصي د هغه له لورجبي سره واده وکړ^۳، خو کله چې حليل مړ شو نو د خزاعه او قريشو ترمنځ جگړه ونښته، په پای کې دمکې او کعبې شريفې ټول کارونه قصي پخپله غاړه واخيستل.

د دې جگړې د اسبابو په هکله درې روايتونه رانقل شويدي:

۱- کله چې قصي د مال او ډيرو سپرو خاوند شو، حليل مړ شو نو ده ځان د مکې او کعبې شريفې د مشرۍ لپاره تر خزاعه او بني بکر نه غوره وباله، او ويل به يې: څرنگه چې قريش د اسماعيل (عليه السلام) د اولادې مشران دي نو بايد دا مشري هم له دوی سره وي، پدې هکله يې له قريشو او بني کنانه سره خبرې اترې او مشورې وکړې هغوی د ده دا خبره ومنله او په يوه اتفاق يې خزاعه او بني بکر له مکې نه وايستل.^۴

۲- بل دا- د خزاعه په گومان- حليل وصيت کړی و چې دمکې او کعبې شريفې مشري به قصي ته سپارل کېږي.^۵

۳- حليل دکعبې شريفې مشري خپلې لور (حبي) ته سپارلې وه او ابو غبشان خزاعي يې ورته وکيل نيولی و. او پدې سره دکعبې شريفې مشري د حبي په نمايندگۍ د ابو غبشان په غاړه وه، خو کله چې حليل مړ شو نو قصي دا مشري له ابو غبشان نه په يوه ژي (مشک) شرابو واخيستله، خو خزاعه پدې قانع نه شول، او غوښتل يې قصي له کعبې شريفې نه منع کړي، نو قصي هم د دوی د مقابلې لپاره د قريشو او بني کنانه

۲. محاضرات تاريخ الامم الاسلامية للخضري بک ۳۵/۱. ابن هشام ۱۱۷/۱.

۳. ابن هشام ۱۱۷/۱-۱۱۸.

۴. ابن هشام ۱۱۷/۱-۱۱۸.

۵. ابن هشام ۱۸۸/۱.

خلک راټول کړل ترڅو خزاعه بيخي له مکې نه وشړي او هغوی هم ټول پدې خبره کې له قصي سره موافق شول.^۱

په هر حال کله چې حليل مړ شو صوفه خپل کارونه سرته رسول، يو وخت قصي له قريشو او کنانه سره يوځای له عقبې سره د دوی مخې ته ودرید او ورته ويې ويل: د دې کار د سرته رسولو لپاره مونږ له تاسو نه غوره يو او په همدې سره ونښتل په پای کې قصي ورباندې بريالی شو، او پدې سره خزاعه او بنوبکر د قصي خوا پرېښوده، قصي هم د هغوی په خلاف د جگړې تياري ونيوله. سخته جگړه پيل شوه دواړو طرفونو ته زيات ځاني اومالي تاوانونه واوښتل بالاخره په سوله راضي شول او د بني بکر کورنۍ (يعمر بن عوف) يې مينځگړی وټاکه او هغه داسې فيصله وکړه: د مکې او کعبې شريفې د مشرۍ لپاره قصي له خزاعه نه غوره او مناسب دی قصي که څوک وژلي د هغه وينې ورته بښل شويدي، خو خزاعه او بنوبکر به د وژل شويو کسانو ديت ورکوي، او کعبه دې قصي ته پرېښووله شي. نوموړی د همدې فيصلې له امله له همدې ورځې نه په شداخ ونومول شو.^۲

پدې ترتيب سره قصي د پنځمې ميلادي پېړۍ په نيمايي برخه يعنی (۴۴۰م) کال کې د مکې او کعبې شريفې مشري په غاړه واخيسته.^۳ او په همدې سره په مکه باندې د خزاعه مشرۍ پای وموند او د قريشو او قصي د مشرۍ دوره پيل شوه. قصي خپل قوم د مکې له شاوخوا نه راټول کړ، هرې قبيلې ته يې بيل بيل ځايونه وټاکل، او النساء، آل صفوان، عدوان او مره بن عوف ته يې خپلې خپلې دندې هم وروسپارلې، ځکه ده دا په ځان پور باله چې بايد پوره يې ادا کړي.^۴

د قصي بل مهم کار دا و چې دکعبې شريفې شمال ته يې دارالندوه (د مشورو کوټه) جوړه کړه، د دې کوټې دروازه جومات ته راختلې وه، قريش به دلته د خپلومهمو مسائلو د حل و فصل لپاره راټوليدل. هغوی دې کوټې ته په ډيره درنه سترگه کتل، ځکه د همدې کوټې له برکته د دوی په منځ کې يووالی راغلی و، او همدلته به د دوی لويې لويې پيښې په ښې طريقې سره حل کيدلې.^۱

^۱. رحمة للعالمين ۵۵/۲.

^۲. ابن هشام ۱۲۳/۱-۱۲۴.

^۳. قلب جزيرة العرب ص ۲۳۲.

^۴. ابن هشام ۱۲۴/۱-۱۲۵.

^۱. ابن هشام ۱۲۵/۱. محاضرات تاريخ الامم الاسلامية ۳۲/۱. اخبار الكرام ص ۱۵۲.

قصي پخپله دا تشریفاتې دندې په غاړه لرلې

۱_ د دارالندوه مشري- دلته به قریشو د خپلو مهمو مسایلو په هکله بحثونه کول، او همدلته به یې دخپلو لوڼو ودونه تر سره کول (د ودونو عقد او تړون به همدلته ترسره کیده).

۲_ اللوا (بیرغ) - د جگړې جنده به له ده پرته نه پورته کیده .

۳_ الحجاب (ساتنه) - د کعبې شریفې دروازه به یوازې ده پرانستله، اوهمده به یې خدمت او سرپرستي کوله .

۴_ سقایه یعنې حاجیانو ته اوبه ورکول- دوی به د حاجیانو لپاره په خرما او ممیزو سره خوږې شوې اوبه برابرولې او د حج په وخت کې به یې حاجیانو ته ورڅښلې^۲.

۵_ حاجیانو ته خوراک ورکول (رفاده الحاج)- دا هغه خوراک و چې دوی به حاجیانو ته د میلستیا په دود ورکاوه. قصي په قریشو باندې دا لازمه کړې وه چې د حج په موسم کې څه اندازه مال ده ته ورکړي تر څو هغه ورباندې بې وسه حاجیانو ته خوراک برابر کړي^۳.

دا ټولې دندې د قصي په غاړه وې، نوموړی لا ژوندی و چې زوی یې عبدمناف د مقام او منزلت خاوند شو، خو عبدالدار چې له هغه نه مشر و پدې خوښ نه و، نو ځکه قصي ورته وویل: ای عبدالداره! زه به تا په قوم کې مطرح کوم که څه هم هغوی له تانه تکړه او عزتمن دي او له تانه یې میدان گټلی دی او که څه هم هغوی ستا ورور له تانه غوره بولي، په همدې اساس یې عبدالدار ته د دارالندوه، حجاب، اللوا او السقایه او الرفاده مسئولیتونه وسپارل. د قصي خبره به هیچا هم په ځمکه نه غورځوله، د هغه هر امر که په ژوند و او یا پس له مرگه داسې و لکه د دین حکم او امر، او همدا وجه وه چې د ده له مرگه وروسته هم د ده امر په ځای پاتې شو او زامنو یې بیله کوم مخالفت نه عمل ورباندې کاوه، خو کله چې عبدمناف هم مړ شو نو بیا د هغه زامنو د خپل تره (عبدالدار) له زامنو سره د دې دندو په سر اختلاف پیل کړ.

پدې ډول قریش په دوو برخو وویشل شول، او نژدې وه چې د دواړو ډلو ترمنځ جگړه ونښلې، خو بالاخره سوله وشوه او دا منصبونه یې سره وویشل. د السقایه او الرفاده مسئولیت د عبدمناف زامنو په غاړه واخیست، دارالندوه، اللوا او الحجاب له بني

^۲. محاضرات تاریخ الامم الاسلامیه ۳۶/۱.

^۳. ابن هشام ۱۳۰/۱.

عبدالدار سره پاتې شول. بيا بنو عبدمناف هم پخپل منځ کې پچه واچوله (قرعه اندازي يې وکړه) او دا وظيفه د هاشم بن عبدمناف په برخه ورسیده. کله چې هاشم مړ شو نو دا وظيفه يې ورور المطلب بن عبدمناف ته وسپارله شوه، او له هغه نه وروسته عبدالمطلب بن هاشم بن عبدمناف ددې منصب لپاره غوره کړای شو. دا دنده (د السقايه او الرفاده مسئوليت) د عبدالمطلب له زامنو سره و، چې اسلام راغی او پدې وخت دا وظيفه د عباس بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) په غاړه وه.^۱ قريشو لدېنه علاوه نورمنصوبه او وظيفې هم درلودلې چې پخپل منځ کې يې سره ويشلې وې، او يوه دموکراتيک دولت ته ورته اداره يې جوړه کړې وه، او د اوسنۍ زمانې پارلماني تشکيلاتو ته ورته تشکيلات يې درلودل.

او هغه ادارې او دندې عبارت دي له :

- ۱_ الايسار- د ويش پخاطر د بوتانو په غشو باندې قرعه اندازي (پچه اچول) دا دنده د بني جمح په غاړه وه .
- ۲_ تحجير الاموال - بوتانوته وړاندې شويو او اهداء شويو نذرونو او قربانيو تنظيمول، د شخړو، دښمنيو او داسې نورو مسایلو هوارول، دا دنده او مسئوليت له بني سهم سره و.
- ۳_ شوری - چې مسئوليت يې د بني اسد په غاړه و.
- ۴_ الاشناق - د ديتونو او جريمو تنظيمول، دا د بني تيم دنده وه .
- ۵_ العقاب - د ملي بيرغ وړل او اوچتول، دا د بني اميه وظيفه وه.
- ۶_ القبة - د لښکرو برابرول او د آسونو مشري، دا د بني مخزوم مسئوليت و.
- ۷_ السفارة - دا دنده د بني عدي په غاړه وه.^۲

دنورو عربانو حکومت

لکه مخکې مو چې وويل د عربو قحطاني او عدناني قبيلو د عربي جزيرې مختلفو

۱. ابن هشام ۱/۱۲۹-۱۳۰-۱۳۱-۱۳۲-۱۳۷-۱۴۲-۱۷۸-۱۷۹.

۲. تاريخ ارض القرآن ۲/۱۰۴-۱۰۵-۱۰۶.

برخو ته هجرت وکړې، او عربي خاوره د دوی ترمنځ وویشل شوه. بیا هغه قبیلې چې حیرې ته نژدې وې په حیره کې د عربي پاچایانو ترظاهري نفوذ او اغیزې لاندې وې، او هغه چې د شام له پولو سره پرتې وې هغوی د غساسنه پاچایانو تر حکم لاندې وې. خو حقیقت دا و چې هغوی عملاً د دې پاچایانو تابعیت نه درلود بلکه دا تش په نوم تابعیت و، مگر هغه قبیلې چې د جزیرې په مینځنیو برخو او میرو کې اوسیدلې هغوی په پوره ډول آزادي او مستقلي وې. دې قبیلو بیل بیل رئیسان درلودل، هره قبیله لکه د یوه وړوکی دولت غوندې وه چې د سیاسي تشکیل او جوړښت اساس یې په قومي یوالي او د پردیو نه د وطن د دفاع په اړوند په مشترکه گټو باندې ولاړ و. د هرې قبیلې مشر لکه پاچا داسې و، ټولو به په سوله او جنگ کې ورته اطاعت کاوه، نظر به یې هرچا قبلواوه، او خپلې غوښتنې به یې لکه د یوه دیکتاتور په شان پر خلکو تحمیلولې او کله به که کوم مشر په غوسه کیده، نو بیا به ډیرې تورې له تیکبو وتلې وې او چا به د پوښتنې جرات هم نه درلود چې دا ولې؟

خو یوشې چې مشران به یې له عادي خلکو سره معاملې ته اړ ایستل هغه د مشرې او قدرت لاسته راوړلو پخاطر د تربرونو تر مینځ مسابقه او مقابله وه، هر یوه به زیار ایست چې په میلمه پالنه، شجاعت، حلم او زغم کې له نورو نه وړاندې شي، ترڅو د خلکو خصوصاً شاعرانو چې د قوم د ژبې حیثیت یې درلود په مینځ کې ځای پیدا کړي. رئیسانو خاص او فوق العاده حقوق درلودل، رئیس به د غنیمت په مال کې د المرباع (د غنیمت څلورمه برخه) او الصفی (هغه چې له ویش نه مخکې یې رئیس د ځان لپاره اخلي) النشیطه (هغه چې رئیس ته په لاره کې مخکې لدې چې د دښمن قوم عسکري مرکز ته ورسېږي په لاس ورځي) او الفضول یعنی هغه چې له ویش نه اضافي پاتې شي، یعنی هغه څه چې په جگړه مارو پوره نه ویشل کېږي لکه له ویش نه اضافه شوی آس، اوبن او نور....) په نامه برخې درلودې.

یو شاعر وايي:

و حکمک و النشیطة و الفضول

لك المرباع فینا و الصفايا

دا څیزونه مخکې توضیح شويدي.

سیاسي حالت

د عربانو د مشرانو په هکله مو خبرې وکړې، اوس باید په مجموعي توګه د هغوی په

سياسي حالت باندې هم لږ شانتته رڼا واچوو. د هغو دريو سيمو کومې چې له پولو سره نژدې وې سياسي حالت ډير خراب او گډوډ و، هلته خلک په دوو برخو بدار او غلام او يا حاکم او محکوم ويشل شوي وو، هره گټه او وټه به د بادارانو خصوصاً پرديو لپاره وه او هر تاوان او جریمه به د غلامانو (محکومانو) په برخه وه، په بل عبارت په هغه ځای کې رعیت لکه يوزراعتي فارم داسې و چې ټول حاصلات به يې د حاکمانو او واکدارانو په مزو، چرچو، ظلمونو او تيريو کې خرڅيدل، خو رعیت به ډول ډول رپړونه او کړاوونه گالل، که هر څو به ورباندې زور، زياتی کيده خو هغوی د شکوې او شکایت حق او جرئت نه درلود. په ټولنه کې ظلم او استبداد حکومت کاوه، د هيچا حقوق خوندي نه وو. دې برخوته څيرمه پرته قبيلې هم مذبذبې او بې ارادې وې کله به د خپلې هوی او هوس په اساس عراق ته او کله به شام ته ورگډې شوې. د جزيرې په مينځ کې پرته قبيلې هم يوله بل نه بيلې اوجدا وې، قومي، نژادي، او ديني تعصب ورباندې مسلط و، له دوی نه يوکس وايي:

و ما أنا إلا من غزیه إن غوت غويت، وإن ترشد غزیه أرشد

[زه هم د غزیه قبيلې يو غړی يم که هغه په غلظه لاره ځي زه هم په غلظه ورسره روان يم او که سمې لارې ته شي نو زه هم ورسره په سمه لار روان وم].
هغوی داسې څوک نه درلود چې د دوی له استقلال او آزادۍ نه تاييد او ملاتړ وکړي، او يا د مشکلاتو او سختيو په وخت مخ ورواړوي او يا په بده ورځ د دوی په بڼه راشي

خو دا وه چې هغه وخت خلکو د حجاز حکومت ته په درنه سترگه کتل، او هغوی يې د ديني مرکز مشران گڼل. د حجاز حکومت په حقيقت کې د ديني او دنوي مشري او زعامت يو گډ شکل و، او له حرم نه بهر عربو ته يې د ديني مشرتابه حيثيت درلود، خو په حرم کې د ننه او شاوخوا نژدې برخو کې يې د يوه داسې حکومت بڼه درلوده چې کعبې شريفې ته د راتلونکو (زيارت کونکو) خلکو د امورو مشري او د ابراهيمي شريعت جاري کول او تطبيق يې په غاړه و. دې حکومت د ننني دور پارلمان ته ورته تشکيلات او ادارې درلودې، خو په هيڅ صورت هم دا يو پياوړی او مضبوط حکومت نه و، او خپلې دندې يې په بڼه توگه سرته نه شواي رسولي بلکه په خپلو کارونو کې ډير پاتې راغلی و، چې د حبشيانو د تيري په ورځ دا خبره بڼه په ډاگه شوه.

د عربو دينونه او مذهبونه

زيات شمير عربو د اسماعيل (عليه السلام) بلنه منلې وه، او د هغه د پلار حضرت ابراهيم (عليه السلام) دين ته يې غاړه ايښې وه، يوازې د الله تعالی عبادت يې کاوه، خو د وخت په تيريدو سره ورو ورو له نيغې لارې بې لارې کيدل، خپل اصلي دين يې هير کړ، يوازې توحيد او د ابراهيمي دين ځنې شعائر يې ساتلي وو ترڅو د خزاعه قبيلې مشر عمرو بن لحي راپيداشو. نوموړی په ديانت، خيرات ورکولو او نيکۍ سره مشهور، خلکو ډير احترام ورته درلود، او د ستر عالم په سترگه ورته کتل. يو وخت هغه شام ته سفر وکړ که گوري چې هلته خلک د بتانو عبادت کوي، دا کار يې خوښ شو او داسې گومان يې وکړ څرنگه چې دا د رسولانو او آسماني کتابونو د نازلیدو وطن دی نو دا بت پرستي به هم حق وي، او د همدې گومان په اساس يې له ځان سره يو بت چې «هبل» نومیده راوړ او د کعبې شريفې په منځ کې يې ودراره، او نور د مکې خلک يې هم دې شرک او بت پرستۍ ته راوبلل، هغوی د ده دا بلنه ومنله، لږ موده وروسته د حجاز خلکو هم د شرک لاره خپله کړه او د کعبې له مشرانو سره په بت پرستۍ کې شريک شول^(۱).

د هغوی (عربانو) تر ټولو پخوانی بت (منات) و، چې د سرې بحيرې په څنډه قديد ته نژدې د المشلل په سيمه کې پروت و^(۲). ورپسې يې (لات) نومی بت په طائف کې ودراره، او بيا يې په وادي النحله نومې سيمه کې د (العزی) په نامه بل بت نصب کړ. همدا درې د دوی تر ټولو ستر بتان وو، وروسته شرک او بت پرستي په ټول حجاز کې خوره شوه. وايي: چې عمرو بن لحي يو پيړی ملگری کړی و، هغه ورته وويل: چې د نوح (عليه السلام) د قوم بتان (ود، سواع، يغوث، يعوق او نسر) په جده کې ښخ شويدي، نو عمرو ورغی او هغه يې راوايستل او تهامه نومې منطقي ته يې راوړل او بيا يې د حج په وخت کې په مختلفو قبيلو وويشل هغوی بيا له ځان يووړل. لنډه دا چې بتان دومره ډير شول چې هر قبيلې بلکه هر کور بيل بيل بت درلود، مسجد حرام يې هم له بتانو ډک کړی و، او کله چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و

(۱) مختصر سيره الرسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) للشيخ محمد بن عبد الوهاب ص ۱۲

(۲) صحيح البخاري ۲۲۲/۱.

صحابه و سلم) مکه فتحه کړه د کعبې شریفې په شا او خوا کې (۳۶۰) بتان موجود وو، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه ټول درې وړې کړل، او بیا یې امر وکړ چې دا ټوټې دې د باندې وایستل شي، او پدې ترتیب سره هغه ټول له مسجد نه د باندې وسوځیدل او تورې ایرې شول.^(۱)

دا خلک چې ځانونه یې د ابراهیم (علیه السلام) د دین پیروان بلل، پدې ترتیب سره د جاهلیت په لومو کې راگیر او په شرک او بت پرستی کې ترستوني پورې ډوب شول. هغوی د بتانو په عبادت کې ډول ډول رسمونه او رواجونه درلودل، چې زیاتره یې د عمرو بن لحي له خوا رواج شوي وو، دوی داسې عقیده درلوده چې هغه څه چې عمرو بن لحي رواج کړی یو حسنه بدعت دی نه دا چې دا د ابراهیم (علیه السلام) په دین کې بدلون وي.

په جاهلي ټولنه کې د بت پرستی ځنې مراسم:

۱ _ هغوی به د مشکلاتو او سختیو په وخت کې بتانو ته مخ کاوه، له بتانو نه به یې مرسته غوښتله او د هغوی په نامه به یې نارې وهلې، د خپلو حاجتونو د پوره کولو سوالونه به یې ورنه کول، او دا عقیده یې درلوده چې دا بتان الله تعالی ته د دوی شفاعت کوي، او د دوی اړتیاوې پوره کولی شي.

۲ _ له بتانو به یې طواف کاوه زاری او سجدې به یې ورته کولې.

۳ _ بتانو ته د تقرب او نژدیوالي پخاطر به یې قربانۍ کولې، د بتانو په نامه او لپاره به یې مالونه (څاروي) حلالول، الله تعالی دا دواړه ډوله قربانۍ او حلالول داسې یادوي: ((وَمَا ذُبِحَ عَلَى النَّصَبِ)) (المائدة-۳)

[ترجمه: او (حرام دي) هغه چې حلال کړی شوي وي (په نامه د کوم ځای یا شي).]

بل ځای فرمایي: ((وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرْ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ)) (الأنعام-۱۲۱)

[ترجمه: او مه خورئ تاسې له هغې (مردارې) چې نه و یاد کړی شوی نوم د الله پر هغې باندې (عمداً).]

۴ _ بتانو ته د تقرب پخاطر به یې له خپل خوراک او څښاک نه یوه اندازه د بتانو په نامه کوله.

همدا راز د هغوی په حاصلاتو او څارویو کې به هم د بتانو لپاره خاصه برخه وه، عجیبه خولا دا وه چې هغوی عادت درلود چې لدې شیانو نه به یې یوه برخه د الله

(۱). مختصر سیرة الرسول لمحمد بن عبد الوهاب ص ۱۳ - ۵۴.

تعالی لپاره هم ټاکله، خو بیا د دوی په وړاندې او د دوی په عقیده داسې علتونه او اسباب موجود وو چې د هغې له امله به یې د الله تعالی لپاره ټاکل شوي برخه د بتانو په نامه گرزوله، خو داسې به کله هم نه پېښیدل چې د بتانو برخه د الله تعالی لپاره وگرزوي، الله تعالی پدې هکله فرمایي: ((وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَذَا لِشُرَكَائِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَائِهِمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ)) (الأنعام - ۱۳۶)

[ترجمه: او مقرر کړي دي دغو (مشرکانو) الله تعالی ته له هغه شي چې پیدا کړیدی الله تعالی هغه له کښته او چارپایانو یوه برخه، نو وایي دوی دا برخه د الله لپاره په زعم د دوی سره، او دا (بله برخه) د پاره د شریکانو زمونږ ده، نو هغه برخه چې وي د پاره شریکانو د دوی، پس (هغه) نه رسیږي الله ته، او هغه برخه چې وي د پاره د الله نو هغه رسیږي شریکانو د دوی ته (چې بتان دي ډیر) بد دی هغه حکم (انصاف) چې کوي یې دوی.]

۵ - بتانو ته د هغوی د تقرب بله طریقه دا وه چې د بتانو په نامه به یې پخپلو مالونو او کښتونو کې نذرونه ایښودل، الله تعالی فرمایي: ((وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حَجْرٌ لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ...)) (الأنعام - ۱۳۸)

[ترجمه: او وایي دوی چې (دغه برخه د بتانو) که چارپایان دي او (که) کښت ممنوع (حرام) دی چې نه به خوري له دې مگر هغه څوک چې زمونږ خوښ وي په گومان د دوی او ځینې چارپایان دي چې حرامې کړې شويدي شاگانې د دوی (له سوریدلو) او ځینې نور چارپایان دي چې نه یادوي دغه (مشرکان په وخت د ذبح کې) نوم د الله پر دوی بلکه نوم د بتانو پرې یادوي او نسبت کوي د دغو احکامو الله ته، په طریقه د دروغ تړلو په الله پسې.]

۶ - لدې ډول نذرونو نه د البحیره، السائبه، الوصیله، او الحامه په نامه یاد شوي نذرونه- ابن اسحاق وایي: البحیره د السائبه لور (بچي) ته وایي: السائبه هغې اوبنې ته ویل کیده چې په مسلسله توګه به یې لس جونگیانې وزیږولې، نو بیا به نه څوک ورباندې سپریدل، او نه به یې وړې اخیستل روا وو، شیدې یې له میلنو پرته بل چا نه خوړلې، او که چیرته به یې یوولسمه جونګی هم راوړه، نو د هغې جونګی غوږ به

یې خیراوه او له مور سره به یې همداسې آزاده خوشې کوله، نو بیا به پدې هم نه څوک سپریدل، نه به یې وړی اخیستل کیدلې او شیدې به یې هم یوازې میلمنو خوړلې او دې ډول اوبنې ته البحیره ویل کیدله چې د سائبه لور به وه، او الوصیله هغې میرې ته ویل کیدله چې په مسلسلله توگه به یې په پنځو خیتو کې لس وری چې نر وری به بالکل نه و پکې راوړې، نو بیا به دوی ویل اوس دا میره وصیله شوه، او لدینه وروسته به دې میرې که هر څه راوړل هغه به یوازې نارینو خوړلی شوی او بنځو نه شواي کولی هغه وڅوري، خو که به ورنه کوم وری مړ پیدا شو او یا به ورنه کوم یو مرداریده نو هغه بیا بنځو او نرو ټولو ته روا و. حام هغه وینده اوبن ته ویل کیده چې اوبنو ته په ورخوشي کیدو سره به یې په مسلسلله توگه لس جونگی رازیرولې وې او هیڅ نر جونگی به نه و پکې، نو بیا به د دې وینده شا محفوظه وه، نه به څوک ورباندې سپریدل، نه به یې وړی اخیستل کیدلې، یوازې په اوبنو کې به خوشی و، یوازې همدا کارنې چې اوبنې به یې ورته نیولې او بس. الله تعالی د جاهلیت دا طریقی ردوي او فرمایي: ((مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ)). (المائدة-۱۰۳)

[ترجمه: نه دي روا کړي الله هیڅ بحیره او نه سائبه او نه وصیله او نه حام، او لیکن هغه کسان چې کافران شويدي تري دوی پر الله دروغ (بهتان) او ډیر له دوی ځنې نه پوهیږي (په حق او باطل)].

بل ځای فرمایي:

((وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِدُنُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ)). (الأنعام: ۱۳۹)

[ترجمه: او وايي چې هغه شی چې په گیدو د دې چارپایانو کې دي خالص دي لپاره د نارینو زمونې، او حرام کړي شويدي پر بنځو زمونې، او که وي هغه مرداره نو دوی (نر او بنځې) پکې شریکان دي].

د دې ډول څارویو (نذرونو) د توضیح په هکله نور روایتونه او تفسیرونه هم موجود دي^(۱). سعید بن المسیب وايي چې دا ډول څاروي یوازې د دوی د طاغوتیانو (باطلو معبودانو) لپاره وو^(۲).

په صحیح البخاري کې مرفوعاً روایت دی چې عمرو بن لحي لومړنی کس و چې اوبنه

(۱). ابن هشام ۱/۸۹-۹۰.

(۲). صحیح البخاري ۱/۴۹۹.

يې سائبه ونوموله (البته په تيرو شرطونو سره)^(۱).
 عربانو به دا ټول کارونه د بتانو پخاطر تر سره کول، ځکه د دوی دا عقیده وه چې بتان به دوی له الله تعالی سره نژدې کوي او د دوی شفاعت به ورته کوي. قرآنکریم دي ته اشاره کوي او فرمایي: ((مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى)). (الزمر: ۳)
 [ترجمه: وايي: نه کوو عبادت ددوی مگر د پاره د دې چې نژدې کړي دوی مونږ طرف د الله ته نژدې کول...]
 ((وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شَفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ)). (يونس: ۱۸)

[ترجمه: او عبادت کوي دغه (کفار) غیر له الله (جل جلاله) د هغو بتانو چې نه شي رسولی هیڅ ضرر دوی ته (که یې عبادت ونکړي) اونه نفع رسولی شي دوی ته (که یې عبادت وکړي) او وایي دغه (کفار) چې دغه بتان شفاعت کوونکي زمونږ دي په نزد دالله.]

مشرکینو به ازلام (دپال اچولو غشي) هم استعمالول، ازلام د زلم جمع ده او زلم هغه غشي ته ویل کیږي چې بڼه نه وي ورباندې لگیدلی. ددوی ازلام (غشي) درې ډوله وو:

یو ډول یې دا وو چې (نعم) او (لا) ورباندې لیکل شوی و، او کله به یې چې غوښتل سفر وکړي، یا نکاح وتړي او یا د بته ورته بل کوم کار ترسره کړي، نو د کار له پیل نه مخکې به یې پدې غشي سره پال اچاوه که به (نعم) راووت، نو هغه مطلوب کار به یې کاوه او که (لا) به راووت نو بیا به یې هغه کار تر یوه کاله پریښوده، ترڅو بیا د بت په وړاندې پال واچوي. په بل ډول یې یوازې المیاه (اوبه) او الدیه (دیت) لیکل شوي و، او دریم ډول یې دا و چې (منکم) او (من غیرکم) او (ملصق) به ورباندې لیکل شوي و او دا به یې هغه وخت استعمالاوه چې د چا د نسب په هکله به څه شک او شبهه پیدا شوه نو نوموړی کس به یې له سلو اوبنانو سره د(هبل) مخې ته بووه، اوبنان به یې (قداح) پال اچوونکي ته ورکول، هغه به ټول غشي سره گډوډ کړل بیا به یې یو ورته راوکیښ، نو که به (منکم) راووت نو هغه سړی به بیا د دوی له عزتمندو څخه شمیرل کیده، او که به (من غیرکم) راووت نو هغه به بیا د دوی حلیف (ملگری) یعنی د دوی

(۱). نفس المصدر

په تړون کې شامل و، او که ((ملصق)) به راوت، نو هغه به بیا د دوی په منځ کې پخپل حالت پاتې و او خپل منزلت به یې درلود خو هم نسب او حلیف به نه شمیرل کیده.^۱

دېته ورته یوه بل رواج قداح (د قمارغشي) او میسر(قمار وهل) هم د مشرکینو په منځ کې عمومیت درلود دا د قمار یو ډول و، چې د غشي په راوتلو سره به هغوی د قمار اوبن حلالاوه او د هغه غوښه به یې ورباندې ویشله.^۲

هغوی د کاهنانو، نجومیانو او عرفینو په خبرو هم ایمان او عقیده درلوده، کاهن هغه چا ته ویل کیږي چې د راتلونکو پیښو او حالاتو په هکله خبرې کوي چې داسې به وشي، او دا به نه کیږي، دا او هغه به هسې او داسې شي. کاهن ادعا کوي چې په پتو شیانو خبر لري، او ځنې خو یې لا داسې وایي چې: زما پیریان ملگري دي، هغوی ټول معلومات راته راوړي، او ځنې نور یې وایي چې له پتو او غیبی شیانو نه زما خبرې زما د خپل علم او پوهې په اساس ولاړې دي، او نور یې وایي چې مونږ د پوښتونکي د خبرو یا کار او یا وضعې او حالت د مقدماتو او اسبابو په نظر کې نیولو په اساس د راتلونکو پیښو په هکله معلومات ورکوو او دې ډول کاهن ته عرف ویل کیږي، او دا داسې دی لکه څوک چې ووايي: زه کولی شم د غلا، د غلا شویوڅیزونو او د غلا د ځای په هکله معلومات ورکړم. نجومی هغه ته ویل کیږي چې د راتلونکو پیښو او حالاتو په هکله د ستورو حرکت او وختونو ته د کتلو په اساس څه معلومات وړاندې کوي.^۳ څوک که د نجومیانو په خبرو باور لري نو هغه په حقیقت کې په ستورو باندې ایمان لري، او په ستورو باندې د هغوی د ایمان یوشکل دا و چې هغوی په الانواء (ستورو راختلو) باندې داسې عقیده درلوده چې ویل به یې د فلاني ستوري د راختلو په وجه راباندې ووریدل.^۴

په مشرکینو کې (طیره) یعنی بد شاګوم نیول هم رواج و. د دې اصلي حقیقت او شکل داسې و چې کله به کوم مشرک د کوم کار سرته رسولو نیت وکړ نو کومې هوسۍ او یا مرغې ته به ورغی او هغه به یې له خپله ځایه پورته کړه، و به یې شاپه، نوکه هغه

۱. محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة للخضري ۵۶/۱. ابن هشام ۱۵۲/۱-۵۳.

۲. ددې طریقه داسې وه چې قمار وهونکو به یو اوبن حلال کړي، بیا یې په لسو یا اته ویشتنو برخو وویشته، ورپسې به بیبېه غشو سره پچه واچوله. دا غشي به داسې وو چې پر ځینو به هیڅ نښه نه وه، بې نښانه به وو او پر ځینو به د وړلو (بري) نښه وه. د چا په نامه به که د بري یا وړلو غشي راوت، نو هغه به کامیاب و، خپله برخه به یې اخیستله او که د چا په نوم به یې نښانه غشي راوت، نو هغه به قیمت ادا کاوه او بایلیې به یې وه.

۳. مرقاة المفاتیح شرح مشکاة المصابیح ۲/۲-۳.

۴. د صحیح مسلم شرح نووي باب کفر من قال مطرنا بالنوء، کتاب الایمان ۵۹/۱.

هوسې يامرغه به بنې. خوا ته لاره مطلوبه کار به يې تر سره کاوه، او که به کينې خوا ته لاره نو بيا به يې له هغه کار نه ډډه کوله او دا به يې بدشاگوم باله. همدا راز هغوی ته به که په لاره کې مرغه يا کوم حيوان مخی ته ورغی نو هغه يې هم په بد شاگون نيوه. همدېته ورته د هغوی يو بل کار دا و چې د سوبې د بننگري هډوکي به يې په غاړو کې اچول يا ځوړندول، او همدا راز هغوی ځنې ورځې، مياشتې، څاروي، کورونه او بنځې او داسې نور شيان په بد شاگون نيول. هغوی د بيماريو په ساري بودن يعنې يو له بل نه په لږديدو هم عقیده درلوده او پدې يې هم باور درلود چې دوژل شوي شخص روح تر هغه وخته نا کراره وي تر څو يې انتقام نه وي اخيستل شوی، روح يې لکه د بوم په شان گرزي، په دښتو او ډاگونو کې الوزي را الوزي، تنده او يا اوبه راکړی، اوبه راکړی چيغې وهي، خوکله يې چې انتقام واخيستل شي نو بيا آرام او ځای په ځای شي^۱.

په ابراهيمي دين كې د قریشو بدعتونه دا وو د هغه وخت د جاهليت د پيروانو ځنې عادتونه، خو لدې سره سره هغوی د ابراهيمي مقدس دين ځنې شعائر هم ساتلي وو، لکه د بيت الحرام احترام او درناوی، طواف، حج، عمره، په عرفات او مزدلفه دريدل او په حج کې قرباني کول، خو پدې شيانو کې يې هم ځنې بدعتونه رواج کړي وو. لدې ډول بدعتونو نه ځنې دا وو: قریشو به ويل: مونږ د ابراهيم (عليه السلام) اولاده، اهل حرم، د بيت الله مشران او د کعبې اوسيدونکي يوو، هيڅوک هم زمونږ په شان منزلت او حقوق نلري. همدا راز دوی ځانونه الحمس (ډيرغیرتي اوگرمجوش) بلل، او دا عقیده يې درلوده چې هغوی بايد د حرم شريف له حدودو نه د باندي ونه وزی، او د همدې عقیدې له امله وه چې په عرفات به نه دريدل، يعنې عرفات ته به نه تلل او نه به يې ور نه افاضه کوله، بلکه هملته مزدلفه کې به پاتې کيدل او له هماغه ځای نه (مزدلفې) نه به يې افاضه کوله (بیرته به راتلل)^۲. قرآنکريم د دې بدعت اصلاح کوي او فرمايي:

((ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ...)). (البقرة: ۱۹۹)

[ترجمه: بيا راکوزيرئ (اي قریشو د طواف د پاره) له هغه ځايه (عرفات څخه) چې

۱. صحيح بخاري ۸۵۱/۲-۸۵۷، مع حواشيه للشيخ احمد علي السهاري نفوري.

۲. ابن هشام ۱۹۹/۱. صحيح البخاري ۲۲۲/۱.

راکوزیرې نور خلک (مزدلفې ته)

دوی به دا هم ویل: چې د حمس (قریشو) لپاره نه ښایي د احرام په وخت کې کروت جوړ کړي او غوړي ویلې کړي (ځینې وایي کروت خوړل به یې نه ښه نه گڼل). لکه چې دا هم ورته مناسبه نده د وړیو په کوټو (د سنیو په خیمو) کې ننوزي، باید د څرمنې له خیمې پرته د بل شې ترسیوري لاندې و نه درېږي^۱. د دوی یو بل بدعت دا و چې ویل به یې اهل الحل (د حرم شریف نه باندې خلکو) ته دا نده روا چې په حرم کې د ننه هغه خوراک و خوري کوم چې دوی له ځان سره له حل نه حرم ته راوړي وي، خو پدې شرط چې د حج او یا عمرې لپاره راغلي وي^۲. دوی اهل الحل (له حرم نه د باندې اوسیدونکي) پدې مکلف کړي وو چې هغوی باید پخپل لومړني طواف کې د الحمس (قریشو) جامې واغوندي، او که دا جامې یې پیدا نکړي شواي نو بیا به نارینه وو لوڅ لغې طواف کاوه، ښځو به هم ټولې جامې ایستلې وې او یوازې مخصوص ځایونه به یې په یوه ټوټه سره پټ کړي وو او یا دا چې یو وړوکی خلاص کمیس به ئې اغوستی و او د طواف په دوران کې به یې دا شعر وایه:

اليوم ييدو بعضه اوكله و مايدا منه فلا أحله

[نن ورځ د شرمگاه څه برخه او یا ټول ښکاري، خو هغه چې ښکاري زه هغه ته د کتلو جواز نه ورکوم].

اللّٰهُ تَعَالَىٰ دَا خِرَافَاتٍ بَاطِلٍ اِعْلَانُوِي اَوْ فَرَمَائِي: ((يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ)). (الأعراف: ٣١)

[ترجمه: اي زامنو د آدمه! واخلئ تاسې ښايست خپل په نزد (د وخت) د هرلمانځه].
خوکه کوم سړي او یا ښځې به ځان لدې قانون نه اوچت وبالله او پخپلو (له حل نه راوړل شوي) جامو کې به یې طواف وکړ، نو له طواف نه وروسته به یې دا جامې ایسته اچولې او بیا به هیچا هم نه استعمالولې^۳. د هغوی بل ډول بدعت دا و چې د احرام په دوران کې به خپلو کورونو ته د دروازو له لارې نه ننوتل بلکه د کورونو په شا کې به یې غټ غټ سوري جوړول اوله همغې لارې نه به کورته داخلیدل او بیرته به له همغه لارې نه وتل، او دا د دوی په نظر یونیک عمل و، خو قرآن کریم لدې کار نه نهی کوي او فرمایي: ((وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَىٰ وَأَتُوا

۱. ابن هشام ۲۰۲/۱.

۲. ابن هشام ۲۰۲/۱.

۳. ابن هشام ۲۰۲/۱-۲۰۳. صحيح البخاري ۲۲۲/۱.

الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ)) (البقرة: ۱۸۹)

[ترجمه: او نه ده نيکي (دا کار) چې راځي تاسې کورو ته د شا له لوري او ليکن (خاون) د نيکي هغه څوک دی چې ويرېږي (له الله جل جلاله) په ترک د مخالفت، او راځي کورونو ته له طرفه د دروازو د هغوی، او ويرېږي له الله جل جلاله) څخه د دې لپاره چې تاسې خلاص شئ (دالله تعالی له عذاب نه) او پخپل مراد ورسيرئ.]
د عربي جزيرې زياتره برخې پدې جاهليت، بت پرستی او خرافاتو کې راگير وې، يهوديت، نصرانيت، مجوسيت، او د ستورو نمانځنه هم لدې لارې نه عربو ته ننوتې ده.

په عربي جزيره کې د يهودانو لږ تر لږه دوې دورې د يادولو وړ دي:
لومړۍ: په فلسطين باندې د بابليانو او آشوريانو له قبضې وروسته د فشار او زور په نتيجه کې د يهودانو هجرت، بخت نصر پاچا په (۵۸۷ ق. م) کې د يهودانو هيکل (معبد) او کورونه وران کړل، زيات شمير يهودان يې ونيول له ځان سره يې بابل ته بوتلل، بله برخه يې مجبور شول له فلسطين نه حجاز ته هجرت وکړي چې د حجاز په شمالي برخو کې ميشته شول.^۱

دوهمه: دا مرحله په (۷۰ م) کال کې د روماني تيطس (تايټس) ترمشري لاندې په فلسطين باندې د روميانو له تسلط نه پيلېږي، روميانو د هغوی (يهودانو) هيکل وران کړ، او د دوی د زيات فشار په وجه ځنې يهودي قبيلې حجاز ته لاړې او په يثرب، خيبر، او تيماء کې ځای په ځای شوې او هلته يې کلياو کورونه جوړ کړل، نو ويلى شو چې يهودان له اسلام نه وړاندې او د اسلامي دين په لومړيو وختونو کې په سياسي ډگر کې يومطرح قوت او ځواک وو. کله چې اسلام راغی نو هغه وخت يهودي مشهورې قبيلې دا وې: خيبر، نضير، مصطلق، قريظه او قينقاع، خو سمهودي د وفاء الوفاء نومي کتاب په (۱۶۶) مخ کې ليکي چې د يهودي قبيلو شمير له شلو نه زيات و.^۲

يمن ته يهوديت د تېان اسعد ابو کرب په لاس داخل شويدي، نوموړی د جگړې لپاره يثرب ته تللی و او هملته يهودي شو، او کله چې بيرته راته نو له ځان سره يې دوه يهودي پوهان چې له بني قريظه قبيلې څخه وو يمن ته راوستل. پدې ترتيب سره په

۱. قلب جزيرة العرب ص ۲۵۱.

۲. قلب جزيرة العرب.

يمن کې هم يهوديت خور شو، او کله چې د اسعد زوی يوسف ذو نواس د يمن مشر وټاکل شو د نجران په مسيحيانو يې حمله وروړه، هغوی يې يهوديت ته راوبلل، خو چې هغوی يهوديت ته غاړه ټيټه نکره نو يوسف ذو نواس د اورکندي وایستلې او هغوی يې پکې وسيځل. ويل کيږي چې پدې پيښه کې تقريباً له شلو نه ترخلويښتو زرو پورې نارينه، بنځې، ماشومان او زاړه (بوډاگان) سيځل شويدي. دا پيښه د (۵۲۳م) کال د اکتوبر په مياشت کې واقع شويده^۱. او قرآنکريم هم د البروج په سورت کې ورته اشاره کړيده.

خو نصراني دين عربي جزيرې ته د حبشي او روميانو د تسلط او واکمنۍ له لارې ننوتی دی، حبشي حکومت په لومړي ځل په (۳۴۰م) کال کې يمن ونيو چې تر (۳۷۸م) کال پورې ورسره و^۲. د مسيحي دين دعوت هم په همدې وخت کې پدې سيمه کې خور شويدي او دې وخت ته نژدې کلونو کې يو زاهد او دکرامت خاوند چې فيميون نوميده نجران ته راغی د سيمې خلک يې د مسيحييت په لور وبلل، خلکو هم چې دده صدق او کرامت وليد نو بلنه يې ومنله اومسيحيان شول^۳.

او هغه وخت چې حبشيانو يمن ونيو او ابرهه هلته خپل حکومت ټينگ کړ نو مسيحي دين پدې خاوره کې زيات خور شو، ډير پيروان يې پيدا کړل، ان تر دې چې ابرهه په همغه ځای کې دده په خوله کعبه جوړه کړه غوښتل يې عربان هم بايد لدې وروسته په يمن کې دده کعبې ته د حج لپاره ورشي.

او د دې پخاطر چې خلک دده کعبې ته راشي قصد يې وکړ بيت الله شريف ورانه کړي، خو الله تعالی د هغه دا توطئه شنډه کړه او هغه يې له دنيوي او اخروي شرم او رسوايۍ سره مخ کړ. همدا راز له روم سره خوا کې ميشته قبيلو لکه غساسنه، تغلب او طي او د حيرې پاچايانو هم مسيحي دين ومانه.

مجوسيت په هغو عربانو کې رواج درلود کوم چې له فارس سره نژدې پراته وو لکه د عربو په عراق، بحرین، الاحساء، حجر او د عربي خليج (خليج فارس) په نژدې څنډو کې ميشته خلک.

همدا راز يمن ته هغه وخت مجوسيت لاس اوږد کړ کله چې فارس ورباندې قبضه ولگوله. پاته شوه د صبايي مذهب خبره، هغه معلومات چې په عراق او نورو سيمو کې له ځمکې کيندنې نه لاسته راغلي وايي چې صبايت د کلدانيانو دين و، د شام زياتره

^۱ تفهيم القرآن للسيد مودودي ۲/۲۹۷-۲۹۸. ابن هشام ۱/۲۰۱-۲۲-۲۷-۳۱-۳۵-۳۶.

^۲ تفهيم القرآن ۲/۲۹۷.

^۳ ابن هشام ۱/۳۱ تر ۳۴.

خلک او همداراز یمنیان ډیر پخوا د دې دین پیروان وو خو کله چې یهودیت او نصرانیت خور شو او زور یې وموند، تقریباً د دې دین اثر کمزوری او پیروان یې کم شول خو لاتر اوسه هم په عراق او د عربي خلیج په څنډو کې د ځینو خلکو په منځ کې چې له مجوسیانو سره گډ شوي او یا د هغوی گاونډیان وو د دې دیانت ځنې آثار، نښې او نښانې لیدلې کیږي.^۱

دیني حالت

دا وو له اسلامي لمر څرک نه مخکې ځنې عربي ادیان او مذهبونه، چې ټول له خپلې اصلې لارې نه بې لارې، شکل او څیره یې بلکل بدله شوي وه. هغه مشرکان چې ځانونه ئې د ابراهیمي دین پیروان بلل د ابراهیم (علیه السلام) له دین نه بالکل په بله خواتللي وو، د دین او امر، نواهي او ټول فضیلتونه یې هیر کړي وو، ټول تر ستوني پورې په گناهونو کې ډوب وو، په مینځ کې یې لکه د بت پرستانو په شان خرافات، بې اساسه عادات او رواجونه خواره شوي وو، او همدې خرافاتو د هغوی د ژوند ټولې (سیاسي، ټولنيزې، دیني) برخې تر خپل تاثیر او اغیزې لاندې راوستې وې.

یهودیت هم په ریا کاری، او استبداد بدل شوی و. د هغوی مشران لکه خدایان داسې گرزیدلي وو، په خلکو به یې د خپلې خوښې حکمونه چلول. تر دې چې د هغوی د پتو خیالاتو او د شونډو د بنوریدو او خوځیدو حساب به یې هم ورسره کاوه.

د قدرت او پیسو په غم کې ډوب وو، هر څه یې یوازې د همدې پخاطر وو، دین او دیني احکام یې د پیسو او قدرت په مقابل کې هیڅ بلل، دا مادي هدف به یې چې پوره کیده نور نو د څه شې غم نه و ورسره. دا فکر به هم نه و ورسره چې الحاد او کفر خور شو، او د هغه دین احکام تر پښو لاندې کیږي د کوم په هکله چې الله تعالی امر کوي چې هر څوک باید د هغه احترام او پیروي وکړي.

له نصرانیت نه داسې یو دین جوړ شوی و چې پوهیدل ورباندې گران وو، دې دین د انسان او الله تعالی تر مینځ یو عجیب غوندې ترکیب جوړ کړی و او پدې سره دا هم یو باطل او وښي (مشرکانه) دین گرزیدلی و.

په همدې دین متدینو عربانو باندې یې هم اغیزه کمه وه، ځکه د دې دین لارښوونې

۱. ارض القرآن ۱۹۳/۲ تر ۲۰۸.

او د دوی عادات او رواجونه ډیره سره لیرې او مختلف وو او په څه چې دوی عادت شوي وو هغه یې د دین پخاطر نه شوای پرېښودای. همدا راز د عربو د نورو ادیانو پیروان هم لکه مشرکین داسې وو، د هغوی زړونه، عقیدې عادات او رواجونه ډیر سره ورته او نژدې وو.

د عربي جاهلي ټولني څونموني

د عربي جزيرې د اوسيدونکو د سياسي او ديني وضعې په هکله مو څه نا څه خبرې وکړې، اوس غواړو د دې خلکو د ژوند پر ټولنيزه او اقتصادي برخه هم لږ شانته رڼا واچوو:

ټولنيز حالت

په عربو کې د مختلفو طبقاتو او بيلا بيلو عاداتو او حالاتو درلودونکي خلک موجود وو، په اشرافي کورنيو کې د سړي اړيکې له خپل کور او خپلې بنڅې سره ډيرې بڼې او پر مخ تللې وې. بنڅو يې پوره آزادي درلوده، خبرې او نظريات يې زيات منل کيدل، په ټولنه کې ډير د قدر او احترام په سترگه ورته کتل کيدل، ان تردې چې د بنڅې پخاطر دا هم کيدای شوای تورې له تېکيو ووزي او ډيرې وينې تويې شي او که چا به غوښتل په کرم (سخا) او شجاعت کوم چې د عربو په وړاندې تر ټولو لوړ او اوچت صفات شميرل کيدل د ځان ستاينه وکړي، نو هغه به هم زياتره بنڅې ته په خطاب سره د ځان ستاينه او صفت کاوه. همدا راز د بنڅې له وسه دا هم پوره وه چې مختلفې قبيلې د سولې له لارې سره را ټولې کړي، او دا يې هم کولی شوای چې د هغوی په مينځ کې د جگړې اور بل کړي، خو لدې ټولو سره سره د کورنۍ مشري او صلاحيت له نارينه سره و. بنڅې او سړي به د واده او نکاح له لارې يو له بل سره اړيکې ټينگولې، خو بنڅې پخپل سر واده نه شوای کولی بلکه واده به يې د مشرانو تر نظر لاندې او د هغوی په خوښه ترسره کيده.

دا و د اشرافي کورنيو ټولنيز حالت، خو په نورو کورنيو کې بنڅې او نارينه داسې سره گډ شوي وو چې له فساد، فحشا، او فتنو پرته بل نوم نه شو ورباندې ايښودى. ابو داود له حضرت عايشې (رضي الله عنها) نه په روايت سره وايي: د جاهليت په دوران کې نکاح په څلور ډوله وه: يو ډول يې د اوسنۍ نکاح په شان وه، يوه سړي به د بل

کس لور يا خور او... ورنه غوښتله هغه به موافقه کوله او نکاح به يې تړل کيدله. بل ډول نکاح داسې وه چې کله به د کوم سړي ښځه له حيض نه پاکه شوه نو ميړه به يې ورته ويل: لاره شه له فلاني سړي سره يو ځای شه (زنا ورسره وکړه) او خپل ميړه به يې بيا تر هغه نه ورسره يو ځای کيده تر څو به يې له هغه بل سړي نه حمل نه وڅرگند شوی او کله به يې چې حمل ښکاره او ثابت شو نو بيا به يې که زړه غوښتل ورسره يو ځای کيده به، دا نکاح د استبضاع په نامه ياديدله او دا صرف د اولاد پيدا کيدو پخاطر ترسره کيدله. دريم ډول داسې وه چې له لسو نه کم کسان به له يوې ښځې سره يو ځای شول، او کله به چې ښځه حامله شوه او بيا به يې اولاد پيدا شو نو څو ورځې وروسته به يې دا ټول کسان راوغوښتل، هغوی به راغلل هيچا هم سر غړاوی نه شواي کولی بيا به دې ښځې ورته ويل: پوهيږئ چې څه مو وکړل، دادی زما اولاد پيدا شو، نو دا ستا زوی دی اې فلانيه! له همغو کسانو نه به يې د کوم يوه نوم واخيست، دا ماشوم به نور د همغه سړي زوی و. څلورم ډول نکاح داسې وه چې زيات شمير خلک به له يوې فاحشې ښځې سره يو ځای کيدل، هغه داسې فاحشې وې چې د کورونو په دروازو به يې جندي درولې وې ترڅو خلک پوه شي چې دا د فاحشې کوردي اوبې تشويشه ورشي خو کله به يې چې اولاد پيدا شو نو بيا به يې خيره پيژندونکی راووست او هغه به د خپلې تجربې په اساس دا ماشوم يوه کس ته منسوبوه نو همغه ماشوم به د همغه سړي زوی و، د اعتراض او انکار حق يې نه درلود، خو کله چې الله تعالی محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په نبوت مشرف کړ نو د نکاح دا ټول ډولونه يې باطل کړل، او نن ورځ يوازې اسلامي نکاح شته او بس.^(۱)

داسې هم پيښيدل چې خلکو به د تورې او نيزې په زور ښځې د ځان کولې، کله به چې څوک په جگړه کې بريالی شو نو د ماتې خورلې دښمن ښځې به يې نيولې او د ځان لپاره به يې روا بللې، او د دې ښځو اولاد به د مرگ تر ورځې د شرم او خجالت ژوند تيراوه.

د جاهليت پدې دوره کې هر چا حق درلود چې بې شميره ښځې ولري، د ښځو لپاره څه حد او اندازه نه وه، په يوه وخت کې د دوو خویندو نکاح هم دوی روا کړې وه، زوی د پلار له طلاقې شوې او يا کونډې ښځې سره (چې ميړه يا ميرنی- مورکيږي) نکاح کولی شواي. (د نساء سورت ۲۲=۲۳ ايت). هغه وخت د طلاق حق له نارينه سره

(۱). ابو داود، کتاب النکاح، باب وجوه النکاح التي کان يتنکح بها اهل الجاهلية.

و، خو کومه ټاکلې شمیره او حد یې نه درلود^۲. زنا خو دومره زیاته وه چې دهرې طبقې خلک ورباندې مبتلا وو، ډیر کم کسان به داسې وو چې لدې مرض نه یې ځان ساتلی وي، خو بیا هم آزادي او اصیلې بنڅې د وینځو په نسبت ښې او غوره وې. داسې ښکاري چې د جاهلیت زیاتو پیروانو زنا د ځان لپاره شرم او عیب نه ګاڼه، ابو داود له عمرو بن شعيب عن ابیه عن جده نه روایت کوي وایي: یوسړی پاڅید او ویې ویل: یارسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! دا فلانی سړی زما زوی دی، د جاهلیت په وخت کې مې د هغه له مور سره زنا کړیده. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: ((لا دعوة في الاسلام، ذهب امر الجاهيلة الولد للفراش، وللعاهر الحجر)) یعنی په اسلام کې دا ډول دعواګانې ځای نلري، د جاهلیت خبره پای ته رسیدلې ماشوم د هغه چا دی چې مور یې د هغه ښځه او یا وینځه وي، او د زنا کار لپاره تیرې (کاني) دي. همدا راز د عبدالرحمن بن زمعه چې د زمعه د وینځې زوی و په سر چې د سعد بن ابی وقاص (رضي الله عنه) او عبد بن زمعه ترمنځ کوم اختلاف او جنجال تیر شوی د هغه کیسه هم مشهوره ده^۱ د جاهلیت پدې دوره کې د زوی او پلار اړیکې هم ډول، ډول وې، ځینو به ویل:

انما اولادنا بیننا اکبادنا تمشي على الارض

[زمونږ اولادونه زموږ په ځمکه ګرزیدونکي زړونه دي.]

خو داسې پلرونه هم وو چې خپلې لونیې به یې د شرم او یا فقر له امله ژوندی ترخاورو لاندې کولې، او د بې وسۍ په وجه یې خپل اولادونه په قتل رسول (قرانکریم: الانعام: ۱۵۱. النحل: ۵۸-۵۹. الاسراء: ۳۱. التکویر: ۸). خو دا جرم ډیر عام ځکه نه و چې هغوی به تل په جګړو کې بند وو، او د دښمن د مقابلې لپاره یې زامنو ته زیاته اړتیا درلودله.

له وروڼو، د تره له زامنو او نورو تریرونو سره به اړیکې ډیرې ټینګې اونزدې وې، هغوی په قومي تعصب کې نوم درلود، د قوم پخاطر به هم مړه وو او هم ژوندي، د ټولنیز نظام اساس او تهداب یې په قومیت، نژاد پرستی، او خپلولۍ سره ولاړ و.

۲. ابو داؤد باب نسخ المراجعة بعد التطليقات الثلاثة. مفسرینو د «الطلاق مرتان» آیت په شان نزول کې همدا خبره کړیده.

۱. ابو داؤد باب الولد للفراش.

عقيده يې داسې وه چې سپری بايد د قوميت په اساس په حق او باطل دواړو کې له خپلوانو سره ودرېږي، خو د مقام او قدرت په سر به کله کله د يوه پلار د زمانو ترمنځ هم جگړې پېښيدلې لکه د اوس او خزرج، او يا عبس او ذبيان او يا بکر او تغلب خپل مينځي جگړې. لکه اشاره مو چې وکړه هرڅه د قوميت په اساس وو، نو له همدې کبله د مختلفو او بيلابيلو قبایلو ترمنځ هېڅ ډول اړيکې او همکاري نه وه، بلکه د هغوی ټول توان او قوت به يو د بل سره په مقابلو او مسابقه کې خرڅیده، خو کله کله به دا دېمني د ديني، خرافاتي او يا نورو عاداتو په وجه کيدله، او داسې به هم پېښيدل چې د همکاري، تعاون، اطاعت او دوستۍ داسې تړون وشي چې خو بيلا بيلې قبيلې او کورنۍ سره يوځای کړي. لدې نه علاوه د حرام مياشتې هم د دوی د ژوند او ژوندينو اړتياوو د پوره کولو لپاره ډيرې مهمې او ارزښناکې وې، دا مياشتې د دوی لپاره غټ رحمت او طلايي فرصت و. لنډه دا چې د هغوی ټولنيز نظام ډير کمزوری او گډوډ و، خلکو د څارويو په شان ژوند درلود، جهل، ناپوهي، خرافات او بې ديني هرلوري ته خوره وه، ښځه لکه د حيواناتو په شان خرڅيدله، ځنې وخت به له ښځې سره له حيوان نه هم بده رويه کيدله، د خلکو په منځ کې کوم قانون او نظام وجود نه درلود، او هغه تش په نامه حکومتونه که موجود هم وو خو د هغوی لومړنی او وروستنی کار او هدف د ملت له خزانو او پيسو نه د خپلو خیتو او جیبونو ډکول، او د ملت د وينې په قيمت له دېمنانو سره جگړې کول وو.

اقتصادي حالت

د عربو اقتصادي حالت او نظام د هغوی د ټولنيز نظام تر بشپړې اغيزې لاندې و، د دوی د ژوندنيو اړتياوو د پوره کولو تر ټولو ستره وسيله تجارت و، او دا خو ښکاره ده چې امن نه وي نو تجارت به څنگه ترسره کېږي، هغه وخت امن او امان بالکل وجود نه درلود، جگړې به يوازې د حرام په مياشتو کې بنديدلې او په همدې مياشتو کې به د عربو مشهور بازارونه لکه عکاظ، ذي المجاز، مجنه او نور پرانيستل کيدل. صنعت خو ډير کمزوری و، يوازې په يمن، حيره، د شام په سرحدي برخو کې د ټوکړ او بدلو (په لاس سره) څرمنو رنگولو او آس ورکولو او داسې نورو صنعتونو رواج درلود، خو د جزيرې په منځنيو برخو کې کرهڼه او مالداري هم وه، د عربو ټولې ښځې په سنی او بدلو او جوړولو بوختې وې، خو څرنگه چې هر څه په جگړو کې په مصرف رسيدل نو ځکه خلک له لوږې، فقر، او نيستۍ سره لاس او گريوان وو.

اخلاق

هيڅوک لدینه انکار نه شي کولی چې د جاهليت پيروان د ډيرو سپکو اخلاقو، خرابو عاداتو او رواجونو درلودونکي وو، خو لدینه هم انکار نه شي کيدلی چې لدې سره سره دوی ځنې داسې نیک او غوره اخلاق او عادات هم درلودل چې هر چاته د وياړ او فخر وړ دي، د مثال په توگه :

۱_ کرم (سخاوت): هغوی په کرم او سخاوت کې يو له بل سره سيالي کوله، د هغې دورې نيمايي شعرونه پدې هکله ويل شويدي چې يا يې پکې ځان پدې صفت ستايلی او يا يې د همدې صفت له کبله د بل چا ستاينه کړيده. کرم او سخاوت ډير عموميت درلود چا ته به چې په ډيره يخنۍ او لوږه (نيستی) کې هم ميلمه راغی او هغه (کوربه) به له يوې اوبنې پرته چې ټول ژوند به يې ورباندې روان و بل څه نه درلودل خو بيا به يې هم د کرم او سخا په حکم خپله لوږه او سخته ورځ هيروله او خپله يوازينۍ اوبنه به يې ميلمه ته حلالوله. د هغوی د کرم له آثارو نه يو هم دا و چې د انساني ژوند او انساني وينې د ساتنې پخاطر به يې ډير زيات ديتونه او جريمې منلې او دا به يې د ځان لپاره فخر او وياړ وباله او د نورو سردارانو په مقابل کې به يې پدې افتخار کاوه. د همدې کرم او سخا د حس قوت و چې هغوی به په شرابو څښلو وياړ کاوه، دا وياړ پدې خاطر نه و چې گویا شراب څښل پخپله يو وياړ دی بلکه دا لدې امله و چې شراب څښل هم د کرم او سخا يوه طريقه ده او دا کار انسان ته د خرڅ او مصرف لاره بنيې، او له همدې امله ده چې هغوی د انگورو ونې ته کرم وايي، او د انگورو شرابو ته يې بنت الکرم (د انگورو لور) ويل، که د جاهلي دورې د اشعارو ديوانونو ته مراجعه وشي، نو هلته به پدې هکله د فخر او وياړ بيل باب وموندل شي. عنتره بن شداد العبسي وايي:

ولقد شربت من المدامة بعدما	رکد الهواجر بالمشوف المعلم
بزجاجة صفراء ذات اسرة	قرنت بازهر بالشمال مفدم
فاذا شربت فاني مستهلك	مالي، و عرضي وافر لم يكلم
واذا صحت فما اقصر عن ندى	وکما علمت شمائي و تکرمي

[کله چې د غرمې د گرمۍ زور مات شو نو ماله يو زير، ليکې دار بلورين جام نه چې

له چې خوا ته ایښودل شوي ځلیدونکي (تابناک) او سرپتي خم (د شرابو لوبڼي) سره و، نښه شوي صاف او شفاف شراب وڅښل، او کله چې زه شراب څښم نو خپل مال خرڅوم، عزت او آبرو ته مې څه زیان نه رسیږي (آبرو مې نه لکه داره کیږي)، او کله چې را په حال او په خود کیږم نو بیا هم په سخاوت کې کوتاهي نه کوم، او زما اخلاق او کرم خو تا ته معلوم دي چې څه دي.]

همدا راز دوی قمار (جواری) ته هم کرم او سخا وپه ځکه کوم مال به یې چې لدې لارې نه گاته هغه به یې ټول، او یا هغه برخه چې د گټونکو له برخو نه به زیاته وه (نه به ورباندې ویشل کیدله) هغه به یې په مسکینانو او فقیرانو ویشله، او له همدې ځایه ده چې قرآنکریم د شرابو او قمار گټې بالکل نه نفي کوي بلکه فرمایي: ((...وَأْتَمَّهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا...)) (البقرة: ۲۱۹) [کناه یې له گټې ډیره ده.]

۲_ وفا- د هغوی له نبو اخلاقو نه یو هم په عهد وفا وه، په قول او عهد به ټینګ ولاړ وو، حتی چې پدې لاره کې به د ځان، اولاد، او مال قربانۍ ته هم حاضر وو، د دې مطلب د وضاحت او بیان لپاره د هاني بن مسعود الشیباني، سموا بن عادیا او حاجب بن زراره کیسي کافي دي.

۳_ بل ښه خوی او خصلت چې د هغوی په مینځ کې رواج درلود هغه عزت النفس، ذلت او سپکاوي ته نه تسلیمیدل وو، د دوی غیرت او شجاعت ډیر زیات و، ظلم او جبر یې نه مانه، کله به یې هم چې سپکه او د ذلت خبره واوریده نو فوراً به یې تورې ته لاس کړ او جگړه به پیل شوه. هغوی د خپل عزت په خاطر ځانونه هم قربانول.

۴_ کلکه او پخه اراده هم د هغوی له غوره صفتونو څخه وه، کوم کارته به یې چې اراده وکړه نو بیا به یې هغه په هر قیمت چې و تر سره کاوه.

۵_ حلم او برده باري او سنجیدگي هم د دوی لپاره د افتخار وړ صفتونه وو، خو دا چې د غیرت او ژر احساساتي کیدلو روحیه ورباندې غالبه وه نو ځکه حلم پکې کم و.

۶_ د اوسني زمانې له چلونو، فریبونو او مکرونو نه پاکه سادگي، رښتیا، امانتداري، او اخلاص هم د دوی له غوره اخلاقو څخه شمیرل کیدل. وینو چې د عربي جزیرې د جغرافیایي موقعیت تر څنګ د دوی دا پورته ذکر شوي او داسې نور غوره صفتونه او اخلاق د دې سبب شول چې الله تعالی همدا عربان د رسالت د درانده پیتی د اوچتولو او د بشري نړۍ د لارښوونې او مشرتابه لپاره انتخاب کړل، ځکه دا اخلاق که څه هم ځنې یې له شر او ضرر نه خالي نه وو خو هغه پخپل ذات کې له اصلاح وروسته ډیر د قدر وړ او ارزښتناک وو، او کله چې اسلام راغی او هغه یې سم او

اصلاح كړل نو خير يې ټولې دنيا ته ورسيد. په وفا پسې د دوی تر ټولو غوره صفت عزت النفس او پخه اراده وه، ځکه که عزت النفس، غيرت او پخه اراده نه وي، نو فساد او شر له مينځه نه شي تللی. له پورته ذکر شويو غوره اخلاقو او صفاتو علاوه هغوی نور هم ښه صفتونه درلودل خو مونږ دلته ورنه يادونه ونه کړه.

د رسول الله (ﷺ) نسب او کورنی

د نبی (ﷺ) نسب:

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نسب سلسله په دريو برخو ويشلی شو: يوه برخه داسې ده چې اهل السیر او نسب پوهان يې په صحت اتفاق لري او دا برخه تر عدنان پورې ده، او بله برخه داسې ده چې ځنې اهل السیر يې صحيح بولي او ځنې نورو توقف پکې کړيدی او دا له عدنان نه تر ابراهيم (عليه السلام) پورې ده، دريمه برخه يې هغه ده چې بې له شکه دروغ او غير صحيح امور پکې موجود دي او دا له ابراهيم (عليه السلام) نه تر آدم (عليه السلام) پورې رسيږي. اوس راځئ دا دري واړه برخې په مفصله توگه تر نظر تيرې کړو.

لومړنۍ برخه: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بن عبدالله بن عبدالمطلب- اصلي نوم يې شيبه دی- بن هاشم - اصلي نوم يې عمرو دی- بن عبدمناف- اصلي نوم يې مغیره دی- بن قصي- اصلي نوم يې زيد دی - بن کلاب بن مره بن کعب بن لوي بن غالب بن فهر- چې لقب يې قريش واو د قريشو قبيله همده ته د انتساب له امله قريش بلل کيږي- بن مالک بن النضر- چې اصلي نوم يې قيس دی - بن کنانه- بن خزيمه بن مدرکه - اصلي نوم يې عامر دی - بن الياس بن مضر بن نزار بن معد بن عدنان^۱.

دوهمه برخه: له عدنان نه پورته، يعنی عدنان بن اد بن هميسع بن سلامان بن عوص بن بوز بن قموال بن ابي بن عوام بن ناشد بن حزا بن بلداس بن يدلاف بن طابخ بن جاحم بن ناحش بن ماضي بن عيضا بن عبقر بن عبید بن الدعا بن حمدان بن سنبر بن يثربي بن يحزن بن يلحن بن ارعوي بن عيضا بن ديشان بن عيصر بن افناد بن ايهام بن مقصر بن ناحث بن زارح بن سمي بن مزي بن عوضه بن عرام بن قيذار بن اسماعيل بن ابراهيم (عليهما السلام)^(۲).

۱- ابن هشام ۱/۲-۱. تلقيح فهم اهل الاثر ۵-۲. رحمة للعالمين ۲/۱۲-۱۳-۱۴-۱۵.

(2) محمد سليمان المنصور پوری د کليبي په روايت سره د نسب دا برخه جمع کويده، همدا راز ابن سعد له اير دقيق تحقيق وروسته. رحمة للعالمين ۲/۱۴-۱۵-۱۶-۱۷ وکگوره، د دی برخي په هکله تاريخي مصادر بوله بل سره اير توپير او اختلاف لري.

دریمه برخه : له ابراهيم (عليه السلام) نه پورته یعنی ابراهيم بن تارح - اصلي نوم يې آزر دی - بن ناحور بن ساروع يا ساروغ بن راعو بن فالخ بن عابر بن شالخ بن ارفخشد بن سام بن نوح (عليه السلام) بن لامک بن متوشلخ بن اخنوخ - ويل کيږي چې همدا ادریس (عليه السلام) دی - بن یرد بن مهلائيل بن قینان بن آنوشته بن شيث بن آدم - عليهما السلام^۱.

نبوي کورنۍ

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کورنۍ دده جد هاشم ته د انتساب له امله په هاشمي کورنۍ مشهوره ده، نو بې ځايه به نه وي که د هاشم او له ده نه وروسته حالاتو باندې لږ رڼا واچوو:

۱- هاشم - لکه مخکې مو چې وويل هغه وخت چې بنو عبد مناف او بنو عبدالدار د سولې په نتیجه کې منصبونه سره وويشل نو د سقايې او رفاديې مسئولیت د بني عبدمناف کورنۍ هاشم نومي سړي په غاړه واخيست.

هاشم يو مالدار او معزز سړی و او هغه لومړنی شخص و چې په مکه کې يې حاجيانو ته شوريا او ډوډۍ ورکړېده. اصلي نوم يې عمرو و، خو څرنگه يې چې ډوډۍ په شوريا کې میده وله، نو په هاشم مشهور شو، ځکه هاشم میده کونکي ته وايي. د قريشو دواړو سفرونه د ژمي سفر او اوږي سفر هم د لومړي ځل لپاره ده رواج کړيدي، دده په هکله يو شاعر وايي:

عمرو الذي هشم الثريد لقومه

قوم بمكة مسنتين عجاف

سنت إليه الرحلتان كلاهما

سفر الشتاء ورحلة الاصيف

[دا عمرو و چې خپل قحطي خپلي، کمزوري او ډنگر قوم ته يې په شوريا کې ماته شوې ډوډۍ ورکړه، او همدا عمرو و چې د ژمي او اوږي دواړو سفرونو تهداب يې ورته ايښی دی.]

دده د ژوند يوه پيښه داده چې وايي: هغه شام ته د تجارت لپاره روان شو، خو کله چې مدينې ته ورسيد هلته يې د بني عدي بن النجار کورنۍ له سلمی بنت عمرو سره واده

۱. ابن هشام ۲/۱-۳. تلقيح فهم الاثر ص ۲. خلاصة السير للطبري ص ۲. رحمة للعالمين ۱۸/۲.

وګر، هملته څه موده ورسره پاتې شو. وروسته بیا شام ته وخوځید، دغه وخت یې بښځه حامله شوې وه، هاشم په همدې سفر کې د فلسطین په غزه نومې سیمه کې وفات شو، او په (۴۹۷م) کال یې زوی عبدالمطلب پیدا شو، اوڅرنګه چې د زوی په سر کې یې سپین وینستان وو، نو مور یې (سلمی) شیبه نوم ورباندې کینود^۱. او همدلته د پلار په کور(یشرب) کې یې د خپل زوی روزنه کوله او په مکه کې د هاشم له کورنۍ نه هیڅوک نه وو ورباندې خبر. هاشم څلور زامن او پنځه لوڼې درلودې چې نومونه یې دا دي: اسد، ابو صیفي، نضله او عبدالمطلب، او د لوڼو نومونه یې: شفاء، خالده، ضعیفه، رقیه، او جنه وو^۲.

۲_ عبدالمطلب _ په هاشم پسې سقایه او رفاده (حاجیانو ته اوبه ورکول او د هغوی میزباني کول او خواړه ورکول) یې د ورور مطلب بن عبدمناف په غاړه ولویده. مطلب هم یو شریف، پخپل قوم کې د عزت او اعتبار خاوند و، خلکو به یې خبرې منلې، او د زیات سخاوت له امله به قریشو فیاض باله. شیبه (عبدالمطلب) چې کله په مدینه کې لس کلن شو، تره یې (مطلب) ورنه خبر شو، ورپسې ورغی چې مکه ته یې راوړي کله یې چې ولید له سترګو یې اوبنګې روانې شوې، په غیږ کې یې ټینګ ونيو او پخپله سپرلۍ یې ورسره سپورکې چې مکه ته یې بوزي، خو عبدالمطلب ورته وویل زه ترهغې نه درسره ځم ترڅو مې چې مور راته اجازه نه وي کړي، نو مطلب یې مورته وویل چې وراره مې راسره ولیږه، خو مور یې دا خبره ونه منله. ده ورته وویل: اجازه ورکړه، هغه د خپل پلار وطن او د الله (جل جلاله) حرم ته ځي، پدې خبرې سره یې مور اجازه ورکړه، او پدې ترتیب مطلب هغه له خان سره په اوبن سپورمکې ته راووست، کله چې خلکو ولید وې یې ویل: دا (عبدالمطلب) دی، خو ده ورته وویل نه داسې نده، دا زما د ورور هاشم زوی دی. عبدالمطلب همدلته مکه کې د خپل تره (مطلب) تر روزنه لاندې لوی شو، ترڅو مطلب د یمن په ردمان نومې سیمه کې وفات شو، نو نوموړی مسئولیت عبدالمطلب ته وسپارل شو. ده هم خپل قوم ته ټول هغه خدمتونه وړاندې کول کوم چې دده پلرونو به کول، بالاخره پخپل قوم کې د دومره شرف او عزت خاوند شو چې پلرونه او اجداد یې هم هغې درجې ته نه وو رسیدلي خلکو ورسره ډیره مینه لرله او ډیر درناوی یې ورته درلود^۳.

۱. ابن هشام ۱۳۸/۱. رحمة للعالمین ۲۴/۲۲، ۲۸.

۲. ابن هشام ۱۰۷/۱.

۳. ابن هشام ۱۳۷/۱_۱۳۸.

کله چې مطلب وفات شو، نوفل د عبدالمطلب په ځينو عبادتخانو يا څه جايداد قبضه ولگوله، يا دا چې ديني مشرتابه يې ورنه غصب کړه، عبدالمطلب د خپل تره په مقابل کې له قريشو نه مرسته وغوښته، خو قريشو ورته وويل: مونږ ستا او ستا د تره ترمنځ مداخله نه کوو. بيا يې خپلو ماماخيلو (بني النجار) ته يو څو شعرونه واستول چې د کومک غوښتنه يې پکې کوله، نو ماما يې (ابوسعدي بن عدي) له اتياوو سپرو سره روان شو، د مکې په ابطح کې يې واړول. عبدالمطلب ورغی او ورته ويې ويل: راځئ کور ته. ماما يې وويل: نه، تر څومې چې نوفل نه وي ليدلی کورته به درسره لاړ نه شم، بيا نوفل ته ورغی، هغه په حطيم کې د قريشو له مشرانو سره يوځای ناست و، ابوسعدي خپله توره له تيکي را وايسته او ورته ويې ويل: د دې کوټې د رب په نامه قسم يادوم که چيرته زما خوريي ته د هغه حق او يا مشري بيرته ورنکړې نو پدې توره به دې وهم. نوفل وويل: سبي ده ما هغه بيرته ورکړه، د قريشو مشران ورباندې شاهدان شول. بيا ابوسعدي د عبدالمطلب کورته لاړ، درې ورځې ورسره ميلمه و، بيا يې عمره اداکړه او بيرته مدينې ته ستون شو.

پدې پيښه پسې مناف د بني هاشم په خلاف له بني عبدشمس بن عبدمناف سره تړون وکړ، او کله چې خزاعه وليدل چې بني النجار د عبدالمطلب ملاتړ وکړ نو ويې ويل: هغه (عبدالمطلب) لکه څرنگه چې ستاسې له اولادې نه دی همدا ډول زمونږ له اولادې څخه هم دی او په مونږ هم حق لري چې مرسته يې وکړو. او دا ځکه چې د عبدمناف مور له خزاعه کورنۍ څخه وه، نو همدا وه چې د خزاعه کورنۍ خلکو په دارالندوه کې د نوفل او بني عبدشمس په خلاف له بني هاشم سره تړون وکړ، او همدا تړون و چې بيا وروسته د مکې د فتحې سبب شو، تفصيلات به پخپل ځای کې راشي.^۱

د بيت الله شريف په امورو کې عبدالمطلب له دوو مهمو پيښو^۲ سره مخامخ شوی و چې يوه د زمزم کوهي کيندل او بله د فيل واقعه وه.

د زمزم کوهي کيندل

د دې پيښې لنډيز داسې دی: عبدالمطلب په خوب کې د زمزم کوهي په کيندلو مامور کيږي، ټاکلی ځای هم ورته ښودل کيږي، نو هغه هم شروع وکړه او کوهي يې را لوڅ کړ

۱. مختصر سيرة الرسول (ص) للشيخ محمد بن عبد الوهاب ص ۴۱-۴۲.

۲. ابن هشام ۱۴۲/۱ تر ۱۴۷ پورې.

او ټول هغه شيان يې پکې وموندل کوم چې جرهميانو د هجرت په وخت کې پکې ښخ کړي وو، هغه تورې، زغرې، دواړه طلايي هوسۍ، ټول يې را وايستل، تورې او هوسۍ يې دکعبې شريفې په دروازه کې نصب کړې، او د حاجيانو لپاره يې د زمزم اوبه څښلو ته برابرې کړې.

کله چې د زمزم څاه را ښکاره شو، قريشو عبدالمطلب ته وويل: چې مونږ هم پدې کار کې درسره شريک کړه، ده ورسره ونه منله، او ورته ويې ويل: چې زه خاص پدې کار ټاکل شوی يم، خو هغوی مخالفت ورسره کاوه تر څو د بني سعد يوې کاهنې ته د محاکمې لپاره لارل، خو دوی لا په لاره وو چې الله تعالی دا ور وښودله چې عبدالمطلب زمزم ته خاص شويدي. په همدې وخت کې عبدالمطلب نذر کيښود او ويې ويل: که چيرته الله تعالی لس زامن راکړل او ټول ځوانان شول نو يو به ورنه په کعبه کې ذبح کوم.

د فيل واقعہ

د دې کيسې خلاصه داسې ده چې ابرهه الصباح الحبشي چې په يمن کې د نجاشي نماينده و، وليدل چې عرب کعبې شريفې ته د حج لپاره ځي، نو ده په صنعاء کې يوه لويه کلیسا جوړه کړه او غوښتل يې عرب هم دکعبې په ځای د دې کلیسا حج وکړي. د ابرهه دا خبره د بني کنانه يوه سړي واوریده، نو د شپې په تياره کې کلیساته ننوت او قبله يې په مردارۍ ورته ولوله. ابرهه چې له پيښې خبر شو، ډير په غوسه شو، شپيته زره پياوړی لښکر يې د مکې په لور روان کړ ترڅو کعبه شريفه ونړوي، ورسره (۹) يا (۱۳) فيلان هم وو، پخپله په يوه لوی فيل سپور و. وڅوڅيدل ترڅو مغمس نومې منطقي ته ورسيدل، هلته يې لښکرې برابرې کړې، فيلان يې آماده کړل او مکې ته د ننوتلو په تکل کې شول، څو کله چې د مزدلفې او منی مينځ کې د محسر سيمې ته ورسيدل، فيل يې چو شو، او د مکې په طرف يې قدم نه اوچتاوه، بل هر طرف ته به يې چې روان کړ يوځل به په منډو شو، خو چې د کعبې په طرف به يې مخ شو په ځای به ځملاست. دوی په همدې حالت کې وو چې الله تعالی يوسيل مرغان ورباندې وگمارل، او هغوی يې په پخو شويو گټيو وويشتل، او په دې سره الله تعالی هغوی لکه څپل شوي او خوړل شوي بوس داسې وگرزول. دې مرغانو له ابا بيل او قمري سره ورته والی درلود، اوږدې مښوکې، نري وزر او پيررې لکۍ يې درلودې، له هر مرغه سره د نخود د دانې په اندازه درۍ درۍ گاتې وو چې يوه به يې په مښوکه او دوی نورې به يې په منکولو کې نيولې وې، په هر چا به چې دا گاتې (وړوکې تيرې) ولگيده اندامونه

به يې پرې شول او مړ به شو، ټول پدې گاتو ونه لگيدل خو هغوی له ډيرې ويرې په هره خوا منډې وهلې، يو بل يې تر پښو لاندې کاوه، که کتل به دې هرې خواته او په هره چينه به د دوی مړې پراته وو. ابرهه پخپله په يوه داسې مرض گرفتار شو چې دگوتو سرونه يې ولويدل او ترڅو چې صنعاء ته رسیده نو يو بې بنکو چرگوړی ورنه جوړ شوی و او هملته يې سينه دوه پرکې شوه، زړه يې ترې راووت او مردار شو.

قریش د دې لښکرو له ويرې خوړونو، غارونو او د غرو سرونو ته تللي وو، او کله چې الله تعالی هغه لښکر درې وړې کړ نو دوی بېرته ډاډه خپلو کورونو ته راوگرزیدل^(۱).

دا پېښه د زياتره تاريخ پوهانو په نظر د رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر مبارک ميلاد پنځه پنځوس (۵۵) ورځې مخکې د محرم په مياشت کې واقع شوې ده، چې دا نيټه د (۵۷۱م) کال د فبروري مياشتې د وروستيو او يا د مارچ له لومړيو سره سمون خوري.

دا پېښه په حقيقت کې يوه مقدماتي او تمهيدی نېښه وه چې الله د خپل رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او خپل کور (بيت الحرام) لپاره ښکاره کړه، ځکه وينو پداسې حال کې چې د بيت المقدس اوسيدونکي مسلمانان دي خو مشرکين او د الله تعالی دښمنان ورباندې مسلط کيږي لکه په (۵۷۸م) کال کې د بخت نصر حمله او (۷۰م) کال کې د روميانو سپطره، خو کعبه شريفه سره لدې چې اوسيدونکي يې مشرکان وو نصرانيان چې هغه وخت مسلمانان وو تسلط نه شي ورباندې موندلی.

د دې پېښې خبر د وخت په ټوله متمدنه نړۍ کې خورشو، ځکه هغه وخت حبشې له روميانو سره نژدې اړيکې درلودې، فارسيانو خو د دوی هر څه تر نظر لاندې لرل او په کمين کې ورته ناست وو، او دا يې کتل چې روميان او ملگري يې څه کوي او له څه سره مخامخ کيږي، او همدا وجه وه چې پدې پېښه پسې فارسيان سملاسي يمن ته راغلل. هغه وخت د متمدنې نړۍ مشري له روميانو او فارسيانو سره وه. دې واقعي دنيا حيرانه کړه، د هر چا توجه يې د بيت الله شريف مقام او درجې ته راواړوله، او دا يې ورته وښودله چې يوازې همدا خونه ده چې الله تعالی ورته قدر او شرف ورکړی دی، او يوازې همدا د تقدیس وړ ده، نو که د دې مقدس ځای کوم اوسيدونکی په نبوت مشرف کيږي، نو دا د همدې پېښې غوښتنه او مقتضی ده. او پدې سيمه کې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ظهور په حقيقت کې د الله تعالی هغه

(۱). ابن هشام ۴۳/۸ تر ۵۲، تفهيم القرآن ۴۲۲/۲ تر ۴۲۹.

حکمت په گوته کوي کوم چې پدې پینه کې یې د همغه حکمت په اساس مشرکین پر نصرانیانو باندې پداسې طریقې سره برلاسي کړي وو چې د اسبابو له دایرې نه لوړه او اوچته وه.

عبدالمطلب لس زامن درلودل چې نومونه یې دا دي: حارث، زبیر، ابو طالب، عبدالله، حمزه (رضي الله عنه)، ابولهب، غیداق، مقوم، صفار، عباس (رضي الله عنه). او دا هم ویل شوي چې یوولس زامن یې درلودل او ((قثم)) نوم یې ورسره زیات کړی دی. ځنی وايي: دیارلس زامن یې وو او هغوی د عبدالکعبه او حجل نومونه ور زیات کړيدي، او دا هم ویل کېږي چې عبدالکعبه همدا مقوم، او حجل همدا غیداق و او د قثم په نامه یې زوی نه درلود، خو لونی یې شپږ وې او نومونه یې دا دي: ام حکیم (البيضاء)، بره، عاتکه، صفیه، اروی او امیمه.^(۱)

۳- د رسول اکرم (ﷺ) محترم پلار عبد الله

د عبدالله مور فاطمه بنت عمرو بن عائد بن عمران بن مخزوم بن یقظه بن مره وه. د عبدالمطلب په اولادونو کې عبدالله تر ټولو ښکلی، شریف، غوره او ټولو ته گران، او په ذبیح سره مشهور و. ذبیح یې له دې امله باله کله چې د عبدالمطلب زامن پوره لس شول او ټول ځوانۍ ته ورسیدل، نور یې د ده ملاتړ او دفاع کولی شوی، نو له خپل هغه نذر نه چې ایښی یې و خبر کړل، زامنو یې خبره ورسره ومنله. عبدالمطلب د دوی ټولو نومونه د پال په غشو ولیکل او بیایې د هبل مینجور ته ورکړل، مینجور غشي سره گډ کړل او بیایې یو ورنه راویوست که گوري د عبدالله نوم راوتلی دی، نو عبدالمطلب چاره راوخیسته، خپل زوی (عبدالله) یې راوښو تر څو کعبې ته یې بوزي او هلته یې ذبح کړي، خو قریشو خصوصاً د عبدالله ماما خیلو او ورور یې ابو طالب عبدالمطلب لدې کار نه منع کړ. عبدالمطلب ورته وویل: نو چاره څه ده؟ زه خپل نذر څنگه ادا کړم؟ دوی ورته وویل: له فلانۍ عرافې ښځې نه پدې هکله مشوره وغواړه. عبدالمطلب عرافې ته ورغی هغې ورته وویل چې د عبدالله او لسو اوبنانو تر مینځ قرعه اندازي وکړه، که د عبدالله نوم راووت، نو لس نور اوبنان ورباندې ورزیات کړه، پدې ترتیب سره لس، لس ور زیاتوه تر څو خدای راضي شي او د اوبنانو پچه وخیږي. پدې ترتیب سره هغه راغی، د عبدالله او لسو اوبنانو تر مینځ یې پچه واچوله، د

(۱). تلقیح فہوم الاثر ص ۸-۹. رحمة للعالمین ۲/۵۶-۶۶.

عبدالله نوم راووت، نو عبدالمطلب لس نور ورزيات کړل، خو بيا هم د عبدالله نوم راووت، نو لس، لس يې ورزياتول تر څو سل اوښان پوره شول بيا د اوښانو پچه وختله، عبدالمطلب دا سل اوښان د عبدالله په ځای حلال کړل او همداسې يې واچول هر چا چې وړل، وړل يې، نه يې انسان ترينه منع کاوه او نه حيوان. لدې پيښې نه مخکې په عربو او قريشو کې د ديت بيه لس اوښان وه خو لدينه وروسته سل اوښان شوه، اسلام هم همدا سل اوښان تاييد کړل. له رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه په روايت کې راځي چې فرمايي: (انا ابن الذبيحين) [زه د دوو ذبيحانو يعنى اسماعيل (عليه السلام) او عبدالله زوی يم].^(۱)

عبدالمطلب خپل زوی عبدالله ته آمنه بنت وهب بن عبدمناف بن زهره بن کلاب په نکاح کړه. آمنه هغه وخت په قريشو کې د نسب او مقام له پلوه تر ټولو غوره ښځه وه، پلار يې د نسب او شرف له پلوه د بني زهره مشر و، د عبدالله او آمنې واده په مکه کې ترسره شو، خو له واده نه څه موده وروسته عبدالمطلب هغه مدينې ته واستاوه تر څو دوى ته خرماوې راوړي. عبدالله لارې او هملته مدينه کې وفات شو، او ځنې وايي: چې عبدالله د تجارت لپاره شام ته تللى و، او بيرته د قريشو له يوه کاروان سره راتله چې مدينې ته راوړسيدل عبدالله مريض او بيا هملته د ۲۵ کلو په عمر وفات شو، او د النابغه الجعدي په کور کې خاورو ته وسپارل شو. هغه وخت رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه و زيږيدلى، که څه هم ځنې روايتونه وايي چې عبدالله د رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ميلاد نه دوې مياشتې وروسته وفات شوى دى.^(۲) خو زياتره مورخين لومړنى نظر تاييدوي او کله چې د عبدالله د مړينې خبر مکې ته راوړسيد نو آمنې دده په مرثيه کې دا شعر ووايه:

عفاجانب البطحاء من ابن هاشم	و جاورلخدا خارجا في الغماغم
دعته المنايا دعوة فأجابهما	و ما ترکت في الناس مثل ابن هاشم
عشية راحوا يحملون سريره	تعاوره اصحابه في النزاحم
فإن تك غالته المنايا و ريبها	فقد كان معطاء كثير التراحم ^۳

(۱). ابن هشام ۱۵۱/۸ تر ۱۵۵. رحمة للعالمين ۸۹/۲ - ۹۰. مختصر سيرة الرسول صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم، للشيخ عبد الله نجدي ص ۱۲-۲۲-۲۳.

(۲). ابن هشام ۱۵۸/۸-۱۵۶. فقه السيرة لمحمد الغزالي ص ۴۵. رحمة للعالمين ۹۱/۲.

۳. طبقات ابن سعد ۲۲/۸.

ترجمه: [د بطحا غير د هاشم له زوی نه خالي شوه، هغه د آوازونو او ژړاگانو (غوغا) په مينځ کې د لحد ملگری شو، مرگي وغوښت هغه هم دې بلنې ته لبيک ووايه، اوس مرگي د خلکو په مينځ کې د ابن هاشم د زوی په شان څوک نه دي پريښي، (خومره غمجن و) هغه ماښام چې خلکو د ده کټ په اوږو اخیستی، که څه هم مرگ او د مرگ حوادثو هغه ختم کړ (خو د هغه د کړو یاد به تل وي) هغه ډير پوه، رحيم او سخي سپری و.]

د عبدالله ټول میراث پنځه اوښان، یوه رمه (یوشمیر) میړې او یوه حبشي وینځه وه چې نوم یې برکه او کنیه نوم یې ام ایمن و، او دا همغه ام ایمن ده چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به یې په غیر کې گرځاوه پالنه به یې کوله.^(۱)

(۱) مختصر سیره الرسول (ص) للشیخ النجدی ص ۱۲. تلخیص فهم اهل الاثر ص ۴. صحیح مسلم ۹۶/۲.

نیکمرغه میلاد

او

د سپیڅلي ژوند لومړني څلویښت کلونه

نیکمرغه میلاد

سید المرسلین حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بني هاشم په شعب (مینه) کې، د دوشنبې په سهار چې د فیل د پینې د لمړنۍ کال د ربیع الاول نهمه نیټه وه دنیا ته سترگی وغړولی، دغه وخت د کسری نوشیروان د پاچایۍ څلویښت کاله تیر شوي وو، د ستر عالم محمد سلیمان المنصور فوری او فلکی محقق محمود باشا د تحقیق په اساس دا تاریخ د (۵۷۱م) کال د اپریل د میاشتی له شلمی او یا دوه ویشتمی نیټې سره سمون خوري.^(۱)

ابن سعد روایت کوي چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مور وایي: کله چې هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وزیږیده نو زما له جسم نه یو نور ووت چې د شام قصرونه یې روښانه کړل، احمد هم له عرباض بن ساریه نه دی ته ورته یو روایت نقل کړیدی.^(۲)

ځنې روایتونه وایي چې د نیکمرغه میلاد په وخت کې ځنې ارهاصات (د نبی له بعثت نه مخکې خارق العاده پېښې) واقع شوي وو، وایي د کسری د قصر څوارلس کنگرې راولویدلې. د مجوسو آتش کده چې نمانځنه به یې کیدله مړه اوسپړه شوه، د ساوه بحیره وچه شوه او په شا او خوا کې یې موجودې کلیسا گانې راپریوتې، دا روایتونه بیهقي رانقل کړيدي، خو محمد الغزالي یې نه منی.^(۳)

کله چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پیدا شو، نو مور یې عبدالمطلب ته څوک ورولیږل چې د لمسی زیری ورکړی، عبدالمطلب خوشاله راغی خپل لمسی

(۱). محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة للخصري ۲۲/۱. رحمة للعالمین ۳۸/۱ - ۳۹. د میلادي جنتریو د توپیر او

اختلاف له امله د اپریل د شلمی او دوه ویشتمی نیټې په ټاکلو کې اختلاف راغلی دی.

(۲). مختصر سیرة الرسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) للشیخ النجدي ص ۱۲ ابن سعد ۲۳/۱.

(۳). فقه السیرة لحمد الغزالی ص ۴۶ وگوره.

يې په غيږ کې واخيست او کعبې شريفې ته يې داخل کړ، د الله تعالی شکرونه يې ادا کول، دعایې کوله او نوم يې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورباندې کيښود. هغه وخت د محمد نوم په عربو کې شهرت او رواج نه درلود، او د عربو د عادت تر مخې يې په اوومه ورځ سنت کړ.^(۱)

لومړنۍ تې ورکونکې ښځه چې له مور (آمنې) نه وروسته يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته تې (شيدې) ورکړيدې د ابو لهب وينځه ثويبه ده، چې هغه وخت يې خپل زوی مسروح ته هم تې (شيدې) ورکاوه، او لدينه مخکې يې حمزه (رضي الله عنه) او بيا وروسته يې ابو سلمه بن عبدالاسد مخزومي ته هم تې (شيدې) ورکړيدې.

له بني سعد سره

د ښار اوسيدونکو عربانو عادت درلود چې خپلو اولادونو ته به يې له صحرايي خلکو نه دا يې (شيدې ورکونکې ښځې) نيولې، تر څو هغوی له ښاري مرضونو نه سالم پاتې شي، اندامونه يې پياوړي، اعصاب يې مضبوط وي، او په زانگو کې فصیحه عربي ژبه زده کړي، نو د همدې عادت په بنا عبدالمطلب هم د خپل لمسي لپاره دا يه لټوله، بالاخره يې د بني سعد بن بکر کورنۍ يوه ښځه چې حلیمه بنت ابي ذؤيب نومیده د هغه لپاره دا يه ونيوله. د حلیمې مېړه حارث بن عبدالعزی نومیده، کنیه نوم يې ابو کبشه و او له همدې قبیلې (بني سعد بن بکر) څخه و.

هلته د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) رضاعي وروڼه او خویندې دا وو: عبدالله بن الحارث، انيسه بنت الحارث، حذافه او يا جذامه بنت الحارث (لقب يې شيماء و، خو همدا لقب يې ته نامه نه زيات مشهور و (نوموړې به رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په غيږ کې گرځاوه او کرار اوه به يې) او ابوسفیان بن الحارث بن عبدالمطلب چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د تره زوی هم کيږي او د حلیمې له طرفه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) رضاعي ورور دی.

د رسول کریم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تره حمزه (رضي الله عنه) هم له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه مخکې د بني سعد بن بکر په قبيله

(۱) ابن هشام ۱۵۹/۱ - ۱۶۰، محاضرات تاريخ الامم الاسلامية للخضري ۲۲/۱. دا هم ویلی شوي چې رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سنت کړی شوی پیدا شويدي تلقیح فهمم الاثر ص ۴ وگوره، خو ابن القيم وايي پدې هکله ثابت حدیث نشته، زاد العاد ۱۸/۱.

کې و، یوه ورځ د حمزه (رضي الله عنه) رضاعي مور هم رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته شیدې ورکړې نو پدې اساس حمزه (رضي الله عنه) له دوو خواوو نه د رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) رضاعي ورور و، یو د ثویبې له خوا نه او بل د همدې سعديې بنځې له پلوه ^(۱). د رضاعت په دوران کې حلیمې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) داسې برکتونه لیدلي چې بالکل ورته حیرانه وه، راځئ پدې هکله یوه کیسه پخپله د حلیمې له خولې نه واورو:

ابن اسحاق وايي: حلیمې به ویل: زه له خپل میړه او کوچني زوی چې شیدې مې ورکولې د بني سعد کورنۍ له یوې ډلې بنځو سره له کوره پدې نیت ووتلو چې د شیدو ورکولو لپاره ماشومان پیدا کړو. وايي: دغه کال ډیر وچ و، مونږ ته هیڅ هم نه و را پاتې. وايي: پدې سفر کې زه پخپله سپینه خره سپره وم، زمونږ سره یوه زړه اوښه هم وه، چې هیڅ شیدې یې نکولې، ماشوم مو هم ډیر وږی و، ټوله شپه مو د ده له لاسه خوب نه درلود ځکه له لوږې به یې ژړل، زما په تیبو کې څه نه و او اوښې هم دومره شیدې نه کولې چې د ده بس شوې وی، خو دا طمعه او هیله مو درلوده چې باران به وشي او لاس به مو لږ آزاد شي.

لنډه دا چې زه په همدې خره سپره وم چې د ډیرې کمزورۍ له امله په ځای ودریده، دومره ورو، ورو تلو چې د کاروان ټول ملگري رانه په تنگ شول، په هر ترتیب چې وو مکې ته ورسیدو هلته مو ماشومان کتل. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) زمونږ د کاروان ټولو بنځو ته وړاندې شو، خو کله به چې خبرې شوي چې دا یتیم دی، نو نه به یې اخیست، ځکه مونږ خو دا غوښتل چې د ماشوم پلار به راسره مرسته کوي، نو دا چې یتیم دی، مور او نیکه به یې څه راسره وکړي؟ نو له همدې امله هیچا هم هغه وانخیست. په پای کې ټولو بنځو ماشومان پیدا کړل، خو زه یوازینی بنځه وم چې ماشوم مې نه و موندلی، او کله مو چې د ستنیدو اراده وکړه خپل میړه ته مې وویل: زما ټولو ملگرو ماشومان واخیستل، دا د ځان لپاره شرم گڼم چې زه همداسې تش لاس بیرته ستنه شم، قسم په خدای ورځم او همدا یتیم ماشوم له ځان سره اخلم. میړه مې وویل: بده نده، کیدای شي الله تعالی هغه را ته د برکت سبب کړي. حلیمه وايي: لارم، هغه (محمد صلى الله عليه وسلم) مې له ځان سره راوړ، او دا هم ځکه چې بل ماشوم را ته پیدا نشو. وايي: هغه مې له ځان سره راووست کله مې چې تي ته

(۱). زاد المعاد ۱۹/۸.

واچاوه، یو ځل مې په تیو کي شیدې را پیدا شوې، ویې رودلې او مور شو، بیا یې ورور هم دومره شیدې ورودلې تر څو ښه مور شو، بیا ویده شو، پداسې حال کې چې لدینه مخکې نه ده خوب درلود او نه مور ورنه ویده کیدای شوی. میړه مې پاڅید چې هغه زړه اوبنه را ولوشي که گوري چې غولانځه یې ډکه ده، را ویې لوشله دومره شیدې یې وکړې چې دواړه ښه ورباندې ماړه شوو، دا شپه مو ډیره په خیر او آرامۍ سره تیره کړه. وایي: سهار مې میړه راته وایي: پوه شه اې حلیمې! قسم په خدای چې تا ډیره مبارکه روح اخیستی ده. حلیمه وایي: ما ورته وویل: زه له الله تعالی نه همدا غواړم. وایي: بیا مو حرکت وکړ، زه پخپله خره سپره شوم هغه ماشوم مې هم راسره واخیست، قسم په خدای چې دا خره داسې گړندی تله چې یوه خره هم نه شوی پسې رسیدلی تر دې چې ملگرو مې راته ویل: اې د ابي ذویب لورې، په مونږ لږ مهربانی وکړه، آیا دا هماغه خره ده چې له هغه بل طرف نه پرې راغلې؟ ما به ورته ویل: هو دا هماغه خره ده، نو دوی راته ویل: چې حتماً څه خاصه خبره شته ده. بالاخره خپل مېنې ته راورسیدو، او دغه وخت لدې ځای نه بل ځای زیات وچ او قحطۍ ځپلی نه و، خو کله مو چې دا مبارک ماشوم له ځان سره یووړ، له هماغې ورځې نه به زموږ میړې مړې او غولانځې به یې له شیدو ډکې وې، لوشلې به مو او شیدې به مو خوړلې، دا پداسې حال کې چې نورو خلکو به خپلو شپڼو ته ویل: تاسې هم میړې په هغه ځای کې خړوئ چېرته یې چې د بنت ابي ذویب شپون خړوي، ځکه د هغوی میړې به وږې او نرې بیرته راتللې، یو څاڅکی شیدې یې هم نه کولې، خو زما میړې به مړې او له شیدو ډکې راتللې. په همدې ترتیب سره همداسې د خیر او برکت را ته مخه وه تر څو د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوه کاله پوره شول، او له شیدو نه مې بیل کړ. دا مبارک به د نورو ماشومانو په نسبت ډیر ژر، ژر لوئیده، په دوو کلونو کې هغه یو پیاوړی او تکړه هلک شو. حلیمه وایي: بیا مو هغه خپلې مور ته وروست، خو آرزو مو دا وه چې نور هم له مونږ سره پاتې شي، ځکه د هغه برکتونه مو لیدل. مورته مو یې وویل: زوی دې څه موده نور هم له مونږ سره پرېږده، تر څو لوی شي، زه ویرېږم چې دا په مکه کې گډه شوې وبا زیان ور و نه رسوي. حلیمه وایي: تر هغې هملته ورسره وو، تر څو یې مور پدې راضي شوه چې بیرته یې له مونږ سره واستوي.^(۱)

شق الصدر (سینې خیرلو) پینځه

(۱). ابن هشام ۱/۱۲۲ - ۱۲۳ - ۱۲۴.

پدې ډول سره رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر هغې په بني سعد کې پاتې شو تر څو څلور کلن او يا پنځه کلن شو^(۱) او په همدې عمر کې د شق الصدر (سينې څيرولو) پيښه وشوه. امام مسلم له انس (رضي الله عنه) نه په روايت سره وايي: يوه ورځ رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ماشومانو سره لوبې کولې چې جبرئيل (عليه السلام) ورته راغی، را ويې نيو، په ځمکه يې ځملاوه، سينه يې ورڅيرې کړه، زړه يې ترې راويوست، يوه ټوټه غوښه يې ورنه ليرې کړه او ويې ويل: دا ستا په وجود کې د شيطان برخه ده، بيا يې د سرو زرو په يوه طشت کې د زمزم په اوبو و مينځه، بيا يې بيرته سره يو ځای کړ او پخپل ځای کې يې ورکينود. ماشومان په منډو منډو دده رضاعي مورته ورغلل او ورته ويې ويل: چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ووژل شو. د کور خلک يې پسې راووتل او محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې پداسې حال کې مخې ته راغی چې مبارک رنگ يې الوتې و.^(۲)

د مور په له محبت نه ډکه غيږ کې

له دې پيښې نه وروسته حليمه ورباندې وويريده او خپلې مورته يې ور تسليم کړ، او بيا تر شپږ کلنۍ پورې له خپلې قدرمنې مور سره و.^(۳) آمني نيت وکړ چې د وفا په دود د خپل ميړه د قبر زيارت وکړي، نو يې د يثرب په لور حرکت وکړ، او تقريبا دا پنځه سوه کيلو متره لار يې ووهله. پدې سفر کې يې يتيم زوی محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)، خادمه يې (ام ايمن) او سر پرست يې (عبدالمطلب) هم ورسره ملگري وو. آمنه هلته يوه مياشت پاتې شوه، خو چې د بيرته راتگ اراده کوي مريضه کيږي، او د لارې په اوږدو کې يې تکليف زياتيږي چې بالاخره د مکې او مدينې تر مينځ ابواء نومې سيمه کې وفات شوه.^(۴)

(۱) دا د زياتره تاريخ پوهانو نظريه ده، خو د ابن اسحاق له روايت نه داسې معلوميږي چې دا پيښه په درې کلنۍ کې شوېده، ابن هشام ۱۲۴/۱ - ۱۲۵ وگوره.

(۲) صحيح مسلم، باب الاسراء ۹۲/۱.

(۳) تلقيح فهم الاثر ص ۷.

(۴) ابن هشام ۱۲۹/۱. تلقيح فهم الاثر ص ۷. محاضرات تاريخ الامم الاسلامية للخصري ۲۳/۱. فقه السيرة

د مهربان نيکه ترسيوري لاندې

سپين ډيري عبدالمطلب خپل يتيم لمسی مکې ته راووست، زړه يې د لمسي له مينې او محبت نه ډک، ډير ورباندې زهير و، ځکه هغه له نوي داسې غم سره مخ شوی و چې پخواني غمونه يې ټول را تازه کول. او همدا وجه وه چې عبدالمطلب لدې لمسي سره دومره مهرباني او نرمي کوله چې له بل هيڅ يوه اولاد سره يې نه وه کړې. هغه يې نه پرېښوده چې د بې کسی او تنهایی احساس وکړي، له خپلو زامنو نه يې هغه ته توجه ډيره وه. ابن هشام وايي: د کعبې ترسيوري لاندې به عبدالمطلب ته ځای برابرېده، زامن به يې شاوخوا کيناستل ترڅو هغه به راغی، هيڅوک به هم ده ته د احترام او تقدير له امله د ده په ځای نه کيناستل، خو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) به چې لا تراوسه ځوان شوی هم نه و راته او د خپل بابا په ځای به کيناست، ترونو به يې منع کاوه، اجازه به يې نه ورکوله چې هلته کيني، خو عبدالمطلب به چې کله وليدل نو ورته ويل به يې: زما زوی پرېږدئ قسم په خداى (جل جلاله) چې د لوړ شان خاوند دى. کله به محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپل بابا سره ناست و، بابا به يې ورته په سر او شا د مينې لاس راتيراوه، او په کړو وړو (نقل او حرکت) به يې ډير خوشاليدده.^۱

خو کله چې د حضرت محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عمر آته کاله، دوې مياشتې او لس ورځې پوره شوي، مهربان بابا يې (عبدالمطلب) هم په مکه کې وفات شو. عبدالمطلب له خپل مرگ نه مخکې د خپل خواږه لمسي کفالت ابوطالب ته چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د پلار (عبدالله) سکني ورور کيده سپارلی و.^۲

د شفيق تره په کفالت کې

ابو طالب د خپل وراره حقوق کامل او پوره ادا کړل، هغه يې له خپلو زامنو سره يوځای کړ، بلکه له هغوی نه يې زيات ځان ته رانژدې کړ، ډير شفقت او محبت يې ورسره درلود. ترڅلوېښتو کالو زياته موده يې خوا ته ولاړ و، هيڅ ډول مرسته او همکاري يې نه ورنه سپموله، د ده په سر به يې دوستي او دښمني کوله، د دې خبرې څه تفصيلات به په راتلونکو پاڼو کې راشي.

^۱. ابن هشام ۱/۲۸.

^۲. تلقیح فهم الاثر ص ۷. ابن هشام ۱/۲۹.

د محمد (ﷺ) له رویه باران غوښتل کيږي

ابن عساکر له جلهمه بن عرفطه نه روایت کوي چې وايي: زه مکې ته راغلم، دغه وخت خلک له وچ کالی او قحطۍ سره لاس او گريوان وو، قريشو ابوطالب ته وويل: وادي او سيمه وچکالی و هلې، خلک قحطۍ خپلې، راځه د باران دعا وکړه، نو ابوطالب له يوه داسې هلک سره راووت چې مخ يې لکه د لمر په شان ځليده، تا به ويل همدا اوس له لمر نه تورې وريځې ايسته شوې او روڼ، روښانه لمر ورته رابنکاره شويدي. د هلک شا و خوا نور هلکان هم وو، ابوطالب راوښو او مبارکه شا يې د کعبې شريفې له ديوال سره ولگوله، هلک يې گوته نيولې وه، د باران دعا يې وکړه، پدې وخت کې په آسمان کې د وريځې يوه ټوټه هم نه ليدل کيده، خو ورو، ورو له يوې او بلې خوا نه وريځې را پيدا شوې، سره ټينگې شوې او داسې باران وشو چې سيمه اوبو په سر واخيسته، ټول وطن خړوب او شاداب شو. ابوطالب همدې پيښې ته په اشارې سره د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) داسې ستاينه کوي:

وابيض يستسقى الغمام بوجهه
ثمال اليتامى عصمة للأرامل^۱

[هغه سپين او ښکلی دی، د ده له رویه د باران سوال کيږي، هغه د يتيمانو د پناه ځای او دکونډو محافظ او ساتونکی دی.]

بحيرا راهب

کله چې رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دولس کلن، او په بل روایت د دولسو کلو دوو مياشتو او لسو ورځو شو^۲، نو ابوطالب له ځان سره شام ته د تجارت لپاره يووړ. شام ته لاړل تر څو بصری نومې سيمې ته چې په شام کې د حوران د منطقي يو ښار و ورسيدل. دا ښار هغه وخت په عربي جزيره کې د رومي مستعمرو مرکز و، دلته يو راهب چې په بحيرا سره مشهور و هم اوسيده، اصلي نوم يې جرجيس و. کله چې کاروان ور ورسيد راهب ورته راووت ټول يې ميلمانه کړل مخکې لدينه به هغه د چا مخې ته نه راووت.

۱. مختصر سيرة الرسول (ص) للشيخ عبد الله النجدي ص ۱۵-۱۶.

۲. د ابن جوزي خبره ده تليقح فهموم الاثر ص ۷.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې د نبو او صفاتو له مخې وپیژانده، او پداسې حال کې چې د ده مبارک لاس یې نیولی و ویل یې: دا د ټول عالم سید او پیشوا دی، الله تعالی به دا د عالمیانو لپاره رحمت رالیږي. ابوطالب پوښتنه ورنه وکړه، ته له کومه پدې موضوع خبر شوی؟ راهب ورته وویل:

کله چې تاسې لدې غونډۍ نه راښکاره شوی، نو ټولې ونې اوتیږې په سجده شوې، ونې اوکاني په انسانانو کې یوازي نبي ته سجده کوي. او همدا راز زه یې د نبوت د هغه مهر له مخې هم پیژنم کوم چې د ده د اورې په لاندیني کریډونکي باندې د منې په شکل ایښودل شوی دی. مونږ پخپلو کتابونو کې هم د ده په هکله معلومات لیدلي او د ده صفات مو لوستلي دي. بیا یې له ابوطالب نه وغوښتل چې بیرته یې مکې ته بوزي، او شام ته لاړ نشي، ځکه کیدای شي هلته یهود څه زیان ور ورسوي، نو ابوطالب هم هغه له خپلو ځینو کسانو سره بیرته مکې ته واستاوه^۱.

د فجار جگړه

د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په پنځلس کلنۍ کې د فجار جگړه ونښته. پدې جگړه کې قریش اوکنانه یوې خواته او قیس عیلان بلې خواته وو. د قریشو اوکنانه مشري د حرب بن امیه په غاړه وه ځکه هغه له ټولو نه مشر او د زیات شرف خاوند و.

د ورځې په لومړي سر کې قیس په کنانه باندې برلاسي وه، خو د ورځې په نیمایي برخه کې د جنگ حالت بدل شو او بری د کنانه په برخه شو.

دې جگړې ته ځکه حرب الفجار وایي چې پدې سره د حرم شریف او د حرام د میاشتو حرمت تر پښو لاندې شوی و. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم پدې جگړه کې برخه درلوده، او خپلو ترونو ته به یې غشي برابرول^۲.

حلف الفضول

^۱ . مختصر سیرة الرسول (ص) ص ۱۶. ابن هشام ۱۸۰/۱ تر ۱۸۳. په ترمذي او ځینو نورو کتابونو کې راغلي چې ابوطالب له خپل وراره محمد (ص) سره بلال (رض) بیرته مکې ته ولېږه (تحفة الاحوذی) خو دا څرگنده غلطی ده ځکه کیدای شي بلال به هغه بالکل وجود نه درلود او که چیرته موجود هم و، نو نه له ابوبکر (رض) سره و او نه له ابو طالب سره، زاد المعاد ۱۷/۱.

^۲ . ابن هشام ۱۸۴/۱_۱۸۵_۱۸۶_۱۸۷. قلب جزیرة العرب ص ۲۲. محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة ۲۳/۱.

له دې جگړې نه وروسته د ذي القعدې په مياشت کې چې د حرم له مياشتو څخه ده حلف الفضول ((فضول تړون)) ترسره شو. ددې کار اهتمام د قريشو ځينو کورنيو لکه بني هاشم، بنوالمطلب، اسد بن عبدالعزيز، زهره بن کلاب او تيم بن مره کړی و. ټول د عبدالله بن جدعان التيمي په کور کې چې مشر او د شرف خاوند و، سره راغونډ شول او داسې عهد او تړون يې وکړ چې : په مکه کې به له هر مظلوم سره ولاړ وي د هر مظلوم مرسته به کوي هغه د دې ځای اوسيدونکی وي او که د بل ځای، او تر هغه به د مظلوم خوا نه پرېږدي ترڅو يې له ظالم نه ورته خپل حق نه وي اخيستي. رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم پدې تړون کې حضور درلود، او کله چې په رسالت مشرف شو نو فرمائل يې: ((لقد شهدت في دار عبدالله بن جدعان حلفا ما أحب أن لي به حمر النعم، ولو ادعى به في الإسلام لأجبت)).

[زه د عبدالله بن جدعان په کور کې په يوه داسې تړون کې حاضر وم چې د هغه په بدل کې سره اوبنان هم نه خوښوم، او که چېرته اوس د اسلام په دور کې هم ورته بلل شم نو لبيک به ورته ووايم.]

دغه تړون او د تعصب په اساس جاهلي حميت (غيرت) يو له بل سره تناقض او منافات لري. ددې تړون د سبب او علت په هکله ويل کيږي چې د زبيد قبيلې يوه سړي مکې ته څه سامان راوړی و، چې عاص بن وائل السهمي په بيه ورنه واخيست، خو بيا يې د هغه حق ادا نکړ، نوموړي سړي پدې هکله له ملگرو قبيلو لکه عبدالدار، مخزوم، جمح، سهم او عدي نه مرسته وغوښته، خو هيچا هم ورته توجه ونکړه او خبره يې وانه وريده، نو هغه د ابي قبيس غره سرته وخوت او په لوړ آواز سره يې داسې اشعار وويل چې خپل مظلوميت ته يې پکې اشاره کوله.

زبير بن عبدالمطلب دې خواته متوجه شو، او ويې ويل دا سړی ولې داسې بې ياره او مددگار دی؟ يوې خوا بلې خواته لاړ او په پای کې مخکې يادې شوې قبيلې سره راټولې شوې، دا تړون يې لاسليک کړ، بيا عاص بن وائل ته ورغلل او د زبيدي حق يې ورنه واخيست.^۲

د کړاوونو ژوند

۱. ابن هشام ۱۱۳/۱-۱۳۵. مختصر سيرة الرسول (ص) ۳۰-۳۱.

۲. مختصر سيرة الرسول (ص) ص ۳۰-۳۱.

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ځوانۍ په لومړیو کې څه خاص کار او عمل نه درلود، خو متواتر روایتونه وایي چې میړی به یې څرولې^۱. د بني سعد میړی یې څرولې، او د څو قیراطو په بدل کې یې د مکې د خلکو رڼه هم پوولې ده^۲. (یوقیراط (۲۱۲۵، ۰) گرامه سپین زر کېږي او پدې حساب یو مثقال له شل قیراطه سره برابر دی). څو کله چې پنځه ویشته کلن شو، نو د خدیجې (رضي الله عنها) مال یې د تجارت لپاره شام ته یووړ. ابن اسحاق وایي: خدیجه بنت خویلد (رضي الله عنها) د مال، شرف او عزت خاونده میرمن وه، خپل مال به یې د تجارت لپاره خلکو ته ورکاوه، او د مضاربت د اصولو په اساس به یې هغوی ته یوه برخه ټاکله، هغه وخت زیاترو قریشو د تجارت کار و بار کاوه، او کله چې خدیجه (رضي الله عنها) د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ریښتینولۍ، امانتدارۍ، سپیڅلتیا، کرم او ښو اخلاقو نه خبره شوه، نو احوال یې ورولیږه چې د دې مال د تجارت لپاره شام ته یوسي او ده ته به له نورو خلکو نه زیاته برخه وټاکي، او خپل غلام میسره به هم ورسره واستوي. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خدیجې (رضي الله عنها) پیشنهاد ومانه، او له میسره سره یوځای د تجارت په خاطر شام ته وخوځید^۳.

له خدیجې (رضي الله عنها) سره واده

کله چې رسول اکرم (صلی الله علیه و سلم) له شام نه راستون شو، او خدیجې (رضي الله عنها) ولیدل چې په مال کې یې د پخوا په نسبت ډیر زیات امانت او دیانتداري شوي او دومره برکت دی پکې چې مخکې یې هیڅکله هم دومره برکت نه ولیدلی. همدا راز میسره هم د رسول اکرم (صلی الله علیه و سلم) د ښو او اوچتو اخلاقو، قوي او پاخه فکر، ریښتیني منطق او امانتدارۍ خبرې د خدیجې (رضي الله عنها) غوږونو ته ورسولې، نو همدا وه چې هغې خپل هدف وموند. خدیجه داسې ښځه وه چې د عربو رئیسانو او مشرانو ورسره د واده هیلې درلودې، وړاندیزونه به یې کول، خو دې به نه منل، مگر کله چې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لدې اوچت شخصیت نه خبره شوه دومره ورنه متاثره شوه چې پخپله یې ورسره د واده اراده وکړه، د زړه دا

۱. ابن هشام ۱۲۲/۸.

۲. فقه السیره لمحمد الغزالي، صحیح البخاري، الاجازات، باب رعي الغنم علی قرايط ۳۰۱/۸.

۳. ابن هشام ۱۸۷/۸_۱۸۸.

خبره یې خپلې ملگرې نفیسه بنت منیه ته وکړه، هغه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورغله اوله خدیجې (رضی الله عنه) سره یې د واده خبره ورسره مطرح کړه. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم ومنله، له ترونو سره یې خبره وکړه، هغوی د خدیجې (رضی الله عنها) تره ته ورغلل اویدې ترتیب سره یې د واده عقد او ترون تر سره شو او ورپسې دواړو نکاح وکړه. د واده په مراسمو کې د بني هاشم خلک او د مضر قبیلې مشران حاضر وو. دا مبارک واده له شام نه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د راستنیدو له ورځې نه دوې میاشتې وروسته ترسره شو. رسول اکرم (صلی الله علیه و سلم) خدیجې (رضی الله عنها) ته په مهر کې شل اوبنان ورکړل، خدیجې (رضی الله عنها) هغه وخت څلویښت کلنه وه او د خپل وخت تر ټولو ښځو نه د شرف، عزت، مال او پوهې له مخې وړاندې او اوچته وه. دا د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لومړنۍ بی بی وه او تر څو چې هغه نه وه وفات شوې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بل واده ونکړ. له ابراهیم پرته نور ټول اولادونه یې له خدیجې (رضی الله عنها) نه وو، لومړنۍ او مشر زوی یې قاسم نومیده او دده مبارک (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کنیه نوم هم (ابوالقاسم) و، ورپسې زینب بیا رقیه، بیا ام کلثوم، بیا فاطمه او بیا عبدالله پیدا شوي، د عبدالله لقب طیب او طاهر و. زامن یې ټول په وړوکوالي کې وفات شويدي، خو لویو یې اسلام راوړی او هجرت یې کړی دی، او له فاطمې (رضی الله عنهم اجمعین) پرته نورې درې واړه د خپل پلار (صلی الله علیه و سلم) په ژوند کې وفات شويدي، فاطمه (رضی الله عنه) د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له رحلت نه شپږ میاشتې وروسته وفات شويده (رضی الله عنهم اجمعین).^۲

د کعبې ودانول او د حجر اسود د شخړې حل

رسول اکرم (صلی الله علیه و سلم) پنځه دیرش کلن و چې قریشو د کعبې شریفې بیا ودانول پیل کړل، او دا هم ځکه چې کعبې شریفې هغه وخت له انساني قد نه د لږ شاتنه لوړې څلور دیوالۍ شکل درلود. د حضرت اسماعیل (علیه السلام) په زمانه

۱. ابن هشام ۱۸۹/۱-۱۹۰. فقه السیرة لمحمد الغزالي ص ۵۹. تلخیص فهم الاثر ص ۷.

۲. ابن هشام ۱۹۰/۱-۱۹۱. فقه السیرة ص ۲۰. فتح الباري ۵۰۷/۷. که څه هم دا مصادر یو له بل سره ددې موضوع په هکله څه کم شاتنه اختلاف لري، خو مونږ ارجح قول را نقل کړیدی.

کې د کعبې اوچتوالی نه (۹) گزه و، خو چت يې نه درلود، او له همدې نه په استفادې سره د کعبې شريفې په منځ کې اينسودل شوې خزانه غلو ووهله، د دې ترڅنگ ډيره زمانه ورباندې تيره شوې وه، تعمير يې خراب شوی او ديوالونه يې چاوديدلي وو. او په همدې کال يعنې له بعثت نه پنځه کاله مخکې يو ډير لوی سيلاب راغی چې مخه يې د کعبې شريفې په خوا وه، کعبه يې ډيره کمزورې کړه او هر وخت ددې احتمال موجود و چې پر ځمکه راپريوزي، نو قریش مجبور شول ددې مبارکې خونې د مقام او منزلت د بقا پخاطر هغه بيا ودانه کړي.

ټولو پدې فيصله وکړه چې د کعبې شريفې په بيا ودانولو کې به يوازې حلالې پيسې لگوي، پدې کې به د رنډۍ اجرت (مهر)، د سود مال او په ظلم اخيستل شوې پيسې بالکل نه استعمالیږي. د بيا ودانولو لپاره ضروري وه چې پخوانی تعمير ونړول شي، خو هيچا هم دا جرات نه شوی کولی چې کعبه ورانه کړي، ترڅو وليد بن مغيره المخزومي په ړنگولو پيل وکړ، خلکو وکتل چې څه زيان ور و نه رسيد، نو ټولو کار پيل کړ. هرې قبيلې ته خپله، خپله برخه ورکړه شوه، هرې قبيلې بيلې بيلې تيرې راوړې او کار پيل شو، باقوم نومې يو رومي معمار د کعبې شريفې معماري کوله، خو کله چې خبره د حجر اسود اينسودلو ته ورسیده د دوی ترمنځ اختلاف راولاړ شو چې دا شرف به د چا په برخه کيږي؟ دا جنجال څلور پنځه ورځې روان و، نژدې وه يوه سخته او خونړۍ جگړه ونښلي، خو ابو اميه بن مغيره مخزومي داسې فيصله وکړه هرڅوک چې لومړی د جومات (مسجد حرام) له دروازې نه را داخل شو هماغه به پدې هکله پريکړه کوي، ټولو دا خبره ومنله. د الله تعالی اراده داسې وه چې دا لومړی راتلونکی شخص به رسول (صلی الله عليه وسلم) وي، کله چې را ننوت ټولو وويل: بالکل سبي ده، دا امين دی، قبول مو دی، او کله چې دوی ته را ورسيد، له پيښې يې خبر کړ، نو ده مبارک يو خادر واخيست حجر اسود يې پکې کينسودله او بيا يې د قبيلو مشرانو ته وويل چې هر يو د خادر يوه يوه څنډه ونيسي او حجر اسود پورته کړي او کله يې چې خپل ټاکلي ځای ته ورسوله، نو پخپل مبارک لاس يې را اوچته کړه او پخپل ځای يې کينسوده. دا يوه داسې معقوله پريکړه وه چې ټول خلک ورباندې خوښ شول. پدې وخت کې له قریشو سره پاک مال او پيسې کمې شوې، نو مجبور شول چې د شمال خوا ته له کعبې نه تقريباً شپږ گزه اوږده ځمکه پريږدي، او همدې ټوټې ته حجر يا حطيم وايي. دا ځل قریشو د کعبې دروازه له ځمکې نه اوچته جوړه کړه تر څو بې له اجازې څوک ور داخل نه شي، او کله چې کعبه شريفه پنځلس گزه لوړه شوه نو په شپږو ستنو سره يې چت ورباندې ودراره. له تکميل نه وروسته د کعبې شريفې خونې مربع

شکل ځان ته ونيو چې لوړوالی يې تقريباً پنځلس متره دی. هغه ديوال چې حجر اسود پکې ده او هغه ته مقابل ديوال يعنی جنوبي او شمالي ديوالونه لس، لس متره اوږدوالی لري، حجر اسود د مطاف (طواف له ځای) نه يو نيم متر اوچته ايښودل شويده، دروازې واله ديوال او هغه ته مقابل ديوال دولس، دولس متره اوږده دي، دروازه له مخکې نه دوه متره اوچته ده. د کعبې شريفې تر ديوالونو چارگرډ لاندې د کرسۍ په شکل يوه ضلعه را تاو شوې چې متوسط لوړوالی يې ۲۵ سانتي متره، او متوسط پلنی والی يې ۳۰ سانتي متره دی چې دا د شاذروان په نامه يادېږي، او په حقيقت کې دا هم د کعبې شريفې برخه ده خو قريشو دا هم د باندې پرې ايښې ده.^۱

له نبوت نه مخکې اجمالي سيرت

رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ټولو هغو نیکو او غوره اخلاقو او عاداتو درلودونکی و کوم چې هغه وخت يې ځنې شريف خلک په متفرقه توگه درلودونکي وو. هغه جناب د قوي او روښانه فکر، پياوړي نظر او استعداد لوړ څلی و د زيات ذکاوت، تيز او رڼا دماغ د سببي او درست هدف او وسيلې ټاکونکی و. د هغه جناب له اوږدې خاموشۍ نه ورته د غور، تفکر، او حق پلټنې ښه فرصت په لاس ورتله، د الله تعالی رسول (صلی الله عليه وسلم) پخپل تيز او پياوړي ذهن او روښانه فطرت سره د ژوند ټولې پانې، د خلکو او ډلو ټول حال او احوال لوستلي او څيړلي وو، او په کومو خرافاتو کې چې دا خلک راگير وو له هغه نه يې ځان پاک او ډير ليرې ساتلی و، له ټولو بې لاريو نه پاک او په عقل او بصيرت مېني او لوړ ژوند يې تيراوه. خلکو به چې هر د خیر کار کاوه نو هغه جناب به پکې له ټولو نه وړاندې و، او که به د خیر کار نه و نو تنهائي او گوشه نشیني به يې غوره کوله. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) کله هم شراب ندي څښلي، د بتانو په نامه حلال شويو مالونو غوښه يې نده خوړلې، او د بتانو په وياړ جوړو شويو ميلو او مجالسو کې يې بالکل برخه نده اخيستې. د ژوند له پيل نه يې لدې باطلو معبودانو او هر ډول خرافاتو سره سخته کينه او کرکه وه، تردې چې د لات او عزی په نامه قسم يادول يې هم نه شواي تحمل کولی.^۲

^۱ . ابن هشام ۱۹۲/۱-۱۹۷. فقه السيرة ص ۲۲-۲۳. صحيح البخاري، باب فضل مكة و بنيانها ۲۱۵/۱.

^۲ . له بحيرا سره يې خبرو کې ددې خبرې د اثبات دليل موجود دی، ابن هشام ۱۲۸/۱.

پدې کې هیڅ شک او شبهه نشته چې هغه (صلی الله علیه وسلم) د تقدیر په حفاظت او ساتنه کې و، ځکه هرکله به یې چې د دینوي لذتونو د حصول پخاطر نفساني جذبات راوپاریدل، او یا به یې زړه دپته تیار شو چې د کوم ناپسندیده او ناخوښ عادت او یا رواج تقلید او پیروي وکړي، نو سمدلاسه به الهي رحمت او عنایت مداخله کوله او دې ډول کارته به یې نه پرېښود. د ابن اثیر په روایت سره رسول اکرم (صلی الله علیه وسلم) فرمایي: ((ما هممت بشئ مما كان أهل الجاهلية يعملون غير مرتين، كل ذلك يحول الله بيني وبينه ثم ما هممت به حتى أكرمني برسالته قلت ليلة للغلام الذي يرعى معي الغنم بأعلي مكة: لو أبصرت لي غنمي حتى أدخل مكة أو أسمر بها كما يسمر الشباب! فقال: افعل فخرجت حتى إذا كنت عند أول دار بمكة سمعت عزفا، فقلت: ما هذا؟ فقالوا: عرس فلان بفلانة، فجلست أسمع، فضرب الله على أذني فممت، فما أيقظني إلا حر الشمس. فعدت إلى صاحبي فسألني، فأخبرته، ثم قلت ليلة أخرى مثل ذلك، و دخلت بمكة فأصابني مثل أول ليلة .. ثم ما هممت بسوء)).

[له دوه مرتبو پرته ما د هغو کارونو چې د جاهلي دورې خلکو به کول تصور او تش خيال هم ندی کړی، خو دا دواړه مرتبې هم الله تعالی زما او هغه کار ترمنیځ حایل او خنډ پیدا کړی یعنی هغه مې سرته ندی رسولی او پدې پسې مې بیا هیڅکله هم داسې اراده او تصور ندی کړی ترڅو الله تعالی په رسالت مشرف کړم. یوه شپه مې خپل ملگري ته چې د مکې په پاسنی برخه کې یې میړې راسره پوولې، وویل: که ته مې میړو ته گورې، نوزه به مکې ته لاړ شم او هلته به لکه د نورو ځوانانو په شان د شپې د کیسو ویلو په مجلس کې گډون وکړم. ملگري راته وویل: سبې ده لاړشه. زه و خوځیدم د مکې لومړني کورته چې ورسیدم د باجې (موسیقی) آواز مې ترغورې شو، پوښتنه مې وکړه څه خبره ده؟ دوی راته وویل: چې د فلاني او فلاني واده دی. زه کیناستم او دا آواز اورم، یو ځل مې الله تعالی غوږونه بند کړل، خوب راباندې راغی او همدلته ویده شوم ترڅو د لمر گرمی راوینس کړم او بیرته خپل ملگري ته ورغلم او د هغه د پوښتنې په ځواب کې مې ټوله کیسه ورته بیان کړه. یو ځل مې بیا یوه بله شپه خپل ملگري ته همداسې وویل او مکې ته لاړم، نو دا ځل هم هماغه پېښه راسره

۱. حاکم او ذهبي دا حدیث صحیح بولي، خو ابن کثیر په البداية والنهاية ۲/۲۸۷ کې همدا حدیث ضعیف بللی

وشوه، او لدینه وروسته مې کله هم د بد کار اراده نده کړې. امام بخاري (رحمه الله) له جابر بن عبدالله (رضي الله عنه) نه روایت کوي وايي: کله چې کعبه شریفه جوړیدله، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او عباس (رضي الله عنه) لاپل تیرې یې راوړې، حضرت عباس (رضي الله عنه) رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وویل: خپل لنگ په اوږه کیږده دا دې اوږې له تیرې نه ساتي (نه به خوږېږي) خو پدې سره رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ځمکه راپریوت، سترگې یې د آسمان په لور وختلې، او کله چې را په حال کې شو چېغې یې وهلې، (ازاري، ازاري) زما لنگ، زما لنگ، چې بیا یې د هغه جناب لنگ وروتاړه. په یوه بل روایت کې راځي چې لدېنه وروسته هیڅکله دده مبارک عورت ندی لیدلی شوی^۱.

رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د غوره اخلاقو، پاک سیرت، اوچت کردار او سپیڅلي عمل خاوند و، له ټولو نه زیات غیرتي، له هر چا نه زیات د نبو او خوږو اخلاقو او نیکی معاملې درلودونکی و. نیک او عزیز گاونډی، په حلم اورینتینوئی، نرمۍ او عفت کې له هر چا نه مخکې، د خیر خاوند، نیک عمله، کریم، امین، با وفا او په عهد ټینگ ولاړ انسان و. هر څوک یې په عظمت او عزت قایل وو، هغه د ټولو نیکیو مجموعه او نمونه وه، خپل قوم ورته د امین لقب ورکړی و، او لکه چې حضرت خدیجه (رضي الله عنها) دده مبارک په هکله فرمایي:

((يحمل الكل، ويكسب المعدوم، ويقري الضيف، ويعين علي نوائب الحق)). [هغه به د بې وزلانو مرسته کوله، د هغوی بار به یې اوچتاوه، د فقیرانو او تش لاسیو لپاره به یې بندوبست کاوه، د میلمه قدر او درناوی به یې کاوه، او په پیښو، او حوادثو کې به یې د حق مرسته او پلوي کوله.]

۱. صحیح البخاري باب بنیان الکعبة ۵۴۰/۱.

۲. صحیح البخاري ۳/۱.

د نبوت او رسالت په سیورو کې

د حراء په غار کې

کله چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څلویښت کلنۍ ته نژدې شو، نو تفکر او تاملاتو یې دده او نور قوم ترمنځ فکري او ذهني واټن ډیر سره لیرې کړی و. همدا وه چې نورې تنهایی ډیره خوښیدله، له ځان سره به یې څه سویق (یو ډول خواړه دي چې د غنمو او وربشو له ډیرو میدو اوږو نه تیارېږي) او اوبه واخیستې او په جبل نورکې به یې د حراء غار ته تشریف یووړ. دغه ځای له مکې مکرمې نه تقریباً دوه میله فاصله لري، دا یو برابر شانته غار دی چې اوږدوالی یې څلور گزه او عرض یې پاوکم دوه گزه دی، دا غار په ځمکه کې د ننه ندی بلکه د دوو لویو تیرو له یوځای کیدو نه جوړ شوی یوکت دی.

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې کله دې غار ته تشریف وړه، نو حضرت خدیجه (رضي الله عنها) به هم ورسره تلله او ده ته نژدې چېرې به اوسیدله. محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به د رمضان میاشت په غار کې تیرووله، څوک فقیران به که ورباندې پېښیدل نو څه خوراک به یې ورکاوه، ټول وخت به په عبادت بوخت و په کائناتو او د هغه قدرت په هکله به یې غور فکر کاوه چې دا ټول شیان یې پیدا کړيدي. ده د خپل قوم عقیده او مسلک نه شواي منلی، د هغوی ټول باطل افکار او تصورات یې ردول، خو خپله یې هم له ځان سره کوم واضح او څرگند منهج او مسلک نه درلود، او نه یې داسې لاره پېژندله چې زړه یې ورباندې مطمئن او ډاډه شوی وي^۱. لدې تنهایی او گوښه والي سره د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مینه او محبت په حقیقت کې یو الهي تدبیر و، تر څو هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د رسالت د درانده پېښې اوچتولو لپاره تیار او برابر کړي. ښکاره خبره ده هغه روح او شخصیت چې د انساني ژوند د بدلون او د انساني ژوند په واقعیتونو او حقایقو باندې د اغیزې لپاره انتخاب شوی وي، د داسې روح او شخصیت لپاره دا ضروري ده چې څه موده گوښی او تنها وي، د ځمکې له کارونو، د

۱. رحمة للعالمین ۴۷/۱. ابن هشام ۳۵/۱-۳۶. في ظلال القرآن ۲۹/۱۶۲.

ژوند له شور او هسکو، ټیټو، د خلکو له وړو وړو امورو او مسائلو نه لیرې چیرته
گوښه کې وي.

همدا و د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لپاره د الله تعالی تدبیر،
غوښتل یې هغه د لوی امانت د اوچتولو، په ځمکه او نړۍ کې د یوه ستر انقلاب، او د
تاریخ د مسیر د بدلون لپاره آماده کړي، نو له بعثت نه درې کاله مخکې یې د تنهایی
او گوښوالي دا سلسله ورته پیل او برابره کړه، پوره یوه میاشت به رسول اکرم (صلی
الله علیه و اله و صحبه و سلم) په کائناتو کې فکر کاوه، او د کائناتو تر شا د هغه
غیبی قوت او قدرت په هکله به یې فکر او تدبر کاوه چې دا ټول شیان یې پیدا
کړيدي، تر څو د پوره تیاری سره د الله تعالی په اذن او ارادې سره لدې غیبی قدرت
سره د تعامل نیتیه او فرصت راوړسیري.^(۱)

جبریل (علیه السلام) وحي راوړي

کله چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ژوند څلویښت کاله پوره
شول او همدا د ذهني او عقلي کمال عمر دی، ویل کیږي چې رسولان په همدې عمر
کې په نبوت مشرف شوي، نو د ژوند له افق نه یې د نبوت آثار او نښانې رابنکاره او
خرگندې شوي. دغه آثار او نښې خوبونه وو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و
سلم) به چې هر خوب لیده هغه به لکه د سپیده داغ په شان را بنکاره او خرگندیده
(خوبونه یې حقیقت وو). دې حالت شپږ میاشتې دوام وموند او څرنګه چې د نبوت
ټوله دوره درویشت کاله وه نو دا موده د نبوت د دورې شپږ څلویښتمه برخه کیږي. د
حراء په غار کې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عزلت او گوښه
والي په دریم کال د رمضان په میاشت کې د ځمکې پر خلکو د الهي رحمت باران
وشو، الله تعالی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په نبوت مشرف کړ او د
جبریل (علیه السلام) په واسطه یې د قرآنکریم خو آیتونه ورباندې نازل کړل.^(۲)
که پدې هکله موجود قرائن او دلایل لږ په غور او دقت سره تر نظر تیر کړو نو ویلی شو

(۱) في ظلال القرآن ۱۲۶/۲۹-۱۲۷

(۲) ابن حجر وایي: بیهقي ویلي چې د خوب لیدو مرحله شپا میاشتی وه، او پدې سره ویلی شو چې د خوب له لارې
د نبوت پیل په څگلویښکت کلنی او د ربیع الاول په میاشت کې شوی دی، او په ویشګه د وحي راتلل د رمضان په
میاشت کې شروع شويدي. فتح الباری ۲۷/۱.

چې دا د رمضان د میاشتې یوویشتمه او د دوشنبې شپه وه چې د (۶۱۰م) کال د اگست له لسمې نیتې سره سمون خوري. دغه وخت د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عمر په قمری حساب پوره څلویښت کاله، شپږ میاشتې او دوولس ورځې او په شمسي حساب نهه دیرش کاله، درې میاشتې او دوولس ورځې و.^(۱)

^(۱) د بعثت او د وحی د نزول د لومړۍ میاشتې د تحدید په هکله مورخین پخپل مینځ کیک اختلاف لري، زیاتره دا نظر لري چېک دا د ربیع الاول میاشت وه، نور وایي د رمضان میاشت وه، او حکینو نورو ویلي چېک دا د رجب میاشت وه (مختصر سیرة الرسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) للشیخ النجدی ص ۷۵) خو زموږ په رایه دوهم نظر (د رمضان میاشت) د تایید وړ دی. حګګه الله تعالی فرمایي: «شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ» (البقرة: ۱۸۵) ترجمه: میاشت د رمضان هغه میاشت ده چېک نازل کوی شوی پدیک کیک قرآن. او بل ځای فرمایي: «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ». (القدر: ۱) بیشکه موږ نازل کوی دغه (قرآن) په شپه د قدر کیک. د قدر شپه خو د رمضان په میاشت کیک ده، او د همدیک قدر شپېګ ته الله تعالی اشاره کوي فرمایي: «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مَبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ» (الدخان: ۳) بله دا چېک رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به د رمضان میاشت د حراء په غار کیک تیروله، او دا خو په اګګه ده چېک جبرئیل (علیه السلام) د لومړي ځل لپاره د حراء په غار کیک ورته راغلی و. هغه کسان چېک وایي د وحی نزول د رمضان له میاشتېک پیل شوی دوی بیا پدیک کیک سره اختلاف لري چې دا کومه ورځګ وه، ویل کیای چېک دا د رمضان اوومه، او حګګیک نور وایي د رمضان اوولسمه او په بل روایت سره اتلسمه نیتګه وه ۱ مختصر سیرة الرسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ص ۷۵. رحمة للعالمین ۱۴۹۱. خو خضري پخپل کتاب کیک پدیک تاکید کوی چېک دا د رمضان اوولسمه نیتګه وه (محاضرات تاریخ الامم الاسلامیه للخضری ۲۹/۱).

خو موږ دا د رمضان یوویشتمه نیتګه بولو که ځګګ هم هیچا دا ندي ویلي چېک دا یوویشتمه نیتګه وه، خو ځګګنګګه چېک ټګول او یا اکثر سیرت پوهان پدیک اتفاق لري چېک رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوشنبېک په ورځګ په نبوت مبعوث شوی، ددیک نظر تایید هغه حدیث هم کوی چېک د حدیث امامانو روایت کوی. له ابو قتاده (رضی الله عنه) نه روایت دی چېک د دوشنبې د ورځګیک د روژیک په هکله له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه پوښګننه وشوه، ده ورته وفرمایي: په همدیک ورځګ زه پیدا شوی یم او په همدیک ورځګیک وحی راته راغلیګ ده، او بل عبارت داسیګ دی: دا هغه ورځګ ده چېک زه پکیګ پیدا شوی یم، او دا هغه ورځګ ده چې زه پکیګ په نبوت مشرف شوی یم او یا وحی راباندیک را نازله شویده. (صحیح مسلم ۱: ۳۲۸. احمد ۲۹۷/۵-۲۹۹)

په نوموړي کال کیک د رمضان د میاشتېک اوومه، ځګوارلسمه، یوویشتمه او اته ویشتمه نیتګه د دوشنبېک له ورځګیک سره سمون لري او صحیح روایتونه دا شګګي چېک د قدر شپه د رمضان د دریمیک لسبزیګ په طاق شپو کیک ده، او پدیک شپو کیک له یویګ نیتګیک نه بلیګ نیتګیک ته انتقال مومي. او کله چېک د الله تعالی دا قول «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ» او د ابو قتاده دا روایت چېک وایي چېک د رسول الله (صلی الله علیه و سلم) بعثت د دوشنبېک په ورځګ و، او همدا راز د علمي، تجربوي جنترة له مخیک د نوموړي کال د رمضان د میاشتېک د دوشنبېک ورځګیک تر نظر تیریک کوی او بیا دا ټګول سره مقایسه کوی نو دا به راته

اوس راځي حضرت عايشي (رضي الله عنها) ته غوږ شو چې د دې عظيمې پيښې كيسه راته واوروي، هغه پيښه چې د الهي نور يوه داسې شعله وه چې د كفر او جاهليت تيارې يې له مينځه يوړې د ژوند تگلاره يې او مسير يې بدل كړ، د تاريخ مخه يې بلې خوا ته وگرځوله، حضرت عايشي (رضي الله عنها) فرمايلي:

((أول ما بدئ به رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) من الوحي الرويا في النوم، فكان لا يرى رؤيا إلا جاءت مثل فلق الصبح، ثم حيب إليه الخلاء وكان يخلو بغار حراء فيتحنث فيه - وهوالتعبد- الليالي ذوات العدد قبل أن ينزع إلى أهله، ويتزود لذلك، ثم يرجع إلى خديجة فيتزود لمثلها حتى جاءه الحق وهو في غار حراء، فجاءه الملك فقال: اقرأ، فقلت: ما أنا بقارئ، قال: فأخذني فغطني حتى بلغ مني الجهد، ثم أرسلني فقال: اقرأ، فقلت: ما أنا بقارئ فأخذني فغطني الثالثة، ثم أرسلني فقال: ((اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (١) خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ (٢) اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ (٣) الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (٤) عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (٥)) (١)

فرجع بها رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يرجف فواده، فدخل علي خديجة بنت خويلد فقال: زملوني، زملوني فزملوه حتى ذهب عنه الروع، فقال لخديجة: مالي، وأخبرها الخبر، لقد خشيت على نفسي. فقالت خديجة: كلا، والله ما يجزيك الله أبدا، إنك لتصل الرحم، و تحمل الكل، و تكسب المعدوم و تقرئ الضيف، و تعين على نوائب الحق، فانطلقت به خديجة حتى أتت به ورقة بن نوفل بن اسد بن عبدالعزى بن عم خديجة.

وكان امرءا تنصر في الجاهلية، وكان يكتب الكتاب العبراني، عمي، فقالت له خديجة: يا ابن عم! اسمع من ابن اخيك، فقال له ورقة: يا ابن اخي ماذا ترى؟ فاخبره رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبر ما رأى، فقال له

په آکګه شي چېګ د رسول اکرم (صلى الله عليه وسلم) بعثت د رمضان د یوويشتمیګ نیتګیګ په شپه پیل شويدي.

(١) دا آیتونه د الله تعالی تردي قول پوري (علم الانسان مالم يعلم) پوري را نازل شوي وو.

ورقة: هذا الناموس الذي نزله الله على موسى يا ليتني فيها جذعا، ليتني أكون حيا إذ يخرجك قومك، فقال رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم): أو مخرجي هم؟ قال: نعم، لم يأت رجل قط بمثل ما جئت به إلا عودي، و إن يدركني يومك انصرك نصرا مؤزرا، ثم لم ينشب ورقة أن توفي و فتر الوحي)).^(١)

[يعني: پر رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) باندي د وحي پیل له نیکو او رینتینو خوبونو نه شويدي، رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) به چې هر خوب لیده لکه د سپیده داغ په شان به بنکاره او خرگندیده، (تحقق به یې موند) ورپسې رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته تنهایی او گوښه والی محبوب او گران شو، نو د حراء په غار کې به یوازې او تنها په عبادت بوخت و، خو شپې به یې کورته تشریف نه وړ، ددې خو شپو توبنه، خوراک او خنباک به یې له ځان سره وړه (کله به چې خلاص شول) نو بیا به حضرت خدیجې (رضي الله عنها) ته راتله او تقریباً د همدومره نورو شپو آذوقه (توبنه) به یې له ځان سره وړله، تر څو حق ورته راغی، دغه وخت حضرت رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د حراء په غار کې تشریف درلود چې فریخته ورته راغله، او ورته ویې ویل: چې ووايه، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: زه لوستونکی نه یم، فرمایي: چې دغه وخت نوموړې فریخته ونیوم او په داسې زور سره یې په غیږ کې ورتینگ کړم چې بالکل بې سبکه شوم، بیا یې پرینبوم، او راته ویې ویل: ووايه، ما ورته وویل: زه لوستونکی نه یم نو بیایې په همداسې زور سره راو نیوم چې بالکل بې سبکه شوم، بیایې پرینبوم او راته ویې ویل: ووايه، ما بیا ورته وویل: زه لوستونکی نه یم، نو د دریم ځل لپاره یې په همداسې زور سره راتینگ کړم چې بالکل بې سبکه شوم بیا یې پرینبوم او دا آیتونه یې راته ولوستل ((أَفْرَأُ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (١) خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ (٢) أَفْرَأُ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ (٣) الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (٤) عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (٥)))) (ولوله ای محمد! قرآن) په برکت د نامه د رب خپل، هغه رب چې پیدا کړی یې دي ټول مخلوقات، پیدا کړی یې دی انسان له ټوټو د تړلیو شویو وینو څخه، ولوله (ای محمد! قرآن) حال دا چې ستا رب لوی کریم دی (پرتولو کریمانو). رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لدې آیتونو سره کورته راستون شو،

(١) صحیح البخاری ٣-٢/١ باب کیف کان بدء الوحي. د الفاظو د لږ اختلاف سره دا روایت د بخاري شریف په کتاب التفسیر او تعبیر الروایا کې هم روایت شويدي.

زړه یې رپیده، حضرت خدیجې (رضي الله عنها) ته ورغی او ورته ویې فرمایل: ما ونغاړئ، ما ونغاړئ، په خادر کې مې پټ کړئ، هغې هم په خادر کې پټ کړ، تر څو ویره او خوف یې له زړه نه ووتل. بیا رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې پینې کیسه ورته بیانوله او ویې فرمایل: په ماڅه شوي؟ کیسه یې ورته وکړه او زیاته یې کړه، زه پخپل ځان ویریدم. خدیجې (رضي الله عنها) ورته وویل: نه داسې نده، قسم په الله چې خدای به تا کله هم رسوا او خوار نکړي، ته د خپلوی اړیکې ټینګې ساتې د صله رحمې خاوند یې، د بې وزلانو بار او پیتی اوچتوې، د نادراه او بې وسه خلکو لاس نیوی کوي، د میلمنو قدر او عزت کوي، او د حق په مصیبتونو کې مرسته او کومک کوي یا تل د حق پلوي کوي. بیا خدیجې (رضي الله عنها) د خپل تره زوی ورقه بن نوفل بن اسد بن عبدالعزی ته ورووست. ورقه د جاهلیت په وخت کې عیسایي شوی و په عبراني ژبه یې لیکل کولی شوی، او په همدې ژبه به یې د خپل توان تر اندازې انجیل لیکه، خو دغه وخت ډیر زور شوی و سترگو یې نه لیدل. حضرت خدیجې (رضي الله عنه) ورته وویل: ای د تره زویه! د وراره کیسه دې واوړه چې څه وایي. ورقه وویل: وراره! وایه څه دې لیدلي؟ رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپلو سترگو لیدلي حال ورته بیان کړ. بیا ورقه ورته وویل: دا همغه فرېسته ده کومه چې الله تعالی موسی (علیه السلام) ته رالېږلې وه، کاشکي زه پیاوړی او توانمند وای، ای کاش زه هغه وخت ژوندی وم کله چې تا خپل قوم شري. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: آیا دا خلک به ما شري؟ ورقه وویل: هو، هر وخت چې چا ستا په شان پیام راوړی دی، نو له هغه سره حتما دښمني شویده، که زه ژوندی پاتې شوم نو پوره مرسته به دې وکړم. مگر څه وخت وروسته ورقه وفات شو او وحی هم په موقتي توګه بنده شوه. [

د طبري او ابن هشام له روایت نه دا څرګندېږي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د وحی له ناڅاپي راتلو وروسته د حراء له غار نه وتلی و، خو بیا بیرته ورته راګرزیدلی او خپل ټاکلی وخت یې هملته پوره کړی و او ورپسې یې مکې ته تشریف وړی و. د طبري روایت له غار نه د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د وتلو سبب هم په ګوته کوي، هغه روایت داسې دی:

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د وحی د راتلو یادونه کوي فرمایي: د الله تعالی په مخلوقاتو کې مې له شاعر او لیوني نه بل شی زیات بد نه ایشیدل (یعنی لدې دواړو سره مې له بل هر شي نه زیاته کینه درلوده) ان تر دې چې هغوی ته مې

هسې کتل هم نه شوی تحمل کولی، (کله چې وحي راته راغله) نو له خپل ځان سره مې وويل: چې دا زه (خپل مبارک ځان ته يې اشاره ده) شاعر يا ليونی دی! نه، زما په هکله به قريش کله هم داسې خبره و نشي کړی، زه د غره سرته خيژم او له هغه ځای نه ځان را خطا کوم، تر څو مې شم او د تل لپاره په راحت شم! رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمایي: زه په همدې فکر ووتلم، خو کله چې د غره نيمايي ته ورسيدم له آسمان نه مې آواز واوريد چې راته وايي: اي محمده! ته د الله رسول يې (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) زه جبريل (عليه السلام) يم. فرمایي: کله مې چې د آسمان په لوري وکتل که گورم چې جبرئيل (عليه السلام) د يوه سړي په شکل او خيره کې د آسمان په افق کې پېښې ايښې دي او وايي: اي محمده، ته د الله تعالی رسول يې، او زه جبريل يم. فرمایي: ودریدم او ورته کتل مې، او په همدې مشغول شوم او خپله اراده مې عملي نکړه، په ځای ولاړ وم هيڅ وروسته او مخکې نه تلم، د آسمان هرې خوا ته به مې چې وکتل نو هملته به مې جبرئيل (عليه السلام) په همغه شکل لیده، همدلته ځای په ځای ولاړ وم نه مخکې تلم او نه وروسته ترڅو خديجې (رضي الله عنها) څوک راپسې را واستول، هغوی تر مکې رسيدلي وو او بيرته خديجې (رضي الله عنها) ته راستانه شوي وو، او زه هملته ولاړ وم، بيا جبرئيل (عليه السلام) رانه لاړ، او زه هم بيرته خپل اهل ته راستون شوم^۱. خديجې (رضي الله عنها) ته ورغلم او د هغې له زنگانه سره پداسې حال کې چې تکيه مې ورباندې کړی وه کيناستم، راته ويې ويل: اي ابوالقاسمه: چېرته وي؟ قسم په خدای (جل جلاله) چې ما خلک درپسې وليږل تر مکې لاړل او بيرته راستانه شول، نو ما د سترگو ليدلی حال ورته بيان کړ، دې راته وويل: د تره زويه! خوشاله اوسه، له ثبات نه کار واخله زما دې په همغه ذات قسم وي چې د خديجې ځان د هغه په واک کې دی چې زما دا هيله ده چې ته به ددې امت نبي او رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وي^۲. بيا ورته بن نوفل ته ورغله او هغه يې له پېښې خبر کړ، نو ورته وويل: قدوس، قدوس، قسم په هغه ذات چې د ورته ژوند د هغه په واک کې دی چې ده ته همغه ناموس اکبر (فرېښته) راغلې ده کومه به چې موسى (عليه السلام) ته راتله، دا ددې امت نبي دی، ورته ووايه ټينگ او ثابت اوسه. بيا خديجه (رضي الله عنها) ورته راغله او د ورته بن نوفل خبرې يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وکړې. وروسته کله چې رسول اکرم د حراء په غار کې خپل مقرر وخت پوره کړ او مکې ته يې تشریف يووړ، نو

۱. دا د طبري متن دی ۲/۲۰۷.

۲. دا د ابن هشام متن دی ۱/۲۳۷-۲۳۸.

له ورقه سره یې وکتل او کله چې ورقه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبرې واوریدې ورته ویې ویل: قسم په هغه ذات چې زما نفس د هغه په واک کې دی ته ددې امت نبی یې او تا ته هماغه ناموس اکبر (فربسته) راغلي دی کوم چې موسی (علیه السلام) ته راغلی و.

د وحي موقتي بنديدل

د وحي ددې موقتي بنديدو په هکله ابن سعد له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه یو روایت رانقل کړیدی دا بنیې چې وحي صرف څو ورځې بنده شوې وه^۱. د مسئلې په ټولو اړخونو کې له غور او څیړنې وروسته همدا نظر له نورو نه سببي او قوي بلکه يقيني بنسکاري. او دا چې ويل کيږي دغه موده دري او يا دوه نيم کاله وه، د دا ډول نظر په هکله دلته يوازې دومره ويلي شو چې دا له حقيقت نه ليري او بې اساسه خبره ده. د وحي د بنديدو پدې ورځو کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډيرغمگين او پريشانه و، ويري او حيرت اخيستی و. امام بخاري (رحمه الله) په کتاب التعبير کې يو روايت داسې رانقلوي:

((و فترالوحي فترة حتى حزن النبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فيما بلغناحزنا عدا منه مرارا كي يتردى من رروس شواحق الجبال فكلما أوفى بذورة جبل لكي يلقي نفسه منه تبدى له جبريل فقال يا محمد! انك رسول الله حقا، فيسكن لذلك جأشه، و تفر نفسه، فيرجع، فإذا طالت عليه فترة الوحي غدا^۲ لمثل ذلك، فإذا أوفى بذورة الجبل تبدى له جبريل فقال له مثل ذلك^۳). [د څه وخت لپاره وحي بنده شوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دومره خفه او غمگين شو چې څو ځله يې د غره لوړې څوکې ته په منډه، منډه تشریف وړې ترڅو له

۱. ابن هشام ۱۳۸/۱ لنویز. د بخاري شريف له سياق او بدې هکله د نورو روايتونو له تقابل او څيړنې وروسته ويلي شو چې مکې ته د رسول (ص) ستنيدل او له ورقه سره ملاقات د وحي له نزول وروسته به همغه ورځ تر سره شوی و. او له مکې له بيرته ستنيدو وروسته يې پاتې موده په غار حراء کې پوره کړې وه.
 ۲. په عين (ع) سره دی چې له العدو نه اخيستل شوی او تيز تگ ته وايي او په ځينو نسخو کې په عين (ع) هم راغلی دی.
 ۳. صحيح البخاري كتاب التعبير باب اول ما بدئ به رسول الله (ص) من الوحي الرويا الصالحة ۱۰۳۴/۲.

هغه ځای نه ځان راوغورځوي، خو کله به چې د غره څوکې ته ورسید ترڅو ځان راوغورځوي، نو جبریل (علیه السلام) به ورته را څرگند شو او ورته ویل به یې: ای محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته په حقه د الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په پدې سره به د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زړه ډاډه شو، پریشاني به یې ورکه شوه او بیرته به ستون شو، خو بیا به چې د وحی بندیدلو موده ورباندې اوږده شوه، نو بیا به په همدې اراده ووت او د غره څوکې ته به چې ورسید، نو یوځل به بیا حضرت جبریل (علیه السلام) ورته رابنکاریده او هماغه خبره به یې ورته تکراروله. [

جبریل (علیه السلام) بیا وحی راوړي

ابن حجر (رحمه الله) وايي چې: دا (د وحی څو ورځې بندیدل) ددې پخاطر وو چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه هغه ویره لیرې شي کومه چې د وحی له نزول سره پیداشوي وه او تر څو د وحی بیا راتگ ته یې تنده زیاته شي^۱. کله چې د ویرې او حیرت پردې څیرې شوې د حقیقت او واقعیت تهداب ټینګ شو، او رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په علم الیقین سره پوه شو چې هغه د لوی او متعال خدای (جل جلاله) له پلوه په نبوت مشرف شوی، او هغه فریښته چې ورته راغلې وه د وحی را وړونکې فریښته ده چې ده ته له آسمان نه وحی راوړي، نو د وحی بیا راتگ ته یې شوق او انتظار د وحی د بیا راتگ په صورت کې د ثبات او ټینګار سبب شو. بالاخره جبریل (علیه السلام) بیا ورته راغی، امام بخاري (رحمه الله) له جابر بن عبدالله نه روایت کوي وايي: له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه مې اوریدلي چې د وحی د بندیدو په هکله فرمایي:

((فبينا أنا أمشي سمعت صوتا من السماء، فرفعت بصري قبل السماء، فإذا الملك الذي جاءني بجاء قاعد على كرسى بين السماء والارض، فجثت منه حتى هويت إلى الأرض فحيث أهلي فقلت زملوني، زملوني، فزملوني، فأنزل الله تعالى: ((ياأيها المدثر)) إلى قوله ((فاهجر)) ثم حمي الوحي وتتابع))^۲.

[یعني زه روان وم چې له آسمان نه مې یو ناڅاپي آواز واورید، پورته آسمان ته مې

۱. فتح الباري ۲۷/۸.

۲. صحیح البخاري کتاب التفسیر باب والرجز فاهجر ۷۳۳/۲.

وکتل که گورم چې هماغه فرښته چې د حراء په غار کې راته راغلې وه د آسمان او ځمکې ترمنځ پر چوکۍ ناسته ده، زه ورنه وویږم او په ځمکه را پریوتم بیا خپل اهل (کور) ته راغلم، ورته ومې ویل: ما ونغاړئ، ما ونغاړئ (په ځادر کې مې پټ کړئ) هغوی به ځادر کې ونغبتلم، اویا الله تعالی (یاایها المدثر) - تر (الرجز فاهجر) پورې راباندې نازل کړ، پدې پسې د وحی سلسله گرمه شوه او په مسلسلله توګه به راتله.

د وحی ډولونه

مخکې لدینه چې د رسالت او نبوت د مبارک ژوند تفصیلاتو ته داخل شو، لازمه وینو چې د وحی ډولونه وپیژنو ځکه وحی د رسالت مصدر او منبع او د دعوت اصل او اساس ده. ابن القیم (رحمه الله) د وحی ډولونه داسې بیانوي:

لومړی: رینتینی خوب: او له همدې رینتینی خوب نه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د وحی پیل شوی دی.

دوهم: فرښتې به پداسې حال کې د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په زړه کې وحی وراچوله چې هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به فرښته نه لیدله، لکه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې فرمایلي: «إن روح القدس نفث في روعي أنه لن تموت نفس حتى تستكمل رزقها، فاتقوا الله واجملوا في الطلب، ولا يحملنكم استبطاء الرزق على أن تطلبوه بمعصية الله، فإن ما عند الله لا ينال إلا بطاعته».

[یعنې روح القدس زما په زړه کې دا خبره پوکړه (وا یې چوله) هېڅ یونفس ترهغې نه مری ترڅو یې خپله روزي نه وي پوره کړی، نو له الله تعالی نه وویږېږئ په غوره او نیکی طریقي سره طلب او لټه کوئ او د رزق او روزی تاخیر او کمی دې تاسې دپته ونه هڅوي چې خپله روزي د الله تعالی په معصیت او نافرمانۍ کې ولټوئ ځکه هغه څه چې له الله (جل جلاله) سره دي هغه له اطاعت او فرمانبرۍ پرته په بل څه نه شي تر لاسه کیدلی.]

دریم: فرښته به د سړي په شکل کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته راتلله، هغه ته به یې خطاب کاوه، او هرڅه به یې چې ورته وحی کول هغه به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ټول یادول، پدې صورت کې به کله کله اصحابو

(رضي الله عنهم) هم دا فرېنته لیدله.

څلورم: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته به وحی د گړونگي د آواز په شان راتلله. د وحی دا صورت تر ټولو سخت او گران و پدې صورت کې به فرېنته د رسول اکرم له مبارک جسد سره یوځای کیده او وحی به یې ورته راوړله او دا دومره گرانه وه چې د سختې یخنۍ په وخت کې به هم د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مبارکې ټنډې نه خولې بهیدلې، او که به پدې صورت کې په اوبڼی سپور و، نو اوبڼی به یې پر ځمکه ځملاست. یو ځل په همدې صورت کې وحی ورته راغله او دا وخت د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک ورون د زید بن ثابت (رضي الله عنه) په ورانه ایښی و، نو په زید (رضي الله عنه) دومره زور راغی چې خیال یې کاوه ورون یې بوټ مات شو.

پنځم: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به فرېنته په اصلي شکل او خیره کې لیدله، او په همدې حالت کې به فرېنتې د الله تعالی په امر او ارادې سره وحی ورته کوله. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پدې صورت کې دوه ځله وحی راغلې ده چې الله (جل جلاله) د النجم په سورت کې ورته یادونه کړیده.

شپږم: هغه ډول وحی چې الله (جل جلاله) پاس په آسمانونو کې د معراج په شپه د لمونځونو د فرضیت او نورو مسائلو په هکله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته کړیده.

اووم: پرته لدې چې فرېنته د وحی واسطه وي له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د الله تعالی مستقیمې یعنی بلا واسطه خبرې، لکه څرنگه چې الله تعالی له موسی (علیه السلام) سره خبرې کړې. له الله تعالی سره د موسی (علیه السلام) بلا واسطه خبرې د قرآن کریم په نص سره ثابتې دي، او له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د الله تعالی د مستقیمو خبرو دلیل د معراج او اسراء حدیث شریف دی.

ځینې پوهانو د وحی آتم ډول هم رابښوولی دی چې الله تعالی له خپل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره پداسې حال کې مخامخ خبرې کړې چې هیڅ پرده او حجاب یې تر منځ نه و، خو ددې ډول وحی په هکله له سلفو نه رانیولې ترخلفو پورې اختلاف را روان دی او حقیقت دا دی چې دا آتم ډول ثابت ندی^۱.

^۱. زاد المعاد ۱/۸۸. د لومړني او آتم ډول په بیان کې مولندیز کړیدی.

د الله تعالی لور ته د بلني حکم

د قرآن کریم پدې آیتونو کې داسې امر وشو: ((يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ (۱) قُمْ فَأَنْذِرْ (۲) وَرَبِّكَ فَكَبِّرْ (۳) وَتَبَايَكَ فَطَهِّرْ (۴) وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ (۵) وَلَا تَمُنَّ بِتَسْتَكْبِرْ (۶) وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ (۷)) (المدثر: ۱-۷)

[ترجمه: ای په جامه کې نغښتونکيه (له هیبته د وحی) پورته شه! (له خایه د خوبه) نو وویروه (خلک له عذابه د الله که ایمان نه راوړي) او د خپل رب لویې بیان کړه او کالي خپل پاک وساته، او گندگي او بتان ترک کړه، او مه کوه داسې احسان چې بدل یې ډیر غواړې او د پاره د رب خپل صبرکوه (او هیله ورته ولره احکامو ته یې منتظر اوسه)] پدې آیتونو کې د الله تعالی له لوري رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته داسې امرونه شويدي چې په ظاهر کې ډیر ساده او عادي ښکاري، خو په حقیقت کې د ډیرو اوچتو او لویو اهدافو او د واقعیتونو په دنیا کې د ژورې اغیزې او لوی عمل درلودونکي دي:

۱- له انذار (ویرولو) نه هدف او غوښتنه دا ده چې ټول هغه کسان چې پدې دنیا کې له الهي اوامرو نه سرغړوي او د الله (جل جلاله) د رضا مخالفت کوي باید له خپل وخیم او خطرناک انجام او عاقبت نه خبر او وویرول شي، ترڅو په زړه کې یې ویره او لږزه را ولاړه شي.

۲- د رب العالمین د تکبیر او په لویۍ سره د هغه د یادولو تقاضا او غوښتنه دا ده چې د ځمکې په مخ باید بل هیچا ته هم لویي او کبریا پاتې نه شي، بلکه د داسې کبریا او لویۍ مانۍ باید رانسکورې کړي شي ترڅو د ځمکې په مخ له الله (جل جلاله) پرته بل هیڅوک د لویۍ او کبریا درلودونکی نه وي.

۳- د جامو د پاکۍ او له هر ډول چټلۍ نه د ځان ساتلو هدف دا دی چې په ظاهري او باطني صفایۍ او پاکۍ، له هر ډول گندگۍ او شائبو نه د نفس په تزکیه کې د کمال هغه لوړې پورې ته وخیژي چې انسان ورته یوازې د الله تعالی په رحمت، حفظ، هدایت او نور سره رسیدی شي. هدف دا دی چې هغه د کمال دې درجې ته په رسیدو

سره د انساني ټولنی لپاره داسې قدوه او عظیمه نمونه وي چې سلیم زړونه ور پورې نښلي، او له حق نه منحرف او کاره زړونه یې له هیبت او عظمت نه په لږزه راځي، او بالاخره ټوله دنیا د موافقت او یا مخالفت په صورت کې د هغه په شاوخوا راوخرځي.

۴_ دا چې امر ورته کوي چې په نیکی او احسان سره د کثرت یا زیات بدل هیله او غوښتنه مه کوه، مطلب یې دا دی چې خپل عمل، کړه او هلې ځلې لویې او غټې ونه شمیري، بلکه په مسلسلله توګه په یوه عمل پسې د بل په لټه او کوښښ کې وي، زیات مشقت وګالي، عظیمې قربانۍ وړاندې کړي، خو بیا دا ټول هیرکړي او داسې وانګیري چې دا د الله تعالی په وړاندې هیڅ هم ندي یعنی د الله تعالی په یاد او د هغه په وړاندې د ځواب ورکولو له ویرې خپلې ټولې قربانۍ، مشقتونه او تکلیفونه له یاده وباسي او په هیڅ یې وشمیري.

۵_ په وروستي آیت کې الله تعالی دېته اشاره کوي چې د دعوت او بلنې په لاره کې به هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دښمنانو او معاندینو له خوا ډول ډول کړاوونه او تکلیفونه ویني، مخالفت به ورسره کیږي، ملنډې به ورباندې وهل کیږي، ان تر دې چې دده او دده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اصحابو (رضی الله عنهم) د قتل او وژلو کوښښونه به کیږي. نو الله تعالی ورته امر کوي چې ددې ټولو مشکلاتو په وړاندې له صبر او زغم نه کار واخلي او د فولادي غره په شان ثابت او ټینګ ودریږي، خو دا صبر او ثبات به ددې پخاطر نه وي چې کومه شخصي ګټه او نفسی غوښتنه یې پرې پوره شي بلکه دا ټول به یوازې او یوازې د الله تعالی د رضا پخاطر وي.

الله اکبر! دا حکمونه او اوامر په ظاهره څومره بسیط خو الفاظ یې څومره جذاب، اوچت او د زور اثر درلودونکي دي، او همدا په ظاهر کې بسیط او آسانه او امر د عمل او هدف په ډګر کې ډیر عظیم، سخت او لوی دي. او د همدې اوامرو په نتیجه کې څومره عظیم الشان طوفان را اوچت شوی دی چې د نړۍ ګوټ ګوټ ته رسیدلی، لوی انقلاب یې راوستی او نړۍ یې یو له بل سره وصل او یو ځای کړیده.

همدا مبارک آیتونه د تبلیغ او دعوت مواد او اصول هم په ګوته کوي، د انذار مطلب او مقصد دا دی چې دا وښيي د انسان ځینې کارونه او اعمال داسې دي چې نتیجه او عاقبت یې ډیر خطرناک او وخیم دی، او څرنگه چې هرچا ته دا معلومه ده چې انسان پدې دنیا کې د خپلو ټولو کړو نتیجه او جزا نه ویني، نو پدې صورت کې د انذار یوه تقاضا دا ده چې د انسان د ټولو اعمالو او کړو وړو د بدلې او جزا لپاره له دنیا نه علاوه یوه بله ورځ هم وجود ولري، او دا همغه ورځ ده چې د قیامت، د جزا، او دین د

ورځې په نامه یادېږي، او دا بیا ددې غوښتنه کوي چې باید له دنیوي ژوند نه پرته بل ژوند هم وجود ولري.

او نور آیتونه له بندگانو نه دا غواړي چې باید یوازې د توحید لاره غوره کړي، ټول کارونه واحد خدای (ﷻ) ته وسپاري، د خدای تعالی د امر او رضا په مقابل کې خپلې هیلې، غوښتنې او د خلکو خوښې او رضا شا ته واچوي.

نو د دعوت مواد او اصول به دا وي:

الف: توحید.

ب: د قیامت په ورځ ایمان.

ج: د نفس تزکیه، له هر ډول منکراتو، بدیو او چټلیو نه ځان ساتل، او د ټولو هغو امورو پرېښودل چې د خطرناک عاقبت او وخیم انجام درلودونکي وي. همدا راز د هر ډول نیکی، خیر، فضیلت او کمال خپلول او سرته رسول .

د: ټول کارونه الله تعالی ته سپارل.

ه: ددې سلسلې آخړینې کړې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په رسالت باندې ټینګ او پوخ ایمان درلودل، او دا ټول د هغه تر قیادت لاندې او د هغه له لارښوونې سره سم سرته رسول دي.

بله دا چې دا مبارک آیتونه ددې عظیم کار او مسولیت د ادا لپاره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته امرکوي چې نور خوب، آرام، گرمه بستره پرېږدي د کړاو، مشقت، او جهاد لاره غوره کړي: ((يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ (۱) قُمْ فَأَنْذِرْ (۲))) دا ددې معنی ورکوي لکه چې وویل شي: هغه څوک چې یوازې د ځان لپاره ژوند کوي، کیدای شي خوب او آرام ولري، خو ته ای محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دومره مسولیت په غاړه لري چې باید نور د خوب، آرام او گرمې بستري په فکر کې نه وي، ستا پیتی دومره دروند دی چې له هغه سره له کړاو او مشقت پرته بل څه نه شي لیدلی، پاڅه، ډیر عظیم مسولیت در په غاړه دی، دا تر ټولو ستر پیتی همدا ستا دی، پاڅه د جهاد او تکلیفونو دا اغزنه لار ووهه، پاڅه! نور د خوب او آرام وخت نشته نور د بې خوابۍ، مسلسل کړاو دور شروع شوی دی، پاڅه او ددې لوی او درانده بار د اوچتولو لپاره ځان تیار او چمتو کړه. دا ډیره عظیمه او هیبتناکه کلمه او خبره ده چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له گرمې بستري او آرام ژوند نه

راپاخوي او د تندو توپانونو، خونړيو جگړو، او عظيمو حادثو په سمندر کې يې ورلاهو کوي، د کور له آرام ژوند نه يې را باسي او د خلکو د ضميرونو او ژوندنيو حقايقو د مقابلې او کشمکش په ميدان کې يې دروي.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم ددې الهي حکم د اوريدو سره سم را پاڅيد او څه د پاسه شل کاله د جهاد او مقاومت په ډگر کې ولاړ و، خوب او آرام يې نه درلود. ددې عظيم مسوليت د ادا په لار کې يې ځان، اهل او اولاد ټول هيرکړي وو، په پوره ثبات او ميړانه سره يې د الله تعالی لورته بلنه کوله، او ددې دومره ستر او درانده بار او پيټي په اوچتولو او وړلو کې يې د ستوماني او کمزورۍ احساس ونکړ. رښتيا هم چې دا ډير دروند بار و ځکه دا د ټول بشریت، او د ټولې عقيدې مسوليت و، دا د ژوند په ټولو اړخونو کې د جهاد او انقلاب لار وه. دا ټوله موده د الله تعالی رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د جهاد، جگړې او کړاو په ډگر کې و، داسې کله هم پيښه نه شوه، چې د يوه کار له امله دې بل کار ورنه پاتې شوی وي. له کومه وخته يې چې دا الهي حکم تر غوړو شويدي له همغې ورځې نه يې ټول ژوند د مسلسل جهاد او دوامدارې جگړې په ميدان کې تير کړيدی، جزاه الله عنا و عن البشرية کلها خيرا لجزاء^۱.

په راتلونکو پاڼو کې به د رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې مسلسل او نه سترېکيدونکي جهاد په هکله څه لنډې او مختصرې خبرې وکړو.

^۱ في ظلال القرآن ۱۶۸/۲۹ تر ۱۸۲ پورې.

د دعوت مرحلې (پراوونه)

د محمد (ﷺ) د نبوت مبارک ژوند په دوو بيلابيلو دورو ويشلی شو:

۱_ مکي دور_ تقريبا ديارلس کاله.

۲_ مدني دور_ پوره لس کاله.

بيا هر دور مختلفې مرحلې لري چې هره مرحله د خاصو ځانگړتياوو او بيلوونکو خصائصو درلودونکې ده، که د دعوت او بلنې پر دې دواړو دورو لږ دقيق او ژور نظر واچوو، نو همدا خبره به راته ښه څرگنده او په ډاگه شي.

مکي دور په دريو مختلفو مرحلو ويشل کيدای شي:

۱_ د پته بلنې مرحله چې موده يې درې کاله وه .

۲_ د مکې خلکو ته د بلنې د اعلان مرحله، د بعثت د څلورم کال له پيل نه د بعثت د لسم کال تر وروستۍ برخې پورې.

۳_ له مکې نه د باندې د دعوت د اعلان او خوریدو مرحله، د بعثت د لسم کال له وروستيو نه مدینې ته د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر هجرت نه . د مدني دور د مراحلو تفصيل به پخپل ځای کې راشي.

لومړۍ مرحله

د دعوت او تبلیغ

دری کاله پټه او سړي بلنه

دا خو هرچا ته په ډاگه ده چې مکه هغه وخت د عربو دیني مرکز و، د کعبې شریفې ساتونکي، د امورو مشران او د عربو په نزد د مقدسو بتانو ساتونکي هم همدلته مکه کې وو، نو ددې ځای اصلاح او ددې خلکو په نیغه لار روانول د نورو په نسبت ډیرگران او مشکل کار و. دلته د دعوت او اصلاح لپاره داسې پخې ارادې او ټینګ عزم ته ضرورت و چې د مصیبتونو او مشکلاتو طوفانونه یې له ځایه ونه شي خوځولی. او پداسې حالاتو کې د حکمت تقاضا او غوښتنه هم دا وه چې دعوت او بلنه باید په لومړي سر کې په پټه او مخفي توګه ترسره شي، ترڅو د مکې اوسیدونکي په ناڅاپي او نابیره توګه له یوه راپاروونکي حالت سره مخامخ نه شي.

د اسلام لومړني لارویان

طبیعي خبره وه چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باید لومړی هغه کسان اسلام ته راوبولي چې له ده او آل بیت سره دوستي او نژدې اړیکې ولري. همداسې وشول رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لومړی خپل دوستان اسلام ته راوبلل، او هغو کسانو ته یې د اسلام بلنه ورکړه چې د خیر تمه یې ورنه کوله، پیژندل یې چې هغوی تل د حق او حقیقت خواته درېږي، او دده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په صدق، ریښتینولي او صلاح باندې پوخ باور لري. لدې ډلې نه هغو کسانو د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بلنه ومنله چې کله یې هم د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عظمت، صلاح، صدق، او صداقت په هکله شک نه و کړی. دا د الله تعالی غوره بندګان په اسلامي تاریخ کې د السابقون الاولون په نامه شهرت لري، ددې ډلې په سر کې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بي بي حضرت خدیجه (رضي الله عنها)، د رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) آزاد شوی غلام زید بن حارثه بن شریبیل

الکلبی^(۱)، او د محمد مصطفی (عليه السلام) د تره زوی علي بن ابي طالب، چې هغه وخت لا ماشوم و او د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر کفالت لاندې و او د رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر ټولو نژدې ملگری حضرت ابوبکر صدیق (رضي الله عنهم) وو، دوی هغه کسان دي چې د دعوت په لومړنيو ورځو کې په اسلام مشرف شويدي.

پدې پسې ابوبکر الصديق (رضي الله عنه) د اسلام لورته د بلنې لپاره متبې راونغښتلې. ابوبکر (رضي الله عنه) پخپل قوم کې يو منل شوی او مخور سړی و، د خپلو نیکو اخلاقو، تدبر، پوهې او په تجارت کې د تجربې له برکته به هميش خلک ده ته ورتلل، ناسته ولاړه يې ورسره درلوده، نو له همدې فرصت او حيثيت نه په استفادې سره يې هغه کسان اسلام ته رابلل چې اعتماد او باور يې ورباندې درلود، او خپل راز يې ورته ويلي شواي، بالاخره د ابوبکر (رضي الله عنه) د دعوت او تبليغ په نتيجه کې عثمان بن عفان الاموي، زبير بن العوام الاسدي، عبدالرحمن بن عوف، سعد بن ابي وقاص (الزهریان)، طلحه بن عبیدالله التيمي (رضي الله عنهم اجمعين) په اسلام مشرف شول او پدې ترتيب سره دا آته کسان د اسلام لومړني لاروي او مخکښان دي.

همدا راز بلال بن رباح الحبشي (رضي الله عنه) هم د لومړنيو مسلمانان څخه دی، ورپسې د اسلامي امت امين ابو عبیده عامر بن الجراح^(۲) (د بني الحارث بن فهر له کورنۍ نه)، ابو سلمه بن عبدالاسد، ارقم بن ابي الارقم (المخزوميان)، عثمان بن مظعون او وروڼه يې قدامه او عبدالله، عبیده بن الحارث بن المطلب بن عبدمناف، سعيد بن زيد العدوي او بنحّه يې فاطمه بنت الخطاب العدويه (د عمر بن الخطاب خور)، خباب بن الارت، عبدالله بن مسعود الهذلي او داسې نور (رضي الله عنهم) په اسلام مشرف شول. او همدوی السابقون الاولون دي چې د قریشو په مختلفو کورنيو پورې يې اړه درلوده. ابن هشام يې شميره څلويښت بنوولې او نومونه يې هم ذکر

(۱). زيد په جگگوه کي نيول شوي او غلام (اسير) شوي و، حضرت خديجه (رضي الله عنها) د هغه مالکه وه او بيا يې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته هبه کړه او وخت د هغه پلار او تره راغلل تر څو له جگان سره يې بوزي، خو هغه رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپل تره او پلار په مقابل کيگ غوره کړ. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه متبني (خپل نسبتی زوی) وباله او په زيد بن محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره يې شهرت وموند تر څو اسلام راغی او د عربو دغه عادت يې لغوه کړ.

(۲). پدې هکله صحيح البخاری مناقب ابي عبیده بن الجراح ۵۳۰/۸ وگوره

کړيدي^(۳). خو پدې لست کې ځنې کسان داسې دي چې له السابقون الاولون نه يې شميرل پوره ثابت ندي او په هکله يې اختلاف وجود لري. ابن اسحاق وايي: وروسته ډله ډله خلک (نارینه او بنځې) په اسلام مشرف شول تر دې چې په ټوله مکه کې د اسلام نوم خور شو او د خلکو په ژبو به يادیده.^(۱) خو لومړنيو ټولو په پټه اسلام راوړی و، رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به هم په مخفي توگه غونډې ورسره کولې او د دين بنوونه به يې ورته کوله، ځکه دغه وخت دعوت مخفي او وگپيز (فردی) و. وحي هم د المذثر سورت له لومړيو آيتونو وروسته په مسلسل توگه راتلله. دغه وخت به چې کوم آيتونه را نازلیدل هغه به لنډ لنډ وو خاتمه به يې په ډيرو زړه راښکونکو الفاظو سره کیده. دا آيتونه به پر زړونو د ژورې اغيزې درلودونکي او د هغه وخت له سکون او رقت نه ډکې فضا عين مطابق وو. دې آيتونو د نفس تزکيې او پاکۍ ته بلنه ورکوله او په دنيوي چټليو باندې د ملوث کيدو او ککړيدو زيانونه يې په گوته کول، له جنت او دوزخ نه به يې خبرې کولې او داسې به يې ترسيمول تا به ويل چې همدلته اوس حاضر موجود دي، مومنان به يې د وخت له بشري ټولني نه اوچت او يوې بلې فضا اوچتول.

لمونځ

د لمانځه امر د اسلام په لومړيو کې رانازل شوی، مقاتل بن سليمان وايي: د اسلام په لومړيو کې الله تعالی دوه رکعتنه سهار او دوه رکعتنه ماښام لمونځ فرض کړی و، الله تعالی فرمايي: ((وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ)). (غافر- ۵۵) ترجمه: (او تسبیح وایه سره له ثنا د رب خپل هم په آخره د ورځې کې او (هم) په اوله د ورځې کې...). ابن حجر وايي: له معراج نه مخکې هم رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) په قطعي توگه لمونځ کاوه، خو اختلاف پدې کې دی چې د پنځه وخته لمانځه له فرضيت نه مخکې هم کوم لمونځ فرض و او که نه؟ ويل کيږي چې هغه وخت يوازې له لمرختلو او لمر لويدلو نه مخکې لمونځ فرض و او بس. حارث بن اسامه د ابن لهيعة له لارې له زيد بن حارث نه موصول روايت کوي: په لومړيو کې چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وحي راغله، جبريل (عليه السلام) ورته راغی، د اوداسه طريقه يې وروښودله، او کله

(۳). سیره ابن هشام ۱/ ۲۴۵ الی ۲۲۲.

(۱). ابن هشام ۱. ۲۲۲.

چې له اوداسه فارغ شو نو يوه لپه اوبه يې واخيستی او په عورت (شرمگاه) يې وروشيندلې. ابن ماجه هم پدې مفهوم يو حديث را نقل کړيدی. له براء بن عازب اوله ابن عباس (رضي الله عنهم) نه هم دې ته ورته يو حديث روايت شويدي د ابن عباس (رضي الله عنهما) په حديث کې راځي: ((وكان ذلك من أول الفريضة))^(۱). دا لمونځ له لومړنيو فرائضو څخه و.

ابن هشام وايي: کله به چې د لمانځه وخت شو نو رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) به درو او خوړونو ته تلل او هلته به يې له خپل قوم نه پټ لمونځ اداء کاوه. يو ځل ابو طالب وليدل چې رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او علي (رضي الله عنه) لمونځ کوي، نو پدې هکله يې پوښتنه ورنه وکړه، او چې په حقيقت پوه شو نو د ثبات او ټينگار امر يې ورته وکړ.^(۲)

قریش په اجمالي توگه له مسألې نه خبریږي

د دعوت او بلنې په مختلفو پيښو او واقعاتو کې له غور او دقت نه وروسته دا په ډاگه کيږي چې دعوت که څه هم پدې مرحله کې پټ، مخفي او انفرادي شکل درلود، خو بيا هم قریش ورباندې خبر وو البته دا وه چې چندان باک يې نه ورباندې راوړ او دې خوا ته يې زياته توجه نه درلوده.

محمد الغزالي وايي: دا خبرونه د قریشو غوږونو ته رسيدلي وو، خو ځان يې نه خوځاوه، باک يې نه ورباندې راوړ، کيدای شي به دا گومان به يې کاوه چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) به هم د هغو ديني خلکو په شان وي کوم چې د الوهيت او الهي حقوقو په هکله خبرې کوي، لکه اميه بن ابي الصلت، قس بن ساعده، عمرو بن نفيل او داسې نور، خو کله چې د رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دعوت مخ په خوریدو شو، اغيزه يې زياته شوه، همدا وه چې هغوی هم ورنه وويريدل او د وخت په تيريدو سره يې رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او دده دعوت تر نظر او مراقبت لاندې ونيو.^(۳) درى کاله تير شول خو اسلامي دعوت همداسې پټ او انفرادي (وگړين) شکل درلود،

(۱). مختصر سيرة الرسول صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم، للشيخ النجدي ص ۸۸.

(۲). ابن هشام ۱/۲۴۷.

(۳). فقه السيرة ص ۷۲.

پدې موده کې يو داسې مومن ټولگي جوړ شو چې غړي يې د ورورۍ او تعاون په مزي يوله بل سره تړل شوي وو. د رسالت تبليغ جريان درلود، او اوچت منزل ته د رسالت او دعوت د رسولو هڅې جاري وې، په همداسې حالت کې د الله تعالی له لوري وحی راځي او رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته امر کوي چې خپل قوم په بنکاره او علني توگه اسلام ته راوبولي، له باطل سره ډاگيزې مقابلې ته ملا وتړي او د دوی پر بتانو د حقيقت گوزار وکړي او له مخ نه يې پردې پورته کړي تر څو خلک يې په حقيقت او محتوی پوه شي.

دوهمه مرحله

بنکاره دعوت او تبلیغ

د دعوت د اعلانولو لومړی فرمان

پدې هکله تر ټولو لومړی د الله تعالی دا قول را نازل شوي ((وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ)). (الشعراء: ۲۱۴)

[ترجمه: او ویره ته (له عذابه ای محمده! هغه) خپلوان د تا چې ډیر نژدې دي (درته)]. دا آیت د الشعراء په سورت کې دی، ددې سورت په پیل کې د موسی (علیه السلام) کیسه راغلي ده او دا نبیې چې د موسی (علیه السلام) د نبوت پیل څنگه او څه ډول و، بیا هغه له خپل قوم (بنی اسرائیلو) سره هجرت وکړ الله تعالی دوی ته له فرعون نه نجات ورکړ، فرعون او لښکرې یې غرقې شوې. په بل عبارت دغه کیسه د موسی (علیه السلام) د دعوت پر ټولو مرحلو رڼا اچوي. پداسې وخت کې د موسی (علیه السلام) د کیسې بیان چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په بنکاره او علني بلنه مامور کیږي، زما په نظر ددې پخاطر و چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب یې (رضی الله عنهم) د دعوت له پیل نه د خپلې لارې له هر څه نه خبر وي، په وړاندې یې یوه داسې نمونه او یو داسې مثال موجود وي چې د هغه په رڼا کې دې ته آماده او تیار شي چې د بنکاره او علني دعوت په مرحله کې به له راز راز مشکلاتو سره مخامخ کیږي، د دروغو نسبت به ورته کیږي او ډول، ډول ظلمونه به ویني.

دا سورت د هغو قومونو له عاقبت او انجام نه هم یادونه کوي کوم چې د الله تعالی رسولان (علیهم السلام) یې تکذیب کړي او د هغوی له اطاعت نه یې سر غړولی دی لکه د نوح (علیه السلام) قوم، عاد، ثمود د ابراهیم او لوط (علیهما السلام) قومونه او اصحاب ایکه. د فرعون او ددې قومونو له عاقبت او انجام نه یادونه او خبرې ددې پخاطر دي چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تکذیبونکي او د هغه له امر نه سر غړونکي پدې پوه شي چې که هغوی سمې لارې ته برابر نه شي او د حق پیروي ونکړي نو هغوی به هم له یوه خطرناک انجام سره مخ کیږي او الله تعالی به یې مواخذه کوي، او بل هدف یې دا و چې مومنان له خپل راتلونکي نه مطمئن او

پدې باوري شي چې پای او راتلونکی د دوی دی، بری د دوی او ناکامی د دښمنانو په برخه ده.

نژدې خپلوانو ته بلنه

ددې آیت له نازلیدو وروسته رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله کورنۍ (بني هاشم) راوبلل، هغوی بلنه ومنله راغلل، او د بني المطلب بن عبدمناف له کورنۍ نه هم څو کسان ورسره وو، ټول پنځه څلویښت کسان راټول شول.

ابو لهب وړاندې شو د خبرې سر یې ونيو او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته په خطاب سره یې وویل: گوره! دا ستا تر وینه او د ترونو زامن دي، خبرې وکړه خو ناپوهي پرېږده، پدې ښه پوه شه چې ستا کورنۍ د ټولو عربو زور نلري، نو زه حق لرم چې و دې نیسم (لدې کار نه دې منع کړم). ستا لپاره همدا ستا کورنۍ کافي ده چې مخه دې ونیسي که چېرې ته پخپله خبره همداسې تینګ پاتې شي، نو ستا د قوم لپاره ستا مخنیوی لدینه آسانه دی چې قریش ټول ستا په خلاف را پورته شي، او نور عرب یې هم مرسته وکړي، زه نه پوهیږم هغه وخت به بیا بل څوک داسې پیدا شي چې ستا په شان د خپل قوم د تباهي او بربادۍ دا ډول سبب وگرزي؟! رسول اکرم (صلی الله علیه و سلم) چوپ پاتې شو او پدې مجلس کې یې هیڅ خبرې ونکړې.

وروسته رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوهم ځل بیا هغوی راوبلل، کله چې غوندې شول ویې فرمایل: ((الحمد لله أحمده، و أستیعنه، و أومن به، و أتوکل علیه، و أشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له)) ثم قال: ((إن الرائد لا یکذب أهله و الله الذي لا إله إلا هو، إني رسول الله إليکم خاصة و إلى الناس عامة و الله لتموتن كما تنامون، و لتبعثن كما تستيقظون، و لتحاسبن بما تعملون، و إنما الجنة أو النار أبدا)). یعنی: ټول حمد او ثنا الله تعالی لره ده، زه د هغه ثنا وایم، له هغه نه مرسته غواړم، په هغه ایمان لرم، او په هغه باندي بروسه او توکل کوم، او پدې شاهدي وایم چې له الله تعالی پرته بل هیڅوک هم د عبادت وړ ندی، هغه واحد دی هیڅ شریک نلري، بیا یې وویل: مشر او لارښود خپل اهل او د خپل کور خلکو ته دروغ نه وایي قسم په هغه خدای چې لده پرته بل اله (د عبادت وړ معبود) نشته، زه د الله تعالی له لوري ستاسې لپاره په خاصه توګه او د ټولو خلکو لپاره په عامه توګه رسول او استازی رالیږل شوی یم، قسم په الله (جل جلاله) داسې به مرئ لکه څرنگه چې

ویده کیږي، او داسې به بیرته را ژوندي کیږي لکه څرنگه چې له خوب نه را پاڅیږي، او د خپل هر عمل حساب او کتاب به درسره کیږي، بیا به د تل لپاره یا جنت وي او یا دوزخ.

ورپسې ابو طالب داسې وویل: ستا سره زمونږ لپاره د ویاړ خبره ده، مونږ له هر چا نه زیات ستا نصیحت ته غوږ ږدو او منو یې، مونږ له هر چا نه زیات ستا خبره رښتیا گڼو، دا دي ستا ترونه او تربرونه ټول حاضر دي، زه هم د دوی یو غړی یم، خو زه ستا د خوښۍ او هدف د تکمیل په لار کې له دوی نه وړاندې یم، په پوره ډاډ او اطمینان سره مخ په وړاندې درومه، خپله دنده په ښه توګه ادا کړه، قسم په الله تل به دې خوا ته ولاړ وم او ملاتړ به دې کوم، خو طبیعت او نفس مې د دې اجازه نه راکوي چې د عبدالمطلب دین پریرم.

دلته ابو لهب وویل: والله چې دا ډیره بده ده، مخکې لدینه چې نور خلک یې له دې کاره منع کړي باید تاسو یې لاس ونیسئ او له دې لارې نه یې را واړوئ. ابو طالب په ځواب کې ورته وویل: قسم په الله تر څو ژوندي یو دفاع به ور نه کوو^(۱).

د صفا پر غونډۍ

کله چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لدینه ډاډه شو چې نور به ابو طالب د دعوت په لاره کې له ده نه دفاع او ملاتړ کوي، نو یوه ورځ د صفا غونډۍ ته وخوت او په لوړ آواز یې وفرمایل: یا صباحاه^(۲)! (ای سهاره)؟ ددې غږ په اوریدو سره د قریشو خلک راټول شول، او رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) توحید، په رسالت او آخرت باندې ایمان ته راوبلل. بخاري شریف ددې کیسې یوه برخه له ابن عباس (رضی الله عنهما) نه روایت کوي وايي:

((لما نزلت ((و انذر عشیرتک الاقربین)) صعد النبی (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) علي الصفا فجعل ینادي یا بني فھر! یا بني عدي! لبطون قریش، حتی اجتمعوا، فجعل الرجل إذا لم یستطع أن یخرج أرسل رسولاً لینظر ما هو؟ فجاء أبو

(۱). ابن الاثیر، فقه السیرة ص ۷۷-۷۸.

(۲). د عربو دا عادت و چې د دښمن له حملې نه د خبریدو او اعلان په وخت کې به په کوم اوچت ځای دریدل او پدې الفاظو (یا صباحاه) سره به یې ناري وهلې.

لهب و قریش فقال: أرايتكم لو أخبرتكم أن خيلا بالوادي تريد أن تغير عليكم أكنتم مصدقي؟ قالوا: نعم، ما جربنا عليك إلا صدقا. قال: فإني نذير لكم بين يدي عذاب شديد. فقال أبو لهب: تباً لك سائر اليوم، ألهذا جمعنا؟ فترلت ((تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ))^(١). [يعنى كله چې د ((وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ)) آیت را نازل شو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د صفا غونډۍ ته وخوت او د قریشو کورنیو ته یې جدا جدا غږ وکړ، ای بني فهر، ای بني عدي! ترڅو ټول قریش راغونډ شول، ابولهب هم راغی، نور رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرماییل: که درته ووايم چې پدې دره یا خوړکې یوه ډله شهسواران دي غواړي حمله درباندي وکړي، نو آیا تاسې به زما دغه خبره ومنی؟ دوی وویل: هو، مونږ له تا نه همیشه رښتیا اوریدلي دي. بیا یې ورته وفرماییل: زه تاسې ته له یوه سخت عذاب نه د خبر ورکونکي په حیث راغلی يم. پدې وخت کې ابو لهب وویل: ټوله ورځ هلاک اوسې، همدا نن هلاک شې آیا د همدې لپاره دې راټول کړي وو؟ نو پدې پسې (تبت یدا ابي لهب و تب) (مات، هلاک دې شي دواړه لاسونه د ابي لهب او پخپله دې هم هلاک شي)) سورت رانازل شو.

مسلم شریف له ابو هريره (رضي الله عنه) نه په روایت سره ددې کیسې بل اړخ را نقلوي وايي: كله چې د ((وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ)) آیت را نازل شو، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) آواز وکړ، دا آواز عام هم و او خاص هم، ويې فرماییل: ((یا معشر قریش انقذوا انفسکم من النار، یا معشر بني کعب! انقذوا انفسکم من النار، یا فاطمة بنت محمد! انقذی نفسک من النار، فإني والله لا املك لكم من الله شيئا، الا ان لكم رحما سايلها ببالها)).

[ای قریشو! ځانونه له جهنم نه وساتئ، ای بني کعب! ځانونه له دوزخ نه وساتئ، ای د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لورې فاطمې! (رضي الله عنها) ځان له اور نه وساته، ځکه قسم په خدای چې زه د الله تعالی له مواخذي او گرفت نه ستاسې د خلاصون په لاره کې هيڅ واک او اختیار نلرم، خو دا ده چې ستاسې سره د نسب او قرابت اړیکې لرم، او کوبښن کوم چې حق یې ادا کړم، تینګې او برقرارې یې

(١). صحيح البخاري ٧٠٢/٢ - ٧٤٣ په صحيح مسلم کې هم دا روایت شته دی ١١٤/١.

وساتم.^(۱)

دا بلنه پوره او بشپړ اعلان او تبلیغ و، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلو خپلوانو ته دا وښوده چې نور د اړیکو ټینګښت پدې رسالت باندې تر ایمان راوړلو پوری اړه لري او د الله تعالی له لوري ددې اعلان او انذار له نازلیدو وروسته د عربو باطل قومیت او قومي تعصب له مینځه تللی دی.

د حق اعلان او د مشرکینو عکس العمل

ددې آواز انگازې د مکې په شا او خوا کې لا اوریدل کیدلې چې د الله تعالی یو بل امر رانازل شو او هغه داسې و: ((فَأَصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ)). (الحجر: ۹۴) [ترجمه: نو ښکاره (او په جهر کره ای محمده!) هغه چې ته مامور یې پرې او مخ واړوه له مشرکانو څخه (او مه کوه هیڅ التفات او پروا ددوی ویلو ته)]. نو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم پیل وکړ د شرک او خرافاتو له مخ نه پردې اوچتوي، ضررونه یې په گوته کوي د بتانو اصلي خیره خلکو ته ښيي او د مثالونو په رڼا کې ددې باطلو معبودانو کمزوري او ناتواني په گوته کوي او دا اعلانیوي هر څوک چې د بتانو عبادت کوي او یا بتان د ځان او الله تعالی تر مینځ وسیله گرزوي هغوي ټول گمراهان او بې لاری دي.

کله چې د مکې خلکو واوریدل چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په بتانو پسې خبرې کوي او په ډاګه سره وایي چې مشرکان او د بتانو عبادت کوونکي ټول گمراهان او په باطله روان دي، نو دا د حق آواز لکه تندر داسې ورباندې ولګید، اور ورباندې بل شو، ویرې واخیستل چې هسې نه دا عظیم انقلاب د هغوی ټول عادات او عنعنات ختم نکړي، نو همدا وه چې ددې برحق انقلاب په وړاندې ودریدل او د دښمنۍ لاره یې ورسره ونيوه.

مشرکان ځکه ددې لوی بدلون او عظیم انقلاب په وړاندې ودریدل چې پدې پوهیدل چې له یوه الله تعالی نه پرته له بل هر چا نه د الوهیت نفي، او په رسالت او آخرت باندې ایمان دا معنی لري چې انسان باید دې دین ته په کامله توګه مطیع او فرمانبردار وي او دې رسالت ته داسې تسلیم شي چې بیا د ځان او مال سودا او خبره ورسره نه وي، هر څه یې الله تعالی ته سپارلي وي. څرګنده ده چې پدې صورت کې خو

(۱). صحیح مسلم ۱/۱۱۴. صحیح بخاري ۱/۳۸۵.

بیا د مشرکینو هغه باطله مشري او واکداري له مینځه تلله، او بیایې نه شوی کولی خلکو ته د دین په نامه بازي ورکړي، ویې غولوي او دا ممکنه نه وه چې نور یې پر مظلومانو باندې خپلو ظلمونو ته ادامه ورکړي وی. هو، هغوی د ایمان په رښتینې معنی پوه وو ځکه یې زړه نه شوی ورته بڼه کولی. هغوی خپله گمراهي او باطله مشري نه شوای پرېښودلی نو ځکه یې د رسالت له قبلولو نه انکار کاوه، الله تعالی فرمایي:

((بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ)) (القيامة: ٥)

هغوی پدې ټولو بڼه پوه وو، خو حیران وو، چې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شان صادق، امین، کریم، عزیز او د داسې عظیم شخصیت درلودونکي چې په اوچتو اخلاقو او سپیڅلتیا کې یې په ډیرو پیړیو کې مثال ندې لیدل شوی، په وړاندې څه وکړي؟ او کومه لاره ورسره ونیسي؟ له سلا او مشورو، غور او فکر وروسته دې فیصلې ته ورسیدل چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تره ابوطالب ته ورشي او سوال ورنه وکړي چې خپل وراره لدې کارنه واړوي. زیار یې یوست چې خپله دا غوښتنه جدي او کلکه وښيي، نو دا خبره یې سره غوټه کړه چې ابوطالب ته به داسې وایي: د بتانو د عبادت پرېښودلو ته بلنه، او دا خبرې چې دا بتان باطل دي، هیڅ وس او توان نلري، دا ټول په حقیقت کې د دوی (مشرکانو) او د دوی د پلرونو سپکاوی او د دوی د دین توهین دی چې دوی یې نه شي زغملی.

ابوطالب ته د قریشو جرگه

ابن اسحاق وایي: د قریشو ځینې مشران ابوطالب ته ورغلل او داسې یې ورته وویل: ابوطالبه! ستا وراره زمونږ خدایانو ته د بدو نسبت کوي، زمونږ دین باطل گڼي، زمونږ پلرونه بې لارې او گمراهان بولي، مونږ ته بې عقلاان او احمقان وایي، نو یا یې لدې کار نه واړوه، او یا ته له مینځه لیرې شه چې مونږ ورسره پوه شوو او خپل حساب ورسره تصفیه کړو، پوهیږو ته هم زمونږ په شان اختلاف ورسره لري، نو پرېږده چې ورنه بې غمه دې کړو. ابوطالب په ډیره بڼه او نرمه لهجه هغوی ته ځواب ورکړ او رخصت یې کړل. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل دعوت جاري ساته او د الهي دین د قیام او حاکمیت لپاره یې نه ستریدونکې هلې ځلې کولې.^۱

د حج په موسم کې د دعوت د مخنیوي پخاطر د قریشو مشورتی

۱. ابن هشام ۲۲۵/۱.

غونډه

د ښکاره بلنې له پیل نه یوازې خو میاشته تیرې شوې وې چې د حج وخت را نژدې شو قریش متوجه شول چې پدې وخت کې د مختلفو ځایونو خلک راځي، نو په کار ده چې داسې یو تدبیر ونیول شي او داسې یوه خبره سره جوړه شي چې عربان ورباندې قانع کړي شو ترڅو د محمد(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبره و نه مني او دعوت یې اغیزه ورباندې ونکړي شي. نو همدا وه چې ټول ولید بن مغیره ته ورغلل ترڅو پدې هکله مشوره ورسره وکړي. ولید ورته وویل: په کار ده پدې هکله یوه خبره جوړه کړو، داسې و نه شي چې یو به یو څه وایي او بل به بل څه، ځکه دا پخپله یو د بل د خبرې اثر کموي او ارزښت یې له منځه وړي. دوی ورته وویل: ته ووايه چې څه باید ووايو؟ ولید وویل: نه، لومړی تاسې خپل نظرونه څرگند کړئ زه به یې اورم. دوی وویل: داسې به وایو چې محمد(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کاهن دی. ولید وویل: نه والله که هغه کاهن وي، کاهنان خو مونږ لیدلي هغوی داسې نه وي، د محمد(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبرې د کاهنانو له خبرو سره نه په سجع اوقافیه او نه زمزمه په هیڅ شي کې هم ورته والی نلري. قریشو وویل: وایو به چې محمد(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) شاعر دی. ولید وویل: نه هغه شاعر هم ندی، مونږ په شعر پوهیږو، د شعر ټول ډولونه رجز، هجز، قریض، مقبوض، او مبسوط راته معلوم دي د محمد(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اقوال او خبرې شعر ندی. بیا دوی وویل: نو وایو به چې محمد(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ساحر دی. ولید وویل: ساحر هم ندی، ساحران مو لیدلي. هغوی داسې نه وي. نو دوی ورته وویل: اوس ته ووايه څه ووايو؟ ولید وویل: قسم په خدای (جل جلاله) د محمد(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبرې ډیرې خوږې دي، ریښې یې ډیرې ټینګې، اصل یې مضبوط او څانګې یې میوه دارې دي، تاسې یې چې په هکله هرڅه ووايي خلک یې مني، ستاسو په خبرو باور نه کوي، خو زما په نظر تر ټولو مناسبه دا ده چې وویل شي هغه جادوګر دی، داسې څه یې راوړي چې د هغه په واسطه د پلار او زوی، وروڼو، میره او ښځې، قوم او قبیلې ترمنځ بیلتون راولي، یو له بل سره یې اړیکې شلوي، بالاخره ټول په همدې خبره سره متفق شول او مجلس یې پای ته ورسید.

ځنې نور روایتونه وایي: کله چې ولید د قریشو ټولې خبرې او نظریې رد کړې نو دوی

ورته وویل: اوس ته خپل سبي او بي داغه نظر راته څرگند کړه، ووايه ستا رايه څه ده؟ وليد وویل: اجازه راکړئ چې پدې هکله څه سوچ او فکر وکړم، له ډير سوچ او فکر ورسته يې دوی ته خپل مخکې ذکرشوی نظر وړاندې کړ چې د ټولو سلا ورباندې راغله.^۱ الله تعالی د وليد په هکله د مدثر په سورت کې (۱۶) آیتونه نازل کړيدي، او دا مبارک آیتونه د نوموړې خبرې په هکله د وليد د فکر او سوچ کولو حالت ته هم اشاره کوي، فرمايي: ((إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ (۱۸) فَقَتَلَ كَيْفَ قَدَّرَ (۱۹) ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ (۲۰) ثُمَّ نَظَرَ (۲۱) ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ (۲۲) ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ (۲۳) فَقَالَ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَرُ (۲۴) إِنْ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ (۲۵)) (المدثر: ۱۸۰-۲۵).

[ترجمه: بیشکه هغه فکر وکړ (چې څرنگه طعن وکړم په قرآن کې او اندازه يې وکړه په زړه خپل کې (کار د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) و وژلی شو (ملعون کړی شو) څرنگه يې اندازه کړه بیا دې و وژلی شي (ملعون دی کړی شي) څرنگه اندازه يې وکړه (په طعن د قرآن او محمد کې) بیا يې وکتل (محمد یا قرآن ته) بیا يې مخ تریو کړ او تندې يې غوټه کړ (له کراهيته) بیا يې شا واړوله (له محمده) او غاړه يې وغړوله (له اسلاميته) نو ويې ويل نه دی دا (قرآن) مگر خو سحر دی چې نقل کاوه شي (له نورو ساحرانو نه) نه دی دا (قرآن) مگر خو خبره د بشر (بني آدم) ده.]

د قريشو په همدې خبره سلا راغله، او کله چې د حج وخت راوړسید نو قريشو به د مکې ټولې لارې ونيولې هر څوک به چې راتلل د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله به يې هماغه مخکې جوړه شوې خبره ورته کوله، او کوبښن به يې کاوه د خلکو توجه له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه بلې خواته واړوي.^(۲) ددې باطلې وظيفې په سرته رسولو کې ابو لهب تر ټولو مخکې و، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به د حج په دوران کې حاجيان پخپلو ځايونو او مېنو لکه عکاظ، مجنه او ذي المجاز کې د الله تعالی لوري ته رابلل، هلته به يې تشریف وروړه او هغوی ته به يې د اسلام دعوت ورکاوه، ابو لهب به ورپسې و او خلکو ته به يې ويل: د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خيره ونه منئ، دا يو دروغجن او له خپل دين نه اوبنتی شخص دی.^(۳)

^۱ . في ظلال القرآن ۱۸۸/۲۹ .

^(۲) . ابن هشام ۲۷۱/۱ .

^(۳) . روي فعله هذا الترمذی عن يزيد بن رومان ... عن طارق عبد الله المجاري، ورواه الامام احمد في مسنده .

ددې هلو څلو نتیجه دا شوه چې عربو د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نبوت خبر له ځان سره خپلو ځایونو ته یووړ، او پدې ترتیب سره د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نوم او د دعوت خبر په ټولو عربو کې خور شو.

له اسلامي دعوت سره د مقابلي بیلابیل شکلونه

کله چې قریشو ولیدل محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هیڅ ډول خپله لاره او بلنه نه پرېږدي، نو یو ځل یې بیا سوچ وکړ او د اسلامي دعوت د له مینځه وړلو پخاطر یې لاندینی هلی ځلې او توطیې په کار واچولې:

۱- تکذیب، ملنډې، خنداگانې، استهزاء او مسخرې - قریشو غوښتل پدې ډول سره او لدې لارې نه د مسلمانانو روحيات کمزوري، ارادې یې ماتې او د ذلت او سپکاوي معامله ورسره وکړي. نو همدا وه چې په رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پورې یې ډول ډول تورونه او تهمتونه وتړل، د هغه جناب (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شان کې یې ډیره بې ادبي او گستاخي کوله، کله به یې لیونی باله، قرآنکریم فرمایي:

((وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ)) (الحجر: ۶) [او ویلې (دغو کفارو محمد ته) ای هغه سر په چې نازل کړی شوی دی پر هغه باندې ذکر (قرآن، پند) (په زعم د منکرینو) بیشکه ته خوا مخواه لیونی یې. کله به یې د سحر او دروغو نسبت ورته کاوه، الله تعالی فرمایي: ((وَعَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ)) (ص: ۴) [او تعجب کوي (کفار) له دې نه چې راغلی دی دوی ته (نبي) ویروونکی له دوی نه او وایي دا کافران چې دغه (ویروونکی نبي) ساحر کوډگر دی، دروغجن. د قریشو کفارو به رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته په ډیره بده سترگه کتل، له حد نه زیاته کینه او عداوت یې ورسره درلود، تل به په دې هڅه کې وو چې په سترگو کې یې وخوري. الله تعالی داسې خبر راکوي: ((وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ)) (القلم: ۵۱)

[او بیشکه نژدې وو هغه کسان چې کافران شوي خوامخواه وبه ښویوي تا (وبه دې غورځوي پر ځمکه) پخپلو سترگو سره هر کله چې واوریده دوی قرآن (ستا له ژبې) او

وايي دوی (د کینې له مخې) بیشکه دغه (محمد) لیونی دی. [رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې کله له خپلو اصحابو (رضی الله عنهم) سره ناست و، قریشو به له استهزاء نه په ډکه لهجه سره ویل: وگورئ دا دده ملگري دي!! قرآن کریم فرمایي: ((...أَهْوَلَاءَ مَنَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مَنَ بَيْنَنَا)) (الأنعام: ۵۳). [آیا هم دا (خواران) فضل کړیدی الله پردوی په منځ زموږ کې (په هدایت سره).] الله تعالی ددې په ځواب کې فرمایي: ((أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ)) (الأنعام: ۵۳) [آیا نه دی الله بڼه عالم په شکر کوونکو (په نعمت د اسلام بلکه دی، نو ځکه تفضلاً احسان پرې کوي).]

قرآن کریم د مشرکینو دا کیفیت او حالت په گوته کوي فرمایي: ((إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ (۲۹) وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ (۳۰) وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ (۳۱) وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُّونَ (۳۲) وَمَا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ)). (المطففين: ۲۹ - ۳۳). [بیشکه هغه کسان چې کافران شويدي، وو دوی په هغو کسانو باندي چې ایمان یې راوړی و خنډل به یې، او مسخري به یې پرې کولې) او کله چې تیرېږي منکران پر مومنانو باندي هغوی ته پخپلو منځونو کې سره سترگکونه وهي (لپاره د استهزاء) او کله چې وگرځي خپلو کورونو ته (نو) گرځي دوی خوشاله (خبرې جوړوونکي په سبب د تمسخر او استهزاء پر مومنانو باندي) کله چې وبه لیدل (کفارو) دغه (مومنان) نو ویل به یې پخپل منځ کې چې بیشکه دغه (مومنان) خامخواه یې لاري دي حال دا چې ندي لیرل شوي (کافران) پردغو (مومنانو) باندي ساتونکي څارونکي.]

۲- شکوک: د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ذات، شخصیت او هداياتو په خلاف د بې اساسه شکوکو او شبهاتو راولاړول، او د هغه په خلاف دروغ او دومره زیات پروياگند په کار اچول چې عوام خلک هېڅ ددې فرصت ونه مومي چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دعوت او رسالت په هکله غور، تفکر او تامل وکړي. مشرکانو چې د قرآن کریم په هکله څه عقیده درلوده الله تعالی هغه داسې بیانوي:

((وَقَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَىٰ عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلاً)) (الفرقان: ۵). [او وايي (کفار) دا کیسې دي د رومبنيو خلکو چې لیکلې دي هغه (محمد) پر لیکونکو پس هغه لوستل کيږي په ده سهار او ماښام.] ((إِنَّ هَذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرَاهُ وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ

﴿قَوْمٌ آخِرُونَ﴾ (الفرقان: ٤) مشرکینو به دا هم ويل: ﴿إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ﴾ (النحل: ١٠٣) [بیشکه همدا خبره ده چې بنوونه کوي ورته انسان.]
 د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله به یې د اعتراض په توګه دا هم ويل: ﴿وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمَشِي فِي الْأَسْوَاقِ﴾ (النحل: ٧).
 [او وايي (کفار) چې څه دی دغه رسول ته چې خوري طعام او ګرځي په بازارونو کې (لکه نور خلک د پاره طلب د معاش).]
 قرآنکريم ځای ځای د مشرکینو دې ډول پروياګند، ناروا تبليغاتو او له دښمنۍ نه ډک او بې اساسه انتقاداتو ته اشاره کړې او د هغې ځواب يې ويلي دی.

۳_ د پخوانيو کيسو په بيان سره د قرآنکريم مقابله، او په همدې کيسو سره له قرآنکريم نه د خلکو ليرې ساتل. ويل کيږي چې نصر بن حارث يو ځل قريشو ته وويل: اې قريشو! قسم په خدای چې تاسې له يوې داسې پيښې سره مخامخ شوي ياستې چې تر اوسه پورې مو يې هيڅ بند او بست ندی کړی، محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يو داسې ځوان و، چې ستاسې په مينځ کې تر ټولو زيات منل شوی، ريښتونی او امين شخصيت و، تر څو په سرکې يې سپين ولګيدل، او دا نوی دين يې درته راوړ، نو بيا تاسې ساحر وباله، خو قسم په الله هغه ساحر ندی، ساحران خو مونږ ليدلي هغوی داسې نه وي، دا مو وويل چې هغه کاهن دی، قسم په خدای هغه کاهن هم ندی، و مو ويل چې شاعر دی قسم په الله، شاعر هم ندی، شعر او د شعر ډولونه خو مونږ پيژنو هغه داسې نه وي، دا مو وويل چې هغه ليونی دی، خو قسم په الله هغه ليونی هم ندی. اې قريشو، بيدار شئ، متوجه شئ تاسې له يوې ډيرې لويې پيښې سره مخ شوي ياستې.

وروسته نصر بن حارث (حيره) ته لار او هلته يې د فارس د پاچايانو لکه رستم او اسفنديار کيسې او نکلونه زده کړل او بيرته راغی. او کله به چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په کوم مجلس کې وعظ او تبليغ کاوه خلک به يې له الهي عذاب نه ویرول، نصر به ورپسې ورته او ويل به يې: قسم په خدای، محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ما نه بڼې او غوره خبرې نه شي کولی او شروع به يې وکړه خلکو ته به يې د رستم او اسفنديار کيسې اورولې بيا به يې ويل: د محمد (صلی

الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبرې زما له خبرو نه په څه غوره او ښې دي^(۱) ؟
 له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه په يوه روايت کې رانقل شوي چې نصر بن حارث يو شمير ډمې په بيه اخيستې وې، کله به چې خبر شو چې فلاني سړي د رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خوا ته ميلان پيدا کړيدى، نو يوه ډمه به يې ورپسې کړه، ډمې به نوموړي سړي ته خوراک او څښاک برابراره، خدمت به يې کاوه او سندري به يې ورته ويلې تر څو به يې له اسلام سره د نوموړي اړيکې وشلولې، الله تعالى پدې هکله فرمايي: ((وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ)) (لقمان: ۶). [ځنې خلک داسې هم دي چې بيهوده او لهوه خبرې اخلي تر څو د الله له لارې نه خلک ورباندې بې لارې کړي.]

۴. توطي: ي: قريشو د سازش او توطيې لاره هم نيولې وه، غوښتل يې د يوې سودا بازي په نتيجه کې اسلام او جاهليت سره گډ کړي. پيشنهاد يې وکړ چې له څه نه به مونږ تير شو او له يو څه نه دې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تير شي. قرآنکريم دپته اشاره کوي او فرمايي: ((وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ)) (القلم: ۹) [خونبوي

دوى چې که ته نرمي کوي (له دوى سره) نو دوى به هم نرمي کوي (له تاسره)].
 د ابن جرير او طبراني يو روايت دى چې وايي: مشرکينو رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وړاندیز وکړ چې يو کال ته زمونږ د خدايانو عبادت وکړه، او يو کال به مونږ ستا د خداى عبادت وکړو. خو د عبد بن حميد روايت وايي چې هغوى رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وويل: که ته زمونږ خدايان ومنې نو مونږ به ستا د رب عبادت وکړو.^(۲)

ابن اسحاق وايي: يو ځل رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له بيت الله شريف نه طواف کاوه چې د قريشو مشران لکه الاسود بن المطلب بن اسد بن عبدالعزى، وليد بن مغيره او اميه بن خلف او عاص بن وائل السهمدي ورته راغلل او ورته ويې ويل: راځه ته زمونږ د خدايانو عبادت کوه، او مونږ به ستا د خداى عبادت کوو، پدې ډول به عبادت سره شريک کړو، که چېرته ستا معبود زمونږ له معبودانو نه غوره وي، نو مونږ به هم څه فايده کړې وي، او که زمونږ معبودان ستا له معبود نه غوره وي، نو بيا به تا هم څه گټه کړې وي. د دوى دا پيشنهاد الله تعالى رد کړ او دا

(۱). ابن هشام ۱/ ۲۲۹ - ۳۰۰ - ۳۵۸. تفهيم القرآن ۴/ ۸، ۹. مختصر سيره الرسول (صلى الله عليه وسلم) للشيخ

عبدالله النجدى ص ۱۱۷، ۱۱۸.

(۲). تفهيم القرآن ۲/ ۵۰۱ - ۵۰۲.

سورت يې را نازل کړې^(۱):

((قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ (۱) لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ (۲) وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ (۳) وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُمْ (۴) وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ (۵) لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ (۶)).
[ووايه (اې محمد! چې) اې کافرانو، نه کوم زه عبادت د هغه شي چې تاسې يې عبادت کوئ....]

پدې ترتيب سره الله تعالی د دوی دا سازش هم له خاورو سره خاورې کړې، او په ډاگه سره يې اعلان وکړ چې د مشرکينو لاره له اسلام نه بيله او جدا ده. پدې هکله د روايتونو له اختلاف نه دا څرگندېږي چې کيدای شي مشرکينو څو ځله ددې سازش هڅې کړې وي.

پر مسلمانانو باندې ظلمونه

د نبوت د څلورم کال په لومړيو کې قريشو د اسلامي دعوت د مخنيوي پخاطر پورته يادې شوي لارې چارې يوه په بله پسې په کار واچولې، څو مياشتې همداسې تيرې شوي، خو کله پوه شول چې نور دا هلې ځلې ناکامې دي، او نه شي کولی پدې سره د اسلامي دعوت مخه ونيسي، نو يو ځل بيا سره راغونډ شول او يوه پنځه ويشت کسيزه کوميته يې جوړه کړه مشر يې ابو لهب و. د کوميته غړو له ډير غور او بحث وروسته فيصله وکړه چې نور بايد د محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)، اسلام او اصحابو (رضي الله عنهم) په خلاف له زور، زياتي، وحشت او تيري نه کار واخيستل شي.^(۲)

هغوی دا فيصله وکړه او د فيصلې د پلي کولو لپاره يې متې راوغښتلې. مشرکينو په آسانۍ سره کولای شوي په اصحابو (رضي الله عنهم) خصوصاً په بې وسه کسانو هر ډول ظلم او زياتی وکړي، خو د رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هکله هر چا دا جرات نه شوی کولی، ځکه هغه د داسې عظيم شخصيت درلودونکی و چې له دوستانو وړاندې د بنمنانو ورته د قدر او احترام په سترگه کتل، او د هغه په وړاندې يوازې هغو کسانو بې ادبي او گستاخي کولی شوی چې له عقل او حيا به بالکل خلاص وو. او ددې تر څنگ محمد (صلى الله عليه و سلم) د ابو طالب غوندي

(۱). ابن هشام ۳۲۲/۸.

(۲). رحمة للعالمين ۵۹/۱ - ۲۰.

مهم سړي له تائید او ملاتړ نه هم برخمن و، هغه ابو طالب چې د مکې سردار او د خلکو په مینځ کې د قدر او منزلت خاوند و. چا دا جرات نه شوی کولی چې هغه کم وشمیري، تړون یې مات کړي او د کورنۍ پر غړو یې تجاوز وکړي. دې وضعې قریش څه اندیښمن کړي وو، او جرات یې ورنه سلب کړی وو، خو کله چې د هغوی زعامت او د دین په نامه تر لاسه شوې مشري د نوي اسلامي دعوت تر تهدید لاندې راغله، نور نو لکه لیونیان را پورته شول او د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف یې هم ظلمونه او تیري شروع کړل. پدې کار کې ابو لهب له هر چا نه وړاندې و، و موکتل چې د بني هاشم په غونډه او د صفا په غونډۍ یې له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره څه وکړل.

ځنې روایتونه وايي چې د صفا په غونډۍ وروسته له هغې چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله بلنه واوروله، ابو لهب یوه تیره واخیسته او غوښتل یې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورباندې وولي.^(۱) له بعثت نه مخکې د ابو لهب زامنو عتبه او عتیبه د رسول اکرم (صلی الله علیه و سلم) له لونیو (رقیبې او ام کلثوم رضي الله عنهما) سره ودونه کړي وو، خو له بعثت نه وروسته ابو لهب خپل زامن دپته اړ ایستل چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لونیو ته طلاق ورکړي.^(۲)

هغه وخت د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوهم زوی عبدالله وفات شو، ابو لهب له ډیرې خوشالۍ نه منډې کړې او خپلو ملگرو ته یې زیری ورکاوه چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابتر (میراث) شو.^(۳)

لکه مخکې مو چې وویل ابو لهب به د حج په دوران او بازارونو کې په رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پسې روان وو او خبرې به یې ورتکذیبولې. طارق بن عبدالله محاربي وايي: ابو لهب نه یوازې دا چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبرې به یې تکذیبولې بلکه هغه جناب به یې په تېرو هم ویشته او د بشریت د عظیم لارښود (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارکې پوندې به یې په وینو رنگولې.^(۱)

د ابو لهب بنڅې ام جمیل اروی بنت حرب بن امیه چې د ابوسفیان خور وه، هم له

(۱) دا روایت ترمذی را نقل کړیدی.

(۲) في طلاق القرآن ۲۸۲/۳۰. تفهيم القرآن ۵۲۲/۲.

(۳) تفهيم القرآن ۴۹۰/۲.

(۱) جامع الترمذی.

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د ابو لهب په شان عداوت او کینه درلوده، اغزي به یې راټولول او د شپې له مخې به یې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دروازه او لارو کې ورته شیندل. نوموړې ډیر خرابه ژبه درلوده، د الله تعالی د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شان کې یې ډیره گستاخي او بې شرمي کوله، تورونه او تهمتونه به یې ورپسې تړل، فتنې او فسادونه به یې جوړول، او همدا وجه ده چې قرآنکریم ورته حماله الحطب ویلي دي.

اروی چې کله واوریدل قرآنکریم ددې او د میړه یې (ابو لهب) غندنه کړیده، نو پداسې حال کې جومات (مسجد الحرام) ته راغله چې یو موتی تیرې هم ورسره وې، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او ابوبکر (رضي الله عنه) د کعبې شریفې خوا ته ناست وو. کله چې ورنژدې شوه نو الله تعالی یې په سترگو پرده وړ واچوله او رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې نه لیده، ابوبکر (رضي الله عنه) ته یې وویل: ملگری دې چیرته دی؟ خبره شوې یم چې زما بدې یې بیان کړیده، قسم په خدای که مې ولید نو پدې تیرو به یې په ده خوله وللم! گوره، زه یوه شاعره یم، بیایې داسې وویل:

مذمما عصینا - و امره ایینا - و دینه قلینا^(۲)

موږ د مذمم (په بدو یاد شوي) نافرمانی کړې، د هغه مو نده منلې او د هغه دین مو د نفرت او حقارت له مخې پرېښی دی، دا خبره یې وکړه او ووتله. وروسته ابوبکر (رضي الله عنه) وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) آیا هغې ته ونه لیدلې؟ رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (ما رأتی، لقد أخذ الله بصرها عني). نه زه یې ونه لیدلم ځکه الله تعالی یې پر سترگو پرده واچوله^(۳). ابوبکر بزار دا کیسه رانقلوي او وايي: کله چې اروی راغله ابوبکر (رضي الله عنه) ته یې وویل: ستا ملگری زمونږ هجوه (بدې) ویلي ده. ابوبکر (رضي الله عنه) ځواب ورکړ، نه، قسم په الله هغه شعر نه وايي. ام جمیل ورته وویل: ته مصدق یې خبره دې د منلو ده.

ابو لهب سره لدې چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تره هم و او

(2). زیاتره مشرکینو به محمد (صلی الله علیه و سلم) د مذمم په نامه یادوه، د مذمم معنی د محمد د معنی بالکل مخالفه یعنی ضد ده.

(3). ابن هشام ۱/ ۳۳۵ - ۳۳۶.

گاونډی هم، خو بیا یې هم دا ټول ظلمونه ترسره کول. د ابو لهب کور د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له کور سره بالکل جوخت، څنگ په څنگ و، نوموړي به لکه د نورو مشرکینو په شان رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پخپل کور کې هم ضرر او اذیت رساوه. ابن اسحاق وايي: د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د گاونډیانو له جملې نه ابو لهب، حکم بن ابی العاص بن امیه، عقبه بن ابی معیط، عدي بن حمراء الثقفي، او ابن الاصداء الهذلي دومره شریر او خبیث وو چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې حتی پخپل کور کې هم له شره په امن نه و. دې شریرانو به په کور کې هم اذیت ورساوه، او لدې جملې نه یوازې حکم بن ابی العاص چې د اموي خلیفه مروان پلار و په اسلام مشرف شوی نور ټول مشرک مړه شويدي! د هغوی د اذیت رسولو یوه طریقه دا وه چې کله به رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لمونځ کاوه نو کوم یوه به یې د میړې پریوان ورباندې وراچاوه، او یا به چې کله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دیگ باندې کړی و، نو دوی به پریوان را واخیست او د دیگ پر سر به یې وراچاوه. بالاخره رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مجبور شو چې یوه پنايي جوړه کړي ترڅو د لمانځه په وخت کې د دوی له شره په امن وي. او کله به چې نوموړو مشرکینو پریوان او یا کثافت ورباندې وروچاوه، نو د الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به په یوه لرگي سره را پورته کړ، په دروازه کې به ودرید او فرمایل به یې: ای بني عبدمناف! دا څه ډول گاونډیتوب دی؟ بیا به یې پریوان ایسته وچاوه.^(۱)

عقبه بن ابی معیط پدې خباثت کې نور هم وړاندې تللی وو. بخاري شریف له عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) نه روایت کوي چې: یو ځل رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د کعبې شریفې خوا ته لمونځ کاوه، ابو جهل او ډله یې ناست وو، کوم یوه یې وویل: څوک به د بني فلان د اوبن لری او کولمې راوړي او کله چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په سجده څملي دا شیان یې په شا ورواچوي؟ پدې وخت کې تر ټولو بدبخته او خبیث سړی (عقبه بن ابی معیط) پاڅید هغه شیان یې راوړل او کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سر په سجده کینود هغه شیان یې ورباندې ورواچول. ابن مسعود (رضي الله عنه) وايي: ما کتل خو هیڅ مې هم له لاسه نه و پوره، ویل مې کاشکي مرستندوی مې درلودی، ابو جهل او ډلې

(۱). ابن هشام ۴۱۶/۸

یې خندل او له ډیرې خوشالی او غرور نه یو پر بل ورکړیدل یوې خوا بلې خواته اوړیدل، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همداسې سر په سجده پروت و ترڅو فاطمه (رضی الله عنها) راغله او هغه شیان یې ورنه ایسته کړل. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سر را اوچت کړ او درې ځله یې وفرمایل: ((اللهم عليك بقريش)) ای خدایه! له قريشو سره پوه شې، چاره یې وروکړې. په مشرکینو هم رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دې دعا اثر وکړ او ډیره سخته ورباندې تمامه شوه ځکه هغوی داسې باور درلود چې دلته دعاگانې قبلیږي. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بیا وفرمایل: ((اللهم عليك بأبي جهل، وعليك بعتبة بن ربيعة، وشيبة بن ربيعة، والوليد بن عتبة، وأميه بن خلف، وعقبة بن أبي معيط)) ای خدایه! ته د ابو جهل، عتبه بن ربيعه، شيبه بن ربيعه، وليد بن عتبه، اميه بن خلف او عقبه بن ابي معيط چاره ور وکړې. ابن مسعود (رضی الله عنه) وايي اووم نوم یې هم یاد کړ خو زما په یاد ندى. ابن مسعود بیا وايي: قسم په خدای دا ټول کسان چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې نومونه واخیستل د بدر په ورځ مې ولیدل چې ټول مړه او مردار پراته او په کنده کې غورځیدلي وو^(۱).

امیه بن خلف به چې کله رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ولید نو استهزاء به یې وریورې کوله، اشارې او سترگکونه به یې کول، نو د ده په هکله الله تعالی دا آیت را نازل کړ: ((وَيَلِّ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةً)) (الهمزة: ۱)

ابن هشام وايي: ((همزة)) هغه سپري ته ویل کیږي چې په بنکاره سره بل سپري کنځي، په سترگکونو او اشارو سره ملنډې ورباندې وهي، او ((لمزة)) هغه ته وايي چې په پټه سره د خلکو بد وايي او اذیت ورسوي.^(۲)

د امیه وروړ ابي بن خلف د عقبه بن ابي معيط ډیر نژدې ملگری و، یو ځل عقبه د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې کیناست او څه خبرې یې ورنه واوریدې، خو کله چې ابي بن خلف ورباندې خبر شو، نو عقبه یې ډیر بې زړه وباله، زیات یې تهدید کړ، او غوښتنه یې ورنه وکړه چې لاړ شي او رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورتف کړي. هغه خبیث هم همداسې وکړل، او ده

(۱) صحیح البخاري، کتاب الوضوء، باب اذا القي علي المصلي فذرا او جيفة، ۳۷/۱.

(۲) ابن هشام ۳۵۲/۱ - ۳۵۷.

پخپله یعنی ابی بن خلف یو وروست شوی هډوکی راواخیست، میده یې کړ او د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په طرف یې ورپو کړ.^(۱) اخنس بن شریق الشقفي به هم رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته زیات تکلیف او اذیت رساوه. قرآنکریم د نوموړي نهه هغه ناوړه صفتونه کړيدي چې دده حقیقي بڼه لوڅوي او فرمایي: (وَلَا تُطْعَمُ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ (۱۰) هَمَّازٍ مَشَاءٍ بَنَمِيمٍ (۱۱) مَنَاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ (۱۲) عَتَلٌ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيمٌ)) (القلم: ۱۰-۱۳) [نو ته خبره مه منه د هر ډیر قسم خوړونکي سپک عجیب ویونکي، تلونکي په چغلی سره، منع کوونکي د خیر، له حده تیریدونکي (په ظلم کې) ډیر گنهگار بدخوی، سخت ویونکي، وروسته له دې ټولو عیبو حرام زاده].

ابو جهل به کله نا کله د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې حاضریده او قرآنکریم به یې ورنه اوریده، خو ایمان به یې نه راوړ، نه به یې اطاعت کاوه، او نه به یې په زړه کې خوف او ویره پیدا کیدله، بلکه رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته به یې هر ډول زیان او تکلیف رساوه، خلک به یې د خدای له دین څخه منع کول، او بیا به یې پخپل دې باطل او ناروا کار فخر او ویاړ هم کاوه. قرآنکریم دده (ابوجهل) په هکله فرمایي:

(فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى) (القیامة: ۳۱)^(۲) [بیا یې یقین ونکړ (په مومن باندې) او نه یې لمونځ وکړ].

ابو جهل به تل ددې کوښښ کاوه چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له لمانځه نه منع کړي، یوه ورځ یې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ولید چې له مقام ابراهیم (علیه السلام) سره لمونځ کوي نو ورته ویې ویل: ای محمده! (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) آیا ته مې لدې کاره نه یې منع کړي؟ لدې سره یې اخطارونه او تهدیدونه هم شروع کړل. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم ورباندې په غوصه شو او کلک ځواب یې ورکړ، نو ده ورته وویل: ای محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په څه مې ویروي؟ پدې منطقه کې هیڅوک هم له ما نه زیات زور او ځواک نلري. پدې پسې الله تعالی دا آیت را نازل کړ: (فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ) (العلق: ۱۷)^(۳) [پس را ودې بولي اهل د مجلس خپل].

(۱). ابن هشام ۱/ ۳۲۱ - ۳۲۲.

(۲). في ظلال القرآن ۲۹ / ۲۱۲.

(۳). في ظلال القرآن ۳۰ / ۲۰۸.

په بل روایت کې راځي چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابو جهل تر غاړه راوښو او خوځاوه را خوځاوه یې او ورته فرمایل یې: ((أَوْلَى لَكَ فَأَوْلَى (۳۴) ثُمَّ أَوْلَى لَكَ فَأَوْلَى)) (القیامة: ۳۴-۳۵) [ورپ ده تا ته (ای کافر انسانه! هغه شی چې بد یې بولې سختي د مرک) پس ورپ ده (هغه شی چې بد یې بولې چې سختي د قبر ده) بیا ورپ ده تا لره هغه شی چې بد یې بولې چې سختي د ورځې د قیامت ده) پس ورپ ده (تا لره هغه شی چې بد یې بولې چې همیشه عذابیدل ستا په دوزخ کې).

دلته د خدای د بنمن (ابوجهل) ورته وویل: ای محمده! (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) آیا ته ما وپروې؟ قسم په خدای چې ته او ستا رب زما هیڅ هم نه شي کولی، زه ددې سیمې تر ټولو غوره او عزیز اوسیدونکی یم.^(۲)

په هر ترتیب ابو جهل له خپل ردالت او خباثت نه لاس وانخیست، بلکه لا پسې بدبخت شو. مسلم شریف له ابو هریره (رضي الله عنه) نه روایت کوي وایي: ابو جهل یو ځل د قریشو سردارانو ته وویل: آیا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ستاسې په وړاندې خپل مخ په خاورو کې ږدي؟ دوی ورته وویل: هو، نو ده وویل: په لات او عزى قسم یادوم که ما هغه پداسې حال (سجده) کې ولید، نو په غاړه به یې پل ورکېږدم او مخ به یې په خاورو ولږم. بیا وروسته کله چې ابو جهل ولید رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لمونځ ادا کوي هغه وروان شو او غوښتل یې چې پر مبارکه غاړه یې پل ورکېږدي، خو خلکو کتل چې بیرته په شا را روان دی او لاسونه یې داسې مخې ته نیولي چې ته به وایې له څه شي نه د ځان دفاع کوي، خلکو ورته وویل: ابو الحکمه! څه خبره ده؟ ده وویل: زما او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر منځ د اور یوه کنده ده، او هغه وزرې لرونکي! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایي: (لو دنا منی لاختطفته الملائكة عضواً عضواً). [که چېرې ابو جهل ماته را نژدې شوی وای، نو ملائکو به ټوټه ټوټه کړی وای].^(۳) دا هغه ظلمونه وو چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حق کې ترسره کیدل، هغه رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې د ټولو په وړاندې عزیز او قدرمن و، او د ابو طالب چې د مکې ډیر محترم او مخور شخصیت و تایید او ملاتړ هم ورسره و، نو ویلی شو هغه ظلمونه چې مشرکانو په نورو اصحابو (رضي الله عنهم) خصوصاً هغو

(۲). في ظلال القرآن ۲۹/ ۳۱۲.

(۳). رواه مسلم.

بې وزله او بې کسه کسانو باندې راوستلي و لدې نه خو چنده سخت او دردوونکي وو. د هرې قبيلې مشرکانو به د خپلې قبيلې مسلمان غړي په ډول ډول عذابونو تعذيبول، او که څوک داسې مسلمان به پيدا شو چې دلته به يې خپل خپلوان نه درلودل بې کسه او بې وطنه به و، نو د قريشو سردارانو به داسې ظلمونه ورباندې کول چې وجدان يې له ياد نه شرميرې.

ابو جهل به چې خبر شو فلانی سړی مسلمان شويدي، نو که هغه به د مقام او شرف خاوند و د تهديد او اخطار لاره به يې ورسره نيوله، او پدې به يې ويراوه که له اسلام نه وانه وړي نو د ځاني او مالي زيان انتظار دې باسي، او که به دا نوی مسلمان کمزوری او بې وسه و، نو بيا به يې تر متروکو لاندې نيوه او واهه به يې، او د وهلو ټکولو له لاری به يې د هغه د بې لاری او ارتداد کوښښ او هڅې کولې^(۱). او همدا راز نور خلک به يې هم د هغه په خلاف را پاڅول.

د حضرت عثمان بن عفان (رضي الله عنه) تره به هغه د کجورو په پوزي کې نغښت او بيا به يې له لاندې نه دويه ور پسې لگوله دودونه (لوگي) به يې ورته جوړول.^(۲) د مصعب بن عمير (رضي الله عنه) مور چې کله د خپل زوی له اسلام راوړلو نه خبرېږي، نو خپل هغه نازولی او په نعمتونو کې پټ زوی له کوره شپي او دومره لوږه او تنده ورباندې راولي چې هغه نرمه خرمن يې وچېږي، درز، درز چوي، او بدن يې لکه د مار په شان پټوکی (پوستکي) اچوي.^(۳)

بلال بن رباح (رضي الله عنه) چې د اميه بن خلف الجمحي غلام و کله چې په اسلام مشرف شو، نو اميه بن خلف به يې په غاړه کې پرې وراچاوه او هلکانو ته به يې په لاس ورکړ چې د مکې په غرونو کې يې تاو راتاو کړي. پرې به يې غاړه ووهله، اميه به په ډير شدت سره راکاږه او په لرگي به يې واهه، سره لمرته به يې کيناوه، سخته لوږه به يې ورباندې راوستله، او په ټکنده غرمه کې به يې په سرو شگو کې ځملاوه او په سينه به يې لويه تېره ورايښودله او ورته ويل به يې: قسم په الله چې همداسې به پروت وي تر څو يا ومري او يا په محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) باندې کافر شي او د لات او عزی عبادت وکړي خو بلال (رضي الله عنه) به په همدې سخت حالت کې ويل: احد، احد (الله يو دی، الله يو دی) تر څو يوه ورځ ابوبکر (رضي الله عنه) تيریده او بلال (رضي الله عنه) يې په همدې حالت کې وليد، نو يې هغه په يوه تور غلام، او

(۱). ابن هشام ۳۲۰/۸.

(۲). رحمة للعالمين ۵۷/۸.

(۳). رحمة للعالمين ۵۸/۸. تلقیح فہوم اهل الاثر ص ۲۰.

په بل روایت د سپینو زرو په اوو یا پنځو اوقیو یعنی دوه سوه اتیا درهمه چې له یو کیلو نه زیات سپین زر کیږي او په بل روایت په دوه سوه درهمه چې (۷۳۵) گرامه سپین زر کیږي، ورنه واخیست او آزاد یې کړي.^(۱)

عمار بن یاسر (رضي الله عنهما) چې د بني مخزوم غلام و، ده، مور او پلاریې چې کله ایمان راوړ، نو مشرکانو خصوصاً ابو جهل به هغوی په ټکنده غرمه کې له کوره ایستل او په سرو شگو به یې تعذیبول. یوه ورځ رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تیریده او دوی هملته په عذاب او خور کې وو، نو د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: ((صبرا آل یاسر! فإن موعدکم الجنة)) ای د یاسر اولادې صبر کوئ، ستاسې ځای جنت دی. یاسر د همدې تعذیبونو په نتیجه کې مړ شو، سمیه (د عمار مور) هم د ابو جهل له خوا په فرج کې په نیزه ووهل شوه او په شهادت ورسیده، پدې ترتیب سره نوموړې د اسلام لومړنۍ شهیده شمیرل کیږي. په عمار یې تکلیفونه او عذابونه نور هم زیات کړل، کله به یې سره لمر ته دراوه، او کله به یې پر سینه سرې تیرې ورايښودلې او کله به یې په اوبو کې اچاوه او ورته ویل به یې تر هغې دې نه پرېږدو تر څو محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته بد ونه وایي، او د لات او عزی ستاینه او په غوره والي یې اعتراف ونکړي! عمار (رضي الله عنه) مجبور شو چې په خوله دا ورسره ومني، خو وروسته په ژړا د رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او عذرونه یې ورته وړاندې کول، نو الله تعالی دا آیت شریف را نازل کړي.^(۲)

((مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ...)) (النحل: ۱۰۶)

[هر څوک چې کافر شو پر الله وروسته له ایمان راوړلو (نو پرې غضب دی د الله) مگر هغه څوک چې زور پرې وکړی شو (او مجبوراً یې د کفر کلمه وویل) حال دا چې زړه دده آرام نیوونکی دی په ایمان سره.]

ابو فکیهه چې نوم یې افلح و د بني عبدالدار غلام و، هغوی به یې پښه په رسی ترله او بیا به یې په ځمکه راکشاوه.^(۱)

(۱). رحمة للعالمین ۵۷/۱. تلقیح الفهوم ص ۲۱. ابن هشام ۳۱۷/۱ - ۳۱۸.

(۲). ابن هشام ۳۱۹/۱ - ۳۲۰، فقه السیرة لمحمد الغزالي ص ۸۲، همدا راز عوفي هم له ابن عباس نه ددې یوه

برخه روایت کړیده. د الشیخ عبدالله مختصر السیرة ص (۵۳) ته مراجعه وکړه.

(۱). رحمة للعالمین ۵۷/۱. من اعجاز التنزیل ص ۵۳.

خباښ بن الارت چې د انمار بنت سباع الخزاعيه غلام و هم د مشرکينو له خوا په ډول ډول رپړونو رپړولی شویدی، د سر له وينستانو به يې رانيوه او راکشاهه به يې، ورمير به يې ورتاواوه ډير ځله به يې په سرو سکروتو ځملاوه او د پاسه به يې تيرې ورباندې ايښودلې چې راپورته نه شي.^(۲)

زبیره، نهديه او لور يې او ام عبيس هغه وينځې وې چې اسلام يې راوړی و، او د اسلام پخاطر يې د مشرکينو له خوا ډير زيات تکليفونه او رپړونه گاللي دي. د بني عدي قبيلې د بني مومل کورنۍ يوې وينځې اسلام راوړ، نو عمر (رضي الله عنه) چې هغه وخت مشرک و همغه وينځه تر هغې ووهله چې ښه ستړی شو او ويې ويل: که ستړی شوی نه وای، نو ووهله به مې پسې^(۳). بيا ابوبکر صديق (رضي الله عنه) دغه وينځې واخيستلې او آزادې يې کړې، لکه څرنگه يې چې بلال او عامر بن فهيره اخستي او آزاد کړي وو.^(۴)

مشرکينو به ځينې اصحاب (رضي الله عنهم) د اوبن او يا غوايه په څرمنه کې نغبتل او بيا به يې سره لمر ته اچول، ځينې نورو ته به يې د اوسپنې زغري وراغوستې او پر سرو تيرو به يې ځملول.^(۵)

هغه کسان چې د الله تعالی په لار کې رپړدلي او ځوريدلي ډير دي، خو په لنډه توگه دا ويلى شو هر چا به چې ايمان راوړ که مشرکان به ورباندې خبر شول، نو په ارام به يې نه پريښود او ډير عذابونه به يې ورباندې راوستل.

دارالارقم (د ارقم کور)

د مشرکينو ددې شکنجو او فشارونو په مقابل کې د حکمت تقاضا او غوښتنه دا وه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته هدايت ورکړي خپل اسلام پټ وساتي. همدا راز له هغوی سره خپل لیده کاته هم په پټه تر سره کړي، ځکه هغه پدې پوهیده که چېرې په ښکاره توگه سره غوندې شي نو

(۲) نفس المصدر ۵۷/۱. تليح فهم اهل الاثر ص ۲۰.

(۳) رحمة للعالمين ۵۷/۱، ابن هشام ۳۱۹/۱.

(۴) ابن هشام ۳۱۸/۱ - ۳۱۹.

(۵) رحمة للعالمين ۵۸/۱.

مشرکان به مخالفت کوي او پرې به نږدې چې د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل اصحاب وروزي، د الله کتاب او حکم ورزده کړي. او دا هم کیدای شوای چې دا بنکاره غونډې د دواړو ډلو تر منځ د تصادم او ټکر سبب شوی وای، لکه څرنګه چې د نبوت په څلورم کال همداسې یوه پېښه وشوه. پېښه داسې وه چې اصحاب (رضي الله عنهم) به په یوه خوږ کې سره راټولیدل او هلته به یې په پټه لمونځونه کول، یوه ورځ مشرکینو ولیدل نو بد رد یې ورته وویل او بالاخره یې ترمنځ جګړه ونښته، سعد بن ابی وقاص (رضي الله عنه) یو سړی وواژه او وینې یې پرې راماتې کړې او دا په اسلامي تاریخ کې لومړۍ پېښه وه چې وینې پکې تویې شوې.^(۱)

څرګنده ده که چېرې دغه ډول ټکرونه په پرله پسې او مکرر ډول پېښ شوي وای نو دا به حتماً د مسلمانانو د ورکې او تباھۍ سبب کیدل. نو د حکمت غوښتنه دا وه چې اصحاب (رضي الله عنهم) خپل اسلام، عبادت، دعوت او غونډې پټې وساتي. خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به پخپله عبادت په ډاګه تر سره کاوه، او خپل دعوت به یې هم په بنکاره توګه مشرکینو ته اعلانوه، که څه هم له اصحابو (رضي الله عنهم) سره به یې لیده کاته په پټه و، او دا هم د اسلام او مسلمانانو د مصلحت پخاطر.

او څرنګه چې د ارقم بن ارقم المخزومي کور د صفا پر غونډۍ او د مشرکینو له نظر نه ګوښه پروت و، نو رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همدغه ځای له مسلمانانو سره د غونډو لپاره مناسب وپاله او د نبوت له پنځم کال نه یې همدا کور د خپل دعوت مرکز وټاکه.^(۲)

حبشې ته لومړنی هجرت

په مسلمانانو باندې د مشرکینو ظلمونه د نبوت د څلورم کال په منځنۍ او یا آخړینۍ برخه کې پیل شول، دغه ظلمونه په لومړي سر کې لږ خو ورځ په ورځ مخ په زیاتیدو وو تر څو چې د پنځم کال په نیمايي کې خپل اوج ته ورسیدل. مسلمانان دومره په تنګ شول چې نور یې په مکه کې ټیګان نه شوی کولی، او پدې فکر کې وو چې لدې عذاب

(۱). ابن هشام ۲۲۳/۱. مختصر سیرة الرسول لمحمد بن عبدالوهاب ص ۲۰.

(۲). نفس الصدر الاخير ص ۲۱.

نه څه ډول ځانونه خلاص کړي. په همدې سختو شپو او ورځو کې د کھف سورت رانازل شو، دې سورت د مشرکینو هغه پوښتنې ځواب کړې چې له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې کړې وې، خو ددې تر څنګ یې درې داسې کیسې هم بیان کړې چې په هره یوه کې د مسلمانانو لپاره ښکاره هدايات او لارښوونې دي. د اصحاب الکھف کیسه دا په ګوته کوي چې کله مسلمانان د دین له پلوه له خطر سره مخ شي نو باید په الله باندې په توکل سره د کفر او ظلم له مرکز نه د امن ځای ته هجرت وکړي، الله تعالی فرمایي:

((وَإِذْ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأْوُوا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مَرْفَقًا)) (الکھف: ۱۶) [او کله چې په تنګ شوی تاسې له دغو مشرکانو او له هغو (بتانو) چې عبادت یې کوي دوی بې له الله نه، نو ځای ونیسئ هغه غارته (او دیره شی پکې) خپور به کړي تاسې ته رب د تاسې له رحمته خپل او تیار به کړي تاسې ته له کار ستاسې اسباب د گزران (او خوشالی).]

د حضرت خضر او موسی (علیه السلام) کیسه دا ښيي چې د حالاتو او واقعاتو نتیجه او پای تل داسې نه وي لکه څرنگه چې په ظاهره معلومیږي، بلکه ډیر ځله داسې کیږي چې د پېښو او حالاتو نتیجه د ظاهري شکل بالکل مخالفه او برعکس وي، او دا دې ته اشاره کوي چې دا د مسلمانانو او مشرکینو ترمنځ پیل شوي جګړه به بالکل د اوسنۍ ظاهري ښې په خلاف وي، پدې معنی چې همدا مشرکین او ظالمان به چې اوس یې د مسلمانانو په خلاف جګړه پیل کړې، که چېرې اسلام را نه وړي، حتماً به د همدې مظلومو مسلمانانو په وړاندې له ماتې او رسوايي سره مخ کیږي.

د ذوالقرنین کیسه دا ثابتوي چې ځمکه د الله تعالی ده هر چا ته چې وغواړي همغه ته یې په میراث ورکوي، او همدا راز دا په ګوته کوي چې بری او نیکبختي په ایمان کې ده، نه په کفر کې، او بله دا چې الله تعالی همیشه د خپلو مظلومو بندګانو د مرستې او د زمانې د یاجوج او ماجوج له شر نه د هغوی د نجات لپاره خپل ځنې بندګان رالېږي. دا کیسه دا هم ښيي چې د ځمکې د واکدارۍ تر ټولو مستحق خلک د الله تعالی صالح بندګان دي.

پدې پسې بیا د ((الزمر)) سورت را نازل شول، دا سورت د هجرت پلوه اشاره کوي او دا اعلانوي چې د الله تعالی ځمکه ډیره پراخه ده، قرآنکریم فرمایي: ((لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ)) (الزمر: ۱۰). [شته هغو کسانو ته چې نیکي یې کړیده په دغه دنیا کې (په طاعت سره)

نیکی (په آخرت کې چې جنت او رضوان دی) او ځمکه د الله ارته ده، بیشکه همدا خبره ده پوره ورکولی شي صابرانو ته اجر (ثواب) د دوی بې حساب (ډیر زیات). [رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبر و چې د حبشې پاچا اصحمه (النجاشي) یو عادل سړی دی، او په پاچاهۍ کې یې ظلم او زیاتۍ نشته، نو یې مسلمانانو ته امر وکړ چې حبشې ته هجرت وکړي.]

پدې ترتیب سره د نبوت په پنځم کال د رجب په میاشت کې د اصحابو (رضي الله عنهم) لومړنۍ ډلې چې دوولس سړي او څلور بنځې پکې وې د عثمان بن عفان (رضي الله عنه) تر مشرۍ لاندې حبشې ته هجرت وکړ. له عثمان (رضي الله عنه) سره یې بی بی چې د رسول کریم (صلی الله علیه وسلم) لور وه او حضرت رقیه (رضي الله عنها) نومیده هم ملګرې وه. رسول اکرم (صلی الله علیه وسلم) ددې دواړو په هکله فرمایلي: ((إِنَّمَا أَوْلَ بَيْتِ هَاجِرٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بَعْدَ إِبْرَاهِيمَ وَ لُوطَ (عَلَيْهِمَا السَّلَامُ))^(۱)

یعنی: له ابراهیم او لوط (عليهما السلام) وروسته دوی دواړه (عثمان او رقیه رضي الله عنهما) لومړنۍ کورنۍ ده چې د الله په لاره کې هجرت کوي. نوموړي مهاجرین ددې پخاطر چې قریش ورباندې خبر نشي د شپې په تیاره کې په پټه سره له مکې نه ووتل او د الشعیبه نومې بندرګاه په لور لاړل، هلته ورته خدای دوی تجارتی کښتۍ برابرې کړې او حبشې ته یې یووړل. قریش چې ورباندې خبر شول ورپسې ووتل، خو هغه وخت بندر ته ورسیدل چې هغوی مخکې په خیر او سلامتی سره تللي وو. پدې ډول سره نوموړي مسلمانان حبشې ته لاړل او هلته یې د امن ژوند پیل کړ.^(۲)

د همدې کال د رمضان په میاشت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حرم ته لاړ، چېرته چې د قریشو یو زیات شمیر مشران او لویان موجود وو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پاڅید او په ناڅاپي توګه یې د (النجم) سورت تلاوت کړ، پداسې حال کې چې دې کفارو مخکې لدینه د الله تعالی کلام نه و اوریدلی، ځکه د هغوی اسلوب او لاره داسې وه چې قرآنکریم ته به یې غوږ نه نیوه، او یو بل ته به یې توصیه کوله چې د الله تعالی کلام وانه وري، قرآنکریم د دوی دې کارته اشاره کوي او فرمایي: ((وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ

(۱) مختصر سیرة الرسول للشيخ عبداللہ النجدي ص ۹۲ - ۹۳. زاد المعاد ۲۴/۸. رحمة للعالمين ۲۱/۸.

(۲) رحمة للعالمين ۲۱/۸. زاد المعاد ۲۴/۸.

لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ)) (فصلت: ۲۶) [او وايي هغه کسان چې کافران شويدي په وخت د قرائت (د قرآن) چې مه اورئ دغه قرآن (چې محمد يې لولي) او شور ما شور واچوئ (په وخت د لوستلو د) ده کې بنایي چې تاسې غالب شئ (پرې اوله تبلیغې يې ساکت کړئ).]

خو دلته چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قرآن کریم دا سورت ورته تلاوت کړ، او د الله تعالی هغه اوچت، ښکلی او عظیم کلام يې ور واوراوه چې انساني ذهن او ژبه يې له بیان نه عاجز دي، نو د مشرکینو حالت یو ځل بدل شو، پخواني وصیتونه يې هیر کړل، ټولو په ډیر دقت قرآن کریم اوریدو، یوازې همدې ته غوږ وو، نور هر څه ورنه هیر شول، تر دې چې ددې سورت وروستي آیتونه يې ورته تلاوت کړل هغه چې لهجه يې دومره تنده او سخته ده چې زړونه ويلې کوي، او کله يې چې دا آیت ((فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا)) (النجم: ۶۲) [پس سجده کوی تاسې (خاص) الله ته او عبادت کوی د هم دغه (الله جل جلاله) نه د نورو] تلاوت کړ او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سجده وکړه، نو یو ځل ټول په سجده پریوتل، ځکه د حق قوت د هغوی عناد، کبر او باطل له مینځه یووړ او ټول د خدای په وړاندې سر په سجده شول.^(۱) خو کله چې متوجه شول چې د الله تعالی کلام د هغوی حالت بدل کړی، او هغه څه يې پخپله وکړل چې د له مینځه وړلو پخاطر يې خپل ټول توان په کار اچولی و، او ددې تر څنگ هغو مشرکینو چې پدې مجلس کې حاضر نه وو دغه سجده کونکي مشرکین ډیر ورتل، پرې او ملامتي يې ورباندې اچوله، نو له همدې ځایه وه چې هغوی په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پورې دروغ وټرل او داسې افتراء يې جوړه کړه چې گویا رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغوی د بتانو ستاینه وکړه او داسې يې وویل: ((تلك الغرائق العلی، و إن شفاعتھن لترتجی)) [دا اوچت دیوان دي، چې د شفاعت هیله او امید يې کیږی]. دوی دا دروغ او افتراء ددې پخاطر جوړ کړل تر څو خپله هغه سجده توجیه کړي چې له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یو ځای يې کړې وه او تر څو دا د هغې په هکله د عذر او دلیل په توګه وړاندې کړي. او دا څه نوې او عجیبه خبره نه وه چې هغوی کړې وه

(۱). امام بخاري ددې سجدې کیسه په لنډه توګه له ابن مسعود او ابن عباس (رضي الله عنھم) نه روایت کړی. د معلوماتو لپاره د باب سجدة النجم او باب سجود المسلمین و المشرکین ۱/۱۴۲ او باب ما لقي النبي (صلی الله علیه و سلم) و اصحابه من المشرکین بمکة. ۱/۵۴۳ وګوره.

بلکه هغوی به تل همداسې دروغ او افتراگانې جوړولې.^(۱) دغه خبر په نیمګړې توګه په حبشه کې مهاجرینو ته ورسید، د پېښې له واقعیت او حقیقت نه پوره خبر نه وو، داسې یې واوریدل چې ګویا قریشو اسلام راوړی، نو د همدې کال د شوال په میاشت کې بیرته مکې ته راستانه شول، خو کله چې مکې ته را لږه شول او د موضوع په حقیقت خبر شول نو ځنې یې بیرته حبشې ته ورګرځیدل، او نور یې یا په پټه توګه او یا د کوم چا په ضمانت او تړون مکې ته ننوتل.^(۲)

حبشې ته دوهم هجرت

وروسته قریشو په همدوی (له حبشې نه بیرته راغلیو) او ټولو مسلمانانو باندې خپل ظلمونه څو چنده کړل. مشرکینو دا هم نه شوای زغملای چې مسلمانان دې د نجاشي په پاچاهۍ کې د امن ژوند ولري، دا ډیره سخته ورباندې تمامیدله. او چې پر مسلمانانو یې ظلمونه زیات شول نو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لازمه ولیده چې یو ځل بیا خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته حبشې ته د هجرت امر وکړي، خو دا دوهم هجرت مشکل و، ځکه قریش ورته بیدار او تیار وو کونښن یې وکړ چې دا هجرت ناکام کړي، خو الله تعالی مسلمانانو ته لاره اواره کړه او د نجاشي وطن ته ورسیدل.

دا ځل مهاجرین دري اتیا (۸۳) سړي (که عمار هم ورسره وشمیرل شي، ځکه پدې هکله اختلاف دی چې آیا عمار هم ورسره واو که نه) اتلس (۱۸) یا (۱۹) نولس ښځې وې.^(۳)

علامه محمد سلیمان منصور پوري لومړنی شمیره تاییدوي او په ټینګار سره وايي چې پدې هجرت کې د ښځو شمیره اتلس وه.^(۱)

په حبشه کې د مهاجرینو په خلاف د قریشو توطئه

(۱) تفهيم القرآن ۱۸۸/۵. محدثین هم همدا توجیه تاییدوي.

(۲) نفس المصدر (تفهيم القرآن) ۱۸۸/۵. زاد المعاد ۲۴/۱، ۲۴/۲. ابن هشام ۳۲۴/۱.

(۳) زاد المعاد ۲۴/۱. رحمة للعالمين ۲۱/۱.

¹ نفس المصدر الاخير «رحمة للعالمين».

مشركينو دا نشوای زغملای چې مسلمانان دې په امن ژوند وكړي، او هلته حبشه كې دې همداسې په امن پاتې شي، نو يې عمرو بن العاص او عبدالله بن ابي رييعه چې دواړه ډير پوه او ځيرك سړي وو حبشي ته واستول. د نجاشي او د هغه د درباريانو لپاره يې ډيرې قيمتي تحفې هم وركړې. نوموړو د نجاشي درباريانو ته هغه تحفې وړاندې كړې او ټول هغه دلايل يې وروښوول چې بايد مسلمانان ورباندې وشړل شي. او كله چې درباريان پدې راضي شول چې نجاشي ته به د مسلمانانو د شړلو مشوره وركوي، نو دوی دواړه نجاشي ته وروړاندې شول، تحفې يې وركړې او ورته وېيل:

اې پاچا! ستا وطن ته داسې څو كم عقله ځوانان راغلي دي، چې د خپل قوم دين يې پريښی او ستا دين يې هم ندى منلی، د ځان لپاره يې يو نوی دين غوره كړی، دا داسې يو دين دی چې نه يې مونږ پيژنو او نه تاسې، نو اوس د هغوی پلرونو، ترانو، خپلوانو او د قوم مشرانو مونږ تا ته راليرلي يو چې هغوی بيرته ورواستوی (لدې ځای نه يې وباسې)، ځكه هغوی د دوی په احوال ښه خبر دي، د دوی عيبونه ښه ورته معلوم دي او پدې هكله يې ملامت كړي او رټلي هم دي.

درباريانو هم ورته وويل: زمونږ پاچا! دوی رښتيا وايي، هغوی (مهاجرين) دې دواړو ته وسپاره تر څو خپل وطن او قوم ته يې بوزي.

خو نجاشي وغوښتل چې د مسئلې په ټولو اړخونو ځان پوه كړي او له دواړو خواوو نه دلايل واوري. مسلمانان يې راوغوښتل، هغوی پدې اتفاق كړی و چې رښتيا به وايي نور كه هر څه پيښيرې پيښ دي شي. او كله چې دربار ته راغلل، نجاشي ورته وويل: دا كوم دين دی چې په هغه سره مو خپل قوم پرې ايښی، زما او يا لدې موجوده اديانو نه بل كوم دين مو هم ندى منلی؟

په ځواب كې جعفر بن ابي طالب (رضي الله عنه) د مسلمانانو په نمايندگۍ وويل: اې پاچا! مونږ د جاهليت په تيارو كې ژوند كاوه، د بتانو عبادت به مو كاوه او مردارې به مو خورلې، فساد او فحشاء عموميت درلود د خپلوۍ اړيكې به مو شلولې، د گاونډيتوب حقوق مو نه مراعاتول، د زور خاوندانو به د بې وزله خلكو وينې زبښلې. مونږ په همداسې يوه حالت كې وو چې الله تعالى زمونږ له مينځ نه رسول راته راواستاوه، داسې رسول چې مونږ يې د توحيد او د يوه خدای د عبادت په لور دعوت كړو، او دا يې راته وښوول چې د توحيد لاره غوره كړو، د تيرو او بتانو عبادت چې مونږ او زمونږ پلرونو به كاوه پرېږدو. نوموړی (رسول الله صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مونږ ته دا امر كړی چې رښتيا به وايو، امانت به ساتو، د خپلوۍ اړيكې به تينگې او مضبوطه وو، له گاونډيانو سره به نيكي كوو، له وينې تويولو او محارمو نه

به ځان ساتو. له هر ډول فساد او فحشاء، دروغو، د یتیم له مال خوړلو، په پاک لمنو بنځو پسې له تور او تهمت ویلو نه یې په کلکه منع کړي یو. او دا امر یې راته کړی چې یوازې د یوه الله عبادت به کوو، له هغه سره به شریک نه نیسو. د لمانځه او روزې امر یې راته کړی، او داسې نور اسلامي امور یې ورته یاد کړل زیاته یې کړه:

نو مونږ هم د هغه خبره ومنله او ایمان مو ورباندې راوړ، او هغه دین مو ومانه چې د الله تعالی له لوري نه یې راته راوړی دی. د یوه الله عبادت مو پیل کړ، هیڅ شریک نه ورسره نیسو، څه یې چې حرام کړي هغه حرام او څه یې چې روا بللي هغه روا شمیرو. او همدا وجه وه چې زمونږ قوم پر مونږ ظلمونه پیل کړل، ډیر یې وکړولو تر څو د الله تعالی له عبادت نه مو واړوي، او بیرته د بتانو عبادت پیل کړو او بیرته هماغه خباثت او جاهلیت ته وگرځو. هغوی په مونږ هر ډول ظلمونه وکړل، مونږ یې نه پرینودو چې خپل دیني شعائر ادا کړو، مونږ یې له خپل دین نه منعې کولو، نو مجبور شو چې خپل وطن پرېږدو او ستا وطن ته راشو، مونږ ته غوره کړی یې، او ستا گاونډیتوب مو اختیار کړی، او دا هیله لرو چې ستا په پاچاهۍ کې په مونږ ظلم ونشي.

نجاشي ورته وویل له هغه څه نه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالی له لوري راوړي، څه شی درسره شته؟

جعفر (رضي الله عنه) ورته وویل: هو. نجاشي ورته وویل: نو راته ویی لوله. جعفر (رضي الله عنه) د (کهیصص) د پیل څو آیتونه ورته تلاوت کړل. نجاشي دومره وژړل چې بیره یې لمده شوه، اساقفه (دیني عالمانو) هم د قرآنکریم په اوریدو سره وژړل. بیا نجاشي ورته وویل: قسم په خدای چې دا او هغه څه چې حضرت عیسی (علیه السلام) راوړي دواړه له یوې منبعې نه سر چینه اخلي. بیا یې عمرو بن العاص او عبدالله بن ابي ربیعته ته په خطاب سره وویل: چې لار شئ قسم په خدای چې دوی به تاسې ته ونه سپارم. نو هغوی دواړه له نجاشي نه راووتل. بیا عمرو بن العاص خپل ملگري عبدالله بن ابي ربیعته ته وویل: سبا به زه ورسره گورم، داسې کار به پرې وکړم چې دوی به هم حیران شي بیخې به یې ورباندې ورک کړم. عبدالله بن ربیعته ورته وویل: نه، داسې مه کوه، ځکه هغوی هم خپلوان لري، که څه هم له مونږ سره مخالف دي. خو عمرو بن العاص پخپل نظر ټینګار کاوه او د عبدالله خبره یې ونه منله.

په سبا یې نجاشي ته وویل: ای پاچا! آیا ته خبر یې چې دا خلک (مهاجرین) د عیسی (علیه السلام) په هکله څه وايي؟ نجاشي هغوی راوغوښتل چې پوښتنه ورنه وکړي چې د عیسی (علیه السلام) په هکله څه عقیده لري؟ هغوی لومړی وویریدل خو بیا یې

په رښتیا ویلو اتفاق وکړ، او دربار ته ورغلل. نجاشي ورنه پوښتنه وکړه. جعفر (رضي الله عنه) ورته وویل: مونږ د عیسی (علیه السلام) په هکله هغه څه وایو چې زمونږ نبي (علیه السلام) راته راوړي دي، مونږ وایو چې عیسی (علیه السلام) د الله بنده، د الله رسول او د الله روح او هغه کلمه ده چې پاک لمنې او پیغلې مریمې ته یې القاء کړې وه. ددې خبرې په اوریدو سره نجاشي له ځمکې نه یو ډکي را اوچت کړ او ویې ویل: قسم په خدای چې عیسی (علیه السلام) لدینه چې تاسې وویل ددې ډکي په اندازه هم اخوا دیخوا ندی. درباریان یې وپښیدل او وځمبیدل، نجاشي ورته وویل: که تاسې هر څو وپښیرئ خبره همداسې ده.

بیا یې مسلمانانو ته وویل: ځی، تاسې زما په ملک کې په امن یې، که چا درته بد وویل، جریمه به شي، درې ځله یې دا خبره وکړه، زیاته یې کړه، که څوک راته د سرو زرو غرونه هم راکړي له تاسو نه کوم یوه ته به تکلیف او اذیت رسولو ته زړه ښه نکړم. بیا یې خپلو کسانو ته امر وکړ چې ددې دواړو تحفې بیرته ورکړي، زه ورته څه اړه نلرم، قسم په خدای، الله تعالی چې کله ماته خپله پاچایي بیرته راکړې نو رشوت یې ندی رانه اخیستی، تر څو زه پدې لاره کې رشوت واخلم، همدارنگه الله تعالی زما په هکله د خلکو خبرې ندي منلې چې اوس زه د الله تعالی په هکله د خلکو خبرې ومنم. ددې کیسی روایت کوونکې ام سلمه (رضي الله عنها) وایي: هغوی دواړه له خپلو تحفو سره په ډیر شرم او خجالت سره راووتل، او مونږ هملته په همغه غوره ځای او له غوره ګاونډي سره پاتې شوو.^(۱)

دا د ابن اسحاق روایت دی نور وایي چې عمرو بن العاص نجاشي ته له بدر نه وروسته ورغلی و، ځنې نور وایي چې عمرو بن العاص دوه ځله حبشې ته ورغلی و.^(۲) خو هغه روایتونه چې وایي عمرو بن العاص دوه ځله حبشې ته ورغلی و، دوی په دوهم ځل ورتګ کې تقریباً هماغه سوال او ځواب رانقلوي کوم چې په لومړي ځل کې د جعفر (رضي الله عنه) او نجاشي تر مینځه شوی او ابن اسحاق رانقل کړی دی. او بله دا چې د همدې سوال او ځواب موضوع او مطلب پدې دلالت کوي چې دا مناقشه د نجاشي په وړاندې په لومړنۍ مرافعه کې تر سره شوې وه.

د مشرکینو دا توطئه شنډه شوه، مکر او فریب یې ونه چلیده، او پدې پوه شول چې د خپلو پولو نه اخوا د دوی مکرونه اغیزه نلري، نو په بل فکر کې شول، او بالاخره دې نتیجې ته ورسیدل چې ددې مشکل حل دا دی چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و

(۱). ابن هشام (لنډیز) ۱/ ۳۸۴ تر ۳۲۸.

(۲). مختصر سیرة الرسول للشیخ عبدالله النجدي ص ۹۲ - ۹۸.

صحابه و سلم) له خپل دعوت نه واړوي او که نه اعدام یې کړي، خو پدې لاره کې ستر خنډ ابو طالب و ځکه هغه د خپل وراره ترخوا ولاړ و او د مشرکینو له ظلمونو نه یې خوندي ساته، نو مشرکینو تصمیم ونيو چې پدې هکله له ابو طالب سره مقابله وکړي.

قریش ابو طالب تهديدوي

د قریشو مشران او مخور خلک ابو طالب ته ورغلل او ورته ویې ویل: ای ابو طالبه! ته زموږ یو شریف مشر یې، په ډیر اهمیت درته قایل یو، موږ درنه غوښتي و چې خپل وراره لدې دعوت نه منع کړي خو تا هغه منع نکړ، نو موږ نور دا نه شو زغملای چې زموږ پلرونو ته دې بد رد وویل شي، زموږ په عقلونو پورې دې ملنډې ووهل شي، او زموږ معبودان دې توهین او ورتل شي او خبرې دې ورپسې وشي، ستا خوبه وراره دې لدې کار نه اړوي او یا زموږ سره مخامخ جگړه اعلانوي ترڅو چې یو طرف تباه او مسئله هواره شي.

په ابو طالب باندې دا تهديد او اخطار سخت تمام شو، خپل وراره حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې راوغوښت او ورته ویی ویل: وراره! ستا د قوم خلک راته راغلي وو، داسې خبرې یې راته وکړې، نو لږ زما او د خپل ژوند خیال وساته، او ما په داسې څه مه مجبوره وه چې له وسه مې اوچت وي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) گومان وکړ لکه چې تره یې هم د ده مرسته پرېښوده نور کومک نه ورسره کوي، نو ویی فرمایل: ((یا عم، و الله لو وضعوا الشمس في يميني و القمر في يساري على أن أترك هذا الأمر - حتی يظهره الله أو أهلك فيه ما ترکته) ای تره! قسم په خدای که هغوی لمر راته په بني لاس او سپوږمۍ راته په چپ لاس کې راکړي چې دا کار پرېږدم، خو زه به دا کار (دعوت) تر هغې پورې پرې نه ږدم چې یا یې الله تعالی بریالی کړي او یا یې زه په لاره کې ووژل شم. دا خبره یې وکړه له سترگو یې اوبښکې روانې شوې او پاڅید. ابو طالب غږ پسې وکړ، هغه مخ ورته راواړوه، نو ده ورته وویل: وراره! ورځه څه دې چې زړه وي هماغه وایه، قسم په الله چې له مرستې به دې لاس وانخلم او نه به دې چاته پرېږدم^(۱). او بیایې دا شعر ووايه:

والله لن يصلوا إليك بجمعهم
حتى أوسد في التراب دفينا

(۱). ابن هشام ۱/ ۲۶۵ - ۲۶۶.

فاصدع بأمرك ما عليك غضاضة وابشر و قربذلك منك عیونا^(۲)
 [قسم په خدای که هغوی له خپلو دې ټولېو سره تر هغې تا ته در ورسیدی شي، تر څو
 زه په خاورو کې ښخ شوی نه يم. خپله خبره په ډاگه کوه په تا هیڅ اعتراض نشته،
 خوشاله اوسه او سترگې دې پدې سره روښانه.]

قریش د دوهم ځل لپاره د ابو طالب په وړاندې

کله چې قریشو ولیدل رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل دعوت په
 مخ بیایي، ابو طالب هم د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مرسته نه
 پرېږدي، او پدې لاره کې د قریشو دښمنۍ او مقابله ته تیار دی. نو مشرکان سره
 راټول شول او عماره بن ولید بن مغیره یې ابو طالب ته ورووست او ورته وېیل: ابو
 طالبه! دا د قریشو تر ټولو غیرتې، پوه او ښکلی ځوان دی، ته دا واخله له عقل او قوت
 نه یې گټه اخله، او د ځان لپاره یې زوی ونیسه په بدل کې یې خپل هغه وراره مونږ ته
 راکړه کوم چې ستا او ستا د پلرونو له دین نه اوریدلی، په قوم کې یې بې اتفاقي
 اچولې، تر څو مړ یې کړو، سړی به دې په سړي وي نور څه غواړې؟

ابو طالب ورته وویل: دا ستاسې ډیره غلطه فیصله ده او دا څومره خرابه سودا ده چې
 له ماسره یې کوی. تاسې خپل زوی ددې لپاره ماته راکوی چې درته لوی او چاغ یې
 کړم او له مانه غواړی خپل زوی درته وسپارم چې مړ یې کړی، قسم په الله چې
 هیڅکله به هم داسې ونشي. پدې وخت کې مطعم بن عدی بن نوفل بن عبد مناف
 وویل: ابو طالبه! دې خلکو د انصاف خبره درته وکړه، هغوی له خپله طرف ډیرې هلې
 ځلې وکړې او څه چې نه خوښوي له هغه نه د خلاصون هڅې یې هم وکړې، خو ته نه
 غواړې چې د دوی پیشنهادونه ومنې! ابو طالب ورته وویل: قسم په خدای که دا
 انصاف وي، تاسو بالکل د انصاف خبره نده کړې، تا زما د ذلت پریکړه کړیده، او
 لدې قوم سره زما په خلاف دریدلی یې، نو هر څه چې کوي کوه یې.^(۱)

تاریخي مصادر ددې دواړو لیدنو او یا په بل عبارت ابو طالب ته د قریشو ددې
 پیشنهادونو وخت او نیتیه نده ښوولې، خو د قرائنو او شواهدو له لیدو او پلټلو
 وروسته دا په ډاگه کیږي چې دا دواړه پېښې د نبوت د شپږم کال په منځنۍ برخه کې

(2). مختصر سیرة الرسول للشیخ محمد بن عبد الوهاب النجدي ص ۲۸.

(1). ابن هشام ۲۲۲/۸ - ۲۲۷.

واقع شوي، او د دواړو لیدنو تر مینځ ډیره کمه موده وه.

د رسول اکرم (ﷺ) د مرگ توطئه

کله چې د مشرکینو دا چلونه ټول ناکام شول او لدې لاری نه یې څه تر لاسه نشوای کړی، نو یې بیرته هماغه د ظلم او زیاتي پخوانۍ لاره ونيوه، خپل ظلمونه او وحشتونه یې څو چنده کړل، او پدې لټه کې شول چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له کومې لارې په شهادت ورسوي. خو د دوی دا فریب او چل هم بیرته د دوی په زیان او د مسلمانانو په گټه تمام شو، او د قریشو د همدې ظلمونو او همدې توطئې په نتیجه کې د مکې دوه قهرمانان حمزه بن عبدالمطلب او عمر بن الخطاب (رضي الله عنهما) په اسلام مشرف شول.

د قریشو لدې وحشتونو او ظلمونو نه دلته څو د مثال په توگه وړاندې کوو: یوه ورځ عتیبه بن ابی لهب رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورغی او ورته ویی ویل: زه په ((وَالْتَجَمَ إِذَا هُوَ)) کافر یم، او ((دَنَا فَتَدَلَّى)) نه منم. ورپسې یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کمیس ورڅیرې کړ، په مخ یې ورتف کړل خو لارې یې ورباندې ونه لگیدې. پدې وخت کې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بنیره ورته وکړه او ویی فرمایل: (اللهم سلط عليه كلبا من كلابك) ای خدایه! له خپلو سپیو نه یو سپی ورباندې وگماره. الله تعالی د خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا دعا قبوله کړه، څه وخت وروسته عتیبه بن ابی لهب د قریشو له یوې ډلې سره په سفر لار او کله یې چې د شام په (زرقا) نومې ځای کې واپول، په همدې شپه یو زمري راغی، عتیبه چې ولید نو ویی ویل: افسوس ای وروړه! قسم په خدای چې دا زمري به ما خوري، لکه څرنګه چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بنیره راته کړیده، اوس هغه په مکه کې دی خو زه یې دلته (په شام کې) ووژلم. زمري ورباندې ورتپ کړ، له سر نه یې راوینو دانګې دانګې یې کړ.^(۱) ویل کیږي چې یو ځل رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله په حضور کې سر په سجده ایښی و چې عقبه بن ابی معیط راغی او د الله د رسول پر مبارکه

(۱). تفهیم القرآن ۵۲۲/۲، الاستیعاب، الاصابه، دلائل النبوة، الروض الانف، مختصر سیرة الرسول للشیخ عبد الله النجدي ص ۱۳۵.

غاړه یې پښه ورکینبوده او دومره زور یې ورباندې وکړ چې نژدې وه د رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارکې سترگې راووزي.^(۲) دا چې د قریشو طاغوتیانو غوښتل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شهادت ورسوي، ددې خبرې د صحت او اثبات لپاره د ابن اسحاق هغه اوږد روایت کافي دی چې وايي:

ابو جهل وویل: ای قریشو، وینئ چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زمونږ دین عیبجن کوي، عیوب یې بیانوي، زمونږ پلرونو ته بد وايي، زمونږ په عقلونو پورې خاندې، زمونږ معبودان هم کنځي، نو زه له خدای سره عهد کوم چې یوه دومره لویه تیرې به اخلم چې پورته کولی یې شم او کله چې هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سجده وکړه نو په ده سره به یې وروولم چې ککره یې میده میده شي. تاسې بیا ما و ساتئ او دفاع رانه وکړئ، بیا دې د بنو عبد مناف لاس خلاص وي څه چې کړی شي ویې دې کړي. قریشو ورته وویل: قسم په خدای که دې هیچا ته هم ورکړو، ته خپل کار وکړه، مونږ درسره یوو.

سبا سهار ابو جهل همداسې یوه تیرې واخیسته او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په انتظار کیناست. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپل عادت سره سم راغی او په عبادت یې پیل وکړ، قریش هم ټول راغلي وو او پخپلو ځایونو ناست وو، کتل یې چې ابو جهل څه کوي. کله چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په سجده پریوت، ابو جهل هغه تیرې راپورته کړه او د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خوا ور روان شو، خو چې ور نژدې شو په ویره سره په شا راغی بڼه یې الوتې وه، دومره ویرې اخیستی و چې تیرې یې له لاسونو خطا شوه او پر ځمکه ولویده. د قریشو مشرکان ورپورته شول او ورته ویې ویل: څه درباندي وشول ای ابا الحکمه؟ ده ورته وویل: زه ور روان شوم تر څو لکه پرون مې چې تاسې ته ویلی و هغه تیرې یې په سر وروولم، خو کله چې ورنلند شوم یو داسې اوښ مې مخې ته راغی چې ډیر لوی سر او لوی لوی غاښونه او اوږده غاړه یې درلوده او ما پخپل ژوند کې داسې اوښ ندی لیدلی غوښتل یې ما وخورې.

ابن اسحاق وايي: اوریدلي مې دي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایلي: ((ذلک جبریل (علیه السلام) لو دنا لأخذه)) هغه جبریل (علیه السلام) و

(2). مختصر سیرة الرسول لعبد الله النجدي ص ۱۳۳.

که نژدی شوی وای نو را نیولی به بی وای.^(۱)

ورپسی ابو جهل له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره هغه څه وکړل چې د حمزه بن عبدالمطلب (رضی الله عنه) د اسلام راوړلو سبب شول او په راتلونکیر کې به ورنه یادونه وکړو.

د قریشو طاغوتیانو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قتل توطئه په خپلو زړونو کې ښه پخه کړې وه. ابن اسحاق له عبدالله بن عمرو بن العاص نه روایت کوي چې وایی: قریش د کعبې تر خوا غونډ ناست وو، زه هم ورغلم او له دوی سره کیناستم. د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله یې خبرې پیل کړې او ویل یې مونږ لږې سړي سره له دومره صبر او حوصلې نه کار واخیست چې بل هیچا ته مو هم دومره صبر ندی کړی. دوی همدا خبرې کولی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راښکاره شوه، راغی حجر اسود یې مچي کړ د بیت الله طواف یې پیل کړ او کله چې د طواف په ضمن کې له قریشو نه تیر شو، نو دوی ځنې بدې خبرې ورته وکړې، طعني یې ورکړې. ما د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارک مخ کې ددې خبرو اثر ولید. دوهم ځل چې بیا ورنه تیر شو بیا یې همغسې بدې خبرې ورته وکړې، بیا مې هم ددې خبرو اثر دده په مبارک مخ کې ولید. دریم ځل چې بیا ورنه تیر شو، بیا یې همداسې خبرې ورته وکړې، نو رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ودرید او ویې فرمایل: (أتسمعون یا معشر قریش، أما والذي نفسي بيده، لقد جئتكم بالذبح) [ای قریشو! واورئ، قسم په هغه ذات چې زما نفس د هغه په واک کې دی چې ما تاسې ته ستاسې د قتل او ذبحې حکم راوړی دی.] د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دې ارشاد خلک تر خپل تاثیر لاندې راوستل، او داسې چوپ او آرام کیناستل تا به ویل چې د هر یوه په سر مرغه ناست دی، تر دې چې د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مقابل کې تر ټولو شدید او سخت سړي به هم ډیر نرم الفاظ او خوږې خبرې کولې او پدې سره به یې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د رحمت سوالونه کول او ورته ویل به یې، ای ابو القاسمه بیرته لاړشه، قسم په خدای ته کله هم نادان نه وې!

په سبا باندې بیا پداسې حال کې چې هغوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله خبرې کولی هغه مبارک تشریف راوړ، چې هغوی ولید یو ځل ټول

(۱). ابن هشام ۱/ ۲۹۸ - ۲۹۹.

ورپاڅيدل او د الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يې راگير کړ. عبدالله بن عمرو بن العاص وايي: ما وليدل چې يوه سړي رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر چادر کلک رانيولی و، ابوبکر (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خواته ولاړ دی او پداسې حال کې چې ژاړي وايي: آیا تاسو هغه څوک وژنئ چې وايي: الله زما رب دی؟ وروسته بيا قريشو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پريښود، راوي وايي: تر کومه چې ما ليدلي دا په رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باندې د قريشو تر ټولو ستر ظلم و.^(۱)

امام بخاري له عروه بن الزبير نه روايت کوي وايي: ابن عمرو بن العاص ته مې وويل چې پر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باندې د قريشو د تر ټولو ستر ظلم په هکله معلومات راکړه. هغه راته وويل: پداسې حال کې چې نبي اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د کعبې سره خوا کې په عبادت بوخت و عقبه بن ابي معيط راغی او خپل چادر يې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په غاړه کې ورواچاوه او دومره يې تاوکړ چې نژدې و زندي شي، پدې وخت کې ابوبکر الصديق (رضي الله عنه) راغی هغه يې ټينگ راوښو او له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه يې ايسته ټيل واهه او ويې ويل: آیا هغه څوک وژنئ چې وايي الله مې رب دی؟^(۲)

او په هغه حديث کې چې اسماء (رضي الله عنها) روايت کړی راځي: يو چا ابوبکر (رضي الله عنه) ته چيغه وکړه چې هله د ملگري کومک ته دې ورشه! نو ابوبکر (رضي الله عنه) په منډه ورووت، دغه وخت چې له کوره ووت د سر وښتانه يې څلورکوڅی وو او ويل يې: آیا تاسې هغه څوک وژنئ چې وايي: الله مې رب دی؟ يعنی يوازې پدې گناه يې وژنئ چې وايي الله زما رب دی؟ پدې وخت کې مشرکينو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پريښود او په ابوبکر (رضي الله عنه) ورتول شول، او کله چې بيرته کورته راغی نو په سر يې يو وښسته هم نه و کوڅی يې ټولې ورباندې شکولې وې، او که کوم يو وښسته پاته و، نو هغه زمونږ له لاسونو سره تويې شو.^(۳)

حمزه (رضي الله عنه) د ايمان په لار

(۱). ابن هشام ۲۸۹/۱ - ۲۹۰

(۲). صحيح البخاري - باب ذکر مالقي النبي (صلی الله علیه و سلم)، واصحابه من المشركين بمكة ۵۴۴/۱.

(۳). مختصر سيرة الرسول (ص) للشيخ النجدي ص ۱۱۳.

پداسې حال کې چې د مکې فضا د ظلم او طغیان تورو تیارو نیولې وه، د حمزه بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) په ایمان راوړلو سره د مومنانو زړونو ته نویو هیلو او آرزوگانو لاره ومونده. حمزه (رضي الله عنه) د نبوت د شپږم کال په وروستیو په غالب گمان د ذي الحجې په میاشت کې ایمان راوړی دی.

د حمزه (رضي الله عنه) د ایمان راوړلو کیسه داسې ده: یوه ورځ ابو جهل د صفا له غونډۍ سره رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته اذیت ورساوه، بدې خبرې یې ورته وکړې، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چوپ و هیڅ یې هم نه ورته ویل: بیا ابو جهل پورته شو او رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې په یوه تیره وواهه، مبارک سر یې ورمات کړ او وینې ترې روانې شوې، بیا ابو جهل ورنه روان شو او د کعبې تر خوا له قریشو سره کیناست. د عبدالله بن جدعان یوې وینځې چې د صفا پر غونډۍ پخپل کورکې وه دا صحنه ولیده، پدې وخت کې حمزه (رضي الله عنه) له ښکار نه راغی، لیندۍ یې په لاس کې وه. نوموړې وینځې د ابو جهل د دې ناروا کیسه ورته وکړه. حمزه (رضي الله عنه) چې د قریشو تر ټولو زړور او غیرتي ځوان و یو ځل په قهر او جوش راغی، روان شو تر څو ابو جهل و ویني او حمله ورباندې وکړي، مسجد ته ننوت د ابو جهل سرته ودرید، او ورته ویې ویل: (یا مصفراسته) ځکه چې ابوجهل په مقعد کې په پیس مرض اخته و— ای بې غیرته! ته زما هغه وراره ته کنځلې کوي چې زه یې په دین یم؟ بیا یې په لیندۍ یو کلک گوزار ورباندې وکړ او سر یې ورمات کړ. پدې وخت کې د ابو جهل د کورنۍ (بني مخزوم) او د حمزه (رضي الله عنه) د کورنۍ (بنو هاشم) خلک سره راپورته شول، خو ابو جهل وویل: ابو عماره (حمزه) پرېږدئ ما یې وراره ته ډیرې بدې خبرې کړيدي.^(۲)

د حمزه (رضي الله عنه) ایمان راوړل په لومړي سر کې د یوه ننگ او غیرت له امله وو پدې ننگ کې گیر راغلی و چې وراره ته یې چا په سپکه سترگه کتلي وو، اذیت یې ور رسولی و، خو وروسته یې الله تعالی سینه پراخه کړه، او په اسلام ټینګ ودرید^(۱). او د حمزه (رضي الله عنه) ایمان هغه حمزه چې په غیرت او شجاعت کې یې ساری نه درلود د مسلمانانو لپاره د ډیر عزت او قوت سبب شو.

(۱) مختصر سیره الرسول (ص) للشيخ محمد بن عبد الوهاب ص ۲۲. رحمة للعالمین ۲۸/۱. ابن هشام ۲۹۱/۱، ۲۹۲.
(۲) پدې باندې هغه روایت دلالت کوي کوم چې الشیخ عبدالله النجدي پخپل مختصر سیره الرسول (صلی الله علیه وسلم) ص (۱۰۱) کې روایت کړیدی.

عمر (رضي الله عنه) د مومنانو په لیکو کې

په همدې وخت کې چې مکه د کفر او طغیان وریځو تیاره کړې وه، د الله تعالی له پلوه مسلمانانو ته یو بل د امید خراغ بل شو یعنی عمر (رضي الله عنه) د مومنانو په ډله ورگډ شو. عمر (رضي الله عنه) د حمزه (رضي الله عنه) له اسلام منلو نه درې ورځې وروسته د نبوت د شپږم کال د ذی الحجې په میاشت کې په اسلام مشرف شو.^۳

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له الله تعالی نه د هغه د اسلام سوال کړی و. ترمذی له ابن عمر (رضي الله عنه) او طبراني له ابن مسعود (رضي الله عنه) نه روایت کوي چې رسول الله (علیه السلام) فرمایلي: ((اللهم أعز الإسلام بأحب الرجلين إليك: بعمر بن الخطاب أو بأبي جهل بن هشام)). یعنی اې خدایه! ته اسلام ته په عمر بن الخطاب او یا ابو جهل بن هشام هر یو چې تا ته گران وي عزت او قوت ورکړې. الله تعالی ته عمر (رضي الله عنه) منظور و او همدې په اسلام مشرف شو.^۴

که ټولو هغو روایتونو ته کوم چې د عمر (رضي الله عنه) د اسلام راوړلو په هکله راغلي دي نظر واچوو، نو دا به راته په ډاگه شي چې اسلام د عمر (رضي الله عنه) زړه ته په تدریجي توگه لاره موندلې ده، خو مخکې لدینه چې ددې روایتونو لنډیز وړاندې کړو، لازمه وینم چې د عمر (رضي الله عنه) د احساساتو او عاطفې په هکله څه خبره وکړم:

عمر (رضي الله عنه) په شجاعت او غیرت مشهور و، حساس او تندخوی یې درلود، له لاسه یې مسلمانانو ډیر کړاوونه لیدلي دي، خو په ذهن کې به یې تل کشمکش او مقابله وه، له یوې خوا یې د پلرونو او اجدادو عاداتو او تقالیدو ته زیات احترام درلود، له لاهو او لعب او شرابو سره روږدی او عادت شوی و، خو له بلې خوا به دپته هم په تعجب کې و چې مسلمانان د خپلې عقیدې په لار کې دا دومره تکلیفونه او ستونزې څه ډول گمالي؟! د مسلمانانو له غیرت او ثبات نه ډیر متاثر شوی و، او کله کله به یې په زړه کې دا هم راگرزیدل چې کیدای شي اسلام له نورو نه پاک او اوچت وي. لکه غزالي چې وايي^(۱): دده په ذهن کې د همدغه متناقضو نظریاتو له امله وه کله

۲. پدې هکله به یو روایت په راتلونکې کې راشي.

۳. تاریخ عمر بن الخطاب لابن الجوزي ص ۱۱.

۴. الترمذی، ابواب المناقب، مناقب ابي حفص عمر بن الخطاب ۲/۲۰۹.

(۱). فقه السيرة لمحمد الغزالي ص ۹۲، ۹۳.

به چې احساساتي شو نو ډیر ژر به بیرته نرم او آرام شو.

د عمر (رضي الله عنه) د اسلام په هکله د مختلفو روایاتو جمع او لنډیز

یوه شپه عمر (رضي الله عنه) له کور نه د باندې ویده کیدو په نیت راووت، حرم شریف ته لاړ او د کعبې شریفې تر پوښ لاندې ننوت، دا په داسې حال کې چې رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لمانځه ولاړ دی او د (الحاقه) سورت لولي. عمر (رضي الله عنه) قرآنکریم ته غوږ ونيو، ډیر ورته په تعجب کې شو. عمر (رضي الله عنه) وایي: له ځان سره مې وویل: لکه قریش چې وایي محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) شاعر دی، وایي په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا آیت تلاوت کړ ((إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ * وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ)) (الحاقه: ۴۰ - ۴۱) [بیشکه دا (قرآن) خبره د رسول مکرم عزتمن ده او نه ده دا خبره د کوم شاعر، بیخي لږ ایمان راوړی تاسې (بلکه نه مومنان کيږئ).

وایي: بیا مې وویل: دا کاهن دی، نو هغه دا آیت تلاوت کړ: ((وَلَا يَقُولُ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ (۴۲) تَتَزِيلُ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (۴۳) د سورت تر پایه، [او نه ده دا خبره د کاهن (تیروتي) لکه چې تاسو گومان کوئ] لږ پند اخلئ تاسې (بلکه نه یې اخلئ).] وایي: نو پدې وخت کې مې اسلام پر زړه اغیزه وکړه.^(۲)

دا د عمر (رضي الله عنه) پر زړه د اسلام لومړنۍ اغیزه وه، خو جاهلي عادات او د پتو سترگو تقلید دومره ورباندې زورور وو چې نه یې پریښود حق ته سلامي شي، هماغه د جاهلیت په لار روان و او د اسلام په خلاف یې خپلو هلو ځلو ته ادامه ورکوله.

له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې زیاته کینه او دښمني درلوده، یوه ورځ یې توره واخیسته او پدې نیت له کوره ووت چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به په شهادت رسوي. د لارې په اوږدو کې له نعیم بن

(2) تاریخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) لابن الجوزي ص: ۲. دې ورته یو روایت ابن اسحاق له عطاء او مجاهد نه هم را نقل کړیدی. که څه هم د هغه پای لږې سره څه اختلاف لري. ابن هشام ۳۴۲/۱ تر ۳۴۸ ته مراجعه وکړه. او همدې ته ورته هغه روایت دی چې ابن الجوزي له جابر نه را نقل کړیدی خو د هغه آخريڼۍ برخه هم لږې روایت سره اختلاف لري، تاریخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) ص ۹ - ۱۰ وگورئ.

عبداللہ النحام العدوي سره مخ شو^(۱). څوک وايي د بني زهره قبيلې له کوم سړي^(۲) او په بل روايت د بني مخزوم قبيلې^۳ له کوم کس سره مخامخ شو. هغه ورته وويل: اي عمره! چيرته روان يې؟ ده وويل: ځم چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ووژنم. هغه ورته وويل: بيا به له بني هاشم او بني زهره نه څنگه ځان خلاصوي؟ عمر (رضي الله عنه) په ځواب کې ورته وويل: داسې بنسکاري لکه چې ته هم له خپل دين نه اوريدلی يې؟ هغه ورته وويل: عمره! له يوې عجيبې پيښې نه دې خبر نکړم؟ هغه دا چې ستا خور او ستا د خور خاوند دواړه ستا له دين نه اوريدلي دي. عمر (رضي الله عنه) بيرته راوگرځيد او خپلې خور او د هغې خاوند ته ورغی، د هغوی په کور کې خباب بن الارت (رضي الله عنه) و او يوه صحيفه (پاڼه) هم ورسره وه چې د (طه) سورت ورباندې ليکل شوی و، او دوی دواړو ته يې ورزده کاوه. خباب (رضي الله عنه) چې کله پوه شو عمر (رضي الله عنه) راغی نو ژر پټ شو، او د عمر خور فاطمې (رضي الله عنهما) هغه صحيفه هم پټه کړه، خو عمر (رضي الله عنه) د خباب (رضي الله عنه) غږ اوريدلی و چې دوی ته يې قرآنکريم تلاوت کاوه، کله چې کورته ور دننه شو ويی ويل: دا څه و چې ما اوريدل؟ هغوی ورته وويل: مونږ پخپل منځ کې خبرې کولې، نور څه خو نه وو. ده ورته وويل: دا څه و چې ما اوريدل؟ هغوی بيا ورته وويل: مونږ پخپل منځ کې خبرې کولې، نور څه خو نه و. ده ورته وويل: لکه چې له خپل دين نه گرزيدلي يې؟ د خور خاوند يې ورته وويل: اي عمره! که حق ستا له دين نه پرته په بل څه کې وي، نو بيا؟ عمر (رضي الله عنه) ورباندې ورتوپ کړ او په ځمکه يې راچپه کړ، خور يې راغله او عمر (رضي الله عنهم) يې له خپل ميړه نه راپورته کړ، نو هغې ته يې هم داسې يوه څپيره ورکړه چې پر مخ يې وينې را روانې شوې. ابن اسحاق وايي هغه يې هم ووهله او سر يې ورمات کړ. نوموړی (رضي الله عنهما) پداسې حال کې چې غوسې اخیستې وه ورته وويل: اي عمره! پداسې حال کې چې حق ستا له دين نه پرته په بل څه کې دی، نو زه شاهدي وایم چې: له يوه الله پرته بل څوک د عبادت وړ نشته او شاهدي وایم چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالی رسول دی (أشهد أن لا إله إلا الله و أشهد أن محمدا رسول الله).

نو کله چې عمر (رضي الله عنه) نا اميده شو، او دا چې د خور وينې يې وليدې، خفه او

(۱) دا د ابن اسحاق روايت دی ابن هشام ۱/ ۳۴۴ وگورئ.

(۲) دا انس بن مالک (رضي الله عنه) روايت کړی، تاريخ عمر بن الخطاب ص ۱۰ او مختصر سيرة الرسول للشيخ النجدي ص ۱۰۳ وگوره.

۳. دا د ابن عباس (رض) روايت دی، الصدر الاخير ص ۱۰۲.

په خپلو کړو پشېمانه شو، او ویی ویل: دا کتاب چې درسره و، راکړی چې ویی لولم. خور یې ورته وویل: ته نجس او ناپاک یې او دا کتاب نا پاکان نه شي اخیستی (نه یې شي لمس کولی)، ولاړ شه، غسل وکړه. هغه هم پاڅید او غسل یې وکړ، او بیا یې هغه صحیفه واخیستله او ((بسم الله الرحمن الرحيم)) یې تلاوت کړه ویی ویل: پاک او سپیڅلي نومونه، بیا یې (طه) تر ((إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَأَعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي (١٤)). پورې تلاوت کړ.

[بیشکه زه چې یم هم دا زه الله یم، نشته لایق د عبادت بل هیڅوک مگر هم دا زه یم پس عبادت کوه زما او سم دروه (ادا کوه) لمونځ د پاره د ذکر (یادولو) زما.] او ویی ویل: دا څومره بڼکلی او اوچت کلام دی، ما ته محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راوښایاست. څاب (رضی الله عنه) چې کله د عمر (رضی الله عنه) دا خبرې واوریدې راووت او ویی ویل: زیری مې درباندي اې عمره! هیله ده چې د پنجشنبې په شپه د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دعا ستا لپاره وي، هغه دعا چې فرمایلي یې وو ((اللهم أعز الإسلام بعمر بن الخطاب أو بأبي جهل بن هشام)) او رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اوس د صفا سره په دارالارقم کې تشریف لري.

نو عمر (رضی الله عنه) خپله توره له تیکي راوايستله او له کوره ووت تر څو دارالارقم ته ورسید، دروازه یې وټکوله یو صحابي (رضی الله عنه) راپاڅید او د دروازې له چولو یې وکتل چې عمر (رضی الله عنه) توره په لاس ولاړ دی، ژر یې رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته خبر ورکړ. موجود خلک سره راټول شول، حمزه (رضی الله عنه) ورته وویل: څه خبره ده؟ دوی ورته وویل: عمر (رضی الله عنه) دی. ده وویل: دروازه ورته خلاصه کړی، که چیرته په خیر او ښه نیت راغلي وي، مرسته به یې وکړو، او که چیرې د شر پخاطر راغلي وي، نو پخپله توره به یې ووژنو. پدې وخت کې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ننه و وحي ورته کیدله، وروسته راووت او عمر (رضی الله عنه) یې په کوټه کې وموند، هغه یې له جامو او د تورې له بند نه راوښو، په شدت سره یې راکش کړ او ورته ویی فرمایل: (أما أنت منتهياً يا عمر حتى يتزل الله بك من الخزي والنكال ما نزل بالوليد بن المغيرة؟ الله م، هذا عمر بن الخطاب، اللهم أعز الإسلام بعمر بن الخطاب) [عمره! آیا ته تر هغې له خپلې لارې نه

نه گرزې تر څو چې الله تعالی د ولید بن المغیره په شان سپکاوی او عذاب درباندي نازل کړي؟ دا عمر بن الخطاب دی، یا خدایه! ته اسلام ته په عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) باندې عزت او قوت ورکړې. همدا وه چې عمر (رضي الله عنه) وویل: ((أشهد أن لا إله إلا الله و أنك رسول الله)) او پدې ترتیب سره هغه هم په اسلام مشرف شو. کله چې عمر (رضي الله عنه) د شهادت کلمه وویل په دار الارقم کې په یوه آواز سره د تکبیر چیغه او چته شوه چې ټولو خلکو واوریده.^(۱)

عمر (رضي الله عنه) د بې ساري غیرت او شجاعت درلودونکی و، او دده اسلام راوړل د مشرکینو لپاره د ذلت او سپکاوي او د مسلمانانو لپاره د عزت او قوت پیغام و. ابن اسحاق په خپل سند سره له عمر (رضي الله عنه) نه روایت کوي وايي: کله مې چې اسلام راوړ نو فکر مې وکړ چې په مکه کې څوک له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره ډیره کینه او دښمني لري؟ ومې ویل: دا ابو جهل دی، نو کورته یې ورغلم دروازه مې وروټکوله، هغه راووت، او راته وېې ویل: په خیر راغلي، خیریت دی، څنگه راغلی یې؟ ما ورته وویل: ددې لپاره راغلم چې پدې دې خبر کړم چې ما په الله او د الله په رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ایمان راوړ، او ټول هغه څه مې ومنل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راوړي دي. وايي: نو ابو جهل دروازه ورپسي بنده کړه او وېې ویل: خدای دې تا او هغه څه چې راوړي دې دي خراب او برباد کړي.^(۲)

ابن جوزي وايي چې عمر (رضي الله عنه) ویلي: کله به چې چا اسلام راوړ، نو خلکو به هغه نه پریښود، جگړې به یې ورسره کولې، هغوی به هغه او هغه به دوی وهل، خو کله چې زه په اسلام مشرف شوم، نو خپل ماما (عاصي بن هاشم) ته ورغلم او له پینې مې خبر کړ هغه په خونه ننوت. وايي: بیا د قریشو یوه بل مشر لکه چې ابوجهل وي ته ورغلم ورته ومې ویل چې زه مسلمان شوم هغه هم پخپل کور رانه ننوت.^(۳)

ابن هشام او همدا راز ابن جوزي په لنډه توګه دا روایت رانقل کړیدی: کله چې عمر (رضي الله عنه) ایمان راوړ نو جمیل بن معمر الجمحي ته ورغی، نوموړي به د قریشو خبرونه یو بل ته وړل راوړل. معمر ته مې وویل چې زه په اسلام مشرف شوم، جمیل بن معمر لاړ او په لوړ آواز چیغه کړه چې ای خلکو: عمر (رضي الله عنه) له دین نه

(۱). تاریخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) ص ۷-۱۰-۱۱ مختصر سیرة الرسول (صلی الله علیه و سلم) للشيخ

عبدالله ص ۱۰۲-۱۰۳. ابن هشام ۱/۳۴۳-۳۴۶.

(۲). ابن هشام ۱/۳۴۹-۳۵۰.

(۳). تاریخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) لابن الجوزي ص ۸.

اوریدلی دی. عمر (رضي الله عنه) چې ورپسې و وویل: دروغ وايي، بلکه ما اسلام راوړی دی. یو ځل مشرکین ورباندې راټول شول او وهل ټکول شروع شول تر څو چې لمر ښه رابره شو، عمر (رضي الله عنه) ډیر ستړی شو نو کیناست هغوی یې په سر ور کیناستل، ده ورته ویل: کوی څه چې کولی شئ، قسم په خدای که مونږ درې سوه کسه وای، نو بیا به یا مونږ دا وطن پرینموده او یا تاسو.^(۲)

لږینه وروسته مشرکینو د عمر (رضي الله عنه) په کور حمله وروړه او غوښتل یې هغه په شهادت ورسوي. بخاري شریف له عبدالله بن عمر (رضي الله عنهما) نه روایت کوي وايي: پداسې حال کې چې عمر (رضي الله عنه) په کور کې و او ویرې اخیستی و، چې عاص بن وائل السهمي (ابو عمرو) ورته راغی، ښکلې لیکه داره چېنه او ورینمین کمیس یې اغوستې و. نوموړی له بني سهم قبیلې څخه و، په جاهلیت کې زمونږ او هغوی تر مینځ تړون هم و، ورته وې ویل: څه پینښه ده؟ ده ورته وویل: قوم دې غواړي ما ووژني ځکه ما اسلام راوړی. عاص ورته وې ویل: په تا هیڅوک هم لاس نه شي پورته کولی، کله یې چې دا خبره وکړه، مونږ ډاډه شوو. بیا عاص بیرته ووت، هلته گوري چې خوږ خلکو په سر اخیستی، ورته وې ویل: چیرته ځی؟ هغوی وویل: دا د خطاب زوی عمر (رضي الله عنه) له خپل دین نه اوریدلی، هغه پسې ورځو. ده ورته وویل: هغه ته څوک څه نه شي ویلی، نو یو ځل خلک په شاشول. او د ابن اسحاق په روایت کې راځي چې داسې شول لکه دمه چې ورنه ختلي وي.

دا خود مشرکینو دریځ او حال و، د مسلمانانو په هکله، مجاهد له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه روایت کوي وايي: له عمر (رضي الله عنه) نه مې وپوښتل، تا ته ولې الفاروق ویل کیږي؟ ده وویل: حمزه (رضي الله عنه) له مانه درې ورځې مخکې ایمان راوړی و، بیا یې د خپل اسلام راوړلو کیسه راته تیره کړه، او د کیسې په پای کې یې وویل: کله مې چې اسلام ومانه نو ومې ویل: ای د الله رسوله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! آیا مونږ په حقه نه یو که مړه شو او یا ژوندي وو؟! هغه راته وفرمایل: (بلی، والذي نفسي بيده، إنكم على الحق وإن متم وإن حييتم). [هو، مونږ په حقه یو، قسم په هغه ذات چې زما ځان د هغه په واک کې دی چې تاسې په حقه یاست که مړ شئ او که ژوندي وئ.] عمر (رضي الله عنه) وايي نو ما ورته وویل: چې داسې ده نو دا پته څه معنی لري؟ قسم په هغه ذات چې ته یې په حق مبعوث کړی یې مونږ به خوا

(۲). تاریخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) ص ۸. ابن هشام ۱/ ۳۴۸ - ۳۴۹.

مخو د باندې وزو. پدې ترتيب سره مونږ په دوو صفونو (ليکو) کې له رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يو ځای د باندې راووتلو، په يوه صف کې حمزه و او په بل کې زه (عمر رضي الله عنهما) وم، زمونږ له پښو سره لکه د اوږو د گرد په شان گرد هم اوچتیده تر څو مسجد حرام ته ننوتو. عمر (رضي الله عنه) وايي کله چې قریشو زه او حمزه (رضي الله عنهما) وليدو نو پداسې غم غمجن شول چې کله يې هم دومره لوی غم نه وليدلی، او په همدغه ورځ رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ما ته د الفاروق لقب راوړ.^(۱)

ابن مسعود (رضي الله عنه) وايي: مونږ تر هغې پورې له کعبې شريفې سره لمونځ نشو کولی تر څو عمر (رضي الله عنه) اسلام راوړ.^(۲)

صهيب بن سنان رومي (رضي الله عنه) وايي: کله چې عمر (رضي الله عنه) ايمان راوړ، نو اسلام ښکاره شو دعوت هم په څرگند ډول کیده، مونږ د کعبې تر څنگ حلقه ووهله، طواف مو وکړ، او هغه چا چې ظلمونه راباندې کړي وو له هغوی نه مو څه ناڅه انتقام واخيست او حساب مو ورسره وکړ.^(۳)

عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) وايي: له کومې ورځې نه چې عمر (رضي الله عنه) په اسلام مشرف شوی مونږ عزتمن او سر لوړی یوو.^(۴)

د قریشو استازی د رسول (ﷺ) په حضور کې

کله چې د مکې هغه دواړه قهرمانان حمزه بن عبدالمطلب او عمر بن الخطاب (رضي الله عنهما) په اسلام مشرف شول، نو د قریشو په زړونو کې ماتې گډه شوه، د مکې له آسمان نه د ظلم تورې وریځې مخ په شاکیدو شوې، مشرکان له خپلې مستې نه لږ په هوش راغلل، پوه شول چې نور ځورول او رنځول څه گټه نلري، نو يې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د سازش او سولې لاره ونيوه او ددې پخاطر چې د الله تعالی رسول يې له خپل دعوت نه منع کړي وي تشويقونکي وړاندیزونه يې ورته وړاندې کړل، خو هغوی لدینه بې خبر وو چې دا ټوله دنیا د هغه د دعوت په مقابل کې د ماشې د يوه وزر په اندازه هم ارزښت نلري، نو ځکه د دوی دا هیلې هم له

(۱). تاريخ عمر بن الخطاب لابن الجوزي ص ۲-۷

(۲). مختصر سيرة الرسول (صلی الله عليه وسلم) للشيخ عبد الله النجدي ص ۱۰۳

(۳). تاريخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) لابن الجوزي ص ۱۳.

(۴). صحيح البخاري، باب اسلام عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) ۵۴۵/۱

خاورو سره خاورې شوې.

ابن اسحاق وايي: یزید بن زیاد له محمد بن کعب قرظي نه راته روایت کوي وايي: راته ویل شوي چې د قریشو مشر عتبه بن ربیعہ یوه ورځ د قریشو په دیره کې ناست و، او رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هلته په جومات کې یوازې تشریف درلود، عتبه وویل: ای قریشو، خوښه موندنه چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورشم، خبرې ورسره وکړم، څه وړاندیزونه ورته وکړم کیدای شي څه ومنی، او چې مونږ یې شرط پوره کړو بیا به هغه هم له مونږ نه لاس واخلي. دا داسې وخت و چې حمزه (رضي الله عنه) هم ایمان راوړی و او دوی لیدل چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اصحابو شمیره مخ په زیاتیدو ده. قریشو ورته وویل: سبې ده ورشه ای ابو ولیده او خبرې ورسره وکړه! عتبه پاڅید او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې کیناست او ورته وې ویل: وراړه، ته خو زموږ په مینځ کې د اوچتې او قدرمنې کورنۍ، محترم او لوړ نسب خاوند یې، او تا خپل قوم ته یوه لویه مساله راوړې، او پدې سره دې هغوی بې اتفاقه کړي د هغوی دین او معبودان دې عیبجن او توهینوي، د هغوی د پلرونو دین او عادات دې پریني، نو اوس واوره، زه څو پیشنهادونه درته کوم، فکر پکې وکړه، کیدای شي کوم یو یې ومنې. راوي وايي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وویل: (قل یا أبا الوليد أسمع). وایه، ابو الولیده څه وايي ا ورم؟ هغه وویل: وراړه! که غواړې او هدف دې دا وي پدې دعوت چې شروع کړی دې دی، مال او دارايي لاسته راوړې، نو مونږ به درته دومره مال او دارايي راټوله کړو چې له ټولو نه به زیات مالدار شي، او که لدې لارې مشري غواړې، نو مونږ به دې خپل مشر وټاکو، او هیڅ فیصله به ستا له مشورې پرته نه کوو، او که پاچايي غواړې نو پاچا به دې کړو، او که چیرته دا څه چې درته راځي جن یا پیری وي چې ته یې ویني او ځان نه شي ورنه خلاصولی، نو مونږ به دې پخپلو پیسو علاج او تداوي وکړو ترڅو جوړ شي ځکه کله کله داسې پېښې چې جن پر انسان غلبه مومي او بیا د هغه د علاج ضرورت پیدا کیږي. عتبه چې خبرې پای ته ورسولې، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (أقد فرغت يا أبا الوليد؟). [ابو الولیده، خبرې دې خلاصې شوې؟] هغه وویل: هو، ده ورته وفرمایل: (فاسمع مني). اوس ماته غوږ شه، هغه وویل: وایه غوږ مې دی، نو رسول اکرم

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبرې داسې پیل کړی:

((حم (۱) تَزِيلٌ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (۲) كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (۳) بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ (۴) وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ...)) (فصلت : ۵-۱) [دغه قرآن را لیرلی شوی دی (له هغه الله) نه چې خورا مهربان، ډیر رحم والا دی، داسې کتاب دی چې په تفصیل سره بیان شوی دی آیتونه دده، پدې حال چې لوستلی شوی دی په عربي ژبه د پاره د هغه قوم چې پوهیږي. زیری ورکوونکی دی (دا کتاب مؤمنانو ته په جنت) او ویروونکی دی (دا کتاب) (کفارو لره له دوزخ نه)، پس مخ وگرځاوه زیاترو د دغو (کفارو) پس دوی نه اوري (حق په اوریدلو د قبول سره)، او وایی (دغه کفار محمد ته) زړونه مو په پردو کې دي له (فهم) د هغه خیزه چې بولې ته موږ هغه ته (چې توحیدیا قرآن دی).]

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) قرآنکریم تلاوت کوي او عتبه چوپ ورته ناست دی، غوږ یې ورته ایښې دی، لاسونه یې شاته ایښي او تکیه یې ورباندې کړې ده، ترڅو رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د سجدي آیت تلاوت کړي او سجده یې وکړه او بیا یې وویل: ابو الولیده وا دې وریدل، اوس پخپله فکر وکړه، ته پوه شه او کار دې! ابو الولید پاخید او خپلو ملگرو ته ور روان شو. هلته هغوی سره ویل چې قسم په خدای د ابو الولید بڼه بدله شویده، کله چې هغه راغی او کیناست، دوی ورته وویل: څه کیسه ده؟ ده وویل، خبره خو دا ده، چې اوس ما داسې خبرې واوریدې چې قسم په خدای که مې په ټول عمر کې اوریدلې وي، قسم په خدای چې هغه نه شعر و، نه سحر و، نه جادو گري او مداري گري وه، اې قریشو زما خبره ومنی او مسئولیت یې هم زما په غاړه، دا سړی یعنی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پریردی، قسم په خدای چې دا خبرې مې چې ورنه واوریدې پدې دلالت کوي چې هغه د لوی خیر خاوند دی، او کومه لویه پیښه به رامنځته کوي، تاسې هغه پریردی که چیرې عربو له مینځه یووړ، نو تاسې به ورنه بې غمه شئ، او که چیرته هغه پر عربو بریالی شو، نو بیا خو د هغه پاچایي ستاسې پاچایي ده، د هغه عزت ستاسې عزت دی. دوی ورته وویل: لکه چې سحر یې درباندې کړی اې ابو الولیده! ده ورته وویل: چې د هغه په هکله زما نظر همدا دی، د تاسې خپله خوښه څه مو چې زړه وي هماغه وکړی.^(۱)

(۱). ابن هشام ۱/۲۹۳ - ۲۹۴.

په بل روایت کې راځي چې عتبه همداسې غوږ ورته ایښې و تر څو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا آیت تلاوت کړ ((فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ)) (فصلت: ۱۳)

[پس که چیرې مخ وگرځاوه (دغه کفارو له حقه) پس ووايه (ای محمده! دوی ته) چې ویروم زه تاسې له سخت عذاب به مثل د سخت عذاب د عادیانو (لکه باد د صرص) او شمودیانو (لکه چیغه د جبریل).]

عتبه یو ځل وار خطا شو پاڅید او خپل لاس یې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارکه خوله ور کیښود او ورته ویل یې: د خدای پخاطر رحم راباندې وکړه! دا ځکه چې وویرید هسې نه الهي عذاب یې راگیر نکړي، بیا خپلو ملگرو ته ورغی او هغوی ته یې خپل نظر بیان کړ.^(۲)

ابوطالب له بني هاشم او بني عبدالمطلب سره غونډه کوي

که څه هم وضعې او حالاتو بدلون موندلی و، خو ابو طالب ویریده چې هسې نه مشرکین بې واره حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته څه زیان ورسوي. د هغه په ذهن کې هغه پخوانۍ پېښې ترسیمدلې او دا یې ښه په یاد و چې قریشو یو ځل د جگړې اخطار ورکړی و، دا یې هم له یاده نه و ایستلې چې قریشو عماره بن الولید ورته راوستلی و چې دا واخله او خپل وراره مونږ ته راکړه چې مړ یې کړو، دا به یې تل په سترگو کې گرزیدل چې ابو جهل څنگه هغه لویه تیره واخیستله چې دده خوږ وراره (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورباندې ووژني، مبارک سر یې پرې میده کړي، او هغه چې عقبه بن ابی معیط د ده زړه ته ډیر نژدې او د الله تعالی مختار رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر چا در نیولی و او نژدې و چې زندگی یې کړي، عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) توره را ایستلې وه چې هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شهادت ورسوي، دا ټولې پېښې به د ابو طالب د دماغ په پرده تلې راتلې، ډیر یې خوراوه او پدې فکر کې به و چې دا پېښې هسې عادي پېښې ندي، لدینه د لوی شری بوی راځي، مشرکین غواړي دده تړون مات کړي او وراره (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې په شهادت ورسوي،

(2). تفسیر ابن اکثیر ۱۵۹/۲ - ۱۶۰ - ۱۶۱.

که چیرې کوم مشرک په ناڅاپي توگه په محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حمله وکړي، نو بیا به حمزه او عمر (رضي الله عنهما) څه وکړي؟
 ابو طالب پدې بنه متیقن و، او واقعیت هم همداسې و، مشرکینو پدې اتفاق کړی و چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به په بنکاره توگه وژني، د دوی دې گډ تصمیم ته قرآنکریم داسې اشاره کوي: ((أَمْ أَوْرَمُوا أَمْراً فَإِنَّا مُبْرِمُونَ)) (الزخرف: ۷۹) [بلکه محکم کړیدی (کفارو په خلاف د انبیاوو) یو کار، پس بیشکه مونږ هم محکم کوونکي یوو (د تدبیر خپل)].

نو پداسې حالت کې ابو طالب څه باید وکړي؟ کله چې ده د خپل وراره په خلاف د قریشو دا دریز او پلان ولید، نو خپل خپلوان یعنی د بني هاشم او بني عبدالمطلب خلک یې را ټول کړل، او له هغوی نه یې دا وغوښتل چې دده د وراره (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دفاع او ملاتړ کې له ده سره ودریږي. هغوی ټول ورسره ودریدل، مسلمانانو د ایمان او کافرو د قومي تعصب په اساس خپل ملاتړ ورنه څرگند کړ، خو یوازې ابو لهب (د ابو طالب ورور) دا خبره ورسره ونه منله، او لاړ د قریشو په خوا کې ودرید.^(۱)

(۱). ابن هشام ۲۶۹/۱. مختصر سیرة الرسول (صلی الله علیه و سلم) للشيخ عبد الله بن محمد النجدي ص ۱۰۲.

عمومي پریکون

په څلورو هفتو یا لدې نه هم کمه موده کې مشرکین له څلورو لویو پیښو سره مخ شول: حمزه (رضي الله عنه) اسلام راوړ، ورپسې عمر (رضي الله عنه) په اسلام مشرف شو، بیا رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مشرکینو سازشونه او پېشنهادونه رد کړل، پدې پسې بني المطلب او بني هاشم ټول له یوه سره مسلمان وو او که کافر پدې متفق شول چې له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه به دفاع او ملاتړ کوي. پدې پیښو پسې قریش هک پک او حیران ودریدل، او د هغوی حیرانتیا بې ځایه ځکه نه وه چې پدې ښه پوه شوي وو که چیرې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په قتل ورسوي، نو په مکه کې به د وینو لښتې روان شي، او یا کیدای شي د هغوی د کاملې تباهي او بربادۍ سبب وگرزي، نو له همدې امله وه چې د قتل منصوبه یې پرېښوده او دیوه بل داسې ظلم فیصله یې وکړه چې تر مخکې یاد شویو ټولو ظلمونو نه زیات او سخت و.

د ظلم او عدوان تړون

مشرکین د محصب په وادي د بني کنانه په خیف کې سره راغونډ شول، او د بني هاشم او بني المطلب په خلاف یې یو ظالمانه تړون وکړ، او داسې پریکړه یې وکړه چې: نور به څوک له دې دوو کورنیو (بني هاشم او بني المطلب) سره نه دوستي او خپلوي (واده او نکاح کوي، نه به ورسره بیع (اخیستل او پلورل) کیږي، نه به ورسره ناسته ولاړه کیږي، نه به څوک د دوی کورونو ته ورځي، یعنې حتی خبرې ورسره منع دي. لنډه دا چې له هغوی سره به تر هغې دا عمومي او بشپړ پریکون دوام لري تر څو یې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مشرکینو ته نه وي سپارلی.

دوی ددې تړون لپاره یوه صحیفه (لیک یا خط) ولیکه. په دې صحیفه کې یې پدې خبره تړون او اتفاق کړی و ((د بني هاشم د سولې وړاندیزونه به هیڅکله هم نه مني او نه به ورسره کوم ډول همدردی او مرسته کوي تر څو محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قتل لپاره ورته تسلیم کړي)). ابن القیم وايي: ویل کیږي دا خط

منصور بن عکرمه بن عامر بن هاشم لیکلی ؤ، او دا هم ویل شوي چې ددې صحیفې لیکونکی نصر بن الحارث ؤ، خو سببي خبره او روایت دا دی چې دا صحیفه بغیض بن عامر بن هاشم لیکلې وه چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته بنیره وکړه او لاس یې شل شو.^(۱)

تړون وشو، او دا صحیفه د کعبې شریفې په مینځ کې راوڅړول شوه، او ددې په نتیجه کې له ابو لهب پرته د بني هاشم او بني المطلب ټول غړي مسلمان وو او که کافر، ټول یو ځای د ابو طالب په شعب (دره یا خوږ) کې محاصره شول. دا د نبوت د اووم کال د محرم د میاشتې د لومړنۍ شپې واقعې ده.

د ری کلنه محاصره

محاصره او کلا بندي سخته شوه، په محاصره شویو مظلومانو باندې غله، د خوراک او څښاک ټول شیان بند شول ځکه مکې ته به چې څه خوراکي مواد او یا نور د اخیستلو او پیروډلو شیان راتلل، نو فوراً به مشرکینو اخیستل. پدې ترتیب سره د محاصره شویو کسانو وضعه ډیره خرابه شوه د خوراک لپاره یې څه نه درلودل او له ډیرې مجبورۍ به یې پانې او پوستکي خوړل. له لوږې نه به د ماشومانو او ښځو د ژړا آوازونه له دې درې نه د باندې هم اوریدل کیدل، په پټه به که لږ څه ور ورسیدل خو ښه به وو او که نه نورې ټولې لارې ورباندې بندې وې د خپلو اړتیاوو د پوره کولو او ضروري شیانو د اخیستلو لپاره یوازې په حرمت لرونکو میاشتو (الاشهر الحرام) کې له شعب (خوږ) نه روانی شوای او بس. او پدې موده کې به یې له باندې نه راغلیو کاروانونو نه مواد اخیستل، خو مشرکینو پدې کې هم داو ورباندې واهه او د موادو بیه به یې دومره زیاتوله چې د دوی وس به نه ورته رسید. حکیم بن حزام به کله کله په پټه سره خپلې ترور (عمې) خدیجې (رضي الله عنها) ته په غالب گومان سره غنم وروړل، یو ځل ابو جهل په مخه ورغی او قصد یې وکړ چې حکیم منع کړي، خو ابو بختري مداخله وکړه او حکیم یې پرېښود چې غنم خپلې ترور (عمه) ته ورسوي.

ابو طالب په رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باندې ډیر ویریده، او دده امنیت ته یې ډیره پاملرنه درلوده کله به چې خلک ویده کیدل، نو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته به یې وویل چې پخپل ځای دې ویده شه، دا د دې پخاطر و که چیرې څوک د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قتل

(۱). زاد المعاد ۲/ ۴۶

نیت لري او څارنه کوي چې وگوري هغه چیرته ویده شو، خو کله به چې خلک ویده شول، نو بیا به یې خپل کوم زوی، یا ورور، یا د تره زوی ته وویل چې لاږ شه او د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ځای ویده شه، او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته به یې ویل چې راشي او د هغه پر ځای ویده شي.

د حج په دوران کې به رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او نور مسلمانان له شعب نه د باندې وتل، خلکو ته به ورتلل او هغوی به یې اسلام ته رابلل او دا چې ابو لهب به څه کول هغه ته خو مو مخکې اشاره کړې ده.

تړون مات شو

پوره دري کاله تیر شول، خو حالات همداسې وو، تر څو د بعثت په لسم کال د محرم په میاشت کې^(۱) صحیفه نقض او تړون مات شو. ددې تړون د ماتیدو سبب هم دا و چې ځنې قریش له پیل نه پدې تړون نه وو خوښ، او همدې نا خوښو کسانو د تړون د ماتولو لپاره هلې ځلې کولې تر څو مات شو.

د تړون ماتولو اصلي محرک د بني عامر بن لوی کورنۍ غړی هشام بن عمرو و، نوموړي به د شپې له خوا بني هاشم ته خواړه استول، یو ځل هشام د ابو طالب خوريي زهير بن ابي اميه المخزومي ته ورغی - د زهير مور عاتکه د عبدالمطلب لور وه - او ورته وې ويل: اي زهيره! پداسې حال کې چې ته خورې او څښې، نو څنگه پدې راضي يې چې د ماما خيلو دې هسې حال وي؟ زهير وويل: افسوس، افسوس، زه په يو سر څه کولای شم؟ قسم په الله که يو بل کس راسره ملگری وای، نو ددې تړون د ماتولو لپاره به راپورته کيدم! هشام ورته وويل: څه، يو بل کس هم درسره دی، ده ورته وويل: هغه به څوک وي؟ هشام ورته وويل: هغه زه يم. زهير وويل: اوس دريم کس راگوره.

پدې پسې هشام، مطعم بن عدی ته ورغی، هغه ته یې د بني عبد مناف له اولادې

(۱) ددې خبرې دلیل دادی چې ابو طالب د صحیفې له نقض نه شپږ میاشتې وروسته وفات شویدی. او سبي روایت دا دی چې ابو طالب د رجب په میاشت کې وفات شویدی، او هغه کسان چې وايي ابو طالب د رمضان په میاشت کې وفات شوی، نو د دوی په نظر ابو طالب د صحیفې له نقض نه اته میاشتې او څو ورځې وروسته وفات شوی.

(بني هاشم، بني المطلب) سره د ده د دوستۍ او نژدې نسبي اړیکو یادونه وکړه، ملامتي او پره یې ورباندې واچوله چې ته ولې پدې ظالمانه تړون او عهد کې د قریشو خوا ته ولاړ یې! مطعم ورته وویل: افسوس، نو زه څه وکړم؟ زه یو تن یم! هشام ورته وویل: دویم هم درسره دی، ده ورته وویل: هغه څوک دی؟ ده ورته وویل: هغه زه یم. نو مطعم ورته وویل: اوس دریم راگوره، هشام وویل: دریم کس مې هم پیدا کړی، هغه ورته وویل څوک دی؟ ده ورته وویل: هغه زهیر بن ابی امیه دی. مطعم وویل: اوس څلورم راگوره. بیا هشام ابی البختري بن هشام ته ورغی، هغه ته یې هم داسې خبرې وکړې لکه مطعم ته یې چې کړې وې، نو ابو البختري ورته وویل: آیا داسې څوک به وي چې پدې هکله مرستی ته حاضر شي؟ هشام بن عمرو ورته وویل: هو، شته، هغه وویل: څوک دي؟ ده ورته وویل: زهیر بن ابی امیه، مطعم بن عدي او زه هم درسره بیا هغه ورته وویل: اوس پنځم کس راگوره.

بیا زمعه بن اسود بن المطلب بن اسد ته ورغی، پدې هکله یې خبرې ورسره وکړې، او له بني عبد مناف سره دده د قرابت (خپلولۍ) او د هغوی د حقوقو یادونه یې ورته وکړه. زمعه ورته وویل: کوم څوک داسې شته چې ستا ددې نظر او پیشنهاد تایید او ملاتړ وکړي؟ هشام بن عمرو ورته وویل هو، پدې هکله فلانی او فلانی او... ټول نومونه یې ورته واخیستل کلک ولاړ دي، بالاخره ټول له حجرون سره راټول شول، او ددې صحیفې د نقض او تړون د ماتولو عزم او پریکړه یې وکړه، زهیر وویل: د کار پیل به له ما نه وي، یعنی لومړی به زه پدې هکله خبرې کوم.

سهار شو، خلک ټول خپلو خپلو مجلس ځایونو ته راغلل، زهیر هم پداسې کې چې بني کدي جامې یې اغوستې وې راغی، له بیت الله شریف نه یې اوه ځله طواف وکړ، بیا یې خلکو ته مخ کړ او ورته وې ويل: ای د مکې خلکو! مونږ دې خورو او څښو، خو بني هاشم دې له لوږې نه مري، نه دي څه ورته اخیستل کېږي او نه دي څه ورباندې پلورل کېږي؟ قسم په الله، زه به تر هغې کښینم تر څو دا ظالمانه تړون مات شوی نه وي او تر څو دا صحیفه نقض او خیرې شوې نه وي.

ابو جهل چې د مسجد حرام په کوم کنج کې ناست و وویل: دروغ دي وویل، قسم په الله، دا صحیفه به خیرې نه شي! پدې وخت کې زمعه بن اسود وویل: قسم په الله چې ته ډیر دروغ وایې، پدې صحیفه د لیکلو په وخت کې هم مونږ راضي نه وو، ابو البختري هم غږ وکړ او وې ويل: زمعه رښتیا وایي پدې صحیفه کې چې څه لیکل شوي مونږ نه ورباندې خوښ یوو او نه یې ملاتړ کوو.

مطعم بن عدي هم وویل: تاسې رښتیا وویل، او څوک چې بل څه وایي هغه دروغجن

دی، مونږ لدې صحيفې او له هغه څه نه چې پکې ليکل شوي خپل براءت اعلانوو. بيا هشام بن عمرو هم دې ته ورته څه خبرې وکړې.

ابوجهل وويل: ددې خبرې تړون د شپې شويدي، او پدې هکله مشوره چيرته بل ځای شويده. پدې وخت کې ابو طالب هم د مسجد حرام په کومه گونښه کې ناست و، د هغه د راتگ سبب هم دا و چې الله تعالی خپل رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د صحيفې په هکله خبر ورکړې و چې الله تعالی ورباندې وينه (پويه) مقرره کړې چې د الله له نامه پرته ټولې د ظلم، زياتي او دښمنۍ کلمې يې خوړلې دي. رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا خبره خپل تره ته وکړه، نو ابو طالب هم قريشو ته راغی او ورته وې ويل چې وراره مې داسې وايي که چيرې دروغ يې ويلي و نو بيا تاسې پوهيږئ او هغه، او که چيرې پدې ادعا کې ريښتونی و نو بيا لدې ظلم نه لاس واخلي او زموږ محاصره ختمه کړئ. هغوی ورته وويل: دا د انصاف خبره ده. او کله چې د ابوجهل او دې نورو تر مينځ دا خبرې تبادلې شوې، نو مطعم پاڅيد چې هغه صحيفه څيرې کړي، صحيفه يې چې رواخستله گوري چې د صحيفې ټول ټکي وينه خوړلي او يوازې (باسمک اللهم) او هر چيرته چې د الله نوم و هغه پاتې دی، نور ټول خوړل شوي هيڅ هم نه و پاتې.

نو صحيفه نقض شوه، تړون مات شو، او رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره له ټولو محاصره شويو کسانو له شعب نه راووتل. مشرکينو د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د نبوت يوه عظيمه نښانه او معجزه د سر په سترگو وليدله، خو لدې سره هم د هغوی رويه داسې وه لکه چې دا آيت ورته اشاره کوی:

((وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ)) (القمر: ۲) [او که وويني دغه (کفار د قريشو) کوم دليل (د قدرت) نو پر څنگ به شي دوی (مخ به واړوي) ترې او وايي به دوی (دغه) سحر کوډې دي قوي، چې له پخوا راهيسې راځي].
هوکې، مشرکينو لدې نښانې او معجزې نه هم مخ واړاوه، اعراض يې وکړ، او پخپل کفر او گمراهۍ کې لا پسې وړاندې لاړل.^(۱)

(۱) ددې عمومي پريکون تفصيلات مو لدې مراجعو نه اخيستی دي: صحيح البخاري، باب نزول النبي (صلی الله عليه وسلم) بمکه ۱/ ۲۱۶، او باب تقاسم المشركين على النبي (صلی الله عليه وسلم) ۱/ ۵۴۸. زاد المعاد ۲/ ۴۶. ابن هشام ۱/ ۳۵۱، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷. رحمة للعالمين ۱/ ۲۹. ۷۰. مختصر سيرة الرسول (صلی الله عليه وسلم) للشيخ عبدالله النجدي ص ۱۰۶ - ۱۰۷ - ۱۰۸ - ۱۰۹ - ۱۱۰. مختصر السيرة للشيخ محمد بن

ابو طالب ته د قریشو وروستی جرگه

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ابو طالب له خوږ (درې) نه په راوتو سره د دعوت او تبلیغ کارته د پخوا په شان ادامه ورکوله قریشو که څه هم په ظاهر کې دا محاصره او بایکات ختم کړی و، خو په حقیقت کې یې پر مسلمانانو باندې خپل ظلمونه او فشاورنه همداسې جاري ساتل، او خلک یې د الله تعالی له دین نه منع کول. ابو طالب هم د پخوا په شان د خپل وراره تر شا ټینګ ولاړ و خو عمر یې له اتیا کلونو نه اوښتی و، او ددې څو کلونو سختیو او دردونکو پېښو خصوصاً درې کلنې محاصرې ډیر کمزوری او ملا ماتی کړی و. له محاصرې نه د خلاصون لا څومیاشتې نه وې تیرې شوې چې ابو طالب ناروغ شو، بیماری یې زیاته شوه. دغه وخت مشرکینو وویل که ابو طالب مړ شي او بیا مونږ دده له وراره سره ظلم او زیاتې کوو، نو دا به زموږ لپاره لویه بدنامي وي، د همدې بدنامي له ویرې نه هغوی یو ځل بیا د خبرو اترو لاره ونیوه، او نیت یې وکړ چې د ابو طالب په وړاندې له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د خبرو له لارې معامله وکړي، او دا ځل د داسې شیانو په ورکړه هم راضي شول چې مخکې یې هغه نه ورکول، نو همدا وه چې ابو طالب ته یې خپله وروستی جرگه ور واستوله.

ابن اسحاق او نور وايي: کله چې ابو طالب بیمار شو، او قریش پوه شول چې حالت یې مخ په خرابیدو دی، نو پخپل منځ کې یې سره وویل: عمر او حمزه (رضي الله عنهما) په اسلام مشرف شول، د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دین د قریشو په ټولو کورنیو کې خور شوی دی، راضي ابو طالب ته ورشو، تر څو هغه خپل وراره زموږ په اړه د کومې خبرې پابند کړي او زموږ نه هم په دې اړه عهد او وعده واخلي، قسم په خدای ویرېږو چې خلک به بیا زموږ له ادارې او کنترول نه ووزي. په بل روایت کې داسې راځي: ویرېږو چې که دا بوډا مړ شي او بیا پر محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کوم ظلم او زیاتې وشي نو بیا به عرب مونږ ته دا طعنه را کوي چې وگورئ دوی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پرې ایښی و او د هغه په مقابل کې یې د ظلم او زیاتې جرات نه درلود، خو کله یې چې تره وفات شو نو را

عبدالوهاب النجدي ص ۲۸ - ۲۹ - ۷۰ - ۷۱ - ۷۲ - ۷۳. د موضوع په هکله نوموړی مصادر څه کم شانته اختلاف سره لري، خو مونږ د قرائنو له څېړلو وروسته زموږ په نظر له ټولو نه قوي نظریه اخیستي ده.

ويي نيو او ظلمونه يې ورباندې شروع کړل! د قريشو دا وفد ابو طالب ته ورغی، د وفد (هيئت) غړي د قريشو اشراف او مخور خلک وو لکه عتبه بن ربیع، شيبه بن ربیع، ابو جهل بن هشام، امیه بن خلف، ابو سفیان بن حرب او د قريشو نور اشرافیان چې د ټولو شمیر (۲۵) کسانو ته رسیده.

د هیئت غړو له ابو طالب سره خبرې اترې وکړې او داسې یې ورته وویل: ته چې زموږ په مینځ کې کوم مقام او منزلت لرې هغه ښه درته معلوم دی، په کوم حال کې چې اوس قرار لرې هغه هم وینې، زموږ ویره ده چې دا ستا آخري شپې ورځې دي، زموږ او ستا د وراره تر مینځ چې کوم کشمکش روان دی په هغه هم ښه خبر یاست، نو لازمه ده چې ته هغه راوغواړې او زموږ نه د هغه لپاره، او له هغه نه زموږ لپاره قول او تړون واخلي یعنی داسې چې هغه له موږ نه لاس واخلي او موږ له ده نه، موږ دې پرېږدي چې پخپل دین و اوسو، او هغه به پرېږدو چې پخپل دین وي. ابو طالب خپل وراره حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راوغوښت، هغه راغی، ابو طالب ورته وویل: وراره! دا ستا د قوم مشران او مخور درته راغلي دي، غواړي چې د څه شیانو قول او وعده درنه واخلي او د څه شیانو قول او وعده دوی درکړي. بیا یې د هغوی وړاندیزونه ورته واورول او دا یې ورته وویل چې غواړي داسې تړون سره وکړي چې نور به یو پر بل غرض نه سره لری.

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خبرو په ځواب کې د هیئت غړو ته مخ وړ وړاوه او داسې یې ورته وفرمایل: (أرأيتم إن أعطيتكم كلمة تكلمتم بها، ملكتم بها العرب، ودانت لكم بها العجم). [دا راته ووايي که زه داسې کلمه او خبره درته وړاندې کړم چې د هغې په ویلو سره به تاسې د عربو پاچایان شئ، عجم به ټول درته سلامي شي، نو تاسې څه نظر لری؟] په ځینو روایتونو کې راځي چې رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابو طالب ته وفرمایل: (إني أريدكم على كلمة واحدة يقولونها تدين لهم بها العرب، وتؤدى إليهم بها العجم الجزية) [زه له دوی نه د داسې یوې خبرې غوښتونکی یم چې که چیرې هغه ووايي نو عربان به ټول ورته تسلیم شي او عجم به ورته جزیه ورکوي]. په بل روایت کې راځي چې خپل تره ته یې وفرمایل: (أي عم، أفلا أدعوهم إلى ما هو خير لهم؟) [کاکا جانه! ته ولې هغوی داسې یوې کلمې ته نه رابولي چې هغه د دوی لپاره غوره او بهتره ده؟] ابو طالب ورته وویل: ته هغوی

څه شي ته رابولي؟ ده ورته وفرمايل: (أدعوهم إلى أن يتكلموا بكلمة تدين لهم بها العرب، ويملكون بها العجم) [زه غواړم هغوی داسې یوې کلمې ته راوبولم چې د هغې په ویلو سره به دوی د ټولو عربو مشري وگتې او په عجمو باندې به یې پاچايي قايمه شي].

د ابن اسحاق یو روایت داسې دی: رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (کلمة واحدة تعطونها تملكون بها العرب، وتدين لكم بها العجم). [تاسې زما یوازې یوه خبره ومنئ، هغه داسې خبره ده چې په ویلو سره به یې د عربو پاچایان او عجم به ټول درته سلامي شي].

په هر حال کله چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا خبره وکړه دوی ټول چوپ او حیران شول چې څنگه کیدای شي تر دې حده یوه گټوره خبره رد کړي؟ بلاخره ابو جهل ورته وویل: دا کومه خبره ده؟ ستا په پلار قسم، ووايه داسې یوه خبره څه لس خبرې خو وکړه مونږ یې منلو ته تیار یو. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: تاسې دا ووايي چې: ((لا إله إلا الله، وتخلعون ما تعبدون من دونه)) [له الله پرته بل حق معبود نشته، او پرته له یوه الله نه د بل هر څه عبادت پرېږدئ]. ددې خبرې په اوریدو سره دوی لاسونه سره ووهل او ويې ویل: ای محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته غواړې چې ددې ټولو خدایانو په ځای یوازې یو خدای ونیسو؟ په رښتیا چې ستا دا معامله ډیره عجیبه او غریبه ده، بیا یې یو بل ته سره وویل: قسم په الله چې دا سړی ستاسې هیڅ خبره هم نه مني، ځی چي څو، او د خپلو پلرونو په دین به ټینگ اوسو تر څو الله تعالی زمونږ او ده تر مینځ فیصله وکړي، پدې ترتیب سره هغوی هر یو پخپله لار لار.

او د همدې خلکو په باره کې د قرآنکریم دا آیتونه رانازل شول:

((ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ (۱) بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ (۲) كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادُوا وِلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ (۳) وَعَجَبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَاْفِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ (۴) أَجَعَلَ الْآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ (۵) وَأَنْطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنْ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَى آلِهَتِكُمْ إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ (۶) مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ إِنْ هَذَا إِلَّا اخْتِلَافٌ (۷) (ص: ۱ - ۷)^(۱)

(۱). ابن هشام ۴۱۷/۱ - ۴۱۸ - ۴۱۹ . تفهيم القرآن ۴/۳۱۲ - ۳۱۷ - ۳۱۸ . مختصر السيرة للشيخ عبد الله النجدي ص ۹۱.

[ص، قسم دی په قرآن چې څښتن د پند، ذکر، بیان، شرف، شهرت، عظمت دی (داسې ندي چې کفار د معبودانو په نسبت وايي) بلکه هغه کسان چې کافران شويدي په کبر، سرکشی کې دي (له قبوله د حق) او په مخالفت کې دي (له مسلماني سره)، (نه گوري منکران چې) څومره ډیر هلاک کړيدي مونږ پخوا له دې څخه له اهل د زماني پس نارې به يې وهلي (عند نزول العذاب) حال دا چې نه به و هغه وخت د خلاصيدلو (او د تبتيدلو) او تعجب کوي (کفار) له دې نه چې راغلی دی دوی ته (نبي) ويروونکی له دوی نه او وايي دا کافران چې دغه (ويروونکی نبي) ساحر کوډگر دی دروغجن آیا ده گرځولي دي دغه (۳۶۰) معبودان الله يو معبود؟ بيشکه دغه (گرځول د ډيرو معبودانو يوه ته چې تاسې نور معبودان پريږدئ او د يو الله عبادت کوئ) خوامخواه يو څيز ډير عجيب دی (چې مثل نلري) او لاړل په تلوار سره مشران له دوی نه (له مجلسه چې سره ويونکي وو يو بل ته) چې ځی (پاشی له دې ځايه) او صبروکړی (او محکم اوسئ) پر(عبادت د) معبودانو خپلو، بيشکه دغه شی (توحيد) خوامخواه يوشی دی چې اراده يې کړې شوې ده (له مونږ څخه)، ندی اوريدلی مونږ دغه (توحيد، و حدانيت په دين وروستني) عيسوی کې) نه دی دغه (توحيد) مگر له خپله ځانه جوړ کړي شوي دروغ دي.]

د غم کال

د ابو طالب وفات

د ابو طالب ناروغي سخته شوه بالاخره د بعثت په لسم کال د رجب^(۱) په میاشت کې وفات شو. دغه وخت د اقتصادي محاصرې له ماتیدو نه یوازې شپږ میاشتې تیرې شوې وې.^(۲) په بل روایت سره ابو طالب د خدیجې (رضي الله عنها) له وفات نه درې ورځې مخکې د رمضان په میاشت کې وفات شويدي.

په صحیح البخاري کې له مسیب (رضي الله عنه) نه روایت شوی: کله چې د ابو طالب ځنکدن و، ابو جهل ورسره ناست و رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم ورغی او ورته وې وفرمايل: (أي عم، قل: لا إله إلا الله ، كلمة أحاج لك بها عند الله). [کاکا جانه! د (لا اله الا الله) کلمه ووايه، یوازې همدا یوه کلمه تر څو د الله

تعالی په وړاندې یې ستا لپاره د حجت او دلیل په توگه وړاندی کړی شم.] دلته ابوجهل او عبدالله بن ابي امیه ورته وویل: ابو طالبه! آیا د عبدالمطلب له دین نه گرزې؟ دوی دواړو همداسې خبرې ورته کولې تر څو له خلکو سره د ابو طالب وروستی خبره دا شوه چې وې ویل: د عبدالمطلب په ملت (دین) یم. نو بیا رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (لأستغفرون لك ما لم أنه عنه) [تر هغې به له الله تعالی نه درته بښنه غواړم تر څو لدینه منع کړی شوی نه وم.] پدې پسې دا آیت شریف را نازل شو^(۳): ((مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ))

(۱) تاریخ اسلام للشاه اکبر النجيب آبادي ۱۲۰۱. تاريخي مصادر پدي هکله چې ابو طالب په کومه میاشت کې وفات شويدي، زیات اختلاف سره لري خو مونږ د رجب میاشت څکه غوره کړې چې زیاتره مصادر پدې اتفاق لري چې ابو طالب له شعب نه له راوتلو نه شپږ میاشتې وروسته وفات شوی، اقتصادي محاصره درې کاله وه، او پیل یې د بعثت د اووم کال د محرم له لومړۍ شپې نه و نو پدې حساب سره دده د مرگ نېټه د نبوت د لسم کال د رجب میاشت راځي.

(۲) مختصر السیره للشيخ عبدالله النجدي ص ۱۱۱.

۳- صحیح البخاري باب قصة ابي طالب ۵۴۸۱

(التوبة: ۱۱۳) [نه دي لایق او (روا) نبی ته او (نه دي لایق او روا) هغو کسانو ته چي ایمان لرونکي دي دغه چې مغفرت وغواړي دوی د پاره د مشرکانو او اگر که وي دا (مشرکان) خاوندان د خپلولی وروسته له دې خبرې چې بنکاره شي دوی ته چې بیشکه دوی صاحبان دي د دوزخ (او په کفر مړه دي).]

او دا آیت هم را نازل شو: ((إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ...)). (القصص: ۵۶) [بیشکه ته (ای محمد) نشي بنوولی (لاره حقه) هغه چا ته چې خوښ وي ستا.]

دلته ددې ضرورت نه وینو چې ووايو ابو طالب څومره او څه ډول د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حفاظت او ملاتړ کړی و، ابو طالب د مکې د جاهلو او لویانو د حملو په وړاندې د اسلامي دعوت لپاره د یوې پخې او اوچتې کلا حیثیت درلود، خو هغه د خپلو پلرونو او مشرانو په ملت او دین مړ شو، نو ځکه یې پوره او کامله کامیابي او رستگاري په برخه نه شوه.

په بخاري شریف کې له عباس بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) نه روایت دی وايي: حضرت عباس (رضي الله عنه) رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وفرمايل: ته خپل تره ته څه کولی شې؟ پداسې حال کې چې هغه به ستا ساتنه کوله او د تا په سر به یې له نورو سره شخړې او جگړې کولی او د تا پخاطر به په نورو غوصه کیده؟ رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل:

(هو في صَحْضَاحِ مِنَ نَارٍ، وَلَوْ لَا أَنَا لَكَانَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ).

[هغه د دوزخ په باندینی برخه یا څنډه کې دی، او که چیرته زه نه وی، نو هغه به د دوزخ په له ټولو نه ژوره کنده کې وای.]^(۱)

ابو سعید الخدري (رضي الله عنه) وايي چې: یو ځل د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې دده د تره (ابو طالب) یادونه وشوه نو ده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل:

(لعله تنفعه شفاعتي يوم القيامة، فيجعل في صحضاح من النار تبلغ كعبيه).

[کیدای شي د قیامت په ورځ زما شفاعت گټه ور ورسوي، او د دوزخ په باندینی برخه (څنډه) کې یې ځای شي چې اور به یې یوازې تر بننگریو پورې ورسیري.]

(1). صحيح البخاري باب قصة ابي طالب ۱/ ۵۴۸

خدایچه (رضي الله عنها) د عقبی په لور

د ابو طالب له وفات نه دوی میاشتی او یا یوازې درې ورځې وروسته د روایتونو د اختلاف په اساس د بعثت په لسم کال د رمضان په میاشت کې ام المؤمنین حضرت خدیجه الکبری (رضي الله عنها) د (۶۵) کلنۍ په عمر کې له دې فاني دنیا نه سترگې پټې کړې او دغه وخت د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مبارک عمر پنځوسم کال و.^(۱)

حضرت خدیجه (رضي الله عنها) د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لپاره د الله تعالی له خوا لوی او ډیر گرانې نعمت و، پنځه ویشته کاله یې یو ځای سره تیر کړل. خدیجه (رضي الله عنها) د غم او خفگان په وخت د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لپاره خوشالي او ډاډ گیرنه وه، په سختیو کې به یې خوا ته ولاړه وه، د رسالت د تبلیغ په لاره کې به یې مرسته ورسره کوله، د جهاد کړاوونه او سختۍ به یې ورسره گاللي، په ځان او مال سره به یې له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره غمشریکي کوله. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ام المؤمنین خدیجې (رضي الله عنها) په هکله فرمایي: (آمنت بي حين كفر بي الناس و صدقتني حين كذبني الناس، و اشركتني في ماها حين حرمني الناس، و رزقني الله ولدها، و حرم ولد غيرها))^(۲) [خدیجې (رضي الله عنها) هغه وخت یې په ما ایمان راوړ چې خلک راباندې کافر وو، او هغه وخت یې زما تصدیق وکړ چې خلکو تکذیبولم او هغه وخت یې زه پخپل مال کې شریک کړم چې خلکو زه محروم کړی وم او الله تعالی ما ته له هغې نه اولاد راوړ او له نورو نه یې اولاد رانکړ].

بخاري شریف له ابو هریره (رضي الله عنه) نه روایت کوي وايي: (اتی جبریل (عليه السلام) النبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فقال: يا رسول الله هذه خديجة (رضي الله عنها) قد اتت، معها اناء فيه ادام او طعام او شراب فاذا هي اتتك فاقرا عليها السلام من ربها، و بشرها ببیت في الجنة من قصب لا خصب فيه ولا نصب)^(۳)

(۱). ابن جوزي او علامه منصور پوري وايي خدیجه (رضي الله عنها) د رمضان په میاشت کې وفات شویده: تلخیص الفهوم ص ۷.

رحمة للعالمین ۱۲۴/۲

(۲). رواه الامام احمد في مسنده ۱۱۸/۲

(۳). صحيح البخاری باب تزويج النبي (صلی الله علیه و سلم) خدیجة و فضلها ۵۳۹/۱

يعنی جبریل (عليه السلام) د رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته تشریف راوړ او ورته وېي فرمایل: يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا ده خدیجه (رضي الله عنها) تشریف راوړي او ورسره یو لوبنی دی چې پکې څه کتخ (سالن) خواړه یا څه د څنبلو شی (مشروب) دی او کله چې هغه تا ته راورسیده نو ته ددې د رب له طرفه ورته سلام ورسوه، او په جنت کې د زمردو او یاقوتو د داسې یوه کور زیری ورکړه چې هلته به نه ځوړ او شور وي او نه ستوماني او درماندگي.

د غمونو لړۍ

دا دواړه ډیرې دردوونکې پېښې وې، چې په ډیره کمه موده کې یوه په بله پسې پېښې شوې، رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) یې ډیر ودرداوه او زړه یې ډیر غمجن او خفه شو، او په همدې پسې د نورو غمونو ورته مخه شوه. د ابو طالب له وفات وروسته مشرکین ورباندې ور روږدي شول او جرات یې وموند، رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته یې په ښکاره اذیت رساوه او ظلمونه یې ورباندې کول. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دومره غمونو واخیست، او زړه یې دومره ودریده چې نور یې لدې خلکو امید قطع شو او پدې هیله یې د طائف لاره ونیوه چې کیدای شي هلته یې څوک دعوت ومني، پناه ورکړي او د خپل قوم په مقابل کې مرسته ورسره وکړي، خو هلته هم چا د الله تعالی د رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دعوت ونه مانه، پناه یې ور نکړه، هېڅ ډول مرسته یې ورسره ونکړه، او د هغه ځای خلکو د نیکی په ځای دومره بدې ورسره وکړه چې په مکه کې چا نه وه ورسره کړې.

خومره چې په رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مکې د مشرکینو ظلمونه زیات شول، هومره په اصحابو (رضي الله عنهم) هم ظلمونه او رېږونه ډیر شول، تر دې چې د رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نژدې ملگری ابوبکر الصديق (رضي الله عنه) هم مجبور شو د حبشې په لور د هجرت لار ونیسي، له کوره ووت او تر برک الغماد پورې ورسید، خو هلته ابن الدغنه ولید بیرته یې پخپل جوار او پناه کې مکې ته راووست.^(۱)

(۱) شاه اکبر خان نجیب آبادي وايي چې دا واقعہ په همدې کال شويده تاريخ اسلام ۱۲۰/۸ وگوره، دا اړده کيسه په ابن هشام ۳۷۲، ۳۷۴ او صحيح البخاري ۵۵۲/۸، ۵۵۳ کې هم رانقل شويده.

ابن اسحاق وایي: د ابو طالب له وفات نه وروسته قريشو په رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) باندې داسې ظلمونه وکړل چې د ابو طالب په ژوند کې یې تصور قدرې هم نه شوی کولی، ان تر دې چې د قريشو یوه گمراه او جاهل یوه ورځ د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پر مبارک سر خاورې ور واچولې، او د الله تعالی رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) همداسې گردجن او په خاورو لړلي سر کور ته تشریف یووړ، هلته یې یوه لور ورپاڅیده او د خپل گرانقدر پلار (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مبارک سر یې ومینځه، خاورې یې ورنه پاکولې او ژړل یې: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل:

(لا تبکی یابنیة، فإن الله مانع أباک). لورې! ته ژاړه مه، الله تعالی ستا د پلار ساتنه او حفاظت کوي. پدې وخت کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا هم وفرمایل: (ما نالت منی قريش شيئاً أکرهه حتی مات أبو طالب).

[ترڅو چې ابو طالب ژوندی و قريشو زما په هکله هسې کار نه شوی کولی چې زما نه خوښیده، یعنې اذیت یې نه شوی رارسولئ].^(۱)

او څرنګه چې پدې کال کې رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته یو په بل پسې غمونه او دردونه پېښیدل نو دا کال یې د عام الحزن (د غم کال) په نامه ونوماوه، او په همدې نامه په تاریخ کې شهرت لري.

له حضرت سوده (رضي الله عنها) سره واده

په همدې کال یعنی د بعثت په لسم کال د شوال په میاشت کې رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له حضرت سوده (رضي الله عنها) سره واده وکړ. حضرت سوده (رضي الله عنها) په اسلام مشرفه شوې وه او په دوهم ځل هجرت کې یې حبشې ته هجرت کړې و.

لومړنی میره یې سکران بن عمرو نومیده هغه هم مسلمان ؤ او له دې سره یې یو ځای هجرت کړې ؤ خو هملته حبشه کې وفات شو، یا دا چې مکې ته راستون شو او وفات شو. او کله چې د سوده (رضي الله عنها) عدت پوره شو، نو رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خطبه (کوزده) ورسره وکړه او بیا یې نکاح کړه.

(۱). ابن هشام ۴۱۲/۸

او سوډه (رضي الله عنها) لومړنۍ بي بي ده چې د خديجې (رضي الله عنها) له وفات نه وروسته رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نکاح ورسره کړې ده. وروسته په مدينه منوره کې سوډه (رضي الله عنها) د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) د خوشالۍ پخاطر خپل نوبت حضرت عائشې (رضي الله عنها) ته هبه کړې (بنسلی) و^(۱).

(۱). رحمة للعالمين ۲ / ۱۱۵. تلقیح فهم الاثر ص ۱۰.

د لومړنیو مسلمانانو

د

صبر او ثبات عوامل

دلته د ډیر پیاوړي عقل او غټ زړه خاوندان هم له حیرت نه گوته په غاښ درېږي، او د لوی علم او پوهې خاوندان هم دا پوښتنه کوي چې هغه کوم عوامل او اسباب وو کوم چې د مسلمانانو د دومره عظیم صبر او ثبات سبب شويدي؟ هغوی د داسې ظلمونو په وړاندې چې تش په اوریدو یې ویښتان په غوني نیغ درېږي او له یاد نه یې زړونه په لرزه راځي، څنگه او څه ډول ټینګ ولاړ وو؟ او دا کوم زور ورسره و چې داسې ظلمونه او کړاوونه یې گاللی شوی؟ نو ددې پخاطر چې دا ډول پوښتنې ځواب شوې وي، لازمه وینو چې د لومړنیو مسلمانانو د صبر او ثبات ځنې عوامل تر نظر تیر کړو:

۱. ددې ثبات او مقاومت لومړني او اساسي عامل او سبب په واحد الله (جل جلاله) باندې ټینګ ایمان، او د هغه حقيقي پیژندنه او درست معرفت دی. ځکه یو ځل چې زړه د ایمان په نور منور شي، او د ایمان شمع په زړه کې بله شي، نو بیا هغه له غرونو نه هم ټینګ وي او هم دروند، او د داسې ایمان خاوند د دنیا ټول مشکلات او کړاوونه که هر څومره ډیر او خطرناک وي په هیڅ شمیري، او هغه ټول د خپل ایمان په مقابل کې لکه د اوبو ځک او یا لکه د یوه طوفاني او نړوونکي سیلاب په مخ کې د شگو بند شمیري. هغه د ایماني لذت او خپل اعتقادي راحت او طراوت په وړاندې هیڅ مشکل ته مشکل نه وايي، او د ایمان په لاره کې د هیڅ کړاو پروا هم نه ساتي: ((... فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ)) (الرعد: ۱۷) [نو هر څه ځک او خیری نو لاړ به شي په دغه حال کې چې پریوتی وي له نظره (او بی نفعې به وي) او هر څه هغه خیز چې نفع رسوي خلکو ته، نو پاتې کیږي په ځمکه کې (د گټې پخاطر).

دا اساسي علت او سبب نورې څانگې هم لري چې هر یوه یې د ثبات او صبر په لاره کې د بیل بیل اهمیت درلودونکې ده او هغه دا دي:

۲. داسې قیادت او مشرتابه چې په زړونو حکومت کوي، رسول الله (صلی الله علیه و

اله و صحبه و سلم) چې نه يوازې د اسلامي امت بلکه د ټول بشريت قائد او لارښود دی د داسې جسماني جمال، نفساني کمال، کریمانه او نیکو اخلاقو، عظيم کردار او ډيرو غوره عاداتو او خصائلو درلودونکی و چې زړونه به پخپله ورته تسليميدل، او خلک به ورته څاريدل ځکه هغه کمالات او ښيگڼې چې خلک ځانونه ورنه قربانوي رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته له هغو نه دومره برخه ورکړل شوي وه چې بل هېڅ بني بشر ته هم دومره لويه برخه نده ورکړل شوې. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د شرف، عظمت، فضل او کمال تر ټولو لوړ او اوچت څلی و، د هغه (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په عفت، امانتداری، صدق، ريښتینولۍ، او نورو ټولو ښيگڼو باندې له دوستانو وړاندې دښمنانو هم اعتراف کاوه. هره خبره به چې د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مبارکې خولې وتله حتی ډير غټ دښمنان به هم د هغې په صدق باندې پوره متيقن وو ډيرې داسې پيښې او شواهد وجود لري چې زمونږ د مخکې تيرې شوې خبرې تصديق او تاييد کوي. يو ځل له قریشو نه درې کسان سره راټول شول، دوی هر يوه بيل، بيل او په پټه توگه قرآنکریم اوريدلی و لومړی يو له بل نه خبر نه وو خو بالاخره يې راز فاش او يو په بل خبر شول، لدې دريو نه يو ابو جهل و، کله چې درې واړه سره راټول شول نو يوه يې له ابو جهل نه وپوښتل چې ووايه د هغه څه په هکله چې له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه دې اوريدلي ستا نظر څه دی؟ ابو جهل په ځواب کې ورته وويل: ما څه اوريدلي؟ اصلي خبره دا ده چې په شرف او عظمت کې زمونږ او بنو عبدمناف تر مينځ مقابله او مسابقه وه، هغوی غريبانو ته خواړه ورکول مونږ هم ورکول، هغوی خلکو ته د سپرلۍ بند وبست کاوه مونږ هم ورته سپرلۍ برابرولې، هغوی خلکو ته مرستې ورکولې، مونږ هم ورسره کومکونه کول، يعنی څه به چې هغوی کول مونږ به هم همداسې کول تر څو دواړه سره بالکل برابر شوو، مونږ او هغوی لکه په يوه مسابقه کې د شرط دوه آسان داسې شولو چې هر يو دا کوښښ کوي له بل نه مخکې شي، خو اوس بنو عبدمناف وايي چې زمونږ په مينځ کې داسې نبي (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دی چې له آسمانه وحی ورته راځي، نو اوس ووايئ مونږ به کله دې ته ورسيدی شو؟ قسم په خدای، مونږ به کله هم پدې سړي ايمان را نه وړو، او کله به يې هم تصديق ونکړو.^(۱)

(۱). ابن هشام ۳۱۶/۸.

همدا راز ابو جهل به دا هم ويل: اي محمده (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مونږ تا دروغجن نه بولو، خو هغه څه تكذيبوو چې تا راوړي دي، نو الله تعالى دا آيت شريف را نازل كړ: ((فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ))^(۱) (الانعام: ۳۳). [نو بيشكه دوى نه كوي تكذيب ستا (په واقع كې) و ليكن دا ظالمان په ايتونو د الله انكار (مسخرې) كوي.]

دا كيسه خو مخكې تيره شوه چې يوه ورځ كفارو رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته درى ځله طعني وركړې، او په دريم ځل رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: اي قريشو! ما تاسې ته قتل او ذبح راوړې ده، يعنى دا يو ډول تهديد و چې هغوى ته يې ويل ما درته ستاسې د قتل خبر راوړى دى. دې خبرې په هغوى باندې دومره اغيزه وكړه چې په هغه مجلس كې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره له ټولو نه د زيات عداوت او دښمنۍ درلودونكي هم په ډيره نرمه لهجه او خوږو كلماتو د رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د رضا او خوښۍ حاصلولو كوښښ كاوه.

دا مو هم مخكې وويل چې يوه ورځ رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لمانځه ولاړ و كله يې چې سر په سجده كينښود كفارو د اوښ لرى او كولمې ورباندې ورواچولې، خو كله چې رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له سجدي نه سر راپورته كړ، نو دوى ته يې بنسیره وكړه، يو ځل د مشركينو خنداگانې په خولو كې وړ وچې شوې، غم او ويرې واخيستل او پدې باوري شول چې حتماً به هلاكيږي نور يې نجات نشته.

دا كيسه هم مخكې تيره شوې چې رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ابو لهب زوى عتيبه ته بنسيري وكړې، عتيبه پدې پوره يقين درلود چې دا بنسيري به حتماً ورته لگيږي، او كله يې چې په شام كې زمري وليد نو وي ويل: قسم په خداى چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) زه پداسې حال كې ووژلم چې پخپله په مكه كې ناست دى.

همدا راز ابي بن خلف به تل رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د قتل اخطارونه وركول، يو ځل رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دده په ځواب كې ورته وفرمايل: (بل أنا أقتلك إن شاء الله) [چې ته نه، بلكه زه به تا وژنم (ان شاء الله)]. او كله چې د احد په غزا كې رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دده په ځواب كې ورته وفرمايل: (بل أنا أقتلك إن شاء الله) [چې ته نه، بلكه زه به تا وژنم (ان شاء الله)]. او كله چې د احد په غزا كې رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دده په ځواب كې ورته وفرمايل: (بل أنا أقتلك إن شاء الله) [چې ته نه، بلكه زه به تا وژنم (ان شاء الله)].

(۱). رواه الترمذي في تفسير سورة الانعام ۱۳۲/۲

د ابي بن خلف په غاړه د نيزې گوزار وکړ، که څه هم هغه معمولي ټپې شوی و، خو داسې يې ويل: محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ما ته په مکه کې دا ویلی و چې زه به تا وژنم، قسم په خدای که هغه ما ته لارې هم را تو کړي نو زما روح به له کالبد نه وزي (ددې پيښې تفصيل به په راتلونکو پاڼو کې راشي).^(۱)

همدارنگه يو ځل سعد بن معاذ په مکه کې امیه بن خلف ته وويل: ما له رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه اوریدلي چې فرمايل يې: (انهم — أي المسلمین — قاتلوك) چې ته (امیه) به د مسلمانانو په لاس وژل کيږي. ددې خبرې په اوریدو سره د امیه زړه ولويد ویرې واخيست او له خان سره يې دا عهد وکړ چې له مکې نه به د باندې نه وځي، او د بدر د غزا په وخت کې چې د ابو جهل د ډیر اصرار په وجه مجبور شو له مکې نه وځي، نو يو ډیر تند او تیز اوبن يې واخيست تر څو د خطر په وخت کې يې ژر له صحنې راوايستلی شي، پدې وخت کې چې امیه له مکې نه د مدينې په لور تگ ته تيار شو، نو بنځې يې ورته وويل: اي ابو صفوانه! تا د هغه يثربي ورور خبره هیره کړیده؟ ابو صفوان په ځواب کې ورته وويل: نه، نه مې ده هیره شوې، خو قسم په خدای چې له هغوی سره تر دې نژدې ځايه پورې ځمه.^(۲)

دا و د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دښمنانو حال، خو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ياران او اصحاب (رضي الله عنهم) دومره د خپل عظيم لارښود په مينه کې ډوب وو چې مرگ او ژوند يې په همغه پورې تړلی و هغه يې د سترگو تور او د زړه سر و، زړونه يې داسې ورپورې نښتي وو لکه اوسپنه په آهن ربا پورې.

فصورتته هیولی کل جسم و مغناطیس افندة الرجل

[يعنی د هغه صورت د هر جسم هیولی او وجود يې د خلکو د زړونو آهن ربا (مغناطیس) وه.] د همدې مينې، محبت، فدا کاري او ځان قربانولو نتيجه دا وه چې اصحابو کرامو (رضي الله عنهم) به خپل ځانونه مرگ ته ورکول خو دا يې نه شوی زغملی چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نوک دې پټ شي او يا يې دې په گوته کې اغزی لار شي.

يوه ورځ په مکه کې ابوبکر صديق (رضي الله عنه) ډیر زیات ووهل شو، خلکو تر لغتو

(۱). ابن هشام ۸۴/۲

(۲). صحيح بخاري ۵۲۳/۲

لاندې اچولی و، عتبه بن ربیعہ په دوو پیوند شویو خپلیو واهه، په مخ یې ډیر گوزارونه ورکول بیا یې په خیته ور وخوت، دومره وټکول شو چې مخ او پزه یې سره یو شول، وروسته د بنو تیم خلکو په یوه تکه کې ونغښت او کور ته یې یووړ، چا هم دا گومان نه کاوه چې ژوندی به پاتې شي، خو د ورځې په وروستی برخه کې په حال شو خبرې یې وکړې او داسې یې وویل: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څه حال دی؟ پدې خبره د قوم خلک ورباندې په غوسه شول، پرې او ملامتي یې ورباندې وویله، بیا پاڅیدل او دده مور ام الخیر ته یې وویل: څه وکړه چې ویې خوري او یا څه وروڅښه. او کله یې چې مور ورسره گوښې پاتې شوه ډیر اصرار یې ورباندې وکړ چې څه وخورې او یا څه وڅښې، خو ابوبکر صدیق (رضي الله عنه) به همدا ویل چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څه حال دی؟ نو مور یې ورته وویل: قسم په خدای زه د تا د ملگري په حال نه یم خبره. ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وویل: لاره شه او له ام جمیل بنت الخطاب نه د هغه په هکله پوښتنه وکړه، مور یې ووتله او ام جمیل ته ورغله او ورته وې ویل: زما زوی ابوبکر (رضي الله عنه) د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله له تا نه معلومات غواړي چې هغه څنگه دی؟ ام جمیل (رضي الله عنها) ورته وویل: زه نه ابوبکر (رضي الله عنه) پیژنم او نه محمد بن عبدالله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)، خو که ته غواړې چې زه ستا زوی ته درسره لاره شم نو څه چې څو، دواړه راووتلې او کور ته راغلې که گوري چې د ابوبکر الصديق (رضي الله عنه) حال بل دی، د چا خبره له ډیرو وهلو څلور زره پروت دی. ام جمیل ور لنډه شوه او چیغه یې کړه، قسم په خدای دا خلک چې ته یې دې حال ته راوستی یې فاسقان او کافران دي، له الله تعالی نه دا غواړم چې ستا غچ او انتقام ورنه واخلي. ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وویل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څه حال دی؟ ام جمیل ورته وویل: دلته خو ستا مور ده هغه خو زموږ خبرې اوري! ده ورته وویل: له هغې نه مه ویرېږه، نو ام جمیل ورته وویل: رسول الله (ص جوړ او روغ دی، ده ورته وویل: اوس چیرته دی؟ دې ورته وویل: هغه اوس په دار الارقم کې تشریف لري بیا ابوبکر (رضي الله عنه) وویل: له خدای تعالی سره دا عهد کوم چې تر هغې به نه څه وخورم او نه به څه وڅښم تر څو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خدمت کې حاضر شوی نه وم، مور او ام اجمیل ورته وویل: اوس صبر وکړه، تر څو لږ آرامي شوه خلک کورونو ته لاړل، تگ راتگ بند شو بیا هغوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ملاقات پخاطر ووتل، ابوبکر (رضي الله عنه) پداسې حال کې چې په ام الخیر او ام جمیل باندې یې تکیه کوله د رسول اکرم

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو.^(۱)

له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د اصحابو (رضي الله عنهم) د مینې اوله ده نه د خان قربانولو نورې اهمې او نادري پېښې به هم په راتلونکو پاڼو کې سره ولولو، خصوصاً د احد د غزا پېښې او د خیب (رضي الله عنه) او نورو اصحابو (رضي الله عنهم) تاریخي واقعي.

۳. د مسؤلیت احساس - اصحابو (رضي الله عنهم) دا ښه درک کړې وه چې د بشریت په هکله د دوی په غاړه د مسؤلیت څومره دروند پیتی پروت دی. هغوی د خپل انساني مسؤلیت پوره احساس درلود، او پدې باوري وو چې ددې مسؤلیت ادا کول حتمي او لازمي دي، او لدینه غاړه غړول او اوږه خالي کول، لدې اوسنیو کړاوونو او ظلمونو نه ډیر خطرناک او ضررناک عواقب لري، او ددې عظیم مسؤلیت له ادا نه سرغړول د دوی او ټول بشریت لپاره دومره بدبختي او زیانونه راوړي چې له هغو تکلیفونو نه چې ددې دندې د ترسره کولو په لاره کې یې گالي شو چنده زیات او دردونکي بلکه له هغې سره بالکل د مقایسې وړ ندي.

۴. په آخرت باندې ایمان - په آخرت باندې ایمان د دوی په زړونو کې د مسؤلیت احساس نور هم پیاوړی کاوه هغوی پدې ټینګه عقیده درلوده چې له مرگ نه وروسته به بیا راژوندي کیږي، الله تعالی به د ټولو وړو او لویو پتو او ښکاره عملونو حساب ورسره کوي، بیا به د تل لپاره یا جنت ته ځي او یا به د جهنم په سوزیدونکو لمبو کې وي. ژوند یې د خوف (ویرې) او رجاء (تمې او هیلې) تر مینځ و. یعنی د الله تعالی رحمت او مهربانۍ ته هیلمن وو او له عذاب نه یې ویریدل، د هغوی حالت داسې ؤ لکه دا مبارک آیت چې ورته اشاره کوي:

((وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجَلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ)) (المومنون: ۶۰) [او هغه کسان چې ورکوي هر هغه چې ورکوي (له زکاتونو او خیراتونو) حال دا چې زړونه د دوی ویریدونکي دي (له عدم قبوله ځکه چې) بیشکه دوی رب خپل ته ورتلونکي دي.] هغوی پدې پوخ باور درلود چې دا ټوله دنیا د آخرت په مقابل کې د مچ او ماشې د یوه وزر قدرې ارزښت هم نلري نو همدا ټینګه عقیده او درست معرفت ؤ چې د دنیا هر مشکل یې ورته آسانه کړی ؤ، هر ډول کړاو او درد یې زغملی شوی، له ټولو نه ستر ستر مشکلات او کړاوونه یې هم د هدف په لار کې خنډ او مانع نه شوی گرزیدلی.

(۱). البداية و النهاية ۳/۳۰

۵. قرآنکریم _ مشکلاتو او کړاوونو پدې له ټولو نه سخت وخت کې د قرآنکریم هغه سورتونه او ایتونه رانازلیدل چې د اسلام د اساسي اصولو او مبادئو لپاره یې په زړه رابښکونکي انداز او قاطعانه لهجه دلایل او براهین قائم کړيدي. دغه وخت اسلامي دعوت د همدې اصولو په محور چورلیده، او دې آیتونو مسلمانانو ته هغه بنيادي او اساسي امور او مسایل په ګوته کول کوم چې الله تعالی د بشریت له ټولو نه اوچتې او سپیڅلې ټولنې (اسلامي ټولنې) جوړښت په همغو امورو پورې تړلی دی. همدا راز دې آیتونو مسلمانانو ته د زغم او صبر، ثبات او پایمردۍ درس هم ورکاوه، پدې هکله یې مثالونه ورته راوړل او پدې کې نغښتي حکمتونه یې ورته بیانول:

((أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخِلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسْتَهْمِ الْبِئْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزَلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرُ اللَّهُ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ)). (البقرة: ۲۱۴) [بلکه آیا ګومان کوئ تاسي (ای مؤمنانو) چې نن به وځئ تاسې جنت ته حال دا چې راغلي به نه وي په تاسې باندې په مثل (دسختیو) د هغو کسانو چې تیر شويدي پخوا له تاسې نه چې رسیدلي وه دوی ته سختي (لکه فقر او مرض) او ګرځول شوي وو دوی (په سختیو سره) تر هغه پورې چې ویل به (هم) رسول او (هم) هغو کسانو چې ایمان یې راوړی و سره له ده چې کله به وي نصرت د الله؟ خبردار شی! چې بیشکه نصرت د الله نژدې دی (مؤمنانو) ته.]

((الْم (۱) أَحْسَبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ (۲) وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ)) (العنکبوت: ۱-۳). [آیا ګومان کوي دا خلک ددې چې پرې به بنودی شي دوی (په هم دې قدر) چې ووايي دوی چې ایمان راوړی دی مونږ حال دا چې دوی به ونه ازمویل شي، او خواخواه په تحقیق ازمويلي و مونږ هغه کسان چې له دوی نه رومبی وو پس هر ورو معلوم به کړي الله (په علم ظاهري سره هم) هغه کسان چې ریښتیني دي (په دعوی د ایمان کې) او خواخوا معلوم به کړي الله (هغه) دروغجن (په علم ظاهري هم).]

ددې تر څنګ دغه وخت داسې آیتونه هم نازلیدل چې کفارو او ټولو معاندینو او مخالفینو ته به یې غاښ ماتوونکي ځوابونه ورکول، د هغوی ټولې حیلې به یې ورماتولې او هیڅ بهانه مانه به یې نه ورته پریښوده. او په پوره څرګنده او صریحه توګه به یې دا ورته اعلانول چې که هغوی حق ته غاړه تپته نکړي او همداسې ګمراه او بې لارې پاتې شي نو پای او عاقبت به یې ډیر خراب او زیانمن وي، پدې هکله به یې د پخوانیو قومونو کیسې او نور داسې تاریخي شواهد ورته وړاندې کول چې دا به ورنه

معلوميده چې د مسلمانانو او کافرانو په هکله د الله تعالی سنت او فيصله څه ده، خو لدې تهديد او ويرې سره سره داسې آيتونه هم رانازلیدل چې له کرم او مهربانۍ نه به ډک وو، لهجه يې نرمه وه د افهام او تفهيم، و عظم او ارشاد خوا به يې نيولې وه تر څو گمراهان له خپلې گمراهۍ او ضلالت نه حق او هدايت ته واوړي.

قرآنکريم په حقيقت کې مسلمانانو ته يوه بله دنيا او بيل جهان جوړکړی و، لدې خاورينې دنيا نه يې اوچت کړي وو هلته يې د کائناتو مشاهد، د ربوبيت جمال او کمال، د الوهيت عظمت او رفعت، او د رحمت، رضا او مهربانۍ داسې صحنې وربښودلې چې په ليدو سره به يې هغوی دومره پياوړي کيدل چې بيا به ورته د کړاوونو او مشکلاتو غرونه لکه د يوه طوفاني سيلاب په وړاندې د شگو بندونه داسې وو.

دې آيتونو به مسلمانانو ته د الله تعالی له طرفه د رحمت، رضا، او له هميشنيو نعمتونو نه ډک جنت زيري هم ورکول، او د دوی د ظالمو او کافرو دښمنانو هغه حالت به يې هم ورته تمثيل او ترسيم او، چې د قيامت په ورځ به د الهي عدالت محکمې ته راوستل کيږي، محاسبه به ورسره کيږي او بالاخره به پرمخې په دوزخ کې اچول کيږي چې ځی اوس د اور خوند وگوري.

۶. د بري زيری _ ددې ټولو تر څنگ مسلمانان له کله نه چې له کړاوونو سره مخ شول بلکه له هغې نه هم وړاندې پدې بڼه پوهيدل چې اسلام قبول او مسلمان کيدل يوازې دا معنی نلري چې تل به دردونه، ظلمونه او کړاونه گالي، بلکه د اسلامي دعوت هدف دا دی چې د جاهليت دا تورې تيارې ختمې کړي، او دا د ظلم ماني را نسکوره او په ځای يې د عدل څلی ودروي. همدا راز ددې دعوت دا غوښتنه ده چې د نړۍ په سياسي ډگر کې له نورو نه مخکې شي هلته خپل نفوذ او حاکميت قايم کړي تر څو اسلامي امت او ټول بشريت د بندگانو له عبادت نه آزاد او يوازې د يوه الله عبادت ته يې بوزي او الهي رضا يې په برخه شي.

قرآنکريم به مسلمانانو ته کله په صريحه لهجه او کله په کنایه سره دا ډول زيري ورکول، پدې سختو شپو او ورځو کې چې تر مسلمانانو لاندې ځمکه سور اور گرځيدلې وه، له هرې خوا راگير وو نژدې وو چې له غمه يې زړونه وچوي، په همدې غمجنو حالاتو کې به قرآنکريم د پخوانيو انبياوو (عليهم السلام) او د دوی د مشرکو اقوامو حالات او واقعات بيانول، او دې آيتونو به د هغو حالاتو او واقعاتو کيسې کولې چې د مکې د مسلمانانو او کفارو له حالاتو سره به يې ډير ورته والی او شباهت درلود. او پدې ترتيب سره به يې مسلمانانو ته د پخوانۍ زمانې د حق او باطل د

جگړې هغه نقشه په مخ کې ایښودله چې دوی به اوس د سر په سترگو لیدله، بیا به یې ددې جگړې نتیجه هم ورته اعلانوله او دا به یې ورته ښووله چې الله تعالی کافران او ظالمان څه ډول هلاک او برباد کړي او د ځمکې حاکمیت یې خپلو ښکونکو بندگانو ته سپارلی و. له دې ډول کیسو نه دا په ډاگه کیدله چې د مکې مشرکان به په ډیر نژدې وخت کې له شرمیدونکې ماتې سره مخ کیږي، مسلمانان به بری مومي او اسلامي دعوت به خپل منزل ته رسیږي.

له هغو آیتونو څخه چې د دعوت پدې مرحله کې نازل شوي او د مسلمانانو د بري او فتحې زیږی ورکوي ځنې دا دي:

((وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ (۱۷۱) إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ (۱۷۲) وَإِنَّ جُنَدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ (۱۷۳) فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ (۱۷۴) وَأَبْصَرْتَهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ (۱۷۵) أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ (۱۷۶) فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنذَرِينَ)) (الصفات: ۱۷۱- ۱۷۷) [په تحقیق پخوا لا صادر شوی دی حکم زمونږ د پاره د مرسلینو بندگانو زمونږ، چې بیشکه دوی له هم دوی سره مدد کړی شوی دی، او بیشکه لښکرې زمونږ خواخواه هم دوی کامیاب دي (په کافرو) پس مخ وگرځوه ته (ای محمده) له دوی نه تر یوه وخته پورې، او گوره ته دوی ته پس ژر ده چې وبه ویني دوی (عاقبت خپل)، آیا پس (په راتلو) د عذاب زمونږ تلوار کوي دوی، پس کله چې نازل شي (عذاب) په میدان (غولي) د دوی پس بد به وي سبا د ویرولیو شویو.]

((سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ)) (القمر: ۴۵) [ژر ده چې ماته به کړه شي جمع (د دوی) او به گرزوي دوی شاوې خپلې (مسلمانانو ته له جنگه). ((جُنْدًا مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْأَحْزَابِ)) (ص: ۱۱) [دوی خو یو لښکر گوتی دی په دغه ځای کې چې ماتې ورکړی شوي له هغو ډیرو لښکرو څخه دي.]

د هغو اصحابو (رضي الله عنهم) په هکله چې حبشي ته یې هجرت کړی و د الله تعالی دا قول را نازل شويدي:

((وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا لَنبُوْنَهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَا جَزَاءَ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ)) (النحل: ۴۱). [او هغه کسان چې هجرت یې کړی دی په (لیاره د) الله کې وروسته له هغه چې ظلم پرې وکړی شو، نو خوا خواخواه ځای به ورکړو مونږ دوی ته په دنیا کې ښه (ځای) او خواخواه اجر (بدل) ثواب د آخرت ډیر لوی دی که وی دغه (کفار) چې پوهیدئ (په ثواب د هجرت....)]

کفارو له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه د يوسف (عليه السلام) د کيسې پوښتنه وکړه، نو په ځواب کې الله تعالى داسې ورته وفرمايل: ((لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ)) (يوسف: ۷) [په تحقيق چې و په (کيسې د) يوسف او وروڼو دده کې دلائل (د قدرت د الله او نبوت ستا) لپاره د پوښتونکو] يعنى دا چې د مکې مشرکين د يوسف (عليه السلام) د کيسې پوښتنه کوي نو دوى به هم لکه د يوسف (عليه السلام) د وروڼو په شان له ناکامۍ سره مخامخ کېږي، او آخر به دوى هم لکه د هغوى په شان د تسليمۍ سر پر ځمکه ږدي.

بل ځاى قرآنکريم له رسولانو نه يادونه کوي فرمايي: ((وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُوذُنَّ فِي مِلَّتِنَا فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ (۱۳) وَلَنُسَكِّنَنَّكُمْ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ذَلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ)) (ابراهيم: ۱۳). [۱۴] او وويل هغو کسانو چې کافران شوي وو رسولانو خپلو ته چې خوامخواه و به باسو مونږ تاسې هرو مرو له ځمکې خپلې يا به خوامخواه وگرځئ تاسې خوامخواه په دين زمونږ کې پس وحي وکړه دوى ته رب د دوى چې هرو مرو هلاک به کړو مونږ ظالمان او خوامخواه به و اوسو مونږ تاسې په ځمکه د دوى کې وروسته (د هلاکت) د دوى، دغه (اهلاک او اسکان حق دى) د پاره د هغه چا چې ويرېږي له دريدلو په مخ زما کې او ويرېږي له وعدي (د عذاب زما).]

هغه وخت چې د فارسيانو او روميانو تر مينځ جگړه گرمه وه د کفارو دا هيله وه چې فارسيان برى ومومي ځکه هغوى هم مشرکين وو، خو د مسلمانانو اميد دا و چې برى د روميانو په برخه شي ځکه روميانو هم په الله، رسولانو، وحي، کتاب او آخرت باندي ايمان درلود، خو دا ځل برى د فارسيانو په برخه شو، خو په همدې وخت کې الله تعالى مسلمانانو ته زيرى ورکوي چې پدې څو لنډو کلونو کې به روميان پر فارسيانو غلبه ومومي، او د دې زيرى تر څنگ يې د مسلمانانو د فتحې او بري زيرى هم ورکړ، الله تعالى فرمايي: ((...وَيَوْمَئِذٍ يُفْرِحُ الْمُؤْمِنُونَ (۴) بِنَصْرِ اللَّهِ...)) (الروم: ۴ . ۵) [او په دغه ورځ (د غلبې د روم په فارس) خوشاله به شي مؤمنان په نصرت د الله (له کتابيانو سره په مجوسيانو).

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) به پخپله هم وخت په وخت دا ډول زيرى ورکول، د حج په وخت کې به يې چې په عكاظ، ذي المجاز، او مجنه کې خلک د الله

دین ته رابلل، نو نه یوازې دا چې مؤمنانو ته به یې د جنت زیری ورکول بلکه په ډاگه سره به یې دا هم فرمایل: ای خلکو (لا اله الا الله) وویئ، تر څو بریالی شی، او تر څو په همدې کلمې سره عربان لاندې کړی او عجم هم تر خپلې قبضې لاندې راولی، او که پدې لاره کې ومړی نو په جنت کې به پاچایان وی. د حدیث شریف متن دا دی: ((یا ایها الناس قولوا لا اله الا الله تفلحوا، تملکوا بها العرب، و تدين لكم بها العجم، فاذا متم کنتم ملوکا فی الجنة)).^(۱)

مخکې مو دا هم ولوستل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عتبه بن ربیعته ته چې غوښتل یې له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د دینوي هیلو او غوښتنو په سر سودا او سازش وکړي څه ډول ځواب ورکړی و، او عتبه د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خبرو نه څنگه پدې پوه شوی و او دا یې ویلي و چې بالاخره رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او دین به یې غلبه او بری مومي. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابو طالب ته د قریشو وروستي هیئت ته هم په صریحو ټکو کې فرمایلي وو چې زه له تاسې نه یوه خبره غواړم چې راسره ویی منی او هغه داسې خبره ده چې په منلو سره به یې د عربو او عجمو ټولو پاچایي ستاسې وي.

خباب بن الارت (رضي الله عنه) وایي: ((اتيت النبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وهو متوسد برده، و هو في ظل الكعبة، و قد لقينا من المشركين شدة، فقلت: الا تدعوا لله، فقعد و هو محمر وجهه، فقال لقد كان من قبلکم ليمشط بمشاط الحديد مادون عظامه من لحم و عصب ما يصرفه ذلك عن دينه وليتمن الله هذا الامر حتى يسير الراكب من صنعاء الى حضرموت ما يخاف الا الله - زاد بيان الراوي - و الذئب على غنمه^(۱) وفي رواية ولكنکم تستعجلون))^(۲)

[ترجمه: یو ځل زه د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خدمت کې حاضر شوم، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د کعبې شریفې سیوري ته په یوه چادر تکیه وهلي وه. دغه وخت مونږ د کفارو له لاسه ډیر په عذاب وو، ما ورته وویل: ای رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) الله تعالی ته سوال او

^(۱). رواه الترمذي^(۲). صحيح البخاري ۵۴۳۸^(۳). صحيح البخاري ۵۱۰۸

دعا نه کوي؟ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې خبرې په اوریدو سره را کیناست مبارک مخ یې تک سور شو او ویې فرمایل: هغه خلک چې له تاسې نه مخکې تیر شويدي، غوښې، رگونه او اعصاب به یې تر هډوکو پورې د اوسپنې په رومنځو توپل کیدل، خو پدې سختیو سره به هم هغوی له خپل دین نه اوږیدل، او بیا یې وفرمایل: الله تعالی به دا دین مکمل، غالب او بریالی کوي تر دې چې سپور به له صنعاء نه تر حضرموت پورې سفر کوي او له الله نه پرته به د بل څه ویره ورسره نه وي – راوي زیاتوي – او میړو ته به د ليوه خطر او ویره هم ور سره وي. په بل روایت کې دا هم راځي خو تاسې عجله او بیړه کوئ.

دا هم باید وویل شي چې د فتحې دا زیري څه پټ او مخفي نه وو بلکه دا د مسلمانانو او کفارو ټولو غوږونو ته رسیدلي وو، وایي چې اسود بن المطلب او ملگرو به یې چې کله د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) اصحاب (رضي الله عنهم) ولیدل، نو د استهزاء او ریشخند له مخې به یې ویل: دا دي د ځمکې پاچایان راغلل وگورئ دوی به په کسری او قیصر باندې بریالي کیږي!! بیا به یې شپیلی کول، چک چک او لاسونه به یې سره پرکول.^(۳)

همدا د ځلانده مستقبل، او بالاخره په جنت کې د ابدې او دايمي ژوند زیري او امیدونه وو چې مسلمانانو ته یې د هغه لویو دردونو او سختو ظلمونو گالل او زغمل آسانه کړي وو، او هغوی یې پدې باوري کړي وو چې دا تیارې به حتماً روښانه کیږي، او دا د غم دور به خاتمه مومي نور به بیا خوشالي وي او سعادت.

ددې تر څنګ به رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تل هغوی ته روجي غذا هم ورکوله، د هغوی زړونه او دماغونه به یې د ایمان په وړانگو روښانه کول، د قرآنکریم او حکمت (احادیثو) په واسطه به یې د هغوی نفساني ترکیه کوله، په ایمان او عقیده به یې روزل، د روحاني اوچتوالي، قلبی سپیڅلتیا، غوره او لوړو اخلاقو، له مادیاتو او شهواتو نه د آزادۍ او یوازې له یوه خدای ﷻ سره د مینې او د یوه الله ﷻ د بندګۍ لور ته به یې بلل، په زړونو کې به یې د واقعیت او حقیقت شعلي را اوچتولې، له تیارو نه یې روښنایۍ ته را ایستل، د زغم، صبر او حوصلې درس به یې ورکاوه، نو ددې لارښوونو او هداياتو نتیجه دا شوه چې د هغوی په زړونو کې دین او ایمان کلک ځای ونيو، له مادیاتو او شهواتو سره یې اړیکې وشلیدلې، د الله تعالی

(۳). فقه السیره ص ۸۴.

(ج) د رضا د حصول په خاطر هر ډول قرباني ته آماده وو، د جنت په تمه او هيله اوسيدل، علمي تنده يې لا پسې زياته شوه، له نفس سره د محاسبې روح او احساس يې پياوړی شو، خپل اعصاب، احساسات او عواطف يې تر ادارې او کنترول لاندې ساتل، د صبر، سکون، عزت او وقار په وسيله يې د هر مشکل مقابله کوله.

دریمه مرحله

اسلامي دعوت له مکې نه د باندې

رسول الله (ﷺ) په طایف کې

د نبوت په لسم کال د شوال په میاشت کې چې د ۶۱۹م کاله د مې میاشتې له وروستیو او د جون له لومړیو سره سمون خوري^(۱)، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د طائف په لور روان شو.

طائف له مکې نه تقریباً شپيته میله لیرې دی، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا ټوله مسافه تگ او راتگ په پښو ووهله. پدې سفر کې دده آزاد کړی شوی غلام زید بن حارثه هم ورسره ملگری و. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې هرې قبیلې ته ورسید، د اسلام بلنه به یې ورکوله خو هیچا یې هم دعوت ونه مانه. طائف ته له رسیدو وروسته د ثقیف له قبیلې نه دریو وروڼو ته چې درې واړه یې رئیسان یا مشران وو او نومونه یې عبدیاللیل، مسعود او حبیب او د پلار نوم یې عمرو بن عمیر الثقفي و، ورغی. د الله تعالی لورته یې راوبلل، د اسلام د تایید او ملاتړ غوښتنه یې ورنه وکړه، نو له هغوی نه یوه ورته وویل: که الله تعالی ته رسول رالیږلی وې نو زه به د کعبې پردې (پوښ) خیرې کړم. بل ورته وویل: الله تعالی له تا نه پرته بل څوک ندي پیدا کړي چې ته یې رسول رالیږلی یې! دریم ورته وویل: قسم په خدای که زه له تاسره خبرې وکړم، ځکه که چیرې ته په رښتیا سره رسول وي، نو بیا ستا خبرې ردول او نه منل زیات خطر لري او که چیرې رښتونی رسول نه وې او په الله پورې دروغ تړې، نو بیا ددې وړ نه یې چې خبرې درسره وکړم. لدې ځواب نه وروسته رسول الله ورنه پاڅید یوازې دومره یې ورته وفرمایل: تاسې چې وکړل، هغه مو وکړل خو گوری دا خبره او راز به پټ ساتی.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لس ورځې په طائف کې پاتې شو، ددې ځای ټولو مشرانو او سردارانو ته ورغی او د اسلام بلنه یې ورکړه، خو هیچا هم ونه منله او ټولو په پای کې ورته وویل: زمونږ له وطن نه ووزه. دې خلکو نه

(۱) دا د تاریخ اسلام د مؤلف نجیب آبادي خیره ده او زما په نظر همدا سبب ده تاریخ اسلام ۱۲۲/۸

يوازې دا چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دعوت يې ونه مانه بلکه خپلو اوباشانو او بدماشانو ته يې امر وکړ چې رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته اذيت ورسوي. همغه وه کله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د بيرته ستنيډو اراده وکړه هغه جاهل او گمراه خلک ورباندې راټول شول ليکې ليکې ورپسې روان وو، نارې او سورې يې جوړې کړې وې، کنځلې به يې ورته کولې، له بدو ردو سره سره به يې په ډبرو هم ويشته. او له مبارکو پنبو يې دومره وينې وبهيدلې چې دواړه خپلې (پايزار) يې په وينو لمدې شوې. زيد بن حارثه (رضي الله عنه) به لکه ډال داسې دفاع ورنه کوله ځان به يې گوزار ته وړاندې کاوه تر څو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورنه په امن پاتې شي. بالاخره د زيد (رضي الله عنه) سر هم مات شو. دا احمقان او جاهلان همداسې ورپسې وو تر څو له طائف نه دري ميله ليرې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې مجبور شو چې د ربيعه د زامنو عتبه او شيبه باغ ته پناه يوسي، او همدلته بيا هغه ظالمان احمقان ورنه وگرځيدل. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د انگورو تر سيوره لاندې يوه ديوال ته تکیه وکړه، او کله يې چې دمه جوړه شوه نو يې هغه دعا وکړه چې د مستضعفينو د دعا په نامه مشهوره ده. ددې دعا له هرې فقرې نه دا خرگنديرې چې د طائف د خلکو ددې ظلم، بدسلوکی او لدې انکار نه چې هيچا هم اسلام ونه مانه د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) زړه څومره ځوريدلی او دردمند شوی و او لدې دعا نه دا معلومېرې چې هغه وخت رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) څومره خفه، غمجن او درديلی و هغه دعا داسې ده چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل:

((اللهم إليك أشكو ضَعْفُ قُوَّتِي، وَقَلَّةُ حِيلَتِي، وَهَوَانِي عَلَى النَّاسِ، يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ، أَنْتَ رَبُّ الْمُسْتَضْعِفِينَ، وَأَنْتَ رَبِّي، إِلَى مَنْ تَكَلَّمْتُ؟ إِلَى بَعِيدٍ يَتَجَهَّمُنِي؟ أَمْ إِلَى عَدُوِّ مَلَكَتَهُ أَمْرِي؟ إِنْ لَمْ يَكُنْ بَكَ عَلَيَّ غَضَبٌ فَلَا أَبَالِي، وَلَكِنْ عَافِيَتِكَ هِيَ أَوْسَعُ لِي، أَعُوذُ بِنُورِ وَجْهِكَ الَّذِي أَشْرَقَتْ لَهُ الظُّلُمَاتُ، وَصَلَحَ عَلَيْهِ أَمْرُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ مِنْ أَنْ تَتْرَلَ بِي غَضَبِكَ، أَوْ يَحِلَّ عَلَيَّ سَخَطُكَ، لَكَ الْعُتْبَى حَتَّى تَرْضَى، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِكَ)). [اې خدايه، زه د خپلې کمزورۍ، بي بسۍ او د خلکو په وړاندې د خپلې بي قدرۍ شکايت تا ته کوم، اې له ټولو نه رحيم او مهربان خدايه! ته د بي وزلانو رب يې او ته زما رب يې، ته مې چا ته سپارې؟ پردي او بيگانه ته مې سپارې

چې ظلم او زیاتۍ راسره وکړي؟ او یا مې کوم داسې دښمن ته سپارې چې زما معامله دې هغه ته سپارلې ده؟ که ته را ته په غضب او قهر نه وې نو زما هیڅ پروا هم نشته، خو ستا عافیت ما ته ډیر وسیع او پراخه دی، زه ستا د وجه (مخ) په هغه نور پناه غواړم کوم چې تیارې یې رڼا کړيدي او هغه چې دنیا او آخرت ورباندې جوړ شوی او برابر شوی دی ستا له غضب نه پناه غواړم او پناه غواړم چې ستا د عتاب مورد ونگرځم، ستا رضا غواړم ترڅو ته راضي شې او پرته له تا نه بل د زور او قوت خاوند وجود نلري.]

کله چې د ربیعه زامنو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ولید زړه یې پرې وسوو، خپل غلام یې چې عداس نومیده او نصراني و راوغوښت او ورته و یی ویل: دا یو وړی انگور واخله او هغه سړي ته یې وروړه. کله چې عداس انگور د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مخکې کینسودل، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) (بسم الله) وویل لاس یې وراوړد کړ او انگور یې وخوړل. عداس ورته وویل: ددې وطن خلک خو دا خیره یعنی (بسم الله) نه وایي! رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: ((من أي البلاد أنت؟ وما دينك؟)) ته د کوم ځای یې او د کوم دین پیروي کوي؟ عداس وویل: زه په دین نصراني او د ((نینوی)) اوسیدونکي یم. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: ((من قرية الرجل الصالح يونس بن مئتي)) بڼه، ته د صالح سړي یونس بن متی (عليه السلام) کلیوال یې! عداس ورته وویل: ته یونس بن متی (عليه السلام) له کومه پیژني؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: ((ذاك أخي، كان نبياً وأنا نبي)). زما ورور و هغه نبي و او زه هم نبي یم. نو عداس یو ځل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په سر، لاسونو او پښو ورپریوت او مچي کول یې. هلته د ربیعه زوی خپل ورور ته وویل: غلام خو یې درته بې لارې کړ. عداس چې بیرته راغی دوی ورته وویل: دا څه کیسه وه اې عداسه؟ عداس ورته وویل: باداره! پدې ټوله دنیا کې لدې سړي نه غوره شخص وجود نلري ما ته یې داسې معلومات راکړل چې په هغې له نبي پرته بل څوک نه پوهیږي. دوی ورته وویل: عداسه! غوره چې تا له خپل دین نه وانه روي، ستا دین د هغه له دینه غوره دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له باغ نه راووت او پداسې حال کې د

مکي په لور روان شو چې زړه يې له حسرتونو او غمونو ډک و، او کله چې قرن المنازل ته ورسيد نو الله تعالی جبریل (عليه السلام) ورته راوليږه له هغه سره د غرونو فرښته هم ملگرې وه، هغوی ورته وويل: که غواړې نو امر راته وکړه چې د مکي په خلکو د اخشبين دواړه غرونه راچپه کړو.

بخاري شريف دا کيسه په مفصله توگه له عروه بن زبير نه روايت کړيده وايي عائشې (رضي الله عنها) راته ويلي چې:

((انما قالت للنبي (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم): هل اتى عليك يوم كان اشد عليك من يوم احد؟ قال: لقيت من قومك ما لقيت، وكان اشد ما لقيت منهم يوم العقبة، اذ عرضت نفسي على ابن عبد يا ليل بن عبد كلال، فلم يجبي الى ما اردت، فانطلقت و انا مهموم، على وجهي، فلم استفق الا و انا بقرن الثعالب، و هو المسمى بقرن المنازل، فرفعت راسي فاذا انا بسحابة قد اظلنتني، فنظرت فاذا فيها جبريل، فناداني، فقال ان الله قد سمع قول قومك لك، ما ردوا عليك، و قد بعث الله اليك ملك الجبال لتامرهم بما شئت فيهم فناداني ملك الجبال، فسلم علي ثم قال: يا محمد، ذلك، فما شئت، ان شئت ان اطبق عليهم الاخشبين اي لفعلت، و الاخشبيان: هما جبلا مكة، ابو قيس و الذي يقابله و هو قعيقعان. قال النبي (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم): بل ارجو ان يخرج الله (عزوجل) من اصلاهم من يعبد الله (عزوجل) وحده لا يشرك به شيئا).^(۱)

[حضرت عائشه (رضي الله عنها) وايي: يو ځل ما له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه پوښتنه وکړه چې آيا په تا باندې د احد له ورځې نه هم کومه سخته ورځ راغلي ده؟ رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: هو! ستا د قوم له لاسه مې چې څه ناکردې ليدلې هغه مې ليدلې خو له ټولو نه زيات او سخت مصيبت هغه و چې د عقبې په ورځ ورسره مخ شوم هغه وخت چې د عبد ياليل بن عبد کلال زوی ته ورغلم، دعوت مې ورکړ، خو هغه زما خبره او بلنه ونه منله نو زه پداسې حال کې چې غمونو او حسرتونو اخیستي وم بيرته را روان شوم، هيڅ په ځان نه وم خبر، تر څو قرن ثعالب ته چې قرن المنازل ورته ويل کيږي راورسيدم

^(۱) صحيح البخاری: کتاب بدء الخلق ۱/۴۵۸. مسلم: باب ما لقي النبي (صلى الله عليه وسلم) من اذى المشركين و المنافقين ۲/۱۰۹.

دلته متوجه شوم، پورته مې وکتل که گورم یوه ټوټه وریځ مې په سر روانه ده او سیوره راباندې کوي په څیر مې ورته وکتل که گورم چې جبریل (علیه السلام) پکې دی، آواز یې راته وکړ او راته وېې فرمایل: ستا قوم چې څه خبرې درته وکړې الله تعالی هغه واوریدې، نو اوس الله تعالی د غرونو فرېشته درته رالیږلې ده، ستا خوښه چې څه امر ورته کوي هغه به همداسې کوي، پدې پسې د غرونو فرېشته غږ راته وکړ سلام یې راباندې واچاوه او راته وېې ویل: ای محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ستا خوښه څه امر راته کوي؟ که امر راته کوي چې دا دواړه غرونه (ابو قیس او قعیقعان چې اخشیین ورته وايي) ورباندې راچپه کړم، نو همداسې به وکړم، خور رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: نه، زما هیله دا ده چې الله تعالی له هغوی نه داسې زوزاده (نسل) پیدا کړي چې یوازې د یوه الله تعالی عبادت به کوي او هیڅ شریک به نه ورسره نیسي.]

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لدې ځواب نه دده د شخصیت، عظمت، او دده د مبارکو اخلاقو رفعت او اوچتوالی ښه څرگندیږي، او ددې ځواب په اوریدو سره سلیم عقل دا حکم کوي چې رښتیا هم رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دومره عظیم شخصیت او لوړو اخلاقو درلودونکی و چې انساني عقل یې له ادراک نه عاجز دی.

لنډه دا چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې الهي او غیبی نصرت او کومک چې الله تعالی له آسمانه ورته رالیږلې و، ډیر ډاډه او مطمئن شو، غمونه او حسرتونه یې له زړه نه ووتل او په پوره ډاډ سره د مکې په خوا مخکې لاړ تر څو وادي نخله ته ورسید، هلته څو ورځې پاتې شو. هغه وخت پدې ځای کې یوازې د السیل الکبیر او الزیمه دوې سیمې د اوسیدو وړ وې ځکه هلته اوبه او شنه بوتې وو، خو مونږ له تاریخي مصادر و نه دا معلومه نه شوای کړی چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دلته په کومه یوه سیمه کې اوسیدلی و.

په همدې موده او همدې ځای کې الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یوه ډله پیریان هم راولیږل، قرآن کریم دوه ځایه لدې پیریانو نه یادونه کوي او فرمایي: ((وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْجِنِّ يَسْتَمْعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنْصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ (۲۹) قَالُوا يَا قَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ (۳۰) يَا

قَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَآمِنُوا بِهِ يَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ
(الاحقاف: ۲۹ - ۳۱)

[او یاد کړه (هغه وخت ای محمده!) کله چې وگرزول مونږ تا ته یو ټولی له پیریانو خخه چې غوږ به یې ایښوده قرآن ته پس کله چې حاضر شول دوی (دې قرآن ته) وویل دوی پخپل منځ کې چپ شئ تاسې ای پیریانو بیا کله چې تمام شو (د قرآن تلاوت) بیرته وگرځیدل قوم خپل ته وپروونکي (له عذابه که همغسې کافران پاتې شي) وویل دوی ای قومه زمونږ بیشکه مونږ واوریده داسې یو کتاب چې نازل کړی شوی دی وروسته له موسی پداسې حال کې چې تصدیق کوونکی موافق دی له هغو (کتابونو) سره چې پخوا له دې نه وو. لپاره نبیې حق دین ته او لپارې سمې ته، ای قومه زمونږ! قبول کړئ تاسې قول د بلونکي د الله او ایمان راوړئ په ده باندې چې مغفرت درته وکړی (الله) تاسې ته گناهونه ستاسې، او خلاص به کړي (الله) تاسې له عذاب دردناک خخه.]

بل ځای د جن په سورت کې داسې فرمایي:

((قُلْ أُوْحِي إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا (۱) يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا (۲))) (الجن: ۱-۲)

[ووايه (ای محمده! دوی ته) وحی راغلې ماته چې بیشکه شان دا دی چې واوریده (قرائت زما) یوه ټولی له پیریانو نه، نو وویل (دوی نورو قومونو خپلو ته کله چې بیرته ورغلل چې) بیشکه مونږ واوریده یو قرآن عجیب (په فصاحت او بلاغت سره) چې هدایت کوي رشد (ایمان او حق) ته نو ایمان راوړ مونږ پر هغه (قرآن) او هر گز به شریک نه کړو (پس له دې ورځې) له رب خپل سره بل هیڅوک.]

ددې آیتونو له سیاق او همداراز ددې پیښې په هکله له رانقل شویو روایتونو نه دا څرگندېږي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر هغې پورې د پیریانو ددې ډلې په راتگ نه و خبر تر څو الله تعالی د همدې آیتونو په ذریعه خبر ورکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته دا د پیریانو لومړی ځل راتگ و او له احادیثو نه دا په ډاگه کیږي چې پدې پسې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته د پیریانو تگ راتگ څو ځله تکرار شوی دی.

د پیریانو دا راتگ او د هغوی اسلام منل په حقیقت کې یو بل غیبی کومک و چې الله تعالی د خپل غیب مکنون له خزانی نه د هغو لښکرو په واسطه له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره وکړ کوم چې له الله تعالی (ج) نه پرته بل څوک ورباندې خبر ندي. او بل دا چې ددې پیښې په هکله را نازل شویو آیتونو د رسول الله

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دعوت د بري زيری هم ورکاوه او دا يې په ډاگه اعلانوله چې د ځمکې پر مخ هيڅ قوت هم ددې دعوت مخه نه شي نيولی او نه يې له خپل منزل نه په شا کولی شي لکه چې فرمايي:

((وَمَنْ لَا يُجِبْ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءُ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ)) (الاحقاف: ۳۲)

[او هغه څوک چې ونه مني (بلنه د) بلونکي پس نه به وي عاجز کونکی (د الله، په تينبته سره) په ځمکه کې (بلکه هيچيرې) او نه به وي ده ته بې له هغه (الله) څخه دوستان مددگارانو دغه کسان په گمراهۍ ښکاره کې دي.]

((وَأَنَا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللَّهَ فِي الْأَرْضِ وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَبًا)) (الجن: ۱۲) [او بيشکه مونږ يقين کاوه چې له سره به مونږ عاجز نه کړو الله په ځمکه کې (چې ترې پټ او خلاص شو) او له سره به نه عاجز کوو دغه (الله) په تينبته سره (که ترې وتښتو).]

د الله تعالی پدې بشارتونو، او کومکونو سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له زړه او دماغ نه غمونو او تشويشونو کوچ وکړ، هغه پداسې حال کې له طائف نه راوتلی و چې په سينه کې يې د نورو غمونو ځای نه و، ناهيلي او نا اميدي يې سترگو سترگو ته کيدله، خلکو نه يوازې چې خبره يې نه وه منلې بلکه له خپلې سيمې يې راشپلی وو، خو د لارې په اوږدو کې الله تعالی داسې زيرې او غيبي کومکونه ورسره وکړل چې غمونه او دردونه يې ټول هير شول، په تينگ عزم سره د مکې په لور وخوځيد، تر څو هلته له نوي عزم، او نوې روحيې سره خپل دعوت مخکې بوزي او خلکو ته د الله تعالی دين ورسوي.

پدې وخت کې زيد بن حارثه (رضي الله عنه) ورته وايي: جنابه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ته څنگه بيا مکې ته ننوزې پداسې حال کې چې د مکې خلکو (قريشو) ددې ځای پرېښودو ته اړ کړی يې؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (يا زيد، ان الله جاعل لما ترى فرجاً ومخرجاً، وإن الله ناصر دينه،

ومظهر نبیه). [اې زیده! رضي الله عنه! دا حالات چې ته گورې، الله تعالی به خوامخوا مونږ ته پکې د نجات او خلاصون لاره پيدا کوي، الله تعالی حتماً د خپل دين مرسته کوي او خپل نبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته بری ور په برخه کوي.]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) و خوځید تر څو د حراء لمنې ته ورسید هلته معطل (تم) شو، او له هغه ځای نه یې د خزاعه کورنۍ یو کس اخنس بن شریق ته احوال واستاوه او له هغه نه یې د پناه غوښتنه وکړه، خو هغه معذرت و غوښت او یې ویل چې زه پخپله د مکې د اوسیدونکو حلیف یم (د تړون او عهد خاوندیم) او حلیف خو چا ته چې ملگرې قبیلې شړلې وي د پناه ورکولو حق او صلاحیت نلري. نو بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سهیل بن عمرو ته پیغام ورولیږه چې ده ته پناه ورکړي، خو سهیل په ځواب کې ورته وویل: چې بني عامر د بني کعب په مقابل کې چا ته پناه نه شي ورکولی. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مطعم بن عدی ته د پناه غوښتنې پیغام واستاوه، په ځواب کې مطعم ورته وویل: هو زه ستا پناه په غاړه اخلم، نور یې خپله وسله راواخیسته، زامن او د قوم خلک یې راوغوښتل ورته و یې ویل خپلې وسلې را واخلي او د کعبې شریفې سره شا او خوا کې ودریږئ، ځکه ما محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پناه ورکړیده.

بیا یې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پیغام واستاوه چې اوس راځه، مکې ته را دننه شه، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم پداسې حال کې چې زید بن حارثه (رضي الله عنه) هم ورسره و مکې ته ننوت مسجد حرام ته یې تشریف یووړ پدې وخت کې مطعم بن عدی په خپله سپرلۍ ودرید او اعلان یې وکړ اې قریشو! ما محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پناه ورکړیده، نور به هیڅوک ورسره غرض نلري. هلته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حجر اسود ته ورغی، مچې یې کړه، دوه رکعت له مونځ یې وکړ بیا خپل کورته روان شو، مطعم او زامن او نور د قوم خلک یې همداسې مسلح تر شا و خوا روان وو تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل کور ته تشریف یووړ.

ویل کیږي چې ابو جهل له مطعم بن عدی نه پوښتنه وکړه: چې تا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پناه ورکړه او که د هغه دین دې ومانه او د هغه پیرو شوي؟ مطعم ورته وویل: ما پناه ورکړه، نو ابو جهل ورته وویل: چا ته چې تا پناه ورکړیده مونږ هم پناه ورکوو.^(۱)

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مطعم بن عدی دا نیکی کله هم نده هیږه کړی، هلته د بدر په ورځ چې مسلمانانو یو شمیر مشرکان په اسارت نیولي وو،

(۱) د طائف د سفر تفصیلات موله دې کتابونو نه اخیستي دي: ابن هشام ۴۱۹/۱ - ۴۲۲. زاد المعاد ۴۲/۲ - ۴۷. مختصر سیرة الرسول (ص) للشیخ عبد الله النجدي ۱۴۱ - ۱۴۳. رحمة للعالمین ۷۲/۱. تاریخ اسلام للنجیب آبادي ۱۲۳/۱.

او جبیر بن مطعم د ځینو بندیانو (اسیرانو) د آزادولو پخاطر د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلی و، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې فرمایلي وو:

((لو كان المطعم بن عدی حياً ثم كلمنی فی هؤلاء التنی لتركتهم له))^(۱) [یعنی که چیرې مطعم بن عدی ژوندی وای او ددې بوینو په هکله یې راته خبره کړې وای، نو ما به دده پخاطر دوی ټول آزاد کړي وو.]

^(۱) صحیح البخاري ۵۷۳/۲

نورو خلکو او قبایلو ته د اسلام بلنه

د بعثت په لسم کال د ذي القعدې په میاشت کې چې د ۶۱۹م کال د جون د وروستیو او یا جولای له لومړیو سره سمون خوري، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له طائف نه مکې ته راستون شو او دلته یې بیا خلک، او قبیلې د اسلام لور ته رابللې. او څرنگه چې د حج وخت راتلونکی و نو خلک له هر لیرې او نژدې ځای نه د حج پخاطر سواره او پیاده مکې ته راتلل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به لدې موقع نه په استفادې سره هرې قبیلې ته بیل بیل ورته د اسلام بلنه به یې ورکوله او د ملاتړ غوښتنه یې ورنه کوله او پدې سره یې د نبوت له څلورم کال نه پیل شوې لړۍ یو ځل بیا را ژوندۍ کړه.

هغه قبیلې چې اسلام ته رابللې شوې وې

امام زهري (رحمه الله) وايي: له هغه قبیلو نه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغوی ته تشریف وروړی او اسلام ته یې را دعوت کړې وې ځنې دا وې: بنو عامر بن صعصعه، محارب بن خصفه، فزاره، غسان، مره، حنیفه، سلیم، عبس، بنونصر، بنوالبکاء، کلب، حارثه بن کعب، عذره، حضارمه، خو لدې ټولو نه یوه قبيله هم په اسلام مشرفه نه شوه.^(۱)

یادونه باید وکړو دا قبیلې چې امام زهري یې نومونه یاد کړيدي ټولې په یوه کال یا د حج په یوه موسم کې اسلام ته ندې رابللې شوې بلکه دا د نبوت له څلورم کال نه تر هجرتې مخکې وروستني حج پورې په لس کلنه موده کې اسلام ته رابللې شويدي.^(۲) او دا نشو ویلای چې فلانۍ قبيله په فلاني کال اسلام ته رابلل شويده، که څه هم علامه منصور پوري د ځینو قبیلو نومونه اخستي او دا یې ویلي دي چې دا قبیلې د بعثت په لسم کال اسلام ته رادعوت شويدي. ابن اسحاق اسلام ته د ځینو قبایلو د

(۱). ترمذي - مختصر السیره للشیخ عبدالله ۱۴۹

(۲). رحمة للعالمین ۷۴/۱ وگوره. تاریخ اسلام ۱۳۵/۱

رابللو کیفیت او د هغوی ځوابونه بیان کړيدي چې مونږ يې لنډيز په لاندې ډول وړاندې کوو:

۱- بنو کلب- رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې قبیلې یوې پښې ته چې بنو عبدالله نومیده ورغی، د الله تعالی لور ته يې راوبلل، د ملاتړ غوښتنه يې ورنه وکړه او دا يې ورته وویل چې دی (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ځان سره بوزي، د خپلو خبرو په ترڅ کې يې دا هم ورته وفرمایل: ((يا بني عبدالله ان الله قد احسن اسم ايکم)). [اې د عبدالله اولادې! الله تعالی ستاسې نیکه ته ډیر غوره نوم ورکړي دی] خو نوموړې قبیلې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دعوت و نه مانه.

۲- بنو حنیفه: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغوی ډیرې ته ورغی د الله تعالی لور ته يې راوبلل، د اسلام غوښتنه يې ورنه وکړه، او له دوی سره يې د تگ خبره ورته وکړه، خو ددې قبیلې خلکو په ټولو عربو کې ډیر خراب او ناوړه ځواب ورکړ.

۳- بني عامر بن صعصعه- رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دې قبیلې ته هم ورغی، د الله تعالی دین ته يې راوبلل او له دوی سره د تگ هیله يې ورته څرگنده کړه. په ځواب کې له دوی نه یوه کس چې بحیره بن فراس نومیده داسې ورته وویل: قسم په خدای که زه دا ځوان له قریشو نه خپل کړم، نو ټول عرب به ورباندې وخورم یعنی ټول عرب به د ځان کړم، بیا يې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وویل: ښه دا راته ووايه که چیرته مونږ ستا په دې دین بیعت درسره وکړو، بیا الله تعالی پر دښمنانو غلبه او بری در په برخه کړي، نو هغه وخت به بیا د کارونو واگې (واکداري) مونږ ته راکوې او که څنگه؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: د کارونو واک او اختیار له الله تعالی سره دی، هغه چاته يې ورکوي چې خوښه يې وي. بیا هغه سړي ورته وویل: ته دا غواړې چې مونږ له عربو نه ستا د دفاع په لار کې خپل سرونه قربان کړو، خو کله چې الله بری د رکړي، نو بیا دې واک او قدرت له بل چاسره وي، نو مونږ ستا دې دین ته اړتیا نلرو. پدې ترتیب سره دې قبیلې هم اسلام و نه مانه.

خو کله چې ددې قبیلې خلک له حج نه وروسته بیرته خپل وطن ته ستانه شول هلته يې خپل مشر ته چې د کمزوری او زړښت له وجې حج ته نه و راغلی دا کیسه واوروله

او ورته وي ويل: د قريشو د بني عبدالمطلب کورنۍ يو ځوان چې د نبوت دعوی يې کوله مونږ ته راغی او دا يې رانه وغوښتل چې مونږ يې ملاتړ وکړو ورسره ودرېږو او هغه خپلې سيمې ته راولو. بوډا چې دا خبرې واوريدې غبرگ لاسونه يې په سر کيښودل او ويې ويل: اې د عامر اولادې! آيا ستاسې دا خطا جبران کيدای شي؟ آيا دا له لاسه وتلی مرغه بيرته لاسته راتلی شي؟ قسم په هغه ذات چې د فلاني نفس د هغه په اختيار کې دی چې اسماعيلي کله هم په دروغو د نبوت دعوه نده کړې، يقيناً چې دا حق دی، هغه وخت ستاسې عقل چيرته و؟^(۱)

د ايمان وړانگې له مکې نه د باندي

لکه څرنگه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) قبيلې، پلاوي او هيئتونه اسلام ته رابلل، همدا راز يې ځينې افراد او وگړي هم د الله تعالی دين ته رادعوت کړل، چې د ځينو عکس العمل هم ښه و، او لدې موسم نه څه موده وروسته يو شمير افراد په اسلام مشرف هم شول. راځئ ددې کسانو او پيښو په هکله لاندینۍ څرگندونې سره ولولو.

۱- سوید بن صامت: د يثرب اوسيدونکی، ډير زيرک او ذکي شاعر و، او د خپلې سنجيدگۍ، شاعرۍ شرف او نسب له امله په کامل سره مشهور و. مکې ته د حج يا عمرې لپاره راغلی و، رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) د اسلام بلنه ورکړه، نو ده ورته وويل: کيدای شي دا کوم څه چې له تاسره دي داسې وي لکه زما سره چې دي. رسول اکرم (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل: (وما الذي معك؟). له تاسره څه دي؟ سوید ورته وويل: قال: حکمة لقمان. له ماسره د لقمان حکمت (علم) دی. رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل: قال: (اعرضها علي). ما ته يې وړاندې کړه، نو هغه له دې حکمت نه څه ورته تير کړل. بيا رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل: (فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم: (إن هذا لكلام حسن، والذي معي أفضل من هذا؛ قرآن أنزله الله تعالى علي، هو هدى ونور). دا غوره کلام (خبرې) دي، خو هغه څه چې له ما سره

(۱). ابن هشام ۱/۴۲۴، ۴۲۵

دي لدينه غوره او افضل دي، هغه قرآنکريم دى چې الله تعالى پر ما را نازل کړى دى، هغه رڼا ده او هدايت دى. بيا يې يو څو آيتونه ورته تلاوت کړل او اسلام ته يې راوباله، نو سويد هم بلنه ومنله او په اسلام مشرف شو او ويې ويل: دا له ټولو نه غوره قول دى. نوموړى چې بېرته مدينې ته ستون شو هلته د بعثت په جگړه کې ووژل شو^(۱) سويد د نبوت د يوولسم کال په پيل کې په اسلام مشرف شوى و.^(۲)

۲- اياس بن معاذ - د يثرب اوسيدونکى و، نوموړى نوى رسيدلى ځوان و چې د اوس قبيلې له يوه هيئت (پلاوي) سره مکې ته راغلى و. دا د نبوت د يوولسم کال پيل او د بعثت له جگړې نه مخکې پېښه وه. نوموړى وفد پدې نيت مکې ته راغلى و چې د خزرج په مقابل کې له قريشو سره حلف او تړون وکړي، هغه وخت د اوس او خزرج تر مينځ د دښمنۍ اور تود و، د اوس قبيلې شميره هم کمه وه. رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) چې له نوموړي وفد نه خبر شو تشریف يې وروړ او ورته ويې فرمايل: تاسې چې د کوم مقصد لپاره دلته راغلى ياست آيا له هغه نه غوره څيز قبلوى؟ دوى ورته وويل: هغه به څه وي؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل: زه د الله تعالى رسول يم، خلکو ته يې راليرلي يم، زه انسانان دي ته رابولم چې يوازې د يوه الله عبادت وکړي، هيڅ شريک ورسره ونه نيسي، الله تعالى پر ما کتاب هم رانازل کړيدى، بيا يې د اسلام يادونه ورته وکړه، قرآنکريم يې ورته تلاوت کړ. نو اياس بن معاذ وويل: اې قومه! قسم په الله تعالى دا له هغه څه چې تاسې ورپسې راغلى يى ډير غوره دى، پدې وخت کې د وفد له غړو نه يوه کس چې ابو الحيسر انس بن رافع نومیده يو موتې خاورې راواخيستې او د اياس مخ ته يې وروشيندلى او ورته ويې ويل: زما په عمر قسم چې مونږ ددې لپاره نه يو راغلي، زموږ د راتلو مقصد بل څه دى. اياس چوپ شو او رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) هم پاڅيد، وفد هم وروسته لدې چې له قريشو سره په تړون او عهد کولو کې ناکام شو بېرته مدينې ته ستون شو.

مدينې ته له رسيدو وروسته اياس مړ شو، خو د ځنکندن په وخت کې يې (لا اله الا الله، الله اکبر، الحمد لله، سبحان الله) په ژبه جاري وو، نو بيشکه چې هغه مسلمان مړ

(۱). ابن هشام ۴۲۵/۱-۴۲۲-۴۲۷ رحمة للعالمين ۷۴/۱

(۲). تاريخ اسلام للنقيب آبادي ۱/۲۵.

شويدي. (۳)

۳- ابوذر الغفاري : د يثرب د شاو خوا سيمو اوسيدونكى و. كله چې د سويد بن صامت او اياس بن معاذ پواسطه د رسول اكرم (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) د بعثت خبر په مدينه كې خپور شو، نو ابوذر (رضي الله عنه) غوږ ته هم ورسيد او همدايي د اسلام راوړلو سبب شو.

امام بخاري له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه روايت كوي وايي: قال ابوذر: كنت رجلا من غفار، فبلغنا ان رجلا قد خرج بمكة يزعم انه نبي، فقلت: لاخي انطلق الى هذا الرجل و كلمه و اءتني بخبره، فانطلق، فلقيه ثم رجعت، فقلت: ما عندك؟ فقال: والله لقد رايت رجلا يامر بالخير و ينهي عن الشر، فقلت له: لم تشفني من الخبر، فاخذت جرابا و عصا، ثم اقبلت الى مكة، فوجدت لا اعرفه، و اكره ان اسال عنه، و اشرب من ماء زمزم و اكون في المسجد، قال: فمر بي علي فقال: كان الرجل غريب؟ قال: قلت: نعم. فقال: فانطلق الى المنزل، فانطلقت معه، لا يسالني عن شي و لا اساله و لا اخبره. فلما اصبحت غدوت الى المسجد لا اسال عنه و ليس احد يخبرني عنه بشي. قال: فمر بي علي، فقال: اما زال للرجل يعرف منزله بعد؟ قال: قلت: لا. قال: فانطلق معي، قال: فقال: ما امرك؟ وما اقدمك هذه البلدة؟ قال: قلت له: ان كنت علي اخبرتك، قال: فاني افعل. قال: قلت له: بلغنا انه قد خرج ههنا رجل يزعم انه نبي الله، فارسلت اخي يكلمه، فرجع و لم يشفني من الخبر، فاردت ان القاه. فقال له: اما انك قد رشدت، هذا وجهي اليه، ادخل حيث ادخل، فاني ان رايت احدا اخافه عليك قمت الى الحائط كاني اصلح نعلي و امض انت. فمضيت معه حتى دخل و دخلت معه علي النبي (صلى الله عليه و آله وصحبه وسلم) فقلت له: اعرض علي الاسلام، فعرضه، فاسلمت مكاني. فقال لي: يا اباذر، اكنتم هذا الامر، وارجع الى بلدك، فاذا بلغك ظهورنا فاقبل، فقلت: والذي بعثك بالحق لا صرخن بما بين اظهريهم، فجتت الى المسجد و قريش فيه! فقلت: يا

(۳). ابن هشام ۴۲۷/۱-۴۲۸. تاريخ اسلام للنقيب آبادي ۱۲۶/۱

معشر قريش. اني اشهد ان لا اله الا الله، و اشهد ان محمدا عبده و رسوله. فقالوا: قوموا الى هذا الصابئ. فقاموا، فضربت لاموت، فادر كني العباس فاكب علي، ثم اقبل عليهم فقال: ويلكم تقتلون رجلا من غفار؟ و متجر كم و ممر كم علي غفار فاقبلوا عني، فلما ان اصبحت الغد، رجعت فقلت مثل ما قلت بالامس، فقالوا: قوموا الى هذا الصابئ فصنع بي ما صنع بالامس، فادر كني العباس، فاكب علي وقال مثل مقالته بالامس.⁽¹⁾

يعني: ابوذر (رضي الله عنه) فرمايي: زه د بني غفار قبيلې يو كس وم، خبر شوم چې په مكه كې يو داسې څوك پيدا شوی چې ځان نبي بولي، ما خپل ورورته وويل: ته دې كس ته ورشه، خبرې ورسره وكړه او ما ته يې احوال راوړه، هغه لار، ملاقات يې ورسره وكړ او بيرته راغی، ما پوښتنه ورنه وكړه چې څه خبر دې راوړی؟ ده راته وويل: په الله قسم چې ما يو داسې شخصيت وليد چې په نيكي امر او له بدی نه نهی كوي. ما ورته وويل: پوره خبر دې ندې راوړی، زړه مې پرې ډاډه نه شو، نو بيا مې د توبنې توبره او همسا راواخيسته او د مكې په لور روان شوم، (مكې ته ورسيدم) خو رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) مې نه پيژانده، او دا هم ښه نه راته ښكاريده چې له چا نه يې پوښتنه وكړم، د زمزم اوبه به مې څښلې او په مسجد حرام كې به وم، بالاخره علي (رضي الله عنه) راغی راته ويې ويل: بيگانه معلوميږي! ما ورته وويل: هو، ده راته وويل: نو راځه زما سره كورته لار شه، زه هم ورسره لارم، خو نه هغه رانه د څه پوښتنه كوله او نه ما ورنه پوښتل او نه مې څه ورته ويل. كله چې سهار شو نو بيا مسجد حرام ته لارم تر څو د رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په هكله څه معلومات حاصل كړم خو هيڅوك هم نه و چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په هكله يې معلومات راكړي واي، بيا علي (رضي الله عنه) راته راغی ويې ليدم، راته ويې ويل: دې سړي تر اوسه خپل ځای (كور) ندی پيژندلی؟ ما ورته وويل: نه، ده راته وويل: ښه، نو راځه زما سره لار شه، بيا يې راته وويل دا راته ووايه ستا كار څه دی؟ او د څه پخاطر دې ښارته راغلی يې؟ ما ورته وويل: كه ته زما راز ساتي نو درته وبه وايم: هغه راته وويل: سبي ده، (راز دې ساتم) نو ما ورته وويل: خبر شوی يم چې دلته يو داسې كس پيدا شویدی چې ځان د الله تعالی نبي (صلی الله عليه و اله

(1) صحيح البخاري باب قصة زمزم ٤٩٩/١ - ٥٠٠ و باب اسلام ابي ذر ٥٤٤ - ٥٤٥.

وصحبه وسلم) بولي، ما خپل ورور دلته را استولی و چې راشي خبرې ورسره وکړي، هغه بیرته ته راستون شو، خو څه اطمیناني او تسلي بخش خبر یې نه و راوړی، نو تصمیم مې ونیو چې زه باید پخپله لدې شخص سره وگورم. حضرت علي (کرم الله وجهه) راته وویل ته سبي ځای ته رارسیدلی یې، گوره زه د هماغه په طرف روان یم، په کومه چې زه تلم په هماغه لار راپسې راځه او که د لارې په اوږدوکې له داسې چا سره مخامخ شوو چې ستا لپاره خطرناک و، نو زه به د دیوال خوا ته پدې بهانه درپرم چې گویا زه خپلې خپلې جوړوم، خو ته به تیریرې او خپله لار به وهې، بیا علي (کرم الله وجهه) روان شو، زه ورپسې وم تر څو هغه ننوت او زه هم ورپسې د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) حضور ته ور ورسیدم او عرض مې ورته وکړ چې اسلام راته را وړاندې کړه! رسول اکرم (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) اسلام راته بیان کړ، نو زه په هماغه ځای مسلمان شوم، بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) راته وویل: (یا أبا ذر، اکتتم هذا الأمر، وارجع إلى بلدك، فإذا بلغك ظهورنا فأقبل). ابو ذر! دا خبره پته ساته او بیرته خپل وطن ته لار شه، او کله چې زمونږ د بري خبر در ورسید نو بیا راشه. ما ورته وویل: په هغه ذات قسم چې ته یې په حقه رالیرلې یې، زه به د دوی په مینځ کې دا په ډاگه اعلانوم. بیا مسجد حرام ته راغلم، قریش ناست وو، ما ورته وویل: ای قریشو! واورئ: (اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمدا عبده و رسوله)، زه شاهدي ورکوم چې له الله تعالی پرته بل د عبادت وړ څوک نشته، او زه شاهدي ورکوم چې محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د الله تعالی بنده او رسول دی.

دوی وویل: دا بې دین راوینسی، یو ځل خلک را پاڅیدل او په مرگ یې ووهلم، تر څو عباس (رضي الله عنه) راغی پر ما یې ځان را واچاوه بیا یې قریشو ته مخ ورواړه او ورته وې ویل: تباه شی، تاسې د غفار قبیلې سردی وژنئ؟ پداسې حال کې چې ستاسې تجارت او ستاسې لار په غفار قبیله باندې ده! نو پدې سره خلکو زه پرېښودم او رانه لاړل. سبا سهار بیا هملته ورغلم او هماغه پرونی خبره مې بیا اعلان کړه، خلکو بیا وویل: دا بې دینه ونیسی، او بیایې هماغه پرونی معامله راسره وکړه (دیر یې ووهلم) دا ځل بیا حضرت عباس (رضي الله عنه) ورنه خلاص کړم، پر مایې ځان راواچاوه او هماغه پرونی خبره یې ورته وکړه.

۴- طفیل بن عمرو الدوسی: دا یو شریف انسان. د عقل او پوهې خاوند، زیرک

شاعر او د خپل قوم مشر و. دده قبيلې (دوس) د يمن پر ځينو برخو پوره حاکميت او يا څه نا څه تسلط درلود. نوموړی د نبوت په يوولسم کال مکې ته راغی. د مکې خلکو يې ډير تود هرکلی وکړ، ډير قدر او عزت يې ورکړ، او دا يې ورته وويل: طفيله! تا زمونږ ښار ته تشریف راوړی، او دا شخص چې زمونږ په مينځ کې پيدا شوی زمونږ لپاره د ډيرو مشکلاتو سبب شويدي، زمونږ اتحاد ته يې صدمه رسولی، زمونږ يووالی يې ختم کړيدی، خبرې يې لکه د سحر او جادو په شان اثر او اغيزه لري، د پلار او زوی، وروڼو، مېړه او ښځې تر مينځ بيلتون راولي، مونږ ويرېږو دا مشکلات چې مونږ ورسره مخ يو، ته او ستا قوم هم ورسره لاس او گريوان شي، نو ته به ورسره هيڅ خبرې نه کوې او له هغه نه هيڅ هم بايد وا نه وړې.

حضرت طفيل (رضي الله عنه) وايي: دې خلکو ماته همدا خبرې کولی تر دې چې ما کلکه اراده وکړه چې له رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره به نه خبرې کوم او نه به څه ورنه اورم، ان تر دې چې کله سهار مسجد حرام ته لاړم، نو په غوږونو کې مې مالوچ کيښودل چې هسې نه د رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) کومه خبره مې تر غوږو شي، رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) له کعبې سره لمونځ کاوه او زه خوا کې ورسره ودرېدم او څرنگه چې د الله تعالی اراده داسې وه چې زه به د رسول اکرم (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) څه خبرې اورم، نو همداسې وشول ما ورنه ډيره غوره خبره واوريده، بيا مې په زړه کې وويل: مور دې راباندې بوره شي! زه يوه زيرک او پوه شاعر يم، ښه او بد پيژنم، نو بيا ولې ددې شخص خبرې نه اورم؟ که يې خبرې ښې او سيي وې و به يې منم او که خرابې وې، نو نه به يې قبلوم، دا سوچ مې وکړ او همدلته پاتې شوم تر څو رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) کورته روان شو، نو زه هم ورپسې شوم او کله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) کورته ننوت زه ورپسې وم او هلته مې د خپل راتگ، د خلکو د خبرو، په غوږونو کې د مالوچو ايښوولو او لدې سره سره د رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) د ځينو خبرو اوريدلو ټول تفصيلات ورته بيان کړل، بيا مې عرض ورته وکړ چې ته خپلې خبرې راته واوړوه! رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) اسلام راته بيان کړ او قرآنکريم يې راته ولوست، الله شاهد دی چې ما کله هم لدې نه غوره قول او لدې نه د زيات عدل او انصاف خبرې نه وې اوريدلې، نو همدا وه چې هملته په اسلام مشرف شوم او د حق شهادت مې ادا کړ يعنی د شهادت کلمه مې وويله. بيا مې رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته عرض وکړ چې زما

قوم زما خبرې مني، زه بیرته ورځم او هغوی اسلام ته رابولم، نو ته الله تعالی ته سوال وکړه چې ماته څه نښانې راکړي! رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته دعا وکړه. حضرت طفیل (رضی الله عنه) ته چې کومه نښه ورکړل شوې وه هغه دا وه چې کله هغه خپلې قبیلې ته ورنږد شو، نو الله تعالی یې په مخ کې لکه ډیوه داسې رڼا پیدا کړه، ده پدې وخت کې دعا وکړه او وې ویل: یا الله! د مخ په ځای دا رڼا په کوم بل ځای کې پیدا کړه، هسې نه چې خلک ووايي چې مثله دی، نو دعایې قبوله شوه او دا رڼا یې همسا یا متروکې ته لاړه. بیا یې خپل پلار او خپله ښځه اسلام ته رابلل او هغوی دواړه مسلمان شول، خو قوم یې ژر اسلام رانه وړ. طفیل (رضی الله عنه) خپل دعوت جاري وساته تر څو د خندق له غزا نه وروسته هغه پداسې حال کې هجرت وکړ چې د خپل قوم (۷۰) یا (۸۰) کورنۍ ورسره وې. حضرت طفیل (رضی الله عنه) د اسلام لپاره ډیره خدمتونه سرته رسولی دي او له ډیرو هلو ځلو وروسته د یمامه په جگړه کې په شهادت رسیدلی دی.

۵- ضمامد الازدي- نوموړی د یمن اوسیدونکې او د ازد شنو، قبیلې غړی و، دم او چوپ یې وظیفه وه. مکې ته راغی هلته یې د سیمې له جاهلانو نه واوریدل چې محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) لیونی دی. ضمامد وویل: زه دې سړي ته ورځم، کیدای شي الله تعالی یې زما په دم جوړ کړي. ورغی او له رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره یې ملاقات وکړ او ورته وې ویل: ای محمده (ص)! زه د مرضونو او دې باد دم او چوپ کوم څنگه ته دم او چوپ ته ضرورت لري؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په ځواب کې ورته وفرمایل:

(إن الحمد لله محمد و نستعينه، من يهده الله فلا مضل له، ومن يضلل الله فلا هادي له، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله. أما بعد). یعنی: ټول ثنا او صفت خاص د الله تعالی لپاره دی، مونږ د هغه حمد او ثنا وایو، او له همدې نه مرسته غواړو چا ته چې الله تعالی هدایت وکړي، نو هیڅوک هم هغه نه شي بې لارې کولی، او الله تعالی چې څوک بې لارې کړي، نو هیڅوک هم هغه ته هدایت نه شي کولی، او زه شاهدي وایم چې له الله پرته هیڅ بل معبود نشته، هغه واحد دی هیڅ شریک نلري، او زه شاهدي وایم چې محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د الله تعالی بنده او رسول دی. اما بعد.

ضمامد ورته وویل: دا خبرې یو ځل بیا راته واوروه! رسول الله (صلی الله علیه و اله

وصحبه وسلم) دا خبرې درې ځله ورته تکرار کړې. بيا ضماد وويل: ما د کاهنانو، جادوگرانو او شاعرانو خبرې اوریدلې دي، خو کله مې هم ستا د خبرو په شان خبرې ندي اوریدلې، دا د سمندر تل ته رسیدلی خبرې دي، راوړه، لاس دې را اوږد کړه تر څو بیعت د سره وکړم. پدې ترتیب سره په اسلام مشرف شو او له رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره یې د اسلام بیعت وکړ.^(۱)

د مدینې منورې شپږ نیکبخته کسان

د نبوت په یوولسم کال د حج په موسم کې چې د (۶۲۰م) کال د جولای له میاشتې سره سمون خوري اسلامي بلنې داسې نیالگي وموندل چې ډیر ژر په داسې لویو ونو بدل شول چې په کلونو کلونو سترپو او ظلم ځپلیو مسلمانانو یې تر یخې سیورې لاندې د امن او راحت ژوند پیل کړ.

د مکې مشرکینو د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د تکذیب او له اسلام نه د خلکو د منع کولو لپاره چې کومې لارې چارې او هلې ځلې په کار اچولې وې، رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د هغوی د دې کوښښونو د ناکامولو پخاطر دا لاره نیولې وه او دا حکمت یې په کار اچولې و چې د شپې په تیاره کې به قبایلو ته د دعوت لپاره ورته، تر څو د مکې مشرکینو څه موانع ورته ایجاد نه کړای شي.^(۲)

یوه شپه رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د دعوت په منظور ووت ابو بکر او علي (رضي الله عنهما) هم ورسره ملگري وو د بنو ذهل او بنو شیبان بن ثعلبه هستوگنځي ته ورغلل او د اسلام په هکله یې خبرې ورته وکړې، هغوی که څه هم نیک او هیله من کوونکی ځواب ورکړ خو فی الحال یې اسلام قبول نکړ. پدې وخت کې د حضرت ابو بکر (رضي الله عنه) او بنو ذهل د یوه کس تر مینځ د نسب د شجرې په هکله ډیر په زړه پورې سوال او ځواب هم وشو ځکه دوی دواړه نسب پوهان وو.^(۳)

بيا رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په منی کې له عقبې نه تیریده چې د

(۱). صحیح مسلم، مشکاة المصابیح باب علامات النبوة ۵۲۵/۲

(۲). تاریخ اسلام للنجیب آبادي ۱۲۹/۱

(۳). مختصر السيرة للشيخ عبد الله ص ۱۵۰ - ۱۵۲

خلکو خبرې يې تر غوږو شوې، نو د هغوی په طرف ور روان شو او ورغی دا له يثرب نه راغلي شپږ ځوانان وو، چې ټول د خزرج له قبيلې څخه وو او نومونه يې دا دي:

۱. اسعد بن زرارہ (له بني النجار قبيلې څخه)
۲. عوف بن الحارث بن رفاعه بن عفراء (له بني النجار قبيلې څخه)
۳. رافع بن مالک بن العجلان (له بني زريق قبيلې څخه)
۴. قطبہ بن عامر بن حديده (له بني سلمه قبيلې څخه)
۵. عقبه بن عامر بن نابي (له بني حرام بن کعب قبيلې څخه)
۶. جابر بن عبدالله بن رثاب (له بني عبید بن غنم قبيلې څخه)

د مدينې د خلکو يوه نيکبختي دا هم وه چې هغوی به د خپلو حليفانو يعنې د مدينې له يهودانو نه دا اوريدل چې ويل به يې پدې زمانه کې يو نبي مبعوث کيدونکې دی، ډير ژر به را ښکاره شي، مونږ به يې متابعت او پيروي وکړو او د هغه په ملگرتيا به تاسې لکه د عاد او ارم په شان ووژنو.^(۱)

کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) هغوی ته ور رسيد پوښتنه يې ورنه وکړه چې تاسې څوک ياست؟ هغوی ورته وويل: مونږ د خزرج قبيلې غړي يوو. رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل: د يهودانو حليفان؟ دوی وويل: هو. رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل: نو تاسې کينئ چې څه خبرې درسره وکړم! هغوی کيناستل، رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د اسلام حقيقت ورته بيان کړ، د الله تعالی لور ته يې راوبلل، او قرآنکريم يې ورته تلاوت کړ، هغوی پخپل مينځ کې سره وويل: داسې ښکاري چې دا همغه نبي (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) وي کوم چې يهودان يې يادونه کوي او په همدې سره تاسې وپروي او اخطارونه درکوي، نو په کار ده چې يهود درته مخکې نه شي. پدې پسې هغوی د رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) دعوت ومانه او په اسلام مشرف شول.

دا د يثرب پوه او زيرک خلک وو، هغوی خپل مينځي جگړو چې اورونه يې لا بل وو ډير ستړي کړي وو، نو له همدې امله دا هيله ورسره پيدا شوه چې کيدای شي د رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) دا دعوت جگړې او جنگونه پای ته ورسوي. رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته يې داسې وويل: مونږ خپل قوم پداسې حال کې پريښی دی چې بل څوک به د دوی په شان په عداوت او بدبختۍ نه وي

(۱). زاد المعاد ۵۰/۲. ابن هشام ۴۲۹/۱ - ۵۴۱

اخته، هیله ده چې الله تعالی هغوی ستا په برکت سره یو کړي، مونږ ورځو او خلک ستا دعوت ته رابولو، او دا دین چې مونږ ومانه هغوی ته یې هم ور وړاندې کوو، که الله تعالی ستا په واسطه هغوی سره متحد کړل، نو بیا ستا په شان عزیز او معزز کس نشته. او کله چې دا خلک مدینې ته ستانه شول، له ځان سره یې د اسلام پیغام هم یووړ، او د همدوی په واسطه د مدینې په هر کور کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) یادونه پیل شوه.^(۱)

له حضرت عائشې (رضي الله عنها) سره د رسول الله (ﷺ) نکاح

په همدې کال یعنی د نبوت د یوولسم کال په شوال میاشت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له حضرت عائشې (رضي الله عنها) سره نکاح وکړه. دغه وخت د عائشې (رضي الله عنها) عمر شپږ کاله و، او واده یې په مدینه کې د هجرت په لومړي کال د شوال په میاشت کې تر سره شو چې هغه وخت عائشه (رضي الله عنها) نهه (۹) کلنه وه.^(۲)

(۱). ابن هشام ۱/ ۴۲۸ - ۴۲۹ - ۴۳۰

(۲). تلقیح فهوم اهل الاثر ص ۱۰، صحیح البخاري ۵۵۱/۱

اسراء او معراج

پداسې حال کې چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) دعوت او تبلیغ د ظلم او ستم په مینځ کې د بري لار وهله، او د فتحې د افق په لیرو څنډو کې د برلاسی او غلبې د ستورو تته شانته رڼا تر سترگو کیدله، په همدې وخت کې د اسراء او معراج پېښه وشوه.

ددې پېښې د نیتې په هکله اهل سیر (تاریخ پوهان) مختلف نظرونه لري:

۱- ویل کیږي په کوم کال چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) په نبوت مشرف شو په هماغه کال د اسراء پېښه وشوه (دا د طبري قول دی).

۲- له بعثت نه پنځه کاله وروسته دا پېښه شوې ده (امام نووي او امام قرطبي دا قول راجح بولي).

۳- د نبوت د لسم کال د رجب میاشتې په اوه ویشتمه د اسراء او معراج واقعه پېښه شویده، (دا قول علامه منصور پوري غوره کړیدی).

۴- ویل کیږي چې دا پېښه د بعثت د دوولسم کال د رمضان په میاشت یعنی له هجرت نه شپاړس میاشتې مخکې واقع شویده.

۵- ویل شوي چې دا پېښه له هجرت نه یو کال او دوې میاشتې مخکې یعنی د نبوت د دیارلسم کال د محرم په میاشت کې واقع شوې ده.

۶- یو روایت دا هم دی چې دا پېښه له هجرت نه یو کال مخکې یعنی د نبوت د دیارلسم کال د ربیع الاول په میاشت کې واقع شوې ده.

لډې اقوالو نه دري لومړني قولونه ځکه سبي نه شمیرل کیږي چې خدیجه (رضي الله عنها) د نبوت د لسم کال د رمضان په میاشت کې وفات شویده، او دا څو ثابته ده چې نوموړې د پنځ گونو لمونځونو له فرضیت نه مخکې وفات شوې، او دا هم ثابته ده چې د پنځگونو لمونځونو ادا کول د اسراء په شپه فرض شويدي^(۱).

خو د دريو وروستيو روايتونو په هکله هم ما داسې څه ونه موندل چې له هغونه

Comment:)

(۱) دديگ اقوالو په هکله دا کتابونه وگوره: زاد المعاد ۴۹/۲. مختصر سيرة الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص ۱۴۸ - ۱۴۹

رحمة للعالمين ۷۲/۱. تاريخ الاسلام للنجيب آبادي ۱۲۴/۱

کوم یو ورباندې غوره او راجح وبولم، یوازې دومره ویلی شم چې د اسراء سورت له سیاق نه دا څرگندېږي چې اسراء او معراج ډیر وروسته واقع شويدي. حدیث پوهانو ددې پېښې ټول تفصیلات رانقل کړيدي، مونږ ورته په لاندې توگه لنډه غونډې یادونه کوو:

ابن القیم وايي: د صحیح روایت مطابق رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) جسماً پداسې حال کې چې په براق سپور او جبریل (علیه السلام) ورسره ملگری و له مسجد الحرام نه بیت المقدس ته بوتلی شو، هلته کوز شو، براق یې د جومات د دروازې له یوې کرې سره وتاړه او نبيانو (عليهم السلام) ته یې لمونځ ورکړ. بیا په همدې شپه کې له بیت المقدس نه د دنیا تر آسمان پورې پورته یوړل شو، هلته جبریل (علیه السلام) د دروازې خلاصولو (ننوتلو) اجازه ورته وغوښتله، دروازه ورته بیرته شوه او هملته یې آدم (علیه السلام) ولید سلام یې ورباندې واچاوه، هغه هم د سلام ځواب ورکړ او ښه راغلاست یې ورته ووايه او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) په نبوت یې اقرار وکړ. او هملته الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ته د هغه (آدم "علیه السلام") ښی خوا نه د شهیدانو او په کېني خوا ته یې د بدبختانو ارواوي وربښودلې.

ورپسې دوهم آسمان ته وخیژول شو، د ننوتلو اجازه ورته واخیستله شوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) هلته یحیی بن زکریا او عیسی بن مریم (عليهم السلام) وکتل، سلام یې ورکړ هغوی دواړو د سلام ځواب او ښه راغلاست ورته وویل او دده په نبوت یې اقرار وکړ.

بیا دریم آسمان ته هسک کړی شو، هلته یې له یوسف (علیه السلام) سره ملاقات وشو سلام یې ورکړ، هغه د سلام ځواب او ښه راغلاست ورته وویل او دده په نبوت یې اقرار وکړ.

پدې پسې څلورم آسمان ته بوتلل شو، هلته له ادريس (علیه السلام) سره مخامخ شو، سلام یې ورباندې واچاوه، هغه د سلام ځواب ورکړ، مرحبا یې ورته وویل او دده په نبوت یې اقرار وکړ.

بیا پنځم آسمان ته وخیژول شو، هلته یې هارون بن عمران (علیه السلام) ولید، سلام یې ورکړ، هغه د سلام ځواب او ښه راغلاست ورته وویل او دده په نبوت یې اقرار وکړ. بیا شپږم آسمان ته وخیژل شو، هلته یې له موسی بن عمران (علیه السلام) سره ملاقات وشو، سلام یې ورکړ، د هغه د سلام ځواب او هرکلی ورته ووايه او دده په

نبوت یې اقرار وکړ، خو کله چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) مخ په وړاندې روان شو، موسی (علیه السلام) وژرل، پوښتنه ورنه وشوه چې ولې ژاړې؟ ده په ځواب کې ورته وویل: لدې امله ژاړم چې له ما نه وروسته یو داسې ځوان په نبوت مشرف شوی چې زما د امتیانو په نسبت به دده د امت زیات شمیر خلک جنت ته داخلېږي.

ورپسې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) اووم آسمان ته هسک کړی شو، هلته یې له ابراهیم (علیه السلام) سره ملاقات وشو، سلام یې ورباندې واچاوه، هغه د سلام ځواب او ښه راغلاست ورته ووايه او دده په نبوت یې اقرار وکړ. بیا سدره المنتهی ته وخیژول شو، ورپسې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ته بیت المعمور وښودل شوه، بیا د جبار خدای (جل جلاله) حضور ته یووړل شو، او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) خپل رب (جل جلاله) ته دومره ورنښه شو چې د دوو لیندو د لرگي په اندازه او یا له دې نه هم کمه فاصله پاتې وه. همدلته الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ته هغه څه وحی کړل چې وحی یې کړل، او پنځوس لمونځونه یې ورباندې فرض کړل. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) بیرته راستون شو تر څو موسی (علیه السلام) ته ورسید، هغه وپوښته چې الله تعالی په څه مامور کړې؟ محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) په ځواب کې ورته وویل: الله تعالی د پنځوسو لمونځونو امر راته وکړ. موسی (علیه السلام) ورته وویل: ستا امت د پنځوسو لمونځونو توان نلري، بیرته خپل رب ته ورشه او د خپل امت لپاره د تخفیف سوال ورنه وکړه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) جبریل (علیه السلام) ته پداسې انداز کې وکتل لکه چې مشوره ورنه غواړي. هغه ورته وویل: سببی ده که ستا خوښه وي، نو همدا وه چې جبریل (علیه السلام) بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) د الله تعالی حضور ته حاضر کړ، او هغه پخپل ځای و. په ځینو طریقو (روایاتو) کې او دا د بخاري شریف لفظ دی - الله تعالی لس لمونځونه ورنه کم کړل، بیا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) راکوز شو او موسی (علیه السلام) ته یې لدې نه خبر ورکړ. موسی (علیه السلام) ورته وویل: بیرته د خپل رب حضور ته ورشه او د نور تخفیف سوال ورنه وکړه. پدې ډول سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) د الله تعالی او موسی (علیه السلام) تر مینځ تر هغې پورې تله، راتله تر څو الله تعالی یوازې پنځه لمونځونه فرض پرېښودل. بیا هم موسی (علیه السلام) ورته وویل: بیرته خپل رب ته ورشه او د نور تخفیف (آسانۍ) سوال ورنه وکړه، خو محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ورته وویل: ستا امت د پنځوسو لمونځونو توان نلري، بیرته خپل رب ته ورشه او د خپل امت لپاره د تخفیف سوال ورنه وکړه.

عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وويل: [قد استحييت من ري، ولكني أرضى وأسلم] نور له الله تعالى نه شرم او حيا راخي، زه ورنه راضي او ورته تسليم يم. او كله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) لږ ليري لار، نو آواز وشو چې ما خپله فيرضه نافذه كړه او پخپلو بندگانو مې تخفيف او آساني وكړه.^(۱)

پدې پسې ابن القيم ددې خبرې په هكله اختلاف ذكر كړی چې آیا رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) الله تعالى ليدلی او كه نه؟ بيا يې د ابن تيميه تحقيق رانقل كړی چې د هغه لنډيز داسې دی: په سترگو سره د الله تعالى ليدل ثابت ندي شوي او نه هم كوم صحابي (رضي الله عنه) پدې قول قايل دی، او دا چې له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه په يوه روايت مطلق ليدل او په بل روايت د زړه ليدل را نقل شويدي، نو دا لومړنی روايت (مطلق ليدل) د دوهم روايت (زړه ليدلو) منافي ندي.

ابن قيم بيا وايي: ((د الله تعالى دا قول چې فرمايي: ((ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى)) (النجم: ۸) [بيا نژدې شو (جبريل، محمد ته) پس ښه نژدې شو] د اسراء په كيسه كې ذكر شوی نژدېوالی پدې آيت شريف كې له ذكر شوي نژدېوالي سره توپير لري، ځكه د نجم سورت پدې پورته ذكر شوي آيت كې نژدېوالی د جبريل (عليه السلام) له نژدېوالي او تدلي څخه عبارت دی، لكه څرنگه چې حضرت عائشې او حضرت ابن مسعود (رضي الله عنهما) فرمايلي او همدا راز د جملې سياق هم په همدې دلالت كوی، او هلته د اسراء په حديث كې نقل شوی نژدېوالی په صريحه د الله تعالى له نژدېوالي او تدلي څخه عبارت دی، پدې هكله هيڅ اشكال نشته او د نجم په سورت كې دې ته اشاره نده شوې بلكه هلته داسې ويل شوي چې رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) هغه د دوهم ځل لپاره له سدره المنتهي سره وليد او دا جبريل (عليه السلام) و چې رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) دوه ځله پخپل اصلي شكل كې ليدلی، يو ځل يې په ځمكه كې ليدلی او بل ځل يې هلته له سدره المنتهي سره ليدلی دی.^(۲) (الله تعالى له هر چانه ښه پوهيږي).

په همدې ځل د رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) د مباركې سينې د

(۱) زاد المعاد ۴۷/۲ - ۴۸

(۲) زاد المعاد ۴۷/۲ - ۴۸ صحيح البخاري: ۵۰/۱، ۴۵۵، ۴۵۲، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۸۱، ۴۸۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۷۸۴/۲ صحيح مسلم: ۹۲/۹۵/۹۴/۹۳/۹۲/۹۱/۸

څيړولو پيښه هم شوې ده، او په همدې سفر کې رسول الله (صلى الله عليه واله وصحبه وسلم) ډير شيان ليدلي دي.

رسول الله (صلى الله عليه واله وصحبه وسلم) ته شيدې او شراب وړاندې شول هغه جناب (صلى الله عليه واله وصحبه وسلم) شيدې غوره کړې، نو ورته وويل شول: د فطرت لاره درته بنودل شويده، يا دا چې فطرت دې غوره کړې، او په ياد ولره که چيرې دې شراب غوره کړي واي، نو امت به دې بې لارې شوی واي.

رسول الله (صلى الله عليه واله وصحبه وسلم) په جنت کې څلور رودونه وليدل چې دوه يې ظاهري او دوه نور يې باطني وو، ظاهري يې د نيل او فرات رودونه وو او ددې معنی دا ده چې د رسول الله (صلى الله عليه واله وصحبه وسلم) رسالت به د نيل او فرات په حاصلخيزه ځمکو کې خورېږي، او د هغه ځای خلک به پشت په پشت د اسلام پيروان وي، او ددې معنی دا نده چې گویا ددې دواړو رودونو اوبه له جنت نه راوړي.

رسول الله (صلى الله عليه واله وصحبه وسلم) مالک د دوزخ خازن هم وليد، هغه نه خندل او نه يې په مخ کې د خوشالی او خوښۍ څه نښې نښانې ښکاريدې. همدا راز د الله تعالی رسول (صلى الله عليه واله وصحبه وسلم) جنت او دوزخ هم وليدل. رسول الله (صلى الله عليه واله وصحبه وسلم) هغه کسان هم وليدل چې په ظلم او ناحقه د يتيمانو مالونه خوري، هغوی د اوبسانو په شان شونډې لرلې، د تېرو په شان د اور سکروټی به يې په خوله کولې چې بيرته به يې د مقعد له لارې وتلې.

سود خواره يې هم وليدل چې دومره لويې، لويې خيتې يې وې چې له ځايه به نه شواي خوځيدای او کله به چې آل فرعون (د فرعون لښکرې يا پيروان) د دوزخ په لور بيول کيدل، نو پدې سود خورو به د پاسه تيريدل او تر پښو لاندې کول به يې.

رسول الله (صلى الله عليه واله وصحبه وسلم) هلته زنا کاران هم وليدل چې مخې ته يې ښه پاکه، تازه او چاغه غوښه ايښې وه او خوا ته يې نوره خوسا، وچه او بد بويه غوښه وه، هغوی به دا پاکه او تازه غوښه پريښووله او هغه مرداره او خوسا غوښه به يې خوړله.

هلته رسول الله (صلى الله عليه واله وصحبه وسلم) هغه ښځې هم وليدلې چې په خپلو ميړونو پسې د بل چا اولاد ترې (پدې معنی چې له بل چا سره زنا کوي او له زنا نه حمل اخلي، او بيا په بې خبرۍ کې دا اولاد د هغې د ميرپه شميرل کيږي) رسول الله (صلى الله عليه واله وصحبه وسلم) دا ډول ښځې وليدلې چې د آسمان او ځمکې تر مينځ په تيو (سينو) راڅړوندي شوې وې.

همدا راز رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه وسلم) په تگ راتگ كې د لارې په سر د مكې د خلكو يوه قافله هم وليدله، او هغوى ته يې هغه اوښ هم وروښود كوم چې ورنه تښتيدلى او ورك شوى و. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه وسلم) ددې كاروان له يوه سر پتي لوبني نه اوبه هم وڅښلې، د كاروان خلك ټول ویده وو، او د هغه لوبني سر يې همداسې پټ پريښود، او همدغه خبره د اسراء د شپې په سهار د رسول الله (ص)، د صدق او رښتینولۍ يو د ليل هم شو.^(۱)

ابن قيم وايي: كله چې سهار شو، نو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه وسلم) خپل قوم ته د هغه لوبو، لويو نښو نښانو خبر ورکړ كومې چې الله تعالى ده ته ورنښوولې وې. قوم يې دا خبرې ونه منلې، د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه وسلم) تکزيب يې وکړ، او دده په خلاف يې ظلمونه او جبرونه لا پسې زيات کړل، او له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه وسلم) نه يې وغوښتل چې دوى ته د بيت المقدس کيفيت بيان کړي، نو پدې وخت كې الله تعالى خپل رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه وسلم) ته بيت المقدس را ښکاره کړ، د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه وسلم) سترگو ته ودرید ورته کتل يې او خپل قوم ته يې د هغه نښې او نښانې ويلې، هغوى ونه شواى کولای چې دده مبارک کومه خبره رد کړي. همدا راز رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه وسلم) قريشو ته د دوى د هغه كاروان خبره هم وکړه كوم چې ده معراج ته د تگ او راتگ په وخت كې ليدلى و، او دوى ته يې د نوموړي كاروان د راتگ نيټه هم وښودله، او د هغه اوښ نښې يې هم ورته وويلې كوم چې د كاروان په سر كې روان و. وروسته څرگنده شوه چې حقيقت همداسې و لكه څرنگه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه وسلم) بيان كړى و، خو لدې ټولو سره سره هغوى حق و نه مانه بلکه لا پسې يې لارې شول او د خپل كفر او انكار له امله يې هيڅ ډول حقيقت ته غاړه نه ايښوده.^(۲)

ويل كيږي چې ابوبكر (رضي الله عنه) ته په همدې وخت كې د صديق لقب ورکړ شو، ځكه نوموړي پداسې وخت كې ددې پيښې (اسراء او معراج) تصديق وكړ چې نورو خلكو يې تکزيب كاوه.^(۳)

د اسراء او معراج د سفر د گټو او علتونو د بيانولو په هکله تر ټولو نه لويه او تر ټولو

(۱) مخکې ياد شوي مصادر. ابن هشام ۳۹۷/۱، ۴۰۲ - تر ۴۰۶

(۲) زاد المعاد ۴۸۱/۴. صحيح البخاري ۲/۲۸۴. صحيح مسلم ۱/۹۲۱. ابن هشام ۴۰۲/۱، ۴۰۳

(۳) ابن هشام ۳۹۹/۱

نه لنډه خبره د الله تعالی دا قول دی چې فرمایي: ((لُتْرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا)) (الاسراء: ۱) [چې هلته ونبیو مونږ دغه (محمد) ته ځینې له دلایلو (د قدرت) خپل. د انبیاء (عليهم السلام) په هکله د الله تعالی سنت همدا دی، فرمایي: ((وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ)) (الانعام: ۷۵) او (لکه مو ونبوده ابراهیم ته دده د قوم د گمراهی قبچه) هم دا رنگه نبیو مونږ ابراهیم ته عجائبات د آسمانونو او د ځمکې (دپاره ددې چې دلیل ونیسي په وحدانیت زما) او له پاره ددې چې شي له یقین کوونکو (عیاناً هم لکه چې و بیاناً). [بل ځای حضرت موسی (عليه السلام) ته خطاب کوي او فرمایي: ((لُتْرِيكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَى)) (طه: ۲۳). [دپاره ددې چې ونبیو تاته ځینې له هغو معجزاتو چې ډیرې لويې دي.

الله تعالی ددې نبیو نبتانو د نبوولو هدف او مقصد ته اشاره کوي فرمایي: ((وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ)) [تر څو له یقین کوونکو څخه شي]. او کله چې د انبیاء (عليهم السلام) علومو ته د داسې مشاهداتو لیدنه او کتنه هم ورزیاته شي، نو ورته د عین یقین هغه درجه حاصلیږي چې اندازه کول یې ممکن ندي، په فارسی کې یو متل دی وایي ((شنیدن کی بود مانند دیدن)). او همدا وجه ده چې انبیاء (عليهم السلام) د الله تعالی په لار کې داسې مشکلات او کړاوونه گاللي چې د بل چا له وسه نه وو پوره، او د همدې عین یقین په برکت د دنیا ټولو قوتونو د دوی په وړاندې د ماشې د یوه وزر قدرې ارزښت هم نه درلود، او له همدې امله وه چې هغوی د هیڅ کړاو او عذاب پروا نه ساتله.

دا چې د معراج ددې عظیم سفر تر شا نور کوم حکمتونه او اسرار پراته دي د هغې د بیانولو اصلي ځای د شریعت د اسرارو کتابونه دي، خو څه داسې حقایق هم شته چې له دې مبارک سفر نه سرچینه اخلي او د نبوي سیرت د گلشن په لور امتداد مومي، نو دې ډول حقایقو ته داسې اشاره کوو:

گورو چې الله تعالی د اسراء سورت یوازې په یوه آیت کې د اسراء کیسه یاد کړېده او بیا یې د یهودانو جرائم بیان کړي او د هغوی له جنایاتو یې پرده اوچته کړېده، ورپسې یې هغوی د یته متوجه کړېدي چې دا قرآن تر ټولو نه نیغې او سمې لارې ته هدایت او لارښوونه کوي. کیدای شي چې د قرآن کریم تلاوت کوونکي ددې آیتونو په تلاوت سره داسې وانگیږي چې د دواړو خبرو او مسئلو تر مینځ څه ارتباط او

تر او نشته، خو حقیقت داسې ندی، بلکه الله تعالی پدې اسلوب سره دې ته اشاره کوي چې دا سفر (اسراء) د بیت المقدس په خوا او له هماغه ځای نه ترسره شويدي، او دا هم ځکه چې یهودان به نور د انساني امت له قیادت او مشرتابه نه لیرې کيږي، ځکه دوی داسې جرائم او جنایتونه کړيدي چې نور ددې وړندي چې د بشریت رهبري وکړي شي، نو الله تعالی اوس دا منصب خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ته سپاري، او د ابراهيمي دعوت دواړه مرکزونه (مکه - بیت المقدس) دده تر امر لاندې راوړي، اوس هغه وخت رارسیدلی دی چې معنوي مشرتابه او قیادت له یوه امت نه بل امت ته وسپارل شي. په بل عبارت اوس ددې وخت دی چې دا معنوي قیادت له هغه امت نه واخستل شي کوم چې تاریخ یې ټول له غدر، خیانت، ظلم او بدکاریو نه ډک دی، او داسې یوه امت ته وسپارل شي چې نیکی او صلاح یې شعار، او رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) یې له ټولو نه نیغې لاري ته د لارښوونکي قرآن په وحي مشرف دی.

خو خبره دا ده چې دا قیادت به څه ډول انتقال مومي، پداسې حال کې چې ددې امت رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) د خلکو د ظلم له لاسه د مکې په غرونو کې لالهانده گززي؟ دا سوال له یوه بل حقیقت نه پرده اوچتوي او هغه دادی چې د اسلامي دعوت دا پړاو نور سرته رسیدلی، اوس به بل نوی پړاو پیلېږي او له همدې امله ده چې قرآن کریم په صریحه او شدید لهجه مشرکین تهدیدوي لکه چې فرمایي:

((وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاَهَا تَدْمِيرًا)) (الاسراء: ۱۷) [او کله چې اراده وفرمایو مونږ ددې چې هلاک کړو کوم کلی (بنار) نو امر وکړو مونږ غټانو (او متمولانو) د هغه (بنار) ته (په طاعت د الله سره) نو فسق وکړي دوی په هغه کې نو حق (او ثابت) شي پر (ذمه د اوسیدونکو) هغه خبره (د عذاب) نو هلاکوو مونږ دوی په هلاکولو سختو سره له گډولو کلیو او بنارونو د دوی.]

((وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا)) (الاسراء: ۱۷)

[او ډیر هلاک کړيدي مونږ له (اهل د) قرونو پس له نوح (لکه عاديان او ثمودیان) او کافي دی رب ستا په گناهونو د بندگانو خپلو بڼه خبردار بڼه لیدونکی (عالم په پټيو او

بنکاره وئ. [

او ددې وعيد لرونکو آيتونو تر څنگ داسې آيتونه هم راغلي چې مسلمانانو ته د هغه تمدن اصول او قواعد ور په گوته کوي په کوم سره چې د دوی اسلامي ټولنه ودانېږي، داسې بنيې لکه چې دوی په کوم ځای کې ميشته شوي، ټول کارونه د دوی په لاس کې دي او يوله بل سره د يووالي پداسې مزي تړل شويدي چې ټولنه د همغ ي په محور را څرخي، نو پدې آيتونو کې دې ته اشاره ده او يا دا په گوته کوي چې رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) به ډير ژر داسې يوه پناه گاه او مینه ومومي چې هلته به يې دين استقرار پيدا کړي، او همدا نوی مینه به يې په ټوله دنيا کې د دعوت د خوریدو مرکز وي. دا د اسراء او معراج د مبارک سفر له پټيو حکمتونو او اسرارو نه هغه حکمت او راز چې زمونږ له بحث او موضوع سره يې پيوند درلود او له همدې کبله مو دلته ورنه يادونه وکړه.

پدې ترتيب سره دې حکمت او دې ته ورته نورو حکمتونو ته له نظر کولو وروسته ويلی شو چې اسراء او معراج يا له بيعت عقبه اولی نه مخکې او يا د دواړو بيعتونو تر مينځ واقع شويدي. (والله اعلم)

د عقبه لومړنی بیعت

مخکې مو وویل چې د نبوت د یوولسم کال د حج په موسم کې د یثرب له خلکو نه شپږو کسانو ایمان راوړ، او له رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره یې ژمنه وکړه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) رسالت به خپل قوم ته رسوي. ددې نتیجه دا شوه چې په راتلونکې کال یعنی د نبوت د دوولسم کال د حج په موسم کې چې د ۶۲۱م کال د جولای له میاشتې سره سمون خوري دوولس کسان د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) حضور ته راغلل، له دې جملې نه پنځه کسان هماغه وو کوم چې تیر کال حاضر شوي وو، او جابر بن عبدالله بن رثاب د هغوی شپږم و چې پدې کال نه و راغلی، او ددې دوولسو کسانو د پاتې اوو کسانو نومونه دا دي:

۱. معاذ بن الحارث بن عفرأ له بني النجار کورنۍ نه (خزرج)
 ۲. ذکوان بن عبدالقیس له بني زریق کورنۍ نه (خزرج)
 ۳. عباد بن الصامت له بني غنم کورنۍ نه (خزرج)
 ۴. یزید بن ثعلبه د بني غنم له ملگرو (حلیفانو) نه (خزرج)
 ۵. عباس بن عباد بن نضلله له بني سالم کورنۍ نه (خزرج)
 ۶. ابو الهیثم بن التیهان له بني عبدالاشهل کورنۍ نه (اوس)
 ۷. عویم بن ساعده له بني عمرو بن عوف کورنۍ نه (اوس)
- لدې کسانو نه یوازې دوه وروستي له اوس قبیلې څخه وو، نور ټول د خزرج قبیلې غړي وو.^(۱)

دې کسانو په منی کې له عقبې سره خوا کې له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره ملاقات وکړ، او له رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره یې د داسې خبرو بیعت وکړ، چې بیا وروسته یعنی د مکې د فتحې په وخت کې له بنځو نه د همغه خبرو بیعت واخیستل شو، او دې بیعت ته بیعه النساء (د بنځو بیعت) ځکه وایي چې د بیعت بندونه (مادې) لکه د بنځو د بیعت د بندونو او مادو په شان وې.

(۱) .رحمة للعالمین ۸۵/۱. ابن هشام ۱/ ۴۳۱_۴۳۲_۴۳۳.

امام بخاري له عبادہ بن صامت نه روايت کوی وايي: رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) وفرمايل: [تعالوا بايعوني على ألا تشركوا بالله شيئاً، ولا تسرقوا، ولا تزنوا، ولا تقتلوا أولادكم، ولا تأتوا بهتان تفترونه بين أيديكم وأرجلكم، ولا تعصوني في معروف، فمن وفي منكم فأجره على الله، ومن أصاب من ذلك شيئاً فعوقب به في الدنيا، فهو له كفارة، ومن أصاب من ذلك شيئاً فستره الله، فأمره إلى الله؛ إن شاء عاقبه، وإن شاء عفا عنه]. قال: فبايعته — وفي نسخة: فبايعناه — على ذلك.

[راشئى له ماسره پدې بيعت وکړئ چې: له الله تعالى سره به هيڅ شريک نه نيسي، غلا به نه کوي، زنا به نه کوي، خپل اولادونه به نه وژني، بهتان به نه کوي، په نښو کارونو کې به زما نافرمانی نه کوي، چا چې پدې خبرو پوره عمل وکړ نو اجر يې په خدای دی، او که څوک لدې امورو نه د کوم يوه مرتکب شو يعنی پدې هکله يې په کوم څه کې زما له امر نه سرغړونه وکړه او بيا يې په دنيا کې د همغه عمل جزا وليده، نو همدا دده لپاره کفارہ ده، او که چا پدې امورو کې کوم يو تر سره کړ يعنی له دې کارونو نه د يوه کار مرتکب شو، بيا الله تعالى د هغه پرده وکړه، نو دده معاملہ له الله تعالى سره ده که د جزا اراده يې وکړه نو جزا به ورکړي، او که يې د عفوي اراده وکړه، نو عفوه به ورته وکړي. عبادہ بن صامت وايي نو پدې شيانو مې بيعت ورسره وکړ، او په بل نسخه کې د جمعي په صيغه راغلي يعنې: نو په همدې شيانو مو بيعت ورسره وکړ.]^(۱)

د اسلام سفیر په مدينه کې

کله چې بيعت سرته ورسيد او د حج موسم هم تير شو، نو رسول اکرم (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) له هغو خلکو سره مدينې ته خپل لومړنی سفیر واستاوه، تر څو مسلمانانوته د اسلام احکام او هدايات ور زده کړي او د مشرکينو په مينځ کې د اسلام تبليغ وکړي. رسول اکرم (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) ددې دندې لپاره د سابقين اولين له جملې نه يو ځوان انتخاب کړ چې نوم يې مصعب بن عمير عبدري (رضي الله عنه) و.

(۱) صحيح البخاري، باب علامة الايمان، ج۱ الانصار، ۷/۱، باب وفود الانصار، ۵۵۰/۱، ۵۵۱ دلته را نقل شوی لفظ له همدې باب نه دی. باب قوله تعالى: (اذا جاءك المؤمنات، ۲۲۷/۲ باب الحدود، كفارة ۱۰۰۳/۲)

لويه کاميابي

کله چې مصعب بن عمير يثرب ته ورسيد نو د اسعد بن زرارہ (رضي الله عنهما) په کورکې يې وارول، دوی دواړو په ډيره مينه او جوش او خروش سره د اسلام تبليغ کاوه، مصعب بن عمير (رضي الله عنه) د مقرئ په نامه مشهور شو. (مقرئ یعنی ويونکی هغه وخت به يې استاذ او معلم ته مقرئ ويل).

د دعوت او تبليغ په ډگر کې د مصعب (رضي الله عنه) له سترو کاميابيو څخه يوه دا ده چې يو ځل اسعد بن زرارہ (رضي الله عنه) هغه د بني عبدالاشهل او بني ظفر ځای ته ورووست، هلته د بني ظفر د يوه باغ په دننه کې له مرق نومي شاه سره کيناستل. څه شمير مسلمانان ورته راټول شول، هغه وخت د بني عبدالاشهل دواړه سرداران اسعد بن معاذ او اسيد بن حضير مشرکان وو او لا تر اوسه په اسلام نه وو مشرف شوي. دوی دواړه چې کله لدينه خبر شول، نو سعد د بني عبدالاشهل بل سردار اسيد ته وويل: لار شه او دغه دواړه (مصعب او اسعد (رضي الله عنهما) بڼه تهديد کړه او زمونږ ځای ته له راتلو نه يې منع کړه ځکه دوی دواړه راغلي تر څو زمونږ کمزوري کسان بې لارې او خراب کړي، او که چيرې اسعد بن زرارہ (رضي الله عنه) زما د خاله (ترور) زوی نه وای نو دا کار ما پخپله کاوه.

پدې سره اسيد خپله نيزه واخيسته او د دوی په لور وروان شو، او کله چې د اسعد (رضي الله عنه) سترې ورباندې ولگيدلې نو مصعب (رضي الله عنه) ته يې وويل: دا دی د خپل قوم سردار را روان دی، دده په هکله له الله تعالی سره ريښتينولي غوره کړه. مصعب (رضي الله عنه) ورته وويل: که کيناست نو خبرې به ورسره وکړم. اسيد راغی، دوی ته ودرید او سختې سختې خبرې يې ورته وکړې ورته ويې ويل: تاسې د څه پخاطر دلته راغلي يې؟ راغلي يې تر څو زمونږ کمزوري کسان احمقان جوړ کړي؟ که خپل ژوند درته گران وي، نو له مونږ نه ليرې شي! مصعب (رضي الله عنه) ورته وويل: بده به نه وي که لږ څه کينې او زما خبرې واورې، که دې کومه خبره خوښه شوه، نو قبوله به يې کړې او که دې خوښه نه شوه، نو مه يې منه. حضرت اسيد ورته وويل: د انصاف خبره دې وکړه، خپله نيزه يې ودروله او کيناست. مصعب (رضي الله عنه) د اسلام خبره ورته وکړه او قرآنکريم يې ورته ولوست، هغه وايي: قسم په خدای مخکې لدينه چې حضرت اسيد خبرې وکړي مونږ يې په مخ کې د اسلام رڼا وليدله، بيا يې وويل: دا څومره ښکلی او خوږ کلام دی؟ دا راته ووايئ چې که څوک پدې دين کې شامليدل وغواړي، نو څه به کوي؟

هغوی ورته وويل: لومړی غسل وکړه، پاکې جامې واغونده، بيا د حق او شهادت کلمه

ووايه، او دوه ركعته لمونځ ادا كړه. حضرت اسيد پاڅيد غسل يې وكړ، جامې يې پاكې كړې، د شهادت كلمه يې وويله او دوه ركعته لمونځ يې وكړ، پدې پسې يې دا خبره وكړه: ما پسې يو بل شخص هم دى، كه چيرې هغه ستاسې متابعت غوره كړي، نو د هغه قوم به ټول په تاسې پسې روان شي او له دوى نه به هيڅوك هم ستاسې مخالفت ونكړي، زه اوس هغه تاسې ته راليرم. سعد بن معاذ ته اشاره ده.

بيا حضرت اسيد (رضي الله عنه) خپله نيزه واخيستله او سعد بن معاذ ته ورغى، هغه له خپل قوم سره په ديره كې ناست و، سعد چې كله هغه وليد نو وي ويل: قسم په خداى دا چې په كوم مخ تللى و په هغه بيرته ندى راغلى. حضرت اسيد (رضي الله عنه) راورسيد، نو سعد بن معاذ وپوښته چې څه دې وكړل؟

ده ورته وويل: ما له هغو دواړو سره خبرې وكړې، خو قسم په خداى چې څه مشكل مې پكې ونه ليد، ما هغوى منع كړل، او دوى راته وويل څه چې ستا خوښه وي هغه به كوو. او بله دا چې زه خبر شوم بني حارثه راوتلي تر څو اسعد بن زراره ووژني، او دا پدې خاطر چې هغوى پدې خبر دي اسعد ستا د ترور زوى دى او غواړي پدې ډول له تا سره خپل تړون مات كړي. سعد بن معاذ چې دا خبرې واوريدلې، قهر او غوسې په سر واخيست فوراً راپاڅيد، خپله نيزه يې راواخيستله او د هغوى دواړو په خوا ورغى، خو كله يې چې هغوى ډاډه وليدل پوه شو چې پدې خبره سره اسيد غوښتل چې هغه (سعد) د دوى خبرې واورې، او كله چې ښه ورننډ شو ورته ودرېد او دوى دواړو ته يې ډيرې سپورې ستوغې واورولې بيا يې اسعد بن زراره (رضي الله عنه) ته وويل: اي ابو امامه! قسم په الله كه زما او ستا تر مينځ خپلوي نه واى، نو بيا به تا له مانه دا طمعه او اميد نه و كړى، ته راځې او زموږ په كلي او كور كې داسې كارونه كوي چې زموږ نه خوښيږي؟

لدينه مخكې حضرت سعد، حضرت مصعب (رضي الله عنهما) ته ويلي و: دا دى داسې سردار درته را روان دى چې تر شا يې ټول قوم ولاړ دى كه چيرې ده ستا پيروي غوره كړه ټول قوم به يې ستا پيروان گرزې. همدلته وه چې مصعب (رضي الله عنه) ورته وويل: مهرباني وكړه لږ كينه او زما څو خبرې واوره، كه د كومه خبره خوښه شوه قبوله به يې كړې، او كه د خوښه نه وه نو مه يې منه! سعد بن معاذ په ځواب كې ورته وويل: د انصاف خبره دې وكړه، بيا يې خپله نيزه ودروله او كيناست. حضرت مصعب (رضي الله عنه) اسلام ورته بيان كړ او د قرآن كريم تلاوت يې ورته وكړ. وايي: قسم په خداى مخكې لدينه چې څه ووايي مونږ يې په مخ كې د اسلام رڼا وليدله، بيا يې راته وويل: كله چې اسلام منى نو څه كوى؟ دوى دواړو ورته وويل: ته لومړى غسل وكړه، خپلې جامې پاكې كړه، بيا د حق او شهادت كلمه ووايه او ورپسې دوه ركعته

لمونځ ادا کړه. حضرت سعد بن معاذ (رضي الله عنه) هم پاڅيد او دا ټول کارونه يې تر سره کړل. بيا يې خپله نيزه واخيستله او د خپل قوم په لور ور روان شو، هغوی چې وليد يو بل ته يې وويل: قسم په خدای په کوم مخ چې تللی و په هغه بېرته ندی راغلی، او چې مجلس ته را ورسيد نو وي ويل: اي بني عبدالاشهل! ستاسې په مينځ کې زما مقام او معامله څنگه ده؟ دوی ورته وويل: ته زموږ سردار يې، او له موږ ټولو نه د پاڅه نظر خاوند، او له موږ ټولو نه برکتی او زموږ نماينده او سرپرست يې. نو ده ورته وويل: بڼه واورئ، ستاسې ټولو (نارينه او بنځو) سره تر هغې زما خبرې حرامې دي تر څو مو په الله تعالی او د هغه په رسول (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ايمان نه وي راوړی. د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) ددې خبرې اثر دا و چې تر ماښامه پورې دده ټول قوم نر او بنځې په اسلام مشرف شول. يوازې يوه کس چې (اصيرم) نومیده اسلام رانه وور هغه هم بيا وروسته د احد په جگړه کې مسلمان شو د الله په لار کې يې جگړه وکړه او پداسې حال کې په شهادت ورسيد چې الله تعالی ته يې يوه سجده هم نه وه کړې. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) دده په هکله فرمایلي: ((عمل قليلا و اجر كثيرا)) يعنی نوموړی عمل کم کړی، خو اجر يې زيات تر لاسه کړ. حضرت مصعب (رضي الله عنه) تر هغې پورې د اسعد بن زراره (رضي الله عنه) په کور کې و او د اسلام تبليغ يې کاوه تر څو په انصارو کې داسې کورنۍ پاتې نه شوه چې څو کسان (نر او بنځې) نه وي پکې مسلمان شوي، يوازې د بني اميه بن زيد او خطمه او وایل کورنۍ داسې وې چې څوک نه وو ورنه مسلمان شوي، او دا هم ځکه چې مشهور شاعر قيس بن اسلت د دوی له آلې نه و او دوی به دده خبره په کلکه سره منله، او همدې شاعر دوی د خندق تر غزا (پنځم هجري کال) پورې له اسلام نه بيل او ليرې ساتلي وو. حضرت مصعب بن عمير (رضي الله عنه) د بعثت د ديارلسم کال د حج له موسم نه مخکې مکې مکرمې ته ستون شو او هلته يې خپل عظيم لارښود حضرت محمد (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته د فتحې زيرې وارول، او هغه يې د يشرې د خلکو له حال احوال، د دوی له جنگي او دفاعي صلاحيتونو او نورو ښو ښو استعدادونو نه خبر کړ.^(۱)

(۱). ابن هشام ۴۳۵/۱، ۲۳۲، ۴۳۷، ۴۳۸، ۲/ ۹۰ زاد المعاد ۵۱/۲

د عقبه دوهم بیعت

د نبوت د دیارلسم کال د حج په موسم یعنی د (۶۲۲م) کال د جون په میاشت کې د مدینې منورې له اوسیدونکو نه له اویاوو نه زیات مسلمانان د خپل قوم له مشرکانو سره یو ځای د حج ادا کولو پخاطر مکې ته ورسیدل. دا مسلمانان لا په مدینه او یا د مکې په لاره وو چې دا خبره یې سره یاده کړه ترکومه به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) د مکې په غرونو کې لا لهانده او له غمونو او مشکلاتو سره لاس او گریوان پاتې وي؟

دوی مکې ته له رسیدو نه وروسته په پټه له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) سره تماس ونيو او پدې سره سلا شول چې د ذي الحجې په دولسمه شپه به په منی او د جمره عقبه خوا کې سره غونډه پري.

اوس راځئ کعب بن مالک الانصاري (رضي الله عنه) ته غوږ شو چې ددې تاریخې غونډې په هکله کومې چې د کفر او اسلام د جگړې مخه یې بدله کړه څه وايي: «حج ته لاړو، او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) سره مو د تشریق منځنې ورځ وعده وټاکله، بالاخره ټاکل شوې شپه را ورسیده، مونږ دا خبره د خپل قوم له مشرکینو نه پټه ساتله، خو یوازې له عبدالله بن عمرو بن حرام سره مو پدې هکله څه خبرې وکړې، نوموړی زمونږ له مشرانو او شریفو خلکو نه شمیرل کیده. مونږ ورته وویل: ابو جابره! ته زمونږ له مشرانو او شریفانو نه یې، مونږ نه غواړو چې د دوزخ په اور کې وسوځې، بیا مو اسلام ته راوباله، او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) سره له کړې وعدې نه مو خبر کړ، کعب وايي: نو هغه هم په اسلام مشرف شو او د عقبې په بیعت کې یې گډون وکړ او د خپل قوم نقیب (استازی) وټاکل شو».

کعب وايي: «د نوموړې شپې په سر کې له خپل قوم سره یو ځای پخپله مېنه کې ویده شوو، خو د شپې د دریمې برخې له تیریدو نه وروسته راپاڅیدو او په پټه سره د ټاکل شوي ځای په خوا و خوځیدو تر څو د عقبې خوا کې سره غونډه شوو. زمونږ شمیره دري اویا سړي او دوه ښځې چې یوه یې د بني مازن بن النجار نسیبه د کعب لور (ام عماره) او بله یې د بني سلمه قبیلې اسماء د عمرو لور (ام منیع) وه».

هملته ټول سره راټول شوو، او د رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) د راتلو انتظار مویوست، تر څو تشریف یې راوړ، له ده سره یې تره عباس (رضي الله عنه) هم و، نوموړی هغه وخت لا مسلمان شوی نه و خو دا یې غوښتل چې د خپل وراره پدې معامله کې برخه ولري او ټینګ عهد ورته واخلي، او ددې غوندې لومړنی خبرې کوونکی هم عباس (رضي الله عنه) و.^(۱)

د خبرو پیل او د عباس (رضي الله عنه) له پلوه د مسئلې په اهمیت رڼا اچول

کله چې د مجلس غړي پوره شول، نو د دیني او عسکري تړون په اړوند خبرې پیل شوې، له ټولو نه مخکې عباس (رضي الله عنه) په پوره صراحت سره د مسئلې د ارزښت او د دوی د مسئولیت د دروندوالي په هکله خبرې وکړې او ویل: «ای خزر جیانو! - د هغه وخت عربو ټول انصارو یعنی اوس او خزر ج دواړو ته خزر جیان ویل - تاسې زموږ په مینځ کې د محمد (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) مقام او منزل وینئ، موږ هغه د خپل قوم له موږ سره په عقیده کې شریکو خلکو نه په امن ساتلی، هغه پخپل قوم کې د عزت خاوند دی، او دلته پخپل وطن کې زموږ له ملاتړ او حمایت نه برخمن دی، خو هغه غواړي تاسې ته درشي، ستاسې لوري ته میلان لري، نو اوس که چیرې تاسې له ده سره په کرې وعده وفا کوئ، او له مخالفینو نه یې ساتئ، نو سببي ده، تاسې پوه شئ او مسئولیت مو، خو که ستاسې خیال دا وي چې له دې ځای نه له وتو وروسته یې ملاتړ پرېږدئ، نو سر له اوس نه یې پرېږدئ، ځکه پخپل وطن کې د عزت خاوند او زموږ له ملاتړ نه برخمن دی».

کعب وایي: موږ په ځواب کې ورته وویل: موږ ستا خبرې واوریدې، نو اوس ته خبرې وکړه یا رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم)! او د خپل ځان او رب لپاره پخپله خوښه عهد او تړون واخله.^(۲) د انصارو له دې ځواب نه دا ښه په ډاګه کیږي چې هغوی د دې عظیم مسئولیت په ادا کولو کې څومره مخلص او ټینګ ولاړ وو، او پدې لاره کې یې د هر راز مشکلاتو زغمولو ته په پوره ایماندارۍ سره اوږه ورکوله. پدې پسې رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) خپلې خبرې وکړې، او بیعت

(۱). ابن هشام ۴۴۰/۸ - ۴۴۱

(۲). ابن هشام ۴۴۱/۸ - ۴۴۲

ورسره وشو.

د بیعت بندونه

امام مالک پدې هکله د جابر روایت په مفصله توګه رانقل کړیدی. جابر وایي: مونږ رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته وویل: په څه شي بیعت درسره وکړو؟ ویې فرمایل: پدې بیعت راسره وکړئ چې: [على السمع والطاعة في النشاط والكسل. وعلى النفقة في العسر واليسر. وعلى الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر. وعلى أن تقوموا في الله، لا تأخذكم في الله لومة لائم. وعلى أن تنصروني إذا قدمت إليكم، وتمنعوني مما تمنعون منه أنفسكم وأزواجكم وأبناءكم، ولكم الجنة].

۱_ په هر حالت، سستی او چالاکی (کمزوری او پیاوړتیا) کې به زما خبرې اورئ او منئ به یې یعنی اطاعت به مې کوی.

۲_ په فقر او شتمنی دواړو یا نیستی او هستی کې به مال خرڅوی او مصرفوی.

۳_ په نیکی به امر او له بدی نه به نهی کوی.

۴_ د خدای د دین په خاطر راپورته شی، او پدې لاره کې د هیچا پروا ونه ساتئ.

۵_ کله چې زه درغلم نو ملاتړ به مې کوی، او د خپلو ځانونو، ښځو او اولادونو په شان به زما دفاع هم کوی، او ددې ټولو په بدله کې زه د جنت وعده درکوم.^(۱)

د کعب په هغه روایت کې چې ابن اسحاق راوړی دی یوازې وروستی بند ذکر شویدی او هغه داسې دی چې: کعب وایي: نو بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) خبرې وکړې، د قرآن کریم له تلاوت، د الله لور ته له بلنې او اسلام ته له ترغیب او هڅونې وروسته یې وفرمایل: [أبايعكم على أن تمنعوني مما تمنعون منه نسائكم وأبناءكم]. پدې بیعت درنه اخلم چې زما داسې دفاع او ملاتړ وکړئ لکه څرنګه چې دخپلو ښځو او اولادونو دفاع کوی. نو براء بن معرور په خپل لاس دده مبارک لاس ونیو او وی ویل: قسم په هغه ذات چې ته یې په حقه نبی را استولی یې چې د خپلو اولادونو په شان به دفاع درنه کوو، له مونږ نه بیعت واخله ای د الله رسول! مونږ د جنگ بچیان یو، وسله زمونږ سینګار ده، دا مونږ ته له پلرونو نه په میراث را پاتې ده.

(۱) امام احمد دا په حسن اسناد را نقل کويدي، حاکم او ابن حبان دا روایت صحیح بللی دی، د عبد الله النجدي مختصر سیره الرسول نومی کتاب ۱۰۵ مخ هم وګوره، ابن اسحاق هم له عباد بن الصامت نه دې ته ورته روایت راوړی خو په هغه کيک دا ماده زیاته ده چېک وایي: د حکومت پخاطر به له حاکمانو سره مخالفت نه کوو. ابن هشام ۴۵۴/۱

راوي وايي: ابو الهيثم بن التيهان د براء خبرې وړ پرې کړې او و ويل: اي رسول الله (ص)! زموږ او يهودو تر منځ اوس نبي اړيکې دي، خو زموږ هغه غوڅوو، هسې نه چې اوس موږ دا اړيکې هم غوڅې کړو، بيا ته له فتحې او بري نه وروسته موږ په ډاگ پرېږدې او بيرته خپل قوم ته راشي؟ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه وسلم) تبسم وکړ او ويې فرمايل: [بل الدّم الدّم، والهدّم الهدّم، أنا منکم وأنتم مني، أحارب من حاربتهم، وأسلم من سالمتم]. نه، داسې نده ستاسې وينه زما وينه، او ستاسې تباهي زما تباهي ده، زه د ستاسې او تاسې زما يي، له چا سره چې تاسې جگړه کوئ زه هم ورسره جنگيږم، او له چا سره چې سوله کوئ نو زه هم ورسره سوله کوم.^(۱)

د بيعت په هکله نور ټينگار

وروسته له دې چې د بيعت د شرطونو په هکله خبرې وشوې او خلکو يې د تړون اراده وکړه. د لومړي ډلې مسلمانانو له جملې نه دوه هغه کسان چې د نبوت په (۱۱) او (۱۲) کال يې اسلام راوړی و يو په بل پسې پاڅيدل تر څو خپل قوم ددې بيعت له اهميت او خطر نه يو ځل بيا خبر کړي، چې هغوی له بيعت کولو نه مخکې ښه پوه شي، او په پټيو سترگو او ناپوهۍ کې دا مسئوليت په غاړه وانخلي او تر څو دا معلومه کړي چې قوم يې پدې لاره کې څومره قرباني ورکولو ته تيار دی.

ابن اسحاق وايي: کله چې خلکو د بيعت کولو اراده وکړه عباس بن عباد بن نضله وويل: اي خلکو آيا تاسې پوهيږئ چې لدې سرې سره د څه بيعت کوئ؟ دوی وويل: هو. ده ورته وويل: تاسې ددې بيعت ورسره کوئ چې له ټولو خلکو سور پوتوکو او تور پوتوکو سره به جنگيږئ نو که ستاسې دا خيال وي چې د خپلو مالونو له مکملې تباهي او د مشرانو له وژلو نه وروسته د هغه ملاتړ پرېږدئ، نو همدا اوس يې پرېږدئ، ځکه هغه وخت دده له ملاتړ نه لاس اخيستل د دنيا او آخرت تباهي او رسوايي ده، او که دا اراده لرئ چې د مالونو له تباهي او سردارانو له مرگ سره سره به له ده سره پخپل تړون وفا کوئ، نو بيا يې له ځان سره واخلي، ټينگ يې کړئ ځکه دا د دنيا او آخرت خیر او گټه ده.

(۱). ابن هشام ۴۴۲/۸

دوی وویل: پدې لاره کې مونږ د مالونو د تباهي مشرانو او رهبرانو د مرگ ژوبلي خطر په ځان منو، يا رسول الله (ص)! دا راته ووايه که مونږ پدې وفا وکړو، نو ددې په بدله کې به زمونږ لپاره څه وي؟ ده وفرمايل: ددې په بدله کې د تاسې لپاره جنت دی. دوی وویل: لاس دې را اوږد کړه، ده (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) خپل مبارک لاس ور اوږد کړ او دوی بيعت ورسره وکړ.^(۱)

او د جابر په روايت کې راځي (ويي ويل): پاڅيدو تر څو بيعت ورسره وکړو کله يې چې اسعد بن زراره لاس ونيو، نوموړی تر ټولو کشر ؤ او ويي ويل: لږ تم شی اې د يثرب خلکو، مونږ دده حضور ته د حاضري پخاطر دا اوږد سفر لدې يقين او باور سره کړی چې بيشکه هغه د الله رسول دی، نن ورځ دده وتل له ټولو عربو سره د مقاطعې او د بنمنې معنی لري، دا ستاسې د سردارانو د مرگ او تورو چلولو غوښتنه کوي که تاسې دې قربانۍ ته تيار وي، نو درسره وايي خلی، خدای به اجر درکوي، او که چيرې تاسې پخپلو ځانونو ويريرې نو بيا يې پرېږدئ او دا به د الله په وړاندې ستاسې څه نا څه مقبول عذر وي.^(۲)

د بيعت تړون

د بيعت په شرطونو او بندونو له موافقې او له ياد شوي تاکيد وروسته د بيعت سلسله په مصافحي (لاس ورکولو) سره پيل شوه. جابر د اسعد بن زراره د خبرو له روايت نه وروسته وايي: نو هغوی وویل: اې اسعده! لاس دې ليرې کړه، قسم په خدای چې مونږ دا بيعت حتماً کوو او بيا يې نه ماتوو^(۳). پدې سره اسعد پوه شو چې قوم يې پدې لاره کې څومره قربانۍ ورکولو ته تيار دی، دی له دې پلوه ډاډه او مطمئن شو، نوموړی د بيعت کوونکو ديني رئيس و ځکه د مصعب بن عمير ملگری داعي ؤ او له ټولو نه لومړی همدغه بيعت وکړ. ابن اسحاق وايي: بنو النجار دا گومان کوي چې ابو امامه اسعد بن زراره لومړنی کس ؤ چې له رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره يې د بيعت لاس ورکړ.^(۴)

ورپسې عام بيعت پيل شو، جابر وايي: مونږ يو يو وړپاڅيدو او بيعت به مو کاوه، په

(۱). ابن هشام ۴۴۲/۸

(۲). د امام احمد له خوا د جابر په روايت نقل شوی حديث

(۳). پخوانی مصدر

(۴). ابن اسحاق وايي: بنو عبدالاشهل وايي: چيگ لومړنی بيعت کونکی ابو الهيثم بن التيهان دی او کعب بن مالک وايي: لومړنی کس چې بيعت يې وکړ براء بن معرور ؤ (ابن هشام ۴۴۷/۸) خو زه واييم: شايد دوی به د بيعت کوونکو او رسول الله (ص) تر مينهنگ تيری شوی خبريگ بيعت کنگي، خو سيبگ دا ده چيگ لومړنی بيعت کونکی اسعد بن زراره دی و الله اعلم.

مقابل کې به یې د جنت وعده راکوله.^(۱)
خو د هغو دوو ښځو چې هلته موجودې وې بیعت یوازې زیاني و ځکه رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له پردی ښځې سره کله هم لاس ندی ورکړی.^(۲)

د دوولسو مشرانو (استازیو) ټاکل

د بیعت له تکمیل نه وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د دوولسو کسانو د انتخاب غوښتنه وکړه، دا کسان به د خپل قوم مشري او د بیعت د بندونو د تطبیق او تنفیذ مسؤلیت په غاړه لري. دوی ته یې وفرمایل: تاسې له خپل مینځ نه دوولس کسه وټاکئ چې دوی به د خپل قوم استازی او د هغوی له طرفه مسئول وي، نو فوراً دا دوولس کسه وټاکل شول، چې نه (۹) یې د خزرج او (۳) د اوس قبیلې څخه وو.

د خزرج نقیبان (استازی):

- ۱_ اسعد بن زرارہ بن عدس.
- ۲_ سعد بن الربیع بن عمرو.
- ۳_ عبدالله بن رواحه بن ثعلبه.
- ۴_ رافع بن مالک بن العجلان.
- ۵_ البراء بن معرور بن صخر.
- ۶_ عبدالله بن عمرو بن حرام.
- ۷_ عباده بن الصامت بن قیس.
- ۸_ سعد بن عباده بن دلیم.
- ۹_ المنذر بن عمرو بن خنیس.

د اوس قبیلې نماینده گان:

- ۱_ اسید بن حضیر بن سماک.
- ۲_ سعد بن خیثمه بن الحارث.

(۱) مسند امام حمد.

(۲) صحیح مسلم باب کیفیت بیعة النساء ۱۳۱/۲ مخ وگوره.

۳_ رفاعه بن عبدالمنذر بن زبیر.^(۳)

دا هم ویل کیږي چې دا وس دریم نماینده ابو الهیثم بن التیهان و. کله چې دا دولس کسه وټاکل شول، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له دوی نه د رئیسانو او مسئولینو په حیثیت یو بل تړون هم واخیست، او داسې یې ورته وفرمایل: [أنتم علی قومکم بما فیهم کفلاء، ککفالة الحواریین لعیسی ابن مریم، وأنا کفیل علی قومی] تاسې د خپل قوم داسې استازي او کفیلان یئ لکه څرنګه چې حواریون د عیسی (علیه السلام) کفیلان وو، او زه د خپل امت یعنی مسلمانانو کفیل یم. دوی وویل: هو، سبي ده.^(۱)

شیطان د تړون راز افشا کوي

تړون او بیعت ترسره شو، خلک د خوریدو په حالت کې وو، په همدې وخت کې یوه شیطان د تړون او بیعت راز افشا کړ، خو څرنګه چې غونډه تقریباً پای ته رسیدلې وه او دا ممکنه نه وه چې د قریشو مشران په پټه سره خبر کړي تر څو بیعت ته حاضر شوي کسان په نابیره توګه راګیر کړي، نو دا شیطان په یوه هسک ځای ودرید او په ډیر لوړ آواز یې پیغه کړه، اې خلکو! اې ددې کورونو اوسیدونکو! محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او ورسره بې دینان - له خپل دین نه اوریدلي - کسان وګورئ، چې ستاسې سره د جګړې پخاطر راټول شوي دي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وفرمایل: [هذا أربُّ العقبة، أما والله يا عدو الله لا تفرغن لك. ثم أمرهم أن ينفضوا إلى رحاهم]. (دا ددې عقبې شیطان دی، اې د الله د بنمنه! واوړه، زه اوس درته وزګارېږم) بیا یې حاضر و کسانو ته امر وکړ چې خپلو مېنو ته لار شي.^(۲)

له قریشو سره د مقابلې لپاره د انصارو تیاري

د شیطان ددې آواز په اوریدو سره عباس بن عباد بن نضله وویل: ((قسم په هغه ذات

^(۳) زبیر په ب سره، که څنګه هم حکینو په ن یعنی زبیر ذکر کوي، او یو شمیر مورخینو د رفاعه په حکای د ابو الهیثم بن

تیهان نوم راوړی دی.

^(۱) زاد ابن هشام ۴۴۳/۱ - ۴۴۴ - ۴۴۶

^(۲) زاد المعاد ۵۱/۲

چې ته يې په حقه رسول راليرلی يې، که ته وغواړې نو مونږ به سبا د منی پر اوسيدونکو د تورو حمله وکړو)).

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه وسلم) ورته وفرمايل: [لم تؤمر بذلك، ولكن ارجعوا إلى رجالكم] تر اوسه ددې اجازه نه ده راکړل شوې، خپلو مېنو ته ستانه شئ. بيا دوی هم ستانه او هملته خپلو ځايونو کې ویده شول.^(۱)

قریش د يثرب مشرانو ته خپل احتجاج رسوي

دې آواز د قریشو غم او غصه راوپاروله، ځکه دوی ښه پوهيدل چې پردوی او د دوی پر مالونو به د داسې يوه بيعت اغيزه او اثر څه وي، نو کله چې سهار شو د قریشو له مشرانو نه يوه لويه ډله خلک د يثربيانو مینې ته ورغلل تر څو هغوی ددې بيعت په هکله له خپل عکس العمل او احتجاج نه خبر کړي، او داسې يې ورته وويل: «خزرجيانو! مونږ خبر شوي يو چې تاسې راغلي يئ تر څو زمونږ ملگری لدې ځای نه وباسئ او له مونږ سره د جگړې بيعت مو هم ورسره کړيدی، خو قسم په خدای چې مونږ د ټولو عربي قبيلو په نسبت ستاسې سره جگړه بده گڼو».^(۲)

خو څرنگه چې دخزرج مشرکان لدې مسئلې څخه نه وو خبر، ځکه دا بيعت د شپې په تياره کې په ډيره پټه ترسره شوی و، يو ځل راپورته شول، قسمونه يې خوړل چې هيڅ داسې پيښه په مينځ کې نشته او مونږ لدې نه هيڅ خبر نه لرو. بالاخره د قریشو وفد عبدالله بن ابې بن سلول ته ورغی، هغه هم ورته وويل: چې دا خبره دروغ ده، داسې څه ندي تر سره شوي، او دا هم امکان نلري چې زما قوم دې له مانه پټ داسې کار وکړي، که هلته مدينه کې هم وم، زما قوم زما له مشورې پرته داسې کار نه کوي. مسلمانانو هم يو بل ته وکتل، او چپ ناست وو پدې هکله يې هيڅ هم ونه ويل: قریشو هم د مشرکانو خبره ومنله، او بې فايدي ستانه شول.

د بيعت د خبر په هکله د قریشو باور او د يثربيانو تعقيبول

د قریشو مشران د دوی له مېنې نه پداسې حالت کې ستانه شول، چې د بيعت د خبر

(۱). ابن هشام ۱/ ۴۸۸

(۲). ابن هشام ۱/ ۴۴۸

په دروغوالي څه نا څه يقيني شوي وو، خو سر بيره پر دې پدې لټه كې وو چې سبي معلومات لاسته راوړي او پدې هكله يې خپله پلټنه جاري وساتله. بالاخره پدې باوري شول چې د بيعت خبر سبي دي، خو دا داسې وخت و چې حاجيان ټول د خپلو وطنونو په لور خوځيدلي وو. په هر ترتيب د قريشو سپاره په يثريانو پسې وتل، مخكې لاړل تر څو سعد بن عباد او منذر بن عمرو يې وليدل، تعقيب يې كړل منذر ورنه وتښتيد، خو سعد يې ونيو، لاسونه يې له ورميره سره دده د كجاوې په رسۍ وتړل، تر وهلو او ټكولو لاندې يې ونيو وينستان يې كښول او په كښولو كښولو يې مكې ته ورساوه. هلته مطعم بن عدي او حارث بن حرب بن اميه وليد او د دوی له بنده يې آزاد كړ، ځكه سعد به په مدينه كې د دوی له قافلونه ملاتړ كاوه. انصار چې پوه شول سعد ورنه پاتې شويدی، نو پدې سره سلا شول چې بيرته ورسې ورسې، خو دوی لا خوځيدلي نه وو چې هغه ورته راورسيده، او ټول يو ځای مدينې ته ورسيدل.^(۱)

دا و د عقبې دويم بيعت چې د لوی بيعت په نامه يادېږي، دا بيعت پداسې حالت كې ترسره شو چې د مسلمانانو زړونه يو له بل سره له مينې او محبت نه ډك وو، او پدې لاره كې په پوره همت او ميرانه سره هر راز قربانۍ وركولو ته چمتو وو. د مدينې مسلمان په مكه كې پخپل مسلمان ورور باندې شفقت كوي، زړه ورباندې سيڅي، غم شريكې ورسره كوي، د هغه چا په وړاندې چې د مكې پر مسلمان ظلم كوي خپل قهر او غوسه څرگندوي، لنډه دا چې د خپل ديني ورور سره په هر څه كې ځان گډ او شريك بولي. دا مينه او محبت هسې هم نه و چې د وخت په تيريدو سره له مينځه لاړ شي، ځكه ددې مينې سبب او مصدر پر الله، رسولانو او كتابونو باندې ايمان و، داسې ايمان چې هيڅ ظالم او جابر يې د مينځه وړلو توان او قدرت نلري. دا داسې ايمان و چې د عمل او عقيدې په ډگر كې به يې داسې كارنامې ترسره كولي چې د عادي بشر له وسه ندي پوره او پدې ايمان سره د هغه وخت مسلمانانو داسې كارونه او قهرمانۍ ترسره كړې چې نه يې اوس مثال شته، نه پخوا او نه به يې هم په راتلونكې كې مثال وليدل شي.

(۱). زاد المعاد ۲/۵۱. ابن هشام ۱/۴۴۸-۴۴۹-۴۵۰.

د هجرت پیل

وروسته له هغې چې د عقبې دویم بیعت ترسره شو، او اسلام وتوانید له کفر او جهالت نه ډکې بیدیا کې د ځان لپاره مېنه ومومي او د فتحې په درشل پښه کېږدې. -په رښتیا چې دا د دعوت له پیل نه د اسلام لویه سوبه او لاسته راوړنه وه - رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) مسلمانانو ته د هجرت کولو اجازه ورکړه.

دغه وخت د هجرت معنی د ځان د احتمالي نجات او خلاصون پخاطر د ټولو گټو او مصلحتونو تر پښو لاندې کول، او هر راز مالي قرباني په ځان منل و. هر هجرت کوونکی به پدې بڼه پوهیده چې سړیې هم په باوري توگه په امن ندی، کیدای شي د لارې په سر او یا پای کې ووژل شي، راتلونکې یې هم مجهول او نامعلوم دی، خدای خبر چې سبا به له څه ډول مشکلاتو او کړاوونو سره مخ کېږي.

مسلمانانو د هجرت سفر پیل کړ، دا ټول تکلیفونه یې په ځان ومنل، مشرکینو هم د خطر په درک کولو سره زیار ایسته د دوی د هجرت مخه ونیسي، راځئ پدې اړه لاندې خبرې واورو:

۱. لومړنی مهاجر ابو سلمه و- ابن اسحاق وایي: نوموړي د عقبې له دویم بیعت نه یو کال وړاندې هجرت کړی و- کله چې ده د هجرت اراده وکړه، نو خپله بڼځه او زوی هم یې له ځان سره روان کړل، خو خسروگن یې ورته وویل: د خپل ځان په هکله څه نه شو درته ویلی، خو دا ستا بڼځه چې زموږ خپله ده، څنگه یې درسره پرېږدو چې لیرې وطن ته یې بوزې؟ همدا وه چې بڼځه یې ورته ستنه کړه. پدې وخت کې د ابو سلمه کورنۍ په غوسه شوه او ويې ویل: موږ هم خپل ماشوم نه پرېږدو چې له مور سره یې ستاسې سره وي. د دواړو قبیلو خلکو ماشوم ونیو یو له بل نه یې را کاره تر څو د ماشوم لاس ووت او بیا د ابو سلمه کورنۍ واخیست، او ابو سلمه یوازې د هجرت لاره ونیوه لار. بڼځه به یې هر سهار له کوره وته او ابطح نومې ځای ته به تلله او تر ماښامه به یې هلته ژړل، پوره یو کال یې همداسې بده ورځه وه. بالاخره یې د خپلوانو له جملې نه دیوه تن زړه ورباندې وسوځیده او نورو ته یې وویل: دا مسکینه پرېږدئ، له زوی او میره نه مو جدا کړیده! نو دوی ورته وویل: که غواړې خپل میره ته

ورشې، تلی شې، لاره شه، همغه وه چې دې خپل زوی د میړه له پلرگنی نه بیرته راواخیست، او د مدینې په لور وخوځیده. هو، دې اوږد سفر ته یې چې تقریباً پنځه سوه کیلو متره اوږد و په یوازې صورت ملا وتړله. لاره پسې لاره تر څو تنعیم ته ورسیده هلته عثمان بن طلحه بن ابې طلحه ولیده، د حال احوال له پوښتنې وروسته ورسره روان شو تر څو قباء ته ورسیدل هلته یې ورته وویل: میړه دې دلته دی، ورشه، او دی پخپله بیرته مکې ته روان شو.^(۱)

۲- هغه وخت چې صهیب د هجرت نیت وکړ، د قریشو کفارو ورته وویل: ته چې کله دلته راغلی یو حقیر او ناداره سړی وې، همدلته د مال او شتمنی خاوند شوې، اوس غواړې دلته گټلی مال له ځان سره یوسې، دا کله هم نه شي کیدلی. صهیب په ځواب کې ورته وویل: که زه خپل مال تاسې ته درکړم، نو بیا مې پرېږدئ چې ولاړ شم؟ دوی وویل: هو. ده ورته وویل: څه زما مال ستاسې شو. دا خبره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ته ورسیده نو ویې فرمایل: صهیب گټه کړی، صهیب گټه کړی.^(۲)

۳- عمر بن الخطاب، عیاش بن ابی ربیع او هشام بن العاصی بن وائل یو ځای سره وټاکه چې سهار به هملته سره غونډیږي بیا به مدینې ته هجرت کوي، خو سهار عمر او عیاش راغلل او هشام ورنه وگرزول شو. او کله چې دوی دواړه قباء ته ورسیدل ابوجهل او ورور یې حارث راغلل او عیاش ته یې وویل: مور دې قسم خوړلئ چې تر هغې به نه سر مور منځوی او نه به سیورې ته کیني تر څو یې ته نه وې لیدلی، نو د عیاش زړه پرې وسوځید ورته خفه شو. د دوی درې واړو مور یوه وه - پدې وخت کې عمر (رضي الله عنه) ورته وویل: عیاشه! دوی غواړي تا له خپل دین نه واړوي، متوجه اوسه، مور دې که له سپرو نه په عذاب شي حتماً به خپل سر پوښ کړي، او که گرمي یې پسې واخلي خوامخوا به سیورې ته ځي. خو عیاش تصمیم ونيو چې له دوی سره بیرته مکې ته لاړ شي، تر څو د خپلې مور قسم رینستونی کړي، نو عمر ورته وویل: اوس چې دا اراده لرې، نو دا زما اوښه درسره بوزه، دا ډیره ښه آرامه او چټکه اوښه ده، مه ورنه کوزیږه که چیرې دې د خلکو له طرف نه څه شکمن حرکت ولید فوراً را تښته. بیا درې واړه روان شول، په لاره کې ابو جهل ورته وویل: قسم په خدای چې دا زما اوښه سرکشه ده، څه کیږي که زه هم ستا سره سپور شم؟ عیاش وویل: سبي ده، اوښې یې ودرولې بیا یې چو کړې، په همدې وخت کې دواړو (ابوجهل او حارث)

(۱). ابن هشام ۸/ ۴۲۸ - ۴۲۹ - ۴۷۰.

(۲). ابن هشام ۸/ ۴۷۷.

ناڅاپي حمله ورباندې وکړه راوېږي نيو، ټينگ يې وتاړه، او مکې ته يې يووړ، هلته يې خلکو ته وويل: تاسې هم له خپلو بې عقلانو سره داسې چلن وکړي لکه څرنگه چې مونږ له خپل دې جاهل سره وکړي.^(۱)

دا ډول و له هجرت کونکو سره د مشرکينو چلن، خو سربيره پردې هم مسلمانان يو په بل پسې له مکې نه ووتل او د عقبې له دويم بيعت نه يوازې دوی مياشتې او څو ورځې تيرې شوې وې چې په مکه کې له رسول الله (صلی الله عليه واله وصحبه وسلم)، ابوبکر، علي او له هغو مسلمانانو نه پرته چې مشرکينو په زور نيولي وو، بل مسلمان نه و پاتې شوی. ابوبکر او علي (رضي الله عنهما) د رسول الله (صلی الله عليه واله وصحبه وسلم) په امر دلته پاته شوي وو، رسول الله (صلی الله عليه واله وصحبه وسلم) او ابوبکر (رضي الله عنه) د سفر تيارې نيولې وه، خو پدې انتظار و چې کله به ورته د وتو امر کېږي.^(۲)

امام بخاري له حضرت عايشي (رضي الله عنها) نه روايت کوي فرمايي: رسول الله (صلی الله عليه واله وصحبه وسلم) مسلمانانو ته وويل: [أني أريت دار هجرتكم، ذات نخل بين لابتين] ما ته ستاسې د هجرت ځای رابښودل شويدي، د لارې د دوو غرونو تر مينځ يوه نخلستاني علاقه ده. پدې پسې مسلمانانو مدينې ته هجرت وکړ، د حبشې مهاجرين هم ټول مدينې ته راغلل، ابوبکر (رضي الله عنه) هم مدينې ته د سفر تيارې ونيوله، خو رسول الله (صلی الله عليه واله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل: [علي رسلك، فأنى أرجو أن يؤذن لي]. لږ څه صبر وکړه، هيله ده ما ته هم د هجرت اجازه راکړل شي. نو ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وويل: زما پلار له تا قربان، آيا ته ددې اميد لري؟ رسول الله (صلی الله عليه واله وصحبه وسلم) وفرمايل: [نعم] هو زه اميد لرم. نو ابوبکر (رضي الله عنه) هم پاتې شو تر څو له رسول الله (صلی الله عليه واله وصحبه وسلم) سره ملگري شي. ده دوي اوبنې هم برابرې کړې وې او پوره څلور مياشتې يې د سمر ونې پانې ورکړې او بنې يې وساتلې.^(۳)

(۱). هشام او عياش همداسې د کفارو په قيد کې وو تر څو رسول الله (ص) هجرت وکړ، يوه ورځ يې وفرمايل: څوک به هشام او عياش را خلاص کړي؟ د وليد زوی وليد وويل: زه يې درته را خلاصوم يا رسول الله (ص)؛ همدا وه چې وليد په پټه مکې ته لاړ، هلته يې يوه ښځه وليده چې دوی ته خواړه وروپي په دې سره يې د دوی د اوسيدو ځای معلوم کړ او دا يو بې چته کور و، ماښام په ديوال ورواوبښت، دواړه يې را خلاص کړل او له ځان سره يې مدينې ته بوتلل ابن هشام ۴۷۴-۴۷۷. عمر له ۲۰ نورو کسانو سره يو ځای مدينې ته تللی و بخاري ۵۵۸/۱

(۲). زاد المعاد ۵۲/۲

(۳). صحيح بخاري باب هجرة النبي (صلی الله عليه وسلم) و اصحابه ۵۵۳/۱

د دارالندوه یا د قریشو د پارلمان غونډه

کله چې قریشو ولیدل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) اصحاب مهاجر شول، اولادونه او څه اندازه مالونه یې د مدینې اوس او خزرج ته یوووړل، نو یو ځل یې په زړونو کې بې ساري غم او غویه را وپاریده. اور ورباندې بل شو، خپل دیني او اقتصادي وجود یې په خطر کې ولید، ځکه دوی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ښه پیژانده او پوهیدل چې هغه څومره عظیم او موثر لارښود دی. پدې هم پوه وو چې اصحاب (رضي الله عنهم) څومره د صبر، استقامت خاوندان او قرباني ته تیار کسان دي، د اوس او خزرج قوت او زور یې هم لیده او پدې هم پوره باوري وو چې ددې دواړو قبیلو مشران او د عقل خاوندان ددې توان او استعداد لري چې خپل مینځي دښمنۍ ختمې کړي او یو بل ته د وروړی او همکارۍ لاس ورکړي.

د مدینې استراتیژیک موقعیت یې هم له سترگو پټ نه و، او پدې خبر وو چې دا علاقه د هغه تجارتي لارې لپاره د څومره اهمیت درلودونکې ده کومه چې د سرې بحیرې په غاړه له یمن نه تر شام پورې غزیدلې ده. د مکې خلکو به هر کال شام ته د (۲۵۰) زرو طلايي دینارونو په بیه تجارت درلود د طائف او نورو ځایونو د اوسیدونکو تجارت لږینه جدا و، او ښکار ده چې ددې لارې امن او آرامې د دوی د تجارت لپاره ډیره ضروري وه. خو دا هم باید ووايو چې قریشو په مدینه کې د اسلامي دعوت له ځای په ځای کیدو او د دوی په مقابل کې د هغه ځای د خلکو له راپاریدو نه هم غټ خطر احساساوه، دا ټول خطرونه یو ځای د قریشو سترگو ته ودریدل، نو پدې لټه کې شول چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) په لاس را پیدا شوی خطر بالکل او په پوره توګه له مینځه یوسي.

د عقبې له دویم بیعت نه تقریباً دوې نیمې میاشتې وروسته د پنجنشنبې په سهار د نبوت د څوارلسم کال د صفر میاشتې په (۲۶) مه چې د (۶۲۲)م کال د سپتمبر میاشتې له (۱۲) مې سره سمون خوري^(۱) د قریشو پارلمان (دارالندوه) پخپل تاریخ

(۱) دا نیتګه مو د هغه تحقیقاتو له څګیونې وروسته غوره کړه کوم چېګ علامه محمد سلیمان منصور پوري په رحمه للعالمین نومیګ کتاب کیګ لیکلي دي ۱/ ۹۵-۹۷-۱۰۲، ۲/ ۴۷۱.

کې له ټولو نه خطرناکه غونډه پرانیستله^(۱)، پدې غونډه کې د قریشو د ټولو قبیلو استازو برخه واخیسته، ترڅو د اسلامي دعوت د ستر لارښود د له مینځه وړو او اسلامي ډیوې د وژلو لپاره لارې چارې ولټوي او پدې هکله پریکنده فیصله وکړي. پدې غونډه کې د قریشو له استازو نه لاندنیو مشهورو کسانو برخه اخیستې وه:

- ۱- ابو جهل بن هشام د بني مخزوم له قبیلې نه.
- ۲- جبیر بن مطعم، طعیمه بن عدی، او حارث بن عامر د بني نوفل بن عبد مناف نه.
- ۳- د ربیعہ زامن شیبہ او عتبہ، او ابو سفیان بن حرب له بني عبد شمس بن عبد مناف قبیلې نه.
- ۴- نصر بن حارث له بني عبدالدار قبیلې نه، دا همغه سړی دی کوم چې پر رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) یې د اوښې پیوان وراچولې و.
- ۵- ابو بختري بن هشام، زمعه بن اسود او حکیم بن حزام له بني اسد بن العزی قبیلې نه.

۶- د حجاج زامن نبیه او منبه له بني سهم قبیلې نه.

۷- امیه بن خلف له بني جمح قبیلې نه.

ټول د وعدې سره سم راغلل، که گوري چې شیطان د یوه مخور مشر په شکل کې په دروازه کې ولاړ دی، قیمتي چینه یې اغوستې، دوی ورته وویل: دا مشر څوک دی؟ ده ورته وویل: زه د نجد قبیلې یو مشر یم ستاسې د غونډې خبر مې واوړید، راغلم ترڅو ستاسې خبرې واوړم، او کیدای شي پدې هکله ښه مشوره درکړم. دوی ورته وویل: ډیر ښه، راځه، او پدې ترتیب هغه هم په غونډه کې شریک شو.

له مناقشې وروسته د رسول الله (ﷺ) د وژلو پریکړه

د پارلمان غړي ټول حاضر شول، خبرې او مناقشې پیل شوې، هر چا خپله طرحه وړاندې کوله، ابو اسود وویل: راځئ محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له خپل وطن نه وشړو، هر چیرته چې ځي لارې دي شي، زمونږ څه کار ورسره نشته، خو دده په اخراج به زمونږ مشکل حل شي او اړیکې به مو بیرته سره ټینګې او وحدت به مو

(۱) ابن اسحاق روایت کوي چېک جبریل (علیه السلام) رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ته ددیگ غونډیگ په هکله خبر ورکړ او د هجرت اجازه ییگ ورکړه. او پدیگ هکله بل دلیل د عایشی (رضی الله عنها) روایت دی چېک وروسته به ییگ سره ولولو.

قائم شي.

خو نجدي سپين ږيري وويل: نه دا سبي نظر ندى، تاسې نه گورئ چې محمد(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) خومره بليغ او منطقي شخصيت دى، د هغه زړه وړونكې او خوږې خبرې نه وينئ، او دا نه گورئ چې هغه د نورو زړونه څه ډول ځانته راکاږي، نو ددې ويره موجوده ده چې هغه يوى بلې عربي قبيلې ته لاړ شي، او هغوى د ځان پيروان وگرزوي، بيا به پر تاسې حمله وكړي او دلته پخل وطن كې به مو تس او نس كړي او بيا به خپله رايه درباندي تحمیل كړي، بهتره دا ده چې پدې هكله نور فكر وكړئ او بل پلان جوړ كړئ.

ابو البختري وويل: هغه د اوسپنې په پنجره كې بند كړئ، تر څو د پخوانيو شاعرانو زهير او نابغه په خير مړ شي. د نجد مشر بيا وويل: نه دا هم چندان سبي نظريه نده، ځكه كه تاسې هغه بند هم كړئ، هغه به خپل ارشادات خپلو اصحابو ته رسوي، كيداى شي هغوى حمله وكړي او له قيد نه يې آزاد كړي، بيا به يې پيروان ډير شي او پر تاسې به برلاسي ومومي، نو يوه بله لاره وگورئ.

پارلمان دا دواړه پيشنهادونه رد كړل، خو دا ځل د مشركانو مشر او د مكې غټ مجرم ابو جهل داسې ظالمانه وړانديز وكړ چې ټولو ورسره موافقه وكړه. او هغه داسې و چې ابو جهل وويل: زه دده په هكله داسې نظر لرم چې تاسې يو به يې هم نلرئ، دوى ورته وويل: وايه ستا څه نظر دى؟ ده وويل: چې مونږ بايد له هرې قبيلې نه يو يو غښتلى، تكړه او د ښه نسب خاوند ځوان غوره كړو، دوى ټولو ته تورې وركړو او دده (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) د مرگ لپاره يې ورواستوو، ټول به يو ځاى ورباندي گوزار وكړي او په قتل به يې ورسوي، نو مونږ به ورنه بيغمه شو، كه داسې وكړو خون به يې په ټولو قبيلو وويشل شي او عبدمناف به هم ددې وس ونلري چې له ټولو قبيلو سره جگړه وكړي، نو مجبور به شي ديت اخيستل ومني او مونږ به يې ديت وركړو. نجدي مشر وويل: ددې سړي خبره او نظريه د منلو وړ ده، زما نظر هم دا دى^(۱). نو د پارلمان ټولو غړو دا نظريه او وړانديز ومانه، او تصميم يې ونيو چې دا طرحه به ژر او فوراً عملي كوي، او په همدې سره غونډه پاى ته ورسیده.

(۱). ابن هشام ۱/۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲

د رسول الله (ﷺ) هجرت

کله چې قریشو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) د وژلو ظالمانه فیصله وکړه، نو جبریل (علیه السلام) وحی راوړه، رسول (علیه السلام) یې د قریشو لدې توطیې نه خبر کړ، او د ای ورتنه وویل چې الله تعالی د هجرت اجازه درکړېده، د هجرت کولو وخت یې ورته وپاڅه او داسې یې ورته وویل: نن پخپل ځای مه ویده کیره.^(۱)

نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) په همدې غرمه کې د ابوبکر (رضی الله عنه) کورته ورغی تر څو د هجرت په هکله پلان جوړ کړي. عائشه (رضی الله عنها) وایي: ټکنده غرمه وه مونږ د ابوبکر (رضی الله عنه) په کور کې ناست وو، چې یو کس آواز وکړ، دا دی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) راغی سر یې پټ کړیدی. دا داسې وخت و چې عادتاً به هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) پدې وخت کې زمونږ کره ته راته. ابوبکر وویل: زما مور او پلار دې ورته قربان شي، قسم په خدای چې د کوم مهم کار لپاره راغلی دی.

عائشه (رضی الله عنها) وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) راغی او له اجازې وروسته کور ته را ننوت، ابوبکر ته یې وویل: [أخرج مَنْ عِنْدَكَ]. دا حاضرین وباسه. ابوبکر (رضی الله عنه) ورته وویل: زما پلار له تا قربان یا رسول الله (صلی الله علیه و سلم)! دا خو ټول ستا اهل دی. ده وفرمایل: [فأني قد أذن لي في الخروج]. ما ته د هجرت اجازه شویده، نو ابوبکر ورته وویل: ای رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) پلار مې درنه قربان، آیا ما درسره ملگری کوي، زما لپاره به د ملگری شرف وي؟ رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) وفرمایل: هو.^(۲)

د هجرت له پلان جوړولو وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) بیرته خپل کورته لاړ، او د شپې انتظار یې یوست.

(۱). ابن هشام ۴۸۲/۱، زاد المعاد ۵۲/۲

(۲). صحیح بخاری، باب هجرة النبي (ص) و اصحابه ۵۵۳/۱

د رسول الله (ﷺ) د کور محاصره

د قریشو مجرمانو مشرانو ټوله ورځ پدې تیره کړه چې د مکې پارلمان (دارالندوه) پریکړه به څنگه عملي کوي، او له تیاری وروسته یې ددې کار د عملي کولو لپاره یوولس مشران وټاکل چې نومونه یې دا دي:

۱- ابو جهل بن هشام. ۲- حکم بن ابی العاص. ۳- عقبه بن ابی معیط. ۴- نضر بن حارث. ۵- امیه بن خلف. ۶- زمعه بن اسود. ۷- طعیمه بن عدی. ۸- ابو لهب. ۹- ابی بن خلف. ۱۰- نبیه بن حجاج. ۱۱- منبه بن حجاج.^(۱)

ابن اسحاق وایي: کله چې د شپې تیاره خوره شوه، هغوی ټول د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) تر کور راتاو شول او ددې انتظار یې یوست چې هغه ویده شي او دوی حمله ورباندې وکړي.^(۲)

مشرکانو پوره باور درلود چې د دوی دا توطئه به حتما کامیابېږي، تر دې حده چې ابو جهل د کبر او غرور په حالت کې خپلو ملگرو ته مخ کوي او وایي: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وایي که تاسې دده پیروي وکړی، نو د عربو او عجمو پاچایان به شی، او بیا به له مرگ نه وروسته بیا راژوندي شی، او هلته به د اردن د باغونو په شان باغونه درکړل شي، او که داسې مو ونه کړل- دده دین مو ونه ما نه - نو بیا به دده له لاسه ستاسې په مینځ کې قتل و قاتل وشي، او چې بیا را ژوندي کړی شي، نو بیا به په اور کې سوځی.^(۳)

د توطیې د پلي کولو وخت نیمه شپه ټاکل شوی و، هغوی ټول بیدار او وینن ولاړ وو، د ټاکل شوي وخت انتظار یې یوست، خو الله تعالی تر ټولو لوی او غالب ذات دی، د ځمکې او آسمان پاچایي له ده سره ده څه یې چې اراده وي همغه کوي، هغه پناه ورکوونکې دی، چا ته چې پناه ورکړي هېڅوک هغه ته ضرر نه شي رسولی، او که وغواړي څوک را گیر کړي، نو بیا د هغه خلاصون نشته. پدې ترتیب سره غالب الله تعالی خپل رسول وساته، د قرآن کریم لاندینی آیت چې لدې پېښې وروسته را نازل شوی دا موقف داسې تشریح کوي:

((وَ إِذِ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ

(۱). زاد المعاد ۵۲/۲

(۲). ابن هشام ۴۸۲/۸

(۳). ابن هشام ۴۸۳/۸

وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ)) . (الانفال: ۳۰)

[او یاد کړه (اې محمده) هغه وخت چې مکر فریب به کاوه له تا سره کافرانو لپاره د دې چې بندي کړي تا یا ووژني تا، یا وباسي تا (له مکې نه) او پټ فریب کوي دوی (له تا سره) او جزا د قریب ورکوي الله (دوی ته) او الله بهتر د جزا ورکونکو د مکر دی.]

رسول الله (ﷺ) خپل کور پرېږدي

سره لدې چې قريشو د خپل وحشیانه پلان د تطبیق لپاره پوره تیاري نیولې وه، خو بیا هم له فاحشي ناکامۍ سره مخ شول. په همدې سخت او مشکل وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) د ابو طالب زوی علي (رضي الله عنه) ته وویل: ته نن شپه زما په بستره کې ویده شه، او دا زما شین حضرمې چادر درباندي و اچوه^(۱) ویده شه تا ته به د هغوی له لاسه هیڅ ضرر در و نه رسیږي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) به په همدې چادر کې ویده کیده.^(۲)

بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ووت، د دوی له مینځه تیر شو، او یو موتی شگلنه خاوره یې واخیسته او د دوی پر سرونو یې وروشنله، الله تعالی د هغوی سترگې ورباندي ږندي کړې او ویې نه لیده او ده مبارک دا آیت تلات کاوه: ((وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ)) (یس: ۹). [او گرځولی مو دی په مخ د دوی کې سد (دیوال) او له وروسته د دوی دیوال، پس پټې کړې مو دي (سترگې د دوی) پس دوی هیڅ نه ویني.]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) د ټولو مشرکانو پر سرونو خاوره و اچوله، او سیخ د ابوبکر (رضي الله عنه) کورته ورغی، له هغه ځای نه دواړه د شپې له مخې د یوې کړکۍ له لارې ووتل د یمن په طرف روان شول ترڅو غار ثور ته ورسیدل^(۳). هلته محاصره کوونکي د ټاکل شوي وخت د رارسیدو انتظار باسي، خو د وخت له رارسیدو لږ شیبه مخکې پخپله نامرادی او ناکامۍ پوه شول. یو سړی ورته راغی او

(۱). په حضرموت (جنوبيک یمن) کبگ جوؤ شوی خگادر په حضرمي چادر شهرت لري.

(۲). ابن هشام ۴۸۲/۱ - ۴۸۳

(۳). ابن هشام ۴۸۳/۱ - زاد المعاد ۵۲/۲

ورته وي ويل: د څه انتظار باسي؟ دوی ورته وويل: د محمد(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) انتظار باسو. ده ورته وويل: نامراده شوی، ناکام شوی، هغه خو در نه تللی، او ستاسې پر سرونو يې خاورې در اچولې، هغه پخپله لار تللی. دوی وويل: قسم په خدای مونږ خو ندی لیدلی، سرونو ته يې لاس کړ او خاورې يې ورنه پاکې کړې. خو د دروازې له چاک نه يې د ننه وکتل، که گوري چې علي (رضي الله عنه) ویده دی، دوی وويل: قسم په خدای هغه دی محمد(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) تر اوسه لا ویده دی. هغوی تر سهاره منتظر وو تر څو سهار شو او علي (رضي الله عنه) له ځايه پاڅید، دوی هغه را ونيو او د محمد(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) په هکله يې معلومات ورنه وغوښتل. ده ورته وويل: زه د هغه په هکله هيڅ معلومات نلرم.^(۱)

له کور نه تر غاره

رسول (صلى الله عليه وسلم) د نبوت د څوارلسم کال د صفر میاشتې په (۲۷) مه شپه چې د (۶۲۲م) کال د سپتمبر میاشتې له ۱۲/۱۳^(۲) سره سمون خوري له خپل کور نه ووت، د ابوبکر (رضي الله عنه) کورته ورغی، او له هغه ځای نه دواړه د کور له وروستی کډک نه لږې ویرې نه چې ورباندې سهار نه شي په ډیره چټکۍ ووتل. رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) پدې پوهیده چې مشرکین به يې په لټه پسې را وزي او لومړنۍ لار چې دوی به يې نیسي هغه دشمال خواته د مدینې لویه لاره ده، نو ده پخپل حکمت سره ددې مقابله یعنی د جنوب لاره ونيوله، دا لاره یمن ته تللې وه، تقریباً پنځه میله مخکې لارل تر څو د ثور غره ته ورسیدل. دا ډیر لوړ، سخت او د لویو لویو تیرو درلودونکې غر دی. د رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) دواړه پښې لوڅې وې بلکه دا هم ويل کیږي چې رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) د پښو په سرو (گوتو) تله تر

(۱). ابن هشام - زاد المعاد

(۲). رحمة للعالمین ۹۵/۱. که د دې کلونو پیل له محرم میاشتې نه فرض کوو نو دا میاشت (صفر) د نبوت د څوارلسم کال میاشت راځي او که د کلونو پیل د بعثت له میاشتې نه فرض کوو نو بیا دا د نبوت د یارلسم کال میاشت راځي.

او د سیرت زیات لیکونکي کله لومړنی او کله هم دوهمه فرضیه سپیگ کښي او همدا وجه ده چې د حوادثو په ترتیب کې څه غلطی هم ورنه شي، نو مونږ ددیگ شیانو په پام کې نیولو سره دا غوره کښي چې د کلونو پیل د محرم له میاشتې وي.

خو د پلونو اثر یې پاتې نه شي او پدې سره یې پښی زخمې شوې. په هر حال ابوبکر (رضي الله عنه) د غره له لمنې نه د غره په څوکه کې تر واقع غار پورې چې په تاریخ کې د ثور غار په نامه یادېږي رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) په بېرې، بېرې په خپله شا یووړ. ^(۱)

په غار کې

کله چې غار ته ورسیدل ابوبکر (رضي الله عنه) وویل: یا رسول الله (صلى الله عليه وسلم)! ته به تر هغې پورې غار ته نه ننوزې تر څو زه پکې ننوتلی نه وم او کتلی مې نه وي، ځکه که هلته څه مضر شي وي، نو لومړی به زه ورسره مخامخ شم. ابوبکر (رضي الله عنه) غار ته ننوت او جارو یې کړ، ټول سوري یې د خپل لنگ په ټوټو پټ کړل، یوازې دوه سوري (سورې) پاتې شول چې هغه یې هم پخپلو پښو بند کړل پښې یې پکې کیښودلې بیا یې رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته وویل: مهرباني وکړه غار ته را ننوزه. رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) غار ته تشریف یووړ او هلته یې د ابوبکر (رضي الله عنه) په غېږ کې سر کیښود او ویده شو. ابوبکر (رضي الله عنه) له یوه سوري نه په پښه څه شي وچيچه، او ددې له ویرې چې رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) راویښ نه شي هیڅ ونه خوځید، خو اوبښکې یې د رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) پر مبارک مخ را تویې شوې هغه را ویښ شو او ورته ویې فرمایل: څه خبره ده ابوبکره؟ ده ورته وویل: څه شي وچيچلم زما مور او پلار له تا قربان شه! نو رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) په هغه ځای خپلې مبارکې لارې (زیرې) واچولې او پدې سره د ابوبکر (رضي الله عنه) درد ورک او آرام شو. ^(۲)

دوی دواړه درې شپې یعنی د جمعې، هفتې او یکشنبې شپې په غار کې پټ وو ^(۳). د ابوبکر زوی عبدالله (رضي الله عنهما) به د شپې له دوی سره ویده کیده. عائشه (رضي الله عنها) وایي: عبدالله (رضي الله عنه) تنکی، پوه او زیرک ځوان و سهار د

(۱). رحمة للعالمین ۹۵/۱. مختصر سیرة الرسول للشيخ عبدالله النجدي ص ۱۶۷

(۲). دا روایت رزین له عمر (رضي الله عنه) نه هم روایت کړې خو په هغه کيگ دا هم شته چېگ ددیگ زهر و اثر د ابوبکر (رضي الله عنه) د مرگ په وخت کيگ بیرته را شگکاره شو او همدا زهر بیگ د مرگ سبب شول،

مشکاة المصابیح باب مناقب ابیگ بکر ۵۵۲/۲

(۳). فتح الباري ۳۳۲/۷

وخته به له دوی نه راووت، او داسې وخت به مکې ته رارسیده چې گومان به کیده شپه یې همدلته تیره کړیده.

او قریشو به چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په خلاف کومې خبرې کولې، ټولې به یې اوریدلې ځان به یې ورباندې پوهاوه او بیا به د شپې په تیاره کې دوی ته ورتله او دا خبرې به یې ورسولې. د ابوبکر (رضي الله عنه) غلام (عامر بن فهیره) به رمه پووله، او کله به چې شپه پخه شوه، نورمه به یې د غار خولې ته راوستله، او د غار دواړو ملگرو به شیدې څښلې او آرام به ویده کیدل، او عامر به بیا سهار وختي رمه بیرته بیوله. هغه دا درې واړه شپې همداسې کول^(۱) او د سهار له خوا به یې رمه په هغه لاره بیوله په کومه به چې عبدالله بن ابوبکر (رضي الله عنهما) تللی و ترڅو د هغه پلونه ړنگ کړي اثر او نښه یې پاتې نه شي.^(۲)

د قریشو منډې تړلې

هلته د توطیې د تطبیق د شپې په سهار قریش له خپلې ناکامۍ او د رسول (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له نجات نه باوري شول نژدې وو چې لیونیان شي، لاره ورنه ورک شوه، لومړی خو یې علي (رضي الله عنه) راوښووه بڼه یې وواهه، کعبې ته یې یووړ او هلته یې بندي کړ ترڅو د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په هکله معلومات ورنه واخلي.^(۳) او کله یې چې له علي (رضي الله عنه) نه څه بود (تر لاسه) نکړل، نو د ابوبکر (رضي الله عنه) کور ته ورغلل دروازه یې ور وټکوله د ابوبکر لور اسماء (رضي الله عنها) راووته، دوی ورته وویل: پلار دې چیرته دی؟ دې ځواب ورکړ، والله که خبره وم چې پلار مې چیرته دی. پدې ځواب سره خبیث ابوجهل داسې کلکه څپپړه ورکړه چې د غوږ لښتۍ یې ایسته ولویده.^(۴)

قریشو د یوې عاجلې او فوق العاده غونډې په نتیجه کې فیصله وکړه چې باید د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او ملگري د نیولو لپاره یې ټول وسایل او امکانات په کار واچول شي، نو فوراً یې له مکې نه د باندې وتلې ټولې لارې تر کلکې وسله والې څارنې لاندې ونيولې، او اعلان یې وکړ هر چا که هغوی دواړه مړه یا

(۱). صحیح البخاري ۵۵۳/۱. ۵۵۴.

(۲). ابن هشام ۴۸۲/۱.

(۳). رحمة للعالمین ۹۲/۱.

(۴). ابن هشام ۴۸۷/۱.

ژوندي دوی ته راوستل، نو دوی به د هریوه په بدل کې سل اوښان جائزه ورکړي.^(۱) ددې لویې جائزې له اعلان نه وروسته ټولو خپلې هڅې گړندی کړې، پلي او سپاره او پل پیژوندونکې یوې خوا بلې خوا ته خواړه شول، غرونه، دښتې، خوړونه او درې یې پلټلې، خو ټول نامراده وو او هیڅ یې په لاس نه ورتلل. ځنې پلټونکي ان د غار خولې ته ورغلل، خو الله پخپل کار کې غالب او برلاسی دی. امام بخاري له انس او هغه له ابوبکر (رضي الله عنه) نه روایت کوي وايي: زه له نبی (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره په غار کې وم، کله مې چې سر راپورته کړ که گورم چې د خلکو پښې راته ښکارېږي، نو رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته مې وویل: که د هغوی کوم یو هسې لاندې وگوري نو مونږ به ویني. ده وفرمایل: [اسکت یا ابا بکر، اثنان، الله ثالثهما]، وفي لفظ: [ما ظنک یا ابا بکر بائین الله ثالثهما]. چې یا ابوبکره! مونږ دوه یو دریم مو الله دی، او په بل لفظ کې راځي: ابوبکره! د هغو دوو کسانو په هکله څه گومان کوي چې دریم یې الله دی.^(۳) دا یوه معجزه وه چې الله تعالی خپل رسول پرې مشرف کړ، پلټونکي بیرته نا مراده ورنه وگرځیدل پداسې حال کې چې دده (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) او هغوی تر مینځ یوازې څو قدمه فاصله وه او بس.

د مدینې په لار

کله چې د لټې او پلټنې هلې ځلې غلې شوې، او قریش له دریو ورځو مسلسلو خو بې نتیجې منډو، ترږو نه وروسته څه نا څه آرام شول. نو رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) او ملگري یې له غار نه د وتو تیارې ونيوله. دوی له مخکې نه له عبدالله بن اريقط الليثي سره چې په صحرايي لارو پیژندنه کې یې خاص مهارت درلود د پیسو په مقابل کې مدینې ته د رسولو خبره کړې وه.

(۱) صحیح البخاري ۵۵۴/۸

(۳) صحیح البخاري ۵۱۲/۸ - ۵۵۸. د ابوبکر (رض) ویره د خپل حگان پخاطر نه وه، بلکه د ویرې سبب بیگ دا وُلکه چېک په یوه روایت کېک راحکي ده چېک کله هغوی ولیدل نو د رسول الله (ص) په هکله اير غمجن شو او ویی ویل: که زه ووژل شم نو یو سوي یم پروا میگ نشته، خو که ته ووژل شی یا رسول الله! نو تگول امت هلاک شو، پدیگ وخت کېک رسول الله (ص) ورته وویل: مه خفه کیهه الله زموږا سره دی، مختصر سیره الرسول (صلى الله عليه وسلم) ۱۲۸.

نوموړی هغه وخت لا مشرک و، خو دوی ته د اعتماد وړ و خپلې اوبنې یې ورته سپارلې وې او دا وعده یې ورسره کړې وه چې درې ورځې وروسته به د غار خولې ته راځي. همدا وه چې عبدالله بن اریقظ د دوشنبې په شپه د هجرت د لومړي کال د ربیع الاول په لومړۍ نیټه چې د (۶۲۲م) کال د سپتمبر له (۱۶) مې سره سمون خوري اوبنې د غار خولې ته راوستې. ابوبکر (رضي الله عنه) رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته وویل: پلار مې له تا قربان شه یا رسول الله! له دې دوو اوبنو نه یوه د تا، او هغه بهتره اوبنه یې وړ وړاندې کړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته وویل سبې ده خو په بیه.

پدې وخت کې اسماء بنت ابې بکر (رضي الله عنهما) ورته د لارې توبنه راوړه، خو ددې د تړلو لپاره یې څه نه ورسره راوړي، او کله چې دوی د سفر اراده وکړه اسماء (رضي الله عنها) څه پیدا نکړل چې هغه توبنه پکې وتړي، نو فوراً یې د خپلې ملا کمربند دوه ځایه کړ، په یوه ټوټه یې خوراک وټاړه او بله یې تر ملا کړه او په دې سره ذات النطاقین وبلله شوه.^(۱)

بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او ابوبکر (رضي الله عنه) روان شول، عامر بن فهیره هم ورسره و او لارې پیژندونکي عبدالله بن اریقظ د بحر د غاړې (ساحل) لاره غوره کړه او همداسې مخکې لاړل. کله چې له غار نه وتل لومړی د جنوب پلو ته د یمن په لور لاړل، بیا د بحر د غاړې په خوا د غرب (لویدیز) لوري ته راوگرځیدل او مخکې لاړل تر څو داسې لارې ته ورسیدل چې عام خلک به نه ورباندې تلل، بیا د شمال لوري ته وگرځیدل او د سرې بحیرې غاړې ته نژدې په داسې لار روان شول چې له کوم یوه سرې پرته بل هیڅوک هم نه ورباندې تلل.

ابن اسحاق د هغو ځایونو نومونه ذکر کړيدي له کومو نه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په دې سفر کې تیر شويدي. هغه وايي: لارې پیژندونکي لومړی هغوی د مکې په لاندینۍ برخه کې بوتلل، بیا د ساحل په لاره روان شول او د عسفان په لاندینۍ برخه کې یې لاره غوڅه کړه، بیا د امج په لاندینۍ برخه کې روان وو او کله چې له قدید نه تیر شول، نو بیا یې لاره غوڅه کړه، همداسې مخکې د خرار په لاره لاړل بیا په ثنیه المره او ورپسې په لققا او بیا د لقف له بیابان نه تیر شول، ورپسې یې د مجاح بیابان (دبنته) ونيوه، بیا د مجاح له گرزندي (مور) نه پورې وتل او د ذي الغضوبین گرزندی یې ونيو په ذي کشر ورننوتل او داسې په جداجد بیا په اجرد،

(۱). صحیح بخاري ۵۵۳/۱-۵۵۵. ابن هشام ۴۸۶/۱

ډاسلم او د اعداء له لارې د تعهن په دښته او مخکې په عباييد او داسې په فاجه بالاخره په عرج راکوز شول، بيا د رکوبه په بنۍ خوا کې له ثنيه العائر نه تير شول، او د رټم په وادۍ کې راکوز شول او مخکې د قبا^(۱) په لور لاړل.

اوس راځئ د لارې په دوران کې واقع شوې ځنې پيښې تر نظر تيرې کړو:

۱- بخاري روايت کوي چې ابوبکر الصديق (رضي الله عنه) وايي: کله چې د شپې (له غاره ووتلو) نو دا ټوله شپه او سبا ورځ تر غرمې مو مزل وکړ، دغه وخت لاره بالکل خالي وه هيڅ لاروی هم نه ليدل کيده، که گورو چې يوه لويه پرنښه ده او په سپوره يې تر اوسه لا لمر نه و راغلی، مونږ همدلته واړول. ما پخپل لاس رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته ځای برابر کړ، او يو پوستين مې ورباندې اوار کړ او ورته ومې ويل: دلته ويده شه يا رسول الله (ص)! زه به د شا او خوا څارنه او مراقبت کوم. رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) ويده شو او ما څارنه کوله، پدې وخت کې مې يوشپون وليد چې رمه يې د پرنښې په خوا را روانه کړيده، غواړي زمونږ په شان دلته واړوي، ما ورته وويل: ته د چا يې؟ هغه د مکې يا د مدينې د کوم سړي نوم واخيست. ورته ومې ويل: ميړې دې شيدي لري؟ ده وويل: هو. ورته و مې ويل: آيا لوشې يې؟ و يې ويل: هو، يوه ميړه يې راوښو تر څو ويې لوشي. ما ورته وويل: دا تې يې له خاورو، وينستانو او نورو شيانو نه پاک کړه، بيا يې په يوه لوبني کې شيدي را لوشلې. له ما سره يوه چرمې بدنۍ وه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) به اوبه ورنه څښلې او اودس به يې ورباندې کاوه. بيا رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته راغلم، خو مناسبه مې ونه لیده چې راوښي يې کړم، هملته ورته ولاړم تر څو راوښي شو، نو فورا مې په شيدو لږ اوبه ورواچولې تر څو لاندینۍ برخه يې يخه شوه او ورته ومې ويل: مهرباني وکړه شيدي وڅښه يا رسول الله (صلى الله عليه وسلم)! رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) دومره شيدي وڅښلې چې زه ډير پرې خوښ شوم، بيا يې وفرمايل: د حرکت وخت ندی؟ ما ځواب ورکړ: هو د تگ وخت دی، بيا روان شوو.^(۲)

۲- پدې سفر کې د ابوبکر (رضي الله عنه) عادت دا و چې په رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) پسې به وروسته په اوبڼه سپور و. او څرنگه چې له عمره

(۱). ابن هشام ۴۹۱/۱ - ۴۹۲

(۲). صحيح بخاري ۵۱۰/۱

پوخ ښکاریده نو د خلکو توجه به هم همدۀ ته وه، او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) په څیره کې د ځوانۍ نښې ډیرې وې، نو د خلکو زیاته توجه به نه وه ورته. او همدا وجه وه چې کله به له چاسره مخامخ شول نو لومړی به یې له ابوبکر (رضي الله عنه) نه پوښتنه کوله چې دا سپری څوک دی؟ ابوبکر (رضي الله عنه) به یې په ځواب کې ویل: دا زما لارښود دی، او ریدونکي به داسې گومان کاوه چې دا لار ښيي په کومه چي روان دي، خو دده مراد به هغه د خیر او دین لاره وه.^(۱)

۳- سراقه بن مالک چې د هغوی په لټه پسې وتلی و وایي: زه د خپل قوم بني مدلج له خلکوسره ناست وم چې له دوی نه یو سپری راغی راته ودریده او ويی ویل: ای سراقه! ما همدا اوس له ساحل سره څو کسان ولیدل، فکر کوم چې هغه محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) او ملگری یې دي. سراقه وایي: زه پوه شوم چې دا کسان همدوی دي، خو ده ته مې وویل: دا هغوی نه شي کیدلای، او دا تا چې څوک لیدلې هغه فلانی او فلانی دي چې زمونږ له مخې تیر شول، بیا څه وخت همدلته مجلس کې پاتې شوم، وروسته پاڅیدم او کور ته لاړم. خپلې وینځې ته مې امر وکړ، چې آس وباسي او هلته د غونډۍ شا کې راته انتظار وکړي. ما خپله نیزه راواخیسته او د کور له وروستۍ دروازی نه پداسې حال کې ووتلم چې د نیزې څوکه مې په ځمکه لگوله او پورتنۍ خوا مې یې هم کښته نیولې وه، آس ته ورغلم ورباندې سپور شوم او پوه شوم چې هغه مې د معمول په شان په منډو منډو مخکې وړي ان تردې چې دوی ته ورنه شوم، دلته مې آس بودري وکړه او زه ورنه راپریوتم، بیا راپورته شوم توپري ته مې لاس کړ او د فال غشي مې ورنه راوايستل، فال مې ورباندې واچوه چې آیا دوی ته زیان ورسوم او که نه؟ نو هغه غشي راووت چې زما خوښ نه و، خو ددې غشي پروا مې ونکړه، په آس سپور شوم او په چټکۍ سره یې دوی ته دومره ورنه کړم چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) د قرائت آواز مې واورید. هغه خپل قرائت کاوه هیڅ بل طرف ته یې التفات نه کاوه، خو ابوبکر (رضي الله عنه) ډیر یوې خوا بلې خواته کتل، پدې وخت کې زما د آس پښې ان ترگونډو په ځمکه کې خښې شوې زه هم ورنه ولویدم، بیا مې آس وواهه او هغه په ډیر مشکل سره خپلې پښې راوايستلې کله چې نیغ ودرید، نو د پښو له نښانو نه یې د دود په شان گرد پورته شو، دلته مې بیا په غشو فال واچوه، بیا هغه غشي راووت چې زما نه و خوښ، نو د امان غږ مې ورباندې وکړ.

(۱). صحیح بخاري له انس (رضي الله عنه نه ۵۵۲/۸

هغوی راته ودریدل، ما په آس پښه ورواړوله او ورغلم او هغه وخت چې زه له دوی نه منع کړې شوی وم، نو دا خبره مې په زړه کې پخه شوې وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) به غالب او امر به یې برلاسی کیږي، ورته ومې وویل: ستا قوم ستا په سر جایزه ټاکلې ده، او لدینه مې هم خبر کړ چې خلک دده په هکله څه نیت او اراده لري، او خپل زاد او توبښه مې ور وړاندې کړه، خو هغوی څه ورنه وانخستل نه یې تکلیف راکړ او نه یې د څه سوال رانه وکړ، یوازې دومره یې راته وویل: چې حال پټ ساته. ما ورته وویل: د امن خط راته ولیکه، نو عامر بن فهیره ته یې د خط لیکلو امر وکړ، هغه د پوستکي په یوه ټوټه خط ولیکه، بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) مخ په وړاندې لاړ.^(۱)

پدې هکله له ابوبکر (رضي الله عنه) نه هم یو روایت را نقل شوی هغه وايي: مونږ روان شوو، او خلک زمونږ په لټه کې وو، خو له سراقه پرته هیچا هم ونه موندو، او کله چې د سراقه آس را لند شو ما وویل: یا رسول الله! دا دی دا پلټونکی راورسیده ده وفرمایل: (لا تحزن ان الله معنا)^(۲)

سراقه بیرته مکې ته ستون شو او خلک لا په تپ او تلاش کې وو، ده ورته وویل: ما مکمل او پوره احوال درته راوړی، نور دلته ستاسې هلې ځلې بې گټې دي، پدې خوا کې چې څه لازم و هغه وشول. (او پدې سره یې خلک راستانه کړل، نوموړی د ورځې په پیل کې د هغوی په لټه پسې وتلی و، خو د همدې ورځې په پای کې د هغوی نگهبان او ساتونکی گرزیدلی و.)^(۳)

۴- پدې سفر کې یې د خزاعیه کورنۍ د ام معبد نومې ښځې په دوو ځیمو هم گذر وشو. نوموړې مشهوره او تکړه ښځه وه، زیاتره به څرخ په لاس د ځیمې په خوله کې ناسته وه، او چې څوک به ورتلل نو د خوراک او څښاک بند وېست به یې ورته کاوه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) او ملگري یې د څه شي غوښتنه ورنه وکړه، دې ورته وویل: قسم په خدای که مو څه درلودلی نو ستاسې په میزبانۍ کې به مو کوتاهي نه وای کړې، زمونږ میړې هم ډیرې لیرې دي. دغه کال هم ډیر وچ و.

(1). نفس المصدر ۵۵۴/۱. د بني مدلج مېنه رایغ ته نژدې وه، سراقه هغه وخت ورپسې ووت چې دوی له قديد نه برختلي وو. په غالب گومان سره سراقه د دوی د سفر په دریمه ورځ ورپسې وتلی و.

(2). صحيح البخاري ۵۱۲/۱

(3). زاد المعاد ۵۳/۲

رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) وکتل او د خيمې په کنج يې يوه ميره وليده، نو يې وفرمايل: [ما هذه الشاة يا أم معبد؟] دا څه ډول ميره ده؟ اې ام معبد! دې وويل: دا د ډيرې کمزورۍ له امله له رمې پاتې شویده. هغه (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) وفرمايل: [هل بها من لبن؟] شيدې کوي؟ دې وويل: دا له پنبو لويدلې او شيدې؟! ده ورته وفرمايل: [أتأذنين لي أن أحلبها؟] اجازه راکوي چې ويې لوشم؟ دې وويل: مور او پلار مې له تا قربان، که لازم وينې نو ويې لوشه!

نو رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) پخپل مبارک لاس د هغې غولانڅه مسحه کړه، بسم الله يې وکړه او دعا يې ولوستله، يو ځل يې غولانڅه ډکه شوه، او پنبې يې سره ليرې کړې، نو رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) د ام معبد هغه لوی لوبنی وغوښت کوم چې د يوه ټولگي لپاره بس و، ميره يې پکې ولوشله تر څو په مورگو يې ځگ ودرید، بيا يې ام معبد ته شيدې وروڅښلې تر څو ښه مړه شوه، بيا يې خپل ملگري ماره کړل په پای کې يې پخپله وڅښلې، او ورپسې يې ميره بيا ولوشله تر څو لوبنی ښه ډک شو او له دې سره يې پرېښود او دوی وڅوځيدل.

لږ ساعت وروسته ابو معبد له خپلو کمزوريو، سستو او ډنگرو وزو سره راورسید، او کله يې چې شيدې وليدلې، حيران شو، خپلې ښځې ته يې وويل: دا شيدې له کومه شوي؟ رمه خو ليرې ده، او په کور کې هم شيدې ورکونکې ميره نشته. دې ورته وويل: قسم په خدای همدا اوس يو ډير مبارک سړی رانه رخصت شو، چې دا او داسې خبرې يې وې، او حال يې داسې او داسې و. ده وويل: هو فکر کوم دا هغه څوک دی چې قریش يې لتوي، نو اې ام معبد راته معرفي يې کړه او نښې يې راته ووايه! دې هم پخپله بليغه ژبه د هغه عظيم صفات داسې ورته بيان کړل که ته به وايې همدا اوس يې په مخ کې ولاړ دی، د کتاب په پای کې به دا بيان رانقلوو. ابو معبد وويل: قسم په خدای چې دا د قريشو هماغه ملگري دی د کوم په هکله چې دوی مختلفې خبرې کوي، زه د هغه د ملگرتيا اراده لرم، او د امکان په صورت کې به حتماً دا کار سرته رسوم.

له بلې خوا هلته مکه کې يو داسې آواز پورته شو چې ټول خلک يې اورې، خو ويونکی يې نه ښکاري دا آواز داسې و:

رفيقين حلا خيمتي ام معبد

و افلاح من امسى رفيق محمد

جزى الله رب العرش خير جزائه

هما نزلنا بالبر و ارتحلا به

فيا لقصي ما زوى الله عنكم
 ليهن بني كعب مكان فتاهم
 به من فعال لا يجازى و سؤدد
 و مقعدها للمؤمنين بمرصدا
 سلوا اختكم عن شاتها و اناها
 فانكم ان تسالوا الشاة تشهد

[ترجمه: د عرش مالک الله دې دوو هغو ملگريو ته بهترينه جزا او بدله ورکړې کوم چې د ام معبد خيمې ته راغلي وو، دوى دواړه هلته په خير او نيکۍ راغلي وو او بيرته په خير او نيکۍ سره ولاړل، او بريالي دي هغه څوک چې د محمد(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) ملگرتيا کوي، اې قصي! الله تعالى له هغه سره څومره بې مثاله کارنامې او سردارى له تاسې نه يووړه (او يا: مبارکې دې وي تا قصي ته چې الله جل جلاله) د محمد(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) په واسطه له تاسې نه يې ساري سرداري وانه خستله). بنو كعب ته دې د دوى د سياه سرې کور او د مؤمنانو د نگهداشت ځای مبارک وي، تاسې له خپلې خور نه ددې د ميرې او لوبني په هکله پوښتنه وکړئ، که تاسې له هغه ميرې نه هم وپوښتنئ نو هغه به هم شاهدي ووايي.]

اسماء (رضي الله عنها) وايي: مونږ نه و خبر چې رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) کومې خوا ته تللى، تر څو د مکې له لاندینۍ برخې نه يو جن (پيرى) راغى او دا پورتنې ابيات يې وويل، خلک ورپسې ورغلل او ورپسې ورتلل آواز يې اوریده خو هغه يې لیده نه، تر څو هغه د مکې له پورتنۍ برخې نه ووت. اسماء (رضي الله عنها) وايي: کله مو چې دا خبرې واوريدلې نو پوه شوو چې رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) د مدينې لوري ته تللى دى.^(۱)

۵- رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) د لارې په اوږدو کې له بريده بن حصيب اسلمي سره هم مخامخ شوى و. نوموړى د خپل قوم مشر و او د قریشو له طرفه د اعلان شوي لويې جايزې گټلو په طمعه د رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) او ابوبکر (رضي الله عنه) په لټه پسې وتلى و، خو کله چې له رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره مخ شو او د هغه مبارکې خبرې يې واوريدې، نو په همغه ځای د خپل قوم له اویا کسانو سره يو ځای په اسلام مشرف شو، بيایې خپله پگړۍ را خلاصه کړه او د بيرغ په خير يې د نيزې په څوکه کې ټينگه کړه، پدې سره يې دا اعلانول غوښتل چې دا دى د امن او سلامتيا پاچا را روان دى تر څو دا دنيا په

(1). زاد المعاد ۵۳/۲ - ۵۴

عدل او انصاف سره ودانه کړي.^(۲)

وعن عبد الله بن بريدة أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يتفأفأ ولا يتطير، فركب بريدة في سبعين راکباً من أهل بيته من بني سهم، فلقي النبي صلى الله عليه وسلم، فقال له: [من أنت؟] قال: من أسلم، فقال: لأبي بكر: سلمنا، ثم قال: [من بني من؟] قال: من بني سهم. قال: [خرج سهمك].

له عبد الله بن بريدة نه روایت دی چې رسول (صلى الله عليه وسلم) به بد شگونې نه کوله هرڅه یې په نیکه فال نیول، د خپل قوم بني سهم له اویا سپرو کسانو سره ووت، کله چې له رسول (صلى الله عليه وسلم) سره مخ شو، پوښتنه یې ترې وکړه: له کوم قوم نه یې؟ ده وویل: له اسلم نه. رسول (صلى الله عليه وسلم) وفرمایل: په امن شوو. بیا یې وفرمایل: له کومې کورنۍ نه. ده وویل: له بني سهم نه. رسول (صلى الله عليه وسلم) وفرمایل: برخه دې ووته.

۶- د هجرت په لاره زبیر (رضي الله عنه) هم د رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) په ملاقات مشرف شو، زبیر (رضي الله عنه) چې له یوې آلې مسلمانو تاجرانو سره له شام نه راگرزیدلی و، رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) او ابوبکر (رضي الله عنه) ته یو جوړ سپینې جامې هدیه کړې.^(۱)

قبا ته د رسول الله (ﷺ) تشریف راوړل

د دوشنبې په ورځ د نبوت د څوارلسم او د هجرت لومړني کال د ربیع الاول په اتمه چې د (۶۲۲م) کال د سپتمبر له (۲۳) مې سره سمون خوري رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) قبا ته ورسید.^(۲)

عروه بن الزبیر وايي: په مدينه کې مسلمانانو له مکې نه د رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) د روانیدو خبر اوریدلی و، نو هر سهار وختي به د حره (ډاگه) په خوا

(2). رحمة للعالمين ۱۰۱/۱

(۱) داله عروه بن الزبیر نه د امام بخاري روایت دی ۵۵۴/۱

(۲) رحمة للعالمين ۱۰۲/۱. پدې ورځ د رسول الله (ص) عمر پوره ۵۳ کاله و او که د نبوت پیل دعام الفيل د (۴۱) کال د ربیع الاول له ۹ نه ومنو، نو پدې ورځ د نبوت پوره دیارلس کاله تیر شوي و او که د هغوکسانو رایه ومنو چې وایي رسول الله (ص) د عام الفيل په (۴۱) کال د رمضان په میاشت کې په نبوت مشرف شوی و، نو پدې ورځ (قبا) ته رسیدو په ورځ د نبوت (۱۲) کاله پنځه میاشتي (۱۸) یا (۲۲) ورځې تیرې شوي وې.

راوتل او هلته به یې تر ټکنده غرمې پورې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) انتظار یوست. یوه ورځ هغوی له ډیر انتظار وروسته بیرته کورونو ته ستانه شول، پدې وخت کې یو یهودی د کوم شي د کتلو لپاره خپل برج ته ختلی و که گوري چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) او ملگري یې په سپینو جامو کې چې د سپوږم ټپه شان رڼا کوي را روان دي، نو یو ځل یې له خولې نه په لور آواز داسې الفاظ ووتل: ای عربو! دا دی ستاسې هغه پلار چې تاسې یې په انتظار کې وئ! ددې آواز په اوریدو سره مسلمانان ټول راپورته شول خپلې وسلې یې و اخیستې او د خپل رهبر استقبال ته ور روان شول.^(۱)

ابن قیم وایي: په همدې وخت کې په بني عمرو بن عوف (د قبا اوسیدونکي وو) کې هم د تکبیر آوازونه اوچت شول. مسلمانانو له ډیرې خوشالي نه په لور آواز تکبیرونه ویل او دده مبارک استقبال ته ور روان وو، تر څو حضور ته ورسیدل او د نبوت په تحیه (سلام) سره یې دده استقبال وکړ او لکه د بوراگانو په شان له خپل لارښود نه راتا و وو، او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) د وقار او عظمت د لوی غر په شان د دوی په مینځ کې تشریف درلود او د الله تعالی له خوا نه دا آیت ورباندې نازل شو^(۲):
 ((...فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ))
 (التحریم-۴) [نو بيشکه الله همغه مددگار دی د هغه (نبي) او جبریل او صالح د مومنانو (يې هم مددگاران دي) او ملائکې (يې هم) وروسته له دغه (مددگاري نه) مددگاراني دي.]

عروه بن الزبير وایي: له خلکو سره له لیدو کتو وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) له خلکو سره یو ځای بني طرف ته لاړ او د بني عمرو بن عوف په مېنه کې یې وارول. دا د ربیع الاول میاشت او د دوشنبې ورځ وه.

دلته ابوبکر (رضي الله عنه) د خلکو د هرکلي لپاره ودرید او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) چوپ ناست و او هغه انصار (رضي الله عنهم) چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) یې مخکې نه و لیدلی هغوی به د سلام او ښه راغلاست پخاطر مستقيما ابوبکر (رضي الله عنه) ته ورتلل، تر څو په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) لمر راغی، نو ابوبکر (رضي الله عنه) خپل ځا د ر

(۱) صحيح البخاري ۵۵۵/۸

(۲) زاد المعاد ۵۴/۲

و اخیست او په رسول (صلی الله علیه وسلم) یې سیوره جوړه کړه، پس لدینه خلکو رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وپیژانده.^(۱)

مدینه د استقبال او هرکلي پخاطر ټوله شور او زوږ اخیستې وه، او داسې یوه ورځ وه چې د مدینې په تاریخ یې ساری نه موندل کیږي. پدې ورځ یهودانو هم د نبی حقیق (علیه السلام) د هغه زیري ریښتینوالی په سترگو لیده چې ویل به یې: الله د جنوب تیمان له لوري او هغه چې قدوس دی د فاران د غرونو له خوا راغلی.^(۲)

رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په قبا کې د کلثوم بن هدم او په بل روایت د سعد بن خیشمه په کور کې واپول، خو لومړنی قول راجح دی.

علي (رضي الله عنه) درې ورځې نور په مکه کې پاتې شو، تر څو یې له رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره د خلکو ایش و دل شوي امانتونه یې ټول خپلو خاوندانو ته تسلیم کړل. بیا یې په پليو پښو د هجرت لار ونيوه، له مکې مکرمې نه د مدینې منورې په لور وخوځید تر څو په قبا کې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او ابوبکر (رضي الله عنه) سره د کلثوم بن الهدم په کور کې یو ځای شو.^(۳)

رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په قبا کې څلور ورځې (دوشنبه، سه شنبه، چارشنبه، پنجشنبه)^(۴) تیرې کړې او دلته یې د قبا جومات جوړ کړ او لمونځ یې پکې ادا کړ. دا دده له نبوت نه وروسته لومړنی جومات دی چې تهداب یې په تقوی سره ایښودل شوی دی، تر څو په پنځمه یعنی د جمعې په ورځ د الله تعالی د امر مطابق په خپله سپرلی. چې ابوبکر یې ردیف (ملگری) و سپور شو، خپلو ماما خپلو (بني نجار) ته یې اطلاع ورکړه، هغوی له تورو سره ورته راغلل او بیا د مدینې په لور ورسره روان شول. او کله چې بني سالم بن عوف ته ورسیدل، نو د جمعې د لمانځه وخت شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د بطن وادي په هغه ځای کې د

(1) صحیح البخاري ۵۵۵/۱

(2) صحیفی حقیق بایبل (۳:۳)

(3) زاد المعاد ۵۴/۲. ابن هشام ۴۹۳/۱. رحمت للعالمین ۱۰۲/۱

(۴) دا د ابن اسحاق روایت دی. ابن هشام ۴۹۴/۱ وگوره، علامه منصور پوري هم همداروایت غوره کښلی دی. رحمی للعالمین ۱۰۲/۱ وگوره، په بخاري کې راځي چې رسول الله (ص) په قبا کې (۲۴) ورځې تم شوی و (۱-۶۱) په بل روایت له لسو ورځو نه څو شپې زیاته موده (۵۵۵/۱) او په دریم روایت (۱۴) ورځې پاتې شوی و، ابن قیم دا (۱۴) ورځې غوره گڼي او پخپله وايي چې رسول الله (ص) په دوشنبه قبا ته رسیدلی او د جمعې په ورځ ورنه روان شوی دی. (زاد المعاد ۵۴/۲-۵۵) او ښکاره ده چې د دوشنبې او جمعې تر مینځ له لسو ورځو زیاتې نه وی بیله دې چې د وتو او رسیدو دوی ورځې ورسره حساب کړو او پدې سره هم له (۱۲) ورځو نه شی زیاتیدای البته په دوو هفتو کې.

جمعي لمونځ ادا کړ چيرته چې اوس يو جومات ورباندې جوړ شويدي، او ددې لمونځ کوونکو شميره سلو تنو ته رسیده^(۱).

رسول الله (ﷺ) په مدينه کې

د جمعي له لمانځه وروسته رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) مدينې ته تشریف يوړ، او له همدې ورځې نه د يثرب نوم مدينه الرسول شو، او اوس د اختصار په توگه مدينه ورته ويل کيږي. دا يوه تاريخي او بې سارې ورځ وه، د مدينې ټولې لارې او کوڅې د تکبير، تحميد او تقدیس نارو په سر اخيستې وې. او د انصارو لونیو له ډيرې خوشالۍ نه دا ابيات ويل:

من ثنيات الوداع	طلع البدر علينا
ما دعا الله داع	وجب الشکر علينا
جئت بالامر المطاع	ايها المبعوث فينا

[ترجمه: د جنوبي لوري له غرو (ثنيات وداع) نه په مونږ باندې د څوارلسمې سپوږمۍ راوختله. په مونږ تر هغې د الله شکر واجب دی، تر څو بلونکی د خدای لورته بلنه کوي. اې مونږ ته راليرلی شويه! دا ستا د حکم اطاعت فرض دی.]^(۲)

انصار (رضي الله عنهم) که څه هم د زياتې سرمايي خاوندان نه وو، خو هر يوه يې دا هيله او آرزو درلوده چې رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) يې ميلمه شي، او دده په کور کې واړوي، نو په هر يوه کور به چې تيریده د کور مالک به يې د اوښې واگې نيولې او ورته ويل به يې: تشریف راوړئ دلته زيات تعداد ډير ساز او سامان،

(۱) صحيح البخاري ۵۵/۱-۵۶۰. زاد المعاد ۵۵/۲. ابن هشام ۴۹۴/۱. رحمی للعالمين ۱۰۲/۱.

(۲) ابن قيم ليکي چې دا اشعار له تبوک نه د رسول الله (ص) د راستنيدو په وخت کې ويل شويدي او وايي څوک چې گمان کوي دا اشعار مدينې ته د رسول الله (ص) د داخلیدو په وخت کې ويل شوي هسي بې اساسه خبره کوي (زاد المعاد ۱۰/۳) خو ابن قيم پدې هکله څه قوي دليل ندی وړاندې کړی. او دده په خلاف منصور پوري دا خبره ثابته او راجحه بولي چې وايي دا اشعار مدينې ته د داخلیدو په وخت کې ويل شويدي او له ده سره د خپلې خبرې د اثبات لپاره کافي او معقول دلايل هم موجود دي چې ردول يې ممکن ندي. رحمی للعالمين ۱۰۶/۱ وگوره.

وسله او حفاظت ستاسې په خدمت کې دي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) به ورته فرمایل: [خلوا سبیلها فإنها مأمورة] اوښه پریردی دا ماموره شویده! او ښه روانه وه تر څو د مسجد نبوي ځای ته ورسیده او هلته چو شوه، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ورته کوز نه شو، اوښه پاڅیده لږ وړاندې لاره، بیایې یوې خوا بلې خواته وکتل بیرته راوگرځیده او پخپل لومړني ځای چو شوه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) د ماما خیلو بني النجار ځای و، او دا د الله له لوري اوښې ته توفیق و ځکه ده غوښتل چې د خپلو ماما خیلو د عزت او احترام پخاطر له دوی سره واړوي، پدې وخت کې خلکو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ته له دوی سره د تلو پیشنه دونه کول، خو ابو ایوب الانصاري (رضي الله عنه) وار پومبی کړ او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) بار او کجاوه یې خپل کورته یووړه، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) وفرمایل: [المرء مع رحله]. مسافر له خپل بار او کجاوې سره وي. او اسعد بن زراره راغی او د اوښې پړی یې ونيوه او له ځان سره یې بوتله او له همدې سره وه.^(۱)

امام بخاري له انس نه روایت کوي وايي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) وفرمایل: [أي بيوت أهلنا أقرب؟]. زمونږ د خلکو نه دکوم یوه سړي کور ډیر نژدې دی؟ ابو ایوب ورته وویل: فقال أبو أيوب: أنا يا رسول الله، هذه داری، وهذا بأبي، زما کور ډیر نژدې دی یا رسول الله! دا مې کور او دا یې دروازه ده. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ورته وفرمایل: قال: [فانطلق فهي لنا مقبلاً] درځه، او زمونږ لپاره د قیلولی (د غرمې په وخت د خوب) ځای برابر کړه. هغه عرض وکړ: قال: قوما على بركة الله تاسې دواړه مهرباني وکړئ د الله په برکت سره.^(۲)

خو ورځې وروسته د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) بي بي ام المؤمنین سوده او دواړه لوني یې فاطمه او ام کلثوم، او اسامه بن زید او ام ایمن له عبدالله بن ابوبکر چې عائشه او د ابوبکر نوره کورنۍ یې را ایستلی وه را ورسیدل (رضي الله

(۱). رحمة للعالمین ۱۰۲/۸ زاد المعاد ۵۵/۲

(۲). صحيح البخاري ۵۵۲/۸

عنهم اجمعين) خو حضرت زينب (رضي الله عنها) هملته په مکه کې له ابو العاص سره پاتې شوه ځکه هغه اجازه نه ورکوله، تر څو له بدر وروسته را مهاجره شوه.^(۳) عائشه (رضي الله عنها) وايي: کله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه وسلم) مدينې ته ورسيد، هلته ابوبکر او بلال (رضي الله عنه) سختې تېې ونيوله، زه ورغلم او ورته ومې ويل: پلار جانته څنگه يې؟ او بلاله ته څنگه يې؟ دا وايي چې ابوبکر (رضي الله عنه) به د تېې په وخت کې داشعر وايه:

كل امرئ مصبح في اهله و الموت ادنى من شرك نعله

هر چا ته پخپل کور کې سهار په خیر (صبح بخیر) ويل کيږي، پداسې حال کې چې مرگی يې د خپلې له تسمې نه هم وړند دی. او وايي کله به چې د بلال حالت لږ غوندې ښه شو نو پخپل ښکلي آواز سره به يې داسې ويل:

الا ليت شعري هل ابيتن بواد و حولي اذخر و جليل

وهل اردن يوما مياه مجنة وهل يبدون لي شامة و طفيل

[کاشکې خبر وای چې کومه شپه په وادي (مکه) کې تيرولی شم او شا او خوا مې اذخر او جليل بوتې وای او آيا کومه ورځ به مې د مجنی په چینه گذر شي، او آيا د شامې او طفيل غرونه به بيا ووينم.] عائشه (رضي الله عنها) وايي: زه بيا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه وسلم) ته ورغلم او لدې حال نه مې خبر کړ. نور رسول (صلى الله عليه وسلم) داسې وفرمايل: [اللهم العن شيبة بن ربيعة، وعتبة بن ربيعة، وأمية بن خلف، كما أخرجونا من أرضنا إلى أرض الوباء].

خدايه! په شيبه بن ربيعه او عتبه بن ربيعه، او اميه بن خلف لعنت وکړي، هغوی مونږ له خپل وطن نه د رنځونو ځمکې ته راوښلولو. ثم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: [اللهم حبب إلينا المدينة كحبنا مكة أو أشد، وصححها، وبارك في صاعها ومدّها، وانقل حمها فاجعلها بالجحفة]. يا الله ته زمونږ په زړونو کې د مکې د محبت په شان او يا له هغې نه هم زيات د مدينې محبت واچوي، اي خدايه! ته د مدينې فضا او هوا صحيح او صحت ورکونکې وگرزوي، او ددې ځای د غله جاتو په پيمانو کې برکت واچوي، او ددې

(۳) زاد المعاد ۵۵/۲

Comment:

ځای تبه له دې ځايه اوچته کړې او په جحفه کې يې و ګرځوي ^{۱)}.
الله تعالی د رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) دعا قبوله کړه د مدينې حالات
يې بدل کړل. دلته د دعوت مکي دور پای ته ورسيد، او د رسول الله (صلى الله عليه و اله
وصحبه وسلم) د ژوند د لومړۍ برخې حالات او واقعات مو هم همدلته تر نظر تير کړل.

د مدينې ژوند

مدني دور په دريو مختلفو مرحلو ويشلاى شو:

۱- لومړنۍ مرحله چې مختلف مشكلات او فتنې پکې راولاړې شوې وې، له يوې خوا کورني خنډونه بې شميره وو، له بلې خوا د بنمنانو له بهر نه د مدينې د ختمولو کوښښونه کول. دا مرحله د حديبيې په سوله يعنې د شپږم هجري کال د ذي القعدې په مياشت کې پای مومي.

۲- له شرک او بت پرستانو سره د اوربند، او اسلام ته د پاچايانو د رابللو مرحله، چې د مکې په فتحه يعنې د اتم هجري کال د رمضان په مياشت کې پای ته رسېږي.

۳- د الله په دين کې د ډلو ډلو خلکو داخليدلو، او مدينې ته د بيلابيلو اقوامو او قبایلو د راتگ مرحله، او دا د رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د ژوند تر پايه يعنې د يوولسم هجري کال تر ربیع الاول پورې ادامه مومي.

لومړنۍ مرحله

د هجرت په وخت کې د مدينې حالات

هجرت يوازې له شر، فتنې او ملنډو نه د نجات په معنی نه و، بلکه ددې تر څنگ هجرت په نوي او آرام وطن کې د يوې نوې ټولنې د جوړېدو گډکوبښښ او پيغام هم و. او همدا وجه وه چې په هر مسلمان باندې دا فرض شول چې د خپل توان په اندازه ددې نوي وطن په جوړېدو کې برخه واخلي، او ددې وطن په ترقي، آرامۍ او دفاع کې خپل ټول زور او توان په کار واچوي.

بیشکه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ددې نوې ټولنې يوازينی امام، مشر، او لارښود و، او د ټولو امورو او کارونو واگې په بشپړه توگه د همده په لاس کې وې.

رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په مدينه کې له دريو مختلفو او بيلا بيلو داسې قومونو سره مخامخ و چې حالاتو يې يو له بل سره ډير توپير درلود، مسائل او مشکلات يې هم سره بيل او گوښي وو، دا دري قومونه عبارت وو له:

۱_ نیک، مکرم او غوره اصحاب (رضي الله عنهم).

۲_ د مدينې هغه اصلي اوسیدونکي چې لا تر اوسه يې له شرک نه نجات نه و موندلی.

۳_ يهود.

الف: د اصحابو (رضي الله عنهم) له هغه مسایلو نه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورسره مخ و، يوه هم دا مسئله وه چې دلته د مدينې حالات د مکې له حالاتو نه بالکل جدا او بيل وو، ځکه هغوی په مکه کې که څه هم د يوې کلمې او يوه هدف درلودونکي وو، خو په بيلا بيلو کورونو کې ويشل شوي، رټل شوي، غم خپلي او مظلومان وو، د هيڅ شي واک او اختيار يې نه درلود، ټول کارونه د دوی د دښمنانو په لاس کې وو، هغوی هلته ددې وس او توان نه درلود چې د ځانگړيو موادو او اصولو درلودونکې داسې يوه نوې اسلامي ټولنه جوړه کړي چې له همغو اصولو پرته په نړۍ کې هيڅ يوه انساني ټولنه په پښو نه شي دريدای، او همدا علت دی چې مکي سورتونه يوازې اسلامي اصول او مبادی په گوته کوي، داسې

امرونه نه کوي چې هر څوک په گوښی توگه عمل ورباندې کولی شي، او ورسره د نیکو اخلاقو، خیر او نیکۍ لورته بلنه او له رذائلو او بد اخلاقو نه منع کوي. خو په مدینه کې وضعه بدله وه، دلته له لومړنۍ ورځې نه مسلمانان د خپل واک او اختیار خاوندان وو، هیچا ورباندې تسلط او واکمني نه درلوده. نو اوس ددې وخت و چې هغوی نور باید د ترقی، آبادی، اقتصاد، سیاست، حکومت، سولې، جنگ، او نورو ژوندینو امورو په هکله فکر وکړي، او نور دا په کار وه چې دوی ته حلال، حرام، عبادت، اخلاق او نور مسایل په مفصله توگه بیان او توضیح کړای شي.

اوس ددې وخت رارسیدلی و چې هغوی یوه بیله ټولنه جوړه کړي، داسې اسلامي ټولنه چې په هر څه کې له جاهلي ټولنې نه مختلفه، او د بشري نړۍ له هرې بلې ټولنې نه اوچته او ځانگړې وي. او د هغه اسلامي دعوت ممثله او نماینده ټولنه وي د کوم په لار کې چې مسلمانانو پوره لس کاله ډول ډول کړاونه او تکلیفونه گاللي وو. او دا خو څرگنده ده چې ددې ډول یو ټولنې جوړول د ورځې، میاشتي او کال خبره نه، بلکه دا اوږد وخت په کار لري تر څو تشریح او قانون جوړول له تربیې، تعلیم او عملي تمرین سره خوا په خوا په تدریجي توگه د تکامل پړاو ووهي. الله تعالی پخپله ددې تشریح کفیل و، او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) وظیفه ددې قانون تنفیذ او تطبیق او دې لور ته لارښوونه او په همدې قانون سره سم د مسلمانانو روزنه وه: ((هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ)) (الجمعة: ۲) [دغه (الله) هغه ذات دی چې پورته کړی (لیږلی یې دی) په ایمانو ناپوهانو کې یو رسول (محمد) صلی الله علیه وسلم) له دوی څخه چې لولي پر دوی باندې آیتونه ددې (قرآن) او پاکوي دوی (له شرکه له نورو رذیله (اخلاقو) او بښي دوی ته کتاب (قرآن) او احکام (د قرآن) ...]

د اصحابو (رضي الله عنهم) زړونه پخپل رهبر او قانون پورې تړلي وو، د هغه احکام به یې په ډیره خوشالی سره پلي کول ((وَإِذَا نُلِّيتُ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا)) (الانفال: ۲) [او کله چې ولوستی شي پر دوی باندې آیتونه (کلام) د الله نوزیاتوي (پیاوړی کوي) دغه (آیتونه) دوی لره ایمان.]

او څرنگه چې دا مسائل زمونږ د بحث موضوع نه، نو ځکه یوازې هغو امورو ته اشاره کوو چې یادول یې ضروري بولو.

په هر حال دا د مسلمانانو له هغو لویو مسایلو نه یوه مساله ده چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ورسره مخ و، او په حقیقت کې دا په پراخه پیمانې سره د محمدي رسالت او اسلامي دعوت هدف او مقصد هم و. خو دا مساله عاجله نه بلکه مستقله او دایمي مساله وه، هلته داسې نور مسایل هم وو چې عاجل او فوري حل او اقدام ته یې اړه درلوده.

په مدینه کې د مسلمانانو ټولګی له دوه ډوله خلکو نه جوړ شوی و: یوه ډله انصار وو چې د خپلې ځمکې وطن او مال خاوندان وو، او پدې هکله د دوی فکر او غم د هغه چا د فکر او غم په اندازه و چې له خپل عیال او اولاد سره یو ځای د امن په کور کې شپې او ورځې تیروي، خو دومره وه چې د دوی تر مینځ ډیره زړه او کلکه د بنمې موجوده وه. بله ډله هغه مهاجرین وو چې هېڅ یې هم نه درلودل ټول یې له لاسه وتلي وو، یوازې ځانونه یې مدینې ته رارسولي وو او بس، دلته یې نه ځای و نه ځایګی، نه د کار او کسب درک و، او نه یې دومره څه درلودل چې خپل ژوند ورباندې روان کړي. ددې مهاجرینو تعداد هم ډیر و، او ورځ په ورځ پسې ډیریده، ځکه دا اعلان شوی و چې هر مسلمان باید مکه پرېږدي او مدینې ته هجرت وکړي. او دا هم په ډاګه ده چې د مدینې اقتصادي بنسټ هم دومره پیاوړی نه و چې دا ډول مشکلات وزغملی شي، نو همدا وه چې یو ځل یې اقتصادي حالت مخ په خرابیدو شو، او په همدې سختو شرایطو کې اسلام د بنمې ځواکونو له بهر نه له مدینې سره د اقتصادي پریکون (بنديز) او دیته ورته لار او پالیسي غوره کړه او پدې سره د وارداتو اندازه کمه او مشکلات نور پسې زیات او حالات کړکېچن شول.

ب: دوهم قوم یعنی د مدینې اصلي اوسیدونکې مشرکان - دوی پر مسلمانانو څه واک او حاکمیت نه درلود، ځنې یې داسې وو چې له شکوکو سره مخ وو او د پلرني دین پرېښودو ته یې زړه نه شوی بڼه کولی، خو له مسلمانانو او اسلام سره یې کینه او د بنمې هم نه درلوده، بالاخره لږ وخت وروسته په اسلام مشرف شول.

په مشرکینو کې ځنې داسې هم وو چې زړونه یې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) او مسلمانانو سره له بغض او د بنمې نه ډک وو، خو په عین وخت کې یې ددې جرات او همت هم نه درلود چې مخامخ مقابلې ورسره وکړي، او دې حالاتو دیته مجبور کړي وو چې له مسلمانانو سره د مینې او خلوص بنکارونه وکړي، ددې ډلې مشرکانو مشر عبدالله بن ابي و. اوس او خزرج چې د هیچا په مشرۍ نه وو راضي شوی د بعات له جنگ نه وروسته یې پدې اتفاق کړی و چې نوموړی به خپل مشر ټاکي. او عملاً یې دده د پاچایۍ لپاره تیاري پیل کړې وه، قیمتې مری او غمي

یې راټول کړي وو تر څو تاج ورته جوړ کړي او په تخت یې کینوي، خو یو ځل رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مدینې ته تشریف راوړ او ټول قوم د هغه په خوا ورمات شو، نو له عبدالله بن ابی سره دا عقیده پیدا شوه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دده تخت او پاچایي په لگته وهله. او له همدې امله یې سخته کینه ورسره درلوده، خو کله چې پوه شو نور شرک دده په گټه ندی او حالات داسې دي چې د شرک په واسطه یې ډیرې دنیوي گټې له لاسه وزي، مجبور شو چې د بدر له غزا نه وروسته په خوله اسلام راوړي، خو زړه یې هماغسې له کفر او شرک نه ډک و. او هر کله به یې چې لاس بر شو نو د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او مسلمانانو په خلاف به یې له هیڅ ډول فریب او غدر نه ډډه نه کوله. له ده سره هغه کسان هم ملگري ووکوم چې دده په ناجوړه شوې پاچایي کې لوی لوی منصبونه ورته په نظر کې نیول شوي وو. هغوی به دده د شیطاني پلانونو او توطیو په پلي کولو کې مرسته ورسره کوله، او کله کله به یې له ځینو واقعاتو او پېښو او حتی له ځینو کمزورو او کم عقلو مسلمانانو نه هم د خپلو شومو اهدافو د تحقق په لاره کې گټه اوچتوله.

ج: دریم قوم (یهودان): هغه چې د آشوریانو او رومیانو له ظلم نه حجاز ته راغلي وو. دوی اصلاً عبرانیان وو، خو دلته په حجاز کې له میشته کیدو وروسته یې ژبه، عادات، د افرادو او قبایلو نومونه عربي شوي وو له عربانو سره یې د خپلوی اړیکې هم ټینګې کړې وې، خو له دې ټولو سره سره یې خپل ملی هويت ساتلی و او په پوره توګه په عربي ټولنه کې نه وو منحل شوي، بلکه پخپل یهودي ملیت (اسرائیليت) یې فخر او ویاړ کاوه. عربان یې ډیر زیات تحقیر او سپکول ان تر دې چې هغوی ته به یې امیین یعنی چارپایان، مرتجعین او رذیلان ویل، د عربو مالونه یې د ځان لپاره مباح بلل، او کله به یې چې لاس پرې بر شو نو خوړل به یې ((قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ)) (آل عمران: ۷۵). [وویل (کتایبانو) نشته پر مونږ باندې په (حق) ددې امیانو کې هیڅ گناه (چې مالونه یې وخورو)].

هغوی د خپل دین په نشر او ترویج کې ډیر فعال نه وو، او د دوی ټول دین په دم، چپ، فال، سحر او جادو کې خلاصه کیده. او یوازې په همدې سره یې ځانونه د پوهې، روحانیت، قیادت او صلاحیت خاوندان گڼل. هغوی په کسب او کار، مال گټلو او لاسته راوړلو کې خاص مهارت درلود، د غلې دانې، خرما، شرابو او ټوکر تجارت له

همدوی سره و. ټوکر، غلې دانې او شراب به يې راوړل او په مقابل کې به يې خرما صادروله، او د تجارت تر څنگ يې نور کسبونو هم کول، له عربانو نه به يې څو چنده گټه اخيستله پدې يې هم اکتفا نه کوله بلکه د سود بازار يې هم ښه تود کړی و. د عربانو مشايخو او مشرانو ته به يې قرضونه ورکول، هغوی به دا پيسې يې مطلبه او بې ځايه په مداحانو، شاعرانو او ځان ښوونه او ستاينه کې خرڅولې. يهودانو به لومړی ددې قرضونو په بدل کې د دوی ځمکې، باغونه او پتي گرو کړل، خو څو کاله وروسته به يې د ملکيت قبضه ورباندې ولگوله. دوی په فتنو، فساد، توطئو او دسيسو کې له هر چانه مخکې وو، په دې مکر او چالاکی سره به يې شا او خوا پرته عربي قبيلې يو بل کې سره اچولې، او تر مينځ به يې د اوږدو جگړو او بلاوه او په ډيره مرموزه توگه به يې ددې اور لمبې غوړې ساتلې. عربان به سره جنگيدل او دوی به ورته د خیر په غونډۍ ناست وو، خو که به د کوم طرف پيسې کمې شوې، نو دوی به په سود باندې ډير قرض ورکاوه تر څو د پيسو د کمي له امله جگړه بنده نه شي. يهودانو به پدې سره دوه گټې کولې يعنی په يوه غشې به يې دوه مرغۍ وپشتلې يو به يې خپل يهودي موجوديت، شخصيت او هويت ژوندی ساته او له بل پلوه به يې د سود بازار ښه گرم ساته، ډيرې پيسې او سرمايي به يې گټلې.

په مدينه کې د يهودانو درې مشهورې قبيلې اوسيدلي:

۱. بنو قينقاع، دې قبيلې له خزرج سره تړون درلود او کورونه يې په مدينه کې د ننه وو.
 ۲. بنو نضير.
 ۳. بنو قريظه. دوی دواړو له اوس سره تړون درلود، او د مدينې په شا او خوا برخو کې اوسيدل.
- همدې قبيلو به له ډير پخوا نه د اوس او خزرج تر مينځ د جگړو او بلاوه، د بعثت په جگړه کې څو پخپله دوی هم هره يوه له خپل حليف سره په جنگ کې شريکه وه. طبيعي وه چې يهودو به له اسلام او مسلمانانو سره کينه او عداوت کاوه، له هغوی نه د خیر طمع به ځايه وه ځکه رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) له دوی څخه نه و تر څو د دوی نژادي او توکمي عصبيت ته چې په ذهن او زړه يې حاکم و سکون او اطمینان حاصل شي. او بله دا چې اسلامي دعوت د سولې او يووالي داسې يو پيغام او آواز و چې مات زړونه يې سره پيوندول، د کينې او دښمنۍ اورو نه يې مړه کول، په ټولو کارونو کې د امانت او امانتدارۍ غوښتونکی و، او په هر

څه کې يې يوازې د پاک او حلال څيز د خوړلو اجازه ورکوله او ددې لازمي معنی دا وه چې نور به په مدينه کې ميشته عربي قبيلې سره يوکيږي او پدې سره به د يهودانو له خبيشو پنځو نه آزادي مومي، چې په نتيجه کې به د يهودانو تجارت زيانمن کيږي او د سود له هغو گټو به يې برخې کيږي چې د دوی دکار و بار او شتمنيو اساس ورباندې ولاړ و.

او دا هم کيدای شوای چې دا عربي قبيلې متوجه شي او هغو مالونو ته يې فکر شي کوم چې يهودانو په سود کې ورنه اخيستي وو، او له يهودانو نه په سود کې د تللو ځمکو، باغونو او پټيو د بيرته اخيستلو هڅې وکړي.

يهودانو دا ټول حساب کړی و، او له کومې ورځې نه چې پوه شول اسلام په مدينه کې ميشته کيدل غواړي نو دا ټول شيان يې د ذهن پر پرده تير را تير شول، او له همدې امله يې مدينې ته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه وسلم) له تشریف آوری سره سم له اسلام او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه وسلم) سره د بنموني پيل کړه، خو دا د بنموني يې څه موده پټه وه چې وروسته يې بنکاره او په ډاگه کړه.

ددې موضوع بڼه تصوير او تفسير د ابن اسحاق هغه روايت کولی شي کوم چې له حضرت صفيه (رضي الله عنها) نه يې رانقل کړیدی، ابن اسحاق وايي:

له صفيه بنت حبيبي بن اخطب نه روايت دی چې وايي: زه مې په پلار او تره (ابو ياس) له ټولو اولادونو نه زياته گرانه وم، او هر کله به چې د دوی له بل کوم يوه اولاد سره زه ورسره مخامخ شوم، نو حتماً به يې زه اخيستلم.

وايي: خو کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه وسلم) مدينې ته را روان و او په قبا کې يې له بني عمرو بن عوف سره واپول، پلار مې (حبيبي بن اخطب) او تره مې (ابو ياس بن اخطب) سهار وختي ورغلل، او ان له لمر لويډو سره بيرته راستانه شول، وايي: داسې سست پست، له پنبو لويدي، کشال کشال را روان وو. وايي: زه د خپل عادت سره سم ورپه منډو شوم، خو قسم په خدای هغوی دومره غم اخيستي وو چې يوه يې هم زما خوا ته التفات او توجه ونکړه.

وايي: وا مې وريدل چې تره مې (ابو ياس) پلار ته وايي: ايا ته يې بڼه سيي پيژني؟ ده وويل: بالکل بڼه يې پيژنم. تره مې بيا ورته وويل: نو ته د هغه په هکله څه نظر لري؟ پلار مې ورته وويل: د بنموني، قسم په خدای تر مرگه به ورسره د بنموني کوم.^(۱)

(۱). ابن هشام / ۱ - ۵۱۸ - ۵۱۹

ددې خبرې تایید د بخاري هغه روایت هم کوي کوم چې د عبدالله بن سلام (رضي الله عنه) د اسلام راوړلو په هکله یې را نقل کړیدی.

نوموړی د یهودانو لوی او عظیم عالم و، کله چې خبر شو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) مدینې ته د بني النجار مېنې ته تشریف راوړی، نو په بیرې سره د هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) حضور ته ورغی، او داسې پوښتنې یې ورنه وکړې چې ځواب یې یوازې نبی ویلی شي. او څنگه یې چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ځوابونه واوریدل نو فوراً په هماغه ځای په اسلام مشرف شو. بیا یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ته وویل: یهودان خبرې جوړونکي او بهتان کوونکي خلک دي که هغوی مخکې لدینه چې ته ورنه زما په هکله پوښتنه وکړې پدې خبر شي چې زه په اسلام مشرف شوی یم، نو بهتانونه به راپسې وتړي. همدا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) یهودان راوغوښتل، هغوی راغلل، عبدالله بن سلام په کور کې د ننه ناست و، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ورته وویل: عبدالله بن سلام څنگه سړی دی؟ او ستاسې په مینځ کې د کوم مقام خاوند دی؟

دوی وویل: هغه د لوی عالم زوی او له مونږ ټولو نه د زیات علم څښتن دی او له مونږ ټولو نه غوره او د ډیر غوره سړي زوی دی. په بل روایت کې راځي چې وايي: هغه زمونږ مشر او زمونږ د مشر زوی دی، او په بل لفظ - هغه له مونږ ټولو نه بهتر او د بهترین سړي زوی دی، او په بل لفظ هغه زمونږ افضل او د افضل سړي زوی دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ورته وویل: ښه، نو اوس دا راته وواياست که هغه اسلام راوړ نو بیا؟ یهودانو دوه، درې ځله وویل: الله دې هغه لدینه وساتي! همدلته عبدالله بن سلام راووت او ویې ویل: ((اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمدا رسول الله)) نو دوی یو ځل خپلې ژبې بدلې کړې او ویې ویل: دا زمونږ په مینځ کې تر ټولو زیات شریر او د شریر زوی دی او داسې نورې خبرې یې وریسې وکړې. ده (عبدالله) په ځواب کې ورته وویل: یهودانو! له خدای نه وویرېږئ، قسم په هغه ذات چې له ده پرته بل د عبادت مستحق نشته تاسې پدې ښه پوهیږئ چې دا د الله رسول دی، او په حقه راغلی دی. دوی ورته وویل دروغ دې وویل.⁽¹⁾ دا وه په مدینه کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) د ژوند په لومړنۍ ورځ له یهودانو سره لومړنۍ تجربه.

(1). صحیح البخاري ۴۵۹/۱ - ۵۵۶ - ۵۶۱

دا وو د مدينې داخلي حالات، او له مدينې نه د باندي د اسلام تر ټولو ستر او سخت دښمن قريش وو. قريشو پوره لس کاله د مسلمانانو په خلاف له هر ډول، ظلم، زياتي، تهديد او جبر نه کار اخیستی و، د مظلومو مسلمانانو د ځورولو او خپلو پخاطر يې د وږي کولو او اقتصادي بندیزونه سياست خپل کړي و او د مصيبتونو او کړاوونو تر څنگ يې د هغوی په خلاف سترې کوونکې عصبي، نفسياتي او تبليغاتي جنگ هم پيل کړی و. او کله چې مسلمانانو مدينې ته هجرت پيل کړ، نو دوی به يې ځمکې او مالونه مصادره کول، او هغوی به يې له خپلو بنځو او اولادونو نه بيلول، او که به يې په چا لاس ورسیده، نو ښه به يې تعذیب او. دا خو لا څه هغوی د دعوت د لارښود (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د مرگ او وژلو اراده او فيصله وکړه، او ددې توطيې د عملي کولو لپاره يې ډيرې منډې ترې هم وکړې. او له دې نه خوا هغه وخت چې مسلمانان مدينې ته ورسیدل او د دوی له ظلمونو نه يې نجات وموند، او له دوی نه (۵۰۰) کيلو متره ليرې لارل، نو دوی (قريش) دلته هم په آرام کينناستل. او څرنگه چې دوی د حرم اوسیدونکي او د بيت الله گاونډيان وو، نو د عربو په مينځ کې يې په ديني او دنيوي لحاظ اوچت او د قدر وړ مقام درلود، نو دلته يې له خپل همدې اثر او رسوخ نه په استفادې سره يو سياسي رول لوبول وغوښتل، پاڅيدل او د عربي جزيرې نور مشرکان يې د مدينې د اوسیدونکو په خلاف راوپارول او مدينه يې له اقتصادي بحران سره لاس او گريوان کړه. نژدې وه تر بشپړې اقتصادي محاصرې لاندې راشي، واردات يې ډير کم شول، دا هم پداسې حال کې چې د مهاجرينو شمير ورځ په ورځ مخ په زياتیدو و. حقيقت دا دی چې د مکې د مشرکينو او مسلمانانو تر منځ د اسلام په نوی مېنه (مدينه) کې د جنگ حالات او اسباب برابر شوي وو، او دا به ډيره بې عقلي او بې انصافي وي چې ددې جگړو او دښمنيو پرېه پر مسلمانانو ور واچول شي.^(۲)

مسلمانانو حق درلود چې د خپلو مصادره شويو مالونو په بدل کې د قريشو مالونه مصادره کړي او حق يې درلود چې د دوی د ظلم ځواب ورکړي. او د دوی د ژوند د قافلې په وړاندې داسې خنډونه را پيدا کړي لکه چې دوی د مسلمانانو د ژوند په مخه کې پيدا کړيدي. او حق يې درلود د خپل ځان او هويت دفاع وکړي او د دوی ټولې هغه توطيې شنډې کړي چې هدف يې د اسلام ختمول و.

(2). دا وروستی خبره د محمد الغزالي خبره ده، فقه السيرة ص ۱۲۲

د او هغه مشکلات او مسائل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) مدینې ته د رسول، رهبر، امام او لارښوونکي په صفت له رسیدو نه وروسته ورسره لاس او گریوان و.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) په مدینه کې د رسول او رهبر په څیر معامله کوله، له هر چا او هر قوم سره یې د هغه د مقام او اهلیت سره برابر عمل کاوه، څوک چې د رحم او کرم وړ وو د هغوی په سر یې د رحمت او شفقت لاس راکاږه، او که د چا چاره او علاج به یوازې شدت او سختي وه، نو د هغه دوا او علاج به یې په سختۍ سره کاوه، خو دا باید له یاده ونه باسو چې د رحمت او شفقت پله یې ډیره درنده وه. او د همدې حکیمانه قیادت په برکت په څو لنډو کلونو کې ټول کارونه د اسلام او مسلمانانو لاس ته ورغلل، لوستونکي ته به راتلونکو پاڼو کې پدې هکله پوره معلومات وړاندې کړو.

د نوي ټولني جوړول

مخکې مو وويل چې رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) د جمعې په ورځ د هجرت د لومړي کال د ربيع الاول په (۱۲) مه چې د (۶۲۲م) کال د سپتمبر له (۲۷) مې سره سمون خوري په مدينه کې د بني النجار مېنې ته تشریف يووړ، د ابو ايوب د کور مخې ته يې واپړول او ويې فرمايل: همدلته زمونږ منزل دی (ان شاء الله) بيا د ابو ايوب کور ته منتقل شو.

د نبوي مسجد ودانول

لدينه وروسته د رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) لومړنی کار د نبوي مسجد جوړول و. د مسجد لپاره يې هغه ځای وټاکه په کوم کې يې چې اوبه چو شوې وه، دغه ځمکه د دوو یتيمانو وه، چې په بيه يې ورنه واخيستله. رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) پخپله د مسجد په جوړولو کې فعاله ونډه درلوده، خبتي او تيرې به يې رانقلولې او داسې به يې فرمايل:

اللهم لا عيش الا عيش الاخرة فاغفر للانصار و المهاجرة

[اې خدايه زندگي او ژوند خو يوازې د آخرت ژوند دی، نو ته انصارو او مهاجرينو ته بخشش وکړه.]
او دا شعر به يې هم زمزمه کاوه:

هذا الحمال لا حمال خيبر هذا ابر ربنا و اطهر

[دا بار د خيبر بار ندی دا زمونږ د رب پاک او سپیڅلی بار دی]
د رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) کار به د اصحابو (رضي الله عنهم) نشاط او فعاليت نور هم زياتوه، او يوه صحابي به د کار په وخت کې داسې ويل:

لئن قعدنا والنبي يعمل لذاک منا العمل المصلل

[که چيرته مونږ کينو او نبی(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) کار کوي، نو دا به زمونږ د گمراهۍ او بې لارۍ کار وي.]

پدې ځای کې د مشرکينو يو شمير قبرونه، خرابه، د غرقد او خرماڅه ونې هم وې، رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) امر وکړ چې قبرونه را لوڅ او پاک شي، دا خرابه هوار کړی شي، ونې يې ووهل او لرگي يې د قبلې لور ته واچول شي (هغه وخت قبله بيت المقدس و).

د دروازې دواړه پایې (څنگدری) يې له تيرو جوړې کړې، ديوالونه يې د خنستو او خټو وو، چت يې د خرما په تنو، بناخونو او پانو پټ کړ، په غولي کې يې ريگ او شگې اوارې کړې، ټول جومات ته يې درې دروازې ورکړې وې. د قبلې د ديواله او د مخامخ ديوال اوږده سل گزه، او د څنگ دواړو نورو ديوالونو اندازه يې هم تقريبا همدومه وه، تهډاب يې نژدې درې گزه راته.

د جومات له خوا سره يې د خټو او تيرو خو خونې هم جوړې کړې، چتونه يې د خرما په تنو او شاخونو پټ کړل، دا د امهات المؤمنین (رض) خونې وې. او کله چې تکميلې شوې، نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د ابو ايوب (رضي الله عنه) له کورنه ور منتقل شو.^(۱)

دغه جومات يوازې د لمانځه ځای نه و، بلکه د يوه داسې پوهنتون حيثيت يې درلود چې مسلمانانو به پکې خپل دين زده کاوه، او داسې يو غونډ ځای و چې پخپل زړه کې به يې په ډيره مينه او محبت سره هغه کسان سره راغونډول چې کلونه کلونه د جاهليت او عداوت لمبو سپيڅلي وو.

او همدا جومات د داسې يوه عمومي مرکز په شان و چې د مسلمانانو ټول کارونه له همدې ځايه اداره کيدل، د هر څه قوماندې له همدې ځايه وه او په نننۍ ژبه دا يو داسې پارلمان و چې ټول مشورتي او تنفيذي (اجرايي) مجلسونه به همدلته ترسره کيدل. او ددې تر څنگ دا جومات د هغو فقيرانو مهاجرينو کور هم و کوم چې نه يې کور درلود، نه مال او نه خپل او خپلوان.

د هجرت په لومړيو کې د آذان حکم هم وشو. آذان دا آسماني آواز چې هره ورځ پنځه ځلې د ځمکې او آسمان تر مينځ انگازې کوي، او ټول عالم په لږزه راولي. پدې هکله د عبدالله بن زيد بن عبد ربه د خوب کيسه مشهوره ده، چې تفصيلات

(۱). صحيح البخاري ۱/ ۷۱-۵۵۵-۵۶۰. زاد المعاد ۲/ ۵۶

یې پدې کتابونو جامع الترمذي، سنن ابی داود، مسند احمد او صحیح ابن خزیمه کې روایت شوي او کولی شو هملته یې ولولو.^(۱)

د مسلمانانو تر مینځ ورورگلوي

لکه څرنگه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) د نبوي جومات په جوړولو سره د غوندیدو او یو کیدو یو عظیم مرکز مینځ ته راوړ همدا ډول یې د انصارو او مهاجرینو په ورورۍ سره په انساني تاریخ کې یوه بل نه هیږیدونکې او بې ساري کارنامه تر سره کړه. ابن قییم وایي: بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) د انس بن مالک په کور کې (۹۰) کسه چې نیم یې انصار او نیم نور یې مهاجرین وو سره وروڼه کدل، ددې ورورگلوي اصل او اساس دا و چې دا وروڼه به یو له بل سره همدردی او غمشریکي کوي، او د نسبي خپلولۍ په ځای به دوی یو د بل میراث وړي. دا حکم د بدر غزا تر وخته باقی پاتې و، تر څو د الله تعالی دا حکم رانازل شو: ((وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ)) (۸-۷۵). [او خاوندان د خپلوی ځینې د دوی غوره دي (د میراث په وړلو سره) په ځینو نورو...]

دې آیت د دیني وروڼو تر مینځ د میراث وړلو حکم لغوه کړ، خو د ورورۍ عقد او پیمان همداسې باقی پاتې دی. ویل کیږي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) دویم ځل د مهاجرینو تر مینځ ورورگلوي ټینګه کړې وه، خو دا خبره کمزورې غوندې بریښي، ځکه مهاجرین چې یو له بل سره یې دیني، وطني، نژادي او نسبي وروري او خپلوي درلوده د ورورۍ دې ډول عقد او تړون ته اړ نه وو، په داسې حال کې چې د انصارو او مهاجرینو خبره او معامله بیا دغه ډول نه وه.^(۲)

لکه چې محمد غزالي وایي ددې ورورۍ معنی دا وه چې جاهلي تعصب او عصبیت له مینځه یوسي، ننگ، حمیت او غیرت که وي، نو باید یوازې د اسلام پخاطر وي او بس، د رنگ، نسل، وطن او نسب په بناء د برترۍ او امتیاز دور نور ختم دی، ځکه د بلندی او پستیۍ یوازینی معیار انسانیت، مروت او تقوی ده نه بل څه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) دا وروري یوازې تر ژبې او کلماتو پورې محدود نه وه ساتلې، بلکه دې تړون ته یې د عمل داسې جامه وراغوستې وه چې له

(۱). بلوغ المرام د ابن حجر عسقلاني لیکنه ص ۱۵ وکگوره.

(۲). زاد المعاد ۵۲/۲

امله یې دا ژمنه تر وینې او مال پورې تړلې وه. دا تړون د ژبې او الفاظو له دایرې نه وتلی د قربانۍ، همدردۍ، او غمشریکۍ په ډگر کې داسې پلې شوی و، چې دې نوې ټولنې ته یې تر ټولو لوړ مثالونه وړاندې کول او دا ورورولي له نسبي ورورولۍ نه زیاته په مینه او خلوص ولاړه وه.^(۱)

بخاري روایت کوي، کله چې مهاجرین مدینې ته راغلل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) عبدالرحمن بن عوف له سعد بن الربیع سره د ورورۍ په مزي وټاړه. سعد خپل ورور عبدالرحمن ته وویل: زه په انصارو کې د ډیر مال او دارایی خاوند یم، ته زما مال دوې برخې کړه، (نیم یې ستا) همدا راز زه دوې بڼخې لرم، وگوره کومه یوه دې چې خوبه وي ما ته ووايه، زه هغه طلاقوم، او چې عدت یې پوره شو، نو ته یې په نکاح کړه. ده (عبدالرحمن) ورته وویل: خدای دې ستا په مال او اولاد کې برکت واچوي، ما ته بازار راوښيه. هغوی د بنو قینقاع بازار وروښود، هغه بازار ته لاړ او کله چې بیرته راوگرځید، نو یوه اندازه غوړي او کسروت یې هم له ځان سره راوړل. په همدې ترتیب هغه هره ورځ بازار ته تلو او گټه یې کوله څه وخت وروسته داسې ورځ راغله، چې د څه زیروالي اثر ورباندې ښکاریده. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ورته وویل: دا څه دي؟ ده ورته وویل: واده مې کړی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) وفرمایل: څومره مهر دې ورکړي؟ ده وویل: تقریباً پاو باندي یوه ټوله سره زر (تقریباً ۱۵ گرامه)^(۲).

له ابو هریره (رضي الله عنه) نه روایت دی وايي: انصارو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ته وویل: ته زموږ د خرما باغونه زموږ او زموږ د وروڼو (مهاجرینو) تر منځ وویشه! ده وفرمایل: نه. نو دوی وویل: نو تاسې (مهاجرین) زموږ سره کار وکړئ او موږ به تاسې په میوو کې را سره شریک کړو، دوی (مهاجرینو) وویل: دا بالکل سبي او مقبوله ده.^(۳)

لدینه دا ښه په ډاگه کیږي چې انصارو د خپلو مهاجرینو وروڼو د عزت او احترام، همکارۍ او همدردۍ پخاطر له څومره زیات اخلاص، قربانۍ، مینې او محبت نه کار اخیسته. او لدینه دا هم څرگندېږي چې مهاجرینو د دوی د عزت او همکارۍ، احسان او کرم څومره قدر او پاس درلود، او د دوی له همکارۍ او اخلاص نه یې یوازې دومره گټه اخیستله چې خپل مات او گوډ ژوند یې ورباندې روانولی شوای.

(۱). فقه السیره ص ۱۴۰ - ۱۴۱

(۲). صحیح البخاري، باب اخاء النبي (ص) بين المهاجرين و الانصار ۵۵۳/۱

(۳). صحیح البخاري - باب اذا قال: اکفني مؤنة النخل ۱-۳۱۲

بیشکه چې دا ورورولي لويه وه او دا يو عظيم حکمت، پوخ، عاقلانه سياست، او د مسلمانانو د زيات شمير ياد شويو مشکلاتو لپاره کافي او شامل حل و.

د اسلامي يووالي تړون

لکه څرنگه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه وسلم) مؤمنان د ورورلي په ټينگ مزي سره وتړل، همدا ډول يې يو بل داسې عهد او تړون هم ترسره کړ چې د هغه پواسطه يې د جاهليت ټول کشمکشونه، ناروا قومي او قبيلوي عصبیتونه له هر ډول جاهلانه رسم او رواج سره يو ځای له مينځه يو وړل. دا دی لاندې ددې تاريخي تړون مادې په لنډه توگه وړاندې کوو:

دا د محمد رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه وسلم) له خوا ليک دی د قریشي، يثربي او نورو هغو مؤمنانو او مسلمانانو ترمنځ چې د دوی پيروي وکړي، ورسره يو ځای شي او يو ځای جهاد ورسره وکړي:

- ۱- دوی ټول له دوی نه پرته ټولو انسانانو نه جدا يو امت دی.
- ۲- قریشي مهاجرين به د خپلو پخوانيو رواياتو مطابق يو بل ته ديت او د مؤمنانو په مينځ کې به په نيکۍ او انصاف سره د خپلو بنديانو فديه ورکوي. د انصارو ټولې قبيلې به هم د پخوا په شان يو بل ته ديت ورکوي، او د دوی هره ډله او طايفه به د مؤمنانو په مينځ کې په نيکۍ او انصاف سره د خپلو بنديانو فديه ورکوي.
- ۳- مؤمنان به د فديې او ديت په معامله کې خپل بې وسه او بې کسه له خپلې نيکې ورکړې او سخا نه بې برخې کوي.
- ۴- ټول ريښتيني مؤمنان به يو موتی د هر هغه چا مقابلې ته دريږي چې پر دوی ظلم کوي، يا غواړي د مؤمنانو تر مينځ ظلم، گناه، تيری او فساد خور کړي.
- ۵- دوی (مؤمنان) به ټول يو لاس د دا ډول کس په خلاف وي، که څه هم هغه د دوی د کوم يوه زوی وي.
- ۶- هيڅ مؤمن به د کافر په بدل کې بل مؤمن نه وژني.
- ۷- او نه به د مؤمن په مقابل کې د کوم کافر ملاتړ کوي.
- ۸- د الله ذمه (عهد) يوه ده، تر ټولو بې وسه مسلمان هر چا ته چې وغواړي پناه ورکولی شي د يوه معمولي انسان له خوا ورکړل شوې ذمه (ژمنه) پر ټولو مسلمانانو لازم او واجب ده.

- ۹_ هغه يهودان چې زمونږ پيروي غوره کړي، نو د هغوی مدد او کومک به کيږي، نه به ظلم ورباندې کيږي، او نه به د دوی په خلاف د چا ملاتړ کيږي.
- ۱۰_ د ټولو مسلمانانو سوله يوه ده، هيڅ مسلمان له بل مسلمان پرته د خدای په لار کې په جنگ او جگړه کې سوله او جوړه نه کوي، بلکه ټول به يو ځای د عدل او برابری په بناء کوم عهد او تړون سرته رسوي. (د مسلمانانو سوله به د ټولو په موافقه وي، فردي سوله نشي کولی).
- ۱۱_ مسلمانان په هغه خون (وينه) کې يو له بل سره برابر دي، کومه چې څوک يې د خدای په لار کې تويوي.
- ۱۲_ هيڅ مشرک به قريشو ته د ځان يا مال پناه نه ورکوي، او نه به د هغوی د ساتنې پخاطر د مسلمان په وړاندې دريږي.
- ۱۳_ که هر چا کوم مومن بې موجه وواژه، او قتل په شاهده او دليل سره ورباندې ثابت شو، نو هغه (قاتل) به قصاص کيږي، خو که د مقتول ولي راضي شو بيا به نه وژل کيږي.
- ۱۴_ دا ټول مؤمنان به د هغه په خلاف راپورته کيږي، او پرته لدې چې د هغه په خلاف ودريږي په بل څه يې نه مسؤليت ادا کيږي او نه بل څه ورته روا دي.
- ۱۵_ هيڅ يوه مسلمان ته ندي روا چې د کوم مشکلات را پيدا کونکي يا بدعتي مرسته وکړي، او يا پناه ورکړي، او که څوک يې مرسته کوي يا پناه ورکوي، نو پر هغه به د قيامت په ورځ د الله تعالی لعنت او غضب وي، او د هغه به هيڅ هم نه قبلېږي يعنی نه به يې فرض قبلېږي او نه نفل.
- ۱۶_ تاسې که په هر کار کې له اختلاف سره مخ شوی، نو هغه بايد يوازې الله او محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه وسلم) ته راجع کړئ.^(۱)

(۱). ابن هشام ۵۰۲/۱-۵۰۳

پر ټولنه د معنویاتو اغیزه

په دومره عظیم حکمت او زیرکی سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ددې نوي ټولني ته داب کینسود، خو د ټولني دا ظاهري بڼه د هغو معنویاتو اثر او تصویر و چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) د صحبت او ملگرتیا په برکت ددې عظیمو پرگنو په برخه شوی و. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) به همیشه د هغوی د بنوونې او روزنې، تزکیې او نیکو اخلاقو باندې د آراسته کولو زیار یوست، او هغوی به یې په مینه، وروری، عزت، شرف، عبادت او اطاعت سره روزل.

یوه صحابي له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) نه وپوښتل: کوم ډول اسلام ډیر غوره دی؟ (یعنی په اسلام کې کوم یو عمل ډیر بهتر دی؟)

رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ورته وفرمایل: [تطعم الطعام، وتقريء السلام علی من عرفتم ومن لم تعرف].^(۱) خلكو ته خواړه ورکوه، په ټولو پیژندگلو او نا پیژندگلو سلام اچوه.

عبدالله بن سلام وايي: لما قدم النبي صلى الله عليه وسلم المدينة جئت، فلما تبينت وجهه، عرفت أن وجهه ليس بوجه كذاب، فكان أول ما قال: [يا أيها الناس، أفشوا السلام، وأطعموا الطعام، وصلوا الأرحام، وصلوا بالليل والناس نيام، تدخلوا الجنة بسلام]. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) چې مدینې ته تشریف راوړ، زه ورغلم، او کله مې چې د مبارک مخ ولید، نو پوه شوم چې دا د کوم دروغجن مخ نه شي کیدای. او د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) لومړنۍ خبره دا وه چې وېې فرمایل: ای خلكو سلام خور کړئ، خواړه ورکړئ، صله رحمې کوی (د خپلوی اړیکې ټینګې ساتئ) د شپې هغه وخت لمونځ کوی چې خلک ویده وي، نو په سلام او سلامتی سره به جنت ته داخلېږئ.^(۲)

(۱) صحیح بخاري ۹-۲/۱

(۲) رواه الترمذي، ابن ماجه، الدارمي. مشكاة المصابيح ۲۸/۱

رسول الله (صلی الله علیه و آله وصحبه وسلم) فرمایي: [لا یدخل الجنة من لا یأمن جاره بوائقه]. هغه څوک به جنت ته داخل نه شي چې گاونډیان یې له شر او زیان نه په امن نه وي.^(۳)

همدا راز فرمایي: المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده]. کامل مسلمان هغه دی چې نور مسلمانان یې د ژبې او لاس له شر نه په امن وي.^(۴)

بل ځای فرمایي: [لا یؤمن أحدکم حتی یحب لأخیه ما یحب لنفسه]. له تاسې نه هیڅوک ترهغې کامل مؤمن نه شي کیدای تر څو یې د خپل ورور لپاره هغه څه نه وي خوښ کړي کوم چې د خپل ځان لپاره یې خوښوي.^(۱)

او فرمایي: [المؤمنون کرجل واحد، إن اشتکی عينه اشتکی کله، وإن اشتکی رأسه اشتکی کله]. ټول مؤمنان د یوه سړي په شان دي، که سترگه یې په درد شي، نو ټول جسد یې په درد راځي، او که یې سر وځوړي، نو ټول بدن یې درد مند کیږي.^(۲)

او فرمایي: [المؤمن للمؤمن کالبنيان یشد بعضه بعضاً] مؤمن بل مؤمن ته د عمارت او تعمیر حیثیت لري چې پخپل مینځ کې یو بل سره مضبوط او پیاوړی کوي.^(۳)

او فرمایي: [لا تباغضوا، ولا تحاسدون، ولا تدابروا، وكونوا عباد الله إخواناً، ولا یجل لمسلم أن یهجر أخاه فوق ثلاثة أيام]. یو له بل سره بغض، کینه او حسد مه کوئ، یو بل ته شامه اړوئ (یو له بل نه نفرت مه کوئ) د الله بندگان او یو د بل وروڼه اوسئ، هیڅ مسلمان ته نده روا چې له خپل مسلمان ورور نه له دریو ورځو نه زیات مرور و اوسي.^(۴)

فرمایي: [المسلم أخو المسلم لا یظلمه ولا یسلمه، ومن كان في حاجة أخیه كان الله في حاجته، ومن فرج عن مسلم كربة فرج الله عنه كربة من كربات يوم القيامة، ومن ستر مسلماً ستره الله يوم القيامة] مسلمان د مسلمان ورور دی، نه پر هغه ظلم

(۳). مسلم، مشکاة المصابیح ۴۲۲/۱

(۴). صحیح بخاري ۲/۱

(۱). بخاري ۲/۱

(۲). مسلم، مشکاة ۴۲۲/۲

(۳). متفق علیه، مشکاة ۴۲۲/۲

(۴). صحیح بخاري ۸۹۶/۲

کوي او نه به يې دښمن ته سپاري، څوک چې د خپل ورور د حاجت او ضرورت پوره کولو زيار باسي، الله تعالی به د هغه ضرورتونه رفع کوي، او هغه څوک چې د کوم مسلمان غم او درد دوا کړي، الله تعالی به له هغه نه د قیامت د ورځې له غمونو او دردونو کوم غم ليرې کړي، او څوک چې د مسلمان پرده کوي الله تعالی به قیامت په ورځ د هغه پرده کوي.^(۵)

فرمایي: [ارحموا من في الأرض يرحمكم من في السماء]. د ځمکې پر اوسیدونکو رحم وکړي تر څو هغه ذات رحم درباندي وکړي چې په آسمان کې دی.^(۶)

فرمایي: [ليس المؤمن بالذي يشيع وجاره جائع إلى جانبه]. هغه څوک کامل مؤمن ندی چې پخپله مور او په خوا کې گاونډی يې وړی وي.^(۱)

فرمایي: [سباب المؤمن فسوق، وقتاله كفر]. د مسلمان کنځل فسق او جگړه ورسره کفر ده.^(۲)

په همدې ترتیب سره رسول (صلی الله علیه وسلم) له لارې نه د ضرري څیزونو ليرې کول صدقه بولي، او دا د ایمان له ښاخونو نه یو ښاخ شمیري.^(۳)

اصحاب يې خیرات او صدقې ورکولو ته هڅول، او د صدقې دومره فضائل يې ورته بیانول چې زړونه به پخپله ورماتیدل. فرمایل به يې: [الصدقة تطفئ الخطايا كما

يطفى الماء النار]. صدقه گناهونه داسې له مینځه وړي لکه اوبه چې اور وژني.^(۴)

همدا راز فرمایي: [أیما مسلم کسا مسلماً ثوباً علی عری کساه الله من خضر الجنة، وأیما مسلم أطعم مسلماً علی جوع أطعمه الله من ثمار الجنة، وأیما مسلم سقى

مسلماً علی ظمأ سقاه الله من الرحيم المختوم] کوم مسلمان چې بل لوڅ مسلمان په جامو پټ کړي، الله تعالی به هغه ته د جنت شني جامې ورواغوندي. او کوم مسلمان چې بل مسلمان ته د لوړې په حال کې خواړه ورکړي الله تعالی به هغه ته د جنت میوه وروخوري. او کوم مسلمان چې بل تېري مسلمان ته اوبه ورکړي، الله به هغه ته د جنت

(5) متفق علیه - مشکاة ۴۲۲/۲

(6) سنن ابیگ داود ۳۳۵/۲. الترمذی ۱۴۲

(۱) البيهقي، مشکاه: ۴۲۴/۲

(۲) بخاري ۸۹۳/۲

(۳) پدي هکله حديث په بخاري او مسلم کې روايت شويدي. مشکاة ۱۲۸-۱۲۵

(۴) احمد، ترمذی، ابن ماجه، مشکاة ۱۴/۱

مهر شوي پاک شراب وروځنيي.^(۵)

فرمايي: [اتقوا الناء ولو بشق تمره، فإن لم تجد فبكلمة طيبة] له اور نه ځان وساتي، که څه هم د خرما د يوې ټوټې په صدقه کولو سره وي، او که دا هم نلري، نو په نيکي خبرې سره.^(۶)

او ددې تر څنگ يې له سوال نه د ځان ساتلو کلک امر هم کاوه، د صبر او قناعت فضائل يې بيانول، او سوال کول يې د سوال کوونکي لپاره د مخ داغ، درز او زخم باله،^(۱) خو لدینه هغه فقير او محتاج مستثنی دی چې له سوال نه پرته بله هېڅ چاره ونلري.

رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) به د عبادتونو فضائل، اجر او ثواب هم بيانوه. او مسلمانان به يې پر ده (صلى الله عليه وسلم) باندې له آسمان نه را نازلې شوې وحی سره ټينگ تړل. وحی به يې دوی ته لوستله، او هغوی به پخپله هم لوستله، او تکراروله تر څو پدې کار سره له پوهې او تدبر نه علاوه د هغوی په زړونو کې د دعوت د حقوقو او رسالت د مسئولیتونو احساس بڼه پوخ او ژوندی شي. پدې ترتيب سره رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) د اصحابو معنويات او روحيات اوچت کړل، د هغوی استعدادونو ته يې نيکه وده ورکړه، هغوی يې د فضل او کمال هغې درجې ته وڅيزول چې په انساني تاريخ کې يې له انبياوو (ع) پرته مثال نه ليدل کيږي.

عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) وايي: څوک که په چا پسې اقتداء کوي يا کومه لاره غوره کول غواړي، نو ورته ښايي، د مخکې تلليو خلکو په لار پل کيږدي، ځکه د ژوند يو په هکله د فتنې احتمالات شته، خو هغه مخکيني خلک د رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) اصحاب وو، هغوی ددې امت غوره او افضله ډله وه. له ټولو نه د نيکو او صافو سپيڅلو زړونو، زيات او ژور علم او د ډير کم تکلف خاوندان وو. الله تعالی هغوی د خپل نبي (ع) د صحبت، او خپل دين د قيام او حاکميت لپاره غوره کړي وو، نو د هغوی فضل او مقام وپيژني، متابعت او پيروي يې وکړي، او د امکان تر اندازې د هغوی اخلاق او سيرت خپل کړي، ځکه هغوی د هدايت په نيغه لار برابر خلک وو.^(۲)

(۵). ابو داود، الترمذي، مشكاة

(۶). بخاري ۱۹۰/۱، ۸۹۰/۲

(۱). ابو داود، ترمذي، نسائي، ابن ماجه، دارمي، مشکوة ۱۲۳/۱ وکگوره

(۲). درزين روايت - مشکوة ۳۲/۱

بله دا چې زمونږ عظیم رسول او لارښود (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) پخپله د دومره اوچتو معنوي او ظاهري صفاتو، مجد، عظمت، فضل او نیکو اخلاقو، غوره کردار او بې ساري عمل درلودونکی و چې زړونه به ورپورې نښتل، ځانونه او نفسونه به ورنه قربانیدل. او کله به یې چې له مبارکې خولې نه کوم امر صادریده، نو اصحابو (رضي الله عنهم) به فوراً هغه ته د عمل جامه وراغوستله او که به یې د کومې نیکۍ او هدایت خبره کوله نو هغوی به فوراً خپل ځانونه په هغې سره سینگارول.

پدې ډول کوښښونو او هلو ځلو سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) پدې وتوانید چې په مدینه کې یوه نوې ټولنه جوړه کړي. داسې ټولنه چې په ټول تاریخ کې له ټولو نه اوچته او د زیات شرف درلودونکې ټولنه وه. او ددې ټولنې مشکلاتو ته یې داسې یو حکیمانه حل راویوست چې له اوږدو زمانو په تورو تیارو کې ستړي انسانیت پکې د اطمینان او آرامۍ ساه وکښله.

ددې نوې ټولنې عناصرو او اجزاوو پدې ډول لوړو ارشاداتو او معنویاتو سره د تکامل داسې پړاو وواهه، چې نور د زمانې هر ډول مقابلې ته تیار و، په پوره ځوانمردۍ یې د حالاتو مقابلې کوله. بالاخره یې د زمانې مخه او د تاریخ تگلاره بدله او په نیغه برابر کړه.

له یهودانو سره معاهده

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) مدینې ته له هجرت نه وروسته د نظام، سیاست او عقیدې د یووالي په واسطه د نوې اسلامي ټولنې تهدابونه ټینګ کړل، نو یې خپله توجه له نامسلمانو قوتونو سره د اړیکو ټینګولو خواته واړوله. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) هیله او هدف دا و چې ټول انسانان د امن، نیکبختۍ، خیر او آرامۍ تر سیورې لاندې ژوند وکړي. او دا یې غوښتل چې مدینه او شا و خوا سیمې تر یوې ادارې لاندې سره راټولې کړي، د زغم، عفوی او گذشت داسې قوانین یې جوړ کړل چې د هغه وخت له تعصب او افراط نه ډکې دنیا کې یې تصور غوندې هم نه شواي کیدای.

د مدینې تر ټولو نژدې ګاونډیان یهودان وو، هغوی که څه هم په زړه کې له مسلمانانو سره دښمني درلوده خو په خوله یې لا تر اوسه ددې دښمنۍ اظهار نه وکړی. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) له هغوی سره داسې یو تړون لاسلیک کړ چې د

هغه په رڼا کې يهودانو ته د دين او مال پوره آزادي ورکړل شوې وه، او له دوی سره د دين منی، مال او جائيداد ضبطولو او اخراج يا شړلو له سياست نه بالکل ډډه شوې وه. دا تړون د مسلمانانو د خپل مينځي تړون - کوم چې مخکې تير شو - په ضمن کې ترسره شوې و، دا دی ددې تړون ځنې مهم ټکي:

د معاهدې مادې

- ۱- د بني عوف يهودان له مسلمانانو سره يو دي، يهودان به پخپل او مسلمانان به په خپل دين عمل کوي. دا د دوی او د دوی د پيروانو او غلامانو حق دی. له بني عوف نه علاوه د نورو يهودانو هم همدا حقوق دي.
- ۲- مسلمانان او يهودان هره ډله بيله بيله د خپلو مصارفو او لگښتونو مسئوليت او ضمانت په غاړه لري.
- ۳- هر څوک چې ددې تړون د کوم طرف په خلاف جگړه اعلان کړي، د تړون ټول اطراف به د هغه په خلاف دريږي.
- ۴- ددې معاهدې د تړون کوونکو اړيکې به د خیر خواهي، نصيحت او گټې رسولو پر بنا ولاړې وي نه د گناه پر اساس.
- ۵- هيڅوک هم د خپل حليف د جرم په وجه مجرم نه شميرل کيږي.
- ۶- له مظلوم سره به مرسته او مدد کيږي.
- ۷- تر څو چې جگړه روانه وي تر هغې پورې به يهودان له مسلمانانو سره د جنگ په څرخ او مصرف کې پوره ونډه اخلي.
- ۸- د معاهدې په ټولو اړخونو باندې په مدينه کې فتنه او فساد راولاړول او وينه تويول حرام دي.
- ۹- که د معاهدې د اړخونو تر مينځ کومه داسې منازعه او اختلاف را پيدا شي چې د خطر او فساد احساس ورنه کيږي، نو د هغه فيصله به الله او محمد رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) کوي.
- ۱۰- قريشو او د دوی همکارانو ته به پناه نه ورکول کيږي.
- ۱۱- هر څوک که په مدينه حمله وکړي، نو د معاهدې ټول اطراف به د هغوی په خلاف يو ځای جگړه کوي او هر څوک به د خپل طرف دفاع او ساتنه کوي.
- ۱۲- دا تړون د ظالم او مجرم لپاره پناه او د نجات سبب نه شي کيدلی^(۱).

(۱) ابن هشام ۵۰۳/۱، ۵۰۴.

پدې تړون سره مدينه او شا و خوا سيمې د يوه فدرالي حکومت تر ادارې لاندې راټولې شوې. ددې حکومت مرکز مدينه او رئيس يې رسول الله(صلى الله عليه و اله و صحبه وسلم) و چې واک او خبره د مسلمانانو پکې چليده، او پدې سره مدينه واقعاً د مسلمانانو او اسلام مرکز وگرزید.

په ټوله سيمه کې د امن او آرامۍ د ټينگښت پخاطر له نورو قبایلو سره هم د حالاتو او واقعاتو مطابق معاهدې وشوې چې په راتلونکو پاڼو کې به ورنه يادونه وکړو.

وسله واله مبارزه

له هجرت نه وروسته د مسلمانانو په خلاف د قریشو فتني او له
عبداللہ بن ابی سره یې تماسونه

مخکې مو ولوستل چې د مکې کفارو پر مسلمانانو څه ډول ظلم او زیاتې کاوه، او د هجرت په وخت کې یې څه ډول وحشیانه معامله ورسره کوله، نو د دا ډول ظلمونو او تیریو له امله کفار ددې مستحق وو چې مالونه یې ضبط او د جنگ لاره ورسره ونیوله شي. هغوی په سد نه راتلل، ظلم او وحشت یې نه پرېښوده، بلکه د مسلمانانو په خلاف یې غوسه او کینه هغه وخت نوره هم پسې زیاته شوه کله چې مسلمانانو د دوی له ظلم نه نجات وموند او په مدینه کې د امن د کور خاوندان شول. همغه وه چې عبداللہ بن ابی بن سلول ته یې چې هغه وخت لا مشرک و لیک واستاوه. نوموړی له هجرت نه وړاندې د انصارو رئیس و که رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) هجرت نه وی کړی او انصارو ورباندې ایمان نه وی راوړی، نو عبداللہ بن ابی به یې خپل پاچا ټاکلی وای. قریشونوموړي او مشرکانو ملگروته یې ډیر توند لیک ولیکه چې پکې راغلي وو:

تاسې زمونږ ملگري ته پناه ورکړې، قسم په خدای چې یا به ورسره جنگیږئ او یا به یې له وطن نه شړئ، او که نه نو مونږ ټول درڅو تر څو ستاسو ټول جنگیالی ووژنو، او د ښځو عزت او حرمت مو تر پښو لاندې کړو.⁽¹⁾ د لیک له رسیدو سره سم عبداللہ بن ابی د خپلو مشرکینو وروڼو د امر د تنفیذ او پلي کولو پخاطر متی را ونغښتلی. دده زړه له مخکې نه رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته ډک و ځکه گومان یې کاوه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) یې پاچایي ورخرا به کړه. عبدالرحمن بن کعب وایي: کله چې عبداللہ بن ابی او ورسره مشرکو ملگرو ته یې د قریشو دا خبر ورسید، نو له رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره د جگړې لپاره راټول شول، خو کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له

(1) ابو داؤد باب خبر النضیر

موضوع نه خبر شو، ورغی او ويې فرمايل: (لقد بلغ وعيد قريش منكم المبالغ، ما كانت تكيدكم بأكثر ما تريدون أن تكيدوا به أنفسكم، تريدون أن تقتاتلوا أبناءكم وإخوانكم). د قريشو اخطار او تهديد پر تاسې ډيره ژوره اغيزه كړيده، خو تاسې پخپله خپل ځانونه دومره زيانمن كوي چې قريش درته دومره لوی زيان او ضرر نه شي رسولی، آیا تاسې غواړئ له خپلو زامنو او وروڼو سره جگړه وكړئ؟! مشركينو چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) دا خبرې واوريدې، نو بيرته سره خواره شول.^(۱)

پدې سره عبدالله بن ابي د جنگ اراده پريښوده، ځكه ويې ليدل چې ملگري يې و تربيدل او يا دا چې په خبره پوه شول او سد يې سر ته راغی. خو دا ښكاره وه چې نوموړي له قريشو سره سر خوځاوه، او كله به يې چې مناسب فرصت وموند، نو د مسلمانانو او مشركانو تر منځ به يې د شر او فتنې اور بلاوه. له ده سره د يهودو همكاري هم وه، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) به تل د دوی د شر او فتنې په اور د خپل حكمت يخي اوبه اچولې او فساد به يې سر اوچتولو ته نه پريښوده.^(۲)

د مسلمانانو په مخ د مسجد حرام د دروازي تړلو اعلان

څه وخت وروسته سعد بن معاذ (رضي الله عنه) د عمرې ادا كولو پخاطر مكې ته لاړ. هلته د اميه بن خلف ميلمه شو او اميه ته يې وويل: داسې مناسب او د فرصت وخت راته گوره چې طواف وكړم. هغه غرمې ته نژدې وخت كې حرم شريف ته بوت، هلته ابو جهل ورسره مخامخ شو او اميه ته يې وويل: ابو صفوانه! دا څوك دی؟ اميه ورته وويل: دا سعد دی. ابو جهل ورته وويل: ته گوره دلته مکه كې په امن او آرامۍ سره طواف كوي، خو هلته مدينه كې موزمونې بې دينانو ته پناه وركړيده او دا مو هم پتيلې ده چې د دوی مرسته او مدد به كوي، قسم په خدای كه ته له ابو صفوان سره نه وای، نو بيرته به ژوندی نه وای رانه تللی! سعد په لوړ آواز ځواب وركړ ورته وي ويل: قسم په خدای كه ته ما لدينه (طواف) منع كړې، زه به دې له هغه څه نه منع كړم

(۱) نفس المصدر

(۲) صحيح البخاري ۲/۲۵۵، ۲۵۶، ۹۱۲، ۹۲۴ وگوره.

چې تا ته له دینه ډیر سخت او دروند دی، یعنی له مدینې نه تیره شوې ستاسې (تجارتې) لار به ستاسې په مخ بنده کړم.^(۱)

مهاجرینو ته د قریشو گواښ

بیا قریشو مسلمانانو ته داسې اخطار او تهديد وليږه: گورئ پدې غره نه شی چې مدینې ته رانه ولاړئ، مونږ در پسې درځو، او هملته مو تس، نس کوو.^(۲) دا هسې لفظي تهديد او اخطار نه و. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د قریشو له فتنو او فاسدو ارادو نه ښه خبر و، نو ځکه به یې ټوله شپه په رڼو سترگو تیروله او یا به د اصحابو (رضي الله عنهم) تر پیرې لاندې ویده کیده. مسلم له عائشې (رضي الله عنها) نه روایت کوي وايي: رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مدینې ته له راتگ نه وروسته یوه شپه همداسې وینس ناست و، او ویې فرمایل: (لیت رجلاً صالحاً من أصحابي يجرسني الليلة)، قالت: فبينما نحن كذلك سمعنا خشخشة سلاح، فقال: (من هذا؟) قال: سعد بن أبي وقاص، فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم: (ما جاء بك؟) فقال: وقع في نفسي خوف على رسول الله صلى الله عليه وسلم، فجئت أحرسه، فدعا له رسول الله صلى الله عليه وسلم، ثم نام. کاشکي له اصحابو نه مې یوه صالح سړي نن شپه پیره راباندې کړې وای. عائشه وايي: مونږ په همدې حالت کې وو چې د وسلې کړپ کړپ مو واورید، رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وفرمایل: څوک دي؟ هغه وویل: سعد بن ابي وقاص یم، نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته وویل: ولې راغلی یې؟ ده وویل: هسې په زړه کې مې د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په هکله ویره را پیدا شوه، نو راغلم چې پیره ورباندې وکړم. بیا رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دعا ورته وکړه او ویده شو.^(۳)

دا پیره او بیداري د کومې یوې دوو شپو خبره نه وه، بلکه د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) همدا حال و. له عائشې نه روایت دی فرمایي: په رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) باندې به د شپې پیره کیدله تر څو دا آیت را نازل شو:

(1) صحيح بخاري كتاب المغازي ۵۲۳/۲

(2) رحمة للعالمين ۱۱۲/۱

(3) مسلم باب فضل سعد بن ابي وقاص ۲۸۰/۲ . البخاري ۴۰۴/۱

((وَاللَّهُ يَعِصُمُكَ مِنَ النَّاسِ)) (المائدة: ٦٧) [الله تعالیٰ تا له خلکو نه ساتي.]
 نو رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) خپل مبارک سر له قبې نه را ویوست
 او ویې فرمایل: (یا أيها الناس، انصرفوا عني فقد عصمني الله عز وجل). ای خلکو!
 ورځی لاړ شی الله تعالیٰ زما حفاظت کوي.^(١)
 داسې هم نه وه چې دا خطر یوازې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته
 متوجه و، بلکه ټول مسلمانان تر ویرې او خطر لاندې وو. ابی بن کعب روایت کوي
 وایي: کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او اصحاب یې مدینې ته
 راغلل، انصارو پناه ورکړه، ټول عرب د دوی په خلاف سره یو موټی شول، نو
 مسلمانان به د شپې او ورځې له مخې بې وسلې نه گرزیدل.

مسلمانانو ته د جنگ اجازه

پدې حساسو او خطرناکو حالاتو کې چې د مسلمانانو وجود تر خطر لاندې و، او داسې
 بنکاریده چې قریش په سد نه راځي، او په هیڅ قیمت هم خپل کبر او ظلم نه پریرېږي.
 په همدې وخت کې الله تعالیٰ مسلمانانو ته د جنگ اجازه ورکوي، خو دا جنگ
 ورباندې فرض کوي نه بلکه ورته فرمایي: ((أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ
 عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ)) (الحج: ٣٩). [حکم ورکړی شويدي (د قتال) هغو کسانو ته چې
 قتال ورسره کاوه شي (د کفارو له خوا) پدې سبب چې بیشکه په دوی ظلم شويدي، او
 بیشکه چې الله په مرسته د دوی بڼه قادر دی.]

دا آیت له هغو آیاتونو سره رانازل شو چې مسلمانان یې پدې پوهول چې ددې اجازی
 هدف جنگ د جنگ پخاطر نه بلکه ددې اصلي هدف دا دی چې باطل له مینځه
 یووړل شي او د الله احکام او شعائر په ځای شي. الله فرمایي: ((الَّذِينَ إِن مَكَّنَّاهُمْ فِي
 الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ
 الْأُمُورِ)). (الحج: ٤١) [دغه مهاجر مظلومان، هغه کسان دي چې که چیرې قدرت
 ورکړو مونږ دوی ته په ځمکه کې (په دښمن باندې دغلبې په اعتبار) نو قائموي دوی
 (سم ادا کوي له سره له ټولو حقوقو) لمونځ او ورکوي به زکات، او امر (حکم) به کوي

^(١) جامع الترمذي ابواب التفسير ١٣٠/٢

(خلکو ته) په معروف (نيک شرعي کار) سره او منع کوي به (خلک) له بد کار څخه او د کارونو پایله له الله سره ده.]

سپي خبره دا ده چې د جنگ دا اجازه له هجرت نه وروسته په مدينه کې نازل شویده، خو دا مو و نه شواي کړي چې د نزول معين او دقيق تاريخ يې وټاکو.

د جنگ اجازه خو وشوه، خو پداسې حالاتو کې چې د قریشو زور او زیاتۍ ښه په جوش کې و د حکمت تقاضا دا وه چې مسلمانان د مکې او شام تر مینځ د قریشو تجارتي لارې تر خپلې ولکې لاندې راولي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ددې هدف د تحقق لپاره دوې لارې غوره کړې:

۱- د مکې او شام تر مینځ د لارې په سر او یا ددې لارې او مدينې تر مینځ پرتو قبیلو سره د همکارۍ او یا یو پر بل د عدم تجاوز او نه تیري تړونونه ترسره کول. مخکې مو له یهودو سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) له معاهدې نه یادونه وکړه. له وسلې والې مبارزې نه مخکې همدې ته ورته یو تړون له جهینه قبیلې سره هم شوی و. ددې قبیلې مېنې له مدينې نه د دريو مزلونو یا تقریباً ۴۰-۵۰ میلې په مسافه کې پرتې وې. همدا راز رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) له نورو قبایلو سره هم د خپلو عسکري عملیاتو په وخت کې تړونونه لاسلیک کړيدي چې په راتلونکې کې به ورنه یادونه وکړو.

۲- دی لارې نه د گزمې او گشتي گروپونو استول. ددې تفصیل به په راتلونکو پاڼو کې راشي:

له بدر نه مخکې سري ي او غزا گاني^(۱)

د جنگ د اجازې له نزول نه وروسته مسلمانانو د پورته یادو شوو دواړو پلانونو د تطبیق پخاطر عملاً په عسکري تحرکاتو لاس پورې کړ.

شا و خوا ته به یې د کشف او گزمې گروپونه استول تر څو له یوې خوا د مدينې تر څنګ له پرتو برخو نه مکې ته غزیدلې لارې ځانته معلومې کړي، او له بلې خوا دلته له پرتو قبایلو سره د همکارۍ تړونونه لاسلیک کړي او د مدينې مشرکینو، یهودانو او نورو اعرابو (کوچیانو) ته دا وښيي، چې نور مسلمانان د پخوا په شان کمزوري ندي

(۱) مؤرخین هغې پوځي اقدام ته چې پخپله رسول الله (صلی الله علیه وسلم) پکې وتلی دی، جگړه یې کړې ده که نه غزوه وايي، او په کومو عملیاتو کې یې چې پخپله گډون ندي کړي کوم بل قوماندان یې استولی وي هغې ته سر یه وايي.

بلکه اوس د قوي ځواک او زيات قدرت خاوندان گرزیدلي.

ددې عسکري تحركاتو بل هدف دا هم و چې قریش وويروي، سد يې سر ته راولي ترڅو د کبر او غرور له نیلي نه راکوز شي، او د خپل اقتصاد او مهمو ژوندینو لارو په هکله د خطر احساس وکړي او د سولې لاره غوره کړي، له مسلمانانو سره د جنگ اراده پرېږدي، د الله په لاره کې نور خنډونه را پیدا نکړي، په مکه کې د مسلمانانو له تعذيب او ځورولو نه لاس واخلي او مسلمانان پرېږدي په پوره آزادۍ سره په عربي جزیره کې د الله پیغام خپور کړي.

راځئ اوس په لنډه توگه لدې سراياوو نه یادونه وکړو:

۱- د سيف البحر سريه: د هجرت د لومړي کال د رمضان په میاشت کې چې د (۶۲۳م) کال د مارچ له میاشتې سره سمون خوري، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مهاجرینو یو دیرش کسيز گروپ چې مشري يې د حمزه (رضي الله عنه) په غاړه وه، پدې وگوماره چې د قریشو د هغې درې سوه کسيزې قافلې مخه ونيسي کومه چې ابو جهل هم پکې و او له شام نه را روانه وه. مسلمانان چې کله د عیص^(۱) له خوا د سيف البحر منطقي ته ورسیدل او هملته له مشرکینو سره مخامخ شول. دواړو طرفونو د جنگ تیاري ونيوله، خو مجدي بن عمرو الجهنی چې له دواړو لوریو یعنې مسلمانانو او مشرکینو سره يې تړون درلود راغی، منجگړیتوب يې وکړ او هغوی يې له جنگ نه واپړول.

د حمزه (رضي الله عنه) بیرغ لومړنی بیرغ و چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پورته کړ یا يې وتاړه، رنگ يې سپین او وړونکی يې ابو مرثد کناز بن حصین الغنوي(رضي الله عنه) و.

۲- د رابع سريه: د هجرت د لومړي کال د شوال په میاشت کې چې د ۶۲۳م کال د اپریل له میاشتې سره سمون خوري، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عبیده بن الحارث بن المطلب (رضي الله عنه) په مشرۍ د مهاجرینو یو شپيته کسيزه گروپ تیار کړ او ويې لیږه. دا گروپ د ابو سفیان په مشرۍ د قریشو له دوه سوه کسيز کاروان سره د رابع په سیمه کې مخامخ شو، په یو بل يې غشي و وړول، خو لاس په

(۱). عیص: دغ په زبر سره د ینيع او مروه چې له سرې بحیرې سره واقع دی په مینځ کې د یوي سیمې نوم دی.

لاس جگړه ونه شوه. پدې سریه کې د مشرکینو له لښکر نه دوه کسه مقداد بن عمرو البهراني او عتبه بن غزوان المازني له مسلمانانو سره یو ځای شول. دوی دواړه له مخکې نه په اسلام مشرف شوي وو او له مشرکینو سره پدې خاطر راوتلي وو، تر څو ځانونه مسلمانانو ته ور رسولی شي. د عبیده بیرغ سپین او وړونکی یې مسطح بن اثاثه بن المطلب بن عبد مناف و.

۳- د خرار سریه ^(۱): د لومړي هجري کال د ذي القعدې په میاشت کې چې د ۶۲۳م کال د مې له میاشتې سره سمون خوري رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د سعد بن ابی وقاص تر مشرۍ لاندې د سپرو یوه شل کسيز گروپ ته امر وکړ چې د قریشو د کاروان مخې ته ورشي، خو دا یې ورته وویل چې د خرار له سیمې نه به اخوا نه تیریږي. دوی پیاده حرکت وکړ، د شپې یې مزل کاوه او د ورځې به چیرته غلي کیدل تر څو د پنځمې ورځ په سهار خرار ته ورسیدل. او هلته خبر شول چې کاروان پروڼ لدې سیمې نه تیر شویدی. د سعد (رضي الله عنه) بیرغ سپین او علمبردار یې مقداد بن عمرو و.

۴- د ابواء یا ودان غزا: ^(۲) د دویم هجري کال د صفر په میاشت کې چې د ۶۲۳م کال د اگست له میاشتې سره سمون خوري، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله له او یا کسو مهاجرینو سره ووت. سعد بن عباده یې په مدینه کې خلیفه وټاکه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) غوښتل د قریشو د کاروان مخه ونیسي، مخکې تر ودان پورې ورسید، خو له کوم خطر سره مخامخ نه شو. پدې غزا کې یې د بني ضمیره له رئیس عمرو بن مخشي الضمري سره د تعاون تړون وکړ ددې تړون متن دا دی: (هذا كتاب من محمد رسول الله لبني ضميره، فإئتم آمنون على أموالهم وأنفسهم، وإن لهم النصر على من رامهم إلا أن يحاربوا دين الله ن ما بل بحر صوفة وأن النبي إذا دعاهم لنصره أجابوه).

[دا بني ضمیره ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک دی، د دوی

(۱). خرار - دخ - په زور او د را په تشدید له جعفی سره نژدې د یوه ځای نوم دی

(۲). ودان - د واو په زور او د دال په تشدید سره ویل کیږي دا د مکې او مدینې ترمنځ د یوې سیمې نوم دی، ددې ځای او رایغ ترمنځ (۲۹) میله مسافه ده. او ابواء د ودان تر خوا یوه بله منطقه ده.

سرونه او مالونه په امن دي که چا ورباندې حمله وکړه، نو مرسته به یې کیږي، خو که هغوی د الله د دین په خلاف جگړه وکړي نو بیا ورسره کومک او مرسته نشته. [دا معاهده] تر هغه وخته د اعتبار وړ ده ترڅو د سمندر اوبه وجود لري. یعنی د همیشه لپاره معتبره ګڼلی شي. او هر کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له دوی نه مرسته وغواړي، نو دوی به یې مرستې ته وړانګي^۱. دا د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لومړنۍ غزا وه، ده مبارک (۱۵) ورځې له مدینې نه د باندې تیرې کړې، بیرغ یې سپین او وړونکی یې حمزه بن عبدالمطلب (رضی الله عنه) و.

۵- د بواط غزا: د دویم هجري کال د ربیع الاول په میاشت کې چې د ۶۲۳م کال د سپتمبر له میاشتې سره سمون خوري رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له دوه سوه اصحابو (رضی الله عنهم) سره د قریشو د کاروان مخې ته ورغی. پدې کاروان کې امیه بن خلف الجمحي، او د قریشو سل نور کسان او دوه زره پنځه سوه اوبنان وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخکې لا ترڅو د رضوی له طرفه بواط ته ورسید، خو له څه واقعي سره مخامخ نه شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دې غزا کې سعد بن معاذ (رضی الله عنه) په مدینه کې خپل خلیفه ټاکلی و. ددې غزا بیرغ سپین او وړونکی یې سعد بن ابی وقاص (رضی الله عنه) و. (بواط او رضوی د جهینه د غرونو د لړۍ دوه فرعي غرونه دي چې له مکې نه د شام د لارې پر غاړه پراته دي او له مدینې نه ۴۸ میله مسافه لري).

۶- د سفوان غزا: د دویم هجري کال د ربیع الاول په میاشت کې چې د ۶۲۳م کال له سپتمبر سره سمون خوري، د جابر الفهري زوی کرز له یو شمیر مشرکانو سره د مدینې په څېر ځایونو یا ورشو حمله وکړه او څه شمیر څاروي یې بوتلل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له اويا کسه اصحابو (رضی الله عنه) سره ورپسې ووت او د بدر له طرفه د سفوان سیمې ته ورسید. خو کرز یې له لاسه وتلی و او بیرته یې جگړې راستون شو. دا غزا د بدر د لومړنۍ غزا په نامه یادېږي. دا ځل یې زید بن حارثه (رضی الله عنه) په مدینه کې خلیفه وټاکه، بیرغ یې سپین او وړونکی یې علي

^۱. المواهب اللدنیة ۷۵/۱ و شرحه للزرقانی.

بن ابي طالب (رضي الله عنه) و.

۷- د ذي العشرة ° غزا: د هجرت د دويم کال د جمادي الاولی او جمادي الاخر په مياشت کې چې د ۶۲۳م کال له نومبر او ديسمبر سره سمون خوري، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له (۱۵۰) يا (۲۰۰) کسو مهاجرينو سره ووت. هيڅوک يې له ځان سره په زور نه و بوولي، ټول په خپله رضا او خوښه روان شول. له دوی سره يوازې د يرش اوبنان و چې په نوبت به ورباندې سپريدل. هدف يې د هغې کاروان نيول و چې له مکې نه شام ته روان و. داسې خبر راغلی و د قريشو په خاص او قيمتي مالونو بار کاروان له مکې نه روان شويدي، نو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخکې لا تر څو د ذي العشيرې سيمې ته ورسيد، هلته خبر شو چې کاروان څو ورځې مخکې تير شويدي. او دا همغه کاروان دی چې له شام نه د بيرته ستنيديو په وخت کې يې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) بيا مخې ته ورغلی و کاروان نجات وموند خو د بدر لويه غزا پيښه شوه.

د ابن اسحاق په خوله دا ځل رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د جمادي الاولی په وروستيو کې وتلی او د جمادي الاخر په لومړيو ورځو کې بيرته راستون شوی و. کيدای شي همدا د مورخينو تر مينځ د دې غزا د نيتي په هکله د اختلاف سبب وي. پدې غزا کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له بني مدلج او د دوی له حليفانو سره د عدم تجاوز تړون هم لاس ليک کړ. ابو سلمه بن عبدالاسد المخزومي يې په مدينه کې خپل خليفه پرې ايښی و، بيرغ سپين او وړونکی يې حمزه بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) و.

۸- د نخله سريه: د دوهم هجري کال د رجب په مياشت کې چې د ۶۲۴م کال د جنوري له مياشتې سره سمون خوري رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عبدالله بن جحش اسدي تر مشرۍ لاندې د مهاجرينو يو دوولس کسيز گروپ د نخلي سيمې ته واستاوه. له دوی سره شپږ اوبنان وو چې په نوبت به ورباندې سپريدل. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د گروپ قوماندان ته يو خط ليکلی و او امر يې ورته کړی و چې ليک به له دوو ورځو منزل نه وروسته گوري. عبدالله دوه

⁵. ذي العشرة په تصغير سره، ځينو ي نوم العشراء او العسيرة هم بللی دی چې د ينيع خواته د يوی سيمې نوم دی.

ورځې مزل وکړ بیا یې لیک ولوست چې داسې پکې لیکل شوي و: (إذا نظرت في كتابي هذا فامض حتى تترل نخلة بين مكة والطائف، فترصد بما غير قریش وتعلم لنا من أخبارهم). [کله دې چې زما دا لیک ولوست، نو مخکې لاړ شه د مکې او طائف تر مینځ پرته نخلې سیمې کې واړوه، هلته د کاروان لاره څاره او مونږ ته خبر راکوه]. خط یې چې ولوست ویې ویل: امر په سترگو قبول دی، خپل ملگري یې خبر کړل، خو دا یې ورته وویل: چې زه تاسې نه مجبوروم، څوک که شهادت غواړي نو راسره ځي دي او که د چا مرگ نه وي خوښ، نو بیرته دی وگرځي، زه به ځم. ملگري یې ورسره موافق شول، ټول وڅوځیدل، د لارې په اوږدو کې سعد بن ابی وقاص او ملگري یې عتبه بن غزوان خپل اوبس ورک کړ چې په لټه کې یې له گروپ نه پاتې شول.

عبدالله بن جحش مخکې لاړ او نخلي ته ورسید، چې گوري د قریشو یو کاروان چې ممیز، څرمن ی او نور تجارتي سامان یې نقلووه لدې ځای نه تیرېږي. له کاروان سره عمرو بن الحضرمي، د عبدالله بن المغیره دوه زامن، عثمان او نوفل او د بني مغیره مولى (غلام) حکم بن کیسان یې ملگري وو. مسلمانانو په خپل مینځ کې سلا او مشوره وکړه چې څه باید وکړو نن د رجب وروستی شپه ده، که اوس ورسره جنگیږو، نو د شهر حرام بې حرمتي کیږي او که یې نن پرېږدو، نو بیا د حرم حدودو ته داخلېږي! بالاخره فیصله پدې وشوه چې همدا نن مقابله ورسره وکړي او له دوی نه کوم یوه عمرو بن الحضرمي وويشت او مړ یې کړ، عثمان او حکم یې اسیران کړل، نوفل ورته وتبیتید. بیا یې کاروان له اسیرانو سره یو ځای مدینې ته راوست، لدې مال نه یې خمس بیل کړ دا په اسلام کې لومړنی خمس او لومړنی مړی او لومړني اسیران وو.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی دا کار وغانده، او ورته ویې فرمایل: (ما أمرتکم بقتال في الشهر الحرام) [ما خو په شهر حرام کې د قتال امر او اجازه نه وه درکړې]. د کاروان او اسیرانو په هکله یې خپله فیصله محفوظه وساتله، او فعلاً یې هر ډول تصرف پکې متوقف کړ.

پدې پیښې سره مشرکینو ته فرصت په لاس ورغی چې د مسلمانانو په خلاف خپل زهرجن تبلیغات لا پسې زیات کړي. هغوی دا پروپاگنډ شروع کړ چې مسلمانان د شهر حرام احترام نه ساتي، او د الله تعالی له خوا حرام شوي شیان حلال گرزوي. پدې هکله یې ډیر څه ویل، تر څو د قرآن کریم آیتونه نازل شول او دا مسئله یې حل کړه، په ډاگه یې کړه چې د مسلمانانو ددې کار په اندول د مشرکینو جرم او گناه ډیره لویه ده...

((يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ...)) (البقرة: ۲۱۷). ایوبنتنه کوي خلک له تا نه (ای محمده) له میاشتی حرامې څخه له جنگ کولو پدې کې (چې روا دی که ناروا؟) ووايه (ای محمده) دغه (سائینو ته) چې جنگ کول پدې (اشهر الحرام) کې (عمدا) لویه گناه ده، او منع کول له لارې (دین) د الله څخه او کافر کیدل په الله او (منع کول له) مسجد حرام او ایستل د اهل د مسجد حرام له ده څخه (گناه) ډیره لویه ده په نزد د الله (له قتاله په اشهر الحرام کې) او فتنه (له دین څخه د خلکو ایستل) ډیر لویه (گناه) ده له جنگ څخه.]

قرآنکریم پدې سره دا په ډاگه کړه چې د مسلمانو جنگیالیو د سیرت او اخلاقو په هکله چې مشرکینو دا نارې سورې په کار اچولې دي ټولې بې ځایه او بې بنیاده دي، ځکه قریشو له اسلام سره په دینمنۍ او پر مسلمانانو باندې په ظلم زیاتي سره ټول حرمتونه تر پښو لاندې کړيدي. آیا قریشو له هجرت نه وروسته د مسلمانانو د مالونو د ضبط او غصب، او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قتل او وژلو فیصله په همدې حرم (مکه) کې نه وه کړې؟ اوس څه وشول چې د دوی له خوا تر پښو لاندې شوی حرمت بیرته را پیدا شو او څه وشول چې اوس ددې شیانو د حرمت ماتول د شرم او عیب خبره وگرزیده؟ بې شکې د مشرکانو له خوا د ناروا او بې بنیاده پرو پاگند د دوی د بې شرمۍ او بې حیايۍ یوه نمونه ده. لدینه وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دواړه اسیران خوشي کړل، او د وژل شوي کس خپلوانو ته یې د هغه دیت ورکړ.^(۱)

دا وې له بدر نه مخکې پېښې شوې غزا گانې او سړيې، پدې ټولو کې تر هغې د مالونو لوټ او د خلکو وژلو ته خبره نه وه رسیدلې، تر څو پورې چې مشرکینو د کوز بن جابر فهري تر مشرۍ لاندې د مسلمانانو څاروي نه وو لوټ کړي. بناءً ددې شروع هم د مشرکینو له خوا شوې ده، دا خو پرېږده چې لدینه مخکې یې څه کړي و. د عبدالله بن جحش له سړيې نه وروسته د مشرکینو په زړه کې ریښتینې ویرې ځای ونيو، لوی خطر یې سترگو ته ودرید، او د څه ویره یې چې درلوده همغه وشول. او پدې

(۱)- ددې غزاگانو او سراياوو تفصیلات مولدي کتابونو اخیستي دي. زاد المعاد ۲/۸۳، ۸۴، ۸۵ ابن هشام / ۵۶۱ تر ۶۰۵، رحمة للعالمین ۱/۱۱۵، ۱۱۶، ۲/۲۱۵، ۲۱۶، ۴۶۹، ۴۷۰. دا مراجع د غزواتو او سراياوو د ترتیب او گډون کوونکو د شمیرې په هکله اختلاف لري خو مونږ د ابن قیم او علامه منصور پوري په تحقیق تکیه کړیده.

باوري شول چې د مدينې قيادت وينن، او با حکمته قيادت دی، د دوی ټول تجارتي حرکات يې تر کلکې څارنې لاندې نيولي. اوس مسلمانان ددې توان لري چې ان درى سوه ميله مخکې لاړ شي، او بيا هلته مشرکان ووژني يا يې اسيران کړي او مالونه يې له ځان سره يوسي او پخپله روغ رمت مدينې ته ستانه شي. مشرکين پدې پوه شول چې نور شام ته د دوی تجارت تر دايمي خطر لاندې دی، خو لدې ټولو سره سره هغوی خپله د کبر او حماقت لاره نه پريښوده، او په ځاي ددې چې د بني ضمير او جهينه په شان د سولې او اخلاص لاره ونيسي، کينه او دنموني يې نوره هم په ځوښ راغله. مشران يې د خپلو تهديدونو او اخطارونو د پلي کولو لپاره ميدان ته راوړاندې شول، او اراده يې وکړه چې د مسلمانانو پر وطن حمله وکړي او هملته خپل وطن کې يې تصفيه کړي. د مسلمانانو وینو ته د دوی همدا تنده وه چې هغوی يې د بدر تر ميدانه را ورسول.

د عبدالله بن جحش له سربې وروسته يعنې د دويم هجري کال د شعبان په مياشت کې په مسلمانانو باندې جنگ او قتال فرض شو، او پدې هکله دا څرگند آيتونه را نازل شول: ((وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ (۱۹۰) وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقْتُلُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجْتُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ (۱۹۱) فَإِنْ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۱۹۲) وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ)). (البقرة: ۱۹۰ - ۱۹۳)

ترجمه: [او جنگ کوئ (ای مؤمنانو) په لاره دالله کې له هغو کسانو سره چې جنگ کوي له تاسې سره، او مه کوئ زیادت (پر هیچا باندې) بیشکه چې الله نه خوښوي تیریدونکي له حده. او وژنئ دوی په هر ځای کې چې مومئ دوی او وباسئ دوی له هغه ځایه چې ایستلي وئ دوی تاسې او فتنه (شرک او له دین څنې اړول) ډیر سخت دي له وژلو څخه. او جنگ مه کوئ له دوی سره په نزد د مسجد الحرام کې تر هغه پورې چې وجنگیرې دوی له تاسې سره په دغه (حرم) کې پس که جنگ وکړي دوی له تاسې سره نو وژنئ دوی هم داسې. (لکه تیرې شوې جزا) جزا ده د کافرانو. پس که منع راوړي (له شرکه نو الله به یې وښي) نو بیشکه الله ډیر ښونکی پوره رحم لرونکی دی.

او جنگ کوی تاسې له دوی سره تر هغه پورې چې پاتې نشي فتنه (شرك او فساد) او شي دين (حکم) خاص الله لره، پس که چیرې وگرځیدل (دوی له شرکه نو تاسې تجاوز مه کوی پر دوی باندي) نو نشته هیڅ تیرې مگر (خو شته جزا د ظلم) پر ظالمانو باندي.]

پدې پسې لږ وخت وروسته الله تعالی بل ډول آیتونه نازل کړل چې په هغې کې یې د جنگ طریقه ښوولې او مسلمانان یې د جنگ لور ته هڅول او پدې هکله یې څه احکام ورته بیانول هغه مبارک آیتونه دا دي: ((فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَثْخَتْتُمُوهُمْ فَسُدُّوا أَلْوَاتِقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدَ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَكِنْ لِيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ * سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ * وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَفَهَا لَهُمْ * يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ)). (١) (محمد: ٤ - ٧)

ترجمه: [نو کله چې مخامخ شوی (په جنگ کې) له (هغو کسانو) سره چې کافران شويدي نو ووهی و هل د ورمیرونو (د هغو) تر هغه پورې چې ښه ډیر مو ووژل دوی او پرې غالب شوی نو (وترې دوی) بیا سخت محکم کړی ترل (د دوی چې ورڅخه خلاص نشي) پس بیا احسان ورسره وکړی احسان کول وروسته (له بندي کولو او ترلو نه یې) او یا تاسې فدیه کړی دوی فدیه کول (په عوض کې یې مال واخلي یا مسلمانان بنديان را خلاص کړی) (جنگ) ورسره کوی) تر هغه پورې چې کیږدي (جنگیالیان د) جنگ وسلې خپلې دغه (حکم الله په دوی کې) دی او که اراده فرمایلی وی الله (د بدل اخیستلو) نوخوا مخواه به بدل اخیستی و الله له دوی څخه (بی له جنگه) او لیکن (امر یې درته وکړ په جهاد له دوی سره) لپاره ددې چې ازموینه وکړي الله د ځینو ستاسو په ځینو نورو (په جنگ کې) او هغه کسان چې وژلی شويدي په لپار د الله کې پس له سره به ضایع نکړي (الله) عملونه د دوی ژر به سمه لپاره وښيي دوی ته (الله په دنیا او آخرت کې) او ښه به کړي حال د دوی (په دارینو کې) او داخل به کړي (الله) دوی په جنت کې چې معلوم کړیدی (الله) دغه (جنت) دوی ته. اې هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنی اې مؤمنانو) که مددگاري وکړی تاسې (له دین (الله او رسول) د الله سره نو مدد به وکړي (الله) تاسې سره (په غلبه پر (دښمن) او ثابت به کړي قدمونه ستاسې (په

(١). استاذ سید ابو الاعلی مودودي له مدللې څیړنې وروسته وایي چې د محمد سورت د بدر له غزا وروسته نازل شويدي. تفهیم القرآن ١١/٥-١٢ ته مراجعه وکړه.

ځای د جنگ کې].

پدې پسې الله تعالی د هغې خلکو مذمت وکړ او ویې غندل کوم چې د جنگ د حکم په اوریدو سره ویرې اخیستي وو، او له ډیر خوف نه یې زړونه رییدل. الله تعالی فرمایې: ((وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَئِكَ لَهُمْ)) (محمد: ۲۰) [نو پس کله چې نازل کړ شي یو سورت محکم او یاد کړی شي په هغه کې جنگ نو وینې به ته هغه کسان چې وي په زړونو د دوی کې ناروغي (د نفاق) گوري تا ته لکه کتنه د هغه چا چې بیخودي راغلې وي پر هغه باندي له ویرې د مرگ نه، هلاکت دې وي دوی لره].

حقیقت دادې چې د جنگ فرضیت، او جنگ ته د تیاری امر او دې لور ته هڅونه د هغه وخت د حالاتو او شرایطو له غوښتنې سره بالکل مطابقه او برابره خبره وه. که له حالاتو خبر او زیرک کوم قوماندان هم وای، نو هغه به هم خپل لښکر ته ددې فوق العاده او عاجلو حوادثو او حالاتو د مقابلې لپاره خپل پوځ ته د نمبر اول احضاراتو او آماده باش حکم صادراوه، نو په هر څه عالم او له هر څه لوړ خدای به ولې له حالاتو سره برابر حکم نه کاوه. دا واقعیت دی چې حالاتو د حق او باطل تر مینځ د یوې سرنوشت ټاکونکې او فیصله کونکې جگړې غوښتنه کوله. خصوصاً د عبدالله بن جحش له سربې وروسته کومه چې د مشرکینو په غیرت او حمیت لوی او ملاماتونکی گذار و او کومه چې ټول مشرکان یې په سرو سکروټو کینولي وو.

د جنگ د آیتونو له سیاق او سباق نه دا څرگندیده چې نور د داسې خونړیو جگړو وخت را لنډ شوی چې بری او برلاسي به پکې د مؤمنانو وي. گوره الله تعالی مسلمانانو ته څه ډول حکم کوي چې مشرکان له هغه ځایه وباسی له کوم نه یې چې تاسې ایستلې یې، بیا هغوی ته د فاتح لښکر په حیث څه ډول د اسیرانو د تړلو، نیولو او د دښمنانو تر مکملې خاتمې پورې د جگړې کولو ښوونه کوي. دا ټول دې لوري ته اشاره وه چې وروستی بری د مسلمانانو دی. خو دا خبره یې همداسې د اشارو تر پردو لاندې پټه وساتله، تر څو هر مسلمان د الله په لار کې د خپلې جذبې عملي ښکارونه هم وکړی شي.

په همدې ورځو یعنی د دوهم هجري کال د شعبان په میاشت کې چې د ۶۲۴م میلادي کال د فبروري له میاشتي سره سمون خوري الله تعالی د بیت المقدس په ځای کعبه

شريفه د مسلمانانو قبله اعلان كړه. ددې فايده دا شوه چې هغه كمزوري او منافق يهودان چې يوازې د شر او فتنې را ولاړولو پخاطر مسلمان شوي وو، بيرته خپل حالت ته وگرزیدل، له مسلمانانو نه بيل شول او پدې سره د مسلمانانو ليكې له ډيرو غدارانو او فساد كارانونه پاكې شوې.

د قبلې بدلولو دپته هم اشاره كوله چې اوس يوه نوې داسې مرحله شروع كيدونكې ده چې پر قبله باندي د مسلمانانو تر تسلط او حاكميت نه مخكې پاي نه مومي. ځكه دا د ډير حيرت او تعجب خبره ده چې د كوم قوم قبله دې د هغوی د دښمنانو ترولكې لاندي وي، او كه فرضاً د هغوی تر قبضې لاندي وي، نو بايد حتماً د هغوی له سلطې نه آزاده كړی شي.

لدې اوامرو او اشاراتو وروسته د مسلمانانو حركت او نشاط زيات شو، د خدای په لار كې يې د جهاد جذبې په مستی راغلې او له دښمن سره د پريكندي جگړې لپاره ليوال شول.

د بدر لویه غزا د اسلام لومړنۍ پریکنده جگړه

د غزا سبب: د عشیرې په غزا کې مو وویل چې د قریشو یو کاروان چې له مکې نه شام ته روان و د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له لاسه ووت، خو کله چې همدا کاروان له شام نه بیرته راستنیده، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) طلحه بن عبیدالله او سعید بن زید د کاروان د خبر راوړلو پخاطر د شمال لوري ته واستول. دوی تر حوراء پورې لاړل او هملته پاتې شول تر څو د ابو سفیان کاروان ورباندې تیر شو، دوی په منډه ځانونه مدینې ته ورسول او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې له احوال نه خبر کړ.

پدې کاروان کې د قریشو ډیر مالونه وو یعنې زر او نېټان چې د پنځوس زره طلايي دینارونو (دوه سوه دوه شپيته نیم کیلو سره زر) په اندازه سامان ورباندې بار و، او یوازې څلوېښت ساتونکي ورسره وو.

دا د مدینې د خلکو لپاره طلايي موقع وه، خو د مکې د مشرکینو لپاره لدې دومره ډیر مال نه محرومیدل ملامتونکې نظامي، سیاسي او اقتصادي ضربه وه. همدا وجه وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مسلمانانو ته وفرمایل: (هذه غیر قریش فیها أموالهم، فاخرجوا إليها لعل الله ینفلکموها). [دا د قریشو په مال او سامان بار کاروان دی، مخې ته یې ورشئ کیدای شي الله تعالی هغه تاسې ته د غنیمت په ډول درکړي].

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د کاروان مخې ته ورتلل په هیچا لازمي نکرل، ټول یې خپلې خوبې ته پریښودل، ځکه پدې وخت کې دا گومان نه کیده چې د قافلې په ځای به د بدر په میدان کې له مشرکینو سره یوه پریکنده جگړه صورت مومي. له همدې امله ډیر اصحاب (رضي الله عنهم) په مدینه کې پاتې شول ځکه هغوی فکر کاوه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا عملیات به له پخوانیو عملیاتو سره څه توپیر ونلري. او په همدې سبب له جگړې نه پاتې شویو کسانو باندې څه عتاب او ملامتیا هم نه شته.

د اسلامي لښکر شمیره او په گروپونو ویشل

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د روانیدو لپاره تیار شو، (۳۱۳ یا ۳۱۴ یا ۳۱۷) کسان ورسره وو، له دې جملې نه ۸۲ یا ۸۳ یا ۸۶ مهاجرین، نور انصار چې (۶۱) له اوس او (۱۷۰) له خزرج قبیلې څخه وو. دې لښکر د جگړې څه انتظام نه و کړی او نه یې پوره تیاري نیولې وه، په ټول لښکر کې یوازې دوه آسان چې یو یې د زبیر بن عوام او بل یې د مقداد بن اسود کندي و. او د پاتې کسانو د هرو دوو یا دريو په سر یو اوښ رسیده ځکه ټول ايله اويا اوښان ورسره وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او علي او مرثد بن ابی مرثد غنوي درې واړه په یوه اوښ په نوبت سره سپریدل.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لومړی د مدینې د ادارې او لمانځه ادا کولو لپاره ابن ام مکتوم خپل خلیفه وټاکه، خو کله چې روحاء ته ورسید، نو ابو لبابه بن عبد المنذر یې په مدینه کې د خلیفه په حیث ور ولیږه.

د لښکر عمومي بیرغ سپین او علمبردار یې مصعب بن عمیر قرشي عبدري و. لښکر یې په دوو برخو یا غونډونو وویشه:

۱- د مهاجرینو غونډه چې بیرغ یې له علي (رضي الله عنه) سره و.

۲- د انصارو غونډه او علمبردار یې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) و.

د میمنې (بني اریخ) قوماندان یې زبیر بن عوام، او د میسرې قوماندان یې مقداد بن عمرو او د ساقې مشري یې قیس بن ابی صعصعه ته سپارلې وه، او د لښکر عمومي قوماندان رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د لښکر د عمومي قوماندان په توگه پخپل لاس کې اخیستی وه.

د بدر په لور د لښکر روانیدل

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له دې غیر مجهز لښکر سره روان شو، له مدینې نه ووت او مکې ته غزیدلې عمومي لاره یې ونیوه مخکې د روحاء تر کوهي پورې ورسید. او کله چې له هغه ځای نه وخوځید نو د مکې لاره یې خپلې چېې خوا ته پریښوده او بنی خواته وگرزید، نازیې ته ورسید، د بدر په لور د نازیې له یوې برخې تیر شو او د صفراء د تنگي او نازیې تر مینځ پرته رحقان نومې وادي یې ووهله بیا له تنگي تیر، او د صفراء په خوا مخکې لاړ، له هغه ځای نه یې د جهینه قبیلې دوه

کسه بسيس بن عمرو او عدي بن ابي الزغبا جهيني د کاروان په هکله د معلوماتو راتولولو پخاطر د بدر لور ته واستول.

په مکه کې د خطر اعلان

له بل پلوه د کاروان مشر ابو سفیان په ډیر احتیاط سره د حالاتو څارنه کوله، ځکه هغه پوهیده چې د مکې لاره له ډیرو خطرونو سره مخامخ ده، هر وخت یې په اوضاع ځان پوهاوو او له نورو کاروانونو نه یې د لارې په هکله معلومات اخیستل. بالاخره پدې خبر شو چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل اصحاب پر قافلې باندې د حملې لپاره تیار کړيدي، نو فوراً یې مضمم بن عمرو غفاري ته پیسې ورکړې او مکې ته یې واستاوه ترڅو قریشو د کاروان د نجات او مرستې لپاره راوبولي. مضمم په ډیره بیړه ځان مکې ته ورساوه، او هلته یې د عربو د عاداتو سره سم د اوبن پزه او خپل کمیس خیرې کړ، کجاوه یې چپه کړه او پاس پر اوبن ودرید او په لوړ آواز یې نارې کړې ای قریشو! قافله... قافله... محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب یې له ابو سفیان سره ستاسې پر مالونو حمله کوي، فکر نه کوم چې په لاس به درشي، کومک... کومک.....

د مکې خلک د جنگ تیاري نیسي

ددې اواز په اوریدو سره د مکې ټول مشرکین په حرکت راغلل، او ویې ویل: آیا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب یې فکر کوي چې دا هم د ابن حضرمي کاروان دی؟ قسم په خدای چې ژر به پوه شي چې زمونږ معامله بل ډول ده ټول پدې سلا شول چې یا به هر څوک پخپله ځي او یا به خپل عوض لیري، خو زیاترو جنگ ته تلل غوښتل خصوصاً مشرانو او رئیسانو. پدې سره له ابو لهب پرته نور ټول مشران جنگ ته تیار شول ابو لهب د ځان په عوض خپل پوره وړی واستاوه. قریشو شاوخوا عربي قبیلې هم له ځان سره ملگرې کړې او له بني عدي پرته چې یو کس یې هم جنگ ته ونه ووت نورې ټولې قریشي قبیلې جگرې ته روانې شوې.

د مکې لښکر شمیره

د روانیدو په وخت کې ددې لښکر شمیره یو زر او درې سوه (۱۳۰۰) جنگیالو ته رسیده چې ورسره سل آسان (۶۰۰) زغرې او بې شمیره اوبنان چې دقیقه شمیره یې نده معلومه. عمومي قومندان یې ابو جهل و او د قریشو (۹) مشرانو د لښکر لوژستیکي امور، تمویل او رسد په غاړه اخیستی و، دوی به هره ورځ (۹) او کله (۱۰) اوبنان حلالول.

د بني بکر قبیلو لاندې

کله چې لښکر د تلو تیاري ونيوله، نو قریشو ته یو ځل له بني بکر سره خپله دښمني او لاندې ورپه یاد شوه، او وویریدل چې هسې نه هغوی د شا له خوا ورباندې حمله وکړي چې پدې سره به دوی له دوو خواو نه راگیر شي! نژدې و چې دا تشویش یې له مخکې تگ نه پښېمانه کړي، په همدې وخت کې شیطان د بني کنانه د مشر سراقه بن مالک بن جعشم المدلجې په شکل کې ورته راغی او ورته وېې ویل: زه ستاسې ملگری یم او ضمانت درکوم چې کنانه به د شا له خوا ستاسې په حق کې داسې څه نه کوي چې تاسې یې نه خوښوئ.

د مکي لښکر روانیدل

لدې اطمینان او ډاډه گیرني وروسته د مشرکینو لښکر په ډیر کبر او غرور سره له مکې نه روان شو. قرآنکریم د دوی حالت ته اشاره کوي فرمایي: ((بَطْرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ)) (الانفال: ۴۷). ترجمه: [په ډیر کبر، خیال او خلکو ته ځان ښودنې په حالت (روان دي) او د خدای له لارې نه منع کوي].
او لکه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایي له خپل زور او وسلې سره پداسې حال کې چې له الله تعالی او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې د دښمنۍ بیرغ اوچت کړی و د مدینې په لور وخوځیدل ((وَعَدُوا عَلَيَّ حَرْدًا قَادِرِينَ)) (القلم: ۲۵) [ترجمه: سهار مهال پداسې حال کې دخپل کښت د ریبلو لپاره ووتل (چې فقیرانو ته د نه ورکولو نیت یې درلود) او ځانونه یې توانمند شمیرل].
د ټولو زړونه له کینې، غوسې او غضب نه په جوش راغلې وو تر څو له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو نه ددې انتقام او پور واخلي چې

هغوی څنگه او په کوم جرات سره د دوی په کاروان کې سترگې خښې کړيدي؟ لنډه دا چې په ډیره بیره د شمال په لور د بدر خوا ته لاړل، د عسفان له وادي، قديد او جحفي نه تیر شول او هلته يې د ابو سفیان له طرفه داسې خبر تر لاسه کړ چې ورته وايي: تاسې د خپلو مالونو، کاروان، او افرادو د ساتلو پخاطر راوتلي یئ، الله تعالی هغه ټول وساتل، نجات يې ورکړ، نو بیرته ستانه شی.

کاروان نجات وموند

هلته ابو سفیان په ډیر احتیاط او تدبیر سره په عمومي لار روان و، د څارنې او کشف عملیات يې څو چنده کړي وو، خو کله چې بدر ته را لنډ شول خپله د قافلې تر مخ شو وړاندې لاړ او مجدي بن عمرو يې وليد د مدینې د لښکر په هکله يې معلومات ورنه وغوښتل. هغه ورته وویل: ما خو څه نا آشنا څوک ندي لیدلي، یوازې دوه سواره وو دلته راغلل له هغه غونډۍ سره يې اوبنان چو کړل، ژي يې له اوبو ډک کړل او بیرته لاړل. ابو سفیان فوراً دې ځای ته ورغی او د اوبنانو پچې يې راواخیستې، ماتې يې کړې که گوري چې د خرما مندکې (زړي) دي پکې، نو ويې ویل: قسم په خدای چې دا د مدینې وابنه دي. بیا په بیره خپل کاروان ته ورغی عمومي لاره يې چې په بدر ورغلې وه چېې خوا ته پرېښوده، او په لویدیځ کې د ساحل په لور روان شو، او پدې سره يې قافله د مدینې له لښکر نه خلاصه کړه او د مکې مشرانو ته يې هغه پیغام ورواستوه چې هغوی ته په جحفه کې ورسید.

مکي لښکر د بیرته ستنیدو له ارادې وروسته سوړه کوي

د ابو سفیان د پیغام له رسیدو نه وروسته د مکې لښکر د بیرته ستنیدو تکل وکړ، خو ابو جهل په ډیر کبر او غرور سره وویل: نه والله که تر هغه ستانه شو تر څو بدر ته نه وو تللي او هلته مو درې شپې نه وي تیرې کړي. هلته به څو اوبنان حلالوو، خلکو ته به ډوډۍ ورکوو، د شرابو څښلو گرم محفلونه به د ډمانو په آوازونو او سندرو لا پسې گرموو، تر څو عربان زمونږ د راتگ دبدبې او غونډیدو خبر واوري، او د تل لپاره زمونږ رعب ورباندې کیني.

خو اخنس بن شریق د ابو جهل لدې خبرې سره سره د بیرته ستنیدو خبره وکړه، مگر چا وا نه وریده. بالاخره یوازې هغه د بني زهره له تقریبا دری سوه کسانو سره بیرته ستون

شو. ابن شریق د بنو زهره حلیف او پدې وخت کې د دوی قوماندان و. د بدر په غزا کې د بنو زهره قبیلې یوه فرد هم گډون وکړ، د اخنس پدې نظریه او عمل د بنو زهره خلک له حده زیات خوشاله وو، او همیشه یې ده ته خاص احترام او اطاعت درلود. د بنو هاشم خلکو هم د بیرته ستنیدو اراده وکړه، خو ابو جهل په ډیره سخته او تونده لهجه ورته وویل: تاسې به له مونږ څخه نه جدا کیږئ، او تر هغه به راسره وئ تر څو مونږ ټول نه وو ستانه شوي. د بنو زهره له جدا کیدو وروسته د مکې لښکر پاتې تقریبا زر کسان د بدر په لور روان شول مخکې لارل، او د هغه غونډۍ شا ته یې واړول چې د بدر په وادي کې د ننه له جنوبي خولې (العدوه القصوی) سره پرته ده.

د اسلامي لښکر لپاره د حالاتو حساسیت او نزاکت

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لا د لارې په اوږدو کې د ذفران له سیمې سره و چې استخباراتو ورته د کاروان او مکې د لښکر خبرونه راوړل. ده مبارک ته پدې خبرونو کې له غور او څیړنې وروسته دا ثابت شوه چې بې له جگړې بله چاره نشته او اوس داسې یوه جراتمندانه، غیرتي او مدبرانه اقدام ته ضرورت دی چې د شرک د لښکر دا غرور ورمات کړي. واقعیت دا دی که چیرې قریش همداسې پرېښودل شوي وای چې پدې سیمه کې د غرور او فساد نیلې وزغلوې، نو پدې سره به په عسکري ډگر کې د هغوی لاس نور هم مضبوط او په سیاسي میدان کې به یې نفوذ او اثر زیات شوی وای. او ددې په مقابل کې به د مسلمانانو شان او عظمت زیانمن کیده، بلکه اسلامي حرکت به د یوه بې روحه کالبد حیثیت غوره کاوه او د اسلام دښمنانو ته به نوره دا آسانه وه چې پر مسلمانانو باندي د حملې او تیري جرات وکړي. بله مهمه خبره دا چې مسلمانانو ته ددې ضمانت چا ورکاوه چې د مکې لښکر به د مدینې په لور وړاندې نه ځي، او هملته به پردوی حمله او تیری نه کوي؟! هیچا هم دا ضمانت نه شوی ورکولی، که پدې حساس وخت کې مسلمانانو ابتکار له لاسه ورکړی وی، نو د خلکو په مینځ کې به د دوی هیبت او عظمت ډیر زیانمن شوی وای.

د شوری غونډه

پدې خطرناک، او ناڅاپه رامخ ته شوي وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مشورتي شوری غونډه دایره کړه. ده پخپله په حالاتو رڼا واچوله، او له اصحابو سره یې پدې هکله نظریات تبادلې کړل. ځنې خلک داسې هم وو چې په حالاتو

له خبریدو وروسته ویرې واخیستل، زړونه یې په رییدو راغلل او دا همغه کسان دي چې الله تعالی یې په هکله فرمایي:

((كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ (۵)
يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ))
(الانفال: ۵-۶)

ترجمه: [همداسې لکه چې ستا رب ته له خپل کور نه له حق سره راویستی، او یوې ډلې مسلمانانو ته دا کار سخت ښکاریده، او د همدې حق (جگړې) په هکله یې له معلوماتو وروسته په همدې حق کې له تا سره مناقشه کوله او داسې ښکاریدل لکه چې په رڼو سترگومرگ نه ټول کيږي.]

خو د لښکر د قوماندانو موقف بل ډول و، ابوبکر (رضي الله عنه) پاڅید او ډیرې ښې خبرې یې وکړې، ورپسې عمر (رضي الله عنه) پاڅید دې ته ورته نیکی خبرې یې وکړې. بیا مقداد بن عمرو (رضي الله عنه) وویل: یا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! مونږ درسره یو هغه وکړه چې الله یې امر کړی، قسم په خدای مونږ به کله هم د بنو اسرائیلو په شان درته و نه وایو چې ته او ستا رب جنگ ته لار شې، او مونږ به دلته ناست وو، بلکه مونږ داسې درته وایو: ته او ستا رب جنگ ته لار شې، مونږ هم په جگړه کې درسره یو، قسم په خدای که امر راته وکړې چې تر برک الغماد پورې درسره لار شو، نو تر همغه ځایه به له تاسره اوږه په اوږه جگړې ته ادامه ورکوو. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مننه ورنه وکړه او دعا یې ورته وفرمایله.

دا درې واړه مشران مهاجرین وو، او څرنگه چې پدې لښکر کې د مهاجرینو تعداد لږ و، نو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) غوښتل د انصارو رایه هم معلومه کړي، ځکه له یوې خوا په جگړه کې د هغوی رول اساسي و، او له بلې خوا د عقبې د معاهدې په اساس هغوی پدې نه وو مجبور چې له مدینې نه د باندي جگړې ته داخل شي، نو همدا وجه وه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغوی درې واړو د خبرو له اوریدو نه وروسته وفرمایل: ای خلکو ستاسې رایه څه ده؟ مقصد یې انصار وو. د انصارو مشر او علمبردار سعد بن معاذ (رضي الله عنه) د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په مطلب پوه شو او وېې فرمایل: لکه چې د تا اشاره زمونږ خوا ته ده یا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ده

و فرماییل: هو. سعد (رضي الله عنه) وویل: مونږ ایمان درباندي راوړی، او ستا تصدیق مو کړی، او ددې شاهدي مو ورکړې څه چې تا راوړي هغه ټول حق دي، او پدې مو د اطاعت او پیروي عهد او پیمان دسرره کړی، یا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! څه چې غواړې همغه وکړه، قسم په هغه خدای چې ته یې په حق رالیږلی یې، که وغواړې پدې بحر کې ځانونه واچوو، نو مونږ به ټول له تاسره یو ځای ځانونه په بحر کې ور لاهو کړو، ددې پروا نلرو چې سبا مو له دښمن سره مخامخ کړې، مونږ په جگړو کې د ډیر صبر او د مقابلې په وخت کې د ځوانمردی او پایمردی خاوندان یو، کیدای شي الله تعالی زموږ هغه جوهر دروښی چې د تا مبارکې سترگې پرې یخې او رڼې شي، نو د خدای په برکت سره حرکت وکړه.

په یوه بل روایت کې راځي چې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وویل: فکر کوم چې ته لدینه ویرېږې چې انصار به یوازې پخپل وطن کې ځانونه ستا په دفاع ملزم گڼي! زه د انصارو خبره کوم او د هغوی ځواب وایم، لاږ شه چیرته دې چې زړه وي، پوره واک لري چې له خپلې خوښې سره سم د هر چا سره اړیکې ټینګې کړې، او که غواړې چې له چا سره اړیکې وشلوي، نو ویې شلوه. زموږ له مالونو نه د خپلې خوښې په اندازه واخله، او څه چې دې زړه وي همغه راکړه او مونږ ته هغه مال چې ته یې رانه اخلې د هغه په نسبت ډیر غوره دي چې راته پرې یې ږدې. او په څه چې ته امر کوې هغه مونږ ته منظوره ده. والله که تر برک الغماد پورې لاږ شې، مونږ به هم دسرره روان وو او که وغواړې پدې بحر کې به له تاسره یو ځای ځانونه لاهو کړو.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د سعد (رضي الله عنه) له خبرو نه ډیر ډاډه او راضي شو، بیا یې وفرماییل: (سیروا وأبشروا، فإن الله تعالى قد وعدني إحدى الطائفتين، والله لكأني الآن أنظر إلى مصارع القوم). [حرکت وکړی، او زيری واورئ، الله تعالی له ماسره له دې دوو شیانو (کاروان یا لښکر) نه د یوه وعده کړې ده قسم په خدای دا دی لکه چې زه همدا اوس ددې خلکو (مشرکینو) د وژلو ځایونه وینم.]

اسلامي لښکر مخ په وړاندې درومي

بیا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ذفران نه وخوځید، د اصافر غرونه یې ووهل او (الدیه) نومې باندي ته کوز شو ورپسې یې حنان نومې غونډۍ ښی. خوا ته پرېښوده مخکې لاږ او له بدر سره نژدې یې وارول.

د رسول الله (ﷺ) له خوا د کشف او څارنې عملیات

په همدې ځای کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپل ملګري ابوبکر (رضي الله عنه) سره یو ځای د کشف او څارنې لپاره ووت، د قریشو د لښکرو په شاوخوا سیمو کې یې یو عربي سپین ږیری ولید. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: د قریشو او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله څه معلومات لري؟- د راز پټ ساتلو پخاطر یې د دواړو لښکرو پوښتنه ورنه وکړه - هغه بوډا ورته وویل: لومړی دا راته ووايي چې تاسې څوک یی؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وویل: (إذا أخبرتنا أخبرناك). لومړی ته خبر راته ووايه، بیا به مونږ ځانونه در معرفي کړو. بوډا وویل: سمه ده دا پدې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: هو. بوډا وویل: خبر شوی یم چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب یې په فلان ځای راڅوځیدلي دي، که دا خبر رښتیا وي، نو نن به محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په فلان ځای سیمه کې وي. همغه ځای یې ښوولی و په کوم کې چې د مدینې لښکر پروت و- او د مکې د لښکر په هکله خبر راکړل شوی چې هغوی په فلان ځای ورځ حرکت کړی، که خبر ورکوونکی رښتونی وي نو هغوی به نن په فلان ځای کې وي- او همغه ځای یې ښوولی و کوم ته چې قریش را رسیدلي وو. او کله یې چې خبره خلاصه کړه، نو دوی ته یې وویل: تاسې څوک یی؟ تاسې له چا نه یی؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: مونږ له ماء (اوبو) څخه یو. دا یې وویل او روان شو. بوډا له ځان سره وایي: د کومو اوبو؟ آیا د عراق له اوبو؟

د مکې لښکر په هکله د مهمو معلوماتو لاسته راوړل

د همدې ورځې په ماښام رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مهاجرینو درې سرداران علي بن ابي طالب، زبیر بن عوام او سعد بن ابي وقاص (رضي الله عنهم) له یو شمیر نورو اصحابو (رضي الله عنهم) سره پدې مکلف کړل چې لاړ شي او د دښمن په هکله تازه معلومات راوړي. هغوی د بدر اوبو ته ورغلل هلته د مکې

لبنکر دوه کسه وو چې لبنکر ته یې اوبه ورپې. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عسکرو هغوی دواړه ونيول او له ځان سره یې راوستل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دغه وخت لمونځ ادا کاوه، نو اصحابو (رضي الله عنهم) ورنه تحقیقات شروع کړل. بندیانو ورته ویل: مونږ د قريشو سقاوان یو اوبو پسې راغلي وو. اصحابو (رضي الله عنهم) دا نه منل او گومان یې کاوه چې دا به د ابو سفیان د کاروان خلک وي، ځکه هغوی لا تر اوسه په کاروان باندې د قبضې هیله او طمع درلودله. په دواړو یې د وهلو شروع وکړه تر هغه یې ووهل تر څو دې ته اړ شول چې وایي مونږ د ابوسفیان کسان یوو، نو بیایې پرېښودل. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لمونځ خلاص کړ، اصحابو ته یې په تهدید آمیزه لهجه وفرمایل: (إذا صدقاکم ضربتموهما، وإذا کذباکم ترکتموهما، صدقا والله، إنهما لقريش). [کله یې چې رښتیا درته ویل نو وهل مو، خو کله یې چې دروغ درته وویل، نو پرې مو ښوول، دوی رښتیا وایي دا دواړه د قريشو کسان دي].

بیا یې هغو دواړو ځوانان ته مخ ورواړاوه او ورته وېي فرمایل: (أخبراني عن قريش) د قريشو په هکله معلومات راکړئ! دوی ورته وویل: هغوی ددې وادي په وروستی خوله کې پرتې غونډۍ شاته دي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (کم القوم؟) شمیر یې څومره دی؟ دوی وویل: ډیر زیات دی. ده وفرمایل: (ما عدتکم؟) څومره؟ دوی وویل: په دقیق شمیر یې نه پوهیږو. ده وفرمایل: (کم ینحرون کل یوم؟) د ورځې څو اوبنان حلالوي؟ دوی وویل: یوه ورځ نهه او یوه ورځ لس. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (القوم فيما بین التسعمائة إلى الألف) د دوی تعداد د (۹۰۰) او (۱۰۰۰) تر مینځ اټکل کیدای شي. بیایې بندیانو ته وفرمایل: (فمن فيهم من أشراف قريش؟) له دوی سره کوم مشران راغلي دي؟ دوی وویل: له دوی سره د ربیع زامن عتبه او شيبه، ابو البختری بن هشام، حکیم بن حزام، نوفل بن خويلد، حارث بن عامر، طعيمه بن عدي، نصر بن حارث، زمعه بن اسود، ابو جهل بن هشام، امیه بن خلف او نور.... بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته مخ کړ او وېي فرمایل: (هذه مكة قد ألفت إليکم أفلاذ کبدها). مکې د خپل زړه کترې (د جگر ټوټې) درته رالېږلې دي.

د رحمت باران

الله تعالی په همدې شپه بڼه باران وکړ. همدا باران د مشرکینو لپاره عذاب او وبال و هغوی یې له وړاندې تگ نه منع کړل، او د مسلمانانو لپاره رحمت و د هغوی زړونه او بدنونه یې ورباندې پاک کړل ځمکه یې ورته برابره کړه، تر پینو لاندې یې ریښه کلک شو، حالات برابر او زړونه مضبوط شول.

اسلامي لښکر د مهمو عسکري مرکزونو په لور وړاندې ځي

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل لښکر ته د وړاندې تگ قوماندې ورکړه، تر څو له مشرکینو نه مخکې د بدر اوبو ته ورسېږي او هغوی ته اجازه ورنکړي چې پر اوبو ولکه ولگوي.

لښکر مخکې لاړ او لمانځتن یې د بدر له ټولو نه نژدې چينې سره واړول. په دې وخت کې حباب بن منذر لکه د نظامي امورو د متخصص په حیث رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وویل: آیا الله تعالی پدې ځای کې د اړولو امر درته کړیدی؟ او مونږ همدلته تم کیدو باندې مامور یو د مخکې او وروسته تگ اجازه نلرو؟ او که نه تا خپله د جنگي حکمت او تدبیر په اساس دا ځای غوره کړیدی؟

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (بل هو الرأي والحرب والمكيدة). دا زما نظر او یو جنگي تاکتیک دی. نو ده ورته وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! دا مناسب ځای ندی، لښکر ته امر وکړه چې قریشو ته تر ټولو نه لنډې چينې باندې واړوي، هلته به بیا مونږ نورې ټولې چينې پټوو او پخپله چینه به حوض جوړوو او له قریشو سره به په جگړه لاس پورې کوو، نو هغه وخت به له مونږ سره اوبه وي او دوی به له اوبو نه محروم وي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (لقد أشرت بالرأي). تا ډیره بڼه مشوره راکړه.

ورپسې یې لښکر ته د وړاندې تگ امر وکړ، او په نیمايي شپه کې یې د بنمن ته له ټولو نه نژدې چینه باندې واړول، هلته یې د اوبو ډنډونه جوړ کړل، او نورې ټولې چينې یې پټې کړې.

د قیادت مرکز

وروسته له هغه چې مسلمانان ځای په ځای شول، سعد بن معاذ (رضي الله عنه) رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وړاندیز وکړ چې باید د خاصو او عاجلو حالاتو سره د مقابلی او احتمالي ماتې د جبران لپاره د قیادت لپاره یو خاص مرکز جوړ شي. خپل وړاندیز یې داسې وړاندې کړ: یا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! خوبنه دې نده چې ستاسې لپاره یوه څپره جوړه کړو ته به پکې تشریف لرې، او ستاسې سورلي به هم هملته تیاره درته ولاړه وي، مونږ به له دښمن سره د جگړې ډگر ته ننوو که چیرته الله عزت راکړ او پر دښمن یې بر لاسي کړو، نو دا به هغه څه وي چې مونږ یې غواړو، او که داسې ونه شول نو بیا به ته پخپله سپرلی سپور او له مونږ نه پاتې شوو کسانو سره به یو ځای شي. یا نبی الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! زموږ له قوم نه هغه کسان وروسته پاتې دي چې مونږ له تاسره له هغوی نه ډیره مینه نلرو، که چیرې هغوی خبر وای چې ته به له دښمن سره مخامخ کیږې، نو چیرې به هم نه وای پاتې شوې، الله تعالی به د هغوی په واسطه د تا ساتنه کوي، هغوی به ستا خیر غواړي او په جهاد کې به ستا ملگري وي.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د سعد (رضي الله عنه) ستاینه وکړه او د خیر دعا یې ورته وفرمایله. مسلمانانو خپل عظیم قائد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د جگړې د میدان شمال ختیځي خوا ته د غونډۍ په سر په یوه حاکمه نقطه کې څپره جوړه کړه. او د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) تر مشرۍ لاندې د انصارو ځوانانو یو گروپ پدې موؤظف شو چې د قیادت د مرکز یعنی د لښکر د عمومي قوماندانۍ ساتنه او حفاظت وکړي.

د لښکر ترتیب او د شپې سبا کول

بیا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لښکر ترتیب او تنظیم کړ^(۱). د جگړې په میدان کې وگرزید او پخپل مبارک لاس سره به یې اشاره کوله. چې دا سبا د فلاني د وژل کیدو ځای دی (ان شاء الله)^(۲) او دا د فلاني. ورپسې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هلته د یوې ونې سره لمونځ کاوه، مسلمانانو ټولو په ډاډ او

(۱). جامع الترمذي ابواب الجهاد، باب ما جاء في الصف والتعبئة ۲۰۱/۱.

(۲). مسلم له انس نه روایت کړی، مشکاة المصابیح ۴۲/۲ هـ وگوره.

راحت سره شپه سبا کړه، زړونه یې له سکون او هیلو نه مالا مال وو او ددې طمعه یې درلوده چې سبا د خپل رب رحمت او کرم د سر په سترگو وويني ((إِذْ يُعَشِّيكُمُ النَّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنزِلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ)) (الانفال-۱۱). [یاد کړه هغه وخت چې د الله له لوري د امن پخاطر خوب درباندي راغی، او له آسمان نه یې اوبه درباندي نازلې کړې ترڅو تاسې ورباندي پاک کړي او د شیطان پلپټي درنه لیرې کړي، او زړونه مو سره وتړي او قدمونه ورباندي استوار او ثابت وگرزوي.]

دا شپه د جمعې مبارکې شپه وه چې د دوهم هجري کال د رمضان میاشتې له اوولسمې سره سمون خوري او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د همدې میاشتې په ۸ یا ۱۲ له مدینې نه راخوځیدلی و.

د جنگ په میدان کې د مکي لښکر اختلاف قريشو هلته العدوه القصوي (لیرې خوا) کې شپه سبا کړه، او سهار ټول له غونډۍ نه راکوز او د بدر په لور روان شول، یو څو کسان یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د حوض په خوا راغلل، چې اوبه وڅښي. رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: پرې یې ردئ. وروسته له حکیم بن حزام پرته نور ټول چې لدې حوض نه یې اوبه څښلې وي په همدې جگړه کې مړه شول، حکیم وروسته په اسلام مشرف شو، او کله به یې چې کلک قسم کاوه، نو ویل به یې: قسم په هغه ذات چې ماته یې د بدر په ورځ نجات راکړی.

کله چې قريش ډاډه شول، نو عمیر بن وهب الجمحي ته یې وظیفه ورکړه چې لاړ شي او د مدینې د لښکر په قوت او اندازه ځان پوه کړي. عمیر په خپل آس سپور او د اسلامي لښکر له قرار گاه نه راتاو شو، بیا قريشو ته ورغی ویې ویل: دوی څه کم یا څه زیات درې سوه کسان دي، خو اجازه راکړئ وگورم چې هغوی څو کوم کمین او یا نور کومک نلري؟ آس یې د وادي په مینځ کې تر ډیره وزغلوه خو هیڅ یې هم ونه لیدل، بیرته راغی او ورته ویې ویل: ماڅه ونه لیدل، خو اې قريشو! داسې بلاوي مې ولیدلې چې د مرگ پیغام یې درلود، د مدینې اوبنانو خالص مرگ راوړی دی، دا داسې خلک دي چې له تورو پرته هیڅ ملجا د تیښتې ځای او پناه گاه نلري، د قوت راز یې هم په تورو کې دی، زه قسم خورم چې له هغوی نه هیڅوک تر هغې نه مري تر

خو یې له تاسې نه څوک نه وي وژلي، نو که چیرې هغوی ستاسې د سرکسان ووژني، نو بیا به د ژوند خوند او ارزښت څه وي؟ درته وایم چې ښه فکر وکړئ.

دلته د ابوجهل په خلاف یو بل مخالفت راولاړ شو، چې غوښتل یې د ابو جهل د نظر بر عکس یې له جگړې بیرته مکې ته ستانه شي. حکیم بن حزام پدې هکله د خلکو په مینځ کې فعالیت شروع کړ، عتبه بن ربیعته ته ورغی او ورته ویې ویل: ابو الولیده! ته د قریشو مشر او سردار یې ټول ستا خبرې اوري، نو ته ولې یو داسې نیک کار نکوي چې تر قیامتته د نوم ښه پرې یادېږي؟! ده وویل: حکیمه دا به کوم کار وي؟ ده ورته وویل: هغه دا چې دا خلک بیرته ستانه کړي، او په سریه نخله کې د وژل شوي عمرو بن الحضرمي چې ستا حلیف و معاملته پخپله غاړه واخلي! عتبه وویل: سبي ده، دا خبره زما قبوله ده، ته زما له خوا ددې ضامن یې، هغه زما حلیف و زه یې د دیت او ټول ضایع شوي مال ضامن او ذمه وار یم. بیا عتبه ورته وویل: لار شه حکیمه بن حنظلیه ته ورشه - حنظلیه د ابو جهل مور وه - ځکه زه د خلکو په معاملاتو کې له ده پرته له بل چا نه د مخالفت او مشاجرې تشویش نلرم. بیا عتبه بن ربیعته پاڅید او خلکو ته په خطاب سره یې وویل: ای قریشو! تاسې له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو سره یې له جگړې نه څه نه شئ گټلې او نه پدې سره کومه خاصه کارنامه تر سره کولای شئ که چیرې تاسې هغه ووژنئ هم، نو داسې مخونه به وویښې چې لیدل یې نه خوښوئ، ځکه هر چا به یا د تره زوی، یا د ماما زوی او یا بل خپلوان وژلی وي، نو بیرته ستانه شئ او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له نورو عربو سره پرېږدئ، وگورئ که عربانو هغه وواژه، نو ستاسې هیله به پوره شوې وي، او که داسې ونه شول نو بیا به هم تاسې پداسې حالت کې ورسره مخامخ کېږئ چې له ده سره به مو هغه څه نه وي کړي چې کړل مو یې غوښتل.

حکیم بن حزام ابوجهل ته ورغی، هغه خپله زغرېه برابروله او ورته ویې ویل: ابو الحکمه! عتبه دا پیغام درته را استولی دی. ابو جهل ددې خبرې په اوریدو سره وغوړمبید او ویې ویل: د محمد او اصحابو په لیدو سره د عتبه سینه پرسیدلې ده، یعنې ویرې اخیستې دی، دا نه منو، قسم په خدای تر هغې به ستانه نه شو تر څو الله زمونږ او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر مینځ فیصله نه وي کړې. عتبه دا خبره ځکه کړې چې فکر کوي محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب یې اوښ خوړونکي دي. او بله دا چې زوی یې حذیفه چې مخکې مسلمان او مهاجر شوی و هم له دوی سره دی. او له همدې کبله تاسې له هغوی نه ویروي. کله چې عتبه د ابو جهل په خبرو خبر شو نو ویې ویل: ابو جهل ویرې اخیستی، دا په کوناتي

خوشبویی و هونکی به پوه شي چې د چا سينه له ويرې نه پرسيدلې ده، ډارن زه يم او که هغه؟ ابو جهل لدې ويرې چې هسې نه دا مخالفت زور و نه نيسي، په حرکت راغی او ژر يې په سره نخله کې د وژل شوي عمرو وروړ عامر بن الحضرمي ته احوال وليږه چې وگوره ستا حليف (عتبه) غواړي خلک بيرته ستانه کړي، تا خو خپل انتقام پخپلو سترگو ليدلی، پاڅه او خلک له خپل مظلوميت او د ورور د مرگ له انتقام نه خبر کړه. پدې پسې عامر پاڅيد خپل کوناتي يې لوڅ کړ او چيغه يې کړه، واعمره! و اعمره! خلک يو ځل را سره شول، معامله سخته او د جنگ اراده پخه شوه، د عتبه د عقل مندی خبره هيره شوه، او پدې ترتيب سره جوش پر هوش يعنې جذبه پر عقل بر لاسې شوه او دا مخالفت هم ختم شو.

دواړه لښکرې يو بل ته مخامخ

کله چې مشرکين را ښکاره شول، او دواړه لښکر يو بل ته مخامخ ودریدل، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (اللهم هذه قريش قد أقبلت بخيالاتها وفخرها تُحَادُّكَ وتكذب رسولك، اللهم فنصرك الذي وعدتني، اللهم أحنهم [الغداة]). يا الله! دا قريش چې په ډير کبر او غرور سره دلته پداسې حالت کې راغلي چې ستا سره دښمني کوي او ستا رسول تکذيبوي، يا الله! ستا مدد... هغه چې تايې وعده راسره کړيده، يا الله! ته نن د دوی ملا ورماته کړې! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې کله عتبه بن ربيعه وليد چې په يوه سره اوښ سپور دی، نو ويې فرمايل: (إن يكن في أحد من القوم خير فعند صاحب الجمل الأحر، إن يطيعوه يَرشُدُوا). که چيرې پدې خلکو کې له چا سره خير وي، نو هغه د سره اوښ له خاوند سره دی، که خلک دده خبره ومني، نو په نيغه لار به تللي وي. بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مسلمانانو ليکې برابرول پيل کړل، په همدې وخت کې يوه عجيبه پيښه وشوه، هغه داسې چې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يو غشی و چې خلک به يې پرې برابرول، همدا غشی يې د سواد بن غزیه چې له صف نه لږ وتلی و په خيټه ور چوخ کړ او ورته ويې فرمايل: (استو يا سواد) سواده! برابر شه. سواد وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) زه خو

دې خوږ کړم، بدله غواړم! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله مبارکه خپته ورته لوڅه کړه او وېې فرمایل: (استفد) بدله دې واخله. سواد یو ځل ورنه تاو شو او مبارکه خپته یې ورته مچي کړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (ما هملک علی هذا یا سواد؟). ولې دې داسې وکړل؟ سواد عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! حالات خو ویني چې څه ډول دي، ما وغوښتل چې له تاسره مې آخري معامله دا وي چې زما پوستکی ستا له مبارک جلد سره ولگيږي. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته د خیر دعا وفرمایله. کله یې چې صفونه برابر کړل نو ورته وېې فرمایل: تر هغې به جنگ نه شروع کوی تر څو زما آخړینۍ قومانده نه وي صادره شوي، بیا یې د جنگ په هکله خصوصي لارښوونه ورته وکړه او وېې فرمایل: (إذا آکثبوکم — یعنی اقتربوا منکم — فارموهم، واستبقوا نبلکم، ولا تسلوا السیوف حتی یغشوکم). کله چې د قريشو ټولي درته را لڼد شول، نو د غشو باران ورباندې وکړی، د غشو ساتلو خیال کوی یعنی هسې بې فایدي غشي مه ولی. ^(۱) او تر هغه پورې تورې مه وهی تر څو دوی درنه را تاو شوي نه وي ^(۲) بیا یې له ابوبکر سره څپرې ته تشریف یووړ، او سعد بن معاذ د ساتنې له گروپ سره د څپرې په خوله کې ولاړ و.

د مشرکینو له مینځه ابو جهل پدې ورځ د فتحې دعا وکړه او وېې ویل: ای خدایه! زموږ نه هغه ډله ماته او ټوټې ټوټې کړه چې د خپلوی د مزي شلوونکې وي، او هغه څوک مات کړي چې موږ ته یې داسې څه راوړي چې مونږ یې نه پیژنو. ای خدایه! هر څوک چې تاته ډیره گران او نژدې وي هغه نن بریالی کړه. الله تعالی دې ته په اشارې سره فرمایي:

((إِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمْ الْفَتْحُ وَإِنْ تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَعُودُوا نَعُدْ وَلَنْ تُغْنِي عَنْكُمْ فِئَتِكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ)). (الانفال: ۱۹) [که

تاسو د فتحې او فیصلې غوښتنه کوئ، نو فیصله خو در وشوه، اوس که منع شی نو همدا ستاسې لپاره ډیره ښه ده او که بیا وگرځئ او هماغه حماقت تکرار کړئ نو مونږ به هماغه سزا تکرار کړو او ستاسې ډله که هر څومره زیاته هم وي ستاسې په درد به هیڅ ونه شي خوږ لای، الله د مؤمنانو ملگري

(1). صحیح البخاري ۵۶۸/۲

(2). سنن ابی داود باب فی سل السیوف عند اللقاء ۱۳/۲

[دی]

د صفر گری او د جگړې لومړۍ قرباني

ددې جگړې لومړنۍ قرباني اسود بن عبدالاسد المخزومي و. دا ډير شرير او بد اخلاق انسان و پدې وخت کې د لښکر له مينځ نه راووت او ويې ويل: په خدای مې دې قسم وي چې يا به د دوی له حوض نه اوبه څښم، يا به يې ړنگوم او يا به همدلته مرم. مقابلې ته يې حمزه (رضي الله عنه) راووت او له حوض سره خوا کې يې د تورې داسې گوزار پرې وکړ چې پښه يې په پندۍ کې بوتېه ور پرې کړه او د شا په تخته ولويد، خو هغه پداسې حال کې چې له پښې نه يې وينو دارې وهلې په خپور و خپور و حوض ته ځان ورساوه او غوښتل يې حوض ړنگ او خپل قسم پوره کړي، خو حمزه (رضي الله عنه) بل گوزار ورباندې وکړ او هملته حوض کې د ننه په وينو کې خولم شو.

مقابله

دا لومړنی قتل و چې د جگړې اور ورباندې بل شو، پدې پسې د قريشو د سردارانو د يوې کورنۍ درې غړي د ربیعہ زامن عتبه او شيبه، او وليد بن عتبه میدان ته را وړاندې شول او د مقابلې چيلنج يې ورکړ. په ځواب کې د انصارو درې ځوانان د حارث او عفرأ زامن عوف او معوذ، او عبدالله بن رواحه میدان ته ور ووتل. مشرکانو ورته وويل: تاسې څوک يې؟ دوی ځواب ورکړ، مونږ انصار يو. هغوی وويل: تاسې قدرمن سيالان يې، مونږ له تاسې سره غرض نلرو، مونږ خپل تربرونه غواړو. بيایې غږ اوچت کړ اې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! مونږ ته له خپل قوم نه زمونږ سيالان رامخکې کړه! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ او ويې فرمايل: عبیده بن حارث، حمزه او علي (رضي الله عنه) راووزی. هغوی را مخکې شول او کله چې مشرکينو ته ورنژدې شول، ورته ويې ويل: تاسې څوک يې؟ دوی ځانونه وروپيژندل.

مشرکينو وويل: تاسې قدرمن سيالان يې. مقابله پيل شوه. عبیده چې له ټولو نه مشر

و د عتبه بن ربیعہ او حمزه د شیبہ او علي د وليد مقابلې ته ودرید. ^(۱) حمزه او علي (رضي الله عنه) په دیر لږ وخت کې خپل حریفان د مرگ په خوله ورکړل، خو د عبیده او مقابل لوري تر مینځ د تورو گوزارونه تبادله شول او دواړه سخت ټپیان شول، پدې وخت کې حمزه او علي (رضي الله عنهما) په عتبه ورتا و شول او یې واژه. عبیده یې له ځان سره یووړ. د هغه پنبه غوڅه شوې وه او له خبرو لویدلې و، بالاخره د جنگ په څلورمه یا پنځمه ورځ کله چې مسلمانان د مدینې په لور روان وو د صفرا په سیمه کې وفات شو. علي (رضي الله عنه) به قسم یا داوه او ویل به یې چې دا لاندینی آیت د دوی په حق کې نازل شوی دی ((هَذَا نِ حَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ)) (الحج: ۱۹) [دا دواړه مخالفان دي چې د الله په خاطر یې مخالفت سره کړی.]

عمومي یرغل

ددې مقابلې پای د مشرکینو لپاره د یوې لویې غمیزې پیلامه وه، هغوی په یو ځل د دری تکړه او پیاوړي مشران له لاسه ورکړل. ټول یو ځل له قهراو غوسې نه په جوش راغلل او په مسلمانانو یې ور ودانگل. مسلمانان پداسې حال کې چې له خپل رب نه یې په پوره عجز او زاریو د مرستې او نصرت سوالونه کول، پخپلو ځایونو ټینګ ولاړ وو، ژبې یې د احد احد په ویلو لمدې وې، کلکه دفاع یې کوله او مشرکینو ته یې ډیر زیانونه ور واړول.

رسول الله (ﷺ) خپل رب ته د سوال لاس اوږدوي

له کله نه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) صفونه برابر کړل او خپرې ته راغی له همغه وخت نه یې خپل پروردگار ته د سوال لاسونه پورته کړې وو او د کړې وعدې د پوره کیدو غوښتنه یې ورنه کوله، داسې یې فرمایل: (اللهم أنجز لي ما وعدتني، اللهم إني أنشدك عهدك ووعدك) «ای خدایه! له ماسره خپله وعده پوره کړه، خدایه! زه له تانه ستا د عهد او وعدې سوال کوم». کله چې جگړه بڼه ګرمه شوه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا دعا فرمایله: (اللهم إن قتلک هذه

(۱). دا د ابن اسحاق خیره ده. د احمد او ابو داود په روایت کې راځي چې عبیده د وليد، علي د شیبه او حمزه د عتبه مقابلې ته ودرید. مشکاة المصابیح ۳۴۵/۲.

العصاة اليوم لا تعبد، اللهم إن شئت لم تعبد بعد اليوم أبداً). ((اې پروردگاره! که نن دا ډله هلاکه شوه، نو بیا به ستا عبادت ونشي، خدايه! که ستا اراده وي نو له ننه وروسته به هيڅکله هم ستا عبادت ونشي)). ده مبارک دومره خشوع او خضوع کوله چې ان چادر يې له مبارکو اوږو نه ولويد، ابوبکر (رضي الله عنه) هغه بېرته ورسم کړ او ورته ويې ويل: بس کړه يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! تا له خپل رب نه په ډير اصرار سوال وکړ. الله تعالى هم خپلوملائکو ته وحي وفرمايله: ((أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَأَلْتَنِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ)) (الانفال: ۱۲) [زه له تاسې سره يم مؤمنانو ته ثبات ورکړئ او زه به د مشرکينو په زړونوکې ويره اچوم.] او خپل رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې داسې وفرمايل: ((أَنِّي مُمَدِّدُكُمْ بِالْأَلْفِ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ)). (الانفال: ۹) [ترجمه: زه مو په زرو فرشتو سره چې يو په بل پسې وي مرسته کوم.]

د ملائکو نزول (ر ا کوزيدل)

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يوه لحظه پرمخې پريوت، ژر يې خپل سر را پورته کړ او ويې فرمايل: (أبشُر يا أبا بکر، هذا جبريل على ثناياه النُّقْعُ) [أي الغبار] وفي رواية ابن إسحاق: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (أبشُر يا أبا بکر، أُنَاكَ نَصْرُ اللَّهِ، هذا جبريل آخذ بعنان فرسه يقوده، وعلى ثناياه النُّقْعُ). زيری مې درباندي ابوبکره! دا دی جبريل له مخې سره يې گرد او غبار را ولاړ شويدي. د محمد بن اسحاق په روايت کې راغلي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: ابوبکره! خوشاله اوسه، د الله تعالى کومک درته راورسيد، دا دی جبريل (ع) پداسې حال کې چې د آس قيزه يې نيولې او له مخې سره يې گرد او دورې اوچتې شوې را روان دی. بيا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپرې نه پداسې حال کې راووت چې زغره يې اغوستې او دا خبرې يې په خوله وي: ((سَيُّهْرُمُ الْجَمْعُ وَيُولُونَ الدُّبْرَ)) (القمر: ۴۵) [ترجمه: ژر به د دېن من ټولي ماتې وخوري او په تېښته به شي].

په ډير جوش او هيبت سره روان و، يو موټی شگې يې واخيستې د قريشو خوا ته يې

مخ واپاره او وېې فرمایل: ((شاهت الوجوه)) (ورک دې دا مخونه شي) او شگې يې ددوی په طرف وروشیندلې، دا شگې د ټولو مشرکینو په سترگو، سړمو، او خولو کې ولکیدې. الله تعالی پدې هکله فرمایي: ((وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى)) (الانفال: ۱۷) [حقیقت دادی چې تا و نه ویشتي بلکه الله وویشتلې].

خوابي برید

په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل لښکر ته د خوابي يرغل قوماندہ ورکړه او ورته وېې فرمایل: (شدوا) یعنی پرې ورو دانگې. بیا يې جنک ته وهڅول وېې فرمایل: (والذي نفس محمد بيده، لا يقاتلهم اليوم رجل فيقتل صابراً محتسباً مقبلاً غير مدبر، إلا أدخله الله الجنة). په هغه ذات مې دې قسم وي چې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نفس دده په واک دی، هر څوک چې نن له دښمنانو سره جگړه کوي، بیا پداسې حال کې ووژل شي چې د جگړې په میدان کې دښمن ته مخامخ د ثواب په نیت ټينگ او صابر ولاړ او له میدان نه تښتيدلي نه وي، الله تعالی به يې جنت ته داخلوي. د خپل لښکر حماسې راپاروي او ورته فرمایي: (قوموا إلى جنة عرضها السموات والأرض). پاڅئ د هغه جنت په لور پاڅئ چې د ځمکې او آسمانونو په اندازه پراخه دی. پدې وخت کې عُمَيْرُ بْنُ الْحُمَامِ وويل: بَخْ بَخْ. (واه، واه خومره ښه). رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وويل: (ما يملكك على قولك: بخ بخ؟) ولې دې بخ، بخ وويل؟ ده ورته وويل: يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! دا مې يوازې پدې هيله او اميد وويل چې زه هم دې جنت ته له داخلیدونکو نه شم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (فإنك من أهلها). ته جنتي يې. ورپسې هغه له خپلې توبرې نه خودانې خرماوې را وايستلې او خوړلې يې، بیا يې وويل: که زه دومره ژوندی پاتې شم چې دا خرماوې وخورم، نو دا به هم ډير اوږد ژوند وي، نو ژر يې پاتې خرماوې وغورځولې او په مشکرينو ورگډ شو، تر هغې وجنگيد تر څو شهيد شو.^۱ همدا راز د مشهورې ښځې عفرا زوی عوف بن حارث له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه پوښتنه وکړه: يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! الله تعالی د

^۱. مسلم ۱۳۹/۲. مشکاة المصابيح ۳۳۱/۲

بنده په کوم کار دومره خوبښېږي چې وځاندي؟ ده ورته وفرمايل: (غَمْسُهُ يَدُهُ فِي الْعَدُوِّ حَاسِرًا). الله تعالى پدې سره ډير خوبښېږي چې بنده يې له زغرې او ډال نه خپل لاس په دښمن کې ور د ننه کړي، يعنی په دښمنانو وردانگي. نو عوف خپله زغره وايسته او توره په لاس د دښمن په ليکو ورگډ شو تر هغې وجنگيد تر څو د شهيدانو له کاروان سره يوځای شو.

کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ځوابي حملې قوماندې ورکړه هغه وخت د دښمن څو حملې تيرې شوې وې، د هغوی جوش او خروش مخ په سپريدو و، نو دا يو داسې با حکمته تاکتيک و چې د مسلمانانو د موقف په ټينگولو کې يې ژوره اغيزه درلوده، ځکه هغوی ته پداسې وخت کې د حملې او يرغل امر ورکړ شوی و چې د دوی د جهاد روحیه ځوانه او په پوره زور کې وه. همدا وه چې پر مشرکينو يې داسې سخته او پريکنده حمله وکړه چې ليکي يې ورماتې او ډيرې ککړۍ يې پر ځمکه راوغورځولې. د اسلام د سپاهيانو جوش او خروش هغه وخت لا پسې ډير شو کله چې دوی خپل عظيم رهبر پداسې حال کې وليد چې زغره يې په تن ده په ډير کلک عزم او لوړ همت را روان دی او فرمايي: ((سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ)) [دا لښکر به ماتې خوري او شا به را اړوي، تنبتي به].

مسلمانانو ډيره سخته جگړه وکړه، ملائکو يې هم مرسته کوله. ابن سعد له عکرمه نه په يوه روايت کې وايي: پدې ورځ به موږ کتل چې د سړي سر پرې کيږي خو دا نه معلومېږي چې چا وواهه او د بل سړي به لاس پرې کيده او دا به نه معلوميده چې چا وواهه. ابن عباس وايي: يوه مسلمان د جنگ په ميدان کې يو کافر تعقيبواوه او ورپسې و، پدې وخت کې ناڅاپه پر مشرک باندې د درې (متروکې) د گوزار آواز واوريدل شو او د يوه سواره غږ پورته شو چې ويل يې: ((اقدم حيزوم)) حيزومه! وړاندې څه، مسلمان هغه مشرک وليد چې په شا راولويد، ورته راوگرزید که گوري چې پزه يې زخمي او مخ يې داسې څيرې شويدي لکه چې په متروکه وهل شوی وي، دا ټول زخموه يې نوي او تازه وو، دا انصاري مسلمان راغی او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې ټوله کيسه بيان کړه، نو ده ورته وفرمايل: (صدقتم، ذلك من مدد السماء الثالثة). ته ريښتيا وايې دا د دريم آسمان کومک او مدد و.^(۱)

(۱). مسلم ۹۳/۲ او نور.

ابو داود مازني وايي: زه په يوه مشرک پسي وم چې ويې وهم، خو مخکې لدينه چې زما توره ورورسيږي د هغه سر راپريوت، نو زه پوه شوم چې بل چا وواژه. يوه انصاري حضرت عباس (رضي الله عنه) اسير کړی او له ځان سره يې راووست. عباس (رضي الله عنه) وويل والله که زه دې سړي اسير کړی وم، زه يوه داسې سړي اسير کړم چې په سر يې وينستان نه وو، بنکلی او روڼ مخ او په يوه تور و سپين آس سپور و، زه اوس هغه دلته نه وينم. انصاري وويل: يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! دا ما اسير کړيدى. ده ورته وفرمايل: (اسکت فقد أيدك الله بملك كريم). چې شه، الله تعالى د کريمې ملکې په واسطه ستا مرسته کړيده.

ابليس د جنگ له ډگر نه پښې سپکوي

ابليس چې د سراقه بن مالک بن جعشم مدلجي په شکل کې له قريشو سره راغلی و، تر هغې پورې له دوی سره حاضر و تر څو يې ملائکې وليدلې چې پر مشرکينو باندې حملې کوي، نو پدې وخت کې يې شا واپوله او د تيښتې لاره يې ونيوه. دلته حارث بن هشام هغه راوښو ځکه گومان يې کاوه چې سراقه دی، خو ابليس تېر کې داسې گوزار ورکړ چې ايسته يې ورغوځاوه او په تيښته له ميدان نه ووت. مشرکينو ورته وويل: سراقه چيرته ځې تا خو ويلي و چې زه به تر پايه درسره ولاړ اوملگري وم؟ ده ورته وويل: زه هغه څه وينم چې تاسې يې نه وينئ، زه له خدايه ويرېم، الله تعالى شديد عذاب ورکوونکی دی، بيا همداسې تښتيده تر څو ځان يې په بحر کې لاهو کړ.

بشپړه ماتې

د مشرکينو په مينځ کې ماتې گډه شوه، ټول ويرې او پريشانۍ ونيول. د مسلمانانو د ملاتوونکو گوزارونو په وړاندې يې قوت او مقاومت ختم شو، جگړه د ختميدو حالت ته نژدې کيده. مشرکينو د جگړې له ډگر نه د تيښتې کونښبونه کول، مسلمانان ور پسي وو څوک به يې ورنه وژل او نور به يې ژوندي رانيول، پدې ترتيب سره د کفر او شرک لښکر له پريکنده او کاملې ماتې سره مخ شو.

د ابو جهل مقاومت

ابو جهل چې کله پخپل لښکر کې د ماتې نښې او آثار وليدل، نو هڅه يې کوله چې

ددې عظیم طوفان مخې ته بند واچوي، خپلو عسکرو ته یې په ډیر کبر او غرور سره آواز وکړ: گوری د سراقه ماتې او تینسته ستاسې د ماتې سبب نه شي، هغه له مخکې نه له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره سازش کړی و. او گوری د عتبه، شیبه او ولید په وژل کیدو خپل همت له لاسه ورنکړی، هغوی بیخایه بیرته وکړه، په لات او عزی مې دې قسم وي چې تر هغې به بیرته ستانه نه شو تر څو مو هغوی په رسیو نه وي تړلي، تاسې د هغوی د وژلو کوښښ مه کوئ، بلکه هغوی ژوندي رانیسی تر څو د خپلو کړو مزه وروڅکو.

خو ډیر ژر ده ته د خپل کبر او بې خایه غرور حقیقت څرگند شو، د لښکر لیکې یې د مسلمانانو د حملو په وړاندې درې ورې، تیت او پرک شوې. د ابو جهل شا و خوا یو گروپ پاتې و چې تر ده یې د تورو او نیزو کلا راتاو کړې وه، خو د مسلمانانو د ایمان او تورې زور د شرک دا کلا هم ونړوله او ستر طاغوت په آس سپور د مسلمانانو مخې ته رابنکاره شو، دا هغه وخت و چې مرگی هم ورته رارسیدلی و او ددې انتظار یې یوست چې دوه انصار ځوانان دده سر پرې کړي او مرگی یې وینې وڅښي.

د ابو جهل وژل کیدل

عبدالرحمن بن عوف وايي: زه د بدر په ورځ په صف کې د ننه وم، که گورم چې ښی او چې خوا ته مې دوه تنکي ځوانان دي، زه د دوی په لیدو حیران شوم. په همدې وخت کې له دوی نه کوم یوه پټ راته وویل: تره! ابو جهل راوښی. ما ورته وویل: وراره! په ابوجهل څه کوي؟ ده وویل زه خبر شوی يم چې هغه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حق کې نا مناسبه ژبه استعمالوي، او خپلو خبرو ته یې ادامه ورکړه ویې ویل: قسم په هغه ذات چې زما نفس د هغه په لاس کې دی، که زه ابو جهل وینم نو تر هغې به یې پرې نه ږدم تر څو چې له مونږ دواړو نه هغه یو مړ شوی نه وي کوم ته چې مرگ مخکې لیکل شوی دی. عبدالرحمن زیاتوي: زه د ځوان دې خبرو ته ډیر تعجب شوم، بیا وايي: دلته یې هغه دوهم ځوان هم په پټه همدا ډول خبرې راته وکړې، لږ درنگ وروسته مې ابوجهل ولید چې د خلکو په مینځ کې کارته پورته کیږي. نو دوی دواړو ته مې وویل: نه وینی؟ هغه دی هغه څوک چې تاسې یې پوښتنه کوئ.

عبدالرحمن وايي: دوی دواړو ورمندېه کړه او د تورو گوزارونه یې پرې وکړل او ویې واژه. بیا دواړه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضورته ورغلل، ده

مبارک پوښتنه ورنه وکړه چې: (ایکما قتله؟) له تاسې دواړو نه کوم یوه وواژه؟ دوی هر یوه ویل ما وواژه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (هل مسحتما سيفیکما؟) آیا تاسې خپلې تورې پاکې کړيدي؟ دوی وویل: نه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې تورې وکتلې او ویې فرمایل: (کلاکما قتله). تاسو دواړو وژلی دی، خو د ابو جهل مال او سامان یې معاذ بن عمرو بن جموح ته ورکړ. دا دواړه تنکي ځوانان وروڼه د یوه نوم معاذ بن عمرو بن جموح او د بل نوم یې معوذ بن عفراء^(۱).

ابن اسحاق وايي: معاذ بن عمرو بن جموح ویل: ما له مشرکینو نه واوریدل چې وايي: ابو الحکم ته څوک نه شي ورسیدی، ځکه هغه دغه وخت د خپلو سپاهیانو د تورو او نیزو پداسې یوه دایره کې د ننه و چې مشرکینو له هغې ونې سره تشبیه کاوه چې رسیدل ورته ممکن نه وي. وايي: ما چې دا واوریدل: نو خپل هدف مې په نښه کړ، ځان مې ورته برابر کړ او کله چې موقع په لاس راغله، نو حمله مې ورباندې وکړه او داسې گوزار مې ورکړ چې پښه یې په پښې کې بوتله ماته شوه او ایسته پریوته، پښه یې داسې والوته لکه چې کوم زړی د زړیو ماتوونکي د سوتې له گوزار نه والوزي. معاذ وايي: پدې وخت کې یې زوی عکرمه گوزار راباندې وکړ او زما لاس یې بوت پرې کړ، لاس مې تش په پوستکي ځوړند و، خو څرنګه چې زه په جنگ بوخت وم ډیر فکر مې ورته نه و ټوله ورځ مې جګړه وکړه او لاس مې همداسې راپسې ځړیده، خو کله یې چې درد زیات شو، نو پښه مې ورباندې کینښوده، کش مې کړ او ایسته مې واچاوه^(۲)، بیا معوذ ورغی او په ابوجهل یې چې دغه وخت ما زخمي کړی و یو داسې گوزار وکړ چې هملته پریوت، خو نفس لا پکې چلیده، او معوذ تر هغې وجنګیده تر څو شهید شو. او کله چې جګړه پای ته ورسیده نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (من ينظر ما صنع أبو جهل؟). څوک به وگوري چې ابوجهل څه کړيدي؟ خلک ورپسې لارل، گوري یې، دا دی چې عبدالله بن مسعود ورباندې ور برابر شو او هغه آخرینۍ سلګۍ وهي، عبدالله بن مسعود یې په غاړه پښه ورکینښوده، تر ډیره یې راوښو چې سر یې ورپرې کړي او ورته ویې ویل: د خدای دښمنه! خدای

(۱). صحیح بخاري ۴۴۴/۱، ۵۶۸/۲، مشکاة المصابیح ۴۵۲/۲. د ابو جهل مال یې ځکه یوه ته ورکړ چې هماغه بل په همدې غزا کې شهید وی و. خو د ابو جهل توره یې عبدالله بن مسعود ته ورکړه ځکه هغه د ابو جهل سر غوڅ کړی و. سنن ابو داود ۳۷۳/۲.

(۲). همدا معاذ د عثمان (رضي الله عنه) تر وخته ژوندی و.

څنگه سپک کړې؟ ده ورته وویل: څه یې سپک کړم؟ آیا له هغه چا غوره څوک شته چې ستاسې په لاس وژل شوی وي؟ یعنې دا څه سپکاوی ندی چې څوک د خپل قوم له لاسه ووژل شي. بیا یې وویل: کاشکي د بزگر په ځای بل چا وژلی وای؟ زیاته یې کړه: وایه چې نن بری د چا دی؟ عبدالله بن مسعود ورته وویل: بری د الله او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی. بیا یې ابن مسعود ته چې دده پر غاړه یې پښه ایښی وه وویل: شپونکیه! نن ډیر لوړ او خطرناک ځای ته پورته شوی یې. (عبدالله بن مسعود (رضی الله عنه) به په مکه کې رمه پووله). لدې خبرو نه وروسته عبدالله بن مسعود (رضی الله عنه) د ابوجهل سر پرې کړ او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته یې وړاندې کړ، او عرض یې ورته وکړ: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! دا دی د الله د دښمن ابوجهل سر. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) درې ځله داسې وفرمایل: **الله الذي لا اله الا هو**) بیا یې وویل: **الله أكبر، الحمد لله الذي صدق وعده، ونصر عبده، وهزم الأحزاب وحده، انطلق أرنیه**. الله اکبر، ثنا او صفت دی هغه خدای لره چې خپله وعده یې رینستونې کړه، د خپل بنده مرسته یې وکړه، او یوازې (الله) ټولو مشرکینو ته ماتې ورکړه. بیا یې ابن مسعود ته وویل: راځه راو یې بنیسه. هغه وایي: بیا لاړو او د هغه جسد مې ور ورنښود، هلته یې وفرمایل: **(هذا فرعون هذه الأمة)**. دا د دې امت فرعون و.

پدې جگړه کې د ایماني عظمت څو نښانې

مخکې مو د عمیر بن حمام او عوف بن حارث دوی مثالي کارنامې تر نظر تیرې کړې. پدې غزا کې نورې هم ډیرې داسې پیښې شوي چې د عقیدې قوت او د مبدا عظمت له ورايه پکې ښکاري. پدې جگړه کې زوی د پلار، ورور د ورور په ضد سنگر نیولی و د عقیدې او اصولو د اختلاف له وجې یو بل ته تورې له تکیو راووتې، او فیصله د تورې وه. او په همدې جگړه کې مظلومان د ظالمانو مخې ته ودریدل او خپل زړونه یې ښه ورباندې یخ کړل.

۱- ابن اسحاق له ابن عباس (رضی الله عنهما) نه روایت کړی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اصحابو ته وفرمایل: **(إني قد عرفت أن رجالاً من بني هاشم وغيرهم قد أخرجوا كرهاً، لا حاجة لهم بقتالنا، فمن لقي أحداً من بني هاشم**

فلا يقتله، ومن لقي أبا البختريّ بن هشام فلا يقتله، ومن لقي العباس بن عبد المطلب فلا يقتله، فإنه إنما أخرج مستكرهاً، فقال أبو حذيفة بن عتبة: أنقتل آباءنا وأبناءنا وإخواننا وعشيرتنا ونترك العباس، والله لئن لقيته لأحمنه — أو لأجمنه — بالسيف، فبلغت رسول الله صلى الله عليه وسلم، فقال لعمر بن الخطاب: (يا أبا حفص، أياضرب وجه عم رسول الله صلى الله عليه وسلم بالسيف)، فقال عمر: يا رسول الله، دعني فلاضرب عنقه بالسيف، فوالله لقد نافق. زه پوه يم چې بني هاشم او څه نور خلک دلته په راتلو باندي مجبور شويدي، هغوی زمونږ سره جگړې ته اړتيا نلري، نو که هر چا ته د بني هاشم کوم کس په لاس ورغی نه يې دې وژني، او که چا ته ابو البختري بن هشام په مخه ورغی هغه دې هم نه وژني، او که چا ته عباس بن عبدالمطلب په مخه ورغی هغه دې نه وژني، ځکه هغه په زور او جبر راوستل شويدي. نو ابو حذيفه بن عتبه وويل: مونږ به خپل پلرونه، زامن، وروڼه او نور خپلوان وژنو او عباس به پريږدو، قسم په خدای که هغه زما مخې ته راغی نو په توره به يې ووژنم او يا به يې سوری کړم. دا خبره رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورسیده هغه مبارک (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) عمر (رضي الله عنه) ته وفرمايل: ابو حفصه! آيا د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د تره مخ په توره وهي؟ عمر (رضي الله عنه) ورته وويل: اجازه راکړه چې سر يې په توره غوڅ کړم، والله چې هغه منافق شويدي. وروسته ابو حذيفه (ض) وويل: زه له هغې خبرې نه آرام او مطمئن نه يم کومه مې چې هغه ورځ (د بدر په ورځ) کړې وه، او لا تر اوسه ورنه په ويره او خوف کې يم، خو يوازې دومره ويلي شم چې کيدای شي شهادت زما د هغې خبرې کفاره شي. وروسته نوموړی د يمامه په جگړه کې په شهادت ورسيد.

۲- د ابو البختري له وژلو نه پدې خاطر منع شوي وه، چې نوموړی له هغو کسانو څخه و چې په مکه کې يې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته زيان او ضرر نه رساوه، نه يې په لاس ضرر ورساوه، او نه يې په ژبه. او دا هماغه کس دی چې د بنو هاشم او بنو مطلب په خلاف ليکل شوي ظالمانه معاهدې په ماتولو کې يې مهم رول لوبولی دی. خو ابو البختري په همدې جگړه کې ووژل شو، او دا داسې چې په جگړه کې مجذر بن زياد البلوي ورباندي برابر شو له ابو بختري سره دده يو ملگري هم و، دواړو يو ځای جگړه کوله، مجذر ورته وويل: ابو البختري! رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مونږ ستا له وژلو نه منع کړي يوو، ده وويل: او زما د

ملگري له وژلو هم؟ مجذر ورته وویل: نه د ملگري خلاصون دې نشته. ده وویل: نو چې داسې ده اوس به مونږ دواړه یو ځای مرو، بیایې جگړه پیل کړه، نو مجذر مجبور شو چې وپې وژني.

۳- عبدالرحمن بن عوف او امیه بن خلف په مکه کې د جاهلیت د دوران کلک ملگري وو. د بدر په ورځ عبدالرحمن د خپل ملگري امیه چې د خپل زوی علي لاس یې نیولی او ولاړ دی، خواته تیر شو، له عبدالرحمن سره د غنیمت څو زغرې وې چې له ځان سره یې وړلې، امیه چې هغه ولید، نو ورته یې ویل: آیا ما ته د څه حاجت نشته؟ زه درته لدې زغرو نه غوره او بهتر یم، ما کله هم داسې بده ورځ نده لیدلې، آیا تاسې شیدو ته ضرورت نلری؟ یعنی که زه چا اسیر ونیولم، نو په فدیة کې به ښې شیدې ورکوونکې اوبنانې ورکړم. عبدالرحمن زغرې ورغوځولې، اودوی دواړه یې اسیران او له ځان سره یې روان کړل. عبدالرحمن وايي: پداسې حال کې چې زه د امیه او د هغه د زوی تر منځ روان وم، را ته وپې ویل: عبدالرحمانه! دا چې په سینه کې یې د فیل مرغ ښکته تومبلې ده څوک دی؟ ما ورته وویل: هغه حمزه بن عبدالمطلب دی. ده وویل: همدغه په مونږ باندې ناتار جوړ کړی و، او همدغه مونږ تباہ کړو. عبدالرحمن زیاتوي: ما دوی دواړه بوول چې د بلال سترگې پرې ولگیدې، امیه خو هماغه کس و چې پر بلال یې په مکه کې ډیر ظلمونه کړي و، دلته بلال وویل: د کفر مشر امیه بن خلف! اوس به یا زه ژوندی وم یا هغه! ما ورته وویل: بلاله! دا زما اسیر دی. ده وویل: نن به یا زه مرم او یا دی. ما وویل: د تورې زوی زما خبره نه اورې. ده وویل: یا به زه ژوندی پاته کیږم او یا دی، بیایې په لوړ آواز چیغه کړه: یا انصار الله! دا د کفر سر لښکر امیه بن خلف، نن به یا زه مرم او یا دی. عبدالرحمن وايي: یو ځل خلک راباندې راټول شول مونږ یې محاصره کړو، زه له امیه نه دفاع کوم، خو یو چا توره را تیره کړه او د امیه زوی یې په ده پښه وواهه هغه په ځمکه پریوت پدې وخت کې امیه داسې یوه چیغه وکړه چې پخپل ژوند کې مې داسې هولناکه چیغه نه وه اوریدلې. عبدالرحمن وايي: ما امیه ته وویل: اوس د ځان چاره پخپله کوه، لکه چې د نجات لاره دې نه وي زه اوس هیڅ هم نه شم کولی، همدا وه چې خلکو تورې ترې تیرې کړې او د دواړو کار یې تمام کړ. عبدالرحمن به وروسته ویل: الله دې په بلال رحم وکړي، زما زغرې هم لاړې، او په بندي یې هم وځورلم. په زاد المعاد کې راځي چې عبدالرحمن بن عوف، امیه ته وویل: ځمله، هغه ځملاست، او عبدالرحمن پاس ځان ورباندې ورواچاوه، نورو خلکو هغه له لاندې نه تر هغې په تورو وواهه تر څو مړ شو، پدې وخت کې د عبدالرحمن پښه هم څه

زخمي شوې وه.^(۱)

۴- په همدې ورځ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) خپل ماما عاص بن هشام بن مغیره وواژه.

۵- ابوبکر (رضي الله عنه) خپل زوی عبدالرحمن ته چې هغه وخت لا مشرک و غږ وکړ، اې خبیته زما مال او دارايي چیرې ده؟ عبدالرحمن ورته وویل:

لم ببق غیر شکة و يعبوب و صارم يقتل ضلال الشيب

[له وسلې، تیز رفتار آس او له هغې تورې پرته بل هیڅ هم ندي پاته، کومه چې زړه گمراهي د مرگ کندی ته اچوي.]

۶- کله چې مسلمانانو د مشرکینو نیول او بندول پیل کړل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خپره کې تشریف درلود او سعد بن معاذ (رضي الله عنه) توره په لاس پیره ورباندې کوله. رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خلکو د کړو له امله د سعد په مخ کې د ناخوښۍ آثار وکتل، ورته ویې فرمایل: سعده! لکه چې د مسلمانانو دا کار دې خوښ نه شو؟ څه خفه غوندې ښکاري؟ ده عرض وکړ: هو، یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)، له مشرکینو سره دا لومړنۍ جگړه او لومړنۍ موقه وه چې الله تعالی مونږ ته په لاس راکړې، زه دې دوی له ژوندي پاته کیدو نه د دوی په وژل کیدو او تباهیۍ ډیر خوښ یم.

۷- په همدې ورځ د عکاشه بن محسن الاسدي توره ماته شوه، او کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی نو هغه ورته یو لرگی ورکړ او ورته ویې فرمایل: (قاتل بهذا یا عکاشة). عکاشه! څه پدې سره جنگیږه. عکاشه دا لرگی واخیست او ویې غورځاوه که گوري په یوه اوږده، مضبوطه او تکه سپینه توره بدل شویدی. او په همدې تورې سره تر هغې پورې وجنگید تر څو الله تعالی مسلمانانو ته بری ورپه برخه کړ. دغه توره په العون مشهوره وه، عکاشه به هرې جگړې ته له همدې تورې سره تله. تر څو د ردت په جگړه کې پداسې حال کې شهید شو چې همدا توره یې په لاس کې وه.

۸- د جگړې له ختمیدو وروسته مصعب بن عمیر العبدري خپل ورور ابی عزیز بن عمیر ولید، نوموړی د مسلمانانو په خلاف له جگړې نه وروسته اسیر شوی و، یوه انصاري یې لاسونه ورتړل، مصعب هغه انصاري ته وویل: ددې سړي په واسطه خپل لاسونه مضبوط کړه، دده مور مالداره ده، کیدای شي په بدل کې یې ښه فدیة درکړي.

(۱). زاد المعاد ۸۹/۲

ابو عزیز خپل ورور مصعب ته وویل: زما په باب دې همدا وصیت او سفارش دی؟ مصعب په ځواب کې ورته وویل: ستا په ځای دا انصاري زما ورور دی.

۹- کله چې امر وشو د مشرکینو جسدونه دې په کنده کې واچول شي، او عتبه بن ربیعہ د کندي په لور کښول کیده، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عتبه د زوی ابو حذیفه مخ ته وکتل، ویې لیده چې غمگین او خفه ښکاري، بڼه یې اوبنتې ده، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (یا أبا حذيفة، لعلک قد دخلک من شأن أیک شیء؟) ابو حذیفه! لکه چې د پلار په هکله دې په زړه کې څه گزري؟ ده وویل: نه، یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! والله که مې په زړه کې د پلار او د هغه د مرگ په هکله څه غم او تشویش وي، خو خبره داده چې زما پلار یو پوه، دور اندیشه، حلیم او د فضل خاوند و او زما هیله دا وه چې ددې پوهې او نورو ښو خصلتونو په برکت به په اسلام مشرف شي، خو اوس مې چې دده دا حال ولید، او زما د هیلې په خلاف کافر له دنیا تیر شو، نو رښتیا هم چې غمجن شوم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حذیفه ته د خیر دعا وفرمایله او نیکی او خوږې خبرې یې ورته وکړې.

د دواړو ډلو مړي

جگړه د مشرکینو په پوره او کاملې ناکامۍ او د مسلمانانو په پریکنده بري سره پای ته ورسیده. پدې غزا کې له مسلمانانو نه (۱۴) کسه چې (۶) مهاجر او (۸) یې انصار وو په شهادت ورسیدل. خو مشرکینو ته ډیر زیان ور واښتی و، او یا تنه ورڅخه وژل شوي، او یا نور یې ژوندي نیول شوي وو، د مړیو او اسیرانو زیاتره برخه یې مشران او مخور خلک وو.

کله چې د جگړې اور مړ شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف راوړ، د مشرکینو مړیو ته ودرید او ویې فرمایل: (بئس العشيرة کنتم لنبیکم؛ کذبتموني وصدقني الناس، وخذلتموني ونصرني الناس، وأخرجتموني وآواني الناس). تاسې زما له ټولو نه بد او خراب خپلوان وئ، تاسو زه تکذیب کړم پداسې حال کې چې نورو خلکو زه رښتیني وبللم، تاسو یوازې پریښودم او نورو خلکو زما مرسته وکړه، تاسو له خپل کور نه وایستلم، خو نورو خلکو ځای او پناه راکړه. بیا یې امر وکړ

چې د بدر په يوه كنده كې دې واچول شي. له ابو طلحه نه روايت دى چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په امر د بدر په ورځ د قريشو (۲۴) مشران او سرداران د بدر په يوه مرداره او خبيشه كنده كې واچول شول. د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا عادت و چې كله به په كوم قوم بريالى او برلاسى شو يعنې جگړه به يې ورنه وگتيله، نو درى ورځې به هملته د جگړې په ميدان كې پاتې كيده.

د بدر د غزا چې دريمه ورځ شوه نو د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د امر سره سم سوارى تياره شوه زين او كجاوه پرې كينبودله شوه، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) همداسې پياده روان شو، اصحاب (رضي الله عنهم) وروسته ورپسې روان وو مخكې لاړ او د هغې كندې په څنډه ودريد، چې د كفارو مړي پكې اچول شوي وو (مړيو) ته يې د هر يوه نوم او د پلار نوم اخيسته فرمايل يې:

(يا فلان بن فلان، يا فلان بن فلان، ايسركم انكم اطعتم الله ورسوله؟ فإنا قد وجدنا ما وعدنا ربنا حقاً، فهل وجدتم ما وعد ربكم حقاً؟) فقال عمر: يا رسول الله، ما تكلم من أجساد لا أرواح لها؟ قال النبي صلى الله عليه وسلم: (والذي نفس محمد بيده، ما أنتم بأسمع لما أقول منهم) وفي رواية: (ما أنتم بأسمع منهم، ولكن لا يجيبون). [آيا پدې خوشاليدى چې د الله او د هغه د رسول اطاعت مو كړى وي؟ ځكه زمونږ رب له مونږ سره كړې وعده پوره كړه او د څه يې چې وعده راسره كړې وه هغه مو تر لاسه كړل، آيا تاسې هغه څه په حق سره وليدل كوم چې ستاسې رب يې وعده درسره كړې وه؟ دلته عمر (رضي الله عنه) ورته وويل: يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! آيا ته له بى روحه جسدونو سره خبرې كوي؟ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: قسم په هغه ذات چې د محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نفس يې په لاس كې دى، تاسې زما خبرې له دوى نه بڼې نه اورئ. او په بل روايت كې راځي چې تاسې له هغوى نه بڼه اوريدونكي نه يئ، خو دا خلك ځواب نه شي وركولى].^(۱)

د مشركينو د ماتې خبر مكي ته رسېږي

(۱). متفق عليه، مشكاة المصابيح ۲/۳۴۵.

د بدر له میدان نه مشرکین هرې خوا ته وتښتیدل، هر څوک د ځان په غم کې و، په کومه یې چې مخه وه په همغه وتښتید، په خوړونو او درو کې تیت پرک شول، د ټولو وروستی منزل مکه وه، خو له شرم او خجالت نه لاره ورنه ورکه وه چې څه ډول مکې ته داخل شي.

ابن اسحاق وايي: لومړی کس چې مکې ته یې د قريشو د ماتې خبر راوړ حیسمان بن عبدالله خزاعي و. هغه چې ورغی خلکو ورته وویل: څه خبر دې راوړئ؟ ده وویل: د عتبه، شیبه، ابو الحکم، امیه بن خلف او نورو سردارانو د مرگ خبر مې راوړی. ده چې د قريشو د سردارانو نومونه اخیستل صفوان بن امیه چې په حجر (حطیم) کې ناست و، وویل: قسم په خدای که دا په هوش کې وي، تاسې زما په هکله پوښتنه ورنه وکړئ! دوی ورته وویل: په صفوان بن امیه څه وشول؟ ده وویل: هغه خو دا دی په حطیم کې ناست دی، قسم په خدای چې ما یې پلار او ورور ولیدل چې ووژل شول.

د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مولى (آزاد شوى غلام) ابو رافع وايي: زه د عباس (رضي الله عنه) غلام وم، اسلام زمونږ کورنۍ ته داخل شوى و، ما، عباس او ميرمنې يې (ام الفضل) ټولو اسلام راوړى و، خو عباس (رضي الله عنه) خپل دين پټ ساته. ابو لهب بدر ته نه و تللى او کله يې چې د ماتې خبر واوريډ، نو الله تعالى ډير خوار او ذليل کړ، خو مونږ د قوت او عزت احساس وکړ. زه يو کمزورى سړى وم، د زمزم په حجره کې به مې غشي جوړول، قسم په خدای چې زه ناست وم او غشي مې جوړول، ام الفضل هم دلته ناسته وه، مونږ ددې خبر په اوریدو سره ډير خوشاله وو، چې يو ځل ابو لهب راغی پښې يې ورپسې څښيدلې، د حجرې په يوه څنډه کې کيناست شا يې زما شا ته وه، هغه لا همدلته ناست و چې غږ وشو: ابو سفیان بن حارث بن عبدالمطلب راغی، ابو لهب ورته وویل: دلته راشه، تا به حتماً خبر راوړى وي. ابو رافع وايي، ابو سفیان راغی او له ابو لهب سره کيناست نور خلک ټول ورته ولاړ دي، ابو لهب ورته وویل: وراره! وايه د خلکو څه حال و؟ ده ورته وویل: څه حال و، خبره دا ده چې مونږ له داسې يوه قوم سره مخامخ شوي وو، چې په مقابل کې يې زمونږ زور وتلى و، مونږ خپل ځانونه دوى ته حواله کړي وو، خوښه د دوى وه چې څنگه مو وژني او څنگه مو بنديانوي، خو قسم په خدای زه لدې ټولو سره سره خپل خلک نه ملامتوم، ځکه مونږ له داسې سپينو خلکو سره مخامخ شوي وو، چې د ځمکې او آسمان تر منځ په تورو و سپينو آسونو سپاره وو، والله چې هغوى نه څه پريښودل او نه يې څوک مخې ته ټينگيدى شوى

. ابو رافع وايي: ما د خيمې څنډه پورته کړه او ومې ويل: والله، چې دا ملائکې دي، زياتوي: ابو لهب لاس پورته کړ او په ده مخ يې يوه کلکه خپيره راکړه، زه هم ورياخيدم او ورسره په جگړه شوم، خو څرنگه چې زه کمزوری وم، نو پورته يې کړم او پر ځمکه يې راوويشتم او د پاسه راباندې کيناست او وهلم يې، پدې وخت کې ام الفضل پاڅيده او د خيمې يوه ستنې يې راواخيسته او ابولهب ته يې په ده سر داسې يوکلک گوزار ورکړ چې سر يې ډير زيات مات شو، بيابې ورته وويل: دا چې مالک يې نشته، نو کمزوری دې وليد! پدې گوزار پسې ابو لهب ذليل او سپک پاڅيد، قسم په خدای چې لدينه وروسته يوازې اوه ورځې نور ژوندی ؤ، الله تعالی په عدسه مبتلا کړ، (عدسه يو قسم دانه يا يو قسم طاعون دی چې عرب يې په بدفال نيسي) او له همدې عدسې نه مړ شو. له مرگ نه وروسته درې ورځې همداسې پروت ؤ، زامنو يې لاس نه وروړ، نه يې څوک خوا ته ورتږدې کيدل او نه يې چا د بنخولو فکر کاوه، خو کله يې چې زامن د خلکو له شرم او عار نه وويريدل او فکر يې وکړ که يې همداسې پريږدي، نو خلک به خبرې ورپسې وکړي، مجبور شول چې يوه کنده ورته وکيندي، بيابې له ليرې نه په يوه لرگي سره پدې کنده کې وروچاوه، او له ليرې نه يې تيرې ورباندې وروغورځولې او پټ يې کړ.

پدې ترتيب سره د بدر په ميدان کې د مشرکينو د رسوا ماتې خبر مکې ته ورسيد، دې خبر د مکې په اوسيدونکو ډير بد اثر وکړ، ان تردې چې هغوی په مړيو باندې ژړا منع اعلان کړه، دا پدې خاطر چې د مدينې خلک د دوی په ژړا نور پسې خوشاله نه شي. يوه په زړه پورې واقعه دا هم ده چې پدې غزا کې د اسود بن مطلب درې زامن وژل شوي وو. نوموړی په سترگو وژند و او زړه يې غوښتل چې د زامنو په مرگ ښه په چينغو چينغو وژاړي، يوه شپه يې د يوې ښځې د ژړا آواز واوريد، فورا يې خپل غلام واستاوه او ورته ويې ويل: وگوره چې په مړيو د ژړلو اجازه ورکړل شويده او که څنگه؟ آيا قريش پخپلو مړيو ژاړي؟ چې زه پخپل زوی ابو حکيمه وژاړم، زما سينه خو له ډيره غمه په چاوديدو ده.

غلام يې لار او کله چې بيرته راغی ورته ويې ويل: دا د هغې ښځې د ژړا آواز دی چې پخپل ورک شوي اوښ پسې ژاړي. دلته اسود له کنترول نه ووت او په خوله يې دا شعرونه جاري شول:

و يمنعه من النوم السهود

اتبكي ان يضل لها بعير

علي بدر تقاصرت الجدود

فلا تبكي علي بكر و لكن

علی بدر سراقه بنی هصیص
 وبکی ان بکیت علی عقیل
 و بکیهم، ولا تسمي جميعا
 الا قد ساد بعدهم رجال
 و مخزوم و رهط ابی الولید
 و بکی حارثا اسد الاسود
 و ما لای حکیمه من ندید
 ولولا یوم بدر لم یسودوا

[آیا دا پدې ژاړې چې اوبن یې ورک شويدي؟ او پر هغه باندي بې خوا بې یې خوب ورک کړیدی. په اوبن مه ژاړه، بلکه په بدر وژاړه چیرته چې قسمتونه ایرې شويدي، هو په بدر وژاړه چیرته چې بنی هصیص، بنی مخزوم او ابوالولید د قبیلې سرداران دي، که ژاړې نو په عقب وژاړه په هغه حارث وژاړه چې د زمریانو زمري و نو په هغو خلکو وژاړه او د ټولو نومونه مه اخله، او د ابو حکیمه خو هیڅ مثل او سیال نه و، وگوره، له هغوی نه وروسته داسې خلک سرداران شول، که د بدر ورځ نه وای، نو کله به هم نه وو سرداران شوي.]

په مدینه کې د فتحې زیږی

کله چې د مسلمانانو فتحه او بری په برخه شو، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مدینې اوسیدونکو ته د عاجل زیږي لپاره دوه کسان عبدالله بن رواحه د مدینې د پاسنۍ برخې اوسیدونکو ته او زید بن حارثه د مدینې د لاندینۍ برخې اوسیدونکو ته د زیږي لپاره واستول.

هلته مدینه کې یهودانو او منافقانو پخپلو دروغو خبرونو او پروپاگاندا سره بده ورځ جوړه کړې وه ان تر دې چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مرگ خبر یې هم خپور کړی و. او کله چې یوه منافق زید بن حارثه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په اوبنه (قصواء) باندي سپور ولید، نو ویې ویل: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وژل شوی دی، او دا یې اوبنه ده، مونږ خو یې پیژنو، دا هم زید بن حارثه دی چې راتبتیدلی دی او له ډیرې ویرې یې هیڅ هم تر خوله نه خيژي. په هر حال دواړه زیږي وړونکي مدینې ورسیدل، مسلمانان ورنه تاو شول، او خبرو ته یې غوږ شول، بالاخره پدې باوري شول چې د مسلمانانو فتحه او بری په برخه شويدي.

په مدینه کې هرې خوا ته خونبې او خوشالي خوره شوه، د تکبیر او لا اله الا الله نارې

اوچتې شوې، مدينه ټوله له خوښۍ نه په حرکت راغله. مسلمان مشران يې د بدر لارې ته ورغلل تر څو خپل عظيم رهبر رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ددې لويې فتحې مبارکي ووايي. اسامه بن زيد وايي: مونږ ته د فتحې خبر هغه وخت راورسيد چې مونږ په مدينه کې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لور رقيه (رضي الله عنها) باندې چې د عثمان (رضي الله عنه) په نکاح کې وه خاورې اړولې وې. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) زه هم د رقيه (رضي الله عنها) د خدمت لپاره له عثمان (رضي الله عنه) سره په مدينه کې پرې ايښی وم.

د غنيمت مسئله

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له جگړې نه وروسته درې ورځې نور هم د بدر په ميدان کې پاتې شو، او لدې ځای نه لا نه و خوځيدلی چې د غنيمت د مالونو په سر د مسلمانانو تر مينځ اختلاف پيدا شو. او کله چې دا مخالفت او اختلاف زيات شو، نو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې ټول کسان دې د غنيمت مالونه ده ته وسپاري. سپاهيانو د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر عملي کړ او ټول شيان يې ورته تسليم کړل، وروسته وحي راغله او دا مشکل يې حل کړ.

له عباد بن صامت (رضي الله عنه) نه روايت دې وايي: له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره له مدينې نه ووتلو، تر څو بدر ته ورسيدو له خلکو (مشرکانو) سره جگړه وشوه، الله تعالی د بنمنانو ته ماتې ورکړه، له مونږ يوه ډله خلک داسې وو چې کافران يې پسې اخستي وو او وژل به يې، خو بله ډله داسې وه چې په غنيمتونو پسې شوي وو راټولول او جمع کول به يې، يوه بله ډله خلک په رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) راټول شوي وو ويريدل چې هسې نه د بنمن په فریب او چل سره څه ضرر ورورسوي، نو هغوی د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ساتنه کوله، خو کله چې شپه شوه خلک سره راغونډ شول، هغو کسانو چې د غنيمت مالونه يې راوړي وو وويل: مونږ دا مالونه راټول کړيدي، د هېڅ چا برخه نشته پکې، او هغو کسانو چې په د بنمنانو پسې تللي وو ويل: پدې مالونو کې ستاسې برخه زمونږ له برخې نه ډيره نده، ځکه دا مونږ وو چې د بنمنان مو مات کړل او لدې مالونو نه مو ليرې وساتل. او هغو کسانو چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ساتنه يې کړې وه وويل: مونږ خو لدې ويرې نه چې د بنمنان په پټه او چل

سره رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته زيان و نه رسوي د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ساتنه او دفاع مشغول وو. پدې ترتيب سره دا مشكل را پيدا شو تر څو وحي را نازل شو او پدې هكله يې داسې فيصله وكړه: ((يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَأَتَقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ)) (الانفال: ۱)

[ترجمه: پوښتنه كوي دوى له تانه (اې محمده (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له (حكيمه) د غنائمو څخه ووايه دوى ته چې دا اموال د غنيمتونو خاص الله لره دي او رسول (د الله) لره دي (چې تقسيم يې كړي سم له شرعي اصولو سره) پس وويريږئ تاسې له الله نه او اصلاح وكړئ تاسې د هغه حال چې په مينځ ستاسې كې دى (يعنې په خپلو مينځونو كې سره دوستي وكړئ او نزاع پرېږدئ) او حكم ومني تاسې د الله او (حكم ومني تاسې) د رسول د الله كه يې تاسې مؤمنان (په حقه سره).] او لدينه وروسته رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د غنيمت مال د مسلمانانو تر مينځ وويشه.^۱

اسلامي لښكر د مدينې په لار

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په بدر كې له درې ورځې اقامت نه وروسته د مدينې په لور وخوځيد. مشركان بنديان او د غنيمت مالونه هم ورسره وو او ددې نگراني يې عبدالله بن كعب (رضي الله عنه) ته سپارلې وه. كله چې د صفراء درې له تنگي نه ووت، ددې تنگي او نازيه سيمې تر مينځ پرته يوې غونډۍ باندې يې واړول او د غنيمت له مال نه يې خمس (پنځمه برخه) جدا كړه او نور پاته يې په مساويانه ډول پر مسلمانانو باندې وويشه.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د صفراء په دره كې د نضر بن حارث د وژلو حكم صادر كړ. نوموړى د بدر په ورځ د مشركينو علمبردار و د هغوى بيرغ يې اوچت كړى و او د قريشو له هغو لويو مجرمينو او اسلام دښمنه عناصرو څخه شميرل كيده چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې زيان او تكليف رساوه. همغه وه چې علي (رضي الله عنه) يې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و

^۱. احمد ۵/۳۲۳-۳۲۴. الحاكم ۲/۳۲۶

صحبہ و سلم) په امر سر وواځه.

لدينه وروسته كله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) عرق الظبيته ته ورسيد هلته يې د عقبه بن ابي معيط د وژلو فرمان صادر كړ. دا هغه كس و چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې ډير تكليفونه رسولي و، او مونږ مخكې څه دا ډول پيښو ته اشاره هم كړيده. دا هماغه رذيل و كوم چې د لمانځه په وخت كې يې پر رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) باندي د اوبن پريوان وړ اچولى و، او دا هماغه شيطان و چې پخپل چادر سره يې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د زندۍ كولو كوښښ كړى و او كه ابوبكر (رضي الله عنه) نه وای راغلی، نو نژدې وه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مړ كړي. كله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغه (عقبه) د وژلو امر وكړ، نو ده ورته وويل: يا محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! زما د ماشومانو لپاره به څوك وي؟ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: اور.^(۱) ويل كيږي چې دده سر عاصم بن ثابت انصاري او په بل روايت علي بن ابي طالب (رضي الله عنه) وواځه.

د جنگي تكتيک او استراتیژی له مخې ددې دوو رذیلانو وژل ځکه ضروري و، چې دا دواړه نه يوازې جنگي اسيران بلکه په نننۍ ژبه جنگي مجرمان هم وو.

د مبارکۍ و فدونه (پلاوي)

كله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) روجاء ته ورسيد د مسلمانانو هغه مشران يې استقبال او مبارکۍ ته حاضر شول چې له مدينې نه د همدې غرض پخاطر راوتلي وو. پدې وخت كې سلمه بن سلامه مباركي ويونكو مسلمانانو ته وويل: تاسې مونږ ته د څه مباركي راكوي؟ قسم په خداى مونږ د اوبنانو په شان له زړو بوډاگانو گنجيانو سره مخ شوي وو. پدې خبرې سره رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تبسم وكړ او ويې فرمايل: وراه! هغوى د قوم مشران وو. اسيد بن حضير عرض وكړ: يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! حمد او ثنا دې وي هغه خداى لره چې ته يې برلاسى او بريالى كړى او ستا سترگې يې رڼې او يخې كړې، يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! قسم په خداى زه له بدر نه پدې گومان نه يم پاتې شوي چې ته به له دښمن سره جگړه كوي، زما خيال خو دا وو

(۱). دا حديث په صحاح كتابونو كې روايت شويدي سنن ابو داود د هغه له شرحي عون المعبود سره وگوره ۱۲/۳

چې یوازې د کاروان خبره ده، که زه خبر وای چې له دښمن سره مقابلې ده، نو کله به هم نه وای درنه پاتې شوی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: ته رښتیا وایې. وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې مدینې منورې ته سر لورې، کامیاب او منصور ننوت چې پر دښمنانو یې په مدینه کې د ننه وو که د باندې ویره او هیبت لویدلې و. ددې عظیمې فتحې په نتیجه کې د مدینې ډیر خلک په اسلام مشرف شول، عبدالله بن ابی بن سلول او ملگری یې هم په همدې وخت په ظاهري توګه د مسلمانانو لیکو ته داخل شول.

مدینې ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له تشریف راوړلو نه یوه ورځ وروسته بندیان هم راورسیدل. هغوی یې پخپلو اصحابو (رضي الله عنهم) وویشل، امر یې ورته وکړ چې له بندیانو سره ښه او نیکه معامله وکړي. اصحابو (رضي الله عنهم) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د امر د تعمیم پخاطر له بندیانو سره دومره نیکي کوله چې پخپله به یې خرما خوړلي، خو بندیانو ته به یې ډوډۍ ورکوله (هغه وخت په مدینه کې خرماوې له ټولو نه ارزانه او بې ارزښته وې، خو ډوډۍ ډیره قیمته او مهمه بلل کیدله).

د بندیانو مسئله

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مدینې ته ورسید، نو د بندیانو په هکله یې له اصحابو (رضي الله عنهم) سره مشوره وکړه چې څه ورسره وشي؟ ابو بکر (رضي الله عنه) وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! دوی (بندیان) زمونږ وروڼه، د تره زامن او خپلوان (تربرونه) دي، زما رایه خو دا ده چې فدیو ورته واخلي، ځکه دا به له یوې خوا د مشرکینو په مقابل کې زمونږ لپاره مالي او اقتصادي تقویه او کومک وي، او له بلې خوا کیدای شي الله تعالی دوی ته هم د نیکۍ هدایت وکړي او زمونږ مرستندویان شي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: ته څه وایې یا ابن خطابه! عمر (رضي الله عنه) وایي ما وویل: زه د ابوبکر (رضي الله عنه) نظریه نه تاییدوم، بلکه زه دا وایم چې ما ته فلانی - نوموړی د عمر (رضي الله عنه) خپلوان و، په لاس راګرې چې سر یې ووهم، او علي (رضي الله عنه) ته عقیل بن ابی طالب وسپاری چې سر یې غوڅ کړي، او فلانی چې د حمزه (رضي الله عنه) ورور و حمزه (رضي الله عنه) ته

ورکړې چې مری یې ورپرې کړې، تر څو الله تعالی وويني چې زمونږ په زړونو کې د کفارو او مشرکینو لپاره رحم او مهرباني څای نلري، دوی (اسیران) خو د مشرکانو، سرداران او مشران دي.

عمر (رضي الله عنه) وايي رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ابوبکر (رضي الله عنه) رایه غوره کړه او زما نظر یې و نه ما نه، فیصله یې وکړه چې له بندیانو نه فدیې واخلي. عمر (رضي الله عنه) وايي سبا سهار رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او ابوبکر ته ورغلم، که گورم دواړه ژاړي، ما ورته وویل: یا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ولې؟ ته او ملگری دې په څه ژاړي؟ پوه مې کړه که د ژړا وجه راته بنسکاره شوه، زه به هم درسره وژاړم، او که د ژړا وجه نه وه، نو ستاسې حضراتو په ژړا به وژاړم. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (أبکی للذي عرض على أصحابك من أخذهم الفداء، فقد عرض عليّ عذابهم أدنى من هذه الشجرة) په هغه څه ژاړم چې د فدیې قبلولو له امله ستا ملگرو ته پېښ شوي دي، ما ته د دوی عذاب له دې ونې نه - یوې نژدې ونې ته یې اشاره وکړه^(۱) هم لنډ رابنوودل شوي دي. الله تعالی دا آیتونه رانازل کړيدي: ((مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَصَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (۶۷) لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ)) (الانفال: ۶۷-۶۸)

[نه بنایي نبی لره دا چې وي ده لره بندیان (چې ترې فدیې واخلي) تر هغه وخته چې قوي شي په ځمکه کې (د مشرکینو د ډیر قتل او جرحې په سبب) آماده کوي تاسې (اې مؤمنانو) اسباب د دنیا (په اخیستلو د فدیې سره) او الله اراده لري (تاسې لره ثواب) د آخرت (د مشرکینو د قتل په سبب) او الله ښه غالب قوي دی (په انفاذ د احکامو، ښه حکمت والا دی چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي. او که نه وی ازلي حکم له جانبې د الله چې ورومې لیکل شوي دي (په لوح محفوظ کې) نو خوامخاه رسیدلی به و تاسې ته په عوض د) هغې (فدیې) کې چې اخیستی ده تاسې عذاب ډیر لوی.]
او هغه کتاب (نوشته) چې د الله له لوري یې سبقت کړی و دا و چې ((فِيمَا مَتَّأ بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً)) (محمد: ۴) [یعنې چې یا احسان ورباندې وکړی او یا یې د فدیې په بدل کې خوشي کړی.]

(۱). تاریخ عمر بن الخطاب لابن الجوزي ص ۲۶.

دا آيت د بنديانو په مقابل کې د فديې اخيستلو اجازه ورکوي، او همدا وجه وه چې اصحاب (رضي الله عنهم) د فديې قبلولو په وجه په عذاب نه شول، بلکه يوازې عتاب او سرزنش ورباندې رانازل شو هغه هم پدې خاطر چې دوی مشرکين له بنو خپلو او ډير وژلو نه مخکې اسيران کړل. او بله دا چې هغوی له داسې خلکو نه فديه واخيستله چې نه يوازې جنگي بنديان وو بلکه جنگي لوی لوی مجرمان هم وو، داسې جنگي مجرمان چې د جنگ ننی قانون يې هم بې له محاکمې نه خوشي کوي او څرگنده ده چې په دا ډول مجرمينو به يا د اعدام حکم کېږي او يا به په دايمي بند محکومېږي.

په هر حال د ابوبکر (رضي الله عنه) د مشورې سره سم له بنديانو نه فديه واخيستله شوه، د فديې اندازه څلور زره او درې زره درهمه او يو زر درهمه ټاکل شوې وه. او څرنگه چې د مکې خلک په ليک لوست پوهيدل او د مدينې خلک لدې نعمت نه محروم وو، نو دا فيصله هم وشوه هغه بنديان چې د فديې ادا کولو وس نلري هغوی دې د مدينې لسو هلکانو ته ليک لوست ور زده کړي او هر کله چې دې هلکانو ليک لوست ښه زده کړي، نو همدا ددې بندي فديه شوه.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ځينو بنديانو ځانگړی احسان او منت هم کيښود، هغوی يې بيله فديې آزاد کړل. له دې جملې نه مطلب بن حنطب، صيفي بن ابي رفاعه، او ابو عزه الجمحي وو دا وروستی بيا د احد په غزا کې اسير او ووژل شو (د پيښې تفصيل وروسته راځي).

همدا راز رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپل زوم ابي العاص هم احسان وکړ، خوشی يې کړ، خو دا شرط يې ورباندې کيښود چې د زينب (رضي الله عنها) مخه به نه نيسي يعنی اجازه به ورکوي چې هجرت وکړي. ددې وجه دا وه چې زينب (رضي الله عنها) د خپل ميره ابي العاص د خوشي کيدو او فديې ادا کولو پخاطر څه اندازه مال را استولی و، پدې شيانو کې يو اميل هم و، دغه اميل په اصل کې د خديجی (رضي الله عنها) و، چې خپلې لور زينب (رضي الله عنها) ته يې د ابو العاص کور ته د رخصتيدو په وخت ورکړی و. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې دا اميل وليد زړه يې ډير نرم شو، اصحابو (رضي الله عنهم) نه يې د ابو العاص د خوشي کيدو خبره وکړه. اصحابو (رضي الله عنهم) قبوله کړه، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ابو العاص دا شرط کيښود چې زينب (رضي الله عنها) ته به اجازه ورکوي چې مدينې ته راشي. ابو العاص په خپل شرط وفا وکړه او زينب (رضي الله عنها) مدينې ته مهاجره شوه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و

صحابه و سلم) زید بن حارثه او یو انصاري ته وظیفه ورکړه امر يي ورته وفرمایه: (کونا بطن یأجج حتی تمر بکما زینب فتصحبها). چې لار شي او د یاجج په دره کې تر هغې انتظار وباسي تر څو زینب درباندي راشي او بیایې له ځان سره راولي. هغوی لارل او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لور یې راوستله، ددې د هجرت کیسه ډیر اوږده او له حده نه زیاته دردونکې ده. د بندیانو په ډله کې مشهور او تیز زبانه خطیب سهیل بن عمرو هم و. عمر (رضي الله عنه) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته عرض وکړ چې دده د مخې دواړه غاښونه ورمات کړه، بیا به یې ژبه بنده بنده غوندي کیږي، او هیچرته به هم ستا په خلاف مغرضانه خطبې نه شي ویلي، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عمر (رضي الله عنه) دا وړاندیز رد کړ، ځکه دا د مثلي په حکم کې راځي او پدې ډول عمل سره د قیامت په ورځ د الله د گرفت ویره هم ده. سعد بن نعمان (رضي الله عنه) د عمرې ادا کولو لپاره مکې ته لاړ، هلته ابو سفیان بندي کړ د ابو سفیان زوی عمرو هم د بندیانو په ډله کې و، نو هغه یې خپل پلار ابو سفیان ته ورولیږه چې هغه یې په بدل کې سعد بن نعمان را خوشی کړ.

ددې غزا په هکله د قرآنکریم تبصره

ددې غزا په هکله د انفال سورت نازل شو، او که چیرې دا تعبیر درست وبلل شي، نو ویلی شو چې دا سورت په حقیقت کې پدې غزا باندې یوه الهي تبصره وه، خو دا داسې تبصره ده چې له هغو تبصرو سره ډیر توپیر لري کومې چې پاچایان او د لښکر قوماندانان یې له فتحې وروسته خلکو ته اوروي. الله تعالی په پیل کې د مسلمانانو نظر د هغو تقصیراتو او اخلاقي کمزوریو په لور راوگرزوه، کومې چې لا تر اوسه له دوی سره موجودې وې، او ځینی خو یې په همدې وخت کې له دوی نه پینې شوي وې دا هم پدې خاطر چې مسلمانان ځانونه لدې نقایصو نه پاک کړي، د کمال او عظمت لور مقام ته پورته شي. پدې پسې یې له مسلمانانو سره د الله تعالی له نصرت او غیبي کومک نه یادونه وکړه، ددې هدف دا و چې مسلمانان په خپل قوت او شجاعت غره نه شي، کبر او غرور یې زړونو ته لار پیدا نکړي. هغوی باید تل په الله توکل ولري، د الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې تسلیم او فرمانبردار و اوسي. ورپسې یې هغو لوړو او غوره اهدافو ته اشاره وفرمایله د کومو لپاره چې رسول الله (صلی الله

عليه و اله و صحبه و سلم) دې خونړۍ جگړې ته ننوتی و، او هغه صفات او اخلاق یې په گوته کړل د کومو په وجه چې دوی ته فتحه او بری ور په برخه شوی و او یا چې د هغې پذیرعه جنگونه گټل کیدای شي. بیا یې مشرکینو، منافقینو، یهودو او جنگي بندیانو ته خطاب فرمایلی، ډیر فصیح او بلیغ نصیحت یې ورته کړی تر څو هغوی د حق په وړاندې تسلیم شي او په حقیقت اعتراف وکړي. وروسته یې مسلمانان مخاطب گرزولي او د غنیمت په هکله یې اساسي او څرگند اصول او قوانین ورته بیان کړيدي.

پدې پسې یې د جنگ او سولې هغه قوانین او اصول توضیح او تشریح کړي کوم چې پدې وخت کې اسلامي دعوت ورته اړتیا درلوده. دا ددې لپاره چې د مسلمانانو جنگ باید د جاهلیت له جنگ نه بیل او اوچت وي، او مسلمانان باید په اخلاقي، عملي او ټولو نورو اړخونو کې له نورو نه مخکې او وړاندې وي. او دنیا باید پدې پوه شي چې اسلام خالي نظریه نده، بلکه اسلام خپل پیروان په ټولو هغه اصولو او مقرراتو به عملي توگه سینگاروي د کومو چې دغه دین غوښتونکی دی او نور خلک ورته رابولي.

بیا یې د اسلامي حکومت د قانون او دستور د ځینو موادو یادونه کړیده. او له هغه نه دا په ډاگه کيږي چې د اسلامي حکومت په حدودو کې د ننه او له پولو نه د باندې اوسیدونکو مسلمانانو تر مینځ څه توپیر وجود لري.

ځنې نورې پیښې

د دوهم هجري کال د رمضان په میاشت کې د رمضان روژه، او د فطر صدقه فرض شوه. د زکات د مختلفو نصابونو تفصیل او بیان هم راغی، د فطر صدقې او زکات د نصاب په فرضیت او بیان سره د هغو فقیرانو او بې وسه مهاجرینو ډیر مشکلات او ستونزې حل شوي کومو چې د سفر او کار توان او قدرت نه درلود.

له ټولو نه د خوشحالی خبره او ډیر نیک تصادف دا و چې مسلمانان لومړنی عید چې د دوهم هجري کال د شوال په لومړۍ ورځ و هغه وخت ولمانځه چې د بدر په میدان کې یې لویه فتحه او کامیابی هم تر لاسه کړې وه. څومره بختور و دغه عید چې الله مسلمانانو ته د بري او عزت له تاج ور په سر کولو نه وروسته راوستې و، څومره زړه راښکونکی وه د هغه لمانځه صحنه چې مسلمانان له خپلو کورونو نه پداسې حال کې ورته راوتلي وو چې په ژبو یې د توحید، تکبیر او تحمید کلمې جاري وې. هو

مسلمانان پداسې حال کې د لومړني عيد لمونځ په هغه ميدان کې ادا کوي چې د تکبير نارې يې آسمان ته اوچتې شوې، زړونه يې د الله له مينې ډک وو، او په ژبو يې د الله د نعمتونو او مهربانيو له امله شکرانې او شکرونه ايستل، د عجز سرونه يې ورته ټيټول او سترگې يې د خپل رب د لا زيات رحمت او رضا په لور کېرې وې. الله تعالی خپلو دې نعمتونو ته اشاره کوي فرمايي: «وَأَذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَآوَاكُمْ وَأَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ» (الانفال: ۲۶) [او ياد کړئ تاسې هغه وخت چې تاسې لږ ضعيفان (مغلوبان کړي شوي وئ په ځمکه کې، ويريدئ تاسې له دې نه چې وبه تښتوي په تيزۍ سره تاسې خلق (يعنې مغلوب به کړي تاسې قريش يا فارس ياروم)] نو ځای درکړ ((الله)) تاسې ته او قوت يې درکړ تاسې ته په کومک (مدد) سره او روزي يې درکړه تاسې ته له طبياتو (پاکو شيانو لکه غنائم) لپاره ددې چې تاسې شکر وباسئ.]

د بدر او احد تر مینځ پوځي عملیات

بدر د مسلمانانو او مشرکانو تر مینځ لومړنۍ پریکنده وسله واله نښته وه. پدې غزوه کې فتح او بری د مسلمانانو په برخه شو. ددې جگړې له نتائجو نه دوې ډلې خلک ډیر غمجن او نا آرامه وو، لومړنۍ ډله هغه مشرکین وو چې په جگړه کې مستقیماً زیانمن شوي وو د مال او سر ډیر تاوان وراوښتی و. او دوهمه ډله یهودان وو ځکه دوی د مسلمانانو عزت او کامیابي خپل دیني او اقتصادي موجودیت ته لوی خطر او ملامتونکې گوزار باله، نو د دوی ټولو په زړونو اور بل شوی و او له ډیر غم او غوسې نه په ځان نه پوهیدل ((لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا)) (المائدة: ۸۲) [له مسلمانانو سره تر ټولو زیاته دښمني د یهودانو او مشرکانو ده.]

په مدینه کې داسې کسان هم وو چې په ښکاره خو یې له مجبوریت نه او د خپل وقار ساتلو پخاطر اسلام راوړی و، خو په پټه او واقعیت کې له مشرکینو او یهودانو سره ملگري وو. دا د عبدالله بن ابی بن سلول ډله وه، دې دریمې ډلې هم له مسلمانانو سره لکه د دوو نورو ډلو په شان زیاته کینه او عداوت درلود.

څلورمه ډله خلک هم وو، هغوی د مدینې شاو خوا میشته بدویان او کوچیان وو، دوی ته کفر او اسلام اهمیت نه درلود، ژوند یې په غلا او چور روان و، د مسلمانانو لدې فتحی او بری نه ډیر په تشویش کې شول، ځکه فکر یې کاوه که چیرې په مدینه کې یو پیاوړی حکومت قایم شي، نو بیا خو به حتماً له چور او چپاول نه د دوی لاسونه ورنلډوي پداسې حال کې چې د دوی د روزی گټلو طریقه او لاره همدا ده، نو د دوی زړونه هم د مسلمانانو له دښمنۍ او عداوت نه ډک شول.

پدې ترتیب سره مسلمانان له ټولو خواو نه له خطرونو او تهدیدونو سره مخ شول، خو مخکې یادوشویو ډلو له مسلمانانو سره د معاملي بیلې بیلې لارې ونیوې. هرې ډلې هغه طریقه غوره کړه چې د خپلو اهدافو د تحقق لپاره یې مناسبه بلله. د مدینې او شاو خوا برخو هغو خلکو چې په ښکاره یې ځانونه اسلام ته منسوبول د مسلمانانو په

خلاف د فتنو، دسيسو، توطؤ او نورو مشکلاتو راولاړولو لاره خپله کړې وه. د يهودانو يوه ډله داسې وه چې له مسلمانانو سره يې د بنکاره او علني دښمنۍ لاره نيولې وه. هلته د مکې مشرکينو د انتقام او غچ اخیستلو لپاره متي راغښتلې او د حملې تياري يې نيوله، او لکه چې مکې مسلمانانو ته د حال په ژبه داسې پيغام ورليږلی و:

و لابد من يوم اغر محجل و يطول استماعي بعده للنو ادب

[داسې يوه رڼا او ځلانده ورځ ډيره ضروري ده چې له هغې نه وروسته تره ډيره وخته به مړو د ژړيدونکو ژړا واورم.]

وروسته همداسې وشول، يو کال وروسته د مکې مشرکينو د مدينې په پولو کې د احد په نامه مشهوره جگړه توده کړه کوم چې د مسلمانانو په هيبت او منزلت يې ډير منفي اثر واچاوه. خو مسلمانان ددې ټولو خطرونو مقابلې ته ودریدل او ددې خطرونو په خنځی کولو کې يې داسې رول ولوباوه چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په قيادت، عظمت، وښتابه، د خطرونو په پوره پيژندنه او ادراک د خطرونو د له مينځه وړلو پخاطر په حکيمانه تدبير او تخطيط دلا لت کوي، چې په راتلونکو پاڼو کې به ورته لنډه غونډې اشاره هم وکړو.

د کدر په سيمه کې د بني سليم غزا

د بدر له غزا نه وروسته د مدينې استخباراتو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته لومړی دا خبر راور چې د غطفان قبيلې يوه څانگه (بني سليم) په مدينه باندې د حملې تياري نيسي، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له دوو سوو کسانو سره په ناڅاپه توگه د دوی مقابلې ته ور روان شو، او د کدر⁽¹⁾ تر سيمې مخکې ورغی. بنو سليم په ځان کې د مقابلې توان ونه ليد، وټښتيدل او پنځه سوه اوبښان يې دلته په ځای پريښودل، چې مسلمانانو راوښو او وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خمس اخیستلو نه وروسته پر لښکر باندې وويشل، هر چا ته دوه دوه اوبښان ورسيدل، پدې وخت کې يې ده (يسار) په نامه يو غلام هم ونيو، چې بيا يې آزاد کړ.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دلته له دريو ورځو تم کيدو نه وروسته

(1) کدر داسې يو مرغه دی چې په رنگ کې يې څه خړوالی دی، او کدر د مکې او شام په تجارتي لاره د نجد په سيمه کې د بنو سليم يو اوبه خور هم و.

بیرته مدینې ته ستون شو. دا غزا له بدر نه له راستنیدو نه اوه ورځې وروسته یعنی د دوهم هجري کال د شوال په میاشت کې پېښه شوې وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې غزا کې سباع بن عرفطه او په بل روایت ابن ام مکتوم^(۱) په مدینه کې خپل خلیفه ټاکلی و.

۲- د رسول الله (ﷺ) د قتل توطئه

د بدر په غزا کې د ماتې له امله مشرکین ټول په لرزه راغلي وو، اور پرې بل و او مکه له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره له دښمنۍ او کینې نه د جوشي کتوي په شان خوټکیده. بالاخره دوه قهرمانان یا غښتلي ځوانان فیصله کوي او تصمیم نیسي چې د دوی په گومان د دوی د اختلاف او بدبختۍ، ذلت او سپکاوي اصلي عامل یعنی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مینځه یوسي. له بدر نه کمه موده وروسته عمیر بن وهب جمحي له صفوان بن امیه سره په حطیم کې ناست و، عمیر خو د مکې هغه شیطان و چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو ته یې ډیر تکلیف رساوه، او زوی یې وهب په بدر کې اسیر شوی و. دلته یې په بدر کې د وژل شویو مشرکینو (اصحاب قلیب) کیسه وکړه، نو صفوان ورته وویل: لدینه وروسته په ژوند کې خیر او مزه نشته. عمیر ورته وویل: رښتیا دې وویل، قسم په خدای که دا قرض راباندې نه وای چې وجه یې هم نه ورته لرم، او دا اولاد مې نه وای چې له مرگ نه وروسته ورباندې وپریږم، نو همدا اوس به په اوبڼ ورسپړیدم او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به مې واژه، زما بهانه هم جوړه ده زوی مې ور سره بندي دی.

صفوان دا فرصت غنیمت وگاڼه ورته وپې ویل: قرض دې په ما، زه یې ادا کوم، ستا اولاد به هم زما له اولاد سره یو ځای وي، یعنی لکه زما د خپل اولاد په شان به وي، او تر څو چې ژوندي دي کفالت او سرپرستي به یې کوم. او داسې به پېښه نه شي چې زه څه ولرم او دوی ته یې ورنه کړم. عمیر ورته وویل: سبي ده خو دا راز پټ ساته. صفوان وویل: بې غمه اوسه. بیا عمیر لار توره یې تیره او زهرجنه کړه او مدینې ته روان شو. کله چې هلته ورسید او د مسجد له دروازې سره یې خپله اوبڼه چو کوله پدې وخت کې

(۱). زاد المعاد ۹۰/۲ ابن هشام ۴۳/۲-۴۴ مختصر سیره الرسول ص ۲۳۶

عمر (رضي الله عنه) چې له مسلمانانو سره يې د بدر په غزا کې د الله تعالی له کرم او نصرت نه خبرې کولې، متوجه شو او سترگې يې په عمير ولگيدې، ويې ويل: دا سپی، دا د الله د بنمن، د خه شر او فتنې لپاره راغلی دی؟! فوراً رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورغی او ورته ويې ويل: يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! د خدای د بنمن عمير توره په لاس راغلی دی. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: قال: (فأدخله علي). رايې ولي. عمر (رضي الله عنه) راغی او عمير يې له غاړې سره دده د تورې له پرې نه ونيو، خو کسه انصارو ته يې وويل: لاږ شئ له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره کينئ، ددې خبيث (عمير) خواته متوجه اوسئ ځکه دا باوري او مطمئن سړی ندی. بيا يې عمير د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته وړاندې کړ. کله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليد، نو ويې فرمايل: ال: (أرسله يا عمر، اذن يا عمير). عمره! دا پرېږده او عميره! ته را لند شه. هغه ورغی او ورته ويې ويل: سهار په خير! رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (قد أكرمنا الله بتحية خير من تحيتك يا عمير، بالسلام تحية أهل الجنة). عميره! الله تعالی ستاسې له تحيې نه غوره تحيه چې د اهل جنت تحيه ده راکړې او هغه (سلام) دی. بيا يې ورته وويل: (ما جاء بك يا عمير؟). عميره ولي راغلی يې؟ ده وويل: له تاسې سره دې بندي راوستې يم، نيکي ورسره وکړې! رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (فما بال السيف في عنقك؟). نو دا توره دې ولي په غاړه کې اچولې ده؟ عمير وويل: خدای دې دا تورې په بلا ووهي، ددې تورو مونږ ته خه گټه راورسيده؟ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وويل: (اصدقني، ما الذي جئت له؟). رښتيا وايه د خه لپاره راغلی يې؟ ده وويل: زه صرف د همدې غرض لپاره راغلی يم. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: قال: (بل قعدت أنت وصفوان بن أمية في الحجر، فذكرت ما أصحاب القليب من قريش، ثم قلت: لولا دين علي وعيال عندي لخرجت حتى أقتل محمداً، فتحمل صفوان بدينك وعيالك علي أن تقتلني، والله حائل بينك وبين ذلك). نه داسې نده، ته او صفوان چې په حطيم کې سره ناست وئ، د قريشو د قليب (کندي) خاوندان (هغه چې په بدر کې

ووژل شول) مو ياد کړل، بيا تا وويل: که زما د قرضدارۍ او اولاد غم نه وای، نو د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مرگ لپاره به ورغلی وم، بيا صفوان ستا قرض او اولاد پخپله غاړه واخيستل، تر څو ته ما ووژني، خو الله تعالى ستا دا شوم هدف نه ترسره کوي. ددې په اوریدو سره عمير وويل: زه شاهدي وایم چې ته د الله رسول یې، يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! کله به چې تا د وحی او آسمان خبر راوړ، نو مونږ به نه مانه، خو دا خبره چې له ما او صفوان نه پرته بل هيچا هم نده اوریدلې، قسم په خدای چې ته الله تعالى ورباندې خبر کړی یې، ثنا او صفت دی هغه خدای لره چې د اسلام په لور یې زما لارښوونه وکړه، او دې ځای ته یې راوستم. ورپسې یې د شهادت کلمه وويله، نو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) اصحابو ته وفرمایل: وسلم: (فقهوا أحاکم في دينه، وأقربوه القرآن، وأطلقوا له أسيره). خپل ورور ته دین ورزده کړی، قرآن ورته ولولئ او بندي یې ورته آزاد کړی. هلته په مکه کې به صفوان خلکو ته ويل: صبر وکړئ ډیر ژر به د داسې پېښې زيری واورئ چې د بدر غم به مو ورباندې هیر شي. او تل به یې له خلکو نه د عمير په هکله پوښتنې کولې، بالاخره يوه سواره لدینه خبر کړ چې عمير مسلمان شويدي، نو صفوان قسم ياد کړ چې نور به نه ورسره خبرې وکړي او نه به ورته څه گټه ورسوي. عمير بيا مکې ته راستون شو او هملته ديره شو، خلک یې اسلام ته رابلل او د همدې په لاس ډیر کسان په اسلام مشرف شول.^(۱)

۳- د بني قينقاع غزا

په تيرو پاڼو کې مو له يهودانو سره د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د معاهدې يادونه وکړه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپل ټول وس سره ددې معاهدې د تطبيق کوښښ کاوه د عملي کولو هيله یې درلوده. او د تطبيق په ميدان کې له يوه مسلمان نه هم داسې کوم کار ندی صادر شوی چې د نوموړې معاهدې له کوم بند او مادې سره دې تناقض ولري، خو يهودانو چې تاريخ یې ټول له غدر، خیانت، بی وفایي، جفا او عهد شکنۍ نه ډک دی، دا ځل هم وفا ونه شوی کړی، ډیر ژر خپل پخواني حالت ته واوښتل د مسلمانانو په مينځ کې یې د توطؤ،

(۱) ابن هشام ۱/ ۶۶۱-۶۶۲-۶۶۳

فتنو، پريشانو او سازشونو راولاړولو لپاره هډې ځلې پيل كړې. راځئ د يهودانو ددې ډول مكارو او توطئو يو مثال هم تر نظر تير كړو:

د يهودانو د مكر او فريب يوه نمونه

ابن اسحاق وايي: يو ځل يهودي شاس بن قيس چې ډير بوډا، غټ كافر او د مسلمانانو له ټولو نه لوی دبنمن و د اصحابو (رضي الله عنهم) په يوه مجلس تيريد، كه گوري چې هلته د اوس او خزرج خلك گډ سره ناست دي يو له بل سره خبرې اترې كوي. يهودي چې دا حالت وليد چې اسلام هغه د جاهليت په دوران كې سره دبنمني قبيلې څه ډول سره يو كړيدي، د مينې او محبت په مزي يې سره تړلې دي، نو په زړه كې يې د عداوت او حسد د اور لمبې بلې شوې، ويې ويل: دلته د بنو قيله سرداران سره يو شوی دي، قسم په خدای د دوی له اتحاد او يووالي نه وروسته دلته زمونږ ټيكان او گذران ډير گران دی، دا فكر يې وكړ او هغه يهودي ځوان ته يې چې ور سره ملگري و ويل: د دوی مجلس ته ورشه ورسره كينه د بعثت د جگړې او له هغه نه مخكې حالاتو يادونه وكړه او هغه اشعار ورته ووايه كوم چې دواړو طرفونو (اوس - خزرج) پدې هكله ويلي وو. هغه ځوان لاړ او همداسې يې وكړل، نو اوس او خزرج خبرې او مناقشې پيل كړې، يو په بل يې د فخر او وياړ څرگندونه كوله، سره مخالف شول تر څو له دوی نه دوه كسان راپورته شول، يو د بل په خلاف يې خبرې وكړې، بالاخره يوه بل ته وويل: كه غواړي، نو همدا اوس به بيا د هغې خپل منځي جگړې اور بيا راتازه كړو! دواړه قبيلې په غوسه شوې او سره ويې ويل: سبي ده نو راځئ د حره ميدان ته چې سره معلومه يې كړو! نارې يې وكړې وسله راوړئ، ټول راوتل او نژدې وه چې د جگړې اور بل شي.

دا خبر رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورسيد، هغه مبارک له يو شمير مهاجرينو سره يو ځای تشریف راوړ او ويې فرمايل: (يا معشر المسلمين، الله الله، ابدعوي الجاهلية وأنا بين أظهركم بعد أن هداكم الله للإسلام، وأكرمكم به، وقطع به عنكم أمر الجاهلية، واستنقذكم به من الكفر وألف بين قلوبكم). اي مسلمانانو! الله در په ياد كړئ، خدای ته وگورئ، بيا د جاهليت ناره او دعو، هغه هم پداسې حال كې چې زه ستاسې په مينځ كې يم او وروسته له هغې چې الله تعالى په اسلام مشرف كړئ، له جاهليت نه يې را بيل او له كفر نه يې نجات دركړ، او په زړونو كې يې درته يو د بل مينه او الفت واچاوه؟

همدا وه چې دوی (اوس او خزرج) پوه شول چې دا یو شیطاني حرکت، وسواس او د دښمنانو چل او فریب و، ژر په حقیقت پوه شول، له سترگو یې اوبښکي روانې شوې، یو بل یې په غیږ کې ونیوه او بیا له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره په پوره اخلاص او اطاعت او داسې حال کې روان شول چې الله تعالی ورته د اسلام د دښمن شاس بن قیس له مکر او فریب نه نجات ورپه برخه کړی و.^(۱)

دا د مسلمانانو په مینځ کې د یهودانو د توطئو او فتنو یوه وړه نمونه وه او د هغې سلسلې یوه کړۍ وه کومه چې یهودانو د اسلامي دعوت د مخنیوي لپاره په کار اچولې وه. هغوی ددې شوم هدف او مقصد لپاره مختلفې لارې او ډیرې منصوبې جوړې کړې وې، بې اساسه او دروغجن تبلیغات به یې کول، سهار به یې ایمان راوړ او ماښام به بیرته کفر ته اوږیدل دا ددې پخاطر چې له کمزورو مسلمانانو سره د اسلام په هکله شکوک او شهبې را پیدا شي.

او پر هغو مسلمانانو به یې اقتصادي فشار راوړ، ژوند به یې ورباندې تنگاو له کومو سره به یې چې مالي معامله درلوده. که قرض به یې ورباندې و، نو سهار، ماښام به یې دروازې ته ولاړ او د قرض د ادا غوښتنه به یې ورنه کوله او که د مسلمان قرض به پر دوی و، نو نه به یې ورکاوه، په ظلم او زیاتي سره به یې ورنه خواره او ورته ویل به یې: ستا قرض خو هغه وخت راباندی و چې ته پخپل پلرني دین وې، اوس چې تاسو خپل دین پرې ایښی، نو زمونږ او ستاسې څه معامله نشته.^(۲)

دا باید په یاد ولرو چې یهودانو دا ډول کارونه او فتنې له بدر نه مخکې شروع کړې وې، دا سره لدې چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې معاهده هم درلوده.

د یهودانو ددې ناوړه اعمالو په وړاندې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو له صبر او زغم نه کار اخیست، او دا طمع یې درلوده چې کیدای شي هغوی د هدایت او حقیقت لاره غوره کړي. او بله دا چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) غوښتل په سیمه کې امن او آرامي حاکمه وي.

(۱) ابن هشام ۵۵۵/۸ - ۵۵۶

(۲) مفسرینو د ال عمران او نورو سورتونو په تفسیر کې د یهودو له دې ډول اعمالو نه یادونه کړیده.

د بني قينقاع له خوا د تړون ماتول

کله چې يهودو وليدل الله تعالی د بدر په میدان کې د مسلمانانو بې کچه مرسته وکړه، عزت او شوکت يې ور په برخه کړ او د هر چا ليرې دی که نژدې پر زړه د اسلام او مسلمانانو د هيبت او عظمت اثر پريوت، نو د دوی په زړونو کې د دښمنۍ او حسد اور په لمبو شو، نور يې خپل عداوت پټ نه شواى کړی په ښکاره يې د بغاوت بيرغ اوچت کړ او د مخامخ مقابلې میدان ته راووتل.

په يهودانو کې له ټولو نه لوی کينه ناک او ډير شرير انسان کعب بن اشرف و چې وروسته به ورته خبرې وکړو، او له ټولو نه زياته شريه ډله او طايفه د بني قينقاع قبيله وه. دا قبيله په مدينه کې د ننه اوسيدله، کلی يې په همدې نامه يادیده. زياتره خلک يې يا زرگران وو يا آهنگران او يا لوبني جوړونکي کلانان، او د همدې کسب و کار له برکته له هر يوه سره د جنگ ساز و سامان هم و. دوی اوه سوه جنگيالان درلودل په غيرت کې هم له نورو يهودانو نه وړاندې وو، او همدوی له ټولو نه رومي عهد او تړون مات کړ.

وروسته له هغې چې الله تعالی مسلمانان په بدر کې بريالي او برلاسي کړل، نو ددې يهودانو طغيان او سرکشي زياته شوه د مسلمانانو په خلاف يې خپل شرارتونه او خباثتونه زيات کړل. له هيڅ ډول گډوډۍ نه يې لاس نه نيوه، هر مسلمان به چې د دوی بازار ته ورته ملنډې او مسخرې به يې ورپورې کولی او تکليف به يې ورساوه، ان تردې چې ددې خبيثانو له شر نه مسلمان يې ښخې هم په امن نه وې. او کله چې د دوی سرکشي او شرارتونه له حده نه زيات شول، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) راټول کړل، وعظ او نصيحت يې ورته وکړ، د حق او هدايت لور ته يې راوبلل، د ظلم او بغاوت له بد انجام نه يې وويروول، خو هغوی له خپل شر او تکبر نه لاس وانه خيست او خپله بد معاشي يې جاري وساتله. ابو داود او نور له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه روايت کوي چې وايي: کله چې د بدر په ورځ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) قريشو ته ماتې ورکړه، او بيا مدينې ته راغی، يهودان يې د بني قينقاع په بازار کې راټول کړل او ورته وېيل: (يا معشر يهود، اسلموا قبل ان يصيبکم مثل ما اصاب قريشا). يهودانو! مخکې لدينه چې د قريشو له سرنوشت سره مخامخ شئ اسلام راوړئ. دوی ورته وويل: اي محمده (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! گوره دا دې په غوره کې نکړي او په دې غره نشي چې يو څو له جگړو سره نا آشنا قريشان دې ووژل، ته که له مونږ سره د جگړې ډگر ته ووزي، نو پوه به شي

چې مونږ څوک یوو، او باور به دې راشي چې مخکې زمونږ په شان خلکو سره نه یې مخ شوی. نو پدې هکله الله تعالی دا آیتونه رانازل کړل:

((قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ (۱۲) قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِتْنَةِ الْأَنْفِثَةِ تَقَاتَلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلِهِمْ رَأَىٰ الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ))^(۱).

(آل عمران: ۱۲، ۱۳)

[ووايه (اې محمده!) هغو کسانو ته چې کافران شويدي ژر به مغلوب کړي شئ تاسې په وژلو يا شړلو سره په دنيا کې او جمع به کړي شئ ((شړلی به شئ په عقبی کې)) طرف د دوزخ ته، او بد ځای د هستوګنی دی ((دغه دوزخ)) په تحقیق سره دی تاسې ته لوی عبرت (نمونه اې ناظرینو!) په هغو دوو فرقو کې چې سره مخامخ شولی (په ((بدر)) کې له پاره د جنگ) یوه فرقه چې جنگ یې کاوه په لاره د الله کې او بله فرقه وه چې کافره وه، لیدل به دوی هغوی لره دوه چنده د هغوی په لیدلو د سترګو سره او الله قوت ورکوي په نصرت مرسته خپله سره هرچا ته چې اراده وکړي (د نصرت) بېشکه په دې ((لا زیات او کم لیدلو)) کې خامخاه عبرت (پند) دی له پاره د خاوندانو د بصیرت.]

خرګنده ده چې د بنو قینقاع ددې ځواب معنی په حقیقت کې د جنگ اعلان و، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو له صبر او زغم نه کار واخیست، او د فرصت انتظار یې کاوه.

پدې سره د بني قینقاع یهودان نور هم سپین سترګي شول، او په ډیره لږ موده کې یې په مدینه کې داسې یوه فتنه راولاړه کړه چې لومړی یې همدوی وخوړل او پخپلو لاسونو یې ځانونه د مرګ او وړکې خولې ته ورتیل وهل.

ابن هشام له ابي عون نه روایت کوي وايي: یوې عربي ښځې څه سامان د خرڅلاو لپاره د بني قینقاع بازار ته راوړ او د یوه زرګر له دکان سره کیناستله. یهودانو د فتنې پخاطر غوښتل مخ یې لوڅ کړي، خو نوموړې خپل مخ نه لوڅاوه، نو همدا وه چې زرګر پاڅید او په پټه سره یې ددې ښځې د کالیو (کمیس) وروستی برخه په شا پورې وروتل، دا نه وه پرې خبره، او کله چې پاڅیده نو بې پردې شوه. د یهودانو له

(۱). سنن ابي داود مع شرحه عون المعبود ۳/ ۱۱۵، ابن هشام ۵۵۲/۱.

خنداگانو نه خوی وازی شوې. بنځې چيغه وکړه، یوه مسلمان چې دا چيغه واوریدله فوراً راغی او هغه یهودی زرگر یې وواژه. ورپسې یهودان راټول شول او دا مسلمان یې وواژه، بیا د مسلمان خپلوانو نورو مسلمانانو ته د یهودانو په مقابل کې د فریاد چيغه وکړه، او نتیجه دا شوه چې د مسلمانانو او بني قینقاع یهودانو تر مینځ شر او جگړه جوړه شوه.^(۱)

محاصره بیا تسلیمیدل او له وطن نه شړل

نور نو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د صبر او زغم کاسه په ډکیدو شوه. ابو لبابه بن عبدالمنذر یې د مدینې خلیفه وټاکه، د لښکر بیرغ یې حمزه بن عبدالمطلب ته ورکړ او د بني قینقاع په لور وخوځید. د دوهم هجري کال د شوال له نیمايي نه یې چې د هفتې ورځ وه د هغوی محاصره پیل کړه. دا محاصره ترډي القعدې پورې یعنی پوره پنځلس ورځې اوږده شوه. بالاخره الله تعالی د یهودانو په زړونو کې ویره او ترهه واچوله ټول تسلیم شول، ځانونه، مالونه او اولادونه یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر او فیصلې ته وړاندې کړل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فوراً د یهودانو د تړلو امر صادر کړ او پدې ترتیب سره ټول وتړل شول.

پدې وخت کې د منافقانو مشر عبدالله بن ابی بن سلول را وړاندې شو او په ډیر اصرار سره یې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د هغوی د عفوی او خوشي کولو غوښتنه وکړه او ورته ویې ویل: ای محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! زما له حلیفانو سره نیکی وکړه! ځکه بنو قینقاع له خزرج قبیلې سره د دوستۍ تړون درلود. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ځواب ورنکړ، هغه (منافق عبدالله) خپله غوښتنه بیا تکرار کړه، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخ ورنه واراوه، منافق پدې هم نه شو بلکه را وړاندې شو او خپل لاسونه یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په گریوان کې ورواچول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیر په غوسه شو او ویې فرمایل: پرې مې ږده، خوار شې، پرې مې ږده! خو منافق په پوره سپین سترگی خپله غوښتنه تکراروله او ویل یې: تر هغې دې نه پرېږدم تر څو زما دوستان معاف نکړې، دا درې سوه زغره لرونکي او څلور سوه بې زغرو ځوانان چې زه یې له سړو او تودو نه ساتلی يم

(۱)، ابن هشام ۴۷/۲ - ۴۸

په یوه ورځ وژني؟ قسم په خدای چې زه د زمانې له گردشونو نه ویره لرم. په پای کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له نوموړي منافق سره چې د اسلام ښکارولو نه یې تقریباً یوه میاشت تیره شوې وه د نرمې او بخښنې معامله وکړه او دده په مخ یې ټول یهودانو وښل، خو دایې ورته وویل: چې په مدینه او شاوخوا سیمو کې د اوسیدو اجازه نلري. پدې ډول سره هغوی له مدینې نه ووتل او د شام په اذراعات نومي ځای کې یې واړول، چې یو زیات شمیر یې څه موده وروسته په هلاکت ورسیدل.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغوی مالونه او جايداونه ضبط کړل، او له هغې جملې نه یې درې لښدې، درې زغرې، درې تورې او درې نیزې د ځان لپاره خوښې کړې، نور غنیمتونه یې چې د محمد بن مسلمه په واسطه راټول شوي وو د خمس (پنځمې) له بیلولو نه وروسته په حساب برابر وویشل.

۴- د سوبق غزا

پداسې حال کې چې صفوان بن امیه، یهودان او منافقان د اسلام په خلاف په توطئو او هلو ځلو بوخت وو، ابو سفیان د یوه داسې تحرک او عمل په لټه کې و چې خطر او تکلیف یې کم، خو اثر او نوم یې ډیر وي، تر څو له یوې خوا د خپل قوم حیثیت او منزلت بیا را ژوندی کړي او له بل پلوه د دوی د زور او توان ښکارندوی شي. قسم یې خوړلی و نذر یې ایښې و چې تر هغې به له جنابته ځان نه مینځي تر څو یې پر محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حمله نه وي کړې. همدا وه چې په خپل قسم د وفا په اساس له دوو سوو سپرو سره روان شو او د قناه نوم ی سیمې په برنۍ خوا کې پراته نیب نومي غره په لمن کې یې چې له مدینې نه تقریباً دولس میله لیرې پروت و واړول، خو څرنگه چې پر مدینه باندي د ښکاره او مخامخ حملې توان او جرات یې نه درلود، نو د یوه غلچکي او تروریستي پلان د عملي کولو په لټه کې شو. د شپې په تیاره کې مدینې ته ننوت، د یهودانو د مشر حیی بن اخطب کور ته ورغی، خو هغه له ویرې نه دروازه ورته خلاصه نکړه، نو د بني نضیر قبیلې د یوه بل مشر او خزانه دار سلام بن مشکم دروازه یې وروټکوله، هغه کور ته د ننه کړ، ښه مهماني یې ورکړه، شراب یې ورباندي وڅښل او د خلکو پټ ښکاره حالات یې ورته بیان کړل. بیا ابو سفیان د شپې په وروستۍ برخه کې خپلو ملگرو ته ورغی او له هغه ځای نه یې یوه ډله

راولپېرله، هغوی د مدینې عریض نومې سیمې ته ننوتل او هلته یې د خرما ځنې ونې غوڅې کړې ځنې نورو ته یې اور ورته کړ، او یو انصاري یې چې له خپل حلیف (ملگری) سره یې په فصل (پتیو) کې کار کاوه وواژه او وروسته بیرته د مکې په لور وتښتیدل.

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له پینې خبر شو، نو په چټکۍ سره ورپسې ووت، خو ابو سفیان او ملگری یې ډیر گړندي تښتیدلي وو. او پدې خاطر چې ځانونه خلاص او بار سپک کړي د خپلې توینې او خوراک زیاته برخه د سویق (د غنمو یا اوربشو ډیر میډه اوږو) توبرې یې په لاره غورځولې وې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې په لټه پسې ان تر قرقره الکدر پورې وړاندې لاړ، خو هغوی په تښته بریالي شوي وو. مسلمانانو د هغوی د اوږو توبرې راټولې کړې او بیرته مدینې ته راستانه شول. او د سویق (میډه اوږو) د همدې توبرو له امله دا غزا د سویق د غزا په نامه ونومول شوه، چې د بدر له غزا نه دوې میاشتې وروسته یعنې د دوهم هجري کال د ذي الحجې په میاشت کې پېښه شویده.

او دا ځل هم رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مدینې لپاره ابو لبابه (رضي الله عنه) خپل خلیفه ټاکلی و.^(۱)

۵- د ذي امر غزا

دا غزا چې د دریم هجري کال د محرم په میاشت کې واقع شویده له احد نه ځکې او له بدر نه وروسته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر مشرۍ لاندې له ټولو نه لویه عسکري حمله وه.

ددې غزا سبب څه داسې و: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبر تر لاسه کړ چې د بنو ثعلبه او محارب زیات شمیر کسان پر مدینه باندي د حملې لپاره تیاري نیسي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خبر له اوریدو سره سم څلور نیم سوه سواره او پیاده له ځان سره کړل، عثمان بن عفان (رضي الله عنه) یې په مدینه کې د خلیفه په توګه پرېښود او پخپله د دښمن په لور وخوځید.

د لارې په اوږدو کې اصحابو (رضي الله عنهم) د بني ثعلبه قبیلې جبار نومی شخص ونيو او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته یې راووست.

(۱) . زاد المعاد ۲/ ۹۰ - ۹۱. ابن هشام ۲/ ۴۴ - ۴۵

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اسلام بلنه ورکړه او هغه په اسلام مشرف شو. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه د بلال (رضی الله عنه) په لاس ورکړ ترڅو د دښمن تر سیمې پورې مسلمانانو ته لار وښيي. هلته دښمنانو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د راتگ د خبر له اوریدو سره سم خپل ځایونه پرینودل او شاوخوا غرونو ته وتښتیدل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخکې لاړ او تر څو امر نومې چینې (اوبه خوې) پورې چې دښمنانو د غونډیدو لپاره ټاکلی و ورسید او هلته یې واړول. او ددې پخاطر چې د غلیم په زړه کې نوره ویره هم واچوي، د خپل زور او توان اندازه وروښيي، پوره یوه میاشت یعنی د دریم هجري کال صفر ټوله میاشت یې هملته تیره کړه او وروسته بیا مدینې ته ستون شو.^(۱)

۶- د کعب بن اشرف ترور

کعب بن اشرف هغه یهودي و چې له هر چا نه یې له اسلام او مسلمانانو سره زیاته دښمني او کینه درلوده او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته په زیان او آزار رسولو کې تر ټولو وړاندې و. د نوموړي مور له بني نضیر او پخپله د طيبي قبیلې له بني نهبان کورنۍ څخه و، ډیر مالدار او د آرام ژوند خاوند و، د عربو په مینځ کې یې په شاعرۍ سر بیره په حسن او ښکلا کې هم شهرت درلود، کلا یې د بنو نضیر د آبادۍ تر شا د مدینې د جنوبي برخې په ختیځ کې پرته وه. کله یې چې د بدر په غزا کې د مسلمانانو د بري او قریشي سردارانو د ماتې او سردارانو د مړینې خبر واورید، نو ویې ویل: آیا دا خبره ریښتیا ده، هغه د عربانو مشران او د خلکو پاچایان ووژل شول؟! که دا ریښتیا وي چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغوی مات کړي او وژلي دي نو بیا خو مرگ له ژوند نه غوره دی. او کله چې له پیښې نه ښه باوري شو، نو ژبه یې راویستله، په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو پسې یې بد رد ویل او د مشرکینو ستاینه یې کوله او هغوی یې غچ او انتقام اخیستلو ته هڅول. پدې یې هم زړه یخ نه شو، سپور شو مکې ته لاړ او هلته د ابي وداعه السهمي د زوی مطلب میلمه شو. د قریشو په

(۱) ابن هشام ۴۶/۲. زاد المعاد ۹۱/۲. ویل کیږي چې دعشور یا غورث محاربي په همدې غزا کې د رسول الله (ص) ترور هڅه کړې وه، خو صحیح قول دا دی چې هغه توطئه پدې غزا کې نه وه. صحیح البخاري: ۹۳/۲.

مړیو یې ډیر وژړل او په غم کې یې اوږده شعرونه وویل. زیار یې ایست چې د مشرکینو په زړونو کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دښمنۍ اور نور هم تازه کړي. په همدې وخت کې ابو سفیان او نورو مشرکانو ورنه وپوښتل چې زمونږ دین دې خوښ دې او که د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دین؟ او له زمونږ نه کوم یو طرف په حق بولې؟ ده په ځواب کې ورته وویل: تاسې له محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه غوره او حق په جانب یاست! همدا وه چې الله تعالی دا آیتونه را نازل کړل: ((أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيحًا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا)) (النساء: ۵۱)

[ترجمه: ایا ندي کتلي تا هغو کسانو ته چې ورکړې شويده دوی ته برخه له کتاب څخه ایمان راوړی دوی په بت او په شیطان او وایي دوی په حق د هغو کسانو کې چې کافران شويدي، دا (مشرکین) ښه لاره موندونکي دي له هغو کسانو څخه چې مؤمنان دي له جهته د لوري.]

کعب بن اشرف دا ټول په مکه کې ترسره کړل بیا مدینې ته ستون شو، او هلته یې خپله اوږده ژبه په مسلمانانو پسې راوايسته ان تردې چې د اصحابو (رضي الله عنهم) په پاک لمنو پسې یې قصیدې او غزلې و ویلې او هغوی یې له حده زیات په تنگ کړل.

په همدې حالاتو کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (من لكعب بن الأشرف؟ فإنه آذى الله ورسوله). د کعب بن اشرف له شر نه به مو څوک خلاص کړي؟ او لدې غم نه به مو څوک آرام کړي؟ ځکه نوموړي الله تعالی او د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته آزار او اذیت رسولی دی! په ځواب کې محمد بن مسلمه، عباد بن بشر، د کعب رضاعي ورور ابو نائله چې نوم یې سلکان بن سلامه و، حارث بن اوس، او ابو عبس بن جبر دې کار ته خپله آمادگي څرگنده کړه، او همدې ټولگي د محمد بن مسلمه تر مشرۍ لاندې د کعب د ترور لپاره کار پیل کړ.

نور روایات وایي: کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وویل: (من لكعب بن الأشرف؟ فإنه قد آذى الله ورسوله) قام محمد بن مسلمة فقال: أنا يا رسول الله، أتحب أن أقتله؟ قال: (نعم). قال: فأتذن لي أن أقول شيئاً. قال:

(قل). څوک به مو د کعب له شر نه وژغوري؟ ځکه ده الله او د هغه رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته اذیت رسولی دی؟ نو محمد بن مسلمه پاڅید او ویې

ويل: دا كار به زه كوم يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! او زياته يې كړه: غواړې چې ويې وژنم؟ ده (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: هو. محمد بن مسلمه ورته وويل: د پلان د تطبيق پخاطر د څو خبرو اجازه راکړه! رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: څه هر څه چې وايي ورسره ويې وايه.

بيا محمد بن مسلمه د كعب بن اشرف كور ته ورغی او ورته ويې ويل: دا سړي (اشاره يې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خوا ته وه، له مونږ نه صدقه غواړي او كه رښتيا درته ووايم مونږ يې ډير ستومانه او په جنجال اخته كړي يوو. كعب ورته وايي: دا به مو نور هم تر ستونيه كړي. محمد بن مسلمه په ځواب كې ورته وايي: اوس څه وكړو، اوس خو دا شويدي او د هغه پيروي مو منلې ده مناسبه به نه وي چې لاره ورنه بيله كړو، اوس به ورسره يوو او گورو به چې د كار نتيجه يې څه خيژي، اوس راغلی يو تر څو يو او يا دوه وسقه غله پور راکړې، (يو وسق ۶۰ صاعه يا تقريباً ۱۵۰ كيلو گرامه كېږي).

كعب ورته وويل: سبي ده خو څه شی راته گرو كړئ! ابن مسلمه ورته وويل: څه غواړې؟ هغه ورته وويل: بنڅې راته گرو كړئ. محمد بن مسلمه په ځواب كې ورته وايي: پداسې حال كې چې ته په عربو كې له ټولو نه ښايسته ځواني لري، بنڅې به څنگه درسره گرو كړای شو؟! كعب ورته وايي: نو بيا مو بچيان راسره گرو كړئ! ابن مسلمه وايي: بچيان به څنگه درته گرو كړو، سبا به خلك پيغور وركوي چې دا په يوه، دوو وسقه غله گرو شوي وو دا خو ستر عيب او ننگ دی، څه مونږ به خپله وسله درته گرو كړو. كعب پدې سلا شو دواړو نيټه سره وټاكله چې محمد بن مسلمه به وسله ورته راوړي.

ابو نائله هم د محمد بن مسلمه په شان پلان جوړ كړی و. كعب ته ورغی څه وخت يې له يو ځای بل ځای نه شعرونه سره واورول، بيا يې ورته وويل: ياره! زه خو د يوې ډيرې مهمې خبرې او ضرورت په خاطر درته راغلی يم او پدې شرط يې درته وايم چې پټ يې وساتي! كعب ورسره ومنله او ډاډ يې وركړ چې وايه راز دې نه افشا كوم.

ابو نائله ورته وويل: ددې سړي (اشاره يې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ده) راتگ خو زمونږ لپاره غم او مصيبت شو، ټول عربان مو دښمنان شول، ټولو په يوه خوله او يوه لاس زمونږ په خلاف كاره وايي وكړه، لارې راباندې وتړل شوې، دومره سختي راباندې راغله چې ځان او اولاد مو په خطر كې دی، بربادي ده او

تباهی. دا ډول خبرې وشوې او په پای کې یې دا هم ورته وویل: زما یو څو نور ملگري هم دي او بالکل زما په شان رایه او نظریه لري، غواړم هغوی هم درته راولم تر څو څه شی ورباندې خرڅ او په مونږ خپل احسان وکړي. پدې ترتیب محمد بن مسلمه او ابو نائله وکولای شوی کعب پخپل دام کې راگیر کړي، اوس که هغوی له وسلې او ملگرو سره ورځي، نو کعب به یې بد نه گڼي.

بالاخره د دریم هجري کال د ربیع الاول په څوارلسمه شپه دا ټولگی د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو، او د سپوږمۍ په سپینه رڼا کې رسول مبارک (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله تر بقیع غرقد پورې ورسره لاړ او پدې مبارک قول سره یې رخصت کړل: (انطلقوا علی اسم الله، اللهم أعنهم). د الله په نامه حرکت وکړئ، اې خدایه ته د دوی مرستندوی شی. بیا خپل کورته راستون شو او هلته یې په لمانځه او دعا شروع وکړه تر څو الله هغوی پخپل هدف کې بریالی کړي. نوموړي مجاهدین د کعب کلا ته ورغلل، ابو نائله غږ پرې وکړ چې راووزه! کعب راپورته شو چې د باندې راووزي، بنڅې چې نوی یې واده ورسره کړی و ورته وویل: پدې وخت کې چیرته وزې، دا آواز ما ته خطرناک ښکاره شو؟! کعب ورته وایي: مه ویریزه دا زما ورور محمد بن مسلمه او بل مې رضاعي ورور ابو نائله دی، بله دا چې مرد که د تورې گوزار ته هم وغوښتل شي ورځي او پښه په شا نه ږدي، دا خبره یې وکړه او د باندې پداسې حال کې راووت چې فضا یې په خوشبویۍ اخیستې وه. هلته ابو نائله خپلو ملگرو ته ویلي و، کله چې کعب راشي، نو زه به یې د سر بویولو په بهانه وینستان رانیسم او کله مې چې پدې بهانه ټینگ راوښو، نو تاسې به ورباندې گوزارونه وکړئ. کعب راغی څه وخت یې خبرې اترې سره وکړې، ابو نائله ورته وویل: خوبه مو نده عجوز نومی دری (خوږ) ته لاړ شو، د شپې دا پاته برخه به هلته تیره کړو. ده وویل: سيي ده، نو روان شول. د لارې په اوږدو کې ابو نائله وایي: په ژوند کې مې دا ډول اعلی او بهترینه خوشبویي نده لیدلې! کعب ته دې خبرې ډیر خوند ورکړ او ويی ویل: زه د عربو له ټولو نه زیاته خوشبویي ښځه لرم. ابو نائله ورته وویل: اجازه دې ده سر دې یو ځل بوی کړم. کعب اجازه ورکړه، نو ده یې لاس په وینستانو کې ننه ایست پخپله یې بوی کړ او ملگرو ته یې هم وربوی کړ.

لږ ساعت وروسته یې بیا دده په اجازه همدا کار تکرار کړ، تر څو کعب ښه ډاډه شو او دوی لږ نور هم مخکې لاړل، نو بیا یې اجازه ورنه غوښتله، کعب اجازه ورکړه، نو لاس یې په وینستانو کې وربند کړ، ټینگ یې راوښو او خپلو ملگرو ته یې وویل: وهی! دا د خدای دښمن! هغوی د تورو څو گوزارونه پرې وکړل، خو تورې سره تیرې بیرې شوې او

يو يې هم کاري واقع نه شو. پدې وخت کې محمد بن مسلمه خپل کلنگ ته لاس کړ او له نامه نه لاندې يې داسې کلک گوزار ورباندې وکړ چې شا ته ورنه وخت او د خدای د بنمن داسې يوه چيغه وکړه چې هر چا واوريدله او همدلته خای په خای شو.

د مسلمانانو لدې ټولې نه يو تن حارث بن اوس د خپلو ملگرو د تورو په څوکو زخمي شوی و او وينې ترې روانې وې. نور ملگري يې روان شول او کله چې د عريض ډاگ ته ورسيدل پام يې شو چې حارث خو ورسره نشته، څه وخت ورته ودریدل چې هغه هم ورپسې راوړسيد، نو دوی هغه اوچت کړ او روان شول او کله چې بقیع غرقد ته ورسيدل په لوړ آواز يې د تکبير ناره اوچته کړه.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دوی دا ناره واوریدله او پوه شو چې هغه د خدای د بنمن يې وژلی دی، نو پخپله يې هم تکبير ووايه، او کله چې دوی ورته راوړسيدل ورته ويې فرمايل: (أفلحت الوجوه). بريالی اوسئ.

دوی په ځواب کې ورته وويل: او ته هم بريالی اوسې يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! او د کعب سر يې مبارک حضور ته وړاندې کړ، ده د خدای شکرانې په خای کړې، د حارث په زخم (ټپ) يې خپلې مبارکې لارې پورې کړې هغه فوراً جوړ او روغ شو بيا يې هيڅ درد و نه ليد.^(۱)

د کعب ترور او وژلو د يهودانو په زړونو کې ويره او ډار واچولو. ټول پدې پوه شول چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د امن د بنمنان، عهد ماتونکي او فتنه اچونکي نه پرېږدي چې په مدينه کې فساد خور کړي، لومړې ورته نصيحت کوي او که نصيحت اغيزه ونکړي، نو بيا يې په اوسپنيز سوک برابروي.

يهودان دومره وويريدل چې د خپل دې سرکش مشر په وژلو نه يوازې چپ او آرام کيناستل بلکه زيار يې ويوست ځانونه په عهد او تړون پابند ونيوي. پدې ډول سره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر يوه وخته پورې د مدينې له داخلي مشکلاتو او ستونزو نه بې غمه شو او د ډيرو هغو خطراتو مخه ونيول شوه چې په مدينه کې يې د پيښدو امکانات ډير زيات وو.

اوس رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرصت درلود چې له بهرنيو مشکلاتو او خطرونو سره مقابله وکړي.

(۱) ابن هشام ۵۱/۱ - ۵۷ بخاري ۱/ ۳۴۱ - ۴۲۵. سنن ابي داود ۴۲/۲ - ۴۳. زاد المعاد ۹۱/۲

۷- د بحران غزا

دا يو لوی عسکري تحرک يا گزمه وه هغه داسې چې د دريم هجري کال د ربيع الاخر په مياشت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دری سوو کسانو په مشرۍ بحران نومې سيمې ته وتلی و. دا سيمه د حجاز په فرع نومي ځای کې يو معدنياتي مقام دی. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د همدې کال ربيع الاخر او جمادي الاولی مياشتې همدلته تيرې کړې او بيا مخکې لدینه چې جگره وشي مدينې ته ستون شو.^(۱)

۸- د زيد بن حارثه (رضي الله عنه) سریه

دا له احد نه مخکې د مسلمانانو وروستی نظامي تحرک و چې د دريم هجري کال په جمادي الاخره کې واقع شویدی او تفصيل يې داسې دی:

قریش د بدر له غزا وروسته ډير پريشانه او بد حاله وو، د اوړي په رارسيدو چې شام ته د دوی د کډې او کوچ وخت و نور هم پريشانه شول. ددې کال د تجارتي قافلې مشر صفوان بن امیه قریشو ته وويل: محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو يې زمونږ تجارتي لاره بنده کړیده، نه پوهیږو څه ورسره وکړو، ساحل خو د همدوی تر کنترول لاندې دی، دوی هملته وجود لري، او ددې منطقي (سرې بحیرې د ساحل) اوسيدونکو هم سوله او تړون ورسره کړیدی، نه پوهیږو په کومه لار لار شو؟ که دلته په مکه کې پاتې کېږو نو څه چې لرو هغه به وخورو، بيا به څه کړو؟ زمونږ ژوند خو په اوړي کې شام او ژمي کې حبشې ته تجارت باندې ولاړ دی. قریشو په دې هکله مشورې کولی اسود بن عبدالمطلب وويل: صفوانه! د ساحل لاره پرېږده، بلکه له نجد نه تيريدونکې د عراق اوږده او سخته لاره ونيسه. دغه لار چې د مدينې په ختيځ کې تيره شوې وه قریشو ته نه وه معلومه، نو اسود پيشنهاد وکړ چې د بني بکر بن وائل قبيلې فرات بن حيان د لاروي په حيث ورسره بوزي.

د قریشو دا تجارتي کاروان د صفوان په مشرۍ په همدې نوې لاره روان شو، خو راز يې پټ پاته نه شو او خبره مدينې ته داسې ورسیده، چې مسلمان شوی سلیط بن

(۱) ابن هشام ۲/ ۵۰ زاد المعاد ۹۱/۲. ددې غزا د سبب په هکله ځنې وايي چې رسول الله (ص) ته خبر راغی چې بني سليم پر مدينه باندې د حملې لپاره ډير قوتونه راټول کړيدي، او نور مصادر لکه ابن هشام وايي چې رسول الله (ص) د قریشو په لټه پسې ووت، ابن القيم همدا قول غوره کړیدی او دا سبب هم ښکاري ځکه د بني سليم مینه په نجد کې له فرع نومي ځای نه ډيره ليرې پرته وه.

نعمان د شرابو څښلو په يوه مجلس کې (دغه وخت شراب لانه و حرام شوي) له نعيم بن مسعود اشجعي سره يو ځای شو، کله چې نعيم مست او ځمار شو نو د تجارتي کاروان او نوې لارې ټوله کيسه يې وکړه. سليط په ډيره چټکۍ سره د مدينې لاره ونيوه ترڅو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له قضيبې خبر کړي. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خبر له اوريدو سره سم د زيد بن حارثه الکلبی په مشرۍ يوه سل (۱۰۰) کسيزه ډله تياره کړه او د کاروان مخې ته يې وروليږله. زيد وڅوځيد او د نجد په سيمه کې له قرده نومې چينې (اوبه خور) سره يې په کاروان ناڅاپي حمله وکړه، ټول مالونه يې ونيول، صفوان او ملگرو يې پښې سپکې کړې او د تيننتې لاره يې ونيوه. مسلمانانو د قافلې لاروی او په بل روايت دوه نور کسان هم ژوندي ونيول، او تقريباً د سلو زرو په قيمت غنيمتونه يې چې لوبښي او سپين زر پکې وو له ځان سره راوړل. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خمس ورنه بيل کړ او نور يې د سريه (گروپ) په غرو وويشل، او هغه لاروی فرات بن حيان په اسلام مشرف شو.^(۱)

له بدر وروسته د قريشو لپاره دا يو بل لوی غم او مصيبت و حالت يې ډير خراب شو له هرې خوا ورباندې غم او خفگان راغی. اوس يې په وړاندې يوازې دوې لارې پاته وي لومړې دا چې نور د کبر او غرور له نيولي نه را کوز شي او له مسلمانانو سره د سولې او مصالحت لاره غوره کړي، بله دا وه چې د داسې يوې جگړې اور بل کړي چې د مسلمانانو قوت او زور ويلې کړي، د هستۍ له صحنې يې وباسي، ترڅو د دوی (قريشو) له لاسه تللی مجد او دبدبه بيرته راژوندي کړي. د قريشو سرکشانو همدا دوهمه لاره غوره وبلله، د انتقام او غچ نارې يې پورته کړه او له مسلمانانو سره د پريکنده جگړې تياري يې پيل کړه. دا او لدينه مخکې پيښې د احد غزا لپاره تمهيد او سبب شوې.

(۱). ابن هشام ۵۰/۲ فقه السيره ص ۱۹۰ رحمه للعلمين ۲/۲۱۹

د احد غزا

د انتقامي جگړې لپاره د قریشو تیاري

د بدر په ډگر کې د قریشو ماتې او هملته د دوی د مخورو مشرانو مړینې د مکې د مشرکینو په زړونو کې اور بل کړی و، د هر یوه په سر د انتقام او غچ اخیستلو لمدې سرې وې، خو ددې پخاطر چې غم له مسلمانانو نه پټ وساتي، نو په ښکاره یې پخپلو مړو ژړاگانې بندې کړې وې او د خپلو بندیانو فدیو یې هم ځنډوله.

ټول پدې سره سلا شوي وو چې په مسلمانانو به خپل زړونه یخوي او د یوې خونړۍ جگړې اور به ورباندې بلوي. د همداسې یوې عامې جگړې لپاره یې تیاريانې پیل کړې وې، داسې یوې جگړې ته خو د دوی هر یو تړی و، خو عکرمه بن ابو جهل، صفوان بن امیه، ابو سفیان بن حرب او عبدالله بن ابی ربیع غوندې سرداران پدې کار کې له ټولو نه مخکې وو.

جگړې ته د تیاري په سلسله کې د قریشو د مشرانو لومړنی دا کار و چې هغه تجارتي کاروان یې پخپل لاس کې ونیو کوم چې د بدر د غزا سبب شوی و هغه چې د ابو سفیان په مشرۍ له شام نه سلامت راستون شوی و. په دغه کاروان کې زر اوښان او د پنځوس زره دینارونو په بیه نور مالونه وو د مالونو خاوندانو ته یې وویل: تاسو ته معلومه ده چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څومره زیان درواړاوه، سرداران یې در ووژل، نوددې مالونو په ذریعه دده په خلاف جگړه کې زمونږ مرسته وکړی، کیدای شي انتقام ورنه واخلو! هغوی هم ورسره ومنله او دا ټول مالونه د جنگ لپاره تخصیص شول. الله تعالی پدې اړه دا آیت را نازل کړ: ((إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ)).

(الانفال: ۳۶)

[بیشکه هغه کسان چې کافران شويدي نفقه کوي (لگوي) دوی مالونه خپل، د پاره ددې چې منع کړي دوی (خلک) له لارې د الله څخه نو ژر به نور هم ولگوي دغه مالونه بیا به شي (دغه انفاق) پر دوی حسرت (پښیماني چې مال یې ځي او مطلب یې نه پرې

حاصلیږي) بیا به په آخر کې مغلوب شي.]
 په دوهم قدم کې یې احابیش، کنانه او د تهامه خلک خپلې خوشگي ته پریښودل چې د مسلمانانو په خلاف جگړه کې په څومره اندازه برخه اخلي، خو هغوی ټول یې په مختلفو طریقو سره دې لور ته هڅول، ان تردې پورې چې صفوان بن امیه د عربو هغه شاعر بات (غره) کې کوم چې د بدر په غزا کې اسیر شوی و او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بې فدیې پدې شرط آزاد کړی و چې بیا به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف کوم اقدام نه کوي. صفوان هغه ته هوا ورکړه ترڅو عربي قبیلې د مسلمانانو په خلاف را پورته کړي، او ددې کار په بدل کې یې وعده ورکړه که له جگړې نه ژوندی راغلي نو دومره څه به درکړم چې ما لا مال به شي او که مړ شوی نو د لوڼو کفالت او سرپرستي دې زما په غاړه. نو دې شاعر (ابو عزه) له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره خپل شرط مات کړ او شروع یې وکړه عربان یې په شعرونو سره د اسلام مقابله ته رابلل او په زړونو کې یې د انتقام او دښمنۍ اورونه را تازه کول. مشرکانو د همدې کار لپاره یو بل شاعر چې نوم یې مسافع بن عبد مناف جمحي و هم گمارلی و.
 ابو سفیان هغه وخت د مسلمانانو په خلاف نور هم زیات سوریډلی او پاریدلی و کله چې د سويق له جگړې نه نامراده راوگرزید او نه یوازې دا چې خپل هدف یې تر لاسه نکړ بلکه خپل ډیر امکانات یې هم له لاسه ورکړل. ددې تر څنګ د زید بن حارثه ناڅاپي حملې او په همدې سريه کې قریشو ته زیات ځاني او مالي ور اوښتي تاوان خبره نوره سخته کړه، له ډیره غمه د مشرکینو زړونه په چاودیدو شول. همدا وه چې په ډیره بیره او بې صبرۍ یې د فیصله کن (پریکنده) جنگ تیارې ونيوله.

د قریشو د لښکر شمیره او مشرتابه

د یوه کال په تیریدو سره د قریشو او د دوی د ملگرو او احابیشو پوره درې زره کسان جگړې ته تیار شوي وو. مشرانو یې دا مناسبه وبلله چې د جنگیالیو د تشویق او د جنگ په ډگر کې له ناموس نه د ساتنې د حماسو راپارولو پخاطر یو شمیر ښځې هم له ځان سره بوزي، نو پدې حساب سره پنځلس ښځې ورسره روانې شوې.
 لدې لښکر سره درې زره اوښان، دوه سوه جنگي آسونه^(۱) چې ټوله لار څوک ورباندې

(۱). زاد المعاد ۹۲/۲. په فتح الباري کې د آسونو شمیره سل ښودل شویده ۳۴۶/۷

سپاره نه شول او اوه سوه زغري وي. د جگړې عمومي قومانده د ابو سفیان په لاس کې وه، د سپرو مشر خالد بن ولید معاون يې عکرمه بن ابو جهل او بيرغ له بنو عبدالدار سره و.

د مکې لښکر و خوځيد

د مکې لښکر پداسې حال کې د مدينې په لور و خوځيد چې په زړونو کې يې د انتقام او دښمنۍ اور لمبې وهلې، او د يوې شديدې خونړۍ جگړې نه يې خبرې کولې.

د رسول (ﷺ) استخبارات د دښمن د تحركاتو خبر راوړي

د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تره عباس (رضي الله عنه) د قريشو ټول نظامي تحركات او تياريان ي په ډير غور سره تر نظر تيرولې او کله چې د دوی لښکر د مدينې په لور و خوځيد، نو په ډير بيړه سره يې پدې هکله رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته خبر واستاوه. د عباس (رضي الله عنه) ډاگي (ليک وپرونکي) له مکې نه تر مدينې پورې تقريباً پنځه سوه کيلو متره اوږده فاصله په دريو ورځو کې ووهله او ځان يې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته چې هغه وخت د قبا په جومات کې و ورساوه، د عباس (رضي الله عنه) ليک يې ورکړ، چې ابي بن کعب ورته ولوست. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې دا خبره پټه وساتي او پخپله په بيړه مدينې ته ستون شو تر څو پدې هکله د انصارو او مهاجرينو له مشرانو سره مشوره وکړي.

د فوق العاده او اضطراري حالاتو لپاره د مسلمانانو تياري

مدینه د فوق العاده او اضطراري حالت په اساس د پوره تياری په حال کې شوه، ته به وايي نمبر اول احضارات نيول شوي، مسلمانانو ان د لمانځه په وخت کې هم وسله له ځانه نه ليرې کوله.

د انصارو يوې ډلې او له هغې جملې نه سعد بن معاذ، اسيد بن حضير او سعد بن عباده به ټوله شپه وسله په لاس د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په دروازه په پيره ولاړ وو. نور گروپونه مدينې ته د راتلونکو لارو او بندرونو ساتلو لپاره په پيره گمارل شوي وو تر څو دښمن په ناڅاپي توگه حمله ونکړي. همدا راز د

هغولارو د څارلو لپاره هم گزمې ټاکل شوې وې کومې چې د دښمن د راتگ او حملې احتمال ورنه موجود و.

د مکې لښکر د مدينې په پولو کې

د مکې لښکر په لويديځه عمومي لار د مدينې خواته روان و، او کله چې د ابواء سيمې ته ورسيد، نو د ابو سفیان بنحې هند بنت عتبه پيشنهاد وکړ چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قدرمنې مور قبر را لوڅ کړي، خو د لښکر مشرانو ددې کار له بدو عواقبو نه د ځان ساتلو پخاطر دا خبره و نه منله. لښکرې وړاندې د مدينې پولو ته ډيرې را نژدې شوې کله چې له عقيق نومې درې نه تيرې شوې نو لږ ښی خوا ته کړی شوي او همداسې مخکې لاړې تر څو د احد غره ته نژدې د مدينې د شمالي درې په څنډه کې پرتي قناه نومې سيمې د ښوره زارې په مينځ کې پراته عينين نومې ځای کې يې واړول، دغه وخت د جمعې ورځ د دريم هجري کال د شوال شپږمه نيټه وه.

په مدينه کې دفاعي مشورتي غونډه

د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) استخباراتو د مکې لښکرو د تحركاتو خبرونه وخت په وخت مدينې ته راوړل اخريني خبر يې دا و چې مشرکينو د احد تر خوا واړول. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نظامي مشورتي شوری دايره کړه تر څو لازمي دفاعي فيصلې وکړي. په غونډه کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل خوب هم بيان کړ او داسې يې وفرمايل: (إني قد رأيت والله خيراً، رأيت بقرأ يذبح، ورأيت في ذُباب سيفي ثلماً، ورأيت أني أدخلت يدي في درع حصينة). قسم په خدای چې ما ډير ښه خوب ليدلی دی، خوب مې لیده چې يو غویي حلال شي، د تورې د تيغ په څوکه کې مې درز وي او لاس په يوه کلکه زغره کې ورکړم. بيا يې غویي د څو کسه اصحابو (رضي الله عنهم) او د تورې درز يې د خپلې کورنۍ د کوم غړي په شهادت، او زغره يې په مدينه تعبير کړه، او حاضرينو ته يې وويل: زما رايه خو داده چې همدلته مدينه کې پاتې شو او سنگرونه ونيسو، که مشرکان پخپل ځای کې پاتې شي نو هيڅ گټه به ونکړي او دا به

ورته له ټولو خراب ځای ثابت شي، او که فرضاً مدینې ته را ننوزي نو مسلمانان به ورسره په ټولو لارو، کوڅو کې مقابله وکړي او بنڅې به یې د بامونو له سرونو نه ولي. او همدا په حقیقت کې تر ټولو معقوله او گټوره رایه وه.

د منافقانو رئیس عبدالله بن ابی بن سلول چې د خزرج قبیلې د مشرانو په ډله کې غونډې ته راغلی و د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له رایې سره موافقه وکړه او همدا رایه یې غوره وبلله. کیدای شي د نوموړي موافقه پدې خاطر وي چې پداسې یوه طریقه ځان له جنگ نه وساتي چې څوک ورباندې پوه نه شي، او داسې به نه وه چې گویا ده د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نظریه د جنگي تاکتیک او استراتیژي له پلوه غوره بللی وي. په هر حال الله تعالی غوښتل د منافقینو له مخې نه چادر پورته کړي تر څو کفر او نفاق یې ټولو ته څرگند او بریند شي.

ځینو قدرمنو خصوصاً هغو اصحابو (رضي الله عنهم) چې د بدر له فیض او شرفه یې برخې پاتې شوي وو دا غوښتل چې مسلمانان باید له مدینې نه د باندې د دښمن مقابله وکړي. له هغوی نه ځینو په ډیر اصرار سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته داسې عرض کاوه: مونږ خو داسې ورځ له خدایه په سوال غوښتله دادی اوس یې دلته لنډه راوستې ده، ورځو به او د مدینې نه د باندې به له دښمن سره جنگیږو تر څو ونه وایي چې مونږ مخه ورنه واپوله. ددې په ځوښ راغلیو اصحابو (رضي الله عنهم) په سر کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تره حمزه (رضي الله عنه) و. ده ته د خپل ایمان قوت او د بدر په غزا کې د خپلې تورې د خرپ او شرنګ اندازه لگیدلې وه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې وویل: قسم په هغه ذات چې کتاب یې درباندي نازل کړیدی، چې زه به تر هغې پورې څه ونه خورم تر څو مې له مدینې نه د باندې له دښمنانو سره وسله واله مقابله نه وي کړې.^(۱) نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اکثریت په وړاندې له خپلې رایې نه تیر شو، او فیصله پدې شوه چې له مدینې نه د باندې به د دښمن مقابله کوي.

د اسلامي لښکر گروپ بندي او د جگړې ډگر ته روانیدل

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جمعې لمونځ ادا کړ، خلکو ته یې د وعظ او نصیحت په ضمن کې د زیات زیار او کوښښ امر وکړ او ورته یې فرمایل چې

(۱). السيرة الخلية ۲ / ۱۴

بری یوازې په صبر او حوصله تر لاسه کیدای شي. بیا یې له دښمن سره د مقابلي لپاره د تیاری حکم صادر کړ. خلک د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ارشاداتو په اوریدو سره خوشاله او مطمئن شول. په همدې ورځ یې د لمزديگر لمونځ هم په مدینه کې وکړ. خلک راټول شوي وو، او د عوالي نومې سيمې اوسیدونکي هم راغلي وو، په لمانځه پسې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپلو یارانو ابوبکر او عمر (رضي الله عنهما) سره یو ځای کور ته ننوت هغوی پگړی ور په سر کړه جامې یې ورواغوستې، ځان یې ښه مسلح کړ، دوی زغري یې واچولې او توره په لاس راووت.

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کور ته ننوت، نو سعد بن معاذ او اسید بن حضیر خلکو ته وویل: تاسې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مدینې نه وتلو باندې مجبور کړ، خبره بیرته ده ته وسپاری! دوی هم پخپل اصرار پښیمانه شول، او کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راووت دوی ورته وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! مونږ ته لازمه نه وه چې ستاسې د رایې مخالفت وکړو، اوس خوښه ستا، که غواړي په مدینه کې د ننه سنګرونه ونیسو نو زمونږ خوښه او رضا ده. په ځواب کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (ما ینبغي لني إذا لبس لأمتي — وهي الدرع — أن يضعها حتى يحكم الله بينه وبين عدوه). دا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له شان سره نه بنایي چې یو ځل وسله را واخلي یا زغره واغوندي او بیا مخکې لدینه چې الله تعالی دده او دښمن تر مینځ فیصله وکړي بیرته کښیني.^(۱) بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لښکر په دريو ټوليو وویشه:

- ۱_ د مهاجرينو ټولی او بیرغ یې مصعب بن عمیر عبدري ته ورکړ.
 - ۲_ د انصارو د اوس قبيلې ټولی او بیرغ یې اسید بن حضیر ته ورکړ.
 - ۳_ د انصارو د خزرج قبيلې ټولی او بیرغ یې حباب بن المنذر ته ورکړ.
- د ټول لښکر شمیره زر کسان و چې سل یې زغره لرونکي او پنځوس یې سواره وو، که

(۱). رواه احمد، نسائي، حاکم، ابن اسحق.

څه هم ځنې روایات وايي چې پدې غزا کې له مسلمانانو سره آسونه نه وو^(۲). په مدینه کې پاتې کیدونکو لپاره یې عبدالله بن ام مکتوم د لمانځه امام وټاکه، او د جگړې د ډگر په لور د خوځیدو اجازه یې وکړه. پدې ترتیب سره اسلامي لښکر پداسې حال کې د شمال په لور و خوځید چې دواړه سعدان (سعد بن معاذ او سعد بن عباد) وسله په لاس او زغره په ځان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر مخ مخ روان وو.

کله چې اسلامي لښکر له ثنیه الوداع نه تیر شو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سترگې په یوه وسله بند ټولې ولگیدې چې له نور لښکر نه جدا روان دی، پوښتنه یې وکړه چې دا څوک دي؟ په ځواب کې ورته وویل شول دا د خزرج دوستان یهودان دي^(۱)، غواړي د مشرکینو خلاف جگړه کې برخه واخلي. رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وپوښتل آیا دوی مسلمان شوي دي؟ په ځواب کې ورته وویل شول: نه اسلام خو یې ندی راوړی، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغوی د بیرته ستنیدو امر وکړ او خوښه یې نه شوه چې د مشرکینو په خلاف جگړه کې له کفارو نه مرسته وغواړي.

د لښکر معاینه

شیخان نومي ځای ته په رسیدو سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپل لښکر معاینه پیل کړه، او هغه کسان یې له لښکر نه بیل کړل کوم چې عمر یې کم او د جگړې توان یې نه درلود.

پدې ډله کې عبدالله بن عمر، اسامه بن زید، اسید بن ظهیر، زید بن ثابت، زید بن ارقم، عرابه بن اوس، عمرو بن حزم، ابو سعید الخدری، زید بن حارثه الانصاري، او سعد بن حبه (رضي الله عنهم) شامل وو. که څه هم د براء بن عازب نوم هم پدې ډله کې اخستل کیږي، خو د بخاري هغه روایت چې له براء نه یې نقل کړی پدې دلالت کوي چې نوموړي په دې غزا کې برخه اخیستې وه.

د کشرانو او کم عمره ځوانانو له جملې نه یې یوازې رافع بن خدیج او سمره بن جندب

(2). د پنځوسو آسونو خبره ابن القیم په الهدی ۹۲/۲ کې نقل کړیده، خو ابن حجر وايي چې دا خبره بالکل غلطه

ده. او موسی بن عقبه په تأیید سره وايي چې په احد کې له مسلمانانو سره یو آس هم نه و، واقدي وايي چې په احد کې یو آس د رسول الله (ص) او بل د ابو برده و (فتح الباری ۷/ ۳۵۰)

(۱). دا د ابن سعد روایت دی، او وايي چې دا یهودان د بني قینقاع له قبیلې څخه وو (طبقات ۲/۳۴) پداسې حال کې چې دا قبيله مخکې له مدینې نه شړل شوې وه.

ته اجازه ورکړه چې په جگړه کې برخه واخلي، او دا هم ځکه چې رافع یو ډیر ماهر غشي ویشتونکی و، نو په همدې سبب په جگړه کې د اشتراک اجازه ورکړه شوه، پدې وخت کې سمره وویل: ماته هم اجازه را کړه ځکه زه خو له رافع نه زیات قوي او پیاوړی یم او هغه راخملولی شم! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: راځئ په غیږو ورشئ چې کوم یو ډیر پیاوړی دی. په مقابله کې سمره بریالی شو او رافع یې راچپه کړ، په دې ترتیب ده ته هم په جنگ کې د اشتراک اجازه ورکړل شوه.

د مدینې او احد تر مینځ یوه شپه

په همدې ځای کې ورباندې شپه شوه د ما بنام ورپسې د ماسختن لمونځونه یې ادا کړل او بیا همدلته ویده شو. پنځوس کسان یې د محمد بن مسلمه تر مشرۍ لاندې د پیرې لپاره وټاکل، ددې گروپ اتل کعب بن اشرف و او ذکوان بن عبد قیس په خاصه توگه په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باندې پیره کوله.

د عبدالله بن ابی بغاوت

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له سپیده داغ نه لږ څه د مخه حرکت وکړ، د سهار لمونځ یې په شوط نومي ځای کې ادا کړ او دغه وخت د بنمن ته دومره ورننډ شوی و چې یو بل یې بڼه لیدل. په همدې حساسو شیبو کې د منافقانو مشر له خپلو دری سوه ملگریو سره بغاوت وکړ، دا خبره یې بهانه ونيوله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زما رایه ونه منله، نو اوس ولې او د څه لپاره ځانونه ووژنو؟

دوی ټول بیرته له لارې وگرزیدل. څرگنده ده چې د دوی د بغاوت او بیرته گرزیدو سبب همغه نه و کوم چې دوی عنواناوه، که رښتیا دوی په همدې خفه شوي وای، نو بیا تر دې ځایه ولې راتلل؟! اصلاً د دوی هدف دا و چې دلته د دبنمن سره نژدې مسلمانانو کې هله گوله راولاړه کړي، په لښکر کې ماتې گډه کړي ترڅو دبنمنان نور ورباندې را تیز او زړور شي او په دې ترتیب سره به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مخلصو اصحابو (رضي الله عنهم) د له مینځ وړلو امکانات ډیر زیات

شي او که دا وشول نو میدان به بیادې منافق ته خالي وي چې بیا به يې راج چلېږي. نزدې وه چې منافقان پخپل دې شوم هدف کې بريالي شي. له اوس نه بني حارثه او له خزرج نه د بنو سلمه پینې سستی شوې، د په شاتگ په هڅه کې شول، خو د میدان پرېښودو په وخت کې الله تعالی د هغوی زړونه را تکیه کړل او په الهي مدد سره ددې جوگه شول چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوا ته په میړانه ودرېږي. الله تعالی دې حالت ته اشاره کوي او فرمایي:

((إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيَهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ))
(آل عمران: ۱۲۲)

[ترجمه: کله چې قصد وکړ دوو طائفو له تاسې نه ددې خبرې چې بې زړه شي دوی (له جنگه) حال دا چې الله ولي (مددگار) د دوی و او خاص پر الله دې نو توکل وکړي مؤمنان.]

د جابر پلار عبدالله بن حرام (رضي الله عنهما) ډیره هڅه وکړه منافقان خپلې دندې ته متوجه کړي. ورپسې ورغی، بیرته راتگ ته یې هڅول او ورته ویل یې: راشی، بیرته راوگرزی د خدای په لاره کې جنگیږی او یا دفاع وکړی! منافقانو په ځواب کې ورته ویل: که مونږ پدې باوري وای چې تاسې جنگیږی، نو مونږ به بیرته نه گرزیدو.

پدې سره عبدالله بن حرام (رضي الله عنه) ورته راستون شو او داسې یې ویل: خدای مو له مونږ نه ورک کړه ای د خدای دښمنانو! خدای به خپل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تاسې ته نه اړ باسي.

قرآنکریم دې منافقینو ته په اشاره کولو سره فرمایي:

((وَلْيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَاتَّبَعْنَاكُمْ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ)) (آل عمران- ۱۶۷)

[ترجمه: او (بل) له پاره ددې و چې معلوم (بنسکاره) کړي (الله) هغه کسان چې نفاق یې کړی و او وویلی شو دغو (بیرته تلونکو منافقانو) ته چې راځی (احد ته) غزا وکړی (له مشرکینو سره) په لاره د الله کې یا مدافعه وکړی! (د دښمن له نفسونو او مالونو او کورونو خپلو!) نو وویل دې (منافقانو) که مونږ پوهیدئ په جنگ، نو هر ورو (خامخا) به مونږ متابعت کړی و ستاسې. دوی کفر ته په دغې ورځې کې (چې دغه خبره یې کوله) ډیر نژدې وو، له دوی نه په نسبت د ایمان، وایي دوی (منافقان) په خولو خپلو

سره هغه (خبره) چې نشته (پرې تصدیق) په زړونو د دوی کې، او الله بنه پوه دی په هغه څه (هم) چې پتوي یې دوی (په زړونو خپلو کې له حسد او کفره).]

اسلامي لښکر د احد په لور

د عبدالله بن ابی له ماتې او په شاتګ وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پاتې لښکر چې اوه سوه تنه و د احد په لور روان کې، خو څرنگه چې د دښمن سپایان په څو ځایونو کې احد ته غزیدلې لاره کې پراته وو، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) و فرمایل: داسې څوک به وي چې مونږ په یوه لنډه خو داسې لاره بوزي چې پر دوی (مشرکانو) ورنه شو؟ په ځواب کې ابو خیشمه وویل: زه تیار یم یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! بیا یې د مشرکینو د لښکرو لویدیځې خوا ته د بني حارثه په بیدیا او کښتونو کې غزیدلې لنډه لار ونيوله. او کله چې اسلامي لښکر د یوه منافق (مربع بن قیظي) چې په سترگو هم روند و په باغ تیریده، هغه منافق راپاڅید، مسلمانانوته یې خاورې ورشیندلې او ویل یې: که ته د خدای رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وې، نو باغ ته د ننوتلو اجازه نه درکوم! ځینې کسان ورتاو شول چې ویې وژني، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته و فرمایل:

(لا تقتلوه، فهذا الأعمى أعمى القلب أعمى البصر). مه یې وژنئ، دا په سترگو او زړه دواړو روند دی.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همدا سې مخکې لار تر څو د دری خوا ته د احد غره په یوه خوږ کې داسې ځای په ځای شو چې مخ یې د مدینې او شا یې د احد د پوښتو خوا ته وه. او پدې ترتیب سره د دښمنانو لښکر د مدینې او اسلامي لښکر تر مینځ واقع شوی و.

دفاعي پلان

په همدې ځای کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل لښکر د جگړې لپاره تیار او په منظمو لیکو برابر کې. د عبدالله بن جبیر بن نعمان انصاري اوسي بدري په مشرۍ یې پنځوسو ماهرو غشو ویشتونکو ته وظیفه ورکړه چې د قناه د درې په جنوبی څنډه کې د پراته غره په غابني کې سنگر ونیسي. دغه غر چې وروسته د

جبل الرماه په نوم یاد شو د اسلامي لښکر جنوب لویدیځ لور ته د قوماندانۍ له مرکز نه (۱۵۰) متره لیرې پروت و. ددې پنځوس کسيز گروپ قوماندان ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لارښوونې په هغه کنډو کې د دوی د توظیفولو هدف او غرض ښه په گوته کوي، ورته فرمایي: (انضح الخيل عنا بالنبل، لا یأتونا من خلفنا، إن كانت لنا أو علينا فاثبت مكانك، لا تؤتین من قبلك). په خپلو غشو سره د دښمن آسونه له مونږ نه منع کړه، مه پرېږده چې د شا له خوا راباندې راشي، که هر څه و مونږ بريالي شوو او یا دوی، خپل ځای مه پرېږده، گوره چې ستاسې له پلوه دښمن راباندې رانشي.^(۱)

بیا یې غشي ویشتونکو ته داسې امر وکړ: (احموا ظهورنا، فإن رأیتونا نقتل فلا تنصرونا، وإن رأیتونا قد غنمنا فلا تشرکونا). تاسې به خپله خوا ټینګه ساتئ، خپل سنگر به نه پرېږدئ، که مونږ ټول وژل کیدلو هم تاسې به مو مرستې ته نه راځئ، او که مو ولیدل چې مونږ غنیمتونه راټولوو بیا به هم د غنیمت لپاره نه راځئ.^(۲)

د بخاري په روایت کې راځي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایي: (إن رأیتونا تحطفنا الطير فلا تبرحوا مکانکم هذا حتی أرسل إليکم، وإن رأیتونا هزمننا القوم ووطنانهم فلا تبرحوا حتی أرسل إليکم). که مو ولیدل چې مرغان زمونږ غوښتي وړي بیا به هم خپل ځای نه خوشی کوی، او تر هغې به نه راځئ تر څو ما نه وي راغوښتي، او که مو ولیدل دښمن ته مو ماتې ورکړه، درې وړې مو کړ بیا به هم تاسې له خپل سنگر نه تر هغې نه پورته کیږئ تر څو پورې ما احوال نه وي درلیږلئ.^(۳)

هغه یوازینی لار چې دښمن کولی شوای د شا له خوا ورباندې را تاو شي او مسلمانان محاصره کړي د همدغه کنډو لاره وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پکې دا پنځوس کسيز گروپ وټاکه او داسې کلکې، څرګندې عسکري لارښوونې یې ورته وکړې چې هغوی باید هملته په سنگر کې وي تر څو دا لار د دښمن په مخ همداسې بنده پاته وي.

نور لښکر یې داسې برابر کړ: منذر بن عمرو یې په میمنه، زبیر بن عوام چې مقدار بن اسود یې معاونت کاوه په میسره وټاکه. ددې تر څنګ زبیر بن عوام دا دنده هم لرله

(1). ابن هشام ۶۵/۲-۶۶

(2). دا له ابن عباس نه د احمد، طبراني او حاکم روایت دی، فتح الباري ۷/ ۳۵۰ وگوره.

(3). صحیح البخاري کتاب الجهاد ۱/ ۴۲۶.

چې د مشرکانو د سپرو چې خالد بن وليد يې مشري کوله مخه هم ونيسي، او د لښکر په لومړنۍ ليکه کې يې داسې کسان ځای په ځای کړل چې په غيرت او ميرانه کې يو په زر شميرل کيده.

د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) جنگي پلان او برنامه دومره دقيقه او بشپړه وه چې د بل هيڅ يوه مشر او عسکري قوماندان له وسه نه ده پوره داسې يو پلان او برنامه طرحه کړي. او دا پخپله د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قيادت په عظمت او عسکري امورو په ښه پوهه دلالت کوي. سره لدې چې د جگړې ميدان ته له دښمن نه وروسته راغی، خو د لښکر لپاره يې تر ټولو غوره او مهم ځای اشغال کړ او هغه داسې چې وروستنی او ښی خوا ته يې غر واقع و، چې په وروستی خوا يې په غشو ویشتونکو حمايه او وساتله، او په عمومي توگه دا ځای لوړ او هسک و، چې د احتمالي ماتې په وخت کې ښه حمايه کيدی شوای او مسلمانانو د تينبتي په ځای دلته ځان ټينگولی او له اسارت نه ژغورلی شوای، او که دښمن د دوی د سنگرونو د نيولو کوښښ کړی وای، نو په ډيرو تلفاتو به يې هم دا کار نه وی ترسره کړی. ددې بر عکس دښمن يې داسې يوه ځای ته ايسار کړی و، چې که بريالی شوی هم وی، نو د فتحې گټې لکه غنيمتونه، اسيران او نور يې نه شوی تر لاسه کولای، او که مسلمانان ورباندې برلاسي کيدی نو بيا يې د خلاصون او تينبتي لار نه وه. همدا راز رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپل لښکر د شمير کمښت په لومړۍ ليکه کې د هغو مشهورو ميرانو په ځای کولو سره جيره کړ.

پدې ترتيب سره رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل لښکر د دريم هجري کال د شوال په اوومه د هفتې په ورځ د دښمن مقابلې ته تيار او برابر کړ.

رسول (ﷺ) د سپاهيانو په زړونو کې د غيرت روح پوکي

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې تر هغې به جگړه نه پيل کوي تر څو ده ورته امر نه وي کړی. او پداسې حال کې چې دوی زغري يې اغوستې وي سپاهيانو ته يې د جگړې په ډگر کې د خير او ثبات لارښوونه کوله او د دوی په زړونو کې يې د همت او ميرانې روح پوکوله. يوه ډيره تيره توره يې راوايستله او اصحابو ته يې وفرمايل: (من يأخذ هذا السيف بحقه؟). دا توره څوک پدې شرط اخلي چې حق

یې ادا کړي؟ څو کسان لکه علي بن ابي طالب، زبیر بن العوام او عمر بن الخطاب وریاخیدل چې توره ورته واخلي، پدې ضمن کې ابو دُجانه سَمَاک بن خَرَشَة وریاخید او ویې ویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې تورې حق څه دی؟ ده ورته وفرمایل: (أَنْ تَضْرِبَ بِهِ وَجْهَ الْعَدُوِّ حَتَّى يَنْحَنِي). ددې توری حق دادې چې پر دبنمنانو تر هغې پورې گزارونه پرې وکړې تر څو ښه کړه وږه شي. ابودجانه عرض وکړ قبوله مې ده، زه به یې همدا حق په ځای کړم. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) توره همده ته ورکړه.

ابو دجانه ډیر زړور سړی و د جگړې په وخت کې به په ډیر غرور او خیال روان و، یوه سره پگړۍ یې درلوده کله به یې چې وتړله نو خلک به پوه شول چې اوس به تر مرگه جنگیږي او کله یې چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه توره واخیستله نو هغه پگړۍ یې وتړله او د لښکر په مینځ کې په خیال او غرور روان شو. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (إِنَّمَا لِمَشِيَةِ يَبْغِضُهَا اللَّهُ إِلَّا فِي مِثْلِ هَذَا الْمَوْطِنِ). دا هغه رفتار دی چې الله تعالی یې له دا ډول حالت نه (له دبنمن سره د مقابلي له وخت نه) پرته بالکل نه خوښوي.

د مکي لښکر تنظیم

مشرکانو خپل لښکر د لیکو په حساب برابر کړ، عمومي قومانده له ابو سفیان صخر بن حرب سره وه چې د لښکر په قلب (زړه) کې یې ځای نیولې و، په میمنه یې خالد بن ولید او میسره یې عکرمه بن ابي جهل ټاکلی و پداسې حال کې چې د پليو (پیاده) قواوو مشر صفوان بن امیه او د غشو ویشتونکو مشر عبدالله بن ابي ربیع و. بیرغ د بني عبدالدار له یوې ډلې سره و، او دا منصب دوی ته ان د قصي بن کلاب له وخت نه په میراث پاتې و، هیچا دا حق نه درلود پدې هکله جنجال ورسره وکړي، خو د جگړې عمومي قوماندان (ابو سفیان) د بدر په غزا کې د قریشو بده ورځ او د بیرغ وړونکي (نضر بن حارث) اسارت وړ په یادوي او ددې پخاطر چې بني عبدالدار په غیرت راولي ورته وایي: تاسې د بدر په ورځ هم د بیرغ وړونکی وئ او و مو ولیدل چې په څه حال گرفتار شولو! جنگیالی خلک همیشه د بیرغ له پلوه ضربه ویني، یعنی کله یې چې بیرغ پریوزي، دوی هم تباہ کیږي، نو اوس به یا بیرغ ښه په میرانه اوچت ساتئ، او که دا نه شی کولی نو مونږ ته یې را کړئ چې د ساتنې ضمانت یې درکړو. ابو سفیان پدې خبره سره خپل هدف تر لاسه کړ، بنو عبدالدار دده په خبرو راوپاریدل

او په ډيره غوسه يې ورته وويل: بيرغ تا ته درکړو؟! سبا به گورې چې مونږ څه کوو او رښتيا چې هغوی د جگړې په ډگر کې تر هغې وجنگيدل تر څو ټول ختم او تباہ شول.

د قريشو سياسي چلبازي

د جگړې له پيل نه مخکې قريشو هڅه وکړه پخپلې چلبازۍ سره د مسلمانانو تر مينځ درز او نفاق پيدا کړي. ابو سفیان انصارو ته داسې احوال وروليږه چې: مونږ او زمونږ د تره زوی محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره پرېږدئ، تاسې غرض مه لرئ مونږ له تاسې سره د جگړې ضرورت نه وينو. خو انصارو پخپل فولادین ايمان سره د دوی دا توطئه له خاورو سره خاورې کړه او ابو سفیان ته يې داسې څه ور واورول چې ښه پرې خفه شو.

د جگړې اور په بليدو و، دواړه لښکرې يو بل ته وړلنډې شوې، په دې وخت کې قريشو د مسلمانانو په منځ کې د نفاق اچولو يوه بله ناکامه هڅه وکړه.

او هغه داسې چې د جاهليت په زمانه کې د اوس قبيلې يو ځان او مزدور مشر چې نوم يې عبد عمرو بن صيفي و او په ابو عامر راهب سره يې شهرت درلود او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فاسق نوم ورباندې ايښی و را ميدان ته شو. نوموړي له اسلام او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره ښکاره دښمني درلوده او کله چې اسلام راغی، نو هغه ونه شوای زغملی، له مدينې نه ووت، قريش يې د رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مقابلې ته راټولول او تشويقول او دا خبره يې ورته کوله چې که زما قوم ما وويني، نو اطاعت به مې وکړي او زما خوا ته به ودرېږي. نوموړی فاسق لومړنی کس و چې د احد په غزا کې يې له احابيشو او د مکې د خلکو له غلامانو سره د مسلمانانو مقابلې ته راودانگل. د احد په ميدان کې را وړاندې شو خپل قوم ته يې ځان داسې وروښود، اې د اوس خلکو! زه ابو عامر يم! دوی په ځواب کې ورته وويل: خدای دې مه ښادوه، نامراد اوسې اې فاسقه! ده چې دا واوريدل ويې ويل: له ما نه وروسته زما قوم په شر او بدۍ اخته شويدي. او کله چې جگړه ونښتله نو له خپل قوم سره سخت جنگيده او مسلمانان يې په تيږو ویشتل.

پدې ترتيب سره د قريشو دوهمه توطئه هم ختمې شوه. دا سياسي چل ول او ناکامې

توطې پدې دلالت کوي چې د هغوی په زړونو کې د مسلمانانو ويره او هيبت پروت و، او د سپايانو د شمير او وسلو ډيروالي يې هم زړونه نه وو ډاډه کړي.

د قريشو بنځي د جنگيالانو حوصلي لوړوي

د قريشو بنځو هم په جگړه کې خپل رول ولوباوه، دغه ډله بنځې چې د ابو سفیان بنځې هند بنت عتبه يې مشري کوله د لښکر په مينځ کې گزیدې، ډولکي او دايرې يې وهلې، خلک يې په غيرت راوستل جنگ ته يې هيڅول، د قهرمانانو حماسې يې راپارولې، د نيزه بازانو، تورزنو، او غشو ويشونکو احساسات يې په جوش راوستل، کله به يې بيرغ وړونکو ته داسې ويل:

ويها بني عبدالدار ويها حماة الادبار

ضربا بكل بتار

اې د عبدالدار زامنو! اې د لښکر د وروستيو ليکو ساتونکو! پخپلو تيرو تورو بڼه ميري گوزارونه وکړئ. کله به يې د خپل قوم حماسې داسې راپارولې:

و نفرش النمارق

ان تقبلوا نعانق

فراق غير وامق

او تدبروا نفارق

که د بنمن ته ورمخکې شوی نو غير په غير به شو او قالينچې به درته وغوروو، او که مو شا کړه ورته نو بيا مو درسره جدايي ده نه په خلا کيدونکې جدايي.

د جگړې لومړنۍ لمبې

دواړه لښکري نورې هم يو بل ته ورنښې شوې، د جگړې نغاري وډنگيدې. د مشرکانو بيرغ وړونکي طلحه بن ابي طلحه العبدري لومړنی کس و چې د جنگ اور ته يې پلته ورته کړه. دا يو ډير زړور او غيرتي انسان و مسلمانانو ورته د لښکر گډ (پسه) وايه پداسې حال کې چې په اوبن سپور و را مخکې شو او د مقابلې ټټر يې وواهه، هيچا يې هم مقابلې ته زړه نه شو بڼه کولی، خو زبير بن العوام (رضي الله عنه) د زمري په

شان وړپاخيد ورتوپ يې کړ په اوښ ور سپور شو او سمدستي يې په ځمکه رانسکور کړ او سر يې په توره ورنه بيل کړ. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې دا مېرني مقابله وليدله، د تکبير چيغه يې پورته کړه مسلمانانو هم ورسره تکبير ووايه او د زبير (رضي الله عنه) ستاينه يې وکړه ويې فرمايل: ((ان لكل نبي حواريا، وحواري الزبير)) هر نبي يو خاص دوست او ملگري لري، زما دوست او ملگري زبير دی. (السيرة الحلبية ١٨/٢)

د بيرغ شاو خوا سختې جگړې او د علمبردارانو له مينځه وړل

پدې ترتيب سره د جگړې اور هرې خوا ته خور شو، خو ډير زور يې د مشرکينو د بيرغ شاو خوا وچې د دوی علمبردار او د بني عبدالدار مشر طلحه بن ابي طلحه ووژل شو. ورور يې عثمان را وړاندی شو بيرغ يې اوچت کړ او دا شعر يې ووايه:

ان تخضب الصعدة او تندقا

ان على اهل اللواء حقا

د علمبردارانو وظيفه داده چې نيزې يې بنې په وينو سرې شي او يا هم بوتې ماتې شي. په همدې وخت کې حمزه (رضي الله عنه) پرې ورتوپ کړ او په مټ يې داسې گوزار ورباندې وکړ چې لاس يې ورنه بيل او ان تر نامه پورې خيري شو، سړي يې رابنکاره شول، ولويد. بيرغ ابو سعد بن ابي طلحه پورته کړ، چې سعد بن ابي وقاص په ستوني کې په غشي وويشت ژبه يې تر خوله راوتله او ځای په ځای ستی شو. او بل روايت داسې دی چې ابو سعد ميدان ته رامنځکې شو، مسلمانانو ته يې د مقابلې بلنه ورکړه علي (رضي الله عنه) ورمخکې شو تورې يې سره تيرې بيرې کړې ترڅو علي (رضي الله عنه) پخپل مرگوني گوزار سره پر مخکې رانسکور کړ. نو وراره يې مسافع بن طلحه بن ابي طلحه توغ پورته کړ، خو هغه هم د عاصم بن ثابت بن ابي الاقلح په غشي ووژل شو. بيایې ورور کلاب بن طلحه بيرغ ته لاس کړ جگړه يې پيل کړه تر څو زبير بن عوام ورمخې ته شو او ويې واژه. بيا بيرغ د دوی دواړو ورور جلاس بن طلحه واخيست، خو طلحه بن عبیدالله ده ته هم ډير وخت ورنکړ او په يوه گوزار يې نسکور کړ، او په بل روايت سره دا هم د عاصم بن ثابت په غشي سره ووژل شو.

دا شپږ واړه د ابو طلحه عبدالله بن عثمان بن عبدالدار له کورنۍ څخه وو چې ټول د

مشرکینو د توغ او بیرغ نه د دفاع په میدان کې ووژل شول. بیا د همدې کورنۍ (بنو عبدالدار) اړتیا په شرحبیل توغ پورته کړ تر څو هغه هم دعلي (رضي الله عنه) او یا حمزه (رضي الله عنه) په گوزار سره ستی شو. بیا شریح بن قارظ بیرغ اوچت کړ هغه هم د یوه منافق چې قزمان نومیده او د تعصب په اساس جنگ ته راغلی و په لاس ووژل شو. بیا ابو زید عمرو ابن عبد مناف العبدري د شرک بیرغ په لاس کې واخیست هغه هم د قزمان په لاس مړ شو.

په ده پسرې د شرحبیل بن هاشم العبدري زوی بیرغ پورته کړ، خو هغه هم د همدې قزمان په گوزار ووژل شو. پدې ترتیب سره د بنو عبدالدار پوره لس علمبرداران په همدې ډگر کې ستی شول، نور له دوی نه څوک نه و پاتې چې بیرغ اوچت وساتي، همدا وه چې د دوی یو حبشي غلام (مړیې) چې صواب نومیده بیرغ پورته کړ او له خپلو بادارانو نه په زیاته میړانه تر هغې وجنگید تر څو دواړه لاسونه یې غوڅ شول، خو بیا یې هم زیار ایست چې پخپله غاړه او سینه سره بیرغ اوچت وساتي او په همدې حالت کې یې دا خبره په خوله وه چې ای خدایه اوس خو به مې عذر درته مقبول وي او په هلاکت ورسید.

د صواب له وژل کیدو وروسته بیرغ په ځمکه راپریووت او بیا چا و نه شواي کولای د کفر دا نسکور بیرغ اوچت کړي.

د جگړې نورې صحنې

پداسې حال کې چې د جگړې زیات زور د مشرکینو د بیرغ شاو خواته و، د احد ډگر په نورو برخو کې هم جگړې روانې وې. مسلمانان د ایمان په وسله سنبال او د اسلام په مینه مست د یوه داسې سیل په شان چې ډیر کلک بندونه هم نشي ورته تینگیډی د کفر په لښکر ورگډ شول او هر یوه یې د احد غزا شعار آیت، آیت (یعنې مړ کړه، مړ کړه) زمزمه کاوه.

ابو دجانه چې تر سر یې سره پټی تاوکړې وه او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) توره یې پدې نیت په لاس کې نیولې وه چې حق یې ادا کړي را وړاندې شو وجنگید د مشرکینو په لیکو کې ورننوت هر مشرک یې چې مخې نه راغی ځای په ځای یې وواژه، د کفر لښکر یې تار په تار کړ. زبیر (رضي الله عنه) وایي هغه وخت چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) توره ابو دجانه ته ورکړه او ما ته یې رانکړه، ما پخپل زړه کې وویل: زه یې د عمه (صفیې) زوی او د قریشو مهم غړی وم ورغلم توره مې ترې وغوښتله، خو هغه ابو دجانه ته ورکړه، گورم به چې ابو دجانه څه

کوي؟ څاره مې، که گورم چې سر يې په سره پټې وټاړه، پدې وخت کې انصارو وويل
ابو دجانه د مرگ پټې راوايستله، راوړاندې شو او دا شعر يې زمزمه کړ:

انا الذي عاهدني خليلي و نحن بالسفح لدى النخيل
ان لا اقوم الدهر في الكيول اضرب بسيف الله و الرسول

زه هغه چې خليل (دوست) مې د غره په لمن او د خرماوو له باغ سره عهد راسره کړی
چې هميشه به د لښکر په مخ کې وم او هيڅکله به د لښکر شا ته نه جنگيرم، او د
خدای او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په توره به پر دښمنانو
گوزارونه کوم.

ابو دجانه همداسې مخکې روان و هر مشرک به يې چې مخې ته راته نو سمدلاسه به
يې رانسکوراه. زبير (رضي الله عنه) وايي: د مشرکينو په ډله کې يو کس داسې و چې
زخميان به يې لټول او وژل به يې، ما پدې وخت کې خدای ته سوال وکړ چې ابو دجانه
پدې کافر ور برابر کړي. همدا وه چې دوی دواړه سره مخامخ شول يو پر بل يې
گوزارونه وکړل خو سره تير او بېر شول، دې مشرک بل گوزار ورباندې وکړ خو ابو
دجانه پخپل ډال سره ځان ورنه وساته توره يې په ډال کې بنده شو، په ځواب کې
ابو دجانه داسې گوزار ورباندې وکړ چې کافر ځای په ځای شو.^(۱)

ابو دجانه مخ په وړاندې روان و د کفر ليکې يې خپرولې ترڅو د مشرکينو د ښځو
قومندانې ته ور ورسيد، لومړی يې نه پيژندله چې دا ښځه ده، پدې هکله (ابو
دجانه) وايي: يو څوک مې وليد چې په خلکو ډير کلک کلک گوزارونه کوي، زه ور
مخې ته شوم خو کله مې چې توره ورباندې پورته کړه چې گوزار پرې وکړم چيغه يې
وکړه پوه شوم چې ښځه ده، لاس مې ونيو او زړه مې ونه منله چې د رسول الله (صلی
الله عليه و اله و صحبه و سلم) په توره ښځه ووژنم، دا ښځه هند بنت عتبه وه. زبير
(رضي الله عنه) وايي ما ليدل چې ابو دجانه پر هندې توره پورته کړه، خو بيا يې لاس
ورنه ونيو په دغه وخت کې ما وويل: بيشکه چې الله او رسول الله (صلی الله عليه و اله
و صحبه و سلم) له بل هر چا نه ښه پوهيږي.^(۲)

(۱) ابن هشام ۶۸/۲-۶۹.

(۲) ابن هشام ۶۹/۲.

حمزه (رضي الله عنه) هم د سوريديلي زمري په شان جنگیده، په ډیره میړانه او بی باکی سره یې د شرک د لښکر زړه ته ځان ورساوه او د کافرانو هغه ډیر زړور جنگیالان یې هم داسې په مخکې لویدل لکه د تویان په مخکې چې پانې توییږي. حمزه (رضي الله عنه) نه یوازې د مشرکینو څو تنه علمبرداران له پښو وغورځول بلکه د دوی نور ډیر میړني یې هم رانسکور کړل، خو په پای کې پداسې حال کې چې په ډیره میړانه یې د کافرانو مقابلې کوله، په یوه غلچکي، او د یوه نامرد په مکارانه گوزار سره په شهادت ورسید.

د اسدالله حمزه (رضي الله عنه) شهادت

د حمزه (رضي الله عنه) قاتل وحشي بن حرب پدې هکله وايي: زه د جبیر بن مطعم غلام (مړیې) وم. په بدر کې دده تره طعیمه بن عدی هم وژل شوی و، او کله چې قریش د احد په لور روان شول، نو بادار مې راته وویل: که زما د تره په بدل کې دې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تره حمزه (رضي الله عنه) وواژه نو ته آزاد یې وحشي زیاتوي:

زه په همدې طمع له خلکو سره روان شوم، زه یو حبشي ماهر نیزه ویشتونکی وم، نښه به مې ډیره کمه خطا کیده. کله چې دواړه خواوې سره ونښتلې زه د حمزه په لټه کې شوم که گورم چې د خاکستري (خې) اوبن په شان د خلکو لیکې ماتوي هیڅوک یې مخې ته نه شي دریدی، په خدای قسم چې زما سترگې په همدې کې خښې وې، ځان مې ورته برابراه، او پدې خاطر چې را لنډ شي د ونې یا کومې تیرې شا ته به پتیدم. پدې وخت کې سباع بن عبدالعزی له ما نه مخکې وړ وړاندې شو او کله چې د حمزه (رضي الله عنه) سترگې پرې ولگیدې نو ورته وې ویل: را وړاندې شه د سنت کونکې مور زویه! پرې را تاو شو او په یو گوزار یې سر ورنه بوت قلم کړ. دلته ما خپله نیزه برابره کړه او ښه نښه مې ورباندې ونیوله او پرې ورخوښې مې کړه، په خپته یې داسې وریابره شوه چې له شا نه یې ووتله، هڅه یې وکړه چې زما خوا ته راشي خو و نه توانید، په همدې حالت مې پریښود تر څو مړ شو. وروسته ورغلم او نیزه مې ورنه وایستله، بیرته لښکر ته راغلم او آرام کیناستم، ځکه له بل چا سره مې کار نه و، حمزه (رضي الله عنه) مې پدې خاطر وواژه چې آزاد شم، او کله چې مکې ته ورسیدو

نو آزاد شوم.^(۱)

په جگړه کې د مسلمانانو برلاسي

سره لدې چې د حمزه (رضي الله عنه) شهادت د مسلمانانو لپاره نه جبران کيدونکې خساره وه، خو بيا هم د جگړې په ميدان کې برلاسي د همدوی وه. ابوبکر، عمر، علي، زبير، مصعب بن عمير، طلحه بن عبیدالله، عبدالله بن جحش، سعد بن معاذ، سعد بن عباد، سعد بن الربيع، انس ابن النضر او نور (رضي الله عنهم اجمعين) داسې په ميرانه جنگيدل چې مشرکان يې تار او مار کړل. د مشرکانو مورال دومره لويديلی و چې نور د ټينگيدو نه وو.

د بنځې له غيږې نه د تورو تر ميدانه

ددې ورځې له قهرمانو سرتيرو نه يو هم حنظله غسيل و. دا د هغه ابو عامر راهب زوی و چې په فاسق مشهور شوی و او څو صفحې مخکې يې يادونه شويده. حنظله نوی واده کړی و، او پداسې حال کې يې د جنگ آواز واوريد چې له خپلې بنځې سره پروت و سمدستي يې د بنځې غيږه پريښوده او د جگړې ډگر ته روان شو. هلته چې له مشرکينو سره مخامخ شو، ناتار يې ورباندې جوړ کړ په لښکر ورننوت او ابو سفیان ته يې ځان ورساوه، نژدې وه چې ابو سفیان را نسکور کړي، خو شداد بن اسود وار ورباندې رومي کړ او حنظله يې په شهادت ورساوه.

په جگړه کې د غشو ویشتونکو رول او ونډه

د هغو غشو ویشتونکو ډلې چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د الرماه غره په کنډو کې ځای په ځای کړې وه، په جگړه کې ډير مهم رول درلود او حالات يې د مسلمانانو په گټه ساتلي وو. د مشرکينو سپرو د خالد بن الوليد په

(۱) ابن هشام ۲/ ۶۹ - ۷۲ صحيح بخاري ۲/ ۵۸۳. همدا وحشي بيا د طائف له غزا وروسته مسلمان شو او په همدې نيزه سره يې مسيلمه الکذاب وواژه، او د روم په خلاف مشهوره جگړه (برموک) کې يې هم برخه درلوده.

مشری چې ابو عامر الفاسق یې مرسته کوله درې ځله هڅې وکړې چې د اسلامي لښکر چپ وزر مات کړي تر څو د مسلمانانو شا لوري ته لار ومومي او ناتار ورباندې ګډ کړي، خو غشو ویشتونکو د غشو باران پرې جوړ کړ او درې واړه حملې یې ورناکامې کړې.^(۱)

مشرکان ماتې خوري

خونړۍ جګړه روانه وه، کم شمیر اسلامي لښکر حالات تر خپل کنترول لاندې راوستې و. په مشرکینو کې له هرې خوا ماتې ګډه شوه، داسې وارخطا وو لکه چې درې زره کسيزه لښکر یې له دیرش زره مسلمانانو سره مخ وي. مسلمانان د شمیر او وسلې له کمښت سره سره په پوره میړانه او پایمردۍ جنګیدل.

قریشو ډیر زور وواژه چې د مسلمانانو مخه ونیسي حمله یې دفع کړې خو هیڅ یې هم ونه شوی کړای بې وسي شول، ارادې یې ماتې او پښې یې سستی شوې، زړونه یې ولویدل او په یوه کې یې هم دومره متره نه وه چې د صواب له لاس نه لویدلی بیرغ راپورته کړي. همدا وه چې د تینبتي لار یې ونیوله، ترې یې له خړپ نه غوره وګاڼه. هغه د غچ انتقام، عزت او دبدبې، دا او هغه ټولې باتې، لاپې یې هیرې شوې له جګړې نه په منډه شول. ابن اسحاق وايي: الله تعالی مسلمانانو ته بری ور په برخه کړ، مشرکین یې د تورې په څوکه له ډګر نه وایستل، حتمي ماتې یې ورباندې ګډه کړه. عبدالله د خپل پلار زبیر (رضي الله عنهما) له خولې وايي: قسم په خدای چې ما هنده او نورې ښځې لیدلې چې جامې یې له پنډیو نه ورپورته کړې او د تینبتي په حالت کې وې، هیڅ څوک هم نه وو ورسره چې له اسارت او نیولو نه یې وژغوري.^(۱)

بخاري له براء بن عازب نه روایت کوي وايي: کله چې له مشرکینو سره مخامخ شوو، مات مو کړل او وتښتیدل، لیدل مې چې ښځې یې په ډیره بیره تښتي او خپلې جامې یې دومره وربډ وهلې چې پایزیبونه یې ښه ښکاریدل.^(۲) مسلمانان ورپسې وو، مشرکین یې په تورو وهل او ورنه پاتې غنیمتونه یې راټولول.

(۱). فتح الباري ۷/ ۳۴۶

(۲). ابن هشام ۲/ ۷۷

(۳). بخاري ۲/ ۵۷۹

د غشو ویشتونکو ستره غلطي

پداسې حال کې چې اسلامي لښکر د بدر په شان د یوه بل عظیم او بی نظیر بري او فتحې په درشل ولاړ وو، د هغه پنځوس کسيزې غشي ویشتونکې ډلې اکثریت یوه داسې غلطي کوي چې وضع او حالات پوره بدلوي مسلمانانو ته ډیر تاوان اړوي، او د بدر په ډگر کې گټل شوی هیبت او منزلت یې زیانمنوي. او تردې نه لویه دا چې نژدې وه همدا غلطي د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شهادت سبب شي. لکه مخکې مو چې یادونه کړیده رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دې غشو ویشتونکو ته په ډیرو کلکو الفاظو امر کړی و چې خپل سنگر به نه پرېږدي، د فتحې او ناکامۍ په دواړو حالاتو کې به پخپل ځای ټینګ پاته کيږي. خو لدې جدي امر سره سره کله چې دوی ولیدل مسلمانان د غنیمت مالونه راټولوي یو ځل یې په زړونو کې د دنیا مینه رابنکاره شوه، یو بل ته یې وویل: غنیمت دی، غنیمت، راځئ مسلمانان بريالي شول نور د څه انتظار کوئ؟ خو قوماندان یې (عبدالله بن جبیر) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او امر ور په یادوي او ورته وایي: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او امر مو هیر کړل؟ خو زیات شمیر یې دې یادونې ته غوږ نه ایښود او ویل یې نور مونږ ورڅو تر څو خپله برخه غنیمت په لاس راوړو.^(۱) همدا وه چې څلویښت کسان غشي ویشتونکي له کنډو نه کوز شول او په نور لښکر ورگډ شول تر څو غنیمتونه را ټول کړي. اوس د مسلمانانو شا خالي وه یوازې عبدالله بن جبیر له خپلو نهو ملگرو سره په ټینګ عزم پخپل ځای وو، او دا یې اراده وه چې تر هغې پورې به همدلته وي تر څو پورې ټول مړه شوي نه وي او یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راغونښتي نه وي.

خالد بن الولید د اسلامي لښکر د محاصرې په تکل

خالد بن ولید لدې طلايي موقع نه پوره گټه پورته کړه، په ډیره چټکۍ سره په مسلمانانو را تاو شو عبدالله بن جبیر او ملگري یې له مینځه یووړل او په نورو

(۱). بخاري ۴۲۶/۸

مسلمانانو یې د شا له خوا برید وکړ. آسونه یې داسې وشیشنیدل چې مشرکان پوه شول حالات بدل شويدي، نو هغوی هم په مسلمانانو مخ راوړاوه د علقمه الحارثیه لور عمره په ډیره چټکۍ د بیرغ خوا ته ورغله، له خاورو نه یې را پورته کړ. یو ځل مشرکین ورنه تاو شول، یو بل ته یې نارې کړې، راغونډ شول، او پدې ترتیب سره مسلمانان له شا او مخې نه د مشرکینو تر محاصرې لاندې راغلل.

د محاصرې په وخت کې د رسول الله (ﷺ) میرنی دریځ

پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له یوه نهه کسيز^(۱) گروپ سره د لښکر په وروستی برخه کې و^(۲)، جگړه یې څارله او کتل یې چې مسلمانانو مشرکین په مخه کړي دي، خو یو ناڅاپه د خالد سپرو برید پرې وکړ، نو اوس یې یوازې دوې لارې په مخه کې وې لومړۍ دا چې په بیره له خپل گروپ سره کوم محفوظ ځای ته ځان وباسي او لښکر خپل قسمت او تقدیر ته پریردي، دویمه لار دا وه چې ژوند په خطر کې واچوي همدې ځای ته خپل اصحاب راوبولي یوه قوي جبهه ورنه جوړه کړي ترڅو محاصره ماته او لښکر د احد غره ته وباسي.

همدلته یو ځل بیا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بې مثله میرانه او عظمت څرگندیري، خپلو اصحابو، ته چیغه کوي: (إلي عباد الله). ای د خدای بندگانو! زما خوا ته راشی! دا پداسې وخت کې چې بڼه پوهیده چې دا نارې به له مسلمانانو مخکې مشرکین اوري، خو ددې پروا یې ونکړه ځان یې خطر ته ورکړ، خپل اصحاب یې راوبلل، او د همدې غړ په اوریدو سره مخکې لدینه چې مسلمانان راورسیري مشرکین متوجه شول او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې ځانونه ورسول.

د مسلمانانو ماتې

کله چې مسلمانان د دښمن تر محاصرې لاندې راغلل، نو یو شمیر دومره وارخطا او بې واره شول چې له ځان نه پرته هر څه ورنه هیر شول، د جگړې میدان یې پرینود د تینتې لاره یې ونیوه. ځنې مدینې ته ورسیدل نور یې د غره څوکې ته وختل، یو شمیر نور بیرته شاته راوگرځیدل او له مشرکانو سره داسې گډ شول چې کافر له مسلمان

(۱) صحیح مسلم ۱۰۷/۲: رسول الله (ص) د احد په ورځ له (۷) انصارو او (۲) قریشو سره گونډې پاتې شوی و..

(۲) پدې د الله تعالی دا قول دلالت کوي ((الرسول بدعوکم فی احرکم)) (ال عمران/ ۱۵۴)

څخه نه پیژندل کیده تردې حده چې مسلمانانو یو بل سره ووژل. بخاري له عایشې (رضی الله عنها) نه روایت کوي وایي: د احد په ورځ لومړی مشرکانو ماتې وخوړه، په همدې وخت کې شیطان چیغه وکړه چې د خدای بندگانو شا ته متوجه اوسئ یعنی له دیکخوا نه ځانونه وساتئ، همدا وه چې د رومبني ليکې کسان را وگرځیدل او له وروستی ليکې سره په جگړه شول. حذیفه کتل چې پلار یې د مسلمانانو تر حملو لاندې دی چیغه یې وکړه چې د الله بندگانو دا زما پلار دی! دا زما پلار دی! خو چا وا نه وریدل او هغه مسکین یې وواژه. حذیفه وویل: خدای دې تاسې و بښي.^(۱)

عروه وایي: په خدای قسم چې په حذیفه کې تر مرگ ورځې خیر موجود و. ددې ډلې په مینځ کې یو ډول هرج و مرج را پیدا شو، خلک یې بې نظمه شول، له ډیرو نه لاره ورکه شوه نه پوهیدل په کومه خوا ولاړ شي. په همدې وخت کې یو چا په لوړ آواز غږ وکړ چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په قتل ورسید. همدا وه چې هغه پاتې نور هم له خوده ووتل، مورال یې مات شو، زړونه یې ولویدل، ډیرو له بې وسۍ او سستی نه وسله وغورځوله جنگ یې بند کړ د ځینو په زړونو کې دا وگرزیدل چې لاړ شي له عبدالله بن ابي سره یو ځای شي تر څو هغه ورته له ابو سفیان نه امان واخلي.

انس بن النضر راغی او دا کسان یې ولیدل ورته وپې ویل د څه انتظار کوی؟ دوی ورته وویل: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شهادت رسیدلی، (حیران یو څه وکړو)! ده ورته وویل: نو اوس ژوندون څه کوی، پورته شی او په هغه څه ځانونه ووژنی په کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ځان په شهادت ورساوه. او زیاته یې کړه: چې خدایه! زه ددې مسلمانانو له کړو نه عذر او بښنه غواړم، او د مشرکانو له کړو نه برائت اعلانوم. بیا مخکې لاړ تر څو د سعد بن معاذ سترگې پرې ولگیدی غږ یې پرې وکړ چیرته یا ابو عمره؟ انس ورته وویل: آه دا د جنت بوی چې د احد له خوا راځي، بیا همداسې وړاندې لاړ او تر هغې وجنگید تر څو په شهادت ورسید. او دومره گوزارونه یې خوړلي وو چې د جگړې په پای کې نه پیژندل کیده، خو خور یې د گوتو له بندونو نه وپیژانده، په بدن یې له اتیاوو نه زیات د

(۱). بخاري ۱/ ۵۳۹ - ۲/ ۵۸۱ او نور روایتونه وایي چې رسول الله (ص) وغوښتل حذیفه ته دده پلار دیت ورکړي خو حذیفه په خواب کې ورته وویل: دا دیت دې زما له خوا د مسلمانانو لپاره صدقه شي، نو رسول الله (ص) نور هم ورنه راضي شو، سیره الرسول للشيخ النجدي ص ۲۴۶.

نيزې، تورې، او غشي ټپونه وو.^(۲)

همدا راز ثابت بن دحاح هم خپل قوم ته غږ وکړ چې اې انصارو! که چيرې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وژل شوی وي، نو خدای خو حي (ژوندي) دی او نه مري، پورته شی په دين و جنگيږئ، الله مو حامي او ناصر دی. همدا وه چې يوه ډله انصار ور پورته شول او په گډه يې د خالد بن وليد په گروپ حمله وروړه او تر هغې ورسره و جنگيدل تر څو خالد بن وليد هغه په نيزه سره په شهادت ورساوه او نور ملگري يې هم ټول ورسره شهيدان شول.^(۱)

له مهاجرينو نه يو کس وليدل چې يو انصاري پخپلو وينو کې لت و پت پروت دی، مهاجر ورته وويل: فلانيه! خبر يې چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په قتل رسيدلی دی؟ انصاري ځواب ورکړ او وپې ويل: که محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وژل شوی وي، نو خپل مسووليت يې ادا کړ، اوس تاسې پخپل دين ننگ وکړئ او و جنگيږئ.^(۲)

همدا بې مثاله ميرانه او ډاډ گيرنه ددې سبب شوه چې يو ځل بيا د مسلمانانو زړونه پورته شي په خود راشي، عقل يې بيرته سر ته ورشي. نور يې له منافقينو سره د يو ځای کيدو فکرونه پريښوول خپلې وسلې يې بيرته راپورته کړې او په مشرکينو يې وروډانگل. پدې وخت کې پدې هم پوه شول چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مرگ خبر دروغ دی، پدې نور هم تقويه او زړه ور شول، په مشرکينو ورولويدل، ډير سخت و جنگيدل او په پای کې پدې بريالي شول چې له محاصرې نه ووزي او د قيادت مرکز ته ځان ورسوي.

د مسلمانانو دريمه ډله داسې وه چې يوازې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په غم کې وه او په هيڅ شي کې يې فکر نه کاوه، ان د محاصرې له پيل نه يې ځانونه خپل لارښود (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورسول. ددې ډلې په سر کې ابوبکر، عمر، علي او نور (رضي الله عنهم) وو، دوی د جگړې په لومړۍ کړنښه کې وو، خو کله چې پوه شول د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ژوند په خطر کې دی نو سمدستي ورنه راتاو شول او له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه د دفاع په خط کې ودریدل.

(2). زاد المعاد ۹۳/۲ - ۹۶. بخاري ۵۷۹/۲

(۱). السيرة الخلية ۲۲/۲

(۲). زاد المعاد ۹۶/۲

د رسول الله (ﷺ) په شاو خوا کې سخته جگړه

پداسې حال کې چې تر اسلامي لښکر د محاصرې کړې راتا ویده او مسلمانان د مشرکینو د حملو تر مینځ داسې واقع شوي وو لکه د ژرندي د دوو پلو تر مینځ، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) شا و خوا ته سخته جگړه روانه وه. او لکه مخکې مو چې وویل د محاصرې په پیل کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یوازې (۹) کسان موجود وو، خو کله یې چې مسلمانانو ته غږ وکړ او وېي فرمایل: (هلموا إلی، أنا رسول الله). زما خوا ته راشئ، زه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یم!

مشرکانو دا غږ واورید رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې وپیژانده ورباندې را تاو شول (ځکه د دوی تر مینځ ډیره کمه فاصله وه) حمله یې ورباندې وکړه او مخکې لدینه چې نور مسلمانان راورسېږي مشرکینو خپل ټول زور په کار واچاوه تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ځان ورسوي. همدلته له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره موجود نهه کسان په ډیره میړانه او غیرت دفاع کوي او د مشرکینو په وړاندې دومره کلک مقاومت کوي چې د مینې، سربښدنې او میړانې په میدان کې یې مثال نه لیدل کېږي.

مسلم له انس بن مالک (رضي الله عنه) نه روایت کوي چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د احد په ورځ یوازې اوه کسان انصار او دوه قریش پاتې وو. کله چې جگړې ډیره سخته شوه او مشرکین را لند شول، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (من یردهم عنا وله الجنة؟ أو هو رفیقي في الجنة؟). څوک به د دوی (مشرکینو) مخه ونیسي که دا کار چا وکړ د هغه لپاره جنت دی؟ او یا هغه به په جنت کې زما ملگری وي؟ د همدې خبرې په اوریدو سره یو انصاري را مخکې شو او تر هغې وجنگید تر څو په شهادت ورسید. جگړه لا پسې تودیده او مشرکین د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوا ته را لندیدل، یو، یو انصاري (رضي الله عنهم) په شهادت رسید تر څو اوه واره شهیدان شول پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغو دوو قریشیانو

ته وفرمایل: (ما أنصفنا أصحابنا). مونږ له خپلو یارانو سره انصاف و نه شوای کړی.^(۱) د هغو اوو انصارو (رضي الله عنهم) آخرينی کس عماره بن یزید بن السکن و چې دومره وجنگید تر څو ټول زخمي زخمي شو او په ځمکه راپریوت.^(۲)

د رسول الله (ﷺ) په ژوند کې تر ټولو سخته کړی

د ابن السکن له لویدو نه وروسته له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یوازې دوه تنه قریشیان پاتې وو. په بخاري او مسلم کې له ابو عثمان نه روایت دی وایي: د جگړې پدې ورځو کې یوه ورځ له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یوازې طلحه بن عبیدالله او سعد بن ابی وقاص (رضي الله عنه) پاتې وو.^(۱) دا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ژوند تر ټولو سخته کړی وه، او همدا د مشرکینو لپاره یو طلايي چانس هم و. هغوی ټول زور په کار واچاوه تر څو لدې فرصت نه گټه اوچته کړي ټولو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لوري حمله راوړه او کوښښ یې کاوه هغه مبارک له مینځه یوسي. عتبه بن ابی وقاص تیره پورته کړه او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې د مبارک مخ په یوه طرف وویشت او لاندینی بنی رباعي غاښ یې مات شو او لاندینی مبارکه شونډه یې هم زخمی شوه. عبدالله بن شهاب زهري ورمخکې شو او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې په مبارکه ټنډه زخمي کړ. په همدې وخت کې یو بل بدبخت عبدالله بن قمنه چې په اس سپور راغی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارکه اوږه یې د تورې دومره سخت گوزار وکړ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پوره یوه میاشت شکایت ورنه درلود، خو بیا هم د تورې په گوزار دده مبارک غبرگې زغرې پرې نه شوې، هغه بدبخت دشمن ورپسې بل د تورې همدومره کلک گوزار وکړ او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارک مخ سترگې ته نژدی برابر شو او د زغره والې خولې دوی کړی یې د غومبوري په هډوکي کې ننوتې، هغه بدبخت له گوزار سره دا هم وویل: دا درواخله زه د قمنه زوی یم. په ځواب کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې

(۱) صحیح مسلم، باب غزوه احد ۱۰۷/۲

(۲) له لږ څنډ وروسته د مسلمانانو یوه ډله د رسول الله (ص) خواته راوړسیده، مشرکین یې له عماره (رضي الله عنه) نه په خټ کړل او عماره یې د رسول الله (ص) خواته راوړ، رسول الله (ص) هغه ته خپلې مبارکې پښې تکیه کړې او پداسې حال کې په شهادت ورسید چې مخ یې د رسول الله (ص) په مبارکه پښه ایښی و (ابن هشام ۸۱/۲).
 ۱. صحیح البخاري ۵۸۱/۵۲۷، ۲/۱.

حال کې چې وينې يې له مبارک مخ نه پاکولې ورته وفرمايل: الله تعالى دې توتې توتې کره.^(۲)

په بخاري کې روايت دی چې پدې غزا کې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) رباعي غابن په شهادت ورسيد، مبارک سر يې زخمي شو، وينې ورنه روانې وې او ده مبارک (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايل: (كيف يفلح قوم شجوا وجه نبهم، وکسروا رباعيته، وهو يدعوهم إلى الله). هغه قوم به څنگه کامياب شي چې د خپل نبی (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخ يې زخمي کړ او رباعي غابن يې ورمات کړ، پداسې حال کې چې نبی (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغوی د الله لوري ته رابولي، نو الله تعالى دا آيت را نازل کړ: ((لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ)) (آل عمران: ۱۲۸). [ترجمه: نشته تا لره له امره هيڅ شی (بلکه الله اختيار لري (د هر شي) يا به رجوع وکړي (الله په قبلولو د توبې سره) په دوی باندې يا به عذابوي (الله) دوی پس بيشکه دوی ظالمان دي].

طبراني روايت کوي چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې ورځ وفرمايل: (اشدد غضب الله على قوم دموا وجه رسوله). په هغه قوم دې الله (جل جلاله) لوي عذاب نازل کړي کوم چې د خپل رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخ يې زخمي کړ، بيا څه وخت چپ پاتې شو ورپسې يې وفرمايل: (اللهم اغفر لقومي فانهم لا يعلمون).^(۱) اې خدايه زما قوم ته بنسنة وکړه ځکه دوی نه پوهيږي.

همدا راز په صحيح مسلم کې روايت دی چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايل: (رب اغفر لقومي فانهم لا يعلمون)^(۲) اې خدايه زما قوم ته مغفرت وکړه ځکه دوی ته پوهيږي. د قاضي عياض په الشفاء نومي کتاب کې راځي چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (اللهم اهد قومي فانهم لا

^(۱) الله تعالى د رسول الله (ص) دا دعا قبوله کړه ابن عائد روايت کوي چې وروسته لدې چې ابن قمنه له جنگ نه کور ته راستون شو، د خپلې رمی ليدو ته ورغی او هغه يې د غره په څوکه کې پيدا کړه او پکې گډ شو په همدې وخت کې يوه بنکرو وژگوري حمله ورباندې وکړه او په بنکرو يې وواهه او د غره نه يې د لاندې ورغورځاوه او توتې توتې شو (فتح الباری: ۳۷۳ / ۷). د طبراني روايت وايي چې الله تعالى يو غرڅه ورباندې مسلط کړ او تر هغې يې په بنکرو واهه تر څو توتې توتې شو (فتح الباری: ۳۶۶ / ۷).

^(۲) فتح الباری ۳۷۳ / ۷

^(۳) صحيح مسلم باب غزوة احد ۸۱ / ۱

يعلمون) ٣. خدایه! زما قوم ته هدایت وکړې ځکه دوی نه پوهیږي.

پدې کې هیڅ شک نشته چې مشرکینو کلکه اراده کړې وه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شهادت ورسوي، خو هغه دوه قریشیان سعد بن ابی وقاص او طلحه بن عبید الله په دومره میړانه، همت او غیرت وځنګیدل چې د مشرکینو دا شوم هدف یې له خاورو سره خاورې کړ. هغوی دواړه د عربو مشهور غشي ویشتونکي وو او پداسې میړانه یې مقابله کوله چې په غشو سره یې حمله کوونکي مشرکین له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه په شاتګ ته اړ ایستل. سعد بن ابی وقاص (رضي الله عنه) ته خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله د غشو توبره خلاصه کړه او ورته ویې فرمایل: (ارم فداک أبي وأمي). وله زما مور او پلار له تا قربان! له همدې قول نه د سعد (رضي الله عنه) د مقام، اهلیت او صلاحیت اندازه ښه څرګندیږي ځکه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بل هیچا ته هم داسې ندې ویلي چې زما مور او پلار دواړه له تا قربان.^(١)

د طلحه بن عبید الله (رضي الله عنه) په هکله نسائي له جابر نه، پر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مشرکینو ددې حملې او ورسره د څو انصارو د موجودیت په یادونې سره روایت کوي وايي: مشرکین رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته را ورسیدل، نو ده وفرمایل: (من للقوم؟) څوک به د دوی مقابله وکړي؟ طلحه وویل: زه. جابر زیاتوي: انصار ور وړاندې شول او لکه مخکې مو چې د مسلم شریف په روایت کې ولیدل یو په بل پسې په شهادت ورسیدل کله چې انصار ټول شهیدان شول، نو طلحه ور مخکې شو. جابر وايي: بیا طلحه د یوولسو کسانو په شان جنګیده په همدې وخت کې په لاس ولګید، گوتې یې پرې شوی او له خولې نه یې د حس یا آه آواز ووت. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (لو قلت: بسم الله، لرفعنک الملائكة والناس ينظرون). که د بسم الله ویلي وای نو خلکو به درته کتل او ته به ملائکو اوچتولې. راوي وايي: بیا الله تعالی مشرکین په شا کړل^(٢) حاکم په اکلیل کې روایت کوي وايي چې طلحه (رضي الله عنه) د احد په ورځ (٣٩) یا پنځه دیرش ټپه خوړلي وو او د شهادت او لمنځې گوتې یې شلې شوې وې.^(٣)

بخاري له قیس بن ابی حازم نه روایت کوي وايي: ما ولیدل چې د طلحه (رضي الله

٣. کتاب الشفاء بتعريف حقوق المصطفى ٨١/١.

(١). صحيح البخاري ١/٤٠٧ - ٢/٥٨٠ - ٥٨١.

(٢). فتح الباري ٧/٣٦١. سنن النسائي ٢/٥٢ - ٥٣.

(٣). نفس المصدر الاول ٧/٣٦١.

عنه) لاس شل شوی و، او په همدې لاس سره يې د احد په ورځ له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه دفاع کړې وه.^(۴) ترمذي روايت کوي چې پدې ورځ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د طلحه په هکله فرمايلي: (من أحب أن ينظر إلى شهيد يمشي على وجه الأرض فلينظر إلى طلحة بن عبيد الله). که څوک غواړي چې داسې شهيد ته وگوري چې ژوندی د ځمکې پر مخ گزري نو طلحه بن عبيدالله ته دې وگوري.^(۱) ابو داود الطيالسي له عائشې (رضي الله عنها) نه روايت کوي چې وايي: ابوبکر (رضي الله عنه) به چې کله د احد ورځ يادوله نو فرمايل به يې چې دا ورځ ټوله د طلحه ورځ ده.^(۲) همدارنگه ابوبکر دده په هکله ويلي:

يا طلحة بن عبيدالله قد وجبت لك الجنان و بوات المها العينا^(۳)

[اې د عبيدالله زويه طلحه تا ته جنت واجب شو او له حورو سره دې کور جوړ کړ]. په همدې سخته گړۍ کې الله تعالی له غيبه خپل نصر را نازل کړ. په بخاري او مسلم کې له سعد نه روايت دی وايي: د احد په ورځ مې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليد چې دوه داسې کسان ورنه دفاع کوي چې سپين کالي يې اغوستي او ډير په ميرانه جنگيږي، ما هغه کسان نه مخکې ليدلي وو او نه مې وروسته وليدل. او په بل روايت کې راځي چې هغه دوه کسان جبريل او ميکائيل (عليهما السلام) وو.^(۴)

د رسول (ﷺ) شاو خوا ته د اصحابو (رضي الله عنهم) راټوليدل

دا ټولې پيښې په ډيره چټکۍ او ناڅاپي توگه د سترگو په رپ کې ترسره شوې او که نه د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) غوره جنگيالي اصحاب (رضي الله عنهم) چې د جگړې په لومړۍ کړبنه کې وو د جگړې د حالت له بدليدلو او د رسول الله

(۴) . صحيح البخاري ۵۲۷/۱، ۵۸۱/۲.

(۱) . مشكاة المصابيح ۵۶۶/۲، ابن هشام ۸۶/۲.

(۲) . فتح الباري ۳۶۱/۷.

(۳) . مختصر تاريخ دمشق ۸۲/۷ (من هامش شرح شذور الذهب ص ۱۱۴).

(۴) . صحيح البخاري ۵۸۰/۲.

(صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د آواز له اوريدو سره سم د خپل رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لور په ډير بيه راوگرزیدل تر څو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له څه نا گواره پيښې سره مخ نه شي. خو دوى پداسې حال کې راورسیدل چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) زخمي شوى و شپږ تنه انصار په شهادت رسيدلي او اووم په ځمکه زخمي پروت و، سعد او طلحه په ډيره ميړانه دفاع ورنه کوله او په جگړه بوخت وو، نو ټول له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه تاو شول خپل ځانونه او وسلې يې دده مبارک نه د دفاع پخاطر لکه ديوال داسې ورنه تاو کړې، د دښمن گوزارونو ته يې ځانونه ډال کړل، حملې يې په شا وتمبولې. ابوبکر د غار ملگرى يې لومړي شخص و چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې ځان راوړساره.

ابن حبان له عائشه (رضي الله عنها) نه روايت کوي چې وايي: ابو بکر (رضي الله عنه) وويل: د احد په ورځ خلک ټول له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه ليرې شوي وو، زه لومړنى کس وم چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته بيرته راوگرزیدم، هلته مې وليدل چې يو شخص دفاع ورنه کوي په جگړه بوخت دى، په زړه کې مې وويل چې دا به طلحه وي، مور او پلار مې ورنه قربان، په همدې وخت کې ابو عبیده بن الجراح را پسې راورسید هغه لکه د مرغه په شان تيز را روان و، دواړو ځانونه رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورسول که گورو چې طلحه يې په مخکې لويدلې، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) راته وفرمايل: (دونکم أحاکم، فقد أوجب). د خپل ورور غم وخورئ ده ځانته جنت واجب کړ. د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مبارک مخ هم زخمي شوى و د اوسپنيزې خولۍ دوي کړى يې په غومبوري کې خښې شوې وې. ابوبکر (رضي الله عنه) وايي ما وغوښتل چې دا کړى يې له مبارک غومبوري نه راوباسم، خو ابو عبیده (رضي الله عنه) راته وويل: د خداى په روى ما پرېږده چې دا کړى زه ورنه راوباسم! او پدې ترتيب هغه يوه کړى په خوله تينگه ونيوله او ورو ورو يې را ايستله تر څو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په تکليف نه شي، بالاخره يې يوه راوايستله خو پدې کوشش کې د ابو عبیده له ثنایا غاښونو نه يو غاښ هم ووت. ابوبکر وايي: بيا زه ورغلم چې هغه بله زه راوباسم، ابو عبیده بيا راته وويل: د خداى په روى ما پرېږده چې راويې باسم، نو دوهمه يې هم په خوله راوښوله او ورو ورو يې راوايستله خو دا ځل يې بل غاښ هم ووت. بيا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: د خپل ورور غم وخورئ ده ته جنت واجب شو يا يې جنت ځانته واجب کړ.

ابوبکر وایي: بیا مو طلحه ته مخه کړه او درملنه مو یې پیل کړ له دیارلسو نه یې زیات زخمونه خوړلي و^(۱).
دا پدې ورځ په جگړه کې د طلحه د غیرت او شجاعت، همت او استعداد یو بل دلیل دی.

په همدې سخته شیبه کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر شاو خوا یو شمیر قهرمان اصحاب راغونډ شول، په دې ډله کې ابودجانه، مصعب بن عمیر، علي بن ابی طالب، سهل بن حنیف، مالک بن سنان (د ابو سعید الخدری پلار)، ام عماره نسبه بنت کعب المازنیه، قتاده بن النعمان، عمر بن الخطاب، حاطب بن ابی بلتعنه او ابو طلحه (رضی الله عنهم) شامل وو.

د مشرکینو حملې تندې شوي

دلته د مشرکینو شمیر لحظه په لحظه زیاتیده او حملې یې تندې دي. په مسلمانانو فشار دومره زیات شو چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له هغو کندو نه په یوه کنده کې ولويد کومې چې ابو عامر الفاسق د همدې شرارت لپاره کیندلې وې، په مبارکه گونډه کې یې وبريښدل علي (رضی الله عنه) لاس ورکړ او طلحه بن عبیدالله په غیږ کې راوینو تر څو راپورته شو او ودرید. نافع بن جبیر وایي: له مهاجرینو نه یوه کس به ویل: د احد په ورځ مې لیدل چې غشي له هر لوري را وریدل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مینځ کې و خو ټول به ورنه چپیدل (یعنې اصحابو به ورنه دفع کول) او په همدې ورځ مې عبدالله بن شهاب الزهري ولید چې ویل یې: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راوښایاست، اوس به یا زه ژوندی پاتې کیږم او یا هغه (صلی الله علیه و سلم)! دا پداسې حال کې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې بالکل خوا ته و او هیڅوک هم نه و ورسره، خو هغه ورنه تیر شو، صفوان ورباندې په قهر شو (چې ولې ورنه تیر شوې) هغه په ځواب کې ورته وویل: قسم په خدای که مې لیدلی وي، قسم په خدای لکه چې هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مونږ نه ساتل شویدی. په دې پسې مونږ څلور کسانو عهد وکړ او د عبدالله په مرگ پسې ورمخکې شوو خو ونه توانیدو چې وېي

(۱). زاد المعاد ۲/ ۹۵

وژنو. (۲)

بي مثالہ قربانی او اتلولی

په دې ورځ مسلمانانو د قربانی او فدا کاري، میرانې، اتلولی او سربازی په ډگر کې داسې قهرمانی او کارنامې وکړې چې په تاریخ کې یې مثال نه لیدل کېږي. ابو طلحه (رضی الله عنه) ځان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې ته لکه سپر داسې نیولی و په خپله سینه یې د دښمن غشي ور نه دفع کول. انس (رضی الله عنه) وايي: د احد په ورځ خلک د ماتې په حال کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه بیل شول، خو ابو طلحه په داسې حال کې چې یو ډال ورسره و د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې ته ولاړ و، هغه ډیر ماهر غشي ویشتونکی و په ډیر زور سره یې غشي ویشتل، په دې ورځ یې دوې یا درې لیندې ماتې کړې. دلته له مسلمانانو نه یو سړی چې د غشو توبره ورسره وه تیریده رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (انثرها لأبي طلحة). غشي دې ابو طلحه ته واچوه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې کله سر پورته کړ چې خلک وويني ابو طلحه به ورته ویل: مور او پلار مې درنه قربان سر مه اوچتوه هسې نه د دښمن کوم غشي درباندي برابر نه شي، زما غاړه ستا له غاړې قربان.^(۱)

همدا راز انس (رضی الله عنه) روایت کوي چې ابو طلحه او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دواړو په یوه ډال له ځان نه دفاع کوله. ابو طلحه ډیر ښه غشي ویشتل او کله به یې چې غشي وویشته نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به سر اوچت کړ او کتل به یې چې غشي یې چیرته ولگیده.^(۲) ابو دجانه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې ته ودرید خپله شا یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ډال کړه، غشي به راتلل او ورباندي لگیدل به، خو دی به له ځایه نه خوځیده.

حاطب بن ابي بلتعه په عتبه بن ابي وقاص هغه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک غاښ یې شهید کړی و پسې شو، تعقیب یې کړ او د تورې داسې

(2). زاد المعاد ۹۷/۲

(1). صحیح البخاری ۵۸۱/۲

(2). نفس المصدر ۴۰۶/۱

گوزار يې ورباندي وکړ چې سر يې بوت ورباندي قلم کړ، آس او توره يې ورنه را واخيستل. سعد بن ابي وقاص ډير کونښن وکړ چې خپل ورور عتبه ووژني، خو حاطب ورنه مخکې شو او د هغه کار يې ورجوړ کړ.

سهل بن حنيف يو ميريني غشي ويشتونکی ؤ، له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يې د مرگ بيعت وکړ او په ډيره ميرانه يې د مشرکينو په وړاندي مقابله کوله.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله هم غشي ويشتل. قتاده بن النعمان روايت کوي چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپلې ليندۍ نه دومره غشي ويشتل چې دا يوه څنډه يې بالکل نړۍ او يا ماته شوې وه، بيا همدا ليندۍ قتاده ورنه واخيستله او له همدغه سره وه. په همدې ورځ د قتاده سترگه ولگيده پوچه راووتله په مخ يې څړيدله، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپل مبارک لاس بيرته ور په ځای کړه جوړه روغه شوه ان تر دې چې همدا سترگه يې له بلې سترگې نه هم گلالي. وه او هم د تيز نظر درلودونکی.

عبدالرحمن بن عوف ډير په ميرانه جنگيده په خوله ولگيد او د مخې غاښ يې مات شو، له شلو نه زيات تپونه يې وخوړل په پښه هم کلک ولگيد او له همدې نه بيا گوډ شو. د ابو سعيد الخدري پلار مالک بن سنان د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مبارک مخ له زخم نه وينې په خوله زبېښلې او تر هغې يې څټلې تر څو پاکې شوې. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (مُجَّه). تو يې کړه. ده وويل قسم په خداى که يې تو کړم. بيا يې جگړې ته مخه کړه رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (من أراد أن ينظر إلى رجل من أهل الجنة فليُنظر إلى هذا). څوک غواړي جنتي ته وگوري، نو ده ته دې وگوري. او هغه تر هغې پورې وجنگيد تر څو په شهادت ورسيد.

ام عماره هم په ډير لوړ همت جنگيده، د مسلمانانو له يوه گروپ سره ابن قمنه ته ور مخکې شوه، ابن قمنه ورباندي د تورې گوزار وکړ او اوږه يې ډيره ژوره ور زخمي کړه، دې هم پر ابن قمنه باندي څو مسلسل گوزارونه وکړل، خو هغه دوى زغرې اغوستې وې، ژوندۍ پاتې شو، ام عماره همداسې په ميرانه جنگيده تر څو دولس تپونه يې وخوړل.

مصعب بن عمير په ډيره ميرانه سربازي کوله له رسول الله (صلى الله عليه و اله و

صحابه و سلم) نه يې د ابن قمنه او نورو مشرکينو حملې په شا کولې او ځان يې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په مخکې ډال جوړ کړې و، له ده سره د اسلامي لښکر بيرغ هم و. مشرکينو حمله ورباندې وکړه او بنی لاس يې ور پرې کړ، ده فورا بيرغ په چپ لاس کې ونيو او د مشرکينو مقابلې ته لکه غر داسې ولاړ و، بالاخره يې چپ لاس هم پرې شو، خو بيا يې هم نه غوښتل بيرغ په ځمکه پريوزي ځان يې ورباندې وروچاوه په سينې او غاړې سره يې اوچت ساته تر څو په شهادت ورسيد. دده قاتل هم ابن قمنه و او داسې گمان کاوه چې دا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دی، ځکه مصعب (رضي الله عنه) رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ډير ورته و او کله يې چې مصعب (رضي الله عنه) په شهادت ورساوه، نو ابن قمنه مشرکينو ته مخ کړ او چيغه يې وکړه چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په قتل ورسيد. ^(۱)

د رسول الله (ﷺ) د شهادت خبر او پر جگړه يې اغيزې

د ابن قمنه لدې چيغې سره د مشرکينو او مسلمانانو په مينځ کې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د شهادت خبر خور شو. دا ډيرې حساسې شيبې وې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه بيل او د مشرکينو له خوا محاصره شوي اصحاب (رضي الله عنهم) ډير وارخطا شول، ارادې يې کمزورې شوې، گډوډي او بې نظمي پکې گډه شوه، غمجن او پريشانه شول، خو پدې چيغې سره دا هم وشول چې د مشرکينو حملې څه نا څه کمې شوې، فشار يې څه کم غوندي شو، ځکه دوی دا وپتيلله چې نور خپل هدف ته ورسيدل، يو شمير مشرکينو خو جگړه پريښوده او د شهيدانو په مثله کولو لگيا شول.

رسول الله (ﷺ) جگړې ته ادامه ورکوي او حالات کنترولوي

کله چې مصعب (رضي الله عنه) په شهادت ورسيد رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) بيرغ علي (رضي الله عنه) ته وسپاره. علي (رضي الله عنه) او نور موجود اصحاب (رضي الله عنهم) ډير په ميرانه جنگيدل، دفاع يې کوله او په دښمن يې

(۱). ابن هشام ۲/۷۳-۸۴. زاد المعاد ۲/۱۹۷

مرگوني گوزارونه كول.

په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وتوانيد محاصره ماته کړي او خپل محاصره شوي لښکر ته لار وباسي. کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپل لښکر خوا ته ورغی لومړی د کعب بن مالک سترگې پرې ولگيدې ويې پيژانده او په لوړ آواز يې چيغه کړه: اي مسلمانانو! زيری مې درباندي، دا دی رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم). رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اشاره ورته وکړه چې چوپ شه. او دا هم پدې خاطر تر څو مشرکانو ته دده مبارک د موجوديت او ځای معلومات ونه شي، خو د کعب دا چيغه د مسلمانانو غوږونو ته ورسیده ټول ورته راتاو شول او تقريباً ديرش کسان يې شاو خواته راټول شول.

کله چې يو شمير اصحاب راټول شول، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ډيره منظمه توگه د غره د درې خوا ته په شاتگ پيل کړ. او څرنگه چې لدې شاتگ نه هدف د محاصرې ماتول و، نو مشرکينو په ټول زور سره خپلې حملې جاري ساتلې او زيار يې يوست چې د مسلمانانو د شاتگ مخه ونيسي خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مشرکينو حمله کوونکو په مينځ کې خپله لاره وايستله او مشرکين د اسلام د زمريانو په وړاندې يې بسه شول.

پدې وخت کې د مشرکينو يو سپور عثمان بن عبدالله بن مغيره د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خوا را مخکې شو او ويل يې: يا به زه ژوندی پاتې کيږم او يا هغه (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې د مقابلې لپاره مخې ته ودرید، خو د مقابلې نوبت را نغی ځکه د هغه مشرک آس په يوه کنده کې ولويد او فوراً حارث بن الصمه ورته راوړسيد او په پښه يې د تورې گوزار پرې کړ ځای په ځای يې کيناوه او بيا يې هملته ستی کړ وسله يې ورنه را واخيستله او ځان يې بېرته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورساوه. پدې وخت کې د مشرکينو له لښکر نه يو بل سپور عبدالله بن جابر په حارث بن الصمه حمله وروړه په مټ يې په توره وواهه او کلک زخمي شو چې بيا مسلمانانو پورته کړ او يو يې ووړ. پدې وخت کې ابو دجانه هغه چې سره پتی يې په سر تړلې او له مرگ سره لوبيده راغی او د تورې په يوه وار سره يې د مشرک عبدالله بن جابر سر قلم کړ.

د خونړۍ جگړې پدې سختو شيبو کې په مسلمانانو د خوب غوتې هم راتللې او

لکه څرنگه چې قرآنکریم فرمایي دا خوب د الله له طرفه مسلمانانو ته امن او اطمینان و. ابو طلحه وایي: زه د احد په ورځ له هغه کسانو نه یو وم چې خوب ورباندې راته او داسې به خوب راباندې غالب شو چې څو ځله مې توره له لاس نه پریوته، بیرته به مې واخیسته، بیا به ولویده او وابه مې خیسته.^(۱)

په همدې قربانۍ او سربازی سره د مسلمانانو دا ګروپ په منظمه توګه د غره درې ته ورسید او د نور لښکر لپاره یې د امن ځای ته لاره پرانیستله. پاته لښکر هم ورسره یو ځای شو او د خالد عسکري تدبیر د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عسکري تدبیر په وړاندې ماتې وخوړه.

د ابی بن خلف وژل

ابن اسحاق وایي: کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د غره دې درې ته تشریف یووړ، ابی بن خلف راغی او ویل یې: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چیرته دی؟ اوس به یا زه ژوندی پاتې کیږم او یا هغه! اصحابو وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)، اجازه راکوې کوم یو حمله ورباندې وکړو؟

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایي: پرې اېږدئ، کله چې رانژدې شو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حارث بن الصمه نه یوه وړه نیزه واخیسته. کله یې چې نیزه واخیستله، نو په ډیر زور سره راپورته شو او خلک داسې یوې بلې خوا ته ولویدل لکه چې اوبن ځان وڅوڅوي او د شا وینستان یې ورنه باد شي.

بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغه مخې ته ورغی د زغرې او خوز (اوسپنيزې خولۍ) تر مینځ د ورمیږ یوه برخه یې په نظر ورغله او په همدې ځای یې د نیزې داسې وار ورباندې وکړ چې څو ځله له آس نه را وېښوید. او کله چې نوموړی بیرته د قریشومشرکینو ته ورغی په غاړه یې لږ غوندې زخم و، وینه یې بنده شوې وه خو ویل یې: په خدای قسم چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ووژلم! مشرکینو ورته وویل: زړه دې اچولی، ته خو څه زیات نه یې تپي شوي! ده ورته وویل: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ماته په مکه کې ویلي و چې زه دې

(۱). صحیح البخاري ۵۸۲/۲

وژنم،^(۲) قسم په خدای که هغه را تو کړي نو هم وژني مې. او همداسې وشوه نوموړی د خدای د بنمن مکې ته د بیرته تلو په وخت په سرف نومي ځای کې مړ شو.^(۱)

او له عروة نه د ابو الاسود په روایت کې راځي: نوموړی (ابي) به لکه غويي داسې بغیده او ویل به يې: قسم په هغه ذات چې زما نفس يې په لاس کې دی که دا تکلیف (رنځ) چې په ما دی د ذي الحجاز په ټولو اوسیدونکو لگیدلی وای، نو ټول به مړه شوي وو.^(۱)

طلحه (رضي الله عنه) رسول الله (ﷺ) راپورته کوي

غره ته د شاتګ په دوران کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې ته یوه لویه پرېښه راغله، اراده یې وکړه چې ورباندې وڅیړي، خو و نه توانید ځکه دغه وخت یې وزن هم څه زیات و، زغرې یې هم دوې اغوستې وې او سخت زخمی شوی هم و، نو طلحه بن عبید الله (رضي الله عنه) ورته ټيټکۍ شو لاندې ورته کیناست او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په پرېښه ورهسک شو او ویې فرمایل: (أَوْجَبَ طَلْحَةُ)^(۳) طلحه جنت واجب کړ.

د مشرکانو وروستی حمله

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د غره په دره کې د قیادت او مشرتابه په مرکز کې ځای په ځای شو مشرکانو پخپلې وروستی حملې لاس پورې کړ تر څو مسلمانانو ته نور زیان هم ورواړوي. ابن اسحاق وايي: هغه وخت چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دره کې و د قریشو یو ګروپ د ابو سفیان او خالد بن ولید په مشرۍ غره ته راوخوت، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)

(2). دا کیسه داسې ده همدغه ابي به چې په مکه کې له رسول الله (ص) مخامخ شو نو ورته ویل به یې: ای محمد (ص) ما عود نومی یو آس ساتلې او هره ورځ (۷،۵۰) کیلو ګرامه دانه (جوار) ورکوم او په همدې آس به سپور وم او تابه وژنم، رسول الله (ص) به ورته فرمایل: بلکه زه به تا وژنم (ان شاء الله).

(۱). ابن هشام ۸۳/۲. زاد المعاد ۹۷/۲.

۲. مختصر سيرة الرسول (ص) للشيخ عبدالله النجدي ص ۲۵۰.

(۳). ابن هشام ۸۶/۲.

سلم) دعا وکړه او ويې فرمايل: يا خدايه! دوی له مونږ نه مه هسکوي، نه بنایي دوی له مونږ نه اوچت وي. په همدې سره عمر (رضي الله عنه) او يو ټولی مهاجرين مقابلې ته ورغلل او هغوی يې له غره نه کوز کړل.^(۴)

په مغازي اموي کې روايت دی چې: مشرکان غره ته وختل، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سعد ته وويل: ارادې يې ور خاورې کړه. يعنې کوز يې کړه مخه يې ونيسه! سعد وويل: په يوه ځان يې څنگه مخه ونيسم او څنگه يې حوصلې ورتيټي کړم؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپله خبره درې ځله تکرار کړه، نو سعد له خپلې توبرې نه يو غشی راواخيست يو سپری يې پرې وويشت او ويې واژه. سعد وايي: بيا مې همغه غشي راواخيست بڼه مې پيژانده بل کس مې ورباندې وويشت هغه مې هم ستی کړ، دريم ځل مې بيا همغه غشی راواخيست بڼه مې پيژانده او دريم کس مې ورباندې وواژه، نور مشرکان ټول له غره نه کوز شول، نو ما له ځان سره وويل: چې دا مبارک غشی دی، همغه مې پخپله توبره کې واچاوه.

سعد (رضي الله عنه) همدا غشی د مرگ تر ورځې له ځان سره ساته او له ده وروسته يې له زامنو سره و.^(۱)

د شهيدانو مثله کول

د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خلاف دا د مشرکينو وروستی حمله وه. د هغوی گمان دا و چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په شهادت رسيدلی، نو خپل مرکز ته ورغونډ شول او مکې ته د تگ تياري يې پيل کړه. ځني مشرکين او ورسره مشرکي بڼې د شهيدانو په مثله کولو بوخت شول، د هغوی غوږونه، پزې، او تناسلي غړي يې ورنه پرې کول، خيټي يې خيرلې. هند بنت عتبه د حمزه (رضي الله عنه) سينه خيره کړه يڼه يې را پرې کړه او په خوله يې کړه، خو تيره يې نه شوی کړی بيرته يې تو کړه، او مشرکينو بڼځو لدې پرې شويو غوږونو او پزو نه آميلونه او پازيونه جوړ کړل.^(۲)

قهرمان مسلمانان تر پايه د جگړې تياري لري

(۴). نفس المصدر.

(۱). زاد المعاد ۲/ ۹۵

(۲). ابن هشام ۲/ ۹۰

د جگړې په وروستیو شیبو کې دوی داسې پینې وشوې چې د مسلمانانو همت او قهرماني په گوته کوي او دا بنیې چې هغوی د خدای په لار کې هر ډول قربانی ته آماده وو:

۱- کعب بن مالک (رضي الله عنه) وايي: زه له هغو مسلمانانو نه یو وم کوم چې د غره له درې نه راوتلو، کله مې چې ولیدل مشرکین لگیا دي مسلمان شهیدان مثله کوي، نو ودریدم او بیا روان شوم که گورم چې یو مشرک چې زغره یې اغوستې په مسلمانانو شهیدانو تیریرې او وايي: دوی خو لکه د ذبح شویو پسونو په شان توتې توتې ډیری پراته دي!! او یو مسلمان چې زغره یې په ځان کې ده دده لاره څاري انتظار یې کوي، زه ورپسې ورغلم او بیا مې دواړو مسلمان او کافر ته په څیر وکتل چې کوم یې قوي او کوم یې کمزوری دی او دا مې وپتیبیله چې دا کافر د وسلې او ساز و سامان له پلوه ورنه مخکې دی، خو همداسې ورته گورم تر څو دواړه سره ونبتل، مسلمان داسې یو گوزار ورباندې وکړ چې دوه شقه یې کړ له سر نه تر پښو پورې دوی توتې شو او بیا همدې قهرمان مسلمان خپل مخ لوخ کړ او راته ویې ویل: څنگه گوزار و اې کعبه؟ زه ابو دجانه (رضي الله عنه) یم.^(۱)

۲- د جگړې په پای کې یو شمیر مسلمانې بنڅې د جنگ میدان ته راغلې. انس (رضي الله عنه) وايي ما عائشه بنت ابی بکر او ام سلیم (رضي الله عنهم) ولیدلې چې بدې یې و هلې او د پښو پازیبونه یې بنکاري، پخپلو اوږو د اوږو مشکونه راوړي او د خلکو په خولو کې یې ورخالي کوي، بیا ځي او بیرته یې را ډکوي، راوړي یې او د خلکو په خولو کې یې ورخالي کوي.^۲ عمر (رضي الله عنه) وايي: ام سلیط (رضي الله عنها) به د احد په ورځ زمونږ لپاره ډک ډک مشکونه راوړل.^۳

او لدې مسلمانو بنڅو نه یوه هم ام ایمن وه کله یې چې ځنې ماتې خوړلي مسلمانان ولیدل چې د مدینې په لور روان دي، مخونو ته یې خاورې وروشیندلې او ځینو ته به یې ویل: واخله دا د سنیو خرڅ واخله او توره دې ماته راکړه! بیا ام ایمن په ډیره بیره د جگړې میدان ته لاړه او زخمیانو ته یې اوبه ورکولې چې جبان بن ابی العرقه په غشي وویشتله ولویده او بې پردې شوه، د خدای د بنمن ورته په خندا شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته دا ډیره سخته بنکاره شوه سعد بن ابی وقاص ته یې

(۱). البديّة والنهائيّة ۱۷/۴.
 ۲. صحيح البخاري ۱/۴۰۳، ۲/۵۸۱.
 ۳. نفس المصدر ۱/۴۰۱.

یو داسې غشی ورکړ چې نوک یې هم نه و او ورته ویې فرمایل: (ارم به). وله! سعد غشی ورخوشی کړ او د حبان په غاړه ولگید، د شا په تخته ولوید او بې ستره شو، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې وخنډل چې ان نواجذ (زامې) غاښ یې ښکاره شول او ویې فرمایل: (استقاد لها سعد، أجباب الله دعوته). سعد د ام ایمن انتقام او پور واخیست، الله تعالی یې دې سوال قبول کړي.^(۱)

په دره کې له ځای په ځای کیدو وروسته

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دره کې د ننه پخپل مرکز کې ځای په ځای شو، نو علي بن ابي طالب (رضي الله عنه) لاړ او خپل ډال یې له مهراس نه ډک کړ (ځنې وایي مهراس په احد کې د یوې چینې نوم دی او ځنې نور وایي مهراس داسې یوې پربنې ته وایي چې مینځ یې ژور وي او ډیرې اوبه پکې غونډېږي) په هر حال هغه خپل ډال له اوبو نه را ډک کړ او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې راوړ تر څو اوبه ورنه وڅښي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې اوبه ولیدې یو ډول بوی یې درلود، نو ویې نه څښلې خو خپل مبارک مخ یې ورباندې ومینځلو، پاکې وینې یې ورنه پاکې کړې او یوه اندازه یې په مبارک سر واچولې او فرمایل یې: (اشتد غضب الله علی من دمی وجه نبیه). د الله تعالی لوی عذاب دې پر هغه چا وي چې د الله د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخ یې ویني کړي.^(۲)

سهل (رضي الله عنه) وایي: قسم په خدای چې زه هغه کسان ښه پیژنم چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زخمونه یې ومینځل په سر یې اوبه ور واچولې او دا ښه راته معلومه ده چې په څه شي دده مبارک تداوي وشوه؟ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لور فاطمې (رضي الله عنها) یې سر مینځه او علي (رضي الله عنه) له ډال نه اوبه ورباندې اچولې، کله چې فاطمې (رضي الله عنها) ولیدل چې په اوبو سره وینه نه دریرې همداسې روانه ده، نو د پوزي (بوریا) یوه ټوټه یې وسیځله او په زخم یې ور واچوله او په همدې سره یې وینه ودریده.^(۳)

محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ډیری پاکې او خوږې اوبه راوړې، رسول الله (صلی

(۱). السيرة الحلبية ۲ / ۲۲

(۲). ابن هشام ۲ / ۸۵

(۳). صحيح البخاري ۲ / ۵۸۴

الله عليه و اله و صحبه و سلم) وڅښلې او د خیر دعا یې ورته وکړه^(۴). رسول الله (صلی الله علیه و سلم) د زخمونو له امله د ماسپینېن لمونځ په ناستي وکړ او مسلمانانو هم په ناسته لمونځ ورپسې ادا کړ.^(۱)

د ابو سفیان پسخند او له عمر (رضي الله عنه) سره خبرې

وروسته لدې چې مشرکینو د بیرته تگ تیارې مکمله کړه ابو سفیان غره ته پورته شو او چیغه یې کړه: آیا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ستاسې په مینځ کې شته؟ مسلمانانو ځواب ورنکړ. بیا یې چیغه کړه: ابن ابی قحافه شته؟ مسلمانانو ځواب ورنکړ. بیا یې چیغه کړه: عمر بن الخطاب شته؟ مسلمانانو بیا هم ځواب ورنکړ، ځکه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغوی له ځواب ورکولو نه منع کړي وو. ابو سفیان له دوی دريو پرته د بل چا پوښتنه ورنکړه، ځکه هغه پوهیده چې د اسلام قیام په همدې دريو پورې تړلی دی. پدې پسې ابو سفیان وویل: څه له دې دريو نه خو خلاص شوو. دلته عمر (رضي الله عنه) صبر ونه شواي کړي او په ځواب کې یې ورته وویل: ای د الله دښمنه دا دري واړه چې تا یاد کړل ژوندي دي، او الله هغه څه پرې ایښي دي چې ستا د خفگان او رسوايي سبب به کیږي! ابو سفیان وویل: ستاسې مړي مثله شوي، خو ما ددې نه امر کړي او نه مې دا کار غندلی او بد گڼلی دی. او زیاته یې کړه: (اعلی هبل) یعنی هبل لوړ دی. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (ألا تجیبونه؟). ځواب یې نه ورکوي؟ اصحابو (رضي الله عنهم) وویل: څه ورته ووايو؟ ده وفرمایل: (قولوا: الله أعلی وأجل). ووايي: الله تعالی له ټولو نه لوړ او لوی دی. ابو سفیان بیا وویل: مونږ عزى لرو او تاسې یې نلري. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (ألا تجیبونه؟). آیا ځواب یې نه ورکوي؟ اصحابو (رضي الله عنهم) عرض وکړ څه ورته ووايو؟ ده وفرمایل: (قولوا: الله مولانا، ولا مولی لکم). ووايي: الله زمونږ مولی دی او تاسې مولی نلري.

ابو سفیان وویل: څومره بڼه کار وشو، نن ورځ د بدر د ورځې بدله ده، په جنگ کې خو

(۴). السیره الخلیبه ۲ / ۳۰

(۱). ابن هشام ۲ / ۸۷

کله ماتي او کله بری حتمی دی. عمر (رضي الله عنه) په خواب کې ورته وايي: نه، برابر ندي، زمونږ مړي په جنت کې دي او ستاسې مړي په دوزخ کې. پدې پسې ابو سفیان زیاته کړه: اې عمره (رضي الله عنه)! راشه ما ته لنډ راشه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (ائته فانظر ما شأنه؟). ورشه وگوره چې څه وايي؟ عمر (رضي الله عنه) ورغی. ابوسفیان ورته وويل: د خدای په روی راته ووايه چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مو وژلی دی که نه؟ عمر (رضي الله عنه) ورته وويل: نه، والله نه، هغه همدا اوس ستا خبرې اوري. ابو سفیان ورته وويل: ته زما په نزد له ابن قَمَته نه ډیر رښتینی او غوره یې.^(۱)

د بدر په میدان کې د یوې بلې مقابلې وعده

ابن اسحاق وايي: کله چې ابو سفیان او لښکر بیرته تلل نو داسې یې وويل: په راتلونکي کال کې مو د بدر په میدان کې د یوې بلې مقابلې وعده ده درسره. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) یوه صحابي ته وويل: (قل: نعم، هو بیننا و بینک موعده). ورته ووايه سبي ده، دا به زمونږ او ستاسې تر مینځ وعده وي.^(۲)

د مشرکانو د دریځ او پلان په هکله تحقیق

بیا رسول الله (صلى الله عليه و اله و سلم) علي (رضي الله عنه) ته امر ورکړ چې: (اخرج في آثار القوم فانظر ماذا يصنعون؟ وما يريدون؟ فإن كانوا قد جئوا الخيل، وامتطوا الإبل، فإنهم يريدون مكة، وإن كانوا قد ركبوا الخيل وساقوا الإبل فإنهم يريدون المدينة. والذي نفسي بيده، لئن أرادوها لأسيرن إليهم فيها، ثم لأناجزهم). لار شه وگوره مشرکین څه کوي؟ څه اراده لري؟ [وگوره که دې ولیدل په اوبناتو سپاره دي او آسان یې همداسې ورسره روان کړيدي، نو پوه شه چې د مکې لورته روان دي او که په آسانو سپاره وو او اوبنات یې همداسې ورسره روان کړي وو، نو بیا پوه شه چې دوی د مدینې په لور روان دي، قسم په هغه ذات چې زما مرگ او ژوند دده په واک کې دی که د مدینې اراده یې وکړه ورپسې ورځم به او درې وړې کوم به یې.] علي

(1). ابن هشام ۹۳/۲ - ۹۴، زاد المعاد ۹۴/۲ صحیح البخاري ۵۷۹/۲

(2). ابن هشام ۹۴/۲

(رضي الله عنه) وايي: زه ورپسې ورغلم تر څو په حالاتو ځان خبر کړم هلته مې وليدل چې په اوبنانو سپاره او آسان يې همداسې ورسره د مکې په لور روان کړي وو.^(۳)

د شهيدانو او زخميانو کتل

د مشرکينو له ستنيدو وروسته مسلمانانو ته ددې فرصت په لاس ورغی چې د خپلو شهيدانو او زخميانو خبر واخلي. زيد بن ثابت (رضي الله عنه) وايي: د احد په ورځ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليږلم تر څو سعد بن الربيع (رضي الله عنه) ولټوم او امر يې راته وکړ: (إن رأيته فأقرئه مني السلام، وقل له: يقول لك رسول الله صلى الله عليه وسلم: كيف تجددك؟). که د سعد وليد، نو سلام مې ورته وایه او پس له سلام دا ورته ووايه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) درته وايي چې څنگه يې؟ زيد (رضي الله عنه) زياتوي زه لارم او د شهيدانو په مينځ کې گرزیدم تر څو سعد ته ورسيدم که گورم چې هغه خپل آخريني نفسونه باسي، د ځنکدن په حال کې دی، د تورو، غشو او نيزو اويا گوزارونه يې خوړلي. ورته مې ويل: سعده! رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سلام درباندي وايي او پوښتنه دې کوي چې څنگه يې؟ ده راته وويل: په رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دې سلامونه وي او زما له خوا نه ورته عرض کړه چې يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! د جنت خوشبويي مو تر سرېمو کيږي، او زما قوم انصارو ته ووايه: که د تاسې يو کس هم ژوندی وي او دښمن پدې وتوانېږي چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ځان ورسوي، نو د خدای په وړاندې به عذر ونلري! په همدې وخت کې يې روح له مبارک بدن نه ووتله او له فاني دنيا نه يې سترگی پټې کړې.^(۱)

خلکو د زخميانو په مينځ کې اصيرم (عمرو بن ثابت) هم وموند لدینه مخکې به يې چې هغه ته د اسلام بلنه ورکوله ده به نه منله او اسلام به يې نه قبلوله. له همدې امله خلک حيران شول چې اصيرم دلته څه کوي او څنگه راغلی؟ هغه خو په اسلام نه و مشرف شوی، پوښتنه يې ورنه وکړه: څنگه او ولې دلته راغلی يې؟ له خپل قوم نه د دفاع پخاطر راغلی يې او که له اسلام سره د مينې په اساس؟ ده په ځواب کې ورته

(3). ابن هشام ۹۴/۲ به فتح الباري کې روايت دی چې سعد بن ابي وقاص (رضي الله عنه) د قریشو د احوال معلومولو په خاطر

ورپسې ورغلی و ۳۴۷/۷.

(1). زاد المعاد ۹۶/۲.

وويل: زه له اسلام سره د مينې پخاطر دلته راغلي يم، ما په الله او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ايمان راوړى او له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه د دفاع پخاطر دومره وجنگيدم چې حالت مې تاسې گورئ، په همدې خبره يې سترگې پټې شوې. هغوى دا خبره بيا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورسوله، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (هو من أهل الجنة). هغه جنتي دى. ابو هريره (رضي الله عنه) وايي: دا پداسې حال كې چې يو لمونځ يې هم نه و كړى.^(۱)

د زخميانو په ډله كې قزمان هم و چې د زمري په شان جنگيدلى و او په اته تنه مشركان يې وژلي وو، خو اوس د زخمونو له وجې پروت و مسلمانانو را اوچت كړ او د بني ظفر محلي ته يې يووړ او زيږي يې ورکول خو ده ورته وويل: قسم په خداى چې زه صرف د خپل قوم د ناموس پخاطر جنگيدلى يم او كه دا نه واى نو هيڅ جگړه به مې نه وى كړې! او كله يې چې د زخمونو دردونه زيات شول نو خان يې پخپله حلال كړ او خودكشي يې وكړه.

كله به يې چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حضور كې يادونه وشوه، نو فرمايل به يې: (إنه من أهل النار). هغه دوزخي دى.^(۲)

او دا د هر هغه چا جزا او سزا ده چې د قوم او يا بل كوم دنيوي غرض په خاطر جنگيږي او وژل كيږي. هر څوك چې د الله له رضا نه پرته بل هدف ولري كه څه هم د مسلمانانو په لښكر كې ومري او ان كه د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لښكر او د اصحابو په مينځ كې هم وي جزا يې همغه ده چې د قزمان وه. ددې په خلاف د شهيدانو په مينځ كې د بني ثعلبه د يهودانو يو كس هم و، كله چې د جگړې خبرې كيدلې هغه خپل قوم ته ويلي و: اي يهودانو! قسم په خداى چې تاسې بنه پوهيږئ چې د محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مرسته او مدد په تاسې فرض دى. دوى ورته وويل: نن خو د هفتې ورځ ده. ده ورته وويل: د تاسې لپاره كومه هفته نشته، بيا يې خپله توره او وسله واخيسته او ويې ويل: كه زه مړ شوم، نو مال مې ټول د محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دى، هر څنگه يې چې زړه وي هغسې دې وكړي. بيا د جگړې ډگر ته ننوت او تر هغې پورې وجنگيد تر څو ووژل شو،

(۱). نفس المصدر ۹۴/۲. ابن هشام ۹۰/۲

(۲). نفس المصدر الاول ۹۷/۲ - ۹۸ - ابن هشام ۸۸/۲

نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (مُخَيَّرِيقٌ خَيْرُ يَهُودٍ). مخیریق غوره یهودی و.^(۳)

د شهیدانو را غونډول او د فن کول

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله د شهیدانو لیدلو ته ورغی او ویې فرمایل: (أنا شهيد على هؤلاء، إنه ما من جريح يُجرح في الله إلا والله يعثه يوم القيامة، يَدْمِي جُرْحُهُ، اللون لون الدم، والريح ريح المسك). زه د دوی شاهد یم. حقیقت دا دی هر څوک چې د خدای په لار کې زخمي کیږي، الله تعالی یې د قیامت په ورځ پداسې حال کې بیرته را ژوندی کوي چې له زخم نه به یې وینې روانې وي رنگ به یې د وینو وي، خو بوی به یې د مشکو بوی وي.^(۱)

ځینو اصحابو (رضي الله عنهم) خپل شهیدان مدینې ته وړي وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې هغوی بیرته راوړي او د شهادت په ځای کې دې دفن شي، غسل دې نه ورکوي او له خپلو جامو سره دې خاورو ته وسپارل شي، خو اوسپنې او پوستي شیان دې ورنه لیرې کړي شي. دا شهیدان به دوه دوه او یا درې درې په یوه قبر کې دفن کیدل او دوه دوه شهیدان به یې په یوه جامه کې سره پټول او فرمایل به یې: (أيهما أكثر أخذًا للقرآن؟). کوم یو یې ډیر په قرآن پوه و؟ خلکو به چې هر یوه ته اشاره وکړه همغه به یې په لحد کې له هغه بل نه مخکې کړ او فرمایل به یې: (أنا شهيد على هؤلاء يوم القيامة). د قیامت په ورځ به زه د دوی شاهد وم. عبدالله بن عمرو بن حرام او عمرو بن الجموح (رضي الله عنهما) چې دواړه سره دوستان وو په یوه قبر کې دفن شول.^(۲)

پدې وخت کې د حنظله (رضي الله عنه) مبارک جسد نه و مسلمانان ورپسې وگرزیدل که گوري چې یو ځای په ځمکه ایښودل شوی او اوبه ورنه څاڅي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته وفرمایل چې دا دي ملائکې ده (حنظله) ته غسل ورکوي. او بیا یې وفرمایل: (سلوا أهله ما شأنه؟). دده

(۳). ابن هشام ۲/ ۸۸ - ۸۹

(۱). نفس المصدر ۲/ ۹۸

(۲). زاد المعاد ۲/ ۹۸ صحیح البخاري ۲/ ۵۸۴

له کورنۍ نه پوښتنه وکړې چې څه خبره ده؟ هغوی یې له ښځې نه پوښتنه وکړه. هغې کیسه ورته وکړه، او له همدې ځایه حنظله په غسل الملائکه مشهور شو.^(۳)

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې کله د خپل تره او رضاعي وروږه حمزه (رضي الله عنه) حال ولید یې حده زیات خفه شو، تروری یې صفیه (رضي الله عنها) هم راغله چې خپل شهید وروږ حمزه (رضي الله عنه) وگوري، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې زوی زبیر (رضي الله عنه) ته وویل چې مور دې بیرته بوزه تر څو خپل وروږ حمزه (رضي الله عنه) پدې حالت و نه گوري! خو صفیه (رضي الله عنها) ویل آخر ولې څه وجه ده چې ما د خپل وروږ لیدو ته نه پرېږدئ؟ زه خبره شوې یم چې وروږ مې مثله شویډی، خو څرنگه چې دا د الله تعالی په لار کې دی، نو مونږ ورباندې راضي یو، زه دا ثواب شمیرم او ان شاء الله صبر به کوم. بیا راغله او حمزه (رضي الله عنه) یې ولید، دعا یې ورته وکړه، انا لله وانا اليه راجعون یې وویل او له الله تعالی نه یې د مغفرت سوال وکړ. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې حمزه (رضي الله عنه) له خپل خور یې او رضاعي وروږ عبدالله بن جحش (رضي الله عنه) سره په یوه قبر کې دفن کړي.

ابن مسعود (رضي الله عنه) وايي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې په حمزه (رضي الله عنه) څومره وژړل مونږ کله هم دده مبارک دومره ژړا نده لیدلې، د حمزه جنازه یې د قبلې لور ته کیښوده بیا ورته ودرید په ژړا شو او دومره یې وژړل چې د ژړا آواز یې لوړ او په سلگو شو.^(۱)

د شهیدانو منظر ډیر در دوونکی او غموونکی و، زړونه یې چاودول. خباب (رضي الله عنه) وايي د حمزه (رضي الله عنه) کفن نه و، یو تور لیکدار چادر و چې سر به یې پرې پټ شو نو پښې به یې لوڅې شوې او چې پښې به یې ورباندې پټې شوې نو سر به یې لوڅ شو، بالاخره یې سر پرې پټ شو او په پښو یې د اذخر واښه ورواچول شول.^(۲)

عبدالرحمن بن عوف (رضي الله عنه) وايي: مصعب بن عمیر (رضي الله عنه) شهید شو، هغه له ما نه غوره و او پداسې یوه چادر کې په کفن شو چې سر به یې پرې پټ شو پښې به یې لوڅې وې او چې پښې به یې پټې شوې نو سر به یې لوڅیده. همدې ته ورته یو روایت له خباب بن ارت (رضي الله عنه) نه هم روایت شویډی چې پکې راځي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راته وفرمایل: سر یې پدې چادر پټ

3_ زاد المعاد ۲/ ۹۴

(۱) رواه ابن شاذان، مختصر سیره الرسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) للشيخ عبدالله النجدي ص ۲۵۵

(۲) رواه احمد، مشکاه المصابيح ۱/ ۱۴۰

کړی او په پښو کې اذخر واچوی.^(۳)

رسول الله (ﷺ) د خپل رب ثنا وایي او سوالونه ورنه کوي

امام احمد روایت کوي چې د احد په ورځ وروسته له دې چې مشرکان بیرته ستانه شول، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (استووا حتی أثنی علی ربی عز وجل)، فصاروا خلفه صفوفاً، فقال: (اللهم لك الحمد كله، اللهم لا قابض لما بسطت، ولا باسط لما قبضت، ولا هادي لمن أضللت، ولا مضل لمن هدیت، ولا معطي لما منعت، ولا مانع لما أعطیت، ولا مقرب لما باعدت، ولا مبعد لما قربت. اللهم ابسط علينا من بركاتك ورحمتك وفضلك ورزقك).

(اللهم إني أسألك النعيم المقيم، الذي لا يُحُول ولا يزول. اللهم إني أسألك العون يوم العيلة، والأمن يوم الخوف. اللهم إني عائد بك من شر ما أعطيتنا وشر ما منعتنا. اللهم حبب إلينا الإيمان وزينه في قلوبنا، وكره إلينا الكفر والفسوق والعصيان، واجعلنا من الراشدين. اللهم توفنا مسلمين، وأحينا مسلمين، وألحقنا بالصالحين، غير خزايا ولا مفتونين. اللهم قاتل الكفرة الذين يكذبون رسلك، ويصدون عن سبيلك، واجعل عليهم رجزك وعذابك. اللهم قاتل الكفرة الذين أوتوا الكتاب، إله الحق). تيار شی چې زه مې د خپل رب حمد او ثنا ووايم. اصحاب (رضي الله عنهم) ټول وریسې صفونه ودریدل، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل:

ای خدایه! ټول حمد او ثنا ستا لپاره ده، ای خدایه! څه شی چې تا پراخه کړي هغه هیڅوک نه شي تنگولی او څه چې تا تنگ کړي هغه هیڅوک نه شي پراخولی، او څوک چې تا گمراه او بې لارې کړي وي هغه ته هیڅوک هدایت نه شي کولی، او چا ته چې تا هدایت کړیدی هغه څوک نه شي گمراه کولی، او څه چې تا بند کړي هغه هیڅوک نه شي ورکولی، او څه چې تا ورکړي هغه هیڅوک نه شي بندولی، او څه چې تا لیرې

(۳). صحیح البخاري ۲ / ۵۷۹ - ۵۸۴

کړي هغه څوک لنډولی نه شي او څه دې چې لنډ کړي هغه څوک ليرې کولی نه شي، اې خدايه! پر مونږ خپل رحمتونه برکتونه، فضل او رزق را نازل کړه.

اې خدايه! زه درنه د دايمي نعمت سوال کوم، هغه نعمت چې نه وروسته کيږي او نه له مينځه ځي، اې خدايه! زه د بې وسۍ په ورځ د کومک او د ويرې په ورځ د امن او امان سوال کوم، اې خدايه! زه د هغه څه د شر نه چې را کړي دې دي او د هغه چې نه دې دي را کړي له شر نه په تا باندې پناه غواړم. اې خدايه! له ايمان سره مو مينه پيدا کړه او زمونږ په زړونو کې يې بنايسته کړې، له کفر، فسق او نافرمانۍ نه مو وساته، او مونږ د راشدينو (هدايت کړی شويو) له ډلې نه وگرزوه، اې خدايه! مسلمان مو له دنيا تير کړه او له ايمان سره مو راژوندي کړه، او له رسوايي او فتنو څخه مو په امن کډه د صالحينو (نيکانو) په ډله ورگډ کړه، اې خدايه! هغه کافران ووژني چې ستا د رسولانو تکذيب کوي او ستا له لارې نه خلک منع کوي، خدايه! دوی پخپل عذاب اخته کړې، اې خدايه! هغه کافران هم ووژني چې کتاب ورکړ شويدي. يا اله الحق.⁽¹⁾

مديني ته ستنيدل، د ميني او فداکاري څو نمونې

وروسته له دې چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د شهيدانو له تدفين، د الله تعالى له حمد او ثنا، دعا او زاريو نه فارغ شو نو د مديني په لور يې مخه کړه. د لارې په اوږدو کې مؤمنو صحابيياتو (رضي الله عنهن) د ميني سر بنسندنې او فدا کاري داسې مثالونه وړاندې کړل لکه څرنګه چې مؤمنو اصحابو (رضي الله عنهم) د جگړې په ميدان کې وړاندې کړي و.

په لار کې حمنه بنت جحش (رضي الله عنها) د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخې ته ورغله، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې د ورور عبدالله بن جحش په شهادت خبره کړه او غمرازي يې ورسره وکړه، دې انا لله و انا اليه راجعون وويل، خپل ورور ته يې له الله تعالى نه د مغفرت سوال وکړ. بيا يې د ماما حمزه بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) د شهادت خبر ورکړ او غمشريکي يې ورسره وکړه. دې انا لله و انا اليه راجعون وويل او د مغفرت دعا يې ورته وکړه. بيا يې د خاوند مصعب بن عمير (رضي الله عنه) د شهادت خبر ورکړ پدې سره حمنه يو ځل په چيغو شوه په ترمو ترمو يې وژړل. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)

(1). رواه البخاري في الادب المفرد، امام احمد في مسنده ۳/ ۴۲۴.

و فرماییل: (إن زوج المرأة منها لِمَكَان). میره د بنڅې په وړاندې خاص مقام لري.^(۲) همدا راز له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د بني دینار د یوی داسې بنڅې ملاقات وشو چې میره، ورور او پلار یې په احد کې شهیدان شوي وو. اصحابو (رضي الله عنهم) د هغوی د شهادت خبر ورکړ او د غمشریکي څرگندونه یې ورسره وکړه. نوموړې مؤمنې وویل: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څه حال دی؟ دوی ورته وویل: هغه په خیر او سلامت دی یا ام فلان، الحمد لله همغسې په خیر دی لکه ته یې چې غواړې! دې وویل: ما ته یې راوښیئ چې ورته وگورم! هغوی په اشارې سره رسول (صلی الله علیه و سلم) وروښود، دې ولید او ویې ویل: (کل مصيبة بعدك جلال - له تا نه پرته بل هر غم او مصیبت کم دی)^(۱) (ستا له غمه پرته بل غم، غم ندی).

همدا راز د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) مور په منډو منډو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې ته راغله، سعد بن معاذ (رضي الله عنه) چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د آس قیزه یې نیولې وه عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه زما مور ده! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) و فرماییل: په خیر راغله او ورته ودرید، چې را نژدې شوه د زوی عمرو بن معاذ (رضي الله عنه) په شهادت یې غمشریکي ورسره وکړه. دې وویل: دا چې ته مې روغ ولیدې، نور غم راباندې سپک شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د احد د شهیدانو خپلوانو ته دعا وکړه او ویې فرماییل: (يا أم سعد، أبشري وبشري أهلهم أن قتلهم تراققوا في الجنة جميعاً، وقد شفّعوا في أهلهم جميعاً).

[اې د سعد مورې! خوشاله اوسه او د نورو شهیدانو خپلوانو ته هم د خوشالی زبیرې ورکړه او ورته ووايه چې ټول شهیدان یو ځای په جنت کې دي او د ټولو خپلوانو په هکله یې شفاعت کړیدی.] دې عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مونږ راضي یو، څوک به لدې وروسته ورباندې ژاړي؟ بیا یې عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شهیدانو پسمانده گانو ته دعا وکړه! رسول

(2). ابن هشام ۲ / ۹۸

(1). نفس المصدر ۲ / ۹۹

الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (اللهم اذهب حزن قلوبهم، واجبر مصیبتهم، وأحسن الخلفَ علی من خُلّفوا). ای خدایه د دوی له زړونو نه غم وباسه، د مصیبتونو بدله یې ورکړه، او د دوی سبب ساز شي.^(۲)

رسول الله (ﷺ) په مدینه کې

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دریم هجري کال د شوال په اوومه د شنبې په ماښام مدینې ته ورسید، کله یې چې کورته تشریف یووړ خپله توره یې فاطمی (رضی الله عنها) ته ورکړه او ورته ویې فرمایل: (اغسلي عن هذا دمه يا بنية، فوالله لقد صدقني اليوم). [لوري دا وینې ورنه ومینځه، قسم په خدای چې دا توره ډیره راسره رینبتونې او سببي وه.]

علي (رضی الله عنه) هم خپله توره ورکړه او ورته ویې ویل دا هم ومینځه په خدای قسم چې ډیره رینبتونې وه راسره. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (لئن كنت صدقت القتال، لقد صدق معك سهل بن حنيف وأبو دجانة). که ته په سببي او رینبتونې توگه جنگیدلی یې، نو سهل بن حنيف او ابو دجانه هم رینبتني جنگیدلي دي.^(۱)

د دواړو ډلو مري

زیاتره روایات پدې اتفاق لري چې د مسلمانانو د شهیدانو شمیر اويا تنه و چې زیاتره یې له انصارو څخه وو. د انصارو پنځه شپيته (۶۵) تنه په شهادت رسیدلي وو، یو څلویښت یې د خزرج قبیلې او څلور ویشتن نور له اوس قبیلې څخه وو. یو یهودی هم مړ شوی و او له مهاجرینو نه یوازې څلور کسان په شهادت رسیدلي وو.

د مشرکانو د مړیو په هکله ابن اسحاق وايي چې: له دوی نه دوه ویشتن کسان وژل شوي وو، خو که ددې غزا په هکله د مغازي د لیکونکو او اهل السیر هغو روایتونو ته چې د جگړې په مختلفو مراحلو کې د مشرکینو د مړیو په هکله روایت شوي دقیق نظر وکړو نو دا به راته په ډاگه شي چې له مشرکینو نه دوه ویشتن

(2). السيرة الخلية ۲ / ۴۷

(1). ابن هشام ۲ / ۱۰۰

نه، بلکه اوه دیرش کسه وژل شوي وو^(۲). (والله اعلم)

په مدینه کې فوق العاده حالت

مسلمانانو د یکشنبې شپه د دریم هجري کال (د شوال میاشتې اتمه) په مدینه کې پداسې حال کې تیره کړه چې حالات فوق العاده (اضطراري) وو، ټول تیارسی وو. که څه هم ډیر ستومانه وو، خو د مدینې ټولې لارې او دروازې یې څارلې، پخپل رهبر حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې خاصه پیره کوله ځکه له هرې خوا یې ویره درلوده او په زړونو کې یې شکونه او شبهې راولاړیدې.

د حمراء الاسد غزا

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دغه شپه ټوله د جگړې او له جگړې نه د راپیدا شویو حالاتو په هکله په فکر او سوچ کې سبا کړه لدې نه یې تشویش درلود هسې نه مشرکین دا فکر وکړي چې د جگړې په میدان کې له برلاسی سره سره مو څه خاصه گټه ونکړه، پنبېمانه نه شي او له لارې نه بیرته د مدینې په لور حمله رانه وړي، نو ددې تشویش د دفع کولو پخاطر یې تصمیم ونيو چې د مکې لښکر تعقیب کړي ورپسې ووځي.

اهل مغازی (سیرت لیکونکي) وايي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د احد د غزا په سبا یعنی د دریم هجري کال د شوال په اتمه د یکشنبې په ورځ اعلان وکړ چې: (لا یخرج معنا إلا من شهد القتال). د دښمن مقابلې ته ورځو، تیار اوسئ، او یوازې هغه کسان به راسره ځي چې د احد په غزا کې یې برخه اخیستې ده. عبدالله بن ابي ورته وویل: زه هم درسره ځم. ده ورته وفرمایل: نه، ته مه ځه. مسلمانان که څه هم ټپیان وو او زړونه یې له غمونو او ویرې ډک وو، خو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د امر تطبیق ته تیار شول، ویې ویل: د سر په سترگو آماده یوو. جابر بن عبدالله (رضي الله عنه) عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و

(۲) ابن هشام ۲ / ۱۲۲ تر ۱۲۹. فتح الباري ۷ / ۳۰۱. غزوة احد لمحمد احمد باشقیل ص ۲۷۸ تر ۲۸۰

سلم) زما دا هيله ده چې په هره جگړه کې درسره وم خو څرنگه چې پدې غزا کې پلار پدې مکلف کړی وم چې د خپلو خویندو سر پرستي او کفالت وکړم، نو کور کې پاته شوی وم، خو اوس د تلو اجازه غواړم! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اجازه ورکړه، نو ورسره روان شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپل لښکر سره روان شو او له مدینې نه اته میله لیرې په حمراء الاسد نومي ځای کې مستقر شو، په همدې ځای کې معبد بن ابي معبد الخزاعي د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ملاقات ته راغی اسلام یې راوړ. او ځنې وایي چې په اسلام نه و مشرف شوی، خو له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې خوا خوږې درلوده ځکه د بني خزاعه او بني هاشم تر مینځ د تعاون تړون شوی و راغی او عرض یې وکړ: یا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! تا ته او ستا اصحابو (رضي الله عنهم) ته چې کوم تکلیف رسیدلی مونږ ډیر پرې خفه یو، ډیره سخته راباندې تمامه شوې، زمونږ دا هيله ده چې الله تعالی دې عافیت په برخه لره. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر ورته وکړ چې لاړ شه او د ابو سفیان حوصله شکنی وکړه، روحیات یې ور کمزوري کړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې د مشرکینو د بیرته را تاویدو او پر مدینې د حملې کوم تشویش درلود هغه رښتیا و. کله چې مشرکین له مدینې نه ۲۶ میله لیرې روحاء نومي ځای کې دمه شول یو په بل یې پرې اچوله یو بل ته یې ویل: هیڅ مو ونکړل، د مسلمانانو شان او شوکت مو ورمات کړ نور مو همداسې پرینودل د هغوی مشران مو پرینودل چې بیا به خلک درته راغونډوي او مشکلات به درته راولاړوي، راځی بیرته ورتاو شو او له رینو نه یې راوباسو.

داسې ښکاري چې دا یوه عادي او سطحي رایه وه او هغو کسانو وړاندې کړې وه چې د دواړو ډلو د قوت او روحیاتو سببي اندازه یې نه وه لگولې. او همدا وجه وه چې یو مسوول مشر صفوان بن امیه مخالفت کوي او وایي: ای خلکو! دا کار مه کوئ، زه ویرېرم که دا ځل ورتاو شی نو هغه مسلمانان به هم ستاسې خلاف را ټول شي کوم چې د احد غزا ته نه وو راغلي، ځی مکې ته ځی، بری ستاسی دی، او که بیرته وروگرځیدئ نو هسې نه چې حالات ستاسې په خلاف بدل شي او د ماتې سیلی. درباندي راتاو شي! خو د صفوان رایه ونه منل شوه ځکه زیاترو بیرته مدینې ته ستنیدل غوښتل او فیصله وشوه چې د مدینې په لور به حمله وروړي خو مخکې لدینه چې ابو سفیان خپل لښکر د مدینې په لور مرش کړي، معبد بن ابي معبد را ورسید ابو سفیان لدې نه خبر ندی چې هغه په اسلام مشرف شوی، پوښتنه یې ورنه وکړه

معبدہ وایہ څه خبر دې راوړې؟ معبد د ابو سفیان په خلاف د عصبي او تبلیغاتي جنگ له اسلوب نه کار واخیست او ورته وپې ویل: خبر خو دا دی چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له یو زیات شمیر لښکر سره په تاسې پسې راوتلی دی، دومره کسان ورسره دي چې ما کله هم دومره زیات لښکر ندی لیدلې، ټول له ډیرې غصې درته شنه دي، هغه کسان هم ورسره راوتلي کوم چې د احد په ورځ نه وو موجود، او څه یې چې له لاسه ورکړي سخت ورباندې پښېمانه دي، تاسې ته یې زړونه دومره ډک دي چې ما یې مثال ندی لیدلی! ابو سفیان ورته وویل: خوار شې، دا څه وایي؟ معبد وویل: والله چې زما گمان خو دا دی چې مخکې لدینه چې ته حرکت وکړی د آسانو ټنډې به وویښی او د دوی د لښکر لومړنی گروپ به لدې غونډۍ نه راښکاره شي. ابو سفیان وویل: قسم په خدای مونږ خو ورباندې د بیا حملې فیصله کړې تر څو رینښې یې له بیخه وباسو! معبد ورته وایي: دا کار مه کوه، زه نصیحت درته کوم، زه دې خیر غواړم.

په همدې سره د مکي لښکر روحيات کمزورې شول، حوصلې یې ماتې شوې، ویرې او ډار واخیستل خیر یې پدې کې ولید چې د مکې په لور شاتگ ته ادامه و رکړي، خو ابو سفیان ددې پخاطر چې له اسلامي لښکر سره د بل ټکر مخه ونیسي او پرې نه ږدي چې نور هم د دوی لښکر تعقیب کړی د مسلمانانو په خلاف یې یوه تبلیغاتي حمله وکړه او هغه داسې چې د عبدالقیس یو کاروان مدینې ته روان و او لدې ځایه تیریده ابو سفیان ورته وویل ای خلکو زما یو پیغام محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته رسوی؟ او زه وعده در کوم کله چې مکې ته راغلی نو ددې کار په بدل کې به د عکاظ په بازار کې دومره ممیز درکړم چې ستاسې اوبنان یې وړی شي. دوی ورته وویل: هو، رسوو یې. ابو سفیان وویل: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ووايي چې مونږ دده او د اصحابو (رضي الله عنهم) په خلاف د بیا حملې فیصله کړی او اراده لرو چې دا ځل یې رینښې له بیخه راوباسو.

دا کاروان حمراء الاسد ته ورسید چېرته چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپل لښکر سره اړولي وو، د ابو سفیان خبره یې ورته وکړه او زیاته یې کړه: مشرکین درته راټول شوي، ورنه وویرېږئ، خو د دوی دې خبرې د مسلمانانو په زړونو کې د غیرت څپې راوپارولې، ایما یې نور هم پیاوړی شو ((الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ

الْوَكِيلُ (۱۷۳) فَأَقْبَلُوا بِنِعْمَةِ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمَسْسَهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ (۱۷۴) (آل عمران: ۱۷۳-۱۷۴).

[هغه (مومنان) چې خلکو ورته وویل خلک درته راټول شويدي ورنه وويريږئ، (پدي سره د دوی ايمان لاپسي پياوړی شواو وويل دوی بس دی مونږ ته الله او څومره بڼه وکيل (کار جوړونکی) دی الله. نو بپرته راوگرځيدل (دا مومنان) په نعمت سره له (جانبه د) الله او (په) فضل (احسان او رحمت سره له الله نه) چې ونه رسیده دوی ته هيڅ بدي (نه زخم نه قتل نه هزيمت) او تابعان شول دوی د رضامندی د الله او الله څښتن (مالک) د فضل (احسان رحمت) ډير لوی دی.]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دلته حمراء الاسد ته د يکشنبې په ورځ راغلی و دوشنبه، سه شنبه او چار شنبه د شوال ۹ - ۱۰ - ۱۱ يې همدلته تيره کړه او بيا د مدينې په لور ستون شو. مدينې ته له ستنيدو نه مخکې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ابو عزه الجمحي په گوتو ورغی او دا هغه کافر و چې د بدر په غزا کې اسير شوی و، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ډير فقر او زياتو لوڼو درلودلو (د هغوی د کفالت) پخاطر پدې شرط خوشی کړی و چې بيا به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف څه نه وايي او پخپل شعر سره به خلک د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف نه تشويقوي. خو هغه خپل عهد مات کړ، غدر او خيانت يې وکړ خلک يې پخپل شعر سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مقابلې ته هڅول او د مقابلې لپاره يې د احد ميدان ته راغی. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ونيو، نو عرض يې وکړ: اي محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ما وښه پر ما احسان وکړه، او د لوڼو پخاطر مې پرېږده، هغوی بل څوک نلري، وعده درکوم چې بيا به داسې ونکړم! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (لا تمسح عارضيك بمكة بعدها وتقول: خدعت محمدا مرتين، لا يلدغ المؤمن من جحر مرتين). اوس به داسې و نه شي چې بيرته مکې ته لاړ شي پخپل مخ به لاس راکاږي او وايي به: دوه ځله مې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته بازي ورکړه، مومنان له يوه غار نه دو ځله نه چيچل کيږي. بيا يې زبير (رضي الله عنه) او يا عاصم بن ثابت (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې وي وژني، نو هغه يې سر ورته قلم کړ. همدا راز د مکې له جاسوسانو په يوه جاسوس هم د اعدام حکم تطبيق شو. دا جاسوس

معاويه بن المغیره بن ابی العاص و چې د عبدالملک بن مروان د مور له پلوه بابا کیده. کله چې مشرکین له احد نه ستانه شول نوموړی (معاويه) د خپل تره زوی عثمان بن عفان (رضي الله عنه) ته راغی، عثمان (رضي الله عنه) دده لپاره له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه امن وغوښت، او هغه (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې شرط امن ورکړ چې له دريو ورځو نه به زیات نه پاتې کیږي او که پاتې شو، نو وژل کیږي به. او کله چې اسلامي لښکر له مدینې نه ووت نو ده د قريشو لپاره جاسوسي پیل کړه او له دريو ورځو نه زیات پاتې شو، خو کله چې اسلام لښکر بیرته راستون شو، معاويه هڅه وکړه و تښتې. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) زید بن حارثه او عمار بن یاسر (رضي الله عنهما) ورپسې واستول هغوی تعقیب کړ او ویې واژه.^(۱)

حقیقت دا دی چې حمراء الاسد بیله او مستقله غذا نده بلکه دا د احد غذا تکمله او یوه صحنه ده.

د احد په غذا کې بری او ماتې دا وه د احد غذا سره له ټولو تفصیلاتو او مختلفو مراحلو. محققینو ددې غذا د پای په هکله زیات بحثونه کړيدي چې آیا دا د مسلمانانو ماتې وه او که نه؟ خو پدې کې شک نشته چې د جگړې په دوهم پړاو کې مشرکان له عسکري پلوه برلاسي وو او د جنگ په ډگر دوی مسلط وو، مسلمانانو ته د سر زیات تاوان ورواښتی و، بیشکه یوه ډله مسلمانان له ماتې سره مخ شوي وو، جگړه د مشرکینو په گټه روانه وه، خوځنې داسې دلایل شته چې د هغې په اساس د مشرکینو دې برلاسي ته فتح او کامیابي نه شو ویلی.

یو دا چې د مکې لښکر ونه شواي کړی د مسلمانانو مرکز ونیسي، او د مدینې د لښکر زیات شمیر کسانو خپل مقاومت ته دوام ورکړ، د تښتې لاره یې ونه نیوه که څه هم گډوډي او ویره پرې گډه شوې وه، خو په پوره میړانه یې د جگړې په ډگر کې مقابله کوله او بالاخره له خپل قیادت نه شاوخوا راټول شول، او دومره هم نه وو کمزوري شوي چې مشرکین یې تعقیب کړي او ویې ځغلوې. د مسلمانانو له لښکر نه

(۱). د احد غذا او حمراء الاسد تفصیلات مو له ابن هشام ۲/ ۶۰-۱۲۹- زاد المعاد ۲/ ۹۱-۱۰۸ فتح الباري ۷/ ۳۴۵-۳۷۷. صحیح البخاري مختصر سیره الرسول (ص) ۲۴۲-۲۵۷. او نورو یاد شویو مصادر و نه اخیستي دي.

يو کس هم د مشرکينو په لاس اسير نه شو، همدا راز مشرکينو ته د مسلمانانو له مالونو نه هم هيڅ شی په لاس ورنه غلغل. او بل دا چې که څه هم مسلمانان هملته خپل مرکز کې موجود وو، خو مشرکينو د جگړې دريم پړاو ته زړه بنه نه کړې، او نه داسې وشول چې مشرکين لکه د هغه وخت د فاتحانو په شان د جگړې په ميدان کې يوه، دوې يا درې ورځې پاتې شي او خپله فتحه ولمانځي، بلکه هغوی په ډيره بیره په شا شول او له مسلمانانو نه مخکې يې د جگړې ميدان پرېښود. او دا جرات يې هم ونه شواي کړي چې مدينې ته وورنوزي او د اوسيدونکو اولادونه يې اسيران او مالونه يې لوټ کړي دا سره لدې چې مدينه ډيره ورته لنډه هم وه او هم له سر تيرو نه خالي وه.

نو پدې اساس ويلی شو چې قريشو د جگړې په ميدان کې يوازې دا وکړای شوی چې مسلمانانو ته د سرزيات تاوان ور واړوي، خو پدې کې پاتې راغلل چې له محاصرې نه وروسته مسلمانان بالکل وځپي ټول له مينځه يوسي. ډير ځله فاتحان همداسې تاوانونه گالي لکه دلته چې مسلمانانو وگالل، خو په هيڅصورت سبي نده چې د قريشو دا عمل فتحه، بری او نصر وبولو. بلکه د ابو سفیان په بیره په شاتگ دا په گوته کوي چې هغه لدينه ويره درلوده که چيرې د جگړې دريم پړاو شروع شي نو لښکر به يې له ماتې او تباهي سره مخ کيږي. نو ځکه يې بیره وکړه او بيرته ستون شو او دا خبره هغه وخت لا زياته پخپري کله چې د حمراء الاسد د غزا په هکله د ابو سفیان رايه تر نظر تيره کړو.

نو اوس ويلی شو چې دا جگړه يوه داسې جگړه وه چې فاتح يې نه درلود، دواړو طرفونو هر يو پخپله اندازه په يوه برخه کې بری تر لاسه کړ او په بل طرف کې له ماتې سره مخ شو. او هر يوه يې پداسې حال کې له جگړې نه لاس واخيست چې نه له ميدانه وتبستيد او نه يې خپل مرکز دښمن ته پرېښود چې قبضه ورباندې وکړي، همدې مطلب ته قرآنکريم داسې اشاره فرمايي:

((وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا)) (النساء: ۱۰۴)

[او سستي (بې همتي اې! مؤمنانو) مه کوی په طلب (تعقيب او جنگ) د قوم د کفارو کې، که یی تاسې چې دردمن کيږی، نو بيشکه دوی (هم) دردمن کيږي همغسې چې تاسې دردمن کيږي! او هيله (اميد) لری تاسې له (جانبه د) الله د هغه (ثواب) چې نه لري دوی (کفار) اميد (بي) او الله علیم او حکیم دی.]

دلته قرآنکريم دواړه ډلې په درد کې سره تشبيه کړيدي، ورته يې بللی او ددې

مطلب دا دی چې د دواړو حالت او موقف یو و او دواړه پداسې حال کې له جگړې نه په شا شول چې یو یې هم فاتح او غالب نه و.

قرآنکریم د دې غزا په هکله فرمایي: بیا د قرآنکریم آیتونه رانازل شول او ددې غزا په مهمو مراحلو یې رڼا واچوله، یوه یوه یې وڅیړله، تبصرې یې ورباندې وکړې. او هغه اسباب یې په گوته کړل کوم چې ددې زیات تاوان سبب شوي وو، او پداسې حساسو او خطرناکو حالاتو کې یې د مسلمانانوڅخه کمزوری په گوته کړې، د خپل مسوولیت د ادا په هکله یې د دوی غفلت او کوتاهي څرگنده کړه او د هغو لوړو اهدافو د تحقق په لار کې یې د دوی سستی په گوته کړه د کوم لپاره چې دا وسط امت جوړ شویدی.

همدا راز قرآنکریم د منافقینو د دریخ او موقف په هکله هم خبرې وکړې، له هغوی نه یې پردې اوچتې کړې ټولو ته یې وروپیژندل، له الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې د دوی دښمني څرگنده کړه، او ددې تر څنګ یې د ځینو کمزوریو مسلمانانو په زړونو کې موجود هغه شکوک او شبهات هم لیرې کړل چې منافقانو او یهودانو ورته پیدا کړي وو.

او هغه اهداف او حکمتونه یې په گوته کړل کوم چې لدې غزا نه په لاس راځي. د احد د غزا په هکله د آل عمران سورت شپيته (۶۰) آیتونه نازل شول چې پیل یې د جگړې د لومړني پړاو په هکله دی او فرمایي: ((وَإِذْ عَدُوَّتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ)) (آل عمران: ۱۲۱)

[او یاد کړه ای محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! چې راووتې ته په اول د ورځې کې له کوره خپله چې تیارول دي مؤمنانو ته (په احد کې) ځایونه له پاره د جنګ او الله اوریدونکی علیم دی.]

او په پای کې د جگړې نتایجو او حکمتونو ته اشاره کوي فرمایي: ((مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مَنْ رُسُلَهُ مَنْ يَشَاءُ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ)) (آل عمران: ۱۷۹)

[نه دی الله چې پریرېدی مؤمنان په هغه حال (د اختلاط) چې یی تاسې (ای خلکو!) پر هغه ترڅو چې جلا کړي (الله) ناپاکه له پاکه ځینی او نه دی الله چې خبر کاندې تاسې په غیب باندې (چې د منافقانو تمیز دی له مخلصانو څخه)، لکن الله غوره کوي له رسولانو خپلو څخه چې اراده وفرمایي (د غوره کولو یی)، نو ایمان ولری تاسې ای مؤمنانو! پر الله او پر رسولانو د الله، او په ایمان قایم پاتې اوسئ! او پرهیز گاري وکړئ (له بدو کارونو) پس دی تاسې ته اجر ډیر لوی.]

ددې غزا گټې او حکمتونه
ابن قیم پدې هکله مفصل بحث کړیدی.^(۱) ابن حجر وایي: علماء وایي: د احد په غزا او مسلمانانو ته اوښتی تاوان کې ډیرې گټې او الهي لوی حکمتونه وو چې ځنې یې عبارت دي له: مسلمانانو ته د معصیت او نافرمانۍ د جزا او نتیجې بنوول، هغوی د منھیاتو د ارتکاب په ضرر پوهول. او هغه هم هلته چې غشو ویشتونکو خپل هغه سنگر پرېښود چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې د نه پرېښودلو امر ورته کړی و، خو کله چې دوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له امر نه سر غړونه کوي او هغه څه کوي چې ورته منع شویدی، نو جزا یې هم دا ده چې ټولو ولیده.

ددې غزا بل حکمت دا دی چې د رسولانو د اسی وې چې وخت نا وخت له مختلفو ابتلا آتو او ازمیښتونو سره مخامخ کیري، خو پای بیا د همدوی وې. او که دا ازمیښتونه نه وای او دوی تل فاتح او غالب وای، نو د مسلمانانو په مینح کې به داسې کسانو هم ځای نیولی وای چې اصلاً به یې ایمان نه درلود. او که دا امتحان نه وای نو ریښتوني به له دروغجنو نه څنګه بیلیدل او څرنګه به پیژندل کیدل؟ او که همیشه ناکام او مات وای، نو بیا خو د نبوت اهداف او مقاصد نه ترسره کیدل. نو د الهي حکمت تقاضا هم همدا وه چې کله ماتې او کله بری وې ترڅو دروغجن له ریښتوني نه بیل شي، ځکه تر دې وخته منافقان پت وو چا نه پیژندل خو کله چې دا پېښه وشوه نو منافقانو له خپلو مخونو نه پردې پورته کړې، په ژبه او عمل سره یې د خپل نفاق اعلان وکړ. او مسلمانان پوه شول چې په کور کې د ننه هم دښمنان لري نور د لستوني دې مارانو ته متوجه شول او لازم اقدامات یې وکړل.

بل حکمت یې دا دی چې په ځنې ځایونو کې د بري او فتحې ځنډیدل د انساني نفس

(۱). زاد المعاد ۲/ ۹۹ - ۱۰۸

غرور وژني د کبر ملا ماتوي او په انسان کې خاکساري او تواضع پيدا کوي. او کله چې مسلمانان له دې امتحان سره مخامخ شول نو د صبر لمن يې ونيوه خو منافقانو چيغې گډې کړې او په واويلا شول.

بل حکمت يې دا دی چې الله تعالی خپلو مؤمنو بندگانو ته د خپل کرامت په کور (جنت) کې داسې درجې او مقامات تيار کړيدي چې په عمل سره هلته رسيدل ممکن ندي، نو پدې خاطر هغوی له داسې ازميننتونو او مصيبتونو سره مخ کوي تر څو همغه اوچتې درجې يې په برخه شي. او بل دا چې شهادت د اولياؤ له ټولو نه لوړه درجه ده، نو الله تعالی دا مرتبه د دوی په برخه کړه. او همدا راز الله تعالی غوښتل خپل دشمنان په هلاکت ورسوي، نو د دوی د هلاکت اسباب لکه کفر، سرکشي، طغيان او مسلمانانو ته ضرر رسول يې هم ورته برابر کړل او په همدې سره يې د مسلمانانو گناوې وپنبلی او کافران يې هلاک او برباد کړل.^(۱)

(۱) فتح الباري ۷/ ۳۴۷

له احد نه وروسته نظامي عملیات

د احد غمیزې د مسلمانانو لپاره منفي اغیزې درلودې. د هغوی شهرت ته یې زیان ورساوه، زور یې مات شو، د خلکو په زړونو کې یې هیبت او شوکت کم شو، له ډیرو داخلي او بهرنیو مشکلاتو سره لاس او گریوان شول. مدینه منوره له هر لوري تر تهدید او خطر لاندې راغله، یهودانو، منافقانو او اعرابو (بدویانو - صحرايانو) خپله دښمني په ډاگه کړه. هرې یوې ډلې زیار یوست مسلمانانو ته زیان ورسوي او ختم یې کړي، بالکل یې له مینځه یوسي او له جرړو یې وباسي.

ددې غزا لا دوی میاشتې نه وې پوره شوې چې بنو اسد پر مدینه باندي د حملې تیاري ونيوله. او د څلورم هجري کال د صفر په میاشت کې عضل او قاره قبیلو د مسلمانانو په خلاف توطئه جوړه کړه، لس کسه اصحاب (رضي الله عنهم) یې په شهادت ورسول. او په همدې میاشت کې د بنو عامر قبیلې پداسې یوې توطئې لاس پورې کړ چې پوره اويا کسه اصحاب (رضي الله عنهم) پکې شهیدان شول او دا پېښه د بئر معونه په نامه شهرت لري. د یهودانو بنو نضیر قبیلې هم خپله دښمني په ډاگه کړه او د څلورم هجري کال د ربیع الاول په میاشت کې یې یوه لویه توطئه جوړه کړه، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د په شهادت رسولو کونښن یې وکړ. بنو غطفان هم جرات وکړ او د څلورم هجري کال په جمادي الاولی کې یې پر مدینه منوره د حملې پلان جوړ کړ.

څرنګه چې د احد په غزا کې مسلمانانو ته تاوان اوښتی او زور یې ختلی و، نو له همدې امله تر یوه وخته له خطراتو او تهدیدونو سره مخ وو، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپل حکمت او تدبیر سره د پېښو مخه بدله کړه د مسلمانانو شان شوکت، هیبت او عظمت یې بیرته را ژوندی کړ. او پدې لار کې یې لومړنی ګام د حمراء الاسد په لور حرکت او د مشرکینو ځغلول وؤ پدې مدبرانه عمل سره یې د خپل لښکر شهرت او عظمت ژوندی وساته، شان او هیبت یې اعاده او خوندي کړ، یهودان او منافقان یې وویرول. ورپسې یې پداسې عملیاتو لاس پورې کړ چې نه یوازې د مسلمانانو تیر عظمت یې را ژوندی کړ بلکه د هغوی شان و شوکت یې نور هم پسې اوچت کړ، په راتلونکو صفحاتو کې به ددې عملیاتو تفصیلات سره ولولو.

۱- د ابي سلمه سريه

د احد له غزا نه وروسته تر ټولو لومړی بنو اسد بن خزيمه د مسلمانانو په خلاف راپورته شول. د مدينې منورې استخباراتو خبر تر لاسه کړ چې د خويلد زامن طلحه او سلمه له خپل قوم او نورو پيروانو سره راپورته شوي او بني اسد بن خزيمه د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خلاف جگړې ته رابولي.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فوراً يو گروپ چې شميره يې يو سل او پنځوس انصار او مهاجرين جنگي لان وو د مقابلې لپاره ورواستاوه. ابو سلمه يې ددې گروپ امير وټاکه. بيرغ يې ورته وټاره. او مخکې لدينه چې بنو اسد بن خزيمه په اقدام لاس پورې کړي ابو سلمه (رضي الله عنه) ورباندې حمله وکړه، کفار د دومره وارخطا شول چې تبت او پرک شول، يوې خوا بلې خوا ته وتښتيدل. مسلمانانو ته ډير اوښان او پسونه په لاس ورغلل او سالمين غانمين، جوړ، روغ او له غنيمتونو سره يو ځای مدينې ته ستانه شول او خبره جگړې ته ونه رسیده.

دا سريه د څلورم هجري کال د محرم په لومړۍ نيټه واقع شوې، او له بيرته راستنيدو وروسته د ابو سلمه (رضي الله عنه) هغه زخم چې په احد کې خوړلې و بليد په بد واوښت او لږه موده وروسته وفات شو.^(۱)

۲- د عبدالله بن انيس (رضي الله عنه) سريه

د څلورم هجري کال د محرم په پنځمه د مدينې استخباراتو خبر تر لاسه کړ چې خالد بن سفیان الهذلي له مسلمانانو سره د جگړې پخاطر تياري نيسي خلک راټولوي. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) عبدالله بن انيس (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې لاړ شي او هغه له مينځه يوسي.

عبدالله بن انيس (رضي الله عنه) اتلس ورځې له مدينې نه غائب و او د هفتې په ورځ چې د محرم مياشتې اوه ورځې پاتې وې بيرته مدينې ته پداسې حال کې راستون شو چې د خالد سر يې له ځان سره راوړی و او د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په مخکې يې کښود.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په دې وخت کې ده ته يوه لکړه ورکړه او ورته ويې فرمايل: (هذه آية بيني وبينك يوم القيامة). دا به د قيامت په ورځ زما او

(۱). زاد المعاد ۲/۱۰۸

ستا تر مینځ نښه وي. او کله چې د عبدالله بن انیس (رضي الله عنه) ځنګدن شو وصیت یې وکړ چې هغه لکړه یې په کفن کې ورسره کیښودله شي.^(۱)

۳- د رجیع حادثه

د همدې څلورم هجري کال د صفر په میاشت کې د عضل او قاره قبیلو څو کسان رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته راغلل او عرض یې وکړ چې د دوی ځنې کسان په اسلام مشرف شوي که څوک ورسره واستوي تر څو د دین ښوونه ورته وکړي او قرآنکریم ورزده کړي! نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ابن اسحاق په روایت شپږ کسان او د بخاري په روایت لس کسان ورسره واستول او د ابن اسحاق د یوه روایت په اساس یې مرثد بن ابی مرثد الغنوي مشر ورته وټاکه. او د بخاري او ابن اسحاق د بل روایت له مخې ددې ډلې مشر عاصم بن ثابت د عاصم بن عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) نیکه و. اصحاب (رضي الله عنهم) ورسره روان شول او کله چې د رابع او جدي تر مینځ د هذیل قبیلې رجیع نومې چینې ته ورسیدل، د عضل او قاره قبیلو نوموړو کسانو د هذیل قبیلې بنو لحيان څانګه ورباندې را وپاروله، تقریباً سل کسه غشي ویشتونکی ورپسې راوتل د هغوی پل یې پسې واخیست او بالاخره ور ورسیدل محاصره یې کړل. نوموړي اصحاب (رضي الله عنهم) یوې غونډې ته ختلي وو، مشرکینو ورته وویل: زموږ له پلوه د تاسې لپاره عهد او پیمان دی که راکوز شوی، نو نه مو وژنو! عاصم (رضي الله عنه) له راکوزیدو نه انکار وکړ او له خپلو ملګریو سره یې د مشرکینو په خلاف جګړه پیل کړه او ه کسان یې د مشرکینو په غشو په شهادت ورسیدل او یوازې درې تنه حضرت خبیب، زید بن دثنه او یو بل صحابي (رضي الله عنهم) ژوندي پاتې شول. مشرکینو یو ځل بیا د تړون او عهد یادونه ورته وکړه، نو دوی درې واړه ورته راکوز شول، خو کفارو خپل عهدمات کړ غدر یې وکړ او درې واړه یې د خپلو لیندو په تارونو وتړل.

پدې وخت کې هغه دریم صحابي (رضي الله عنه) وویل: دا د دوی لومړنی غدر دی، نو له دوی سره له تګ نه یې انکار وکړ، هغوی کش کړ او کوښښ یې وکړ له ځان سره یې بوزي، خو ورسره لاړ نه شو نو بیا یې په شهادت ورساوه. خبیب او زید (رضي الله عنهما) یې له ځان سره بوتلل او په مکه کې یې خرڅ کړل. دوی دواړو د بدر په غزا کې د مشرکینو مشران وژلي وو. خبیب (رضي الله عنه) څه وخت په مکه کې بندي پاتې شو

(۱). نفس المصدر ۱۰۹/۲ ابن هشام ۶۱۹/۲-۶۲۰

بلاخره يې مشرکينو د وژلو فيصله وکړه او له حرم نه يې تنعيم ته بوتله. او کله يې چې په دار خيژاوه نو حبيب (رضي الله عنه) ورته وويل: لږ مې پرېږدئ چې دوه رکعت له لمونځ وکړم. مشرکينو پرېښوده، دوه رکعت له لمونځ يې وکړ او کله يې چې سلام وگرزاهه ويې ويل: که تاسو دا نه ويلئ چې له مرگ نه ډارېږي، نو لمونځ به مې اوږداوه، بيا يې دعا وکړه او ويې ويل اي خدايه! ته دوی يو يو له منځه یوسي، يو، يو يې کړې بيا ټول هلاک کړي، يوه ته هم نجات ورنکړي. او ورپسې يې دا شعرونه وويل:

لقد اجمع الاحزاب حولي و البوا
قبائلهم واستجمعوا كل مجمع
خلک ډلې ډلې رانه تاو دي او خپلې قبيلې يې راباندې را ټولې کړيدي او ټولې ډلې يې راجمع کړيدي.

و قد قربوا ابناء هم و نساء هم
و قربت من جذع طويل ممنع
خپل اولادونه او ښځې يې هم راوستلې دي او زه د خرما يوي اوږدې او مضبوطې تنې ته نژدی کړی شوی يم.

الى الله اشكو غربتي بعد كربتي
و ما جمع الاحزاب لي عند مضجعي
د خپلې بې کسی بې وطنۍ او غم، او د خپلې قتل گاه شا و خوا ته ددې ډلو د راغونډيدو نه الله ته فریاد کوم.

فذا العرش صبرني على ما يراد بي
فقد بضعوا لحمي و قد بؤس مطعمي
اې د عرش مالکه! دښمن چې زما په خلاف کومه اراده لري په هغه باندې صبر راکړه، دوی خو زه بوتی. بوتی. کړی يم او خوراک مې يې خراب کړیدی.

و قد خيروني الكفر و الموت دونه
فقد ذرفت عينا من غير مدمع
هغوی د کفر او مرگ تر منځ اختيار را کړئ خو مرگ له کفر نه ډير راته آسانه دی، سترگې مې له اوبنکو پرته ډکې ډکې کيږي.

ولست ابالي حين اقتل مسلما
على اي شق كان في الله مضجعي

دا چې مسلمان ومرم نو پروا مې نشته چې د الله په لار کې په کومه ډډه ووژل شوم.
 وذلك في ذات الاله و ان يشاء يبارك على اوصال شلو مزمع
 دا د الله لپاره دي او که د هغه اراده وشوه نو په بوتۍ بوتۍ او ټوټه ټوټه اندامونو کې به هم برکت واچوي.

پدې مهال ابو سفیان ورته وويل: آیا پدې خونبیرې چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دلته له مونږ سره وي مونږ یې غاړه ووهو او ته پخپل کور کې وي؟ خبیب (رضي الله عنه) وويل: نه قسم په خدای پدې هم نه يم خوښ چې زه دې پخپل کور کې وم او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دې هلته وي چیرته چې تشریف لري او یو اغیزی دې تکلیف ور ورسوي. بیا مشرکانو په دار و خيژاوه او چاته یې وظیفه ورکړه چې په جسد یې همدلته پیره وکړي. خو عمرو بن امیه الضمري (رضي الله عنه) د شپې له خوا په یوه چل د هغه مبارک جسد لدې ځای نه اوچت کړ او خاورو ته یې وسپاره.

خبیب (رضي الله عنه) د عقبه بن الحارث په لاس شهید کړی شو ځکه د بدر په غزا کې خبیب (رضي الله عنه) د نوموړي پلار حارث وژلی و.

په صحیح بخاري کې روایت دی چې خبیب (رضي الله عنه) لومړنی شخص دی چې دمرگ په وخت کې یې د دوه رکعتو لمانځه طریفه پرېښې ده. او کله چې خبیب (رضي الله عنه) له مشرکینو سره اسیر و نو پداسې حال کې لیدل شوی چې د انگورو وږی یې په لاس او انگور ورنه خوري او دا پداسې وخت او موسم کې چې په مکه کې حتی خرما هم نه موندل کیده انگور خولا پرېږده.

او زید بن الدثنه (رضي الله عنه) صفوان بن امیه واخیست او د خپل پلار په بدل کې یې په شهادت ورساوه.

همدا راز قریشو څه کسان واستول تر څو د عاصم (رضي الله عنه) د بدن کومه داسې ټوټه راوړي چې دوی یې ورباندې وپیژني چې همدا هغه عاصم دی کوم چې د بدر په ورځ یې د مشرکانو یو لوی او مهم مشر په هلاکت رسولی و. خو الله تعالی د هغه په جسد یو سیل غومبسې مقررې کړې او مشرکین یې پرې نه بنودل جسد ته یې لاس وروړي. حضرت عاصم (رضي الله عنه) له الله تعالی سره دا عهد کړی و چې نه به کوم مشرک هغه ته لاس وروړي او نه به دی پخپله مشرک ته لاس ورنژدې کوي. او کله چې دا خبر عمر (رضي الله عنه) ته ورسیده نو ویل به یې: الله تعالی خپل مؤمن بنده پس له

مرگه همداسې ساتي لکه څنگه یې چې په ژوندون ساتنه کوي.^(۱)

۴- د بئر معونة غمیزه

په همدې میاشت کې د الرجیع له غمیزې نه وروسته یوه بله لویه او ډیره دردناکه غمیزه وشوه چې د بئرمعونه په غمیزې سره شهرت لري. ددې پېښې لنډه کیسه څه داسې ده: ابو براء عامر بن مالک چې په نيزه باز سره مشهور و په مدینه منوره کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راغی. رسول الله (ص) اسلام ته راوباله، خو نوموړی نه په اسلام مشرف شو او نه یې بالکل رد کړ، عرض یې وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! که خو تنه اصحاب (رضي الله عنهم) د اهل نجد د دعوت لپاره واستوي کيدای شي هغوی دعوت ومني او ستا دین قبول کړي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (إني أخاف عليهم أهل نجد). زه پخپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ویريږم هسې نه د نجد خلک څه زیان ور ورسوي. ابو براء وویل: زه یې ملاتړ کوم، زه پناه ورکوم، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ابن اسحاق په روایت (۴۰) او د بخاري په روایت (۷۰) کسان د بني ساعده قبیلې د منذر بن عمرو په مشرۍ چې په المعتق لیموت (مرگ ته آزاد کړی شوي) باندې یې شهرت درلود واستول.

نوموړي اصحاب (رضي الله عنهم) له غوره، مخورو او له ټولو نه په قرآنکریم پوهو کسانو څخه وو. دوی (رضي الله عنهم) چې ورسره روان شول، نو د ورځې به یې خس او لرگي راټولول خرڅول به یې او اصحاب صفة ته به یې غله ورباندې اخیسته، قرآنکریم به یې تلاوت او تدریس کاوه او د شپې به یې د الله تعالی عبادت کاوه. پدې ترتیب سره د بئر معونه منطقي ته ورسیدل، معونه د یوه کوهي نوم و چې د بني عامر او حره بني سلیم (د بني سلیم د ډاگ) تر مینځ پرتې ځمکه کې واقع و. دوی همدلته وارول بیا یې دام سلیم ورور حرام بن ملحان ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک ورکړ چې د خدای د بنمن عامر بن الطفیل ته یې ورسوي. هغه چې کله خط ورور، کافر عامر خط ته هیڅ ونه کتل ویې نه لوست او یوه کس ته یې اشاره

(۱). ابن هشام ۲/ ۱۶۹ - ۱۷۹ زاد المعاد ۲/ ۱۰۹ صحیح البخاري ۲/ ۵۶۸ - ۵۷۰، ۵۸۵.

وکره هغه د شاه خوا د نيزې وار پرې وکره نيزه ترې ووته، وینی ورنه روانې شوې حرام چيغه کره الله اکبر، د کعبې په رب قسم چې بريالی شوم. ورپسې سمدلاسه د الله تعالی د بنمن (عامر) په نورو اصحابو (رضي الله عنهم) باندې د حملې پخاطر خپله قبيله راوياروله، خو هغوی د ابو براء د پناه ورکولو د احترام پخاطر د عامر خبره ونه منله. د خدای د بنمن بني سليم ته ورغی او د پاتې اصحابو (رضي الله عنهم) په خلاف يې د حملې غوښتنه ورنه وکره. د بني سليم دريو کورنيو عصيه، رعل او ذکوان دا غوښتنه ومنله راغلل او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اصحاب (رضي الله عنهم) يې محاصره کړل. جگره ونښته اصحاب (رضي الله عنهم) تر هغې پورې وجنگيدل تر څو ټول په شهادت ورسيدل يوازې کعب بن زيد بن النجار ژوندی پاتې و چې زخمي د شهيدانو په مينځ کې پروت و او بيا د خندق په غزا کې په شهادت ورسيد.

هلته عمرو بن اميه الضمري او منذر بن عقبه بن عامر اوبنان پوول ويې ليدل چې د پيښې په ځای مرغان گرزوي، راغلل او ويې ليدل چې جگره روانه ده. منذر (رضي الله عنه) په جگره ورگډ شو او له خپلو ملگرو (رضي الله عنهم) سره يو ځای په شهادت ورسيد، خو عمرو بن اميه الضمري (رضي الله عنه) د مشرکينو په لاس اسير شو خو کله يې چې ورته وويل زه له مضر قبيلې نه يم، نو عامر يې د ټنډې څه وينتان پرې کړل او د خپلې مور له طرفه يې چې د يوه غلام آزادول ورباندې نذر و، آزاد کړ. بيا عمرو بن اميه الضمري (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او دا درد ونکې يعنې د اويا غوره کسانو د شهادت خبر يې ورته واوراوه. د غې غميزې د احد غم را تازه کاوه، خو په دومره فرق سره چې په احد کې مخامخ جگره وه مسلمانان د جگرې په ډگر کې شهيدان شوي وو او دلته په غدر او خيانت سره په شهادت رسيدلي وو.

کله چې عمرو بن اميه الضمري (رضي الله عنه) مدينې ته روان و او د قناه وادي په سر کې قرقره نومي ځای ته ورسيد تر يوې ونې لاندې يې دمه وکره. دلته د بني کلاب قبيلې دوه کسان هم راغلل او تر همدې ونې لاندې ویده شول. عمرو (رضي الله عنه) په دې نيت چې د خپلو ملگرو انتقام واخلي دواړه په خوب ویده ووژل، خو حقيقت دا و چې لدې دواړو سره د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پيمان او عهد موجود و چې عمرو (رضي الله عنه) نه و پرې خبر. کله چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورسيد کيسه يې ورته وکره، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (لقد قتلت قتيلين لأدينهما). تا دوه داسې کسان وژلي

چې زه به یې حتماً دیت ورکوم، او شروع یې وکړه د دوی دواړو دیت یې له مسلمانانو او د دوی له حلیفانو یهودانو نه راټولواوه.^(۱) او همدا پېښه بیا د بني نضیر د غزا سبب شوه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې غمجنه پېښه او د رجیع په غمیزه ډیر زیات غمجن شو، دواړه په څو ورځو کې پېښې شوي^(۲).

په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) غم او درد دومره غالب شو چې په ځاننو او غدارو خلکو پسې یې بنیږي شروع کړې^۳. بخاري روایت کوي چې انس (رضي الله عنه) وايي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هغو کسانو پسې چې دده اصحاب (رضي الله عنهم) یې په بتر معونه کې په شهادت رسولي وو، پوره دیرش ورځې بنیږي کولې، د سهار په لمانځه کې به یې ورته بد دعایي کوله. رعل، ذکوان، عصیه او لحيان ته به یې بنیږي کولې فرمایل به یې:

(عُصِيَةَ عَصْتِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ)، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيَّ نَبِيَّهُ قَرَأْنَا قُرْآنَهُ حَتَّى نَسَخَ بَعْدَ: (بَلِّغُوا عَنَّا قَوْمَنَا أَنَا لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِي عَنَّا وَرَضِينَا عَنْهُ) فَتَرَكْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُنُوتَهُ .

[عصیه د الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له امر نه عصیان او سرکشي وکړه، تر څو الله تعالی پدې هکله په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې آیتونه رانازل کړل چې مونږ لوستل او وروسته منسوخ شول او دا آیتونه داسې وو: "زمونږ له خوا زمونږ قوم ته خبر ورکړئ چې مونږ له خپل رب سر ملاقي شوو هغه له مونږ نه او مونږ له ده نه راضي یوو" لدې نه وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا قنوت پریښود^(۴).

(1). ابن هشام ۲/ ۱۸۳-۱۸۸ زاد المعاد ۲/ ۱۰۹-۱۱۹، صحيح البخاري ۲/ ۵۶۴- ۵۸۶

(2). واقدی وايي چې د دواو پېښو خبر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته په یوه شپه کې ورسید.

۳. ابن سعد له انس نه روایت کړی وايي: رسول (ص) مې نه دی لیدلی چې د بتر معونه اصحابو له غم نه په بل چا زیات غمجن شوی وي، مختصر سیره الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص ۲۶۰ وگوره.

(۴). بخاري ۲/ ۵۸۶- ۵۸۸

۵- د بني نضیر غزا

مخکې مو وویل چې د یهودانو په زړونو کې له اسلام او مسلمانانو سره د دښمنۍ اور لمبې وهلې، خو څرنگه چې هغوی د میدان میرونه نه وو، نو تل یې له غدر، چل، فریب او دسیسو نه کار اخیست. کینې او دښمنۍ یې زړونه سپیڅل، ډول ډول فتنې او توطیې یې په کار اچولې. او د مخامخ جگړې په ځای یې مسلمانانو ته د چل او فریب له لارې تکلیفونه رسول. او سره لدې چې له مسلمانانو سره یې پیمان او عهد هم درلود خو بیا یې هم د دوی په لار کې راز راز مشکلات راولاړول. لکن د بني قینقاع له غزا او د کعب بن اشرف له ترور نه وروسته غلي شول، وویریدل، او څه نا څه آرام شول.

د احد له غزا نه وروسته یو ځل بیا زړور شول، وخوځیدل، دښمنۍ او کینې یې راپورته شوې. د مسلمانانو په خلاف یې له منافقانو او د مکې له مشرکانو سره پټې اړیکې جوړې کړې او د اسلام په ضد یې خپله دښمني یو ځل بیا را څرگنده کړه.^(۱) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی دا کړه لیدل، خو بیا یې هم له صبر او زغم نه کار اخیست. مگر د رجیع او بئر معونه له پیښو نه وروسته یهودان نور هم سپین سترګي شول او ان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قتل توطئه یې جوړه کړه. د دې تفصیل داسې دی: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له څو تنو اصحابو (رضي الله عنهم) سره د بني نضیر مېنې ته ورغی تر څو هغوی د کلاب قبیلې د هغو دوو کسانو په دیت کې له معاهدې سره سم مرسته وکړي کوم چې عمرو بن امیه الضمري وژلي وو. یهودانو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وویل: سبي ده یا ابا القاسم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! دلته تشریف کړېده تر څو ستا غوښتنه پوره کړو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د یوه دیوال خوا ته د دوی د وعدې په انتظار ناست و، ابوبکر، عمر، علي او نور اصحاب (رضي الله عنهم) هم ورسره موجود وو.

یهودان سره گوښه شول، شیطان تیر ایستل او د هغې بدبختۍ خوا ته یې وبلل چې ورته لیکل شوې وه د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قتل توطئه یې جوړه کړه، یو بل ته یې وویل څوک به دا د ژرندي پل اوچت کړي چې د رسول الله

(۱). ابو داود باب خبر النضیر ۳/ ۱۱۶ - ۱۱۷. عون المعبود شرح سنن ابي داود.

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په سر یې ور واچوي او له مینځه یې یوسي؟ خدای و هلي او بدبخت عمرو بن جحاش وویل دا کار زه کوم. پدې وخت کې سلام بن مشکم ورته وویل: گوری دا کار مه کوی قسم په خدای چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ددې توطیې خبر ورکول کیږي، او دا خو د هغه تړون مخالفت هم دی کوم چې مونږ ورسره امضاء کړیدی. خو نورو یهودانو دې خبرې ته غوږ ونه نیو او د خپلې توطیې عملي کول یې پیل کړل.

په همدې شیبو کې رب العالمین جبریل امین (علیه السلام) ته امر وکړ چې ورشه او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د یهودانو له توطیې نه خبر کړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فوراً له خپل ځایه پاڅید او د مدینې په لور روان شو. اصحاب (رضی الله عنهم) ورپسې ورغلل او عرض یې وکړ، تا تشریف راوړ مونږ پوه نه شوو! ده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د یهودانو له توطیې نه خبر کړل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مدینې ته له رسیدو سره سم محمد بن مسلمه (رضی الله عنه) ته امر وکړ چې بني نضیر ته ورشه او ورته ووايه: (اخرجوا من المدينة ولا تساکنوني بها، وقد أجلتکم عشراً، فمن وجدت بعد ذلك بها ضربت عنقه). له مدینې نه ووزی، نور دلته د اوسیدو حق نلری، لس ورځې مهلت درکوم، لدې نه اخوا که هر څوک په گوتو راغلل سر یې قلموم. یهودان مجبور شول د وتو تیاري یې پیل کړه خو د منافقانو مشر عبدالله بن ابي خیر ورکړ چې مه وزی، همدلته پاتې شی مقاومت وکړی، زه دوه زره کسان درلیږم چې له تاسې سره یو ځای ستاسې په کلا گانو کې، تر مرگه درنه دفاع وکړي. قرآنکریم دې مطلب ته اشاره کوي فرمایي: ((لَنْ أُخْرِجْتُمْ لَنْخُرْجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ)) (الحشر: ۱۱)

[که خامخا ایستل شی تاسې (له مدینې څخه) نو خامخا وبه وځو مونږ مونږ هرو مرو له تاسې سره او نه به منو مونږ (په ضرر د تاسې کې) د هیچا هیڅکله او که چیرې جنگ شروع کړ شي له تاسې سره نو خامخا مدد به وکړو مونږ هرو مرو له تاسې سره.] منافق دا هم ورته وویل: لدې نه علاوه ستاسې حلیفان غطفان او قریظه به هم ستاسې مرسته کوي. په همدې سره یهودانو زړه پیدا کړ، د مقاومت او مقابله نیت یې وکړ. مشر یې حیی بن اخطب د منافقانو د مشر خبره ومنله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې داسې ځواب ولیږه: مونږ له خپل وطنه نه وځو څه چې کوي

لاس دې آزاد!

ښکاره خبره ده چې دا حالت د مسلمانانو لپاره زیات خطرناک و، پداسې حساسو شیبو کې له دښمن سره مقابله آسانه نه وه. هلته ټول مشرکین عرب د دوی په خلاف را پاڅیدلي وو د دوی له هیئتونو او پلاویو سره یې لوی ظلم او غدر کړی و، برسیره پر دې د بنو نضیر یهودان خپله هم د زور او ځواک خاوندان وو تسلیمیدل یې ممکن نه بریښیدل، نو له هغوی سره جگړه ډیر خطرناکه او له بدو عواقبو نه خالي نه وه. خو د رجیع او بئر معونه غمیزې مسلمانان ډیر حساس کړي وو د غدارانو په خلاف یې په زړونو کې د انتقام او غچ لمبې بلې وې، نو ځکه یې فیصله وکړه چې له دې غدارانو سره به چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قتل توطئه یې جوړه کړې وه، مقابله او جگړه کوي نتیجې یې که هر څه وي.

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د یهودانو د مشر حیی بن اخطب ځواب ورسید، الله اکبر یې وویل اصحابو (رضي الله عنهم) هم د تکبیر نارو وکړه او د مقابلې لپاره راپورته شول. عبد الله بن ام مکتوم یې په مدینه کې خپل قائم مقام وټاکه او خپله د بنو نضیر په لور روان شو. علي (رضي الله عنه) بیرغ ورپه او پدې ترتیب سره یې یهودان پخپلو کورونو کې محاصره کړل، هغوی خپلو کلاگانو ته ننوتل او له هغه ځای نه یې مسلمانان په تیرو او غشو ویشتل. د خرما ونې او نور باغونه هم د دوی په گټه وو او جنگي استفاده یې ورته کوله، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ونو او باغونو د پرې کولو او سپیڅلو امر صادر کړ، حسان (رضي الله عنه) دا مطلب داسې بیانوي:

حریق بالبويرة مستطير

و هان علی سراً بني لوی

د بني لویی د سردارانو لپاره دا آسانه خبره وه چې په بویره کې د اور لمبې گډې شي. بویره د بنو نضیر د خرما د باغونو نوم و، الله تعالی پدې هکله فرمایي:

((مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لَيْنَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَىٰ أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ)) (الحشر: ٥)

[هغه چې پرې کوی تاسې له تنو د ونو د (کم اصلو) خرماوو څخه یا یې پریردئ هغه ولاړې په بیخونو خپلو باندې نو دغه (ټول) په اذن (حکم) د الله سره دی.]

په هر حال کله چې بنو نضیر محاصره شول نو بنو قریظه یې مرستې ته رانغلل، عبد الله بن ابی او بنو غطفان هم نامردي ورسره ورکړه د هیچا خیر ور ونه رسید، هیڅوک یې دفاع ته راپورته نه شول. او همدا وجه ده چې الله تعالی د دوی دا کیسه لدې حالت سره تشبیه کړیده او فرمایي: ((كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي

بَرِيءٌ مِّنْكَ)) . (الحشر: ۱۶)

[مثال د منافقانو په مخالفت د وعدې کې (لکه مثل (کیسه) د شیطان داسې ده کله چې وایي انسان ته چې کافر شه نو کله چې (انسان) کافر شي وایي (شیطان) زه بیزار جلا (جدا) یم له تا څخه.]

محاصره یوازې شپږ شپې او په بل روایت (۱۵) ورځې اوږده شوه، الله تعالی د یهودانو په زړونو کې ویره واچوله، حوصلې یې تنگې او ارادې یې ماتې شوې د سلامي کیدو او وسلې کینودو فیصله یې وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې احوال ولیږه: مونږ له مدینې څخه وځو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی دا غوښتنه ومنله او موافقه یې وکړه چې دوی کولې شي له خپلو اولادونو سره له مدینې نه په امن ووزي او کولی شي له وسلې پرته نور دومره سامان او کالي چې په اوبنانو یې وړی شي له ځان سره یوسي.

یهودان تسلیم شول وسلې یې کینودې او پدې شرایطو سره له مدینې نه وتل او خپل کورونه یې پخپله ړنگول. وروڼه، کړکۍ حتی څنگ درې، دستک او تیرونه یې هم له ځان سره وړل، ماشومان او ښځې ټول یې له ځان سره بوتلل د شپږ سوه اوبنانو یوه قافله ورنه جوړه شوه او له مدینې نه په کډه شول. ځنې مشران یې لکه حیی بن اخطب او سلام بن ابی الحقیق خیبر ته لاړل، ځنې نور شام ته کډه شول یوازې دوو کسانو ورنه ایمان راوړ او هغه یامین بن عمرو او ابو سعد بن وهب و چې په اسلام سره یې خپل مالونه هم وساتل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بني نضیر وسله را ټوله کړه، مخکې، کورونه او جایادونه یې قبضه کړل، په وسله کې پنځوس زغرې، پنځوس اوسپنیزې خولۍ او درې سوه څلوښت توري شاملې وې.

د بنو نضیر ځمکې، مالونه او باغونه ټول خاص د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حق و او صلاحیت یې درلود چې هر ډول تصرف پکې وکړي ځانته یې پرېږدي او یا یې په نورو ویشي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لدې مالونو نه خمس (پنځه حصه) بیله نکړه ځکه دا غنیمت نه و بلکه فی و ځکه مسلمانانو د توري په زور نه و نیولی بلکه بیله جگړې د دوی لاس ته ورغلي و، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا مالونه او ځمکې په لومړنیو مهاجرینو و ویشلې او د انصارو له ډلې نه یې یوازې ابو دجانة او سهل بن حنیف ته چې فقیران وو برخه پکې ورکړه. او یوه ټوټه

ځمکه یې د ځان لپاره وساتله چې د خپل مبارک کور کلنی خرڅ به یې ترې پوره کاوه او که نور څه به ورته پاتې شول هغه به یې د جهاد په لار کې مصرفول وسله او یا آسونه به یې ورباندې تیارول.

د بنو نضیر غزا د څلورم هجري کال د ربیع الاول په میاشت (۶۲۵ م اگست) کې واقع شویده. الله تعالی د حشر مبارک سورت ټول د همدې غزا په هکله را نازل کړیدی او په همدې سورت سره یې د یهودانو شړل، بیان کړي. له منافقانو نه یې پردې اوچتې کړی، هغوی یې افشا کړي، د في احکام یې بنوولي، د انصارو او مهاجرینو ستاینه یې کړی. او د جنگي اهدافو پخاطر یې د ونو او باغونو پرې کول او سپیڅل جائز بللي او مسلمانانو ته یې د تقوی او آخرت ته د تیاری امر کړی، او په پای کې یې خپله ثنا بیان کړی، حمد او صفت یې ویلی او خپل مبارک نومونه او صفات یې یاد کړيدي. ابن عباس (رضي الله عنهما) به د حشر سورت ته د بنو نضیر سورت هم وایه.^(۱)

۶- د نجد غزا

د بنو نضیر په غزا کې له قربانۍ او سخت کړاو نه پرته د مسلمانانو په دې لوی بري سره په مدینه کې د اسلام حکم نور هم مضبوط شو. واکمني یې نوره هم کلکه شوه. منافقان وویریدل، ذلیل شول د بنکاره دبنمنۍ توان ورته لاړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ددې فرصت په لاس ورغی چې د هغو اعرابو (بدویانو) د تصفیې لپاره اقدام وکړي کوم چې له احد نه وروسته یې مسلمانانو ته تکلیفونه رسول، د اسلام داعیان یې په ډیره نامردۍ او ظالمانه طریقې سره په شهادت رسولې وو او داسې زړه ور شوي وو چې ان پر مدینه باندې یې د حملې سوچونه کول.^۲ مخکې لدینه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې غدارانو او عهد ماتونکو د تادیب او غوږ تاوولو لپاره کوم عملي اقدام وکړي د مدینې استخباراتو خبر ورکړ چې د بنو غطفان قبیلې دوې کورنۍ بني محارب او بنو ثعلبه د جگړې لپاره تیاري نیسي. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فیصله وکړه چې د نجد بدویانو او اعرابو ته د عبرت درس ورکړي، روان شو او د نجد په صحراگانو کې تر لیرې لیرې پورې لاړ تر څو ددې سخت زړو، عهد ماتونکو بدویانو په مینځ کې ویره واچوي او داسې یې وډار کړي چې بیا د تیر په شان د عهد ماتولو، غدر او خیانت

(۱) ابن هشام / ۲ - ۱۹۰ - ۱۹۲. زاد المعاد / ۲ - ۷۱ - ۱۱۰. صحیح البخاري / ۲ - ۵۷۴ - ۵۷۵.

۲. د محمد الغزالي خبري دي فقه السیره ص ۲۱۴.

کولو جرات شانتته هم ونکړي.

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې ناڅاپي حملې د خبر په اوریدو سره هغه اعراب چې د قتل او غارت، غلا او لوټمار لپاره یې تیاری نیولې ټول وتښتیدل او د غرو په څوکو کې پټ شول. پدې ترتیب سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا غداران او لوټماران وویرول او خپله بیرته په امن او سلامتی سره مدینې ته راستون شو.

اهل السیر (سیرت لیکونکو) په دې سلسله کې د ذات الرقاع په نامه یوه غذا یاد کړیده چې د څلورم هجري کال د ربیع الثاني او یا جمادي الاولی په میاشت کې په نجد کې شویده. پدې کې هیڅ شک نشته چې په دې وخت کې دې دا غذا شوې وي، ځکه د مدینې د شرائطو تقاضا هم دا وه چې باید په دې وخت کې اعرابو ته درس ورکړی شوی وای ځکه د ابو سفیان سره د وعدي په اساس د بدر د راتلونکې غذا وخت رارسیدونکی و.

او مخکې لدینه چې د اعرابو (بدویانو) غوږونه تاو شي زور یې مات شي او ویروول شي د مشرکانو مقابلې ته وتل او مدینه همداسې خوشي پرینودل د کامیابې جنگي استراتیژۍ خلاف وه او لازمه وه چې لومړی باید ددې لوټمارانو لاس ورنلډ شي او بیا د ابو سفیان د لښکر مقابلې ته ووزي. خو د دوی (سیرت لیکونکو) دا خبره سببي نده چې د څلورم هجري کال په ربیع الثاني او یا جمادي الاولی کې پېښه شوې غذا د ذات الرقاع غذا ده، ځکه د ذات الرقاع په غذا کې ابو هریره او ابو موسی اشعري (رضي الله عنهما) هم برخه درلودله او ابو هریره (رضي الله عنه) خو د خیبر غذا نه خو ورځې مخکې ایمان راوړی همدا راز ابو موسی اشعري (رضي الله عنه) په یمن کې په اسلام مشرف شو، بیا په کبنتی کې سپور شو چې کبنتی یې د حبشې په ساحل کې ودریده او بیا له حبشې نه هغه وخت راغی کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خیبر کې تشریف درلود. نو پدې اساس د ذات الرقاع غذا له خیبر نه وروسته پېښه شویده.

او پدې هکله بل دلیل دا دی چې د ذات الرقاع غذا په وخت رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خوف (ویرې) لمونځ ادا کړیدی او د خوف لمونځ د لومړي ځل لپاره د عسفان د غذا په وخت روا شویدی او دا ثابتته ده چې د عسفان غذا له خندق غذا نه وروسته وه او د خندق غذا خود پنځم هجري کال په وروستیو کې پېښه شویده، نو پدې اساس د ذات الرقاع غذا په څلورم هجري کال کې نه ده واقع شوي.

۷- د بدر دوهمه غزا

وروسته لدې چې مسلمانانو د بدويانو (کوچيانو) لوتمارانو غرور مات کړ، غوږونه يې ورتاو کړل او د دوی له شرنه يې ځانونه ډاډه کړل، نو له خپل لوی دښمن (قریشو) سره يې د مقابلې تياري شروع کړه ځکه کال مخ په پوره کيدو و او د احد په ميدان کې له مشرکينو سره د شوې وعدې ورځې رارسيدونکې وې. او دا د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) حق و چې د ابو سفیان د لښکر مخې ته ورووزي او د داسې يوې جگړې ميدان ته ودانگي چې گټه به يې د هغه چا وي چې د بقاء وړ او له مقابل لوري نه د اهليت او هدايت له پلوه وړاندې وي.

په همدې اساس د څلورم هجري کال د شعبان چې د (۶۲۶م) کال له جنوري سره سمون خوري، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له (۱۵۰۰) کسانو سره چې لس آسان هم ورسره وو د جنگ په لور روان شو. (علم) بيرغ يې علي (رضي الله عنه) ته ورکړ، عبدالله بن رواحه يې په مدينه کې خپل قائم مقام وټاکه، او مخکې لا تر څو بدر ته ورسيد هملته يې واپول او د مشرکانو د راتگ انتظار يې يوست. ابو سفیان زړه نا زړه له دوو زرو کسانو او پنځوسو آسونو سره له مکې نه را روان شو او له مکې نه يو پړاو ليرې مرالظهران وادي ته ورسيد او له مجنه چينې سره يې واپول.

ابو سفیان ان په مکه کې سوچونو اخیستی و له مسلمانانو سره د مقابلې انجام ته انديښمن و، زړه يې درزیده، ويرې اخیستی و، خو مرالظهران ته له رسيدو وروسته نور هم وډار شو، اراده يې کمزورې شوه، زړه يې ولويد، د په شا تگ بهانې يې جوړې کړې خپلو ملگرو ته يې وويل: اي قریشو! جنگ هغه وخت ښه دی چې آبادي او پريماني وي مالونه مو هم ماړه وي او تاسو ته هم شيدې در رسيرې، دا کال خو وچ کال دی هيڅ هم نشته، نوزه خو بيرته گرځم راځی تاسې هم په شا تاو شی.

داسې ښکاري لکه چې د نور لښکر په زړونو کې هم ويره موجوده وه ځکه ددې رايې په اوږدو سره ټول وگرځيدل هيچا هم مخالفت ونکړ او چا هم له مسلمانانو سره د مقابلې په خبره تاکيد ونکړ.

مسلمانان اته ورځې د بدر په ميدان کې وو د دښمن د راتگ انتظار يې يوست، خپل تجارتي مالونه يې په ښه گټه يو په دوه خرڅ کړل او بيا مدينې ته پداسې حال کې روان شول چې يو ځل يې بيا برلاسي په برخه شوې، حالات يې تر کنترول لاندې راوستي او هيبت يې د خلکو په زړونو کې بيا ځای نيولی او په اوضاع مسلط شوي دي. دا غزا د

بدر موعده، دوهم بدر، بدر الاخره، او بدر الصغرى په نومونو شهرت لري.^(۱)

۸- د دومه الجندل غزا

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له بدر نه تشریف راوړ هرې خوا ته امن او آرامي وه، د اسلامي دولت په ټولو برخو کې پوره ډاډ او اطمینان حاکم و. همدا وه چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) توجه د عربو د ليرې ليرې پولو خواته واوښته، اراده يې وکړه هلته هم بايد د مسلمانانو غلبه وي، تر څو دوستان او دښمنان ټول د دوی په وجود اعتراف وکړي. له بدر صغرى نه وروسته شپږ میاشتي په مدينه کې پاتې شو، پدې وخت کې خبر راغی چې د دومه الجندل شا و خوا ته پرته قبيلې لارې شو کوي او خلک لوتی، زیات شمیر کسان يې راټول کړي او پر مدينه د حملې تياري نيسي. نو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په مدينه کې سباع بن عرفطه الغفاري خپل قائم مقام وټاکه او پخپله له زرو کسانو سره، د پنځم هجري کال د ربيع الاول په ۲۵ د دومه الجندل په لور وخوځید د بني عذره قبيلې مذکور نامی يو کس يې لاروي ونيو او روان شو.

پدې غزا کې به رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د شپې مزل کاوه او د ورځې به يې پدې خاطر دمه کوله چې دښمن اغفال او ناخاپي حمله ورباندې وکړي. کله چې ورنژدې شو نو معلومه شوه چې د لارې شوکونکي لږې څایه تللي، نو د هغوی په رمو او شپڼو يې حمله وکړه، ځنې يې ورنه ونيول او نور وتښتیدل. د دومه الجندل اوسیدونکي ټول يوې خوا بلې خوا ته وتښتیدل او کله چې مسلمانان ورغلل نو هيڅوک هم په گوته ورنه غلل. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) څو ورځې دلته پاتې شو جنګي گروپونه يې يوې خوا بلې خوا ته واستول خو بيا هم څوک په لاس ورنه غلل، بالاخره بيرته مدينې ته ستون شو. په دې غزا کې يې له عيينه بن حصن سره سوله او مصالحه هم وکړه. دومه الجندل د - دال په پيښ - د شام په پولو کې يوه سيمه ده چې له دمشق نه د پنځو شپو مزل او له مدينې نه د ۱۵ شپو په اندازه ليرې پرته ده.

پدې چټکو او ناخاپي حملو او دې حکيمانه او مدبرانه پلان او سياست سره رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وتوانید هرې خوا ته امن او آرامي خوره کړي،

(۱). ابن هشام ۲/۲۰۹ - ۲۱۰ زاد المعاد ۲/۱۱۲

حالات په قابو کې وساتي. او د زمانې مخه د مسلمانانو په ګټه بدله کړي، داخلي او خارجي مشکلات چې له هرې خوا ورنه را تاو وو یو په بل پسې له مینځه یوسي، د منافقانو کړې خولې ورسې کړي، غږ یې غلی کړي. همدا راز یې د یهودانو یوې کورنۍ (بنو نضیر) نه د هغوی د کړو سزا ورکړه له مدینې نه یې وشړله او نورې یې داسې پاتې شوې چې د تړون او عهد پابندې وې د ګاونډیتوب حقوق یې مراعاتول. همدا راز بدویان، کوچیان او اعراب هم ډیر وډار شول ارادې یې کمزورې شوې، غرور یې مات شو، قریشو په مسلمانانو د حملې فکرونه له زړه نه وایستل، او مسلمانانو ته دا فرصت په لاس ورغی چې خلک د الله تعالی دین ته راوبولي او د اسلام رڼا تورو زړونو ته ورسوي.

د احزاب غزا

له یو کال نه اوږدو جگړو او نظامي عملیاتو نه وروسته امن او آرامي شوه، په عربي جزیره کې امنیت قائم شو، خو یهودان چې د غدر، خیانت، توطیو او سازشونو په نتیجه کې ډیر رسوا، سپک او ذلیل شوي وو لا اوس هم له مستی نه نه وو لویدلي عقل یې سرته نه و راغلی له غدر او خیانت څخه نه وو اوبښتي. خیبر ته له شړلو وروسته د مسلمانانو او مشرکانو تر مینځ د روانې جگړې نتیجې ته منتظر وو، خو کله چې حالات د مسلمانانو په گټه وخریدل او د وخت په تیریدو سره د اسلامي حکومت دائره نوره هم پراخه شوه په منطقه کې د اسلام حاکمیت لاسپسې ټینګ شو، نو د یهودانو په زړونو اور بل شو او د مسلمانانو په خلاف یې نوې توطیې جوړې کړې او د داسې یوه سازش پلان یې جوړ کړ چې د مسلمانانو وجود بالکل له مینځه یوسي. او لدې امله چې له مسلمانانو سره یې د مخامخ مقابلې توان او جرات نه درلود، نو د نفاق او توطیې لار یې خپله کړه.

د بنو نضیر قبیلې شل مشران یهودان د مکې قریشو ته ورغلل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف یې یوې لویې حملې ته راوبلل له خپل طرف نه یې د پوره مرستې وعده ورکړه. قریشو دا خبره ومنله جگړې ته تیار شول او څرنګه چې دوی د احد له غزا نه وروسته له مسلمانانو سره د بدر په میدان کې د بلې مقابلې وعده کړې وه او بیا یې ددې وعده مخالفت کړی و، د مسلمانانو مقابلې ته نه وو راوتلي نو دغه فرصت یې د ځان په گټه وباله او غوښتل یې پدې جگړې سره له لاسه تللی حیثیت بیرته را ژوندی کړي او خپله وعده پوره کړي.

د یهودانو همدغه هیئت بیا بنو غطفان ته ورغی هغوی یې هم د قریشو په شان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف جگړې ته راوبلل دوی هم دا پیشنهاد ومانه، جنگ ته تیار شول. بیا همدغه یهودان نورو عربي قبیلو ته ورغلل او پدې جگړه کې د برخه اخیستو بلنه یې ورکړه چې ډیرو جنگ ته خپله آمادګي څرګنده کړه. پدې ترتیب سره یهودي مشران پدې وتوانیدل چې د کفر لښکرې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو په خلاف راغونډې او د اسلام په

خلاف یې یوې لویې حملې ته تیارې کړي.

پدې پسې له جوړ شوي پلان سره سم د جنوب له خوا قریش، کنانه او په تهامه کې له اوسیدونکو قبیلو نه د دوی نور ملگري او حلیفان چې ټول څلور زره کسان وو د ابو سفیان په مشرۍ د مدینې په لور روان شول او مر الظهران ته له رسیدو وروسته بنو سلیم هم ورسره ملگري شول. او د شرق له لوري د غطفان قبیلې لکه بنو فزاره د عیینه بن حصن په مشرۍ او بنومره د حارث بن عوف په مشرۍ او بنو اشجع د مسعر بن رخیله په مشرۍ او ورسره د بنو اسد او نورې قبیلې هم د مدینې په لور وخوځیدې.

د کفر دا لښکرې له پلان سره سم په ټاکلي وخت د مدینې په لوري وخوځیدې او په څو ورځو کې د مدینې په شا و خوا کې له لس زره کسانو نه جوړ شوی لوی لښکر راغونډ شو چې دا شمیره په مدینه کې د ټولو اوسیدونکو ځوانانو، بوډاگانو، ماشومانو او ښځو له شمیرې نه زیاته وه. که چیرې دا لښکرې د ناڅېرۍ په حالت او نابره توگه د مدینې پولو ته رسیدلی وای نو بې شکه چې د مسلمانانو لپاره به یوه نه جبران کیدونکې خساره وه او دا هم ممکنه وه چې د مسلمانانو ریښې یې له بیخه ایستلې وې او د هستۍ له میدان نه یې نابود کړي وای، خو د مدینې قیادت وینښ او د پیښو مقابلې ته تیار او له پیښو نه با خبر قیادت و حالات به یې کتل او د وضعې مطابق اقدام به یې کاوه.

د احزابو لښکرې لا خوځیدلی نه وې چې د مدینې استخباراتو خپل قیادت ته پدې اړه مکمل راپور ورکړ. د همدې خبر له رسیدو سره سم رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لوړه مشورتې غونډه راوغوښتله، او له مدینې نه د دفاع په مساله غور پیل شو. د قیادت او شوری د نورو غړو تر مینځ له خبرو او مناقشاتو وروسته د رایو په اتفاق سره د قدرمن صحابي حضرت سلمان الفارسي (رضي الله عنه) وړاندیز ومنل شو، او په همغه فیصله وشوه. سلمان (رضي الله عنه) عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! مونږ به چې کله په فارس کې محاصره کیدلو، نو شا و خوا به مو خندقونه ایستل، رځی دلتته هم له مدینې چارپیره خندق (کنده) وباسو. دا ډیر عاقلانه وړاندیز و، عربان مخکې لدینه له دې ډول دفاعي سیستم نه خبر هم نه وو.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شوری فیصله فوراً د عمل په ډگر کې پلې کړه، هرو لسو کسانو ته یې وظیفه ورکړه چې څلویښت گزه کنده (خندق) وباسي. اصحابو (رضي الله عنهم) په ډیره مینه او رغبت سره د خندق په کیندلو پیل وکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به نه یوازې تشویق بلکې په

عملي توگه یې هم د دوی مرسته کوله، او پخپل مبارک لاس به یې خندق کیندلو. بخاري (رح) له سهل بن سعد (رضي الله عنه) نه روایت کوي چې وايي: مونږ د خندق کیندلو په وخت کې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره وو، مونږ کار کولو او خاورې به مو په خپلو اوږو سره وړلې، په همدې وخت کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايل:

اللهم لا عيش الا عيش الاخرة فاغفر للمهاجرين و الانصار ^(۱)

[اې خدايه! ژوند خو يوازې د آخرت ژوند دی، نو مهاجرينو او انصارو ته مغفرت وفرمايې.]

انس (رضي الله عنه) روایت کوي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې خندق ته تشریف راوړ چې مهاجرينو او انصارو په ساړه سهار کې خندق کیندلو، هغوی مزدوران نه درلودل چې دا کار یې ورته کړي وای. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې د دوی ستړیا او لوږه وليدله نو ويې فرمايل:

اللهم ان العيش عيش الاخرة فاغفر للانصار و المهاجرة

[لويه خدايه! ژوند خو يوازې د آخرت ژوند دی، نو ته انصارو او مهاجرينو ته بښنه وکړه.]

اصحابو (رضي الله عنهم) د خپل محبوب رهبر په خواب کې عرض وکړ او ويې ويل:

نحن الذين بايعوا محمدا على الجهاد ما بقينا ابدًا ^(۲)

[مونږ هغه کسان يوو چې د ژوند تر پايه مو له محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د جهاد ژمنه او بيعت کړيدي.]

همدا راز بخاري له براء بن عازب نه په روایت سره وايي: ما رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليد چې د خندق خاورې یې وړلې او دومره په دوږو کې پټ و چې د مبارکې خيټې پوستکي یې نه ښکاریده، او په مبارک بدن یې ډير وينستان وو. ما ورنه اوریدل چې په همدې وخت کې چې خاورې یې وړلې د عبدالله بن رواحه

(1). صحيح بخاري د خندق غزا باب ۲ / ۵۸۸

(2). صحيح بخاري ۲ / ۵۸۸

(رضي الله عنه) دغه کلمات يې زمزمه کول:

اللهم لو لا انت ما اهتدينا
فانزلن سكينه علينا
ان الاولى رغبوا علينا
و ان ارادوا فتنه ابينا
ولا تصدقنا و لا صلينا
و ثبت الاقدام ان لاقينا
و ان ارادوا فتنه ابينا

[اې الله! که ته نه وای نو مونږ به د هدايت لاره نه وای موندلی، نه به مو خيرات ورکړې وی او نه به مو لمونځ ادا کړې وای، نو اوس پر مونږ سکينت (استقامت) رانازل کړه، او که مقابله پيښه شوه نو پښې مو تينگې کړه (ثبات مو په برخه کړه) هغوی زمونږ په خلاف خلک راپارولي دي او که لويه فتنه يې وغوښتله نو مونږ به يې کله هم و نه منو.]

حضرت براء (رضي الله عنه) وايي چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) به ددې شعر وروستي لفظونه اوږدول. او په بل روايت کې ددې شعر وروستي فرد داسې راغلی دی:

ان الاولى قد بغوا علينا
و ان ارادوا فتنه ابينا^(۱)

[هغوی زمونږ په خلاف ظالمانه بغاوت کړې او که هغوی وغواړي مونږ په فتنه کې واچوي نو کله به يې هم ورسره قبوله نکړو.]

مسلمانانو له يوې خوا په پوره مينه او ولوله خندق کيندلو، خو له بلې خوا داسې لوږه ورباندې راغلي وه چې زړونه يې چول. انس (رضي الله عنه) وايي چې خندق ايستونکو ته به دوه لپې او ريشې راوړل شوې او په بوينو زړو غوړيو کې به ورته پخې شوې، بيا به د خوړلو لپاره ور وړاندې شوې، هغوی به دومره لوږې اخيستي وو چې همدا بد بوی لرونکي خواړه به يې چې له ستوني تيريدل يې هم گران وو، خوړل.^(۲) ابو طلحه (رضي الله عنه) وايي: مونږ له خپلې لوږې نه رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته شکايت وکړ، او ور و مو بنودل چې مونږ هر يوه پخپله خيټه يوه يوه تيره ترلې ده، نو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) راوښودله چې پخپله مبارکه خيټه پورې يې دوې تيرې ترلې دي.^(۳)

په همدې وخت يعنې د خندق کيندلو په جريان کې د نبوت ډيرې نښانې ليدل شوې. جابر بن عبدالله (رضي الله عنه) وليدل چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)

(۱) صحيح البخاري ۵۸۹/۲

(۲) بخاري ۵۸۸/۲

(۳) ترمذي - مشكاه المصابيح ۴۴۸/۲

سلم) ډیر وړی شویدی، نو یوه بیزه (وزه) یې حلاله کړه او میړمنې یې یوه صاع یا پیمانہ (دوه نیم کیلو) اوربشې اوږه کړې، بیا یې په پټه سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وویل چې له یو څو محدودو اصحابو (رضی الله عنہم) سره دده کورته تشریف وروړي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خبرو په اوریدو سره پاڅید او د خندق ټول کار کوونکي یې چې زر کسه وو له ځان سره ملگري کړل، ټول لارل او د جابر (رضی الله عنہ) ډوډی یې وڅوړه، ټول ماږه شول، د غوښې دیک همداسې ډک پاتې و، اوږه همداسې پخپل حالت وو هیڅ شی هم نه وو کم شوي.^(۱)

د نعمان بن بشیر (رضی الله عنہ) څو خندق ته راغله او یوه لپه خرما ورسره وه، غوښتل یې خپل پلار، او ماما ته یې ورکړي. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورسیده، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل خرما دلته راوړه! خرما یې ورنه واخیستله او په چادر یې واچوله، بیا یې د خندق کار کوونکي راوبلل، ټول راغلل او دا خرماوې یې خوړلې، خرماوې همداسې زیاتیدلې، ټول ماږه شول، خو خرماوې دومره زیاتې پاتې وې چې د څادر له څنډو نه وتلې.^(۲)

په همدې ورځو کې له دې دوو پیښو نه یوه بله لویه پیښه هم واقع شویده. بخاري له جابر (رضی الله عنہ) نه روایت کوي وايي: مونږ په خندق کیندلو بوخت وو چې یوه سخته کلکه پرنښه مخې ته راغله، اصحاب (رضی الله عنہم) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورغلل او ورته وپې ویل: په خندق کې سخته کلکه پرنښه را پیدا شویده! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: پریردئ زه پخپله ورکوزیږم، بیا پداسې حال کې پاڅید چې په خپته یې تیرې تړلې وه، او دا داسې وخت و چې مونږ درې ورځې په څه شي څک هم نه و وهلی، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کلنگ واخیست او په پرنښه یې وار وکړ، په همدې گوزار سره هغه سخته پرنښه لکه ریگ داسې دانې دانې شوه.^(۳)

حضرت براء (رضی الله عنہ) وايي: د خندق ایستلو په دوران کې یوه داسې پرنښه مخې ته راغله چې کلنگونو هیڅ اثر نه پرې کاوه، ورغلو او رسول الله (صلی الله علیه و اله و

(۱). صحیح البخاري ۵۸۸/۲ - ۵۸۹

(۲). ابن هشام ۲۱۸/۲

(۳). صحیح بخاري ۵۸۸/۲

صحابه و سلم) ته مو شکایت وکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راغی کلنگ یې واخیست او ویې فرمایل: بسم الله او گوزار یې وکړ، بیایې وفرمایل: (الله اکبر، أعطیت مفاتیح الشام، والله إني لأنظر قصورها الحمر الساعة). الله اکبر د شام د فتحې کلیانې راکړې شوې، دا دی زه همدا اوس د هغه ځای سرې مانی وینم. بیایې دوهم گوزار وکړ، پرېنه یې ماته کړه او ویې فرمایل: (الله اکبر، أعطیت فارس، والله إني لأبصر قصر المدائن الأبيض الآن). الله اکبر د فارس واک هم راکړل شو، قسم په خدای چې اوس د مدائن سپین قصر وینم. بیایې په بسم الله سره دریم گوزار ورباندې وکړ او پرېنه ټوله میده شوه، ویې فرمایل: (الله اکبر، أعطیت مفاتیح اليمن، والله إني لأبصر أبواب صنعاء من مكاني). الله اکبر د یمن د فتحې کلیانې راکړل شوې، قسم په خدای چې له همدې ځای نه د صنعاء دروازې گورم.^(۱)

ابن اسحاق همدې ته ورته روایت له سلمان الفارسي (رضي الله عنه) نه رانقل کړیدی.^(۲) د مدینې موقعیت څه داسې و چې له شمالي لوري پرته نورو ټولو خواوو ته یې د خرماوو باغونه، غرونه او ریگستاني پوښتې وې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د یوه عسکري متخصص په حیث پدې ښه پوهیده چې د مشرکینو دا لوی لښکر پر مدینه باندې یوازې له شمالي لوري نه حمله کولی شي، او له همدې خوا نه ورباندې راتلی شي، په همدې اساس یې خندق د مدینې په شمالي خوا کې وکینده. مسلمانانو خندق کیندلو ته ادامه ورکړه، ټوله ورځ به یې کار کاوه ماښام به کورونو ته ستنیدل او مخکې لدینه چې د مشرکینو لوی او بې شمیره لښکر مدینې ته را لنډ شي دوی د خندق کار بشپړ کړی و.^(۳)

د قریشو څلور زره کسيز لښکر د مدینې پولو ته راوړسید، د رومه سیمې زعابه او جرف په مینځ کې یې په مجتمع الاسیال (د سیلابي اوبو د یو ځای کیدو په محل) کې واړول. د غطفان، نجد او ملگرو یې شپږ زره پوځیان هم راغلل د احد په شرقي خوا کې یې په ذنب نغمي سیمه کې خیمې ودرولي. ((وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا)) (الاحزاب: ۲۲) [او کله چې ولیدلې مؤمنانو لښکرې (د مشرکینو) نو وویل

(۱) سنن النسائي ۵۶/۲، احمد فی مسنده لفظ د نسائي ندی، په هغه کې راغلی: وعن رجل من الصحابه.

(۲) ابن هشام ۲۱۹/۲

(۳) ابن هشام ۲/۳۳۰ - ۳۳۱

(مؤمنانو) دا هغه دی چې وعده کړې ده له مونږ سره الله او رسول د دغه (الله د نصرت) او رښتیا ویلي و الله او رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددغه (الله په وعده کې) او زیات نکړ دغو (لښکرو) د مشرکینو مؤمنانو ته مگر ایمان او تسلیم (احکامو د الله ته). [

خو د منافقانو او کمزوري ایمان د خاوندانو حالت بیا بل څه و، هغوی ددې لښکرو په لیدو سره ویرې واخیستل، الله تعالی د دوی حالت ته اشاره کوي فرمایي: ((وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا)) (الاحزاب: ۲۲)

[او (یاد کړه هغه وخت) کله چې وویل: (ابن ابی، ابن قشر او نورو) منافقانو او (ویل) هغو کسانو چې په زړونو د دوی کې مرض (د نفاق) و چې نه ده وعده کړې له مونږ سره الله او رسول ددغه (الله په فتح د شام، یمن، پارس) مگر په غرور، تیر ایستلو سره. [له مشرکینو سره د مقابلي پخاطر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له دری زره اصحابو (رضي الله عنهم) سره له مدینې نه راغی، شا یې د سلع غره ته وگرزوله او هملته یې سنگر ونيو خندق د دوی او مشرکینو تر منځ واقع و شعار او شفر یې ((حم - لا ینصرون)) و.

ابن ام مکتوم یې په مدینه کې خلیفه وټاکه، بنڅې او ماشومان یې د مدینې په کلاگانو او برجونو کې سره ټول کړل. کله چې مشرکینو پر مسلمانانو او مدینې باندې د یرغل تکل وکړ، ویې لیدل چې ډیر ژور او سورور خندق یې مخې ته دی، بله چاره یې ونه لیده د مسلمانانو د محاصرې په فکر کې شول. دا پداسې حال کې چې له مکې نه د روانیدو په وخت کې ورسره د محاصرې فکر او پلان نه و. دوی دې ډول یوه اقدام ته تیاري نه درلوده، بلکه د دوی پخپله خبره دا خندق داسې یو چل او تاکتیک و چې عربانو نه پیژانده او نه پرې پوهیدل، اصلاً یې د خندق فکر ذهن ته راغلی هم نه و. مشرکان به په ډیره غوسه د خندق په غاړه تاویدل، او هلته به یې د کمزورۍ او ضعف د نقطو پلټنه کوله، تر څو له همغې نه په استفادې سره اخوا تیر شي. مسلمانانو حالات څارل مشرکین یې تر کلکې څارنې لاندې نیولي وو، هغوی به یې په غشو ویشتل تر څو له خندق نه د تیریدو جرات ونکړي، نه به یې پرینسودل خندق ته ورنلډ شي، ځانونه پکې واچوي او یا یې په خاورو سره د ډکولو هڅه وکړي او ځانته لاره پکې جوړه کړي.

د قريشو ځينو جنگياليو دا نه شواى زغملی چې د محاصري نتيجه او پايلی ته انتظار وباسي، او بې فايد د خندق په څنډو ولاړ وي، دا د دوی لپاره د زغم نه وه. همدا وه چې يوه ډله چې عمرو بن عبد ود، عكرمه بن ابي جهل، ضرار بن الخطاب او نور پكې وو راووتل، د خندق يوه تنگه نقطه يې انتخاب كړه او ورداخل شول، آسونه يې له خندق نه تير شول د خندق او سلع غره تر مينځ پدې ساحه كې يې وځغلول. حضرت علي (رضي الله عنه) له يو شمير مسلمانانو سره د دوی مقابلې ته را ووت او همغه ځای يې ورته ونيو له كوم نه چې دوی راتير شوي وو.

پدې وخت كې عمرو غږ وكړ چې څوك مقابلې ته تيار دي؟ حضرت علي (رضي الله عنه) ور وړاندې شو او داسې يوه خبره يې ورته وكړه چې عمرو له ډيرې غوسې نه له آس نه وركوز شو، د آس پښې يې پرې كړې او پر مخ يې هم گوزارونه ورباندې وكړل. عمرو د قريشو له ډيرو مشهورو غيرتي جنگياليو څخه شميرل كيده، دواړه سره مخامخ شول، يو پر بل يې د گوزارونو هڅې كولې. بالاخره علي (رضي الله عنه) وتوانيد چې خپل دښمن (عمرو) له پښو وغورځوي او په هلاكت يې ورسوي، نورو مشرکينو د تينبتي لاره ونيوله او داسې ويري اخيستي وو چې له عكرمه نه خپله نيزه هم پاتې شوې وه او له ميدان نه يې منډې و هلي.

څو ځله داسې هم شوي چې مشرکينو له خندق نه د تيريدلو سخت كوششونه كړيدي، ډيرې هڅې به يې كولی چې ځانته پكې لاره ومومي، لکن مسلمانانو په ډيره ميرانه مقابله كوله په غشو به يې ويشتل او كلکه دفاع به يې كوله. د مسلمانانو د همت او شجاعت له برکته د مشرکينو ټولې هڅې ناکامې او شنډې شوې. مسلمانان په داسې كلکه او مسلسله مقابله بوخت وو چې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) نه څو لمونځونه هم قضا شول. په بخاري او مسلم كې له جابر (رضي الله عنه) نه روايت دی وايي: د خندق د غزا په ورځ عمر (رضي الله عنه) راغی او مشرکينو ته يې بد رد ويل، بيا يې وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! نن مې په ډير مشکل سره د لمانديگر لمونځ د لمر پريوتو په وخت كې ادا كړ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: قسم په الله چې ما لا تر اوسه هم لمونځ ندی ادا كړی.

جابر (رضي الله عنه) زياتوي: بيا مونږ له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره بطحان ته كوز شوو، هلته يې اودس وكړ مونږ هم اودسونه وكړل، بيا يې د لمانديگر لمونځ پداسې وخت كې راکړ چې لمر لويدلی و، ورپسې يې د ماښام لمونځ

ادا کړي^(۱).

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د لمانځه د قضا كيدو له امله دومره خفه شو چې د مشركينو لپاره يې نښيرې وكړې. بخاري له علي (رضي الله عنه) نه روايت كوي وايي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خندق په ورځ وفرمايل: (مألاً الله عليهم بيوتهم و قبورهم ناراً، كما شغلونا عن الصلاة الوسطى حتى غابت الشمس). الله تعالى دې د مشركينو كورونه او قبرونه له اور نه ډك كړي، هغه چې مونږ يې داسې مصروف وساتلو چې د لمانځنيو لمونځ مو دومره ناوخته شو چې له لمر پريوتو نه وروسته مو ادا كړي.^(۲)

په مسند امام احمد او امام شافعي كې روايت دى چې مشركانو داسې سختې حملې كولې او مسلمانان يې دومره مصروف ساتلي وو چې د ماسپښښ، لمانځنيو، مانبام او لمانځنې ټول لمونځونه ورنه قضا شول، بيا وروسته يې ټول يو ځاى ادا كړل. امام نووي وايي: ددې روايتونو تر مينځ جمع داسې كيدى شي چې خندق غزا خو څو ورځې وه، كيداي شي يوه ورځ يو لمونځ ورنه قضا شوى وي، او په بله ورځ ټول قضا شوي وي.^(۳)

لدينه دا خبره ثابتېږي چې مشركينو څو ورځې مسلسل هڅه كوله له خندق نه تير شي، او مسلمانان هم په مسلسل توگه په كلکه دفاع او مقابله بوخت وو. او څرنگه چې خندق د دواړو لوريو تر مينځ حایل و، نو مخامخ جگړه او خونړى نښته نده شوې، بلکه دواړو لوريو يو پر بل غشي ويشتل او له ليرې نه مقابله روانه وه. د غشو ويشتلو په نتيجه كې له دواړو لښكرو نه څو كسه ووژل شول، پدې جمله كې شپږ مسلمانان شهيدان شول او لس مشركين په هلاكت ورسيدل. پداسې حال كې چې يوازې يو او يا دوه كسان په توره وژل شوي دي.

همدا راز پدې دوران كې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) هم په غشي ولگيد او د مټ لوى رگ يې پرې شو. نوموړى د قريشو د يوه تن چې حبان بن العرقه نوميده په غشي ولگيد. پدې وخت كې سعد (رضي الله عنه) دعا وكړه خدايه! ته ښه عالم يې، چې زه له ټولو نه زيات له هغو كسانو سره جگړه خوښوم كوم چې ستا د رسول (صلى الله عليه

(1). صحيح بخاري ۲ / ۵۹۰

(2). همدا مصدر

(3). مختصر سيره الرسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) للشيخ عبدالله النجدي ص ۲۸۷ شرح مسلم للنووي / ۲۲۷

و اله و صحبه و سلم) تکذیب یې کړی او هغه یې له خپل کور نه په هجرت کولو مجبور کړی، ای الله! داسې ښکاري لکه چې زمونږ او دوی تر مینځ جگړه وروستي پړاو ته رسیدلی وي، که چیرې له قريشو سره زمونږ د جگړې څه وخت پاته وي، نو خدایه، ما ورته ژوندی پرېږده، تر څو زه ستا په لاره کې جهاد ورسره وکړم، او که له دوی سره جگړه دې پای ته رسولې وي، نو بیا دا زخم وشپوه او مرگ مې له همدې تپ نه وگرزوه،^(۱) د دعا په پای کې یې وویل: ای خدایه! تر هغې پورې مې مه وژنه تر څو مې په بنو قریظه زړه نه وي یخ شوی.^(۲)

پداسې حال کې چې مسلمانان د جگړې په ډگر کې له دا ډول ستونزو سره لاس او گریوان وو، د فریب او غدر لښکر لکه د زهرجنو مارانو په شان اوږیدل را اوږیدل، او زیار یې یوست چې مسلمانانو ته زیان ورسوي.

د بنو نضیر مشر او لوی مجرم روان شو، د بني قریظه مېنې ته ورغی، هلته یې له کعب بن اسد قرظي سره چې د بني قریظه مشر و ولیدل. بني قریظه له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره دا عهد کړی و چې که جنگ پېښېږي نو دوی به د مسلمانانو څنگ ته درېږي او مرسته به یې کوي. حیي ورغی د کعب دروازه یې وټکوله، کعب دروازه نه ورته پرانیستله، خو هغه اصرار کاوه تر څو چې دروازه یې ورته خلاصه کړله. حیي ورته وویل: ما تا ته همیشنی عزت او بې شمیره لښکرې راوستې دي، قريش، د هغوی مشران او مخور ټول مې درته راوستلي دي، هغوی اوس د رومه په مجمع الاسیال کې دي، ما غطفان او د هغوی مشران او رهبران ټول درته راوستلي دي، هغوی د احد په خوا په ذنب نقمي کې اړولي دي، دوی ټولو له مونږ سره دا عهد کړیدی چې تر هغې به په شانه کې تر څو یې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) له مینځه نه وي وړي.

کعب ورته وویل: قسم په خدای چې تا عزت نه، بلکه ذلت راته راوړی، او داسې یو لښکر دې راوستلی چې هغه وریځې ته ورته دی چې هیڅ اوبه نه وي پکې پاتې. هغه وریځ چې رعد او برق یې وي خو د باران درک یې نه وي، ای حیي! ستا په حال افسوس، ما پرېږده، ما له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه له رښتیا او وفاء نه پرته بل څه ندي لیدلي.

خو حیي همداسې لگیا وو په یوه او بله لار یې د کعب د قانع کولو کوښښ کاوه، تر څو دا عهد یې ورکړ ورته ویې ویل: د خدای په نامه دا عهد درسه کوم که چیرې

(1) صحیح بخاري ۳ / ۵۹۱

(2) ابن هشام ۲ / ۳۳۷

قریش او غطفان پدې ونه توانیدل چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مینځه یوسي، او بیرته مکې ته ستانه شول، نو پدې صورت کې به زه ستا سره یو ځای ستاسې په کلا کې پاتې کیږم، او څه چې پر تا راځي هغه دې په ما هم راشي، پدې سره کعب بن اسد له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره خپل تړون مات کړ، او له مسلمانانو نه یې د دوستۍ پیمان بیرته واخیست، او د هغوی په خلاف د مشرکینو په خوا کې ودریدل.^(۱)

همدا وه چې د بني قریظه یهودو عملاً د مسلمانانو په خلاف جنګي عملیات پیل کړل. ابن اسحاق وايي: صفیه بنت عبدالمطلب (رضي الله عنها) د حسان بن ثابت (رضي الله عنه) په فارغ نومي کلا کې وه، هلته له حسان سره د مدینې ماشومان او بنځې هم وې. صفیه (رضي الله عنها) وايي: یو یهودی زموږ کوڅې ته راغی، تر کلا شاو خوا تاویده، دا هغه وخت و چې بنو قریظه له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره خپل تړون مات کړی و او د مسلمانانو په خلاف جګړې ته داخل شوي وو. له موږ سره هیڅوک هم نه وو چې دفاع رانه وکړي، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانان له دښمنانو سره په مقابله بوخت وو، که موږ ته څه مشکل پیدا کیدلې، هغوی مو مرستې ته نه شواي راتللي. صفیه (رضي الله عنها) زیاتوي: حسان ته مې وویل: حسانه! دا یهودی خو وینې چې له کلا نه د باندې ګرزي، قسم په خدای زه فکر کوم چې غواړي زموږ خبر نورو یهودانو ته یوسي، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) خو هلته مشغول دي، ته ورشه او دا یهودی ووژنه. حسان وویل: ته خو ښه پوهیږې، چې زه ددې کار لپاره تیار او مناسب نه يم. صفیه (رضي الله عنها) وايي: همدا وه چې ما خپله ملا وتړله او یو کوتک مې راسره واخیست، ورکوزه شوم پر هغه کوتک یا ستنه چې راسره وه یو سخت ګوزار مې پرې وکړ او یهودی مې وواژه، بیرته کلاته راغلم. حسان ته مې وویل: اوس ورشه او له هغه نه یې وسله را واخله، ځکه ما لاس ورنه وور. حسان (رضي الله عنه) راته وویل: زه دده وسلې او سامان ته هیڅ اړتیا نلرم.^(۲)

(۱) ابن هشام ۲/ ۲۲۰ - ۲۲۱

(۲) ابن هشام ۲/ ۲۲۸. لدې حدیث نه داسې معلومیږي چې حسان (رضي الله عنه) بې زړه او ډارن و، خو یو شمیر علماوو ددې ځواب ویلی او دا حدیث یې منکر بللی ځکه سند یې منقطع دی، او که حدیث صحیح وي، نو د حسان هجوه ورنه څرګندیږي، پدې صورت کې ځواب د دې چې کیدای شي هغه ورځ به حسان ناروغ و. زه دا تر ټولو غوره تاویل بولم.

پدې ډول سره د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) عمه حضرت صفیه (رضي الله عنها) داسې يوه عظيمه کارنامه تر سره کړه چې د مسلمانانو د ميرمنو او اولادونو د ساتنې سبب شوه، يهودانو داسې گمان وکړ چې گویا يو شمير مسلمانان لدې کلاگانو او برجونو نه ساتنه کوي. پداسې حال کې چې اصلاً دا ټول خالي وو، هيڅوک هم دلته موجود نه وو. همدا يو جراتمندانه اقدام ددې سبب شو چې يهودانو بيا دې ډول اقدام ته زړه ښه نه شواى کړی. خو په عملي توگه يې له مشرکانو سره مرسته کوله کومکي مواد يې وراستول، او له همدې کومکي موادو نه مسلمانانو يو ځل شل اوبنان ونيول.

کله چې دا خبر رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو ته ورسيد، نو د خبر د تحقيق او د بني قريظه د دريځ معلومولو پخاطر يې سعد بن معاذ، سعد بن عباد، عبدالله بن رواحه، او خوات بن جبير (رضي الله عنهم) هغوی ته واستول او ورته يې فرمايل: (انطلقوا حتى تنظروا أحق ما بلغنا عن هؤلاء القوم أم لا ؟ فإن كان حقاً فالحنوا لي لحناً أعرفه، ولا تفتنوا في أعضاد الناس، وإن كانوا على الوفاء فاجهروا به للناس). لار شى او وگورئ چې دا خبر رښتيا دى او که نه؟ که فرضاً خبره رښتيا وه يعنې هغوی له مونږ سره خپل تړون مات کړى او له قريشو سره يې تړون کړى و نو خبره په رموز کې وکړئ، داسې څه راته ووايئ چې يوازې زه پرې پوه شم، خبره ټولو خلکو ته مه اعلانئ، او که فرضاً هغوی تر اوسه پورې له مونږ سره وفادار پاتې شوي وو، عهد يې نه و مات کړئ، نو بيا يې ټولو خلکو ته اعلان کړئ. پلاوى چې وړلئ شو نو له يهودو نه يې دومره بده معامله وليده چې گمان يې هم نه کيده. فوراً يې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په شان کې گستاخي وکړه د هغه پلاوي ته يې بد رد وويل. په ډيره بې شرمۍ سره يې ورته وويل: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) څوک دى؟ زمونږ او محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر مينځ هيڅ تړون نشته. ځى بېرته لار شى. هيئت همداسې ورنه روان شو او کله چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورسيدل، نو په شفر کې يې ورته وويل: (عضل و قاره) يعنې بنو قريظه هم داسې غدر کړيدى لکه څرنگه چې د عضل او قاره خلکو له اصحاب الرجيع سره کړى و.

که څه هم کوشش وشو چې خبره پټه وساتل شي، خو اصحاب (رضي الله عنهم) په حقيقت پوه شول او د لوى خطر احساس يې وکړ. دا د مسلمانانو لپاره تر ټولو سخته

شېبه وه، د دوی او بنو قریظه تر مینځ هیڅ حایل نه و، هغوی هر وخت کولی شوی پر مسلمانانو د شا له خوا نه برید وکړي. دا هم په داسې وخت کې چې مخې ته یې د مشرکینو داسې یو لوی لښکر پروت و چې یوه لحظه یې هم له سترگو نه شوی پناه کولی. د مسلمانانو پر ماشومانو او میرمنو د یهودو د برید د مخنیوي لپاره څوک نه وو، ټول مسلمانان ډیر غمجن وو، د دوی دغه حالت قرانکریم داسې تر سیموي او فرمایي: ((وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونًا (۱۰) هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا)) (الاحزاب: ۱۰-۱۱)

[او کله چې کړې خړې شوې سترگې (له ډیرې ویرې) او ورسیدل زړونه بیخونو د مریو ته (له ډیره خوښه) او گمانونه وکړل تاسو پر الله راز راز گمانونه، پدې وخت کې وازمویل شول مؤمنان (له منافقانو څخه) او وڅوڅول شول په څوڅولو سختو سره (له ډیرې ویرې).]

دلته یو ځل بیا د ځینو منافقینو نفاق څرگند شو او ویې ویل: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مونږ ته د کسري او قیصر د خزانو وعده راکوي، خونن مونږ حتی نه شو کولی د قضاء حاجت لپاره د باندې ووزو! ځینې منافقین خو راغلل او دروغ بهانې یې جوړې کړې چې زمونږ په کورونو کې څوک نشته، یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مونږ ته اجازه راکړه چې خپلو کورونو ته لاړ شو! زمونږ کورونه له مدینې نه د باندې واقع دي، تر زیات خطر لاندې دي! په بنو سلمه کې هم بالکل ماتې گډه شوه، د همدوی په هکله الله تعالی دا آیتونه نازل کړل: ((وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا (۱۲) وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ إِنْ يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا)) (الاحزاب: ۱۲-۱۳)

[او (یاد کړه هغه وخت) کله چې وویل (ابن ابی، ابن قیشر او نورو) منافقانو او (ویل) هغو کسانو چې په زړونو د دوی کې مرض (د نفاق) و چې نه ده وعده کړی له مونږ سره الله او رسول ددغه (الله په فتح د شام، یمن، پارس) مگر په غرور، تیر ایستلو سره. او کله چې وویل یوې طایفې له دغو (منافقانو) چې ای اهل د یثربه (مدینې) نشته ځای (د هستوگنې) تاسې ته پس بیرته وگرځئ او اذن (د بیرته تللو) غواړي یو فریق ډله له دوی له نبی نه وایي (بنو حارثه او بنو سلمه) چې بیشکه کورونه زمونږ تش پراته دي

(له سرپو) حال دا چې ندي تش پراته کورونه د دوی نه لري اراده دوی (په دغه تگ سره) مگر د تینبتي (له جنگه). [

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته چې د بنو قریظه د غدر خبر راغی، نو خپل مبارک سر او مخ یې په چادر کې پټ کړ و غزید، څه ځنډ یې وکړ. اصحابو (رضي الله عنهم) چې دا حالت ولید نور هم پریشانان شول. په همدې وخت کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په زړه کې د هیلې او امید نوې څپه راغله، را پاڅید د الله اکبر ناره یې وکړه، ویې وفرمایل: (الله أكبر، أبشروا یا معشر المسلمین بفتح الله ونصره). مسلمانانو! د الله تعالی له لوري د بري او فتحې مبارکي درکوم. بیا یې پیل وکړ له حالاتو سره د مقابلې په فکر کې شو، په عملي اقداماتو یې لاس پوری کړ، یوه جامعې طرحه یې جوړه کړه. د همدې طرحې په اساس به یې یوه ډله وسله وال کسان مدینې ته ولیرل تر څو په ماشومانو او کورونو برید ونه شي. د وخت غوښتنه دا وه چې باید یو داسې اقدام وشي چې د مشرکانو لیکې درې وړې کړي. د همدې غرض پخاطر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اراده وکړه د غطفان قبیلې له مشرانو عیینه بن حصن او حارث بن عوف سره مصالحه وکړي. هغوی ته یې وړاندیز وکړ چې که دوی بیرته ستانه شي او خپل قوم له ځان سره بوزي، نو په بدل کې به ورته د مدینې د میوې دریمه برخه ورکړل شي. دوی ته دا وړاندیز وشو چې تاسو لارې شی، قریش یوازې پریردی تر څو مونږ حساب ورسره وکړو. پدې وړاندیز څه خبرې وشوې، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له سعدینو (سعد بن معاذ او سعد بن عباد) (رضي الله عنهما) سره مشوره وکړه. هغوی دواړو ورته وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! که چیرې الله تعالی دا امر درته کړی وي، نو په سترگو مو منلی، او که دا ستا له خوا زمونږ د نجات لپاره یوه هڅه وي، نو بیا عرض دا دی چې د جاهلیت او بت پرستی په زمانه کې هم هغوی په زور سره زمونږ میوې ندي خوړلې، هغه وخت یې د مدینې یوازې هغه میوې خوړلې دي چې یا یې اخیستي او یا چا په میلمستیا کې ورکړې دي، اوس چې الله په اسلام مشرف کړو، هدایت یې راته وکړ، او د ستاسو په وجود سره یې عزت راوینللو، نو بیا ولې دا میوې ورکړو؟ قسم په الله چې له توري پرته به هیڅ ورنکړو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم د دوی رایه غوره وبلله او ورته ویې فرمایل: (إنما هو شيء أصنعه لكم لما رأيت العرب قد رمتكم عن قوس واحدة). دا زما طرحه وه ما ددې پخاطر وړاندې کړې وه چې له خطر نه مو وژغورم ځکه ما لیدل چې عرب ټول ستاسې په

خلاف دريدلي دي. بيا الله تعالی د خپل رحمت له مخې داسې کار برابر کړ چې د دښمنانو د ماتې، رسوايي او بيلتون سبب شو، غرور يې مات او مستي يې له مينځه لاړه. او دا کار داسې وشو چې د غطفان قبيلې يو شخص چې نعيم بن مسعود بن عامر الاشجعي (رضي الله عنه) نومیده رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته راغی عرض يې وکړ: يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! زه مسلمان شوی يم، خو قوم مې راباندې خبر ندی، امر راته کوه څه وکړم؟ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: ((انما انت رجل واحد، فخذل عنا ما استطعت فان الحرب خدعة)). ته يو کس يې، دښمن چې په هرې طريقې سره له مونږ نه دفع کولی شي، هغه وکړه، ځکه جگړه چل دی. نعيم فوراً بني قريظه ته ورغی، له دوی سره يې له پخوا نه بني اړيکې درلودې، ورغی او ورته ويې ويل: تاسو خو پدې پوهيږئ چې زه له تاسو سره څومره مينه لرم، زمونږ او ستاسې اړيکې ډيرې نژدې دي. دوی ورته وويل: پدې کې خو شک نشته. ده ورته وويل: گورئ قريش خو ستاسې په شان ندي، دا وطن ستاسې دی، ستاسې مالونه، بنڅې، اولادونه او ټول شيان همدلته دي، دا خو امکان نلري چې دا ټول پرېږدئ او بل ځای ته کوچ وکړئ، قريش او غطفان چې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د جگړې په نيت راغلي، دا دی تاسې له هغوی سره مرسته کوئ، د هغوی اولادونه، مالونه او بنڅې ټول پخپل وطن کې دي که فرصت ورته برابر شو بريالي شول نو ښه، او که نه نو ولاړ به شي، تاسې به محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يوازې پرېږدئ! دوی ورته وويل: نو څه کول په کار دي يا نعيم! ده ورته وويل: تر هغې پورې په جگړه کې مرسته مه ورسره کوئ تر څو مو ورنه څه کسان گرو نه وي اخيستي. دوی دده رايه خو ښه کړه او ويې ويل: ښه مشوره دې راکړه.

بيا نعيم سيخ قريشو ته ورغی او ورته ويې ويل: پدې خو پوه ياستئ چې زه ستاسې سره ډيره مينه او همدردي لرم. دوی وويل: بيشکه ته زمونږ دوست يې، ده وويل: د بني قريظه يهود له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره پخپل عهد او تړون ماتولو پښيमानه شوي، هغوی له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره بيا رابطه ټينگه کړې، او دا وعده يې ورسره کړيده چې دوی به له تاسې نه ځيني کسان گرو اخلي او بيا به يې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته سپاري، او پدې سره به له هغه سره خپله دوستي ټينگوي، که فرضاً يهودو له تاسو نه د څه

کسانو د گرو کولو غوښتنه وکړه، نو مه یې منی او گروگان مه ورکوی. بیا له دوی نه لار او غطفان ته ورغی، هغوی ته یې هم همداسې خبره وکړه. کله چې د پنځم هجري کال د شوال میاشتې د هفتې ورځ را ورسیدله، قريشو بني قريظه ته احوال ولیږه، چې مونږ خو دلته مسافر یوو، پخپل وطن کې نه یوو، اوبنان او آسونه مو مري، رايي زمونږ مرسته وکړی تر څو په محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) برید وکړو. يهودو ځواب ورواستاوه چې نن خو د هفتې ورځ ده، تاسې خو خبر یی چې پدې ورځ زمونږ د شریعت له حکم نه سرغړوونکو ته کومه سزا ورکړل شوې ده، په هر حال مونږ تر هغې پورې ستاسې په گټه په جگړه کې برخه نه اخلو تر څو پورې مو مونږ ته خو کسان د یرغمال په توگه نه وي را کړي. د قريشو قاصد چې دا خبر راوړ، قريشو او غطفان یو بل ته وویل چې قسم په الله نعیم رښتیا ویلي وو. فوراً یې يهودو ته خبر ولیږه چې قسم په خدای که یو کس هم یرغمال درکړو، رايي چې په گډه پر محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حمله وکړو. قريظه ددې خبر په اوریدو سره وویل: نعیم رښتیا راته ویلي او په همدې طریقې سره د يهودو او مشرکینو تر مینځ بې اتفاقي او نفاق را مینځته شو، ارادې یې سستې او حوصلې یې ټیټې شوې. مسلمانانو خپل رب ته زاری او سوالونه کول او ویل به یې: (اللهم استر عوراتنا و آمن روعاتنا). ای الله! ته زمونږ پرده وکړې، له خطراتو نه مو په امن وساتې. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مشرکینو په حق کې بنسیرې کولې، او له الله (جل جلاله) نه یې د هغوی د ماتې سوالونه کول فرمایل یې: (اللهم منزل الكتاب، سریع الحساب، اهزم الأحزاب، اللهم اهزمهم وزلزلهم). ای د قرآنکریم نازلونکیه ربه! ای په چټکۍ سره حساب کونکیه! ته د مشرکینو دا ټولې مات کړې، خدایه دوی ته شکست او ماتې ورکړې او ویې لږزوي.^(۱)

الله تعالی د خپل رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو سوالونه قبول کړل، وروسته له هغې چې د مشرکینو، يهودو او مشرکینو تر مینځ نفاق او درز پیدا شو، الله تعالی داسې باد ورباندې مسلط کړ چې خیمې یې ورته پورته کړې، دیگونه یې ورته چپه کړل، د خیمو تناوونه یې له بیخه راوايستل، هیڅ شی یې په امن نه وو. همدا راز الله تعالی د ملایکو لښکر هم ورواستاوه، مشرکین یې ولږزول او په زړونو کې یې ویره او رعب ور واچاوه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)

(۱). صحیح البخاري، کتاب الجهاد ۱/ ۴۱۱. کتاب المغازی ۲/ ۵۹۰.

په همدې سخته سره شپه کې حذيفه بن اليمان د مشرکينو ميخ ته ورواستاوه ترڅو د هغوی په هکله معلومات راوړي. حذيفه (رضي الله عنه) ورغی او ويې ليدل چې د مشرکينو هر څه په بل مخ چپه دي ټولو د بېرته تلو تياري پيل کړې. همدا احوال يې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته وړاندې کړ. او چې سهار شو، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليدل چې الله (جل جلاله) يې د بنمنانو ته ماتې ورکړې، او پداسې حال کې بېرته تللي چې د الله تعالى له قهر او غضب نه پرته يې هيڅ هم لاسته ندي راوړي. او په همدې سره الله تعالى خپله وعده ريښتونې کړه، خپل لښکر (مسلمانانو) ته يې عزت ورکړ، د خپل بنده (محمد صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مرسته يې وکړه، او ټولو مشرکينو ته يې ماتې ورکړه، په پای کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) بريالی مدینې ته ستون شو. د خندق غزا په صحيح روايت سره د هجرت په پنځم کال د شوال په مياشت کې وه. مشرکينو تقريباً يوه مياشت رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) محاصره کړي وو. له رواياتو داسې ښکاري چې د محاصرې پيل د شوال په مياشت او په ذي القعدې کې پای ته رسيدلی و. ابن سعد وايي چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خندق نه د چارشنبې په ورځ چې د ذي القعدې يوازې اوه ورځې پاتې وې مدینې ته ستون شو.

د خندق غزا د تلفاتو جگړه نه وه، بلکه دا د اعصابو جنگ و، که څه هم پدې غزا کې سختې نښتې ندي شوي، خو بيا هم د اسلامي تاريخ له پريکنده جگړو څخه شميرل کېږي. پدې جگړه کې مشرکينو ماتې وخوړه، حوصلې يې پريوتې. ددې غزا په ترڅ کې دا په اثبات ورسيدله چې د عربو هيڅ ځواک هم ددې توان نلري چې په مدینه کې مخ په وده وړوکی قوت له مينځه يوسي. ځکه ټولو وليده چې عربان ټول په پوره شور او ځواک سره راغلي وو، خو هيڅ يې هم ونه شواي کړی، همدا وجه وه کله چې احزاب د الله تعالى په امر له مدینې نه ستانه شول، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: اوس به مونږ ورباندې حملې کوو، نور به دوی راباندې حملې نه کوي، مونږ به ورپسې ورځو.^(۱)

(۱). صحيح بخاري ۲ / ۵۹۰

د بني قريظه غزا

په هماغه ورځ چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) بیرته مدینې ته تشریف راوړ، ماسپینین جبریل (عليه السلام) پداسې حال کې ورته راغی چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ام سلمه (رضي الله عنها) په کور کې غسل کاوه، ورته ویې ویل: ایا تا خپله وسله ایښې ده؟ ملایکو خو تر اوسه وسلې ندي ایښې او زه همدا اوس د دوی (مشرکانو) له تعقیب نه راوگرځیدم، لار شه له خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) سره د بني قريظه په لور لاړشه، زه له تا نه مخکې وروان یم، کلا گانې یې ورباندې لږزوم، په زړونو کې یې ویره اچوم. ورپسې جبریل (عليه السلام) له ملایکو سره روان شو.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې ټولو ته دا اعلان وشي: څوک چې امر قبلونکی وي باید د لمزديگر لمونځ بني قريظه ته ورسوي. عبدالله بن ام مکتوم یې د مدینې والي وټاکه، بیرغ یې علي (رضي الله عنه) ته ورکړ، او د بني قريظه په لور یې واستاوه. علي (رضي الله عنه) لار او کله چې د بني قريظه کلا گانو ته ورننډ شو د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هکله یې له یهودو نه نا مناسبې خبرې واوریدلې.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د انصارو او مهاجرینو (رضي الله عنهم) له یوه ټولې سره روان شو، مخکې لار او د بني قريظه له (انا) نومې څاه سره تم شو. مسلمانانو ټولو د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د امر تعميل وکړ، فوراً روان شول، دوی په لاره کې وو چې د لمزديگر د لمانځه وخت را ورسید، ځینو وویل: امر راته شوی چې لمونځ باید په بني قريظه کې وکړو، له همدې ډلې نه ځینو د لمزديگر لمونځ ان له ماسختن نه وروسته ادا کړ، نورو اصحابو (رضي الله عنهم) وویل چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هدف دا و چې په بیره لار شو نه دا چې لمونځ له هغه ځای پرته بل ځای ادا نکړو، نو هغوی همدلته د لارې په اوږدو کې لمونځ وکړ. وروسته رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) یوې ډلې ته هم عتاب ونکړ او ملامتي یې ورباندې ونه ویله (ځکه دواړو د خپل اجتهاد پیروي کړې وه). پدې ډول مسلمانان ا لې ا لې د بني قريظه په لور لاړل، ټول له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره یو ځای شول. د ټولو شمیره

دری زره وه، ورسره دیرش آسانونه هم وو. لاپل د بني قريظه له کلا گانو نه راتاو شول او محاصره یې کړل، کله چې د محاصرې کړۍ تنگه شوه، کعب بن اسد چې د بني قريظه رئیس و، خپل قوم ته درې وړاندیزونه وړاندې کړل او ورته ویې ویل:

ای زما قومه! یا اسلام راوړئ او د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دین ومني تر څو مالونه، وینې، اولادونه او بنځې ټول مو په امن شي، او زیاته یې کړه: قسم په الله چې بڼه درته څرگنده او ثابت شویده چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی، او تاسې پخپل کتاب کې دده ذکر لیدلی دی.

دوهم وړاندیز دا دی، که ایمان نه راوړئ نو لومړی خپل اولادونه او بنځې ټول ووژئ، بیا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مقابلې ته ووزئ او تر هغې ورسره وجنگېږئ تر څو یا ورباندې برلاسي شی، او یا ټول له مینځه لاړ شی.

او دریم دا چې د هفتې په ورځ ټول پر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) یې حمله وکړی، دا ځکه چې د هفتې په ورځ به هغوی دا فکر کوي چې یهود خو نن برید نه کوي، پدې ورځ جگړه نه راسره کوي، اغفال به شي. بنو قريظه د خپل مشر یوه خبره هم ونه منله، درې واړه یې رد کړې، نو کعب بن اسد په ډیر قهر او غوسه ورته وویل: په تاسې کې د فیصلې او پریکنده خبرې سردی نشته، کله مو هم د عقل مندی کار ندی کړی.

وروسته له هغې چې بني قريظه د سعد درې واړه وړاندیزونه ونه منل، نو مجبور وو چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر ته یې غاړه ایښي وی، خو دا یې غوره وگڼله چې لومړی باید له هغو مسلمانانو نه چې د دوی ملگري دي پدې هکله پوښتنه وکړي، تر څو پوه شي که د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر ته غاړی کیږدي نو څه به ورسره کیږي؟ هماغه وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې خبر ولیږه چې ابو لبابه راته راو لیږه تر څو مشوره ورسره وکړو! ابو لبابه له دوی سره تړون درلود، کورنۍ او مالونه یې د دوی په سیمه کې وو. کله چې ابو لبابه ورغی، ټول ورته راپاڅیدل، بنځو او ماشومانو ژړل، ددې حالت په لیدو سره د ابو لبابه زړه پرې وسوځید. ټولو یهودانو ورته وویل: ابو لبابه! آیا دا مشوره را کوي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته تسلیم شو؟ ده ورته وویل: هو: خو لاس یې په غاړه راکش کړ، مطلب یې دا و که تسلیم شي نو مری به مو پرې شي، حلال به کړی شی. په همدې حالت کې متوجه او پوه شو چې پدې عمل

سره د الله (جل جلاله) او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حق کې د خیانت مرتکب شویډی، فورا روان شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته هم ورنغی، سیخ نبوي جومات ته لاړ، ځان یې په یوې ستنې پورې وتاړه، او قسم یې یاد کړ ترڅو چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپل لاس نه وي خلاص کړی، ځان به خوشی نکړي، همداسې به تړلی وي. او بله یې دا ژمنه وکړه چې بیا به تر ابدې د بني قریظه سیمې ته نه ورځي. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبر شو، نو ویې فرمایل: (أما إنه لو جاءني لاستغفرت له، أما إذ قد فعل ما فعل فما أنا بالذي أطلقه من مكانه حتى يتوب الله عليه). که ابو لبابه ماته راغلی وای، نو مغفرت به مې ورته غوښتی وای، خو اوس یې چې ځان تړلی، نو تر هغې پورې یې نه خلاصوم ترڅو یې چې الله تعالی توبه نه وي قبوله کړې. د ابو لبابه له دغه مشورې سره سره بني قریظه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر ته تسلیم او سلامي شول. یهودو د اوږدې محاصرې تاب او توان هم درلود ځکه ښه ډیر خوراکي مواد، اوبه هر څه ورسره وو، کلاگان یې ښه مضبوطې وې، په مقابل کې مسلمانان په خالی میدان کې وو، له لوږې او یخۍ سره مخ وو، ستړیا خو یې دومره وه چې اندازه یې گرانه ده. خو دا جگړه هم د اعصابو جگړه وه، الله تعالی د یهودو په زړونو کې ویره واچوله، حوصلې یې تېرې شوې. په همدې وخت کې علي (رضي الله عنه) او زبیر (رضي الله عنه) ورمخکې شول، علي (رضي الله عنه) چیغه وکړه: ای د ایمان لښکره! قسم په خدای چې یا به د حمزه (رضي الله عنه) په شان شهید شم او یا به دا کلا فتحه کړم. د همدې آواز له اوریدو سره یهود د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې سلامي شول.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې نارینه یهودان دې بندیان شي، د همدې امر په اساس د محمد بن مسلمه انصاري (رضي الله عنه) تر مراقبت لاندې د هغوی په لاسونو کې زولنې واچول شوې، ښځې او ماشومان بیل ځای ته یووړل شول. د اوس قبیلې خلک رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورغلل عرض یې وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! تا زموږ د وروڼو خزرچ له حلیفانو (بني قینقاع) سره هسې ښه معامله وکړه، دا بني قریظه زموږ حلیفان او دوستان دي له دوی سره هم ښه وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وویل: (ألا ترضون أن يحكم فيهم رجل منكم؟) قالوا: بلي. قال: (فذاك إلى سعد بن معاذ). آیا تاسې پدې خوښ یاستې چې ستاسې یو شخص د دوی

په هکله فيصله وکړي؟ دوی وویل: هو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: دا فيصله دې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) وکړي. دوی وویل: بالکل سبي ده. ټول پرې راضي یو.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مدینې ته خبر ولېږه چې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) دې را حاضر شي. نوموړی د احزاب په غزا کې ټپي شوی او د مټ رڼګ یې پرې شوی و، او له همدې امله په مدینه کې پاتې و. کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبر وروسید، نو په خره باندې سپور شو او پداسې حال کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لور روان شو چې د قوم خلک یې یوې او بلې خوا ته روان وو ورته ویل یې: سعده! له خپلو حلیفانو سره ښه وکړه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ددې لپاره حکم گرزولی یې چې د دوی په هکله نرمه او غوره فيصله وکړي! سعد (رضي الله عنه) د دوی خبرې اوریدلې، څه یې نه ویل، خو کله چې دوی ډیر اصرار وکړ نو ده ورته وویل: اوس هغه وخت رارسیدلی دی چې سعد د الله (جل جلاله) پخاطر د هیچا پروا ونه ساتي. خلکو چې دا خبره واوریده یو شمیر له همدې ځایه ورنه وگرځیدل، یو له بل سره یې غمشریکي وکړه او خفگان یې څرگند کړ.

کله چې سعد (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورننډ شو، اصحابو ته یې امر وکړ چې: (قوموا إلی سیدکم). خپل مشر ته پاڅیږئ! خلک پاڅیدل او سعد (رضي الله عنه) یې له خره نه راکوز کړ او ورته ویې ویل: سعده! بني قریظه ستا حکم او فیصلې ته تسلیم شوي. ده وویل: آیا زما فیصله پر دوی نافذه ده؟ دوی ورته وویل: هو. ده وویل: آیا مسلمانان به هم زما حکم مني؟ دوی ورته وویل: ولې نه. بیایې ویل: ایا زما فیصله هغه چاته هم د منلو وړ ده چې دلته تشریف لري؟ او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوا ته یې د تکریم او تعظیم په دود اشاره وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (نعم، وعلي). هو. زه هم ستا فیصله منم. سعد وویل: نو زما فیصله دا ده چې نارینه یې باید ووژل شي، اولادونه او ښځې زوزاده یې دې اسیران کړي شي او مالونه یې دې وویشل شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې فیصلې په اوریدو سره وفرمایل: (لقد حکمت فیهم بحکم الله من فوق سبع سموات). تا د دوی په هکله هغه فیصله وکړه کومه چې الله تعالی له اوو آسمانو پاس کړې وه.

د بني قريظه په هکله د سعد (رضي الله عنه) حکم ډير عادلانه او په انصاف ولاړ و، ځکه دوی نه يوازې له مسلمانانو سره غدر او خیانت کړی و بلکه د مسلمانانو د له مينځه وړلو لپاره يې ۱۵۰۰ تورې، دوه زره نيزې، ۳۰۰ زغرې او ۵۰۰ ډالونه هم تيار کړي وو او دا ټول شيان له فتحې وروسته مسلمانانو غنيمت کړل.

د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په امر سره د بني قريظه ټول افراد د بني النجار قبيلې د بنت الحارث نوم ي بنځې په کور کې بنديان شول هلته د مدينې په بازار کې ورته کندی وايستل شوې، وروسته دوی ډلې، ډلې ورته راوستل کيدل او هملته به يې سرونه پرې کيدل. په همدې حالت کې يوه يهودي خپل مشر کعب بن اسد ته وويل: څه فکر کوې له مونږ سره به څه معامله کيږي؟ ده ورته وويل: تاسې هيچرته هم له عقل نه کار نه اخلئ، نه گورئ چې بلونکي نه دريږي؟ او څوک چې څي بيرته نه راستنيري، قسم په خدای چې زمونږ سرنوشت (برخليگ) مرگ دی. پدې ترتيب سره د بني قريظه د شپږ يا اوه سوه کسانو سرونه قلم شول.

ددې فيصلې په تنفيذ سره د غدر او خیانت جرړې له بيخه ووتلې، او هغه خاينان پخپله سزا ورسيدل کوم چې تړون يې مات کړی و، او په ډير سخت وخت کې يې د مسلمانانو د تبا ه په نيت له مشرکينو سره لاس يو کړی و، او پدې عمل او کړو سره د هغو جنگي مجرمينو په ډله ورگډ شوي وو کوم چې د محاکمې او اعدام وړ دي. دلته له دوی سره د بني نضير قبيلې لوی شيطان او د احزاب جگړې لوی مجرم حبي بن اخطب هم ووژل شو نوموړی د ام المؤمنين صفيه (رضي الله عنها) پلار و. هغه وخت چې قريش او غطفان د جگړې له ډگر نه په شا شول، نو حبي راغی او له بني قريظه سره يو ځای پاتې شو، خپله هغه وعده يې پوره کړه چې د جگړې په دوران کې يې له کعب بن اسد سره کړې وه. ده هغه وخت کعب ديتته اړ ايستلی و چې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره خپل تړون مات کړي او له مشرکينو سره يو ځای د هغه په خلاف په جگړه کې برخه واخلي او په مقابل کې يې دا ورته ويلې و چې زه به تر آخره درسره وم. همداسې يې وکړل له بني قريظه سره يو ځای اسير شو، او کله چې د وژلو لپاره راوستل شو، چپنه يې په غاړه وه خو سورئ سورئ کړی يې وه تر څو څوک ورنه گټه وانخلي، راوستل شو لاسونه يې له غاړې سره تړل شوي وو. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې وويل: ستا سره په دبنمنۍ پښيماڼه نه يم، خو بری او غلبه د خدای په لاس کې ده، بيا يې زياته کړه: اې خلکو! همدا به د الله امر و، همدا به ليکل شوي او همدا مو تقدير و، الله تعالی بني اسرائيلو ته وژل مقرر کړي و، ورپسې کينااست او همدلته يې سر پرې شو.

پدې پېښه کې له یهودو نه یوازې یوه ښځه ووژل شوه، هغه هم پدې دلیل چې نوموړې پر خلاد بن سوید (رضي الله عنه) باندې د میچنې تیره ورغورخولې وه او هغه یې وژلې و، نو ددې په بدل کې دغه ښځه هم ووژل شوه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر کړی و چې یوازې هغه کسان دې ووژل شي چې ډیرې یې راغلي وي او د چا چې ډیره نه وي راغلی، نه دې وژل کیږي. پدې ډله کې عطیه القرظي هم و چې هغه وخت یې ډیره نه وه راغلی، نو ژوندی پاتې شو اسلام یې ومانه او د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د صحبت شرف یې وگاته.

ثابت بن قیس (رضي الله عنه) له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه سوال وکړ چې زبیر بن باطا، مال او کورنۍ یې ده ته وروښيي! رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه وروښل. زبیر له ثابت (رضي الله عنه) سره نیکي کړې وه، او د همدې نیکۍ په بدل کې یې هغه ته وویل: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ما ته راوبښلې، ستا مال او اولاد یې راوبانښه، اوس دا ټول بیرته ستا زبیر چې د خپل قوم له مرگ نه خبر شو، نو ثابت (رضي الله عنه) ته یې وویل: زه د خپلې نیکۍ په نامه له تانه ددې سوال کوم چې ما هم له خپلو دوستانو سره یوځای کړه، یعنې ما هم ووژنه، نو بیایې دده سر هم پرې کړ او په نورو یهودانو پسې یې ورولیږه. ثابت د زبیر زوی عبدالرحمن ژوندی وساته، عبدالرحمن په اسلام مشرف شو او د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) صحبت یې وگاته.

همدا راز ام المنذر سلمی بنت قیس النجاریه له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه هیله وکړه چې رفاعه بن سموال القرظي ورته وروښيي! رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) یې غوښتنه ومنله، او هغه یې وروبانښه. رفاعه ژوندی پاتې شو ایمان یې راوړ او د اصحابو (رضي الله عنهم) په ډله کې شامل شو. د تسلیمۍ په شپه هم یو شمیر یهودانو ایمان راوړ، او په همدې اساس د هغوی ژوند او مال په امن پاتې شول. په همدې شپه عمرو چې له خپل قوم بني قریظه سره په غدر او خیانت کې شریک نه و، له خپل کور نه د باندې راووت، د نبوي لښکر د پاسدارانو مشر محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ولید، خوڅه یې ورته ونه ویل، لاره یې ورکړه، او معلومه نه شوه چې هغه به چیرته تللی وي.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د بني قریظه له مالونو نه خمس بیل کړ او نور مالونه یې په مسلمانانو باندې وویشل، سواره ته یې درې برخې، دوې برخې یې د آس او یوه د سواره، او د پیاده (پلي) لپاره یې یوه برخه وټاکله. وینځي

یې د سعد بن زید الانصاري تر سرپرستی لاندې نجد ته و استولی، هلته یې وسله او آسونه ورباندې راوښول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د وینځو له ډلې نه ریحانه بنت عمرو بن خنقه د خپل ځان لپاره خوښه کړه، او د ژوند تر پایه ورسره وه، دا د ابن اسحاق روایت دی.^(۱) خو کلبی وايي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه (ریحانه) آزاده کړه او په شپږم هجري کال یې په نکاح سره واخیستله، چې له حجه الوداع نه له راستنیدو وروسته وفات شوه او په بقیع کې خاورو ته ورسپارل شوه.^(۲)

وروسته له هغې چې د بني قریظه مساله ختمه شوه، الله تعالی د خپل صالح بنده سعد بن معاذ (رضي الله عنه) هغه سوال قبول کړ چې مخکې یې یادونه شویده. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د سعد (رضي الله عنه) لپاره په جومات کې خیمه درولې وه تر څو هملته یې عیادت وکولی شي. د بني قریظه له فتحې وروسته د سعد (رضي الله عنه) تپ خلاص شو او په بد واوښت. عائشه (رضي الله عنها) وايي: د سعد (رضي الله عنه) له تپ نه وینې روانې شوې، په جومات کې د بنو غفار څو خیمې هم وې ټولو د سعد (رضي الله عنه) وینې ولیدلې ځکه ډیرې زیاتې بهیدلې وې، د وینو په لیدو سره هغوی چیغه کړه ای د خیمو خلکو! دا څه دي چې ستاسې له لوري زمونږ خوا ته را روان دي؟ ټولو وکتل چې د سعد (رضي الله عنه) له زخم نه وینې را روانې دي او په پای کې له همدې کبله وفات شو.^(۳)

په بخاري او مسلم کې له جابر (رضي الله عنه) نه روایت دی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایلي: (اهتز عرش الرحمن لموت سعد بن معاذ). د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) په مرگ د الله تعالی عرش ولړزید.^(۴)

همدا راز ترمذي له انس (رضي الله عنه) نه په روایت سره وايي: قال: لما حملت جنازة سعد بن معاذ قال المنافقون: ما أخف جنازته، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (إن الملائكة كانت تحمله). کله چې د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) جنازه پورته شوه، منافقان وویل: دا څومره سپکه جنازه وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایلي: دا ځکه چې ملائکو ورله یعنی د هغه (سعد بن معاذ) (رضي الله عنه)

(1). ابن هشام ۲/۲۴۵

(2). تلقيح فهموم اهل الاثر ص ۱۲

(3). صحيح البخاري ۲/۵۹۱

(4). صحيح البخاري ۱/۵۳۶. صحيح مسلم ۲/۲۹۴ جامع الترمذي ۲/۲۲۵

عنه) جنازه ملائکو وړله.^(۱)

د بني قریظه د محاصرې په دوران کې له مسلمانانو نه یو تن (خلاد بن سوید) په شهادت ورسید، یوې یهودی بنځې د میچنې تیرې ورباندې وروغوړخوله او مړ شو. همدا راز پدې ترڅ کې د عکاشه ورور ابو سنان بن محسن هم مړ شو.

ابو لبابه هملته مسجد کې شپږ ورځې تړلې و د لمانځه په وخت کې به یې بنځه ورته راتله خلاصاوه به یې او له لمانځه نه وروسته به بیرته په ستنې پورې تړل کیده، ترڅو یوه ورځ سهار وختي یې الله تعالی توبه قبوله کړه او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې چې د ام سلمه (رضي الله عنها) په کور کې و خبر ورکړل شو. ابو لبابه (رضي الله عنه) وایي ام سلمه (رضي الله عنها) د خپلې حجرې په دروازه کې ودریده او راته ویې ویل: ابو لبابه! مبارک شه، الله تعالی دې توبه قبوله کړه! ددې خبرې په اوریدو سره په جومات کې ناست اصحاب (رضي الله عنهم) را پاڅیدل ترڅو خلاص یې کړي، خو ابو لبابه وویل: نه، ترڅو چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله تشریف نه وي راوړی او زه یې نه وم خلاص کړی بل څوک به مې نه خلاصوي. او کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د سهار لمانځه ته تشریف راوړ په ابو لبابه تیریده ورغی او خوشی یې کړ.

دا غزا (بني قریظه) د هجرت د پنځم کال د ذي القعدې په میاشت کې شوې وه، او د بني قریظه کلا بندۍ ۲۵ ورځې دوام کړی و.^(۲)

الله تعالی د احزاب او بني قریظه غزا گانو په اړه د احزاب سورت څو آیتونه نازل کړيدي. او په هغې کې یې د مؤمنانو او منافقانو د حال او احوال په هکله څرگندونې کړي، د مشرکینو ماتې ته یې اشاره فرمایلي، او د اهل کتابو د غدر او خیانت نتایج او پایلې یې په گوته کړيدي.

(۱). جامع الترمذي ۲۲۵/۲

(۲). ابن هشام ۲۳۷/۲، ۲۳۸. صحيح البخاري ۵۹۰ / ۲، ۵۹۱. زاد المعاد ۲ / ۷۲ - ۷۴. مختصر سیري الرسول للشيخ النجدي ص ۲۸۷ تر ۲۹۰.

له بني قريظه غزا نه وروسته پوځي عمليات

۱- د سلام بن ابی الحقیق وژل

سلام بن ابی الحقیق چې کنیه نوم یې ابو رافع و، هغه لوی یهودي مجرم و چې د مسلمانانو په خلاف یې د مشرکینو ډیرې لښکرې راویارولې او زیاته اندازه مال او پیسې یې ورکړې، بې حسابې مرستې یې ورسره وکړې.^(۱)

دې مجرم به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته هم زیات اذیت او ضرر رساوه، کله چې مسلمانانو د بني قريظه مشکل حل کړ، خزرج قبیلې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د ابو رافع د وژلو اجازه وغوښتله، ځکه لدینه مخکې اوس قبیلې کعب بن اشرف وژلی و. اوس خزرج غوښتل چې دوی هم هغوی ته ورته یو ویاړ وگټي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی غوښتنه ومنله او اجازه یې ورکړه چې ابو رافع ووژني، خو پدې امر یې تاکید وکړ چې باید بڼځې او ماشومان ونه وژل شي او هغوی ته خطر متوجه نه شي. خزرج ددې وظیفې د انجام لپاره پنځه کسيز گروپ جوړ کړ، د گروپ ټول غړي له بنو سلمه کورنۍ څخه وو او مشر یې عبدالله بن عتيق نومیده. دغه گروپ د خیبر په لور روان شو، چیرته چې د ابو رافع کلا وه، ماښام ورورسیدل، خلک ټول خپلو کورونو ته راغلي وو. عبدالله بن عتيق خپلو ملگرو ته وویل تاسې ټول همدلته کینی، زه ځم او له دروازه وان سره خبرې کوم، غواړم د هغه زړه په لاس راوړم، کیدای شي له همدې لارې نه کلا ته ورد ننه شم. لار او دروازې ته لنډ یو ځای داسې کیناست چې خپل چادر یې په سر واچاوه او داسې یې بنودله چې گویا د قضاء حاجت لپاره ناست دی. خلک ننوتل، دروازه وان غږ پرې وکړ اې د خدای بنده! که غواړې چې ننوزې، نو زر داخل شه زه دروازه بندوم.

عبدالله بن عتيق کیسه کوي وايي: په همدې خبرې سره لارم، کلا ته د ننه شوم، او د ننه پټ شوم کله چې خلک ټول داخل شول، دروازه وتړل شوه، پیره دار کلیانې ټولې له

(۱). فتح الباري ۷/۳۴۳.

دروازې سره خوا کې په څنگ درې وځړولې. زیاتوي وروسته زه ورغلم او دا کلیانې مې راواخستلې، راتلونکي دروازه مې خلاصه کړه، ابو رافع په بالاخانه کې و هملته یې مجلس بڼه گرم و ما څاره، کله چې د مجلس او کیسو خلک ورنه لاپل، زه وروختلم، هره دروازه به مې چې پرانیستله، نو بیرته به مې له ننه خوا نه تړله، او له ځان سره مې ویل که چیرې خلک درباندي خبر شي نو مخکې لدینه چې هغوی ما ته راورسېږي زه به ابو رافع ووژنم. ابو رافع ته ورورسیدم، کوټه یې تیاره وه او له خپلې کورنۍ سره و نه پوهیدم چې څای یې چیرته دی؟ غږ مې وکړ ابو رافع! ده وویل: څوک یې؟ په غږ پسې لاپم او پداسې حال کې مې د تورې گوزار پرې وکړ چې ویرې اخیستی وم، پدې گوزار هیڅ هم ونه شول هغه چیغې کړې. زه یې له کور نه راووتلم او لږ انتظار مې وکړ، بیا بیرته ورغلم، ورته ومې ویل: دا څه غږ دی ای ابو رافع! ده وویل: مور دې بوره شه، همدا اوس یوه سړي د تورې گوزار راباندې وکړ. ابو رافع زیاتوي: همدلته مې یو قوي گوزار پرې وکړ، سخت ټپي شو، خو مړ نه شو، بیا مې د تورې څوکه د هغه په خیته کیښوده او زور مې ورکړ تر څو له شا یې ووتله او پوه شوم چې مړ شو، نور د باندې راووتلم دروازې مې یو په بل پسې خلاصولې، په یوه زینه کې راکوزیدم فکر مې کاوه چې پښه مې ځمکې ته رسیدلې خو داسې نه وه د لاندې ولویدم، سپوږمۍ بڼه رڼا کوله، پښه مې ماته شوه خپل پټکی (پگړی) مې را خلاص کړ او پښه مې ورباندې وتړله، روان شوم او له دروازې سره کیناستم. له ځان سره مې فیصله وکړه چې تر هغې پورې به نه ځم تر څو یې له مرگ نه بڼه مطمئن شوی نه وم، چرگ غږ چرگانو آذانونه وکړل، او د کلا په چار دیوالۍ هم غږ وشو د حجاز د تاجر د مرگ خبر اعلانوم. دا مې چې واوریدل راغلم او خپلو ملگرو ته مې وویل: چې څی، الله تعالی ابو رافع وواژه. راغلو او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضورته حاضر شوو، خبر مې ورته تیر کړ. ده راته وفرمایل: پښه دې وغزوه، پښه مې اورېده کړه هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل مبارک لاس ورباندې راتیر کړ او داسې جوړه شوه لکه چې بالکل ماته شوې نه وي.^(۱)

دا د بخاري شریف روایت دی. ابن اسحاق وايي چې د هغه گروپ ټول غړي کلا ته وردننه شوي وو او ټولو په گډه ابو رافع وژلی و، او هغه څوک چې توره یې د ابو رافع په خیته کې د ننه کړې وه د تورې وار یې پرې کړی و د هغه نوم عبدالله بن انیس

(۱). صحیح البخاري ۲ / ۵۷۷

(رضي الله عنه) و. په دې روايت کې دا هم راځي کله چې دوی هغه وواژه، او د شپې د عبدالله بن عتيق پښه ماته شوه، ملگرو يې هغه پورته کړ او ټول له کلا سره خوا کې د يهودو په يوه چينه کې پټ شول، يهودانو اورونه بل کړل، يوې خوا بلې خوا يې پلټنې پيل کړې، بالاخره مايوس او نامراده د خپل مشر سر ته ورغلل، په همدې وخت کې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) اصحاب (رضي الله عنهم) روان شول او مدينې ته لاړل.^(۱)

دغه سريه د پنځم هجري کال د ذي القعدې او يا ذي الحجه په مياشت کې وه.^(۲) پدې وخت کې چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مشرکينو، کفارو او يهودو، او نورو جنگي مجرمينو له مشکل نه فارغ شو، د هغوی حساب يې تصفيه کړ، نو د نورو مشرکو قبایلو او اعرابو (کوچيانو) په خلاف يې د يو لړ تاديبي بريدونو امر ورکړ، ځکه دا هغه کفار وو چې بي له زوره يې له خپلو شرارتونو او اذيتونو لاس نه اخیست، امنيت يې خراباوه، نو د دوی د شر او بې امنۍ له مينځه وړل يو ضرورت و چې بايد تر سره شوی وای.

۲- د محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) سريه

له احزاب او قريظه غزا نه وروسته لومړنۍ سريه د محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ده. پدې سريه کې (۳۰) سواره وو، دغه ډله اصحاب (رضي الله عنهم) د نجد د بکرات سيمې د ضربه څنډې قرطاه ته لاړل، د ضربه او مدينې تر مينځ د اوو ورځو لار وه. دوی د شپږم هجري کال د محرم مياشتې په شلمه د بني بکر بن کلاب مېنې ته ور روان شول، کله يې چې حمله ورباندې وکړه، خلک يې ټول وښتيدل، مسلمانانو يې ټول څاروي (ميرې او پسونه) ونيول، او ورپسې پداسې حال کې چې د محرم د مياشتې يوه ورځ پاتې وه بيرته مدينې ته ورسيدل.

له مشرکينو سره تمامه بن اثال الحنفي د بني حنيفه قبيلې مشر هم و، نوموړی په پټه سره د مسيلمه الکذاب په امر د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ترور لپاره وتلی و،^(۳) چې مسلمانانو ونيو رايې ووست جومات ته يې بوته او هلته يې په يوه ستنې پورې وتاړه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تشریف وروړ او ويې فرمايل: تمامه څه دي درسره؟ ده وويل: له ما سره خير دی يا محمد

(۱). ابن هشام ۲/ ۲۷۴ - ۲۷۵

(۲). رحمه للعالمين ۲/ ۲۲۳ - ابن هشام ۲/ ۲۳۷ - ۲۳۸ صحيح البخاري ۲/ ۵۹۰ - ۵۹۱ زاد المعاد ۹۱

(۳). السيره الحلبيه ۲/ ۲۹۷

(صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! كه مې ووژنې نو يو وينه لرونكى به دې وژلى وي او كه احسان راباندې وكړې، نو په يوه قدر دان او احسان منونكي به دې احسان كړى وي، او كه چيرته مال او پيسې غواړې، نو څومره چې غواړې همدومره به دركړم! رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هيڅ ورته ونه ويل همداسې ورنه لاړ، بيا ورته راغى او هماغه خبره يې ورته تکرار كړه. د ثمامه ځواب هم هماغه و. دريم ځل يې بيا تشریف راوړ او د همغې خبرې له تکرار نه وروسته يې وفرمايل: ثمامه خوشى كړئ، اصحابو (رضي الله عنهم) خوشى كړ. هغه لاړ او له جومات سره نژدې د خرما يوه باغ ته ورغى، غسل يې وكړ او بېرته راغى په اسلام مشرف شو او ويې ويل:

يا محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! قسم په الله د ځمكې پر مخ مې له تا نه زياته دښمني له بل چا سره نه درلوده، خو اوس له ټولو نه زياته مينه در سره لرم، قسم په خداى له ټولو نه مې ستا له دين نه ډير نفرت درلود، خو اوس له ټولو اديانو نه ستا دين راته گران دى، ستا اصحابو هغه وخت ونيولم چې ما د عمرې نيت كړى و، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) زيرى وركړ او ورته ويې فرمايل: لاړ شه عمره وكړه.

ثمامه چې كله مكې ته ورسيد نو قريشو ورته وويل: بې دينه او گمراه شوې يا ثمامه! ده وويل: نه قسم په الله زه نه يم بې لارې شوى، بلكه زه د محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په دين مشرف شوم، اې قريشو دا هم واورى چې لدينه وروسته به تر هغې پورې له يمامه نه يوه دانه غنم هم درته رانشي تر څو يې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) اجازه نه وي كړى. يمامه هغه وخت د مكې لپاره د ځمكې او پټي حيثيت درلود. ثمامه عمره ادا كړه او خپل كورته ستون شو.

مكې ته يې غله استول بند كړل، قريش ډير په تكليف شول، او مجبور شول رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته خط وليكي او د خپلې خپلوې په روى يې ورنه وغوښتل چې ثمامه ته امر وكړي غله او غنم مكې ته خوشي كړي. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دوى غوښتنه ومنله او ثمامه ته يې وليكل چې مكې ته خوراكي مواد ليرل بېرته پيل كړي.^(۱)

۳- د بني لحيان غزا

(۱). زاد المعاد ۲/ ۱۱۹ از مختصر سيره الرسول للشیخ النجدی ص ۲۹۲-۲۹۴

بنو لحيان هغه قبيله ده چې د ربيع په سيمه كې يې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له اصحابو (رضي الله عنهم) سره غدر او خيانت كړى و، لس تنه يې په شهادت رسولي وو، او دوه نور يې د مكې په مشركينو پلورلي وو. د بنو لحيان مېنه د مكې له پولو سره او په حجاز كې د ننه وه. هغه وخت د مسلمانانو او قريشو او نورو اعرابو تر مينځ سخت كشمکش روان و، نو پداسې وخت كې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مناسبه نه گڼله چې د لوى دښمن سره خوا كې په كوم جنگي اقدام لاس پورې كړي، خو كله چې د احزاب په غزا كې مشركينو ماتې وخوړه، ارادې يې كمزورې او حوصلې يې تر ډيره حده پريوتې، نو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) اراده وكړه چې له بني لحيان نه د ربيع په پيښه كې د شهيد شويو اصحابو (رضي الله عنهم) غچ واخلي.

همدا وه چې د شپږم هجري كال د ربيع الاول او يا جمادي الاولى په مياشت كې په بنو لحيان د حملې په نيت ووت، عبدالله بن ام مكتوم يې په مدينه كې خليفه وټاكه، خلكو ته يې داسې وېنوله چې گويا د شام په لور روان دى. مخكې لاړ د امج او عسفان تر مينځ د غران نومې وادې مينځ ته ورسيد. دا هغه ځاى و چېرته چې در رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) اصحاب (رضي الله عنهم) په شهادت رسيدلي وو، د هغوى لپاره يې دعا وكړه. بنو لحيان چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د راتگ خبر واوريده، ټول وتښتيدل، د غرونو سرونو ته لاړل. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دوې ورځې همدلته پاتې شو، خو يو كس هم په لاس ورنغى، يوې خوا بلې خوا ته يې جنگي گروپونه وليږل خو بنو لحيان ترې تښتيدلي وو. وروسته د عسفان په لور ورغى لس سواره يې كراع الغميم ته وليږل تر څو قريش هم دده په راتگ خبر شي، بالاخره له ۱۴ شپو وروسته بيرته مدينې ته ستون شو.

د سراياوو او جنگي گروپونو استول

لدينه وروسته رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مختلفې سړيې او جنگي گروپونه واستول، چې ددې پېښو لنډيز دا دی:

۱- د عکاشه بن محصن (رضي الله عنه) سړيه: دا د ۶ هجري کال د ربيع الاول يا ربيع الاخر په مياشت کې وه. عکاشه د ۴۰ کسيز گروپ په مشرۍ د غمر سيمې ته روان شو. الغمر د بني اسد قبيلې يوه چينه وه مخکې لدينه چې عکاشه وروسيږي د هغه ځای مشرکين وټنښتيدل، مسلمانان ورغلل، دوه سوه اوبنان يې ونيول او مدينې ته يې راوستل.

۲- د محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) سړيه: دا هم د شپږم هجري کال د ربيع الاول يا ربيع الاخر په مياشت کې وه. محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) له لسو کسانو سره د بني ثعلبه په سيمه کې د ذي القصة په لور روان شو، هلته د دنمن سلو کسانو کمين ورته نيولی و، کله چې مسلمانان ویده شول هغوی حمله ورباندې وکړه او له محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) نه پرته ټول يې شهيدان کړ، يوازې محمد په ټپي حالت کې ورنه خلاص شو.

۳- د ابو عبیده بن الجراح (رضي الله عنه) سړيه: دا هم د ۶ هجري کال د ربيع الاخر په مياشت کې د ذي القصة په لور وه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) د ملگرو له شهادت نه وروسته ابو عبیده (رضي الله عنه) ته وظيفه ورکړه چې د بني ثعلبه مقابلې ته لاړ شي. هغه له ۴۰ کسانو سره د اصحابو (رضي الله عنهم) د شهادت ځای ته ورغی، د شپې يې پياده سفر وکړ او سهار وختي يې پر بني ثعلبه بريد وکړ، خو هغوی بيا هم ورنه وټنښتيدل، يوازې يو کس په لاس ورغی هغه هم اسلام راوړ. مسلمانانو يو شمير څاروي او پسونه په غنيمت ونيول.

۴- د زيد بن حارثه (رضي الله عنه) سړيه: د ۶ هجري کال د ربيع الاخر په مياشت

کې وه. دا د مرالظهران په سیمه کې د بني سلیم په یوه چینه کې چې جموم نومیده پینه شویده. زید (رضي الله عنه) لار او هلته یې د مزینه قبیلې یوه ښځه چې حلیمه نومیده ونیوله، دې ښځې د بني سلیم یوه محله وروښوده چېرته چې مسلمانانو ډیر پسونه، څاروي او بندیان ونیول. کله چې زید (رضي الله عنه) بیرته راستون شو او غنیمتونه یې له ځان سره راوړل، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نوموړې ښځې ته ددې خپل ځان او میره دواړه وروښل یعنې دواړه یې آزاد کړل.

۵- عیص ته د زید بن حارثه (رضي الله عنه) سریه: دا د ۶ هجري کال په جمادي الاولی کې وه. زید له ۱۷۰ سوارو سره د عیص په لور وخوځید، هلته یې د قریشو هغه قافله په لاس کې پریوته چې مشر یې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) زوم ابو العاص و. ابو العاص پخپله نجات وموند، لار، سیده مدینې ته راغی او له زینب (رضي الله عنها) نه یې پناه وغوښتله، او ورته ویې ویل چې له خپل مهربان پلار (حضرت محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)) نه سوال وکړي چې ددې قافلې مالونه بیرته ده ته ورکړي. زینب (رضي الله عنها) همداسې وکړل، له خپل پلار (صلى الله عليه و سلم) نه یې همدا سوال وکړ! رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خلکو ته وویل، که مو خوښه وي نو دا مالونه بیرته ورکړئ! اصحابو (رضي الله عنهم) ټولو په خپله خوښه هر څه بیرته ورکړل. ابو العاص له خپلو مالونو سره مکې ته ستون شو، ټول شیان یې خپلو خاوندانو ته وسپارل بیا یې ایمان راوړ او مدینې ته یې هجرت وکړ، او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپله لور زینب (رضي الله عنها) چې تقریباً درې نیم کال مخکې یې هجرت کړې و بیرته په هماغه لومړنۍ نکاح سره ابو العاص ته ورکړه او دا خبره په صحیح حدیث سره ثابته ده.^۱ او په اولنۍ نکاح یې ځکه بیرته ورکړه چې هغه وخت له مشرکینو سره د مسلمانانو ښځو د نکاح د تحریم آیت شریف نه و نازل شوی. او هغه حدیث او روایت صحیح ندی چې وایي رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) زینب په نوې نکاح سره ابو العاص ته ورکړه او یا یې شپږ کاله وروسته ورکړه. دا د معنی او سند دواړو له لارې سببي ندی.^(۲)

تعجب دی هغو کسانو ته چې پدې ضعیف حدیث استناد کوي او وایي: ابو العاص د

^۱. سنن ابی داود مع شرحه عون المعبود باب الی متى تردد علیه المرأة اذا اسلم بعدها.
^(۲). تحفه الاحوذی ۱۹۵/۲ - ۱۹۶ ته مراجعه وکړئ.

مکې له فتحې نه مخکې د اتم هجري کال په وروستيو کې ايمان راوړی، بيا د همدې خبرې مخالفه خبره کوي او وايي: زينب (رضي الله عنها) د اتم هجري کال په لومړيو کې وفات شویده. پدې هکله مو پر بلوغ المرام باندې پخپل تعليق کې مفصلې خبرې کړې، موسې بن عقبه عقیده لري چې دغه پيښه د ابې بصير او ملگرو له خوا يې په اووم هجري کال کې پيښه شویده، خو دا خبره نه له صحيح او نه هم له ضعيف حديث سره تطابق لري.

۶- د زيد (رضي الله عنه) سریه: دا هم د ۶ هجري کال په جمادي الاخره مياشت کې وه. زيد (رضي الله عنه) له ۱۵ کسانو سره د بني ثعلبه په لور ووت، طرف يا طرق نومي سيمې ته ورغی، اعراب ورنه وتښتيدل او فکر يې کاوه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله پر دوی باندې د بريد په نيت راوتلی دی. زيد او ملگرو يې له مشرکينو نه شل اوښان په غنيمت ونيول، اوڅلور ورځې له مدينې نه غايب و.

۷- بيا هم وادي القری ته د زيد (رضي الله عنه) سریه: زيد د ۶ هجري کال د رجب په مياشت کې له ۱۲ کسانو سره د قری په وادي کې د دښمن د تحركاتو د معلومولو پخاطر ووت. هلته د قری اوسيدونکو حمله ورباندې وکړه، ۹ کسان يې ورنه شهيدان کړل او د زيد په شمول درې نور ژوندي پاتې شول.^(۱)

۸- د خبط سریه: دا د اتم هجري کال په رجب مياشت کې وه، خو د پيښې له بهير نه داسې ښکاري چې دا بايد له صلح حديبيه نه مخکې واقع شوې وي. جابر (رضي الله عنه) وايي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مونږ درې کسانو ته چې مشر مو ابو عبیده بن الجراح و امر وکړ چې لاړ شو او د قريشو د کاروان څارنه وکړو، په لاره کې سخت وږي شوو له ډيرې لوږې مو خبط (يو ډول بوتی دی) وخوړل، او له همدې وجې دغه لښکر ته د خبط لښکر نوم ورکړل شو.

وروسته يوه سړي درې اوښان راته حلال کړل، بيا يې درې نور راته حلال کړل، دريم ځل يې بيا درې اوښان راته حلال کړل، بيا ابو عبیده (رضي الله عنه) هغه لدې کار نه منع

(۱). رحمه للعالمين ۲/ ۲۲۶: زاد المعاد ۲/ ۱۲۰-۱۲۲. حواشي تلقيح فهم اهل الاثر ص ۲۸، ۲۹.

کړ. پدې وخت کې له بحر نه یو ماهي چې عنبر ورته ویل کیده راته را واچول شو او هغه مو پوره نیمه میاشت خواړه، غوړي مو یې هم استعمالول، تر څو بیرته په پښو ودریدو او خپل اولني حالت ته ورسیدو. ابو عبیده ددې ماهي د پوښتیو یو هډوکی واخیست، بیا یې په لښکر کې تر ټولو دنگ سړي ته وویل چې په تر ټولو لوړ اوبڼ باندې سپور شي، بیا همدا دواړه تر دې هډوکی لاندې تیر شول. مطلب دا چې د ماهي د پوښتی هډوکی ډیر اوږد و. جابر (رضي الله عنه) زیاتوي مونږ ددې ماهي له غوښې نه یوه اندازه د توبڼې په دود راسره واخیستله او کله چې مدينې ته ورسیدو، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته مو دا کیسه تیره کړه، هغه وفرمایل: (هو رزق أخرجه الله لكم، فهل معكم من حمة شيء تطعمونا؟). دا د الله تعالی له لوري د ستاسې رزق او روزي وه، ایا له هغې غوښې نه څه اندازه درسره شته چې مونږ ته یې را کړئ؟ نو مونږ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته له هغې غوښې نه یوه اندازه ورولیږله.^(۱)

مونږ مخکې وویل چې د کیسې سیاق پدې دلالت کوي چې دا سړیه باید له صلح حدیبیه نه مخکې واقع شوې وي، ځکه چې له حدیبیې نه وروسته خو مسلمانان د قریشو د کاروانو مخې ته نه ورتلل، او پر هغوی یې حمله نه کوله.

(۱). صحیح البخاري ۲/ ۶۲۵. صحیح مسلم ۲/ ۱۴۵ - ۱۴۶

د بني المصطلق او يا مریسیع غزا

۶ هجري کال، د شعبان میاشت

دغه غزا که څه هم له عسکري پلوه دومره لویه او مهمه غزا نده، خو پدې دوران کې داسې پېښې شوې دي چې په اسلامي ټولنه کې یې داسې اړ دور او جنجالونه راولاړ کړل چې په ترڅ کې یې د منافقانو له مخ نه پردې پورته شوې، او داسې تعزیراتي قوانین رانازل شول چې اسلامي ټولنې ته یې د عظمت، سپیڅلتیا، کرامت او پاک نفسۍ نوي رنگ ورکړ. مونږ به لومړی د غزا په هکله خبرې وکړو، ورپسې به له نورو پېښو نه وغږیږو.

د صحیح روایت په اساس سره ویلي شو چې دغه غزا د شپږم هجري کال د شعبان په میاشت کې وه.^(۱) ددې غزا سبب هم دا و: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته خبر راغی چې د بني مصطلق رئیس حارث بن ابي ضرار له خپل قوم او نورو

(۱) دلیل یې دا دی چې د افک په حدیث شریف کې دا ثابت ده چې دغه پېښه د حجاب د حکم له نازلیدو نه وروسته وه د حجاب آیت خو د زینب (رضی الله عنها) په هکله نازل شوی و، او زینب (رضی الله عنها) خو دغه وخت یعنې د حجاب د حکم د نزول په وخت کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په نکاح کې وه ځکه له زینب (رضی الله عنها) سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) واده د پنځم هجري کال په ذی القعدة او یا ذی الحجه کې شوی و، او دغه غزا خو د شعبان په میاشت کې وه نو دا په ۶ هجري کال شعبان وي نه د پنځم کال او د افک له پېښې وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عایشې په هکله پوښتنه ترې وکړې وه چې دې ورته وویل: زه خپلې سترگې او غوږونه ساتم، حضرت عایشه (رضی الله عنها) فرمایي: چې زینب (رضی الله عنها) یوازینی بی بی وه چې له ما سره یې سیالي کوله. بناه دا د شپږم کال د شعبان میاشت شوه. او دا روایت چې وایي سعد بن معاذ او سعد بن عباده (رضی الله عنهما) د افک د اصحابو په هکله یو له بل سره مناقشه او منازعه وکړه، یعنې دا چې دا غزا باید د سعد بن معاذ (رضی الله عنه) له وفات نه مخکې پېښه شوې وي، معلومه ده چې سعد بن معاذ (رضی الله عنه) د ۵ هجري کال په اخرو کې له بني قریظه غزا نه وروسته وفات شوی دی، نو پدې اساس د بني مصطلق غزا هم باید په پنځم هجري کال کې شوی وي، ددې اشکال صحیح ځواب دا دی چې ددې روایت راوی سهوه شوی او سهوا یې له سعد بن عباده (رضی الله عنه) سره د سعد بن معاذ (رضی الله عنه) نوم راوړی دی، ابن اسحاق له زهري له عبیدالله بن عبدالله بن عتبه او هغه له عائشه (رضی الله عنها) نه روایت کړی او په هغه روایت کې د سعد بن معاذ (رضی الله عنه) نوم نشته بلکه هلته دا سید بن حضیر نوم راغلی دی ابو محمد بن حزم وایي چې همدا خبره صحیح ده. (زاد المعاد ۱۱۵/۲) پدې هکله د محمد الغزالي خبره هم د حیرانتیا وړ ده هغه ابن قیم ته دا خبره منسوبوي چې گویا هغه هم وایي دغه غزا په پنځم هجري کال کې شویده (فقه السیره ص ۲۲۳). حال دا چې په الهدی (۱۱۵/۲) کې چې هغه څه ویلي هغه بالکل ددې خبرې مخالف دی.

عربانو سره له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د جگړې لپاره راوتلی دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خبر په اوریدو سره بریده بن حصیب اسلمي ته امر وکړ چې لاړ شي او د خبر تحقیق وکړي. هغه لاړ او له حارث بن ابي ضرار سره یې خبرې وکړې، او بیا یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته خبر راوړ.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې د خبر له صحت نه ډاډه شو، نو اصحابو (رضي الله عنهم) ته یې د تلو قوماندې ورکړه او په بیرپه سره روان شو. دغه وخت د شعبان د میاشتې دوی ورځې پاتې وې، له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره دا ځل یو شمیر هغه منافقین هم روان شول چې په مخکینو غزا گانو کې یې برخه نه وه اخیستې.

دا ځل یې زید بن حارثه (رضي الله عنه) او په بل روایت ابوذر (رضي الله عنه) او په دریم روایت سره نمیله بن عبدالله لیشي (رضي الله عنه) په مدینه کې خلیفه وټاکه. حارث بن ابي ضرار هم یوه جاسوس ته وظيفه ورکړې وه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د لښکر څارنه وکړي، مسلمانانو هغه جاسوس ونيو او ویې واژه.

کله چې حارث ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د راتگ او د خپل جاسوس د ژولو خبر ورسید ډیر وویرید، ملگري یې هم وارخطا شول، یو شمیر عربان ورنه لاړل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بحر ساحل ته نژدې د قدید خوا ته د دوی یوې چینې ته چې مریسیع نومیده ورسید. هغوی هم د جنگ تیاري ونيوله. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل اصحاب (رضي الله عنهم) په لیکو برابر کړل، بیرغ له ابوبکر (رضي الله عنه) سره و، د انصارو جنده یې سعد بن عباده (رضي الله عنه) ته ورکړې وه. دواړه لښکرې سره مخامخ شولې، څه وخت یې یو بل په غشو سره وویشتل، بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د برید امر ورکړ، ټولو اصحابو (رضي الله عنهم) په یوه حرکت حمله وکړه، د بنمن ته یې ماتې ورکړه او بريالي شول. یو شمیر مشرکین ووژل شول، بنڅې او اولادونه یې د مسلمانانو په اسارت کې ولویدل، ډیر پسونه او څاروي یې هم په غنیمت ونيول له مسلمانانو نه یوازې یو کس شهید شو، هغه هم سهوا د یوه انصاري له لاسه مړ شو، هغه و نه پیژانده د بنمن گمان یې ورباندې وکړ او ویې واژه.

دا د اهل مغازي او اهل السیر رایه ده. ابن قیم وايي چې دا گمان او وهم دی، ځکه حقیقت دا دی چې پدې غزا کې جگړه نده پېښه شوې، مسلمانانو پر دوی حمله وکړه،

بنځې اولادونه او مالونه یې ورنه ونيول. په بخاري کې راځي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بني مصطلق غافلگیر کړل يعنې ناڅاپي برید یې ورباندې وکړ.^(۱)

په اسارت نیول شویو بنځو کې جویریة بنت حارث هم وه، لومړی هغه د ثابت بن قیس په برخه ورسیده، هغه ورسره مکاتبه وکړه يعنې د یوه اندازه مال په بدل کې یې د آزادۍ وعده وکړه، دواړه پدې راضي شول چې جویریة په څه پیسې ورکوي او هغه به یې آزادي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همدغه ټاکلی مبلغ ابن قیس ته ورکړ او جویریة یې پخپله نکاح کړه. جویریة (رضي الله عنها) د قوم د رئیس حارث لور وه، او کله چې دې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نکاح شرف تر لاسه کړ نو اصحابو (رضي الله عنهم) ټولو خپل غلامان او وينځې آزادي کړې، ځکه دوی ویل چې دا قوم خو اوس د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خسرگنی ده، نو باید قدر یې وشي. همدا وه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپلوی د احترام په دود کې یې هغوی ټول آزاد کړل، هغوی هم له آزادۍ نه وروسته ټولو چې سل کورنۍ وو ایمان راوړ او په اسلام مشرف شول.^(۲)

پدې غزا کې د ټولو پینو اصلي او اساسي عامل د منافقینو رئیس عبدالله بن ابی و، نو مخکې لدینه چې ددې پینو په اړه څه ووايو، غوره گڼو لومړی د منافقینو د رول او په اسلامي ټولنه کې د دوی د منفي کړو وړو په هکله هم څه خبرې وکړو.

له بني مصطلق غزا نه مخکې د منافقینو رول او دریځ

خو ځله مو دا خبره کړیده چې عبدالله بن ابی له اسلام او مسلمانانو په ځانگړې توگه له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره سخته کینه او دښمني لرله ځکه اوس او خزرج دده په مشرۍ سلا شوي وو، لگیا وو ده ته یې تاج جوړاوه، مری او غمي یې ورته برابرول. په همدې حال کې هلته د اسلام لمر راوخوت، اوس او خزرج یې دده له پاچایۍ نه بلې خوا ته واړول، او له همدې ځایه عبدالله بن ابی دا فکر کاوه چې دده پاچایي رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورانه او خاورې کړه.

له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د عبدالله بن ابی دښمني د

(1). صحیح بخاري ۱/ ۳۴۵. فتح الباري ۷/ ۴۳۱

(2). زاد المعاد ۲/ ۱۱۲، ۱۱۳، ابن هشام ۲/ ۲۸۹-۲۹۰.

هجريت له پيل نه څرگنده وه، يوه ورځ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خره سپور د سعد بن عباده (رضي الله عنه) پوښتنې ته ور روان و او په هغه مجلس ورغی چې عبدالله بن ابي هم پکې و کله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ور ورسيد د منافقينو رئيس خپله پزه پټه کړه او ويې ويل دلته دوړې مه راته کوئ! بيا چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قرآنکريم آيتونه تلاوت کړل ده ورته وويل: په کور کې دې کينه، زمونږ مجلس مه را خرابوه.^(۱)

دا د هغه وخت خبره ده چې عبدالله بن ابي لا په اسلام سره تظاهر نه و کړی، او کله يې چې له بدر نه وروسته په اسلام تظاهر هم وکړ خپله دښمني يې پرې نښودله، له الله (جل جلاله) او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يې خپلې دښمنۍ ته ادامه ورکړه، تل يې هڅه کوله چې د مسلمانانو تر مينځ نفاق واچوي.

د اسلام د ذلت کوشش يې کاوه، له مشرکينو سره يې مرستې کولې، د بني قينقاع په پيښه کې يې چې کوم رول ادا کړی هغه خو مو مخکې ذکر کړی. همدا راز د احد په غزا کې يې مسلمانانو ته لوی غم، شر او مصيبت راولاړ کړ، د هغوی په مينځ کې يې گډوډي، نفاق او خلاف واچاوه.

دغه منافق د مسلمانانو په حق کې له بې حده مکر و فريب نه کار اخيست، وروسته له هغه چې په اسلام سره يې تظاهر وکړ، هره جمعه به چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خطبې ويلو لپاره کيناسته نو هغه به پاڅيد او خلکو ته به يې ويل: اي خلکو! دا دی رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ستاسې په وړاندې تشريف لري، الله تعالی پده سره تاسو ته عزت او منزلت در په برخه کړ، نو تاسې دده (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مرسته وکړئ. خبرې يې واورئ او اطاعت يې وکړئ، بيا به کيناست، ورپسې به رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پاڅيد او خطبه به يې وويله.

د منافقينو دغه دويمه سپين سترگۍ و چې سره لدې چې د احد په غزا کې يې هغه غدر او خيانت وکړ، خو له غزا وروسته د لومړۍ جمعې په ورځ پاڅيد او غوښتل يې هماغه څه ووايي کوم چې هره جمعه به يې له خطبې نه مخکې ويل، خو دا ځل مسلمانانو له جامو راوښو او ورته ويې ويل: د خدای دښمنه! کينه، ته ددې وړ نه يې چې دا خبرې وکړې، تا چې څه وکړل هغه ټولو وليدل. پدې خبرو سره هغه خفه شو او له جومات نه روان شو، د خلکو له غاړو نه يې قدمونه اوچتول او په وتو وتو کې يې ويل:

(۱). ابن هشام ۱/ ۵۸۴ - ۵۸۷ بخاري ۲/ ۹۲۴، مسلم ۲/ ۱۰۹

زه خو ددې جناب د ملاتړ لپاره پورته شوی وم، خو داسې ښکاري لکه چې ما کومه د جرم خبره کړې وي! له دروازې سره یو انصاري مخې ته ورته راغی او ورته وېې ویل: هلاک شې، بیرته وگرزه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به درته د مغفرت دعا وکړي. ده وویل: زه نه غواړم چې هغه راته د مغفرت دعا وکړي.^(۱)

همدا راز عبدالله بن ابي له بنو نضیر سره مسلسلله رابطه درلوده، له دوی سره په ګډه یې د مسلمانانو په خلاف توطیې جوړولې، ان تر دې چې ورته ویلي یې وو چې: که چیرې تاسې د مسلمانانو خلاف جګړې ته راووتی نو مونږ به هم درسره وو، او که ستاسې په خلاف جګړه وشوه نو مونږ به ستاسې مرسته کوو.

همدا راز د احزاب په غزا کې ددې منافق او ملګرو کار یې دا و چې د مسلمانانو په مینځ کې ویره، پریشاني او ګډوډي را پیدا کړي، الله تعالی همدې مطلب ته د احزاب په سورت کې داسې اشاره فرمایي: ((وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا)) (الاحزاب: ۱۲). تر دې ایتې چې فرمایي: ((يَحْسِبُونَ الْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا وَإِنْ يَأْتِ الْأَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ أَنَّهُمْ بَادُونَ فِي الْأَعْرَابِ يَسْأَلُونَ عَنْ أَنْبَائِكُمْ وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ مَا قَاتَلُوا إِلَّا قَلِيلًا)) (الاحزاب: ۲۰)

[او (یاد کړه هغه وخت) کله چې وویل (ابن ابي، ابن قیشر او نورو) منافقانو او (ویل) هغو کسانو چې په زړونو د دوی کې مرض (د نفاق) و چې نه ده وعده کړې له مونږ سره الله او رسول ددغه (الله په فتح د شام، یمن، فارس) مګر په غرور او تیرایستو سره.] هغوی (له ویرې) داسې گمان کوي چې د کفر لښکرې ندي تللې که چیرته بیا راشي لښکر د (مشرکینو جنگ ته) نو دوست گڼي (منافقان) دا چې کاشکې دوی اوسیدونکي وی په (لیرو کلیو د) اعرابو کې (له ښاره) چې پوښتنې به یې کولې (له لیرې) له (احوالو) خبرو ستاسې او که چیرې وی (دغه منافقان) په تاسې کې نو جنگ به یې نه وو کړی دوی مګر لږ (د پاره د ریاء).]

پداسې حال کې چې د یهودو، منافقینو او مشرکینو په شمول ټول دښمنان پدې ښه پوهیدل چې د اسلام د بري او غلبې راز مادي تفوق، د وسلو، عسکرو او وسایلو ډیرښت ندي بلکه ددې بري راز هغه اخلاق او معنوي پیاوړتیا ده چې مسلمانان پرې سینگار شويدي. او دا هم ټولو ته په ډاګه وه چې ددې عظمت او کرامت منبع هغه

(۱). ابن هشام ۲/ ۱۰۵

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دې چې په نیکی، معنوي او اخلاقي لوړتیا او سپیڅلتیا کې تر ټولو لوړ مثال او قدوه دی. همدا راز ټول پدې ښه متیقن شوي وو او د پنځه کلنو جگړو په دوران کې ټولو ته ثابت شوي وه چې د وسلې په زور سره پر اسلام او مسلمانانو باندې غلبه ناممکنه ده. همدا وه چې دوی د اسلام او مسلمانانو په خلاف د سارپه یا تبلیغاتي جنگ فیصله کړې وه، دوی هڅه کوله د عاداتو، اخلاقو او کړو وړو له مخې د مسلمانانو په خلاف تشویشونه راولاړ کړي، پدې تبلیغاتي جگړه کې د مشرکینو لومړنی هدف پخپله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ؤ.

خرنگه چې منافقین په مدینه کې د ننه اسلامي ټولنه کې اوسیدل او دا ورته آسانه وه چې د مسلمانانو احساسات راوپاروي، او له هغوی سره له تماس نه په استفادې سره د دوی په زړونو کې کار وکړي، نو د اسلام په خلاف په تبلیغاتي جنگ کې زیات مهم رول د همدې منافقانو او د دوی د رئیس عبدالله بن ابی و.

د دوی دغه توطئه او پلان له احزاب غزا نه وروسته په ډاگه شو، کله چې حضرت رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له زینب بنت جحش (رضی الله عنها) سره چې زید طلاقه کړې وه نکاح وکړه. منافقینو همدا پېښه د حربې یا تبلیغاتي وسیلې په شکل استعمال کړه. ځکه د عربانو عادت او رواج دا ؤ چې هغوی به خپل فرزندې اولاد هم لکه خپل اصلي اولاد داسې باله، او د دا ډول زوی طلاقه شوې ښځه به یې د هغه چا لپاره ناروا بلله کوم چې دغه کس به یې خپل زوی نیولی و.

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له زینب (رضی الله عنها) سره واده وکړ، نو منافقینو گمان وکړ لکه چې اوس دوی ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف د پروپاگنډ او تهمت ښه دلایل په لاس ورغلي دي او پدې هکله یې دوه ټکي د ځان په گټه بلل:

لومړې دا چې دا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پنځم واده ؤ، او قرآنکريم خو له څلورو نه د زیاتو ودونو د جواز حکم نلري، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په کوم دلیل دا پنځم واده وکړ؟

دوهم دا چې زینب (رضی الله عنها) خو د زید (رضی الله عنه) ښځه وه او زید خو هغه څوک ؤ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل زوی نیولی ؤ، او د خپل زوی (فرزندې) له ښځې سره خو نکاح د عربو په نزد یوه لویه گناه وه. منافقینو پدې هکله ډیر تبلیغات وکړل له ځانه یې ډیرې کیسې او دروغ جوړ کړل. ددې دروغو په ترڅ کې به یې ویل چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یو ځل زینب

(رضي الله عنها) په ناڅاپي توگه وليده خوبنه يې شوه، د هغې حسن يې زړه يووړ، ډيره مينه يې ورسره پيدا شوه او کله چې دده زوی زيد (رضي الله عنه) پدې پوه شو، نو زينب يې دده لپاره خوشې کړه. دغه پروپاگند دومره عام او پداسې طريقې سره خور شو چې تر نن ورځې پورې يې د تفسير او احاديثو په کتابو کې آثار تر سترگوکېږي. څرگنده ده چې دې تبليغاتو به حتماً په کمزوريو زړونو اثر او اغيزه هم درلوده، همدا وه چې د الله تعالی له لوري د قرآنکریم شفا ورکونکي آيتونه نازل شول، او په غوڅه توگه يې د منافقينو د دروغو او پوڅو تبليغاتو بطلان اعلان کړ. الله تعالی د احزاب سورت په لومړي آيت کې فرمايي:

((يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا)).

(الاحزاب: ١)

[اې نبی (محمد صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! وويریږه (تل) له الله څخه او مه منه (حکم) د کافرانو او (نه) د منافقانو، بيشکه چې الله دی بنه عالم پر هر شي بنه حکمت والا].

دا له بني مصطلق غزا نه مخکې د منافقينو د توطؤ او منفي دريزونو يو څو وړې نمونې وي. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په پوره صبر او حوصلې سره ددې حالاتو مقابله کوله. د منافقينو دا ټول حالات يې بنه ليدل خو بيایې هم له دوی سره له مهربانۍ او نرمۍ نه ډک معامله کوله. همدا راز نورو مسلمانانو هم دا کوشش کاوه چې د منافقينو له شر نه ځان وساتي، او د هغوی په وړاندې يې له ډيرې حوصلې نه کار اخيست ځکه ليدل يې چې د منافقينو فتنه يوه نده، هغوی هره ورځ نوې نوې فتنې راولاړوي نو بايد له زغم او صبر نه کار واخستل شي. الله تعالی دې مطلب ته اشاره کوي فرمايي:

((أُولَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ))

(التوبة: ١٢٦)

[آيا (فکر نه کوي) او نه گوري دوی چې بيشکه دوی مبتلا کولی شي (په ډول ډول) قسم قسم مصائبو په هر يوه کال کې يو کورت يا دوه کرته بيا له سره هغوی نه کوي توبه (له نفاقه) او نه دوی پند اخلي (په دې ابتلاء).]

په بني مصطلق غزا کې د منافقینو رول

د بني مصطلق په غزا کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د منافقینو گډون د الله تعالی ددې قول عملي مصداق دی چې فرمایي: ((لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَا أُضْعَفُوا خَلَالَكُمْ يُبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ)) (التوبة: ٤٧)

[نو که وتلي وی دغه (منافقان) په (لبنکر د) تاسې کې نو نه به و زیات کړي دوی تاسې ته (هیڅ شی) مگر شر، خرابي، فساد او چغلي او خامخاه چابکي به کړي وه دوی په منح ستاسې کې (په چغلی او نورو بډیو کې) حال دا چې غوښتله به دوی تاسې ته فتنه (ستاسې په منح کې د دین منی په اچولو او له کافرانو څخه ستاسې په ویرولو کې).]

د نفاق لبنکرو همدلته له خپل شر او شیطنت نه ښه گټه پورته کړه. او دوه داسې فرصتونه په لاس ورغلل چې له امله یې پدې وتوانیدل د مسلمانانو په لیکو کې درز او تشویش پیدا کړي. او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف دومره لوی تهمت جوړ کړي چې ځواب یې پخپله الله تعالی ووايه. ددې دواړو پېښو تفصیل دا ډول دی:

١ - له مدینې نه د ذلیل سړي شړلو خبره :

د منافقینو دا قول چې ویل به یې: ((لَسْنَا رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجَنَا الْأَعْرَابُ مِنْهَا الْأَذَلَّ)). (المنافقون: ٨)

[که چیرې بیرته وگرځو مونږ طرف د مدینې ته نو خامخا به وباسي ډیر عزتمن (کافر خلک له دغه مدینې نه) ډیر خوار کمزور خلک.]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له غزا نه وروسته له مریسيع چينې سره تشریف درلود او هملته یې اړولي و، خلک لارل تر څو له چينې نه او به راوړي، د عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) یو غلام یا مزدور و چې جهجاه الغفاري نومیده، دده او سنان بن وبر جهني تر مینځ د اوبو په سر جنجال او جنگ پېښ شو. جهني چيغه وکړه اې انصارو او جهجاه مهاجرينو ته غږ کړ. په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (أبدعوي الجاهلية وأنا بين أظهركم؟ دعوها فإنها مُنْتَنَةٌ). پداسې حال کې چې زه ستاسې په مینځ کې وجود لرم تاسې د جاهلیت نارې

وهی؟ دا د جاهلیت نارې پریږدی، دا ډیرې بدبویه نارې دي! عبدالله بن ابی بن سلول ته چې دا خبره ورسیده ډیر په غوسه شو، له ده سره یې د قوم یوه ډله خلک هم وو. زید بن ارقم چې دغه وخت کشر ځوان و هم پدې ځای کې موجود و، عبدالله بن ابی وویل: آیا دوی همداسې وکړل، دوی زمونږ سیمې ته راغلل اوس ځانونه له مونږ سره په تله کې اچوي او مقابلېه راسره کوي! قسم په خدای پر مونږ او دوی دا مثل صدق کوي چې وایي: سپی دې چې چاغ کړ، نو خوري به دې! قسم په الله چې مدینې ته له رسیدو وروسته به د هغه ځای عزیز او سرلوړي خلک دغه ذلیل او خوار خلک له مدینې نه باسي. بیا یې خپلو ملگرو ته مخ کړ او ورته وېي ویل: دا ټول ستاسې له خپله لاسه، تاسې پخپل وطن کې ځای ورکړ، خپل مالونه مو ورسره وویشل، که تاسې دوی ته څه نه وای ورکړي نو چیرته بلې سیمې ته به تللي وای.

زید بن ارقم (رضي الله عنه) دا خبر خپل تره ته ورساوه، تره یې لار او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) یې چې عمر (رضي الله عنه) هم ورسره و له واقعي خبر کړ. عمر (رضي الله عنه) وویل: عباد بن بشر (رضي الله عنه) ته امر وکړه چې دا منافق (عبدالله بن ابی) ووژني. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (فكيف يا عمر إذا تحدث الناس أن محمداً يقتل أصحابه؟ لا ولكن أذن بالرحيل). اې عمره! که داسې وکړم نو بیا به خلک وایي چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل اصحاب ووژني، نه داسې نه کوم، خلکو ته د تللو امر وکړه. دا داسې ساعت او وخت و چې عادتاً به رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)، پکې کوچ نه کاوه. په هر حال حکم وشو، خلک روان شول، اسید بن حضیر (رضي الله عنه) له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره مخامخ شو له سلام نه وروسته یې عرض وکړ چې په نا مناسب وخت کې دې د تگ او کوچ امر وکړ. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ځواب کې ورته وویل: (أو ما بلغك ما قال صاحبكم؟). ته نه یې خبر چې ستاسې آشنا (عبدالله بن ابی) څه ویلي دي؟ ده وویل: نه زه نه یم خبر، څه یې ویلي دي؟ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (زعم أنه إن رجع إلى المدينة ليخرجن الأعرض منها الأذل). هغه دا گمان او خیال کړی چې مدینې ته له رسیدو نه وروسته به د عزت خاوندان پاڅیږي او هغه ذلیل او خوار کسان به له مدینې نه شړي! اسید (رضي الله عنه) عرض وکړ، که وغواړي نو

ته به هغه له مدينې نه شپې، قسم په الله چې ته عزيز او هغه ذليل دی. او زیاته یې کړه: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! له هغه (عبدالله بن ابی) سره ډیره نرمي وکړه، ته الله مونږ ته پداسې حال کې راوستې چې د هغه قوم دده لپاره مری او غمي برابرول تر څو تاج ورته جوړ کړي او پاچا یې وټاکي، هغه اوس دا گمان کوي چې پاچای یې تا ور نه اخیستی ده!

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دغه ورځ ان تر لمانځنې پورې او ورپسې ټوله شپه مسلسل سفر وکړ، سهار هم روان و تر څو لمر بڼه گرم شو خلک یې په تکلیف کړل، نو یو ځای یې واړول. خلک ټول ډیر ستړي شوي وو څنگه چې ځمکې ته ورسیدل فوراً ټول ویده شول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا کار او دا دومره اوږد مزل ددې پخاطر وکړ تر څو د خلکو توجه بلې خواته واړوي، او له خبرو نه یې په بل څه مصروف کړي.

د منافقانو مشر (ابن ابی) چې کله خبر شو چې زید بن ارقم دده خبره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته رسوي ده، نو فوراً د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو، قسم یې یاد کړ چې ما دا ډول خبرې ندی کړي، او نه مې ديخوا ته اشاره کړیده. موجودو انصارو هم وویل یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کیدای شي هغه هلک زید (رضي الله عنه) په خبره نه وي پوه شوی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دده خبره ومنله. زید (رضي الله عنه) وايي: قسم په خدای پدې سره زه دومره خفه شوم چې په ټول ژوند کې دومره نه وم خفه شوی، لارم په کور کې کیناستم. تر څو الله تعالی دا ایتونه رانازل کړل.

((إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ)) تر دې پورې چې فرمایي: (هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَيَّ مِنْ عِنْدِ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْفَضُوا)) (المنافقون: ۷) [دوی منافقان، هغه کسان دي چې وايي د رسول الله په ملگرو مصرف مه کوئ (مرسته مه ورسره کوئ) تر څو تیت او ورته جدا شي] ((لِيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ)) (المنافقون: ۸) [د عزت خاوندان به ذليل او خوار کسان له مدينې نه وباسي]

زید وايي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څوک راپسې راوليږل ورغلم او همدا ایتونه یې راته ولوستل او ويې فرمایل: زیده! (إن الله قد صدقك). الله تعالی

ريښتونى كړې.^(۱)

د منافق عبداللہ بن ابى زوى چې هغه هم عبد اللہ نومیده، يو صالح او غوره صحابي و له خپل پلار نه يې براءت اعلان كړ، لاړ او د مدينې په دروازه كې د خپل پلار مخې ته ودرید، توره يې په لاس كې وه او كله يې چې پلار راغی غږ يې ورته وكړ ودرېره! قسم په الله تر هغې پورې به لدې ځای نه مخكې لاړ نه شې تر څو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اجازه نه وي درته كړې، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) عزيز او ته ذليل يې. كله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تشریف راوړ د تلو اجازه يې ورکړه، نو هغه هم پرېښود چې مدينې ته داخل شي. عبداللہ بن عبداللہ بن ابى (رضي الله عنه) دا هم ويلي و، يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! كه غواړې پلارمې ووژنې نو امر راته وكړه قسم په الله چې سر به يې درته حاضر كړم.^(۱)

۲- د افك پيښه

د افك (تور) پيښه په همدې غزا كې واقع شویده، ددې پيښې لنډيز داسې دی: پدې غزا كې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپلو بيبيانو (رضي الله عنهن) نه د پچې په اساس حضرت عائشه (رضي الله عنها) له ځان سره بوولې وه. له غزا نه د بيرته ستنيډو په دوران كې يو ځای تم شول، حضرت عائشه (رضي الله عنها) د حاجت رفع كولو پخاطر ووتله، هلته هغه اميل ورنه ورك شو كوم چې له خپلې خور نه يې په عاريت اخیستې و، بيرته ورپسې ورغله او په هغه ځای كې يې لتاوه چيرته چې ورنه ورك شوی و. په همدې وخت كې د تللو امر وشو، هغه كسان چې ددې كجاوه يې باروله راغلل، فكر يې كاوه چې عائشه (رضي الله عنها) پكې شته، كجاوه يې پورته كړه، په اوبڼ يې بار كړه، پوه نه شول چې په كجاوه كې عائشه (رضي الله عنها) نشته.

عائشې (رضي الله عنها) خپل اميل وموند او بيرته خپل ځای ته راغله، خو هلته هيڅوك هم نه وو پاتې شوي ټول تللي وو، هملته ځای په ځای كيناستله. فكر يې وكړ چې دوى به بيرته ورپسې راوگرزي.

(۱). صحيح بخاري ۱/ ۴۹۹، ۲/ ۷۲۷-۷۲۹، ابن هشام ۲/ ۲۹۰ - ۲۹۲

(۱). ابن هشام . مختصر سيره الرسول ص ۲۷۷ .

الله تعالی د واک خاوند دی، څه یې چې اراده وي همغه کیږي. عائشه (رضي الله عنها) همدلته خوب یووړه ویده شوه. یو وخت د صفوان بن معطل په دې آواز سره راویښه شوه چې ویې ویل: ((انا لله و انا اليه راجعون)) دا خو د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) بي بي ده؟ صفوان له لښکر نه وروسته پاتې شوی و، ځکه هغه ډیر خوب درلود او کله یې چې عائشه (رضي الله عنها) ولیده، ویې پیژندله ځکه د حجاب له حکم نه مخکې یې لیدلې وه، (انا لله) یې وویل اوښه یې چو کړه پدې وخت کې عائشه (رضي الله عنها) راویښه شوه، نو صفوان خپله اوښه ورنلډه کړه او عائشه (رضي الله عنها) ورباندې سپره شوه. صفوان یوه کلمه خبره هم ورسره ونکړه، او له (انا لله و انا اليه راجعون) نه پرته یې بل حرف هم ورنه وانه وریده. صفوان د اوښې تر مخ روان شو مخکې لاړ او لښکر ته چې د غرمې په وخت کې یې لنگر اچولی و ورسید. خلکو چې دا حالت ولید هر یوه له خپل شان او حال سره برابر یو څه وویل. خو د خدای دښمن د منافقانو رئیس عبدالله بن ابی د خپلې دښمنۍ، کینې او خبث د اظهارولو لپاره ښه فرصت وموند، د افک (تور یا تهمت) کیسه یې جوړه کړه. پیل یې وکړ همدا یې خورول په یوه او بله لاره یې زیار یوست دا تهمت د هر چا غوږونو ته ورسوي. ډله یې ټوله ورنه راټوله وه، همدا خبرې یې سره زمزمه کولې. او کله چې مدینې ته ولاړل افک (تهمت) جوړونکو کیسه اوږده کړه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې او ساکت و هیڅ یې نه ویل. خو کله چې پدې هکله وحی وځنډیده، نو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عائشه (رضي الله عنها) د سرنوشت په هکله له خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) سره مشوره وکړه، علي (رضي الله عنه) اشارتاً داسې مشوره ورکړه چې عائشه (رضي الله عنها) پرېږدي یعنې طلاق ورکړي، د اسامه (رضي الله عنه) او نورو مشوره دا وه چې پدې هکله د دښمنانو خبرو ته اهمیت ورنکړي او عائشه (رضي الله عنها) له ځان سره وساتي. بیا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) منبر ته پورته شو او له عبدالله بن ابی او دده له اذیتونو نه یې شکایت وکړ. په همدې وخت کې د اوس مشر اسید بن حضیر خپله تیاري څرگنده کړه او ویې ویل که اجازه وي زه دا منافق وژنم. سعد بن عباده (رضي الله عنه) چې د خزرج قبیلې سردار و په احساساتو راغی د خپل قوم پلوي یې وکړه، په همدې سره دده او اسید (رضي الله عنه) تر مینځ خبرې هسکې تیتې شوې، په نتیجه کې دواړه قبیلې پخپل منځ کې سره بېرې شوې، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ډیر مشکل سره هغوی آرام کړل او پخپله هم چپ شو.

عائشه (رضي الله عنها) مدینې ته له ستښیدو وروسته پوره یوه میاشت رنځوره وه، د

افک (تهمت) له کیسې نه خبره نه وه، خو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه مهرباني یې نه لیدله کومه چې پخوا به یې د بیماری او مرض په وخت کې ورباندې درلوده. کله چې جوړه شوه یوه شپه له ام مسطح سره د قضاء حاجت لپاره بیرون ته ووتله. د ام مسطح پښه په ټکري کې بنده شوه ولویده او په همدې وخت کې یې خپل زوی ته بنیره وکړه. عائشې (رضی الله عنها) پدې بنیرو سره هغې ته وویل دا کار دې سبب ندی! ام مسطح په خواب کې عائشې (رضی الله عنها) له پېښې نه خبره کړه ورته وویل: چې زما زوی هم پدې تهمت کې شریک دی چې په تا پسې ویل شوی دی. کیسه یې ورته وکړه. عائشه (رضی الله عنها) کورته راغله او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې اجازه وغوښتله چې د خپل پلار کورته لاړه شي ترڅو له پېښې نه پوره ځان خبر کړي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اجازه ورکړه او هغه د خپل مور و پلار کره لاړه هلته یې د کیسې په تفصیلاتو ځان خبر کړ او کله چې په خبر پوه شوه نو ډیر زیات یې وژړل، دوې شپې او یوه ورځ یې مسلسل ژړل. خوب یې ورک شو، اوښکې یې همداسې روانې وې، نژدې وه چې له ډیرې ژړا نه یې زړه وچوي. په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف راوړ، د شهادت کلمه یې ولوستله او ویې فرمایل: (أما بعد یا عائشة، فإنه قد بلغني عنك كذا وكذا، فإن كنت بريئة فسيبرئك الله، وإن كنت ألمت بذنب فاستغفري الله وتوبى إليه، فإن العبد إذا اعترف بذنبه، ثم تاب إلى الله تاب الله عليه). اي عائشې (رضی الله عنها)! ستا په هکله دا او هغه خبرې راته شوي دي، که چیرې ته بې گناه او پاکه وي، نو الله (ج) به ستا براءت او پاکي اعلانوي، او که خدای نا خواسته گناه درنه شوې وي نو توبه وباسه، ځکه بنده چې پخپله گناه اعتراف وکړي او توبه وباسي، الله تعالی یې توبه قبلوي.

همدغه د عائشې (رضی الله عنها) اوښکې وچې شوې، خپل مور و پلار ته یې مخ واراوه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته خواب ووايي. خو هغوی حیران وو چې څه ووايي؟ نو عائشې (رضی الله عنها) پخپله وویل: قسم په الله دی چې تاسې زما په هکله دا خبرې اوریدلې دي او ستاسې زړه هم منلې ده، هغه مورښتیا بللې که زه درته ووايم چې زه بري او پاکه يم، الله تعالی خبر دی چې زه بري يم. تاسې زما دا خبره نه منی او که زه په هغه څه اقرار وکړم چې الله تعالی پرې عالم دی چې زه

ورنه بري يم، نو تاسې به يې ومنی، زه دلته د ځان او تاسې لپاره د يوسف (عليه السلام) د پلار دا قول وایم چې فرمایي: ((فَصَبِرْ جَمِيلًا وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ)) (يوسف: ۱۸). [نو کار زما صبر جمیل دی (چې پکې هیڅ شکایت ونکړم خلکو ته) او (له هم دغه) الله څخه مدد غوښتلی شي په (تحمل د) هغې (خبرې) کې چې تاسې يې بیانوی (له هلاکه د يوسف)].

دا خبره يې وکړه بلې خوا ته لاره او ځملاسته، په همدغه وخت کې همدلته پر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالی له لوري وحې رانازل شو. کله چې د وحې کیفیت ختم شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خندا شو او لومړنۍ کلمه يې دا وه: (يا عائشة، أما الله فقد برأك). [يا عائشه (رضي الله عنها)!]

قسم په الله چې الله تعالی ستا برائت اعلان کړ.

مور يې ورته وويل: پاڅه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته ورشه، شکر يې په ځای کړه. عائشې (رضي الله عنها) پداسې حال کې چې له خپل برائت او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له محبت او اعتماد نه به يې حده خوشاله شوې او مطمئننه وه په ناز سره وويل: زه رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته نه ورځم، زه يوازې د الله تعالی حمد او شکرانه وایم.

الله تعالی د افک د حادثې په هکله لس آيتونه نازل کړي چې په پيل کې يې فرمایي: ((إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ)) (النور: ۱۱ تر ۲۰) [بیشکه هغه کسان چې راوړي يې دې غټ دروغ (په شان د عائشې (رضي الله عنها) کې) يو ټولی دی له تاسې (مسلمانانو نه)].

پدې تهمت او جرم کې له شريکو کسانو نه مسطح بن اثاثه، حسان بن ثابت او حمته بنت جحش (رضي الله عنهم) اتيا اتيا درې (متروکې) ووهل شول، خو ددې جرم لوی مجرم او د منافقينو رئيس عبدالله بن ابي ته جزا ورنکړل شوه، حد ورباندې جاري نه شو. دا هم ځکه چې حد خو د مجرمينو لپاره يو ډول تخفيف دی، دغه منافق خو د تخفيف مستحق ندی، الله تعالی هغه ته په آخرت کې د سخت عذاب وعيد کړیدی. او يا کيدای شي چې د هغه مصلحت پخاطر حد نه وي ورباندې جاري شوی د کوم پخاطر چې هغه وژل شوی نه و.^(۱)

پدې ترتيب سره له يوې مياشتې پريشانۍ وروسته له مدينې نه د شک، پريشانۍ او

(۱). صحيح بخاري ۱/۲۶۹۶-۶۹۸.. زاد المعاد ۲/۱۱۳-۱۱۵. ابن هشام ۲/۲۹۷-۳۰۷

تشويشونو وريځې والوتلې. د منافقانو رئيس داسې وشرميد چې نور يې هسک نه شوی کتلی. ابن اسحاق وايي: لدې پيښې نه وروسته عبدالله بن ابي دومه سپک او رسوا شو چې که کومه خبره او پيښه به يې جوړه هم کړه، نو تر ټولو لومړی به يې خپل قوم خبره ردوله، ورباندې په غوسه کيدل به، او راته به يې.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) عمر (رضي الله عنه) ته وفرمايل: (كيف ترى يا عمر؟ أما والله لو قتلته يوم قلت لي: اقتله، لأرعدت له آنف، ولو أمرتها اليوم بقتله لقتلته). {خه فکر کوي يا عمره! که هغه ورځ دې وژلی وى، په کومه ورځ دې چې ماته وويل چې اجازه را کړه ويې وژنم، نو که هغه وخت دې وژلی وى ډير همدردان او ملاتړي به يې پيدا کړي وو، خو که نن يې همغوی ته د وژلو حکم وشي، نو و به يې وژني.}

عمر (رضي الله عنه) عرض وکړ: زه پوه شوم چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر او معامله زما له کار او معاملې نه ډيره برکتې او غوره ده.^(۱)

(۱). ابن هشام ۲/۲۹۳

له مریسيع غزا وروسته پوځي عملیات

۱- د عبدالرحمن بن عوف سریه:

د شپږم هجري کال د شعبان په میاشت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عبدالرحمن بن عوف (رضي الله عنه) په دومه الجندل کې میشته بني کلب ته واستاوه، له خوځیدو نه مخکې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وویل: رآه دلته زما مخ ته کینه. هغه راغی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې ته کیناست، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپل مبارک لاس لنگی ور وتړله، او د جگړې په هکله یې په زړه پورې لارښوونې وکړې، ورته یې فرمایل: (إن أطاعوك فتزوج ابنة ملكهم). که هغوی ستا امر ومانه، نو د پاچا د لور سره یې واده وکړه. عبدالرحمن بن عوف (رضي الله عنه) لار او دری ورځې یې هغه قوم اسلام ته راباله، تر څو هغوی په اسلام مشرف شول، بیا عبدالرحمن بن عوف د قبیلې د سردار یا پاچا (اصبغ) له لور (تماضر) سره واده وکړ. او همدا تماضر په ام ابی سلمه سره شهرت لري.

۲- د علي بن ابی طالب سریه: په ۶ هجري کال د شعبان په میاشت کې وه، هدف یې په فدک کې میشته د بني سعد بن بکر قبیله وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته خبر راغی چې دلته څه کسان له یهودانو سره د مرستې لپاره راټول شوي دي، نو فوراً یې علي (رضي الله عنه) د دوه سوه کسيز لښکر په مشرۍ هغه سیمې ته واستاوه. علي (رضي الله عنه) به د شپې سفر کاوه او د ورځې له مخې به یې چیرته کمین نیوه، یوه ورځ یې د مشرکینو یو جاسوس ونيو هغه اقرار وکړ چې د بني سعد قبیلې له خوا یې د خیبر یهودانو ته دا خبر رسولی و که یهودان دوی ته د خیبر خرماوې ورکړي، نو دوی به ورسره مرسته وکړي. همدې جاسوس د بني سعد د غونډیدو ځای هم په گوته کړ. علي (رضي الله عنه) پر هماغه ځای یرغل وکړ، پنځه سوه اوبنان، او دوه زره پسونه یې په غنیمت ونيول. بنو سعد له خپلو ښځو، اولادونو او له خپل مشر و بر بن علیم سره یو ځای وتښتیدل.

۳- د ابوبکر الصدیق (رضی الله عنه) په بل روایت د زید بن حارثه (رضی الله عنه) سریه: د ۶ هجري کال د رمضان په میاشت کې د وادي القری په سیمه کې پینښه شوي وه. فزاره قبیلې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ترور نیت کړی و، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې د مقابلې لپاره ابوبکر الصدیق (رضی الله عنه) ورولیږه. سلمه بن اکوع وايي: زه هم ورسره وم او کله مو چې د سهار لمونځ ادا کړ، امر راته وشو، برید مو پرې وکړ، د هغوی د اوبو چینی ته ورسیدو یو شمیر مو ورنه ووژل. ما له دوی نه یوه ډله ولیده چې ښځې او ماشومان هم پکې وو، وویږدم هسې نه له مانه مخکې غره ته ورسېږي، ورسې وړغلم د دوی او غره تر مینځ مې د غشي وار وکړ کله چې دوی غشي ولید، ودریدل، پدې ډله کې ام قرفه نومې یوه ښځه هم وه چې یو زوړ پوستین یې اغوستی و له دې سره یې لور چې د زیاتې ښکلا درلودونکې وه هم ملگرې وه، ما ټول نیول او د ابوبکر (رضی الله عنه) حضور ته مې راوستل. هغه همد ا ښکلې نجلۍ ما ته حواله کړه، ما د هغې جامې هم نه وې پرانیستي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رانه وغوښتله، مکې ته یې ولېږله او په بدل کې یې د مسلمانانو ډیر اسیران ورباندې را خوشي کړل.^(۱) ام قرفه یوه شیطان صفت ښځه وه، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د په شهادت رسولو لپاره یې ډیرې توطیې جوړولې، او د همدې هدف لپاره یې د خپلې کورنۍ دیرش کسه تیار کړي هم وو، او بالاخره هغه پخپله سزا ورسیده او پوره دیرش کسان یې ووژل شول.

۴- د کرز بن جابر الفهري سریه: دا هماغه صحابي دی چې له بدر نه وړاندې یې د سفوان په غزا کې د مدینې په پنډه غالي حمله کړې وه، وروسته په اسلام مشرف شو او د مکې د فتحې په غزا کې په شهادت ورسید. کیسه داسې وه چې د عکل او عربینه یوې ډلې (چې رنځوران وو) په ظاهره اسلام راوړ، په مدینه کې میشته شول، خو ددې ځای هوا د دوی لپاره مناسبه نه وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغوی له یوه څړ ځای او هلته له څارویو نه د دفاع پخاطر واستول، امر یې ورته وکړ چې ددې څارویو (اوبنانو) ساتنه به کوئ او د هغې شیدې او متیازې به څښئ. کله چې دغه خلک له ناروغۍ نه جوړ شول، نو د

(۱). صحیح مسلم ۸۹/۲ ویل کیږي دغه سریه په اووم هجري کال وه.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) شپون يې وواژه، اوبنان يې له ځان سره وتبنتول او بيرته مرتد او كافر شول. بناء رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ۶ هجري كال په شوال مياشت كې كرز بن جابر (رضي الله عنه) له يوه گروپ سره په هغوى پسې وروليږه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې وخت كې دا دعا هم وكړه: (اللهم أعم عليهم الطريق، واجعلها عليهم أضييق من مسك). اي خدايه! ته په عربينو لاره بنده كړې، لاره يې له وني نه هم زياته ورته تنگه كړې. الله تعالى همدا دعا قبوله كړه، له هغوى نه لاره ورکه شوه او ټول د مسلمانانو په اسارت كې ولويدل. بيا د خپل جرم (قتل او شوكو) په بدل كې حد ورباندې جاري شو، لاسونه او پښې يې پرې شوې، سترگې يې ورنه وايستلې شوې، او بيا هملته يو ځاى وغورځول شول او ټول مړه شول^(۱). دا كيسه په صحيح بخاري كې له انس (رضي الله عنه) نه هم روايت شويده^۲.

سيرت ليكونكي پدې سريه پسې له سلمه بن ابي سلمه سره د عمرو بن اميه الضمري د سريې ذكر هم كوي. دا هم د ۶ هجري كال په شوال كې وه. كيسه يې داسې ده چې نوموړى د ابوسفیان د ترور لپاره مكې ته لاړ ځكه ابو سفیان لدې نه مخكې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ترور لپاره يو كوچى مدينې ته راليرلې و، خو دا يو هم پخپل هدف كې بريالى نه شو. داسې روايت هم شته چې عمرو د لارې په اوږدو كې درى كسان وژلي وو، او بل روايت وايي چې عمرو په همدې سفر كې د شهيد خبيب (رضي الله عنه) جسد هم له ځان سره اخيستې و. مشهوره خو دا ده چې خبيب له رجيع حادثې نه څو ورځې يا مياشتې وروسته شهيد شوى دى. د رجيع پيښه په څلورم هجري كال د صفر په مياشت كې وه، نه پوهيږم تاريخ ليكونكي سهوه شويدي او كه همدا دواړه پيښې په يوه سفر او څلورم هجري كال كې شويدي! علامه منصور پوري دا نه مني چې پدې سريه كې دې جگړه او مقابله شوې وي. والله اعلم.

دا له احزاب او بني قريظه غزا گانو نه وروسته پيښې شوې سريې دي چې په يوه كې يې هم سخته جگړه نده شوې، نو پدې اساس ويلی شو چې دا ټول يو ډول اکتشافی گزمې او عمليات وو چې هدف يې د هغو اعرابو ویرول او آرامول وو چې لا تر اوسه يې سد سرته نه و ورغلی. كه پيښو ته ژوره كتنه وشي نو داسې ښكاري چې له احزاب غزا نه وروسته د پيښو مسير بدل شوى او دښمنان د ماتې په لور روان وو، حوصلې يې ټيټې شوې، د اسلامي حكومت او ځواك له ماتولو نه بالكل مايوسه او نا اميده

(۱). زاد المعاد ۱۲۲/۲

۲. صحيح البخاري ۶۰۲/۲.

شوي وو. دا حقيقت هغه وخت ښه څرگند شو کله چې د حديبيې سوله وشوه، او پدې سولې سره مشرکينو د اسلام په ځواک او عظمت اعتراف وکړ، او اسلام يې د يوه ځواک په توگه په عربي جزيره کې ومانه.

د حدیبیې صلح

شپږم هجري کال د ذي القعدې میاشت

د حدیبیې عمرې سبب:

وروسته له هغې چې په عربي جزیره کې حالات تر ډیره حده د مسلمانانو په گټه شول، د اسلامي بلنې د بري رڼا ورو ورو را ښکاره کیدله، او په مسجد حرام چې پوره شپږ کاله د مشرکانو له خوا د مسلمانانو په مخ تړل شوی و، اوس د مسلمانان د عبادت په حق د اعتراف مقدمه پیل کیدونکې وه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مدینه منوره کې خوب ولید چې دی او اصحاب (رضي الله عنهم) یې مسجد حرام ته داخل شوي د کعبې شریفې کلیانې یې اخیستې او ټولو طواف او عمره ادا کړې. وروسته ځینو د سر وینستان کم او نورو بالکل پاک خریلي دي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل دا خوب اصحابو (رضي الله عنهم) ته ووايه، هغوی ډیر خوشاله شول، گمان یې وکړ چې دوی به همدا کال مکې ته داخلېږي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا هم ورته وویل چې زه به عمره ادا کوم، نو همدا وه چې اصحابو (رضي الله عنهم) د سفر تیاري ونيوله.

مسلمانانو ته د سفر امر

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مدینې او شا و خوا سیمو اوسیدونکو ته اعلان وکړ چې له ده مبارک سره د سفر لپاره تیار شي. ډیرو اعرابو (کوچیانو) سستي کوله، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله خپلې مینځل شوي جامې واغوستلې، عبدالله بن ام مکتوم او په بل روایت نميله لیشي یې د مدینې خلیفه وټاکه، او په خپله قصواء نومې اوښه سپور شو.

د ۶ هجري کال د ذي القعدې په لومړۍ نېټه د دوشنبې په ورځ یې له مدینې نه حرکت وکړ، ام المؤمنین ام سلمه (رضي الله عنها) هم ورسره ملگرې وه. د لښکر شمیره یې ۱۴۰۰ او په بل روایت ۱۵۰۰ کسانو ته رسیده. پدې سفر کې له رسول الله (صلی الله

عليه و اله و صحبه و سلم) او لښکر سره یې له تورو پرته چې هغه هم په تکیو کې وې نوره هیڅ ډول وسله نه وه.

مسلمانان د مکې په لور خوځېږي

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او ورسره اصحاب (رضی الله عنهم) د مکې په لور روان شول. کله چې ذی الحلیفه سیمې ته ورسیدل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلې هدی (د قربانۍ څارویو، میړو او پسونو) ته قلاډې ور واچولې، او وې یې په بوکام کې څیرې او په نښه کې. د عمرې لپاره یې احرام وټاره تر څو خلک پدې پوه شي چې د جنگ اراده نلري. یو کس ته یې وظیفه ورکړه چې لاړ شي او د قریشو حال احوال ورته راوړي، او کله چې عسفان ته نژدې کیده همدا څاری ورته راغی، عرض یې وکړ چې کعب بن لوی خپل حلیف قبائل (احابیش) راغونډ کړي او ستا سره د مقابلې نیت لري، نور خلک یې هم د جگړې لپاره راټول کړيدي، تصمیم یې نیولی تاسو ته اجازه درنکړي مکې ته داخل شئ! پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپلو اصحابو (رضی الله عنهم) سره مشوره وکړه او وېې فرمایل: (أترون فمیل إلى ذراري هؤلاء الذين أعانوهم فنصیبهم؟ فإن قعدوا قعدوا موتورین محزونین، وإن نجوا یکن عنق قطعها الله، أم تریدون أن نؤم هذا البيت فمن صدنا عنه قاتلناه؟). تاسې پدې کې څه نظر لرئ چې لاړ شو او د هغو خلکو په کورونو حمله وکړه کوم چې له قریشو سره د مرستې لپاره وتلي دي؟ او د هغوی پر هر څه قبضه وکړو، وروسته که هغوی غلي کیني، نو دا به داسې وخت وي چې د جنگ خوند به یې ځکلی وي، لوی غم به ورباندې راغلی وي، او که راځي نو دا به هم پداسې حالت کې وي چې الله به یې ورمیړونه ورمات کړي وي، او که نه دا غواړئ چې د بیت الله شریف په لور مخ په وړاندې لاړ شو، که څوک مو مخې ته ودریدل جگړه به ورسره کوو؟ په ځواب کې ابوبکر (رضی الله عنه) ورته وویل: الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ټولو نه ښه پوهیږي، مونږ خود عمرې په نیت راغلي یوو. له هیچا سره د جگړې نیت نلرو، خو که څوک زمونږ او بیت الله تر مینځ حایل واقع کیږي یعنې مونږ ته د عمرې اجازه نه راکوي، نو له هغوی سره به حتماً جنگیږو. پدې پسې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ

چي: (فروحو). خي، روان شي، همدا وه چي ټول د مكې په لور وخوځيدل.

قریش هڅه کوي مسلمانان له بیت الله شریف نه منع کړي

قریشو چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د راتګ خبر واورید، غونډه یې وکړه او ټول پدې سره متفق شول چې په هیڅصورت کې به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د داخلیدو اجازه نه ورکوي. پداسې حال کې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له احابیشو نه په څنګ کې تیر شوی و، د بني کعب یوه سړي خبر ورته راوړ چې قریش څو ځای ته راغلي او د کراع الغمیم په سیمه کې د خالد بن ولید په مشرۍ دوه سوه سواره ځای په ځای شويدي. کراع الغمیم د مکې په عمومي لاره واقع یوه سیمه وه، خالد د مسلمانانو د منع کولو هڅه کوله او خپل لښکر یې پداسې ځای کې اچولی و چې دواړو لښکرو (مسلمانانو او مشرکینو) یو بل سره لیدل. مسلمانان چې د ماسپینین په لمانځه وو، چې خالد ولیدل ورته پام یې شو چې رکوع او سجده کوي، نو له ځان سره یې وویل دوی خو پدې وخت کې ښه مصروف وو، مونږ ته یې پام نه وو که حمله مو ورباندې کړي وای، نو ښه تاوان به مو ور اړولې وای، بیا یې فیصله وکړه چې د مازدیګر د لمانځه په وخت کې ناڅاپي حمله ورباندې وکړي. نو په همدې وخت کې الله تعالی د ویرې د لمانځه (صلاه خوف) حکم نازل کړ او د خالد پلان شنډ شو.

د لارې بدلول او له خونړۍ جګړې نه ډډه کول

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د کراع الغمیم لاره پرېښوده او د درو په مینځ کې یې یوه بله سخته لاره ونيوله، ښی. خوا ته له حمش نه تیره شوې لاره کومه چې ثنیه المرار ته وتله، باندې روان وو. او له ثنیه المرار نه ښکته خوا د مکې لاندینی برخه کې یې د حدیبیې له سیمې نه تیره شوې لاره ونيوله، هغه عمومي لاره یې خوشې کړه کومه چې په تنعیم باندې حرم شریف ته وتله. هغه لار یې چې خواته پرېښوده. او کله چې خالد د اسلامي لښکر د پښو گرد ولید او پوه شو چې پردوی باندې ورغلی لاره یې بدله کړیده، نو فوراً یې قریشو ته خبر ولیږه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همداسې مخکې روان و تر څو ثنیه المرار ته ورسید هملته یې اوښه چو شوه. خلک په ه، ه سره کوشش کاوه اوښه پاڅیږي خو نه پاڅیدله، نو دوی سره وویل چې قصواء ودریده، نوره د تګ نده! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ځواب کې وفرمایل: (ما خلأت القصواء، وما

ذاک لها بخلق، ولكن حبسها حابس الفيل). قصواء نده دريدلې او نه يې دا عادت دی، خو دلته هغه چا ايساره کړه کوم چې د ابرهه فيل يې ايسار کړی و. بيا يې زياته کړه: (والذي نفسي بيده لا يسألوني خطة يعظمون فيها حرمان الله إلا أعطيتهم إياها). قسم په هغه ذات چې زما نفس يې په واک کې دی چې د قریشو ټول هغه وړاندیزونه به منم کوم چې د الله تعالی د حرمانو احترام او درناوی وي پکې. بيا يې اوښه په زور سره اوچته کړه، روانه شوه لاره يې بدله کړه او هلته د حدیبیه په سر کې يې له هغې چينې سره وړول چې لږ کمې اوبه يې لرلې. خلکو لږ لږ اوبه ورنه اخيستلې او په لږ ساعت کې هغه اوبه هم وچې شوې، لارل او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې له تندي نه شکايت وکړ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپلې توپرې نه يو غشی راويوست، اصحابو (رضي الله عنهم) ته يې امر وکړ چې دا غشی په هغه چينه کې کيږدي. هغوی چې کله غشی په چينه کې واچاوه، فوراً اوبه ورنه را په خوتيدو شوې، ټولو وچنبلې او ماړه شول.

بديل د رسول الله (ﷺ) او قریشو تر مينځ مينځگړيتوب کوي

وروسته له هغه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مطمئن او ډاډه شو د خزاعه قبيلې بديل بن ورقاء له څو کسانو سره ورته راغی. د تهامه په اوسيدونکو کې خزاعه قبيله يوازينۍ قبيله وه چې د مسلمانانو او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خیر يې غوښت او له دوی سره يې همدردی درلوده. بديل عرض وکړ چې کعب بن لوی د حدیبیې له زياتو اوبو سره خوا کې اړولي دي، ښځې او اولادونه يې هم ورسره دي، له ستا سره د جگړې او له بيت الله شريف نه د منع کولو اراده يې کړيده. په ځواب کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (إننا لم نحی لقتال أحد، ولكننا جننا معتمرین، وإن قریشاً قد هکتهم الحرب وأضرت بهم، فإن شاءوا ماددتم، ويخلوا بيني وبين الناس، وإن شاءوا أن يدخلوا فيما دخل فيه الناس فعلوا، وإلا فقد جموا، وإن هم أبوا إلا القتال فوالذي نفسي بيده لأقاتلنهم على أمری هذا حتى تنفرد سالفتي، أو لينفذن الله أمره). مونږ د عمرې په نيت راغلي يوو، له هيچا سره د جگړې اراده نلرو، قریش خو جگړو تباہ کړي له جگړو نه زيات

زیانمن شويدي، که غواړي نو تر یوه وخته دې زما او نورو خلکو تر مینځ غرض نلري، څه وخت به ورکړم، مونږ او نور دې سره پرېږدي، وروسته که خلک زما ته تسلیم شول، نو دوی هم همدا کار کولی شي او زما اطاعت غوره کولی شي. او که بیا یې نه غوښتل ما ته تسلیم شي، نو تر هغې پورې به یې یو څه دمه کړې وي، لږ په حال به راغلي وي، خو که دوی یوازې په جگړه اصرار کوي، نو قسم په الله چې د خپل دین په لار کې به تر هغې پورې ورسره جنگیږم تر څو مې سر نه وي پرې شوی او یا د الله تعالی امر نه وي نافذ شوی.

بدیل وویل: زه به ستا خبره قریشو ته ورسوم. روان شو قریشو ته ورغی او ورته ویې ویل: ای قریشو زه د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له طرفه درته راغلی یم، هغه څه خبره راته کړیده که خوښه مو وي درته و به یې کړم؟ ځینو کم عقلانو وویل: نه، مونږ د هغه خبرو ته اړتیا نلرو، خو هوښیارانو یې وویل: وایه هغه څه یې درته ویلي دي؟ بدیل د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبره ورته وکړه، نو قریشو مکرز بن حفص ور واستاوه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې کله مکرز ولید نو ویې وفرمایل دغه یو غدار او ځائن سړی دی. په هر حال مکرز راغی، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همغه خبره ورته وکړه کومه یې چې بدیل ته کړې وه، او مکرز بیرته قریشو ته ورغی.

د قریشو سفیران

هلته د کنانه قبیلې حلیم بن علقمه نومي سړي وویل: اجازه راکړئ چې زه هم محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورشم. هغوی ورته وویل: ورشه، کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورنلډ شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (هذا فلان، وهو من قوم يعظمون البدن، فابعثوها). دا د فلانې قبیلې غړی دی، د دوی خلک له حج نه وروسته قربانۍ ته د ځانگړیو شویو څارویو (بدن) قدر او درناوی کوي. بیا یې اصحابو (رضي الله عنهم) ته امر وکړ چې د قربانۍ خپل څاروي ددې سړي مخې ته واستوي تر څو هغه یې وگوري. اصحابو (رضي الله عنهم) همدا سې وکړل او له هغه نه یې پداسې حال کې استقبال وکړ چې ټولو تلبیه وبله.

حلیم چې دا حالت ولید نو ویې ویل: سبحان الله! دا خلک خو باید له بیت الله شریف

نه منع نه کړای شي. بیرته خپل قوم ته ورغی او ورته ویې ویل: چې ما د قربانی لپاره تیار شوي څاروي ولیدل، لازمه نده چې دا خلک (مسلمانان) له مکې نه منع کړای شي.

دلته دده او قریشو تر مینځ داسې خبرې وشوې چې حلیس یې وپاراوه، عروه بن مسعود ثقفي وویل: دې سړي د عقلمندی خبره وکړه، اجازه راکړې زه هم یو ځل محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورشم. قریشو اجازه ورکړه، هغه لاړ او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې خبرې پیل کړې.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همغه خبرې ته نژدې یوه خبره ورته وکړه کومه یې چې بدیل ته کړې وه. پدې وخت کې عروه ورته وویل: یا محمد! (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) که چیرې ته خپل وڅپې او ټول له مینځه یوسې نو څه به تر لاسه کړې؟ او راته ووايه چې آیا تا تر اوسه داسې اوریدلي دي چې په عربو کې دې له تا پرته بل چا خپل ټول قوم له مینځه وړی وي؟ او که حالت بدل وي جگړه ستا په گټه نه وي، نو زه دلته داسې اوباش کسان او مخونه وینم چې بیا به تا پریږدي او درنه تښتي به. ددې خبرې په اوریدو سره ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وویل: د لات عورت وخورې! فکر کوي مونږ به له خپل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څخه تښتو؟ عروه وویل: دا څوک دی؟ ځواب ورکړ شو چې دا ابوبکر (رضي الله عنه) دی. عروه وویل: که چیرې دې هغه احسان نه وی راباندې کوم چې ما یې لا تر اوسه بدله نه درکړې، نو حتما به مې ددې خبرې ځواب درکاوه. په هر حال عروه له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره خپلو خبرو ته ادامه ورکړه، هر ځل به یې چې خبره کوله، نو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارکه ریره به یې رانیوله.

مغیره بن شعبه مغیره چې د عروه وراره و. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر ولاړ و په لاس کې یې توره او په سر یې خول و. کله به چې عروه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارکې ریرې ته لاس اوږد کړ، نو مغیره به د تورې په لاستي د هغه لاس وواهه او ورته ویل به یې: لاس دې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ریرې نه لیرې کړه. عروه سر پورته کړ او ویې ویل: دا څوک دی؟ دوې ورته وویل: دا مغیره دی. ده وویل: دا څه حالت دی؟ دا څه خیانت دی؟ اې غداره! آیا دا زه تر اوسه پورې ستا د غدر له لاسه منډې نه وهم؟ ستا پخاطر هلې ځلې نه کوم؟ آیا ستا د جرم له امله مې دیت نه و ورکړې؟ مغیره د

جاهليت په دوران کې له څو کسانو سره ملگری شوی ؤ، بيا يې هغوی وژلي او مالونه يې ورته اخیستي وو، له هغې نه وروسته راغلی او په اسلام مشرف شوی ؤ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته فرمایلي و: (أما الإسلام فأقبل، وأما المال فإلست منه في شيء). اسلام دې منم، خو له مال سره دې څه کار نلرم، دا مسئولیت نه منم.

عروه کتل او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره يې د اصحابو (رضي الله عنهم) اړیکې او معامله څارله، بيا قريشو ته ستون شو او ورته ويې ويل: اې زما قومه! قسم په خدای چې زه د ډيرو پاچايانو دربار ته ورغلی يم، قيصر، کسری، نجاشي او نور مې ليدلي، قسم په خدای چې هيڅ يو هم د خپلو افرادو په وړاندې د دومره قدر درلودونکی ندی لکه محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يې چې د خپل قوم په وړاندې لري، د هغه اصحاب (رضي الله عنهم) له ده سره دومره مينه لري چې يو رعیت يې هم له خپل پاچا سره نه لري. اصحاب (رضي الله عنهم) له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره تر دې حده مينه لري چې هغه که پزه هم سڅ کړي، نو د پزې اوبه يې هم ځمکې ته نه پريږدي يو کس يې اخلي پخپل مخ او بدن يې موبني، کله چې امر وکړي ټول يې تعمیل ته ولاړيږي، کله چې اودس کوي نو د اوداسه په اوبو يې سره جنگ وي هر يو هڅه کوي هغه واخلي، او کله چې هغه خبرې کوي ټول چپ شي، د ډير احترام له وجې پورته هم نه ورته گوري، هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډير معقول وړاندیز کړیدی ويې منی.

هغه ذات چې د دوی لاسونه يې له تاسې نه لنډ کړل

کله چې د قريشو مستو، احساساتي او جنگ ته تړو ځوانانو وليدل چې مشران يې سوله غواړي، نو د داسې يوه پلان جوړولو په فکر کې شول چې د سولې هڅې ورباندې شنډې کړي. فيصله يې وکړه چې د شپې له خوا د مسلمانانو پر مرکز برید وکړي، او داسې څه ترسره کړي چې د جگړې سبب شي. دا پلان يې جوړ او د عمل په ډگر کې يې پلي کړ ۷۰ يا ۸۰ ځوانان د تنعيم له غره نه د شپې روان شول غوښتل يې د مسلمانانو مرکز ته لار پيدا کړي، خو هلته د مسلمانانو د امنيتي چارو قوماندان محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ټول اسيران کړل. وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عفو ورتو وکړه او د سولې پخاطر يې ټول پريښودل. پدې اړه دا آيت شريف نازل شو:

((وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ)) (الفتح - ٢٤)

[او دغه الله هغه (ذات دی) چې بند یې کړل لاسونه د هغو (مشرکینو) له تاسې څخه او لاسونه ستاسې له هغوی څخه په منځ د مکې کې پس له هغې څخه چې غالب یې کړی تاسې په هغوی باندې.]

عثمان بن عفان (رضي الله عنه) قريشو ته د مسلمانانو د سفیر په توګه پدې وخت کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فيصله وکړه چې د خپل دريځ او له سفر نه د هدف د توضیح او څرګندولو پخاطر قريشو ته یو استازي واستوي. لومړی یې عمر (رضي الله عنه) ته وویل چې ته لار شه او قريشو ته زمونږ دريځ او هدف بیان کړه. عمر (رضي الله عنه) خپل عذر داسې وړاندې کړ: یا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! په مکه کې د بني کعب له کورنۍ نه داسې څوک نشته چې که ما ته څه زیان او ضرر راورسیږي، هغه مې ملاتړ وکړي، غوره دا ده چې عثمان (رضي الله عنه) واستول شي، ځکه دده قوم هملته مکه کې دی، هغه به ستا خبره په سببي توګه ورسوي. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په عثمان (رضي الله عنه) پسې احوال ولیږه، هغه راغی او قريشو ته یې د خپل استازي په توګه واستاوه او ورته وېې فرمایل: قريشو ته ووايه چې مونږ د جګړې په نیت نه یوو راغلي، مونږ عمره ادا کول غواړو. هغوی ته د اسلام بلنه هم ورکړه، او بیا لار شه په مکه کې میشته مسلمانانو (بنحو او نارینه) ټولو ته د فتحې او بري زيری ورکړه، او ورته ووايه چې الله تعالی به حتماً خپل دين ته غلبه ورکوي، او داسې وخت راتلونکی دی چې اسلام به غالب وي او مسلمانان به هغه وخت خپل دين نه پټوي.

عثمان (رضي الله عنه) روان شو او په بلدح نومې سيمه کې له قريشو سره مخامخ شو، قريشو ورته وويل: چيرته ځي؟ ده په ځواب کې ورته وويل: زه رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې خبرې لپاره راليرلی يم، او د هغه خبره يې ورته وکړه. قريشو وويل: مونږ ستا خبرې واوريدلې، څه لار شه خپله وظيفه اجرا کړه. ابان بن سعيد بن العاص وړياخيد، هر کلی يې ورته ووايه. خپل آس يې زين کړ، عثمان (رضي الله عنه) يې له ځان سره سپور کړ او پخپله پناه کې يې مکې ته يووړ. هلته يې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پيغام د قريشو مشرانو ته ورساوه.

قریشو ورته وویل: لاږ شه د بیت الله شریف طواف وکړه. عثمان (رضي الله عنه) دا وړاندیز ونه مانه او ویې ویل: تر څو چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) طواف نه وي کړی زه طواف نه کوم.

د عثمان (رضي الله عنه) د شهادت خبر او د رضوان بیعت

قریشو عثمان (رضي الله عنه) له ځان سره ایسار کړ، کیدای شي دوی به د حالاتو په اړه پخپلو کې سلا او مشوره کوله او د فیصلې کوشش به یې کاوه، بیا به یې همدا فیصله د عثمان (رضي الله عنه) په لاس رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته لېږله. عثمان (رضي الله عنه) پدې ترتیب سره وځنډید، د مسلمانانو په مینځ کې دا شایعه خوره شوه چې هغه شهید کړی شوی دی. کله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته دا خبره ورسیده، نو ویې فرمایل: (لا نبرح حتى نناجز القوم). اوس به تر هغې پورې نه څو تر څو مو له قریشو سره جگړه نه وي کړې. بیا یې اصحاب (رضي الله عنهم) د بیعت لپاره راټول کړل.

ټول راغلل او پدې خبره یې بیعت ورسره کاوه چې له جگړې نه به تینبسته نه کوي. یوې ډلې د مرگ بیعت هم ورسره وکړه. لومړنی صحابي (رضي الله عنه) چې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره یې بیعت وکړ ابو سنان اسدي ؤ. سلمه بن اکوع (رضي الله عنه) درې ځله په مرگ بیعت ورسره وکړ، یو ځل د بیعت په شروع کې بیا په مینځ کې او دریم ځل په آخر کې. بیا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل لاس په بل لاس کې ونیو او ویې فرمایل: (هذه عن عثمان). دا د عثمان (رضي الله عنه) لپاره. او کله چې بیعت پای ته ورسید، عثمان (رضي الله عنه) هم راوړسید او له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره یې بیعت وکړ. ټولو اصحابو (رضي الله عنهم) بیعت وکړ، یوازې یو منافق چې جد بن قیس نومیده بیعت ته حاضر نه شو.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دغه بیعت تر یوې ونې لاندې واخیست. عمر (رضي الله عنه) یې مبارک لاس نیولی ؤ او معقل بن یسار د ونې شاخونه ورنه پورته نیولې وو. همدا د رضوان بیعت دی، او د همدې رضوان بیعت په هکله دا آیت شریف نازل شوی دی:

((لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ)) (الفتح: ١٨)

خامخا راضي او خوښ شوی دی الله تعالی له مؤمنانو نه هغه وخت چې بیعت یې کاوه له تا سره د لاندې د ونې.]

د سولې تړون

قریشو د وضعې حساسیت درک کړ، فوراً یې سهیل بن عمرو د سولې لپاره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ولیږه، خو دا یې ورته په ډاگه کړه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضی الله عنهم) به سر کال بیرته مدینې ته ستنږي. ځکه مونږ نه غواړو چې نور عرب داسې څه خبرې وکړي چې گویا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په زور مکې ته داخل شو. سهیل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورسید او کله یې چې سترگې مبارکې پرې ولگیدلې نو ویې فرمایل: (قد سهل لکم أمرکم). کار مو آسانه شو، دوی (قریشو) چې دا شخص رالیږلی، نو حتماً سوله غواړي. سهیل راغی، اوږدې خبرې یې وکړې، تر څو دواړه په سوله راضي شول، او پدې ټکو یې تړون سره لاسلیک کړ:

۱- رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به سر کال بیرته ستنږي او مکې ته به نه داخلږي. په راتلونکي کال کې به مسلمانان راځي او درې ورځې به په مکه کې پاتې کیږي، له دوی سره به یوازې یوه یوه توره یعنی د هغه وخت د عادي سواره وسله وي، تورې به هم په ټیکو کې د ننه وي. او دوی ته به هیڅ ډول ضرر او اذیت نه رسول کیږي.

۲- د دواړو لوریو تر مینځ به لس کال اور بند وي، پدې موده کې به خلک په امن وي، او یو پر بل به د تعرض هڅه نه کیږي.

۳- هر څوک کولی شي پخپله خوښه له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره او یا هم له قریشو سره د دوستۍ تړون وکړي. هر هغه قبیلې چې له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او یا قریشو سره یې عهد وکړ، نو دا د همغه طرف یوه برخه شمیرل کیږي، او پر هغې باندي برید او تعرض د عهد لرونکي په خلاف تعرض بلل کیږي. ددې مطلب دا چې قبایل آزاد دي چې له چا سره د دوستۍ تړون کوي، کولی شي. او که فرضاً یوې قبیلې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د دوستۍ تړون وکړ، بیا قریشو پر همدې قبیلې باندي حمله وکړه نو دا حمله

په حقیقت پر مسلمانانو حمله بلل کيږي. او همداسې د قريشو په هکله هم همدا خبره نافذه ده.

۴- که څوک له قريشو نه د خپل ولي له اجازې پرته راوتننيدل او محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته راغلل، نو هغه به يې بيرته قريشو ته سپاري او که له محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه څوک قريشو ته وروتننيدل، نو قريش به يې بيرته محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته نه سپاري.

کله چې د تړون په موادو اتفاق وشو، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) علي (رضي الله عنه) راوغوښت، امر يې ورته وکړ چې د تړون متن وليکي او ورته ويې فرمايل وليکه: ((بسم الله الرحمن الرحيم)) پدې وخت کې سهيل وويل: الرحمن خو مونږ نه پيژنو؟ داسې وليکه: باسمك اللهم. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) علي (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې همداسې وليکي. بيبي ورته وويل: وليکه چې: (هذا ما صالح عليه محمد رسول الله). دا هغه څه دي چې محمد رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سوله او مصالحه ورباندې کړې ده. سهيل بيا وويل: که مونږ پدې باور او ايمان درلودلې چې ته رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې، نو بيا به مونږ نه له بيت الله شريف څخه منع کړې وای، او نه به مو جگړې در سره کولې، نو داسې وليکه چې محمد بن عبدالله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم). رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (إني رسول الله وإن كذبتموني). زه د الله (جل جلاله) رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يم که څه هم تاسې مې نه منئ، علي (رضي الله عنه) ته يې امر وکړ چې همداسې وليکي (محمد بن عبدالله) او د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لفظ حذف کړي. علي (رضي الله عنه) وويل زه خو دا نه شم حذفولی او زه مې دا نه مني چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لفظ حذف کړم. بيا محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپل لاس سره هغه لفظ حذف کړ. او پدې ترتيب سره د تړون متن وليکل شو.

د تړون له لاسليک نه وروسته خزاعه قبيله د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خوا ته ودریده او تړون يې ورسره وکړ. خزاعه له مخکې نه ان د عبدالمطلب له زمانې نه د بني هاشم حليفه وه او له هغوی سره يې تړون درلود. له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره دا تړون د هماغه پخواني تړون تجديد او تاکيد و. او د بنوبکر قبيلې له قريشو سره تړون وکړ.

د ابو جندل بیرته سپارل

پداسې حال کې چې د تړون لیکل لا پای ته نه وو رسیدلي، د سهیل زوی ابو جندل چې زولنې یې راکشولې راوړسید. له مکې نه راتبیتدلی و، راغی او ځان یې مسلمانانو ته راوړساره. پدې وخت کې سهیل وویل: دا به لومړنی کس وي چې په اړه به یې معامله درسره کوم، ته به دغه شخص بیرته راته سپارې! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (إنا لم نقض الكتاب بعد). مونږ خو تر اوسه لیکل ندی تکمیل کړي. سهیل وویل: قسم په خدای که دا نه منې، نو هیڅ د سولې معامله نه درسره کوم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (فأجزه لي). نو دا زما پخاطر پریږده. ده ورته وویل: نه تا ته یې هم نه درکوم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (بلی فافعل). پریږده، دا زما لپاره پریږده، ما ته یې راکړه. سهیل وایي، نه، تا ته یې هم نه درکوم. سهیل پاڅید ابو جندل یې په مخ وواهه، له جاغې نه یې راوښو کش یې کړ تر څو مشرکینو ته یې وسپاري. ابو جندل په چیغو، چیغو سره ویل: اې مسلمانانو! آیا بیرته ددې پخاطر مشرکینو ته سپارل کیږم چې هغوی مې دین ته زیان ورسوي؟ له فتنې او امتحان سره مې مخ کړي؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (یا أبا جندل، اصبر واحتسب، فإن الله جاعل لك ولن معك من المستضعفين فرجاً ومخرجاً، إنا قد عقدنا بيننا وبين القوم صلحاً، وأعطيناهم على ذلك، وأعطونا عهد الله فلا نغدر بهم). ابا جندله! صبر کوه، له خدایه اجر غواړه، الله تعالی به تا او ستا په شان نورو بې وسه کسانو ته لاره برابروي، مخه به مو آزاده وي، مونږ له دوی (قریشو) سره تړون کړی، همدا مو ورسره منلي، هغوی د الله په نامه وعده او عهد راسره کړې، خیانت نه شو ورسره کولی.

عمر (رضي الله عنه) پاڅید د ابو جندل خوا ته ورغی، خوا خوا کې ورسره روان و او ورته ویل یې: صبر کوه اې ابو جندله! دوی خو مشرکین دي، د مشرک وینې خو لکه د سپي داسې دي، همدا ورته وایي او د خپلې تورې لاستی هم ورنژدې کوي. عمر (رضي الله عنه) وایي: هیله مې دا وه چې ابو جندل به زما توره واخلي او خپل پلار به ورباندې ووهي، خو هغه د خپل پلار په هکله له بخل نه کار واخیست یعنې وې نه غوښتل وې

وژني. همدا وه چې د سولې تړون نافذ شو.

له عمرې نه د خلاصون لپاره قرباني او د وینستانو خریل

وروسته له هغې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تړون له لیکلو فارغ شو ویې فرمایل: (قوموا فأنحروا). پاڅی، او قرباني وکړی (د قرباني خاړوي مو ذبح کړی)! خو اصحاب (رضي الله عنهم) یو هم نه پاڅید. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله خبره درې ځله تکرار کړه، خو ټول پخپلو ځایونو ناست وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې دا عکس العمل ولید، روان شو او ام سلمه (رضي الله عنها) ته ورغی، دا کیسه یې ورته وکړه. هغې ورته وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! که ته همدا غواړې چې هغوی لار شي او قرباني وکړي، نو لار شه، له هیچا سره خبرې مه کوه خپله قرباني پخپله وکړه او خپل نایي راوغواړه او مبارک سر دې کل کړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خبرې په اوریدو سره پاڅید، هیچا ته یې هم څه نه ویل. خپل د قرباني خاړوي یې حلال کړ، نایي یې راوغوښت او خپل مبارک سر یې کل کړ. اصحابو (رضي الله عنهم) چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ولید، ټول پاڅیدل خپل خاړوي یې حلال کړل، ورپسې یې یو د بل سره سره کل کړل، او داسې ازدحام جوړ شو او په دومره بیره یې خپل سره کلول چې نژدې وه یو بل سره ووژني (یعنې یو د بل سره او غاړې په چرو پری کړي). اصحابو (رضي الله عنهم) په هرو اوو کسانو سره یوه اوښه حلاله کړه، همدا راز غوا هم په اوو کسانو یوه وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله هغه اوښه حلاله کړه چې یو وخت له ابوجهل سره وه، او په پزه کې یې د سپینو زرو یوه حلقه هم وه، لدې کار نه یې هدف دا و چې مشرکین ورباندې وځوروي. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغو کسانو لپاره چې سره یې پوره کل کړي وو درې ځله دعا وکړه او د هغه چا لپاره چې وینستان یې لنډ کړي وو یوځل د عا وفرمایله. په همدې سفر کې الله تعالی د کعب بن عجره په هکله هغه آیت شریف را نازل کړ چې حکم یې دا دی: که چا عذر درلود او د احرام په دوران کې یې سر کل کړ، نو کولی شي فدیة یې ورکړي، فدیة یې یا صدقه ده او یا روژه او یا هم قرباني (د خاړوي حلالول).

مهاجرې میرمنې بیرته نه سپارل کیږي

پدې پسې یو شمیر مهاجرې میرمنې راغلی، ورپسې یې خپلوان او مشران راغلل،

مسلمانانو ته یې وویل چې د شوي تړون په اساس دا مسلمانې مؤمنې مهاجرینې بیرته دوی ته وسپاري. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مشرکینو دا غوښتنه رد کړه ځکه په تړون کې داسې لیکل شوي وو: ((هغه نارینه چې زموږ له خوا تا ته درځي که څه هم هغه ستا په دین وي بیرته به یې راته سپاري^(۱))) دلته پدې ماده کې د بنځې ذکر نشته او پدې حکم کې ندي شاملې. په همدې رابطه الله تعالی دا آیت نازل کړ: ((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ)) تر

دې قول پورې چې فرمایي: ((بِعَصَمِ الْكُوفَرِ)) (المتحنة: ۱۰)

[ای مؤمنانو کله چې راشي تاسې ته مؤمنانې (بنځې) هجرت کوونکې نو وایي ازموږ تاسې هغوی، الله ته ښه معلوم دی ایمان د دوی، نو که وپیژنئ تاسې دوی (په قسم سره) مؤمنانې نو بیرته مه لیرې هغوی طرف د مشرکینو ته، نه دي دغه (مؤمنانې بنځې) حلالې هغو (کفارو سړیو) لره او نه دي هغه (کافران) حلال (دې بنځو مؤمنانو) لره. او ورکړئ تاسې (هغوی کافرانو) (ته چې خاوندان د هغو بنځو دي) هغه څه چې لگولي یې دي له (مهره) او نشته هیڅ گناه پر تاسې باندې چې نکاح وتری تاسې له دې بنځو سره په شرط ددې کله چې ورکړئ تاسې هغه بنځو ته مهرونه د دوی، او منگولې مه نښلوی په عصمتونو د بنځو کافرانو (په نکاح یې مه اخلئ).]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به دا ډول مؤمنې میرمنې د الله تعالی پدې ارشاد سره ازموږ یې چې فرمایي: ((يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا)) (الایة: المتحنة: ۱۲) [ای نبی کله چې راشي تا ته مؤمنانې بنځې چې بیعت کوي له تا سره پردې شرط چې نه به شریکوي دوی له الله سره هیڅ شی]

چا به چې په همدې شرایطو اعتراف او اقرار وکړ، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به ورته وفرمایي: څه همدا دې بیعت دی، په همدې ټکو مې بیعت درنه واخیست. او بیا به یې دا ډول میرمنې مشرکینو ته نه سپارلې. او د همدې حکم په اساس مسلمانانو خپلې کافرې بنځې طلاقې کړې. په همدې ورځ عمر (رضي الله عنه) خپلې دوی بنځې چې د شرک له زمانې ورسره وې طلاقې کړې، بیا وروسته له یوې سره معاویه واده وکړه او بله یې صفوان بن امیه نکاح کړه.

(۱). صحیح بخاري ۱/ ۳۸۰

د دې تړون پایلې

که د حدیبیې د سولې د تړون په هکله ژور فکر وشي، نتائجو او لاسته راوړنو ته یې په ځیر وکتل شي، نو دا به په ډاگه شي چې رښتیا هم دغه تړون د مسلمانانو لپاره لویه فتحه وه. لدینه وړاندې قریشو د مسلمانانو په وجود اعتراف نه درلود، همیشه یې د دوی د کاملې تباهی او له مینځه وړلو هڅې کولې او د هغې ورځې راتلو ته منتظر وو چې مسلمانان پکې بالکل ختم شوي وي. له اسلامي دعوت سره یې د سختې مقابلې لاره نیولې وه، اجازه یې نه ورکوله د اسلامي بلنې غږ د عربانو غوږونو ته ورسېږي. او نه یې غوښتل اسلامي دعوت په عربي جزیره کې د دیني او دنيوي مشرتابه په حیث تبارز وکړي.

له مسلمانانو سره د سولې د تړون لاسلیکول په حقیقت کې د مسلمانانو په وجود او ځواک اعتراف دی. او دې تړون ته غاړه ایښودل یعنې دا چې قریش نور لدې اسلامي ځواک سره د مقابلې توان نلري. او د تړون دریمه ماده پدې دلالت کوي چې قریشو نور له خپل دنيوي او دیني مشرتابه نه لاس مینځلی دی. هغوی نور پدې فکر کې ندي، له دوی سره یوازې د خپل ژوند فکر دی، نور عربان او نورې قبیلې که ټولې هم اسلام راوړي، د دوی ورسره کار نشته، دوی لدینه وروسته پدې مسایلو کې مداخله نه کوي، دوی یوازې د ځان خیر غواړي او بس، نو آیا دا د قریشو لپاره څرگنده ماتې نده؟ او آیا همدا د مسلمانانو لپاره لویه فتحه نده؟ د مسلمانانو او مشرکینو تر مینځ چې خومره خونړۍ جگړې شوې وې له هغو نه د مسلمانانو هدف دا نه و چې د خلکو مالونه واخلي او سرونه یې قلم کړي، او یا په زور خلک په اسلام راوړلو مجبور کړي، بلکه لدې جگړو نه د مسلمانانو هدف دا و چې د خلکو لپاره د دین او عقیدې په هکله پوره آزادي وي. ددې جنگونو هدف د انسان مکمله آزادي وه، او هدف یې دا و چې هر څوک پخپله خونه خپله لاره وټاکي او د ځان لپاره خپل دین پخپله غوره کړي.

الله تعالی فرمایي:

((فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ)). (الکھف: ۲۹). ترجمه: [د چا چې زړه

وي ایمان دي راوړي او د چا چې خوښه وي کافر دي شي.]
 ددې سولې او تړون پواسطه همدغه هدف لاسته راغی، او همدا هیله پداسې شکل سره سرته ورسیده چې کیدای شوای د ډیرو جگړو له لارې هم نه وای ترسره شوې. خلکو ته پوره آزادي ورکړل شوه چې خپل دین پخپله غوره کړي، او د همدې آزادی له برکته مسلمانانو ته ډیرې گټې ورسیدې. اسلامي دعوت ډیر بریالیتوبونه تر لاسه کړل، له

دې تړون نه مخکې د مسلمانانو شميره درې زره تنو ته رسیده خو دوه کاله وروسته د مکې د فتحې په کال همدا شميره لس زرو ته پورته شوه.

دوهمه ماده د لويې فتحې دوهمه برخه ده، د جگړې پيل د مسلمانانو له خوا و نه شو بلکه لومړی قريشو د جنگ اور بل کړ، الله تعالی فرمايي: ((وَهُمْ بَدَأُوا كُمْ أَوَّلَ

مَرَّةٍ)). (التوبة: ۱۳) [لومړی هغوی جگړه پيل کړه.]

د مسلمانانو له جنگي تحركاتو او گزمو نه هدف دا و چې قريش لږ له کبر او غرور نه را کوز کړي، او له هغوی سره د عدالت او تساوي په بناء معامله وکړي، دواړه خواوې پخپل حال آزادي پرېښودل شي. د لسو کلو لپاره ډزبندي او اوربند يعنې د قريشو د کبر ماتول، د هغوی له غرور سره ټکر او مقابله کول. او د اور بند بله معنې دا وه هغه چا چې لومړی جنگ پيل کړی اوس دې مرحلې ته رارسيدلي چې نور د جگړې توان نلري، هغوی اوس کمزوري شوي مجبور دي اوربند ته غاړه کيردي، او که بې وسي او کمزوري نه وای نو ولې پخپل لاس پيل شوی جنگ ودروي؟ د تړون لومړنۍ مادې پر مسجد حرام د قريشو واکمني پای ته ورسوله، دا د دوی يوه بله ناکامي وه، ځکه هغوی خو مسلمانان له مسجد حرام نه منع کول غوښتل، خو پدې مادې سره له يوه کال پرته نور هغوی ددې حق نلري چې مسلمانان د مسجد حرام له زيارت نه منع کړي، کيدای شي د هغوی زړونه په همدې يوه کال منع کولو سره تسکين شوي وي.

پدې تړون قريشو مسلمانانو ته دا درې پورته ياد شوي امتيازات ورکړل، په مقابل کې يې له مسلمانانو څخه يوازې يو امتياز لاسته راوړ، کوم چې په څلورمه ماده کې ذکر شويدي. (وعلى أنه لا يأتيك منا رجل، وإن كان على دينك إلا رددته

علينا). دا هم ډير مهم امتياز ځکه ندی چې د مسلمانانو لپاره يې هيڅ ډول زيان نه درلود، څرگنده ده چې مؤمن له الله او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) څخه تينبته نه کوي، هغه د اسلام ښار او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مدينه نه پرېږدي، او تر څو يې چې دين نه وي بدل کړی، مرتد شوی نه وي تر هغې پورې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه تينبته نه زړه نه ښه کوي. او که چيرې کوم مسلمان له خپل دين نه اوړي، نو بيا خو مسلمانان ورته هيڅ ضرورت نلري، او له اسلامي ټولني نه يې تينبته له بقا نه غوره ده. همدې مطلب ته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اشاره کړې او فرمايلي يې دي: (إنه من

ذهب منا إلیهم فأبعده الله^(۱). څوک چې له مونږ نه لارل په حقیقت کې الله تعالی هغوی له مونږ نه لیرې کړل. خو هغه کسان چې په مکه کې اسلام راوړي، که څه هم ددې مادې په اساس مدینې ته د هجرت اجازه نلري، خو د الله تعالی ځمکه پراخه ده، کولی شي بل کوم ځای ته هجرت وکړي، لکه چې له مدینې نه مخکې مسلمانانو حبشې ته هجرت کړی و.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همدې مسئلې ته په اشارې سره فرمایي: (ومن جاءنا منهم سیجعل الله له فرجاً ومخرجاً^(۲)). (څوک چې له دوی نه مونږ ته راتلل غواړي، الله تعالی ورته لاره برابروي او مخه یې خلاصوي.) دا تحفظات او شرط که څه هم په ظاهر کې د قریشو په ویاړ او عزت دلالت کوي، خو په حقیقت کې داهم د دوی د معنوي ماتې، ویرې او پریشانی لوی دلیل دی. د دوی زړونه دې ویرې اخیستي وو چې هسې نه جاهلي او په شرک ولاړه ټولنه یې نوره ختمه نه شي. او لکه چې پوهیدلي به وو چې دوی او ټولنه یې د نیستۍ او فنا کیدو په څنډه ولاړ دي، او له حتمي سقوط نه د ژغورنې پخاطر یې همدا ډول ضمانتونو ته پناه وړله. او دا چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا اجازه ورکوي چې قریش به هغه کسان بیرته نه ورته سپاري کوم چې له مدینې نه مکه ته تېبتي، دا پدې دلالت کوي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپلې ټولنې په قوت او عظمت پوره باوري دی، د سقوط او له مینځه تللو ویره یې ورسره نشته.

د مسلمانانو خفگان او له رسول (ﷺ) سره د عمر (رضي الله عنه) مناقشه

ددې سولې حقیقت دا و چې مخکې بیان شو. خو هلته دوه داسې ټکي هم وو چې د مسلمانانو د غم او خفگان سبب شول. لومړی دا چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مدینه کې ورته ویلي و چې څو به او د بیت الله شریف طواف به کوو. پداسې حال کې چې دا خبر یې ورکړې و نو اوس ولې له طواف نه مخکې او بیله دې چې عمره ادا کړي بیرته مدینې ته ستنیري؟ دوهمه خبره دا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خو په حق دی، د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی. الله تعالی خو د خپل دین د غلبې وعده هم کړیده، نو رسول الله (صلی الله

(1). صحیح مسلم باب صلح الخديبية ۲/۱۰۵

(2). صحیح مسلم.

عليه و اله و صحبه و سلم) ولې د قريشو فشار قبلوي؟ او ولې په داسې څه راضي کيږي چې دده د عزت له مقام سره مناسب ندي؟

په همدې دوو خبرو مسلمانان خفه وو، تشويشونه او شبهات ورسره پيدا شوي وو. ډير ځوريدل تر دې حده چې د سولې د تړون د موادو او نتايجو په هکله ورسره زياتې پوښتنې پيدا شوې. کيداې شي چې عمر (رضي الله عنه) له ټولو نه زيات خفه شوی وي، صبر يې ونه شو راغی، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې عرض وکړ يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! آيا مونږ په حق او هغوی په باطل ندي؟ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (بلى). هو، مونږ په حقه او هغوی په ناروا دي. عمر (رضي الله عنه) وويل: آيا زمونږ مړي به په جنت کې او د دوی مړي به په دوزخ کې نه وي؟ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (بلى). هو زمونږ د مړيو ځای جنت او د دوی د مړيو ځای دوزخ دی. عمر (رضي الله عنه) وويل: نو ولې دا ذلت ورسره منو، او ولې بيرته گرځو؟ تر اوسه خو الله تعالی زمونږ ترمينځ د ماتې او بري فيصله نده کړې، نو ولې بيرته ستنيږو؟ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (يا ابن الخطاب، ابي رسول الله ولست أعصيه، وهو ناصري ولن يضيعني أبداً). اې د خطاب زويه! زه د الله تعالی رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يم، هيڅ نافرمانی نه کوم، الله زما مددگار دی، هغه مې بې اسرې نه پريږدي. عمر (رضي الله عنه) ورته وايي: آيا تا نه و راته ويلي چې څو او د بيت الله طواف کوو؟ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايي: هو ما دا خبره کړې وه. (فأخبرتك أنا نأتيه العام؟) خو آيا دا مې درته ويلي وو چې همدا سر کال به طواف کوو؟ عمر (رضي الله عنه) وايي: نه، دا کال خودې نه و ياد کړی. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايي: (فإنك آتیه و مطوف به). نو چې داسې ده زما خبره سيي ده، ته به حتماً بيت الله ته ځي او طواف به يې کوي. پدې خبره عمر (رضي الله عنه) پاڅيد، همداسې د غوسې په حالت کې ابوبکر (رضي الله عنه) ته ورغی، او هغه ته يې هغه خبرې وکړې کومې يې چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته کړې وې. او د ابوبکر (رضي الله عنه) ځوابونه هم لکه د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ځوابونو په شان وو. يوازې دا خبره يې ورته زياته کړې وه چې عمره! تر مرگه د رسول

الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبره ټینګه نیسه، قسم په خدای چې هغه په حق دی. وروسته دا آیتونه را نازل شول: ((إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا)) (الفتح: ۱) [مونږ تاته څرګند بری در په برخه کړ]. [رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عمر (رضی الله عنه) را وغوښت او همدا مبارک آیتونه یې ورته تلاوت کړل، کله یې چې دا واوریدل نو ویې ویل: آیا همدا فتحه ده؟ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: هو همدا فتحه ده. پدې خبرې سره یې زړه خوشاله شو، طبیعت یې وغوړید او لاړ. وروسته عمر (رضی الله عنه) له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره پدې مناقشه سخت پښیمانه و. عمر (رضی الله عنه) وایي: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مقابل کې د همدې تفریط او سختې مناقشې پخاطر مې ډیر کارونه وکړل، ددې سهوې د جییره کولو پخاطر تر اوسه پورې روژه نیسم، نفلونه کوم، صدقه ورکوم، او غلامان آزادوم، د همدې غلطۍ د کفارې پخاطر مې ډیرې نیکۍ کړې، هیله لرم چې اوس به خدای خیر را کړي.^(۱)

د بیوزلانو د کشالي پای

وروسته لدینه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مدینې ته ورسید، او هلته ځای په ځای شو، له مکې نه یو مسلمان له مشرکینو نه خوشی شو، د هغوی له بند او شکنجو نه یې نجات وموند او مدینې ته راغی. ددغه صحابي نوم ابو بصیر و، نوموړی د قریشو له حلیفې قبیلې ثقیف څخه و. هغوی دده په لټه پسې دوه کسان مدینې ته واستول، او هلته یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وویل چې ترون باید مات نه شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابو بصیر همدې دوو کسانو ته وسپاره.

هغوی روان شول او کله چې ذوالحلیفه ته ورسیدل، دمه یې جوړوله، کیناستل خرماوې یې خوړلې، ابو بصیر له دوی نه یوه ته وویل: ای فلانیه څه ښه توره لرې! هغه توره پورته کړه او ویې ویل، هو ډیره ښه توره مې ده، دا مې ډیر ځایه په کار راغلی. ابو بصیر ورته وویل ته یې راکړه چې ویې گورم! هغه توره ورکړه، ابو بصیر توره

(۱). ددی غزا او سولې د زیات تفصیل لپاره فتح الباری ۲۹/۷ تر ۴۵۸، صحیح بخاری ۳۷۸/۱ تر ۷۱۷، ۶۰۰، ۵۹۸، صحیح مسلم ۱۰۴/۱-۱۰۶، ابن هشام ۲/۲ تر ۳۲۲ زاد المعاد ۲/۲ تر ۱۲۷، مختصر سیره الرسول ۲۰۷ تر ۳۰۵، تاریخ عمر بن الخطاب ۳۹-۴۰ وگوره.

واخسته او په یوه کلک گوزار سره یې هغه مړ کړ، دوهم کس وتبنتید مدینې ته یې ځان ورساوه، په منډه مسجد ته داخل شو. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ولید و یې فرمایل: (لقد رأی هذا ذعراً). دا سپړې ویریدلی دی. او چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورسید و یې ویل: زما ملگری یې وواژه، ما هم وژني. په همدې وخت کې ابو بصیر هم راغی عرض یې وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! الله تعالی خو ستا غاړه خلاصه کړه، تا خپله وعده پوره کړه، زه دې ورته وسپارلم، اوس الله تعالی زه ورنه وژغورلم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (ویل أمه، مسعر حرب لو کان له أحد). مور یې بوره شه، که دې سپړي څوک درلودی، نو د جنگ اورونه به یې بل کړی وای. ابو بصیر چې دا خبره واوریدله پوه شو چې بیرته مشرکینو ته سپارل کیږي، همدا وه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حضور نه لار او له مدینې نه هم ووت، ځان یې د بحر ساحلي برخې ته ورساوه. هلته ابو جندل هم له قریشو نه په تینسته بریالی کیږي، او ابو بصیر ته ځان رارسوي. په همدې ترتیب سره د مکې مسلمانان یو په بل پسې له قریشو نه راتبنتي او ابو بصیر ته راځي، چې پدې ترتیب له دوی نه یو بڼه گروپ جوړ شو او هر کله به چې خبر شول د قریشو کاروان شام ته روان دی، ورتلل به حمله به یې ورباندې کوله، خلک به یې وژل او مالونه به یې ورنه اخیستل.

بالاخره قریش مجبور شول چې له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د مرستې او مهربانۍ سوال وکړي، او پدې راضي شول چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ووايي د خدای لپاره هغه کسان چې تا ته راځي، مونږ ته یې مه سپاره له ځان سره یې وساته. هغوی ته پناه ورکړه. پدې ترتیب سره قریشو پخپله دا ومنله چې هغه مسلمانان چې مدینې ته لارل هغوی نور په امن دي، له همدې موافقې نه وروسته رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابو بصیر او ملگرو (رضي الله عنهم) ته یې احوال ولیږه چې مدینې ته راشي، هغوی هم راغلل او په مدینه کې میشته شول.^(۱)

(۱) مخکیني مصدرونه.

د قريشو د اتلانو اسلام

د اووم هجري کال په لومړيو کې په همدې تړون پسې عمرو بن العاص، خالد بن وليد، عثمان بن طلحه (رضي الله عنهم) په اسلام مشرف شول. هغوی چې کله د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (ان مكة قد ألفت إلينا أفلاذ كبدها). مکې مونږ ته د خپل زړه کتري رالپولې دي^(۱).
 که څه هم ددې دريو قهرمانانو د اسلام راوړلو د تاريخ په هکله څه اختلاف شته، خو ثابتته دا ده چې دوی په اووم هجري کال کې مسلمان شويدي.

^(۱) د اسماء الرجال عام کتابونه وايي چې دې اتلانو په آتم هجري کال ايمان راوړی دی، خو د نجاشي په وړاندې د عمرو بن العاص د اسلام کيسه مشهوره ده. خالد او عثمان بن طلحه هغه وخت اسلام راوړې چې عمرو بن العاص له نجاشي نه بېرته راستون شو. او د مدينې په لور روان و چې دوی دواړه ورسره يو ځای شول، او پدې ترتيب سره درې واړه يو ځای د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته حاضر شول او اسلام يې راوړ او دا پدې دلالت کوي چې دوی د اووم هجري کال په لومړيو کې مسلمان شويدي.

دوهمه مرحله

نوی بدلون

د حدیبیې تړون په اسلامي تاریخ کې د نوي بدلون پیلامه وه. قریش د اسلام او مسلمانانو تر ټولو سخت دښمنان وو د جگړې له ډگر نه ددې لوی دښمن په شا تگ سره د مسلمانانو د مخالف مثلث (قریش، غطفان، یهود) یو مهم وزر مات شو. او څرنګه چې قریش د بت پرستانو او مشرکانو مشران او نمایندگان وو، د دوی پدې شا تگ سره د ټولو مشرکانو احساسات مړاوي او روحيات یې کمزوري شول، حوصلې یې پریوتی. ګورو چې لدینه وروسته د بنو غطفان قبیلې د اسلام په مقابل کې هیڅ د توجه وړ اقدام ندی کړی، او که څه یې کړي هم دي، هغه یې د یهودانو د تحریک او لمسوني په سبب کړيدي.

یهودانو له مدینې نه له شړلو وروسته خیبر خپل مرکز وټاکه، همدلته یې د اسلام په خلاف توطیې کولې. خیبر د یهودي مکر او فتنې په اډه بدل شوی و، یهودانو نه یوازې پخپله د مسلمانانو په خلاف توطیې کولې بلکه نور عربان یې هم د هغوی په خلاف هڅول. زیار یې یوست مسلمانان له مینځه یوسي او زیان ور واړوي. همدا وجه وه چې له حدیبیې نه وروسته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لومړنی کار د یهودي مرکز او د فساد دا اډه له مینځه وړل و. د حدیبیې له تړون نه وروسته مسلمانانو دا فرصت وموند چې خلکو ته د اسلام دعوت ورسوي، دعوتي پروګرام یې لا پسې ګړندی او پیاوړي شو، او پدې مرحله کې د دوی دعوتي پروګرام د پوځي پروګرام په نسبت مخکې و. په همدې اساس دغه مرحله په دوو برخو ویشلی شو:

۱- د دعوت او بلنې پروګرام یا مشرانو او پاچایانو ته لیکونه استول.

۲- پوځي تحرکات.

مخکې لدینه چې پدې مرحله کې له پوځي تحرکاتو او عملیاتو نه خبرې وکړو، غواړو مشرانو او پاچایانو ته د لیکونو استولو په اړه معلومات وړاندې کړو، ځکه دعوت او بلنه د اولیت حق لري. او همدا دعوت او بلنه هغه هدف دی چې مسلمانانو یې په لار کې ډیرې ستونزې لیدلې او راز راز کړاوونه یې ګاللي دي.

مشرانو او پاچایانو ته لیکونه

وروسته له هغې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هجرت په شپږم کال کې له حدیبیې نه راستون شو، مختلفو مشرانو او پاچایانو ته یې لیکونه واستول، او هغوی یې اسلام ته راوبلل.

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اراده وکړه پاچایانو ته لیکونه واستوي ورته وویل شول چې د پاچایانو عادت دا دی چې بې مهره لیکونه نه مني. همدا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ځان لپاره د سپینو زرو یو مهر جوړ کړ او پرې ولیکل شول «محمد رسول الله» دغه مبارکه کلمه په دریو کرښو کې لیکل شوې وه، له لاندې خوا نه لومړنۍ کرښه «محمد»، دوهمه «رسول» او دریمه «الله» وه.^(۱)

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له اصحابو (رضي الله عنهم) نه یو څو هونښیار او با تجربه اصحاب (رضي الله عنهم) انتخاب کړل، پاچایانو او مشرانو ته یې واستول. علامه منصور پورې وايي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل استازي خيبر ته له تللو نه څو ورځې مخکې د (۷) هجري کال د محرم په لومړۍ ورځ لېږلي دي.^(۲) راځي اوس ځينې دا لیکونه وگورو او د پایلو په هکله یې خبرې وکړو.

۱- د حبشي پاچا نجاشي ته لیک

ددغه نجاشي نوم اصحمة بن ابجر و رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شپږم هجري کال په وروستیو او یا د اووم هجري کال په محرم میاشت کې د عمرو بن

(۱). صحیح بخاري ۲ / ۸۷۲ - ۸۷۳

(۲). رحمه للعالمین ۱ / ۱۷۱

امیه الضمري په لاس لیک وروستاوه. طبري ددې لیک متن رانقل کړیدی، خو که دقت وشي نو دا په ډاگه کيږي چې دا هماغه لیک ندي کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حدیبیې نه وروسته ورته لیکلی دی. کیدای شي دا د هغه لیک متن وي کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به له مکې نه د جعفر (رضي الله عنه) په لاس حبشې ته د هجرت په وخت استولی وي، ددې لیک په وروستی برخه کې حبشې ته د مهاجرینو ذکر داسې راغلی دی: (وقد بعثت إليکم ابن عمي جعفرًا ومعه نفر من المسلمين، فإذا جاءك فأقرهم ودع التجبر).

[تا ته مې خپل د تره زوی جعفر در ووستاوه، له ده سره یو شمیر نور مسلمانان هم ملگري دي، کله چې دوی در ورسیدل نو درناوی یې وکړه او زیاتې مه ورسره کوه].
 بیهقي له ابن اسحاق نه د هغه لیک متن رانقل کړیدی کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نجاشي ته استولی و او د هغه متن دادی: (بسم الله الرحمن الرحيم. هذا كتاب من محمد رسول الله إلى النجاشي، الأصحح عظیم الحیثه، سلام علی من اتبع الهدی، وآمن بالله ورسوله، وشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شریک له، لم يتخذ صاحبه ولا ولداً، وأن محمداً عبده ورسوله، وأدعوك بدعاية الإسلام، فإني أنا رسوله فأسلم تسلم، {يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّنْ دُونِ اللَّهِ فَإِن تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ} فَإِن آيَّتْ فَعَلَيْكَ إِثْمُ النَّصَارَى مِّن قَوْمِكَ). (بسم الله الرحمن الرحيم، دا لیک د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا د حبشې مشر نجاشي اصحمه ته دی. په هغه چا دې سلام وي چې د هدايت لاره یې نیولې، په الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې ایمان راوړی، شاهدي وایم چې له الله پرته بل د عبادت مستحق نشته، الله واحد دی، شریک نلري، بنځه او اولاد نلري، محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله بنده او رسول دی، زه تا ته بلنه در کوم چې اسلام ومنې، زه د الله رسول یم، ایمان راوړه او ځان خوندي وساته، [اې د کتاب خاوندانو! راځئ هغه خبره ومنئ چې زمونږ او تاسې تر مینځ شریکه ده، راځئ دا ومنو چې له یوه الله تعالی پرته د بل چا عبادت نه کوو، له هغه سره به شریک نه نیسو، یو بل په خدایي نه نیسو، که دا خبره یې ونه منله، نو ورته ووايئ چې مونږ مسلمانان یو] که تا دا بلنه قبوله نکړه نو د خپل قوم د ټولو

نصرانیانو گناه ستا پر غاړه ده))

لوی او مشهور څیړونکي دکتور حمید الله پدې وروستیو کې د همدې لیک اصلي متن لاسته راوړی دی، دغه متن هغه ته ورته دی کوم چې ابن قسیم را نقل کړیدی. د وکتور حمید الله د لیک د متن په توضیح، تحقیق او برابرولو کې زیات کوشش کړیدی، له نویو وسایلو نه یې گټه اخیستې ده، او د لیک متن دا دی:

(بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى النجاشي عظيم الحبشة، سلام على من اتبع الهدى، أما بعد: فإني أحمد إليك الله الذي لا إله إلا هو الملك القدوس السلام المؤمن المهيمن، وأشهد أن عيسى بن مريم روح الله وكلمته ألقاها إلى مريم البتول الطيبة الحسنة، فحملت بعيسى من روحه ونفخه، كما خلق آدم بيده، وإني أدعو إلى الله وحده لا شريك له، والموالاتة على طاعته، وأن تتبعني، وتؤمن بالذي جاءني، فإني رسول الله صلى الله عليه وسلم، وإني أدعوك وجنودك إلى الله عز وجل، وقد بلغت ونصحت، فاقبل نصيحتي، والسلام على من اتبع الهدى).

[د محمد رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خوا د حبشې مشر نجاشي ته! په هغه چا دې سلام وي چې د هدايت لاره يې نيولې ده. زه د هغه الله ثنا وایم چې له هغه پرته بل الله نشته، هغه الملك، القدوس، السلام، المؤمن، المهيمن دی او شاهدي وایم چې عيسى بن مريم د الله تعالى روح او هغه کلمه ده چې سپیڅلې، پاک لمنې او بتول (بيغلې) مريم ته يې القاء کړي يا اچولې ده. د همدې روح او القاء له امله (عيسى عليه السلام) د مريم په نس شو او الله تعالى هغه داسې پيدا کړ لکه څرنگه يې چې آدم پنخپل لاس سره پيدا کړیدی. زه د هغه يوه الله تعالى لوري ته بلنه کوم چې هيڅ شريک نلري. زه بلنه درکوم چې د الله تعالى په اطاعت سره دوستي وکړو. زه بلنه درکوم چې زما اطاعت او پيروي وکړي، او په هغه الله ايمان راوړي چې زه يې غوره کړي يم. زه د الله رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يم. زه تا او ستا لښکرې ټول د الله لور ته رابولم ما خپله خبره درته وکړه، نصيحت مې

در ورساوه، زما نصیحت قبول کړه. په هغه چا دې سلام وي چې په حق روان دی.^(۱)

دوکتور حمیدالله وايي چې دا د هغه لیک متن دی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حدیبیې نه وروسته نجاشي ته استولی دی. پدې کې هیڅ شک نشته چې دا متن بالکل سببي دی، خو دا ثابت نه ده چې دا دې حتماً د هغه لیک متن وي چې له حدیبیې نه وروسته لیکل شوی دی. بیهقي چې له ابن اسحاق نه کوم متن رانقل کړی دی له هغه لیکونو سره ورته والی لري کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حدیبیې نه وروسته پاچایانو او مشرانو ته استولي دي. پدې لیک کې دا آیت شریف لیکل شوی: ((يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ)) الآية. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عادت همدا و چې پدې لیکونو کې یې همدا آیت شریف لیکه. په همدې لیک کې د اصحمة نوم هم لیکل شوی دی، خو هغه متن چې دوکتور حمیدالله راوړی دی فکر کوم چې دا د هغه لیک متن وي کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اصحمة له مرگ نه وروسته د هغه قایم مقام ته لیکلی و همدا وجه ده چې پدې متن کې د اصحمة نوم هم ندی راغلی.

د لیکونو د ترتیب په هکله هم څه دلیل نلرم، یوازې د لیکونو له محتوی نه دا راته ښکاره شویده چې کیدای شي په همدې ترتیب سره استول شوي وي. د تعجب خبره خو دا ده چې دوکتور حمیدالله د هغه لیک په هکله چې بیهقي رانقل کړی دی وايي چې دا د هغه لیک متن دی کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اصحمة له مرگ نه وروسته د هغه خلیفه ته استولی دی، پداسې حال کې چې پدې متن کې د اصحمة نوم لیکل شوی دی.^(۱) و الله اعلم

کله چې عمرو بن امیه الضمري (رضي الله عنه) نجاشي ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک وسپاره، نجاشي لیک واخیست په سترگو یې وموښه، له خپل تخت نه راكوز شو، د جعفر بن ابی طالب په لاس یې ایمان راوړ او په اسلام مشرف شو، او په ځواب کې یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته دا لیک ولیکه: بسم الله الرحمن الرحيم، د نجاشي اصحمة له خوا د محمد رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته! سلام عليك يا نبي الله من الله و رحمة

(۱) . رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کې سیاسي زندگي ص ۱۰۸-۱۰۹-۱۲۲-۱۲۳-۱۲۴-۱۲۵. په زاد المعاد کې د والسلام علی من اتبع الهدی په ځای اسلم انت جمله راغلی ده ۶۰/۳.

(۱) . رسول اکرم کې سیاسي زندگي ص ۱۰۸ تر ۱۱۴ او ۱۲۱ تر ۱۳۱.

الله و برکاته، و الله الذي لا اله الا هو، اما بعد: اي د الله رسوله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ستا ليک راورسيد، تاسو د عيسى (عليه السلام) يادونه کړې وه، د ځمکې او آسمان په رب مې دې قسم وي چې عيسى (عليه السلام) له هغه څه سره چې تا ورنه يادونه کړې د يوه ويښته په اندازه هم توپير نلري. څه دې چې مونږ ته راليرلي وو په هغه پوه شوو، ستا د تره د زوی او ستا د نورو اصحابو (رضي الله عنهم) قدر او عزت مو وکړ. زه شاهدي وایم چې ته په رښتيا سره د الله تعالی رسول يې، ما له تا سره بيعت وکړ، ستا د تره له زوی سره مې بيعت وکړ. او دده په لاس مې د الله تعالی دين ومانه او په اسلام مشرف شوم.^(۱)

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له نجاشي نه دا غوښتنه کړې وه چې جعفر او په حبشه کې ميشته نور مهاجرين ده ته ورواستوي، نجاشي د همدې غوښتنې په اساس ټول مهاجرين په دوو کښتيو کې له عمرو بن اميه الضمري سره وروليږل.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خيبر کې تشریف درلود چې دا مهاجرين ور ورسيدل.^(۲) همدغه نجاشي په نهم هجري کال کې له تبوک غزا نه وروسته وفات شو. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې د وفات په ورځ خپله خواشيني څرگنده کړه او په غيابت کې يې د جنازې لمونځ ادا کړ.

د اصحمة له وفات نه وروسته بل څوک دده په ځای وټاکل شو، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه ته هم ليک وليږه او د اسلام بلنه يې ورکړه، خو دا ثابته نده چې دې نجاشي يا پاچا ايمان راوړی و او که نه.^(۳)

۲- د مصر پاچا مقوقس ته ليک

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مصر او اسکندريې پاچا چې د منصور پوري په قول يې نوم جريج بن متی او د ډاکتر حميد الله په قول يې نوم مقوقس و ليک واستاوه. ددغه مبارک ليک متن په لاندې ډول دی:

(بسم الله الرحمن الرحيم من محمد عبد الله ورسوله إلى المقوقس عظيم القبط، سلام

(1). زاد المعاد ۳ / ۶۱

(2). ابن هشام ۲ / ۳۵۹

(3). مسلم ۲ / ۹۹

على من اتبع الهدى، أما بعد، فإن أدعوك بدعاية الإسلام، أسلم تسلم، وأسلم
يؤتكَ اللهُ أجرَكَ مرتين، فإن توليت فإن عليك إثم أهل القبط، {يَا أَهْلَ الْكِتَابِ
تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ
بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّنْ دُونِ اللَّهِ فَإِن تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ}.

د الله د بنده او رسول محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خوا د قبطياتو
(مصر) مشر مقوقس ته. په هغه چا دې سلام وي چې د هدايت په لار روان دى. اما بعد:
زه دې اسلام ته رابولم. اسلام راوپه ترڅو په امن وي، ايمان راوپه الله تعالى به دوه
اجرونه دركړي، كه دې زما بلنه ونه منله نو د قبطيانو گناه به هم ستا پر غاړه
وي، [ووايه اې محمد! چې اې اهل كتابو راځئ تاسې په طرف د يوې كلمې (خبرې)
چې برابره ده په منځ زمونږ او ستاسې كې (او هغه دا ده) چې عبادت به نه كوو مگر
يوازې د الله او شريك به نه نيسو په الله پورې هيڅ شى او نه به نيسې ځينې زمونږ
ځينې نور خدايان غير له الله (جل جلاله) (لكه چې تاسې كتابيان احبار او رهبان نيسئ)
نو كه وگرځيدل دوى (له توحيد) او اسلامي احكامو ته يې شا واپوله پس ووايئ تاسې
(اې مؤمنانو كتابيانو ته چې) شاهدان يئ تاسې پدې چې په تحقيق مونږ مسلمانان
يوو (او تاسې نه يئ).^۱

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دغه ليك حاطب بن ابى بلتعنه ته
ورکړ، هغه چې كله مقوقس ته ورغى ورته ويې ويل: له تانه مخکې دلته مصرکې يوه
سرې د خدايى دعوه کړې وه او ځانته يې لوى رب وايه. خو الله تعالى هغه ته په دنيا
او اخرت کې سخته سزا ورکړه، انتقام يې ورته واخيست. ته له نورو نه پند واخله،
هسې نه چې نور بيا له تانه پند واخلي.

په ځواب کې مقوقس ورته وويل چې مونږ دين لرو او يوازې هغه وخت به يې بدلوو
چې لدينه غوره دين ومومو. حاطب ورته وويل: مونږ تا د هغه دين قبلولو ته رابولو
كوم چې الله تعالى غوره کړيدى، او د نورو ټولو اديانو په ځاى يې خپلو بندگانو ته
انتخاب کړيدى، د الله رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ټول خلک اسلام ته
رابللي، ډير کلک مخالفت يې له قريشو نه ليدلى، او تر ټولو نه زياته د بښمنې يهودانو

^۱ . دا د زادالمعاد عبارت دى ۶۱/۳، خو دكتور حميدالله چې كوم عبارت ذکر
کړى هغه د هغه ليک متن دى چې پدې وروستيو کي تر لاسه شوى او ځنې کلمې
يې لدي متن سره توپير لري، په هغه متن کې ليکل شوي: "فاسلم تسلم يؤتكَ
الله" همدا راز په هغه کې د "اثم القبط" لفظ د اثم اهل القبط په عوض
راغلى، رسول اکرم کې سياسي زندگي ص ۱۳۷، ۱۳۶.

ورسره کړیده، له دوی ټولو نه نصرانیان ورته لنډ دي، قسم په خدای چې موسی (علیه السلام) د عیسی (علیه السلام) په هکله داسې زیری ورکړی دی لکه څرنګه چې عیسی (علیه السلام) د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله ورکړی دی، مونږ تا د قرآنکریم لور ته رابولو لکه څرنګه چې تاسې د تورات خاوندان د انجیل لوري ته رابولئ، هر نبي (علیه السلام) چې له هر قوم سره ژوند کوي هغه یې امت وي، د خلکو مسؤلیت دا دی چې په همدې نبي (علیه السلام) ایمان راوړي، تاسې هم د همدې نبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په زمانه کې ژوند کوئ، د مسیح (علیه السلام) له دین نه دي هم نه منع کوو، بلکه په همغه دین د عمل او منلو امر درته کوو.

مقوقس وویل: ما ددې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله فکر وکړ، دې نتیجې ته ورسیدم چې په کم ارزښته څیز امر نه کوي، له ښه او گټور کار نه نهی هم نه کوي، گمراه او شاعر هم ندی، کاهن او دروغجن هم ندی، د هغه د نبوت نښانې مې هم لیدلې هغه د پټو شیانو ښودنه کوي، او د پټو او ځانګړیو خبرو په هکله هم معلومات ورکوي، خو پدې هکله نور فکر هم کوم.

بیا مقوقس د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک واخیست او په صندوق کې یې چې د فیل له غاښ نه جوړ شوی و کینښود، مهر یې پرې ولگاوه او یوې خادمې ته یې ورکړ. ورپسې یې یو کاتب چې عربي یې زده وه راوغوښت او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې داسې ولیکل:

بسم الله الرحمن الرحيم. د مصر د مشر مقوقس له خوا محمد بن عبدالله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته! سلام عليك اما بعد ستا ليک مې ولوست، په مطلب يې پوه شوم. پوه شوم چې کومې خوا ته مې بولې. پدې هم خبر وم چې يو نبي (علیه السلام) پاتې دی، ما گمان کاوه چې دغه نبي (علیه السلام) به په شام کې ظهور کوي، ما ستا د قاصد درناوی وکړ، او تا ته مې دوي خادماني درولپرلې. دا دواړه زموږ په وړاندې د ډیر قدر درلودونکې دي، تا ته مې يوه جوړه جامې هم درواستولې، همدا راز يوه قاطره (قچره) مې هم درته اهداء کړه، و السلام عليك. يوازي همدا يې وليکل، خو ايمان يې را نه ووړ، او دغه دوي خادماني يوه ماريه نومیده او بله سيرين، او د قاطري نوم دلدل و. او همدا قاطره د معاويه (رضي الله عنه) د خلافت تر

زمانې ژوندی. وه.^(۱)

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ماريه خپل ځان سره وساتله او له همدې نه يې ابراهيم نومی زوی پيدا شو، او سيرين يې حسان بن ثابت (رضي الله عنه) ته ورکړه.

۳- د فارس پاچا کسری ته لیک

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د فارس پاچا کسری ته داسې لیک واستاوه: (بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى كسری عظیم فارس، سلام علی من اتبع الهدی، و آمن بالله ورسوله، و شهد أن لا إله إلا الله وحده لا شریک له، و أن محمداً عبده و رسوله، و أدعوك بدعاية الله، فإني أنا رسول الله إلى الناس كافة، لينذر من كان حياً و يحق القول علی الكافرين، فأسلم تسلم، فإن أبيت فإن إثم الجوس عليك). بسم الله الرحمن الرحيم، د محمد رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خوا د فارس مشر کسری ته په هغه چا دې سلام وي چې د هدايت په لار روان، په الله او رسول يې ايمان راوړی وي، او دا شاهدي وايي چې له يوه الله پرته بل (د عبادت وې) نشته. الله شریک نلري، او محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د الله بنده او رسول دی. زه تا د الله لوري ته رابولم، زه د ټولو خلکو لپاره رسول رالیرل شوي يم، تر څو ژوندي کسان له بد انجام نه وويرول شي، او په کفارو حقه خبره دليل وگرځي. اسلام راوړه تر څو په امن شې، که دې اسلام رانه ووړ نو د فارسيانو گناه به هم پر تا وي.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې لیک د وړلو دنده عبدالله بن حذافه السهمي ته وسپارله. سهمي لار او دغه لیک يې د بحرین مشر ته وسپاره، معلومه نده چې د بحرین مشر د بل چا په لاس دا لیک وليږه او که خپله عبدالله سهمي يووړ. په هر حال کله چې لیک کسری ته ورسید او ورته ولوستل شو، نو هغه لیک خیرې کړ او په ډیر کبر سره يې وویل: زما د رعیت يو عادي او حقیر شخص خپل نوم زما له نامه نه مخکې لیکي!! کله چې دغه خبره رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورسیده نو ويې فرمایيل: (مزق الله ملكه). الله تعالی د هغه پاچايي خرابه کړه. او همداسې وشول لکه څرنگه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمایلي و. د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له لیک نه

(۱). زاد المعاد ۳ / ۶۱

وروسته کسری د یمن والي باذان ته ولیکل: دغه شخص ته چې په حجاز کې دی دوه چالاک سړي ولیږه ترڅو ما ته یې راوړي. باذان هم دوه کسان غوره کړل او له یوه لیک سره یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضورته ولیږل، په لیک کې یې دا ورته لیکلي و چې لدې کسانو سره کسری ته ورشه. دا کسان چې کله مدینې ته ورسیدل او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې ملاقات وکړ، یوه یې ویل: باذان پاچا د کسری شاهنشاه په امر مونږ ته راځي یو و چې تال له ځان سره کسری ته بوزو، پدې ترڅ کې یې څه گواښ هم وکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: چې سبا بیا له ما سره وگورئ.

په همدې وخت کې د کسري په کور کې د ننه کودتا شوې وه. دا وروسته له هغه چې لښکرو یې د قیصر د سپایانو په وړاندې رسوا ماتې خوړلې وه، د کسری زوی شیرویه پاڅیدلی و، خپل پلار یې وژلی و او پخپله یې پاچایي اعلان کړې وه. دا کودتا د اووم هجري کال د سه شنبې په شپه د جمادي الاولی په لسمه شوې وه^(۱).

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د وحی له لارې پدې پېښه خبر شو، سهار یې چې تشریف راوړ، د باذان عسکرو ته یې کیسه وکړه، هغوی ورته وویل: ته پوهیږې چې څه وای؟ مونږ خو لدینه په وره خبره باندې درته په غصه یوو، آیا ستا دا خبرې هم ولیکو او پاچا ته یې ولیږو؟ ده ورته وفرمایل: (نعم أخبراه ذلك عني، وقولا له: إن دینی وسلطانی سیلغ ما بلغ کسری! وینتهی إلى منتهی الخف والحافر، وقولا له: إن أسلمت أعطیتک ما تحت یدک، وملکتک علی قومک من الأبناء).

هو، ویې لیکئ او پرې خبر یې کړئ، او دا هم ورته ورسوئ چې زما دین او واکمني به تر هغه ځایه پورې رسیږي چیرته چې اوس د کسری واکمني ده، او زما واکمني به تر هغه ځایه رسیږي چیرته چې ستاسې د آس او اوښه پښه هلته نه شي رسیدلی، دا هم ورته ورسوي چې: که اسلام دې راوړ نو ستا واکمني به تا ته وسپارم، او د خپل قوم مشر به دې غوره کړم.

دا دواړه کسان روان شول او خبر یې باذان ته یووړ. په همدې وخت کې لږ شیبه وروسته باذان ته دا خبر هم راوړسید چې شیرویه خپل پلار کسری وژلی دی، په همدې لیک

(۱). فتح الباري ۸/ ۱۲۷

کې شپږويه باذان ته لیکلي و: د هغه کس د هڅونې هڅه مه کوه کوم چې په هکله یې زما پلار درته لیکلي و اوس تر دوهم امر پورې انتظار باسه. همدا کار ددې سبب شو چې باذان او په یمن کې میشته ټول فارسیان په اسلام مشرف شي.^(۲)

۴- د روم پاچا (قیصر) ته لیک

امام بخاري د یوه اوږده حدیث د را نقلولو په ترڅ کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغه لیک متن راوړی دی کوم چې د روم پاچا هرقل ته یې لیرلی و، ددغه لیک متن څه داسې دی:

(بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد عبد الله ورسوله إلى هرقل عظيم الروم، سلام على من اتبع الهدى، أسلم تسلم، أسلم يؤتك الله أجرك مرتين، فإن توليت فإن عليك إثم الأريسيين { يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّنْ دُونِ اللَّهِ فَإِن تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ } [آل عمران: ۶۴].^۱

[د محمد بن عبدالله چې د الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او بنده دی له خوا د روم واکمن هرقل ته. په هغه چا دې سلام وي چې د هدايت په لاره روان وي، اسلام راوړه تر څو په امن شې، په اسلام مشرف شه، الله تعالی به دوه اجر و نه درکړي، که د اسلام رانه ووړ نو د ټولو اریسیونو (پیروانو) گناه به ستا په غاړه وي (د ایت ترجمه ځکه شویده).]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دغه لیک د دحیه بن خلیفه الکلبی په لاس ولېږه او امر یې ورته وکړ چې لیک د بصری مشر ته وسپاري تر څو هغه یې قیصر ته ورسوي. بخاري له ابن عباس (رضی الله عنهما) نه په روایت سره وایي چې ابو سفیان بن حرب وایي: هرقل د قریشو له یو شمیر مشرانو سره وغوښتلم، مونږ شام ته د تجارت لپاره تللي وو. دا هغه وخت و چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د حدیبیې تړون لاسلیک شوی و. ابو سفیان وایي: مونږ هرقل ته ورغللو هغه په ایلیاء (بیت المقدس) کې و^(۲) خپل دربار ته یې وبللو. ورسره د روم

(۲). محاضرات تاریخ الامم - ۱۴۷/۱. فتح الباری ۱۲۷/۸، ۱۲۸.

^۱. صحیح البخاری ۵۰۴/۱.

(۳). دغه وخت قیصر له حمص نه بیت المقدس ته راغلی و، تر څو د الله تعالی د هغه احسان شکرانه ادا کړي چې پر دوی یې کړی و او فارسیانو ته یې ماتې ورکړې وه (صحیح مسلم: ۹۹/۲). فارسیانو خپل مشر خسرو پرویز وژلی و او له رومیانو سره یې سوله کړې وه او دایې منلې وه چې د روم اشغال شوې ځمکې به بیرته رومیانو ته سپاري، او هغه صلیب یې هم ورسپارلی و

مشران هم ناست وو ترجمان يې راوباله او راته ويې ويل له تاسې نه كوم يو له دې شخص سره چې د نبوت دعوه يې كړېده نسبي نژديوالی لري؟ كوم يو يې ډير نژدې خپل دی؟ ابو سفیان وايي: ما ورته وويل: زه ډير وړلنډ يم. هرقل وويل: دا سړی او ملگري يې زما خوا ته رالند کړی، ملگري يې دده شاته کينوی، بيا يې خپل ترجمان ته وويل: زه لدې سړي نه د نبوت د مدعي يعنې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هکله پوښتنې كوم، زما ملگرو ته يې وويل که دې سړي دروغ راته وويل، نو تاسې يې راته په گوته کړی. ابو سفیان وايي که له خپلو ملگرو څخه نه وی شرميدلی چې بيا به وايي دروغجن دی، نو په محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پسې به مې دروغ ويلي وای.

ابو سفیان زياتوي، د هرقل لومړنی سوال دا و چې د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د نسب په هکله څه وايي؟ ما ورته وويل: هغه د ډير لوړ او شريف نسب خاوند دی. بيا يې وويل: له ده نه مخکې له تاسو نه چا دا ډول خبره او دعوه كړېده؟ ورته ومې ويل: نه. راته ويې ويل: له پلرونو نه يې كوم يو د واک او قدرت خاوند و؟ ومې ويل: نه. پوښتنه يې وکړه چې اوس يې پيروان كمزوري خلک دي او که د مال او واک خاوندان؟ ورته ومې ويل: كمزوري خلک يې ملگري دي. ويې ويل: د پيروانو شميره يې زياتېږي که كمېږي؟ ما ورته وويل: شميره خو يې مخ په زياتيدو ده. سوال يې وکړ چې له پيروانو نه يې څوک له خپل دين نه د کرکې له امله بيرته له خپل دين نه گرزې (مرتد کړي)؟ ومې ويل: نه. راته ويې ويل: د نبوت له دعوی نه مخکې مو له هغه نه دروغ اوريدلي؟ ومې ويل: نه. ويې ويل: ايا غدر او خيانت کوي؟ ومې ويل: نه، خو اوس مو ورسره يو تړون كړيدی وگورو چې څه کوي؟ ابو سفیان وايي لدې خبرې پرته ما ته بل هيڅ داسې مجال په لاس رانغی چې د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هکله له ځانه څه ووايم. بيا يې راته وويل: ايا تاسو جگړه ورسره كړېده؟ ومې ويل: هو. ويې ويل: د جگړو نتيجې يې څه ډول وي؟ ورته ومې ويل: جنگ زمونږ او ده تر منځ داسې و چې کله به مونږ او کله به هغه برلاسی و. پوښتنه يې وکړه چې په کومو څيزونو امر درته کوي؟ ورته ومې ويل: راته وايي: د يوه الله عبادت وکړی، هيڅ شريک مه ورسره نيسي، د خپلو پلرونو خبرې پرېږدی، همدا راز د لمانځه، رښتيا، خپلوی، دوستی او پاکي امر راته کوي.

چې نصرانيان گومان کوي چې عيسې (ع) ورباندې اعدام شوی و، قيصر په ۶۲۹ م (۵۷) کال بيت المقدس ته راغی چې صليب پخپل ځای کېږدي او ددې بري شکر په ځای کړي.

بیایې خپل ترجمان ته وویل: دې قریشي ته ووايه چې د نسب په هکله مې پوښتنه درنه وکړه تا وویل هغه د شریف نسب درلودونکی دی، رسولان همداسې وي هغوی د نسب له پلوه هم له نورو نه لوړ وي. پوښتنه مې درنه وکړه چې له ده نه مخکې يې د قوم کوم فرد دا ډول دعوه کړیده؟ تا راته وویل: نه، که داسې وای چې لدینه وړاندې کوم شخص داسې دعوه کړې وای، نو ما به ویل چې کیدی شي ده به د هغه په پیروئ سره دا ډول دعوه کړې وي. درته ومې ویل چې له پلرونو نه یې کوم یو واکمن او پاچا و؟ تا وویل: نه، که فرضاً له پلرونو نه یې کوم یو پاچا او مشر تیر شوی وای، نو ما به ویل چې د خپل پلار پاچایي غواړي. دا مې درته وویل چې له نبوت نه مخکې مو دروغ ورنه اوریدلي؟ تا وویل نه، نو زه په یقین سره دا ویلی شم داسې نه شي کیدای چې څوک دې انسانانو ته دروغ نه وایي خو په الله پسې دې دروغو ته زړه ښه کړي. بله مې دا خبره درته وکړه چې پیروان یې کمزوري خلک دي او که د مال او مقام خاوندان؟ تا راته وویل: چې کمزوري خلک یې پیروان دي، حقیقت هم همداسې دی چې د رسولانو (عليهم السلام) پیروان کمزوري خلک وي. دده د پیروانو د شمیر په هکله مې پوښتنه درنه وکړه، تا راته وویل چې د پیروانو شمیره یې مخ په زیاتیدو ده، د ایمان خاوندان همداسې وي. درته ومې ویل چې څوک چې یو ځل مسلمان شي آیا بیا بیرته له خپل دین نه دکرکې له امله له دین نه گزړي؟ تا وویل: نه. همداسې ده ایمان چې یو ځل په زړه کې ځای ونیسي بیا په زور هم نه شي ورنه ایستل کیدلی. پوښتنه مې درنه وکړه چې آیا هغه غدر او خیانت کوي؟ تا وویل: نه غدر نه کوي، رسولان (عليهم السلام) همداسې وي غدر او خیانت نه کوي. ددې پوښتنه مې وکړه چې په څه امر درته کوي؟ تا راته وویل: هغه امر راته کوي چې د یوه الله عبادت وکړو، شریک ورسره ونه نیسو، او د بتانو له عبادت نه مو منع کوي، د لمانځه، رښتیا ویلو او پاکۍ امر راته کوي. که دا ستا خبرې رښتیا وي نو همدا پیغمبر (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به ان دا زما تر پښو لاندې ځای هم نیسي، زه خبر وم چې هغه به په همدې وخت کې مبعوثیږي، خو پدې نه پوهیدم چې هغه به له تاسې څخه وي، که زه پدې پوهیدلی چې ده ته ورسیدی شم نو د لیدلو تکلیف به مې یې گاللی وای. او که زه دده په حضور کې وای، نو دواړه پښې به مې یې ور مینځلې وای. بیا یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کتاب (لیک) راوغوښت او ویې ولوست. کله چې د لیک له لوستلو نه فارغ شو، گڼه گڼه جوړه شوه خلکو شور کاوه، نو مونږ ته د وتلو امر وشو. ابو سفیان وایي کله چې مونږ ته د بیرون وتلو امر وشو، ما خپلو ملگرو ته وویل: د ابو کبشه (محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د زوی کار جوړ شو،

له ده نه خو د روميانو (ژيپ پوتکو) پاچا هم ويریږي. لدې نه وروسته زما پوخ يقين و چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دين به حتماً بريالی کيږي، په همدې فکر کې وم تر څو په اسلام مشرف شوم.^(۱)

په قيصر باندې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ليک دا اثر خو ابو سفیان وليد. پر هغه باندې ددې خط بل اثر دا و چې قيصر د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) قاصد دحيه کلي ته جامې او تحفې ورکړې، خو کله چې دحيه بيرته مدينې ته روان و په حسمى نومې سيمه کې د جذام قبيلې څو کسانو ډاکه ورباندې واچوله او ټول شيان يې ورنه يووړل، مدينې ته له رسيدو وروسته د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو د خپل سفر راپور يې ورکړ. ورپسې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) زيد بن حارثه (رضي الله عنه) حسمى ته واستاوه، چې ورسره پنځه سوه وسله وال نور هم وو، لاړ او په حسمى کې يې چې د وادي قري شا ته پرته وه په جذام قبيله بريد وکړ، ډير کسان يې ورنه ووژل، سل بنځې او ماشومان يې اسيران کړل، زر او نېسان او پنځه زره پسونه يې هم په غنيمت ونيول. د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او جذام قبيلې تر منځ اور بند هم شوی و لدې پيښې نه وروسته د جذام يوه مشر زيد بن رافعه راغی او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې احتجاج وکړ. نوموړې په اسلام مشرف شوی و، له دحيه سره يې مرسته هم کړې وه، په همدې اساس رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دده احتجاج قبول کړ او امر يې وکړ چې اولادونه، بنځې او مالونه يې بيرته ورکړل شي.

زياتره سيرت ليکونکي دا سريه له حدیبي نه مخکې ذکر کوي، پداسې حال کې چې دا سبي نده ځکه قيصر ته د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ليک له حدیبي نه وروسته استول شوی و. ابن قيم هم وايي دغه سريه له حدیبي نه وروسته واقع شویده.^(۲)

۵- منذر بن ساوی ته ليک

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د بحرین والي يا پاچا منذر بن ساوی

(1). صحيح بخاري ۴/۱. صحيح مسلم ۲/۹۸ - ۹۹

(2). زاد المعاد ۲/۱۲۲. حاشية تلقيح فهم الاثر ص ۲۹.

ته لیک ولیکه، او د علاء بن الحضرمي په لاس یې ورولیږه. منذر یې اسلام ته را دعوت کړ. په ځواب کې منذر ورته ولیکل: اما بعد، یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ستاسې لیک مې ولوست، خپل قوم ته مې واوراوه، ځینې داسې وو چې اسلام یې خوښ کړ، او ځینو نورو اسلام و نه مانه، زما په ملک کې یهود او مجوس هم اوسیرې، پدې هکله لارښوونه راته وکړه. د همدې په ځواب کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته ولیکل: (بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى المنذر بن ساوي، سلام عليك، فإني أحمد إليك الله الذي لا إله إلا هو، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله، أما بعد، فإني أذكرك الله عز وجل، فإنه من ينصح فأما ينصح لنفسه، وإنه من يطيع رسلي ويتبع أمرهم فقد أطاعني، ومن نصح لهم فقد نصح لي، وإن رسلي قد أثنوا عليك خيراً، وإني قد شفعتك في قومك، فاترك للمسلمين ما أسلموا عليه، وعفوت عن أهل الذنوب، فاقبل منهم، وإنك مهما تصلح فلم نغزلك عن عملك. ومن أقام على يهودية أو مجوسية فعليه الجزية).

[بسم الله الرحمن الرحيم، له محمد رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه منذر بن ساوی ته! سلام عليك. زه د هغه الله حمد او ثنا وایم چې له هغه پرته بل د عبادت وړ څوک نشته، شاهدي وایم چې محمد د الله بنده او رسول دی. اما بعد زه الله تعالی دریاډوم، څوک چې نیکی کوي، خیر غواړي هغه یې په خپله گټه دی، څوک چې زما د قاصدانو اطاعت وکړي، امر یې ومني هغوی په حقیقت کې زما اطاعت کړیدی، چا که زما له رسولانو سره نیکی وکړه دا نیکی یې له ما سره ده. زما قاصدانو ستا صفت وکړ، ما ستا د قوم په رابطه ستا شفاعت قبول کړ، مسلمانان په خپل حال پرېږده کنهگارانو ته مې عفوه وکړه، عفوه یې قبوله کړه، او تر څو پورې چې ته په صلاح او خیر وې له چوکۍ څخه دې نه عزل کوو، که څوک په یهودیت او مجوسیت باندې قایم پاتې کیږي پر هغه جزیه ده، جزیه ورته اخله.^(۱)]

۶- د یمامه پاچا هوډه بن علي ته لیک

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د یمامه مشر هوډه بن علي ته پدې

(۱). زاد المعاد ۳ / ۶۱. دکتور حمید الله چی کوم عبارت راوړی په هغه کې د [لا اله الا هو] په ځای [لا اله غیره] لیکل شوي.

متن یولیک ولیږه: (بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى هودّة بن علي، سلام على من اتبع الهدى، واعلم أن ديني سيظهر إلى منتهى الخف والحافر، فأسلم تسلم، وأجعل لك ما تحت يديك).

[بسم الله الرحمن الرحيم، د الله د رسول محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا هودّه بن علي ته! سلام دې په هغه چا وي چې د هدايت په لار روان وي، پوه شه چې زما دين به پر ټولو هغو سيمو برلاسی کيږي چيرته چې پياده او سپور رسيدلی شي، اسلام راوږه تر څو په امن شي، که په اسلام مشرف شوي چوکۍ به دې درسره پاتې وي.

دا ليک سليط بن عمرو العامري يووړ.]

کله چې سليط هودّه ته ورغی، هغه هرکلی ورته ووايه، عزت يې ورکړ، او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته يې داسې وليکل: رښتيا هم چې تاسې ډير غوره شي ته بلنه کوي، همدا راز زما د پاچايۍ رعب هم په عربانو پروت دی. ما پخپل امرکې درسره شريک کړه تر څو پيروي دې وکړم. سليط ته يې جايزه او په هجرکې جوړې شوي جامې هم ورکړې.

سليط ټولې تحفي د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته وړاندې کړې، او د خپل سفر راپور يې هم ورکړ.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هودّه خط ولوست او ويې ويل: (لو سألني قطعة من الأرض ما فعلت، باد، وباد ما في يديسه). که يوه ټوټه ځمکه رانه وغواړي هم ور به يې نکړم، هغه هم تباه شو او څه چې ورسره دي هغه هم تباه شول. او کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مکې له فتحې نه راستون شو جبريل (عليه السلام) خبر ورکړ چې هودّه مړ شو. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل:

(أما إن اليمامة سيخرج بها كذاب يتنبى، يقتل بعدي). په يمامه کې به داسې کذاب پيدا کيږي چې د نبوت دعوه به وکړي، خو له ما نه وروسته به ووژل شي.

چا سوال وکړ چې قاتل به يې څوک وي يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)؟ ده وفرمايل: (أنت وأصحابك). ته او ستا ملگري به يې وژني. وروسته بيا

همداسې وشول.^(۱)

۷- د دمشق مشر حارث بن ابی شمر غسانی ته لیک

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) داسې لیک ورته لیکلی و: (بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى الحارث بن أبي شمر، سلام على من اتبع الهدى، وآمن بالله وصدق، وإني أدعوك إلى أن تؤمن بالله وحده لا شريك له، يبقى لك ملكك).

[بسم الله الرحمن الرحيم، د الله در رسول محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خوا حارث بن ابی شمر ته. په هغه چا دې سلام وي چې په حقه لار روان وي، په حق یې ایمان راوړې وي، ریښتونی وي. زه بلنه در کوم چې په یوه الله ایمان راوړې، شریک ورسره ونه نیسې که داسې وکړې نو پاچایې به دې درسره وي.]
دا لیک یې د شجاع بن وهب چې له بني اسد قبیلې څخه و په لاس ولیږه. کله چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خط ور ورسید نو ویې ویل: څوک به زما نه پاچایې اخلي؟ زه ورپسې ورځم. پدې توگه مسلمان نه شو.^(۱)

۸- د عمان پاچا ته لیک

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عمان پاچا جیفر بن جلندي او ورور ته یې چې عبد نومیده داسې لیک ولیکه: (بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى جيفر وعبد ابني الجلندي، سلام على من اتبع الهدى، أما بعد:

فإني أدعوكمَا بدعاية الإسلام، أسلما تسلما، فإني رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى الناس كافة، لأنذر من كان حياً ويحق القول على الكافرين، فإنكما إن أقرتما بالإسلام وليتكما، وإن أبيتما [أن تقررا بالإسلام] فإن ملككما زائل، وخيلي تحل

^(۱) زاد المعاد ۳/۶۳

^(۱) زاد المعاد ۳/۶۳. محاضرات تاريخ الامم الاسلامية: ۱/۱۴۶

بساحتکما، وتظهر نبوتي علی ملککما).

بسم الله الرحمن الرحيم، د الله تعالی د رسول محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا د جلندي زامنو جیفر او عبد ته! په هدایت او نیغه لار برابر و باندې دې سلام وي. اما بعد زه مو اسلام ته رابولم، اسلام راوړی تر څو دواړه په امن شی. زه د الله تعالی له لوري ټولو انسانانو ته رسول رالیږل شوی يم. زه خلک د کفر او بدی له عواقبو نه ویروم، حق ورته بیانوم تر څو په کفارو باندې دلیل قایم شي. که تاسې اسلام ومانه، هملته به مو پخپله چوکۍ پرېږدم، او که اسلام و نه منی نو پاچایي مو ختمیدونکې ده، ستاسې په پاچایي به زما د آسونو برید او یلغار جوړ شي، زما نبوت به حتماً ستاسې پر پاچایي غلبه مومي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دغه لیک د عمرو بن العاص (رضي الله عنه) په لاس ولیږه. عمرو وايي: روان شوم تر څو عمان ته ورسیدم، لومړی عبد ته ورغلم، هغه یې له ورور نه زیات هوښیار او نرم سړی و ورته ومې ویل چې زه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تاسې ته رالیږلي يم. ده راته وویل: ورور مې د عمر او مقام له پلوه له ما نه مخکې دی، راځه زه به دې هغه ته ورولم تر څو ستا لیک ولولي. او بیایي زیاته کړه: ته څه غواړې؟ ما ورته وویل: زه د یوه الله لور ته بلنه درکوم. له الله نه پرته د نورو ټولو عبادت پرېږده، پدې سره شاهدي ووايه چې محمد د الله بنده او رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی. عبد وویل: ای عمرو! ته د خپل قوم د سردار زوی یې، دا راته ووايه چې ستا پلار پدې هکله څه کړي؟ د هغه عقیده څه وه؟ هغه زمونږ لپاره نمونه دی.

ما ورته وویل: پلار مې پداسې حال کې مې شو چې په محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې ایمان نه درلود. زما هیله دا وه چې هغه په اسلام مشرف شي، او د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تصدیق وکړي. زه هم لکه پلار مې مشرک وم تر څو الله تعالی د اسلام لارښوونه راته وکړه. عبد راته وویل: څومره وخت کیږي چې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پیروي دې غوره کړیده؟ ځواب مې ورکړ، لږ وخت کیږي چې په اسلام مشرف شوی يم.

راته وپې ویل چېرته مسلمان شوي؟ ما ورته وویل: په حبشه کې د نجاشي په وړاندې. او دا مې هم ورته وویل چې نجاشي پخپله هم په اسلام مشرف شويدي. عبد راته وویل: نو رعیت یې څه ورسره وکړل؟ ما ورته وویل: هغوی یې امر ومانه او پیروي یې کوي.

ويې ويل: آیا ديني او مذهبي مشرانو يې هم پيروي وکړه؟ ما ورته وويل: هو. عبد راته وويل: اي عمرو! پوه شه چې دروغ سپری ډير ژر رسوا کوي. ما ورته وويل: زه خو دروغ نه وایم، زموږ دين د دروغ ويلو اجازه نه ورکوي. بيا يې وويل: فکر کوم چې هرقل به د نجاشي په اسلام نه وي خبر؟ ما ورته وويل: نه، هرقل پدې بڼه خبر دی چې نجاشي اسلام راوړیدی. ده راته وويل: ته پدې خبر څنگه خبر شوی؟ ما وويل: نجاشي به هرقل ته خراج ورکاوه، خو کله چې په اسلام مشرف شو، نو ويې ويل قسم په خدای که لدینه وروسته يو درهم هم ورکړم. او کله چې هرقل پدې کيسه خبر شو، نو ورور يې چې نياق نومیده ورته وويل: آیا خپل هغه غلام همداسې پرېږدې چې خراج ورنکړي؟ او دا اجازه ورکوي چې د بل چا دين ومني؟ هرقل ورته وويل: دا يو شخص دی چې د ځان لپاره يې يو دين غوره کړیدی، نو زه څه ورسره کولی شم؟ په خدای قسم که د پاچايی غم نه وای راسره نو ما به هم لکه نجاشي دا دين مانه.

عبد وويل: اي عمرو! دا ته څه وايې؟ ما ورته وويل: قسم په خدای چې زه رښتيا وایم. هغه راته وويل: بڼه، اوس دا راته ووايه چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په څه شيانو امر او له کومو شيانو څخه نهې کوي؟ په ځواب کې مې ورته وويل: هغه امر کوي چې مونږ د الله تعالی اطاعت وکړو، او نافرمانی يې ونکړو. هغه د صله رحمې امر کوي، او له هر ډول ظلم، زنا، شرابو، بت پرستی نه نهې کوي. عبد وويل: دا څومره بڼه او غوره خبره ده، څومره غوره شيانو ته بلنه کوي. که زما ورور زما خبره ومني نو مونږ به ټول سواره درسره روان شو او د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضورته به حاضر شو، ایمان به ورباندې راوړو، او تصديق به يې کړو، خو ورور مې په پاچايی ډير ويرېږي، د واک ډير حريص دی، هغه خپلواک نه شي پرېښودئ، هغه ته گرانه ده چې د بل چا پيروي وکړي.

ما ورته وويل: که هغه اسلام راوړي، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به يې بيرته د خپل قوم مشر وټاکي. د هغه دنده به بيا دا وي چې له بډايانو نه صدقې واخلي او په غريبانو يې وويشي. عبد وويل: دا هم څومره نیک عمل دی، بيا يې وويل: صدقه څه ته وايي؟ شروع مې وکړه هغه ته مې صدقه او زکات تشریح کړ، د هر شي د زکات اندازه مې ورته بيان کړه او په اوبانو مې ورته خلاصه کړه. راته ويې ويل: يا عمرو! هغه حيوانات چې د باندې څري ونې او بوټې خوري او اوبه څښي آیا پدې ډول څارويو کې هم صدقه شته؟ په ځواب کې مې وويل: هو. هغه وويل: فکر نکوم چې زما قوم به د وطن لدې ليرې والي او شميرې له زياتوالي سره دې خبرې ته غاړه کېږدي. عمرو وايي څو ورځې هملته ورته انتظار وم. عبد به زما خبرې خپل ورور

ته رسولې. تر څو يوه ورځ يې زه وغوښتلم. ورد ننه شوم پيره دارانو له متو نه ونيولم، ده ورته وويل: خوشی يې کړی. خوشی يې کړم، ما غوښتل چې کينم. پيره دارانو د کيناستلو اجازه رانکړه پاچا ته مې وکتل. هغه راته وويل: وايه څه ويل غواړې؟ ما د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مهر شوی ليک ور وړاندې کړ، مهر يې مات کړ، ليک يې پرانيست او تر پايه يې ولوست. بيا يې خپل ورور ته ورکړ، هغه هم ولوست. خو ما ليدل چې ورور يې له ده نه نرم دی، بيا يې راته وويل: وايه د قريشو دريځ څه دی؟ ما ورته وويل: هغوی د محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پيروي غوره کړيده. ځينې له زړه نه او له دين سره د مينې په بناء په اسلام مشرف شويدي، او ځينې نور بيا په زور سره مغلوب شوي. پاچا راته وويل: نور څوک له محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره دي؟

ما وويل: خلکو دا دين خوښ کړيدی، هغوی د الله تعالی په فضل سره دا درک کړيده چې دوی په گمراهی کې وو او اوس حق ته راغلي دي. فکر کوم دلته له تا نه پرته نور څوک گمراه ندي پاتې. که ته هم نن اسلام رانه وړې او پيروي يې ونکړې، نو لښکرې دريسې راځی له رينبو نه به دې باسي هر څه به دې ختمیږي، نو اسلام راوړه تر څو په امن شې، که اسلام راوړې نو محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) به دې بيرته د خپل قوم مشر وټاکي، هيڅوک پلي او سواره به نه درته راځي. هغه راته وويل: يوه ورځ مهلت راکړه. ته سبا بيا راشه.

زه لارم او ورور ته يې ورغلم. هغه راته وويل: يا عمرو! هيله من يم چې ايمان راوړي او د واکمنۍ حرص پرېږدي. سهار ورغلم، خو اجازه يې را نکړه چې ورسره وگورم. ورور ته يې ورغلم ورته ومې ويل چې ما ته خو له پاچا سره د ليدو اجازه رانکړل شوه. هغه وروستلم. پاچا راته وويل ستا په خبرو کې مې فکر وکړ، که زه اوس پاچايي داسې چا ته پرېږدم چې شهسواران يې لا تر اوسه دلته ندي رارسيدلي، نو دا زما لپاره مناسبه نه ده او عربان به مې ډير کمزوری وشميري، او که د هغه سواره دلته راورسيدل نو له داسې يوه مقاومت سره به مخ شي چې مخکې به يې ليدلی هم نه وي.

په ځواب کې مې ورته وويل: ستا خوښه، زه نو سبا بيرته روانیږم. کله چې هغه زما له ستنيديو نه ډاډه شو، نو خپل ورور يې گوښه کړ او ورته ويې ويل: دغه پيغمبر (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې په کومو خلک غالب او بريالی شوی، مونږ د هغوی په نسبت په هيڅ حساب يوو، ده چې هر چا ته پيغام استولی، ټولو يې دعوت منلی. په همدې اساس يې بل سهار زه ورغوښتلم، او هملته پاچا او ورور يې دواړو اسلام

راوړ او د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تصدیق یې اعلان کړ. دواړه په اسلام مشرف شول، او ما ته یې اجازه راکړه چې له خلکو نه صدقې راټولې کړم او په غریبانو یې وویشم او د خلکو تر مینځ فیصلې وکړم. که چا به مخالفت راسره وکړ هغوی دواړو به مې عملي مرسته کوله.^(۱)

ددې پیښې له سیاق نه داسې ښکاري چې دغه لیک د نورو په نسبت وروسته استول شوی، او گمان کیږي چې د مکې له فتحې نه وروسته لیکل او استول شوی وي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې لیکونو سره خپل دعوت د هغه وخت زیاترو پاچایانو ته ورساوه. په ځواب کې ځینې پاچایان په اسلام مشرف شول او یو شمیر همداسې کافر پاتې شول. خو دومره خبره ده چې د هغو کفارو توجه هم همدې خوا ته را واوښتله. او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مبارک نامه او اسلام سره څه نا څه آشنا شول.

(۱). زاد المعاد ۳/ ۶۲-۶۳

له حدیبیه صلحې نه وروسته پوځي تحركات

د غابه يا ذي قرد غزا

د بني فزاره قبیلې یوې ډلې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خلاف د یوه اقدام په نتیجه کې د مسلمانانو په یو شمیر څارویو ډاکه واچوله، غلا یې کړل. همدې ډاکوانو ته د سزا ورکولو پخاطر دا غزا پېښه شوې وه. له حدیبیه نه وروسته د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لومړنۍ غزا همدا وه، که څه هم ځینې روایتونه وایي چې لومړنۍ غزا یې خیبر وه. امام بخاري ددې باب په مقدمه کې وایي چې د غابه غزا له خیبر نه درې ورځې مخکې واقع شویده. مسلم هم همدا خبره له سلمه بن اکوع نه په روایت سره نقل کړیده. د سیرت لیکونکو زیاترو دا ویلي چې دغه غزا له حدیبیه سولې نه مخکې وه، خو د بخاري روایت د تاریخ لیکونو له قول نه زیات صحیح دی.^(۱)

ددې غزا قهرمان سلمه بن اکوع دی. سیرت لیکونکي روایتونه ټول له ده نه نقلوي او وایي چې: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپلې شیدې ورکونکې اوبسانې له خپل شپانه او غلام رباح سره څر ځای ته لیږلې وې، سلمه وایي زه هم ورسره وم او د طلحه آس مې له ځان سره بوولې و، سهار ناڅاپه عبدالرحمن فزاري پر اوبسانو حمله وکړه، ټول یې وتښتول، شپون یې په قتل ورساوه. ما رباح ته وویل چې لاړ شه، دا آس طلحه ته ورسوه، او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له پېښې خبر کړه. زه په یوه هسک ځای ودریدم مخ مې د مدینې په لور کړ او درې ځلې مې په لوړ آواز چیغه وکړه یا صباحاه!! بیا په غلو پسې روان شوم، په غشو مې ویشتل

(۱) صحیح البخاري باب غزوه ذات قرد ۶۰۳/۲. صحیح مسلم باب غزوه ذي قرد ۱۱۳/۲ تر ۱۱۵. فتح الباري ۴۶۰/۷ تر

۴۶۳. زاد المعاد ۱۲۰/۲

او دا شعر مې زمزمه کاوه:

انا ابن الاكوع واليوم يوم الرضع

زه د اکوع زوی يم، نن ورځ د شیدو رودلو ورځ ده. یعنې نن به معلوم شي چې چا د خپلې مور شیدې رودلي دي.

ابن اکوع وايي ما په مسلسلله توگه کفار په غشو ویشتل، که له هغوی نه به یو راپسې راغی نو زه به د ونې بیخ ته ورته کیناستلم او له همغه ځای نه به مې وویشت او تپې به شو، تر څو هغوی د غرونو په منځ کې تنگې درې ته ننوتل. زه غره ته وختلم او د غره له سر نه مې تیرې پرې راغورځولې همداسې په هغوی پسې وم، تر څو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ټول اوبان مې شاته پاتې شول. هغوی دا ټول را ته خوشي کړل او لاړل. که څه هم هغوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ټول اوبان راته خوشي کړل، خو بیا هم زه ورپسې وم په غشو مې ویشتل، چې مجبور شول دیرش چادر او دیرش نیزې ورغورځوي، دا د دې پخاطر چې بار یې سپک شي. دوی به چې هر څه پرېښودل ما به د نښانې په توگه تیرې ورباندې اچولې تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) ورته متوجه شي او ویې پیژني. زه ورپسې وم هغوی د یوې غونډۍ په یوه تنگه لاره کې د غرمې ډوډۍ ته کیناستل، زه له دوی نه پاس وختلم او ورته گورم له دوی نه څلور کسان ماته راوختل. ما ورته وویل: آیا ما پیژنئ چې زه څوک يم؟ دوی دومره را لنډ شوي وو چې زما غږ یې ښه اوریده، ما ورته وویل زه سلمه بن اکوع يم، زه چې په چا پسې روان شوم هغه به حتماً رانیسم، او که څوک ما پسې شي او زما د نیولو هڅه وکړي نو کله به مې هم ونه نیسي، هغوی چې زما خبرې واوریدلې څلور واړه بیرته ستانه شول.

زه پخپل ځای ناست وم، په همدې وخت کې مې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پوځیان ولیدل چې د ونو په مینځ کې راروان دي، مخکې یې اخرم روان ؤ، ورپسې ابو قتاده، ورپسې مقداد بن اسود ؤ. حضرت اخرم له عبدالرحمن سره مخامخ شو، سره ونښتل د عبدالرحمن آس زخمي شو، خو عبدالرحمن وتوانید اخرم په شهادت ورسوي، بیا یې آس ورنه واخیست ورباندې سپور شو، خو قتاده ورپسې راورسید او عبدالرحمن یې همدلته وواژه، نو مشرکین په تیښته شول. زه هم ورپسې په منډه شوم، لمانځام ته نژدې هغوی ډیر وږي وو غوښتل یې لږ اوبه وڅښي خو ما اجازه ورنکړه چې له چینې نه اوبه وڅښي، یو څاڅکی یې هم ترخولې نکړ. رسول الله

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او لښکریې لمانځتن راپسې راورسید ما عرض وکړ یا رسول الله! دا خلک تېري دي، که له ماسره سل کسان ولیږي، نوزه به د دوی ټول آسونه ورنه واخلم، او دوی به هم ټول لاس تړلي درته راولم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (یا بنی الاکوع. ملک فأسجج). اې د اکوع زویه! برلاسی شوې یې، نو لږ نرمي وکړه. بیایې وفرمایل: (إنهم لیقرون الآن فی غطفان). چې اوس دوی ته په بنو غطفان کې میلمستیا کیږي یعنی دوی به اوس د هغوی میلمانان وي.

بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (خیر فرساننا الیوم أبو قتادة، وخیر رجالنا سلمة). نن ورځ زمونږ تر ټولو غوره شهسوار ابو قتاده دی، او له ټولو نه غوره پلي مو سلمه دی. سلمه وایي چې بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوی برخې راته راکړې یوه برخه د پلي او بله د سواره، او بیا یې زه پخپله عضباء نومې اوښه ورسره سپوره کړم او مدینې ته راستانه شوو. پدې غزا کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابن ام مکتوم خلیفه ټاکلی و، او د غزا بیرغ یې مقداد بن عمرو ته ورکړی و.^(۱)

(۱). زاد المعاد ۲/ ۱۲۰. او دوه وروستي مصدرونه.

د خیبر غزا

د ۷ کال د محرم میاشت

خیبر لوی ښار و، ښه فصلونه او مضبوط برجونه یې درلودل، د مدینې منورې شمال ته ۶۰ یا ۸۰ میلې لیرې پروت و، اوس د یوه کلي حیثیت لري، هوا یې هم ډیره ښه نده.

د خیبر غزا سبب

د حدیبیې له سولې نه وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مخالف مثلث له لوی قوت (قریشو) نه بې غمه شو، د هغوی له اړخه یې زړه جمع شو، نو نیت یې وکړ چې ددې مثلث له دوو نورو اضلاعو یا برخو سره حساب تصفیه کړي. او دایې ضروري وگڼله چې په سیمه کې د امن او امنیت ټینګولو پخاطر د یهودو او نجد د نورو قبایلو خطر هم له مینځه یووړل شي، ترڅو مسلمانانو له جگړې نه فارغ او د الهي دین دعوت ته وزگار شي.

څرنگه چې خیبر د مسلمانانو په خلاف د ټولو توطیو، او سازشونو داسې مرکز و چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ضد ټول جنګونه او فعالیتونه له همدې ځایه تنظیمیدل نو مسلمانانو ته په کار وه چې لومړی همدا شیطاني ځاله وړانه کړي.

د یادونې وړ ده چې د خیبر یهودانو د احزاب په غزا کې د مسلمانانو په خلاف ټولې عربي قبیلې راوپارلې، بني قریظه یې دینه اړ کړل چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره غدر او خیانت وکړي. هغوی پدې هم بسنه ونکړه بلکه په مدینه کې د ننه یې هم له منافقینو سره اړیکې ټینګې کړې، له غطفان او په صحرا کې میشته کوچیانو سره یې تماسونه ونیول، پخپله یې هم د جگړې تیاري نیوله، په همدې اساس مسلمانان له سختو مشکلاتو سره مخ وو. یهودانو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ترور توطیو جوړه کړه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مجبور شو ددې شرارتونو د مخنیوي پخاطر پوځي تحرکات ولري، او د یهودي لښکر ځینې شيطان مشران لکه سلام بن ابي حقیق، او اسیر بن رزام له مینځه یوسي.

خو خبره پدې هم پای ته نه رسیدله، د یهودانو خطر لوی و، او ددې خطر له مینځه وړلو یوه لوی او جدي اقدام ته ضرورت درلود. مسلمانانو تر هغې پورې ددې فرصت نه درلود چې له یهودانو سره مقابله وکړي ترڅو پورې یې چې له لویې دینمن (قریشو) سره د سولې تړون نه وکړی، او کله چې مسلمانان د قریشو له شر نه بې غمه شول نو د یهودانو مقابلې ته یې وخت وموند.

د خیبر په لور

ابن اسحاق وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حدیبیې نه راستون شو، ذی الحجې او د محرم میاشتې څو ورځې یې همدلته مدینه کې تیرې کړې، او بیا په همدې محرم میاشت کې د خیبر په لور روان شو. مفسرین وایي چې خیبر هغه وعده وه چې الله تعالی پدې آیت کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره کړې وه:

((وَعَدَكُمُ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ)) (الفتح: ۲۰)

[الله تعالی له تاسو سره د ډیرو غنائمو او ولجو وعده کړېده چې وا به یې خلی تاسې، نو الله تعالی ژر درکړل دا غنائم.]

اسلامي لښکر

منافقان او د کمزوري ایمان خاوندان د حدیبیې په غزا کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره نه وو تللي، سستی یې کړې وه، الله تعالی د دوی په هکله خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته داسې امر وفرمایه:

((سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذَلِكَ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا)) (۱۵: ۴۸)

[ژر به ووايي (تاته وروسته پاتې کیدونکي (خلک) کله چې روان شئ تاسې غنیمتونو (د خیبر ته) د پاره ددې) چې واخلي تاسې هغه غنائم، پرې ږدئ مونږ چې په تاسې پسې درشو اراده لري دوی چې بدل کړي حکم د الله. ووايه اې محمده! چې له سره به متابعت ونکړئ تاسې زمونږ، همداسې فرمایلي وو الله پخوا بیا به ووايي چې کینه

کوی ستاسې له مونږ سره بلکه دوی نه پوهیدل مگر لږ. [همدا وه کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خیبر په لور روانیده، نو اعلان یې وکړ چې یوازې هغه کسان به ورسره ځي چې په جهاد کې برخه اخیستل غواړي. پدې ترتیب سره له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یوازې تر ونې لاندې بیعت کونکي چې شمیره یې ۱۴۰۰ تنه وو روان شول. په مدینه کې یې سباع بن عرفطه غفاري خلیفه وټاکه. ابن اسحاق وايي چې نیمه بن عبدالله لیشي یې خلیفه ټاکلی و، خو محققین وايي چې لومړنی روایت قوي دی.^(۱) په همدې وخت کې ابوهریره (رضي الله عنه) پداسې حال کې مدینه ته هجرت وکړ چې په اسلام مشرف شوی و، د سهار په لمانځه کې یې په سباع بن عرفطه پسې اقتدا وکړه. او کله چې له لمانځه نه فارغ شو سباع ته ورغی، هغه څه توبڼه ورکړه او روان شو په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پسې ور ورسید.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې په هکله له مسلمانانو سره خبره وکړه او هغوی پخپلو غنیمتونو کې هغه (ابوهریره) او ملگری یې ورسره شریک کړل.

له یهودانو سره د منافقانو تماس

منافقانو د یهودانو په ګټه کار کاوه، د منافقانو رئیس عبدالله بن ابی بن سلول د خیبر یهودانو ته احوال ولیږه چې متوجه اوسئ محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ستاسې په لور در روان شوی دی، متوجه اوسئ، خپل تدابیر ونیسئ، ګوری همت له لاسه ورنکړئ، ورنه ونه ویریرئ، تاسې د شمیر او وسایلو له پلوه له هغه نه پیاوړي یاست، د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) قوم ډیر لږ دی، هغوی تش لاسي هم دي، وسلې نلري.

یهودانو ته چې د ابن ابی خبر ورسید کنانه بن ابی حقیق او هوذه بن قیس یې غطفان قبیلې ته واستول او د کمک غوښتنه یې ورنه وکړه.

بني غطفان قبیله د یهودانو ملگری وه او د مسلمانانو په خلاف یې له دوی سره مرسته کوله. پدې غوښتنې سره یهودانو دا وړاندیز هم وکړ که دوی پر مسلمانانو بریالي شول نو د خیبر د میوو نیمه برخه به بنو غطفان ته ورکوي.

(۱). فتح الباري ۷/۴۶۵. زاد المعاد ۲/۱۳۳.

د خیبر لار

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خیبر ته د رسیدو پخاطر لومړی د عصر نومی غره په لور لارې، بیا له صهباء نومی سیمې نه تیر شو، ورپسې رجیع ته ورسید هغه چې له غطفان نه یې د یوې شپې، ورځې منزل درلود. د غطفان قبیلې خلکو تیاري نیولې وه او د خیبر په لور وځوځیدل تر څو د یهودانو مرسته وکړي، دوی لا خیبر ته نه وو رسیدلي چې له شا نه یې شور او ځوږ تر غوږو شو، گمان یې وکړ لکه چې مسلمانانو یې پر اولادونو او مالونو حمله کړې، همدا وه چې بیرته ستانه شول، او د خیبر یهودان یې یوازې پرینودل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه دوه لارښوونکي راوغوښتل کوم چې مسلمانانو ته یې لاره ښووله، له دوی نه د یوه نوم حسیل و. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل چې داسې لار راوښیئ چې خیبر ته د شمال یعنی شام له لوري ورتاو شو، تر څو شام ته د یهودانو د تیننتې لاره بند کړو، او همدا راز د دوی او غطفان تر مینځ لاره هم غوڅه شي.

له لارښوونکو نه یوه وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا لار زه درته ښیم! روان شو تر څو یوې څلور لارې ته ورسید هلته یې عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! له دې ټولو لارو نه خپل مقصد ته رسیدلی شو، اوس ستا خوښه په کومه لار شو؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر ورته وکړ چې د هرې یوې لارې نوم ورته واخلي. هغه وویل: دا لار حزن نومیري. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: دا دې وي، پدې نه ځو. هغه بیا وویل ددې بلې لارې نوم شاش دی. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا هم خوښه نه شوه. هغه وویل دریمه لار د حاطب په نامه یادیري. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه هم خوښه نکړه. پدې وخت کې حسیل وویل: چې اوس یوازې یوه لاره پاتې ده: عمر (رضي الله عنه) وویل: د هغې نوم څه دی؟ هغه وویل: نوم یې مرحب دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په همدې مرحب نومی لار باندې تگ خوښ کړ.

د لارې په اوږدو کې واقع شوي ځنې پيښې

۱- سلمه بن اکوع (رضي الله عنه) وايي: له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د خيبر په لور روان وو، د شپې مو منزل کاوه چې يوه کس عامر ته وويل: څه خوراته واوروه، عامر شاعر و، راکوز شو پيل يې وکړ داسې بدلې يې بللې:

اللهم لولا انت ما اهتدينا
و لا تصدقنا ولا صلينا
فاغفر فداء لك ما اتقينا
و ثبت الاقدام ان لاقينا
والقين سكينه علينا
انا اذا صيح بنا ايينا

و بالصياح عولوا علينا

[اي الله! که ته نه وای نو مونږ به هدايت نه وای موندلی، نه به مو صدقه ورکړې وای او نه به مو لمونځ ادا کړې وای، خدايه! مونږ له تا قربان، بښنه راته وکړې، چې تقوی غوره کړو او که له دښمن سره مخامخ شوو ثبات را په برخه کړې او سکون راباندې نازل کړې مونږ ته چې آواز وشي نو مونږ ځواب نه وايو، غرور کوو، او د چيغو په ډگر کې خلک باور راباندې لري.]

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د آواز په اوریدو سره وويل: (من هذا السائق). دا آواز ويونکی څوک دی؟ ورته وويل شول چې دا عامر بن اکوع دی. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (يرحمه الله). [الله تعالى دې رحم پرې وکړي.]

له اصحابو (رضي الله عنهم) نه يوه کس وويل: ستاسو دعا د هغه په حق کې لازمه شوه، اوس د هغه شهادت واجب شو، تاسو ولې مونږ د هغه له وجود نه لا زيات نه برخمن کولو؟! يعنې کاشکې د عمر د اوږدوالي دعا مو ورته کړې وای.⁶

اصحاب (رضي الله عنهم) پدې پوهيدل چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د جنگ په وخت کې چاته په ځانگړې توگه دعا وکړې نو هغه حتماً په شهادت رسيدونکی دی.⁽²⁾

د خيبر په غزا کې هم همداسې وشول او حضرت عامر (رضي الله عنه) شهيد شو. همدا وجه وه چې اصحابو (رضي الله عنهم) رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)

⁶. صحيح بخاري باب غزوه خيبر ۶۰۳/۲. صحيح مسلم باب غزوه دي قرد و غيرها ۱۱۵/۲.

⁽²⁾. صحيح مسلم.

ته عرض وکړ چې ولې یې هغه ته د اوږده عمر دعا ونکړه تر څو دوی له ده نه نور هم مستفید شوی وای.

۲- رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خیبر سره نژدې د صهبا په وادي کې د لمازدیگر لمونځ ادا کړ. بیا یې توبنې راوغوښتلې، ټولو خپلې خپلې توبنې راوړې چې ټول میده شوي غنم وو، امر یې وکړ چې ټول دلته واچوي، واچول شول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) ورنه وخوړل. بیا د ماښام لمانځه ته پورته شو، مبارکه خوله یې ومینځله، اصحابو (رضي الله عنهم) هم خپلې خولې ومینځلې او په زاړه اوداسه یې لمونځ ادا کړ، ورپسې یې د ماخستن لمونځ هم وکړ.^(۱)

اسلامي لښکر د خیبر په لمنو کې

هغه شپه چې په سهار یې جگړه پیل شوه مسلمانانو خیبر ته نژدې تیره کړه، یهودان نه وو ورباندې خبر. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عادت و چې کوم قوم ته به د شپې ورسید، نو تر سهاره به نه ورنژدې کیده، حمله به یې نه ورباندې کوله، دا شپه یې هم همداسې وکړل. سهار وختي پاڅید د سهار لمونځ یې په تیاره کې ادا کړ مسلمانان روان شول د خیبر په لور یې مخه کړه، هلته یهودان د ناخبرۍ په حالت کې له بیلجو، ټسکورو او ترونو سره د خپلو ځمکو او پټیو په لور روان وو، کله یې چې اسلامي لښکر ولید و یې ویل: قسم په خدای چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راغلی، منډې یې کړل بیرته خپل بنارته ننوتل. په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (الله اکبر، خربت خیبر، الله اکبر، خربت خیبر، إنا إذا نزلنا بساحة قوم فساء صباح المنذرين). الله اکبر، خیبر وران شو، الله اکبر خیبر وران شو، مونږ چې د کوم قوم ساحې ته ورشو نو د گواښل شویو خلکو سهار خراب وي.^(۲)

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپل لښکر لپاره یو ځای غوره کړ. حباب بن منذر (رضي الله عنه) ورته راغی عرض یې وکړ: یا رسول الله (صلی الله علیه

(۱). مغازي الواقدي غزوه خیبر ص ۱۱۲..

(۲). صحيح بخاري باب غزوه خیبر ۲/۳-۶۰۳-۶۰۴.

و اله و صحبه و سلم) دا ځای دې د الله په امر غوره کړیدی، او که تا خپله د جنگي تاکتیک په توگه انتخاب کړیدی؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: دا زما شخصي نظر دی. منذر ورته وویل: دغه ځای له نظاه برجونو سره ډیر نژدې دی د یهودانو ټول جنگیالی په همدې برج کې دي، هغوی زمونږ په احوال خبر دي، مونږ گوري، پداسې حال کې چې مونږ نه دوی وینو او نه یې په هکله پوره معلومات لرو. د هغوی غشي مونږ ته رارسیري، خو زمونږ غشي دوی ته نه رسیږي، دلته مونږ د هغوی له شبخون نه هم په امن نه یو. بله دا چې دا ځای د خرما د ونو په منځ کې واقع دی، ژور هم دی، ځمکه یې هم خرابه ده، غوره به وي چې بل مناسب ځای وټاکي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: سبي خبره دې وکړه، ورپسې یې د لښکر لپاره بل ځای غوره کړ.

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خیبر ته نژدی شو ویې فرمایل: (قفوا). فوقف الجیش، فقال: (اللهم رب السموات السبع وما أظللن، ورب الأرضين السبع وما أقلن، ورب الشياطين وما أضللن، ورب الرياح وما أذرين، إنا نسألك خير هذه القرية، وخير أهلها، وخير ما فيها، ونعوذ بك من شر هذه القرية، وشر أهلها، وشر ما فيها، أقدموا، بسم الله). ودریږئ، ټول لښکر ودرید، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: ای د او آسمانونو او تر آسمانو لاندې د ټولو مخلوقاتو لویه ربه! ای د اوو ځمکو او پکې د ټولو موجوداتو ربه! ای د شیطانانو او د دوی له خوا د گمراه شویو ربه! مونږ له تا نه ددې کلي خیر غواړو، ددې کلي د اوسیدونکو او ټولو له شر نه تا ته پناه در وړو. بیا یې وفرمایل: روان شی، مخ په وړاندې د خدای په نامه سره.^(۱)

د جنگ تیاري او د خیبر برجونه

پر خیبر له حملې نه مخکې شپه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (لأعطين الراية غداً رجلاً يحب الله ورسوله ويحب الله ورسوله، [يفتح الله على يديه]) فلما أصبح الناس غدوا على رسول الله صلى الله عليه وسلم، كلهم يرجو أن يعطاها، فقال: (أين علي بن أبي طالب؟) فقالوا: يا رسول الله، هو يشتكي

(۱). ابن هشام ۲/ ۳۲۹.

عینیه، قال: (فأرسلوا إليه)، فأتی به فبصق رسول الله صلى الله عليه وسلم في عينیه، ودعا له، فبرئ، كأن لم یکن به وجع، فأعطاه الراية، فقال: یا رسول الله، آقاتلهم حتی یكونوا مثلنا، قال: (انفذ علی رسلک، حتی تنزل بساحتهم، ثم ادعهم إلى الإسلام، وأخبرهم بما یجب علیهم من حق الله فیہ، فوالله، لأن یهدی الله بك رجلاً واحداً خیر لك من أن یكون لك حمر النعم).

سهار به بیرغ داسې شخص ته ورکوم چې له الله تعالی او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره محبت لري، الله او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم ورسره مینه لري. کله چې سهار شو، اصحاب (رضي الله عنهم) ټول د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورتلل هر یوه دا تمه لرله چې بیرغ به ده ته ورکړل شي. پدې وخت کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: علي (رضي الله عنه) چیرته دی؟ اصحابو (رضي الله عنهم) ورته وويل: هغه خو د سترگو تکلیف لري.^(۱) وپې فرمايل: را وې غواړئ. څوک لارل او علي (رضي الله عنه) یې راووست. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) یې سترگې پخپلو مبارکو لارو وړلمدې کړې، دعا یې ورته وکړه او سترگې یې داسې جوړې شوې لکه چې هیڅ مرض نه وو پکې، بیایې بیرغ ورکړ. علي (رضي الله عنه) عرض وکړ یا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! تر هغې پورې به ورسره جنگیرم تر څو هغوی زمونږ په شان مسلمانان شي. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: په اطمینان سره لار شه تر څو د دوی ساحې ته ورسېږې، هلته هغوی ته د اسلام بلنه ورکړه، د الله تعالی حقوق ورته بیان کړه، قسم په خدای که الله تعالی ستا په لاس یوه سړي ته هدایت وکړي، نو دا له سرو او بښانو نه درته غوره دی.^(۲)

خیبر په دوو برخو ویشل شوی و

په لومړنۍ برخه کې یې دا پنځه برجونه وو:

(۱). د همدې رنځ له کبله علي (رضي الله عنه) په سر کې له لښکر نه پاتې شوی و، خو وروسته ورپسې راغلی ؤ.

(۲). صحیح بخاري ۲/ ۵۰۵-۶۰۶. ځینې روایات وايي چې علي (رضي الله عنه) ته بیرغ د برجونو د فتحې لپاره د څو هڅو له ناکامۍ نه وروسته ورکړل شو، خو د محققینو رایه هغه ده کومه چې مونږ ذکر کړیده.

۱- د ناعم برج. ۲- د صعوب بن معاذ برج. ۳- د قلعه زیبر برج. ۴- د ابي برج. ۵- د نزار برج.

لومړي درې برجونه په نطاه نومې سیمه او دوه نور په شق نومې سیمه کې پراته وو. د خیبر په دوهمه برخه کې چې په کتیبه سره یې شهرت درلود درې برجونه پراته وو چې نومونه یې دا دي:

۱- د قموص برج دا د بني نضیر د مشر ابي حقیق برج و. ۲- د وطیح برج. ۳- د سلالم برج. په خیبر کې لدې آتو برجونو نه علاوه نور برجونه او کلا گانې هم وې، خو هغه نورې ددې آتو په شان لویې او مضبوطې نه وې. د جگړې زیات شدت د خیبر په لومړنۍ برخه کې و، دوهمه برخه که څه هم جنگیالان پکې ډیر وو خو ټول بیله جگړې تسلیم شول.

د جگړې پیل او د ناعم برج فتح کیدل

مسلمانانو لومړي پر ناعم برج حمله وکړه، همدلته د یهودو لومړنۍ دفاعي کرښه هم وه. دې برج که له یوې خوا زیات استراتیژیک اهمیت درلود له بل پلوه د یهودانو مشهور قهرمان مرحب هغه چې په زرو شمار و هم همدلته اوسیده. علي (رضي الله عنه) مسلمانان د همدې برج په لوري مرش کړل، هلته یې یهودانو ته د اسلام بلنه ورکړه خو هغوی اسلام و نه مانه، د خپل مشر مرحب تر مشرۍ لاندې د مسلمانانو مقابلې ته راووتل. مرحب را وړاندې شو او مسلمانانو ته یې د مقابلې چیلنج ورکړ. سلمه بن اکوع وایي: په خیبر کې د هغوی مشر مرحب د جگړې میدان ته راوړاندې شو، توره یې په لاس کې وه او دا شعر یې وایه:

قد علمت خیبر ابي مرحب شاكي السلاح بطل مجرب

اذا الحروب اقبلت تلهب

[د خیبر خلک پدې پوه دي چې زه مرحب یم، مسلح یم، د جنگ او جگړې په دوران کې تجربه کار اتل یم.

سلمه وایي دده مقابلې ته زما تره (عامر) ورووت او ویې ویل:

قد علمت خیبر ابي عامر شاكي السلاح بطل مغامر

[خيبر وال پدې خبر دي چې زه عامر يم، بيباکه، وسله په لاس اتل يم.]
 دواړو يو پر بل د گوزار هڅه وکړه، د مرحب توره زما د تره عامر په ډال ولگيده، عامر هڅه وکړه چې له لاندې نه په مرحب گوزار وکړي، خو توره يې لنډه وه، که څه هم غوښتل يې د يهودي په پنډۍ گوزار وکړي خو توره يې پخپله گونډه برابره شوه، سخت زخمي شو، او بيا له همدې تپ نه وفات شو. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دده په هکله فرمايلي: (إن له لأجرين — وجمع بين إصبعيه — إنه لجَاهِدٌ مُجَاهِدٌ، قَلَّ عَرَبِيٌّ مَشَىٰ بِهَا مِثْلَهُ). دده (عامر) لپاره دوه اجرونه دي او پخپلو دوو مبارکو گوتو يې اشاره وکړه، ده داسې جهاد وکړ چې په عربو کې به دده په شان مجاهد کم وموندل شي^(۱).

داسې ښکاري چې مرحب به بيا د مقابلې غږ کړی وي، او هماغه خپل شعر به يې وايه او په ميدان کې به تاویده. همدا وه چې دا ځل يې د مقابلې لپاره علي (رضي الله عنه) ووت، او دا شعر يې ووايه:

انا الذي سمتني امي حيدرہ
 كليث غابات كربه المنظره

او فيهم بالصاع كيل السندره

[زه هغه څوک يم چې مور مې حيدر (زمری) نوم راباندې ايښی دی، زه لکه د څنگل د پاچا (زمری) په شان هيبتناک يم. زه د ټولو د نيزو پوره حساب ورکوم.]
 علي (رضي الله عنه) دا شعر زمزمه کړ او په مرحب يې داسې گوزار وکړ چې ځای په ځای يې نسکور کړ، ورپسې د همدغه په لاس خيبر فتح شو.^(۲)
 کله چې علي (رضي الله عنه) د يهودانو برجونو ته ورننډ شو، يوه يهودي له برج نه راوکتل او ويې ويل: ته څوک يې؟ ده ځواب ورکړ چې زه علي بن ابي طالب (کرم الله وجهه) يم. يهودي وويل: قسم په هغه کتاب چې پر موسی (عليه السلام) نازل شويدي چې تاسې برلاسي شوي. بيا د مرحب ورور ياسر راووت او ويې ويل: څوک راسره مقابلې کوي؟ له مسلمانانو نه زبیر (رضي الله عنه) مقابلې ته ور وړاندې شو، مور يې صفیه (رضي الله عنها) وويل: يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! هسې نه چې زوی مې مړ نه شي؟ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)

(۱) مسلم باب غزوه خيبر ۱۲۲/۲، باب غزوه دي قرد ۱۱۵/۲. صحيح البخاري باب غزوه خيبر ۶۰۳/۲

(۲) د مرحب د قاتل، د قتل د نږتې او د دغه برج د فتحې په اړه د مصادر و تر منځ لوی اختلاف وجود لري.

وفرمايل: (بل ابنك یقتله). نه، بلکه ستا زوی به هغه وژني. همغه وه چې زبیر (رضي الله عنه) پدې وتوانید چې یهودی (یاسر) ووژني. د ناعم برج په شاوخوا کې سختې جگړې وشوې، یو شمیر وتلي یهودان پکې مړه شول، د نورو یهودانو روحیات کمزوري شول، د مسلمانانو د مقابلې توان یې له لاسه ورکړ. ځینې مصادر وايي چې دا جگړه شو ورځې روانه وه، مسلمانان له سخت مقاومت سره مخ وو، په پای کې یهودان بې وسه شول، د مقابلې توان یې بایلود، او له همدې برج نه صعب نومي برج ته واوښتل، او مسلمانانو د ناعم برج فتحه کړ.

د صعب بن معاذ د برج فتحه کول

په ناعم نومي برج پسې دوهم مهم برج د صعب په نامه یادیده. پر دې برج د برید قوماند د حباب بن منذر انصاري په غاړه وه، مسلمانانو برج درې ورځې کلابند کړ، په دریمه ورځ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې برج د فتحې لپاره خاصه دعا وکړه.

ابن اسحاق روایت کوي چې د اسلم قبیلې بني سهم کورنۍ مسلمانان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل عرض یې وکړ: مونږ ستړي شوي یوو، هیڅ مو په لاس کې نشته. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (اللهم إنک قد عرفت حالهم، وأن لیست بهم قوة، وأن لیس بیدي شيء أعطيهم إياه، فافتح عليهم أعظم حصونها عنهم غناء، وأكثرها طعاماً وودکاً). خدایه ته د دوی په حال خبر یې، دوی وس نلري، زه هم څه نلرم چې ورېې کړم، خدایه! ته د دوی په لاس تر ټولو لوی برج فتحه کړې تر څو څه شی یې لاسته ورشي، هغه برج د دوی په لاس فتح کړې چې ډیره غله او ډیر غوړي وي پکې. کله چې سهار شو، الله تعالی د دوی په لاس د صعب بن معاذ برج فتحه کړ. او پدې برج کې له ټولو برجونه زیات خواړه او وازدې یعنی غوړي وو.^(۱)

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اصحاب (رضي الله عنهم) پر برج باندي د حملې لپاره استول، نو د بني اسلم قبیلې کسان له نورو نه مخکې وو. د برج مخې ته مقابله او جگړه وشوه، په پای کې په همدې ورځ له لمر لویدو نه مخکې برج فتحه شو. مسلمانانو پدې لوی برج کې د هغه زمانې یو شمیر توپونه او ټانکونه

(۱). ابن هشام ۲/۳۳۲

هم په غنیمت ونيول.

د ابن اسحاق په روایت پدې ورځو کې مسلمانان له سختې لوږې سره مخ شوي وو، او له ډیرې لوږې یې څه ذبح کړي وو او د همدې څرو غوښې یې په دیگونو کې بار کړې وې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې له مسئلې خبر شو د اهلي څره د غوښې له خوړولو نه یې نهی وکړه، او دادیگونه واپول شول.

د زبیر د کلا فتح

د ناعم او صعب برجونو له فتح کولو وروسته یهودان ټول د زبیر کلا ته لاړل. دغه یوه ډیره مضبوط کلا وه، موقعیت یې هم داسې و چې آسونه او پیاده ځواکونه نه شوای ورباندې ورختلی. همدا وجه وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) محاصره کړه، محاصره درې ورځې اوږده شوه. یو یهودي راغی او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې عرض وکړ چې یا ابا القاسم! که ته یوه میاشت هم محاصرې ته ادامه ورکړې یهودانو ته څه مشکل نشته ځکه چې له دوی سره خواره شته د اوبو مشکل یې هم نشته، د شپې له خوا د خپل ضرورت وړ اوبه اخلي او بیرته پخپله کلا کې ځای نیسي، خو که تا اوبه ورباندې بندې کړې، نو دوی به مجبور شي چې بیرون ته راووزي. همدا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اوبه ورباندې بندې کړې، دوی راوتل او سخته جگړه یې وکړه. یو شمیر مسلمانان شهیدان شول، لس کسه یهودان هم ولگیدل، بالاخره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بریالی شو او دا کلا یې هم فتحه کړه.

د ابي د کلا فتحه

کله چې د زبیر کلا هم د مسلمانانو په لاس فتحه شوه، یهودان د ابي کلا ته لاړل او هلته یې سنگر ونيو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا کلا هم محاصره کړه، د محاصرې په دوران کې دوه یهودي اتلان یو په بل پسې راوتل او د مقابلې ټبر یې وواهه. مقابله وشوه دواړه د مسلمانانو په لاس ووژل شول. لدې دوو یهودی جنگیالیو نه یو د مشهور مسلمان اتل د سرې لنگۍ خاوند ابو دجانه سماک بن خرشه انصاري په لاس ووژل شو. کله چې ابو دجانه دغه یهودی وواژه نو د کلا په لور یې مخه کړه، مسلمانان هم ورپسې ورغلل گرمه جگړه ونښته، مسلمانان کلا ته وردننه شول، یهودان په تیښته بریالي شول او ځانونه یې د نزار برج ته ورسول.

د نزار برج فتحه

د خيبر پدې برخه کې نزار تر ټولو زيات مضبوط برج و، يهودانو باور درلود چې مسلمانان به په هيڅصورت کې هم دغه برج ونه شي نيولی، دوی پدې برج دومره زړه ټړلی و چې خپل اولادونه او بنځې يې هم همدلته ورسره ساتلي وو. مسلمانانو هم دغه برج کلک کلا بند کړ، په يهودو يې سخت فشار راووست، خو څرنگه چې برج د غره په څوکه کې پروت و، ورننوتل گران وو. يهودانو هم دا جرائت نه درلود چې له برج نه د باندې راووزي، خو د برج له درز نه يې د غشو او ډبرو په ويشتلو سره سخت مقاومت وکړ. کله چې د نزار برج محاصره اوږده شوه، مسلمانان ونه توانيدل برج ونيسي. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې د هغه وخت تويونه ورته نصب شي، داسې بنکاري چې مسلمانانو به هم د توپ څه ډزې کړې وي او په همدې گوليو سره يې د برج په ديوالونو کې درزونه پيدا کړل، او له همدې لارې نه د ننه ور داخل شول. په برج کې د ننه سخته جگړه ونښته چې په نتيجه کې يې يهودانو ماتې وخوړه، ډير تلفات يې ورکړل پدې هم ونه توانيدل چې د پخوا په شان بل برج ته پناه يوسي، بلکه څوک چې په تينښته بريالي شول هغوی خپل اولادونه او بنځې مسلمانانو ته پريښودلی. او پدې ترتيب او ددې برج په فتحې سره د خيبر د لومړنۍ برخې (نطاه او شق) ټول برجونه فتحه شول، که څه هم پدې برخه کې يو شمير نور واړه برجونه هم وو، خو د نزار برج له سقوط نه وروسته يهودانو پخپله هغه واړه برجونه خوشي کړل او ټول د خيبر دوهمې برخې ته منتقل شول.

د خيبر د دوهمې برخې فتحه

د نطاه او شق له فتحې نه وروسته، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د بني نضير قبيلې د نورو برجونو چې په کتبيبه کې پراته او وطيح، قموص او سلالم نوميدل، په لور توجه وکړه، چيرته چې ټول يهودان راټول شوي وو. سيرت ليکونکي پدې برجونو کې د جگړې د پيښيدو په هکله اختلاف لري. د ابن اسحاق له روايت نه داسې بنکاري چې د قموص برج د فتح کيدو په وخت کې جگړه شوې وي، او دا برج په جگړې سره فتحه شوی نه د خبرو له لارې⁽¹⁾. واقدی وايي چې: د خيبر دغه برخه د خبرو له لارې فتحه شوې، خو دا هم کيدای شي

(1). ابن هشام ۲/ ۳۳۱-۳۳۶-۳۳۷

چې د قموص برج په شاو خوا کې لومړی جگړه شوې وي او بیا د خبرو له لارې تسلیم شوې وي. او پاته دوه نور برجونه بیله جگړې تسلیم شوي دي. په هر حال رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دې برخې (کتیبه) ته له راتگ نه وروسته یهودان کلا بند کړل، چې پوره ۱۴ ورځې محاصره وو. په پای کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اراده وکړه چې دا برجونه هم په توپونو وولي، خو کله چې یهودان پوه شول چې نور وژل کېږي نو د سولې او خبرو وړاندیز یې وکړ.

خبرې او مذاکرات

ابن ابی حقیق د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته څوک واستول او ورته وېي ويل: آیا خوښه ده چې خبرې سره وکړو؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا وړاندیز ومانه، هغه راغی خبرې پیل شوې، او پدې سره جوړ شول چې په برجونو کې موجود یهودي جنگیالان به ټول په امن وي، د یهودانو اولادونه به د دوی وي، اسیران کېږي به نه، خو هغوی به ټول له خيبر نه وزي، خپلې ځمکې، مالونه، سره او سپین به ټول رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته سپاري، خپل آسونه، وسلې، نیزې او نور ټول به پرېږدي، یوازې هغه څه به ورسره وړي شي چې په غاړه یې وي لکه جامې. خو د ابو داود په یوه روایت کې راځي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا ورسره ومنله چې یهودان به له خيبر نه د وتلو په وخت د دومره مال د وړلو اجازه لري چې اوبن یې وړي شي.^۱ په همدې اتفاق وشو او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وويل: (وبرئت منکم ذمة الله و ذمة رسوله إن کتمتموني شیئا)^۲.

که څه مو پټ کړل، نو الله ته به یې ځواب ورکوي. د الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ذمه درنه خلاصه ده. پدې ترتیب سره تړون وشو او خيبر د مسلمانانو په لاس فتحه شو. او برجونه ورته وسپارل شول.

د ابی حقیق د دوو زامنو وژل کیدل

سره لدې چې دا تړون وشو، خو د حقیق زامنو ډیر مالونه پټ کړل، هغه ژي یې هم پټ

^۱. سنن ابی داود، باب ما جاء فی حکم خيبر ۷۶/۲.

^۲. زاد المعاد ۱۳۶/۲.

کړل چې د حبي بن اخطب بې شمیره دارايي او ګانې وې پکې کوم ی چې د بني نضير د شړلو په وخت یې له ځان سره خيبر ته راوړې وې.

ابن اسحاق روايت کوي: کنانه بن ابي حقيق (الربيع) چې د بني نضير خزاني وې ورسره، د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راوستل شو، پوښتنه یې ورنه وکړه چې د بنو نضير خزاني چيرته دي؟ ده سره لدې چې د خزاني ساتونکي و انکار وکړ، پدې وخت کې يو بل يهودی راغی او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته یې وويل چې ما به هر سهار کنانه لیده چې دغې مخروبې ځمکې ته به راته. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) کنانه ته وويل: (أرأيت إن وجدناه عندك أقتلك؟) ګوره که چيرته دغه خزانه له تاسره پيدا شوه نو آیا بيا دې ووژنو؟ کنانه وويل: هو، که له ما سره وموندل شوه نو ومې وژنئ. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې دغه خرابه وکيندل شي. له کيندلو وروسته څه اندازه مالونه لاسته راغلل، بيا له کنانه نه پوښتنه وشوه چې نور مالونه چيرته دي؟ هغه بيا هم انکار وکړ، همدا وه چې زبير (رضي الله عنه) ته وظيفه ورکړل شوه چې کنانه تعذيب کړي تر څو د خزاني ځای په ګوته کړي.

زبير (رضي الله عنه) په چقماق باندې په سينه سينه کې واهه تر څو مرګ حال شو، وروسته رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ته وسپاره، او هغه یې د خپل ورور محمود په بدل کې سر پرې کړ. (محمود د مسلمه زوی چې د محمد ورور و د ناعم برج تر څنګ ناست و چې يهودانو د ميچنې تېره ورباندې غورځولې او په شهادت یې رسولی و.)

ابن قيم وايي چې: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ابي حقيق د دواړو زامنو د وژلو امر کړی و، او په دوی باندې د کنانه د تره زوی شاهدي ويلې وه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د حبي بن اخطب لور صفیه هم په اسارت ونيوله، صفیه پدغه وخت کې د کنانه بن ابي حقيق په نکاح کې وه.

د غنيمتونو ویش

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فيصله وکړه چې يهودان له خيبر نه وشړي، خو هغوی ورته راغلل عرض یې وکړ چې مونږ ددې ځمکې په هکله له تاسې نه زيات معلومات او تجربه لرو، مونږ همدلته پريږدئ دا ځمکې به درته کاله کوو. له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) سره نه

دومره وخت او فرصت و او نه هم دومره کسان وو ورسره چې دلته په ځمکه کار وکړي، همدا وه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فيصله وکړه چې يهودان به پدې ځمکو کار کوي په بدل کې به يې د ټولو حاصلاتو او ميوو نيمه برخه دوى ته ورکول کيږي. او دا فيصله به تر هغې پورې عملي وي تر څو پورې چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خوښه وي. يهودان همدلته پاتې شول او عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) به د حاصلاتو په اړه د تخمين په اساس فيصله کوله يعنې تخميني اندازه به يې معلوموله. همدا راز رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خيبر ځمکې په ۳۶ برخو وويشلې، بيا هره برخه په سلو برخو مشتمله وه پدې حساب سره ټولې درې زره شپږ سوه برخې وې. د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو حصه نيمه يعنې ۱۸۰۰ برخې وې، شخصاً د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يوه برخه وه او هغه هم لکه د بل هر مسلمان د برخې په اندازه، او پاتې نيمه بله برخه چې (۱۸۰۰) نورې برخې کيدلې هغه يې د خاصو حالاتو، ځان او مسلمانانو د مشکلاتو يا ټولنيزو ستونزو لپاره وساتله. او دا نيمه برخه ځمکه يې لدې امله په ۱۸۰۰ برخو وويشله چې دا په حقيقت کې د الله له طرفه د حديبيې د ټولو غازيانو حاضر وو که غائب لپاره يو نعمت، روزي او بدله وه. د حديبيې غازيان ۱۴۰۰ کسان وو، دوه سوه آسونه هم ورسره وو، د هر آس لپاره دوې برخې وې، پدې حساب ټولې برخې يو زره سوه شپږ سوه برخې وې چې د سواره لپاره درې او د پلي لپاره يوازې يوه برخه وه.^(۱)

د خيبر غنيمتونه يې حساب و، بخاري له ابن عمر (رضي الله عنهما) نه روايت کوي چې وايي: د خيبر تر فتحې پورې مونږ په نس نه وو ماړه شوي، همدا راز عائشه (رضي الله عنها) وايي: کله چې خيبر فتحه شو نو مونږ وويل اوس به په خرماوو ماړه شو.^(۲) او کله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خيبر نه بيرته مدينې ته تشریف راوړ، نو ټولو مهاجرينو هغه باغونه بيرته خپلو انصارو وروڼو ته ورکړل چې دوى ته يې د مرستې په دود ورکړي وو، ځکه اوس خو مهاجرين هم په خيبر کې د مال، باغ او خرما خاوندان شوي وو.^(۳)

(۱). زاد المعاد ۲/ ۱۳۷ - ۱۳۸.

(۲). صحيح بخاري ۲/ ۶۰۹.

(۳). زاد المعاد ۲/ ۱۳۷، صحيح مسلم ۲/ ۹۶.

د جعفر بن ابي طالب او اشعريانو (رضي الله عنهم) راتگ

د خيبر د غزا په دوران كې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د تره زوى جعفر بن ابي طالب (رضي الله عنه) او ملگري يې له ابو موسى اشعري او ملگرو سره يې راورسیدل. ابو موسى (رضي الله عنه) وايي: مونږ په يمن كې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د وتلو خبر واوړيد، همدا وه چې زه او دوه وروڼه مې له څو پنځوس كسانو سره يو ځاى د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لور د هجرت سفر پيل كړ، په كښتۍ كې سپاره شوو، خو كښتۍ د حبشې په لور يووړو، هلته مو له جعفر او ملگرو سره يې ملاقات وشو، هغوى راته وويل: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مونږ دلته رالېږلي يوو او همدلته يې د پاتې كيدو امر راته كړيدى، تاسى هم راسره پاتې شئ، نو ورسره پاتې شوو. تر څو وروسته روان شوو او پداسې وخت كې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورسيدو چې خيبر يې فتحه كړى و، مونږ چې ور ورسيدو نو مونږ ته يې هم په غنيمت كې برخه راكړه. غايبانو ته يې (هغه چې په غزا كې نه وو ورسره) د خيبر له غنيمتونو نه څه ورنكړل، يوازې مونږ د جعفر ملگرو ته يې برخه راكړه او بس^(۱).

كله چې جعفر (رضي الله عنه) د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورسيد هر كلى يې ورته ووايه، ښكل يې كړ او ويې فرمايل: (والله ما أدري بأيهما أفرح؟ بفتح خيبر أم بقدم جعفر). والله كه پوهيږم په كومه خوشالي خوښي وكړم، د خيبر په فتحه او كه د جعفر په راتگ^(۲)؟

جعفر (رضي الله عنه) او ملگري يې وروسته له هغې راغلي وو چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نجاشي ته عمرو بن اميه الضمري لېږلى او د مسلمانانو د بيرته لېږلو خبره يې ورته كړې وه، نو نجاشي هغوى په دوو كښتيو كې ورواستول. د جعفر (رضي الله عنه) ملگري ۱۶ نارينه وو، ښځې او اولادونه يې هم ورسره وو. او نور مسلمانان مخكې له حبشې نه مدينې ته راغلي وو.^(۳)

(1). صحيح بخاري ۱/ ۴۴۳. فتح الباري ۷/ ۴۸۴ تر ۴۸۷.

(2). زاد المعاد ۲/ ۱۳۹.

(3). محاضرات تاريخ الامم الاسلاميه للخضري ۱/ ۱۲۸.

له صفیه (رضي الله عنها) سره د رسول الله (ﷺ) واده

مخکې مو وویل چې د صفیه (رضي الله عنها) میره کنانه بن ابي حقیق د غدر په سزا کې ووژل شو، نو صفیه (رضي الله عنها) په اسارت ونيول شوه. کله چې اسیرانې ښځې ټولې راغونډې شوې، د حیه بن خلیفه کلبی راغی او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې د یوې وینځې سوال وکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: لاږ شه او له اسیرو ښځو نه یوه واخله. د حیه لاږ او په صفیه بنت حیي یې لاس کینسود، پدې وخت کې یو صحابي د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او ورته ویې ویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! تا د حیه ته د بنو نضیر او بنو قریظه قبیلې سرداره یعنی صفیه ورکړه! دغه میرمن خویوازي ستاسې له شان سره ښايي! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: احوال ورکړې چې هغه راوړي. د حیه سره له صفیې راغی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وکتل او ویې ویل: ددې په بدل کې بله اسیره واخله. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) صفیه (رضي الله عنها) اسلام ته راوبلله، هغې اسلام ومانه، په اسلام مشرف شوه، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) آزاده کړه او په نکاح یې کړه، او مهر یې همدا آزادي وه. د مدینې په لار چې د سد صهباء سیمې ته ورسیدل صفیه (رضي الله عنها) له حیض نه پاکه شوه، نو ام سلیم ورته جوړه کړه، د شپې یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته واستوله، او پدې ترتیب سره دا واده تر سره شو. سهار یې د خرما، میده شویو اوږو او غوړیو نه تیاره شوې شوروا ولیمه ورکړه، درې ورځې یې د لارې په اوږدو کې د واده د شپو په توگه ورسره تیرې کړې.^(۱)

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د صفیه (رضي الله عنها) په مخ کې شین والی ولید ورته ویې ویل چې دا څه دي؟ دې وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ما ستا له راتگ نه مخکې خوب ولید چې سپوږمۍ له خپل ځای نه بیځایه شوه او زما په غیږ کې راولویده. پدې وخت کې مې ستا په هکله هیڅ معلومات نه درلودل، دغه کیسه او خوب مې خپل میره ته ووايه، هغه په مخ ووهلم او راته ویې ویل لکه چې د هغه پاچا هیله لرې چې په مدینه کې دی.^(۲)

(۱) صحیح بخاري ۲/۱، ۵۴، ۶۰۴-۶۰۶، زاد المعاد ۲/۱۳۷.

(۲) ابن هشام ۲/۲۳۶، زاد المعاد.

په زهرو ککړې پسه

د خیبر له فتحې نه وروسته پداسې حال کې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د فاتح لارښود په حیث دلته ځای په ځای شوی و د سلام بن مشکم بن څې زینب بنت حارث یو کباب شوی پسه ورته راوړ. نوموړې پوښتنه کړې وه چې د پسه کوم غړی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیر خوښیږي، ورته ویلی شوی و چې لاس یا ځکښی پښې. نو په همدې پښه کې یې ډیر زهر ورته واچول بیا یې ټول پسه په زهرو ککړې، بیا یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته راوړ او مخې ته یې ورته کیښود. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همدا پښه چې ډیر زهر پکې و راوښوله، غوښه یې ورنه بیله کړه و یې ژووله خو تیره یې نه شوه، بیرته یې تپ کړه. و یې فرمایل: (ان هذا العظم لیخبرني أنه مسموم). دا هډوکی راته وایي چې زهر پکې گډ شوی دی. بیا یې هغه ښځه راوغوښتله، ورته وویې ویل: (ما هلك علی ذلك؟) ولې دې دا کار کړی؟ ښځې اعتراف وکړ و یې ویل: ما ویل که محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پاچا وي، نو پدې سره به ورنه بې غمه شو، او که رسول وي، نو حتماً به خبر ورکړل شي او دا غوښه به ونه خوري. وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عفوه ورته وکړه. د غوښې خوړلو په وخت کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره بشر بن البراء بن معرور هم و هغه یوه اندازه غوښه و خوړله چې له امله یې مړ شو. دې ښځې ته د عفوي په اړه مختلف روایتونه رانقل شوي دي، ځینې وایي عفوه ورته وشوه او نور وایي چې ووژل شوه، خو اتفاق بیا پدې شوی دی چې لومړی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عفوه ورته وکړه، خو کله چې بشر مړ شو، نو دغه ښځه یې ورباندې قصاص کړه.^(۱)

د خیبر په غزا کې د شهیدانو او مشرکینو د مړیو شمیره

په خیبر غزا کې ۱۶ مسلمانان په شهادت ورسیدل، څلور قریشیان، یو له اشجع قبیلې، یو له اسلم قبیلې یو د خیبر له خلکو او نور انصار (رضي الله عنهم) وو. بل روایت وایي چې ددې غزا د شهیدانو شمیره ۱۸ تنه وه. منصور پوري دغه شمیر

(۱)- زاد المعاد ۱۳۹/۲. فتح الباري: ۴۹۷/۷. اصله کیسه په بخاري ۴۴۹/۱، ۸۶۰/۲، ۶۲۰ او ابن هشام ۳۲۷/۲_۳۲۸ کې ذکر شویده.

۱۹ تنه بنوودلی او وایي: سیرت لیکنونکو د خیبر شهیدانو شمیره پنځلس بنوودلې ده، خو ما له ډیرې څیرې وروسته ۲۳ نومونه موندلي، چې یو نوم رنیف بن حبیب یوازې په طبري کې، بل رنیف بن وائله یوازې په واقدی کې راغلی دی، یو (بشر بن براء) په زهرو لړلي پس له امله مړ شو، یو بل کس (بشر بن عبدالمنذر) داسې دی چې ځنې وایي په خیبر کې شهید شوی او نور وایي چې په بدر کې په شهادت رسیدلی دی، خو صحیح روایت دا دی چې په بدر کې شهید شوی دی.^(۱) له یهودانو نه پدې غزا کې ۹۳ کسه وژل شوي دي.

فدک

خیبر ته له رسیدو نه وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) محیصه بن مسعود (رضي الله عنه) د فدک یهودانو ته واستاوه، تر څو هغوی اسلام ته راوبولي، خو هغوی خبره اوږده کړه.

خو کله چې خیبر فتح شو، نو الله تعالی یې په زړونو کې رعب وچاوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې د سولې وړاندیز وکړ او ویې ویل چې: د خیبر د یهودانو په شان دوی هم د فدک په نیمايي حاصلاتو سره سولې ته تیار دي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی وړاندیز ومانه، د فدک سیمه ټوله خاص د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لپاره وه. ځکه دلته مسلمانانو هیڅ ډول جنګ او جدل نه و کړی.^(۲)

وادي القری

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خیبر له فتحې نه فارغ شو، نو د وادي القری په لور یې مخه کړه، هلته یو شمیر یهودان چې څه عربان هم ورسره وو اوسیدل.

دې سیمې ته له رسیدو سره سم د یهودانو له لوري پر مسلمانانو د غشو باران وشو، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یو غلام (مدعم) هم ووژل شو. خلکو وویل: جنت یې دې مبارک وي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)

(۱). رحمه للعالمین ۲/ ۲۶۸ تر ۲۷۰.

(۲). ابن هشام ۲/ ۳۳۷-۳۵۳.

وفرمايل: (کلا، والذي نفسي بيده، إن الشَّمْلَةَ التي أخذها يوم خيبر من المغانم، لم تصبها المقاسم، لتشتعل عليه ناراً)، فلما سمع بذلك الناس جاء رجل إلى النبي صلى الله عليه وسلم بشِرَاكٍ أو شراكين، فقال النبي صلى الله عليه وسلم: (شراك من نار أو شراكان من نار). نه داسې نده، قسم په هغه ذات چې زما ژوند يې په واک کې دی، هغه شمله (يو ډول پراخه جامه ده) به چې له ویش نه مخکې يې د خيبر له ولجو نه اخیستی وه په ده باندې اور بلوي. اصحابو (رضي الله عنهم) چې دا خبره واوریدله، نو هر يو لارې چارې يوه او چا به دوي تسمې رانيولې وې راورولې به يې. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايل: د اور يوه تسمه د اور دوي تسمې.^(۱)

بيا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل لښکر د مقابلې لپاره تيار کړ، په ليکو يې برابر کړل، عمومي بيرغ يې سعد بن عباد ته ورکړ. يو جنه يې حباب بن منذر، بله يې سهل بن حنيف، دريمه يې عباد بن بشر ته ورکړه. ورپسې يې يهودانو ته د اسلام بلنه ورکړه خو هغوی اسلام ونه مانه، يو کس يې مقابلې ته راووت، مخې ته زبير بن عوام ورغی او هغه يې رانسکور کړ. ورپسې بل راوراندې شو هغه يې هم وواژه. ورپسې دريم د مقابلې ميدان ته راغی، د مسلمانانو له اړخه علي (رضي الله عنه) ورمخې ته شو او هغه يې خای په خای کړ. پدې ترتيب سره مقابلې روانه وه ترڅو له يهودانو نه ۱۱ تنه ووژل شول. هر کله به چې يو ورته وژل کيده نور به اسلام ته رابلل کيدل. پدې ورځ به د لمانځه په وخت کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لمونځ په جماعت ادا کړ، بيا به يې يهودانو ته د اسلام بلنه ورکوله، هغوی به اسلام نه مانه، پدې ترتيب سره تر لمانځنې پورې جگړه روانه وه، ورپسې سهار شو، لمر د نيزې په اندازه هسک شوی و چې يهودان په زور سره تسليم شول مالونه يې ټول ولجه شول. مسلمانانو ته ډير مالونه او سامانونه په لاس ورغلل، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) همدلته د قرى په وادي (سيمه) کې څلور ورځې پاتې شو، غنيمتونه يې په اصحابو وويشل، خو ونې، ځمکې او باغونه يې لکه د خيبر د ځمکو په شان له يهودانو سره پرېښودل.^(۲)

(۱). صحيح بخاري ۶۰۸/۲

(۲). زاد المعاد ۱۴۶/۲. ۱۴۷.

تيماء

د تيماء يهودان چې د خيبر، فدک او وادي قري له فتحې نه خبر شول، فورا يې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د سولې وړاندیز وکړ. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم د دوی وړاندیز ومانه سوله يې ورسره وکړه، او خپل مالونه يې همدوی ته پرېښودل^(۱).

او داسې تړون يې ورسره وليکه: دا د بني عادييا لپاره د محمد رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تړون دی، دوی به محفوظ او خوندي وي، جزیه به ورکوي، د بنمني به نه ورسره کيږي او نه به له خپلې خاورې نه شړل کيږي، دا تړون به هميشنی وي. تړون ليک د خالد بن سعيد په لاس وليکل شو^(۲).

د مدينې په لور

پدې پسې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مدينې په لور روان شو. د سفر په جريان كې خلك يوي درې ته ورسيدل په لور آواز يي الله الكبر، الله الكبر، لا اله الا الله، ويل، رسول (صلى الله عليه وسلم) ورته وفرمايل: (أربعوا على أنفسكم، إنكم لا تدعون أصمَّ ولا غائبًا، إنكم تدعون سميعا قريبا).

[له ځان سره لږ نرمي وکړئ، تاسو خو کوم کانه يا غائب ته دعا نه کوئ، بلکه تاسو هغه ذات ته فریاد کوئ چې اوریدونکی او نژدې دی.]
يوه شپه يې مزل وکړ، د شپې په وروستۍ برخه کې يې د لارې په اوږدو کې واپول، ويده شو، خو له ويده کيدو نه مخکې يې بلال ته وويل: بيدار اوسه، چې د سهار لمانځه ته مو راوينځ کړي.

بلال (رضي الله عنه) خپل پيټي ته ډډه وهلې او خوب وړی و. او کله چې لمر بنه تود شو، راوينځ شول. لومړی او تر ټولو د مخه رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) راوينځ شو. بيا لدې وادي (درې) نه ووت، لږ مخکې لاړ، او هلته يې د سهار لمونځ په جماعت سره ادا کړ. په بل روايت کې راغلي چې دغه کيسه په بل سفر کې

(۱). زاد المعاد ۲/۱۴۷.

(۲). ابن سعد ۱/۲۷۹.

پیننه شوې وه.^(۳)

د خیبر غزا له حوادثو نه دا څرگندیږي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ۷ هـ کال د صفر په وروستی برخه او یا ربیع الاول په میاشت کې مدینې ته ستون شوی دی.

د ابان بن سعید سریه

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د یوه ماهر قوماندان په حیث پدې نښه پوهیده چې له حرامو میاشتو نه خوا د مدینې خوشي او خالي پرینودل په ځای عمل ندی، ځکه د مدینې شا و خوا پراته اعراب د مناسب فرصت انتظار باسي، او پدې تمه دي چې په غلچکي برید سره مسلمانانو ته زیان وړوي مالونه یې لوټ او غلا کړي. همدا وجه وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ابان بن سعید په مشرۍ یوه سریه نجد ته ولیږله تر څو اعراب وویروي. ددې سربې سره همزمان خپله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خیبر په لور روان شو. ابان بن سعید د خپلې دندې له سرته رسولو نه وروسته بیرته راستون، او په خیبر کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره پداسې وخت کې یو ځای شو چې خیبر فتحه شوی و. موثق روایت دا دی چې دغه سریه د ۷ هـ کال د صفر په میاشت کې وه، ددې سربې کیسه بخاري هم را نقل کړیده.^(۱)

ابن حجر وایي: زه ددې سربې په هکله معلومات نلرم.^(۲)

(۳). ابن هشام ۲ / ۳۴۰. زاد المعاد ۲ / ۱۴۷.

(۱). صحیح البخاري ۲ / ۶۰۸ - ۶۰۹.

(۲). فتح الباري ۷ / ۴۹۱.

په اووم هجري کال کې

د ذات الرقاع غزا

وروسته له هغې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې وتوانید د کفر د مثلث دوی (ضلعې) برخې درې ورې کړي، نو د دریمې برخې ماتولو ته یې پام شو. دغه دریمه ډله د نجد په دبتو او میرو کې پراته سخت زړي اعراب او کوچیان وو چې وخت نا وخت به یې شوکې او ډاکې اچولې. څرنګه چې دا کوچیان په کوم ښار یا کلي کې نه اوسیدل، د کلاګانو او برجونو خاوندان نه وو چې کلا بند، او له مینځه یووړل شي بلکه په پراخو سیمو کې تیت او پرک پراته وو، نو بری ورباندې ګران و. د دوی مشکل د مکې او خیبر له خلکو نه ډیر لوی و، د دې ډول شر او فساد په وړاندې یوازې تادیبي عملیات کیدلی شواى او بس.

پر کوچیانو باندې د فشار اچولو، او د مدینې په شاو خوا کې د برید لپاره راټولو شویو اعرابو د ماتولو په نیت رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دیو لړ تادیبي پوځي عملیاتو پیل وکړ، غزا ته لاړ، او دغه غزا په تاریخ کې د ذات الرقاع په نوم شهرت لري.

زیاتره سیرت لیکونکي عقیده لري چې دغه غزا په څلورم هجري کال کې پېښه شویده، خو د ابو موسیٰ شعري او ابو هریره (رضي الله عنهما) ګډون پکې دا څرګندوي چې باید دا غزا د خیبر له فتحې نه وروسته شوې وي، همدا وجه ده چې سبي روایت دا بڼي چې دغه غزا د ۷ هـ کال په ربیع الاول کې شویده.

ددې غزا کیسه داسې ده: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته خبر راغی چې د غطفان قبیلې د انمار یا بني ثعلبه او بني محارب کورنۍ پر مدینه د برید لپاره راټولې شوي دي، نو د دوی د مقابلې لپاره د ۴۰۰ یا ۷۰۰ کسه غازیانو په ملګرتیا له مدینې نه ووت.

ابوذر (رضي الله عنه) او په بل روایت یې عثمان بن عفان (رضي الله عنه) په مدینه کې خپل خلیفه وټاکه، مخکې لاړ، او له مدینې نه د دوو ورځو په مزل لیرې نخل نومې

سیمې ته ورسید، هلته د غطفان قبیلې له یو شمیر کسانو سره مخ شو خو جگړه ونه شوه، مگر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په همدې ورځ د خوف لمونځ ادا کړ.

امام بخاري له ابو موسی اشعري (رضي الله عنه) نه روایت کوي وايي: مونږ له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره په یوه غزا کې روان وو، مونږ ۶ کسان وو چې په نوبت سره به په یوه اوبن سپریدو. پښې مو ټنګې او زخمي شوې، وپرسیدې، زما پښې هم زخمي شوې نوکان مې ولويدل، نو مونږ به خپلې پښې په ټوټو کې پټولې، او له همدې وجې نه دې غزا ته ذات الرقاع یعنی د ټوټو او پيوندونو جگړه ویل کیږي.^(۱)

بخاري بل روایت له جابر (رضي الله عنه) نه رانقل کړي وايي: په ذات الرقاع غزا کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره ملګري وو، هر چیرته به چې ښه سیوره لرونکې ونه راغله هغه به مو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پرېښوده. یو ځل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر ونې لاندې تشریف کیښود، نور اصحاب (رضي الله عنهم) په اغزي لرونکو ونو کې سره تیت شول هر چا ځانته سیوره لټوله، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله توره په ونه کې راوڅړوله. جابر (رضي الله عنه) وايي: مونږ ټول ویده شو، په همدې وخت کې یو مشرک راغی، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) توره یې واخیستله په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې غږ وکړ چې اوس رانه ویریرې که نه؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (لا) نه. هغه ورته وویل: نو څوک به دې رانه خلاص کړي؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وویل: (الله). الله به مې ساتي.

جابر زیاتوي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مونږ ته آواز وکړ، ورغلو که وینو چې یو اعرابي ورسره ناست دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راته وفرمایل: (إن هذا اخترط سيفي وأنا نائم، فاستيقظت وهو في يده صلتاً).

فقال لي: من يمنعك مني؟ قلت: الله، فها هو ذا جالس). زه ویده وم او دې سړي مې توره اخیستې وه، زه پداسې حال کې راوینښ شوم چې توره یې په لاس کې راته نیولې وه، راته وپې ویل: څوک به دې رانه ژغوري؟ ما ورته وویل: الله تعالی. دا دی تاسې

(۱). صحیح البخاري ۵۹۲/۲، مسلم ۱۱۸/۲

یې وینی چې اوس له ما سره ناست دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه اعرابي ته هیڅ هم ونه ویل، معاف یې کړ. په بل روایت کې راځي چې: لمونځ ادا شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یوې ډلې اصحابو (رضي الله عنهم) ته دوه رکعتو لمونځ ورکړ، بیا دا ډله لاړه، نور پاتې اصحاب (رضي الله عنهم) راغلل او دوه رکعتو پاتې لمونځ یې ورپسې ادا کړ، او پدې ترتیب رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله څلور رکعتو لمونځ ادا کړ، خو اصحابو دوه دوه رکعتو لمونځ ورپسې وکړ. ^(۱)

د اعرابي کیسه ابو عوانه هم راوپریده په هغې کې راځي چې: توره د اعرابي له لاسه پریوته. او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) واخیسته ورته ویې فرمایل: (من یمنعک مني؟) څوک به دې رانه ژغوري؟ اعرابي ورته وویل: تر ټولو غوره نیونکی اوسه، رحم راباندې وکړه! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (تشهد أن لا إله إلا الله وأني رسول الله؟) د شهادت کلمه ووايه. اعرابي وویل: عهد در سره کوم چې په خلاف به دې جگړه ونکړم، او نه به له هغه قوم سره ملګرتیا وکړم چې ستا په خلاف جنگیږي. راوي وايي: نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عفوه ورته وکړه او پرې یې بنسود، هغه لاړ خپل قوم ته ورغی او ورته ویې ویل: زه تاسې ته له ټولو انسانانو نه د غوره شخصیت له لوري راغلی يم. ^(۲)

بخاري وايي چې مسدد له ابو عوانه هغه له ابي بشر نه روایت کوي چې: ددغه اعرابي نوم غورث بن حارث و^(۳). ابن حجر وايي: د واقدي د روایت په اساس د دغه اعرابي نوم دعثور و او اسلام یې هم راوړی و، خو داسې بنکاري لکه چې دا دواړه دوي بیلې بیلې کیسې وي چې په دوو غزاګانو کې واقع شويدي. ^(۴)

له دې غزا نه د بیرته ستنیدو په وخت کې د مشرکانو یوه بنځه د مسلمانانو په اسارت کې راغله، ددې بنځې میړه قسم وکړ چې تر هغې پورې به بیرته نه ګرزي تر څو یې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له اصحابو (رضي الله عنهم) نه د کوم چا وینه نه وي تویې کړې، په همدې اساس د شپې له مخې راغی، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوو کسانو ته د پیري امر کړی و، دا دواړه چې یو یې عباد

(1). صحیح بخاري ۱/ ۴۰۷-۴۰۸، ۲/ ۵۹۳

(2). مختصر سیره الرسول. ۲/ ۲۶۴. فتح الباري ۷/ ۴۱۶.

(3). صحیح بخاري ۲/ ۵۹۳.

(4). فتح الباري ۷/ ۴۲۸.

بن بشر او بل يې عمار بن ياسر و د پيرې په دوران کې هغه وخت د نوموړي مشرک تر برید لاندې راغلل چې عباد لمونځ کاوه په لمانځه ولاړ و، مشرک په غشي وويشت. هغه غشي له بدن نه ويوست خو لمونځ يې پرې نه بنود بيا يې په دريو نورو غشو وويشت، خو بيا يې هم لمونځ پرې نه بنود، کله يې چې پای ته ورساوه سلام يې وگرزاه خپل ملگری يې راويښ کړ، هغه چې دده دا حالت وليد ورته ويې ويل: سبحان الله، ولې دې زه نه راويښولم؟ عباد ورته وويل: ما داسې سورت تلاوت کاوه، چې زړه مې ونه منله تلاوت نيمگړی پرېږدم.^(۱)

ددې غذا له برکته د سخت زړو عربانو په زړونو کې ويره وليده، او لدينه وروسته د غطفان قبيلې دغه کورنيو د سر پورته کولو جرات ونکړ، ورور ورو يې ځواک اوبه کيده تر څو ټولې سلامي شوې او افراد يې ټول په اسلام مشر شول. ځينو خو يې بيا د مکې په فتحه کې برخه درلوده د حنين په غذا کې شريک وو، او د غنيمت له مالونو نه يې خپله برخه تر لاسه کړه. د مکې له فتحې نه وروسته رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ځينو کورنيو ته زکات راټولونکي واستول، دوی ورته زکاتونه ورکړل، پدې ډول سره د کفر مثلث مات شو، او په ټوله سيمه کې امن او آرامي حاکمه شوه، نور مسلمانانو دا توان درلود چې يو ځای بل ځای له پيښيدونکو ورو مشکلاتو سره په ډيره اسانۍ مقابله وکړي شي. ويلي شو چې ددې غذا په نتيجه کې د لويو لويو ښارونو او سيمو فتحه کيدلو ته لاره اواره شوه.

د همدې کال نور عسکري عمليات

له غذا نه وروسته رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د اووم هجري کال تر شوال مياشتې پورې په مدينه کې پاتې شو پدې مدت کې يې دا عسکري عمليات تر سره کړيدي:

۱- د غالب بن عبدالله ليشي سرية: د ۷ هجري کال د صفر يا ربيع الاول په مياشت کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) غالب په قديد سيمه کې د بني ملوح مقابلې ته وليږه. ځکه دې قوم د بشير بن سويد ملگري په شهادت رسولي وو. نو دغه ډله اصحاب يې له هغوی نه د انتقام پخاطر ور واستول. هغوی ورغلل د

(۱). زاد المعاد ۱۱۲/۲. د تفصيلاتو لپاره ابن هشام ۲۰۳/۲ - ۲۰۹، زاد المعاد ۱۱۰/۲ او فتح الباري ۷/۴۱۷ تر ۴۲۸ وگوره.

شپې له مخې یې برید ورباندې وکړ، یو شمیر یې ورنه ووژل او څاروي یې ورنه راوستل. پدې وخت کې د دښمن زیات شمیر لښکر ورپسې راغی، او پداسې حال کې چې مسلمانانو ته ډیر وړاندې شوی و باران وشو او لوی سیل راغی د دواړو لښکرو تر مینځ حایل واقع شو، او مسلمانان وتوانیدل په بریالیتوب سره شاتگ وکړي.

۲- د ۷ هـ کال په جمادي الثانيه کې د حسمی سریه: ددې پېښې تفصیلات مخکې پاچایانو ته د لیکونو په فصل کې تیر شويدي.

۳- د ۷ هـ کال د شعبان په میاشت کې تر به ته د عمر بن خطاب (رضي الله عنه) سریه: پدې سریه کې له عمر (رضي الله عنه) سره ۳۰ مجاهدین وو، د شپې به یې مزل کاوه او د ورځې له خوا به پتیدل، خو بیا هم د هوازن قبیلې خلک ورباندې خبر شول او د دوی له رسیدو نه مخکې وتښتیدل، کله چې عمر (رضي الله عنه) ورغی هیڅوک هم په گوتو ورنه غلل.

۴- د ۷ هـ کال د شعبان په میاشت کې د بشیر بن سعد انصاري سریه: ده ته وظیفه ورکړل شوه چې د فدک سره خوا کې بني مره باندې حمله وکړي. له ده سره هم (۳۰) کسان وو، ورغی له برید نه وروسته یې یو شمیر څاروي او پسونه او نور ورنه ولجه کړل بېرته را روان شول، خو د دښمن له خوا تعقیب او تر برید لاندې ونيول شول، جگړه وشوه تر څو د بشیر او ملگرو یې ټول غشي تمام شول، او پدې ترتیب سره له بشیر نه پرته ټول اصحاب (رضي الله عنهم) په شهادت ورسیدل، بشیر پخپله په ټپي حالت کې فدک ته ځان ویوست او هلته ترهغې پورې له یهودانو سره پاتې شو تر څو زخمونه یې جوړ شول بیا مدینې ته ستون شو.

۵- د ۷ هـ کال په رمضان میاشت کې د غالب بن عبدالله لښي سریه: دا سریه د بني عوال، او په میفعه کې د بني عبد بن ثعلبه په خلاف وه. یو بل روایت وايي چې دا د جهینه قبیلې د حرقات کورنۍ په خلاف وه. پدې سریه کې له اسامه بن زید (رضي الله عنهما) سره یو سل دیرش مجاهدین وو، د دښمن له افرادو نه یې څو کسان ووژل او یو شمیر څاروي یې ورنه په غنیمت ونيول. په همدې سریه کې اسامه (رضي الله عنه)

یو تن چې نوم یې نهیک بن مرداس و وروسته له هغې وواژه چې په خوله یې لا اله الا الله کلمه وویل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اسامه ته وویل: (أقتلته بعد ما قال: لا إله إلا الله؟) آیا د لا اله الا الله ویلو وروسته دې وواژه؟ اسامه وویل: کلمه یې د ځان ژغورلو په خاطر وویل! رسول (صلی الله علیه و سلم) ورته وفرمایل: (فهلأ شققت عن قلبه فتعلم أصادق هو أم كاذب؟). آیا تا یې سینه چاک کړې وه چې رښتیا او دروغ یې درته څرگند شوي وي.

۶- د عبدالله بن رواحه سریه: نوموړی له ۳۰ کسانو سره د ۷ هـ کال د شوال په میاشت کې د خیبر په لور واستول شو. سبب یې دا و چې اسیر او یا بشیر بن رزام د غطفان قبیلې خلک د مسلمانانو په خلاف راټولول، مسلمانانو اسیر له دیرشو کسانو سره راویوست او دا تمه یې ورکړه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به د خیبر ولایت ده ته ورکوي، هماغه وه چې هغه له ۳۰ ملگرو سره راووت او ورسره روان شو، خو کله چې د قرقره نیار سیمې ته ورسیدل د دواړو ډلو تر مینځ سو تفاهم را مینځته شو او په نتیجه کې اسیر سره له ټولو ملگرو یې ووژل شو.

۷- د بشیر بن سعد انصاري سریه: د ۷ هـ کال په شوال میاشت کې په یمن او جبار کې د میشته اعرابو په خلاف چې د غطفان قبیلې سیمه وه ۳۰۰ مسلمانان واستول شول. ددې لښکر وظیفه دا وه چې له هغې ډلې سره مقابله وکړي کومه چې د مدینې پر څنډو یې د حملې لپاره تیاري نیوله. مسلمانانو به د شپې مزل کاوه د ورځې به یې کمین نیوه، کله چې مشرکین د بشیر له راتگ نه خبر شول وتښتیدل، مسلمانانو ډیرې ولجې ونيولې، دوه کسان یې هم ورنه اسیران کړل، مدینې ته یې راوستل، او هلته دواړو اسلام راوړ.

۸- د ابی حدرد اسلمي سریه: ابن قیم وايي چې دا په اووم هجري کال له عمره القضاء نه مخکې کې وه. لنډیز یې داسې دی چې د جشم بن معاویه قبیلې یو سړی له ډیر شمیر لښکرو سره غابه ته راغی او غوښتل یې قیس قبیله د مسلمانانو په خلاف راوپاروي. همدا وه چې رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې مقابلې ته ابو حدرد واستاوه، له ده سره دوه کسان وو. ابو حدرد له ډیرې حکیمانه استراتیژۍ نه کار واخیست، دښمن ته کلکه ماتې ورکړه، ډیر اوبنان او پسونه یې ورنه ولجه کړل.^(۱)

(۱). زاد المعاد ۱۴۹/۲ - ۱۵۰ (تفصیل لپاره رحمه للعالمین، زاد المعاد، تلخیص فهم الاثر او مختصر سیره الرسول وگوره.

د قضاء عمره

حاکم وایي: دا خبره په تواتر سره ثابتې ده چې کله د ذي القعدې میاشت رابره شوه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته امر وکړ چې د قضاء شوې عمرې د ادا لپاره ځانونه تیار کړي، چا چې په حدیبیه کې برخه درلوده هغه ټول به ځي. همدا وه چې ټول روان شول، په حدیبیه کې له گډون کوونکو سربیره څه نور اصحاب هم د عمرې په نیت ووتل، د ټولو شمیره په پنځو او ماشومانو سربیره دوه زره کسان وو.^(۱)

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مدینه کې عویف ابا رهم غفاري خلیفه وټاکه. شپيته څاروي یې ورسره روان کړل او ناجیه بن جندب اسلمی یې پدې وگماره چې ددې اوبنانو پالنه او ساتنه وکړي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ذي الحلیفه نه احرام وټاره، تلبیه یې ویله، مسلمانانو هم دده مبارک پیروي کوله، تلبیه ویونکي ورپسې روان وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جگړې لپاره تیاري نیولې وه، وسله یې ورسره اخیستې وه، ځکه د قریشو له خیانت نه یې ویره درلوده، خو کله چې یاجج نوم ی سیمې ته ورسید ټولې وسلې لکه ډالونه، نیزې، غشي یې همدلته کیښودل، د اوس بن خولي انصاري تر مشرۍ لاندې یوه دوه سوه کسيزه ډله یې د وسلو په ساتنه مکلفه کړه او خپله له نورو مسلمانانو سره چې یوازې تورې ورسره وې هغه هم په تیکيو کې مخ په وړاندې لاړ.^(۲)

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مکې ته د داخلیدو په وخت کې په خپله قصواء نومې اوبنه سپور و، مسلمانان تورې په لاس د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) شاوخوا ته روان وو، ټولو تلبیه ویله او مکې ته داخل شول. مکې ته د مسلمانانو د داخلیدو په وخت کې مشرکان د کعبې شریفې شمال ته پراته قعیقعان نومې غره ته لاړل او له هغه ځای نه یې مسلمانانو ته کتل، یو بل ته یې

(1). فتح الباري ۷/ ۷۰۰.

(2). نفس المصدر، زاد المعاد ۲/ ۱۵۱.

ویل چې: اوس به داسې کسان راځي چې د یثرب تبویې زور ایستلی دی. همدا وجه وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مخکې نه خپلو اصحابو (رضی الله عنهم) ته امر کړی و چې د طواف په لومړیو دریو دورو کې به اوږې اچوي، د قوت مظاهره دي وکړي او په جستۍ او چالاکی سره دي طواف ادا کړي. ددې امر حکمت دا و ترڅو مشرکان وگوري چې مسلمانان د دوی د تصور خلاف زور او قوت لري^(۱). همدا راز رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر کړی و چې د احرام په دوران کې ټول بنۍ اوږې لوڅې پرېږدي او د خادر دواړه خواوې په چپې اوږې واچوي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مکې ته له هغه کنډو نه داخل شو چې لار یې حجون ته رسیده. مشرکان په لیکو ولاړ وو او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې کتل، چې تلبیه یې ویله راغی پخپلې نیزې سره یې حجر اسود لمس کړه، طواف یې وکړ، مسلمانانو هم طواف کاوه، عبدالله بن رواحه (رضی الله عنه) پداسې حال کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې مخې ته روان و چې توره یې په لاس کې وه او لاندیني اشعار یې زمزمه کول:

خلوا بني المشركين عن سبيله	خلوا فكل الخير في رسوله
قد انزل الرحمن في تزييله	في صحف تتلى على رسوله
يا رب اني مؤمن بقبيله	اني رايت الحق في قبوله
بان خير القتل في سبيله	اليوم نضربكم على تزييله
ضربا يزيل الهام عن مقيله	ويذهل الخليل عن خليله ^(۲)

[اې د مشرکینو زوزاته! دده لاره پرېږدئ، لاره یې پرېږدئ چې ټول خیر د الله په رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کې دی. رحمن رب پخپل کتاب کې نازل کړی، پداسې صحیفو کې چې دده پر رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې تلاوت کیږي. اې ربه! زه د هغه په قول ایمان لرم، او ددې خبرې منل حق بولم، چې بهترین مرگ هغه دی چې د الله په لار کې وي. نن به مونږ په تاسو د هغه کتاب مطابق گوزارونه کوو، داسې گوزار چې ککړۍ پرې کوي او داسې گوزار چې دوست له دوست نه غافل او بې خبر گرزوي.]

(۱) صحیح البخاري ۱/۲۱۸-۲/۶۱۱، ۶۱۰. صحیح مسلم ۱/۴۱۲

(۲) د اشعارو ترتیب مونږ پدې ترتیب برابر کړیدی، خو په کتابونو کې په مختلف ډول راوړل شوي دي.

د انس (رضي الله عنه) په روايت كې راځي چې عمر (رضي الله عنه) وويل: اي ابن رواحه! د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې او په حرم شريف كې شعر وايي؟ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (خَلَّ عَنْهُ يَا عُمَرُ، فَلَهُوَ أَسْرَعُ فِيهِمْ مِنْ نَضْحِ النَّبْلِ). پريږده اي عمره! پر مشرکينو ددې شعر اغيزه تر غشو هم زياته ده.^(۱)

د طواف په دريو لومړيو دورو كې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو په قوت او چالاكي سره اوږې اچولې، كله چې مشرکينو پدې حالت كې وليدل نو يو بل ته يې وويل: زمونږ خو گمان و چې دا خلك به تبې وهلي او كمزوري شوي به وي، گورئ دوى له هر چا نه پياوړي او چالاك دي!!^(۲) په طواف پسې يې د صفا او مروه تر منځ سعي وكړه، بيا يې هغه ځاى ته وكتل چېرته چې د ذبحې او بنان درول شوي وو، ويې فرمايل: (هذا المنحر، وكل فجاج مكة منحر). دا د نحر (قربانۍ) ځاى دى، د مكې هره كنده د نحر ځاى دى. په همدې ترتيب سره يې له مروه سره خوا كې قرباني وكړه او هملته يې سر وخواوه. مسلمانانو هم د خپل رهبر پوره متابعت او پيروي كوله. بيا يې يوه ډله خلك ياجج ته وليږل تر څو هلته د وسلې ساتنه وكړي، او په هغه ځاى كې توظيف شوي خلك مكې ته راشي او خپل د عمرې مناسك ادا كړي.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) درې ورځې په مكه كې پاتې شو، په څلورمه ورځ سهار مشرکين ورته راغلل، او اصحابو (رضي الله عنهم) ته يې وويل: خپل رهبر ته وواياست چې وخت مو پوره شوى. همدا وه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مكې نه وخوځيد او لاړ په سرف نومې سيمه كې يې واړول. هغه وخت چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مكې نه روان شو د حمزه (رضي الله عنه) لور ورپسې را روانه شوه چېغې يې پسې و هلې اي زما كاكا! اي كاكا! علي (رضي الله عنه) په غيږ كې راونيوله. بيا د علي، جعفر او زيد (رضي الله عنهم) تر مينځ ورباندې دعوه شوه، هر يوه غوښتل چې له ځان سره يې بوزي او كفالت يې په غاړه واخلي، خو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) داسې فيصله او

(۱). الترمذي، ابواب الاستئذان والادب، باب ما جاء في انشاد الشعر ۱۰۷/۲.

(۲). مسلم ۴۱۲/۱.

امر يې وکړ چې دا نجلی به له جعفر (رضي الله عنه) سره وي ځکه چې نجلی خاله د جعفر (رضي الله عنه) بنځه وه.

په همدې سفر کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ميمونه بنت حارث عامريه (رضي الله عنها) سره واده وکړ. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مکې ته له داخليدو نه مخکې جعفر بن ابي طالب (رضي الله عنه) حضرت ميمونه (رضي الله عنها) ته ورليږلې و، هغې خپل صلاحيت او اختيار عباس (رضي الله عنه) ته سپارلې و، ځکه خور يې ام الفضل (رضي الله عنها) د حضرت عباس (رضي الله عنه) بنځه وه. عباس (رضي الله عنه) فيصله وکړه چې ميمونه (رضي الله عنها) رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته نکاح کړي. او کله چې له مکې نه روان شو نو ابو رافع ته يې وظيفه ورکړه چې ميمونه (رضي الله عنها) ورته راوړي، همدا وه چې نکاح وشوه او په سرف سيمه کې مبارک واده تر سره شو^(۱). دغې عمرې ته ځکه د قضاء عمره وايي چې دا د حديبيې د عمرې قضاء و او يا دا چې دا عمره د حديبيې د سولې د تړون او مصالحې چې په عربي کې ورته قضا او مقاضاه ويل کيږي، مطابق تر سره شوه، زياترو همدا دوهمه وجه تاييد کړيده^(۲) ددې عمرې څلور نومونه دي: قضاء، قضيه، قصاص او صلح^(۳).

لدې عمرې نه وروسته څو نورې سريې

۱- د ابن ابي عوجاء سريه: د ۷ هـ کال په ذي الحجه مياشت کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ابن ابي عوجاء د ۵۰ کسانو په مشرۍ بني سليم ته وليږه، تر څو هغوی اسلام ته راوبولي. هغوی په ځواب کې ورته وويل: مونږ اسلام ته ضرورت نلرو، په نتيجه کې سخته جگړه وشوه، ابو عوجاء تپي شو، او له دېمن نه دوه کسان په اسارت ونيول شول.

۲- د غالب بن عبد الله سريه: د ۷ هجري کال په صفر مياشت کې غالب بن عبد الله د ۲۰۰ کسانو په مشرۍ د فدک هغې سيمې ته واستول شو چېرته چې د بشير

(۱). زاد المعاد ۲/ ۱۵۲.

(۲). زاد المعاد - ۱۷۲/ ۱ - فتح الباري ۷/ ۵۰۰.

(۳). فتح الباري ۷/ ۵۰۰.

بن سعد ملگري په شهادت رسيدلي وو. دوی د دښمن څه افراد ووژل او يو شمير حيوانات يې ورنه ولجه کړل.

۳- د ذات اطلع سره: د آتم هجري په ربيع الاول مياشت کې بنو قضاغه پر مسلمانانو د برید لپاره زيات شمير کسان راغونډ کړي وو. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د کعب بن عمير انصاري په مشرۍ (۱۵) کسان ورواستول. هغوی له دښمن سره له مخامخ کيدو وروسته لومړی د اسلام بلنه ورکړه، خو هغوی د دوی دعوت ونه مانه، جگړه پيل شوه په نتيجه کې ټول مسلمانان په شهادت ورسيدل، يوازې يو کس د شهيدانو له مينځ نه ژوندي راووت او يا را وايستل شو او بس.^(۱)

۴- د ذات عرق سره: د ۸ هـ کال په ربيع الاول مياشت کې د بنو هوازن په خلاف وه. بني هوازن به وخت نا وخت د مسلمانانو له دښمنانو سره مرستې کولې، همدا وه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) شجاع بن وهب اسدي له ۲۵ کسانو سره د دوی مقابلې ته واستاوه، هغوی لاپل او له دښمنانو نه يې زيات څاروي ولجه کړل او سالم بيرته راستانه شول.^(۲)

(۱). رحمه للعالمين ۲/۲۳۱

(۲). رحمه للعالمين، تلخيص فهم اهل الاثر لابن الجوزي ص ۳۳

د مټه جگړه

د مټه جگړه تر ټولو سخته او خونړۍ جگړه ده چې مسلمانانو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ژوند کې کړیده. همدا جگړه د نصرانیانو د سیمو او هیوادونو د فتحې او نیولو پیلامه وه. دا جگړه د ۸ هـ کال په جمادي الاولی چې د ۶۲۹ کال د سپتمبر یا اگست میاشتې سره سمون خوري واقع شویده. مټه چې د میم په پېښ او همزه په سکون ویل کیږي د شام په لاندینی برخه بلقاء کې پرته یوه سیمه ده چې له بیت المقدس نه ډیره فاصله نلري تقریباً دوه منزله ورنه لیري ده.

د جگړې سبب

ددې جگړې سبب دا دی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د حارث بن عمیر ازدي په لاس د بصری واکمن ته لیک واستاوه. د لارې په اوږدو کې د قیصر له لوري د شام د بلقاء حاکم شرحبیل بن عمرو غسانی لاره ورته ونيوه، هغه یې ونيو او بیا یې په شهادت ورساوه. د سفیرانو وژل نه یوازې ډیر لوی جرم بلکه د جنگ د اعلان په معنی و. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې سره ډیر په غوسه شو فوراً یې درې زره کسيز لښکر تیار کړ.^(۱) چې له احزاب غزا نه پرته په هیڅ یوه غزا کې همدومره زیات شمیر غازیانو برخه نه ده اخیستې.

د لښکر مشران او د رسول الله (ﷺ) لارښوونې

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې لښکر مشري زید بن حارثه (رضی الله عنه) ته وسپارله، او ویې فرمایل: (إن قتل زید فجعفر، وإن قتل جعفر فعبد الله

^(۱) زاد المعاد ۲. ۱۵۵ فتح الباري ۷ / ۵۱۱ .

بن رواحة). که زید شهید شو، نو په ځای به یې جعفر (رضي الله عنه) قوماندان وي، که هغه هم شهید شو، نو عبدالله بن رواحه به دغه دنده په غاړه اخلي^(۱). دوی ته یې سپینه جنده ورکړه چې زید بن حارثه ته یې وسپارله^(۲). رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لښکر او مشرانو ته یې هدايت وکړ چې لومړی به د حارث بن عمير د شهادت ځای ته ورشي، له هماغه ځای نه به خلک اسلام ته راوبولي، که اسلام یې راوړ نو ښه او که نه نو د الله په توکل سره به برید ورباندې وکړي. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (اغزوا بسم الله، في سبيل الله، مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ، لَا تَغْدُرُوا، وَلَا تَغْلُوا، وَلَا تَقْتُلُوا وَلِيدًا وَلَا امْرَأَةً، وَلَا كَبِيرًا فَانِيًا، وَلَا مَنَعَزًا بِصَوْمَعَةٍ، وَلَا تَقْطَعُوا لُحْلًا وَلَا شَجْرَةً، وَلَا تَهْدَمُوا بِنَاءً). د الله په نامه سره د الله په لار کې د کفارو په خلاف وجنگیږئ، غدر او خیانت مه کوئ، عهد مه ماتوئ، واره، ښځې، زاړه او په عبادت بوخت راهبان مه وژنئ، ونې او بوتې مه پرې کوئ، کلي او کورونه مه وړانوی. (۳)

له لښکر سره په مخه ښه او د عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) ژړا لښکر تیار شو، خلک راټول شول، د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خوا ټاکل شویو قوماندانو سره یې په مخه ښه وکړه. پدې وخت کې عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) خپلې اوښکې کنترول نه شواي کړي، په ژړا شو. سوال ورنه وشو ولې ژاړې؟ عبدالله وويل: قسم په خدای په دنیا پسې نه ژاړم، له تاسې نه د جدایې په سبب هم ژړا نه کوم. د ژړا سبب مې دا دی چې ما له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه د قرآنکریم تلاوت اوریدلی چې په یوه آیت کې یې د دوزخ یاد راغلی او داسې فرمایي: ((وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا)) (مریم: ۷۱) [د تاسې هر یو به دوزخ ته داخلېږي، دا د الله حکم او فیصله ده]. نه پوهیږم چې یو ځل دې اورته داخل شم بیا به څنگه ورنه وزم؟ مسلمانانو ورته وويل: الله تعالی مو مل شه. الله مو ساتندوی شه، الله مو بیرته سالم او غانم راوله. په ځواب

(۱). صحیح البخاري باب غزوه موته من ارض الشام ۲ / ۶۱۱.

(۲). مختصر سیره الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص ۳۲۷.

(۳). نفس المصدر، رحمه للعالمين ۲ / ۲۷۱.

کې عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) دا شعر ووايه.

لكنني اسال الرحمن مغفرة
او طعنة بيدي حران مجهزة
وضربة ذات قرغ تقذف الزبدا
بحربة تنفذ الاحشاء و الكبدا
حتى يقال اذا مروا على جدثي
ارشده الله من غاز و قد رشدا

[خوزه له رحمن رب نه د مغفرت سوال كوم، ورنه غواړم چې هډوكي ماتونكي او ماغزه شيندونكي گوزار مي په برخه كړي، يا د داسې نيزه باز د لاس گوزار غواړم چې ينه او كولي مي پرې كړي، تر څو چې كله مي خلك په قبر تيريږي نو وايي دا د هغه غازي قبر دى چې الله هدايت ورته كړى او په نيغه لاره برابر و.]
پدې پسې لښكر روان شو، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله تر وداع نومې غونډې پورې ورسره ملگري و هلتنه ودرید او په مخه ښه يې ورته وويله.^(۱)

اسلامي لښكر او ترينگلي حالات

د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د اصحابو (رضي الله عنهم) دا لښكر روان شو، د شمال په لور تر معان پورې مخكې لاړ، دغه سيمه له شمالي حجاز سره خوا كې پرته ده. هلتنه استخباراتو خبر ورته راوړ چې هرقل د بلقاء په مآب نومې منطقه كې له يو لك لښكر سره ځاى په ځاى شويدي، او يو لك نور كسان د نورو قبایلو لكه لخم، جذام، بلقين، بهراء او يلي هم ورسره يو ځاى شويدي.

په معان كې مشورتي غونډه

مسلمانانو له دومره لوی لښكر سره د مقابلې لپاره تيارې نه درلوده، هغوی ته دا حالت ناڅاپي او نابیره پېښ شوی و حيران وو چې دا درې زره كسيز لښكر به څه ډول پر دوه لكه لښكر باندې حمله كوي؟ دوه ورځې په معان كې پاتې شول، مشورې يې كولې، يو ځل يې وويل: راځئ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ليك وليږو د دښمن د لښكر په هكله خبر وركړو، هغه به يا نور كسان راوليږي، او يا به بل څه هدايت راکړي چې مونږ به يې عملي كړو.

(۱). ابن هشام ۳۷۳/۲، ۳۷۴. زادالمعاد ۱۵۶/۲. مختصر سيره الرسول للشيخ النجدي ص ۳۲۷.

عبداللہ بن رواحہ (رضي الله عنه) ددې نظريې مخالفت وکړ، خلک يې وهڅول ويې ويل: اي ملگرو! تاسې چې له څه نه ويره لرئ هغه هماغه شهادت دی چې په لټه کې يې تردې ځايه راغلي ياست، جگړه خود افرادو په ډيرښت او قوت نده، مونږ خو له دښمنانو سره په ځواک او ډيرښت نه جنگيږو بلکه مونږ په هغه دين ورسره جنگيږو چې الله تعالی عزت پرې راکړی، توکل په خدای وکړی، ملاوې وتړی، يا به بريالي شئ او يا به مو شهادت په برخه شي! په پای کې ټولو همدا د عبداللہ (رضي الله عنه) رايه ومنله او د مقابلي فيصله يې وکړه.

اسلامي لښکر پر دښمن ناتار جوړوي

اسلامي لښکر دوې ورځې په معان کې پاتې شو، وروسته د دښمن په لور وخوځيد، او د بلقاء سيمې په مشارف نومي کلي کې د هرقل له سپايانو سره مخ شو. دښمن مخکې راغی، مسلمانان د موټه خوا ته کاره شول او هلته يې سنگر ونيو، د جگړې تياري يې ونيوله، د ميمني (بني اريخ) مشري يې قطبه بن قتاده عذري او د کينې خوا قوماندان يې عباد بن مالک انصاري ته ورکړه.

د جگړې پيل او اتلو مجاهدينو شهادت

په موټه کې دواړې لښکرې سره مخامخ شوې، سخت جنگ وښت، درې زره مسلمانانو د دوه لکو جگړه مارانو مقابله کوله. عجيبه صحنه او سخته جگړه وه، خو د ايمان قوت تاريخونه جوړوي جنده د زيد بن حارثه (رضي الله عنه) په لاس کې وه، په ډيره ميړانه جنگيده، تر هغې پورې يې پر دښمن حملې کولې تر څو د دښمن په نيزو سره سوری سوری شو او د شهادت جام يې په سر واړاوه.

پده پسې جعفر بن ابي طالب (رضي الله عنه) جنده پورته کړه، په بې ساري توگه جنگيده، کله چې جگړه ډيره تنده شوه، ستردی شو، نو له خپل سره تور بخون آس نه کوز شو د هغه پښې يې ووهلې جگړې ته يې ادامه ورکړه تر څو بنسې لاس يې پرې شو، جنده يې په چپ لاس کې ونيوه، همداسې جنگيده تر څو چپ لاس يې هم پرې شو، بيا يې جنده په دواړو متو په غيږ کې ونيوه او همداسې اوچته يې نيولې وه تر څو په شهادت ورسيد. په يوه روايت کې راځي چې يوه رومي داسې گوزار پرې وکړ چې په نيمايي سره دوې ټوټې شو. الله تعالی دده د دواړو لاسونو په بدل کې په جنت کې دوه

وزرونه ورکړل، چیرته یې چې زړه وې هلته پرې الوزي او همدا وجه ده چې په جعفر طیار یا جعفر ذي جناحین سره شهرت لري. امام بخاري له نافع نه روایت کوي چې ابن عمر (رضي الله عنهما) ورته ویلي چې د جعفر (رضي الله عنه) له شهادت نه وروسته زه دده جسد ته ودریدم، پنځوس د نیزو، تورو او غشو تپونه یې خوړلي وو، یو تپ یې هم په شا نه و لگیدلی ټول یې په مخ او سینه خوړلي وو.^(۱)

په بل روایت کې راځي چې ابن عمر (رضي الله عنهما) وايي: زه پدې غزا کې حاضر وم، د جعفر (رضي الله عنه) په لتون کې وو چې د شهیدانو په مینځ کې مو وموند، ومو لیدل چې له نوي (۹۰) نه زیات د تورې، نیزې او غشو گوزارونه یې خوړلي دي.^(۲) او له نافع نه د العمري په روایت کې دا هم شته چې دا ټول تپونه یې په سینه وو.^(۳) کله چې جعفر بن ابی طالب (رضي الله عنه) لدې بې ساري او اتلانه جگړې نه وروسته په شهادت ورسید، نو جنده عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) پورته کړه، پخپل آس سپور و، د دینمن په لور ورغی. د حملې تیاري یې کوله پدې وخت کې څه متردد غوندي شو، آس یې لږ کور هم شو، خو فوراً یې دا شعر ووايه:

کارهة او لتطاوعنه

اقسمت یا نفس لتزلنه

مالي اراك تکرهين الجنه

ان اجلب الناس وشدوا الرنه

[اې نفسه! قسم دی چې حتماً به مقابلې ته وردانگې، په خفگان وي که په خوشالي. دا به کېږي، که خلکو جنگ پیل کړي او نیزې یې نیولې دي نو زه ولې تا له جنت نه په تینته کې وینم؟]

بیایې د مقابلې میدان ته وردانگل، پدې وخت کې یې د تره زوی یو له غوښې ډک هدوکی ورته راوړ، ورته وې ویل دا واخله او ځان څه ناڅه ورباندې تقویه کړه، دا څو ورځې خو ډیر کړیدلی یې! ورنه وایي خیست یو کپ یې ورنه وکړ نور یې ایسته و اچاوه، توره یې واخیستله په جگړه یې پیل وکړ او د ژوند تر وروستۍ لحظې پورې په پوره میړانه وجنگید ترڅو په شهادت ورسید.

(۱). بخاري ۶۱۱/۲

(۲). بخاري ۶۱۱/۲

(۳). فتح الباري ۵۱۲/۷. لدې احادیثو نه په ظاهر دا معلومیږي چې دواړه یې د تپونو په هکله اختلاف لر، خو دا داسې جمع کیدلی شي چې د تپونو زیاتوالی یې د غشو د لگیدو له امله یاد شوی دی.

اسلامي جنډه د سيف الله په لاس کې

پدې وخت کې د بني عجلان قبيلې يو کس چې ثابت بن ارقم نومیده رامخې ته شو، جنډه يې پورته کړه، غږ يې وکړ، اې مسلمانانو! يو کس خپل مشر وټاکي. دوی ورته وويل: همدا ته مو مشر. ده وويل نه، زه دا کار نه کوم، بالاخره ټول په خالد بن وليد (رضي الله عنه) باندې راضي او سلا شول. خالد (رضي الله عنه) جنډه پورته کړه سخته جگړه يې وکړه. بخاري ورنه روايت کوي چې وايي: د موته په ورځ زما په لاس کې نهه (۹) توري ماتې شوې، په پاې کې يوازې يوه يمانې وږه غوندي توره راسره پاتې شوه. په بل لفظ کې راځي چې وايي: د موته په ورځ مې نهه (۹) توري په لاس کې کړې شوي يوازې زما يمني توري تاب راوړ او راسره پاتې شوه.^(۱)

د موته په ورځ مخکې لدينه چې څه خبر راشي رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د وحي په واسطه خبر ورکړ شو او هغه داسې وفرمايل: (أخذ الراية زيد فأصيب، ثم أخذ جعفر فأصيب، ثم أخذ ابن رواحة فأصيب — وعيناه تذر فان — حتى أخذ الراية سيف من سيوف الله، حتى فتح الله عليهم). د جگړې په ميدان کې زيد په شهادت ورسيد، بيا جنډه جعفر پورته کړه هغه هم شهيد شو، بيا عبدالله بن رواحه جنډه پورته کړه هغه هم په شهادت ورسيد. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا خبرې کولې او له مبارکو سترگو نه يې اوښکې روانې وې، زياته يې کړه بيا جنډه سيف الله پورته کړه او د همدې په لاس د مسلمانانو بری په برخه شو.^(۲)

د جگړې پای

که څه هم مسلمانانو يې ساري مقاومت کاوه، او په بې ساري ميرانه جنگيدل، خو بيا هم دا تصور کمزوری ښکاریده چې بری به هم د دوی په برخه وي، ځکه د دښمن په مقابل کې د دوی شمير ډير کم او وسايل يې هم لږ وو، خو خالد بن وليد (رضي الله عنه) خپل مهارت او حکمت په کار واچاوه او مسلمانانو ته يې نجات ورکړ.

(۱). صحيح بخاري باب غزوه موته من ارض الشام ۶۱۱/۲.

(۲). صحيح بخاري ۶۱۱/۲ - ۳. نفس المصدر ۶۱۱/۲.

ددې جگړې د پایلې په اړه مختلف روایتونه راغلي دي، له صحیح روایتونه دا څرگندېږي چې خالد (رضي الله عنه) ټوله ورځ د دښمن مقابلې وکړه، خو دا یې ضروري گڼله چې باید له یوې کامیابې استراتیژۍ نه گټه واخیستله شي ترڅو مسلمانان نجات ومومي او مشرکین داسې وویرول شي چې د مسلمانانو د تعقیب جرات ونه شي کړي، ځکه هغه پوهیده که چیرې مسلمانان د عقب نشینۍ په وخت کې د دوی تر گوزار لاندې راشي نو بیا به یې ژغورل ممکن نه وي. همدا وه چې د جگړې په دوهمه ورځ یې جنګي استراتیژي بدله کړه، د لښکر ترتیب یې بدل کړ، له سره یې ځایونه ورته وټاکل، مقدمه یې د ساقې په ځای ودروله او میمنه یې د میسرې په ځای او میسره د میمنې په ځای توظیف کړه، کله چې د دښمن له لښکرو سره مخامخ شول نو د کفارو ټولیه هر یوه له خپل مخ سره نوي کسان ولیدل، فکر وکولکه چېگ مدد او کومک ورته راغلی دی، یو ځل یې په زړونو کې ویره پیدا شوه، دښمنان د ویرې او تشویش په حالت کې وو چې خالد (رضي الله عنه) د ورو ورو عقب نشینۍ یا په شاتګ امر وکړ. دوی داسې په شاتګ کاوه چې د لښکر په تنظیم کې هیڅ بدلون نه لیدل کیده رومیان هم نه ورپسې راتلل ځکه هغوی دا گمان کاوه لکه چې مسلمانان چل ورسره کوي غواړي رومیان د صحرا په لوري بوزي او هلته یې حساب تصفیه کړي. پدې ترتیب سره دښمن په شا شو، او د مسلمانانو په تعقیب پسې یې هیڅ هڅه ونکړه، او مسلمانان پدې وتوانیدل چې روغ رمت مدینې ته ستانه شي.^(۱)

د دواړو خواوو مړي

پدې جگړه کې ۱۲ مسلمانان په شهادت ورسیدل، د کفارو د مړیو شمیره پوره نده معلومه خو داسې ښکاري چې له هغوی نه به زیات کسان وژل شوي وي.

د جگړې اغیزې

که څه هم مسلمانانو لدې جگړې نه مطلوب هدف تر لاسه نه شواي کړای او خپل کسات یې وا نه شوي اخیستلي، خو بیا یې هم د دوی لپاره گټورې اغیزې درلودې. پدې سره ټول عرب ویرې او ډار ونيول، د مسلمانانو رعب پرې ولويد، هغه وخت رومیان زیر ځواک وو او عربانو گمان کاوه چې لدوی سره ټکر یعنې بربادي او خودکشي، نو پدې جگړې سره دا گمان هم غلط ثابت شو.

(۱). فتح الباري ۵۱۳/۷. زاد المعاد ۱۵۶/۲.

له دوه لکه عسکرو سره د دري زره مسلمانو سپايانو مقابله داسې يوه بې ساري مقابله وه چې د تاريخ له عجايبو نه شميرل کيږي. دې جگړې دا ثابته کړه چې مسلمانان هسې ندي لکه څرنگه چې عربانو او روميانو تصور کاوه، له دوی سره د الله تعالی مرستې دي. همدا وجه وه چې ددې جگړې نه وروسته ډيرې سرکشې قبيلې اسلام ته سلامي شوې، بنو سليم، اشجع، غطفان، فزاره او ذبيان قبيلې په اسلام مشرفې شوې.

همدغه جگړه له بلې خوا له روميانو سره د لويو خونړيو جگړو پيلامه وه، او په پای کې د همدې جگړې له برکته د روميانو ډير ښارونه فتح شول.

د ذات السلاسل سريه

کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د شام په غارو کې د پرتو عربي قبایلو په اهدافو او دريځ پوه شو او ويې ليدل چې دغه قبيلې په جگړه کې د مسلمانانو په خلاف د روميانو خواته ودریدلې، نو دا ضروري ورته ښکاره شوه چې د روميانو او دې عربانو تر مينځ بيلتون راوستل شي تر څو په راتلونکې کې د مسلمانانو په خلاف دومره لوی ائتلاف جوړ نه شي.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې کار د عملي کولو لپاره عمرو بن العاص غوره کړ، ځکه د ده انا يعني د پلار مور له "بلي" قبيلې څخه وه. د ۸ هـ کال په جمادي الاخره کې يې دوی ته واستاوه تر څو همکاري يې ترلاسه کړي. په يوه روايت کې خولا دا راځي چې دوی ته خبر را ورسيد چې د قضاغه قبيلې خلک راټول شوي او د مدينې په لور راتلل غواړي، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) عمرو ته وظيفه ورکړه چې هغوی ته ورشي او خبرې ورسره وکړي. کيدای شي همدا دواړه سببونه سره يو ځای شوي وي.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) عمرو بن العاص (رضي الله عنه) ته سپينه جنده ورکړه، يوه بله يې توره هم ورسره ورکړه، دري سوه مخور مهاجرين او انصار يې دده تر قوماندې لاندې ورکړل. له دوی سره ديرش آسونه هم وو. امر يې ورته وکړ چې له بلي، عذره او بلقين قبيلو نه مرسته وغواړي. عمرو (رضي الله عنه) روان شو د شپې به يې مزل کاوه او د ورځې له مخې به يې چيرته کمين نيوه، او کله چې هغوی ته ورنلډ شو نو خبر شو چې د دښمن شميره ډيره زياته ده. رسول الله (صلی

الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې د رافع بن مكيث جهيني په لاس احوال وليږه، او د نورې مرستې غوښتنه يې ورنه وکړه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خواب کې ابو عبیده بن الجراح (رضي الله عنه) له دوو سوو کسانو سره د هغه مرستې ته وروليږه، جنده يې ورکړه. پدې ډله کې مشهور اصحاب لکه ابوبکر او عمر هم شامل وو، دوی ته يې امر وکړ چې لاړ شي او له عمرو سره يو ځای شي. دواړه به يو موی وي، اختلاف به نه کوي. کله چې دوی هلته ورسيدل ابو عبیده اراده وکړه چې په لمانځه کې د خلکو امامت وکړي، خو عمرو (رضي الله عنه) ورته وويل: چې اميرزه يم، ته خو مې مرستې ته راغلی يې. همدا وه چې ابو عبیده (رضي الله عنه) هم دده خبر ومنله، اطاعت يې ورنه وکړ، او عمرو به په لمانځه کې د خلکو امامت کاوه. اسلامي لښکر د قضاعه تر سيمې پورې مخکې لاړ، د هغوی د سيمې ليرې ليرې ځايونو ته ورغلل، هلته له يو شمير کسانو سره مخ شول، بريد يې ورباندې وکړ خو د دښمن ټول افراد وتښتيدل او تيت و پرک شول. وروسته عمرو بن العاص عوف بن مالک اشجعي له خپل اړخه رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته له مکمل احوال سره وليږه، او هغه يې پخپل بري او په ټولو تفصيلاتو آگاه کړ.

ذات السلاسل د لومړني سين په پيښ يا زور سره لوستل کيږي، دا د يوې سيمې نوم دی چې د قرى وادي شا ته او له مدينې نه د لسو ورځو مزل په اندازه ليرې پرته ده. ابن اسحاق وايي چې مسلمانانو د جذام په سيمه کې له سلسل نومې چينې سره اوږول او له همدې کبله دې جگړې ته ذات السلاسل وايي.^(۱)

د ابو قتاده سربيه

دا د ۸ هـ کال د شعبان په مياشت کې وه، سبب يې دا و چې بني غطفان په خضره نومې سيمه کې چې په نجد کې پرته او په محارب قبيلې پورې مربوطه وه را ټول شوي وو، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغوی مقابلې ته اباقتاده (رضي الله عنه) له (۱۵) کسانو سره واستاوه. دوی لاړل له دښمن نه يې يو شمير کسان ووژل، څه يې ورنه اسيران کړل، ولجې يې لاسته راوړلې. او له پنځلسو ورځو سفر نه وروسته بيرته ستانه شول.^(۲)

(۱) ابن هشام ۲/۶۲۳ تر ۲۲۶ - زاد المعاد ۲/۱۵۷

(۲) رحمه للعالمين ۲/۲۴۴. تلقيح فهم اهل الاثر ص ۳۳.

د مکې فتحه

ابن قیم وايي: د مکې فتحه هغه لويه سوبه ده چې الله تعالی د خپل دين، رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مؤمنو بندگانو د عزت او له کفارو او مشرکانو نه د خپلې خونې او وطن د آزادۍ سبب وگرزوله. دا هغه سوبه ده چې د آسمان اوسيدونکي پرې خوښ شول، د عزت د څلي څوکه يې پاس له آسمان سره ولگيده، له برکته يې ډلې ډلې، خلک په اسلام مشرف شول، او د ځمکې مخ يې په نور روښانه او سوکاله کړ.^(۱)

د غزا سبب

مخکې مو وويل چې د حديبيې د سولې يوه ماده دا وه چې عربي قبایل اجازه لري، کولې شي پخپله خوښه له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او يا قريشو سره تړون او ائتلاف وکړي، له تړون نه وروسته همدا قبيله د همغه اړخ يوه برخه بلل کيږي، او تيری ورباندې د سولې له تړون نه مخالفت او پر همغه بله ډله تيری شميرل کيږي. د همدې مادې په اساس خزاعه له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او بنوبکر له قريشو سره تړون او ائتلاف لاسليک کړ، او پدې ترتيب دا دواړه قبيلې يوه د بلې له تيری او جگړې نه په امن شوه. د دوی تر منځ زړه دښمني وه چې د اسلام له برکته يې تر مينځ اوربند وشو. پدې وخت کې بنوبکر يو ځل بيا د کسات په فکر کې شول. د ۸ هـ کال د شعبان په مياشت کې نوفل بن معاويه د يلي د بنوبکر له يو شمير کسانو سره د شپې له مخې پر خزاعه باندې شېخون وکړ، له "وتير" نومې چينې سره يې د هغوی يو شمير کسان ورووژل، او پدې ترتيب د جگړې اوربل شو. د جگړې په جريان کې قريشو له بنوبکر سره مرسته وکړه، وسلې يې ورکړې، د شپې يې څه جنگي لان هم ورواستول په نتيجه کې بنو خزاعه مجبور شول حرم ته پناه يوسي. هلته د بنوبکر خلکو نوفل ته وويل: دا دی مونږ حرم ته داخل شوو، د خدای روی ومنه، د خپل رب حرمت وساته وويرېږه! خو نوفل ډيره غټه او د کفر خبره وکړه ويې

(۱). زاد المعاد ۲ / ۱۶۰

ویل: ای بنوبکر! نن اله "خدای" نشته، خپل وار او کسات واخلي، قسم چې تاسې په حرم کې د ننه غلا کوئ، نو خپل انتقام ولې نه پکې اخلي؟
 خزاعه چې مکې ته پناه یووړه هلته یې د بدیل بن ورقاء خزاعي او خپل مولى (ملګري) رافع کورته مخه کړه، هلته ننوتل. عمرو بن سالم خزاعي په منډه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورغی، مدینې ته له رسیدو وروسته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې ودرید، هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له اصحابو (رضي الله عنهم) سره په جومات کې تشریف درلود، عمرو دا شعرونه ورته وویل:

يا رب ابى ناشد محمدا	حلفنا و حلف ابيه الاتلدا
قد كنتم ولدا و كنا والدا	ثمة اسلمنا ولم نترغ يدا
فانصر هداك الله نصرنا ايدا	وادع عبادالله ياتوا مددا
فيهم رسول الله قد تجردا	ابيض مثل البدر يسمو صعدا
ان سيم خسفا وجهه تر بدا	في فيلق كالبحر يجري مزبدا
ان قريشا اخلفوك الموعدا	و نقضوا ميثاقك الموكد ا
و جعلوا لي في كداء رسدا	و زعموا ان لست ادعو احدا
و هم اذل، و اقل عددا	هم بيتونا بالوتير هجدا

و قتلونا ركعا و سجدا

[ای ربه! زه محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته دده عهد او دده د پلار پخوانی عهد وریادوم، تاسې اولادونه وئ او مونږ پلرونه وو (دا ځکه د قصي بنخه چې د عید مناف مور وه او حبی نومیدله له بنو خزاعه قبیلې څخه وه نو بنو خزاعه د بني مطلب ماماخیل کیدل). بیا مونږ ستاسې اطاعت وکړ او هیڅ سرغړونه موندنه کړې، الله دې تاسې ته هدايت وکړي، کلک مدد مو وکړی، خلک هم مدد او مرستې ته راوغواړه هغوی مرستې ته راځي د دوی په مینځ کې وسله په لاس د سپوږمۍ په شان سپین او ګلالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی چې د کمال په لور

اوچتیرې. که پر هغوی ظلم وشي په سپکه ورته وکتل شي نو د مخ یې رنگ یې بدل شي، او د خروشان سمندر په شان د لښکر په منځ کې تشریف راوړي، په رښتیا سره چې قریشو ستاسې د عهد مخالفت کړیدی، او کلک تړون یې مات کړیدی هغوی ما ته په کډا کې کنده او کمین نیولی و، او گمان یې کاوه چې زه به څوک خبر نه شم کړای پداسې حال کې چې هغوی ډیر کم، ذلیل او خوار دي. هغوی "وتیر" کې پر مونږ حمله وکړه او مونږ یې د رکوع او سجدي په حالت کې ووژلو.]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خواب کې ورته وفرمایل: (نصرت یا عمرو بن سالم). ای عمرو بن سالم! ستا سره مرسته وشوه. پدې پسې په آسمان کې یوه ټوکره وریخ رانښکاره شوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (إن هذه السحابة لتستهل بنصر بني كعب). دې وریخې د بنو کعب د بري زیری راوړی. بیا بدیل بن ورقاء خزاعی د خپلې قبیلې له څو کسانو سره ووت، روان شو او ځان یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورساوه، له حالاتو یې خبر کړ، دا یې ورته وویل چې له دوی نه څو کسان مړه شوي او قریشو پدې جگړه کې د بنو بکر مرسته کړې، دا احوال یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورساوه او بیرته مکې ته ستون شو.

ابوسفیان د تړون د تجدید هڅه کوي

قریشو چې څه وکړل هغه له تړون نه څرگنده خلاف ورزي، لوی غدر او خیانت و، ددې خیانت لپاره یې هیڅ دلیل او بهانه نه درلوده. همدا وه چې هغوی هم ډیر ژر پخپل غدر پوه شول. د وضعې نزاکت یې درک کړ، مشورتې شوری یې راوبلله. غونډې فیصله وکړه چې ابو سفیان مدینې ته لاړ شي او هلته له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره تړون نوی او تجدید کړي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مخکې نه خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته ویلي وو چې قریش به له خپل غدر او خیانت نه وروسته څه ډول اقدام کوي؟ هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایلي وو: (كأنكم بأبي سفیان قد جاءكم ليشد العقد، ويزيد في المدة). کیدای شي ابو سفیان د تړون د نوي کیدو او مودې د تمديد لپاره درته راشي. ابو سفیان د قریشو د فیصلې مطابق روان شو، په عسفان سیمه کې له بدیل بن ورقاء سره مخ شو چې له مدینې نه مکې ته روان و. گمان یې وکړ

لکه چې رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورغلی، نو ورته ویې ویل: بدیله! له کوم ځای نه راغلی؟ هغه ورته وویل: له خزاعه سره پدې دره او دې ساحل کې وگرزیدم. ابو سفیان ورته وویل: د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضورته نه وی ورغلی؟ ده ورته وویل: نه. بدیل چې مکې ته لاړ ابو سفیان وویل: که مدینې ته تللی وي نو اوښې ته به یې (نوی) یعنی د خرما د دانو کنجاړه ورکړې وي، لاړ او د بدیل د اوښې ځای یې وکوت، پچه یې راوخیستله او ماته یې کړه ویې لیدل چې د خرماوو د دانو اثار پکې شته، دا یې چې ولیده نو ویې ویل قسم په خدای چې بدیل د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورغلی دی.

په هر حال ابوسفیان مدینې ته ورسید، د خپلې لور ام حبیبه (رضي الله عنها) کورته ورغی، هلته یې اراده وکړه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په فرش کیني، خو ام حبیبه (رضي الله عنها) هغه فرش ورنه ټول کړ. ده ورته وویل: لورې! دا فرش دې زما لپاره مناسب و نه باله، او که دې زه ددې وړ ونه بللم چې ورباندې کینم؟ دې وفرمایل: دا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرش دی، ته مشرک یې او ددې وړ نه یې چې ورباندې کیني. ده ورته وویل: قسم په خدای چې له ما نه وروسته په شر او بدی اخته شوې یې. بیا ابوسفیان ووت او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورغی، خبرې یې ورته وکړې، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هیڅ ځواب ورنکړ. ورپسې ابوبکر (رضي الله عنه) ته ورغی هغه ته یې وویل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې شفاعت وکړي. ابوبکر (رضي الله عنه) د نه ځواب ورکړ. بیا عمر (رضي الله عنه) ته ورغی، او همدا غوښتنه یې ورنه وکړه. هغه ورته وویل: زه به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ستاسې شفاعت کوم؟ قسم په خدای که له ورو لږگیو پرته بل هیڅ ونلرم هم له تاسې سره به جهاد کوم. بیا د علي (رضي الله عنه) کره ورغی، هلته فاطمه (رضي الله عنها) هم وه، حسن (رضي الله عنه) وروکی و او د دوی په غیږ کې لویده. ابو سفیان وویل: یا علي (رضي الله عنه)! ته له نورو نه د نسب او خپلوی له پلوه ډیر را نژدې یې، زه د یوه ضرورت پخاطر راغلی یم، نه غواړم تش لاس او نامراوه بیرته ستون شم، هیله ده رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته زما شفاعت وکړي! ده ورته وویل: افسوس ستا په حال ای ابو سفیانه! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اوس داسې فیصله کړیده، چې مونږ نه شو کولی پدې رابطه خبرې ورسره وکړو. ابو سفیان د فاطمې (رضي الله عنها) لوري ته وکتل او

ورته ویې ویل: کیدای شي چې خپل زوی حسن ته امر وکړي چې هغه د خلکو په مینځ کې مونږ ته د پناه راکولو غږ وکړي، هغه به پدې سره تر پایه د عربانو سردار وي؟ فاطمي (رضي الله عنها) وویل: زما زوی اوس پدې موقف کې ندى چې چا ته پناه ورکړي، هغه به څوک وي چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې چا ته پناه ورکړای شي؟! یعنې هیڅوک د هغه د ارادې خلاف چا ته پناه نه ورکوي.

ددې خبرو په اوږدو سره د ابو سفیان په سترگو تیاره شوه، علي (رضي الله عنه) ته یې په ډیره مایوسۍ، ناهیلۍ او خفگان کې وویل: فکر کوم چې حالات ډیر راباندې تنگ شول، مشکل زیات شو، اوس مشوره راکړه څه وکړم؟ علي (رضي الله عنه) ورته وویل: زما په فکر خو هیڅ چاره نه ده درته پاتې، خو څرنګه چې ته د بني کنانه مشر یې، نو لار شه د خلکو په مینځ کې پناه وغواړه، او بیا لار شه خپل کور ته ستون شه. ابو سفیان وویل: دا به مې څه په درد وخورې؟ علي (رضي الله عنه) وویل: فکر نه کوم چې ګټه درته ولري، خو بله چاره نشته. همدا وه چې ابو سفیان جومات ته لاړ، هلته ودرید ویې ویل: ای خلکو! ما تاسې ته پناه راوړې ده، دا خبره یې وکړه لاړ او پخپل اوبڼ سپور شو. هلته چې قريشو ته ورسید هغوی ورته وویل: څه دې راوړې؟ ده وویل: لارم له محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره مې خبرې وکړې، خو هغه هیڅ ځواب را نکړ، بیا ابوبکر ته ورغلم له هغه نه مې هم خیر و نه لید. بیا عمر ته ورغلم د هغه موقف خو ډیر تند ؤ، بیا علي (رضي الله عنه) ته ورغلم هغه مې له ټولو نه نرم وموند، بیا یې څه مشوره راکړه هغه مې عملي کړه، خو نه پوهیږم چې څه ګټه به ولري او که نه؟ دوی ورته وویل: د څه مشوره یې درکړه؟ ده وویل: راته ویې ویل چې د خلکو په وړاندې پناه غوښتنه اعلان کړم، ما همداسې وکړل. دوی وویل: آیا محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ستا پناه قبوله کړه؟ ده وویل: نه. دوی ورته وویل: علي (رضي الله عنه) خو ملنډې درباندي وهلې دي. ده وویل نه: بله هیڅ چاره نه وه، همدا یوازینی لاره او چاره وه.

د جګړې تیاري

د طبراني د روایت په اساس مخکې لدینه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د قريشو له خوا د تړون د ماتیدو خبر راشي، رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) عائشې (رضي الله عنها) ته امر کړي و چې د سفر تیاري ونیسي او

سامان يې ورته برابر کړي، هيڅوک هم نه وو خبر. ابوبکر (رضي الله عنه) يوه ورځ د عائشه (رضي الله عنها) کورته ورغی ورته ويې ويل دا څه سامان دی تيار کړي زما لورې! دې ورته وويل: و الله که خبره يم. ابوبکر وويل: "دا وخت خو له روميانو سره د جگړې هم ندی، نه پوهيږم رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) کومې خوا ته ځي؟ عائشه وويل: زه هم نه يم خبره. له همدې نه درې ورځې وروسته سهار عمرو بن سالم خزاعي له ۴۰ سپرو کسانو سره راوړسيد، او هغه مخکې تير شوي اشعار يې وويل. همدلته خلک پوه شول چې قريشو عهد مات کړيدی، په عمرو پسې بديل بيا ابو سفيان راغی، نو اصحاب پوه شول، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د تياری امر ورته وکړ، او پدې يې خبر کړل چې د مکې په لور روانيږي. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا دعا هم وکړه: (اللهم خذ العيون والأخبار عن قريش حتى نبغتها في بلادها). اې ربه! ته د قريشو سترگې پټې کړې، جاسوسان يې غافل کړې تر هغې پورې خبر مه ورکوي تر څو مونږ ناڅاپي بريد ورباندې وکړو.

ددې لپاره چې خبر يې پټ ساتلی وي رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ۸ هـ کال د روژې په لومړۍ نيټه د ابو قتاده بن ربعي په مشرۍ يو آته کسيز گروپ د اضم درې ته واستاوه. دغه سيمه له مدينې نه ۳۶ ميله ليرې د ذي خشب او ذي مروه تر مينځ پرته وه. دا ددې لپاره تر څو خلک داسې گمان وکړي چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دې خوا ته حرکت کوي. دا گروپ لار تر ټاکل شوي نقطې پورې ورسيد او هملته مکې ته د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له تگ نه خبر شول، او مکې ته ورپسې ورغلل. دا گروپ له عامر بن اضبط سره مخامخ شو، هغه د مسلماني سلام ورباندې واچاوه، خو محلم بن جثامه چې له پخوا نه يې څه ستونزه ورسره درلوده هغه وواژه اوبن او سامان يې ورنه واخيستل، همغه وه چې الله تعالی دا آيت را نازل کړ: (ولا تقولوا لمن القى اليكم السلام لست مؤمنا) الابيه.

[مه وايئ هغه چاته چې سلام يې درباندي واچاوه چې مومن نه يې! بيا يې محلم د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضورته وړاندې کړ چې مغفرت ورته وغواړي، خو کله چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې ودريد، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: خدايه! محلم مه بښي! بښنه مه ورته کوي! دا دعا يې درې ځله تکرار کړه. محلم ورنه روان شو او اوبن کي يې په خادر يا کميس پاکولې. ابن اسحاق وايي: د محلم قوم گمان کوي

چې وروسته رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مغفرت ورته وغوښت. (زاد المعاد ۲ / ۱۵۰ ابن هشام ۲ / ۶۲۶ تر ۶۲۸).

□ پدې وخت کې حاطب بن ابی بلتعہ یو لیک ولیکه قريشو ته یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تیاری او ارادې په هکله خبر پکې لیکلی و، یوې ښځې ته یې ورکړ ترڅو د اجرت په بدل کې یې قريشو ته ورسوي. نوموړې ښځې دغه لیک پخپلو کوڅیو کې پټ کړ او روانه شوه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته غیبی خبر ورکړ شو چې حاطب لیک لېږلی دی، فوراً یې علي او مقداد (رضي الله عنهما) ته وظيفه ورکړه چې پدې ښځې پسې ورشي، امر یې ورته وکړ: (انطلقوا حتى تأتوا روضة خاخ، فإن بها طعينة معها كتاب إلى قريش). لار شى د روضه خاخ سيمې ته ورشى هلته يوه مسافره ده او ورسره د قريشو لپاره یو لیک دی. هغوی په ډیره بیره ورپسې ورغلل، آسونه یې ځغلول چې په هماغه ځای کې یې همغه ښځه وليده، ورته وېي ويل: له تا سره یو لیک دی؟ دې ورته وويل: نه، له ماسره لیک نشته. دوی یې بار تلاشي کړ، خو لیک په لاس ور نه غی.

علي (رضي الله عنه) ورته وويل: په خدای قسم رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دروغ نه وايي، مونږ هم دروغ نه وايو، یا به لیک راکوې او یا به دې جامې هم تلاشي کوو لوڅوو به دې!! ښځې چې دا حالت او جدیت وليد، نو وېي ويل: لږ اخوا شى، هغوی بلي خوا ته لاړل، دې خپلې کوڅې خلاصې کړې، لیک یې ورنه راويوست او دوی ته یې ورکړ. هغوی بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته راوړ. پدې لیک کې داسې ليکل شوي و: د حاطب بن ابی بلتعہ له خوا قريشو! ته وروسته پکې ليکل شوي و چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ستاسې په لور دروانیږي، خبر اوسى. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حاطب راوغوښت ورته وېي ويل چې دا ولې؟ ده وويل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! حوصله وکړه، زه مسلمان یم، نه مرتد شوی یم او نه مې دین بدل کړی دی، څرنگه چې زه قريشي نه یم، خو ورسره تړلی یم، زما اولادونه او کورنۍ هلته له دوی سره دي، ورسره داسې اړیکې او خپلوي هم نلرم چې زما د اولادونو حمایت وکړي، د نورو اصحابو خو هلته خپلوان شته چې دفاع ورنه وکړي، په همدې خاطر ما وغوښتل چې د دوی داسې ملاتړ حاصل کړم چې زما د اهل او اولاد ساتنه وکړي. عمر (رضي الله عنه) وويل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! اجازه راکړه

چې سر یې غوڅ کړم، ده له الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره خیانت کړیدی، دا منافق شویدی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (إنه قد شهد بدراً، وما يدريك يا عمر لعل الله قد اطلع على أهل بدر فقال: اعملوا ما شئتم فقد غفرت لكم). نه یې خبر چې حاطب په بدر غزا کې برخه اخیستې ده، او نه یې خبر چې عمره! چې الله تعالی د بدر ټولو غازیانو ته خبر ورکړیدی فرمایلي یې دي: هر څه چې کوی ویې کړی، ما (الله تعالی) عفو درته کړې ده. ددې فرمودې په اوریدو سره د عمر (رضي الله عنه) له سترگو او بڼکې روانې شوې، او ویې ویل الله او رسول ښه پوهیږي.⁷

پدې ترتیب سره الله تعالی د مسلمانانو راز پټ وساته، د قریشو غوږونه کاڼه او سترگې یې پټې شوي، جاوسوسان ټول غافل شول او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جنگي تیاری په هکله هیڅ خبر نه شول.

اسلامي لښکر د مکې په لور

د آتم هجري کال د روژې په لسمه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مدینه د مکې په نیت پرېښوده، لس زره اصحاب (رضي الله عنهم) ورسره ملگري وو، ابو رهم غفاري یې د مدینې خلیفه وټاکه او پخپله مکې ته روان شو.

د لارې په اوږدو کې په جحفه یا لږ خوا سیمه کې یې تره عباس (رضي الله عنه) په مخه ورته راغی، هغه له اسلام راوړلو نه وروسته له خپل اهل و عیال سره د هجرت لاره نیولې وه چې همدلته له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره مخامخ شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې ابواء ته ورسید د تره زوی یې ابو سفیان بن حارث او د عمه زوی یې عبدالله بن ابي امیه هم په مخه ورته راغلل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخ ترې واپراوه ځکه له دوی نه یې ډیر تکلیفونه او اذیتونه لیدلي وو. ام سلمه (رضي الله عنها) ورته وویل: دا نه ښایي چې د تره او ترور زوی دې د ستا په حضور کې تر ټولو بد بخت وي. علي (رضي الله عنه) ابو سفیان بن حارث ته وویل: ځان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخ ته ورسوه او هغه خبره ورته وکړه چې د یوسف (عليه السلام) وروڼو یوسف

⁷ صحیح البخاري ۲/۴۲۲-۶۱۲۱۶۳.

(عليه السلام) ته کړې وه ((قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ آتَرَكَ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَاِنْ كُنَّا لَخٰطِئِيْنَ))
(يوسف: ۹۱) [قسم خورو چې الله تا ته پر مونږ فضيلت در کړيدی. او مونږ په غلطه او
خطا کاران وو.]

ځکه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه خوښ وي څوک له ده نه زیاته غوره خبره وکړي، هېڅوک هم له ده نه زیات د نبی خبرې خاوند ندی. ابو سفیان همدا سې وکړل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې ته ورغی او همدا خبره یې ورته وکړه. په ځواب کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل:

((لَا تُشْرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللّٰهُ لَكُمْ وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِيْنَ)) (يوسف: ۹۲)

[ترجمه: نن هېڅ ملامتیا نشته درباندي، الله به بهننه درته کوي او هغه له ټولو نه زیات مهربان دی.]
بیا ابو سفیان دا شعرونه وویل:

لتغلب خيل اللات خيل محمد

لعمرك اني حين احمل راية

فهذا اواني حين اهدى فاهدي

لكالمذبح الحيران اظلم ليله

على الله من طردته كل مطرد

هداني هاد غير نفسي و دلني

[ستا په عمر قسم! هغه وخت چې ما ددې لپاره جنډه پورته کړې وه چې د لات لښکرې به د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پر لښکرو غلبه مومي، زما مثال د هغه مسافر و چې د شپې په تیاره کې حیران او سرگردان وي، خو اوس هغه وخت راغلی دی چې د هدایت لاره وموم او په سمه روان شم، ما ته یوه لارښود هدایت وکړ، همدې هادي د الله لور ته بوتلم، که څه هم ما هغه ته ډیر تکلیف رسولی او له ځان نه مې شړلی و.]

پدې سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه په سینه وواهه او ورته ویې فرمایل: (أَنْتَ طَرَدْتَنِيْ كُلَّ مُطَرَّدٍ؟)^۱. [تا زه له ځان او وطن نه شړلی وم].

ابو سفیان ښه مسلمان شو، او ویل شوي پخپل ژوند کې یې د حیا له مخې د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې سر پورته نکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم مینه ورسره لرله د جنت زیږی یې ورکړی و، او فرمایل به یې: هیله لرم د حمزه خلیفه شي. کله چې د ابوسفیان ځنګدن و ځلکو ورباندې ژړل.

^۱. زاد المعاد ۱۶۲/۲_۱۶۳.

ده ویل: مه ژاړې قسم په خدای چې له اسلام نه وروسته مې هیڅ د گناه خبره په ژبه نده راوړې.

اسلامي لښکر له مرالظهران سره اړوي

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) سره روان و، ټولو روژه نیولې وه، مخکې لاړل تر څو د عسفان او قدید تر مینځ پرتې کدید نومي چینی ته ورسیدل، هلته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) روژه ماته کړه، مسلمانانو هم دده اطاعت وکړ، ټولو روژه ماته کړه^۱.

بیا روان شول، ما بنام یې په مرالظهران (وادي فاطمه) کې یې واړول. اصحابو ته یې امر وکړ هغوی ټولو اورونه بل کړل، لس زره اورونه بل شول. عمر (رضي الله عنه) ته یې وظیفه ورکړه چې د پیرې د امورو مشري په غاړه واخلي.

ابو سفیان د رسول الله (ﷺ) په حضور کې

عباس (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په سپینه قاطره (کچره) سپور شو، لاړ کتل یې تر څو کوم بوټوه او یا بل څوک پیدا کړي چې قریشو ته خبر یوسي او ورته ووايي چې راشي او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه مکې ته له داخلیدو نه مخکې د امن سوال وکړي. ځکه د الله په کرم سره قریش هیڅ خبر نه وو د ویرې او خوف په حالت کې وو. ابو سفیان به له مکې نه د باندي ووت حالات او لارې به یې څارلې. پدې ورځ هم چې حکیم بن حزام او بدیل بن ورقاء هم ورسره ملگري وو راوتلی و خبرونه یې تعقیبول. عباس (رضي الله عنه) وایي: زه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په قاطره سپور وم چې د ابو سفیان آواز مې واوړید، له بدیل سره یې خبرې کولې. دواړه د بیرته ستنیدو په حال کې وو. ابوسفیان ورته وایي: ما د نننۍ شپې په شان دومره زیات اورونه او لښکرې کله هم ندي لیدلې. بدیل ورته ویل: کیدای شي دا به د خزاعه قبیلې خلک وي، چې جگړې سورولي دي. ابو سفیان ورته وایي: خزاعه لدینه ډیر کم او کمزوري دي، هغوی دومره عسکر له کومه کړل چې دومره اورونه بل کړي! عباس (رضي الله عنه) زیاتوي: ما غږ

^۱. صحیح البخاري ۶۱۳/۲.

ورباندي وکړ اې ابو حنظله! ابو سفیان وپیژندلم وپې ویل: ابو الفضل یې؟ ما وویل: ده راته وویل: مور او پلار مې درنه جار، څه کوي؟ ما ورته وویل: دا دی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپل لښکر سره راغلی، سهار دې قریشو ته خیر وي، د قریشو تباهي ده. ابو سفیان وویل: وایه، چاره څه ده؟ مور او پلار مې له تا قربان؟ ما ورته وویل: قسم په خدای که د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لاس درباندي بر شو نو سر به دې قلم کړي، راځه له ما سره پدې قاطره سپور شه تر څو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته دې ورولم او امن درته وغواړم. ابو سفیان راغی او را سره سپور شو، او دواړه نور ملگري یې بیرته ستانه شول.

عباس وایي: ابو سفیان مې چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راوست، له هر اور ځای نه به چې تیریدو هغوی به راته ویل چې دا څوک دی؟ خو کله به یې چې زه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پر قاطره ولیدم، نو یو بل ته به یې وویل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تره دی. همداسې روان وو تر څو د عمر (رضي الله عنه) ځای ته ورسیدو، مونږ یې چې ولیدو، را پاڅید ویل یې دا څوک دی؟ راغی او چې ابوسفیان یې له ما سره ولید وپې ویل: دا د خدای دښمن ابو سفیان. الحمد لله چې بې له کوم تړون او عهد نه په لاس راغی، بیا په منډه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لور روان شو، ما قاطره ورپسې وځغلوله، ترینه مخکې شوم، هلته له قاطرې نه کوز شوم فوراً د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته ورغلم، عمر (رضي الله عنه) هم راغی وپې ویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابو سفیان راغلی، اجازه راکړه چې سر یې پرې کړم. عباس وایي: ما ورته وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ما هغه ته پناه ورکړیده. بیا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوا ته کیناستم خبرې مې ورسره پیل کړې او له ځان سره مې ویل چې نن شپه به له ما پرته بل څوک ورسره مجلس ونکړي. عمر (رضي الله عنه) چې ډیر اصرار وکړ نو ما ورته وویل: عمره! لږ حوصله وکړه. که ابو سفیان ستا له قبیلې بني عدی بن کعب څخه وای، نو بیا به دې دا خبرې نه کولې. عمر وویل: پرېږده عباسه! قسم په خدای چې ستا په اسلام د خپل پلار خطاب له اسلام نه زیات خوشاله شوم، دا ځکه چې زه پوهیږم چې ستا په اسلام راوړلو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خطاب له مسلمانیدو نه زیات خوشاله دی. پدې پسې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (اذهب به یا عباس إلی

رحلك، فإذا أصبحت فأنتي به). اي عباسه! ابوسفیان خپلې مېنې ته درسره بوزه، سهار يې راته راوله. سهار مې ورووست. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (ويحك يا أبا سفيان، ألم يأن لك أن تعلم أن لا إله إلا الله؟) افسوس ستا په حال اي ابو سفيانه، آيا اوس هم پدې اعتراف نه كوي چې الله يو دى، او نه غواړي ووايي: لا اله الا الله. ابو سفيان وويل: مور او پلار مې له تا قربان. ته خومره مهربان، كريم او نژدې دوست يې. زه فكر كوم كه له الله (جل جلاله) پرته بل خداى موجود وای نو زما به يې څه مدد كړي وای! رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (ويحك يا أبا سفيان، ألم يأن لك أن تعلم أني رسول الله؟) افسوس ستا په حال اي ابو سفيانه! آيا اوس پدې باور نلري چې زه (محمد) د الله رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يم؟ ابو سفيان وويل: مور او پلار مې درنه قربان، ته بې حده زيات مهربان، كريم او نژدې دوست يې، پدې اړه (ستا د رسالت) مې لا تر اوسه په زړه كې څه خو شته. عباس ورته وويل: خوار شې، اسلام راوړه او د شهادت كلمه ووايه. مخكې لدينه چې سر دې قلم شي د (لا اله الا الله محمد رسول الله) مباركه كلمه ووايه. همغه وه چې ابو سفيان په اسلام مشرف شو او د شهادت كلمه يې وويله. عباس وويل: يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ابو سفيان داسې شخص دى چې فخر او وياړ يې ډير خوبنيري ده ته يو څه وركړه! رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (نعم، من دخل دار أبي سفيان فهو آمن، ومن أغلق عليه بابه فهو آمن، ومن دخل المسجد الحرام فهو آمن). څوك چې د ابو سفيان كور ته داخل شو هغه په امن دى، چا چې د خپل كور دروازه ورسې بنده كړه هغه هم په امن دى، څوك چې مسجد حرام ته داخل شو هغه هم په امن دى. يعنې دا درى ډوله خلك په امن دي.

اسلامي لښكر له مرالظهران نه د مكې په لور

د اتم هجري كال د رمضان مياشتې په اوولسمه د سه شنبې ورځې په سهار رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)، مرالظهران د مكې په لور پريښود. عباس (رضي الله عنه) ته يې امر وكړ چې ابو سفيان د درې په تنگي كې د غره له پزې سره ودروي تر څو د الله تعالى لښكري پخپلو سترگو وگوري. عباس (رضي الله عنه)

همداسې وکړل د درې په تنگه برخه کې یې ابو سفیان ودراره، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لښکرې تیریدلې، هرې قبیلې بیل بیرغ درلود، هر یوه به چې لدې ځای نه تیریدله ابو سفیان به پوښتنه کوله دا څوک دي؟ عباس (رضي الله عنه) به ورته معرفي کوله مثلاً ورته ویل به یې چې دا سلیم قبيله ده. ابو سفیان به ویل چې: له سلیم سره زما څه کار. بیا به یې بله ورته معرفي کوله چې دا مزینه قبيله ده، ده به همدغه خبره کوله چې له دوی سره زما څه. تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپل شنه گروپ سره رابنکاره شو، انصار او مهاجرین ورسره ملگري وو، ټول وسله بند وو ابو سفیان چې دا مؤمن لښکر ولید پوښتنه یې وکړه وي وي ویل سبحان الله، دا څوک دي اي عباسه؟ عباس (رضي الله عنه) ورته وویل: دا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی چې د انصارو او مهاجرینو په منځ کې روان دی. ابو سفیان وویل: هیڅوک هم د دوی مقابله نه شي کولی، او زیاته یې کړه، ابو فضله! ستا د وراره پاچایي ډیره لویه شوه. ابو الفضل عباس ورته وویل: دا نبوت دی زما وراره د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی. ابو سفیان وویل بې شکه چې دا عظمت د نبوت دی، اوس همدا ویل سبي دی. د انصارو جنده له سعد بن عباده (رضي الله عنه) سره وه، کله چې له ابو سفیان سره مخ شو ورته یې ویل: نن د جنگ ورځ ده، نن به دا حرمت له مینځه ځي، الله به نن قریش خوار او ذلیل کړي.

خو کله چې ابو سفیان له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره مخامخ شو عرض یې وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! آیا د سعد خبره دي واوریدله؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: څه یې وویل. خبره یې ورته وکړه، پدې ترڅ کې عثمان او عبدالرحمن بن عوف وویل: مونږ هم ویره لرو هسې نه سعد په قریشو کې څه مرگ ژوبله ونکړي! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (بل اليوم يوم تُعْظَمُ فِيهِ الكعبة، اليوم يوم أعز الله فيه قریشاً). نن د کعبې د درناوي او احترام ورځ ده، نن د قریشو د عزت او سر لوړۍ ورځ ده. بیا یې له سعد (رضي الله عنه) نه د جندي اخستلو حکم وکړ، او دده زوی قیس بن سعد (رضي الله عنه) ته یې وسپارله. ددې معنی دا ده چې گویا جنده له سعد نه وانه خستله شوه ځکه قومانده ورسره پاتې شوه. او په بل روایت سره جنده زیبر (رضي الله عنه) ته ورکړل شوه.

قریش په ناڅاپي توگه د اسلامي لښکر په وړاندي

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ابو سفیان د دریدو له ځای نه تیر شو، نو عباس (رضي الله عنه) ورته وویل: ابو سفیان! زړکوه خپل قوم ته نجات ورکړه، ویې ژغوره. ابو سفیان په منډه ځان مکې ته ورساوه او په لوړ آواز سره یې چیغه وکړه: ای قریشو! دا دی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راورسید، له هغه سره دومره لښکر دی چې هیڅوک یې هم مقابله نه شي کولی، واورئ! څوک چې د ابوسفیان کور ته داخل شو هغه په امن دی. ددې خبرې په اوریدو سره یې بنځه هند بنت عتبه راغلله او خپل میړه (ابوسفیان) یې له بریتونو راوینو او ویې ویل: مړ کړئ! دا له غوړیو نه ډک ژى، مړ کړئ! دا د نړیو پنډیو خاوند، بدې دې وي دې مخکین خبر راوړونکي ته. ابو سفیان بیا وویل: افسوس ستاسې په حال، دا به هیڅ ستاسې په درد و نه خوري، گورئ غره نه شی! دا بنځه مو تیر نه باسي له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره دومره لښکر دی چې حساب یې نشته، څوک چې د ابو سفیان کورته داخل شو هغه په امن دی. قریشو ورته وویل: الله دې خوار کړه، ستا کور به مونږ ته څه گټه راوړسوي؟ ده ورته وویل: څوک چې پخپل کور ننوزي او دروازه وریسې بنده کړي هغه هم په امن دی، چا چې جومات ته پناه یوورپه هغه هم په امن دی. همدا وه چې خلک تیت شول څوک خپلو کورونو او څوک جومات ته ننوتل، خو ځینې اوباشان یې وهڅول، او د مقابلې خبره یې ورته وکړه، ویل یې که دوی غالب شول نو مونږ به ورسره وو، او که ووژل شول، نو څه چې غواړي هغه به ورکړو. پدې ترتیب سره یو شمیر جاهل او لویدلي خلک، له عکرمه بن ابی جهل سره راغونډ شول، له دوی سره صفوان بن امیه او سهیل بن عمرو هم وو، په خندمه کې یې له مسلمانانو سره د مقابلې لپاره سنگر ونيو. پدې ډله کې د بني بکر قبیلې یو کس چې حماس بن قیس نومیده هم ملگری و، ده چې کله وسلې برابرولې بنځې یې ورته وویل: دا وسلې د څه لپاره تیاروي؟ ده وویل: له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو سره د مقابلې لپاره. بنځې یې وویل: قسم په خدای چې هیڅوک د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مقابله نه شي کولی. ده ورته وویل: زه غواړم چې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ځینې ملگري ستا خادمان کړم بیا یې دا شعر ووايه:

هَذَا سِلَاحٌ كَامِلٌ وَاللَّهُ

أَنْ يَقْبَلُوا الْيَوْمَ فَمَا لِي عَلَيْهِ

وَذُو غُرَارِينَ سَرِيعِ السَّلَةِ

[که هغوی نن مقابلې ته راغلل نو زه به هیڅ عذر ونلرم، ټوله وسله، نیزې، او دوه تیغه لرونکې تورې هر څه پوره دي، یعنې بالکل مقابلې ته تیاریم.]
په خندمه نومي ځای کې مقابلې ته راټولو شویو کسانو کې همدغه کس هم و چې له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د جگړې لپاره راغلی و.

اسلامي لښکر په ذی طوی کې

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخکې روان و تر څو ذی طوی ته ورسید، د الهي لوی نعمت یعنی مکې د فتحې د شکرانې په دود یې خپل مبارک سر د الله تعالی د عظمت، رحمت او کرم په وړاندې له ډیرې تواضع نه دوامه خم کړی و چې د مبارکې ږیرې وینستان یې نژدې د اوبنې له ځل سره لگیدل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په همدې ځای کې خپل لښکر تقسیم کړ: خالد بن ولید (رضي الله عنه) ته یې د بني ابرخ قومانده و سپارله پدې طرف کې د اسلام، سلیم، غفار، مزینه، جهینه او ځینې نورې عربي قبیلې وې. هغه ته یې امر وکړ چې د مکې له لاندینۍ برخې نه داخل شي، او ورته وې وویل: (إِنْ عَرَضَ لَكُمْ أَحَدٌ مِنْ قَرَيْشٍ فَاحْصِدُوهُمْ حَصْدًا، حَتَّى تَوَافُوهُنِ عَلَى الصَّفَا). ((که څوک مو مخې او مقابلې ته راغلل نو له مینځه یې یوسئ او پدې ترتیب سره به صفا کې له ما سره یوځای شی)). د کینې خوا قومانده له زبیر بن عوام (رضي الله عنه) سره وه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بیرغ هم له ده سره و. هغه یې مامور کړ چې د مکې له پورتنۍ برخې (کداه) نه داخل شي، او په حجرون کې دې له خپل بیرغ سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د رسیدو انتظار کوي. ابو عبیده (رضي الله عنه) له پلیمو او بې وسلې سپایانو سره و، هغه ته یې امر وکړ چې د مکې وسطې لار په ځکې ونیسي او له همغې لارې نه په مکه کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته حاضر شي.

اسلامي لښکر په مکه مکرمه کې

ټول لښکر روان و، هر گروپ په ټاکل شوې لار د مکې په لور وخوځید. خالد (رضي الله عنه) له خپلو ملگريو سره مخکې لار څوک يې چې مخې ته ودرید له مینځه يې یووړ، دده له ملگرو نه هم دوه کسان کرز بن جابر فهري او خنیس بن خالد بن ربیع په شهادت ورسیدل. دوی دواړه له لښکر نه گوښي په بيله لار روان وو چې د مشرکینو تر برید لاندې راغلل او شهیدان شول.

خالد (رضي الله عنه) په خندمه کې د مشرکینو له اوباشانو او کم عقلاو سره مخ شو، څه نښته وشوه چې په ترڅ کې يې ۱۲ تنه مشرکین ووژل شول او نور وتښتیدل. حماس بن قیس هغه چې له ډیر پخوا نه يې مقابله ته وسلې تیارولې هم له جگړې نه وتښتید، کور ته لاړ او خپلې بڼڅې ته بې وویل: دروازه راپسې بنده کړه. بڼڅې يې ورته وویل: هغه ستا غورې څه شوې؟!، ده په ځواب کې دا شعر ورته ووايه:

انک لوشهدت يوم الخندمه	اذ فر صفوان و فر عکرمه
و استقبلتنا بالسيوف المسلمه	يقطعن کل ساعد و جمجمه
ضربا فلا يسمع الا غمغمه	لهم هیت خلفنا و همهمه

لم تنطقي في اللوم ادنى كلمه

[که تا د خندمه صحنه لیدلې وای چې صفوان او عکرمه وتښتیدل، مونږ ته د (مسلمانانو) له خوا نه په تورو سره هرکلی وویل شو داسې تورې چې سرونه او پښې يې ریبلي، د تورې گوزارونه به يې کول او د زمريانو په شان آوازونه به يې کول په مونږ پسې وو، که تا دا لیدلې وای نو د ملامتیا یوه خبره به دې هم نه وای کړې.]
خالد (رضي الله عنه) مکې ته داخل شو او ځان يې په صفا کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورساوه. زبیر (رضي الله عنه) هم مخکې لاړ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بیرغ يې په حجرون کې له فتح جومات سره پورته کړ، او ورباندې يې د پوستکي (چرم) یوه خیمه ودروله او هملته انتظار و تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف راوړ.

رسول الله (ﷺ) مسجد حرام ته داخلېږي او بتان نسکوروي

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حرکت وکړ مهاجرین او انصار چار چاپیر ورته روان وو مسجد حرام ته يې تشریف یووړ حجر اسود ته ورغی لمس يې کړه،

طواف یې وکړ، نیزه یې په لاس کې وه، پدې وخت کې په بیت الله او شاو خوا کې (۳۶۰) بتان وو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به بتان پخپله نیزه وهل او فرمایل به یې: ((وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا)) (الاسراء: ۸۱) [ووايه چې حق راغی او باطل له مینځه لاړ، بیشکه باطل له مینځه تلونکی دی.] (قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ)) (سبا: ۴۹) [ووايه حق راغی باطل نه د نوي کار توان لري او نه تیر شوی کار بیرته را ځرخولی شي.] رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا ویل او بتان به پرمخې رانسکوریدل.

بتان ټول نسکور شول

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله اوښه سپور و طواف یې کاوه، احرام یې هم نه و تړلی، کله یې چې طواف وکړ، نو عثمان بن طلحه یې راوغوښت د کعبې شریفې کلیانې یې ورنه واخیستلې امر یې وکړ چې دروازه دې خلاصه شي. دروازه خلاصه شوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ور داخل شو هلته یې عکسونه ولیدل، د عکسونو په منځ کې یې د ابراهیم (علیه السلام) او اسماعیل (علیه السلام) عکسونه هم ولیدل چې دواړه په غشو څه سره ویشي. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (قاتلهم الله، والله ما استقسما بها قط). ((الله تعالی دې مشرکان خوار او تباہ کړي، قسم په خدای ابراهیم او اسماعیل (علیهما السلام) کله هم به غشو سره تقسیم ندی کړی)). هلته له لرگي نه جوړه شوې یوه کوتره هم وه هغه یې پخپل مبارک لاس ماته کړه او امر یې وفرمایه چې دلته موجود ټول عکسونه دې له مینځه یووړل شي.

رسول (ﷺ) په کعبه کې لمونځ کوي او قریشو ته خطبه اوروي

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کعبې شریفې ته له داخلیدو نه وروسته دروازه ورپسې بنده کړه، اسامه او بلال (رضي الله عنهما) هم ورسره وو. د دروازې دیوال ته مخامخ ودرید، په داسې ځای کې ولاړ و چې له دیوال نه یې درې گزه فاصله درلوده، دوی ستنې یې چې او یوه ستنه یې ښی. خوا ته او درې ستنې یې شا

ته وي. هغه وخت د كعبې شريفې چت په شپږو ستنو ولاړ و، بيا يې هملته لمونځ ادا كړ. ورپسې په بيت الله كې وگرزید، تكبير يې وايه، د توحيد نعره يې په ژبه وه، دروازه يې پرانیستله، قریش په زیات شمیر كې جومات ته راغلي وو، ليكې ليكې ناست وو، انتظار يې یوست چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به څه معامله ورسره كوي؟ پداسې حال كې چې قریش ټول د لاندې ناست وو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د كعبې د دروازې دواړه څنگ درې ونيولې وېې فرمایل: (لا إله إلا الله وحده لا شريك له، صدق وعده، ونصر عبده، وهزم الأحزاب وحده، ألا كل مأثرة أو مال أو دم فهو تحت قدمي هاتين، إلا سداثة البيت وسقاية الحاج، والأوقيتيل الخطأ شبه العمد — السوط والعصا — ففيه الدية مغلظة، مائة من الإبل أربعون منها في بطونها أولاد).

يا معشر قریش إن الله قد أذهب عنكم نخوة الجاهلية وتعظمها بالآباء، الناس من آدم، وآدم من تراب ثم تلا هذه الآية: {يا أيها الناس إنا خلقناكم من ذكر وأنثى وجعلناكم شعوبا وقبائل لتعارفوا إن أكرمكم عند الله أتقاكم إن الله عليم خبير} (الحجرات: ۱۳). له يوه الله پرته بل څوك د عبادت وړ ندي، الله يو دی شريك نلري، الله خپله وعده رينستونې كړه، له خپل بنده سره يې مرسته وكړه، ټولو احزابو ته يې ماتې وركړه، واوري! د بيت الله شريفې د كليانو له ساتنې، او حاجيانو ته له اويو وركولو نه پرته نورې ټولې وياړنې، كمالات، خون او مال ټول زما تر پښو لاندې دي، يعنې دا ټول ملغی اعلانوم، واوري! په سهوه سره قتل، شبه عمد چې په متروكه (دره) يا ډنډه سره وي، پدې ډول قتل سره مغلظ يا سخت ديت لازميرې ددې ديت اندازه سل اوبنان دي چې څلوېښت به يې حمل (بار لرونكې) اوبنانې وي.

اې قریشوا! الله تعالى له تاسې نه د جاهليت د زمانې بيخايه غيرت، غرور په پلار او نيكونو وياړ له مينځه يووړ، ټول انسانان له آدم (عليه السلام) نه او آدم (عليه السلام) له خاورو نه پيدا شويدي.

[اې خلکو تاسې مو له يوه نارينه او ښځې نه پيدا كړي ياست، بيا مو په څانگو او قبيلو ددې پخاطر سره ويشلي ياستې چې يو بل سره وپيژنئ، د الله په نزد تر ټولو زيات د قدر او منزلت خاوند هغه دی چې د زياتې تقوى خاوند وي، الله تعالى په هرڅه

عالم او خبر دی.]

نن په تاسې ملامتیا نشته

بیایې زیاته کړه: (یا معشر قریش ما ترون اې فاعل بکم؟) قالوا: خیراً، أخ کریم و ابن أخ کریم، قال: (فإني أقول لكم كما قال يوسف لإخوته: {لَا تَتْرَبَ عَلَيْكُمْ} اذهبوا فأنتم الطلقاء). اې قریشو! څه فکر کوئ زه به څه ډول معامله در سره وکړم؟ دوی وویل: حتماً به ښه معامله راسره کوې، ته مهربان ورور او مهربان وراره یې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: زه نن هغه خبره درته کوم کومه چې یوسف (علیه السلام) خپلو وروڼو ته کړې وه [نن په تاسې باندي ملامتیا نشته] ورځی تاسې آزاد یاست.

د بیت الله شریف کلیانې بیرته خپل اهل ته سپارل

پدې پسې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په جومات کې کیناست، علي (رضي الله عنه) ورغی د بیت الله کلیانې یې په لاس کې وې، وېې ویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! حجاجو ته د اوبو ورکولو له دندې سره د حجابت (کلیانو ساتلو) دنده هم راوسپاره. په بل روایت کې راځي چې دا خبره عباس (رضي الله عنه) ورته کړې وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (أین عثمان بن طلحة؟). عثمان بن طلحة چیرته دی؟ هغه راوغوښتل شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (هاک مفتاحک یا عثمان، الیوم یوم بر ووفاء). واخله عثمانه دا کلیانې بیرته واخله، نن د وفا او نیکی ورځ ده. ابن سعد په طبقات کې روایت کوي چې د کلیانو ورکولو په وخت کې یې داسې ورته وفرمایل: (خذوها خالدة تالدة، لا یترعها منکم إلا ظالم، یا عثمان إن الله استأمنکم علی بیته، فکلوا مما یصل إلیکم من هذا البیت بالمعروف). واخلی دا کلیانې واخلی، د تل لپاره یې واخلی، دا به له ظالم نه پرته بل څوک نه درنه اخلي، اې عثمانه! الله تعالی خپله خونه تاسې ته امانت در کړیده، د الله تعالی لدې خونې چې

څه په لاس درځي له هغې نه په حلاله او شرعي توگه استفاده وکړي.

بلال (رضي الله عنه) د کعبې معظمې په بام آذان کوي

د لمانځه وخت شو، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل مؤذن بلال (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې د کعبې بام ته وځي او آذان وکړي. پدې وخت کې ابو سفیان بن حرب، عتاب بن اسيد او حارث بن هشام د کعبې په صحن کې ناست وو، عتاب وويل: زما پلار اسيد بختور و چې دا حالت يې ونه ليد، ددې شخص آواز يې وانه وريد او هغه څه يې وانه وريدل چې د غوسې سبب يې کيدل. حارث وويل: که زه پدې پوه شم چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حق دی، نو حتماً به يې پيروي کوم. ابو سفیان ورته وايي: زه خو هيڅ نه وایم، ځکه که هر څه ووايم دا شگې به راباندې شاهدي ووايي، دغه کاني به مې احوال افشا کړي. همدا وه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تشریف راوړ ورته ويې فرمايل: زه پوه شوم چې تاسې څه ويلې، او دوی چې څه ويلې وو هماغه خبرې يې ورته تکرار کړې. حارث او عتاب وويل: مونږ شاهدي وايو چې ته د الله رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې، قسم په خدای که زمونږ خبرې هيچا هم اوريدلې وي، يعنې هيڅوک داسې نه وو چې مونږ ووايو هغه به درته دا خبرې رسولي وي.

د فتحې يا شکرانې لمونځ

په همدې ورځ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ام هانې بنت ابې طالب (رضي الله عنها) کور ته تشریف يووړ، غسل يې وکړ او هملته يې اته رکعته لمونځ ادا کړ، دا د ضحې (غرمې) وخت و.

ځينې گمان کوي چې دغه لمونځ د څانبت (ضحې) لمونځ و، خو صحيح دا ده چې دا د څانبت نه، بلکه د فتحې يا شکرانې لمونځ و. ام هانې په خپل کور کې خپلو دوو ليورو ته پناه ورکړې وه، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (قد أجرنا من أجرنا يا أم هانئ). چا ته چې تا پناه ورکړيده زمونږ قبوله ده، مونږ هم پناه ورکوو يا ام هانې! که څه هم علي (رضي الله عنه) غوښتل چې هغه دواړه ووژني، خو ام هانې دروازه ورپسې بنده کړه، او له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه يې دا وغوښتل چې ددې پناه قبوله کړي، چې هغه همداسې

وکړل.

د خو لویو مجرمینو د وژلو حکم

د فتحې په ورځ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نهو لویو مجرمینو د قتل امر صادر کړ، هغوی یې مباح الدم و بلل او امر یې وکړ چې که د کعبې تر پردو لاندې هم په لاس راشي باید ووژل شي. د دغه مجرمینو نومونه دا وو: عبدالعزی بن خطل، عبدالله بن ابی سرح، عکرمه بن ابی جهل، حارث بن نفیل بن وهب، مقیس بن صبابه، هبار بن اسود، د ابن خطل دوې ډمانې چې دواړو به تل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هجوه کوله، ساره چې د بني مطلب خادمه وه دا همغه بنځه ده چې قریشو ته یې د حاطب لیک راوړه او ورسره ونيول شو.

ابن ابی سرح خو نجات وموند ځکه عثمان (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راووست، د هغه شفاعت یې وکړ تر څو چې اسلام یې ومنل شو، لومړی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څه شیبه پدې خاطر سکوت غوره کړ چې گوندي اصحاب وریاڅیږي او ابن ابی سرح ووژني، خو داسې و نه شول نو عفوه یې ورته وکړه، او له مرگ نه وژغورل شو. ابن ابی سرح مخکې اسلام راوړی او هجرت یې کړې و، خو بیا بیرته مرتد شوی او مکې ته ستون شوی و.

عکرمه یمن ته وتښتید، بنځې یې دده لپاره له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه امن وغوښت، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امن ورته اعلان کړ. بنځه یې وریسې ورغله رایې ووست په اسلام مشرف او ښه مسلمان شو. ابن خطل د کعبې په پردو کې پټ شوی و، ځان یې وریپورې نښلولی و، پدې وخت کې یو صحابي (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او خبر یې ورکړ، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل مړ یې کړی، هغه لاړ او هملته یې وواژه.

مقیس بن صبابه د نميله بن عبدالله له لاسه ووژل شو. مقیس مخکې اسلام راوړی و، مدینې ته تللی او هلته یې یو انصاري وژلی وو بیا بیرته مرتد شوی او مکې ته راستون شوی و. حارث چې په مکه کې به یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ډیر زیان او اذیت رساوه د علي (رضي الله عنه) په لاس جهنم ته واستول شو. هبار بن اسود هغه څوک و چې د زینب (رضي الله عنها) د هجرت په وخت کې یې د هغې اوښه تریولې وه چې په نتیجه کې زینب (رضي الله عنها) له اوښ نه پر یوه تیږه لویدلې او خپل ماشوم یې ضایع کړی و. همدغه هبار چې مباح الدم اعلان شوی و د

فتحي په ورځ وټنښتيد وروسته په اسلام مشرف شو او ريښتونی مسلمان ورنه جوړ شو. هغه دوي وينځي دمان ي چې د وژلو امر يې شوی و يوه يې ووژل شوه او بلې ته يې امن وغوښتل شو، پناه ورکړل شوه په اسلام مشرفه او نجات يې وموند. همدا راز ساره هم مسلماننه شوه او امان ورکړل شو.

ابن حجر وايي: ابو معشر وايي: د مباح الدم اعلان شويو په ډله کې حارث بن طلاطل خزاعي هم شامل و چې د علي (رضي الله عنه) په لاس په هلاکت ورسيد. حاکم په همدې ډله کې د کعب بن زهير نوم هم راوړی دی. دده کيسه مشهوره ده، خو هغه وروسته راغی، اسلام يې راوړ. او د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ډيره مدحه يې وکړه. همدا راز حاکم پدې جمله کې د وحشي بن حرب، هند بنت عتبه چې د ابو سفیان بنخه وه او مسلماننه شوه، ارنب چې د ابن خطل وينځه وه او ووژل شوه او ام اسعد چې هغه هم په قتل ورسیده نومونه هم راوړيدي. (لدې جملې نه يوازې دوي وروستی بنځې (ارنب - ام سعد) وژل شوي دي دا د ابن اسحاق روايت دی) او پدې ترتيب هغه کسان چې د وژلو حکم يې شوی و ۱۴ تنه وو چې ۸ يې نارينه او ۶ يې بنځې وې امکان لري چې ام سعد او ارنب هماغه د ابن خطل وينځې وي، په نومونو، او يا لقبونو او کنيه نومونو کې به يې اختلاف پيدا شوی وي.^(۱)

صفوان بن اميه او فضاله بن عمير اسلام راوړي

که څه هم رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د صفوان د وژلو حکم نه و کړی او هغه يې مباح الدم نه و بللی، خو څرنگه چې د قريشو د مخورو مشرانو له ډلې څخه و، ووپريد او له مکې نه وټنښتيد.

عمير بن وهب جمحي له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه امن ورته وغوښت، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې غوښتنه ومنله، امن يې ورکړ او خپله هغه مبارکه لنگی. (دستار) يې وروليږله چې مکې ته ورسره راغلی و. عمير ورپسې ورغی هغه په جده کې و پداسې حال کې يې ونیو چې په کښتۍ کې د يمن په لور روانيدونکی و، د امن خبر يې ور ورساوه او بيرته يې راوگرځاوه. د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او ورته ويې ويل: دوي مياشتې مهلت راکړه چې په مسئله کې ښه غور وکړم. رسول الله (صلى الله عليه و اله

(۱). فتح الباري ۸/ ۱۱-۱۲.

و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (أنت بالخيار أربعة أشهر). څلور میاشتي مهلت درکوم.

هماغه وه چې وروسته صفوان په اسلام مشرف شو، بنځه یې له ده نه مخکې مسلمانان شوی وه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هماغه زړه نکاح دوی ته د گډ ژوند اجازه ورکړه. فضاله چې ډیر میړنی شخص و، کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) طواف کاوه، هغه راغی نیت یې درلود رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په قتل ورسوي، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه ته دده د بدې ارادې په هکله خبر ورکړ، پدې ترتیب سره هغه هم په ایمان مشرف شو.

د فتحې په دوهمه ورځ د رسول الله (ﷺ) خطبه

د فتحې په دوهمه ورځ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خطبې لپاره پورته شو، خلک ورته ناست وو. خطبه یې په حمد او ثنا سره پیل کړه و یې فرمایل: (أيها الناس، إن الله حرم مكة يوم خلق السموات والأرض، فهي حرام بحرمة الله إلى يوم القيامة، فلا يحل لامرئ يؤمن بالله واليوم الآخر أن يسفك فيها دمًا، أو يعضد بها شجرة، فإن أحد ترخص لقتال رسول الله صلى الله عليه وسلم فقولوا: إن الله أذن لرسوله ولم يأذن لكم، وإنما حلت لي ساعة من نهار، وقد عادت حرمتها اليوم كحرمتها بالأمس، فليبلغ الشاهد الغائب).

اې خلکو! الله تعالی له هغې ورځې نه چې ځمکه او آسمان یې پیدا کړيدي مکې ته حرمت ورکړيدي او تر قیامته پورې د الله تعالی په حکم د همدې حرمت درلودونکې ده، هیڅ مؤمن ته هغه چې په الله او آخرت ایمان لري نده روا چې په مکه کې د چا وینه تویې کړي، یا د مکې ونه پرې کړي. که چا په مکه کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په جنګ استدلال کاوه، نو ورته ووايي چې الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته اجازه ورکړې وه خو تاسې ته یې اجازه نده درکړې، ما ته د ورځې یوه برخه حلاله وگرزول شوه، خو نن بیرته د پرون په شان د مکې حرمت اعاده شو. موجود کسان دې دغه لارښوونې غایبينو ته ورسوي. په بل

روایت کې راځي چې ويې فرمايل: (لا يعصده شوکه، ولا ينفر صيده ولا تلتقط ساقطته إلا من عرفها، ولا یختلی خلاه)، فقال العباس: یا رسول الله، إلا الإذخر، فإنه لقينهم وبيوتهم، فقال: (إلا الإذخر). د مکې اغزي پرې کول هم ندي روا، بنکار يې له ځايه نه پورته کول کېږي، په ځمکه پراته بې مالکه شيان يې نه اخیستل کېږي، يعنې چا ته نده روا چې په لارو کې موندل شوي شيان واخلي، خو هغه کسان چې دا شيان وپيژني يعنې خپل يې وي او يا يې مالک ته ورسولي شي نو بيا ورته روا ده چې پورته يې کړي. او نه ده روا چې څوک ددې ځای واېنه پرې کړي يعنې د وېشو پرې کول هم جواز نلري. عباس (رضي الله عنه) عرض وکړ يا رسول الله! له اذخر (يو ډول بوتی دی) پرته څکه دا يې د کورونو او وينځو لپاره دی. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: بيله اذخر څخه. مطلب دا چې دا بوتی مستثنی شو، پرې کول يې جواز لري.

پدې ورځ خزاعه قبيلې له بني ليث قبيلې نه يو کس د خپل مړي په بدل کې چې د جاهليت په دوران کې بني ليث وژلی و وواژه. پدې هکله رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) داسې وفرمايل: (يا معشر خزاعة، ارفعوا أيديكم عن القتل، فلقد كثر القتل إن نفع، ولقد قتلتم قتيلا لأدينه، فمن قتل بعد مقامي هذا فأهله بخير النظرين، إن شاءوا فدم قاتله، وإن شاءوا فعقله).

اې خزاعه والو! له وژلو نه ډډه وکړئ که په وژلو کې گټه وي، نو بس دي ډير مو وژلي دي، تاسې داسې څوک وواژه چې بايد زه يې ديت ورکړم که چا لدينه وروسته څوک ووژل، نو د مقتول کورنۍ کولی شي په خپله خونبه يا قاتل ووژني (قصاص شي) او يا دا چې د مقتول ديت ترلاسه کړي. په بل روايت کې راغلي، د يمن يو اوسيدونکی چې ابو شاه نومیده پورته شو او عرض يې وکړ يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ماته څه وليکه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (اكتبوا لابي شاه). ابو شاه ته وليکئ^۱.

د انصارو انديښنه

^۱ صحیح البخاري ۲۲/۱، ۲۱۶_۲۴۷_۲۲۸_۲۲۹_۲/۲۱۵_۶۱۷. صحیح مسلم ۴۳۷/۱_۴۳۹. ابن هشام ۲/۴۱۵ تر ۴۱۶. ابو داود ۱/۲۷۶.

کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا مکه مکرمه فتحه شوه، هغه مکه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کور، وطن، اصلي ټاټوبی و. انصارو پخپل مینځ کې سره وویل: اوس چې الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مکې په فتحې سره ونازوه، او خپل ټاټوبی یې ورته فتح کړ، نو آیا فکر نه کوئ چې دې به همدلته پاتې شي؟! دا خبرې یې پداسې وخت کې کولې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په صفا ولاړ و لاسونه یې په دعا پورته نیولي و. کله چې له دعا نه فارغ شو، انصارو ته یې وویل: (ماذا قلتم؟) څه مو سره وویل؟ دوی ځواب ورکړ هېڅ مو هم ندي ویلي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اصرار وکړ تر څو هغوی خپله خبره ورته وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (معاذ الله، اخیسا محیاکم، والممات مما تمکم). الله ته پناه وړم، مرگ به مې له تاسې سره وي، او ژوند به مې هم له تاسې سره وي.

بیعت

وروسته له هغې چې د الله په کرم سره مکه فتحه شوه، د مکې خلکو ته حقیقت څرگند شو، په حق پوه شول باوري شول چې له اسلام پرته بله د نجات او بري لاره نشته، نو په اسلام مشرف شول او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د بیعت لپاره راټول شول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په صفا ناست و خلک ورته راتلل او بیعت یې ورسره کاوه، عمر (رضي الله عنه) لاندې ولاړ و خلک یې تنظیمول. خلکو ټول پدې بیعت ورسره وکړ چې د توان په اندازه به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر مني او پیروي به یې کوي. په تفسیر مدارک کې راځي^۱: وروسته له هغې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نارینه وو له بیعت نه فارغ شو، نو بنځو ورسره بیعت پیل کړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هملته صفا کې تشریف درلود عمر لاندې ورنه ناست و. بنځې به راتللي او عمر به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په امر بیعت ورنه اخیست، او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبره به یې ورته رسوله. په همدې وخت هند بنت عتبه راغله ځان یې پیچلی او

^۱. تفسیر المدارک د بیعت آیت ته دی مراجعه وشي.

پتہ کری و، له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه ویریدله چې ویی نه پیژنی ځکه له حمزه (رضی الله عنه) سره یې ډیر ظلم کړی و، همدا وجه وه چې پداسې حال کې بیعت ته راغله چې ځان یې بنه پیچلی و.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بنځو ته وفرمایل: (أبايعكن على ألا تشرکن بالله شیئا).

پدې بیعت درنه اخلم چې له الله تعالی سره به هیڅ شریک نه نیسی، عمر (رضی الله عنه) په همدې سره چې له الله سره به شریک نه نیسی له بنځو نه بیعت واخیست. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (ولا تسرقن) پدې به بیعت کوئ چې غلا به نه کوئ، پدې وخت کې هندې وویل: ابو سفیان ډیر سخت او بخیل سپری دی، که فرضاً زه د هغه له مال نه څه اندازه واخلم، نو آیا دا هم غلا شمیرل کیږي؟ ابو سفیان وویل: څه، څه دې چې زما له مال نه واخیستل یا دې اخیستی هغه درته حلال دي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وخنډل، هنده یې وپیژندله او ویې فرمایل: (وإنك لهندي؟) ته هنده یې؟ دې وویل: هو، زه هنده یم عفوه راته وکړه، یا نبی الله، الله تعالی دې تا ته عفوه وکړي!

بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (ولا یزنین). پدې به بیعت کوئ چې زنا به نه کوئ، هند وویل: آیا اسیله بنځه هم زنا کوي؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (ولا یقتلن أولادهن). د بیعت بل ټکی به دا وي چې خپل اولاد به نه وژنی. هند وویل: مونږ څو هغوی واړه لوی کړل، څو تاسې راته ووژل، تاسې پوه شه او دوی، د بدر په ورځ ددې زوی حنظله بن ابی سفیان وژل شوی و. پدې سره عمر (رضی الله عنه) دومره وخنډل چې پریوت، او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم مسکې شو. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (ولا یأتین بهتان) پدې به بیعت کوئ چې بهتان به نه کوئ، هند وویل: بهتان ډیر بد کار دی، یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ستا ټول امرونه ډیر نیک او غوره دي.

بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (ولا یعصینک فی معروف) پدې به بیعت راسره کوئ چې په نیکی کې به سرغړونه نه کوئ، همیشه به

مې امر منی، هند وویل: دلته چې درته راغلي یوو، نو دا مو په زړه کې نشته چې بیا به دې نافرمانی کوو. هند چې کله ستنه شوه، د خپل بت په ماتولو یې شروع وکړه او ویل یې مونږ په تا غولیدلي او تیروتلي وو.

په مکه کې د رسول الله (ﷺ) هستوګنه

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نولس (۱۹) ورځې په مکه کې پاتې شو، خلک یې اسلام ته رابلل، د هدایت او تقوی لارښوونې یې ورته کولې. په همدې ورځو کې یې اسید خزاعي ته وظیفه ورکړه چې د حرم شریف پولې تازه او نوې کړي، نوي بریدونه یې ورته کینسودل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اسلامي بلنې لپاره یوه خوا بله خوا دعوتی گروپونه واستول، دې گروپونو ته یې همدارنگه امر کړی و چې د مکې په شاوخوا کې موجود بتان مات کړي. همدا وه چې ټول بتان مات شول. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له اړخه په مکه کې اعلان وشو: څوک چې په الله او آخرت ایمان لري باید پخپل کور کې بت ونه ساتي که له چاسره بت وي باید فوراً یې مات کړي.

جنگي گروپونه او پلاوي

۱- له فتحې نه وروسته چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډاډه شو، د آتم هجري کال د رمضان په ۲۵ مه یې خالد بن ولید (رضي الله عنه) ته وظیفه ورکړه چې عزى نومي بت ته ورشي او درې وړې یې کړي. دغه بت په نخله نومه سیمه کې و دا د قريشو او ټولو بني کنانه تر ټولو لوی معبود و، منجوري یې له بني شیبان قبیلې سره وه. خالد له ۳۰ سپرلو سره ورغی او درې وړې یې کړې. کله چې بیرته راغی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پوښتنه ورنه وکړه: (هل رأيت شيئا؟) قال: لا قال: (فإنك لم تقدمها فأرجع إليها فاهدمها) فرجع خالد متغيظاً قد جرد سيفه فخرجت إليه امرأة عريانة سوداء ناشرة الرأس فجعل السادن يصيح بها، فضر بها خالد فجزها باثنتين، ثم رجع إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فأخبره، فقال: (نعم، تلك العزى، وقد أيسر أن تعبد في بلادكم أبداً) څه دې ولیدل؟ ده وویل: هيڅ مې هم و نه لیدل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: نو بیا دې

مات کړې ندی، ورشه او مات يې کړه.

خالد (رضي الله عنه) بيا ور روان شو بنه په غوسه و توره يې په لاس کې نيولې وه، که گوري چې يوه لوڅه لغړه توره ببر سرې بنځه يې مخې ته راووتله، منجور چيغې پسې وه، خو خالد د تورې په گوزار سره دوې ټوټې کړه بيا د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو او كيسه يې ورته وکړه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: هو، همدا بنځه عزى بت و، هغه به نور تر قيامته دلته ونه نمانځل شي.

۲- په همدې مياشت کې يې عمرو بن عاص (رضي الله عنه) ته وظيفه ورکړه چې لاړ شي او سواع نومی بت ونړوي. دغه بت له مکې نه درى ميله ليرې د رهاط په سيمه کې و او هذيل قبيلې به يې عبادت کاوه. کله چې عمرو هلته ور ورسيد منجور يې ورته وويل: څه غواړې؟ ده وويل: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر راته کړی چې دغه بت ونړوم. منجور ورته وويل: دا کار نه شې کولى. ده ورته وويل: ولې؟ هغه وويل: ددې کار اجازه نه درکول کېږي، يعنې لاس به دې نيول کېږي. عمرو ورته وويل: ته لا تر اوسه هم په غلطه روان يې، ستا په حال صد افسوس، آيا دغه بت وينې او اورې؟ چې ته يې په هکله دا تصور لري؟ بيا ورنږدې شو او بت يې ټوټې کړ، خپلو ملگرو ته يې امر وکړ چې د بت د خزانو کوټې هم ونړوي، هغه يې ږنگې کړې خو هيڅ يې پکې ونه موندل، بيا يې منجور ته وويل: ودې ليدل څنگه شو؟ هغه وويل: الله ته تسليم يم.

۳- په همدې مياشت کې يې سعد بن زيد اشهلي (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې له ۲۰ سپرو سره لاړ شي او منات بت ږنگ کړي. دغه بت په مشلل سيمه کې له قديد سره نژدې پروت و، اوس، خزرج او غسان قبيلو به يې عبادت کاوه. کله چې سعد ورغی منجور يې ورته وويل: څه غواړې؟ ده ورته وويل: منات نړوم. ده ورته وويل: دا ته او دا منات. سعد ورځکې شو، دلته هم يوه توره بربنډه بېرسرې بنځه راووتله، بنسيري او نالي کوي، سينه ډبوي، منجور ورته وويل: اي مناته! پام دا له تا نه باغيان دي، نيسه يې! سعد گوزار پرې وکړ او ويې وژله. بيا بت ته ورغی دې وېرې يې کړ، دلته يې هم په خزانه کې هيڅ ونه موندل.

۴- خالد چې د عزى له ماتولو نه بیرته راستون شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د همدې کال په شعبان میاشت کې بني جذیمه ته ولیږه تر څو هغوی اسلام ته رادعوت کړي. همدا وه چې له (۳۵۰) مهاجرو او انصارو او د بني سلیم له کسانو سره روان شو ورغی هغه خلک یې اسلام ته راوبلل. دوی ددې پر ځای چې ووايي اسلمنا یعنی اسلام مو راوړیدی ویې ویل صبانا، صبانا یعنی دین موبدل کړ، دین موبدل کړ، پدې خبرې سره خالد پیل ورباندې وکړ وژل یې او نیول یې، دومره اسیران یې ورنه ونيول چې هر کس ته یې یو اسیر ورکړ، یوه ورځ یې بیاخپلو ملگرو ته امر وکړ چې هر څوک دې خپل اسیر ووژني، ابن عمر او ملگرو یې دا امر ونه مانه. او کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل دا کیسه یې ورته وکړه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل لاسونه پورته کړل او ویې فرمایل: (اللهم إني أبرأ إليك مما صنع خالدًا). ای ربه! زه د خالد له کړو نه برات اعلانوم، دا خبره یې دوه ځله تکرار کړه.^(۱)

د خالد له ملگرو نه یوازې د بني سلیم کسانو خپل بندیان وژلي وو، مهاجرینو او انصارو دا امر نه و منلی. پدې پسې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) علي (رضي الله عنه) واستاوه تر څو د هغې قبیلې د مړیو دیت ورکړي او د تاوان معاوضه یې ادا کړي. ددې پېښې په اړه د خالد او عبدالرحمن بن عوف تر مینځ سخت جنال را پیدا شوی و، خبره ان رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورسیده چې بیایې خالد ته وفرمایل: (مهلا يا خالد، دع عنك أصحابي، فوالله لو كان أحد ذهباً، ثم أنفقته في سبيل الله ما أدركت غدوة رجل من أصحابي ولا روحته). پام کوه خالده! زما له اصحابو سره غرض مه لره، قسم په خدای که د احد غره په اندازه سره زر د خدای په لار کې خیرات ورکړې، زما د یوه صحابي د سهار او یا ما بنام قدرې اجر به هم ونه موم ی.^(۲)

دا وه د مکې فتحه، همدا سرنوشت ټاکونکې غذا او لویه سوبه وه، په همدې سوبې سره شرک له منځه لاړ، له عربي جزیره نه د شرک ټغر ټول شو. مخکې زیاترو قبیلو د اسلام او کفر تر منځ د جگړې پایلې او نتیجې ته انتظار یوست. دوی دا باور

(۱). صحیح بخاري ۱/ ۴۵۰، ۲/ ۶۲۲

(۲). ددې غذا تفصیلات مولدي کتابونو څخه اخستی دي: ابن هشام ۲/ ۲۸۹ تر ۴۳۷. بخاري کتاب الجهاد و کتاب المناسک او ۲/ ۶۱۲ تر ۶۲۲، فتح الباري ۳/ ۲۷، مسلم ۱/ ۴۳۷-۴۳۹، ۲/ ۱۰۲-۱۰۳، ۱۰۳-۱۳۰ زاد المعاد ۲/ ۱۶۰ تر ۱۶۸، مختصره سیره الرسول ۳۲۲-۳۵۱.

درلود چې په حرم شریف کې به حتماً د حق غلبه وي. دوی ته دا باور هغه وخت پیدا شوی و او ورنه په اثبات رسیدلی و چې نیمه پیرې مخکې اصحاب الفیل مات او هلاک شوي وو، و ېې نه شواي کړای بیت الله شریف او حرم ونیسي. دوی ایمان درلود چې په حرم به د حق حاکمیت وي. د حدیبیې تړون ددې لویې فتحې سریزه او پیلامه وه. د هغه تړون له برکته خلک په امن شول یو له بل سره یې د اسلام په هکله مناقشې وکړې، په مکه کې پټ مسلمانان را ښکاره شول، او له همدې امله ډیر خلک په اسلام مشرف شول، ومو لیدل چې د فتحې په ورځ د اسلامي لښکر شمیره لس زرو ته رسیدلې وه.

د مکې په فتحې سره له ټولو حقایقو نه پردې پورته شوې، په ټوله عربي جزیره کې د اسلام او مسلمانانو سیاسي او دیني حاکمیت ثابت شو، په دیني او د نیوي لحاظ دواړو سره مشرتابه د دوی په لاس کې ولویده حالاتو د مسلمانانو په گټه بدلون وموند، روښانه او ځلانده سوبه وشوه، پدې پسې نور حالات له هر پلوه د مسلمانانو په گټه څرخیدل. هر څه د دوی په واک کې وو. نورو اقوامو او قبایلو بله چاره نه درلوده، مجبور وو ټول د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شي پخپله په اسلام مشرف او نور خلک ورته راوبولي. په دې ډول سره په دوو راتلونکو کلونو کې ټول خلک د اسلام دعوت منلو او نورو ته رسولو لپاره تیار او چمتو شول.

دریمه مرحله

دا مرحله د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ژوند وروستنی مرحله ده په همدې دوره کې د اسلامي دعوت ونې بار راوړ جهاد او کړاونو نتیجه ورکړه. او عربي جزیرې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو د نه سترویدونکو هلو ځلو، منډو ترړو او مشکلاتو په نتیجه کې پخه شوې میوه وخوره. د مکې فتحه هغه لویه کامیابي او گټیاټ و چې په لاسته راوړو سره یې د تاریخ مسیر بدل شو، په دغه سوېې سره ماضي له راتلونکې نه بیله شوه، د جاهلیت په زمانه کې قریش د دیني زعامت د سمبول په حیث پیژندل کیدل، خلکو ټولو هغوی د دین انصار بلل، ټولو د دوی دیني زعامت منلی و، خو اوس د همدې دیني مشرانو (قریشو) تسلیمي او له اسلام نه پیروي په حقیقت کې په ټوله عربي جزیره کې د بت پرستی د له مینځ تللو په معنی وه، حقیقت هم همداسې و په همدې فتحې سره له جزیرې نه د بت پرستی ټغر ټول شو.

دا مرحله په دوو برخو ویشلی شو:

۱- د جهاد او قتال برخه.

۲- اسلام ته د ولسونو او قبایلو تسلیمي.

دا دواړه برخې یو له بل سره اوبدل شوې، یو له بل سره تړل شوې او یو په بل کې ننوتلې دي، خو مونږ زیار ایستلی هره برخه بیله تر نظر تیره کړو، څرنگه چې جهاد او قتال په مخکیني دور پورې ډیر تړلی دی، نو ځکه مو لومړی د جهاد او قتال برخې ته ځای ورکړیدی.

د حنین غزا

مکه مکرمه د ناڅاپي او داسې حملې په ترڅ کې فتحه شوه چې عربان يې حيران کړل، شاوخوا پرته قبيلې له فتحې نه وروسته د داسې واقعیت په وړاندې ولاړې وې چې د بدلون او تغيير وس يې نه درلود. همدا وجه وه چې له څو زورورو، شريرو او کبرجنو پرته نورې ټولې قبيلې په اسلام مشرفې شوې. له هغې جملې نه چې کبر او سرکشي يې وکړه د هوازن او ثقيف قبيلې وې. دوی اسلام و نه مانه د مقابلې لاره يې خپله کړه، ورسره د قيس عيلان قبيلې ځينې کورنۍ لکه نصر، جشم، سعد بن بکر او د بني هلال ځينې کسان هم ملگري وو. دوی د ځان لپاره دا مناسبه و نه بلله چې اسلام ته سر کېږدي، فيصله يې وکړه چې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره به ټکر کوي. لارل خپل مشر مالک بن عوف نضري ته ورغلل له هغه نه راټول شول او د جگړې لپاره يې ملا وتړله.

د دبنمن لښکرې په اوطاس کې

د دبنمن ځواکونو عمومي قوماندان مالک بن عوف له خپلو لښکرو سره روان شو، له ټولو سره يې اولادونه بنځې او مالونه هم وو، مخکې تر اوطاس پورې ورسيدل. اوطاس حنين ته نژدې د هوازن قبيلې يوه دره وه. حنين او اوطاس دوي بيلې بيلې درې دي، حنين د ذي مجاز خوا ته پرته ده چې ددې ځای او عرفات د غره تر مينځ څه باندې لس ميله مسافه ده.^(۱)

د پوځي امورو ماهر بوډا د خپل مشر غلطي په گوته کوي

کله چې مالک بن عوف په اوطاس کې واپول. د خلکو په مينځ کې دريد بن صمه هم و، نوموړی ډير زور، خو غيرتي، په جنگي امورو کې ماهر او تجربه کار سپين ږيری و. دريد له خپلو ملگرو نه پوښتنه وکړه اوس مونږ په کومه دره کې پراته يوو؟ دوی

(۱). فتح الباري ۸/ ۲۷ - ۴۲

ورته وويل: په اوږدو دره کې يوو. دغه زاړه تجربه کار جنګي ماهر وويل: دا د آسونو د جنګ لپاره ډيره مناسبه دره ده، نه تيرې شته پکې نه ډيره نشيښه او خوږه ده، نه ډيره کلکه ده او نه ډيره نرمه، ښه آس ځغلولو ته برابره ده.

بيا يې وويل دا څه دي د اوښ آواز مې تر غوږو شو، د خرو او پسونو آوازونه هم اوريدل کيږي، د ماشومانو ژباګانې هم اورم دا څه دي؟ خلکو ورته وويل چې مالک بن عوف امر کړی چې ټول خلک بايد له ځان سره ښځې، اولادونه او مالونه ټول راولي. مالک يې راوغوښت او ددې کار د علت په هکله يې پوښتنه ترې وکړه. مالک ورته وويل زما هدف دا دی چې له خلکو سره چې مالونه او اولادونه وي، نو دوی به سخته جګړه او مقاومت وکړي، له خپل اولاد او مال نه د دفاع پخاطر به هر څه کوي. دريد ورته وويل: رښتيا چې شپون يې يعنې د مشرتابه وړ نه يې، څوک چې يو ځل ماتې وځوري بيا يې څه شی راتينګولې شي؟! که بری ستا وي نو يوازې وسله وال کسان به دې په درد وځوري او که ماتې درياندي ګډه شوه نو د مال، اولاد او ښځو تاوان به هم در اوښتی وي، رسوا او شرميدلی به وي. بيا يې د ځينو سردارانو او قبيلو نه پوښتنه وکړه بيا يې ورته وويل: اي مالکه! تا د بني هوازن ماشومان او ښځې د سپرو تورزنو مقابلې ته راوستلې دي، دا مناسب کار ندي. دوی محفوظو، خوندي او د قوم هسکو مينو ته وليږه، د دوی له ليرلو نه وروسته په آسونو پښه واړوی او له بې دينانو سره وجنګيږی، که بريالي شوی نو وروسته پاتې شوي به درسره يو ځای شي، او که ماتې مو وځوره، نو ستاسې اولاد، ښځې او مالونه خو به خوندي پاتې شوي وي! مالک ددې زاړه خبره ونه منله، د هغه نصيحت ته يې غوږ ونه نیو، او ويې ويل: زه داسې نه شم کولی ته زوړ شوی يې، عقل دې هم زوړ شويدي، قسم په خدای چې هوازن به يا زما اطاعت کوي او يا به دا توره پخپله خپته منډم تر څو له شا مې ووزي. حقيقت دا دی چې اصلاً مالک نه غوښتل د دريد نوم لوړ شي، او پدې جګړه کې دده رول وي، پدې خبرې سره د هوازن خلکو وويل: مونږ ستا پيروي کوو. دريد وويل چې: دا داسې جګړه ده چې نه پوره ونډه پکې لرم او نه پوره ورنه بيل يم بيا يې دا شعر ووايه:

يا ليتني فيها جذع

اقود وطفاء الدمع

اخب فيها و اضع
کافها شاة صدع
[کاشکی زه پدې ورځ ځوان وای، برید، حمله او منډه ترې مې کولی، هغه آس مې ځغلولی چې د متوسط يا برابر پسه په شان اوږده وينتان لري.]

د دښمن جاسوسان

په همدې وخت کې هغه جاسوسان هم بیرته راورسیدل کوم چې مالک د مسلمانانو د حالاتو معلومولو پخاطر لیرلي وو. هغوی په ډیر بد حالت کې راغلي وو، ټوک ټوک وو، روحيات یې لویدلي وو، مالک ورته وویل: خوار شی دا څه درباندي شوي؟ هغوی ورته وویل: مونږ ولیدل چې سپین سپین خلک په تور بخونو آسونو سپاره دي، ددې منظر په لیدو سره له واکه ووتلو نور ټینګ نه شوو او پدې حالت گرفتار شو.

د رسول الله (ﷺ) استخبارات

وروسته له هغې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دښمن ځواکونو له تحرکاتو نه خبر شو، ابو حدرد اسلمي ته یې وظیفه ورکړه چې لاړ شي د دښمن په مینځ کې ځای ونیسي او مکمل احوال یې راوړي.

رسول الله (ﷺ) د حنین په لور

د آتم هجري کال د شوال په شپږمه د شنبې په ورځ مکې ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د راتګ په نولسمه ورځ، اسلامي لښکر چې شمیره یې دولس زره تنه وه له مکې نه د حنین په لور روان شو. په اسلامي لښکر کې لس زره هغه مسلمانان وو چې د مکې په فتحه کې یې برخه درلوده او پاتې دوه زره نور د مکې خلک وو چې زیاتره یې تازه په اسلام مشرف شوي وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عتاب بن اسید په مکه کې خلیفه وټاکه، له صفوان بن امیه نه یې چې لا مشرک و سل زغري عاريت واخيستلې او روان شو.

د شپې له خوا یو سپور راغی خبر یې راوړ چې: زه فلاني غره ته تللی وم، ومې لیدل چې هوازن قبيله ټوله له اولادونو، ښځو او مالونو سره راوتلې ده. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تبسم وکړ او ویې فرمایل: (تلك غنيمۃ المسلمین غداً ان شاء الله). ان شاء الله سبا ته به دا ټول شيان د مسلمانانو له خوا ولجه نیول کیږي. په همغه شپه انس بن ابي مرثد غنوي^(۱) په رضا کارانه توګه پیره کوله.

(۱) سنن ابي داود و شرحه عون المعبود ۳۱۷/۲

مسلمانانو د لارې په اوږدو کې یوه لویه شنه ونه ولیدله چې ذات انواط بلل کیدله. عربانو به په هغې باندي خپلې وسلې را څړولې او هملته به یې ذبحه کوله او څه وخت به ورسره پاتې کیدل. له مسلمانانو نه هم ځینو وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! مونږ ته هم لکه د مشرکینو په شان یوه ذات انواط جوړه کړه! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (الله اکبر، قلتم والذی نفس محمد بیده کما قال قوم موسی: اجعل لنا إلهًا كما لهم آلهة، قال: إنکم قوم تجهلون، إلهما السنن، لترکبن سنن من کان قبلکم)^۱.

الله اکبر، تاسې خو داسې خبره وکړه لکه څرنګه چې د موسی قوم موسی (علیه السلام) ته کړې وه. ورته ویلي یې وو، مونږ ته هم د دوی د خدایانو په شان خدای جوړ کړه! په څو اب کې موسی (علیه السلام) ورته ویلي وو چې تاسې نه پوهیږئ، رښتیا ده چې دا هماغه طریقه ده تاسې به حتما د پخوانیو قومونو لارې او طریقي تعقیبوی. ځینو مسلمانانو چې د لښکر دا دومره زیات شمیر لیدلی و، نو ویل یې نن خو به بالکل ماتې ونه خورو، خو دا خبره په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیره سخته تمامه شوې وه.

اسلامي لښکر تر غلچکي برید لاندې

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لښکر د چارشنبې په شپه د شوال په لسمه حنین ته ورسید. خو مالک بن عوف له مسلمانانو نه مخکې هلته رسیدلی و، خپل عسکر یې د درې په مهمو ځایونو، لارو او تنګیو کې ځای په ځای کړي وو، امر یې ورته کړی و چې دې ځای ته د مسلمانانو په رسیدو سره سم باید برید ورباندې وشي او په غشو وویشتل شي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سهار وختي خپل لښکر تیار کړ، جنډې او بیرغونه یې وتړل په مسلمانانو یې وویشتل، او په دره کې مخ په وړاندې روان شول. په همدې وخت کې په کمین کې ناست د بنمن د غشو باران پرې جوړ کړ، سخته حمله یې ورباندې وکړه، مسلمانان مجبور شول شا تګ وکړي، خو منظم شاتګ نه، بلکه ماتې ورباندې ګډه شوه هر چا خپله مخه ونیوه، یو په بل خبر نه و، ابو سفیان

۱. ۲ - الترمذی.

چې نوی مسلمان شوی و ددې حالت په لیدو سره وویل اوس یې والله که څوک په سره بحیره کې هم راتینګ کړای شي!

جبله یا کله چې د جنید زوی و وویل: خبردار! دا دی نن جادو او سحر باطل او مات شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بنی طرف ته مخ وړاوه او فرمایل یې: (هَلُمُّوا إِلَىٰ أَيُّهَا النَّاسِ، أَنَا رَسُولُ اللَّهِ، أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ) اې خلکو! زما خوا ته راشی. زه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یم، زه محمد بن عبدالله یم. پدې شیبو کې یوازې کم شمیره مهاجرین او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د کورنۍ غړي ورسره پاتې وو. همدلته یو ځل بیا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بې مثله غیرت او میرانه په اثبات ورسیدله په پوره جرات او شجاعت سره یې مقابله کوله او فرمایل به یې: (أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبٌ * أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمَطْلَبِ) زه رینستونی پیغمبر یم، زه د عبدالمطلب زوی یم.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د غره په شان ولاړ و ابو سفیان بن حارث یې د قاطرې واګې نیولې وې، عباس (رضی الله عنه) یې رکاب ته ولاړ و د جګړې په همدې سختو لحظاتو کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راګوز شو او له خپل رب نه یې د بري سوال وکړ، ویې ویل: (اللَّهُمَّ أَنْزِلْ نَصْرَكَ). یا ربه! بری راکړې، نصرت را په برخه کړې!

مسلمانان بیرته راګرځي

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل تره عباس (رضی الله عنه) ته چې ښه لوړ غږ یې درلود امر وکړ چې خلکو ته چیغه وکړي. عباس (رضی الله عنه) وایي: ما په لوړ آواز غږ وکړ: چیرته دي د بیعه الرضوان یاران؟ وایي: ددې آواز په اوریده سره هغوی داسې را تاو شول او دومره په بیړه راغلل لکه چې غوا پخپل خوسې پسې ورځي، ټولو وویل: لبيک، لبيک^۱. ځینو به کوشش کاوه چې د خپل اوښ مخه راواړوي خو نه به یې شواي کولی، نو له اوښ نه به راکوزیده، هغه به یې پرېښود، له خپلې زغرې او تورې سره به د آواز په لور راته، پدې ترتیب سره تقریبا سل تنه راټول شول او په دښمن یې ورودانګل.

^۱ صحیح مسلم ۱۰۰/۲.

بیایې انصارو ته بلنه ورکړه، غږ یې وکړ اې انصارو! اې انصارو! بیا یې یوه یوه قبیله یادوله پدې ترتیب سره خبره بني حارث بن خزرج ته ورسیده.

مسلمانان ټول یو په بل پسې راتلل، ټول گروپ گروپ بیرته د جگړې میدان ته راغلل، سخته جگړه پیل شوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې د جگړې حالت ولید ویې فرمایل:

(الآن حمي الوطيس) اوس د جگړې تنور گرم شو.

بیا یې یو موتی خاورې واخیستلې او د مشرکانو پر مخونو یې وروشیندلې او ویې فرمایل (شاهت الوجوه) [بد دې وي دا مخونه]. دا خاورې د مشرکینو په سترگو کې ولویدلې د ټولو سترگې ډکې شوې او په همدې ډول ورو ورو د کفر په لښکر کې ماتې گډه شوه او د مقابلې توان یې له لاسه ورکړ.

د دبنمن ماتې

د همدې یو موتی خاورو له شیندلو نه لږ وروسته په دبنمنانو کې ماتې گډه شوه، یوازې له ثقیف قبیلې نه ۷۰ تنه ووژل شول. مسلمانانو د هغوی مال، وسله، اهل اولاد ټول غنیمت کړل.

دې حالت ته الله تعالی داسې اشاره فرمایي:

((لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمْ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ (٢٥) ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ)) (التوبة: ٢٥ - ٢٦)

[الله تعالی له تاسې سره په ډیرو ځایونو کې مدد کړیدی، او خصوصاً د حنین په ورځ چې غره کړې تاسې ډیروالي ستاسې، دغه ډیروالي ستاسې هیڅ درد دوا نه کړ، له ویرې نه دا ارته ځمکه درباندي تنگه شوه، بیا مو شا کړه دبنمن ته بیا الله خپل تسکین نازل کړ پر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مؤمنانو باندې، او داسې لښکرې یې راولیږلې چې نه وې لیدلې تاسې او کافرانو ته یې عذاب او جزا ورکړه، د کافرانو سزا همدا ده.]

مسلمانان په دښمنانو پسې

دښمن ماتې وخوره، ځینې یې طائف، نور یې نخله او یوه ډله یې اوطاس ته وتښتیدل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابو عامر اشعري د یوه گروپ په مشرۍ اوطاس ته ولیږه. هلته څه کمه جگړه وشوه مشرکینو بیا ماتې وخوره، خو ابو عامر (رضي الله عنه) هم په شهادت ورسید.

د سپرو مسلمانانو یو بل گروپ په هغو مشرکینو پسې ورغی چې نخلې ته تښتیدلي وو. هلته ربیع بن رفیع هغه زور درید بن صمه وواژه. زیات شمیر مشرکان طائف ته وتښتیدل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د غنیمتونو له ټولولو وروسته هلته ورپسې ورغی.

غنیمتونه یا ولجې

ددې غزا ولجې ډیرې زیاتې وې، پدې ولجو کې ۶۰۰۰ اسیرانې (وینځې) ۲۴۰۰۰ اوبیان، له څلویښت زرو نه زیات پسونه، ۴۰۰۰ اوقیه نقره یا سپین زر (اوقیه هغه وخت د زرو د اندازې یو مقیاس و چې تقریبا له ۷ مثقالو سره برابره ده) چې ټول ۱۶۰ زره درهم کیدل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې ټول غنیمتونه په جعرانه کې راټول شي، مسعود بن عمرو غفاري ته یې وظیفه ورکړه چې د هغې ساتنه وکړي، او د طائف له غزا نه مخکې یې د ویشلو حکم نه وکړی.

د اسیرو ښځو په ډله کې شیماء بنت حارث السعدیه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رضاعي خور کیدله هم وه کله چې هغه راوستل شوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل چادر ورته وغواړاوه، شیماء ورباندې کیناستله، نیکي یې ورسره وکړه او خپل قوم ته یې ولیږله.

د طائف غزا

د طائف غزا په حقيقت کې د حنين د غزا ادامه ده، ځکه د هوازن او ثقيف ماتې خوړلې لښکرې له خپل قوماندان مالک بن عوف نضري سره يو ځای لاړې، او ټول په طائف کې ميشته شول، هملته يې په کلاگانو کې ځايونه ونيول. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې په جعرانه کې د ولجو له ټولولو نه فارغ شو د همدې آتم کال په شوال مياشت کې د طائف په لور وخوځيد.

خالد (رضي الله عنه) يې له زرو مخکښانو سره مخکې وليږه، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم ورپسې روان شو له نخله يمانې، قرن المنازل ورپسې له ليه نه تير شو، هلته د مالک يوه کلا وه هغه يې ږنگه کړه، مخکې لاړ طائف ته له رسيدو سره سم يې د طائف کلا محاصره کړه، نژدې يې سنگر ورته ونيو. د دغه کلابندۍ موده لنډه نه وه. مسلم له انس (رضي الله عنه) نه په روايت سره دا موده څلويښت (۴۰) ورځې ښودلې ده، خو سيرت ليکونکو دغه موده د رواياتو په خلاف سره شل ورځې، يا ۱۸ ورځې او يا ۱۵ ورځې ښودلې ده.^(۱)

د محاصرې په دوران کې دواړو خواوو يو پر بل د تپرو او غشو وارونه کول، په لومړي سر کې مسلمانان د محاصره شويو کفارو له خوا د غشو تر سخت بريد لاندې راغلل. يو شمير ورنه تپيان او ۱۲ تنه شهيدان شول، په پاې کې مجبور شول خپل سنگر بدل کړي او په هغه ځای کې يې نوې قرارگاه جوړه کړه چيرته چې اوس د طائف جومات دی.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) منجنيق يا د هغه وخت توپ نصب کړ په مشرکينو يې گوزارونه وکړل، کلا درز وکړ، او څو تنو مسلمانانو د هغه وخت له ټانک نه په استفادې سره له همدې درز نه کلا ته د ننوتلو هڅه وکړه ترڅو اور ورته کړي، خو کفارو په اور سرې شوي اوسپنې پرې واچولې، هغوی له ټانکونو نه راووتل او کفارو په غشو سره څو تنه ورنه په شهادت ورسول.^(۲)

(۱). فتح الباري ۴۵/۸.

(۲). د هغه وخت ټانک د اوسني وخت د ټانک په شان نه و، بلکه دا به له لرگي نه جوړيده خلک به پکې ننوتل، بيا به د کلا بيخ ته ورتيل وهل کيده چې هلته پداسې حال کې چې پکې ناست کسان د بوال سوړي کړي او يا له شته سوړيو نه کلا ته د ننه شي.

پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له نوي جنگي تاکتیک نه کارواخیست او داسې اقدام یې وکړ چې کفار دې ته اړ باسي تسلیم شي. پدې لړ کې یې د هغوی د انګورو د ونو او تاکنونو قطع کولو او سپڅلو امر وکړ، تاکونه پرې او وسوځول شول، همدا وه چې ثقیف غوښتنه وکړه چې د خدای پخاطر او د خپلوۍ په اساس دغه سلسله نوره بنده کړي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی غوښتنه ومنله. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا آواز وشو هر غلام چې له کلا نه راووزي او زمونږ لوري ته راشي هغه آزاد دی. پدې اعلان پسې ۲۳ تنه راغلل.^۱ پدې ډله کې یو هم ابوبکره و، هغه د طائف له کلا نه راکوز شوی و، او د لاندې د یوه څاه په څرخ باندې ناست و پښې یې ځوړندې کړې وې، له همدې امله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ابو بکره نوم ورباندې کینېدو. دا ټول غلامان یې آزاد کړل، هر یو یې یوه یوه مسلمان ته وسپاره تر څو د دوی څرخ و خوراک ورکړي، پدې کار سره کفار په غوسه شول، او دا ډیر سخت ورباندې تمام شو. محاصره اوږده شوه، د کلا فتحه کول سخت او مشکل و، د کفارو په غشو او سرو شویو او سپنو سره یو شمیر مسلمانان زخمیان او شهیدان شول، په کلا کې د ننه له کفارو سره د یوه کال آذوقه هم وه، له بیرون نه هم لاره موندل ورته گران و. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له نوفل بن معاویه سره مشوره وکړه، نوفل ورته وویل: هغوی لکه گیدرې په غارونو کې د ننه دي، که همدلته انتظار وباسې نو وبه یې نیسې، او که خوشي یې کړې نو زیان نه شي در رسولی. همدا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د محاصرې پای ته رسولو فیصله وکړه، عمر (رضی الله عنه) ته یې امر وکړ چې خلکو ته غږ وکړي چې: «ان شاء الله سبا به روانیږو». دا اعلان مسلمانانو ته عجیب ښکاره شو، سخت ورباندې تمام شو، ویې ویل: څو به خو مخکې لدینه چې دا کلا فتحه کړو!! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (اغدوا علی القتال). ځی، سبا هم جنگ وکړی.

مسلمانان سهار جنگ ته لاړل، یو شمیر ورنه ټپیان شول. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله اعلان وکړ: (إنا قافلون غداً إن شاء الله). [ان شاء الله سبا به ستنیږو] مسلمانان دا ځل خوښ شول او ټول روان شول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تبسم کاوه، او کله یې چې کوچ کاوه امر یې وکړ چې داسې وایي:

^۱ . بخاري ۶۲۰/۲ .

(آيون تائبون عابدون، لرنا حامدون). يعني په داسې حال کې بيرته څو چې توبه گار يوو، عبادت کوونکي او د خپل رب ثنا ويونکي يوو. چا عرض وکړ يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ثقيف ته بنيري و فرمايه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (اللهم اهد ثقيفا، و ائت بهم). اي ربه ثقيف ته هدايت وکړي، او زما حضور ته ي راولي.

په جعرانه کې د ولجو ویشل

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له طائف نه ستون شو او څه د پاسه لس ورځې په جعرانه کې پاتې شو، غنيمت شوي مالونه يې نه ویشل انتظار يې پوست چې کيدای شي د هوازن نمايندگان راشي او خپل مالونه بيرته ور وسپاري، خو څوک را معلوم نه شول. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د غنيمتونو ویشل پيل کړل، تر څو د مکې مشران د قبایلو سرداران او نور مخور چې ډير حريص وو، پدې مالونو سره خوښ چوپ او قانع کړي. لومړی يې هغو کسانو ته چې نوي مسلمان شوي وو او ددې ضرورت ليدل کيده چې زړونه يې راجلب شي، تشويق او ترغيب شي، ښه برخه ورکړه، دې ډول خلکو ته مؤلف القلوب ويل کيږي، همدوی ته يې له نورو نه مخکې ښه لويه برخه وربيله کړه.

ابو سفیان ته يې څلويښت اوقبي نقره (سپين زر) او سل اوبنان ورکړل، خو لدې سره هم ابو سفیان وويل: زوی مې يزید؟ يعني زوی ته مې هم برخه ورکړه! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې زوی ته هم همدومره برخه ورکړه. ابو سفیان بيا وويل: هغه بل زوی مې معاويه؟ هغه ته هم څه ورکړه! هغه ته يې همدومره برخه ورکړه. ورپسې يې حکيم بن حزام ته سل اوبنان ورکړل، هغه د نورې برخې سوال وکړ، نور هم همدومره اوبنان ورکړل شول. صفوان بن اميه ته يې هم درې ځله سل، سل، اوبنان يعني ټول ٣٠٠ اوبنان ورکړل. دا په شفاء نومي کتاب کې راغلي^١. او حارث بن کله ته يې هم سل اوبنان ورکړل، همدا راز د قریشو او نورو قبایلو سردارانو ته يې سل، سل اوبنان ورکړل، نورو ته يې پنځوس، پنځوس اوبنان، ورپسې څلويښت، څلويښت اوبنان ورکول، خلکو به ويل محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دومره بخشش ورکوي لکه چې له فقر نه بالکل ويره نلري. په همدې وخت کې کوچيانو يو ځل چور جوړ کړ، په رسول الله (صلی الله عليه و اله و

^١ . الشفاء بتعريف حقوق المصطفى للقاضي عياض ٨٦/١.

صحبہ و سلم) ورتول شول هر يوه مال ورنه غوښت، رسول الله (صلى الله عليه و اله و
صحبہ و سلم) مجبور شو د يوى ونې خوا ته ودريد، چادر يې په زور ورنه کش شو،
ويې فرمايل: (أيها الناس، ردوا علي ردائي، فوالذي نفسي بيده لو كان عندي
عدد شجر قمامة نعماً لقسمته عليكم، ثم ما ألقيتوني بخيلاً ولا جباناً ولا كذاباً).
[اي خلکو! چادر مې پريردئ، چادر مې راکړئ، قسم په هغه ذات چې زما مرگ او
ژوند يې په لاس کې دى، که د تھامې د ونو په اندازه خاروي مې لرلئ ټول به مې
درباندې ويشلي وای، بله دا چې تاسې خوزه کله هم بخيل، ډارن او دروغجن نه يم
ليدلئ].

ورپسې د خپلې اوښې خوا ته ودريد، له بوکام نه يې يو وينبته راويوست په گوتو کې
يې نيولې و فرمايل يې: (أيها الناس، واللّه مالي من فيئكم ولا هذه الوبرة إلا
الخمس، والخمس مردود عليكم).

[اي خلکو! په خدای قسم که مې لدې غنيمتونو نه ددې وينبته په اندازه هم څه شى
اخيستي وي، يوازې خمس (پنځمه برخه) زما حق ده، گورئ چې هغه هم بيرته تاسې ته
درکول کيږي].

مؤلفه القلوب ته لدې لويو لويو برخو ورکولو نه وروسته يې زيد بن ثابت ته امر وکړ
چې غنيمتونه او خلک را حاضر کړي، ټول مالونه يې وويشل، چې هر پلي کس ته
څلور اوښان، څلوېښت پسونه ورسيدل، د سپرو برخه دوولس اوښان او ۱۲۰ پسونه
وو. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ډيره حکيمانه توگه دا مالونه
وويشل، ځکه ډير داسې کسان شته چې د خيتې له لارې اسلام ته راوستل کيدى شي،
يعنې له مادي لارو نه د حق په لور رابلل کيدى شي، لدې ډول کسانو سره عقل او
منطق کارنه کوي، لومړى به يې خيته ور ډکوي بيا به يې حق ته رابولي، دا کسان
هغو خارويو ته پاتې کيږي چې په شنو وښو يا شفتلې سره يې په لاره بوولى شي، دا
ډله انسانان هم همداسې مادي تشويقونو او اسبابو ته ضرورت لري تر څو ورو ورو له
اسلام سره الفت او مينه پيدا کړي او په حق اعتراف وکړي.^(۱)

(۱). فقه السيره ص ۲۹۸ - ۲۹۹ .

د رسول الله (ﷺ) لدې ویش نه د انصارو خفگان

په پیل کې اصحاب (رضي الله عنهم) د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې حکیمانه ویش او مدبرانه سیاست په راز او گټو پوه نه شول ددې ویش تر شا پټ اهداف یې درک نه شوای کړی، نو همدا وه چې ځینې اعتراضونه او انتقادات راولاړ شول. پدې ویش کې انصارو د زیات تاوان احساس کاوه، ځکه هغوی ته د حنین له بخششونو نه هیڅ ونه رسیدل. دوی خو هغه کسان وو چې د سختۍ او ماتې په وخت غږ پرې وشو او دوی په ډیره بیړه د جگړې ډگر ته راوډانگل، جهاد یې کاوه او له رسول (صلى الله عليه و سلم) نه کلکه دفاع وکړه. او د همدوی د مقاومت له برکته ماتې په بري بدله شوه، خو اوس چې د ولجو د ویشلو وخت شو د همغو فراریانو او له جگړې نه په شا شویو کسانو لاسونه ډک دي، ډیر بخششونه ورکړل شول، خو دوی (انصارو) ته هیڅ هم په برخه ونه رسیدل.^(۲) دا تصور ددې سبب شو چې ناراضه شي.

ابن اسحاق له ابو سعید خدری (رضي الله عنه) نه روایت کوي وايي: کله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا بخششونه په قريشو او نورو عربي قبیلو وويشل، او انصارو ته یې هیڅ برخه ورنکړه، دوی خفه شول او پدې هکله خبرې او پوښتنې راولاړې شوې. ځینو وویل: اوس خو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپل قوم سره یو ځای شو. سعد بن عباده (رضي الله عنه) رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورغی او عرض یې وکړ: یا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ستا لدې ویش نه انصار خفه شويدي، تا بخششونه خپل قوم ته ورکړل، نورو عربانو ته دې هم لویې برخې ورکړې، خو انصارو ته دې هیڅ ورنکړل! رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل:

(فأين أنت من ذلك يا سعد؟) ستا څه نظر دی ای سعده! ده وویل: زه خو هم د همدې قوم یو غړی يم. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (فاجمع لي قومك في هذه الحظيرة). لاږ شه او خپل قوم دې پدې پنډه غالي کې را ته راغونډ کړه. سعد لاږ او انصار یې په یوه پنډه غالي کې راټول کړل، یو شمیر مهاجرین

(2). فقه السیره ص ۲۹۸_۲۹۹.

هم راغلل هغوی ته یې اجازه ورکړه ورسره کیناستل، ورپسې نور راغلل، خو هغوی ته یې اجازه ورنکړه. کله چې ټول راغونډ شول، سعد ورغی او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې وویل چې انصار را ټول شویدی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف راوړ حمد او ثنا یې وویلہ بیایې وفرمایل: (یا معشر الأنصار، ما قَالَهُ بَلِغْتَنِي عَنْكُمْ، وَجِدَّةً وَجِدَّتْهَا عَلَيَّ فِي أَنْفُسِكُمْ؟ أَلَمْ آتِكُمْ ضَلَالًا، فَهَدَاكُمُ اللَّهُ؟ وَعَالَةً فَأَغْنَاكُمُ اللَّهُ؟ وَأَعْدَاءَ فَأَلْفَ اللَّهُ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ؟) قالوا: بلى، اللَّهُ ورسوله أَمْنٌ وَأَفْضَلُ. اي انصارو! ستاسې يوه خبره راته رارسيدلې ده، لکه چې تاسې له ما خفه شوي ياستې؟ آيا داسې نده چې زه تاسې ته پداسې حالت کې درغلم چې تاسې گمراهان وي؟ الله تعالی هدايت درته وکړ، تاسې بې وسه وي؟ الله تعالی وس او دارايي درکړه، يو د بل دښمنان وي؟ الله تعالی سره دوستان کړي؟ انصارو وويل هو همداسې ده، پر مونږ باندې د الله تعالی او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زياته مهرباني او کرم دی اوله هر څه نه راته غوره دي. بيا يې زياته کړه: (أَلَا تَجِيبُونِي يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ؟) اي انصارو ولي ځواب نه را کوي؟ دوی وويل: د څه ځواب درکړو يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)؟! پر مونږ د الله او رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لوی فضل شویدی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (أَمَا وَاللَّهِ لَوْ شِئْتُمْ لَقَلْتُمْ، فَصَدَقْتُمْ وَلَصَدَقْتُمْ: أَتَيْنَا مُكْذِبًا فَصَدَقْنَاكَ، وَمَخْذُولًا فَصَرْنَاكَ، وَطَرِيدًا فَأَوْبَيْنَاكَ، وَعَائِلًا فَأَسَيْنَاكَ).

قسم په الله که غواړی چې ووايي او که ووايي رښتوني به هم وي، ووايي چې يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ته مونږ ته پداسې حالت کې راغلي چې خلکو دروغ درپورې تړل او مونږ دې تصديق وکړ، چا مرسته نه درسره کوله مونږ دې مدد وکړ، چا ځای نه درکاوه او مونږ ځای درکړ، محتاج وي مونږ دي مرسته وکړه. بيا يې زياته کړه: (أَوْجَدْتُمْ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ فِي أَنْفُسِكُمْ فِي لِعَاةٍ مِنَ الدُّنْيَا تَأَلَّفَتْ بِهَا قَوْمًا لَيْسَلِمُوا، وَوَكَلْتُمْ إِلَى إِسْلَامِكُمْ؟ أَلَا تَرْضَوْنَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالشَّاةِ وَالْبَعِيرِ، وَتَرْجِعُوا بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

وسلم إلى رحالکم؟ فوالذي نفس محمد بيده، لولا الهجرة لكنت امرأ من الأنصار، ولو سلك الناس شعباً، وسلكت الأنصار شعباً لسلكت شعب الأنصار، اللهم ارحم الأنصار، وأبناء الأنصار، وأبناء أبناء الأنصار). [اې انصارو د ناچيزې مادي متاع په سبب له ما خفه نه شی. ما غوښتل پدې بې ارزښته متاع سره د خلکو زړونه واخلم تر څو اسلام راوړي ستاسې په اسلام ډاډ څرگند شوی. اې انصارو! آیا دا موندنه خوښه چې خلک له اوښانو او پسونو سره روان وي او تاسې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره خپلې مېنې ته ستانه شی؟ قسم په هغه ذات چې زما نفس د هغه په واک کې دی، که هجرت نه وی نو زه به له انصارو نه یو فرد وای، که ټول خلک په یوه لاره روان شي او انصار په بله زه به د انصارو په لاره ځم. اې الله ته په انصارو رحم وکړه، د انصارو په زامنو رحم وکړه او د انصارو په لمسیانو رحم وکړه.] پدې خبرو سره ټولو دومره وژړل چې ږیرې یې په اوښکو لمدې شوې، ټولو وویل: زمونږ لپاره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کافي دی، همدا عظیمه برخه راته بس ده. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف یووړ. او دوی هم سره تیت شول.^۱

د هوازن پلاوی

وروسته له هغې چې غنیمتونه وويشل شول، د هوازن قبیلې نمایندگان پداسې حال کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل چې په اسلام مشرف شوي وو. دوی ۱۴ کسان وو، مشر یې زهیر بن صرد و، ابو براقان چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رضاعي تره کیده هم ورسره و. د نوموړي د نوم په هکله څه اختلاف شته ځینو یې نوم ابومروان او ابو ثروان هم بللی دی. هغوی له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه سوال وکړ چې احسان ورسره وکړي بندیان او مالونه یې بیرته ورکړي، او داسې خبرې یې وکړې چې د ټولو زړونه پرې وسوځیدل. ابن اسحاق وايي: پدې ډله کې نهه سرداران وو، چې اسلام یې راوړ، بیعت یې وکړ، بیا یې عرض وکړ: یا رسول الله (صلی الله علیه و سلم)! د تاسو له خوا په نیول شویو کسانو کې میندې، خویندې، تروریانې (عمه گانې او خاله گانې دي، چې دا ټولې د قومونو ناموس او غیرت شمیرل کېږي:

^۱. ابن هشام ۴۹۹/۲_ ۵۰۰. په بخاري کې هم دینته ورته روایت ذکر شوی دی ۶۲۰/۲_ ۶۲۱.

فامنن علینا رسول الله في كرم ** فإنك المرء نرجوه ومنتظر

امنن علی نسوة قد كنت ترضعها ** إذ فوك تملؤه من محضها الدرر

[یا رسول الله (علیه السلام) د خپل کرم له مخې پر مونږ منت کیږده، ته هسې شخصیت یې چې مونږ تمه او هیله درته لرو، پر هغو میړمنو احسان وکړه چې تا یې شیدې خوړلې او رضاعي اړیکې ورسره لرې.]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (إن معي من ترون، وإن أحب الحديث إلى أصدقه، فأبناؤكم ونسأؤكم أحب إليكم أم أموالكم؟) له ماسره خو دغه کسان شته چې تاسې یې وینی، رښتیا خبرې ډیرې ډیره غوره گڼم، دا راته ووايي چې خپل اولادونه او بنځې ډیرې درباندي گرانې دي او که خپل مالونه؟ دوی وویل: مونږ هیڅ شی له خپل نسب، اولاد، حسب او شرف سره نه برابره وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (إذا صليت الغداة — أي صلاة الظهر — فقوموا فقولوا: إنا نستشفع برسول الله صلى الله عليه وسلم إلى المؤمنين، ونستشفع بالمؤمنين إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم أن يرد إلينا سينا). کله مو چې د ماسپښېن لمونځ ادا کړ پورته شی او ووايي چې مونږ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مسلمانانو ته او مسلمانان رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته شفیع وړاندي کوو چې زمونږ بنديان راته آزاد کړي. د ماسپښېن لمونځ چې وشو، هغوی پورته شول او همدا خبرې یې وکړې، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (أما ما كان لي ولبي عبد المطلب فهو لكم، وسأسأل لكم الناس). کوم شی چې په ما او بني مطلب پورې اړه لري هغه ټول ستاسې، او ستاسې لپاره له نورو خلکو نه همداسې غوښتنه کوو. مهاجرينو او انصارو وویل: له مونږ سره چې څه شيان شته هغه ټول د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دي، خو الأقرع بن حابس وویل: زه او بنو تمیم دا مالونه او شيان بېرته نه ورکوو. عبيته بن حصن هم وویل: زه او بنو فزاره هم دا کار نه کوو. عباس بن مرداس هم همدا ډول خبره وکړه ويې وویل: زه او بنو سلیم هم دا شيان نه مستردوو، خو

بنو سلیم وویل: زمونږ شیان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دي. عباس ورته وویل: تاسې زه توهین کړم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (إن هؤلاء القوم قد جاءوا مسلمین، وقد كنت استأنیت سببهم، وقد خیرتم فلم يعدلوا بالأبناء والنساء شیئاً، فمن كان عنده منهن شیء فطابت نفسه بأن یرده فسیب ذلك، ومن أحب أن یستمسک بحقه فلیرد علیهم، وله بكل فریضة ست فرائض من أول ما یفیء الله علینا). دا خلک پداسې وخت مونږ ته راغلي چې اسلام یې راوړیدی، ما خو د دوی د بندیانو په هکله څه انتظار هم ویوست اوس مې هم دوی ته اختیار ورکړ چې مالونه غواړي او که اولادونه، خو هغوی وویل هیڅ شی هم له خپلو اولادونو او ښځو سره نه برابروي، نو له چا سره چې د دوی اسیر شته که خوبه یې وي هغه دې بیرته دوی ته ورکړي، او که څوک نه غواړي له خپل حق نه تیر شي، نو غوره ورته دا ده چې اسیر بیرته ورکړي زه به د دوی د هرې برخې په عوض کې له راتلونکي غنیمت نه شپږ برخې ورکړم. خلکوپه ځواب کې وویل: مونږ ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوبه له هرڅه نه غوره ده، یعنې دده پخاطر ټول اسیران بیرته دوی ته ورکوو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (إنا لا نعرف من رضی منکم ممن لم یرض، فارجعوا حتی یرفع إلینا عرفاًؤکم أمرکم). تاسې لار شی ترڅو ستاسې مشران او قومندانان گزارش راکړي، ځکه اوس ما ته ستاسې راضي او ناراضي معلوم نه شو. بیا ټولو د هوازن قبیلې بندیان ځوانان وو که ماشومان او که ښځې ټول یې بیرته ورکړل، یوازې عیسینه چې یوه زړه ښځه یې په برخه رسېدلې وه نه ورکوله، په پای کې یې له څه بحث نه وروسته هغه هم ورکړه. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هرې اسیرې ښځې ته یو یو جوړه قبطني جامې هم ورکړې.

عمره او مدینې ته ستنیدل

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په جعرانه کې د ولجوله ویش نه وروسته عمره ادا کړه او بیا یې مدینې منورې ته تشریف یووړ. عتاب بن اسید یې په مکه مکرمه کې خپل خلیفه وټاکه د کائناتو سردار د هجرت د اتم کال د ذي القعدې په ۲۴ مه بیرته مدینې ته ستون شو.

محمد غزالي وايي: د الله تعالی له لوري د څرگندې فتحې له پیرزوینې وروسته مدینې

ته د ستنیدلو او لدینه آته کاله وړاندې هجرت تر منځ څومره فاصله او څومره توپیر موجود دی؟! وکړئ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې مدینې ته هجرت کړې و چې له مکې نه شپږ شوی، تر تعقیب او څارنې لاندې و، گوبنې و، مسافر و، د انس، الفت، ځای او ځای گیر په لټه کې و چې د مدینې اوسیدونکو بڼه راغلاست ورته ووايه، دده راتگ یې نیکمرغي وبلله، ځای یې ورکړ، تود هرکلی یې ورته ووايه، اطاعت یې ورنه وکړ، ورته تسلیم شول، مرستې یې ورسره وکړې، له لارښوونو څخه یې گټه پورته کړه، دده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د حضور او موجودیت په بدل کې یې د ډیرو دښمنۍ ته تن ورکړ، خو دا دی اوس آته کاله وروسته بیرته همغه مدینې ته چې مخکې یې پناه پکې لټوله پداسې حال کې روان دی چې مکه یې فتحه کړې، د جاهلیت واکمني یې نسکوره او غرور یې ورمات کړې، د کفر او شرک زور اوبه شوی، د جاهلیت غرور تر پښو لاندې شوی، همغه جاهل او گمراه خلک په اسلام مشرف او عزتمن شوي، اسلام ورته له هر څه محترم او مقدم شوی، همدا وجه ده چې مخکینی گناوې یې ورته بڼل شوې الله تعالی فرمایي:

((إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ)). (يوسف: ۹۰)

[ترجمه: چا چې تقوی او صبر وکړ نو الله تعالی د نیکو کارانو اجر نه ضایع کوي].^۱

۱. فقه السیره ۳۰۳. ددی غزواتو دمکې فتحه، حنین او طائف د تفصیل لپاره دا کتابونه وگورئ: زاد المعاد ۱۲۰/۲ تر ۲۰۱. اپن هشام ۳۸۹/۲ تر ۵۰۱. صحیح البخاري ۲۱۲/۲ تر ۲۲۲. فتح الباري ۳/۸ تر ۵۸.

د مکې له فتحې وروسته پلاوي او سرايا

لدي اوږده او بريالي سفر څخه له راتگ نه وروسته د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ډير پلاوي او وفدونه راغلل، همدا راز رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مختلفو سيمو ته واليان، موظفين او بلونكي واستول. او د هغو قوتونو په خلاف يې عسكري اجرات وکړل کوم چې اسلام ته يې سر نه ايښود، کبر يې کاوه او په واقعيت يې اعتراف نه کاوه، په لاندې کرښو کې لدي وضعې نه په لنډه توگه داسې يادونه کوو:

د زکات راټولونکي

مخکې مو وويل چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د آتم هجري کال په وروستيو کې له مکې نه راستون شو، لږه موده وروسته د ۹ (نهم) هجري کال د محرم مياشت راپره شوه، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لاندیني کسان مختلفو قبایلو ته وليږل تر څو له هغوی نه د زکات مالونه راټول کړي:

- ۱- عيينه بن حصن بنی تمیم قبیلې ته
- ۲- يزيد بن حصین اسلم او غفار قبیلو ته.
- ۳- عباد بن بشر اشهلي سليم او مزینه قبیلو ته.
- ۴- رافع بن مکيث جهينه قبیلې ته.
- ۵- عمرو بن العاص بنی فزاره ته.
- ۶- ضحاک بن سفیان بنی کلاب ته.
- ۷- بشير بن سفیان بنی کعب ته.
- ۸- ابن لتبیه ازدي بنی ذبیان ته.
- ۹- مهاجر بن ابی امیه صنعاء ته. (نوموړې هملته و چې اسود عنسي بغاوت او د نبوت دعوه وکړه).
- ۱۰- زیاد بن لبید حضر موت ته.
- ۱۱- عدي بن حاتم طیبی او بنو اسد ته.
- ۱۲- مالک بن نویره بنی حنظله ته.
- ۱۳- زبرقان بن بدر د بنی سعد یوی برخې ته.
- ۱۴- قیس بن عاصم د بنی سعد بلې برخې ته.

۱۵- علاء بن حضرمي بحرين ته.

۱۶- علي بن ابي طالب نجران ته (د صدقې او جزبې را ټولولو لپاره).

دا کسان ټول د نهم هجري کال په محرم مياشت کې ندي استول شوي، بلکه ځينې يې لدې نيتې نه وروسته هغه وخت ليرل شويدي چې مربوط قبایل په اسلام مشرف شوي. خو ددې عاملينو يا د زکات راټولونکو موظفينو د ليرلو پيل د نهم کال په محرم مياشت کې و، دا هم د حديبې تړون له مثبتو نتايجو څخه دی، او پدې دلالت کوي چې لدې تړون نه وروسته اسلام او مسلمانان ډير ځواکمن شويدي. د مکې له فتحې نه وروسته خو خلک ډله ډله په اسلام مشرف شوي او ډيرو خلکو د اسلام امر ته غاړه ايښې ده.

سرايا (جنگي گروپونه)

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) که له يوې خوا مختلفو قبایلو ته زکات راټولونکي وليږل، له بلې خوا دا هم يو ضرورت و چې بايد د عربي جزيرې امنيت په ځانگړې توگه د لارو ساتلو ته هم پاملرنه شوی وای. له همدې امله رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا لاندې سرايا (واړه جنگي گروپونه) يوې او بلې خوا ته واستول:

۱- د عيينه بن حصن فزاري سریه: د نهم هجري کال د محرم په مياشت کې يې د ۵۰ سپرو په مشرۍ بني تميم ته وليږه. پدې ډله کې له انصارو او مهاجرينو څخه هيڅوک نه وو. ددې سربې سبب دا و چې بنو تميم ځينې کورنۍ له زکات ورکولو نه منعې کولې، او د مسلمانانو په خلاف يې راپارولې. عيينه ورپسې ورغی، د شپې به يې مزل کاوه او د ورځې به يې کمين نيوه، تر څو ور ورسيد او په دښته کې يې حمله ورباندې وکړه هغوی وتښتيدل. عيينه وتوانيد يوولس سړي، يوويشت ښځې او ديرش ماشومان په اسارت ونيسي، هغوی يې له ځان سره مدينې ته راوستل، هلته يې د رمله بنت حارث په کور کې واچول. همدا وه چې د هغوی لس تنه مشران مدينې ته ورپسې راغلل د رسول (صلی الله عليه و سلم) دروازې ته ودریدل، چيغې يې وهلې اې محمده (صلی الله عليه و سلم) ! زمونږ فریاد واوره! رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته تشریف راوړ، دوی له لمنې ونيو، خبرې يې ورسره پيل کړې. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) څه وخت ورسره ولاړ و، بيا يې تشریف يووړ د ماسپښښ لمنځ يې ادا کړ او بيا په جومات کې کيناست. هغه خلک راغلل خپل څه وياړونه يې ياد کړل، خپل خطيب (وياند) عطارد بن حاجب يې رامخې ته کړ هغه څه خبرې وکړې. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د اسلام خطيب (وياند) ثابت بن قيس بن شماس ته امر وکړ چې د دوی د وياند ځواب ووايي.

بيا د هغوی شاعر زبرقان بن بدر شعر ووايه مدح او ستاينه يې وکړه خپل وياړونه يې ياد کړل، په ځواب کې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) شاعر حسان بن ثابت (رضي الله عنه) شعر ورته ووايه.

پدې پسې اقرع بن حابس وويل: بيشکه چې د دوی (مسلمانانو) وياند زمونږ له وياند نه غوره دی، او شاعر يې زمونږ له شاعر نه ډير مخکې دی، آواز يې له مونږ نه لوړ او خبرې يې زمونږ له خبرو نه ډيرې درنې دي، دا يې وويل بيا ټول په اسلام مشرف شول.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته بنې تحفې او سوغاتونه ورکړل، د دوی بنڅې او اولادونه يې ورته وسپارل. سيرت ليکونکي عقیده لري چې دغه سره د نهم هجري کال په محرم کې شويده، خو دا خبره د نقد او اعتراض وړ ده، ځکه لدې نه خو داسې څرگند يري چې اقرع بن حابس لدې تاريخ نه مخکې اسلام ندی راوړی پداسې حال کې چې همدې اقرع خو د هوازن د اسيرانو د بيرته ورکولو په وخت کې ويلي و چې زه او بنو تميم خپل بنديان بيرته نه ورکوو! دا ددې معنی لري چې بايد اقرع له هوازن نه مخکې مسلمان شوی وي.

۲- د قطبه بن عامر سره: د نهم هجري کال په صفر مياشت کې د خشم يوې کورنۍ

ته چې تره ته نژدې (تباله) کې يې اړولي و واستول شو. له قطبه سره شل کسان او لس اوبنان وو چې په نوبت سره به پرې سپريدل. لارل او پر هغوی يې بريد وکړ، سخته جگړه ونښتله، دواړو خواوو ډير تلفات ورکړل، قطبه له څو ملگرو سره يو ځای په شهادت ورسيد، خو په پای کې مسلمانان پدې بريالي شول چې له کفارو نه څو بنڅې په اسارت ونيسي، پسونه او اوبنان ورنه غنيمت کړي.

۳- د ضحاک بن سفيان کلابي سره: د نهم هجري کال د ربيع الاول په مياشت

کې د کلاب قبيلې په لور. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا گروپ ددې پخاطر وليږه تر څو کلاب قبيله اسلام ته راوبولي، خو هغوی اسلام و نه مانه او له مسلمانانو سره په جنگ شول، په پای کې يې ماتې وخوړه، د سر تلفات يې هم ورکړل، او مسلمانان بيرته ستانه شول.

۴- د علقمه بن مجزز مدلجي سره: د نهم هجري کال په ربيع الآخر مياشت

کې د جدې د ساحلي برخو په لور وه. له علقمه سره درې سوه جنگيالان وو. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وظيفه ورکړه چې د هغو حبشيانو مقابلې ته ورشي کوم چې په مکه او د جدې په شا و خوا ساحلی برخو کې د چور و چپاول لپاره

راتول شوي وو. علقمه د بحر له لارې مخکې لارې تر څو جزیرې ته ورسید، حبشیان خبر شول او ټول وتبیتدل^۱.

۵ - د علي بن ابي طالب سريه: د نهم هجري کال په ربيع الاول میاشت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه ته وظيفه ورکړه چې لار شي او د طیبې قبیلې قلس نومی بت وچاړ کړي. له ده سره (۱۵۰) تنه مجاهدین ملگري وو، چې سل اوبنان او پنځوس آسان هم ورسره وو دوه بیرغونه چې یو لوی او رنگ یې سپین او بل وړوکی تور رنگی و.

د سهار په وخت کې یې د حاتم پر کلي حمله وکړه، بت یې مات کړ، زیات شمیر پسونه او اوبنان یې غنیمت کړل، زیات کسان یې بندیان کړل، د بندیانو په جمله کې د عدي بن حاتم خور هم وه. عدي پخپله شام ته وتبیتد، مسلمانانو د بت په خزانو کې درې توري، درې زغري او څه نور شيان وموندل، غنیمتونه یې سره وويشل، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) برخه یې ورنه جدا کړه، خو د حاتم کورنۍ یې و نه ویشله، کله چې مدینې ته ستانه شول د حاتم لور له رسول الله (صلی الله علیه و سلم) نه د احسان سوال وکړ او ویې ویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و سلم) پلار مې مې شو، ورویه مې ورک شول، سرپرست نه لرم، زه یوه زړه بنځه يم د چا خدمت نه شم کولی، احسان راباندې وکړه! رسول (صلی الله علیه و سلم) ورته وفرمایل: (من و افدک؟) سرپرست مو څوک دی؟ دې وویل: عدي بن حاتم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (الذي فر من الله ورسوله؟). هغه چې له الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې فرار کړیدی؟ دا یې وویل او ورنه لار.

د عدي خور بله ورځ بیا همداسې عرض وکړ، دریمه ورځ یې بیا تکرار کړ، همدا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) احسان پرې وکړ، او هغه یې آزاده کړه. دلته یو صحابي چې په اغلب گمان سره علي (رضي الله عنه) و ورته وویل: له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د ځان لپاره سورلی هم وغواړه! هغې د مرکب سوال وکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مرکب هم ورکړ. بیا د حاتم لور لاره او شام ته ورسیده هلته یې خپل ورور عدي ته وویل. دې

^۱ . فتح الباري ۵۹/۸.

دریم مروج مذهب و نه وي؟ ما وويل: هو. ده وفرمايل: (أو لم تكن تسير في قومك بالمرباع؟) آیا د غنيمت څلورمه برخه به دې نه اخیستله؟ وايي: ورته ومې ويل: هو. راته ويې فرمايل: (فإن ذلك لم يحل لك في دينك). پداسې حال کې چې دې کار ستا په دين کې جواز نه درلود. ما ورته وويل: هو، په خدای قسم چې همداسې ده. عدي زياتوي: همدلته پوه شوم چې دا د الله رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دى، ځکه له داسې څه نه معلومات لري چې ورته ويل شوي ندي^۱. احمد روايت کوي وايي چې: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (يا عدي، أسلم تسلم). يا عدي! مسلمان شه تر څو په امن شې. عدي ورته وايي: زه خو دين لرم. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (أنا أعلم بدينك منك). زه ستا د دين په هکله له تا نه ډير معلومات لرم. عدي وايي: ته زما د دين په هکله له ما نه ډير معلومات لري؟ ويې فرمايل: (نعم، ألت من الركوسية، وأنت تأكل مرباع قومك؟). هو. آیا ته رکوسي نه يې؟ بيا يې راته وفرمايل: آیا د خپل قوم د غنيمت څلورمه برخه به دې نه خوړله؟ ما وويل: هو. همداسې ده. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (فإن هذا لا يحل لك في دينك). ستا په دين کې خو دا کار جواز نلري. عدي وايي چې دا خبره يې وفرمايله نو ورته تسليم شوم^۲.

بخاري هم له عدي نه په روايت سره وايي: قال: بينا أنا عند النبي صلى الله عليه وسلم إذ أتاه رجل فشكا إليه الفاقة، ثم أتاه آخر فشكا إليه قطع السبيل، فقال: (يا عدي، هل رأيت الحيرة؟ فإن طالت بك حياة فلترين الطعينة ترتحل من الحيرة حتى تطوف بالكعبة، لا تخاف أحداً إلا الله، ولئن طالت بك حياة لتفتحن كنوز كسري، ولئن طالت بك حياة لترين الرجل يخرج ملء كفه من ذهب أو فضة، ويطلب من يقبله فلا يجد أحداً يقبله منه...) الحديث وفي آخره: قال عدي: فرأيت الطعينة ترتحل من

^۱. ابن هشام ۵۸۱/۲.

^۲. مسند الامام احمد.

الحیرة حتی تطوف بالكعبة لا تخاف إلا الله. وکنت فیمن افتتح کنوز کسری بن هرمز، ولئن طالت بکم حیاة لترون ما قال النبي أبو القاسم صلی الله علیه وسلم: (یخرج ملء کفه^۱).

کله چي له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره ناست وم، یو سپری راغی له لورې نه یې شکایت وکړ، ورپسې بل څوک راغی چي له غلونه یې شکایت درلود. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: ای عدي! حیره دې لیدلې ده؟ که ژوندی وي و به یې وینې، یوه بنځه به له حیره نه راځي، د کعبې طواف به کوي، او له الله پرته به د بل هیچا ویره ورسره نه وي. که دې عمر یاري درسره وکړه نو د کسری خزاني به فتحه کړې او که عمر دې اوږد و نو و به گوري چي خلک به طلا او یا نقره په لاس کې گرزوي، پدې لټه کې به وي چي څوک فقیر پیدا کړي او خیرات ورکړي، خو داسې غریب به نه مومي چي دده خیرات واخلي. دا حدیث شریف ډیر اوږد دی چي په وروستی برخه کې یې راځي: عدي وايي: ما پخپلو سترگو یوه بنځه ولیدله چي له حیره نه راغلي او د کعبې طواف یې کاوه او له الله پرته د بل هیچا ویره ورسره نه وه. زیاتوي: همدارنگه زه د هغو کسانو په ډله کې شامل وم چي د کسری بن هرمز خزاني مو فتحه کړې، که تاسو ژوندی وي حتماً به همداسې حالت وگورئ لکه څرنگه چي ابو القاسم محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایلي چي غني به پداسې حال کې چي لاس به یې له طلا او نقرې ډک وي، غریب به لټوي چي خیرات ورکړي، خو فقیر به نه مومي.

^۱ . صحیح البخاري، مشکاة المصابیح ۵۲۴/۲ ته دی مراجعه وشي.

د تبوک غزا

۹ هجري کال د رجب میاشت

د مکې فتحه ډیره لویه کارنامه او د حق او باطل ترمنځ پریکنده غزا وه. لدې سوبې نه وروسته مشرکینو ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په رسالت کې د شک ځای پاتې نه شو، د تاریخ مسیر بدلون وموند، خلک ډلې ډلې په اسلام مشرف شول. مخکې مو ولیدل چې څومره وفدونه او نمایندگان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شول، او دا به هم وگورو چې په حجه الوداع کې د مسلمانانو شمیره څو ته لوړېږي، دا ټول د مکې د فتحې له برکته. پدې ترتیب سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د حکومت داخلي ستونزې حل شوې، نور مسلمانانو دا فرصت درلود چې په پوره ډاډ سره د الله د دین زده کړه او تبلیغ وکړي او خلکو ته اسلام ورسوي.

ددې غزا سبب

مسلمانانو په جزیره کې د ننه مشکلات نه درلودل، خو دغه وخت یې موجه د رومیانو له مخالفت او تهدید سره مخ شول، رومیان د هغه وخت زبر ځواک و. په تیرو پانډو کې مو ولوستل چې د بصری والي ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) قاصد حارث بن عمیر ازدي (رضي الله عنه) د شرحبیل بن عمرو غسانی له خوا په شهادت ورسید او همدا د تیري پیل و. د همدې تیري په ځواب کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د زید بن حارثه (رضي الله عنه) په مشرۍ یو لښکر ولېږه چې په موټه کې له رومیانو سره ونښت، سخته جگړه یې وکړه خو ویې نه شواي کولی له خپل ظالم او کبرجن دښمن نه پوره انتقام واخلي. خو د لیرو او نژدې عربانو پر زړونو یې ډیره غوره اغیزه وکړه. د روم مشر قیصر دیته متوجه و، او پدې پوهیده چې د جگړې پایله څومره د مسلمانانو په گټه وه او له مسلمانانو سره یې د ځینو عربي قبایلو هم غږې او له روم نه د استقلال هڅې له پامه نه وې اچولې. او په رښتیا سره چې دا هغه خطر و چې گام په گام د روم پولو ته ورنژدې کیده، له عربو سره

گاونډ کې د شام پولې يې تهديدولې. همدې ته په توجه سره قيصر تصميم ونيو چې بايد مخکې لدينه چې مسلمانان په نه ماتيدونکي ځواک او خطر بدل شي، او مخکې لدينه چې د روم په خوا کې پرتو عربي برخو کې پاڅونونه او انقلابونه پيل شي بايد د اسلامي دولت جرړې له بيخه وايستل او د مسلمانانو ځواک اوبه شي. له همدې کبله له موټه جگړې نه وروسته پوره يو کال قيصر د جنگ تياري نيوله، له روميانو او تر خپل کنترول لاندې عربانو لکه آل غسان او نورو نه يې لوی لښکر جوړ کړ، او د فيصله کوونکي جنگ ټول وسايل يې برابر کړل.

د روميانو د تياري خبر په مدينه کې

مدينې ته دا خبرونه رارسيدل چې روميانو له مسلمانانو سره د پريکنده جگړې تياري نيولې ده. په مدينه کې د ننه له مسلمانانو سره تشويشونه پيدا شوي وو، حتی چې د يوه پردي او نا آشنا آواز په اوريدو سره به ډيرو داسې تصور کاوه چې گویا روميانو پر مدينه بريد وکړي.

ددې حالت اندازه له هغه حالت نه ښه څرگنديدای شي چې عمر (رضي الله عنه) ورسره مخ شويدي. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په نهم هجري کال کې له خپلو بيبيانو سره ايلاء وکړه، (ايلاء دپته وايي چې څوک قسم وکړي چې زه به له خپلې ښځې سره جماع نه کوم نه به ورسره يوځای کيږم، که دا موده له څلورو مياشتو نه کمه وي پروا نلري يعنې له څلور مياشتو نه مخکې هر وخت کولی شي له خپلې ښځې سره يوځای شي خو د قسم کفاره به ورکوي، او که څلور مياشتې تيرې شوې او نوموړي خپلې ښځې ته ورنژدې نه شو نو بيا به قاضي او محکمه مداخله کوي چې هغه دې يا ښځې ته رجوع وکړي يا دې طلاق ورکړي).

د يو شمير اصحابو (رضي الله عنهم) په رايه د څلورو مياشتو له تيريدو وروسته طلاق واقع کيږي. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په همدې کال له خپلو ميرمنو نه خفه شوی و او يوه مياشت يې ايلاء وکړه، د خپل کور په بالاخانه کې اوسيده، په پيل کې مسلمانان (اصحاب) نه وو خبر، پدې حکم نه پوهيدل بلکه فکر يې کاوه لکه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپلو ميرمنو ته طلاق ورکړيدی او پدې سره ټول له حده زيات خفه شوي وو.

عمر (رضي الله عنه) دا كيسه داسې بيانوي:

زما يو انصاري ملگري ؤ، هغه به چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په مجلس کې حاضریده او زه به نه وم، نو د مجلس احوال به يې ماته راوړ، او که به زه موجود وم او هغه به نه ؤ بيا به ما د مبارک مجلس گزارش ورکاوه. مونږ دواړو په يوه سيمه کې ژوند کاوه، په نوبت به د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مجلس ته حاضریدو د غسان قبيلې د يوه پاچا دا خبر هم راته رسيدلى ؤ چې پر مدینه د حملې نيت لري، نو لدې پلوه ويريږو او تشويش راسره ؤ. يوه ورځ ناڅاپي زما انصاري دوست راغی دروازه يې ووهله او غږ يې وکړ: خلاصه کړه، خلاصه کړه! عمر (رضي الله عنه) وايي: ما ورته وويل: څه چل دی؟ آیا غساني حمله وکړه؟ هغه راته وويل: نه لدینه هم لويه پيښه شویده، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپلو ميرمنو نه بيل شویدی... د حديث تر پايه.^(۱)

په بل روايت کې راغلي چې عمر (رضي الله عنه) وايي: ما او انصاري دوست به خبرې سره کولې او ويل به مو چې غسانيان آسونه راته نعل کوي او د بريد تياري نيسي. ملگري مې يوه ورځ د خپل نوبت په اساس د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مجلس ته تللى ؤ چې د شپې بيرته راغی دروازه يې په شدت سره وټکوله غږ يې وکړ چې عمر ویده دی؟ زه وويړيدم فوراً ور ووتلم. هغه راته وويل: ډيره لويه پيښه شویده. ما ويل: څه دي؟ آیا غسانيان را ورسيدل؟ ويل يې نه، له دې نه هم لويه او مهمه پيښه، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپلو ميرمنو ته طلاق ورکړيدى.^(۲)

دا كيسه پخپله دا بنسټي چې مسلمانانو د روميانو له لوري څومره ويره او تشويش درلود. د روميانو خطر او لدې طرفه متوجه تهديد دومره لوی ؤ چې منافقان يو ځل بيا را ژوندي او اميدوار شوي وو، که څه هم د سر په سترگو يې ليدل چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) څومره برياليتوبونه تر لاسه کړل، څومره قوت لري. د مسلمانانو همت او غيرت هم ورته ثابت ؤ خو بيا هم پدې تمه وو چې کيدای شي روميان حمله وکړي او مسلمانان نابود کړي. د مسلمانانو کمزوري او تباهي د دوی هيله وه، پدې وخت کې دوی خپل شوم هدف لند ليدلو او له همدې امله يې د شر

(۱). صحيح البخاري ۲ / ۷۳۰ .

(۲). صحيح البخاري ۱ / ۳۳۴ .

او توطئو يوه اډه جوړه کړه. د شر دغه اډه يې د جومات په نوم ونوموله چې په اسلامي تاريخ کې ورته مسجد الضرار ويل کيږي. منافقانو هيله درلوده له همدې مرکز نه په استفادې سره د مسلمانانو تر مينځ نفاق واچوي، همدا به د کفر او کفارو لپاره مرکز او اډه وي. دوی چې دا جومات جوړ کړ له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه يې وغوښتل چې تشریف راوړي او لمونځ پکې ادا کړي، لدې کار نه يې هدف دا و تر څو مسلمانان پرې وغولوي، او متوجه نه شي چې دوی دلته د اسلام په خلاف څه توطئې جوړوي. دوی لدې ځای نه د فساد او توطئې جوړونې مطمئن نه او آرامه اډه جوړوله، خو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دلته لمونځ کول له غزا نه تر بيرته راتگ پورې وځنډاوه، ځکه پدې وخت کې غزا ته تيارۍ باندي مصروف و. پدې ترتيب سره منافقان پخپل هدف کې ناکام شول، الله تعالی و شرمول، او کله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له غزا نه بيرته راستون شو د همدې مسجد د نړولو حکم يې وکړ، او مسجد وران شو.

د روميانو او غسان قبيلې د تيارۍ خاص رپوتونه

دا و هغه حالت او خبرونه چې مسلمانان ورسره مخامخ وو، په همدې ډول حالاتو کې نبطيونو هغه چې له شام نه يې مدينې ته تيل يا غوړي راوړل خبر راوړ چې هرقل څلويښت زره کسيزه لښکر تيار کړيدي، مشري يې يو مخور رومي ټاکلی، لخم، جذام او نورې عربي قبيلې هم ورسره دي. د همدې لښکر لومړنی ټولگي (مقدمه) د بلقا سيمې ته رارسيدلې ده. پدې سره مسلمانان له لوی خطر او تهديد سره مواجه شول. يادونه بايد وکړو چې نبطيان د اسماعيل (ع) د زوی نابت اولاده وه، يو وخت يې په شمالي حجاز کې ښه برم درلود، خو ورو ورو مخ په ځور لارل او عادي سوداگران او بزگران شول.

حالات نور هم ترينگلي شول

حالات ډير خراب او ترينگلي شول، د سختې او شديدې گرمۍ موسم و. مسلمانان له نورو ستونزو علاوه د وچکالۍ، بې وسۍ او د سوارۍ لپاره د څارويو له کمبود سره لاس او گريوان وو. بله دا چې ميوې هم پخې شوې وې، د هر چا زړه دا غوښتل چې پخپل باغ کې تر سيوري لاندې وي پداسې وخت کې له کور نه وتل ډير گران و، گرمي هم وه، لاره ډيره اوږده او سخته وه.

د رسول الله ﷺ پریکنده اقدام

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حالاتو او د شرایطو بدلون ته په ډیر دقت کتل، د پینو اسباب او عواقب یې څیړل، باور یې درلود که په موجوده حالاتو کې له رومیانو سره له جگړې نه ډډه وشي، سستی وشي، دننمن فرصت ومومي د اسلامي دولت له پولو نه تیری وکړي د مدینې په لور مخکې راشي، دا به د مسلمانانو لپاره ډیرې ناوړې اغیزې ولري. جنگي ځواک، شهرت او حیثیت به یې صدمه ومومي، تشویشونه به راولاړ شي، او کیدای شي هغه مشرکان چې له حنین غزا نه وروسته د بشپړې نابودۍ په مورگه ولاړ وو بیرته ځانونه منظم کړي او هڅه وکړي چې بیا د ژوند او ځواک خاوندان شي. بل خطر دا و چې منافقانو هم پر مسلمانانو د پریکنده برید لپاره مناسب فرصت لټاوه، د فاسق ابو عامر له لارې یې د رومیانو له پاچا سره اړیکې ټینګې کړې وې. پلان یې جوړ کړی و چې د رومیانو د حملې په صورت کې به دوی له شا نه پر مسلمانانو د تورې گوزار کوي. او که داسې شوي وای نو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) د اوږدو او سختو هلو ځلو، جنگونو او کوششونو نتیجه به اوبو وړې وای! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا ټول واقعیتونه درک کړي و، همدا وه چې له زیاتو مشکلاتو سره سره یې له رومیانو سره د دوی له پولو نه اخوا د جگړې او ټکر فیصله وکړه، امر یې وکړ چې باید رومیان فرصت و نه مومي د اسلامي حکومت د پولو او سرحدونو په لوري وړاندې تګ وکړي.

له رومیانو سره د جگړې لپاره د تیاری امر

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل تصمیم اصحابو (رضي الله عنهم) ته ورساوه، هغوی یې خبر کړل چې باید له رومیانو سره د جگړې تیاري ونیسي. د مکې او شاوخوا نورو سیمو قبایلو ته یې هم د تیاری فرمان صادر کړ. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سنت او عادت داسې و چې د جگړې په وخت کې به یې خپله لاره او خپل هدف پټ ساته له توریې نه به یې کار اخیست پدې معنی که غوښتل به یې د شمال په لوري لار شي نو اعلان به یې داسې کاوه چې جنوب ته ځي، او یا برعکس، خو دا ځل څرنګه چې شرایط ډیر سخت، تنګ او خطرناک وو نو په څرګنده توګه یې اعلان وکړ چې له رومیانو سره یې د جگړې پریکړه کړیده، ټول یې

خبر کړل تر څو د جگړې تیاری ونیسي او جهاد ته یې تشویق کړل. په همدې ورځو کې د سوره براءت څو مبارک آیتونه نازل شول، چې مسلمانان هاند او جگړې ته هڅوي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلو اصحابو ته د الله په لار کې د مالي قربانۍ اهمیت هم بیان کړ او دینته یې وهڅول چې هر یو د خدای په لار کې خپل غوره مال په مصرف ورسوي.

جهاد ته په تیاری کې سیالي

له رومیانو سره د جگړې لپاره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له فرمان نه وروسته مسلمانانو یو له بل سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د امر په تعیمل کې سیالي کوله. هر چا په ډیره بیړه د جگړې تیاری نیوله، مختلفې قبیلې او کورنۍ له هر لوري نه د مدینې په خوا را ماتې وې. ټول مسلمانان آماده شول، له منافقانو پرته ټولو د جگړې اراده کړې وه. ټول جگړې ته روان شول، یوازې درې کسه رینستوني مسلمانان ورنه پاتې شول نور ټول و خوځیدل.

جگړې ته له روانیدو نه مخکې یې وسه، محتاج او فقیر مسلمانان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راتلل د جگړې لپاره یې د سپرلۍ او وسایلو سوال کاوه خو کله به یې چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا لاندینی ځواب اوریده نو پداسې حال کې به بیرته ورنه تلل چې سترگې به یې له اوبنکو ډکې وې: ((لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ)). (التوبة: ۹۲)

[ترجمه: نو ویل تا دوی ته چې ستاسې د سپرلۍ لپاره څه نلرم، نو بیرته تلل دوی پداسې حال کې چې سترگې یې له اوبنکو ډکې وې، او پدې خفه دي چې د جهاد په لار کې د نفقې لپاره څه نلري.]

مسلمانانو د الله په لار کې د مال او دارایی په خرڅولو کې هم یو له بل سره سیالي کوله د هر یوه هیله دا وه چې زیات اجر وگټي. عثمان (رضي الله عنه) هغه تجارتي کاروان چې د شام د تجارت لپاره یې تیار کړی و ټول رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورکړ، پدې کاروان کې دوه سوه اوبنان سره له ځلونو او کجاوو، دوه سوه اوقیې یعنی ۲۹/۵ کیلو گرامه نقره دا ټول یې د الله په لار کې صدقه کړل. دا ټول مجهز کاروان یې صدقه کړ، سل اوبنان سره له ټولو لوازمو او زر دیناره (پنځه نیم کیلو سره زر) نور یې هم د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته

راوړل عرض یې وکړ چې دا هم د الله په لار کې په خرڅ ورسوی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې چې دغه دینارونه یې په لاس کې اړول را اړول فرمایل یې: (ما ضَرَّ عثمان ما عمل بعد الیوم)^۱. لدې ورځې نه وروسته چې عثمان هر عمل وکړي هیڅ زیان نه ورسوي. عثمان (رضي الله عنه) پدې هم اکتفا ونکړه، نور مالونه یې هم خیرات کړل، ټول نهه سوه اوبنان او سل آسونه یې صدقه کړل، البته د طلا او نقرې حساب خو یې لا بیل و.

عبدالرحمن بن عوف (رضي الله عنه) دوه سوه اوقیې نقره راوړه. ابوبکر (رضي الله عنه) خپل ټول مال چې څلور زره درهمه وو راوړل، د خپل اولاد لپاره یې الله او رسول کافي وبلل. عمر (رضي الله عنه) هم خپل نیم مال راوړ. عباس (رضي الله عنه) هم ډیر څه راوړل. طلحه، سعد بن عباده، محمد بن مسلمه (رضي الله عنهم) هر یوه ډیر څه حاضر کړل. عاصم بن عدی (رضي الله عنه) نوي وسقه خرما (یو وسق ۶۰ صاع کیږي او پدې حساب ټول دیارلس نیم زره کیلو یا دیارلس نیم ټنه خرما) راوړه. اصحابو (رضي الله عنهم) یو په بل پسې د خپل توان په اندازه مالونه راوړل، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې یې ایښودل، داسې کسان هم وو چې یوازې یو مُد یا دوه مُده یا کمی او زیاتې خرماوې یې راوړلې. [یو مُد ۶۷۵ گرامه وزن لري] بنځو هم چې څه درلودل رایې وړل، چا به مشک راوړل، چا پایزب، بنگرې، لښتې، گوتیې او، ټول یې حاضر کړل. له منافقانو پرته هیڅا هم بخل ونکړ، ډیر څه جمع شول. ((الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ...)). (التوبه: ۷۹)

[ترجمه: هغه منافقان چې عیب وايي په خیرات کونکو مؤمنانو باندې په ادا د صدقاتو کې او بل د هغو بې وزلو عیب وايي چې هیڅ نه مومي مگر په اندازه د توان او زیار خپل، پس مسخري کوي دغه منافقان په دوی پورې...]

اسلامي لښکر د تبوک په لور

لښکر تیار شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) محمد بن مسلمه او په بل روایت سباع بن عرفطه په مدینه کې خپل خلیفه وټاکه. علي (رضي الله عنه) ته یې

^۱. جامع الترمذي، مناقب عثمان بن عفان ۲/۲۱۱.

وظیفه ورکړه چې دده د کورنۍ سر پرستي وکړي. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) روان شو منافقانو داسې خبرې وکړې چې علي (رضي الله عنه) هغه تحمل نه شوی کړی، روان شو له مدینې نه ووت او ځان یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورساوه، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بیرته امر ورته وکړ چې لاړ شي او د خپلې کورنۍ سر پرستي وکړي او ورته ویې فرمایل: (ألا ترضى أن تكون مني بمتلة هارون من موسى، إلا أنه لا نبي بعدي).

اې علي! آیا دا دې نده خوبنه چې زما په وړاندې داسې مقام ولري لکه چې هارون یې د موسی (علیه السلام) په وړاندې لري. خو له ما نه وروسته بل هیڅ پیغمبر نشته.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د پنجنشنبې په ورځ د شمال په لور مدینه د تبوک په قصد پریښوده، د مجاهدینو شمیره ډیره زیاته وه، دیرش زره کسان جگړې ته روان وو، که څه هم ډیر مالونه راټول شول خو بیا هم ددې دومره لوی شمیر عسکرو لپاره کافي نه وو.

لښکر د سورلي او توبني له پلوه له مشکلاتو سره مخ و، هرو اتلسو کسانو ته یوه سورلي وه په نوبت به ورباندې سپریدل. غازیانو به له ډیرې لوړې د ونو پانې خورلې د اکثره کسانو شونډې وپرسیدلې، که څه هم اوبنانو ته ډیره اړتیا وه خو بیا هم له ډیرې تندې او لوړې نه دیته مجبور شول څه اوبنان حلال کړي، دومره تېري وو چې باید د اوبنانو د خیتې اوبه یې چنبلي وای. او څرنگه چې لښکر ډیرې سختۍ لیدلې نو دې لښکر ته جیش العسره یعنی د سختیو لښکر هم ویل کېږي.

اسلامي لښکر د لارې په اوږدو کې د ثمودیانو له سیمې (حجر) نه تیر شو، ثمودیانو هلته وادي قری کې له تیرو نه لویې لویې خونې جوړې کړې وې. اصحابو(رضي الله عنهم) اراده وکړه ددې ځای له اوبو نه څه وچیني، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې: (لا تشربوا من مائها ولا تتوضأوا منه للصلاة، وما كان من عجین عجنتموه فاعلفوه الإبل، ولا تأكلوا منه شيئاً). دا اوبه مه چنبی او مه اودس ورباندې کوئ او کوم اوږه مو چې پدې اوبو خوشته کړي هغه خپلو اوبنانو ته ورکړئ خپله یې مه خورئ. او زیاته یې کړه چې یوازې له هغې چینې نه اوبه وڅنبی له کومې نه به چې د صالح (علیه السلام) اوبنې اوبه چنبلي.

بخاري او مسلم له ابن عمر (رضي الله عنهما) نه روایت کوي وايي: کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حجر نومې سیمې نه تیریده ویې فرمایل: (لا تدخلوا مساكن الذين ظلموا أنفسهم أن يصيبكم ما أصابهم إلا أن تكونوا باكين). د

هغه چا کورونو ته مه داخلېږئ چې پخپلو نفسونو یې ظلم کړېدی، هسې نه چې د دوی عذاب تاسې ته هم در ورسېږي، دلته پداسې حالت کې داخل شئ چې د الله له ویرې نه ژړا کوونکي وئ. بیا رسول (صلی الله علیه وسلم) خپل مبارک سر پټ کړ او په بیرېه، بیرېه لدې درې نه ووت.^(۱)

د لارې په اوږدو کې غازیان سخت ترې شول، اوبو ته زیات اړ وو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې شکایت وکړ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د باران سوال وکړ، یو ځل وریځې رابنکاره شوې بڼه باران وشو. خلکو اوبه وڅښلې او د ضرورت په اندازه یې ورسره واخیستلې. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تبوک ته نژدې شو ویې فرمایل: (إنکم ستأتون غداً إن شاء الله تعالیٰ عین تبوک، وإنکم لن تأتوها حتی یضْحی النهار، فمن جاءها فلا یمس من مائها شیئاً حتی آتی). [تاسې به سبا د تبوک چینې ته ورسېږئ (ان شاء الله) خو تر نیمې ورځې پورې به ورته رسېږئ، که له ما نه مخکې ور ورسیدئ نو ترهغې پورې اوبه مه ورنه چینې تر خوزه نه وم راغلی].

معاذ (رضي الله عنه) وايي مونږ پداسې حال کې چینې ته ورسیدو چې له مونږ نه مخکې دوه کسان ورسیدلي وو، د چینې اوبه لږ لږ روانی وې، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له هغو دوو کسانو نه پوښتنه وکړه: (هل مسستما من مائها شیئاً؟) آیا د چینې اوبو ته مولا س وروړی دی؟ هغوی وویل: هو. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته د خدای د ارادې او خپلې خوبنې مطابق خبره وکړه. بیا یې په مبارکو لاسونو اوبه رابندې کړې تر څو یوه اندازه جمع شوې، مبارک مخ او لاسونه یې ورباندې پرې مینځل، نورې یې بیرته په چینه کې واچولې پدې سره یو ځل له چینې نه زیاتې اوبه روانې شولې، خلکو وچښلې او د ضرورت په اندازه یې ورسره واخیستلې. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (یوشک یا معاذ، إن طالت بك حياة أن ترى ما هاهنا قد ملی جناناً). اې معاذه! که عمر یاري درسره وکړي، نو و به وینې چې یو وخت به دا سیمه ټوله د میوو له باغونو ډکه وي.^(۲)

همدا راز رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تبوک په لاره کې او په بل

(۱). صحیح بخاري ۲/۶۳۷.

(۲). مسلم ۲/۲۴۶.

روایت تبوک ته له رسیدو وروسته وفرمایل: (تعب علیکم اللیلة ریح شدیدة، فلا یقم أحد منکم، فمن كان له بعیر فلیشد عقالہ). نن شپه به سخت باد درباندي راوالوزي، هیڅوک به نه درپړي، د اوبنانو خاوندان دي د اوبنانو گوندې وتړي. هماغه وه چې د شپې سخت باد راغی، یو سړی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د امر په خلاف پاڅید ودرید، چې باد پورته کړ او ان د طیې په غره یې وغورځاوه^۱.

همدارنگه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عادت داسې و چې د لارې په اوږدو کې به یې د ماسپینبن او لماندیگر، مابنام او لمانسختن لمونځونه یو ځای ادا کول یعنې د لماندیگر لمونځ به یې د ماسپینبن او لمانسختن به یې د مابنام په وخت کې یو ځای ادا کاوه چې دیته جمع تقدیم وایي، او یا به یې د ماسپینبن لمونځ د لماندیگر او مابنام د لمانسختن په وخت کې یو ځای ادا کول چې دیته جمع تاخیر وایي.

اسلامي لښکر په تبوک کې

اسلامي لښکر تبوک ته ورسید، له دښمن سره د مقابلې پوره تیاري یې درلوده، مرکز یې جوړ کړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیره مهمه خطبه وویل، په لنډو ټکو کې یې لوی مفاهیم ادا کړل، مسلمانان یې د دنیا او آخرت نښکونو ته راوبلل، د بدو اعمالو او شر له عواقبونه یې وویروول، ويې گواښل. همدا راز د خوښۍ څرگندونه یې وکړه، او دوی ته یې هم د خوښۍ او بري زیری ورکړ. پدې ترتیب سره یې د هغوی روحیات دومره لوړ کړل چې د وسایلو د کمبود او موادو د نشتوالي جبران پرې وشو. رومیانو چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د لښکر کشۍ خبر واورید ویرې واخیستل، د وړاندې تگ او مقابلې جرات یې نه شوی کولی، له پولو نه اخوا بنارونو کې سره تیت شول. دې کار د مسلمانانو لپاره په زړه پورې نتیجې درلودې، او مسلمانانو داسې سیاسي بریاوې لاسته راوړې چې د جنگ او وسلوالي مقابلې په حالت کې یې لاسته نه شوای راوړی. د ایله مشر یحنه بن رويه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او د جزیی په منلو سره یې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره سوله وکړه. د جرباء او اذرح خلک هم حاضر شول جزیه ورکول یې ومنل، رسول الله (صلی الله علیه و

^۱. صحیح مسلم.

اله و صحبه و سلم) هغوی ته یو لیک ولیکه. د ایله واکمن ته د لیکل شوي لیک متن داسې و:

(بسم الله الرحمن الرحيم، هذه أمانة من الله ومحمد النبي رسول الله ليحنة بن رؤبة وأهل أيلة، سفنهم وسياراتهم في البر والبحر لهم ذمة الله وذمة محمد النبي، ومن كان معه من أهل الشام وأهل البحر، فمن أحدث منهم حدثاً، فإنه لا يحول ماله دون نفسه، وإنه طيب لمن أخذه من الناس، وأنه لا يحل أن يمنعوا ماء يردونه، ولا طريقاً يردونه من بر أو بحر). [بسم الله الرحمن الرحيم، دا د مهربان الله او محمد رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خوا د یحنة بن روبه او ایله د خلکو لپاره امان لیک دی. د دوی کښتۍ او ځمکنی کاروانونه به ټول محفوظ او خوندي وي، الله او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) یې ذمه وار دي. دا تړون او عهد د دوی او د شام او سمندر ټولو هغو خلکو لپاره دی چې له دوی سره همکاري لري، او دیته ورته نظر ولري. که له دوی نه څوک د بد او نا مناسب کار مرتکب کیږي، نو مال یې د مجازاتو مخه نشي نیولی، او د جرم د ارتکاب په صورت کې د هغه مال نورو ته روا دی چې وایې خلي. همدا راز دوی اجازه لري له هرې چینې نه گټه واخلي او له هرې بحري او ځمکنۍ لارې نه استفاده وکړي.] رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) یو څلور سوه شل کسيز سپور گروپ د خالد بن ولید (رضي الله عنه) په مشرۍ د دومه الجندل مشر اکیدر ته ولیږه، ورته ویې فرمایل: (إنك ستجده يصيد البقر). اکیدر به پداسې حال کې ووينئ چې د غوايانو ښکار به کوي. خالد (رضي الله عنه) لار او کله چې د هغوی برجونه ورته ښکاره شول، یو نیلي رنگه غوی یې د قصر له دروازې سره ولیدل شو چې د قصر دروازه یې په ښکرو موبنله، اکیدر هم ورپسې راغی او د هغه د ښکار هڅه یې کوله، شپه وه خو سپورمۍ رڼا کوله، خالد (رضي الله عنه) اوملگري یې پدې وتوانیدل چې اکیدر ونیسي او بیا یې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضورته راووست.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم د هغه دمرگ حکم ونکړ، بلکه سوله یې ورسره وکړه او هغه دا ومنله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته به له جزیې سره سره دوه زره اوبنان، اته سوه وزې، څلور سوه زغري او څلور سوه نیزې ورکوي، او پدې ترتیب سره یې له هغه سره هم د یحنة، دومه، تبوک، تیماء

او ایله په شان تړون وکړي.

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بريالي سیاست په نتیجه کې هغه عربي قبایل چې له روميانو سره یې همکاري درلوده په بله و اوښتې، په روميانو یې باور کم شو د مسلمانانو خوا ته نژدې شوې.

او پدې سره د مسلمانانو د حکومت دایره پراخه شوه، او د روم تر اصلي پولو پورې وغزیده د روميانو نوکران نور ختم شول خپله ماتې یې ولیده او خبره مستقیماً په روميانو پورې مربوطه شوه.

بیرته د مدینې په لور

د مسلمانانو بريالی لښکر پداسې حال کې بیرته مدینې ته روان شو چې الله تعالی له جگړې او وسله والې نښتې پرته ډیر بريالیتوب ورپه برخه کړي و.

د لارې په اوږدو کې له یوې کړ ليجې غونډۍ سره دوولسو منافقانو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شهادت توطئه جوړه کړه. کیسه داسې وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لدې نقطې نه پداسې حال کې تیریده چې نور لښکر په دښته کې روان و، له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یوازې دوه کسان موجود وو، عمار (رضي الله عنه) چې د اوبنې واگې نیولې وې، او حذیفه (رضي الله عنه) چې ورپسې روان و.

منافقانو پدې وخت کې هڅه وکړه لدې فرصت نه ناوړه گټه پورته کړي، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپلو دوو ملگرو سره روان و چې د پښو خپا او آواز یې واورید پوه شو چې څوک ورپسې په منډه را روان دي ویې کتل چې څو نقاب پوشان په تیزی سره د دوی په لور راځي، فوراً یې حذیفه (رضي الله عنه) ته وظیفه ورکړه چې د هغوی مخه ونیسي. حذیفه هم د دوی د سورلیو پر مخونو د ورسره موجود ډال گوزارونه وکړل، پدې سره منافقان وډار شول او وتښتیدل. او د نور لښکر سره یو ځای شول. وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د همدې منافقانو نومونه حذیفه (رضي الله عنه) ته وښودل، او دا یې هم ورته وویل چې هغوی کوم شوم نیت او هدف درلود، خو ورته ویې فرمایل چې افشا کوه یې مه. له همدې وجې نه حذیفه (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) صاحب السر یعنی د راز یار بلل کیږي.

الله تعالی د منافقانو ددې بدې ارادې په هکله فرمایي: ((وَهُمْ أُولُو بَدَأٍ شَرٍّ أُولُو سُلُوكٍ فَاسِقِينَ))

(التوبة: ۷۴) [دوی د داسې کار هڅه وکړه چې پکې بریالي نه شول] یعنې هغوی غوښتل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شهادت ورسوي خو ویې نه شوی کولی خپل هدف تر لاسه کړي. کله چې مدینه را ښکاره شوه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (هذه طائفة، وهذا أحد، جبل یجینا ونحبه). دا طایفه ده، هغه د احد غر دی، هغه احد چې له مونږ سره مینه لري او مونږ هم ورسره مینه لرو.

د مدینې اوسیدونکي چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له راتګ نه خبر شول، ښځې او ماشومان یې مخې ته را ووتل، په ډیر احترام او درناوي یې هرکلی کاوه، او دا شعرونه یې ویل:

من ثنات الوداع

طلع البدرعلینا

مادع الله داع^(۱)

وجب الشکرعلینا

[د خورلسم سپوږمۍ راوختله، د وداع له غونډیو نه یې راباندې رڼا واچوله، تر څو پورې چې د الله لوري ته دعوت روان دی تر هغې پورې پر مونږ شکر لازم دی.] رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د رجب په میاشت کې د تبوک په لور روان شوی و او د رمضان په میاشت کې بیرته راستون شو. ددې غزا ټوله موده پنځوس ورځې وه چې دیرش یې په تبوک او نورې یې په سفر کې تیرې شوې. د تبوک غزا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وروستی غزا وه.

له غزا نه د پاتې شویو کیسه

بیرته پاتې شوي هغه چې بې عذره له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه پاتې شوي وو، غزا ته نه وو ورسره تللي. د دوی په هکله خاص حکم وشو چې باید له ټولني گونبي کړي شي تر څو توبه یې قبوله شوه او بیرته په اسلامي ټولنه کې ومنل شول. د تبوک غزا د ځانگړو شرایطو درلودونکې وه، د مسلمانانو لپاره یې له هر پلوه د سخت امتحان حیثیت درلود په همدې جگړې سره مؤمنان له نورو نه بیل او وپیژندل شول. الله تعالی تل په سختیو سره رینښتوني له دروغجنو نه بیلوي، الله

(۱)- دا د ابن قیم نظر دی.

تعالی فرمایي: (مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ) (آل عمران: ۱۷۹)

[ترجمه: ندی الله چې پریرېدي مؤمنان مختلط ستاسې په شان، تر څو جلا کړي ناپاکه له پاکه ځني.]

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تبوک د غزا حکم صادر کړ، ټول مؤمنان روان شول، څوک چې پاتې شول مطلب یې دا و چې په زړه کې یې نفاق دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته به چې وویل شول چې فلانی ندی راغلی په مدینه کې پاتې شوی نو ده به فرمایي: (دعوه، فإن یکن فیہ خیر فسیلحقه الله بکم، وإن یکن غیر ذلك فقد أراحکم منه). [پرې یې ږدی، که خیر پکې وي نو الله تعالی به یې حتماً راولي، او که خیر نه وي پکې نو ښه ده خدای یې له شر نه وژغورلی.]

له همدې کبله له ریښتینو مومنانو نه هیچا هم لدې غزا نه سر و نه غړاوه، یوازې د عذر خاوندان پاتې شول او هغه منافقان و نه وتل کوم چې په الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې ایمان نه و. ځینو په دروغو سره بهانې جوړې کړې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې د پاتې کیدو اجازه واخیستله. لڼده دا چې یوازې منافقان او د عذر خاوندان پاتې شول، نور ټول لارل، دلته درې کسان داسې هم وو چې له یوې خوا ریښتوني مؤمنان وو، عذر یې هم نه درلود، او له بلې خوا له غزا نه هم پاتې شوي وو همدغو کسانو ته پاتې شوي وایي په همدوی الهی ازموینه راغله تر څو بريالي ورنه ووتل.

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له تبوک نه بیرته مدینې ته تشریف راوړ، لومړی جومات ته لاړ، دوه رکعت له منونځ یې ادا کړ بیا یې له خلکو سره خبرې شروع کړې. منافقان چې شمیره یې له اتیا^۱ نه زیاته وه راغلل ډول ډول عذرونه یې وړاندې کول، قسمونه یې خوړل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به هم د دوی عذر مانه، د دوی ظاهري اعتراف به یې قبلاوه بیعت به یې ورنه اخیست د مغفرت دعا به یې ورته کوله او نور به یې خدای ته سپارل.

پدې ډله کې چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره غزا ته نه وو

^۱ واقدي ویلي چې دغه د انصارو د منافقانو وه، او د اعرابو (بدویانو) لکه بني غفار او نورو د عذر وړاندې کوونکو تعداد هم ۸۲ کسان وو. او عبد الله بن ابی او پیروان یې لدینه جدا وو او د هغوی شمیره هم زیاته وه. فتح الباري ۱۱۹/۸ وگوره.

تللي، درې كسه داسې وو چې د كلك ايمان خاوندان وو، اوس يې هم د رښتيا لاره غوره كړه، دروغ يې ونه ويل اعتراف يې وكړ چې بې عذره لدې غزا نه پاتې شوي وو. دغه درې كسان كعب بن مالك، مراره بن ربیع او هلال بن امیه نوميدل. دوی ومنل چې هيڅ عذر يې نه درلود خو په غزا كې يې گډون ونكړ، همدا وه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وكړ چې بايد دوی له ټولني نه گوښي شي، مسلمانانو ته يې وويل چې له دوی سره اړيكې وشلوي او خبرې كول ورسره بند كړي. دوی له ټولني نه داسې پرې او بيل شول چې دا دومره لويه ځمكه ورباندې تنگه شوه، له ژوند نه ماړه شول له څلوښتو ورځو نه وروسته امر ورته وشو چې له خپلو ښځو نه هم جدا شي، لس ورځې نورې هم له ټولو نه پردي وو، تر څو له پنځوس ورځې بيلتون نه وروسته الله تعالی رحم پرې وكړ توبه يې قبوله شوه او دا آيت شريف نازل شو: ((وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِفُوا حَتَّىٰ إِذَا صَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحَّبَتْ وَصَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ.)) (التوبة: ١١٨)

[په هغو دريو كسانو چې بېرته پاتې شوي وو تر هغه پورې چې تنگه شوه پر دوی دا ارته ځمكه او تنگ شول پر دوی زړونه د دوی او يقين يې وكړ چې نشته ځای د پناه له قهره د الله، پناه يوازې له الله سره ده، بيا الله دوی ته د توبې توفيق وركړ بيشكه چې الله ښه توبه قبلونكى ډير رحم والا دی.]

پر دوی الهي رحم وشو، مسلمانان زيات خوشاله شول، دوی هم له ډيرې خوشالۍ نه صدقې وركړې او دا يې د ژوند تر ټولو نيكمرغه ورځ وه.

د هغو مؤمنانو په هكله چې د عذر په اساس يې په دې غزا كې گډون نه و كړی، دا آيتونه را نازل شول: ((لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَىٰ وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (٩١) وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ)) (التوبة: ٩١-٩٢)

[نشته هيڅ گناه په كمزورپو او نه په رنځورانو او نه په هغو كسانو چې نه مومي دوی هغه مال چې ولگوي يې په غزا كې كله چې اخلاص كوي له الله او رسول سره او نشته پر محسانو ملامتيا. او نشته گناه په هغو كسانو چې تا ته راغلل تر څو د سورلي.

لپاره څه ورکړې، تا ورته وویل ستاسې د سورلی لپاره څه نلرم، او دوی پداسې حال بیرته ستانه شول چې سترگې یې له اوبښکو ډکې وې پدې غمجن وو چې د خدای په لار کې د لگښت لپاره څه نلري]

همدا راز رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې کله د بیرته ستنیدو په وخت کې مدینې ته را لند شو نو ویې فرمایل: (إن بالمدينة رجالاً ما سرتهم مَسيراً، ولا قطعتم وادياً إلا كانوا معكم، حبسهم العذر)، قالوا: یا رسول الله، وهم بالمدينة؟ قال: (وهم بالمدينة). په مدینه کې داسې کسان شته چې ناست هلته دي خو ستاسې ټول ثواب یې گټلی دی، په هره دښته او هره لاره چې تاسې تللي یاست د هغې ثواب دوی ته هم ور رسیدلی دی، ځکه دوی عذر درلود او عذر یې ددې مانع شو چې له تاسې نه پاتې شي. اصحابو (رضي الله عنهم) ورته وویل یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! دوی ته ثواب په مدینه کې ورکول کیږي؟ ده وفرمایل: هو همدا ثواب یې پداسې حال کې په برخه دی چې دوی په مدینه کې ناست دي.

د تبوک غذا پایلې او اغیزې

دې غذا په عربي جزیره کې د مسلمانانو د نفوذ د پراختیا او پیاوړتیا په لار کې لویه اغیزه درلوده خلکو ته ثابته شوه چې دلته یوازې اسلام هغه ځواک دی چې د بقا او دوام چانس لري او مسلمانان له ټولو نه ځواکمن او د زیات نفوذ خاوندان دي.

پدې غذا سره د منافقانو او جاهلانو هیلې له خاورو سره خاورې شوې. دوی تمه درلوده چې گوندې رومیان به مسلمانان له مینځه یوسي خو هسې ونه شول، همدا وه چې دوی هم مجبور شول دځوا ته څه کړي، نورې لارې ورباندې بندې شوې، نو واقعیت ته تسلیم شول. او لدینه وروسته نور داسې دلیل نه و پاتې چې مسلمانان نرمې ورسره وکړي. الله تعالی امر وکړ چې سختي ورسره وشي، صدقې یې ونه منل شي د جنازې لمونځ یې ادا نه شي، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باید نور د دوی لپاره مغفرت و نه غواړي او په قبرونو یې ونه درېږي. امر وشو چې د مسجد ضرار په نامه جوړ شوی د شر مرکز ونړول شي. د قرانکریم آیتونه نازل شول منافقان یې داسې معرفي کړل لکه چې نومونه یې یاد کړي وي، ډیر سپک او رسوا شول، نور ټولو پیژندل، پردې یې له مخونو پورته شوې. ددې غذا اغیزه دا وه چې د عربي پلاویو شمیره ډیره شوه، که څه هم د مکې له فتحې نه وړاندې او وروسته د عربي قبایلو نمایندگان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راتلل خو

له تېوک نه وروسته ددې ډول وفدونو شمیر نور هم زیات شو.^(۱)

ددې غزا په هکله د قرآنکریم لارښوونې

د برات سورت زیات آیتونه د همدې غزا د حالاتو او احکامو په هکله نازل شول. پدې آیتونو کې ځینې داسې دي چې غزا ته له روانیدو نه مخکې نازل شوي، ځینې د سفر په دوران کې او نور له غزا نه له بیرته ستنیدو نه وروسته نازل شوي دي. ددې آیتونو په واسطه الله تعالی ددې غزا حالات او شرایط بیان کړي، د منافقانو حقیقت یې پکې څرگند او په ګوته کړی دی. د ریښتینو مجاهدینو مقام او فضیلت ته یې اشاره کړیده، د هغو دريو کسانو توبه پکې قبوله شوې چې بې عذره پاتې شوي وو او داسې نور.

ددې کال ځینې مهمې پېښې

پدې کال کې څه داسې پېښې شوې چې په تاریخ کې د ډیر اهمیت درلودونکې دي:

۱- له تېوک څخه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ستنیدو نه وروسته د عویمر عجلاني او میرمنې تر مینځ یې لعان واقع شو. لعان یعنې د بښځې او میړه له خوا یو پر بل لعنت ویل.

ددې حکم تفصیل د نور سورت په نهم آیت کې راغلی دی چې لنډیز یې داسې دی: کوم کسان چې خپلو بښځو ته د زنا نسبت کوي او پدې هکله شاهدان ونلري، نو باید لومړی میړه څلور ځلې قسم وځوري او په قسم سره ووايي چې پخپله خبره کې صادق دی او پنځم ځل ووايي که دروغ یې ویلي وي نو د خدای لعنت دې ورباندې وي، لدینه وروسته حد په بښځه راځي، خو که بښځې هم لعان ووايه یعنې څلور ځلې په قسم سره یې د میړه خبره دروغ وبلله او پنځم ځل یې وویل چې که دروغ وایي نو د الله غضب دې پرې وي پدې سره له حد نه نجات مومي خو دواړه سره جدا کیږي.

(۱) ددې غزا تفصیلات مولدي کتابونونه اخیستي دي: ابن هشام ۵۱۵/۲ تر ۵۳۷. زاد المعاد ۲/۳ تر ۱۳، بخاري ۶۳۳/۲ تر ۶۳۷، صحیح مسلم مه شرحه للنووي ۲/۲۴۶، فتح الباري ۸/۱۰ تر ۱۲۶، مختصر سیره الرسول ۳۹۱ تر ۴۰۷.

۲- له غامدي قبیلې نه یوه ښځه راغله د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې یې په زنا اعتراف وکړ هغه وخت یې وړوکی ماشوم درلود، خو کله یې چې ماشوم له شیدو نه جدا شو، ډوډی خوړل یې شروع کړل نو هغه ښځه سنگساره شوه.

۳- د حبشي پاچا اصحمه وفات شو، او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې د جنازې غائبانه لمونځ ادا کړ.

۴- د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لور ام کلثوم (رضي الله عنها) چې د عثمان (رضي الله عنه) میرمن وه وفات شوه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیر غمگین شو او عثمان (رضي الله عنه) ته یې وفرمایل: (لو کانت عندي ثلاثة لزو جتکها). که دریمه لور مې درلودی هغه به مې هم تا ته په نکاح درکړې وای.

۵- د منافقانو رئیس عبدالله بن ابی مرثدو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې د جنازې لمونځ وکړ او د مغفرت دعا یې ورته وکړه. عمر (رضي الله عنه) مخالفت کاوه چې باید جنازه یې ونه شي، له جنازې نه وروسته هغه آیتونه را نازل شول چې د عمر (رضي الله عنه) دریځ او خبره پکې تایید شويده.

د ابوبکر (رضي الله عنه) حج (نهم هجري کال)

د همدې نهم هجري کال په ذي القعدة يا ذي الحجه مياشت کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل یار ابوبکر (رضي الله عنه) د حاجيانو امير وټاکه. امر يې ورته وکړ چې لاړ شي او د حج په دوران کې د مسلمانانو لارښوونه وکړي او مناسک ورباندې ادا کړي. ورپسې د براءت سورت هغه آيتونه نازل شول چې د تساوي او برابري په بنسټ يې له مشرکينو سره د شويو تړونونو ما تول اعلان کړل.

له همدې کبله رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) علي (رضي الله عنه) ته وظيفه ورکړه چې لاړ شي او په مکه کې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خوا دا فرمان خلکو ته اعلان کړي. دغه کار د مالونو او نفسونو په اړه تړونونو کې د عربو د عاداتو مطابق و (د دوی دا دستور و چې دا ډول اعلان به سپري يا پخپله کاوه او يا به يې د کورنۍ د کوم غړي په واسطه اعلاناوه، د کورنۍ له غړو پرته د بل چا له خوا به اعلان نه منل کېده).

علي (رضي الله عنه) روان شو او په عرج او يا په ضحجان کې يې له ابوبکر (رضي الله عنه) سره ملاقات وشو. ابوبکر (رضي الله عنه) پوښتنه ورنه وکړه چې امير يې او که مامور؟ علي (رضي الله عنه) په ځواب کې وويل: نه، زه مامور یم.

بيا دواړه روان شول، ابوبکر (رضي الله عنه) د حج د مناسکو مشري وکړه، د اختر په ورځ علي (رضي الله عنه) له جمرې سره ودرید او خلکو ته يې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمان او پيغام ولوست.

پدې فرمان سره له ټولو مشرکينو سره تړونونه مات او لغوه شول، هغوی ته يې څلور مياشتې وخت ورکړ چې له سره فکر وکړي، له کومو مشرکينو سره چې تړون نه و شوی هغوی ته همدا مهلت وټاکل شو، خو هغه مشرکين چې مسلمانانو ته يې اذيت نه و رسولی او د مسلمانانو په خلاف يې له چاسره مرسته نه وه کړې هغوی ته اعلان وشو چې له دوی سره به تړون تر ټاکلې مودې پورې نافذ، د اعتبار وړ او عملي وي. ابوبکر (رضي الله عنه) ځينی کسان توظيف کړل چې اعلان وکړي لدې کال نه وروسته هيڅ

مشرک نه شي کولی د حج په مراسمو کې گډون وکړي، هيچا ته اجازه نشته په برېښه حالت کې طواف وکړي. ددې فرمان په اعلان سره په حقيقت کې له عربي جزيرې نه د بت او بت پرستي ټغر په کلي توگه ټول شو، دا اعلان شوه چې نور شرک ختم شو، د بت پرستي تاريخ پای ته ورسيد، او بيا به دلته بت پرستي رواج ونه مومي.⁽¹⁾

(1). صحيح بخاري ۱/۲۲۰-۴۵۱، ۲/۶۲۶-۶۲۷، زاد المعاد ۳/۲۵-۲۶، ابن هشام ۲/۵۴۳-۵۴۴-۵۴۵-۵۴۶.

د رسول الله ﷺ غزاگانو ته یو نظر

که د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) غزاگانو او دده له لوري استول شویو جنگي گروپونو او پلاویو ته نظر وکړو، په نتایجو کې یې غور او دقت وکړو، نو دا به راته په ډاگه شي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تاریخ تر ټولو لوی او بې سیاله قوماندان و، په شجاعت او حکمت، تدبر او پوهه کې یې ساری نه درلود. او هغه لکه څرنګه چې د نیانو سردار او سالار دی همداسې د جنگ په ډګر کې هم د با تدبیره، زړورو او بریالیو جنگ سالارانو سردار دی.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بې وخته او بې ضرورته جګړه نده کړی، او کله چې د جګړې ضرورت پېښ شوی، نو په پوره شجاعت، تدبیر او قاطعیت سره یې د جګړې امور ترتیب او عملي کړيدي. کله هم داسې نده شوې چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لښکر دې د جنگي استراتیژي، پلان او تګلارې د کمزورۍ له امله ماتې خوړلې وي، د مناسب ځای انتخاب، د لښکر تنظیم، مناسبه استراتیژي او نورو برخو کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا په اثبات رسولې ده چې هغه د نړۍ له هر بل جنگي قوماندان نه پوه او مخکې دی.

د احد او حنین د پېښو او ماتې سبب د یو شمیر غازیانو کمزوري او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اوامرو مخالفت او هغه څه نه پلي کول و چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له پوځي اړخه لازمي بللي و. او پدې دواړو غزاگانو کې د مسلمانانو له ماتې نه وروسته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نبوغ، شجاعت او حکمت په اثبات رسیږي. د احد په ورځ د جګړې په ډګر کې دومره استقامت او مقاومت کوي چې له امله یې د جګړې مخه په بله اوري، ماتې بیرته په بري بدلېږي، همدا راز د حنین په غزا کې هم په پوره حکمت او دقت سره ماتې خوړلې لښکر مقاومت ته رابولي، او داسې یې تنظیموي چې دښمن یې نور په وړاندې مقاومت نه شي کولی، د دښمن روحيات ماتوي، حوصلې یې پریوزي او ماتې خوري. پدې ډول حالاتو کې ډیر لوی او زړور قوماندانان خپله روحیه له لاسه ورکوي، هر څه ورنه شپړېږي او د ځان له ژغورنې پرته د بل څه په فکر کې نه وي، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یوازې مقاومت کوي بلکه د دښمن

بری په ماتې بدلوي. مطلب دا چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) جنگي پوهه او حکمت دومره و چې تاریخ یې ساری نلري.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپل حکیمانه جنگي تاکتیک او بریالی استراتیژی پواسطه وکولی شوای په عربي جزیره کې امنیت ټینګ کړي. د اسلام او سولې د بنمنان له مینځه یوسي، مشرکان سولې ته اړ کړي او د اسلامي دعوت په وړاندې ټول خنډونه لیرې کړي هغه پخپل حکمت سره منافقان هم تجرید کړل، ریښتوني مومنان له دروغجنو او منافقانو نه بیل شول.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یوازې پخپله عظیم لارښود او قوماندان و، بلکه هغه ډیر نور نومیالي قوماندانان هم روزلي دي. او همدا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لاس روزل شوي قوماندانان وو چې د خپل لارښود له وفات نه وروسته یې د فارس او روم په مقابل کې جګړې وکړې، د شام او عراق په دښتو کې یې د مقابلې په ډګر کې پر دښمن غلبه وموندله، خپله برلاسي یې په اثبات ورسوله، او پخپل تدبیر او حکمت سره یې وکولای شوای د بنمنان مات کړي، او د وخت دوې امپراطورۍ درې وړې کړي.

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جګړو او غزاګانو بله ګټه دا وه چې د مسلمانانو لپاره کور، ځمکه او کار پیدا شو، د بې وسه مهاجرینو مشکلات حل شول، هغوی هم جنگي وسایل او مصارف پیدا کړل. دا ټول مشکلات پداسې حال او داسې طریقې سره حل شول چې په هیچا هم یوه ذره ظلم و نه شو.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جاهلیت د زمانې ټول دودونه بدل کړل، د هغې تورې دورې د جنگ اسباب او اهداف یې هم له مینځه یووړل. په جاهلیت کې د جنگ معنی او هدف چور، چپاول، ظلم، تیری، انتقام، د نورو حقوق تر پښو لاندې کول، د کلیو او کورونو وړاندول، د بې ګناه خلکو بې ځایه وژل، د ښځو په عفت تیری، د ماشومانو، ښځو، زړو او بې وسانو پر حقوقو تیری، د فصلونو او ونو له مینځه وړل او په ځمکه کې هر ډول فساد خورول و. هو جنگ د اسم او معنی دواړو له مخې بدل شو، جنگ په جهاد بدل شو چې هدف یې مقدس او سپیڅلی و دا داسې جنگ و چې انسانیت پرې ویاړي، ددې جنگ هدف له ظلم او وحشت نه د انسان آزادي وه. پدې سره بې وسانو خپل حقوق تر لاسه کړل، د زورور زور اوبه شو، د زور او ظلم دوره تیره شوه، حق او انصاف قایم شو. ددې جهاد هدف د هغو ښځو، ماشومانو او بوډاګانو آزادي وه چې ویل به یې: اې ربه! مونږ لدې ظالمانو نه خلاص کړې، مونږ لدې کلي نه چې اوسیدونکي یې ظالمان دي وباسې، ربه! زموږ چاره

وکړې، زمونږ سره مرسته وکړې، او مونږ ته ولي او سرپرست پیدا کړې. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جگړو هدف دا و چې ځمکه له فریب، چل، غدر، خیانت، تیري او فساد نه پاکه کړي. ځای یې انصاف، وفا، عدل، او پاکي ونیسي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جنگ لپاره شریفانه او سپیڅلي قواعد وضع کړل او کله به یې چې کوم صحابي د لښکر قوماندان ټاکه نو د تقوی، عدل او انصاف توصیه به یې ورته کوله، امر به یې ورته کاوه چې له خلکو سره ښه معامله وکړي. سلیمان بن بریده له خپل پلار نه روایت کوي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې څوک د لښکر قوماندان وټاکه نو د تقوی او له مسلمانانو سره د نیکی امر به یې ورته کاوه او فرمایل به یې: (اغزوا بسم الله، في سبيل الله، قاتلوا من كفر بالله، اغزوا، فلا تغلوا، ولا تغدروا، ولا تمثلوا، ولا تقتلوا وليدًا...) الحديث. [د الله په لار کې د الله په نامه جنگیږئ، له کافرانو سره جگړه وکړئ، جنگ وکړئ خو خیانت، غدر، فریب او چل مه کوئ، څوک مه مثله کوئ (اندامونه یې مه پرې کوئ) ماشومان مه وژنئ...]. همدا راز د نرمی امر به یې ورته کاوه فرمایل به یې: (یسروا ولا تعسروا، وسکنوا ولا تنفروا). آسانی کوئ، سختي پرېږدئ، خلک خپل کړئ او له ځان نه یې مه بیزاروئ.^(۱)

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به د شپې له خوا پر دښمن برید نه کاوه، په اور د سوځیدو اجازه یې نه ورکوله د ماشومانو، ښځو او زړو له وژلو، او چور چپاول نه یې په کلکه سره نهی کوله، فرمایل به یې: (إن النهي لیست بأحل من المیتة). غلا او لوټ شوی مال د مردارې غوښې په شان مردار دی. د فصلونو له تباه کولو، ونو، بوټو له قطع کولو نه یې منع فرمایلي. او له خاصو ضروري شرایطو پرته یې کله هم د ونو د پرې کولو اجازه نده ورکړې. دمکې د فتحې په وخت کې یې فرمایلي: (لا تجهزن علی جریح، ولا تتبعن مدبراً، ولا تقتلن أسیراً). زخمي مه وژنئ، او څوک چې درنه تښتي هغه پسې مه ورځئ، او اسیر مه وژنئ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمان صادر کړې و چې سفیر او قاصد به نه وژل کیږي، د ذمی (هغه مشرک چې له مسلمانانو سره عهد او تړون ولري) مرگ ندی روا.

(۱). صحیح مسلم ۲/۸۲-۸۳.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايي:
(من قتل معاهداً لم يُرْحَ رائحة الجنة، وإن ريحها لتوجد من مسيرة أربعين عاماً). چا
چې ذمي وواژه د جنت بوی به و نه مومي، پداسې حال کې چې د جنت بوی د څلويښتو
کلو سفر په مسافه ليري محسوسيري.
دا او ديتنه نورې هغه اساسي لارښوونې دي چې د جاهليت د زمانې جنگ يې په
مقدس جهاد بدل کړي.^(۱)

(۱) د تفصيلاتو لپاره: زاد المعاد ۲/ ۶۳ تر ۶۸ و الجهاد في الاسلام للاستاذ ابي الاعلى المودودي ص ۲۱۶
تر ۲۶۲.

خلک ډلې ډلې اسلام راوړي

لکه مخکې مو چې وویل د مکې فتحه هغه لویه سوبه وه چې پواسطه یې د بت پرستی، سټه له بیخه ووته. عربانو حق او باطل وپيژندل، شک او شبهي له زړونو نه ووتلې، ټولو د اسلام خوا ته رجوع وکړه، او ډلې ډلې خلک اسلام ته راتلل.

عمرو بن سلمه وايي: مونږ له یوې داسې چينې سره اوسیدلو چې د خلکو لار وه را باندې پدې وخت کې ډیر کاروانونه زمونږ له خوا سره تیریدل، پوښتنه به مو کوله په خلکو څه شوي؟ او دا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څوک او څه کاره دی؟ په ځواب کې به یې را ته ویل: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وایي چې: هغه د الله (جل جلاله) رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی او وحی ورته راځي او الله داسې او هسې وحی ورته کړیده، ما به دا خبره داسې په ذهن کې ساتله لکه په زړه مې چې لیکل شوې وي.

عربان د مکې تر فتحې پورې په انتظار کې وو ویل به یې پریردئ محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او قوم یې چې سره معلومه یې کړي، هر وخت که محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) برلاسی شو، نو دا به ثابته شي چې هغه په حق دی، او رینبتونی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی.

کله چې مکې فتحه شوه نو هرې قبیلې به هڅه کوله له نورو نه مخکې په اسلام مشرفه شي. عمرو زیاتوي زما پلار هم له نورو نه مخکې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر او په اسلام مشرف شو، کله چې بیرته راغی مونږ ته یې وویل: زه د هغه رینبتوني پیغمبر (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له لوري تاسې ته راغلی یم چې فرمایي: دا لمونځ پدې وخت او دا پدې وخت کې ادا کړئ، کله چې د لمانځه وخت شي، نو یو کس باید آذان وکړي، او بیادې هغه څوک امامت وکړي چې ډیر قرآن کریم یې حفظ وي.^۱ د حدیث تر پایه.

لدې حدیث نه دا څرگندېږي چې د مکې فتحې د اسلام او مسلمانانو په قوت او د

۱. صحیح البخاري ۲/۲۱۵-۲۱۶.

شرک په له مینځه وړلو کې زیات اثر درلود. لدې فتحې نه وروسته عربان اسلام ته تسلیم شول. تاریخ شاهد دی چې په نهم او لسم هجري کال کې مختلفې قبیلې ډلې ډلې مدینې منورې ته راغلې او په اسلام مشرفې شويدي. د خدای بندگانو ډلې ډلې اسلام راوړی، او پدې مرحله کې د مسلمانانو شمیره دومره زیاتېږي چې د مکې په فتحه کې لس زره کسيز لښکر د تبوک په غزا کې په دیرش زره کسيز لښکر بدلېږي. په ډیره لنډه موده کې د لښکر شمیره دومره زیاتېږي، لدې نه یو کال وروسته د حجه الوداع په دوران کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یو لک یا یو لک او څلویښت زره تنه برخه اخلي، او ټول د الله له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یو ځای تکبیر، تهلیل او تلبیه وايي.

پلاوي او استازي

هغه پلاوي چې د قومونو په نمایندګۍ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راغلي، سیرت لیکونکو یې شمیره اويا (۷۰) بنودلې ده، خو دلته د ټولو په هکله خبرې نه شو کولی. او څرنگه چې په مفصله کیسه کې یې ډیره ګڼه نشته، نو په اختصار سره له هغو پلاويو نه یادونه کوو چې زیات تاریخي ارزښت لري، خو دا باید په یاد ولرو چې که څه هم د اکثرو قبیلو پلاوي د مکې له فتحې نه وروسته راغلي، خو د مکې له فتحې نه مخکې هم د ځینو قبایلو یو شمیر پلاوي د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلي دي.

۱- عبدالقیس پلاوي: د دې قبیلې دوه هیئتونه استولي وو، چې لومړې یې په پنځم هجري کال یا له هغه نه هم مخکې و.

ددې قوم یو کس چې منقذ بن حیان نومیده هر وخت به د تجارت لپاره مدینې ته راته، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له هجرت نه وروسته هم مدینې ته راغی د اسلام په هکله یې معلومات تر لاسه کړل او مسلمان شو. بیایې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک او پیغام خپل قوم ته یووړ هغوی هم ټول په اسلام مشرف شول. ورپسې یې د حرام په میاشت کې یو ۱۳ یا ۱۴ کسيز پلاوي مدینې ته ولیږه، دوی د همدې سفر په دوران کې د ایمان او هغو لوبنو په هکله پوښتنه وکړه کوم چې شراب به یې پکې ساتل. ددې پلاوي مشراشج عصري و چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې په هکله فرمایلي: (إن فیک خصلتین یجھما

الله: الحلم والأناة). په تا کې دوه داسې صفتونه شته چې د الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوښ دي دا صفتونه يو حلم دي او بل ثاني (دقت).
ددې قبيلې دوهم هیئت له فتحې نه وروسته په هغه کال کې مدينې ته راغی چې د عام الوفود په نامه يادېږي. پدې پلاوي کې څلويښت تنه راغلي وو، له دوی سره جارود بن علاء عبدي هم و، نوموړی لدينه مخکې مسيحي و چې بيا په اسلام مشرف شو.^(۱)

۲- د دوس قبيلې پلاوی: پداسې وخت کې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خيبر کې تشریف درلود، ددې قبيلې پلاوی راغی، مخکې پانو کې مو وويل چې طفيل بن عمرو الدوسي له هجرت نه مخکې مسلمان شو، مکې ته راغلی و او هملته يې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لاس ايمان راوړ، بيا خپلې قبيلې ته ستون شو، هغوی ته يې د اسلام بلنه ورکړه، خو قوم يې مثبت ځواب نه ورکاوه، طفيل ورته ناهيلی شو بيرته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضورته راغی، عرض يې وکړ: يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! دوس قبيلې ته بنسيري وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (اللهم اهد دوساً). اي ربه! ته دوس قبيلې ته هدايت وکړې. وروسته يې اسلام راوړ په اووم هجري کال کې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خيبر کې تشریف درلود طفيل د خپل قوم له ۷۰ يا ۸۰ کورنيو سره يو ځای مدينې ته راغی او ټول په اسلام مشرف شوي وو.

۳- د فروه بن عمرو جذامي استازی: فروه د روميانو تر حکم لاندې يو عربي قوماندان و له روم سره د نژدې پرتو عربي قبایلو قومانده يې په غاړه درلوده. مرکز يې په معان نومې سيمه کې و چې اوس د اردن په جنوب کې پرته ده. فروه چې په اتم هجري کال کې د موته غزا په ترڅ کې د مسلمانانو شجاعت، مقاومت، صبر او تدبير وليد په اسلام مشرف شو او يو نماينده يې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته واستاوه، د خپل اسلام خبر يې ورکړ او يوه سپينه کچره يا قاطره يې هم ورته د تحفي په شکل وليږله.

(۱). شرح مسلم نووي ۳۳/۸. فتح الباري ۸/۸۵-۸۶.

رومیان چې د فروه په اسلام خبر شول بندې یې کړې او ورته ویې ویل یا به اسلام پرېږدې او یا به دې سر پرې کوو، هغه په اسلام قایم پاتې شو، همغه وه چې رومیانو په فلسطین کې له عفراء نومې چینې سره په دار وڅراوه او سر یې پرې کړ.^(۱)

۴- د صداء پلاوی: دا پلاوی هغه وخت راغی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په اتم هجري کال کې له جعرانه څخه راستون شو. کیسه داسې وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یو څلور سوه کسيز جنگي گروپ ته وظيفه ورکړه چې لاړ شي او د يمن هغه سيمه تر پنبو لاندې کړي چيرته چې د صداء قبيله ميشته وه. کله چې دغه گروپ غازیان د قناه درې په پاسنی برخه کې ځای په ځای شول، زیاد بن حارث صدایي خبر شو چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سپایان د دوی سیمې ته راغلي، هماغه وه چې سیخ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورغی عرض یې وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! «زه د خپل قوم د نماینده په صفت درته راغلی يم. هیله ده خپل لښکر ته د بیرته ستندو امر وکړي، زه د خپل قوم ضامن يم، ضمانت یې کوم». رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل سپایان له قناه درې نه راوغوښتل، زیاد هم لاړ خپل قوم یې تشویق کړ چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته ورشي، په نتیجه کې ۱۵ کسه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راغلل په اسلام مشرف شول. بیا بیرته ستانه شول خپل قوم یې اسلام ته راوباله، او پدې توگه ددوی په منځ کې اسلام خور شو، د جحه الوداع په وخت کې له همدې قبیلې نه سل کسان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راغلل.

۵- کعب بن زهیر ابي سلمی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې: کعب د شاعرانو له کورنۍ او ډیر مشهور او معروف شاعر و. ده به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هجوه کوله، په اتم هجري کال کې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له طائف نه ستون شو د کعب ورور بجیر بن زهیر خپل ورور کعب ته لیک ولیکه چې پکې لیکلي یې و: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قریشو یو شمیر هغه کسان ووژل کوم چې دده هجوه

(۱). زاد المعاد ۳/۴۵، تفهیم القرآن ۲/۱۶۹.

یې کړې وه او زیان یې ورسولی و او نور یې له مکې نه تښتیدلي دي، که خپل ژوند درته گران وي نو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته ورشه، ځکه که څوک توبه وباسي او خدمت ته یې حاضر شي هغه نه وژني، که دا نه کوي نو د خپل ژوند څه چاره دي کوه.

کعب هم خپل ورور ته ځواب ولیکه، د دواړو تر منځ خطونه تبادل شول، په پای کې په کعب باندې ځمکه تنگه شوه، تیکان یې ورک شو، وویرید او مجبور شو مدینه ته لاړ شي. هلته د جهینه قبیلې د یوه تن کره ورغی د سهار لمونځ یې له هغه سره ادا کړ بیا هغه سړي اشاره ورته وکړه، نو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته وریاڅید خپل لاسونه یې د هغه په مبارکو لاسونو کې کینسودل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لا نه و پیژندلی چې دا کعب دی، کعب وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! کعب پناه درته راوړي، اسلام یې راوړی، ستا حضور ته راتلل غواړي امان درنه غواړي، که زه یې درته راوړم، خپل حضور ته یې منې، توبه یې قبلوي؟! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: هو. کعب وویل: زه پخپله کعب یم. یو انصاري پورته شو اجازه یې وغوښته چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر ورته وکړي چې د کعب سر پرې کړي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (دعه عنک، فإنه قد جاء تائباً نازعاً عما کان علیه). پریږده هغه توبه ایستلی اسلام یې راوړی او تیره لاره یې بدله کړیده.

کعب پدې وخت کې خپله مشهوره قصیده وویل چې پیل یې داسې و:

بانت سعاد فقلبي اليوم متبول متیم اثرها لم یفد مکبول

[سعاد را نه لیرې شوې زړه مې وریسې نا آرام دی، زړه مې وریسې کښال دی، د هغې د عشق په زنجیر تړل شوې دی خو هغې یې هیڅ بدل او عوض ندی ورکړی.]
په همدې قصیده کې یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مدح کړی او د خپلې پخوانۍ خطا بښنه یې غوښتې، وایي:

نبئت ان رسول الله اوعدني و العفو عند رسول الله مامول
مهلا هداك الذي اعطاك نافلة ال قران فيها مواعظ وتفصيل
لا تاخذني باقوال الوشاة و لم اذنب ولو كثرت في الاقاول

لقد اقوم مقاما لو يقوم به
 اری و اسمع ما لو يسمع الفيل
 لظل يردد الا ان يكون له
 من الرسول باذن الله تنويل
 حتى وضعت يميني ما انازعه
 في كف ذي نقمات قبيله القيل
 و قيل انك منسوب و مسئول
 فلهو اخوف عندي اذا اكلمه
 في بطن عشر غيل دونه غيل
 من ضيغم بضراء الارض محدره
 ان الرسول لنور يستضاء به
 مهند من سيوف الله مسلول

[خبر شوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راته گواښ کړیدی، خو عفو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مامول ده، احتیاط، هغه خدای دې هدایت درته وکړي، چې قرآن کریم یې درته هدیه کړیدی، چې پکې نصیحتونه او د مسایلو تفصیلات دي، ما د چغلگرو په خبرو مه نیسه، زه بې گناه یم که څه هم په هکله مې خبرې ډیرې شوي، زه پداسې ځای کې ولاړ یم داسې څه اورم او وینم که هلته فیل ولاړ وای او دا یې اوریدلي وای نو لږیدلي به وای، او تر هغې پورې به نه و آرام شوی تر څو چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله په امر ورته عفو او مهرباني وکړي تر دې پورې چې لاس مې بې له کوم مخالفته د هغه چا په مبارکو لاسونو کینودل، چې د انتقام پوره توان لري او خبرې یې پوره مردانه او په ځای دي، په هغه شیبو کې چې زه ورسره خبرې کوم، هغه وخت چې راته ویل کيږي دغه او هغه خبره دې را رسیدلې او پدې هکله پوښتنه درنه کيږي، په همدې وخت کې هغه د عشر نومي سیمې له زمري نه ډیر ویرونکی راته ښکاري، پدې سیمه کې یوې خوا بلې خوا ته گڼې ونې دي. او زیات ځننور لري بېشکه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې نور دی چې نور ورته گټه اخلي، نور ورته رڼا اخلي، او هغه د الله په تورو کې د هغه هندي توري په شان دی چې د دښمن د مقابلې لپاره له تیکي نه ایستل شوي وي.]

ورپسې یې د قریشو مهاجرینو صفت او ستاینه وکړه، ځکه چې دده د راتگ په وخت کې له دوی نه یوه هم دده په هکله نا مناسبه خبره ونکړه، د انصارو مدحه یې ونکړه بلکه طنز یې پرې وکړ ځکه له دوی نه یوه تن دده د مرگ اجازه غوښتې وه، ویلي یې دي:

يمشون مشي الجمال الزهر يعصمهم
 ضرب اذا عرد السود التنايل
 [قریش لکه د ښکلیو سپینو او ښانو په شان روان وي توري و هونکي یې ساتنه کوي

کله چې هغوی را مخکې شي نو تور او کمزوري خلک لاره پریرېدي او تنبتي. [کعب له اسلام راوړلو نه وروسته، هغه وخت چې ایمان یې بنه په زړه کې ځای ونیو د انصارو صفت هم وکړ او د دوی په هکله یې تیره غلطی جبران کړه، هغه په یوه قصیده کې وایي:

من سره کرم الحیاة فلا یزل في مقنب من صالحی الانصار

ورثوا المکارم کابرا عن کابر ان الخیار هم بنو الاخیار

[څوک چې شرافتمندانه او محترم ژوند غواړي هغه به د انصارو په یوه ځانگه کې اوسیري انصار پشت په پشت بزرگان او قدرمن دي، دوی غوره دي د غوره بندگانو زامن دي.]

۶- د عذره قبیلې نمایندگان: ددې قبیلې دوولس کسيز پلاوی د حمزه بن نعمان په گډون د نهم هجري کال د صفر په میاشت کې حاضر شو. کله چې پوښتنه ترې وشوه تاسې د کومې قبیلې یاستی؟ ویاند یې وویل: مونږ له بنو عذره قبیلې څخه یو، مونږ د قصي مادري وروڼه یو، مونږ هغه څوک یو چې د قصي ملاتړ مو کړی، خزاعه او بنو بکر مو له مکې نه ایستلي، مونږ د صله رحمی او خپلوی خاوندان یو. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تود هرکلی ورته ووايه، او د شام د فتحې زبیری یې ورکړ، او له کاهنو (کوډگرو) بنځو نه له سوال کولو او د جاهلیت د زمانې په شان قربانی (ذبح) کولو نه یې منع ی کړل. د پلاوي غړي ټول په اسلام مشرف شول، خو ورځې یې په مدینه کې تیرې کړې، بیا خپلې مېنې ته ستانه شول.

۷- د بلي پلاوی: دغه هیات د نهم هجري کال په ربیع الاول میاشت کې مدینې ته راغی اسلام یې قبول کړ، درې شپې یې په مدینه کې تیرې کړې. د پلاوي مشر ابو الضییب سوال وکړ چې آیا میلمه پالنه ثواب لري که نه؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (نعم، وکل معروف صنعته إلى غني أو فقير فهو صدقة). هره نیکی له غني سره وي که له فقير سره صدقه ده. نوموړي د میلمستیا د مودې په هکله پوښتنه وکړه؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (ثلاثة أيام). میلمستیا درې ورځې وي. ابو الضییب سوال وکړ: ورک شوی پسه د چا

دی؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (هي لك أو لأخيك أو للذنب). هغه یا ستا دی، یا ستا د ورور او یا د لیوه. د ورک شوي اوبن په هکله یې هم پوښتنه وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ځواب ورکړ: (مالك وله؟ دعه حتی یجده صاحبه). ته ورک شوي اوبن څه کوي، خوشی یې کړه تر څو مالک یې پیدا شي.

۸- د ثقیف نمایندگان: دا پلاوی د نهم هجري کال په رمضان میاشت کې له تبوک غزا نه وروسته مدینې ته راغی. ددې پلاوي د اسلام کیسه داسې ده: د ثقیف سردار عروه بن مسعود ثقیفي د آتم هجري کال په ذي القعدة کې له طائف غزا نه وروسته او مدینې ته له رسیدو نه مخکې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلی و اسلام یې راوړ، بیرته خپل قوم ته ستون شو او هغوی یې هم اسلام ته راوبلل. دده تمه دا وه چې قوم به یې ایمان راوړي، ځکه د خپل قوم په منځ کې یې زیات محبوبیت درلود یو منل شوی سردار و، خلکو ته له خپلو بنځو او اولادونو نه هم زیات گران و، نو ځکه یې دا گمان و چې قوم به یې بلنه او خیره مني، خو هغوی دا ځل دده د اسلامي بلنې په ځواب کې نه یوازې منفي ځواب ورکړ بلکه د غشو باران یې پرې جوړ کړ تر څو د اسلام په گناه شهید شو.

لدينه وروسته ثقیف قبيله څو میاشتې همداسې سرگردانه وه، بالاخره یې مشورې سره وکړې او پوه شول چې د مسلمانانو مقابله نه شي کولی، تصمیم یې ونیو یو کس د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ولیږي. لومړی یې عبداللیل بن عمرو غوره کړ تر څو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته ورشي، خو هغه وویرید او ویې ویل هسې نه له ده سره هم لکه د عروه په شان معامله وشي همدا وه چې د خپل قوم دا غوښتنه یې و نه منله او ورته ویې ویل: زه دا کار هغه وخت کولی شم چې څو نور کسان هم راسره ملگري کړئ! قوم دوه کسان له ثقیف او دری تنه له بني مالک نه ورسره ملگري کړل، پدې ترتیب سره شپږ کسان چې عثمان بن ابی العاص ثقیفي هم ورسره و د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته لاړل.

دوی چې مدینې ته ورسیدل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې په جومات کې د ننه ورته یو ځای تیار شي تر څو هملته د قرآنکریم تلاوت واوري او مسلمانان د لمانځه په حالت کې وگوري.

د پلاوي غړي څه موده همدلته پاتې شول، وخت نا وخت به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زیارت ته راتلل، هغه به اسلام ته رابلل. په پای کې د هیئت مشر له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د امن او سولې د داسې تړون سوال او غوښتنه وکړه چې پکې دوی ته د زنا، شراب څښلو، سود خوړلو، او لمونځ نه کولو اجازه وي، لوی بت (لات) یې مات نشي او نور بتان به هم دوی پخپل لاس نه ماتوي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی دا یوه غوښتنه هم قبوله نکړه. هغوی بیا مشورې سره وکړې، بالاخره دې نتیجې ته ورسیدل چې له اسلام او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له پیروئ او اطاعت نه پرته بله لاره او چاره نلري. همدا وه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل او مسلمانان شول، خو یوه غوښتنه یې وکړه چې لات بت دې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مات کړي ثقیف ته دې دا کار نه سپاري، دا غوښتنه یې ومنل شوه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک ورته ولیکه، عثمان بن ابی العاص یې امیر ورته وټاکه ځکه هغه له نورو نه زیات د اسلام او قرآنکریم له زده کړې سره مینه لرله. د وفد غړي به هر سهار د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راتلل او عثمان به یې له خپل سامان سره پرېښوده، خو کله به چې دوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حضور نه بیرته راتلل د غرمې له مخې به ویده کیدل، عثمان به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راته او ورته ویل به یې د قرآنکریم تلاوت راته واوړوه! د دین د احکامو په هکله به یې هم سوالونه کول او که به یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ونه موند نو بیا به د همدې غرض لپاره د ابوبکر (رضي الله عنه) خدمت ته ورته. دا همغه برکتی او مؤمن شخص و چې د ارتداد په زمانه کې د خپل قوم لپاره لوی رحمت ثابت شو، ځکه هغه وخت چې دې قوم اراده وکړه له اسلام نه واوړي ده ورته وویل: ای د ثقیف خلکو! تاسې وروستی قوم یاستی چې اسلام مو راوړ، اوس په کفر کې له نورو نه مه مخکې کیږی! قوم یې خبره ومنله او په اسلام ثابت پاتې شول.

پلاوی له مدینې نه ستون شو، کله چې خپل قوم ته ورسیدل حقیقت یې ورنه پت کړ، خو ورځې یې د خپل اسلام خبره ورته ونه کړه، خو دا مشوره یې ورکړه چې جنگ ته زړه ښه نکړي ځانونه یې غمجن او خفه ښکارول او دا یې ورته وویل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له دوی نه د اسلام راوړلو غوښتنه کړیده، او

ورته ويلې يې دې چې زنا، شراب، سود او نور ناروا کارونه به پرېږدي، که نه نو جنگ به ورسره کوي.

ثقيفيان چې ډير کبرجن خلک وو مغرور شول، دوي درې ورځې يې د جنگ اراده درلوده، خو وروسته يې په زړونو کې ويره پيدا شوه او د پلاوي غړو ته يې وويل: لاړ شئ او د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د امر مطابق عمل وکړئ غوښتنې يې ومنئ. همدلته وه چې هغوى حقيقت ورته بيان کړ او هغه مطالب يې ورته وويل چې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يې منلي وو. پدې ترتيب سره ثقيف قبيله هم په اسلام مشرفه شوه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خالد (رضي الله عنه) ته وظيفه ورکړه چې د يوه گروپ په مشرۍ لاړ شي او لات درې ورې کړي. مغيره بن شعبه گرز يا يو غټ تبر واخيست او خپلو ملگرو ته يې وويل: تاسې به د ثقيف په باره کې خندوم، هماغه وه چې يو ځل يې تبر پورته کړ پر لات يې وار وکړ بيا يې ځان وغورځاوه او منډه يې کړه، د طائف خلکو پداسې حال کې چې لږزيدل وويل: خدای د مغيره ورک کړي، دا دی د لات منجورې وواژه.

مغيره راسم شو او وي ويل: خوار شئ، دا بت خو له ختې او تيږو نه جوړ شوی، بل څه ندی، ورپسې يې په دروازه گوزار وکړ ماته يې کړه، بيا يې په لوړ ديوال ور پورته شو، خلکو هم ورسره شروع وکړه ديوال يې ونړاوه، بت يې مات کړ، تهداب يې را لوخ کړ هلته چې څه کالي، زيورات وو ټول يې را وايستل د ثقيف قبيلې خلک حيران دريان ولاړ وو.

خالد (رضي الله عنه) دا کالي او زيورات ټول د رسول (صلى الله عليه وسلم) حضور ته راوړل، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په همغه ورځ وويشل. د الله تعالی د نعمت او نصرت شکر يې ووايه، حمد او ثنا يې وويله.^(۱)

۹- د يمن د پاچايانو ليک: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې له تبوک نه راستون شو د حمير د پاچايانو ليک ورته راغی. دغه مشران چې ليک يې راستولی و عبارت وو له: الحارث بن عبدکلال، نعيم بن عبدکلال، النعمان، قیل ذي رعين، همدان، او معافر وو. دوی مالک بن مره الرهاوي خپل نماينده وټاکه او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې وليږه چې خبر ورکړي دوی په اسلام مشرف شوي او شرک يې پرې ايښی دی.

(۱). زاد المعاد ۲۶/۲ تر ۲۸ ابن هشام ۲/۵۳۷ تر ۵۴۲.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دوى ته اسلامي لارښوونې وکړې، د مومنانو مسوولیتونه او حقوق یې ورته په گوته کړل. او په همدې لیک کې یې دا ورته څرگنده کړه که معاهده کوونکي ټاکلی جزیه ورکړي، نو د دوى لپاره د الله تعالى او رسول الله (صلى الله عليه وسلم) عهد او ژمنه ده. یو ګروپ اصحاب یې د معاذ بن جبل (رضي الله عنهم) په مشرۍ د هغوى د رهنمایۍ او لارښوونې لپاره ولیږل. معاذ (رضي الله عنه) یې د الكورة العليا چې د عدن له خوا د السکون او سکاسک تر منځ واقع ده، مسئول وټاکه چې د قاضي، د جنګ د قوماندان، جزوي او صدقاتو د راټولولو او امامت دنده یې لرله. او ابو موسی الاشعري (رضي الله عنه) یې الكورة السفلی ته واستاوه چېرته چې زبید، مارب، زمع او الساحل قبیلې میشته وې. او دواړو ته یې داسې امر وکړ: **(یسرا ولا تعسرا، وبشرا ولا تنفرا، وتطاوعا ولا تختلفا)**. [آساني کوئ او له سختۍ نه ډډه کوئ، زیږی وړکوئ، تشویقوئ یې او زړونه یې مه بدوئ، یو له بل سره مرسته کوئ او اختلاف مه کوئ.]

معاذ (رضي الله عنه) تر هغې په یمن کې پاتې و، تر څو رسول (صلى الله عليه وسلم) رحلت وکړ. او ابو موسی الاشعري (رضي الله عنه) په حجة الوداع کې د رسول اکرم (صلى الله عليه وسلم) خدمت ته ورسید.

۱۰- د همدان پلاوی: دا پلاوی په نهم هجري کال کې له تبوک غزا نه وروسته را ورسید. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لیک ورته ولیکه او څه شیان یې چې دوى غوښتي وو ورکړل. مالک بن نمط یې د خپل قوم د مسلمانانو امیر وټاکه، او د نورو لپاره یې خالد بن ولید (رضي الله عنه) ورولیږه، چې اسلام ته یې را وبولي. هغه هلته شپږ میاشتې پاتې شو، هغوى یې اسلام ته رابلل، خو دوى اسلام ونه مانه، بیا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خالد په ځای علي (رضي الله عنه) مقرر کړ، خالد (رضي الله عنه) را ستون شو. علي (رضي الله عنه) د همدان خلکو ته ورغی د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لیک یې ورته ولوست، اسلام ته یې را دعوت کړل، په همدې سره هغوى ټول په اسلام مشرف شول. علي (رضي الله عنه) د خپلې کامیابۍ او همدان قبیلې د اسلام زیږی رسول الله (صلى

الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وليږه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته چې دا ليک ورسيد له خوشالي نه په سجده پريوت او كله يې چې مبارک سر له سجدې نه پورته کړ ويې فرمايل: (السلام على همدان، السلام على همدان). سلام پر همدان، همدان دې سلامت وي.

۱۱- د بني فزاره نماينده گان: دغه پلاوي په نهم هجري کال کې له تبوک نه له راستنيدو وروسته د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو، شميره يې څه د پاسه لس تنه وو چې راغلل په اسلام يې اعتراف وکړ او ورسره جوخت يې د خپلې بدې ورځې، قحطۍ او وچکالۍ نه شکايتونه وکړل. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) منبر ته پورته شولاسونه يې پورته کړل، د باران دعا يې وکړه ويې فرمايل: (اللهم اسق بلادك وبهائمك، وانشر رحمتك، وأحي بلدك الميت، اللهم اسقنا غيئاً مُغيئاً، مريئاً مريئاً، طَبَقاً واسعاً، عاجلاً غير آجل، نافعاً غير ضار، اللهم سقيا رحمة، لا سقيا عذاب، ولا هدم ولا غرق ولا محق، اللهم اسقنا الغيث، وانصرنا على الأعداء). يا لويه خدايه! خپل ښارونه او چاربايان سيراب کړه! رحمتونه دې نازل کړه، دا مړ (وچ) ملک بيرته ژوندى کړه، خدايه! داسې باران راباندې وکړه چې درد مو دوا کړي، آرامي راته راوړي، گټه را ورسوي، ډير پراخ وي، زړ وي وروسته نه، گټور وي، تاوان ونلري! لويه خدايه! د رحمت باران غواړو، نه د عذاب باران او نه داسې باران چې نړوونکى، ډوبونکى او له مينځه وړونکى وي! لويه خدايه! پر مونږ باران وکړي، او پر دښمن برلاسي او نصرت را په برخه کړي!^(۱)

۱۲- د نجران پلاوي: نجران د مکې جنوب د يمن لور ته اوه منزله ليرې پروت لوى ښار دى. نجران دري اوياء (۷۳) کلي درلودل، سپور په تيز رفتار سره په يوه ورځ کې ورسيدلى شواى.^(۲) دلته يو لک مسيحي جنگيالان هم وو. د نجران هيئت په نهم هجري کال کې مدينې ته راغى. پدې پلاوي کې ۶۰ کسان وو، چې ۲۴ يې سرداران وو، درى يې هغه وو چې د نجران مشرتابه يې په غاړه وه:

(۱). زاد المعاد ۳ / ۴۸

(۲). فتح الباري ۸ / ۹۴

الف: عاقب چې نوم یې عبدالملک و، نوموړي د حکومت مشري په غاړه درلوده.
ب: سید چې نوم یې ایهم یا شرحبیل و، ده د سیاسي او فرهنگي چارو مسؤولیت درلود.

ج: اسقف چې نوم یې ابو حارثه بن علقمه و او د دیني چارو ریاست یا دیني مشرتابه ورسره وه.

دغه نمایندگان چې مدینې ته راغلل له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې وکتل، یو له بل نه یې څه پوښتنې وکړې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اسلام ته راوېلل، قرآن کریم یې ورته تلاوت کړ، دوی د اسلام له منلو نه معذرت وغوښت، د عیسی (علیه السلام) په هکله یې دده نظر وغوښت.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې ورځ ځواب ورنکړ ترڅو دا مبارک آیاتونه نازل شول: ((إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (۵۹) الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ (۶۰) فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ)). (آل عمران: ۵۹ - ۶۱)

[بیشکه صفت د عیسی په نزد د الله د آدم د صفت او مثال په شان دی. الله پیدا کړ آدم له خاورو څخه بیا یې وویل ده ته بشر شه پسې بشر شو. حق هغه دی چې راغلی دی له جانب د رب ستا، نو مه کیږئ له شک کوونکو نه، نو هر څوک چې جگړه او مناقشه کوي له تا سره په باره د عیسی (علیه السلام) کې وروسته له هغه چې حاصل شو تا ته صحیح علم د عیسی په بندگی او نبوت کې نو ووايه ای محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راځئ چې راوبولو زامن زمونږ او زامن ستاسې او بنځې زمونږ او بنځې ستاسې او ځانونه خپل او ځانونه ستاسې بیا به التجا وکړو په دعا کې نو و به گرځوو مونږ (وبه وایو) لعنت د الله په دروغجنو باندې.]

چې سهار شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د همدې آیتونو په رڼا کې د عیسی (علیه السلام) په هکله خپل نظر وړاندې کړ بیا یې هغوی (نمایندگان) ته یوه ورځ وخت ورکړ چې فکر او غور وکړي. وروسته دې کسانو د عیسی (علیه السلام) په هکله د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رایه او نظریه ونه منله، اسلام یې هم را نه وور.

بل سهار رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې چې حسن او

حسین (رضي الله عنهما) یې پخپل چادر کې پټ کړی، فاطمه (رضي الله عنها) ورپسې شا ته روانه وه، راغی او له دې نصرانیانو نه یې وغوښتل چې راځئ اوس مباحله وکړو! (مباحله دې ته ویل کیږي چې ټول حاضر شي او بیا دعا او التجا وکړي چې الله دې دروغجن هلاک کړي).

هغوی چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) جدیت ولید، سره گوښه شول خبرې یې سره وکړې، عاقب او سید ورته وویل چې مباحله نه کوو، ځکه که دا کار مو وکړو او هغه ریښتونی رسول وي، نو بیا به نه مونږ خیر وگورو او نه زمونږ راتلونکي نسلونه، ټول به هلاک شو، هیڅ به راته پاتې نه شي ټول به هلاک شو، بالاخره یې دا خبره سره غوټه کړه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به حکم گرزوي. راغلل او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې عرض وکړ د فیصلې واک تا ته درکوو ته چې څه غواړې همغه به درکوو.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) جزیه ورباندې وټاکله. جزیه دوه زره جوړې (جامې او کالي) وې چې زر به یې په رجب او زر نورې به یې په صفر میاشت کې ورکوي. دا شرط یې هم ورباندې کیښود چې له هرو دوو حلو (جامو) سره به یوه اوقیه (۱۵۲ گرامه سپین زر) هم ورکوي. ددې جزیې په مقابل کې یې دوی ته پوره دیني آزادي او د الله او رسول ذمه او ضمانت ورکړ او لیک یې ورته ولیکه.

دې نمایندگانو سوال وکړ چې یو امین شخص دوی ته واستوي. هماغه وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې امت امین یعنی ابو عبیده بن جراح (رضي الله عنه) ورولیږه تر څو جزیه ورنه راوړي.

وروسته بیا د اسلام نور په نجران کې هم خور شو. سیرت لیکونکي وايي چې :

عاقب او سید هم نجران ته له رسیدو نه وروسته په اسلام مشرف شول.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوهم ځل علي (رضي الله عنه) ته وظيفه ورکړه چې له دوی نه صدقې او جزیه راوړي، څرگنده ده چې صدقه له مسلمان څخه اخستل کیږي^(۱).

۱۳- د بني حنیفه قبیلې پلاوی: دا اوولس کسيز پلاوی چې مسيلمه الکذاب بن ثمامه بن کبير بن حبيب بن الحارث هم ورسره و په نهم هجري کال کې مدينې ته

(۱). فتح الباري ۸/ ۹۴-۹۵. زاد المعاد ۳/ ۳۹۱ تر ۴۱۰ د نجران د پلاوی د څرنګوالي په اړه مختلف روایات راغلي، تردې چې ځني محققين وايي چې د نجران پلاوی دوه ځله راغلی و. او مونږ پدې هکله هغه نظر وړاندې کړی چې راجح راته معلوم شو.

راغلی^۱.

د پلاوي غړي لومړی د یوه انصاري کره ورغلل، بیا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شول او اسلام یې راوړ. د مسیلمه الکذاب د اسلام په هکله مختلف روایتونه راغلي دي خو که دقت وشي دا څرگند یږي چې نوموړي اسلام نه و منلی، د تکبر، غرور، سرغړونې او قدرت غوښتنې څرگندونه یې کړې وه او د هیئت له نورو غړو سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته نه و حاضر شوی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لومړي سر کې هڅه وکړه په قولې او فعلې نیکۍ او شفقت سره هغه راجلب کړي، خو کله یې چې ولیدل چې نیکي اثر نه پرې کوي نو پخپل فراست سره یې د شر اثرات او نښانې پکې ولیدلې.

لږینه مخکې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوب لیدلی و چې د ځمکې ټولې خزاني دده حضور ته راوړل شي او دوي کړي (د لاس حلقې) ورنه دده په مبارک لاس کې ولویږي. پدې سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیر خفه شي او دا ډیرې گرانې ورباندې تمامې شي، پدې وخت کې وحی ورته وشي چې پف یې کړه، کله یې چې پف کړي دواړه ورکې او ایسته شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خوب تعبیر داسې وکړ چې دا دواړه (کړې یا بنگرې) به دوه دروغجن وي چې له ده نه وروسته به ظهور کوي.

او کله چې مسیلمه الکذاب دا تکبر او انکار وکړ او ویې ویل: که محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ده نه وروسته واک ما ته راسپاري نو پیروي به یې وکړم پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې هلته تشریف یووړ چې د خرما ونې یوه خانگه یې په لاس کې وه، شاعر یا خطیب یې ثابت بن قیس بن شماس هم ورسره و، له مسیلمه الکذاب او ملگرو سره یې ودرید خبرې یې ورته وکړې. په ځواب کې مسیلمه ورته وویل: که دې خوبه وي اوس به اختیار تا ته پرېږدو، خو پدې شرط چې له تا نه وروسته واک زمونږ شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (لو سألتني هذه القطعة ما أعطيتكها، ولن تعدو أمر الله فيك، ولن أدبرت ليعقرنك الله، والله إني لأراك الذي أريت في ما رأيت، وهذا ثابت يجيبك عني). که دغه د خرما خانگه یا پوستکی را نه وغواړې هم در به یې

^۱ . فتح الباري ۸/۸۷.

نکړم، ته د خپل ځان په هکله د الله تعالی امر نه شې بدلولی، که د شا وړوله، انکار دې وکړي الله تعالی به دې مات کړي، قسم په خدای چې زه تا هغه شخص گنیم د کوم په هکله چې ما خوب لیدلی، نور به دا ثابت زما په عوض ستا پوښتنې ځوابوي. دا خبره یې وفرمایله او ورته لارې^(۱).

په پای کې همغه څه وشول چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې وړاند وینه کړې وه. مسیلمه چې بیرته یمامه ته ستون شو، سوچونه یې کول او بالاخره یې دعوه وکړه چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره په نبوت کې شریک کړی شویږی. په دروغو یې د نبوت دعوه وکړه، څه سجع ویل یې پیل کړل د خپل قوم لپاره یې د شرابو او زنا جواز ورکړ، لدې سره به یې دا شاهدي هم ویله چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله رسول دی. د بني حنیفه ځینې خلک پرې وغولیدل ددې دروغجن اطاعت یې وکړ، ورسره ملگري شول، خبره یې لویه شوه، تر دې حده چې د یمامه په رحمان مشهور شو.

مسیلمه لږ موده وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته لیک واستاوه چې پکې لیکلي یې وو: زه له تا سره په نبوت کې شریک کړای شوی یم، نیم واک زمونږ لپاره دی، او پاته نیم د قریشو لپاره. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې په ځواب کې لیک ورته ولیکه چې دا آیت یې هم پکې لیکلی و: ((إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ)) (الاعراف: ۱۲۸) [ځمکه د الله تعالی ده، چا ته یې چې زړه وي همغه ته یې ورکوي عاقبت د متقیانو دی].^(۲)

له ابن مسعود نه روایت دی وایي چې: ابن نواحه او ابن اثال د مسیلمه الکذاب د قاصدانو په توگه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (أشهدان أني رسول الله؟) آیا پدې شاهدي وایي او ایمان لری چې زه د الله رسول یم؟ دوی وویل: مونږ شاهدي وایو چې مسیلمه د الله رسول دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (آمنت بالله ورسوله، لو كنت قاتلاً رسولاً لقتلتكما). په الله او

(۱) صحيح البخاري باب وفد بني حنیفة، و باب قصة الاسود العنسي ۶۲۷/۲-۶۲۸. فتح الباري ۸۷/۸ تر ۹۳.
(۲) زاد المعاد ۳/۳۱-۳۲.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مې ایمان راوړی، که قاصد او نماینده مې وژلی، نو تاسې به مې حتماً وژلي وای.^(۱)

مسيلمه الکذاب د هجرت په لسم کال د نبوت دعوه وکړه او په ۱۲ هجري کال د ربیع الاول په میاشت کې د ابوبکر (رضي الله عنه) د خلافت په وخت کې د یمامه په مشهوره جگړه کې د حمزه (رضي الله عنه) د قاتل وحشي په لاس ووژل شو. دوهم دروغجن او د نبوت مدعي اسود عنسي و، چې په یمن کې را پیدا او بیا د فیروز له لاسه ووژل شو. فیروز د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له وفات نه یوه شپه او ورځ مخکې د اسود سر غوڅ کړ، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د وحی په واسطه خبر راغی او بیا دغه خبر له یمن نه د ابوبکر (رضي الله عنه) د خلافت په دوران کې راوړسید.^۲

۱۴- د بني عامر بن صعصعه نمایندگان: پدې ډله کې د خدای د بنمن عامر بن طفیل او اربد بن قیس چې د لیبید میرنی ورور کیده، خالد بن جعفر، جبار بن اسلم او نور شیطانان شامل وو. عامر هغه وحشي ظالم و چې د بئر معونه له اصحابو (رضي الله عنهم) سره یې غدر او خیانت کړی و او ۷۰ کسان یې په شهادت رسولی وو. کله چې دې هیئت مدینې ته د تگ اراده وکړه لوی شیطان عامر بن طفیل او اربد توطئه جوړه کړه او پدې سره متفق شول چې په چل او فریب سره به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په قتل رسوي مدینې ته چې ورسیدل، عامر له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره خبرې شروع کړې، اربد د شاه لوري را تاو شو او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) شاه ته ودرید توره یې له تیکي را ایستله، لږ یې چې را وایستله نور یې لاس وچ شو او توره یې ونه شوای را ایستلی، او پدې ترتیب سره الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وساته. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دواړو ته بنییرې وکړې، کله چې ستانه شول الله تعالی په اربد او اوبن یې تندر را نازل کړ دواړه یې وسیخل، عامر د یوې سلوي بنڅې کره ورغی هلته یې په ستوني کې یوه غده (دانه) را پیدا شوه، او ویل به

(۱). امام احمد، مشکاه المصابیح ۲/ ۳۴۷.

۲. فتح الباري ۸/ ۹۳.

یې: آیا د اوبن د غدې په شان غده؟! د سلولي بنڅې په کور کې مرگ!!
بخاري روایت کوي چې عامر د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور
ته راغی ویې ویل: د دریو شیانو وړاندیز کوم خوښه ستا کوم غوره کوي؟
لومړی دا چې د دښتې خلک به ستا او د کلیو او ښارونو اوسیدونکي به زما وي،
یا دا چې له تا نه وروسته به واک زما وي، او که نه نو د غطفان لښکرې چې زر آسونه
او زر آسپې به وي پکې درباندي راولم.
لدینه وروسته هغه د یوې بنڅې په کور کې په طاعون مرض اخته شو، او هلته به یې
ویل: دا غده خو لکه د اوبن د غدې په شان ده، اوس به د همدې بنڅې په کور کې
مرم، آس مې راولی، آس یې راغی پرې سپور شو او د آس په شا یې ساه ورکړه.

۱۵- د توجیب پلاوی: دا وفد چې ۱۳ کسان وو پکې د خپل قوم له صدقو سره یو
ځای راغی. د قرآنکریم او احادیثو زده کړه به یې کوله، له رسول الله (صلی الله علیه و
اله و صحبه و سلم) نه یې ډیر شیان وغوښتل او ډیرې پوښتنې یې ورنه وکړې.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه ټول ورته ولیکل، ډیر پاتې نه
شول، کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تگ اجازه ورکړه،
دوی لارل او هغه ځوان یې ورته راولیږه چې له خپل سامان سره یې پرې ایښې و.
ځوان راغی عرض یې وکړ: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! صرف
ددې لپاره راغلی يم چې له الله نه راته مغفرت او رحمت وغواړې، دا دعا راته وکړې
چې الله د زړه غنا را کړي.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همدا دعا ورته وکړه. لدینه وروسته دا
ځوان د بې حده زیات قناعت خاوند و.
د ارتداد په وخت کې په اسلام ثابت او قایم پاتې شو، خپل قوم ته یې لارښوونه کوله
هغوی هم په اسلام ثابت پاتې شول.
ددې پلاوي غړي په لسم هجري کال د حجه الوداع په وخت کې هم له رسول الله (صلی
الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره مخامخ او په زیارت یې مشرف شويدي.

۱۶- د طیبی وفد: دا پلاوی چې زید الخیل هم پکې و د رسول الله (صلی الله علیه
و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راغلل اسلام یې ومانه. رسول الله (صلی الله علیه و اله
و صحبه و سلم) د زید په هکله فرمایي: (ما ذکر لي رجل من العرب بفضل، ثم جاءني

إلا رأيته دون ما يقال فيه ، إلا زيد الخيل، فإنه لم يبلغ كل ما فيه). ما ته چې تر اوسه د عربانو د کوم شخص نسیګني یادې شوي بیا چې هغه راته راغلی نو لیدلي مې دي چې په هغه کې بیا دومره نسیګني نه وي لکه څومره چې ما اوریدلي وي، یوازې زید الخیل داسې شخصیت دی چې نسیګني یې ډیرې زیاتې دي او ټولې ماته نه وي بیان شوي. او له همدې امله یې د زید الخیر نوم ورباندې کیښود.

پدې ترتیب سره په نهم او لسم هجري کال زیات پلاوي او نمایندگان مدینې ته راغلل. تاریخ او سیرت لیکونکو پدې لړ کې د یمن، ازد، د قضاغه له بني سعد نه هذیم، بني عامر بن قیس، بني اسد، بهراء، خولان، محارب، بني حارث بن کعب، غامد، بني منتفق، سلمان، بني عبس، مزینه، مراد، زبید، کنده، ذي مره، غسان، بني عیش او نخع چې تر ټولو وروستی هیئت و یاد کړیدی. د نخع پلاوی چې دوه سوه کسان وو د ۱۱ هجري کال د محرم په میاشت کې راغلی و. نور زیاتره هیئتونه په ۹ او ۱۰ کال کې راغلي وو، ددې هیئتونو مسلسل راتلل پدې دلالت کوي چې اسلامي دعوت په عربي جزیره باندې تسلط موندلی و، د جزیرې ټولو اوسیدونکو مسلمانانو ته د قدر او احترام په سترګه کتل، هغوی پدې واقعیت باوري شوي وو چې د اسلام له اطاعت نه پرته بله لاره په مخکې نلري. مدینه منوره د عربي جزیرې په پایتخت او مرکز بدله شوي وه، خو دا هم نه شو ویلی چې اسلام په حقیقي معنی سره ددې ټولو خلکو په زړونو کې ځای نیولی و. ډیر داسې کسان وو چې له خپلو مشرانو نه د پیروی په اساس یې اسلام منلی و، زړونه یې د جاهلیت، قتل او غارت له میکروبونو نه بالکل نه وو صفا شوي، په بشپړه توګه د اسلام په قالب کې نه وو جوړ شوي، قرانکریم دې مطلب ته داسې اشاره فرمایي:

((الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (۹۷) وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُّ بِكُمْ السُّدُورِ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السُّوءِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ)) (التوبة: ۹۷-۹۸).

[ترجمه: دغه باندېه چیان عرب (کوچیان) په کفر او نفاق کې ډیر کلک او د هغوی په هکله ددې خبرې امکانات زیات دي چې د هغه دین له حدودو نه بې خبره پاتې شي چې الله پخپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نازل کړیدی پدې باندې چیانو کې داسې کسان شته چې د خدای په لار کې چې څه لګوي نو هغه پر خپل ځان باندې د زور قلنگ ګني او ستاسې په باب د زمانې د خرڅ انتظار باسي، پداسې

حال کې چې د بدی څرخ پخپله پر دوی مسلط دی، الله اوریدونکی او عالم دی. [وربسي بيا د نورو مدح او توصيف کوي فرمايي: ((وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرْبَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ)) (التوبة: ۹۹) [ترجمه: او له همدې باندې چيانو څخه ځنې داسې دي چې په الله او ورځ د آخرت ايمان لري. او څه چې لگوي هغه الله ته د نژدې کيدو او له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه د رحمت د دعا گانو اخیستلو وسیله گرځوي، هو هغه د هغو لپاره د نژديوالي وسیله ده، الله به هغوی په رحمت کې داخل کړي الله غفور او رحم کوونکی دی.] خو هغه بناریان چې په مدینه، مکه، ثقیف، همدا راز زیات شمیر چې په یمن او بحرین کې وو د هغوی ايمان قوي و او د همدوی له ډلې نه د مسلمانانو سرداران، مشران او لوی صحابیان (رضي الله عنهم) دي^۱.

۱ . دا د خضري خبري دي محاضرات في تاريخ الامم الاسلامية ۱/۱۴۴. د یاد شویو پلاویو د تفصیلاتو لپاره دي کتابونو ته مراجعه وکړه: صحیح البخاري ۱/۲۰۲/۱۳۰۶ تر ۶۳۰. ابن هشام ۲/۵۰۱ تر ۶۰۱. زاد المعاد ۳/۲۶ تر ۶۰. فتح الباري ۸/۸۳ تر ۱۰۳. رحمة للعالمین ۱/۱۸۴ تر ۲۱۷.

د اسلامي دعوت بری

او

اغیزی یې

مخکې لدینه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ژوند د وروستیو ورځو څیرنې او مطالعې ته یو گام نور هم وړاندې شو، غواړو په هغې ویاړمنې، عظیمې او بې ساري کارنامې څه نا څه رڼا واچوو کومه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لاس تر سره شوې. هغه یې د ژوند ثمره ده او په هغې سره یې له نورو رسولانو (علیهم السلام) نه امتیاز او برتری موندلې ده. او د هغې عظیمې کارنامې په وجه الله تعالی د دواړو کونینو سردار بللی، او د رومبنيو او وروستیو د سیادت تاج یې ور په سر کړی دی.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د الله تعالی له لوري امر وشو:

((يَا أَيُّهَا الْمُرْمَلُ (۱) قُمْ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا)) (المزمل: ۱-۲) [ای نغبتونکیه د ځان په

جامه کې! ودرېره لمانځه ته په شپه کې مگر خو په لږه شپه کې].

((يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ (۱) قُمْ فَأَنْذِرْ)) (المدثر: ۱-۲) [ترجمه: ای جامه کې نغبتونکیه!

درېره پورته شه او وویروه].

د همدې الهي حکم د تعميل لپاره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کلکه ملا وتړله، او له ۲۰ کلونو نه زیاته موده یې د ځمکې په مخ ددې عظیم امانت د ادا کولو په لار کې نه سترې کیدونکې هلې ځلې وکړې. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په غاړه د ټول بشریت مسؤلیت پروت و، د عقیدې او په بیلابیلو ډگرونو کې د جهاد دروند مسؤلیت یې درلود.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وظیفه درلوده د هغه ویده ضمیرونو په خلاف جهاد وکړي چې د جاهلیت په خرافاتو او باطلو تصوراتو کې ډوب شوي وو، د مادي شهواتو، هوسونو او غوښتنو په ځنځیرونو تړل شوي وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې پدې وتوانید د څو غوره اشخاصو ضمیرونه د جاهلیت

له ډنډ او ځنځیرونو نه آزاد کړي، په خپل صف کې یې ودروي، او د اصحابو مقام ته یې ورسوي، نو د بل ډول جهاد ډگر ته داخل شو. دا داسې جهاد و چې یو په بل پسې یې مختلفې مرحلې درلودې. دا جهاد د بې شمیره او سوگند خوړلو دښمنانو په خلاف جهاد او مبارزه وه، هغه دښمنان چې په پوره توان سره یې ددې هڅه کوله د خیر، راحت، هدایت او برکت دغه نوې ونه له بیخه وباسي او پرینږدي په ځمکه کې رینښې وغزوي او سیوري یې هرې خوا ته خواره شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لا په عربي جزیره کې له جگړې نه بې غمه شوی نه و چې رومیانو یې په خلاف د جگړې اور بل کړ، او د مقابلې لپاره یې تیاري ونيوله.

دا باید له یاده و نه باسو چې د جهاد او مبارزې پدې ټولو مراحلو کې د ویده ضمیر په خلاف جگړه روانه وه. له ویده ضمیر سره جگړه پای نلري، دا طولاني او همیشنی جگړه ده، ځکه د دې جگړې مقابل لوری شیطان دی. شیطان هیڅکله هم د انسان له اغوا، منحرف کولو څخه لاس نه اخلي، هغه تل هڅه کوي په انساني ضمیر خپل واک قایم وساتي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الهي دعوت په میدان کې د غره په شان ثابت ولاړ و، د جهاد او مقاومت لاره یې نیولې وه، د ژوند سختیو ته یې اوږه ورکړې وه. د مادي امکاناتو د شتون او موجودیت په صورت کې یې هم د زهد او تقوی لاره خپله کړې وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپلو اصحابو (رضي الله عنهم) او نورو انسانانو د رحمت، امن، برکت، او سکون سیوره غوړولې وه. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لاره د زحمت، کړاو، تکلیف، صبر او مقاومت لار وه. هغه به د شپې د خپل رب عبادت کاوه د قرآنکريم تلاوت به یې کاوه، او د خپل رب په وړاندې به یې د عجز او تسلیمی سر په سجده ایښود.^(۱) او د همدې عظیم عمل، صبر، ستړیا له برکته یې نور خلک له امن او سوکالی نه برخمن کړي وو.

پدې ترتیب سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له شل کاله نه زیاته موده جهاد او جگړه وکړه. هیڅ ډول خنډ یې مخه ډب نه شوای کړی، په پای کې دعوت بریالی شو. دا یو بې ساري بریالیتوب و، خلک ورته حیران شول. ټوله عربي جزیره د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ترواک لاندې راغله، د جاهلیت جرړې له بیخه ووتلې، رنځور عقلونه روغ شول د بتانو عبادت یې پرېښود. هرې خوا ته د توحید نور خور شو په هره سیمه او هره دښته کې د توحید او آذان انگازې پورته

(۱). دا د سید قطب خبرې دي، فی ظلال القرآن ۲۹/ ۱۶۸.

شوي، د قرآن داعيان او قاريان شمال او جنوب ته لارل قران به يې لوست او الهي احکام به يې پلي کول او پدې توگه هر چيرته د توحيد مدرسې جوړې شوې. بيلابيلې او گډې وډې قبيلې سره يو شوې، انسان د انسان له بندگۍ نه آزاد شو، ټول د الله بندگان وگرزیدل. طبقاتي نظام ختم شو، هلته نور بادر او غلام، ظالم او مظلوم، حاکم او محکوم نه و، ټول خلک برابر او د يوه الله بندگان وو، ټول سره وروریه وو، د جاهليت ټولې نښانې له مينځه لاړې. داسې يوه ټولنه جوړه شوه چې پکې عربي په عجمي، عجمي په عربي، تور په سره، سور په تور برتري نه درلوده، د برتری معيار تقوی او دینداري وه ځکه انسانان ټول د آدم (عليه السلام) اولاده ده او آدم له خاورو نه پیدا شوی.

د اسلامي دعوت له برکته بې ساري عربي او انساني يووالی مينځته راغی، اجتماعي عدالت حاکم شو. بشریت نيکمرغه او سوکاله شو، د تاريخ مسير بدل شو، د ځمکې مخ بدلون وموند، فکر او افکار نوي شول. د اسلامي دعوت له پيل نه مخکې هر چيرته جاهليت حاکم و، ضميرونه ویده وو، آرزوگانې ملوټې شوې وې، معيارونه لویدلي وو، د ظلم او جبر بازار گرم و. په ځينې ځايونو کې به عياشي او اسراف و، بل ځای به خلک له محرومیت، فقر او لوږې نه ځوریدل. د کفر، طاغوت، او گمراهی پاچايي وه. که څه هم د آسماني اديانو ځينې نښانې وې، خو هر څه تحريف شوي وو او دینداري ډيره کمزورې او له زړونو نه وتلې وه. کله چې د اسلامي بلنې رول پيل شو، اسلام د ژوند په ډگر کې خپل ځای ونیو، بشریت او بشري دماغ له وهم، خرافاتو، بندگۍ، غلامۍ، فساد، انحلال، گمراهۍ او بې لارۍ نه پاک شو، ظلم، سرکشي، بې نظمي، استبداد او طبقاتي نظام پای ته ورسید، د عفت، پاکۍ، آزادۍ، ابتکار، نوښت، پوهې، يقين، باور، اعتماد عدالت، کرامت دايمي او مخلصانه کار، ترقي او ايمان نوي دنيا آباده شوه.⁽¹⁾

د همدې لوی او ژور بدلون له برکته په عربي جزيره کې د تاريخ او انساني ژوند نوی باب پرانیستل شو، او دا د جزيرې په تاريخ کې زرين باب او داسې خوځښت و چې تاريخ يې مثال نلري.

(1) دا هم د سيد قطب خبرې دي، چې د ما ذا خسر العالم بانحطاط المسلمین کتاب په مقدمه کې يې ليکلي دي.

حجة الوداع

د رسول الله (ﷺ) وروستی حج

د اسلامي بلنې کارونه پای ته ورسیدل، رسالت ادا شو، د الهي دين په اساس او د قرآنکريم د هداياتو په رڼا کې نوې ټولنه جوړه شوه. په عملي توگه عبادت يوازې د الله حق جوړ شو، د دروغجنو، بې وسه، او بې روحه خدايانو پاچايي ړنگه شوه، اسلام حاکمیت وموند. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله دنده په پوره توگه ادا کړه. په همدې وخت کې د غيبي خبر په اساس د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په زړه کې دې خبرې ځای ونيو لکه چې نور يې په دنيا کې وخت مخ په پوره کيدو دی.

په لسم هجري کال يې چې معاذ (رضي الله عنه) يمن ته استوه ورته ويې فرمايل: (يا معاذ، إنک عسى ألا تلقاني بعد عامي هذا، ولعلک أن تمر بمسجدي هذا وقبري). اي معاذه! کيدای شي راتلونکی کال ما و نه وينې، بنايي ته به راتلونکی کال زما په جومات او زما په قبر تير شي! ددې خبرې په اوریدو سره د معاذ (رضي الله عنه) اوښکې روانې شوې، او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په فراق کې يې په زار زار وژړل.

د الله تعالی اراده داسې وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپل ۲۳ کلن دعوت، نه ستړي کيدونکو هلو ځلو، کړاوونو او زحمتونو ميوه وڅوري. هغه ونې بار راوړ چې له ۲۰ کلونو زیاته موده په وينو، اوښکو او خولو څرېبه شوې وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل هدف ته ورسید، د مکې په څنډو کې د عربي قبایلو له نمايندگانو او مشرانو سره گوري، هغوی ټول ورته راغلي الهي احکام او لارښوونې ورنه زده کوي، په مقابل کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له هغوی نه دا اعتراف اخلي چې ده ورته دين او رسالت رسولی، الهي امانت يې په مکمله توگه دوی ته سپارلی، او امت ته يې نصیحت کړې او د ټولو خير يې غوښتی دی.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د حج اراده وفرمايله. اعلان وشو، بې شمیره خلک مدينې ته راغلل. ټولو دا تمه درلوده چې په رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پسې اقتدا وکړي، او يو ځای حج ورسره ادا کړي.^(۱)

همدا وه چې د شنبې په ورځ چې دذي القعدې مياشتې څلور ورځې لا پاتې وې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د سفر تياري ونيوله.^(۲) خپل مبارک وينستان يې ږومنځ کړل، تيل يې ووهل، لنگ او څادر يې واغوستل، د قربانۍ څاروي ته يې قلاده (غاړه كى) واچاوله، او له ماسپښين نه وروسته يې حرکت وکړ، چې له لمانځه نه مخکې ذى الحليفه ته ورسيد، هلته يې د لمانځه لومونځ قصر (دوه رکعت) وکړ. شپه يې هملته تيره کړه سهار يې اصحابو (رضي الله عنهم) ته وفرمايل: (أتاني الليلة آت من ربي فقال: صل في هذا الوادي المبارك وقل: عمرة في حجة). د شپې د الله له لوري راتلونکې راته راغی او راته ويې ويل چې پدې مبارکه دره کې لومونځ وکړه او ووايه: حج او عمره.^(۳)

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ماسپښين لمانځه نه مخکې غسل وکړ، بيا عائشې (رضي الله عنها) پخپل لاس خوشبويي ورباندې ووهله په مبارک بدن او سر يې داسې خوشبويي ور ووهله چې ذريره او مشک پکې گډ و. په مبارکه ډيره يې د خوشبويۍ آثار له ورايه بنکاريدل چې ويې هم نه مينځل، بيا يې خپل لنگ او چادر واغوست بيا يې د ماسپښين لومونځ وکړ ورپسې يې د لمانځه په ځای د حج او عمرې دواړو په نيت احرام وتاړه تلبيه يې وويله. بيا د باندې ووت په قصوا نومې اوښه سپور شو تلبيه يې وويله، روان شو چې آزاد ميدان ته ورسيد هلته يې هم تلبيه وويله. روان و تر څو مکې ته ورننډ شو، شپه يې په ذى طوى کې وکړه د سهار له لمانځه نه وروسته يې غسل وکړ او مکې ته داخل شو. دا د لسم کال د ذى الحجې څلورمه د يکشنبې ورځ وه. په لارو کې يې اته ورځې تيرې شوې وې.

کله چې مسجد حرام ته داخل شو د بيت الله شريف طواف يې وکړ، د صفا او مروه تر مينځ يې سعي وکړه، احرام يې خلاص نکړ ځکه چې د حج قران نيت يې کړې و او د قربانۍ څاروي يې ورسره راوستلی و. له سعي نه وروسته يې د مکې په پورتنۍ سيمه

(1). مسلم عن جابر باب حجى النبي ١/٣٩٤

(2). فتح الباري ١٠٤/٨

(3). بخاري عن عمر ١/٢٠٧

(حجون) کې واپول، او بیا یې د حج له طواف نه پرته د بیت الله بل طواف ونکړ. او له کومو کسانو سره چې د قربانۍ څاروي نه وو، هغوی ته یې امر وکړ چې لومړنۍ احرام یې یوازې د عمرې لپاره وگرزوي، یعنې له طواف او سعې نه وروسته باید احرام خلاص کړي، ځانونه له احرام نه وباسي، خو څرنگه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله احرام نه و خلاص کړی، نو اصحاب (رضي الله عنهم) په شک کې ولویدل متردد شول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (لو استقبلت من أمری ما استدبرت ما أهدیت، ولولا أن معي الهدي لأحلت). که زه د خپلې معاملې په رابطه په هغه څه چې اوس ورباندې پوه یم مخکې پوه شوی وای، نو د قربانۍ څاروی به مې نه و راسره راوستلی، که دا څاروی نه وای راسره، نو له احرام نه به مې ځان حلالاوه. په همدې امر سره هغو اصحابو (رضي الله عنهم) چې د قربانۍ څاروي نه وو ورسره ټولو اطاعت وکړ او احرام یې خلاص کړ. د ترویه یعنې د ذي الحجې په اتمه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د منی په طرف روان شو، هلته یې د ماسپینین، لمازدیگر، ما بنام، لماخستن او سهار لمونځونه ادا کړل. د سهار له لمانځه وروسته یې لږ ځنډ وکړ تر څو لمر څوک وواهه بیا د عرفات په لور روان شو، هلته ورته خیمه وهل شوې وه، نو هملته یې تشریف یووړ، تر څو زوال وشو. امر یې وفرمایه چې او بنه یې (قصواء) آماده کړای شي، د میدان منځ ته راغی، شا و خوا ته یې یو لک څلوینت یا یو لک څلور څلوینت زره خلک راغونډ شوي وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې وخت کې دا خطبه ولوستله:

(أيها الناس، اسمعوا قولي، فإني لا أدري لعلی لا ألقاكم بعد عامي هذا بهذا الموقف أبداً^۱). (إن دماءكم وأموالكم حرام عليكم كحرمة يومكم هذا، في شهركم هذا، في بلدكم هذا. ألا كل شيء من أمر الجاهلية تحت قدمي موضوع، ودماء الجاهلية موضوعة، وإن أول دم أضع من دمائنا دم ابن ربيعة بن الحارث — وكان مسترضعاً في بني سعد فقتلته هذيل — وربا الجاهلية موضوعة، وأول ربا أضع من ربانا ربا عباس بن عبد المطلب، فإنه موضوع كله). (فاتقوا الله في النساء، فإنكم أخذتموهن بأمانة الله، واستحللتم فروجهن بكلمة الله، ولكم عليهن ألا يوطئن فرشكم أحداً

۱. ابن هشام ۲/۳۰۳.

تکړهونه، فإن فعلن ذلك فاضربوهن ضرباً غير مُبرِّح، ولهن عليكم رزقهن وكسوتهن بالمعروف).

(وقد تركت فيكم ما لن تضلوا بعده إن اعتصمتم به، كتاب الله^١).

(أيها الناس، إنه لا نبي بعدي، ولا أمة بعدكم، ألا فاعبدوا ربكم، وصلوا خمسكم، وصوموا شهركم، وأدوا زكاة أموالكم، طيبة بما أنفسكم، وتحجون بيت ربكم، وأطيعوا أولات أمركم، تدخلوا جنة ربكم^٢). (وأنتم تسألون عني، فما أنتم قائلون؟) قالوا: نشهد أنك قد بلغت وأديت ونصحت. فقال بأصبعه السبابة يرفعها إلى السماء، وينكتها إلى الناس: (اللهم اشهد) ثلاث مرات^٣. وكان الذي يصرخ في الناس بقول رسول الله صلى الله عليه وسلم — وهو بعرفة — ربيعة بن أمية ابن خَلَف^٤.

اې خلكو! زما خبره واوري، نه پوهيږم، بنايي له سر کال نه وروسته نور تاسې پدې ځای کې د تل لپاره و نه وينم. ستاسې وينې او مالونه په تاسې باندې د تاسې پدې ښار کې د تاسې ددې مياشتې ددې ورځې د حرمت په شان حرام دي. خبر اوسې چې د جاهليت ټول امور او شيان زما تر پښو لاندې اينښودل شوي، د جاهليت د زمانې وينې هدر او لغوه دي. لومړنۍ وينې چې زه يې له خپلو وينو نه هدر اعلانوم هغه د ابن ربيعه بن حارث وينې دي. (ابن ربيعه په بني سعد قبيله کې يوې دايبې ته د شيدو خوړلو لپاره ورکړل شوی و او د هذيل قبيلې له لاسه په قتل رسيدلی و). د جاهليت د زمانې د سود معاملي هم لغوه دي، او لومړنۍ د سود معامله چې زه يې ملغی اعلانوم هغه د عباس د سود معامله ده، هغه معامله ټوله لغوه او بې اعتباره ده. د ښځو په حق کې له الله نه وويريږئ، ځکه تاسې هغوی د الهي امانت په اساس خپلې کړيدي، او د خدای په امر او کلمې سره مو د جنسي استفادې لپاره حلال گرزولي دي،

١. مسلم ٣٩٧/١.

٢. معدن الاعمال، رواه ابن ماجه و ابن عساكر، رحمة للعالمين ٢٦٣/١.

٣. مسلم ٣٩٧/١.

٤. ابن هشام ٦٠٥/٢.

پر هغوی ستاسې حق دا دی چې ستاسې په کور او فرش کې داسې چا ته اجازه ورنکړې چې ستاسې نه خوښېږي، که دا کار یې وکړ، نو تادیا یې ووهی داسې وهل چې کلک او ډیر دردوونکي نه وي. او پر تاسې باندي د هغوی حق دا دی چې په ښه او مناسبه طریقه ورته خوراک او لباس برابر کړی. ما تاسې ته داسې څه پرې ایښې دي چې که منگولې پرې ونښلوی نو کله به هم گمراه او بې لارې نه شی، او هغه قرآنکريم دی.

ای خلکو! له ما نه وروسته نبی نشته، او له تاسې نه وروسته بل امت نشته. خبردار اوسئ، د خپل رب عبادت کوئ، پنځه وخته لمونځ ادا کوئ، د رمضان میاشت روژه نیسئ، پخپله خوښه د خپلو مالونو زکات ورکوئ. د بیت الله حج کوئ، د خپلو آمرینو اطاعت کوئ نو د خپل رب جنت ته به داخل شی.

له تاسې نه زما په هکله پوښتنه کیږي، تاسې به څه وایئ؟ حاضرینو وویل: مونږ شاهدي وایو چې تا د الله دین مونږ ته رارسولی دی، خپل رسالت دې ادا کړیدی، نصیحت دې کړې او خیر دې غوښتی دی. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله بته یعنی د شهادت گوته چې د آسمان لوري ته یې نیولې وه او د خلکو خوا ته یې کړوله اشاره وکړه، او ویې فرمایل: ای خدایه! شاهد اوسه، ای خدایه شاهد اوسه! ای خدایه شاهد اوسه! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې دا خبرې کولې، ربیع بن امیه بن خلف هغه په لوړ آواز نورو خلکو ته رسولې.

د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې خطبه ولوستله، دا آیت شریف نازل شو: {الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا}. (المائدة: ۳)

[ما خپل دین ستاسې لپاره بشپړ کړ، او خپل نعمت مې درباندي تمام کړ او اسلام مې د دین په حیث درته غوره کړ.] عمر (رضي الله عنه) چې دا آیت شریف واورید ویې ژړل، رسول (علیه السلام) پوښتنه ترې وکړه ولې ژاړې؟ ده وویل: په کمال پسې نقصان وي. ورته وي فرمایل: (صدقت) رښتیا دې وویل.^(۱)

له خطبې وروسته بلال (رضي الله عنه) آذان او اقامت ووايه، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په امامت د ماسپښېن لمونځ ادا شو، ورپسې اقامت وویل شو او د لماندیگر لمونځ ادا شو. ددې دواړو لمونځونو تر منځ یې بل هیڅ لمونځ

(۱). بخاري عن ابن عمر، رحمه للعالمین ۱/ ۲۶۵.

ونکړې. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله اوښه سپور شو او موقف (په عرفات د دریدو ځای) ته راغی د ا وښې (قصواء) څیته یې د پرښو (تیربو) خوا ته کړه، جبل مشاه (د پلوی لارې) ته مخامخ داسې ودرید چې مخ یې قبلې ته و او تر لمر پریوتو پورې لاس په دعا ولاړ و. له لمر لویدو وروسته د مزدلفې په لور روان شو، اسامه (رضي الله عنه) یې له ځان سره سپور کړې و، په مزدلفه کې یې د ماښام او لمانځتن لمونځونه په یوه آذان او دوو اقامتونو ادا کړل، او د دواړو تر منځ یې بل لمونځ ونکړ. بیا یې استراحت وکړ او تر سهاره ویده و. د سهار لمونځ یې ښه په رڼا کې له آذان او اقامت وروسته ادا کړ، بیا پخپله اوښه سپور شو او مشعر الحرام ته یې تشریف یووړ، هلته مخ په قبله ودرید، د الله ذکر یې کاوه ((الله اکبر، لا اله الا الله وحده لا شریک له)) کلمه یې ویله، تر څو ښه رڼا شوه. بیا یې له لمر ختو نه مخکې د منی په طرف حرکت وکړ، فضل بن عباس (رضي الله عنه) یې له ځان سره په اوښه سپور کړی و. د محسر درې ته چې ورسیدل، اوښه یې لږ تیرې کړه، لږ مخکې لاړ، بیا یې لویې جمرې ته وتلې منځنۍ لاره ونيوله او جمره الاولی یا جمره العقبه ته چې هغه وخت یوه ونه هم ورسره وه ورسید. جمره یې په اوو وړو شگو وویشتله هر ځل به یې تکبیر وایه، او د درې له منځ نه به یې داسې ویشته لکه څوک چې ښه ولي. بیا د ذبحې ځای ته راغی ۶۳ اوښان یې پخپل مبارک لاس ذبح کړل، نور یې علي (رضي الله عنه) ته وسپارل چې دده په نمایندګۍ یې ذبح او حلال کړي. پدې ترتیب سره علي (رضي الله عنه) ۳۷ اوښان حلال کړل او ۱۰۰ اوښان برابر شول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله قربانۍ کې علي (رضي الله عنه) هم ورسره شریک کړ، بیا یې امر وکړ چې له هر اوښ نه یوه یوه ټوټه غوښه واخیستل شي، یو ځای پخه شي. همداسې وشول غوښه پخه شوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او علي (رضي الله عنه) غوښه وخوړله او شوربا یې وڅښله. ورپسې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله اوښه سپور شو او د طواف افاضه (د حج د ورورستي طواف) پخاطر مکې ته روان شو. د بیت الله شریف طواف یې ورکړ د ماسپښېن لمونځ یې وکړ. بیا د زمزم اوبو ته ورغی، هلته یې ولیدل چې د عبدالمطلب اولاده خلکو ته اوبه ورکوي، ده ورته وفرمایل: (انزعوا بني عبدالمطلب، فلولا أن يغلبکم الناس علی سقایتکم لتزعت معکم). اې د عبدالمطلب زامنو او اولادې! اوبه راوکاږئ، که ددې ویره نه وی چې خلک به را ډیر شي ټول به اوبه

راوباسي نو ما به هم اوبه درسره را ایستلې وای! یعنی که زه اوبه را ایستل پیل کړم، نو اصحاب (رضي الله عنهم) به ټول همدې کار ته را وړاندې شي، بنو عبدالمطلب به نظم و نه شي ساتلی او حاجیانو ته د اوبو ورکولو په شرف گټلو کې به خلل واقع شي. هغوی یوه ډولچه رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته هم ورکړه چې اوبه یې ورنه وڅښلې.^(۱)

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عید یعنی د ذي الحجې په لسمه ورځ له لمر ختلو نه وروسته پداسې حال کې چې پخپله شهباء نومي کچره سپور و خطبه وويله، علي (رضي الله عنه) یې خبرې په لوړ آواز تکرارولې او خلکو ته یې رسولې خلک څوک ناست او څوک ولاړ وو.^(۲)

پدې خطبه کې یې هم د عرفات د خطبې ځنې مطالب بیان کړل.

بخاري او مسلم له ابوبکر (رضي الله عنه) نه روایت کوي وايي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عید په ورځ په خطبه کې داسې وفرمایيل: (إن الزمان قد استدار كهيئته يوم خلق الله السموات والأرض، السنة اثنا عشر شهراً، منها أربعة حرم، ثلاث متواليات، ذو القعدة وذو الحجة والمحرم، ورجب مُضَر الذي بين جمادي وشعبان). زمانه خپل لومړني شکل ته اوبنډې ده، د هغې ورځې په شان ده په کومه چې آسمانونه او ځمکه پیدا شول. کال دولس میاشتې دی، څلور میاشتې یې حرامې دي، دا څلور حرامې میاشتې درې مسلسلې یوه په بله پسې دي او هغه ذي العقده، ذي الحجه او محرم دي، څلورمه یې رجب مضر ده چې د جمادي او شعبان ترمنځ ده. بیایې وفرمایيل: (أي شهر هذا؟) دا کومه میاشت ده؟ ابوبکر وايي مونږ وویل: الله او رسول ښه پوهیږي. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم چپ پاتې شو مونږ گمان وکړ لکه چې دا میاشت په بل نوم نوموي، بیایې وفرمایيل: (أليس ذا الحجة؟) آیا دا د ذي الحجې میاشت نده؟ مونږ وویل: بلي همدا ذي الحجه ده. وبيې فرمایيل: (أي بلد هذا؟) دا کوم ښار دی؟ مونږ عرض وکړ الله او رسول ښه عالم دی. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) چپ شو، مونږ گمان وکړ لکه چې بل نوم ورباندې ږدي. بیایې وفرمایيل: (أليست البلدة؟) آیا دا مکه نده؟ مونږ وویل: هو

(۱). مسلم عن جابر ۱/ ۳۹۷ تر ۴۰۰.

(۲). ابو داود ۱ باب اي وقت يخطب يوم النحر/ ۲۷۰.

همدا مکه ده. بیا یې وفرماییل: (فأي يوم هذا؟) نن کومه ورځ ده؟ مونږ وویل: الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بنه پوهیږي. چپ و، گمان مو کاوه لکه چې کوم نوم ورته لتوي. بیا یې وفرماییل: (أليس يوم النحر؟) دا د نحر (قربانی) ورځ نده؟ مونږ وویل: هو، همدا د قربانی ورځ ده. بیا یې وفرماییل: (فإن دماءکم وأموالکم وأعراضکم علیکم حرام کحرمة یومکم هذا، فی بلدکم هذا، فی شهرکم هذا، (وستلقون ربکم، فیسألکم عن أعمالکم، ألا فلا ترجعوا بعدي ضلالاً يضرب بعضکم رقاب بعض، ألا هل بلغت؟) قالوا: نعم، قال: (اللهم اشهد، فلیبلغ الشاهد الغائب، فَرُبُّ مُبَلِّغٍ أَوْعِي مِنْ سَامِعٍ^(۱)). خبر اوسئ چې ستاسې وینې، مالونه، عزت او آبرو په تاسې باندې پدې ښار کې ددې میاشتنې ددې ورځې د حرمت په شان حرام دي. تاسې به له خپل رب سره مخ کیږئ، هغه به ستاسې د عملونو پوښتنه کوي، خبر اوسئ! له ما نه وروسته بې لارې نه شی داسې نه شی چې یو د بل غاړې به پرې کوي. خبر اوسئ آیا ما خپل امانت ادا کړ خبره مې ورسوله؟ دوی (اصحابو) وویل: هو تا تبلیغ وکړ، امانت دی ادا کړ. وېې فرماییل: ای الله ته شاهد اوسه، حاضرین دې دا خبره غائبو ته ورسوي، ډیر هغه کسان چې تبلیغ ورته رسول کیږي له اوریدونکو نه پوه او زیرک وي.

په بل روایت کې راځي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې خطبه کې وفرماییل: (ألا لا یجني جان إلا علی نفسه، ألا لا یجني جان علی ولده، ولا مولود علی والده، ألا إن الشيطان قد یئس أن یُعبد فی بلدکم هذا أبداً، ولكن ستکون له طاعة فیما تحتقرون من أعمالکم، فسیرضی به^(۲)).

خبردار! جاني (مجرم) یوازې د خپل ځان په حقه کې جنایت کوي (یعنې سزا د هغه چا لپاره ده چې جرم او گناه وکړي) خبر اوسئ چې هیڅ جنایتکار پخپل زوی تجاوز او تیری نه کوي، او نه زوی په پلار ظلم او تیری کوي (ددې مطلب دا دې چې پلار د زوی او زوی د پلار په گناه نه مجازات کیږي). خبر اوسئ! شیطان لدینه بالکل نا امید شوی چې بیا به یې ستاسې په دې ښار کې عبادت وشي، خو په هغه کارونو او

(۱). صحیح بخاري باب الخطبة ایام منی ۲۳۴/۱.

(۲). ترمذي ۲/۳۸-۳۵. ابن ماجه في الحج، مشکاة المصابيح ۲۳۴/۱.

امورو کې به چې تاسې یې واړه او بې ارزښته شمیرئ د شیطان پیروي کېږي، او هغه به پدې هم خوشاله وي.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د تشریق ورځې (د ذي الحجې ۱۱-۱۲) په منی کې تیرې کړې، خپل مناسک یې ادا کړل، خلکو ته یې د حج احکام وښودل. تل به یې د الله ذکر کاوه، د ابراهیم (عليه السلام) سنت یې را ژوندي کړل، د شرک نښانې یې له مینځه یوړې په ځینې ورځو کې یې خطبې هم وویلې. ابو داود له سراء بنت نبهان نه روایت کوي وایي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ذي الحجې په دوولسم خطبه وويله او ويې فرمايل: (أليس هذا أوسط أيام التشریق^(۱)). آیا نن د تشریق د ورځو منځنۍ ورځ نده؟ دغه خطبه هم لکه دعید د ورځې خطبې په شان وه چې د نصر سورت له نازلیدو وروسته یې وویل. د عید په څلورمه یعنی د ذي الحجې په ۱۳ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له منی نه روان شو، له ابطح نه لاندې را کوز شو او د بني کنانه په خیف کې یې واړول. د ورځې پاتې برخه او شپه یې هملته تیره کړه، د ماسپښېن، لمازدیگر، ماښام او لماسختن لمونځونه یې هملته ادا کړل. بیا لږه ویده شو، بیا په اوښه سپور شو مکې ته راغی د بیت الله طواف یعنی طواف وداع یې وکړ، اصحابو ته یې هم ددې طواف امر وکړ.

د حج د مناسکو د بشپړیدو وروسته یې خپلو سپرو یارانو ته د تگ حکم وکړ، او هغوی یې د مدینې په لور د تگ لپاره تشویق کړل، خو دا ددې لپاره نه چې لار شي او هلته آرام وکړي بلکه ددې لپاره چې لار شي او د الله په لار کې د جهاد او مبارزې لړۍ جاري او دوامداره وساتي.^(۲)

(۱). ابو داود ۱ باب اي يوم يخطب بمنى / ۲۲۹.

(۲). د نبي (عليه السلام) د حج د تفصیلاتو لپاره دا کتابونه وگوره: البخاري كتاب المناسك ۲۳۱/۱. مسلم باب حجة النبي. فتح الباري ج ۳ و ۱۰۳/۸ تر ۱۱۰. ابن هشام ۲۰۱/۲ تر ۲۰۵. زاد المعاد ۱۹۲/۱-۲۱۸ تر ۲۴۰.

وروستی پوڅي تحرک

د روميانو طاغوت همداسې د ناروا لاره نيولې وه، له کبر نه يې حق ته غاړه نه ايښوده، د اسلام او مسلمان د ژوندي پاتې کيدو په حق يې اعتراف نه کاوه. بلکه څوک به چې په اسلام مشرفيدل هغه به يې وژل. لکه چې فروه بن عمرو الجذامي چې د روميانو له خوا د معان والی و او د اسلام په گناه د روميانو له خوا ووژل شو.

د روميانو د دې کبر او غرور د ماتولو په نيت رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ۱۱ هجري کال په صفر مياشت کې يو لوی لښکر تيار کړ، اسامه بن زيد بن حارثه يې د لښکر قوماندان وټاکه. امر يې ورته وکړ چې د فلسطين داروم او بلقاء سيمو ته به ځي، تر څو روميان وويريږي، او هلته پولو کې پراته عربان جرات او حوصله پيدا کړي، او دا ورته ثابت شي چې د کليسا د واکدارانو مقابله ممکنه ده او داسې نده چې څوک يې د ظلم مخه نشي نيولی. او تر څو له خلکو سره دا تصور پيدا نه شي چې اسلام منل يعنې مرگ او ځان وژنه يعنې دا چې مسلمانان ځان په خطر کې و نه شميري بلکه مطمئن شي چې ددوی د دفاع لپاره اقدامات کيږي.

اصحابو د اسامه د قيادت په هکله څه خبرې وکړې ځکه هغه ډير کشر و خبره څه نا څه وځنډيده خو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (ان تطعنوا في امارته، فقد كنتم تطعنون في اماره ابيه من قبل، وايم الله، ان كان خليفاً للإماره، وإن كان من أحب الناس إلى، و إن هذا من أحب الناس إلي بعده^(۱)). [تاسې که اوس دده د امارت په هکله اعتراض کوئ، لدینه مخکې مو دده د پلار د امارت په هکله هم نيوکې درلودې، پداسې حال کې چې قسم په خدای هغه د قيادت اهليت درلود، او زما ډير خوږ دوست و له ټولو نه راته گران و، اوس همدا (اسامه) له ټولو نه راته نژدی او گران دی.]

همدا وه چې خلک ټول راضي شول له اسامه نه راتا و شول، په لښکر کې يې راټول شول، تر څو جرف نومي سيمي ته ورسيدل. دغه ځای درې ميله د مدينې نه ليري و

(۱). صحيح بخاري باب بعث النبي (ص) اسامه ۲ / ۶۱۲

هلته یې وارول، خو څرنگه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) رنځور و، د دوی زړونه د هغه خوا ته کشال و و له ډیره غمه مخکې لاړ نه شول، هملته یې الهي فیصلې نه انتظار یوست. بیا د الله اراده داسې وه چې همدا لښکر د ابوبکر (رضي الله عنه) د خلافت لومړنی لښکر و چې له مدینې نه د باندي واستول شو.^(۱)

(۱). ابن هشام ۲/۶۰۶

له فاني دنيا نه رحلت

د رحلت نښانې

کله چې دعوت بشپړ شو، اسلام حاکم او مسلط شو، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په زړه کې له ژوند او فاني دنيا نه د رحلت آثار او احساس پیدا شو، دغه احساس دده مبارک په قول او عمل کې ښه څرگند و.

د لسم هجري کال د رمضان په میاشت کې یې شل ورځې په اعتکاف کې تیرې کړې، پداسې حال کې چې نور کلونه به یې یوازې لس ورځې اعتکاف کاوه. په همدې کال او همدې میاشت کې جبریل (علیه السلام) دوه ځله قرآن کریم ورته تکرار کړ او د حجه الوداع په مراسمو کې یې وفرمایل: (إني لا أدري لعلی لا ألقاکم بعد عامي هذا بهذا الموقف أبداً). ښایي له سرېني کال نه وروسته د تل لپاره تاسې پدې ځای کې ونه وینم. له جمره العقبه سره یې هم وفرمایل: (خذوا عني مناسککم، فلعلی لا أحج بعد عامي هذا). د حج مناسک له ما نه زده کړئ. ښایي زه بیا کله هم حج ونکړم. د تشریق په ورځو کې د ((النصر)) سورت ورباندې نازل شو، د همدې سورت له نازلیدو نه هغه پوه شو چې ژوند یې پای ته رسیدلی دی، نور د رخصتۍ وخت دی.

د ۱۱ هجري کال په صفر میاشت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) احد ته تشریف یووړ، شهیدانو ته یې داسې دعا وکړه لکه له ژوندیو او مړیو نه چې بیلیدونکی او تلونکی وي. بیا خپل منبر ته راغی ویې فرمایل: (إني فرط لکم، وأنا شهید علیکم، واني والله لأنظر إلى حوضي الآن، واني أعطيت مفاتيح خزائن الأرض، أو مفاتيح الأرض، واني والله ما أخاف علیکم أن تشرکوا بعدي، ولکنی أخاف علیکم أن تنافسوا فیها). زه ستاسې د کاراوان مشر او پرتاسې گواه یم، قسم په خدای چې زه همدا اوس خپل حوض ته گورم، ما ته د دنیا د ټولو خزانو کلیانې را کرل شويدي، (او یا د ځمکې کلیانې را کرل شويدي) زه لدینه ویره نلرم چې تاسې به

له ما نه وروسته مشرکان شی، زما ویره لدینه ده چې په دنیا کې به یو له بل سره په سیالی او مقابله اخته شی.^(۱) یوه شپه نا وخته له کور نه ووت، بقیع ته یې تشریف یووړ هلته بنڅو شویو مسلمانانو ته یې د مغفرت دعا وکړه ویې فرمایل: (السلام علیکم یا أهل المقابر، لیهن لکم ما أصبحتم فيه بما أصبح الناس فيه، أقبلت الفتن كقطع الليل المظلم، يتبع آخرها أولها، والآخرة شر من الأولى)، وبشرهم قائلاً: (إنا بکم للاحقون). ای د قبرونو خاوندانو، سلام دې درباندي وي! په کوم حالت کې چې خلک دي د هغوی په نسبت ستاسې دا خپل حال مبارک شه، فتنې او فساد لکه د شپې د تیارو په شان داسې راغلې دي، یو په بل پسې را روانې دي، وروستی یې له لومړني نه ډیره بده او خرابه ده. او همدلته یې هغوی ته د خپل ورتګ زیری هم ورکړ ویې فرمایل: موږ تاسې ته درتلونکي یوو.

د ناروغتیا پیل

د ۱۱ هجري کال د صفر میاشتې په ۲۹ مه د دوشنبې په ورځ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په بقیع کې په یوه جنازه کې برخه درلوده. کور ته د ستنیدو په لار کې یې په مبارک سر درد شو، سختی تبې ونیو، دومره گرم و چې د لمدي شوي پتې په سر به یې هم حرارت محسوسیده. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ۱۱ ورځې د بیماری په حالت کې خلکو ته لمونځ ورکاوه، د بیماری ټوله موده یې ۱۳ یا ۱۴ ورځې وه.

وروستی اونۍ

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مرض زیات شو، زیات په تکلیف شو، له خپلو میرمنو نه به یې پوښتنه کوله: (أین أنا غداً؟ أین أنا غداً؟) سبا مې له چاسره نوبت دی؟ زه سبا له چا سره یم؟ درنې میرمنې یې په هدف پوه شوې اجازه یې ورکړه هر چیرته یې چې زړه وي هملته دې پاتې شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې چې د فضل بن عباس او علي (رضي الله عنهم) په اورو

(۱). متفق علیه.

یې تکیه کړې وه د عائشې (رضي الله عنها) کور ته ورغی، مبارک سر یې تړلی و، مبارکې پښې یې پر ځمکه څښیدلې او د عائشې (رضي الله عنها) کور ته ننوت او هملته یې د مبارک ژوند وروستی اونې تیره کړه.

عائشې (رضي الله عنها) به معوذتین (الفلق، الناس سورتونه) ورباندې لوستل او په هغه دعاگانو به یې دماوه کومې یې چې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه زده کړې وې. دا سورتونه به یې لوستل په رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) به یې چپول او کوفول، او د برکت په نیت به یې مبارک بدن دده په خپل مبارک لاس مسح کاوه.

له رحلت نه پنځه ورځې وړاندې

له وفات نه پنځه ورځې وړاندې د چا رشنې په ورځ د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په مبارک بدن سخت دردونه راغلل، مرض یې دومره ډیر شو چې د الله حبیب (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پر کاله شو، بیهوشی پرې راغله ویې فرمایل: (هريقوا علي سبع قَرَب من آبار شتي، حتى أخرج إلى الناس، فأعهد إليهم). اوبه راباندې واچوئ! له بیلابیلو څاه گانو نه اوه ژبه اوبه راباندې تویې کړئ، تر څو وکولی شم خلکو ته ورشم وصیت ورته وکړم. دهمدې امر په اساس په یوه لگن کې کینول شو، اوبه ورباندې واچول شوې تر څو په خود راغی، ویې فرمایل: (حسبکم، حسبکم). بس دي، بس دي.

پدې سره یې لږ آرامي وشوه مرض یې کم شو، جومات ته یې پداسې حال کې تشریف یووړ چې مبارک سر یې تړلی و، په منبر کیناست، دا یې وروستی مجلس و، له حمد او ثنا وروسته یې خلکو ته وفرمایل: (أيها الناس، إلی). ای خلکو دلته راشئ! خلک ټول ورته راټول شول، بیا یې پخپلو خبرو کې وفرمایل: (لعنة الله على اليهود والنصارى، اتخذوا قبور أنبيائهم مساجد) — وفي رواية: (قاتل الله اليهود والنصارى، اتخذوا قبور أنبيائهم مساجد) — وقال: (لا تتخذوا قبوري وثناً يعبد).

په یهودو او نصرانیانو دې د الله لعنت وي، چې د خپلو رسولانو له قبرونوڅخه یې جوماتونه جوړ کړيدي.^(۱) په بل روایت کې راځي چې ویې فرمایل: الله تعالی دې یهود او نصاری هلاک کړي، دوی د خپلو رسولانو له قبرونو نه جوماتونه جوړ کړيدي. بیا یې زیاته کړه: زما له قبر نه بت مه جوړوئ چې عبادت یې وشي.^(۲) یعنې زما د قبر عبادت ونکړئ.

بیایې خپل مبارک نفس یا ځان د محاکمې او انتقام (قصاص) لپاره مخ کې کړ ویې فرمایل: (من كنت جلدت له ظَهْرًا فهذا ظهري فليستقد منه، ومن كنت شتمت له عَرْضًا فهذا عرضي فليستقد منه). که څوک مې په شا وهلي وي دا ده زما شا، زه حاضر یم انتقام دې واخلي، که چا ته مې بده خبره کړې وي، د هغه آبرو مې تویې کړې وي، دا دی زه حاضر یم له ما نه دې خپل وار واخلي. بیا له منبر نه راکوز شو د ماسپښنې لمونځ یې وکړ. بیا بیرته منبر ته پورته شو، کیناست او خپله خبره یې تکرار کړه. د دښمنۍ او نورو په هکله یې خبره وکړه، پدې وخت کې یوه شخص وویل: زما په تا باندې درې درهمه دي! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (أعطه يا فضل). اې فضل! درې درهمه ورکړه. بیا یې د انصارو په هکله وصیت وکړ ویې فرمایل: (أوصيكم بالأنصار، فإنهم كِرْشِي وَعَيْتِي، وقد قضوا الذي عليهم وبقِيَ الذي لهم، فاقبلوا من مُحْسِنِهِمْ، وتجاوزوا عن مَسِيئِهِمْ)، وفي رواية أنه قال: (إن الناس يكثرُونَ، وتَقَلُّ الأَنْصَارُ حَتَّى يَكُونُوا كَالْمَلْحِ فِي الطَّعَامِ، فَمَنْ وَلِيَ مِنْكُمْ أَمْرًا يَضُرُّ فِيهِ أَحَدًا أَوْ يَنْفَعُهُ فَلْيَقْبَلْ مِنْ مُحْسِنِهِمْ، وَيَتَجَاوَزْ عَنِ مَسِيئِهِمْ). زه تاسې ته د انصارو په هکله د نیکی وصیت کوم، هغوی زما زړه او جگر دي، هغوی خپل مسوولیت ادا کړیدی، خو حقوق یې پاتې دي، د هغوی د نیکو کارانو نیکی ومني او د گنهگارانو له گناه نه تیر شی. په بل روایت کې راځي چې ویې فرمایل: د خلکو شمیره زیاتېږي، خو انصار کمېږي، بالاخره به دومره کم شي لکه مالگه په طعام کې. که له تاسو نه چا ته داسې دنده او کار وسپارل شو چې د گتې او زیان رسولو توان یې درلود، نو د انصارو نیکی دې ومني او د مقصرینو له گناه نه یې دې تیر شي.^(۳)

(1). بخاري ۲۲/۱ - موطا الامام مالک ص ۳۶۰

(2). موطا الامام مالک ص ۲۵.

(3). بخاري ۵۳۶/۱

بیا یې وفرمایل: (إن عبداً خیره الله بین أن یؤتیہ من زهرة الدنيا ما شاء، و بین ما عنده، فاختر ما عنده). الله تعالى خپل یوه بنده ته اختیار ورکړیدی چې خوښه یې د دنیا له شان، شوکت، زیب او زینت نه چې څه غواړي اخلي او که هغه څه اخلي چې له الله سره دي، همدې بنده د دنیا په مقابل کې هغه څه خوښ کړل چې له الله تعالى سره دي.

ابو سعید الخدری وايي ددې خبرې په اوریدو سره ابوبکر (رضي الله عنه) په ژړا شو ويې ويل: يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! زمونږ مور او پلار له تا قربان شه، ټول دې له تا قربانوي. راوي وايي مونږ د ابوبکر ژړا ته حیران شوو، ځینو وويل: دې شیخ ته وگورئ، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغه بنده په هکله خبرې کوي چې الله تعالى د دنیا او آخرت په مینځ کې اختیار من کړیدی، خو دا شیخ یعنی ابوبکر (رضي الله عنه) رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وايي میندې او پلرونه درنه قربانوو! ابو سعید (رضي الله عنه) وايي مونږ هغه وخت نه وو پوه شوي، وروسته پوه شوو چې همدا اختیار من شوی بنده پخپله رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) و، او ابوبکر (رضي الله عنه) له مونږ نه ډیر پوهیده.^(۱) بیا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (إن من أمنّ الناس علي في صحبته وماله أبو بكر، ولو كنت متخذاً خليلاً غير ربي لا تأخذت أبا بكر خليلاً، ولكن أخوة الإسلام ومودته، لا يبقين في المسجد باب إلا سد، إلا باب أبي بكر).

له ما سره د ملگرتیا او مالي همکارۍ له وجې نه تر ټولو زیات احسان او نیکی ابوبکر (رضي الله عنه) کړیده، که له الله پرته مې خلیل (دوست) نیولی، نو ابوبکر به مې خلیل وای، خو له هغه سره مې د ورورۍ او اسلام اړیکې دي، ددې جومات ټولې دروازې دې بندې شي، یوازې د ابوبکر (رضي الله عنه) دروازه دې خلاصه وي او نه دې بندېږي.^(۲)

(۱). متفق عليه

(۲). متفق عليه

څلور ورځې له رحلت نه مخکې

له رحلت نه څلور ورځې وړاندې د پنجشنبې په ورځ د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مرض ډیر سخت شوی و، په همدې حالت کې یې وفرمایل: (هلمسوا أکتب لکم کتاباً لن تضلوا بعده). زرکوی، راشی چې یو لیک درته ولیکم، تر څو وروسته هیڅ گمراه او بې لارې نه شی. په خونه کې څو کسه اصحاب ناست وو چې عمر (رضي الله عنه) هم پکې و، هغه وویل: په رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مرض زیات شوی، سخت په تکلیف دی، ستاسې سره قرآن کریم شته، همغه درته کافي دی. پدې سره د حاضر و اصحابو (رضي الله عنهم) تر مینځ اختلاف پیدا شو، غالمغال جوړ شو، ځینو ویل راوړی چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) څه درته ولیکي، نورو د عمر (رضي الله عنه) قول تایید او، په همدې ترتیب شور جوړ شو او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (قوموا عني). لار شی، رانه لار شی.^(۱)

وأوصی ذلك اليوم بثلاث: أوصی بإخراج اليهود والنصارى والمشرکین من جزيرة العرب، وأوصی بإجازة الوفود بنحو ما كان یجیزهم، أما الثالث فنسیه الراوي. ولعله الوصیة بالاعتصام بالکتاب والسنة، أو تنفيذ جيش أسامة، أو هي: (الصلاة وما ملکت أیمانکم).

په همدې ورځ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) درې اوامر صادر کړل یعنې د دريو شیانو توصیه یې وکړه: امر یې وکړ چې یهود، نصرانیان او مشرکان دې له عربي جزیرې نه اخراج شي، بل امر یې دا و چې له نمایندگانو سره دې دده (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د سنت مطابق نیکه معامله کېږي او په بني طریقي سره دې رخصتېږي، خو دریم امر یې د راوي هیر شویدی کیدای شي دریم امر په قرآن کریم او سنتو د عمل کولو په هکله وي او یا د اسامه د لښکر په هکله دده د حکم د تعميل په اړه وي او یا د لمانځه د پابندی او غلامانو سره د نیکۍ په هکله وي. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د همدې پنجشنبې تر ورځې که څه هم ډیر په تکلیف و خو د لمونځونو امامت یې کاوه پدې ورځ یې هم خلکو ته د ما بنام لمونځ ورکړ، د والمرسلات عرفا سورت یې پکې تلاوت کړ.^(۱)

(۱). بخاري عن ام الفضل باب مرض النبي - عليه السلام، ۲/ ۶۳۷

(۱). متفق عليه

خو لمانسختن یې بیماری ډیره زیاته شوه ونه توانید جومات ته تشریف یوسي. عائشه (رضي الله عنها) وايي: لمانسختن رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پوښتنه وکړه: (أصلی الناس؟) آیا خلکو لمونځ کړي؟ مونږ ورته وویل: نه، یا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! هغوی ستا انتظار باسي، ويې فرمايل: (ضعوا لي ماء في المخبص). په لځن کې لږ اوبه راته واچوی، مونږ اوبه ورته واچولې، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) غسل وکړ او غوښتل یې لږ شي خو بیهوشه شو، او کله چې په حال راغی ويې فرمايل: (أصلی الناس؟) آیا خلکو لمونځ ادا کړي؟ دوهم او دریم ځل یې همداسې فرمايل، زمونږ ځواب به داسې و چې نه یا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغوی ستا په انتظار ناست دي، ده به غسل وکړ هڅه به یې وکړه لږ شي خو بیهوشي به ورباندې راغله، نو بالاخره یې ابوبکر (رضي الله عنه) ته خبر ولیږه چې امامت وکړي او په خلکو لمونځ ادا کړي. د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مریضۍ په ورځو کې حضرت ابوبکر (رضي الله عنه) د ۱۷ لمونځونو امامت کړیدی.^(۲)

عائشې (رضي الله عنها) درې، څلور ځلې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته عرض وکړ چې امامت له ابوبکر (رضي الله عنه) نه واخلي ځکه ویریده هسې نه خلک یې پلار په بدفالی او بدشگونۍ ونیسي، خو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (إنکن لأنتن صواحب يوسف، مروا أبا بکر فليصل بالناس). تاسې د یوسف (عليه السلام) ملګري یاستی، یعنې په زړه کې مو یو څه دي او په خوله بل څه وایي، ابوبکر ته امر وکړ چې خلکو ته لمونځ ورکړي. عائشې (رضي الله عنها) په خوله عرض وکړ، یا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ابوبکر چې ستا په ځای ودریږي له ډیرې ژړا نه خلکو ته قرآنکریم نه شي اورولی، دا یې د خولې خبره وه خو په زړه کې یې دا هم وه چې که رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لدې مرض نه وفات شي هسې نه چې خلک د ابوبکر (رضي الله عنه) امامت په بدفالی ونیسي او همدا عقیده یې په زړه کې پخه شي، خو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ ابوبکر ته ووايي چې د خلکو امامت وکړي.

(۲). بخاري ۹۹/۱

له رحلت نه دری ورځې وړاندې

جابر (رضي الله عنه) وايي: له رحلت نه دری ورځې وړاندې مې له نبی (صلى الله عليه و سلم) نه واوریدل چې فرمایل یې: (ألا لا يموت أحد منكم إلا وهو يحسن الظن بالله). د تاسو هر یوه ته بنایي پداسې حال کې ومري چې په الله تعالی یې گمان نیک وي.

له رحلت نه یوه یا دوې ورځې وړاندې

د شنبې یا یکشنبې په ورځ د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) صحت څه نا څه بڼه و، د دوو کسانو په مرسته یې جومات ته تشریف یووړ، پدې وخت کې ابوبکر (رضي الله عنه) خلکو ته د ماسپښېن لمونځ ورکاوه، خو کله چې ابوبکر ولیدل رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تشریف راوړ کوښښ یې وکړ په شا شي، ولې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) اشاره ورته وکړه چې په شا نه شي او ویې فرمایل: ما د ابوبکر چپي خوا ته کینوی، همغه وه چې د ابوبکر چپي خوا ته کینول شو، ابوبکر (رضي الله عنه) به د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لمانځه پسې اقتدا وکړه او دده مبارک تکبیر به یې تکرار اوه او خلکو ته به یې رساوه^۱.

له رحلت نه یوه ورځ مخکې

د یکشنبې په ورځ یعنی له رحلت نه یوه ورځ مخکې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل ټول غلامان آزاد کړل، او ه (۷) دیناره یې درلودل هغه یې هم صدقه کړل، خپله وسله یې هم مسلمانانو ته ورکړه. د شپې له خوا عائشې (رضي الله عنها) د چراغ لپاره تیل له کومې گاوندې نه پور واخیستل، او په همدې وخت کې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) زغره د ۳۰ صاعه تقریباً ۷۵ کیلو گرامه وربشو په بدل کې له یوه یهودي سره گرو وه.

د رسول الله ﷺ د مبارک ژوند آخري نې ورځ

^۱. صحيح البخاري ۹۸/۱_۹۹.

انس بن مالک (رضي الله عنه) روایت کوي چې د دوشنبې په سهار ابوبکر خلکو ته لمونځ ورکاوه، ناڅاپه خلک متوجه شول چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عائشې (رضي الله عنها) د کوتي پرده پورته کړې او دوی ته گوري، دوی په لمانځه ولاړ وو. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې حالت په لیدو سره تبسم وکړ، ابوبکر (رضي الله عنه) فکر وکړ چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تشریف راوړي نو له خپل ځای نه په شا شو چې صف ته ورسېږي.

انس (رضي الله عنه) وايي: د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لیدو سره مسلمانان دومره خوشاله شول چې نژدې وه لمونځ پریرېدي، او د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت او پوښتنې ته ورشي، خو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپل مبارک لاس اشاره وفرمايله چې خپل لمونځ پوره کړي، بیا یې خپلې حجرې ته تشریف یووړ او پرده یې را کوزه کړه.^(۱)

لدينه وروسته په رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د بل لمانځه وخت رانغی. چې غرمه شوه رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپله گرانه لور فاطمه (رضي الله عنها) راوغوښتله پټ په غوږ کې یې څه ورته وویل: فاطمه (رضي الله عنها) په ژړا شوه، بیا یې بله خبره پټه ورته وکړه په هغې سره فاطمه (رضي الله عنها) په خدا شوه.

عائشه (رضي الله عنها) وايي: وروسته مې له فاطمې (رضي الله عنها) نه ددې موضوع په هکله وپوښتل، هغې راته وویل: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پټ راته وویل: زه رحلت کوم، له همدې مرض نه وفات کېږم، ما ددې خبرې په اوریدو سره وژړل، بیا یې راته وویل چې زما په کورنۍ کې به ته له ت ولو نه لومړی په ما پسې راځي، زه پدې سره خوشاله شوم او ومې خندل.^(۲)

همدا راز رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فاطمې (رضي الله عنها) ته زيری ورکړ چې ته د ت ولي دنيا د بنځو سرداره یې^(۱) ځنې روایتونه پدې دلالت کوي چې له فاطمې (رضي الله عنها) سره د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا خبرې او دا زيری د ژوند په وروستۍ ورځ نه بلکه وروستۍ اونۍ اواز کې و.

(۱) صحيح بخاري باب مرض النبي (عليه السلام) ۲ / ۶۴۰

(۲) بخاري ۲ / ۶۳۸

(۱) رحمة للعالمين ۱ / ۲۸۲.

فاطمی (رضی الله عنها) چې د خپل محبوب پلار دا مرض او درد ولید، چيغه یې کړه، وای، په پلار مې څه حال دی، څومره په تکلیف دی؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (لیس علی أبیک کرب بعد الیوم). ستا پلار به له نن نه وروسته هیڅ غم او درد ونه ویني.^(۲)

بیا یې حسن او حسین (رضی الله عنهما) راوغوښتل دواړه یې مچي کړل او د دوی په هکله یې د نیکی وصیت وکړ، بیا یې خپلې میرمنې راوغوښتلې ټولو ته یې وعظ او نصیحت وکړ، هماغه وه چې درد او مرض یې زیات شو، په بدن کې یې د هغو زهر و اثر ښکاره شو چې په خیبر کې یې خوړلي و، فرمایل به یې: (یا عائشة، ما أزال أجد ألم الطعام الذي أكلت بخير، فهذا أوان وجدت انقطاع أبهري من ذلك السم). اې عائشه! د هغه طعام درد احساسوم کوم مې چې په خیبر کې خوړلي و، فکر کوم چې د ملا رگ مې له هغه زهر و نه پری شوی دی.^(۳)

پر مبارک مخ یې خادر پروت و، چې په تنگ شو خادر یې ایسته کړ او خلکو ته یې د وصیت او نصیحت په توګه چې همدا یې وروستی نصیحت و، وفرمایل: (لعنة الله على اليهود والنصارى، اتخذوا قبور أنبيائهم مساجد - يحذر ما صنعوا - لا يبقين دينان بأرض العرب). پر یهود و او نصرانیانو دې د الله لعنت وي، د خپلو نبیانو قبرونه یې په عبادتخانو بدل کړي، - لدینه مطلب د خلکو منع کول و- په عربي سیمه کې دوه دینونه ته پاتې کیږي. او خلکو ته یې د نصیحت په توګه فرمایل: (الصلاة، الصلاة، وما ملكت أيمانكم^۴). د لمانځه او هغو غلامانو خیال ساتئ چې تر لاس لاندې مودې. همدا فرموده یې د ځان کندن په وخت کې څو ځله تکرار کړه.

ځنګدن

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ځنګدن را لنډ شو، عائشې (رضی الله عنها) ځانته را تکیه کړ، تکیه یې ورباندې کړې وه. له همدې امله به عائشې

(۲). صحیح بخاري ۲ / ۶۴۱ .

(۳). صحیح بخاري ۲ / ۶۳۷ .

۴ . نفس المصدر .

(رضی اللہ عنہا) ہمیشہ ویل: پر ما باندي د الله تعالى له رحمتونو او نعمتونو څخه يو دا دی چې رسول الله (صلی اللہ علیہ و اله و صحبه و سلم) زما په کور کې، زما د نوبت په ورځ او زما د غاړې او لمنې تر مینځ وفات شوی، او الله تعالى د ده (صلی اللہ علیہ و اله و صحبه و سلم) د وفات په وخت زما د خولې لارې د هغه له مبارکو لارو سره گډې کړې. عبدالرحمن بن ابوبکر (رضی اللہ عنهما) زما کور ته راغی، په لاس کې یې مسواک و، رسول الله (صلی اللہ علیہ و اله و صحبه و سلم) په ما باندي تکیه کړې وه، متوجه شوم چې رسول الله (صلی اللہ علیہ و اله و صحبه و سلم) د هغه د مسواک په لور گوري، پوه شوم چې مسواک غواړي، عرض مې وکړ: مسواک درته واخلم؟ ده په اشاره سره پوه کړم چې هو. ما هغه مسواک ورنه واخیست، د رسول الله (صلی اللہ علیہ و اله و صحبه و سلم) لپاره کلک و عرض مې وکړ درته نرم یې کړم؟ په مبارک سر یې اشاره وکړه، چې هو. ما ورته نرم کړ او ورمې کړ هغه ډیر ښه استعمال کړ.

په یوه روایت کې دا هم راغلي چې رسول الله (صلی اللہ علیہ و اله و صحبه و سلم) په ډیره ښه طریقه مسواک وواهه، له خوا سره یې د اویو منگی ایښې و، دواړه لاسونه به یې پکې غوټه کړل او پر مبارک مخ به یې راکش کړل او فرمایل به یې: (لا إله إلا الله، إن للموت سكرات...) الحدیث. [له یوه الله پرته بل د عبادت وړ نشته، بیشکه چې مرگ سختی لري.]^(۱) کله چې رسول الله (صلی اللہ علیہ و اله و صحبه و سلم) مسواک استعمال کړ، مبارک لاس یا گوته یې پورته کړه سترگې یې پت ته ونيولې مبارکې شونډې یې و خوځیدې، عائشې (رضی اللہ عنہا) غوږ ورته ونيو او وایی وریدل چې فرمایي: ((مع الذين انعمت عليهم من النبيين و الصديقين و الشهداء و الصالحين و حسن اولئك رفيقا اللهم اغفر لي و ارحمني و الحقني بالرفيق الاعلى اللهم الرفيق الاعلى))^(۲) [له هغو کسانو سره چې نعمت دې ورکړې له انبياوو (عليهم السلام)، صدیقانو، شهیدانو او صالحینو نه، هغوی ډیر غوره ملگري دي ای خدایه! عفوه راته وکړې، رحم راباندي وکړې او ما له رفیق اعلى سره یو ځای کړې، ای خدایه رفیق اعلى درنه غواړم.] دا وروستی کلمه یې درې ځله تکرار کړله مبارک لاس یې په اړخ ولويد او له رفیق اعلى سره یو ځای شو. ((انا لله و انا اليه راجعون))

(۱) بخاري باب مرض النبي - عليه السلام، ۶۴/۲.

(۲) بخاري همغه باب. او اخر ما تكلم به النبي (عليه السلام)، ۲۳۸/۲ تر ۲۴۱.

دغه وخت د دوشنبې ورځ غرمه مهال د سختې گرمۍ وخت و، د هجرت یوولسم کال د ربیع الاول ۱۲ نیټه وه. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک عمر ۶۳ کاله او څلور ورځې و.

پر اصحابو (رضي الله عنهم) د غمونو انبارونه

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د رحلت دردونکی خبر خور شو د مدینې په اوسیدونکو قیامت جوړ شو، په سترگو یې تپه تیاره شوه. انس (رضي الله عنه) وايي: ما مدینې ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د راتګ له ورځې نه بله زیاته روښانه او نیکمرغه ورځ نده لیدلې، او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د وفات له ورځې نه مې بله زیاته تیاره او دردونکې ورځ نده لیدلې.^(۱)

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رحلت وکړ فاطمې (رضي الله عنها) وویل: وای پلار جانه! ستا غم جبریل (علیه السلام) ته ژاړول!^(۲)

د عمر (رضي الله عنه) دريځ

عمر (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د وفات د خبر په اوریدو سره له خود نه ووت دا یې نه شوای منلی، حیران و، دهشت اخیستی و. ویل به یې: ځینې منافقان گمان کوي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رحلت کړیدی، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رحلت ندی کړی، بلکه خپل رب ته ورغلی لکه موسی بن عمران (علیه السلام) چې خپل رب ته ورغلی و او ۴۰ ورځې له خپل قوم نه غایب شوی و، دا وروسته له هغې چې وویل شول مړ شویږ خو هغه بیرته ورته راغی، قسم په خدای چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم بیرته راځي، او د هغو کسانو لاسونه او پښې به پرې کوي چې گمان کوي او وایې وفات شویږی.^۱

(۱)- الدارمي. مشکاة المصابيح ۵۴۷/۲.

(۲). بخاري باب مرض النبي (عليه السلام) ۲/ ۲۴۱.

۱. ابن هشام ۲/ ۶۵۵.

د ابوبکر (رضي الله عنه) دريځ

ابوبکر (رضي الله عنه) د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د رحلت په وخت کې له مدينې نه د باندې په سنج نومې کلي کې و، په آس سپور راغی مخامخ جومات ته داخل شو له چا سره يې خبرې نه کولې، د عائشې (رضي الله عنها) کور ته ورغی او د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مبارک سر سره ودرید. پر هغه مبارک يمني ليکه دار چادر غوړول شوی و، چادر يې له مبارک مخ نه پورته کړ، مبارک مخ يې مچي کړ، ويې ژړل او ويې ويل: مور او پلار مې له تا قربان، الله تعالی تا ته دوه ځله مرگ نه درکوي، کوم مرگ يې چې درته ټاکلی و هغه درته راغی. بيا د باندې راوت. هلته عمر (رضي الله عنه) له خلکو سره په مناقشه بوخت و ابوبکر وويل: اي عمره! کينه. عمر نه کيناست خلک ټول له عمر نه ابوبکر ته راغلل، ابوبکر وويل: اما بعد: چا چې د محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) عبادت کاوه هغه دې پوه شي چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفات شو، او څوک چې د الله عبادت کوي هغه دې پوه شي چې الله د محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدای ژوندی دی مرگ نه لري. الله تعالی فرمايي: ((وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإَيْنَ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ)) (آل عمران: ۱۴۴)

[نه دی محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مگر يو رسول د الله په تحقيق سره له ده نه مخکې ډير رسولان تير شويدي آيا نو که مې شي محمد يا شهيد کړی شي نو بيرته به وگرځی تاسې به پوندو خپلو (کفر ته) او هر څوک چې بيرته وگرځيده په پوندو خپلو (کفر ته) نو الله ته به هيڅ زيان ونه رسوي او ژر به جزا ورکړي الله شکر گزارو ته.] ابن عباس (رضي الله عنهما) وايي: کله چې ابوبکر دا آيت تلاوت کړ خلک داسې شول لکه چې دا آيت همدا اوس نازل شوی وي، او پدې سره ټولو همدا آيت شريف تلاوت کاوه. ابن مسيب وايي: عمر (رضي الله عنه) وويل: په خدای قسم کله چې ابوبکر دا آيت تلاوت کړ، بالکل بې حسه شوم، په لاره نه شوای تلی، پنبې مې بې سيکه شوې او دا آيت مې چې ولوست په ځمکه ولویدم او پوه شوم چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفات شوی دی.^(۱)

(۱). بخاري ۲/ ۶۴۰-۶۴۱.

تجهيز، تکفين او تدفين

د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له تجهيز او تدفين نه مخکې د خلافت په اړه اختلاف پيدا شو، د انصارو او مهاجرينو تر مينځ بحث او مناقشه پيل شوه. دوى په سقيفه بنى ساعده کې راټول شوي وو، د خلافت په هکله يې ډير بحث وکړ په پای کې يې په اتفاق سره ابوبکر (رضي الله عنه) د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خليفه وټاکه. د خلافت په هکله دا بحث او مناقشه د دوشنبې تر ماښام پورې جاري وه، پدې شپه هم د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تجهيز او تدفين و نه شو.

سهار شو پر رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) باندې هماغه يماني چادر غوړيدلى و، کورنۍ يې دروازې ورپسې بندې کړې وې، د سه شنبې په ورځ يې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته غسل ورکړ، خو جامې يې همداسې په غاړه کې وې. عباس. علي، د عباس زامنو فضل او قثم (رضي الله عنهم) رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته غسل ورکړ. له دوى سره شقران چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ازاد شوى غلام و، اسامه بن زيد، اوس بن خولي (رضي الله عنهم) هم ملگري وو. عباس، قثم او فضل به په يوه اړخ او بل اړخ اړاوه، اسامه او شقران اوبه ورباندې اچولې او علي (رضي الله عنهم) به غسل ورکاوه، اوس (رضي الله عنه) د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مبارک جسد په خپله سينه تکیه کړی و.

وروسته يې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په دريو يماني کتاني جامو کې ونغښت، پدې کې کميس او عمامه (لنگي) نه وه^(۱) دا جامې يې کفن وې. بيا د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دفن کولو په هکله سره مخالف شول، تر څو ابوبکر (رضي الله عنه) وويل: ما له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه اوريدلي چې فرمايي: (ما قبض نبی إلا دفن حيث یسقبض). هر پيغمبر په هغه ځای کې دفن کېږي چېرته چې وفات شوی وي. په همدې اساس ابو طلحه انصاري (رضي الله عنه) د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه بستره چې پرې وفات شوی و پورته کړه او ترينه لاندې ځای ژور شو او قبر ورته جوړ

(۱). متفق عليه. بخاري ۱۶۹/۱. مسلم ۲۰۲/۱.

شو. قبر يې لحد و، خلک به لس لس تنه راتلل او په رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) به يې لمونځ کاوه، د لمانځه امام يې نه و. لومړی د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) کورنۍ او خپلوانو لمونځ پرې وکړ، ورپسې مهاجرينو، بيا انصارو، له نارينه و نه وروسته بنځو، ورپسې ماشومانو په رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لمونځ ادا کړ. پدې ډول د سه شنبې ورځ هم تيره شوه او د چارشنبې شپه را داخله شوه. عائشه (رضي الله عنها) وايي: مونږ تر هغې پورې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له دفن کولو نه خبر نه وو تر څو د چارشنبې په نيمايي شپه کې مو د بيلجو آواز واوريد.^(۱)

(۱) مختصر سيره الرسول للشیخ عبدالله النجدي ص ۴۷۱. د نبي (عليه السلام) د رحلت په هکله دا کتابونه وگوره: بخاري باب مرض النبي (عليه السلام)، فتح الباري، صحيح مسلم، مشكاة المصابيح باب وفاة النبي (عليه السلام). ابن هشام ۲/۲۴۹ تر ۲۶۵. تلقيح فهم اهل الاثر ص ۳۸-۳۹. رحمة للعالمين ۱/۲۷۷ تر ۲۸۲. مونږ عام تاريخونه له وروستي مصدر نه اخستي دي.

مبارکه نبوي کورنی

۱- له هجرت نه مخکې په مکه کې نبوي کورنی عبارت وه له: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او خدیجه (رضي الله عنها). د واده په وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ۲۵ کلن او خدیجه (رضي الله عنها) ۴۰ کلنه وه، او تر څو چې ژوندی. وه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بل واده ونکړ. له خدیجې (رضي الله عنها) نه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لونیې او زامن پیدا شول، خو زامن یې یو هم ژوندی پاتې نه شو. او لونیې یې عبارت دي له: زینب، رقیه، ام کلثوم او فاطمه (رضي الله عنهن). زینب (رضي الله عنها) له هجرت نه مخکې د خپلې ترور (خاله) له زوی ابو العاص بن الربیع سره واده کړی و. رقیه او ام کلثوم یې یوه په بله پسې عثمان (رضي الله عنهم) ته په نکاح ورکړې وې، فاطمه چې له علي (رضي الله عنه) سره یې د بدر او احد په مینځ کې واده کړې و. د فاطمې (رضي الله عنها) اولادونه حسن، حسین، زینب او ام کلثوم (رضي الله عنهم) وو.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپل امت په نسبت له نورو امتیازاتو او ځانګړتیاوو نه علاوه یو امتیاز دا درلود چې له څلور نه له زیاتو ښځو سره نکاح ورته روا وه. ددې امر تر شا ډیر حکمتونه او رازونه پټ وو. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ۱۳ ښځو سره نکاح کړې وه، د رحلت په وخت کې یې نهه (۹) میرمنې ژوندی وې. دوی دده مبارک په ژوند کې وفات شوي وې چې یوه خدیجه او بله ام المساکین زینب بنت خزیمه (رضي الله عنهما) وه، او دوی میرمنې یې داسې وې چې ورسره یو ځای شوی نه و.

دلته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نورو بیبیانو نومونه او ژوند په لاندې ډول وړاندې کوو:

۲- سوده بنت زمعه (رضي الله عنها): رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بعثت په لسم کال د خدیجې (رضي الله عنها) له وفات نه څو ورځې وروسته واده ورسره کړی و. سوده مخکې د خپل تره له زوی سکران سره واده کړی و، وروسته هغه

وفات شو، کونډه شوه او بیا یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د گډ ژوند شرف ترلاسه کړ.

۳- عائشه بنت ابی بکر (رضي الله عنهما): رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورسره د بعثت په یوولسم کال له سوډه سره له واده نه یو کال وروسته د شوال په میاشت کې یعنې له هجرت نه دوه کاله او پنځه میاشتې مخکې نکاح کړې وه، چې دغه وخت عائشه (رضي الله عنها) (۶) کلنه وه، بیا له هجرت نه اوه میاشتې وروسته کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عمر ۵۶ کاله او د عائشې (رضي الله عنها) عمر (۹) کاله و په مدینه کې د لومړي هجري کال د شوال په میاشت کې واده وکړ. عائشه یوازینی پیغله ده چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورسره واده کړی، نورې میرمنې یې ټولې کونډې وې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له عائشې سره ډیره مینه درلوده، عائشه (رضي الله عنها) له نورو نه ډیره هوښیاره، فقیهه او عالمه میرمن وه.

۴- حفصه بنت عمر (رضي الله عنهما): د نوموړې میره خنیس بن حذافه سهمي د بدر او احد تر مینځ مړ شو، نو وروسته په دریم هجري کال کې یې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د نکاح شرف وگاتېه.

۵- زینب بنت خزیمه (رضي الله عنها): دغه بي بي له بني هلال بن عامر بن صعصعه کورنۍ څخه وه. له فقیرانو او بیوزلانو سره یې ډیره همدردی لرله، نیکي به یې ورسره کوله او له همدې کبله په ام المساکین د مسکینانو په مور مشهور وه. لومړې یې له عبدالله بن جحش (رضي الله عنه) سره واده کړی و، هغه د احد په غزا کې په شهادت ورسید، او د هجرت په څلورم کال رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نکاح ورسره وکړه، خو له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره له واده نه دوې یا درې میاشتې وروسته وفات شوه.

۶- ام سلمه هند بنت ابی امیه (رضی الله عنها): لومړنی میره یې ابو سلمه (رضی الله عنه) و، هغه د څلورم هجري کال په جمادې الاخر کې وفات شو، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په همدې کال د شوال په میاشت کې واده ورسره وکړ.

۷- زینب بنت جحش (رضی الله عنها) بن رثاب چې له بنی اسد بن خزیمه قبیلې څخه وه. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عمه لور هم کیدله، لومړی یې له زید بن حارثه (رضی الله عنه) سره واده وکړ. وروسته زید طلاقه کړه، او الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته داسې حکم وکړ: ((فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَا كَهَا)) [وروسته له دینه چې زید ورسره یو ځای شو مونږ هغه تا ته په نکاح در کړه].

پدې هکله د احزاب سورت څو آیتونه نازل شول، پدې آیتونو کې د نسبتي زوی (پسر خواندگی) مسئله بڼه توضیح شویده چې وروسته به اشاره ورته وکړو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د پنځم هجري کال په ذی القعدة کې له زینب سره واده وکړ.

۸- جویریة بنت حارث (رضی الله عنها): حارث د بنی مصطلق کورنی سردار و، جویریة له غزانه وروسته اسیره شوه، لومړی د ثابت بن قیس بن شماس په برخه ورسیده، هغه مکاتبه ورسره وکړه یعنې د پیسو په مقابل کې یې د آزادی موافقه ورسره وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پیسې ورکړې آزاده شوه او د شپږم هجري کال په شعبان میاشت کې یې واده ورسره وکړ.

۹- ام حبیبه رمله بنت ابی سفیان (رضی الله عنها): نوموړې د عبیدالله بن جحش بنځه وه. دواړو حبشې ته هجرت وکړ، خو میره یې هلته مرتد شو، مسیحي شو او هملته مړ شو، ام حبیبه پخپل دین قائمه وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په اووم هجري کال د محرم په میاشت کې د عمرو بن امیه ضمري په لاس نجاشي ته لیک ولیږه چې له ام حبیبه سره یې د واده هیله پکې څرگنده کړې وه، نو هغه یې هملته د نکاح عقد وتاړه او له شرحبیل بن حسنه (رضی الله عنه) سره یې ورته راولیږله.

۱۰ - صفیه بنت حبیب بن اخطب (رضی الله عنها): صفیه په خیبر کې د مسلمانانو په اسارت کې ولویده، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه د ځان لپاره غوره کړه، آزاده یې کړه او په ۷ هجري کال کې د خیبر له فتحې وروسته نکاح ورسره وکړه.

۱۱ - میمونه بنت حارث (رضی الله عنها): دا د عباس (رضی الله عنه) د بنځې ام الفضل لبا به بنت حارث (رضی الله عنها) خور وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په عمره القضاء کې یعنی د اووم هجري کال په ذی القعدة کې له احرام نه له حلالیدو وروسته نکاح ورسره وکړه.

دا وې هغه یوولس میرمې چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې د نکاح او واده شرف حاصل کړی و. خدیجه او ام المساکین (رضی الله عنهما) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ژوند وفات شوې، خو نهه (۹) نورې میرمې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د رحلت په وخت کې ژوندی وې او دوې بنځې داسې وې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نکاح عقد ورسره تړلې و، خو واده یې ورسره و نه شو، هغه یوه له بنی کلاب او بله له کنده کورنۍ څخه وه چې په جونیه سره یې شهرت درلود. پدې هکله د روایتونو تر مینځ څه اختلاف شته چې د تفصیلاتو بیانول یې ضروري نه شمیرو.

د وینځو په هکله ویلی شو چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له دوو وینځو سره یو ځای شوی و چې یوه یې ماریه قبطی (رضی الله عنها) وه چې د مصر مقوقس ورکړې وه او له هغې څخه یې یو زوی درلود چې نوم یې ابراهیم و. ابراهیم ماشوم و چې وفات شو، د وفات نیټه یې د لسم هجري کال د شوال ۲۸ یا ۲۹ تاریخ و چې د ۶۲۲م کال د جنوري له ۲۷ مې سره سمون خوري. بله وینځه یې ریحانه بنت زید نضری یا قرظی (رضی الله عنها) وه چې د بنی قریظه په غزا کې په اسارت و نیول شوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه د ځان لپاره غوره کړه. ځینې روایتونه وايي چې ریحانه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) میرمې وه چې له اسارت نه وروسته یې آزاده او په نکاح کړې وه، خو ابن قیم لومړنۍ خبرې او روایت ته ترجیح ورکوي. ابو عبیده دوې نورې میرمې هم د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د میرمو په ډله کې شاملوي چې یوه یې جمیله وه چې په اسارت

نیول شوې وه او بله هغه وینځه وه چې زینب بنت جحش (رضي الله عنها) رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورکړې وه.^(۱)

که د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مبارک ژوند ته په ځیر وکتل شي، نو دا به له ورايه بنکاره شي چې لدې دومره ودونو نه د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هدف د جنسي غریزې اشباع کول نه و ځکه رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ځوانۍ لومړني تقریبا دیرش کاله له یوې څلویښت کلنې بنځې (خدیجه (رضي الله عنها)) او بیا سوډه (رضي الله عنها) سره تیر کړيدي.

د ځوانې عمر یې له همدې زړو میرمنو سره تیر شويدي، نو آیا دا معقوله ده چې له ځوانۍ نه وروسته د پخوالي په عمر کې دې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) جنسي قوت دومره زیات شوې وي چې یو بل پسې (۹) نهه ودونه وکړي؟ که واقعیت ته وکتل شي او د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ژوند مراحل تر نظر تیر شي، نو دا په ډاگه شي چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هر واده شا ته هغه لوی مقاصد وو چې د عامو ودونو له مقاصدو نه ډیر لوی وو، دا ودونه د مادي غرض لپاره نه بلکه د ډیرو سترو اهدافو پخاطر وو.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پر خپلو څلورو یارانو کوم چې د الله او اسلام په لار کې یې ډیر مشکلات گاللي او په آزموینه کې بریالي وتلي وو ډیر عنایت او شفقت کړی له هغوی سره یې خپلې اړیکې ډیرې ټینګې ساتلې، او د همدې اړیکو د لا زیات ټینګیدو پخاطر یې له عائشه بنت ابوبکر (رضي الله عنهما) او حفصه بنت عمر (رضي الله عنهما) سره واده وکړ، رقیه او وریسې ام کلثوم یې عثمان، او فاطمه یې علي (رضي الله عنهم) ته په نکاح ورکړې.

هغه وخت عربانو خپلوي او دوستي ډیره پاللله، خپلوانو ته یې زیات احترام درلود، په دوستۍ سره د قبایلو تر مینځ اړیکې مضبوطیدلې، د بنمنۍ او جگړې ورباندې پای ته رسیدلې، او له خپلوانو سره د بنمنې او جگړه د شرم او بې ننگۍ خبره بلل کیدله.

له همدې امله رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وغوښتل د خپلوۍ او ودونو له لارې ځینې قبیلې د ځان کړي، له همدې لارې له اسلام سره د هغوی د بنمنې او عداوت ختم کړي. ام سلمه (رضي الله عنها) له بني مخزوم قبیلې څخه وه، ابوجهل او خالد هم له همدې قبیلې څخه وو، له ام سلمه (رضي الله عنها) سره له واده نه وروسته خالد د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خلاف د احد د غزا

(۱). زاد المعاد ۱/ ۲۹

په شان سخته دښمني او کلک دریځ نه درلود، بلکه څه وخت وروسته پخپله خوښه مسلمان شو. همدا راز ابو سفیان له هغې نه وروسته چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې لورام حبیبه نکاح کړه د مسلمانانو په خلاف جگړه ونکړه. له جویریې او صفیه سره له واده نه وروسته د یهودانو دوی قبیلې بنی مصطلق او بنی نضیر هم پداسې عمل لاس ندي پورې کړی چې په دښمني دلالت وکړي بلکه جویریې خو د خپل قوم لپاره تر ټولو نه زیاته برکتې ښځه وه ځکه لدې سره له واده نه وروسته اصحابو (رضی الله عنهم) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپلوی د درناوي په خاطر د هغې د قوم سل کورنۍ آزادي کړې او ټولو به ویل: دوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلوان دي باید آزاد شي، څرگنده ده چې دې احسان او نیکۍ د هغوی پر زرونو ډیره مثبتې اغیزه درلوده.

د اسلام او مسلمانانو په خلاف د دښمني د کمولو او له مختلفو قبایلو سره د دوستۍ له ټینګولو نه علاوه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ودونو ستر هدف دا و چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) غوښتل له خپلو میرمنو نه د داعیانو او معلمانو کار واخلي، ځکه هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې مکلف و چې دا له تمدن، فرهنگ او ثقافت نه لیرې او پردی قوم داسې وروزي چې د ژوند په ټولو آدابو او اخلاقو سمبال وي. هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نوې ټولنه جوړوله، او د ټولني حاکمو اصولو دا اجازه نه ورکوله چې نارینه او ښځینه دې سره گډ وي، او دا ممکنه نه وه چې د عربي ټولني ښځې دې خپل نوي اسلامي فرهنگ او ثقافت مخامخ له نارینه وو نه زده کړي. ښځې د ټولني یوه مهمه برخه وه او د هغوی پوهه، روزنه او ښوونه لکه د نارینه وو په شان ضروري او لازمي وه، بناءً رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مجبور وو ددې لوی عمل د ادا کولو پخاطر د ښځو د روزنې او ښوونې پخاطر د مختلفو عمرونو درلودونکې ښځې غوره کړي، د مختلفو عمرونو او مختلفو صلاحیتونو خاوندانې ښځې په نکاح کړي، هغوی په اسلام او اسلامي اخلاقو وروزي، د دین احکام ور زده کړي او داسې معلماني ورنه جوړې کړې چې وکولې شي په بریالیتوب سره ښاري او بانډه والې میرمنې وروزي، هغوی ته د اسلام پیغام ورسوي، زړو او ځوانو ښځو ته اسلامي آداب او اخلاق په عملي توګه ور زده کړي او ښځو ته د تبلیغ دنده ادا کړي. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) قدرمنو میرمنو (رضی الله عنهن) د اسلام د مبلغانو رول ادا کړی، هغوی په ډیره ښه توګه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و

صحابه و سلم) کورني او ژوندني حالات ښځو ته انتقالول، هغوی به په ټولو امورو کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه زده کړه کوله او بیا به یې نورو ښځو ته ښوونه کوله. دا دنده هغو بیبیانو ډیره ښه ادا کړیده چې ډیر عمر ژوندی وې لکه عائشه (رضي الله عنها)، نوموړې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زیات شمیر مبارک اقوال او سپیڅلي اعمال نورو ته رسولي دي.

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یو واده داسې و چې په هغه سره د جاهلي دور یو زور عادت او رواج مات شو، په عربانو کې زوی نیول (پسر خواندگی) رواج درلود. پسر خوانده به د اصلي او نسبي زوی په شان ټول حقوق درلودل او په هر څه کې به د نسبي زوی په شان معامله ورسره کیدله. دا رواج دومره خور شوی و چې له مینځه وړل یې آسانه او ساده کار نه و، څرگنده ده چې دې رواج د طلاق، نکاح، میراث او نورو معاملاتو په برخه کې له اسلامي احکامو سره تعارض درلود، پدې عادت او رواج کې نور ډیر داسې مفسد او فتنې پټې وې چې اسلام د هغو د له مینځه وړلو لپاره راغلي و. د همدې جاهلي عادت د ابطال او له مینځه وړلو لپاره الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته امر وکړ چې له زینب بنت جحش سره نکاح وکړي. زینب (رضي الله عنها) د زید ښځه وه، زید د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پسر خوانده و یعنې هغه یې په فرزندۍ یا زوی توب نیولی و. زید چې له زینب سره واده وکړ، له واده نه وروسته د دواړو تر مینځ د گډ ژوند شرایط نه وو برابر، اختلاف یې سره درلود، نو زید اراده وکړه طلاقه یې کړي. دا داسې وخت و چې کافران له هرې خوا نه پر مسلمانانو د حملې په حال کې وو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مشرکانو، یهودانو او منافقانو له تبلیغاتو نه ویریده، او دا تشویش یې درلود چې هسې نه دښمنان لدینه هم دده په خلاف د یوې تبلیغاتي وسیلې په توگه کار واخلي، نو خوبه یې نه وه چې زید خپله ښځه زینب طلاقه کړي. متردد و او څرگنده ده چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا تردد او تمایل له هغه عزم او عزیمت سره پوره برابري نه درلوده، کوم چې له امله یې د الله تعالی له خوا را استول شوی و. الله تعالی پدې مساله کې عتاب ورته وکړ او ویې فرمایل: (وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ)) (الاحزاب: ۳۷)

[او کله چې تا وویل هغه (زید) ته چې انعام کړی و الله پر هغه او انعام کړی و تا پر هغه (به آزادولو سره) چې خپله بنځه وساته او وویرېره له الله ته حال دا چې پتوله تا په زړه کې هغه خبره چې الله یې بنکاره کوونکی و او ته ویریدې له خلکو نه او الله ډیر لایق دی چې ویره ورنه ولري.]

په پای کې زید هغه طلاقه کړه او له عدت نه وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) واده ورسره وکړ. دا نکاح هغه وخت وشوه چې بني قریظه محاصره شوي وو. دا نکاح د الله په امر وشوه او الله دا ورباندې واجبې وکړې وه هیڅ اختیار او مجال یې نه و ورکړی، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې هکله هیڅ بله لاره او اختیار نه درلود. الله تعالی فرمایي: ((فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا)) (الاحزاب: ۳۷) [کله چې پوره کړ زید له هغې (زینب) نه

خپل غرض (او طلاقه یې کړه او عدت یې پوره شو) نو په نکاح درکړه مونږ تا ته دغه (زینب) د پاره ددې چې نه وي پر مؤمنانو سختي او ویال په نکاح کولو د بنځو د ادعیاوو کې کله چې تمام کړي دوی خپل غرض ورنه او د الله امر نافذ دی.]

ددې حکم تر شا دا حکمت پروت و ترڅو پدې سره د فرزندۍ او پسر خواندگۍ په نامه مشهور شوی جاهلي دود له مینځه یوسي، الله تعالی دې ته اشاره فرمایي: (ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ) (الاحزاب: ۵)

[وبولی تاسې دغه ادعیاء (پسر خواندگان) پلرونو د دوی ته دغه ډیر غوره دی په نزد د الله.]

((مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ)) (الاحزاب: ۴۰) [ندی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حقیقي پلار د هیڅ یو تن له سړیو ستاسې نه، لیکن رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او خاتم د رسولانو دی.]

ډیر عادتونه او رواجونه داسې وي چې په تشه خبره او قول سره نه پریښودل کیږي، بلکه د هغه له مینځه وړل له قول سره عملي مثال ته هم ضرورت لري. همدیته ورته یوه پیښه د عمرة الحديبيه په وخت کې هم وشوه هغه مسلمانان او اصحاب (رضي الله عنهم) چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د پزې اوبه هم ځمکې

ته نه پریرېدي بلکه د عروه بن مسعود ثقفي په خوله هغه را اخلي او په بدن يې موبني، د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د اوداسه د اوبو په را اخیستلو کې یو له بل سره مقابلې کوي، همدوی وو چې له خپل گران رهبر سره یې د مرگ بیعت کړی، په همدې ډله کې ابوبکر، عمر او نور یاران وو، همدغو اصحابو (رضي الله عنهم) ته چې له تړون نه وروسته امر کېږي لار شې خپل د قربانۍ څاروي حلال کړی، ځانونه له احرام نه خلاص کړی، وینو چې په قولې امر سره یو هم د حکم تعمیل نه کوي، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې صحنې په لیدو سره غمگین او خوابدی کېږي، خو کله چې ام سلمه (رضي الله عنها) مشوره ورکړه چې لومړی خپله قرباني ذبح کړي، له هیچا سره څه خبره ونکړي، نو بیا به ټول همدا کار عملي کوي. همداسې وشول رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې خپله د قربانۍ څاروی حلال کړ، اصحاب (رضي الله عنهم) ټول پاڅیدل د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) متابعت یې وکړ. د همدې مثال په رڼا کې د قولې او عملي حکم تر مینځ توپیر معلومولی شو، او وینو چې عملي حکم څه ډول اغیزه او اثر لري.

له زینب بنت جحش (رضي الله عنها) سره د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له نکاح نه وروسته منافقانو ډیر زهرجن تبلیغات وکړل، ډیرې شبهيې یې را ولاړې کړې، تردې حده چې ځینې کمزوري مسلمانان ترې متاثر هم شول، پدې وخت کې یو بل مشکل دا و چې له زینب سره واده د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پنځم واده کیده، او مسلمانانو ته خو له څلورو نه د زیاتو ودونو جواز نه و، نو دلته دوه مشکله وو: لومړی دا چې دا د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پنځم واده کیده، بله دا چې زید د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پسر خوانده و چې د جاهلي عادت مطابق د هغه له طلاقې شوې بڼې سره واده نه و ورته روا. د همدې مشکلاتو د حل لپاره الله تعالی د احزاب سورت څو آیتونه را نازل کړل دا موضوع گانې یې بڼې وڅیړلې او مسلمانانو ته یې وښودله چې پسر خواندگي په اسلام کې اصل نلري او بله دا چې الله تعالی خپل رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د ودونو په هکله داسې امتیاز ورکړیدی چې بل چا ته نشته، دده لپاره له څلورو نه زیات ودونه روا دي، او د لوړو اهدافو پخاطر الله تعالی خپل رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته دا ځانگړتیا ورکړیده.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له امهات المؤمنین (رضي الله عنهن) سره ډیر د شرف، عزت اطمینان، احسان او نیکی ژوند وکړ. ټولې بیبيانې د

شرف، قناعت، صبر، تواضع، خدمت او حق پیژندنې نمونه وي، که څه هم رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیر د محرومیت ژوند تیراوه. انس (رضی الله عنه) وايي: فکر نه کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به تر وفاته نومه ډوډۍ خوړلې وي او یا یې دې پخپلو سترگو کباب شوی پسه لیدلی وي.^۱ عائشه (رضی الله عنها) وايي: ډیر ځله داسې کیدله چې ډوډۍ، ډوډۍ میاشتي به مسلسل او د دریمې میاشتي تر رابره کیدو پورې به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په کور کې اور نه بلیده. عروه ورته وویل: ژوند مو په څه تیراوه؟ عائشه وفرمایل: په اوبو او خرما.^۲ پدې هکله ډیر روایات را نقل شويدي.

لډې اقتصادي مشکلاتو سره سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) میرمنو هیڅ اعتراض نه درلود، قانع وي، یوازې یو ځل یې له خپل ژوند او سخت حالت نه شکایت وکړ، خو پدې کې هم لوی حکمت پروت و دا د احکامو د تشریح علت شو، او په همدې مناسبت دا آیت نازل شو:

((يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأَزْوَاجَكُمْ إِن كُنْتُمْ تُرْذِنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعُكُمْ وَأَسْرَحُكُمْ سَرَاحًا جَمِيلًا (۲۸) وَإِن كُنْتُمْ تُرْذِنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالْدارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُم مِّنْكُمْ أَجْرًا عَظِيمًا). (الاحزاب: ۲۸ - ۲۹)

[اې نبی! ووايه ته بنځو خپلو ته که چيرې تاسې غواړئ همدغه ژوندون د دنيا او بنايست ددې بې ارزښته ژوندون، نوراشئ چې فايده در ورسوم او خوشې کړم تاسې په نيکۍ سره او که اراده لرئ د الله او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او د آخرت پس بيشکه الله تيار کړی دی د صالحينو د تاسې لپاره ډیر لوی اجر.] دې عظیمو میرمنو د شرف او عزت په حکم ټولو دنيا ته شا کړه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې له هر څه نه غوره و باله یوې هم دا خوبه نکره چې د دنيا مال او متاع دې وغواړي.

ددې میرمنو تر مینځ سره لدې چې شمیره یې ډیره وه، داسې څه مشکل ندې پيښ شوی کوم چې معمولاً د بنو تر مینځ واقع کیږي، خو کله نا کله به د انساني کمزوری له امله څه ستونزې پيښیدلې. او چې کله څه غلطی ور نه شویې الله تعالی عتاب

۱. صحیح البخاري ۹۵۲/۲.

۲. نفس المصدر والصفحة.

ورته کړی او دوی بیا هغه ندی تکرار کړی. الله تعالی فرمایي: (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ)). (التحریم: ۱) د پنځم ایت تر پایه [ای رسوله ولی حراموې هغه څه چې الله درته حلال کړي دي].

په پای کې وایم چې د میرمنو د تعدد په هکله بحث ته ضرورت نشته ځکه ددې مسئلې یعنی د بنځو د تعدد زیات مخالفین هغه کسان دي چې د غربي تمدن نمایندګي کوي، خو که د اروپا او غربي نړۍ ژوند ته وګورو د هغوی هغه مشکلات او ستونزې تر نظر تیرې کړو، هلته کیدونکي هغه جرایم او جنایات وګورو چې ورباندې راغلي، هغه بدبختۍ او مصیبتونه وشمیرو کوم چې له همدې اصل (تعدد) نه د انحراف او انکار له امله ورباندې رالویدلي دي، نو بیا ددې ضرورت نه پاتی کیږي چې ددې نظر د ابطال په هکله نور استدلال وشي، د اروپایانو او ټولو غریبانو عملي ژوند ددې لپاره ښه دلیل دی چې تعدد مشکل او نقص نه بلکه ضرورت او حل دی.

د رسول الله (ﷺ) صفات او اخلاق

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د داسې جسماني او اخلاقي کمال، جمال او ښکلا خاوند و چې په ژبه يې وصف او بيان نه شي کيدلی. زړونه دده په محبت او دوستۍ ودان و، هره سينه يې له قدر او درناوي ډکه وه، خلکو دده له عظمت او کرم نه ځانونه قربانول. د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په شان قدر او منزلت د هيچا نه و او نه دی او نه به په راتلونکي کې شي، چا چې ژوند ورسره کړی دده د مينې او محبت بنديوان شوی، اصحابو (رضي الله عنهم) دومره مينه ورسره درلوده چې پخپله يې مرگ قبلواوه خو دا يې نه غوښتل د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يو نوک خوږ شي.

له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د خلکو د مينې او محبت يو علت دا و چې هغه (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دومره کمال خاوند و چې هر څوک يې خپلولی شوای. په راتلونکو کرښو کې به په مختصره توگه د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د جمال او کمال په هکله را نقل شوي روايات تر نظر تير کړو، خو مخکې لدينه چې ددې عظيم لارښود د کمال او ښکلا په هکله څه ووايو پدې اعتراف کوو چې مونږ په هيڅ صورت هم د هغه (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حق په قلم او ژبه سره نه شو ادا کولی.

د رسول الله (ﷺ) اخلاقي کمال او شمایل

کله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هجرت په سفر کې د ام معبد خزاعي له خيمې نه تير شو، له ام معبد سره يې ملاقات وشو، نوموړې خپل ميره ته دده (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) صفات بيان کړل او پدې هکله يې داسې وويل: يو شخص مې وليد چې ډير ښکلی او باوقاره و، ځليدونکی مخ او غوره اخلاق يې درلودل، نه مريض و او نه يې اندامونه غير متناسب وو، ډير ښکلی او برابر و. زړه رابښکونکی سر او مخ يې درلودل، تورې سترگې، لوړ آواز، اوږده غاړه، گڼه ږيره،

اوږده باڼه، نښتې نړۍ وروځې او اوږده تور وينستان يې درلودل، چې چپ به و ځانگړی وقار يې درلود او که خبرې به يې کولې عظمت او لوړوالی به يې له واريه ښکاریده. له ليرې نه ډير با هيښته او دروند ښکاریده او له نژدې نه ډير خوږ، شيرين زبانه و، خبرې يې لنډې او مقبولې وې، نه يې زياتې خبرې کولې او نه له اندازې نه کمې، خبرې يې لکه ملغلرې وې. د متوسطې ونې خاوند و نه ډير لوړ او نه ډير ټيټ و، د داسې يوې څانگې په شان و لکه چې د دوو څانگو تر مينځ واقع شي او له دواړو نه وتلی او غوره وي، ملگرو يې ډيره مينه ورسره درلوده، چې ده به خبرې کولې ملگري به يې چوپ وو، امر به يې چې وکړ ټول به يې تعميل ته ولاړيدل، امر يې منل کيده، نه بد خوی و او نه ظالم. (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)^(۱)

علي بن ابي طالب (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په وصف کې وايي: نه ډير بې اندازې لوړ او نه ډير ټيټ و، متوسطه ښکلې ونه يې درلوده، ښه چار شانه و، وينستان يې نه ډير نرم و او نه ډير تاو تاو، مبارک مخ يې غوښن نه و گرد او سور رنگه و، سترگې يې غټې بادامي، باڼه يې اوږده او گڼې، اوږې يې پلنې، له ټټير نه تر گيډې يا نامه پورې يې نري وينبان وو، نور جسم يې وينستان نه درلودل د لاسونو او پښو گوتې يې غوښنې وې، د تگ په وخت کې به د مخې لور ته مايل و تا به ويل چې په څوړ کوزيږي، که چا ته به يې التفات او توجه کوله نو په ټول بدن سره به ورته ملتف کيده.

د دواړو اوږو تر مينځ يې د نبوت مهر و، له ټولو نه زيات مهربان او ښونکی و، د زياتې حوصلې درلودونکی و چا به چې ژوند ورسره تير کړ، معرفت به يې ورسره حاصل شو، نو ډيره مينه به يې ورسره پيدا کيدله، چا به يې چې صفت کاوه ويل به يې: دده په شان شخص مې نه مخکې ليدلی او نه وروسته.^(۲)

په بل روايت کې له علي (رضي الله عنه) نه رانقل شوي چې وايي: د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مبارک سر لوی او په غوښو ډک و له ټټير نه ترنامه پورې يې وينستان وو، د تگ په وخت کې به د مخې خوا ته مايل و ته به وايې لکه چې په څوړ کوزيږي.^(۳) جابر بن سمره (رضي الله عنه) وايي: د رسول الله (صلی الله عليه و

(1). زاد المعاد ۲/ ۴۵

(2). ابن هشام ۱/ ۴۰۱-۴۰۲. جامع الترمذي مع شرحه تحفة الاحوذی ۴/ ۳۰۴.

(3). المصدر الاخير.

اله و صحبه و سلم) مبارکه خوله لویه وه، په سترگو کې یې لږ څه سوروالی و، پوندې یې ډنگرې او بې غوښې وې.^(۴)

ابو طفیل (رضي الله عنه) وايي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سپین، نمکین، ښکلی او د متوسط قامت او معتدل بدن خاوند و.^(۱)

انس بن مالک (رضي الله عنه) وايي: د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لاسونه غټ او پلن وو، رنګ یې ښکلی و نه ډیر بې نمکه سپین او نه ډیر گندمي (غنم رنګه) و، پداسې حال کې وفات شو چې په سر او ډیره کې یې له شلونه زیات سپین وینستان نه وو.^(۲) او وايي: په مبارکو شقیقو کې یې سپین والی و. او په بل روایت کې وايي: په مبارک سر کې یې ځای ځای سپین وینستان وو.^(۳)

ابو جحیفه وايي: ما یې تر لاندینۍ شونډې لاندې سپین والی لیدلی.^(۴) عبدالله بن بسر (رضي الله عنه) وايي: په مبارکه زنی یې څو تاره سپین وینستان وو.^(۵)

براء (رضي الله عنه) وايي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) چار شانه و، اوږې یې پلنې وې، وینستان یې د غوږو تر نرمیو پورې اوږده وو، ما هغه په سرو جامو کې لیدلی، چې دده د ښکلا په شان ښکلا مې نده لیدلې.^(۶)

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لومړیو کې له اهل کتابو سره د موافقت پخاطر خپل مبارک وینستان له مخې نه شا ته رومنځول، خو وروسته یې وینستان په دوو برخو ویشل.^(۷)

براء وايي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ټولو نه زیات خوش اخلاقه او ښکلی و.^(۸) پوښتنه ترې وشوه چې آیا مخ یې لکه د تورې په شان داسې ځلیده؟ ویې ویل: نه، د تورې په شان نه بلکه مخ یې لکه د سپوږمۍ په شان ځلیده. په بل روایت کې راځي چې مخ یې گردی و.^(۹)

(۴). صحیح مسلم ۲/۲۵۸.

(۱). صحیح مسلم ۲/۲۵۸.

(۲). صحیح بخاري ۱/۵۰۲.

(۳). بخاري، مسلم ۲/۲۵۹.

(۴). بخاري ۱/۵۰۱-۵۰۲.

۵. نفس المصدر ۱/۵۰۲.

(۶). نفس المصدر.

(۷). صحیح بخاري ۱/۵۰۳.

(۸). نفس المصدر ۱/۵۰۲. مسلم ۲/۲۵۸.

(۹). بخاري ۱/۵۰۲. صحیح مسلم ۲/۲۵۹.

الرَّبِيع بنت معوذ (رضي الله عنها) وايي: د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخ ته به دې چې وکتل تا به ويل لمر ته گورم.^(۱۰)

جابر بن سمره (رضي الله عنه) وايي: يوه شپه مې چې سپوږمۍ بړه راختلې وه رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وکتل، بيا مې سپوږمۍ ته وکتل، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سرې جامې اغوستې وې، ومې کتل چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مې په سترگو کې له سپوږمۍ نه زيات بنکلی او ځليدونکي بنکاریده.^(۱۱)

ابو هريره (رضي الله عنه) وايي: له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه زيات بنکلی شى مې ندی ليدلې، تا به ويل لمر يې په مخ کې شعلې وهي، څوک مې هم په تگ کې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه تيز ندی ليدلې، داسې به روان و تا به ويل لکه چې ځمکه يې تر پنبولاندې منډې وهي، مونږ به ورپسې ستړي شوو خو هغه به نه ستړی کیده.^(۱۲)

کعب بن مالک (رضي الله عنه) وايي: د خوشالۍ په وخت کې به د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخ داسې شعلې وهلې تا به ويل د سپوږمۍ تپه ده.^(۱۳)

يو ځل د عائشې (رضي الله عنها) په کور کې خولې شو، مبارک مخ يې داسې په ځلا شو چې عائشې (رضي الله عنها) يې په هکله د ابو کبير هذيلي دا شعر ووايه:

و اذا نظرت الى اسرة وجهه
برقت كبرق العارض المتهلل^(۱۴)

[چې د مخ ليکو ته يې وگورې نو داسې ځليږي لکه ځليدونکې وريخ چې د آسمان په څنډو کې ځليږي.] ابوبکر (رضي الله عنه) به چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وکتل نو ويل به يې:

امين مصطفى بالخير يدعو
كضوء البدر زايله الظلام^(۱۵)

[امين دى مصطفى (غوره شوى) د نيکۍ لور ته بلنه کوي، لکه د څوارلسم سپوږمۍ داسې ځليږي چې هيڅ تياره پکې نشته.]

(۱۰). رواه الدارمي. مشكاة المصابيح ۵۱۷/۲.

(۱۱). ترمذي في الشمائل ص ۲. الدارمي. مشكاة المصابيح ۵۱۸/۲.

(۱۲). جامع الترمذي مع شرحه تحفة الاحوذى ۳۰۶/۴. مشكاة المصابيح ۵۱۸/۲.

(۱۳). ترمذي.

(۱۴). بخارى ۵۰۲/۱.

(۱۵). رحمه للعالمين. ۱۷۲/۱.

(۱۶). خلاصه السير ص ۲۰.

عمر (رضی اللہ عنہ) به یی په وصف کئی د مثال په توگه د زهیر هغه شعر وایه چې د هرم بن سنان په هکله یی ویلی و:

لو کنت من شی سوی البشر کنت المضى لیللة البدر

[که ته له بشر نه پرته بل څه وای، نو پخپله رڼا به د څوارلسم سپوږمۍ په شان شپه رڼا کوله] بیا به یی ویل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همداسې و^۱. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې په قهر شو مخ به یی رنگین شو تا به ویل په مخ یی د انار دانې ماتې شوي دي^۲.

جابر بن سمره (رضی الله عنہ) وایي: پوندې یی نری وې، له تبسم نه لوړه خدا یی نکوله که به مو ورته کتل گمان به مو کاوه چې سترگې یی په رنجو تورې کړيدي پداسې حال کې چې په حقیقت کې به یی رانجه نه واستعمال کړي^۳.

ابن عباس (رضی الله عنهما) وایي: د مخې د دواړو غاښونو تر مینځ یی کمه فاصله وه، خبرې به یی چې کولې تا به ویل د غاښونو له منځ نه یی نور راوځي^۴.

بن کلي غاړه یی درلوده لکه سپین زر داسې به خلیده، گڼې بانه او گڼه ږیره یی درلوده، ټنډه یی پراخه وه، وروځي یی سره وصل وې، لوړه پزه، او گلالی مخ یی درلود. له ټیټ نه تر نامه پورې یی وینستان وو، دا وینستان لکه د یوې څانگې په شان وو، په بدن یی نور وینستان نه وو، یوازې مټې او اوږې یی له وینستانو ډکې وې. سینه او خپته یی برابره، پراخه سینه، غټ غټ بندونه او پلن لاسونه یی درلودل، مناسب قامت یی درلود، خپته یی له لوږې نه ږیره وږه وه، پښې یی له ځمکې نه لوږې وې (موزه پای و) اندامونه یی موزون او قوي وو، په ږیره تواضع او وقار به روان و^۵.

انس (رضی الله عنہ) وایي: داسې ابریشمي او ورینمینه ټوټه مې نده لیدلې چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له لاسونو نه زیاته نرمه وي، او نه مې دده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مبارک بدن د بن کلي بوی په شان خوشبویی لیدلې. په بل روایت کې راځي چې: داسې مشک او عنبر مې ندي بوی کړي

۱. خلاصة السير ص ۲۰.

۲. مشکاة المصابيح ۲۲/۱. الترمذي ابواب القدر ۳۵/۲.

۳. الترمذي مع شرحه تحفة الاحوذی ۳۰۶/۴.

۴. رواه الدارمي. مشکاة المصابيح ۵۱۸/۲.

۵. خلاصة السير ۱۹-۲۰.

چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د بدن له مبارک بوى نه زياته خوشبويي ولري.^(۶)

ابو جحيفه (رضي الله عنه) وايي: د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دواړه لاسونه مې ونيول په خپل مخ مې کيښودل ومې ليدل چې له واورې نه يخ او له مشکو نه زيات خوشبودار وو.^(۱)

جابر بن سمره (رضي الله عنه) وايي: د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خولې له ټولو عطرو نه زياتې خوشبوداره وې. جابر (رضي الله عنه) وايي: زه ماشوم وم، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مې غومبوري ته لاس راوړ، د شقفت لاس يې پرې راکاږه، ومې وليدل چې مبارک لاسونه يې يخ او داسې خوشبودار ووتا به ويل همدا اوس يې د عطار له خلتې نه را ايستلي دي.^(۲)

انس وايي: خولې يې لکه ملغرلې داسې وې. ام سليم (رضي الله عنها) وايي: د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مطهر بدن ټولې بوى يا خولې له غوره عطرو نه هم غوره وې.^۳

جابر (رضي الله عنه) وايي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) به چې په کومه لاره لاړ، که بل څوک به په همدې لاره لاړل، نو د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مبارک بوى نه به پدې پوهيده چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په همدې لاره تللى دى يعنى دده له خوشبويي نه پدې پوهيده چې هغه پدې لاره تللى دى، دده خوشبويي او يا دده د خولو خوشبويي به د دوى د لارې رهنما وه.^(۴)

د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دواړو اوږو تر منځ د کوتري د هگى په اندازه د نبوت مهر لگيدلى و رنگ يې د مبارک بدن د رنگ په شان و، د چپې اوږې خوا ته پدې نرم هډوکي و، او د نخود په اندازه دانې غوندي ورباندې شگکاريدلې.^۵

(۱). صحيح بخاري ۵۰۳/۱. صحيح مسلم ۲۵۷/۲.

(۲). صحيح بخاري ۵۰۲/۱.

(۳). مسلم ۲۵۶/۲.

۳. نفس المصدر.

(۴) الدارمي، مشكاة المصابيح ۵۱۷/۲.

۵. صحيح مسلم ۲۵۹/۲_۲۶۰.

غوره اخلاق او روحاني کمال

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د بې ساري فصاحت او بلاغت خاوند و. سليسي، روانې، لنډې، با معنی او بې تکلفه خبرې يې ځانگړتيا وه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته جوامع الكلم و الحکم و رکړل شوی و، يعنې د داسې بياني کمال در لودونکی و چې زيات مفاهيم به يې په ډيرو لنډو ټکو کې بيانول او د ډير زيات حکمت او کمال خاوند و.

د عربانو په مختلفو لهجو بڼه پوهيده او له هرې قبيلې سره به يې به د همغې قبيلې پخپله لهجه خبرې کولې، په حاضر جوابي کې لکه د کوچيانو (بانډه والو) په شان و، د کلماتو په نظم، غوراوي او استعمال کې لکه د بنار اوسيدونکی داسې و. په الهي مرستې سره چې د وحي په صورت کې ورته راتله د زيات حلم، حوصلې، مهربانۍ او بښنې خاوند و. د قدرت په وخت کې عفو، د مشکلاتو په وړاندې صبر او مقاومت هغه صفتونه وو چې الله تعالی ور باندې لورولي وو. انسان که هر څومره حلیم او برده بار شي خو بيا هم کله نا کله له سختۍ نه کار اخلي، خو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) داسې حلیم و چې که هر څومره به اذيت او زيان به ورواوبست د صبر او حوصلې لمن يې نه پريښوده، د هر جاهل په وړاندې يې له حلم نه کار اخيست. عائشه (رضي الله عنها) وايي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) به که د دوو کارونو تر مينځ د اختيار او واک حق درلود، نو هغه کار به يې غوره کاوه چې آسانه به و، خو دا په هغه صورت کې چې آسانه کار به گناه نه وه، ځکه هغه (صلى الله عليه وسلم) له گناه نه تر ټولو زيات پاک او ليرې و. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) کله هم خپل انتقام له چا نه ندي اخيستی، خو د شريعت مخالفت يې نه شواي زغملی، او پدې صورت کې به يې د الله لپاره انتقام اخيست^(۱). هغه له قهر نه ډير ليرې، رضا او نرمۍ ته ډير نژدې و.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ټولو نه زيات سخي او کریم و، داسې بخششونه به يې ورکول تا به ويل لکه چې له فقر نه بالکل ويره نلري. ابن عباس (رضي الله عنهما) وايي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ټولو نه

(۱). صحيح بخاري ۵۰۳/۱

زيات سخي و، په رمضان کې به چې جبريل ورته راته سخاوت يې نور هم زياتيده. د رمضان په مياشت کې به هره شپه جبريل ورته راته قرآنکريم به يې ورته تلاوت کاوه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خير او نيکۍ په کارونو کې د سهار له نسيم نه زيات مهربانه لطيف او خوځنده و.^(۱)

جابر (رضي الله عنه) وايي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هيڅکله هم د چا د سوال په ځواب کې (لا) نه ندي ويلې.^(۲)

په شجاعت، له نورو سره مرسته، همکارۍ او تعاون کې ساری نلري. د عمل په ډگر کې يې په اثبات رسولې چې له هر چا نه د زيات غيرت او شجاعت خاوند و، پداسې واقعو کې يې مقاومت کړې چې بل چا هلته د مقاومت وس نه درلود، په ډيرو سختو حالاتو او شيبو کې به د غره په شان په ځای ولاړ و، نه يوازې په شا تگ به يې نه کاوه بلکه مخ په وړاندې به روان و. داسې قهرمان او پهلوان به نه وي چې يو او يا څو ځله يې له ميدان نه عقب نشيني نه وي کړې، خو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپل ژوند کې عقب نشيني او په شا تگ ندي کړې. علي (رضي الله عنه) وايي: کله به چې جگړه بنه گرمه شوه، سترگې به سرې شوې، مونږ به د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خوا ته ورتلو او دده په حمايت کې به مو ځانونه ساتل، هيڅوک به هم له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه دښمن ته زيات وړلنه نه و.^(۳)

انس (رضي الله عنه) وايي: يوه شپه د مدينې خلکو د خطر احساس وکړ، غږ يې تر غوږو شو، يوه ډله خلک په غږ پسې ووتل، د لارې په اوږدو کې يې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليد چې بيرته را روان دی، د ابو طلحه په شا توري آس سپور دی، له ټولو نه مخکې په هغه غږ پسې وروتلې و، توره يې په غاړه کې پرته وه او فرمايل يې: ((مه ويرېږئ، مه ويرېږئ)).^(۴)

په حيا او چشم پوشۍ کې له ټولو نه لوړ او مخکې و، ابو سعيد خدري (رضي الله عنه) وايي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مستورې پيغلې نه زياته حيا

(۱). بخاري ۵۰۲/۸.

(۲). بخاري ۵۰۲/۸.

(۳). الشفا للفاضل عياض ۱/۸۹.

(۴). مسلم ۲۵۲/۲، بخاري ۴۰۷/۱.

درلوده. له کوم شي نه به يې چې نفرت کيده او بد به يې ورنه راغلل نو د کراهت نښانې به يې په مخ کې ښکاره کيدلې.^(۵) چا ته به يې مخامخ ډير نه کتل، بلکه مبارکې سترگې به يې يوې او بلې خوا ته اړولې، ځمکې ته به يې له آسمان نه ډير کتل، ډير غور، تدبر او تفکر به يې کاوه، کوم څه به چې د چا نه خوښيدل هغه به يې نه يادول، چا ته به يې چې نصيحت کاوه او يا به يې چې د چا عيب بيانواوه، نو نوم به يې نه ورته اخيست بلکه ويل به يې: د هغه چا حال به څه وي چې داسې او هسې کارونه کوي. د فرزدق د لاندیني قول تر ټولو غوره مصداق و:

يغضي حياء و يغضي من مهابته
فلا يكلم الا حين يبتسم

[خپلې سترگې له حيا نه پټوي پداسې حال کې چې له هيبته نه يې د نورو سترگې پټيږي، يوازې هغه وخت خبرې ورسره کيږي چې په شونډو يې تبسم وي.] رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د زيات عدل، عفت، صدق، امانت او استقامت درلودونکی و.

دښمنان له دوستانو نه مخکې دده په امانت، صداقت او عفت اعتراف کوي، له اسلام نه مخکې په امين مشهور شوی و ټولو به خپل امانتونه له ده سره ايښودل. او ټولو به د حکم په توگه مراجعه ورته کوله.

امام ترمذي روايت کوي چې ابو جهل رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وويل: مونږ تا دروغجن نه شميرو بلکه دا څه دې چې راوړي هغه دروغ بولو، همدا وه چې الله تعالی دا آيت نازل کړ^(۱):

((فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ)) (الانعام: ۳۳) [هغوی تا دروغجن نه گڼي بلکه دا ظالمان د الله آيتونه نه مني.]

هرقل (هيراکليوس) له ابوسفیان نه پوښتنه وکړه: آيا تاسو له محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه مخکې لدينه چې د نبوت دعوه وکړي دروغ اوريدلي؟ ابو سفیان ځواب ورکړ: نه.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ډير متواضع او بې کبره شخص و، دا يې نه خوښيدل چې خلک لکه د شاهانو په شان معامله ورسره وکړي او ورته پورته

(۵). صحيح بخاري ۱/ ۵۰۴.

(۱). مشکاه المصابيح ۲/ ۵۲۱.

شي. د فقيرانو پوښتنه به يې کوله، مرسته به يې ورسره کوله، د غلامانو دعوت او بلنه به يې قبلوله او د اصحابو (رضي الله عنهم) په مينځ کې به د عادي شخص په توگه ناست و.

عائشه (رضي الله عنها) وايي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) به خپلې (پنې) بوتونه پخپله گنډل (پيوندول)، جامې به يې هم گنډلې او پيوندولې، پخپل کور کې به يې پخپل لاس کار کاوه. هغه لکه د نورو انسانانو په شان يو انسان و، جامې به يې گنډلې، مېرې به يې لوشلې او خپل خدمت به يې پخپله کاوه.^(۱)

حضرت نبي (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ډير با وفا، د زيات صلح رحم خاوند، مشفق، مهربانه او رحيم انسان و له هر چا نه په غوره اخلاقو کې وړاندې و. بده خبره يې نده کړې، په چا يې لعنت ندی ويلی په بازار کې يې هم غالمغال ندی جوړ کړی. په هره نيکۍ کې د کمال درجې ته رسيدلې و. د بدې ځواب يې په بدې نه ورکاوه، تل به يې نورو ته عفو، بښنه کوله، دا يې هم نه و خوښ چې نور خلک دې شا ته ورپسې روان وي. په خوراک، جامه او پوښاک کې به يې د خپل ځان او غلامانو تر مينځ توپير نه کاوه، اوف قدرې يې هم نه ويل. د غلام او خادم کارونه به يې هم پخپله کول، کله يې هم خادم او غلام ته سخته خبره نده کړې ورباندې په غوسه شوی ندی، په تقصير يې رټلی ندی. مسکينان يې خوښيدل ناسته ولاړه يې ورسره درلوده، جنازې ته به يې حاضریده، او فقيرانو ته يې په کمه سترگه نه کتل.

يو ځل رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د يوه سفر په دوران کې امر وکړ چې يو پسه دې حلال او پوخ شي! يو کس پسه راوښو ذبح کاوه يې، بل د پخولو بند و بست وکړ، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (وعلي جمع الحطب)، فقالوا: نحن نكفيك. فقال: (قد علمت انکم تكفوني ولكني اكره ان اتميز عليكم، فإن الله يكره من عبده ان يراه متميزاً بين أصحابه)، وقام وجمع الحطب. زه به خس او خاشاک راټول کړم. اصحابو (رضي الله عنهم) ورته وويل: مونږ يې ستا په ځای راټولوو. ده ورته وفرمايل: زه پوهيږم چې تاسې زما په عوض دا کار کوئ، خو زه دا نه خوښوم، چې ځانته دا امتياز ورکړم، ځکه الله تعالی دا نه خوښوي چې يو بنده دې د نورو په مينځ کې ځانته په امتياز قايل وي. دا يې وفرمايل پاڅيد او خس يې راټول کړل.^(۲)

(۱). مشکاه ۲ المصابيح/ ۵۲۰ .

(۲). خلاصه السير ص ۲۲ .

غوره به وي دلته د هند بن ابي هاله له خولې نه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) صفت واورو:

هغې به ويل: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به هميشه غمگین بنکاریده، ډیر تفکر او تدبر به يې کاوه، څه خاص آسایش او سهوليات يې نه درلودل، بې ضرورته به يې خبرې نه کولې، زيات به خاموش و، خبره به يې چې پيل کړه پای ته به يې رسول، بې تکلفه خبرې به يې کولې، خوله به يې دې خوا خوا نه کوله زيات مفاهيم به يې په لنډو ټکو کې بيانول، خبره به يې مکمله او بشپړه وه، ډیر نرم او شيرين و، بدخوبه او سخت معامله نه و. نعمت به که هر څومره وړوکی و لوی يې شميره. د هيڅ شي (خوراک) يې بد نه گڼل، څه به يې چې خوړل نه به يې ستايل او نه به يې بدې بيانوله، که به حق تر پښو لاندې شو دومره به په غوسه شو چې هيڅوک يې مخې ته نه شوی دريدلای. د حق لپاره به يې انتقام اخيست، د خپل ځان لپاره نه په غوسه کيده او نه يې شخصي انتقام اخيست. اشاره به يې چې کوله نو په ټول لاس سره به يې کوله د تعجب په وخت کې به يې مخ بلې خوا ته اړاوه که به خوشاله و نو سترگې به يې ښکته وې، خندا يې يوازې تبسم وه، او غاښونه به يې لکه ملغلرې داسې ځلیدل.

يوازې هغه خبرې به يې کولې چې ضروري به وې، اصحاب به يې سره يو کول، نه دا چې هغوی سره بيل او تبت کړي. د هر قوم مشر ته به يې د مشر په سترگه کتل او هغه به يې د خپل قوم مسوول ټاکه. ځان به يې د نورو له شر نه محفوظ ساته. د خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) خوښه به يې مراعاتوله، د خلکو د حالاتو په هکله به يې له خلکو نه پوښتنې کولې، تل به يې له اعتدال نه کار اخيست او اختلاف يې نه کاوه. ددې له امله چې نور څوک غفلت ونکړي د هيڅ غفلت اجازه يې نه ورکوله، د هر ډول حالاتو د مقابلې لپاره پوره تيار و د حق په لار کې يې هيڅ کوتاهي نه کوله او د نورو په حق يې کله هم تجاوز ندی کړی.

ملگری يې هغه و چې غوره خیر غوښتونکی به و، د نورو غمخور او مرستندوی دده په وړاندې ډیر محترم او د لوړ مقام خاوند و. تل به يې د الله ذکر کاوه د ځان لپاره يې ځانگړی ځای نه و غوره کړی، مجلس ته به چې ورغی هلته به کيناست چيرته به چې ځای خالي و، او همدا يې امر هم و. ټولو ته يې په يوه سترگه کتل د هر چا د حقوقو رعايت يې کاوه چا به چې د ضرورت په وخت کې کيناوه، او يا به يې ودراره نو تر هغې پورې به ورسره ناست او يا ولاړ و تر څو به د هغه ضرورت رفع شو، د هغه سوال

ته به يې په پوره صبر غوږ نيوه او په ډيره ښه طريقه به يې ځواب ورکاوه. اصحاب (رضي الله عنهم) نورو سترگي يې په وړاندې برابر وو، هغه ډير ورته نژدې و چې د زياتې تقوى درلودونكى به و، مجلس يې د حلم، صبر، حيا، امانت او صداقت مجلس و، هلته به عالمغال نه و، يو له بل سره به همكاري او نرمي كيدله. د لوى او مشر درناوى به كيده او په فقير او محتاج به رحم كيده، د بې وسه لاس نيوى به كيده. تل به خوښ و، خوش اخلاقه او مهربانه و، هيڅ بدخويه، بدگفتاره، سخت زړى او عالمغالي نه و، له دريو شيانو نه يې ځان پاك ساتلى و: له ريا نه، بل له زيات خوراك، زياتو خبرو، او دريم له بې هدفه كار نه.

د چا بدې يې نه بيانوله، بد يې نه ورته ويل، عيبنه يې نه پسې راپلټل، بې ثوابه خبره يې نه كوله، خبرې به يې چې كولې د مجلس ملگري به يې ټول متوجه كيدل غوږ به يې ورته نيوه، خبره به يې نه اخلا لوله، بل چا به چې خبره ورته كوله غوږ به يې ورته ايښود او تر هغې پورې به چوپ و تر څو به د هغه خبره خلاصه شوه. د خدا په خبره به يې خندل د تعجب په وخت كې به يې تعجب كاوه د نورو د نامناسبې خبرې په مقابل كې به يې له زغم او صبر نه كار اخيست. فرمايل به يې: د حاجتمند حاجت پوره كړئ. د نيكي په بدل كې به يې له چا نه د شكرانې تمه نه كوله.^(۱)

خارج بن زيد (رضي الله عنه) وايي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ټولو نه د زيات وقار درلودونكى و، په آسانۍ او بې ضرورته به يې خبره نه كوله. زياتره به خاموش و، د نا مناسبې خبرې په اوريدو سره به يې مخ گرزاوه. خدا يې د تبسم تر حده وه. خبرې يې په اندازه برابرې وې، نه به يې زياتې كولې او نه له حده كمې، دده په وړاندې به اصحابو (رضي الله عنهم) هم يوازې تبسم كاوه، او دده په درناوي كې به يې په زوره نه خندل.^۲

لنډه دا چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه كامل انسان و چې مثال نه لري، الله تعالى هغه ته ادب وركړى و او الله تعالى د هغه د غوره او لوړو اخلاقو په اړه فرمايي: ((وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ)) (القلم: ۴) [ته د لويو اخلاقو خاوند يې].

همدا د كمال صفات او ځانگړتياوې وې چې خلك يې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره نژدې كړي وو، د همدې صفاتو له برکته يې د هر چا په زړه كې

(۱). الشفا للقاضي عياض ۱/ ۲۱ تر ۱۲۶. - شمائل الترمذي .

۲. نفس المصدر ۱/ ۱۰۷.

ځای او لوړ مقام درلود. د همدې غوره اخلاقو په وجه هغه داسې يو رهبر و چې زړونه وريوري تړلي وو، د همدې کمالاتو په سبب هغه خپل مغرور، خود خواه او سرکش قوم د ځان کړ، او همغه جاهل خلک داسې شول چې ډله ډله د الله تعالی په دين مشرفيدل او اسلام ته يې غاړه اينسودله.

دا صفتونه مو چې ياد کړل دا د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د کمالاتو او غوره اخلاقو يوه ډيره کوچنۍ نمونه ده، د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په عظمت او حقيقت پوهيدل او د هغه بيانول يو ناممکن کار دی. د داسې يو انسان صفت به څوک وکړای شي چې اخلاق يې قرآن کریم وي. بيشکه چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عظمت حقيقت بيانول د چاله وسه ندي پوره.

اللهم صل على سيدنا محمد و على آل سيدنا محمد كما صليت على سيدنا ابراهيم و على آل سيدنا ابراهيم انك حميد مجيد. اللهم بارك على سيدنا محمد و على آل سيدنا محمد كما باركت على سيدنا ابراهيم و على آل سيدنا ابراهيم انك حميد مجيد.

سلطان محمود صلاح

پيښور - حيات آباد

۱۳۸۱ / ۴ / ۱۰ = ۲۰۰۲ / ۷ / ۱ م هـ ش

د مراجعې پای

د جمعې ورځ ۴ / ۸ / ۲۰۰۶ م.

د ڪتاب مراجع

۱. اخبار الكرام باخبار المسجد الحرام، شهاب الدين احمد بن محمد الاسدي المكي (۱۹۲۲ھ) المطبعة السلفية بنارس الهند ۱۳۹۲ھ/۱۹۷۲م.
۲. الادب المفرد، محمد بن اسماعيل البخاري (۲۵۲ھ) طبع استنبول ۱۳۰۴ھ.
۳. الاعلام، خير الدين الزركلي. الطبعة الثانية القاهرة ۱۹۴۵م.
۴. البداية والنهاية، اسماعيل بن كثير الدمشقي مطبعة السعادة مصر ۱۹۳۲م.
۵. بلوغ المرام من ادلة الاحكام، احمد بن حجر العسقلاني (۷۷۳-۸۵۲ھ) المطبع القيومي كانفور الهند ۱۳۲۳ھ.
۶. تاريخ ارض القرآن، السيد سليمان الندوي (۱۳۷۳ھ) معارف پريس اعظم كده، الهند ۱۹۵۵م (الطبعة الرابعة).
۷. تاريخ اسلام، شاه اكبر خان نجيب آبادي مكتبة رحمت يوبند يوبي الهند.
۸. تاريخ الامم و الملوك، ابن جرير الطبري المطبعة الحسينية المصرية.
۹. تاريخ عمر بن الخطاب، ابو الفرج عبدالرحمن بن الجوزي مطبعة التوفيق الادبية بمصر.
۱۰. تحفة الاحوذى، ابو العلى عبدالرحمن الماركفوري (۱۳۳۵ھ-۱۹۳۵م) جيد برقي پريس دهلي الهند ۱۳۴۲-۱۳۵۳ھ.
۱۱. تفسير ابن كثير، اسماعيل بن كثير الدمشقي دار الاندلس بيروت.
۱۲. تفهيم القرآن، الاستاذ السيد ابو الاعلى المودودي، مركزي مكتبة جماعت اسلامي الهند.
۱۳. تلقيح فهوم الاثر، ابو الفرج عبد الرحمن بن الجوزي (۵۹۷ھ) جيد برقي پريس دهلي الهند.
۱۴. جامع الترمذي، ابو عيسى محمد بن عيسى بن سورة الترمذي (۲۰۹-۲۷۹ھ) المكتبة الرشيدية دهلي الهند.
۱۵. الجهاد في الاسلام، (اردو)، الاستاذ السيد ابو الاعلى المودودي،

- اسلامک پبلیکیشنز لمیٹڈ لاہور پاکستان.
۱۶. خلاصۃ السیر، محب الدین ابو جعفر احمد بن عبد اللہ الطبری ۲۷۴ھ دہلی پرنٹنگ پریس دہلی الہند ۱۳۴۳ھ.
۱۷. رحمة للعالمین، محمد سلیمان المنصور فوری (م ۱۹۳۰م) حنیف بک دیپو دہلی.
۱۸. رسول اکرم کی سیاسی زندگی (اردو) الدكتور حمید ال، له پاریس سالم کمپنی دیوبند یو۔ بی الہند ۱۹۶۳م.
۱۹. الروض الانف، ابو القاسم عبد الرحمن بن عبد اللہ السہیلی (۵۰۸- ۵۸۱ھ)، المطبعة الجمالیة بمصر ۱۳۳۲ھ- ۱۹۱۴م.
۲۰. زاد المعاد، شمس الدین ابو عبد اللہ محمد بن بکر بن ایوب المعروف بابن القيم (۲۹۱- ۷۵۱)، المطبعة المصرية الطبعة الاولى ۱۳۴۷- ۱۹۲۸م.
۲۱. سفر التکوین.
۲۲. سنن ابن ماجة، ابو عبد اللہ محمد بن یزید بن ماجة القزوينی، (۲۰۹- ۲۷۳ھ).
۲۳. سنن ابی داؤد، ابو داؤد سلیمان بن الاشعث السجستانی (۲۰۲- ۲۷۵ھ) ج ۱ المطبع المجیدی کانفور الہند ۱۳۷۵ھ، ۲ المكتبة الرحیمیة دیوبند یو بی الہند.
۲۴. سنن النسائی، ابو عبدالرحمن احمد بن شعيب النسائی (۲۱۵- ۳۰۳ھ) المكتبة السلفية لاہور پاکستان.
۲۵. السیرة الحلبية، ابن برهان الدین.
۲۶. السیرة النبویة، ابو محمد عبدالملک بن هشام بن ایوب الحمیری، ۲۱۳ او ۲۱۸ھ) شركة مكتبة و مطبعة مصطفى البابي الحلبي و اولاده بمصر المطبعة الثانية ۱۳۷۵ھ- ۱۹۵۵م.
۲۷. شرح شذور الذهب، ابو محمد عبد اللہ جمال الدین بن یوسف المعروف بابن هشام الانصاري (۷۰۸- ۷۶۱)، مطبعة السعادة بمصر.
۲۸. شرح صحیح مسلم، ابو زکریا محیی الدین یحیی بن شرف النووی (۲۷۲ھ) المكتبة الرشیدیة دہلی الہند ۱۳۷۲ھ.
۲۹. شرح المواهب اللدنیة، الزرقانی نسخة عتیقة مخرومة الاوائل.

٣٠. الشفا بتعريف حقوق المصطفى، القاضي عياض، مطبعة عثمانية استانبول ١٣١٢هـ.
٣١. صحيح البخاري، محمد بن اسماعيل البخاري (٢٥٢ هـ) المكتبة الرحيمية (ديوبند الهند) ١٣٨٤_١٣٨٧هـ.
٣٢. صحيح مسلم، مسلم بن الحجاج القشيري المكتبة الرشيدية دهلي الهند ١٣٧٢هـ.
٣٣. صحيفة حبقوق.
٣٤. صلح الحديبية، محمد احمد باشميل (الطبعة الثانية) دار الفكر ١٣٩١هـ_١٩٧١م.
٣٥. الطبقات الكبرى، محمد بن سعد مطبعة برييل ليدن ١٣٢٢هـ.
٣٦. عون المعبود شرح ابي داؤد، ابو الطيب شمس الحق العظيم آبادي (الطبعة الاولى الهندية).
٣٧. غزوة احد، محمد احمد باشميل (الطبعة الثانية).
٣٨. غزوة بدر الكبرى، محمد احمد باشميل (الطبعة الثانية) ١٣٧٢ هـ_١٩٧٢م.
٣٩. غزوة خيبر، محمد احمد باشميل (الطبعة الثانية) دار الفكر ١٣٩١_١٩٧١.
٤٠. غزوة بني قريظة، محمد احمد باشميل (الطبعة الاولى) ١٣٧٢ هـ_١٩٢٢م.
٤١. فتح الباري، احمد بن علي بن حجر العسقلاني (٧٧٣_٨٥٢)، المطبعة السلفية و مكتبتها الروضة القاهرة.
٤٢. فقه السيرة، محمد الغزالي، دار الكتاب العربي بمصر الطبعة الثانية ١٣٧٥ هـ=١٩٥٥م.
٤٣. في ظلال القرآن، سيد قطب، دار احياء العربي بيروت لبنان الطبعة الثالثة.
٤٤. القرآن الكريم.
٤٥. قلب جزيرة العرب، فؤاد حمزة، المطبعة السلفية و مكتبتها، الروضة بمصر ١٣٥٢ هـ_١٩٢٣م.
٤٦. ما ذا خسر العالم بانحطاط المسلمين، السيد ابو الحسن علي الحسيني الندوي، الطبعة الرابعة مكتبة دار العروبة القاهرة ١٣٨١ هـ_١٩٢١م.
٤٧. محاضرات تاريخ الامم الاسلامية، الشيخ محمد الخضري بك، المكتبة

- التجارية الكبرى بمصر، الطبعة الثامنة ١٣٨٢ هـ.
٤٨. مختصر سيرة الرسول، شيخ الاسلام محمد بن عبد الوهاب التميمي النجدي (م ١٢٢٠)، مطبعة السنة المحمدية القاهرة الطبعة الاولى ١٣٧٥ هـ -١٩٥٢ م.
٤٩. مختصر سيرة الرسول، الشيخ عبد الله بن محمد النجدي آل الشيخ (م بمصر ١٢٤٢ هـ).
٥٠. مدارك التنزيل، النسفي.
٥١. مرقة المفاتيح ج ٢، الشيخ ابو الحسن عبيد الله الرحماني المباركفوري نامي پريس لکنهو الهند ١٣٧٨ هـ -١٩٥٨ م.
٥٢. مروج الذهب، ابو الحسن علي المسعودي مطبعة الشرق الاسلامية القاهرة.
٥٣. المستدرک، ابو عبد الله محمد الحاكم النيسابوري دائرة المعارف العثمانية حيدرآباد الهند.
٥٤. مسند احمد، الامام احمد بن محمد حنبل الشيباني ٢٢٤ هـ.
٥٥. مسند الدارمي، ابو محمد عبد الله بن عبد الرحمن الدارمي ١٨١ -٢٥٥ هـ.
٥٦. معجم البلدان، ياقوت الحموي.
٥٧. مشكاة المصابيح، ولي الدين محمد بن عبد الله التبريزي، المكتبة الرحيمية ديوبند يوبي الهند.
٥٨. المواهب اللدنية، القسطلاني المطبعة الشرفية ١٣٣٢ هـ، ١٩٠٧ م.
٥٩. موطا الامام مالك، الامام مالك بن انس الاصبحي (م ١٢٩ هـ)، المكتبة الرحيمية ديوبند يوبي الهند.
٦٠. وفاء الوفا، علي بن احمد السمهودي.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**